

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Els perills de la mar

Pirateria, captiveri i gestió del conflicte marítim a la Corona d'Aragó (1410-1458)

Victòria Alba Burguera i Puigserver

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

ELS PERILLS DE LA MAR

PIRATERIA, CAPTIVERI I GESTIÓ DEL CONFLICTE MARÍTIM
A LA CORONA D'ARAGÓ

(1410-1458)

Tesi presentada per optar al títol de doctor

Doctoranda: Victòria Alba Burguera i Puigserver

Directores: Roser Salicrú i Lluch i Maria Barceló Crespi

Tutora: Marta Sancho Planas

DOCTORAT EN CULTURES MEDIEVALS

BARCELONA, 2020

Imatge de portada:

Fragment de la predel·la del retaule de Santa Úrsula

Catedral de Mallorca, devers 1406-1410

Dipòsit de la Societat Arqueològica Lul·liana,

Museu de Mallorca

Aquesta tesi doctoral ha estat possible gràcies a la concessió de l'ajut de la Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme del Govern de les Illes Balears i del Fons Social Europeu (Programa Operatiu FSE 2014-2020). S'inclou dins del projecte de recerca "Tripulacions, armaments, construcció naval i navegació en el Mediterrani medieval" (MINECO HAR2013-48433-C2-1-P), dirigit per la Dra. Roser Salicrú i Lluch, i del grup de recerca consolidat CAIMMed "La Corona Catalanoaragonesa, l'Islam i el Món Mediterrani" 2017 SGR 1092.

G VICEPRESIDÈNCIA
O I CONSELLERIA
I INNOVACIÓ,
B RECERCA I TURISME
/ DIRECCIÓ GENERAL
INNOVACIÓ I RECERCA

Invertim en el teu futur

Unió Europea
Fons Social Europeu

ÍNDEX

Índex	1
Abstract	7
El final d'una etapa	9
Abreviatures utilitzades	13

INTRODUZIONE GENERALE

1. Ancora sulla guerra di corsa e sulla pirateria	15
2. Le ragioni di uno studio: la guerra di corsa e la pirateria nella Corona d'Aragona	27
3. Obiettivi	38
4. Fonti e metodologia	43
5. Fonti consultate	55

PRIMERA PART

REGULACIÓ, GOVERN I JURISDICCIO DELS EFECTIUS NAVALS

SEGLES XII-XIV

1. Introducció	65
2. La regulació del cors, els armaments privats	68
2.1. El dret del ribatge i el dret del quint	68
2.2. El segle XIII: la limitació de l'activitat corsària	75
2.2.1. Els armaments en cors al regne privatiu de Mallorca	77
2.3. La instrumentalització del cors en les guerres del Mediterrani	82
2.4. El tombant de segle: l'amenaça musulmana	87
3. El consolat de mar	91
3.1. La influència de l'activitat bèl·lica en el comerç	91

3.2. Els col·legis de la mercaderia i l'impost del pariatge	99
3.3. El Parlament de 1400	103
3.4. Nous intents de col·laboració mútua entre les ciutats	112
4. L'almirallat	115
4.1. Orígens incerts	115
4.2. Els primers almiralls de la Corona	118
4.3. Els capitans generals	120
4.4. La restricció a les armades reials	124
4.5. Canvis en època d'Alfons el Magnànim	127
5. Les ciutats en l'espai marítim	130
5.1. Del naixement de les ciutats al "pactisme"	130
5.2. La protecció i la defensa del territori	133
5.3. Els anys '30: la guerra de Sardenya	137
5.4. El naixement de les diputacions del General	143
5.5. La defensa de la costa contra el cors barbaresc	151

SEGONA PART

POLÍTICA REIAL I CONFLICTE MARÍTIM.

L'ARMADA REIAL I LES ARMADES INSTITUCIONALS

1. Introducció	158
2. Diplomàcia i conflictivitat marítima en temps de Ferran d'Antequera	158
2. 1. La intervenció de les armades institucionals	161
3. El regnat d'Alfons el Magnànim. La mobilització de les forces navals de la Corona	163
3.1. La contribució mallorquina a les armades del rei	168
3.1.1. Les dues expedicions del monarca	170
3.1.2. Després de la batalla de Ponça	177
3.2. L'armada del monarca i el seu rol en els intercanvis comercials	185
3.2.1. Augment de la inseguretat: la navegació comercial en galeres	189

3.3. L'aportació d'altres organismes a l'armada reial: una visió general	192
3.4. Conseqüències adverses dels armaments catalanoaragonesos	201
3.4.1. El reclutament de forçats "tolerables"	206
3.4.2. La captura indiscriminada de persones com a lleva de remers	215
3.4.3. El segrest de persones: un problema generalitzat	226
3.4.4. L'entrebanc al tràfic de vitualles	236
3.4.5. El privilegi de vitualles com a subterfugi	246
3.4.6. La presa de queviures: el carnatge	255
4. La defensa costanera: el paper de les armades ciutadanes	259
4.1. La col·laboració de la corporació de mercaders	263
4.2. La unificació de forces ciutadanes: els armaments conjunts	278
4.3. L'autonomia de les flotes ciutadanes	283
4.4. El recurs a embarcacions pròpies i de particulars	291
4.5. Els préstecs dels municipis a particulars	294
4.6. Les amenaces	301
4.6.1. Els connacionals	308
4.6.2. La presa de blats	313
4.6.3. Els genovesos	321
4.6.4. Els provençals	328
4.6.5. Els musulmans	332
4.6.6. Les guerres amb Florència i Venècia	337
4.6.7. La pirateria portuguesa	340
4.6.8. La pirateria castellana	347

TERCERA PART

L'ACTIVITAT CORSÀRIA A MALLORCA

1. Introducció	356
2. Les patents de cors, llicències d'armament o garanties de bon comportament	357
2.1. El cors durant l'Interregne i el regnat de Ferran d'Antequera (1410-1416)	360
2.1.1 L'estructura de les llicències o patents	361

2.1.2. Els armaments en cors	372
2.2. El cors durant la primera etapa del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1435)	388
2.2.1. Les llicències de cors	388
2.2.2. Els patrons i els tipus d'embarcacions	392
2.2.3. Altres embarcacions armades operants a les mars de l'illa	399
2.3. El cors després de la batalla de Ponça (1436-1458)	404
2.3.1. Principals canviaments respecte a les èpoques anteriors	405
2.3.2. La contribució corsària de membres de les altes esferes socials	407
2.3.3. Augment del control de les activitats corsàries	420
2.4. La supervisió dels dirigents municipals	428
3. El resultat de les empreses corsàries: els botins	433
3.1. Els botins corsaris en temps de Ferran d'Antequera (1412-1416)	440
3.2. Les preses durant el regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1435)	444
3.2.1. Els patrons i les embarcacions	445
3.2.2. Els botins i el quint reial	457
3.3. Les preses durant el regnat d'Alfons el Magnànim (1436-1458)	463
3.3.1. Els capturadors	463
3.3.2. El resultat de les empreses	469
3.4. Una possible comparació amb els ports de València i Barcelona?	478

QUARTA PART

LA REDEMPCIÓ DE CAPTIUS

1. Introducció	491
2. Els sistemes de redempció de musulmans a la Corona d'Aragó: els mercaders	493
2.1. Les taxes de sortida dels musulmans: una font per a l'estudi de la redempció	496
2.1.1. Els drets de porta barcelonesos	497
2.1.2. Els delmaments de sarraïns valencians	498
2.1.3. Les eixides de sarraïns mallorquines	502
2.1.4. Una comparació: la particularitat del cas mallorquí	505
2.2. El Magreb: principal lloc de destinació dels captius mallorquins	513

2.3. Els mercaders jueus-conversos com a intermediaris	521
2.3.1. Els Bellviure	523
2.3.2. Els Pardo	526
2.4. Els mecanismes de rescat: una inversió arriscada	533
2.5. El rescat de cristians: un doble negoci	538
2.6. Mallorca com epicentre de les transaccions i escala envers el Magreb	549
2.7. Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada	556
2.8. L'enquadrament diplomàtic del trànsit de captius	568
2.9. Exportacions de captius: sortides a països cristians	571
2.10. Les procedències dels patrons en els viatges Mallorca-Magreb	576
2.11. Els tipus d'embarcacions que transportaren els captius	585
3. Els mitjans de redempció de cristians a la Corona d'Aragó baixmedieval	593
3.1. L'acció dels ordes redemptors a Mallorca en la primera meitat del segle XV	600
3.2. La gestió ciutadana i capitular de la redempció de captius a Mallorca	604
3.2.1. La recaptació de les ajudes	609
3.2.2. Els beneficiaris de les ajudes	614
3.2.3. Els intermediaris o rebedors de les ajudes i la productivitat del sistema	620
3.2.4. Els llocs de detenció dels mallorquins afavorits per l'organisme	624
CONCLUSIONI	626
BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA	658
APÈNDIXS	
- Armaments institucionals a Mallorca	712
- Atacs registrats a Mallorca	717
- Segrests de persones per part d'embarcacions	729
- Notícies d'albiraments de naus enemigues	731
- Notícies rebudes a Mallorca d'armaments de naus enemigues	739
- Patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)	742
- Venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)	755
- Guiatges expedits per la governació del regne de Mallorca	767

- Guia d'equivalències monetàries	786
- Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)	788
- Estadades (i passatges) de sarraïns a Mallorca (1410-1458)	822
- Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)	826
- Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)	833
- Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)	844

TAULES

- Embarcacions obligades a comparèixer a la primera expedició d'Alfons V	172
- Armaments de particulars que reben guiatges reials des de l'observatori mallorquí	183
- Relació de peticions i concessions del privilegi de vitualles a Mallorca	248
- El vectigal de la mercaderia de Mallorca entre 1426 i 1444	274
- Préstecs de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca a particulars	298
- Armaments de la ciutat de Barcelona per a la protecció de les costes i del comerç	301
- Armaments de la ciutat de València per a la protecció de les costes i del comerç	306
- Relació de les quantitats recaptades pels captius en les parròquies ciutadanes	611
- Jerarquia de les parròquies urbanes segons les donacions a la caixa dels captius	612
- Relació de quantitats rebudes i dades de la caixa dels captius	614
- Relació de persones rescatades per anys i les ajudes rebudes	619

GRÀFIQUES

- Atacs registrats a Mallorca	313
- Armaments de naus enemigues documentats a Mallorca	327
- Albiraments de naus a la costa mallorquina	337
- Preses venudes a Mallorca 1410-1458	473
- Llocs de les captures dels botins portats a Mallorca	478
- Destinacions dels musulmans des de Mallorca	513
- Ciutats nordafricanes receptores de captius	520
- Sortides de sarraïns per any	821

ABSTRACT

Questa ricerca intende delineare un quadro diversificato della gestione dei pericoli del mare, del conflitto marittimo nella Corona d'Aragona tra il 1410 e il 1458. La cronologia insiste quindi su uno dei periodi della sua massima espansione nel Mediterraneo: dalla fine del regno dell'ultimo monarca della casa di Barcellona, Martino l'Umano, alla morte del secondo re della dinastia Trastámara, Alfonso V il Magnanimo. L'indagine si sviluppa dal punto di vista privilegiato delle tre principali città marittime della Corona: Barcellona, Valencia e Maiorca.

La struttura della tesi si articola in quattro capitoli. Il primo, dal carattere introduttivo, ricostruisce le origini del rapporto tra i diversi organi di potere e la guerra marittima: quello del re, attraverso il controllo degli armamenti privati e della sua flotta, comandata dall'ammiraglio; quello delle tre città esaminate e, successivamente, quello delle *Diputació* e delle comunità mercantili. Il secondo capitolo consiste nell'analisi delle funzioni e della composizione della flotta regia e di quelle cittadine. Il terzo verte sulla guerra di corsa privata: i suoi obiettivi, le sue evoluzioni durante le varie congiunture politiche e i suoi risultati. Infine, il quarto è dedicato alla *captivitas* come conseguenza della pirateria; nello specifico, ai mezzi di redenzione legati al binomio economico cattura-riscatto e al duplice uso e redditività delle prede umane tra cristiani e musulmani.

EL FINAL D'UNA ETAPA

La idea del doctorat i el camí que em portaria al dia d'avui i a la conclusió d'aquest treball comença, en realitat, abans de la primera matrícula. Comença a la Universitat de Barcelona, l'any 2013, quan cursava el Màster en Cultures Medievales, un cop finalitzada la carrera d'Història a la Universitat de les Illes Balears. Mai li estaré prou agraïda a la professora Mercè Puig, aleshores directora del màster, per haver-me presentat a la que es convertiria en una de les directores d'aquest treball i en guia de tota la meva formació com a investigadora, la Dra. Roser Salicrú i Lluch. Sota la direcció de la professora Salicrú i gràcies a una primera estada de recerca a la Institució Milà i Fontanals del CSIC de Barcelona, vaig elaborar el Treball Final de Màster, que es convertí en un primer laboratori de recerca sobre les temàtiques que desenvoluparia, posteriorment, a la tesi doctoral.

Defensat exitosament el Treball Final de Màster l'estiu del 2015, vaig decidir embarcar-me en el projecte de la tesi. La preparació d'un treball a desenvolupar en quatre anys em va brindar l'oportunitat d'entrar de nou en contacte amb una de les professores que més m'havien marcat positivament durant la carrera a la Universitat de les Illes Balears, la Dra. Maria Barceló Crespí. Ben pensat, li dec a ella el fet d'haver-me despertat la passió per la història medieval. No se m'acudia major homenatge que fer-la, juntament amb la Dra. Salicrú, codirectora de la tesi que em plantejava emprendre.

La concessió de l'ajut per a la formació de personal investigador de la Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme del Govern de les Illes Balears i cofinançat pel Fons Social Europeu el desembre de 2015 va fer possible la realització del projecte de tesi.

Naixia, d'aquesta manera, un treball i una formació investigadora amb dues grans potes, a mig camí entre les terres catalanes i l'illa de Mallorca. Es podria dir que l'elaboració de la tesi ha navegat entre les aigües del Mediterrani, ha avançat en el transcurs de viatges entre terres peninsulars i insulars, seguint el mateix trajecte de molts dels personatges estudiats. I dec, igualment, a les meves directores l'haver pogut afermar la meva recerca en cadascuna d'aquestes ciutats: a Barcelona i a Palma. A elles em lliga una immensa admiració professional i, a hores d'ara, una més que bona relació a nivell personal. Les considero totes dues com a veritables mares intel·lectuals. Gràcies

infinites a elles per tot el suport, la confiança i la feina invertida en la meva formació i en la supervisió del meu treball.

Dels meus dos primers anys d'estada de recerca a la Institució Milà i Fontanals i a la ciutat comtal me'n duc la petjada, a nivell personal i professional, d'un conjunt de persones a les quals vull agrair la gran acollida, disponibilitat i, en alguns casos, també, l'amistat. Començant pels amics del màster, en especial, a na Maria Viu i a en Xavier Costa, i els companys de la IMF, amb els quals he compartit llargues hores de feina, però també profundes reflexions i moments d'esbarjo: a n'Ivan, n'Elena, na Julia, n'Esther, en Carlos, na Martina, na Miriam, en Pol, na Laura, na Marta M., na Marta P. i n'Alessandro R. També voldria agrair a en Manuel Sánchez, en Pere Quetglas, en Pere Verdés i n'Ana Gómez la gran hospitalitat que sempre m'han mostrat a la mateixa Institució, i expressar un fort agraïment a tot el meravellós personal de la biblioteca de la IMF: Marta Ezpeleta, Mariángeles Rubio, Ramon Gabara, Josefina Valiño i Irene Mora, per la gran professionalitat, eficiència i ajuda prestada durant tots aquests anys.

De la Universitat de les Illes Balears, on ha transcorregut la recerca durant aquests últims anys gràcies a la beca del Govern Balear, vull agrair la gran acollida en el Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts del director Sebastià Serra Busquets, així com la gran rebuda i ajuda ocasional prestada pels professors del mateix departament. Una menció especial va per aquells que integren l'àrea d'història medieval, dirigida per la codirectora de la tesi, Maria Barceló Crespi: Inés Calderón i Antoni Mas. Gràcies per fer-me partícip de tantes iniciatives i per haver-me fet sentir com a part del gran equip que formau. Gràcies, també, per l'oportunitat d'haver pogut exercir la docència al curs d'història medieval a l'alta edat mitjana, impartit per la Dra. Barceló; sens dubte ha estat una de les experiències més bones i gratificants d'aquests anys.

Un altre agraïment va també per a tots els companys de la Universitat amb els quals he pogut compartir despatx, cafès i llargues converses, tots ells tan grans persones com bons professionals: Marta, Miquel, Andreu, Maria, Magdalena i Antònia. Per acabar, voldria agrair també a tot el personal administratiu i, en especial, al de l'àrea de biblioteca i documentació, la seva virtut per donar solucions als problemes i trobar facilitats per resoldre les qüestions més complicades. Gràcies, a tots, per la immensa ajuda que, potser inconscientment, m'heu prestat al llarg de la meva etapa formativa.

Gràcies també al personal dels arxius que he freqüentat, en especial als de l'Arxiu del Regne de Mallorca, l'Arxiu Diocesà de Mallorca, l'Arxiu Capitular de Mallorca, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Els resultats de la recerca no haguessin estat els que són actualment sense les dues estades d'investigació internacionals, que han estat possibles gràcies al finançament de la Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme del Govern de les Illes Balears, i de l'acollida dels professors Brian A. Catlos i Núria Silleras Fernández a la University of Colorado at Boulder, i del professor Francesco Senatore a la Università Federico II de Nàpols. Gràcies per la vostra confiança, disponibilitat i per haver-me brindat una gran oportunitat per enriquir notablement la meva tesi. Igualment, m'agradaria fer arribar un agraïment a les persones que tant a Boulder com a Nàpols m'acompanyaren i m'ajudaren a integrar-me en els nous ambients. Gràcies a na Jennifer, en Caio, en Rowan, en Jeffrey, n'Aiza i na Natalie, a Boulder, i a na Gemma, a Nàpols.

Com a experiència internacional, voldria també agrair al professor Francesco Paolo Tocco la seva invitació durant dos anys consecutius a exercir algunes hores de docència al seu curs "Civiltà Mediterranee" de la Università di Messina.

M'agradaria també agrair el suport i la comprensió de les meves amigues més pròximes, per entendre i respectar l'aïllament dels darrers mesos abans de la finalització del treball i per les seves contínues mostres d'ànim. En especial, entre totes elles, a na Diana, sense l'ajuda informàtica de la qual els apèndixs no serien el que són. A més a més, a na Sofi, na Maria, n'Ainhoa, na Ximena, na Natàlia, na Maria Antònia, na Marta i també a na Petra.

Per acabar, però no en darrer lloc, ans al contrari, la culminació de la tesi, com res en la meua vida, no hagués estat possible sense l'ajuda incondicional que des de sempre m'ha mostrat la meua família, i en especial, els meus pares, Bartomeu i Maria Magdalena. Gràcies, especialment, per la companyia, l'ajuda i la paciència mostrada durant els últims mesos de redacció de la tesi, que he estada confinada amb ells a causa de l'estat d'alarma decretat per la pandèmia de la Covid-19. A més, les estades a Barcelona durant els darrers anys no haguessin estat possible sense l'acollida d'en Toni, el meu germà, a qui vull agrair la seva generositat.

Voldria, finalment, adreçar un agraïment especial a n'Alessandro, per totes les paraules necessàries, pel seu suport i coratge incondicionals, i per la seva paciència i comprensió excepcionals.

Campos, setembre de 2020.

ABREVIATURES UTILITZADES

ARXIUS I SECCIONS D'ARXIUS

AA: Arxiu d'Audiència

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

ACM: Arxiu Capitular de Mallorca

ADM: Arxiu Diocesà de Mallorca

AGC: Actes del Gran i General Consell

AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

AH: Arxiu Històric

AMV: Arxiu Municipal de València

ARM: Arxiu del Regne de Mallorca

EU: Extraordinaris d'Universitat

G: Guiatges

LFA: Llibre de fàbrica

MSL: Miscel·lània

RP: Reial Patrimoni

S: Suplicacions

ALTRES

d.: diners

doc.: document

ll.: lliures

Núm: número

Reg.: registre

s.: sous

Introduzione generale

La presente tesi indaga la conflittualità marittima nella Corona d'Aragona nell'arco cronologico che si estende dal 1410 al 1458, ovvero dalla morte dell'ultimo monarca della casa di Barcellona, Martino l'Umano, alla morte del secondo re della dinastia Trastámara, Alfonso V il Magnanimo. La metodologia applicata verte sul confronto tra le fonti dalle tre principali città marittime della Corona: Barcellona, Valencia e Maiorca, riservando una particolare attenzione al punto di vista maiorchino. Sulla base di un diversificato approccio istituzionale, lo studio analizza i fenomeni della pirateria, della guerra di corsa, degli armamenti offensivi, dell'organizzazione della difesa e le loro relazioni con la situazione politico-diplomatica del momento. Si sofferma, inoltre, sulla *captivitas* come una delle conseguenze dirette dello scontro tra musulmani e cristiani nei mari.

L'ambizione è quella di delineare un quadro diversificato della gestione dei pericoli del mare, del conflitto marittimo nella prima metà del XV secolo, da parte dei diversi attori istituzionali e privati in uno dei periodi di massima espansione della Corona d'Aragona nel Mediterraneo.

1. Ancora sulla guerra di corsa e sulla pirateria

La guerra di corsa e la pirateria sono stati tra i temi che hanno suscitato maggiore interesse nell'ambito degli studi di storia marittima. Le ragioni risiedono sia nell'indubbio carattere attraente dei gruppi umani mossi da pulsioni arbitrarie e individualiste, sia nella costante necessità di distinguere tra le attività lecite e quelle illecite. Dal celebre convegno internazionale di storia marittima di San Francisco del 1975, dedicato a "Course e piraterie",¹ tali tematiche hanno continuato a essere oggetto di monografie, convegni, seminari, collezioni editoriali, etc. Un interesse su cui ha

¹ *Course et piraterie. XV Colloque International Maritime (San Francisco, 1975)* (Paris: Editions du CNRS, 1975).

esercitato una certa influenza la persistenza della pirateria anche in epoca contemporanea.²

La grande quantità di bibliografia disponibile impedisce di ricostituire in questa sede un quadro storiografico esaustivo. A voler citare alcuni dei lavori più recenti e autorevoli relativi soltanto all'area geografica che riguarda la presente tesi, farei almeno riferimento alle VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals, tenutesi a Palma nel 1990 e dedicate alla guerra di corsa e al contrabbando;³ alla raccolta di studi monografica *Seeraub im Mittelmeerraum: Piraterie, Korsarentum und maritime Gewalt von der Antike bis zur Neuzeit*, curata da Sebastian Kolditz e Nikolas Jaspert nel 2013;⁴ e alla pubblicazione, nello stesso anno, del *Dictionnaire des corsaires et des pirates* di Gilbert Buti e Philippe Hrodej,⁵ studiosi che nel 2016 hanno curato *l'Histoire des pirates et des corsaires. De l'Antiquité à nos jours*. Vanno ugualmente citati, il convegno internazionale di La Rochelle del maggio del 2012, i cui atti sono stati pubblicati nel 2014 con il titolo *La piraterie au fil de l'histoire: un défi pour l'État*,⁶ e il numero della *Revue d'histoire maritime*, pubblicato nel 2014, intitolato "Course, piraterie et économies littorales (XVe-XXIe siècle)";⁷ così come, i contributi di diversi autori confluiti nel volume *Persistent Piracy. Maritime Violence and State Formation in Global Historical Perspective* (2014).⁸

Gli stimoli che la pirateria ha generato nell'immaginario sono stati recentemente oggetto di riflessione nel seminario "Pirate Fiction in the Middle Ages, 500-1500", tenutosi a Odense (Danimarca) nel settembre del 2017 e organizzato da Thomas Heebøll-Holm, al quale ho avuto il piacere di partecipare con un intervento intitolato "Changing Perspectives on Pirates and Piracy through Municipal Correspondence in the

² Gilbert Buti e Philippe Hrodej, *Histoire des pirates et des corsaires. De l'Antiquité à nos jours* (Paris: CNRS Éditions, 2016), 9.

³ Gonçal López Nadal (coord.), *El comerç alternatiu: corsarisme i contraban (ss. XV-XVIII)* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990).

⁴ Sebastian Kolditz e Nikolas Jaspert (eds.), *Seeraub im Mittelmeerraum: Piraterie, Korsarentum und maritime Gewalt von der Antike bis zur Neuzeit* (Paderborn: Fink; Schöningh, 2013).

⁵ Gilbert Buti e Philippe Hrodej (eds.), *Dictionnaire des corsaires et des pirates* (Paris: CNRS éditions, 2013); Idem, *Histoire des pirates et des corsaires*.

⁶ Michèle Battesti (ed.), *La piraterie au fil de l'histoire: un défi pour l'État: actes du colloque international, 9-12 mai 2012, Université de La Rochelle - La Corderie royale (Rochefort)* (Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2014).

⁷ «Course, piraterie et économies littorales (XVe-XXIe siècle)», *Revue d'histoire maritime* 17 (2014).

⁸ Stefan Eklöf Amirell e Leos Müller (eds.), *Persistent Piracy. Maritime Violence and State Formation in Global Historical Perspective* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

Late Medieval Crown of Aragon”.⁹ Lo stesso Heebøll-Holm, con Philipp Höhn e Gregor Rohmann, hanno curato uno degli ultimi studi apparsi sul tema, incentrato sui secoli del Basso Medioevo e su diverse aree geografiche: *Merchants, Pirates, and Smugglers: Criminalization, Economics, and the Transformation of the Maritime World (1200-1600)*.¹⁰

I lavori citati sono solo un piccolo esempio della centralità e dell’interesse che hanno conosciuto queste tematiche nella storiografia più recente. Sull’area mediterranea occidentale nei secoli del Basso Medioevo vanno segnalati gli importanti lavori di Pinuccia Simbula, che ha studiato la pirateria nei contesti insulari e in particolare nei mari della Sardegna.¹¹ Il suo libro è stato un punto di riferimento per l’approccio metodologico e la struttura della mia tesi. Ho ripreso da questo studio la distinzione tra i diversi tipi di corsari – locali, nobili, stranieri, etc. – con motivazioni e vittime differenti, così come la connessione tra il fenomeno della pirateria e lo scenario politico-diplomatico internazionale. Un’altra referenza importante è stato lo studio di Enrico Basso sulla guerra di corsa e la pirateria dall’osservatorio della Repubblica di Genova.¹² Il contributo di Basso è certamente importante soprattutto per il fenomeno dell’ascesa sociale attraverso le azioni di pirateria e le relazioni tra i pirati e il poter politico centrale. Tali dinamiche ho potuto riscontrarle io stessa, per quanto in modo diverso e su percorsi

⁹ Si vedano i dettagli nel programma al seguente link: <https://piratefiction.wordpress.com>. L’organizzatore è anche autore di una monografia sulla pirateria nel canale della Manica tra la fine del secolo XIII e l’inizio del XIV: Thomas K. Heebøll-Holm, *Ports, Piracy and Maritime War. Piracy in the English Channel and the Atlantic, c. 1280-c. 1330* (Leiden-Boston: Brill, 2013).

¹⁰ Thomas K. Heebøll-Holm, Philipp Höhn, e Gregor Rohmann (eds.), *Merchants, Pirates, and Smugglers: Criminalization, Economics, and the Transformation of the Maritime World (1200-1600)* (Chicago: University of Chicago Press, 2019). Mentre stavo terminando la scrittura della tesi ho saputo della pubblicazione di una nuova interessante opera, che segnalò nonostante non abbia avuto modo di consultarla: Louis Sicking e Alain Wijffels (eds.), *Conflict Management in the Mediterranean and the Atlantic, 1000-1800* (Leiden: Brill, 2020).

¹¹ Pinuccia F. Simbula, *Corsari e pirati nei mari di Sardegna* (Cagliari: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1993). Si veda, anche, tra i suoi numerosi lavori: Eadem, «Îles, corsaires et pirates dans la Méditerranée médiévale», *Médiévales* 47 (2004): 17-30.

¹² Di grande importanza, tra i suoi lavori, oltre al libro Enrico Basso, *Genova, un impero sul mare* (Cagliari: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1994); Idem, «“Ferro, fame ac peste oppressa”: L’ammiraglio Bernat de Vilamarí e il blocco navale di Genova (1456-1458)», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 539-555; Idem, «I Gattilusio tra Genova e Bisanzio. Nuovi documenti d’archivio», in *Chemins d’outre-mer. Études d’histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, 2004, 63-74; Idem, «Pirateria, politica, ceti dirigenti. Alcuni esempi genovesi del Tardo Medioevo», in *Seeraub im Mittelmeerraum. Piraterie, Korsarentum und maritime Gewalt von der Antike bis zur Neuzeit*, ed. Nikolas Jaspert e Sebastian Kolditz (Paderborn, 2013), 209-250, e Idem, «Pirateria e guerra di corsa nel Mediterraneo, l’osservatorio genovese», in *Il governo dell’economia. Italia e Penisola iberica nel basso Medioevo* (Roma: Viella, 2014), 205-228.

di ricerca differenti, anche nel territorio catalano-aragonese. Vorrei inoltre citare le ricerche di Dominique Valérian sulla costa magrebina, le pratiche piratesche e corsare, il riscatto dei captivi e la loro influenza sull'economia di quei sultanati;¹³ senza dimenticare i suoi studi riguardanti la Corona di Aragona, cui farò riferimento in seguito. Infine, non tanto recenti ma ugualmente importanti sono gli studi di Henri Bresc sulla guerra di corsa e la pirateria in Sicilia.¹⁴

Inoltre, quando non è stata trattata in maniera monografica, la pirateria è stata un capitolo imprescindibile per le opere sul commercio, la navigazione, la guerra navale, la schiavitù, la *captivitas*, la difesa costiera, etc. La sua esistenza è indissociabile dalla vita marittima nel Mediterraneo e da tutte le attività con le quali dovettero confrontarsi le potenze politiche che insistevano in questo ambito geo-politico. Non sorprende dunque che la pirateria sia stata un oggetto di indagine obbligata nelle grandi opere sulla storia del Mediterraneo, come il classico studio di Fernand Braudel sull'epoca di Filippo II,¹⁵ o, più recentemente, *The Corrupting Sea: a Study of Mediterranean History*, di Peregrine Horden e Nicholas Purcell;¹⁶ *The Great Sea: a Human History of the*

¹³ Molto rilevanti, oltre al suo libro Dominique Valérian, *Bugie, port maghrébin, 1067-1510* (Roma: Publications de l'École française de Rome, 2006), i suoi articoli: Idem, «La course maghrébine à la fin du Moyen Âge: une forme maritime du djihad?», in *La frontière méditerranéenne du XVe au XVIIIe siècle: Échanges, circulations et affrontements*, ed. Albrecht Fuess e Bernard Heyberger (Turnhout: Brepols, 1998), 115-126; Idem, «Les captifs et la piraterie: une réponse à une conjoncture économique déprimée? Le cas du Maghreb aux XIV et XV siècles», in *Les esclavages en Méditerranée*, ed. Fabienne P. Guillén e Salah Trabelsi (Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2012), 119-130, e Idem, «La course et la piraterie en Méditerranée occidentale à la fin du Moyen Âge: entre activité économique et instrument politique», in *Les territoires de la Méditerranée: XIe-XVIe siècle*, ed. Anliiese Nef (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2013), 35-50. Si veda anche il suo contributo nel volume di sintesi: Dominique Valérian, «The Medieval Mediterranean», in *A Companion to Mediterranean History*, ed. Peregrine Horden e Sharon Kinoshita (Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell, 2014), 77-90. Purtroppo, a causa dell'emergenza sanitaria dovuta al Covid-19, non ho potuto consultare il suo ultimo libro: Dominique Valérian, *Ports et réseaux d'échanges dans le Maghreb médiéval* (Madrid: Casa de Velázquez, 2019).

¹⁴ Henri Bresc, «Course et piraterie en Sicile (1250-1450)», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 751-757; Idem, *Un monde méditerranéen: économie et société en Sicile: 1300-1450* (Palermo: Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo; Palais Farnèse Ecole Française de Rome, 1986); Idem, «La course méditerranéenne au miroir sicilien (XII-XV siècles)», in *Politique et société en Sicile, XIIIe-XVe siècles* (Aldershot G. Bretaña: Variorum Reprints, 1990), 91-110.

¹⁵ Fernand Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, tomo II, traduzione dall'originale francese *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949) di Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces e Vicente Simón (México: Fondo de Cultura Económica, 2018), 284-304.

¹⁶ Peregrine Horden e Nicholas Purcell, *The Corrupting Sea: a Study of Mediterranean History* (Malden, Mass: Blackwell, 2000), 387-391.

Mediterranean di David Abulafia,¹⁷ e il volume collettivo *A Companion to Mediterranean History*, curato da Peregrine Horden e Sharon Kinoshita.¹⁸

D'altro canto, la pirateria e la guerra di corsa non sono stati fenomeni esenti da polemiche storiografiche, a cominciare dalla loro definizione e dai caratteri che ne consentono la distinzione. Al riguardo, le prime tesi furono avanzate da Michel Mollat du Jourdin, che stabilì una differenziazione giuridica, teorica e legale, sebbene non sia stato sempre facile identificarla nella pratica. La guerra di corsa andrebbe identificata con la violenza marittima individuale – eseguita da un corsaro – autorizzata da un'autorità contro i suoi nemici, ovvero diretta contro un obiettivo specifico; mentre la pratica offensiva arbitraria e senza il riconoscimento da parte di nessun potere politico, al di fuori delle leggi e delle norme, andrebbe riconosciuta come pirateria, e chi la esercitava, come un pirata.¹⁹

A partire da questa base teorica, gli studi successivi hanno aggiunto, sfumato, completato o ridefinito i caratteri dell'una o dell'altra attività e dei suoi protagonisti, basandosi su diversi elementi di analisi. Non è mia intenzione fornire un elenco di ognuna di queste teorie e definizioni,²⁰ né di riassumere l'intera bibliografia sull'argomento. Vorrei piuttosto cercare di spiegare in che termini il mio studio s'inscrive e si confronta con le attuali correnti storiografiche. Nonostante l'interesse diffuso per gli studi sulla *longue durée*, dall'antichità ai giorni nostri, la preminenza della visione "modernista" della guerra di corsa e della pirateria, tra la fine del XV e il XVIII secolo, ne

¹⁷ David Abulafia, *El gran mar. Una historia humana del Mediterráneo*, traduzione dall'originale inglese *The Great Sea: a Human History of the Mediterranean* (2011) di Rosa María Salleras Puig (Barcelona: Crítica, 2019), che considera la pirateria come un turbamento del commercio e la guerra di corsa come braccio esecutivo della guerra.

¹⁸ Peregrine Horden e Sharon Kinoshita (eds.), *A Companion to Mediterranean History* (Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell, 2014). Il capitolo undici (pp. 170-183), "Piracy" è di Clifford R. Backman, che analizza il fenomeno dal I secolo a.C. al XVI secolo a partire da tre casi di studio.

¹⁹ *Les principes sont nets, si la réalité demeure confuse*. Michel Mollat du Jourdin, «De la piraterie sauvage à la course réglementée (XIVe-XVe siècle)», *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Age, Temps modernes* 87, núm. 1 (1975): 18; *Il est malaisé de distinguer la course et la piraterie*. Idem, «Guerre de course et piraterie à la fin du Moyen Age: aspects économiques et sociaux. Position de problèmes», in *Études d'Histoire Maritime* (Torino: Bottega d'Erasmus, 1977), 473. Si veda anche Idem, «Essai d'orientation pour l'étude de la guerre de course et la piraterie (XIIIe-XVe siècles)», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 743-749.

²⁰ Diversi lavori sono stati dedicati alla ricostruzione del dibattito storiografico su questi temi: José Luis de Azcárraga, *El Corso marítimo: (Concepto, justificación e Historia)*, ed. Camilo Barcia Trelles (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Servicio de Publicaciones, 1950), 46-79; Luis Adao da Fonseca, «O corso e a guerra naval portuguesa entre o Mediterrâneo e o Atlântico no século XV. O testemunho de Zurara», in *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, ed. Manuel González Jiménez (Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006), 233-235.

ha influenzato lo studio anche per le epoche precedenti. Molti studiosi hanno di fatto posto nell'*Early Modern Times* l'inizio dei fenomeni, relegando a semplice premessa tutta la formazione della legislazione corsara e la sua definizione da parte dei poteri politici dei secoli XII-XV. In questo modo è stata eclissata o addirittura negata l'esistenza delle problematiche studiate nel periodo medievale. Ecco perché nelle opere collettive e nelle raccolte di studi sulla guerra di corsa e sulla pirateria, a livello globale e generale, non sempre sono presenti lavori specifici sul tardo Medioevo, mentre molte monografie sull'argomento si concentrano sull'epoca moderna. I secoli XVI-XVIII possono indubbiamente essere considerati come il "periodo d'oro" della guerra di corsa,²¹ protagonista sia dello scontro nel Mediterraneo tra la grande potenza turca e le monarchie europee sia dei conflitti atlantici nei territori coloniali. Tuttavia, la proiezione di questa fase sui periodi precedenti non sempre funziona. Il riscontro delle grandi interpretazioni "generali" nella documentazione dell'epoca bassomedievale non è sempre un compito facile, né fattibile.

Un esempio di queste tendenze è che, all'inizio, la distinzione tra la guerra di corsa legale e la pirateria incontrollata era alla base della separazione tra le due pratiche in epoca medievale e moderna. Le difficoltà di una loro chiara differenziazione erano ricondotte all'incapacità di un forte potere statale di combattere i fuorilegge, la cui opera sarebbe stata quindi utilizzata per supplire alle mancanze delle istituzioni. Lo sviluppo del fenomeno corsaro è stato pertanto giustapposto alla formazione dello Stato. Gli studi più recenti insistono invece sulle difficoltà, se non sull'impossibilità di distinguere tra un'attività legale e un'attività illegale e sulla coesistenza delle due formule negli stessi Stati, nelle stesse spedizioni navali e persino negli stessi protagonisti.²² Questi caratteri sono facilmente riscontrabili nella documentazione: corsari e pirati sono assimilati, quasi come se i due termini fossero sinonimi. Del resto, oltre a svolgere la stessa pratica, un'autorizzazione ignota alle vittime differenziava gli uni dagli altri. La stessa tattica, la stessa tecnica, la stessa bramosia per il bottino, li

²¹ Emily Sohmer Tai, «The Legal Status of Piracy in Medieval Europe», *History Compass* 10/11 (2012): 838.

²² Tra i tanti studi che hanno dimostrato queste similitudini difficilmente distinguibili, mi limito a rinviare ai risultati presentati nei contributi al volume collettivo più recente dedicato al tema: Heebøll-Holm, Höhn, i Rohmann (eds.), *Merchants, Pirates, and Smugglers*.

rendevano simili agli occhi degli assaltati. Ne conseguiva il riferimento all'*ars piratica* o al *piraticam exercentum* nelle patenti che autorizzavano la guerra di corsa.

Certamente, quando si consultano fonti che in molti casi trasmettono la visione di coloro che hanno subito e sofferto l'attacco, non ci sono patenti, né permessi o autorizzazioni in grado di spiegare la violenza commessa. Pertanto, è difficile verificare se gli aggressori avevano ricevuto un'autorizzazione da un'autorità politica. A ben vedere, si tratta di un dato di interesse relativo. Ciò che effettivamente situava un atto all'interno o all'esterno della legalità erano le vittime, nemiche o amiche dell'autorità che proteggeva il capitano, e non il possesso del permesso in sé.²³ "L'abito non fa il monaco": una cattura legittima, in conformità con i trattati internazionali, non faceva del suo autore necessariamente un corsaro, ovvero una persona autorizzata ad agire, così come un atto di pirateria, ovvero fuori legge, non trasformava il protagonista in un pirata. La pratica della guerra di corsa assume così i connotati di un'attività ibrida e temporanea, che si alternava con le ordinarie attività di molti mercanti, e non necessariamente in opposizione ad esse. La pirateria, invece, diventa quasi un'attribuzione soggettiva relativa a un comportamento inatteso all'interno di una realtà priva di un'unica legalità condivisa.²⁴

Quando il re d'Aragona e il doge di Venezia stabiliscono nel 1450 di combattere insieme la pirateria non definiscono l'obiettivo di lottare contro comunità autonome e fuori controllo. Assumono piuttosto un ruolo di difensori di principi comuni e riconoscono la possibilità di accogliere nelle proprie file anche capitani che avrebbero ignorato gli accordi firmati.²⁵ Quando i *consellers* di Barcellona chiamano Ponç Descatllar

²³ Mollat du Jourdin, «De la piraterie sauvage à la course réglementée», 17-18; più recentemente confermato da Roser Salicrú i Lluch, «Luck and contingency? Piracy, Human Booty and Human Trafficking in the Late Medieval Western Mediterranean», in *Seeraub im Mittelmeerraum*, ed. Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz (Paderborn, 2013), 349-362.

²⁴ Il termine "pirateria", nel Basso Medioevo, venne introdotto prima in ambito retorico, per designare la violenza insopportabile, le allusioni alla lesa maestà e alla tirannia, piuttosto che in quello strettamente giudiziale. Pierre Prétou, «L'essor de la piraterie en Europe du XIIIe au XVe siècle», in *Histoire des pirates et des corsaires. De l'Antiquité à nos jours*, ed. Gilbert Buti i Philippe Hrodej (Paris: CNRS Éditions, 2016), 96. La pirateria medievale può essere compresa all'interno della categoria antropologica di *legal pluralism*, ovvero come un'attribuzione legale definita dal soggetto stesso che la sostiene. Sohmer Tai, «The Legal Status of Piracy», 839.

²⁵ Per il riferimento al trattato di pace e amicizia tra la Corona d'Aragona e Venezia, si veda Mario Del Treppo, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, traduzione dell'originale italiano *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV* (1972), di Jaume Riera i Sans (Barcelona: Curial, 1976), 400-401, nota 211, e J. Du Mont, *Corps universel diplomatique du Droit des Gens, III-1* (Amsterdam-l'Haia, 1726), 178-179.

un *públich pirata*, pur consapevoli che si trattava di una persona dell'alta società che aveva armato navi al servizio del re, fanno riferimento alla gravità dei suoi atti e ai danni procurati, più tipici di una persona nemica che di un suddito del monarca. Aveva certo commesso un atto di pirateria attaccando i suoi connazionali, ma questo lo rendeva un pirata, una persona fuorilegge?²⁶ Inoltre, tra le stesse città catalano-aragonesi e non solo tra Stati privi di una legge comune si potevano esprimere opinioni contrastanti sulla stessa persona: identificata come un pirata da alcuni, un semplice e onesto padrone da altri. Ci sarà tempo per analizzare esempi simili nel corso della tesi. Pirata diventa in realtà sinonimo di nemico, malvagio, perverso, una persona capace di nuocere e danneggiare ferocemente. Si parla così, di pirati musulmani, pirati castigliani, pirati genovesi... senza prestare troppa attenzione all'esistenza di un potere politico che li legittimava.

Questa percezione fluida e sfuocata coesisteva nel Basso Medioevo con il rilascio di patenti di corsa e la repressione penale della pirateria.²⁷ I rapporti dei sovrani con i capitani, che a seconda delle circostanze agivano in conformità o al di fuori della legge, dipendevano allo stesso tempo da questioni di convenienza piuttosto che da un'incapacità di controllo.²⁸

Va però tenuto in considerazione che i capitani reclutati dalla monarchia o dalle città per la difesa e per l'attacco servivano a compiere azioni che diversamente non

²⁶ Alcuni studiosi hanno preferito parlare di atti di pirateria o corsari, indipendentemente dalla condizione dei loro autori. Questi atti non li definirebbero invece come pirati o corsari. Maria Teresa Ferrer Mallol, «Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media», in *La Península Ibérica en el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, 2006, 256-257. Si veda anche Victòria Alba Burguera Puigserver, «La conflictivitat marítima en temps de Ferran d'Antequera (1412-1416)», *Drassana* 25 (2018): 25-26.

²⁷ Jacqueline Guiral, «Course et piraterie à Valence de 1410 à 1430», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 759-760; Maria Teresa Ferrer i Mallol, «El castigo de los corsarios en el mundo mediterráneo medieval», in *Sociedad y memoria en la Edad Media. Estudios en homenaje a Nilda Guglielmi*, ed. Ariel Guance e Pablo Ubierna (Buenos Aires: Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas. Instituto Multidisciplinario de Historia y Ciencias Humanas, 2005), 119-126. Curiosamente, la maggior parte delle testimonianze raccolte in quest'ultima opera appartengono a corsari dell'alta società, integrati nelle armate regie. Sull'esecuzione di "pirati" nemici si veda anche: Andrés Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista de Valencia en el tumultuoso mediterráneo (1400-1480)* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2002), 230-238.

²⁸ Più che una convivenza tollerata, si trattava piuttosto di una convenienza, secondo la tesi di Brian Catlos a proposito dei rapporti etnico-religiosi. Brian A. Catlos, «Postscript: Convivencia, intolerance...or "questions badly put"?, in *Muslims of Medieval Latin Christendom* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 515-535. Si vedano anche Basso, «Pirateria e guerra di corsa», 205, e Amirell e Müller (eds.), *Persistent Piracy*, 13-16. In quest'ultimo lavoro, si distinguono fino a quattro categorie di rapporti tra il potere centrale e la pirateria: dalla sovvenzione aperta alla soppressione, passando per il sostegno tacito e la tolleranza soggetta a condizioni.

avrebbero potuto assicurare. Ne sono un esempio i corsari – considerati da alcuni anche come pirati – assoldati dai re d'Aragona per la difesa dei territori sardi alla fine del XIV secolo.²⁹ Inoltre, in luoghi lontani dall'asse del potere politico, le cosiddette “signorie periferiche”, si trovava l'humus perfetto per la proliferazione di attività di saccheggio marittimo, spesso al limite della legalità, come nel caso di alcuni porti siciliani nel 1350³⁰ oppure, nella cronologia di cui mi occupo, i porti sardi o quello di Cartagena. È tuttavia ugualmente vero che l'incremento della guerra di corsa e della pirateria corrispose in altre occasioni con la crescita del commercio marittimo degli Stati mediterranei, e non solo di quelli deboli e incapaci di sostenersi con i propri mezzi. Lo ha dimostrato, ad esempio, Dominique Valérian per l'impero hafside, con la capitale a Tunisi e con i grandi porti corsari di Bejaia e Algeri,³¹ ed è stato segnalato per la fase di consolidamento della Corona d'Aragona nell'Egeo ai tempi di Alfonso il Magnanimo, quando la presenza commerciale coincise con l'attività di pirati e corsari.³² Del resto, entrambe le attività ebbero un impatto positivo sull'economia e sui mercati, sia che i raid fossero autorizzati sia che non lo fossero.³³

L'insicurezza marittima, l'attività corsara e la pirateria ugualmente crebbero in modo esponenziale durante gli anni delle campagne di guerra del Magnanimo per la conquista di Napoli. L'iniziativa privata rivestì un ruolo da protagonista negli attacchi che destabilizzarono in modo eccezionale le rotte e i circuiti commerciali del Mediterraneo

²⁹ Si veda, ad esempio, Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)», *Randa* 51 (2003): 51-75. Il reclutamento di corsari privati ha potuto essere paragonato a quello dei soldati mercenari, sebbene esistano differenze sostanziali, quali il legame con la nazionalità, la partecipazione economica e lo scopo di lucro. Janice E. Thomson, *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1996).

³⁰ Henri Bresc, «Course et piraterie en Sicile», 753; Idem, *Un monde méditerranéen*, 340; Idem, «La course méditerranéenne», 94.

³¹ Valérian, *Bugie, port maghrébin*, 84-85; Idem, «La course et la piraterie en Méditerranée», 48.

³² Damien Coulon, *Barcelona i el gran comerç d'orient a l'edat mitjana*, traduzione dall'originale francese *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge* (2004) di Antoni Dalmau (Barcelona: Editorial Base, 2013), 244-249.

³³ Si vedano, ad esempio, per quanto incentrati sull'età moderna: John L. Anderson, «Piracy and World History: An Economic Perspective on Maritime Predation», *Journal of World History* 6, núm. 2 (1995): 175-199, Idem, «Piracy and World History: An Economic Perspective on Maritime Predation», in *Bandits at Sea: a Pirates Reader* (New York-London: New York University Press, 2001), 82-107; Gonçal López Nadal, «Corsairing as a Commercial System. The Edges of Legitimate Trade», in *Bandits at Sea: a Pirates Reader* (New York-London: New York University Press, 2001), 125-136; Peter T. Leeson, *The Invisible Hook: The Hidden Economics of Pirates* (Princeton: Princeton University Press, 2009); Daniel Heller-Roazen, *The Enemy of All. Piracy and the Law of Nations* (New York: Zone Books, 2009); Gilbert Buti e Philippe Hrodej, «Course, piraterie et économies littorales (XVe-XXIe siècle)», *Revue d'histoire maritime* 17 (2013): 11-21.

occidentale. La flotta regia non fu infatti costituita da soggetti che si dedicavano professionalmente alla guerra di corsa. Come si vedrà analiticamente nelle prossime pagine, il contributo venne soprattutto da nobili, cittadini e borghesi ricchi e politicamente influenti. Questi ultimi erano corsari solo in quanto agenti della guerra corsara, alcuni più vicini alla pirateria che ad attività legittime. In tal senso, i corsari sarebbero tanto i responsabili della guerra contro i musulmani come attività lucrativa complementare al commercio, quanto i grandi armatori appartenenti agli alti ceti nobiliari della Corona. Questi ultimi si armavano in tempi di guerra aperta per integrarsi, allo stesso modo degli eserciti terrestri, come braccio armato del re nei mari.

Sebbene l'attività corsara abbia avuto la tendenza a differire dalla guerra marittima, in realtà nulla consente di distinguere le azioni di un privato integrato in un esercito da quelle di un privato che agiva solo per suo conto. Inoltre, non sempre risulta possibile attraverso la documentazione l'identificazione del promotore e del capo di un armamento, sia esso privato, un'istituzione cittadina o il re stesso. In un sistema alveare in cui le istituzioni prestavano le proprie imbarcazioni ai capitani, con i quali le città o il monarca avevano investito capitali e in cui qualsiasi nave potrebbe essere in missione ufficiale, è estremamente difficile identificare le azioni derivanti da un'iniziativa privata e arbitraria. Tutti praticavano la guerra marittima, gli assalti, le incursioni, la guerra di corsa. L'alterità rappresentata dal nemico non era quindi così distante, diversa o sconosciuta. È stato questo uno dei motivi che mi hanno spinto a focalizzare la ricerca sulla proiezione istituzionale nei mari e sui suoi rapporti con la guerra di corsa.

Quest'ultima, come tecnica bellica o anche come sinonimo di attacco marittimo, non era solo alla portata di investitori privati, né era praticata solo nei momenti di guerra latente, ma anche durante le fasi di conflitto aperto, nonché da soggetti appartenenti alla flotta regia.³⁴ Michel Fontenay e Alberto Tenenti proposero una differenziazione tra le zone del Mediterraneo a vocazione commerciale, dove l'attività corsara era soprattutto orientata contro il nemico cristiano, e quelle in cui il commercio aveva minore peso, dove la guerra contro i musulmani era permanente. Ne conseguiva una classificazione in cui Barcellona era inserita nel primo gruppo e le città di Valencia e

³⁴ Lo dimostra in maniera chiara lo studio di Pinuccia Simbula, *Corsari e pirati*, 136.

Maiorca nel secondo.³⁵ Questa rigida distinzione merita qualche sfumatura. In tutte e tre le città il commercio era infatti l'attività economica più importante. Per la loro posizione geografica e per i loro scambi mercantili tendenzialmente indirizzati verso il Maghreb occidentale, Valencia e Maiorca sostennero attività corsare più o meno ordinarie e permanenti, complementari del commercio, ma che non avevano niente a che fare con la loro povertà. Del resto, quando scoppiò la guerra con potenti Stati cristiani, vi parteciparono con i propri armamenti.

Senza dubbio, il controllo delle attività marittime private può essere interpretato come un esercizio di autorità da parte del detentore del potere politico nei confronti dei suoi subordinati. L'inquadramento di determinate attività nell'alveo della legalità e la distinzione rispetto a quelle non soggette a ispezione è intimamente legato alle dinamiche di lungo periodo di affermazione del potere dello Stato.³⁶ Durante gli ultimi secoli del Medioevo, nei territori reali c'erano tuttavia altri poteri che partecipavano alla guerra marittima, attraverso il contributo delle truppe o mediante il finanziamento delle campagne, talvolta con livelli importanti di autonomia. Inoltre, permanevano signorie feudali con giurisdizione su coste ed *enclaves* marittime. Nonostante il predominio dell'autorità politica sovrana sugli armamenti privati, il potere del re non è assoluto, conserva – per così dire – le sue caratteristiche medievali.

L'autorizzazione della guerra di corsa nel Medioevo è stata spesso equiparata o addirittura confusa con la concessione del diritto di rappresaglia.³⁷ In entrambi i casi, un potere sovrano concedeva la licenza a individui per poter attaccare determinati gruppi, un fatto che spiegherebbe perché le patenti di corsa potevano anche essere chiamate *lettres de marque*. In realtà, c'è una differenza fondamentale tra le due pratiche: mentre la guerra di corsa era la manifestazione di un conflitto bellico, e come tale, era rivolta contro i nemici di una nazione o di un potere politico, la rappresaglia era concepita come un evento eccezionale nei momenti di pace, poiché mirava al risarcimento dei danni

³⁵ Michel Fontenay e Alberto Tenenti, «Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Âge aux débuts du XIXe siècle», *Revue d'histoire maritime* 6 (2006): 182.

³⁶ Amirell e Müller (eds.), *Persistent Piracy*, 3; Heebøll-Holm, Höhn, e Rohmann (eds.), *Merchants, Pirates, and Smugglers*.

³⁷ Mollat du Jourdin, «De la piraterie sauvage à la course réglementée», 9-12.

causati da coloro che erano considerati amici e alleati.³⁸ Le rappresaglie potevano certo diventare una scusa per lo scoppio di guerre. Ecco perché spesso si cercavano formule alternative di risarcimento delle vittime di attacchi di pirateria in modo tale da poter essere risarcite senza il ricorso a questi mezzi così aggressivi.

Inoltre, il diritto di ottenere una rappresaglia è stato indicato quale discrimine per distinguere tra un corsaro e un pirata. Uno Stato e tutti i suoi sudditi potevano infatti rispondere solo dei propri corsari e non di tutti coloro che erano considerati fuori legge. Di fronte a un attacco pirata, dal momento che non era possibile identificare i termini della sua responsabilità, non si concedeva un permesso per recuperare i beni perduti a spese della comunità di provenienza dell'aggressore.³⁹

In definitiva, il controverso uso della rappresaglia costituiva uno strumento rilevante di pressione tra gli Stati medievali, come hanno dimostrato diversi studi.⁴⁰ In quanto esclusiva competenza del monarca e, quindi, gestita dal consiglio reale, la rappresaglia non sarà oggetto di analisi specifica in questa tesi. Tuttavia, ha indubbiamente influenzato lo sviluppo della ricerca la conoscenza della documentazione sulle rappresaglie in vigore nel periodo studiato. Questi eventi sono infatti di fondamentale importanza per la comprensione della situazione marittima.

D'altra parte, interpretazioni recenti hanno teso a identificare la pirateria con la ribellione contro il potere centrale. Per studiosi come Rediker i pirati sarebbero una sorta di comunità anarchiche in opposizione al potere del principe, rappresentanti di modi di vita alternativi fondati sull'idea di libertà nei mari.⁴¹ Uno scenario di questo tipo è però lontanissimo dai casi emersi nella documentazione da me esaminata, in cui è

³⁸ Si veda, ad esempio, Azcárraga, *El Corso marítimo*, 28; Elena Maccioni, «Strategie di pressione politica durante il regno di Alfonso il Magnanimo: l'utilizzo delle rappresaglie», *Annali dell'Istituto italiano per gli Studi Storici* 28 (2014/2015): 369.

³⁹ Ne conseguiva l'impegno di alcuni Stati per dimostrare la mancanza di vincoli con alcuni connazionali che avevano commesso atti di pirateria. Si veda: Basso, «Pirateria e guerra di corsa»; Idem, *Genova, un impero sul mare*, 221-225; Idem, «Pirateria, politica, ceti dirigenti».

⁴⁰ Si vedano gli importanti lavori di Elena Maccioni, «L'utilizzo della rappresaglia nella Corona d'Aragona alla fine del Trecento: dai registri Marcarum di Giovanni I», *Archivio Storico Italiano* 171, núm. 2 (2013): 229-272; Eadem, «Strategie di pressione politica» 353-391; Eadem, «Una rappresaglia contro mercanti genovesi gestita dal consolato del mare di Barcellona (1417-1422)», in *Tribunali di mercanti e giustizia mercantile nel tardo medioevo*, ed. Elena Maccioni e Sergio Tognetti (Florència: Leo S. Olschki Editore, 2016), 127-156. Per il periodo precedente, si veda la tesi di Maria Rosa Martín i Fàbrega, riassunta nell'articolo: «Marques i represàlies a la Corona d'Aragó a l'etapa final del regnat de Pere el Cerimoniós (1373-1386)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 14 (2003): 179-188.

⁴¹ Marcus Rediker, *Villains of all Nations: Atlantic Pirates in the Golden Age* (London/New York: Verso, 2012). Si veda anche Prétou, «L'essor de la piraterie en Europe», 113-114.

quasi impossibile separare i “pirati” da un legame “ufficiale” o “nazionale”. Costoro non sono mai parte di comunità marginali; sono al contrario integrati nel settore commerciale, nelle forze armate e, in ogni caso, legati a una determinata città o territorio. La pirateria è, in prevalenza, una deviazione specifica che può anche essere giustificata da un diverso approccio giuridico e dalla quale non emergono altre motivazioni se non il puro arricchimento o, nel caso della guerra di corsa, l’indebolimento del nemico.⁴²

Rispetto a fenomeni già considerati ambigui, diffusi, elastici, soggetti a molteplici variabili, questa tesi propone un contributo di ulteriore complessità, con l’obiettivo di comprendere, a seconda delle circostanze, la concezione e la percezione degli usi della guerra navale. Attraverso lo studio della guerra di corsa e della pirateria, l’indagine si è concentrata sull’analisi della violenza marittima in relazione alla situazione politico-diplomatica del momento, delineata sulla base della documentazione prodotta dagli apparati istituzionali. Questo punto di vista è allo stesso tempo “interno” ed “esterno” alla Corona, in quanto consente di guardare sia alle sue forze offensive sia alla percezione dei suoi nemici. A differenza di precedenti studi sulle attività corsare e sulla pirateria, questa tesi non si limita a indagare la concatenazione degli attacchi o le strategie militari della guerra marittima. Intende essere uno studio sul potere, sul governo dei mari, sulla forza bellica e sui mezzi di difesa. L’ambizione è di rappresentare l’ambiente di insicurezza e di conflittualità nel Mediterraneo occidentale nella prima metà del XV secolo. Conflittualità e insicurezza che ebbero conseguenze importanti sulla vita marittima, sul traffico commerciale, sulle persone, sulle città.

2. Le ragioni di uno studio: la guerra di corsa e la pirateria nella corona d’aragona nel basso medioevo

Pirateria, guerra di corsa, violenza nel mare, fattori chiave da tenere in considerazione in qualsiasi studio sul mondo marittimo, sono stati ovviamente affrontati dagli studiosi della Corona d’Aragona tardo medievale in lavori monografici, articoli, di

⁴² Sebbene, ad esempio, alcuni attacchi siano stati identificati come atti di partiti di opposizione delle famiglie al potere a Genova (Basso, *Genova, un impero sul mare*, 240) in nessun caso si trattava di comunità anarchiche o indipendenti, ma piuttosto legate ad altre fazioni di potere.

carattere teorico più generale o relativi a specifici spazi geografici. Non sono mancati riferimenti in opere sui rapporti tra mondo cristiano e musulmano, rotte commerciali e marittime, porti e marina, mercati e tratta degli schiavi, etc. Il loro approccio, quindi, è stato sovente un aspetto complementare rispetto a un altro oggetto prioritario di analisi, incarnando la variante dirompente dello sviluppo normale e ordinario di altre attività, come il commercio. Sebbene ci siano diversi studi su singoli casi di attacchi e non manchino importanti monografie su questi fenomeni, difficilmente la prospettiva riguarda la totalità dei territori sotto il dominio della Corona (almeno quelli iberici). In troppe occasioni è stata così proposta una visione parziale, circoscritta ad uno dei regni o una delle città che componevano la confederazione.

Il punto di partenza per gli studi sulla marina militare nel mondo catalano-aragonese, soprattutto in riferimento alla città di Barcellona, resta ancora la ricerca tardo settecentesca di Antoni de Capmany i Montpalau,⁴³ che Arcadi Garcia Sanz, nel suo lavoro sul *Llibre del Consolat de Mar*, ha indicato come uno dei pochi autori interessati al tema, rispetto ai tanti studiosi che avevano invece prestato attenzione al commercio e alla flotta mercantile.⁴⁴ Al lavoro di Capmany seguì il contributo, ugualmente prezioso per la raccolta di documenti, di Francesc de Bofarull i Sans sulla *Antigua marina catalana*.⁴⁵

All'inizio del XX secolo, nell'ambito degli studi aragonesi fu pubblicata una prima monografia sulla guerra di corsa nel Mediterraneo, ovvero quella di Andrés Giménez Soler, cui va affiancato il lavoro di Joaquim Miret i Sans sulle rappresaglie in Catalogna.⁴⁶ A partire da queste ricerche, molte delle questioni relative alla proiezione politica dei diversi territori nei mari, sia dal punto di vista dei rapporti commerciali che dell'esercizio della guerra, furono ripresi al I Congreso Internacional de Historia Mediterránea,

⁴³ Antonio de Capmany y de Montpalau, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, riedizione dell'originale pubblicato negli anni 1742-1813, curata da Enric Giralt i Raventós e Carme Batlle i Gallart, (Barcelona: Cámara oficial de comercio y navegación de Barcelona, 1962); Idem, *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón aprobadas por el rey Pedro IV* (Madrid: Imprenta Real, 1787).

⁴⁴ Germà Colon i Arcadi Garcia, *Llibre del Consolat de Mar: edició del text de la Real de Mallorca, amb les variants de tots els manuscrits coneguts* (Barcelona: Cambra de Comerç de Barcelona, 2001), 204.

⁴⁵ Francisco de Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», in *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Valencia: Librerías «París-Valencia», 1896).

⁴⁶ Andrés Giménez Soler, «El corso en el Mediterráneo en los siglos XIV y XV», *Archivo de Investigaciones Históricas* 2 (1911): 149-179; Joaquim Miret i Sans, «Les represàlies a Catalunya durant l'edat mitjana», in *Separata de la Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona, 1925).

tenutosi a Palma di Maiorca nel 1973, con la partecipazione di storici che diverranno riferimenti su questi temi per la storiografia successiva: Claude Carrère, Charles-Émanuel Dufourcq, Charles Verlinden, Michel Mollat, Franco Martignone, Álvaro Santamaría Arández, Maria Teresa Ferrer i Mallol, etc.⁴⁷ Qualche anno dopo, a San Francisco, il citato *XV Colloque International Maritime*, stabilì ulteriori punti di riferimento in materia, soprattutto per quanto riguarda l'epoca moderna, con interventi dello stesso Michel Mollat du Jourdin, Michel Fontenay e Alberto Tenenti, tra gli altri.⁴⁸

La guerra di corsa e la pirateria divennero due dei principali argomenti di ricerca del Departament d'Estudis Medievals dell'Institut Milà i Fontanals, del CSIC di Barcellona, in quanto espressione delle relazioni marittime tra cristiani e musulmani nei mari e anche in relazione al fenomeno della schiavitù. Gli storici del Grup de Recerca Consolidat per la Generalitat de Catalunya "La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani medieval" (CAIMMed), diretto da Maria Teresa Ferrer i Mallol, rappresentarono un vero e proprio motore degli studi su queste tematiche in ambito catalano-aragonese.⁴⁹ Accanto ai lavori della professoressa Ferrer i Mallol, vanno anche ricordati quelli di Manuel Sánchez Martínez sulla pirateria nasride, nonché i diversi contributi sulle rappresaglie e sugli attacchi dei pirati nei secoli XIV e XV di Josefina

⁴⁷ Gli atti di questo congresso furono pubblicati nel volume *La península ibérica y el Mediterráneo centrooccidental (siglos XII-XV): Actas del I congreso internacional de historia mediterránea: Palma de Mallorca, 17-22 de diciembre de 1973* (Barcelona: Departamento de Estudios Medievales. C.S.I.C., 1980), e nel numero 10 dell'*Anuario de Estudios Medievales* (1980). I principali risultati dei lavori furono riassunti da Maria Cristina Ciulli, Laura De Angelis, e Luisa Chiappa Mauri, «I Congresso Internazionale di Storia Mediterranea (Palma de Mallorca, 17-22 dicembre 1973)», *Nuova Rivista Storica* 58 (1974): 157-191.

⁴⁸ *Course et piraterie*. Il contributo di Fontenay e Tenenti in questo congresso è stato recentemente ripubblicato in «Course et piraterie méditerranéennes», 173-228.

⁴⁹ Il contributo di Ferrer i Mallol alla storiografia sulla Corona d'Aragona è davvero immenso, in particolare per quanto concerne la sua espansione nel Mediterraneo, l'attività corsara e la pirateria, il fenomeno della *captivitas* e le relazioni di frontiera. Sarebbe impossibile ricordare tutte le sue pubblicazioni, mi limito a rinviare a quelle maggiormente inerenti alle tematiche oggetto della presente tesi: Ferrer Mallol, «Corso y piratería», 255-322; Eadem, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000); Eadem, «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc: la reacció després del saqueig de Barenys (1406)», in *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, ed. Maria Teresa Ferrer i Mallol, Manuel Sánchez Martínez, i Josefina Mutgé i Vives (Barcelona: CSIC, 2005), 101-134; Eadem, «La conquesta de Sardenya i la guerra de cors mediterrani», in *Els Catalans a Sardenya* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1985), 35-40; Eadem, «Incidencia del cors en les relacions catalanes amb l'Orient (segles XIII-XV)», in *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, 2003, 259-307; Eadem, «El castigo de los corsarios», 119-126; Eadem, «Els redemptors de captius: mostolafs, eixees o alfaquecs (segles XII-XIII)», *Medievalia*, núm. 9 (1990): 85-106; Eadem, «La redempció de captius a la Corona Catalano-aragonesa (segle XIV)», *Anuario de Estudios Medievales* 15 (1985): 237-297.

Mutgé i Vives.⁵⁰ Queste linee di ricerca sono state proseguite da María Dolores López Pérez e Roser Salicrú i Lluch. La prima ha focalizzato le sue ricerche sui rapporti tra la Corona d'Aragona e il Maghreb da una doppia prospettiva, commerciale da un lato, e offensiva dall'altro lato. Tali ricerche riguardano gli antecedenti dei fenomeni che io analizzo, in quanto basate in gran parte sulla documentazione del Regno di Maiorca in una cronologia anteriore al 1410.⁵¹ Per quanto concerne Roser Salicrú i Lluch, una delle direttrici di questa tesi, successore di Ferrer i Mallol alla guida del gruppo di ricerca CAIMMed, i suoi lavori si sono concentrati sulle relazioni – commerciali, diplomatiche, militari – tra il mondo cristiano catalano-aragonese e quello musulmano (in particolare granadino). Le sue ricerche hanno inoltre riguardato il fenomeno della *captivitas*, della schiavitù e della pirateria nella Corona d'Aragona. I suoi ultimi lavori vertono sulla presenza catalana nello spazio marittimo mediterraneo, sulla composizione degli equipaggi e sui diversi circuiti di introduzione di schiavi nei territori catalano-

⁵⁰ Manuel Sánchez Martínez, «En torno a la piratería nazarí entre 1330 y 1337», in *Andalucía entre oriente y occidente, (1236-1492): actas del V Coloquio Internacional de Historia Medieval de Andalucía*, ed. Emilio Cabrera Muñoz (Córdoba: Diputación de Córdoba, 1988), 431-462; Josefina Mutgé i Vives, «Activitat piràtica entre catalano-aragonesos i castellans a la Mediterrània occidental durant el regnat de Jaume II», *Anales de la Universidad de Alicante* 11 (1996-1997): 445-456; Eadem, «La inseguretad en el Mediterrani occidental. Acord entre el rei catalanoaragonès Pere el Cerimoniós i el francès Joan II de Valois por a la solució de les marques existents entre ambdós regnes (1351)», in *La Corona Catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana: actes del Seminari celebrat a Barcelona, els dies 27 i 28 de novembre de 2003* (Barcelona: CSIC, 2005), 185-202; Eadem, «La piratería entre la Corona de Aragón y los Reinos de Castilla y Portugal en el siglo XIV. Contribución a su estudio», in *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV* (Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006), 387-394; Eadem, «Alguns camins per a apaivagar els conflictes per incidents de pirateria en el Mediterrani occidental», *Anuario de Estudios Medievales* 38/2 (2008): 901-919.

⁵¹ Si veda, soprattutto, il libro tratto dalla sua tesi di dottorato: María Dolores López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)* (Barcelona: Institución Milà y Fontanals. Anejos del Anuario de Estudios Medievales, número 31, 1995), la cui ultima parte verte sulla guerra di corsa e la pirateria tra la Corona d'Aragona e le diverse potenze cristiane e musulmane durante il secolo XIV e fino al 1410 (pp. 577-843). Su Maiorca si veda in particolare: M. Dolores López, «La financiación de las empresas corsarias catalano-aragonesas durante la baja edad media: los armamentos de naves mallorquines», in *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals* (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 81-105; Eadem, «Piratería y corsarismo en el Mediterráneo occidental medieval; el control de las actividades corsarias en Mallorca a finales del siglo XIV y principios del XV», in *La Mediterrània. Antropologia i història. VII Jornades d'Estudis Locals*, 1991, 173-203, e più recentemente: M. D. López i K. Álvaro, «Taxation and privateering in the medieval mediterranean: The conformation of privateering regulations and its application on the island of Mallorca», *Journal of Maritime Research* X, núm. 3 (2013): 13-21. Si veda anche: María Dolores López Pérez, «“Farons per a galiotes de moros”: un ejemplo de organización de defensa costera en la Cataluña medieval», *Miscel.lània de Textos Medievales* 8 (1996): 1-12, e Eadem, «Sobre la trata de esclavos magrebíes: el aprovisionamiento de los mercados catalanoaragoneses (siglo XIV)», in *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 39-73.

aragonesi.⁵² Tutte le sue pubblicazioni sono state di fondamentale importanza per lo sviluppo della mia ricerca. Allo stesso modo, sempre nel CAIMMed, le ricerche di Ivan Armenteros Martínez sono state un punto di riferimento soprattutto per la *captivitas* e la schiavitù a Barcellona.⁵³

Gli studi condotti nell'ambito dell'Institució Milà i Fontanals hanno fornito una visione generale della Corona per quanto concerne le tematiche marittime, avvalendosi di fonti e dei risultati delle ricerche su Catalogna, Valencia e Maiorca. Per la tesi, che si iscrive nel progetto di ricerca "Tripulaciones, armamentos, construcción naval y navegación en el Mediterráneo medieval" (MINECO HAR2013-48433-C2-1-P) del CAIMMed, ho seguito questa metodologia attenta alle dinamiche riguardanti l'insieme dei territori iberici catalano-aragonesi, ma a partire da una base documentaria principalmente maiorchina.

Per quanto riguarda la storia della pirateria in ambito catalano-barcellonese, oltre alla citata storiografia catalana, vanno menzionati la monografia di Anna Unali⁵⁴ e

⁵² Tra i suoi numerosi lavori mi limito a rinviare a quelli direttamente riguardanti le tematiche oggetto della mia ricerca: Roser Salicrú i Lluch, «Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera», *Miscel.lània de Textos Medievals* 7 (1994): 549-590; Eadem, «Manifestacions i evolució de la rivalitat entre Gènova i la Corona d'Aragó a la Granada del segle XV, un reflex de des transformacions de la penetració mercantil», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 23-24 (2002): 575-596; Eadem, «Contrastes ibéricos ante el comercio con el Islam. Imágenes del comercio con "tierra de moros" del reinado de Fernando de Antequera», in *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV* (Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006), 351-366; Eadem, «Luck and contingency?», 349-362; Eadem, «Passats simples, passats complexos i ambivalències identitàries. Les trajectòries d'esclaus musulmans a la Corona d'Aragó del segle XV com a estudi de cas» (en vies de publicació); Eadem, «¿Captores o mediadores? Dinámicas de aprovisionamiento y de introducción de los esclavos musulmanes en el Mediterráneo occidental bajomedieval», in *Los negocios de la esclavitud. Tratantes y mercados de esclavos en el Atlántico Ibérico, siglos XV-XVIII*, ed. Rafael M. Pérez García et al. (Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2018), 49-69. I libri che ha curato recentemente raccolgono le ultime novità storiografiche sulla linea di ricerca da lei diretta: Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluch, e M. Mercè Viladrich i Grau (eds.), *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives* (Roma: Viella, 2015); Lola Badia, Lluís Cifuentes, e Roser Salicrú i Lluch (eds.), *La vida marítima a la Mediterrània medieval. Fonts històriques i literàries* (Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019), e Roser Salicrú i Lluch (ed.), *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019).

⁵³ Tra i suoi lavori, si veda soprattutto, Ivan Armenteros Martínez, *L'Esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516): un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer* (Barcelona : Lleida: Fundació Noguera, Pagès, 2015) e Idem, «Regular las declaraciones de buena guerra en un centro del comercio interregional de esclavos: Barcelona, 1433», in *A l'entorn de la Barcelona medieval. Estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé Vives*, ed. Manuel Sánchez Martínez et al. (Barcelona: CSIC, 2013), 25-38.

⁵⁴ Anna Unali, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, traduzione dell'originale italiano *Marinai, pirati e corsari catalani nel basso medioevo* (1983), di Maria Antònia Oliver (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986).

altri studi sulla vita marittima catalana con alcuni importanti riferimenti a queste tematiche. È il caso delle grandi e influenti opere di Claude Carrère sulla città di Barcellona e di Mario del Treppo sui mercanti catalani,⁵⁵ nonché i più recenti studi di Damien Coulon su Barcellona e il commercio con l'Oriente e di Elena Maccioni sul Consolato del Mare.⁵⁶

Per il Regno di Valencia e la sua capitale sono disponibili diverse opere pubblicate negli ultimi decenni del XX secolo. Tra queste vanno almeno ricordate quelle di Jacqueline Guiral-Hadziiossif sul porto di Valencia e le sue attività commerciali e corsare;⁵⁷ José Hinojosa Montalvo, sempre sui rapporti mercantili del Regno, soprattutto con i territori islamici, nonché sulle attività corsare e di pirateria praticate nella città valenciana e nei piccoli centri a sud del Regno;⁵⁸ e, soprattutto, Andrés Díaz Borrás. Quest'ultimo è autore di diverse monografie sulla pirateria, la guerra di corsa e la *captivitas* nella città di Valencia tra il XIV e il XV secolo. I risultati di questi studi sono

⁵⁵ Claude Carrère, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, traduzione dell'originale francese *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés. 1380-1462* (1967) di Hermínia Grau de Duran (Barcelona: Curial, 1977), in part. la parte dedicata a corsari e pirati, pp. 270-289; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, in part. la parte dedicata alla navigazione, la guerra e le assicurazioni marittime, pp. 329-429.

⁵⁶ Coulon, *Barcelona i el gran comerç d'orient*, in part. la parte sui rischi della navigazione, pp. 234-249, e Elena Maccioni, *Il Consolato del mare di Barcellona. Tribunale e corporazione di mercanti (1394-1462)* (Roma: Viella, 2019), che contiene preziose informazioni sulle flotte per la difesa della costa finanziate dalla corporazione dei mercanti di Barcellona.

⁵⁷ Si veda, innanzitutto: Jacqueline Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*, traduzione dell'originale francese *Valence, port méditerranéen au XVe siècle (1410-1525)* (1986), di Rafael Aracil Martí (Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989), in particolare il capitolo III, 137-187. Si vedano anche gli altri suoi lavori: Guiral, «Course et piraterie à Valence», 759-765; Eadem, «La piratería, el corso: sus provechos y ganancias en el siglo XV», in *Nuestra historia*, III, ed. Manuel Mas Santandreu (Valencia: Aramo, 1980), 267-280; Eadem, «Les relacions comercials del regne de València amb Berberia al segle XV», in *València, un mercat medieval*, ed. Antoni Furió (València: Diputació provincial de València, 1985), 277-313.

⁵⁸ Si vedano, tra i suoi numerosi lavori: José Hinojosa Montalvo, «Confesiones y ventas de cautivos en la Valencia de 1409», *Ligarzas* 3 (1971): 113-217; Idem, «Piratas y corsarios en la Valencia de principios del siglo XV (1400-1409)», *Cuadernos de Historia. Anexo de Hispania* 5 (1975): 93-116; Idem, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada durante la primera mitad del siglo XV», in *Estudios de Historia de Valencia* (Valencia: Universidad de Valencia, 1978), 91-160; Idem, «Tácticas de apresamiento de cautivos y su distribución en el mercado valenciano (1410-1434)», in *Qüestions valencianes* (Valencia: Quiles, Artes Gráficas, 1979), 5-45; Idem, «Armamento de naves y comercio con el reino de Granada a principios del siglo XV», in *Actas del V coloquio internacional de historia mediterránea de Andalucía*, 1988, 643-658; Idem, «La piratería y el corso en las costas alicantinas en la Baja Edad Media», in *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals* (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 55-69, e la sua monografia *La piratería y el corso en el litoral alicantino a finales de la Edad Media* (Alicante: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 2004).

stati un prezioso riferimento per il confronto tra il contesto valenciano e le questioni da me studiate direttamente nella documentazione del Regno di Maiorca.⁵⁹

Non vanno, infine, certo dimenticati, da una prospettiva di storia commerciale e navale, i contributi di importanti storici come Enrique e José María Cruselles Gómez, e soprattutto David Igual Luis, che sono stati una fonte di informazioni rilevante per il mio studio.⁶⁰

⁵⁹ A partire dalla sua tesi del 1987 («Problemas marítimos de Valencia a fines de la Edad Media: el corso, la piratería y el cautiverio en su incidencia sobre la dinámica económica 1400-1480» (Tesi sostenuta nell'Universitat de València, 1987)), Andrés Díaz Borrás ha pubblicato almeno tre monografie essenziali su questi temi: *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993); Idem, *El miedo en el Mediterráneo: la caridad popular valenciana y la redención de cautivos bajo poder musulmán 1323-1539* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milá y Fontanals, 2001), e Idem, *El ocaso cuatrocentista*. Anche le sue ricerche e le sue pubblicazioni sono state condotte nell'ambito del CAIMMed. Tra queste, vanno inoltre ricordati numerosi articoli e contributi a volumi collettivi. Mi limito a segnalare: Andrés Díaz Borrás, «La lucha anticorsaria en Valencia durante la Edad Media. El episodio protagonizado por Pere Cabanyelles (1417-1418)», *Revista de Historia Naval*, núm. 24 (1989): 105-129; Idem, «L'estudi de la pirateria a través dels avistaments costaners. Replegament cristià i setge islàmic a la València de la transició a la modernitat: 1480-1520», *Anuario de Estudios Medievales* 20 (1990): 275-295; Rafael Cariñena i Balaguer e Andrés Díaz Borrás, «Les aportacions de les petites societats marítimes a la lluita antibarbaresca en el segle XV: l'activitat corsària a Dènia, 1410-1420», in *III Congrés d'estudis de la Marina Alta*, 1990, 161-170; Idem e Idem, «Las reclamaciones por actos piráticos entre Valencia y Ceuta a mediados del siglo XV (1438-1441)», in *Ceuta hispano-portuguesa* (Ceuta: Instituto de Estudios Ceutíes, 1993), 122-143; Andrés Díaz Borrás, «La vigilancia de las rutas marítimas valencianas y la defensa contra la piratería. El caso de la flotilla urbana en 1420», in *Caminería Hispánica, II. Caminería histórica. Actas del II Congreso Internacional*, 1996, 145-166; Idem, «La legislación valenciana relativa a la guerra del corso durante la Edad Media», in *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España. V Jornadas Nacionales de Historia Militar* (Sevilla, 1997), 353-374; Idem, «Los redentores valencianos de cautivos sarracenos durante el siglo XV», in *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 511-526, e Idem, «Carestías frumentarias y guerra naval. El fracaso político de la solidaridad, dentro de la Corona de Aragón, en la crisis valenciana de 1385», *Revista de Historia Naval* 83 (2003): 23-53.

⁶⁰ Un approccio istituzionale simile a quello proposto in questa tesi, ma riferito alla navigazione commerciale, è quello di David Igual Luis, «Las instituciones de la Corona de Aragón en la navegación mediterránea del siglo XV», in *Navegación institucional y navegación privada*, ed. Raúl González Arévalo (ed.) (Granada: Alhulia, 2016), 217-244. Tra i molti e importanti lavori di questo studioso sono stati di particolare interesse per il mio studio: Germán Navarro Espinach e David Igual Luis, *La tesorería general y los banqueros de Alfonso V el Magnánimo* (Castellón de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura, 2002) – vorrei ringraziare i due autori che mi hanno facilitato la consultazione di questo volume durante il confinamento dovuto alla pandemia di Covid-19 –; David Igual Luis, «Política y economía durante la Baja Edad Media. El papel de la monarquía en el comercio exterior valenciano», in *Los cimientos del estado en la Edad Media*, ed. Juan Antonio Barrio Barrio (Alcoy: Editorial Marfil, 2004), 249-278; Idem, «Navegación y comercio entre Valencia y el Norte de África durante el siglo XV», in *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el norte de África en época medieval y moderna*, ed. Carmen Trillo San José (Granada: La Nao, 2004), 227-286; Idem, «Red portuaria y control marítimo en el reino de Valencia (siglos XIII-XV)», in *Les territoires de la Méditerranée (XIe-XVIe siècle)*, ed. Dominique Valérian, Christophe Picard, e Damien Coulon (Rennes-Cedex: Presses Universitaires de Rennes, 2013), 51-71; Idem, «'Non ha portto alcuno, ma sola spiaggia'. La actividad marítima valenciana en el siglo XV», *Aragón en la Edad Media* 25 (2014): 101-134; Idem, «Ships in Medieval Valencia: Between Local Construction and the Acquisition of Foreign Resources», in *XVIII World Economic History Conference: Waves of Globalization* (Boston, 2018), 1-14, e Idem, «Movimento portuale, reti marittime e diversità dei mercanti a Valenza nel XV secolo», in *Reti*

La pirateria e la guerra di corsa sono stati meno studiati proprio per il Regno di Maiorca, lacuna che la presente tesi prova a colmare. Le ricerche sulla dimensione marittima dell'isola in epoca medievale furono condotte nel dopoguerra da Francisco Sevillano Colom e Álvaro Santamaría Arández. Il primo, si dedicò al porto della città di Maiorca, ai mercanti e ai marinai; il secondo, fu autore di grandi opere di carattere generale sulla storia di Maiorca (nonché su Valencia medievale).⁶¹ A questi storici si devono i primi parziali studi sulla marina armata, basati sulle patenti di corsa, i salvacondotti alle imbarcazioni, gli avvisi sull'arrivo di navi nemiche e la conseguente attivazione dei mezzi per la difesa. Lo studio della guerra di corsa nella Maiorca medievale non sarebbe stato ripreso fino agli anni '90, quando María Dolores López Pérez focalizzò la sua indagine su una cronologia che arrivava fino all'inizio del XV secolo.⁶² Le uniche monografie disponibili sulla guerra di corsa a Maiorca riguardano l'età moderna: l'ormai classico studio di Gonçal López Nadal e la recente tesi di dottorato di Andreu Seguí Beltrán.⁶³ López Nadal è stato il coordinatore delle VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals, organizzate dall'Institut d'Estudis Baleàrics nel 1990, dedicate alla pirateria e al contrabbando dal XV al XVIII secolo, i cui atti raccolgono importanti contributi sul fenomeno in epoca tardo medievale, non solo in merito all'arcipelago.⁶⁴

marittime come fattori dell'integrazione europea. Atti delle «Settimane di Studi» e altri Convegni (Firenze: Firenze University Press, 2019), 71-87. Degli altri tre studiosi citati nel testo mi limito a segnalare, a titolo di esempio: Enrique Cruselles, «La organización del transporte marítimo en la Valencia de la primera mitad del siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 155-178; Enrique Cruselles, José Maria Cruselles, e Rafael Narbona, «El sistema de abastecimiento frumentario de Valencia en el siglo XV: entre la subvención pública y el negocio privado», in *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII). XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals*, ed. Maria Barceló Crespi e Antoni Riera Melis (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1996), 305-332.

⁶¹ Francisco Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XV)», in *Historia de Mallorca*, ed. J. Mascaró Pasarius (Palma de Mallorca, 1970); Francisco Sevillano Colom i Juan Pou Muntaner, *Historia del Puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca: Gráficas Miramar, 1974); Álvaro Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV», in *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1955; Idem, *Aportación al estudio de la economía de Valencia* (Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1966); Idem, *Ejecutoria del reino de Mallorca* (Palma: Ajuntament de Palma, 1990).

⁶² López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 577-843; Eadem, «La financiación de las empresas corsarias»; «Piratería y corsarismo».

⁶³ Gonçal López Nadal, *El corsarisme mallorquí: a la Mediterrània occidental, 1652-1698: un comerç forçat* (Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, Direcció General de Cultura, 1986); Andreu Seguí Beltrán, «¿Unas islas asediadas? La defensa de las Baleares (1480-1620)» (Tesi sostenuta nell'Universitat Pompeu Fabra, 2018).

⁶⁴ López Nadal (coor.), *El comerç alternatiu*. Tra i contributi più rilevanti segnalo: Michel Balard, «Course et piraterie a Genes a la fin du Moyen-Age», 29-40; María José Albadalejo Sánchez, «Flamencos en Ibiza: compra de sal, y expolio a naves mallorquinas (1412-1413)», 41-54; Hinojosa Montalvo, «La piratería y el corso en las costas alicantinas»; Maria Barceló Crespi, «Corsarisme i comerç a la segona meitat del segle

Nella medievistica maiorchina, dopo Sevillano Colom e Santamaría Arández, queste tematiche avrebbero goduto di meno fortuna e interesse rispetto alla marina e all'attività commerciale. Su questi ultimi due temi, si segnalano i contributi di Pierre Macaire, Onofre Vaquer Bennàssar e, più recentemente, di Ingrid Houssaye Michienzi per il XV secolo,⁶⁵ e quelli di Antoni Riera Melis, David Abulafia, Antonio Ortega Villoslada e Angela Orlandi per il secolo XIV.⁶⁶

Inoltre, la storia locale dei diversi centri costieri maiorchini ha continuato a fornire dati utili per lo studio degli attachi corsari e della pirateria. Di grande rilievo sono infine i lavori di Pau Cateura Bennàssar, Jaume Sastre Moll, Gabriel Ensenyat Pujol e,⁶⁷

XV», 71-80; López Pérez, «La financiación de las empresas corsarias»; Onofre Vaquer, «Corsarisme a la segona meitat del segle XV», 107-116.

⁶⁵ Pierre Macaire, *Majorque et le commerce international: (1400-1450 environ)* (Lille: Université de Lille III, 1986); Onofre Vaquer, «Comerç i capital mercantil a Mallorca 1448-1480», in *La Mediterrània. Antropologia i història. VII Jornades d'Estudis Locals* (Palma de Mallorca, 1991), 161-171; Idem, *El comerç marítim de Mallorca 1448-1531* (Palma: El Tall, 2001). Si vedano anche i suoi studi sulla schiavitù: Onofre Vaquer Bennàssar, *L'esclavitud a Mallorca. 1448-1500* (Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1997); Idem, «Una inmigración forzada: esclavos en Mallorca (1448-1499)», *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* 11, núm. 1 (1993): 65-81. Di Ingrid Houssaye Michienzi si segnalano: *Datini, Majorque et le Maghreb (14e-15e siècles). Réseaux, espaces méditerranéens et stratégies marchandes* (Leiden-Boston: Brill, 2013); Eadem, «Relazioni commerciali tra la compagnia Datini di Maiorca e le città del Maghreb tra fine Trecento e inizio Quattrocento», in *Mercatura è arte: uomini d'affari toscani in Europa e nel Mediterraneo tardomedievale*, ed. Sergio Tognetti e Lorenzo Tanzini (Roma: Viella, 2000), 149-178; Eadem, «Entre Majorque et l'Afrique: configuration de l'espace et réseaux juifs d'après des sources commerciales italiennes (fin XVe-début XVIe siècle)», *Revue des Études Juives* 173 (2014): 139-174, e in particolare sulla guerra di corsa e sulla pirateria: Eadem, «"Que Dieu les engloutisse!" Les réactions des milieux marchands italiens face à la guerre de course et à la piraterie en Méditerranée (fin XVe-début XVIe siècle)», in *La piraterie au fil de l'histoire. Un défi pour l'État*, ed. Michèle Battesti (Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2014), 299-311. Un lavoro di sintesi può considerarsi quello di Guillem Morro Veny, *La marina medieval mallorquina (1250-1450)* (Palma: Documenta Balear, 2009).

⁶⁶ Segnalo, a modo d'esempio, Antoni Riera Melis, *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1986); David Abulafia, *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, traduzione dall'originale inglese *A Mediterranean Emporium* (1994), di Pilar Garí (Barcelona: Omega, 1996); David Abulafia e Blanca Garí (ed.), *En las costas del Mediterráneo occidental: las ciudades de la Península Ibérica y del reino de Mallorca y el comercio mediterráneo en la Edad Media* (Barcelona: Omega, 1996); Antonio Ortega Villoslada, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico (1230-1349)* (La Coruña: Netbiblo, 2008); Idem, «...Et secum deferant usque femoralia. Actitud de mercaderes y corsarios frente a la violencia», in *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (València: Fundació Jaume II el Just, 2004), 1175-1190; Idem, «Puertos y fondeadores de la bahía palmesana en la Edad Media», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 29 (2008): 177-203; Idem, «Mallorca y el comercio atlántico. Siglos XIII-XIV», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* 20 (2010): 61-80; Angela Orlandi (a cura di), *Mercaderies i diners: la correspondència datiniana entre València i Mallorca (1395-1398)* (Valencia: Universitat de València, 2008); Eadem, «Le mercataie di Palma. Il commercio dei veli nella Maiorca di fine Trecento», in *Dare credito alle donne. Presenze femminili nell'economia tra medioevo ed età moderna*, ed. Giovanna Petti Balbi e Paola Guglielmotti (Asti: Centro studi Renato Bordona sui Lombardi, sul credito e sulla banca, 2012), 149-166.

⁶⁷ Per questioni di spazio richiamo soltanto alcune delle tante opere che dovrei citare: Pau Cateura Bennàssar, «Sobre el tráfico costero de mercancías entre las villas foráneas y la ciudad de Mallorca en la

soprattutto, Maria Barceló Crespi,⁶⁸ – condirettrice di questa tesi – sulle dinamiche marittime, belliche e commerciali, del Regno di Maiorca. I loro vasti e importanti interessi di ricerca ne fanno gli autori di riferimento per qualsiasi indagine sulla Maiorca tardo medievale. Su temi più specifici come la giurisdizione marittima e il Consolato del Mare di Maiorca, vanno segnalati gli studi di storia del dritto di Román Piña Homs e Antonio Planas Rosselló;⁶⁹ quelli di Antoni Mas i Forners sulla schiavitù e la *captivitas* nell'isola.⁷⁰ Tutti questi lavori sono stati una preziosa guida per definire gli elementi di contesto della mia ricerca.

Edad Media», *Mayurqa* 17 (1978): 29-33; Idem, «Obras públicas en tiempo de crisis (Mallorca, 1400-1450)», *Mayurqa* 23 (1996): 31-42; Idem, «Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)», *Espacio Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 13 (2000): 85-101; Jaume Sastre Moll, «Aportación mallorquina a la Armada Santa 1398-1399», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 37 (1980): 485-518; Idem, «Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 44 (1988): 125-170; Gabriel Ensenyat Pujol, «La marca concedida per Jaume III a Mateu Pellicer contra els súbdits de la Corona catalano-aragonesa», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 45 (1989): 123-131; Idem, «"Lo primer mariner fou savi mercader". Ramon Llull i el món dels mariners», in *La vida marítima a la Mediterrània medieval. Fonts històriques i literàries*, ed. Lola Badia, Lluís Cifuentes, e Roser Salicrú i Lluch (Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019), 95-114 e, in particolare il suo ultimo libro scritto con Maria Barceló Crespi: *Flandes i la Mallorca medieval a través dels Pont* (Palma: Documenta Balear, 2019).

⁶⁸ Segnalo innanzitutto la sua monografia sul quartiere marinaro di Ciutat de Mallorca: Maria Barceló Crespi, *El raval de mar de la ciutat de Mallorca (segles XIII-XV)* (Palma: Leonard Muntaner, 2012); oltre ai suoi diversi saggi sulle connessioni tra la città maiorchina e il mondo mediterraneo: Maria Barceló Crespi, «Los contactos atlántico-mediterráneos en la Baja Edad Media: el caso mallorquín», in *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, ed. Manuel González Jiménez (Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006), 471-480; Eadem, «La ciudad de Mallorca y su proyección en el Mediterráneo occidental (siglos XIII-XV)», in *La ciudad medieval y su influencia territorial*, ed. Beatriz Arizaga Bolumburu e Jesús Ángel Solórzano Telechea (Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 2007), 111-136; Eadem, «El reino de Mallorca, una encrucijada en el Mediterráneo occidental (siglos XIII-XV)», in *Islas y sistemas de navegación durante las edades media y moderna*, ed. Adela Fábregas García (Granada: Alhulia, 2010), 21-57; Eadem, «Dades diverses de la relació entre el regne de Mallorca i el Nord d'Àfrica durant els anys de transició a la Modernitat», in *La Barbaria i les Balears. Les relacions entre Tunis i l'arxipèlag al llarg de la història. XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, ed. Gonçal López Nadal i Andreu Seguí Beltrán (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019), 213-237; Eadem, «La frontera marítima entre el reino de Mallorca y el norte de África en los últimos tiempos medievales», in *Las fronteras en la Edad Media hispánica, siglos XIII-XVI*, ed. Manuel García Fernández, Ángel Galán Sánchez, e Rafael G. Peinado Santaella (Granada: Universidad de Granada/Universidad de Sevilla, 2019), 453-465, e specificamente sulla guerra di corsa: Eadem, «Corsarisme i comerç», 71-80, e Maria Barceló Crespi e Guillem Rosselló Bordoy, «Una nau corsària: el seu bastiment», in *Actes del VIè Congrés el nostre patrimoni cultural: el patrimoni marítim i costaner* (Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 2004), 39-47.

⁶⁹ Mi limito a rinviare a: Roman Piña Homs, *El Consolat de Mar. Mallorca 1326-1800* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1985); Antonio Planas Rosselló, «La jurisdicción consular y el derecho marítimo y mercantil en el reino de Mallorca», *Legal History Review* 26 (2018): 1-44.

⁷⁰ Segnalo, tra i tanti suoi lavori: Antoni Mas i Forners, *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV* (Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2005); Idem, «La incidencia del mercado de esclavos en la estructura productiva de Mallorca (aprox. 1300-1450)», in *Les esclavages en Méditerranée*, ed. Fabienne P. Guillén e Salah Trabelsi (Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2012), 77-100.

La presente tesi prova a colmare la lacuna esistente nella storiografia maiorchina a proposito del conflitto marittimo nel tardo Medioevo e a proporre un percorso interpretativo che includa tutti i territori occidentali della Corona.

La cronologia 1410-1458 oggetto dello studio non è casuale. Nel 1410 viene considerata estinta la dinastia della casa di Barcellona nella Corona d’Aragona; due anni dopo viene introdotta la Trastámara castigliana. Il 1410 è inoltre il termine ad quem dei lavori disponibili sulla guerra di corsa e la pirateria, fenomeni che vengono poi studiati a partire dalla fine del secolo XV, in un contesto che ha poco a che fare con il periodo precedente. Negli studi di storia marittima, la pietra miliare che convenzionalmente divide il mondo medievale da quello moderno trova convenzionalmente un punto di svolta nella caduta di Costantinopoli nel 1453: la presa, dall’alto valore simbolico, del mondo romano da parte dell’Impero ottomano ribalta la concezione del nemico e della guerra navale nel Mediterraneo occidentale. Da questo momento cominciarono a farsi sentire le conseguenze dell’emergere di una nuova potenza geopolitica islamica, a un livello precedentemente concepibile solo per le grandi potenze cristiane, come le repubbliche di Genova, Venezia o la stessa Corona d’Aragona. Nonostante l’esperienza dei capitani, corsari e marinai della Corona, che da tempo combattevano i nemici nordafricani e, più recentemente, i turchi nelle acque orientali, l’arrivo degli ottomani sulle coste iberiche li costringerà a rafforzare i sistemi difensivi utilizzati fino a quel momento, così come le stesse iniziative offensive.

Questo cambiamento che potremmo chiamare “esterno” è vincolato da un altro “interno”, non soltanto catalano-aragonese, ma strutturale nella maggior parte delle signorie occidentali, a livello istituzionale, giuridico e di governo. L’azione giurisdizionale condivisa tra monarchia, regni e città diminuì gradualmente a favore della concentrazione del potere nell’istituzione regia, in modo tale da restringere i poteri e i margini di intervento da parte delle città e delle assemblee rappresentative. Questo fenomeno, già evidenziato in riferimento all’autorità della città di Valencia,⁷¹ consente di differenziare al doppio livello indicato, interno ed esterno, il periodo oggetto di questa tesi dal momento successivo. E giustifica, allo stesso tempo, la struttura di questo lavoro,

⁷¹ Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 373-374; Igual Luis, «Las instituciones de la Corona de Aragón», 228: “Con las circunstancias del reinado de Alfonso el Magnánimo se cerraría una etapa en los procesos de participación política sobre lo marítimo en la Corona aragonesa”.

basato sulla descrizione del rapporto tra le istituzioni e il mondo del mare a diverse scale, caratteristico della particolare congiuntura studiata. L'inquadramento stesso della tesi in quegli anni permette di conoscere la gestione della situazione mediterranea da parte della Corona d'Aragona negli ultimi momenti della sua espressione più "medievale", "pattista", "diversificata", in un mondo con l'impatto turco ancora da scoprire.

3. Obiettivi

Gli obiettivi di questa tesi si sono evoluti nei diversi anni della ricerca, durante i quali l'accumulo delle conoscenze mi ha consentito di maturare progressivamente un rapporto equilibrato tra le domande cui intendevo orientare l'indagine e le risposte che potevo fornire la documentazione disponibile, e che ero in grado di mobilitare. Il progetto iniziale comprendeva un quadro giuridico e territoriale molto vasto, quello delle aree marittime occidentali della Corona, incentrato sulle tre città di maggiore rilievo: Barcellona, per quanto riguarda il principato di Catalogna, e le città di Valencia e Maiorca per gli omonimi regni. Attraverso la documentazione locale o municipale di questi tre nuclei urbani, pensavo di poter delineare un quadro della situazione marittima delle coste catalano-aragonesi, a partire dallo studio degli attacchi dei pirati, degli avvistamenti delle navi nemiche, delle allerte per la difesa, etc. Con l'ambizione di proporre un punto di vista alternativo a quello tradizionale, avevo pensato di escludere le fonti d'origine regia, provenienti dalla Cancelleria Reale, che erano state fino a quel momento le più usate in questo tipo di studi. L'obiettivo era valutare l'effettiva consistenza della minaccia nei mari, la sua percezione da parte delle istituzioni e i mezzi impiegati per prevenirla o combatterla. Allo stesso modo e collateralmente, un secondo obiettivo era di approfondire lo studio della *captivitas* come conseguenza della guerra di corsa e della pirateria.

Un primo laboratorio di analisi, sia a livello metodologico che per la proiezione degli obiettivi fissati nella presente ricerca, fu la preparazione della tesi di Master discussa nel 2015 presso l'Universitat de Barcelona, intitolata "Pirateria, captiveri i sistemes de defensa costanera a la Corona d'Aragó en temps de Ferran d'Antequera".

In questo studio cominciai a sperimentare la complessità della tematica.⁷² Alle difficoltà di reperire fonti omogenee coeve nelle città oggetto dell'analisi si aggiungevano i problemi relativi all'interpretazione di ogni notizia raccolta: si trattava realmente di un attacco o soltanto di una voce priva di verifica? Era possibile valutare l'affidabilità di notizie tra loro contraddittorie? Tali ostacoli rendevano complessa la quantificazione, necessaria per un'adeguata analisi storiografica, degli atti di pirateria e, più in generale, del livello di pericolosità dei mari.

La maggiore conoscenza della consistenza delle fonti e della storiografia, da un lato, mi ha fatto comprendere che i propositi iniziali non erano perseguibili nei tempi della ricerca dottorale; dall'altro lato, è stata decisiva per porre nuove domande e aprire inediti percorsi di indagine. L'analisi sistematica delle fonti municipali delle tre città nell'arco cronologico tra il 1410 e il 1458, oltre alla difficoltà di trovare fonti comparabili tra loro, sarebbe stata infatti un'opera titanica; la grande mole delle fonti disponibili per ciascuna di esse sarebbe stata sufficiente per concentrare la ricerca su di una sola città. Inoltre, se anche avessi potuto lavorare in maniera analoga su questi tre nuclei urbani, non avrei mai offerto una visione globale della minaccia sulle coste della Corona. Uno studio quantitativo sarebbe stato comunque parziale e incompleto senza il ricorso alla ricca documentazione prodotta dai centri costieri di dimensioni minori. Pertanto, gli ostacoli a una ricerca da condurre su un corpus di fonti esaustivo sono stati molti.

D'altra parte, il primo approccio alla documentazione degli archivi delle città di Valencia, Barcellona e Maiorca mostrava una realtà complessa, nella quale interveniva sia il potere cittadino sia quello reale, con la presenza di navi di diversa proprietà: privata, del monarca, delle città e di istituzioni come la Diputació del General. Attraverso il confronto tra fonti di diversa tipologia e provenienza geografica si scopriva una realtà dove non bastava registrare attacchi e giustificare quelli inaspettati sostenendo che erano deviazioni usuali delle attività marittime, che si trattava di pirati e di corsari, di amici o di nemici. Tutto era parte di un intreccio di interessi (cittadini, regi, personali), personaggi (privati che agivano per propri interessi, privati soggetti a ordini istituzionali, cariche pubbliche che proteggevano privati), imbarcazioni (regie, cittadine, private, non sempre facilmente identificabili nella documentazione), etc. Per rappresentare questo

⁷² La tesi di master meritò il I premio Antoni de Capmany nel 2016 e i cui principali risultati sono stati pubblicati in Burguera Puigserver, «La conflictivitat marítima».

intreccio, ogni tentativo di categorizzazione rischierebbe di semplificare una realtà decisamente più variegata. Di fronte a tale complessità, per provare a sfuggire a ambiguità e imprecisioni, piuttosto che attardarmi in questioni meramente terminologiche in relazione ai diversi atti di “pirateria” analizzati, ho preferito guardare nel suo insieme alla gestione del conflitto marittimo.

A tal proposito, ho ritenuto di fondamentale importanza approfondire l’ambito di azione di ciascuna delle istituzioni coinvolte. Mi sono resa conto che era impossibile affrontare la percezione della minaccia che veniva dal mare e le misure amministrative impiegate per contrastarla se prima non avevo chiare le competenze dei diversi attori in gioco. Tale approfondimento era necessario per avere una precisa cognizione della distribuzione delle fonti nei diversi fondi archivistici e per l’interpretazione stessa degli eventi. La percezione della minaccia marittima, la gestione della guerra di corsa, la visione generale del conflitto bellico nei mari più vicini ai territori della Corona possono infatti variare sensibilmente a seconda della documentazione utilizzata. Ho potuto verificarlo in più di una circostanza nel corso della ricerca quando di uno stesso evento diverse tipologie di fonti riflettevano punti di vista e sistemi organizzativi differenti.

Ho quindi ritenuto necessario dedicare un primo capitolo alla gestione delle attività marittime nella Corona d’Aragona, agli obiettivi e alle funzioni dei poteri detentori di navi e promotori di iniziative belliche che compaiono nella documentazione. Da chi dipendeva l’autorizzazione all’esercizio della guerra di corsa? Qual era il ruolo delle armate cittadine? Oltre agli importanti centri urbani, quali altri organismi potevano intervenire nell’offensiva marittima? Che ruolo assumevano il Consolato del Mare e la comunità mercantile? Spinta dalla necessità di ottenere risposte senza le quali non avrei potuto concepire l’indagine, ho ritenuto più utile, interessante e innovativo delineare innanzitutto i caratteri dell’apparato istituzionale implicato nella gestione delle diverse questioni marittime. Si è trattato di un lavoro di carattere generale, essenzialmente basato sulle fonti edite e sulla bibliografia, piuttosto che sulla documentazione degli archivi del Regno di Mallorca, delle città di Barcellona e Valencia analizzata successivamente. Questo approccio mi è sembrato adeguato a riflettere sulla complessità dei fenomeni, a capire le cause e l’evoluzione della gestione dei conflitti marittimi studiati nei seguenti capitoli.

Per lo studio del governo del mare da parte delle istituzioni della Corona sono stati per me dei riferimenti importanti l'articolo di David Igual sulle *Instituciones de la Corona de Aragón en la navegación mediterránea del siglo XV* e il libro (tratto dalla sua tesi di dottorato) di Elena Maccioni sul consolato del mare a Barcellona.⁷³ Il mio approccio prova quindi a seguire i più recenti orientamenti storiografici sui conflitti marittimi, che hanno posto particolare attenzione alla gestione istituzionale, sia per quanto concerne il campo giurisdizionale, sia per quanto concerne l'intervento nei meccanismi diplomatici delle città, delle congregazioni mercantili, degli ordini religiosi...⁷⁴ Tuttavia, il lavoro intende comunque essere un contributo di storia marittima, navale e mediterranea, e non di storia istituzionale, per la quale avrei dovuto basarmi su altre fonti e altri studi. Lo studio delle istituzioni costituisce la struttura, lo scheletro, le fondamenta della ricerca, e non l'oggetto di analisi in sé.

Ridefiniti gli obiettivi iniziali e la metodologia, in primo luogo, la ricerca è stata orientata a precisare, all'interno della cronologia scelta, le funzioni delle marine regie, cittadine e private. Per tale obiettivo sono state studiate le notizie sui conflitti marittimi contenute nelle fonti municipali e, per quanto riguarda il Regno di Maiorca, del governo e della fiscalità regi (attacchi, avvertimenti, allarmi, guerre, inimicizie, rappresaglie, vendette, etc.). In secondo luogo, sono state identificate le diverse tipologie di scontri, in modo da far emergere le tendenze prevalenti. Infine, sono stati studiati i rapporti delle diverse autorità municipali – regie nel Regno di Maiorca – con il mondo marittimo: il loro ruolo nella gestione e nel controllo delle attività nel mare e gli effetti delle relazioni diplomatiche sui livelli di conflittualità. Quali imbarcazioni facevano parte di ognuna delle flotte? Quali funzioni avevano e con quali scopi venivano armate? Quali furono e a cosa furono dovute le mobilitazioni dell'epoca? Esiste un'evoluzione della presenza e degli obiettivi delle diverse flotte nel periodo studiato? Quali sono state le principali conseguenze o gli effetti collaterali del loro dispiegamento? Questa ridefinizione dell'oggetto della tesi mi ha permesso di affrontare le stesse domande

⁷³ Igual Luis, «Las instituciones de la Corona de Aragón»; Maccioni, *Il Consolato del mare di Barcellona*.

⁷⁴ Si vedano, ad esempio, i lavori di Louis Sicking, «Introduction: Maritime Conflict Management, Diplomacy and International Law, 1100–1800», *Comparative Legal History* 5, núm. 1 (2017): 1-14; Idem, «The Pirate and the Admiral: Europeanisation and Globalisation of Maritime Conflict Management», *Journal of the History of International Law* 20 (2018): 429-470; così come la sua recente opera curata con Alain Wijffels: *Conflict Management in the Mediterranean and the Atlantic*.

iniziali, ma da un nuovo approccio, dal momento che le mobilitazioni delle forze navali della Corona erano prodotte da motivazioni belliche e offensive: inizio delle ostilità, risposte agli attacchi, esigenze difensive, etc. Non ho quindi abbandonato l'idea di studiare la conflittualità marittima, ma ho cambiato focus, il modo attraverso il quale studiare il fenomeno.

Per quanto riguarda gli effetti collaterali dell'attività bellica nei mari, la questione difensiva è già insita nello studio della gestione dei conflitti e della minaccia marittima, dal momento che i progetti di armamenti di navi erano essi stessi una risposta difensiva-offensiva a un nemico o a un determinato pericolo. Le questioni da dirimere sono state le seguenti: quali erano le notizie, le navi o le persone capaci di attivare la difesa? Quali imbarcazioni si armarono nei diversi casi e con quali mezzi? Ci fu una vera simbiosi di forze "pubbliche-private" o piuttosto, "istituzionali-private" per contenere la pirateria?

Uno studio adeguato della difesa marittima avrebbe dovuto includere anche i sistemi di vigilanza costiera: la collocazione delle *talaies* (persone poste lungo la costa incaricate di comunicare gli avvistamenti di nemici); i circuiti di informazioni; e la costruzione di edifici, sovente in forma di torre, per la protezione della popolazione. Tuttavia, tali questioni non rientrano tra gli obiettivi nevralgici di questa tesi. Il focus incentrato sulle attività marittime e la concezione stessa del fenomeno della difesa come collaterale allo studio della conflittualità marittima ha privilegiato l'analisi delle iniziative di prevenzione solo per quanto concerne gli armamenti. Questo non significa che in futuro non possa ritornare sulla questione integrandola con lo studio dei sistemi difensivi "terrestri".

Sempre per quanto concerne gli effetti collaterali, non ho rinunciato allo studio della *captivitas*, che considero non solo un fenomeno sistemico, che potrebbe essere di per sé un oggetto di analisi globale, ma anche una delle maggiori conseguenze della guerra marittima, e non solo di quella condotta da navi private. Come è noto si tratta di un fenomeno che fu parte integrante degli scontri di natura confessionale nel Mediterraneo, ovvero tra individui di religioni diverse impegnati in una "guerra giusta", che prevedeva la legittima riduzione in schiavitù dei prigionieri catturati nelle incursioni. A bene vedere, la *captivitas* non costituisce solo un risultato del conflitto tra cristiani e musulmani, ma diventa anche un oggetto di integrazione economica. I processi di redenzione costituiscono infatti un ulteriore supporto all'impresa corsara,

complemento di altre attività marittime, come ovviamente il commercio. Pertanto, gli obiettivi specifici su questo tema si sono concentrati su due direttrici.

In primo luogo, ho voluto chiarire se era possibile un calcolo dei sudditi prigionieri della Corona presenti in territorio musulmano, quale volume di vittime rientravano nelle razzie, sia cristiane che musulmane, e se costituivano effettivamente la parte nevralgica dello scontro tra individui di religione diversa. In secondo luogo, e tenendo conto dei processi inversi, cioè riguardo alla liberazione, se esistevano e quali erano le vie di ritorno più utilizzate, quali agenti intervenivano, qual era la partecipazione delle autorità – cittadine, regie – ai processi di liberazione e se esisteva un uso economico “circolare” del captivo, tra la vendita e il riscatto. Ovviamente la questione della *captivitas* è inseparabile dal fenomeno della schiavitù, sebbene riguardi solo una parte degli schiavi giunti in territorio cristiano mediante diversi percorsi. Allo stesso modo, offre molteplici possibilità di analisi, che vanno dal ruolo e l’integrazione dei captivi nella società ospitante alle differenti modalità di sfruttamento economico. Questi campi non sono stati in nessun momento tra gli obiettivi della tesi, orientata piuttosto a indagare il rapporto specifico tra *captivitas* e vita marittima, che riguarda solo il momento della cattura e del riscatto del captivo, per così dire, l’inizio e la fine della sua vicenda di prigionia.

Attraverso opportuni sondaggi archivistici e riferimenti ad altri studi, gli obiettivi sono stati relazionati alla triplice realtà delle città oggetto della ricerca: Barcellona, Valencia e Maiorca. In questo modo ho potuto offrire un’immagine rappresentativa, generale ed inclusiva dei mari in diversi territori della Corona d’Aragona.

4. Fonti e metodologia

Per il raggiungimento degli obiettivi illustrati ho fatto ricorso a un ampio spettro di fonti. La metodologia impiegata, sin dall’inizio, si è basata sul confronto tra le fonti delle tre principali città marittime della Corona d’Aragona: Barcellona, Valencia e Maiorca. In un primo momento, la prof.ssa Salicrú, mi propose di non limitare la mia indagine a una raccolta di semplici “casi di studio” su attacchi corsari o di pirati. Il suo suggerimento fu di lavorare a una visione più generale, basata sull’incrocio d’informazioni di diversa origine, sia tematica sia geografica, per poter identificare

tendenze, comportamenti, al fine di contribuire a descrivere la situazione marittima del Mediterraneo occidentale. Questa metodologia ha comportato, di fatto, la riduzione della documentazione che avrei dovuto consultare se avessi deciso di condurre uno studio monografico su una di queste città. Allo stesso tempo, la prospettiva multifocale, nonché la combinazione di documenti provenienti da amministrazioni diverse, ha posto nuovi problemi derivanti soprattutto da un'analisi delle fonti che vedeva prevalere la dimensione qualitativa accanto a quella quantitativa.

A Barcellona e a Valencia l'eccezionale quantità di fonti municipali disponibili impediva di procedere a uno studio esaustivo nei tempi previsti per la redazione della tesi; la ricerca avrebbe potuto concentrarsi solo su una delle due città. A Maiorca, invece, non c'erano fonti municipali analoghe a quelle conservate a Barcellona e a Valencia. C'erano però molte altre tipologie di fonti che permettevano di ben indagare l'attività corsara sull'isola.

Al di là dell'aspetto strettamente documentario, non è comunque possibile parlare in maniera unitaria delle tre città. Dal momento che appartenevano a circoscrizioni politiche diverse (Principato di Catalogna, Regno di Valencia e Regno di Maiorca), non funzionavano esattamente allo stesso modo, e questo emerge con chiarezza anche dai rispettivi registri documentari. Ho dovuto dunque procedere a un lavoro di riconoscimento delle informazioni che ognuno dei registri conteneva. Pertanto, la disponibilità e la natura delle fonti ha reso necessario un parziale ripensamento della metodologia che inizialmente intendevo seguire, senza rinunciare all'incrocio delle informazioni.

Il punto focale dell'analisi è stata Maiorca e, di conseguenza, le fonti maiorchine hanno costituito la base dell'indagine. I motivi sono stati diversi. In primo luogo, perché le fonti del Regno di Maiorca sono le meno sfruttate per lo studio delle relazioni marittime nella prima metà del secolo XV. Come è noto, per Barcellona e Valencia esistono, al contrario, opere di riferimento che hanno già analizzato in tutto o in parte le fonti che anch'io intendevo utilizzare per la tesi. In secondo luogo, per il carattere di originalità di queste fonti, alcune delle quali non si ritrovano a Barcellona e Valencia, perché in parte andate perdute oppure perché le diversità amministrative ne hanno impedito la produzione.

Grazie ai precedenti studi che hanno affrontato tematiche oggetto della tesi per le città catalana e valenciana, è stato possibile confrontare i dati ottenuti attraverso le fonti maiorchine con quelli già disponibili per le altre due città e offrire, in questo modo, una visione generale della Corona d'Aragona. Tuttavia, va precisato che le informazioni sulle città di Barcellona e Valencia che sono servite da modello di confronto con i dati di Maiorca non sono sempre uniformi tra loro, né è stato possibile studiare alla stessa maniera le tematiche affrontate per le tre città.

Le due città peninsulari non sono comunque state studiate soltanto sulla base della bibliografia, ma anche di fonti di prima mano selezionate per completare l'analisi relativa a Maiorca. Valencia, grazie alla tesi di Andrés Díaz Borrás, è la città per la quale è più avanzata la conoscenza della pirateria, della difesa della costa e degli interventi municipali per il riscatto dei *captivi*. Il mio sondaggio documentario ha quindi riguardato soltanto la corrispondenza dei dirigenti locali, i *jurats*, per gli anni 1410-1416. Per Barcellona ho consultato un numero considerevole di volumi di lettere inviate e ricevute dai reggenti della città, i *consellers*.

L'incrocio di fonti e il confronto dei dati maiorchini con quelli delle altre due città sono stati la metodologia di base per includere i fenomeni descritti nel quadro di una realtà decisamente variegata come la Corona d'Aragona. La mia intenzione non era di dare luogo a uno studio comparativo, per il quale sarebbe stato necessario condurre in parallelo tre ricerche della portata di una tesi dottorale, ognuna su ciascuna città, per poi procedere al confronto. Al contrario, il focus su Maiorca, per le ragioni addotte precedentemente, e la relazione tra le informazioni raccolte per quel territorio insulare e le notizie riguardanti altre realtà marittime, mi hanno consentito, da un lato, di mantenere una visione dell'insieme del mondo marittimo "ibero-catalano-aragonese", e dall'altro lato, di interpretare in maniera adeguata i dati maiorchini. Attraverso la relazione tra i fenomeni identificati a Maiorca e altri analoghi all'interno del quadro politico-istituzionale superiore cui l'isola apparteneva, ovvero la Corona d'Aragona, sono state infatti individuate tendenze comuni e generali che altrimenti avrebbero potuto essere interpretate come uniche ed esclusive del territorio insulare. E, allo stesso tempo, l'originalità dei fenomeni maiorchini è stata così invece evidenziata per altre questioni.

Al di là della metodologia applicata all'analisi delle fonti, il trattamento dei dati ha seguito una struttura tendenzialmente sincronica, nel senso che l'interpretazione degli eventi è stata saldamente ancorata ai nessi con la congiuntura politica del momento. Questo legame causa-effetto o fenomeno-conseguenza applicato alla conflittualità marittima è debitore dei fondamentali studi di Henri Bresc sulla guerra di corsa e sulla pirateria in Sicilia,⁷⁵ e di Pinuccia F. Simbula sulla pirateria in Sardegna, la quale ha indicato esplicitamente l'importanza di "valutare l'andamento delle catture sul piano dei rapporti internazionali, tenendo presenti le operazioni militari della Corona".⁷⁶

L'assunzione di questa prospettiva interpretativa è stata essenziale per la comprensione sia degli attacchi subiti sia della mobilitazione delle forze navali della Corona. Allo stesso tempo, lungi dal ridurre i fenomeni al proprio spazio temporale, mi ha permesso anche di valutare gli eventi in modo diacronico, poiché la variazione del quadro socio-politico corrispondeva a un adeguamento dei relativi sistemi difensivi e offensivi. Per tale motivo, lo studio del ruolo delle istituzioni nella gestione del mare comincia a partire da una cronologia antecedente rispetto a quella oggetto della tesi (primo blocco). L'obiettivo è stato quello di comprendere l'evoluzione dei processi organizzativi a seconda delle esigenze di ogni congiuntura.

La tipologia di fonti consultate può influire in maniera sensibile nella visione della guerra di corsa e della pirateria. Tra le più utilizzate dagli storici ci sono quelle di natura giudiziaria, che consentono di indagare la pirateria in senso stretto, ovvero quei casi ritenuti perseguibili e punibili. Gli avvisi degli avvistamenti lungo la costa forniscono invece un punto di vista affatto diverso, che potremmo definire "difensivo". Tali avvisi riguardavano infatti prevalentemente le navi considerate nemiche, dalle quali ci si aspettava un comportamento ostile. Il loro studio pone di fronte soprattutto a episodi di guerra di corsa promossa dai nemici del momento, che viene quindi facilmente "confusa" con la pirateria. Infine, l'emissione di patenti e le relazioni dei bottini, presenti nei registri degli ufficiali regi, nonché i contratti notarili che attestavano la costituzione di società corsare, contribuiscono alla conoscenza delle offensive compiute dai privati. In questa tesi sono state prese in considerazione le diverse variabili offerte dalle fonti

⁷⁵ Bresc, *Un monde méditerranéen*, 340; Idem, «La course méditerranéenne», 91-110; Idem, «Course et piraterie en Sicile», 751-757.

⁷⁶ Simbula, *Corsari e pirati*, 128.

per descrivere da un duplice punto di vista gli eventi analizzati: gli attacchi percepiti come una minaccia (secondo blocco), e l'azione dei corsari dell'isola, nelle loro iniziative autonome e in quelle in cui collaboravano con i corsari di altre nazionalità (terzo blocco). L'attenzione alle possibili variabili di approssimazione allo stesso oggetto di studio mi si è sembrato lo strumento più efficace per attenuare i limiti e le parzialità insiti nei risultati di ogni ricerca.

La struttura della tesi si articola in quattro blocchi o capitoli. Il primo, dal carattere introduttivo, ricostruisce le origini del rapporto tra i diversi organi di potere e l'esercizio bellico marittimo: quello del re, attraverso il controllo degli armamenti privati e della sua flotta, comandata dall'ammiraglio; quello delle principali città marittime e, successivamente, quello delle assemblee rappresentative permanenti e delle comunità mercantili. Il secondo capitolo consiste nell'analisi delle funzioni e della composizione della flotta regia e di quelle cittadine nella prima metà del XV secolo, riservando particolare attenzione alla partecipazione dei capitali privati. Il terzo verte sulla guerra di corsa privata: i suoi obiettivi, le sue evoluzioni durante le varie congiunture politiche e i suoi risultati. Infine, il quarto è dedicato alla *captivitas* come conseguenza della pirateria; nello specifico, ai mezzi di redenzione, in relazione al binomio economico cattura-riscatto e al duplice uso e redditività delle prede umane tra cristiani e musulmani.

La fonte privilegiata è stata la corrispondenza delle autorità locali e regie, che consente di affrontare la questione della guerra marittima soprattutto da un punto di vista difensivo. Queste lettere contengono le informazioni che le principali città si scambiavano per avvertirsi dei pericoli, oppure per lamentarsi di determinate azioni dei cittadini delle altre città e quindi, chiedere il risarcimento dei danni. Lasciano intravedere questioni marittime che a volte restavano al di fuori degli interessi del re, ma che allo stesso tempo erano parte di una realtà quotidiana con la quale le città dovevano confrontarsi. In definitiva, si tratta di registri indispensabili per qualsiasi studio della vita marittima, del governo del mare da parte delle città, del commercio, della gestione delle flotte cittadine o della protezione della costa. Il confronto con la documentazione della Cancelleria Regia resta ovviamente un percorso di ricerca aperto, che sicuramente potrà fornire in futuro ulteriori spunti di riflessione sui fenomeni qui analizzati.

Per quanto riguarda la città di Barcellona, ho consultato sistematicamente la corrispondenza dei *consellers* dal 1433, data in cui cominciano le *Lletres patents* e le *Lletres closes*. A Barcellona ho potuto quindi raccogliere molte informazioni inedite, che sono state di grande utilità per completare quelle tratte dalle fonti maiorchine. Nell'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) esistono diverse serie di registri relativi alla corrispondenza delle autorità municipali.

Una è quella delle *Lletres closes*, ovvero le lettere inviate riguardanti la gestione municipale, che per il XV secolo cominciano nel 1433. Per il mio caso di studio si ritrovano lettere indirizzate a capitani di imbarcazioni, non soltanto cittadine, ad altri municipi per questioni marittime, o addirittura ad altri "paesi". Queste ultime potevano essere rivolte sia ad autorità locali (per esempio, al consiglio locale della città di Bruges) sia ad altri monarchi o principi (come il duca di Borgogna e signore di Fiandre) per risolvere questioni in cui erano coinvolti i cittadini di Barcellona. La maggior parte delle lettere consultate riguardano mercanti catalani per temi commerciali o per atti violenti avvenuti nel mare. Pertanto, tale documentazione fornisce preziose informazioni su molteplici eventi, non soltanto sulla città di Barcellona: attacchi subiti dai catalani; attacchi perpetrati dai catalani; notizie di altri attacchi; risposte cittadine agli attacchi ricevuti; contributi della città di Barcellona alle flotte del re, etc.

Un'altra serie è quella delle *Lletres patents*. Si tratta di lettere che contengono gli avvisi dell'avvistamento di nemici lungo la costa, secondo una pratica nota già per gli inizi secolo XIV, quando si stabilì una rete che collegava i nuclei costieri della costa orientale ispanica, da Collioure fino al Regno di Murcia, e le isole Baleari. L'avvistamento di una nave nemica, di un attacco o la ricezione di qualsiasi informazione utile per la difesa in qualunque punto della costa era subito comunicata via lettera a alle altre popolazioni. Attraverso questi registri è possibile ricostruire la minaccia nemica lungo le coste della Corona come conseguenza delle guerre del re: presenza di navi, descrizioni di attacchi e notizie di armamenti di flotte nemiche. A rigore, queste minacce non sarebbero pirateria *strictu senso*, poiché l'informazione concerneva nazioni nemiche, i cui attacchi erano giustificati dalla situazione di guerra. Attori indispensabili per la circolazione di queste informazioni erano le *talaies* e le *escoltes*, persone collocate nei punti strategici della costa a guardia del mare. Le *talaies* sorvegliavano "a vista" di giorno, le *escoltes* di notte; erano infatti così chiamate perché invece di guardare

“ascoltavano” nel buio. Attraverso questo sistema comunicativo, però, si inviavano anche altri tipi di notizie arrivate ai porti o alle coste da parte dei mercanti, tra i maggiori diffusori di notizie all’epoca.

Una terza serie di registri studiata contiene il compendio di diverse lettere ricevute (non inviate, come per le altre due serie): le *Lletres comunes originals* indirizzate ai *consellers* di Barcellona da parte di autorità cittadine, mercanti, comandanti di barche, etc. L’informazione che si può trarre da queste fonti è molto varia: avvisi di navi nemiche avvistate lungo la costa, proteste per atti di pirateria, problematiche riguardanti i mercanti, etc. Queste notifiche arrivano da tutto il Mediterraneo e anche dall’Atlantico. Sono quindi un complemento importante dell’informazione locale, ma anche un contrappunto, perché oltre a far scoprire nuovi atti, forniscono un punto di vista alternativo a quello barcellonese. Si tratta di una fonte molto preziosa, dal momento che pochi archivi hanno conservato registri di lettere di questo tipo.

Per quanto riguarda la città di Valencia, ho consultato nell’*Arxiu Municipal de València* (AMV) alcuni volumi delle lettere scritte dai *jurats*. Queste *Lletres missives* contengono un compendio di tutte le informazioni che nei registri barcellonesi si ritrovano nelle *Lletres closes* e nelle *Lletres patents* appena descritte. La consultazione di fonti è stata minore e meno esaustiva rispetto alle altre due città, per il fatto che a Valencia esistevano già molti lavori di peso sulla pirateria, la *captivitas*, i sistemi di difesa costieri, etc. Ho potuto quindi procedere a un’analisi comparativa con la documentazione maiorchina facendo riferimento a queste opere.

La sfida principale è venuta dal caso maiorchino, sia per il diverso funzionamento amministrativo rispetto alle altre due città, sia per il fatto che quasi non si sono conservati registri riguardanti il funzionamento municipale della città di Maiorca nella cronologia della tesi. Le *Lletres missives*, equivalenti alle valenziane, si sono infatti conservate nell’*Arxiu del Regne de Mallorca* (ARM) solo a partire della metà del secolo XV. L’unico volume consultato è il primo tra quelli disponibili, che comprende gli ultimi anni del regno di Alfonso il Magnanimo. Per quanto concerne gli anni precedenti, si trovano solo frammenti dei libri che contenevano queste lettere nella sezione *Miscel·lània* dell’*Arxiu Diocesà de Mallorca* (ADM). Inoltre, ho consultato, sempre nell’*Arxiu del Regne de Mallorca*, alcune decisioni prese dal consiglio cittadino/regio, le *Actes del Gran i General Consell*, poiché il governo municipale – la *Universitat* –

comprendeva non soltanto la città, ma tutto il regno. Un'altra finestra sul governo municipale dell'isola è offerta dagli *Extraordinaris d'Universitat*, fonte che raccoglie le sue spese straordinarie. Oltre a informazioni di carattere economico, ne contiene anche sulla difesa, l'armamento di navi da parte dei dirigenti cittadini, i privilegi concessi dal re alla città di Maiorca o al collegio della mercanzia, e le petizioni dei *jurats* al governatore dell'isola o al monarca.

Le parzialità della corrispondenza municipale sono state compensate dalla presenza di altri tipi di lettere e registri che non si ritrovano in maniera analoga nelle altre due città. Innanzitutto, la corrispondenza che potremmo considerare "regia": le lettere inviate dal governatore del Regno, come alter ego del re, e le lettere del *procurador reial*, il funzionario incaricato della gestione del patrimonio regio a Mallorca. Queste lettere sono conservate presso l'*Arxiu del Regne de Mallorca* (ARM). Le prime, chiamate *Lletres comunes*, contengono informazioni di grande interesse: lettere a comandanti di navi; salvacondotti a imbarcazioni per entrare a Maiorca; lettere di corsa a capitani maiorchini o stranieri; lettere a figure politiche di alto livello, come per esempio i sultani musulmani, etc. Quanto alla corrispondenza del *procurador reial*, le lettere riguardano gli eventi marittimi in cui era coinvolto il fisco regio, come per esempio, quelli che riguardavano i collettivi protetti dal monarca (musulmani liberi e ebrei) e i casi in cui i comandanti avevano effettuato prese su nemici senza pagare i dritti del re, ovvero il quinto reale che tutti dovevano dare alla monarchia dei bottini catturati. Queste lettere non si possono considerare omogenee rispetto a quelle esaminate per le altre due città, ma forniscono informazioni complementari. Il confronto è dunque possibile e proficuo.

Inoltre, la documentazione maiorchina non permette soltanto di condurre uno studio della difesa dalla minaccia nemica a partire dal confronto con i documenti di Barcellona e Valencia. Offre anche piste rilevanti per studiare l'*ars piratica* dal punto di vista offensivo, ovvero l'azione dei comandanti maiorchini o di altra nazionalità nei confronti dei nemici. Grazie alle informazioni tratte da questa corrispondenza e dalla contabilità del re nell'isola è possibile un'indagine sulla guerra di corsa propriamente detta. I registri della contabilità municipale ordinaria non si sono conservati – a differenza della straordinaria cui si è già fatto riferimento –, sono invece disponibili quelli regi: *Dades del Reial Patrimoni* (spese); *Rebudes del Reial Patrimoni* (entrate). È dunque

possibile calcolare gli investimenti del re per l'armamento delle imbarcazioni e studiare l'attività corsara nell'isola attraverso i pagamenti dell'imposta del "quinto" al patrimonio reale, cioè la parte che tutti i corsari dovevano dare al fisco regio del bottino ottenuto. I registri di questa imposta, conservati nella sezione *Rebudes extraordinàries*, consentono di identificare i corsari che effettuavano le prese, il luogo dell'azione, i beni acquisiti e il prezzo totale della vendita del bottino. Il confronto tra questi dati, i registri di *Guiatges* e le citate *Lletres comunes*, che contengono le licenze di corsa, permette di seguire i maiorchini che partivano e tornavano a vendere il bottino sull'isola, proprio come specificavano le leggi della corsa, così come gli stranieri che vendevano il bottino a Maiorca per sfruttare le vantaggiose condizioni locali per l'attività corsara.

La contabilità regia, e in particolare quella riguardante le entrate, non fornisce soltanto informazioni sull'imposta del "quinto", ma anche sulle imposte pagate per lo spostamento dei musulmani – liberi e schiavi – all'interno e all'esterno dei confini del Regno. Questa fonte, conservata nella sezione *Estada e eixida de sarrahins*, è importantissima anche per l'analisi della *captivitas* e, specificamente, delle modalità di liberazione dei musulmani prigionieri nell'isola. Per quanto concerne invece i canali – municipali ed ecclesiastici – per la liberazione dei cristiani, ovvero dei maiorchini catturati in territorio musulmano, la fonte utilizzata è stato un prezioso volume *Redencions de catius*, conservato nell'*Arxiu Capitular* della cattedrale di Maiorca.

Le informazioni sui redditi del patrimonio regio di Maiorca sono state integrate con quelle tratte dal registro di *Comuns, llibres processals*. Tale registro conserva le tracce del commercio con le terre del sultano di Babilonia, delle mercanzie considerate vietate o per le quali era necessario una registrazione, del movimento delle donne, e di bottini venduti a Maiorca risultati illegittimi, che dovevano quindi essere restituiti.

Oltre alla documentazione di origine fiscale, altri registri offrono utili informazioni sui temi oggetto della tesi. Le *Suplicacions*, ovvero le richieste di giustizia rivolte all'ufficio del governatore maiorchino, tra le quali si ritrovano quelle riguardanti dispute marittime su attacchi corsari o di pirati. I *Pregons*, costituiti da ordini, leggi, disposizioni regie, come ad esempio l'inizio di una guerra, la fine di un trattato di pace, ma anche decisioni del consiglio cittadino o dei rappresentanti del re annunciate pubblicamente. Infine, i documenti di tipo giudiziale dell'*Audiència* che contengono denunce, richieste, processi, tra i quali non mancano quelli inerenti all'ambito

marittimo. Queste azioni legali potevano essere indirizzate dal governo locale alla curia del governatore di Maiorca, oppure dai tribunali dell'isola a quelli dipendenti direttamente del monarca.

Per approfondire le informazioni tratte dalle fonti municipale e regie e valutare meglio la loro portata, ho consultato diverse serie documentarie dell'*Arxiu de la Corona d'Aragó* (ACA),⁷⁷ a partire dal *Marcharum*, che raccoglie le denunce per atti di pirateria suscettibili di dare luogo ad autorizzazioni di rappsaglie, le quali erano competenza esclusiva del Consiglio del monarca. Era infatti prerogativa del re, in ultima istanza, concedere giustizia ai suoi sudditi, ma anche agli stranieri che dai suoi sudditi erano danneggiati. Le rappsaglie rappresentavano uno strumento di pressione politica a livello internazionale. In questi registri compaiono i veri e propri atti di pirateria, quelli perpetrati da nazioni considerate "amiche", da cui non si aspetterebbe un'offesa, e che quindi, come atti illegittimi, dovevano essere risarciti. Il re interveniva quando queste nazioni "amiche" non indennizzavano i suoi vassalli. Riguardano, ovviamente, cittadini delle tre città studiate, ma questi casi non emergono in nessun momento nella documentazione municipale. L'impressione è quasi che ci sia stata una selezione preventiva di ogni caso che rispondeva ai rapporti stabiliti dalla monarchia con un determinato paese. Nell'epoca da me studiata, si trovano nei registri *Marcharum*, soprattutto i genovesi, in epoca di tregua, e i fiorentini, prima dalla guerra cominciata nel 1447, teoricamente amici del re, la cui ambigua attitudine con Genova-Milano li rende però sospetti agli occhi di Alfonso. Le dispute marittime con altre nazioni, come i fiamminghi o i portoghesi, si ritrovano invece nei registri locali.

Oltre all'importante registro *Marcharum*, ho consultato attraverso sondaggi alcune sezioni della Cancelleria e della *Batllia General de Catalunya*, con l'obiettivo di incrociarle con la documentazione maiorchina. Le informazioni fiscali della *Batllia* mi hanno consentito di accedere a dei dati quasi equivalenti ad alcune serie documentali

⁷⁷ Sul tema della distribuzione delle informazioni nei diversi archivi ho avuto modo di intervenire in occasione di conferenze e lezioni universitarie tenute presso le università di Napoli (Federico II) e di Messina: *La conflittualità marittima nella Corona d'Aragona: dall'Interregno alla conquista di Napoli (1410-1442)*, 10 ottobre 2018, nell'ambito delle conferenze del Centro Europeo di Studi su Umanesimo e Rinascimento Aragonese (CESURA), Università di Napoli Federico II; *Studiare la conflittualità marittima nella Corona d'Aragona bassomedievale: fonti, metodologia e nuove prospettive interpretative*, Noto, 20 dicembre 2018, lezione in qualità di professore invitato per gli studenti del corso di laurea in "Scienze della formazione e della Comunicazione" dell'Università di Messina.

maiorchine sulle entrate del patrimonio reale: l'imposta pagata per il movimento dei musulmani che partivano dal porto di Barcellona, e la parte spettante al re del bottino dei corsari arrivati nello stesso porto. Per quanto concerne la Cancelleria regia, ho anche fatto alcuni sondaggi che mi sono stati utili per intercettare la corrispondenza diretta del re, ma solo puntualmente, per episodi concreti, e non in maniera sistematica.⁷⁸ Altre informazioni riguardanti la gestione regia sono state tratte dall'ampia bibliografia disponibile.

La consultazione di fonti così variegata ha fornito informazioni di straordinaria quantità e qualità, che in alcuni casi sono rimaste fuori dalla tesi perché non direttamente implicate nel filo conduttore dei processi e degli eventi esaminati. Tuttavia, questo lavoro archivistico ha influenzato in maniera rilevante la loro comprensione e interpretazione, e rappresenterà la base per progetti di ricerca futuri. Allo stesso tempo, la riflessione sui limiti delle informazioni contenute in ogni serie documentaria è stata una parte essenziale dell'analisi, un esercizio importante per confrontarmi con le parzialità insite nel lavoro di ogni storico, necessariamente condizionato dalla disponibilità e dal carattere soggettivo delle fonti.

Queste fonti in pochi casi risultano del tutto inedite. Alcune, come il carteggio delle autorità, municipali e governative, fanno parte di serie documentarie ben note agli studiosi. Altre, come quelle riguardanti la vendita dei bottini frutto della guerra di corsa, sono invece in prevalenza inedite.

La tesi non si è basata tanto sull'eccezionalità dei singoli documenti, quanto piuttosto sulle interpretazioni possibili grazie alla grande varietà e quantità di fonti mobilitate. Mi è sembrato pertanto adeguato e utile ai fini della ricerca, piuttosto che corredare la tesi di una tradizionale trascrizione di documenti, elaborare e pubblicare in appendice tabelle, schemi ed elenchi di attacchi, armamenti di navi, *captivi* e bottini, che sono stati per me uno strumento di lavoro di primaria importanza e che rielaborano tutte le informazioni utili raccolte.

L'uso, nella maggior parte dei casi, di fonti conservate negli archivi barcellonesi, valenciani e maiorchini, non ha reso necessario di specificare la data topica nella citazione dei documenti. Detto altrimenti, si sottintende che il posto da dove si spediva

⁷⁸ Vorrei ringraziare Roser Salicrú i Lluch per avermi guidato nella consultazione di queste fonti particolarmente vaste.

il documento è proprio quello dove si è conservato. La data topica è stata specificata soltanto nei casi di documenti ricevuti e non spediti (come le *Lletres comunes originals* dell'AHCB) o per le fonti provenienti della Cancelleria regia, itinerante, e conservate nell'ACA. Inoltre, si sono regolarizzati i nomi e cognomi di persone in catalano normativo, mentre i nomi stranieri si sono adattati alla lingua originale, sempre che la identificazione sia stata possibile. I nomi islamici, invece, si sono trascritti così come appaiono nelle fonti.

Vorrei, infine, soffermarmi brevemente sulle necessità di selezionare la bibliografia di riferimento. La schiavitù, la guerra di corsa, la pirateria e altri temi inerenti alla conflittualità marittima affrontati nella tesi sono stati, come è noto, oggetto di una vasta e importante storiografia internazionale, che ha analizzato periodi e spazi geografici diversi, particolarmente per l'età moderna. Ho quindi scelto di privilegiare gli studi relativi alla cronologia della tesi e ai territori della Corona d'Aragona. Tale scelta mi è sembrata coerente con la prospettiva sincronica del lavoro, e comunque non mi ha impedito di arricchire il confronto attraverso studi su altre epoche, soprattutto sul secolo XIV. Nonostante questo, la bibliografia finale include soltanto le monografie e i saggi citati, non tutti quelli consultati. Per quanto è stato possibile, ho provato per alcune questioni a stabilire confronti puntuali con altri nuclei marittimi all'interno e all'esterno dei territori della Corona. Tuttavia, ho comunque preferito orientare l'uso della bibliografia all'approfondimento dei contesti e dei fenomeni indagati relativi alle tre città di Barcellona, Maiorca e Valencia, piuttosto che trascurare questo obiettivo iniziale della tesi dando luogo a un'indagine connessa ad altre realtà.

A causa del confinamento decretato dal governo spagnolo per la pandemia di Covid-19, durante la fase finale di redazione della tesi non è stato possibile accedere ad archivi e biblioteche. Non mi è stato quindi possibile consultare alcuni libri, né ho potuto verificare alcuni riferimenti archivistici.

FONTI CONSULTATE

ARXIU DEL REGNE DE MALLORCA (ARM)

GOVERNACIÓ

- **Suplicacions:**

- S 34: 1418-1432
- S 35: 1432-1445
- S 36: 1436-1457
- S 37: 1454-1479

- **Llicències i guiatges**

- G 7: 1405-1419
- G 8: 1440-1447
- G 9: 1445-1460

- **Lletres comunes**

- AH 90: 1410-1412
- AH 91: 1410-1411
- AH 92: 1412-1413
- AH 93: 1414-1415
- AH 94: 1416-1417
- AH 95: 1416-1417
- AH 96: 1420
- AH 97: 1421
- AH 98: 1421
- AH 99: 1423
- AH 100: 1423
- AH 101: 1424
- AH 102: 1424
- AH 103: 1424-1429
- AH 104: 1425
- AH 105: 1425

- AH 106: 1426
- AH 107: 1426
- AH 108: 1427
- AH 109: 1427
- AH 110: 1427-1433
- AH 111: 1428
- AH 112: 1429
- AH 113: 1429
- AH 114: 1430
- AH 115: 1430
- AH 116: 1431
- AH 117: 1431
- AH 118: 1432
- AH 119: 1433
- AH 120: 1434
- AH 121: 1435
- AH 122: 1436
- AH 123: 1436
- AH 124: 1437
- AH 125: 1437
- AH 126: 1438
- AH 127: 1438
- AH 128: 1439
- AH 129: 1439
- AH 130: 1440-1442

- **Pregons:**

- AH 422: 1405-1419

UNIVERSITAT

- **Extraordinaris**

- EU 3: 1408-1423
- EU 5: 1440-1449
- EU 7: 1441-1443
- EU 8: 1445-1447

- EU 9: 1451-1453
 - EU 10: 1454-1456
 - EU 11: 1457-1459
 - EU 18: 1447-1449 i 1487-1489
- **Actes del Gran i General Consell**
 - AGC 2: 1410-1411
 - AGC 3: 1438-1440
- **Lletres missives**
 - AH 679: 1454-1459
- **Processos, peça 1a**
 - AH 5950: 1416-1479
- **Tall o compartiment per pagar una armada contra corsaris, composta de dues naus e una galera**
 - AH 6733: 1449

REIAL PATRIMONI

- **Lletres i provisions del procurador reial**
 - RP 87: 1401-1413
 - RP 88: 1413-1420
 - RP 89: 1423-1446
 - RP 90: 1434-1456
- **Comuns. Llibres processals**
 - RP 2267: 1443-1449
 - RP 2268: 1452-1457
- **Dades**

- RP 3504: 1410-1411
- RP 3505: 1410-1411
- RP 3506: 1410-1411
- RP 3507: 1411-1412
- RP 3508: 1412-1413
- RP 3509: 1413-1414
- RP 3510: 1414-1415
- RP 3511: 1415-1416
- RP 3512: 1420-1421
- RP 3513: 1423
- RP 3514: 1423
- RP 3515: 1423-1425
- RP 3516: 1423-1426
- RP 3517: 1425-1427
- RP 3518: 1426-1428
- RP 3519: 1430-1432
- RP 3520: 1435-1437
- RP 3521: 1436-1439
- RP 3522: 1436-1439-1444
- RP 3523: 1438-1441
- RP 3524: 1438-1442
- RP 3525: 1439-1444
- RP 3526: 1440-1442
- RP 3527: 1441-1444
- RP 3528: 1442-1444

- **Rebudes**

- RP 3829: 1413-1416
- RP 3830: 1417-1418
- RP 3831: 1420-1423
- RP 3832: 1421-1422
- RP 3833: 1424-1425
- RP 3834: 1426-1428
- RP 3853: 1435-1436
- RP 3854: 1436-1437
- RP 3855: 1436-1440
- RP 3856: 1437-1440
- RP 3857: 1438-1439

- RP 3859: 1442-1443
- RP 3860: 1442-1449-1450
- RP 3861: 1444-1445
- RP 3862: 1447
- RP 3863: 1448-1449
- RP 3864: 1450-1451
- RP 3865: 1451-1452
- RP 3866: 1453
- RP 3867: 1454-1455
- RP 3868: 1455-1456
- RP 3869: 1457-1458

ARXIU D'AUDIÈNCIA

- Reial Audiència:
 - Lligall VII, nº 172: 1414

- Criminal. Extraordinaris
 - AA 221: 1435-1437
 - AA 222: 1438-1439

- Lligalls
 - AA 527. JURATS: 1401-1444
 - AA 528. JURATS: 1444-1458

ARXIU DIOCESÀ DE MALLORCA (ADM)

- MSL 5: 1416-1448: Petit llibre de comptes.
- MSL 97: 1456-1466: Rebudes de Bartomeu Pastor, clavari de Lluçmajor.
- MSL 117: 1431-1439: Notes de Gaspar Calaff
- MSL 203: 1244-1727: La Santa Redención de los Cautivos Cristianos. Privilegis.
- MSL 247: 1451-1452: Rebudes de Gabriel Company, clavari de Lluçmajor.
- MSL 255: 1422: Llibre de la juraria.
- MSL 260: 1303-1418: Alcúdia
- MSL 272: 1386: Nau armada per portar blat a Ciutat.
- MSL 279: 1398: Llibre de comptes del guardià de port.
- MSL 293: 1416-1421: Comptes d'Antoni Sa Costa, del que ha rebut de la Universitat.
- MSL 321: 1413-1414: Comptes del clavari. Universitat de Lluçmajor.
- MSL 322: 1428: Clavari, rebudes de la Universitat de Lluçmajor.
- MSL 324: 1418: Comptes dels jurats.
- MSL 336: 1452-1454: Trasllet de resolucions dels jurats.
- MSL 353: 1434: Extraordinaris d'Universitat
- MSL 379: 1450: Llibre de comptes.
- MSL 385: 1438: Llibre de la cort de l'executor de la juraria.
- MSL 400: 1450: Comptes de Pere Ballester.
- MSL 402: 1450: Rebudes i Dades.
- MSL 403: 1431: Comptes de la Universitat

ARXIU CAPITULAR DE MALLORCA (ACM)

- LFA Nº 1731: Redempció de captius

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA (AHCB)

- **Lletres closes**

- 1B. VI-3: 1433-1435
- 1B. VI-4: 1435-1436
- 1B. VI-5: 1436-1438
- 1B. VI-6: 1438-1440
- 1B. VI-7: 1440-1441
- 1B. VI-8: 1441-1442
- 1B. VI-9: 1442-1444

- **Lletres patents**

- 1B. VIII-1: 1433-1436
- 1B. VIII-2: 1436-1441
- 1B. VIII-3: 1441-1446
- 1B. VIII-4: 1445-1450
- 1B. VIII-5: 1450-1453
- 1B. VIII-6: 1453-1455
- 1B. VIII-7: 1455-1459

- **Lletres comunes originals:**

- 1B. X-4: 1410-1419
- 1B X-5: 1420-1429
- 1B X-6: 1430-1434
- 1B X-7: 1435
- 1B X-8: 1436
- 1B X-9: 1437-1439
- 1B X-10: 1440
- 1B X-11: 1441
- 1B X-12: 1442

ARXIU MUNICIPAL DE VALÈNCIA (AMV)

- **Lletres missives:**
 - G3 X: 1410-1412
 - G3 XI: 1412-1413
 - G3 XII: 1413-1415
 - G3 XIII: 1415-1418

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA)

CANCELLERIA REIAL

- **Maioricarum:**
 - reg. 2723: 1416-1420
- **Sententiarum:**
 - reg. 2737: 1416-1418
- **Exercitum et curiarum:**
 - reg. 2796: 1419-1429
- **Venditionum:**
 - reg. 2943: 1444-1458
- **Commune:**
 - reg. 2359: 1412-1413

- reg. 2360: 1412-1413
- reg. 2361: 1412-1413

- **Cartes reials:**

- caixa 01 (1-100): 1412
- caixa 02 (101-200): 1413
- caixa 03 (201-330): 1413
- caixa 04 (331-470): 1413

- **Marcharum:**

- reg. 2432: 1412-1416
- reg. 2924: 1416-1433
- reg. 2925: 1431-1455

REAL PATRIMONI DE CATALUNYA

- **Llibres de comptes dels batlles generals de Catalunya:**

- núm. 1033: 1411
- núm. 1035: 1415-1416
- núm. 1036: 1416
- núm. 1037: 1417
- núm. 1038: 1418
- núm. 1039: 1419
- núm. 1040: 1420

- **Guiatges, nòlits i caucions:**

- reg. 1076: 1410-1413
- reg. 1084: 1432-1434
- reg. 1088: 1449-1454

PRIMERA PART

REGULACIÓ, GOVERN I JURISDICCIO
DELS EFECTIUS NAVALS

SEGLES XII-XIV

REGULACIÓ, GOVERN I JURISDICCIO DELS EFECTIUS NAVALS

SEGLES XII-XIV

1. Introducció

La relació que la Corona d'Aragó establí amb el medi marítim i els agents que hi intervingueren no fou per mitjà de resolucions en bloc monolític i unilateral, sinó que, en igual desenvolupament que les decisions en clau política, hi influïren i participaren diversos col·lectius, dotats de més o menys autoritat en tals afers. Monarquia, representacions territorials com les Corts i, després, les diputacions del General, governs municipals i expressions de determinats col·lectius marítimo-mercantils com el Consolat de Mar, dugueren a terme la seva pròpia projecció en el mar a través d'una compartimentació de diverses àrees d'actuació i d'influència, en un procés paral·lel al de la formació interna de la confederació al llarg dels segles XII-XV.

L'actuació dels contingents privats en l'àmbit marítim intentà controlar-se. Les diverses autoritats polítiques medievals – republicanes, reials o feudals, però ja també anteriorment – procuraren, d'una banda, sotmetre sota el seu poder els individus que es trobaven en els territoris de la seva jurisdicció i, per tant, revisar els seus actes i castigar els seus excessos. De l'altra, però, s'apropriaren de l'exercici de la pirateria en benefici propi, sense eradicar-lo, sinó dominant-lo i controlant-lo, de manera que representés un component més de la lluita per part de l'autoritat. El cors representaria un braç armat en mans dels poders polítics imperants i es diferenciaria essencialment de la pirateria per l'acatament de les lleis imposades. Aquestes es basarien essencialment en l'elecció de les víctimes dels atacs marítims privats, que serien redirigides cap als enemics del poder polític establert per tal de transformar el cors en un efectiu de la guerra marítima oficial.

La subordinació dels armaments privats implicà, també, la transferència de part dels guanys obtinguts en les incursions corsàries al govern imperant, com una extensió més dels límits a la llibertat d'acció privada a favor del domini senyorial. La tutela, el control o la submissió estarien al centre de les mesures preses per part dels centres de poder existents en l'intent de frenar les iniciatives dels particulars i, a la vegada, estendre el seu poder per sobre dels altres.¹ I cal parlar sempre d'intent, perquè consistí en això el propòsit de prolongació dels dominis territorials al medi marítim. No obstant les obstinades temptatives d'aplicació de la llei en el medi marítim, sobretot pel que fa a les iniciatives revestides de cert caràcter bèl·lic, l'hostil i indomable constitució d'aquell espai, que permanentment es resistí a la total dominació, coartà la jugada dels seus navegants. El mar representà una zona lliure de potestat i procliu a la desviació de la normativa. Aïllats en terra de ningú, el destí de les embarcacions que s'encontraven mar endins, imprevisible, depenia de la lliure voluntat dels seus integrants.² En arribar a port, a terra, la història seria una altra, la paraula d'un contradita per la de l'altre.

Resulta una tasca prou àrdua i complicada resseguir, per tant, les primeres passes dels processos d'aparició i evolució de la dominació i el control de l'activitat privada al mar. Des del moment en què el cors i la pirateria són conceptes definits per la legitimitat de l'acte, resulta clau per aquest estudi conèixer les institucions i els organismes capaços d'autoritzar l'ús de l'ofensiva i de la defensa, de practicar la violència o, al contrari, jutjar i punir els considerats culpables d'haver atacat i transgredit, així, uns preceptes comunament acceptats. Per una banda, el sorgiment, progrés i perfeccionament de les normatives del cors representen una peça essencial de l'anàlisi, però des del moment en què s'admet que la pràctica del cors – entesa com a modalitat de guerra – no només s'identifica en l'activitat dels corsaris particulars sotmesos a la voluntat de la Corona, sinó que també es pot reconèixer en les actituds

¹ Aquestes temptatives se situarien – tal i com es veurà posteriorment – entre els segles XIII-XV, etapa en la qual, segons paraules de M. Fontenay i A. Tenenti, *les contours mêmes de la course et de la piraterie et leurs différents types, jamais bien nets d'ailleurs, apparaissent alors encore plus flous et disparates*. Michel Fontenay i Alberto Tenenti, «Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Âge aux débuts du XIXe siècle», *Revue d'histoire maritime* 6 (2006): 173-228.

² Remet aquí a les idees de Roser Salicrú i Lluch en el seu article «La frontera marítima en el Mediterráneo bajomedieval», en *III Estudios de Frontera. Convivencia, defensa y comunicación en la frontera* (Jaén: Diputación de Jaén, 2000), 681-709.

marítimes d'algunes institucions polítiques – com les mateixes ciutats o diputacions del General – és necessària com a mínim una explicació referent al per què i al com.

El cors existí com a pràctica privada, en el sentit que les travessies de diversos personatges que actuaven per compte propi no es veien dirigides per càrrecs institucionals – encara que de vegades es poguessin incorporar en algunes armades –, i que el capital invertit corresponia a particulars, per la qual cosa l'empresa estava majorment motivada pel lucre i els beneficis econòmics que, com a mínim, havien de compensar – i preferiblement superar – la primera inversió. A més, la distinció entre armaments privats i institucionals no resulta sempre neta, arran de la freqüent existència d'armaments amb capital mixt, que responien a la confluència d'interessos de persones privades i ens institucionals; la qual cosa ha contribuït enormement a les dificultats de diferenciació i categorització d'uns i altres a través de la documentació.³ De manera objectiva, coexistiren personatges que actuaren fora de la llei, corsaris que seleccionaren les seves preses amb criteri, almiralls que comandaren esquadres reials, capitans de flotes ciutadanes i mercaders que desenvoluparen la seva activitat comercial lliurement. Tots ells, susceptibles de ser considerats pirates en algun moment. L'estudi de la pirateria va, en conseqüència, més enllà de la simple anàlisi d'aquells considerats transgressors de les normes. En l'exercici de la violència marítima o "ars piratica", raurà la definició d'una manera d'entendre la guerra al mar, no només practicada per pirates o corsaris, sinó definitòria, igualment, de qualsevol acció bèl·lica, perpetrada també per alts funcionaris reials i institucionals. I en una activitat que Braudel definiria com "endèmica", la seva transversalitat anirà més enllà del fet individual i de l'acció privativa per aglomerar l'actuació de miserables i poderosos, rics i pobres, ciutats, nobles, estats... en un procés en què les ciutats ocuparan la posició de punt neuràlgic de la qüestió.⁴

³ A l'Edat Mitjana, resulta més adient parlar d'armaments institucionals i defugir del concepte actual de "públic" a causa de la coincidència de diverses dimensions: privada, reial o monàrquica (la Corona), territorial (la Generalitat) i municipal (les Universitats de les ciutats). Raúl González Arévalo (ed.), *Navegación institucional y navegación privada en el Mediterráneo medieval* (Granada: Alhulia, 2016), 9.

⁴ Vegeu Fernand Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, tomo II, traducció de l'original francès *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949) per Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces i Vicente Simón (Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2018), 287-293.

La recerca posa, per tant, de manifest no només la impossibilitat de poder fixar una diferenciació i categorització clara entre l'actuació privada i institucional en la major part dels casos que es perceben des d'una posició defensiva i de descripció de les víctimes, sinó també l'evidència de l'error que seria considerar els dos fenòmens com dues parts diferenciades dins el concepte de guerra marítima.

He considerat que només a través del coneixement de la contribució institucional en el medi marítim es podria entendre el paper que desenvoluparan les diverses flotes i armades en el segle XV, moment ja de consolidació de l'estructura organitzativa encetada durant la centúria anterior. Conscient que una recerca acurada de tals aspectes seria propi d'una tesi doctoral sencera, m'he dedicat en aquest apartat a dibuixar la línia principal del sorgiment i evolució d'un marc d'intervenció diversificada en el terreny marítim a la Corona d'Aragó, basant-me de manera específica en els textos de caràcter normatiu i en la informació referent a la regulació del joc de forces polítiques intervinents.

2. LA REGULACIÓ DEL CORS, ELS ARMAMENTS PRIVATS

2.1. El dret del ribatge i el dret del quint

Dins els territoris que, al llarg dels segles baixmedievals, arribarien a formar part de la confederació catalanoaragonesa, els vestigis escrits més antics que remeten a un control dels armaments de privats amb finalitat bèl·lica es troben als comtats catalans de la plenitud medieval. Aquests remeten, encara, a normes i a drets anteriors, dels quals no se n'han trobat traces, però que, tanmateix, es poden deduir lleugerament de les disposicions posteriors. Els primers documents conservats al·ludeixen al lucre d'aquestes activitats i, en concret, al dret que els armadors havien de pagar al seu senyor, la part del botí corresponent a l'autoritat superior. Altres preceptes responen a la propietat de les platges i ports per part del príncep, que comportava la capacitat de rebre impostos per a l'ús de la riba i per a l'administració de justícia.⁵ Una praxi de tradició romana, que s'inclouria dins les obligacions dels vassalls amb el senyor feudal.

⁵ Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Jurisdicció i control de la navegació a la ribera i mar de Barcelona», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval* 12 (1999): 113–114.

Aquesta idea de propietat, que implicava les de control i protecció, del territori, de la costa i del mar, apareix evidentment en el codi més essencial de la legislació catalana baixmedieval, que posteriorment seria aplicat també en altres territoris de la Corona d'Aragó: els *Usatges* de Barcelona. En concret, en l'usatge *Omnes quippe naves*, on el comte posa sota la seva protecció totes les naus que entrin i surtin de Barcelona, i en l'*Item statuerunt*, pel qual s'inclou dins la pau i treva de Déu tot el terme de la ciutat comtal, incloses les seves aigües fins a 12 lloguers.⁶ La pràctica corsària, és a dir, l'activitat privada sotmesa al poder polític, en aquest cas, del comte, es veurà afectada per una sèrie d'imposicions referents al vassallatge feudal: un dret sobre el botí, és a dir, sobre les preses, i un dret de ribatge sobre l'ús de la riba, com a propietat del rei, que en certa manera portarà implícit el dret d'encant, és a dir, l'impost pel permís de subhastar els béns capturats.

A l'inici del segle XII es comencen a tenir referències escrites d'aquests gravàmens. Concretament, quan el comte Ramon Berenguer III especifica el repartiment dels guanys obtinguts per les galeres, embarcació de guerra per antonomàsia: quina part correspondria al còmit, als nauers, quina, en canvi, s'invertiria de nou en la galera, ja fos per adobar-la o per pintar-la, la part destinada a l'escrivania i la quantitat que s'entregaria al senyor.⁷ A aquest li pertocava, en primer lloc, una quantitat fixa de vint morabatins en concepte de ribatge o dret d'atrancament, i un sarraí de valor mitjà, ni dels millors, ni dels pitjors, d'acord amb la propietat que tenia el comte sobre les platges i els ports. I, a més, rebria una part dels guanys que hagués obtingut l'empresa: una quinta part, corresponent aleshores a 200 morabatins per cada milenar que s'hagués guanyat.

⁶ Vegeu *Ibidem*; Josep Rovira i Ermengol (a cura de), *Usatges de Barcelona i commemoracions de Pere Albert* (Barcelona: Editorial Barcino, 1933), 83-84; Joan Bastardas (a cura de), *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII* (Barcelona: Fundació Noguera, 1984), 60-61, i Fernando Valls Taberner, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto* (Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias de Barcelona, 1984), 87.

⁷ El document ha estat transcrit a Francesch Carreras y Candi, «Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVII)», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 11, núm. 83 (1901): 294-295. Es tracta d'una còpia del segle XIII que remunta els orígens del document al 1129, però, tal i com apuntà Ferrer i Mallol, aquesta data no concordaria amb els personatges que hi intervenen, per la qual cosa caldria situar-lo amb anterioritat al 1118. Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media», en *La Península Ibérica en el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, 2006, 310-311, i Germà Colon i Arcadi Garcia (eds.), *Llibre del Consolat de Mar: edició del text de La Real de Mallorca, amb les variants de tots els manuscrits coneguts* (Barcelona: Cambra de Comerç de Barcelona, 2001), 64. És possible que aquesta disposició es trobés entre els *usatgi novi* de Ramon Berenguer III.

Es tractava del dret del senyor sobre el botí de guerra, que no només es recaptava en el medi marítim, sinó també en expedicions terrestres, com les cavalcades organitzades a banda i banda de la frontera entre el món cristià i Al-Andalus.⁸ Però, en aquest cas, no s'acabaven aquí les retribucions al comte que, a més, rebria la nauixeria i els "covenensals", és a dir, la part destinada als nauzers en concepte de salari i la part de les convinences o pactes que el comte hauria acordat amb els armadors de les galeres.⁹ A més, tal i com s'acostumarà a practicar en les armades reials durant els segles posteriors, el comte atorgava al còmit de la galera – entès aleshores com el cap de l'empresa militar, el que posteriorment seria el capità o almirall¹⁰ – potestat per prendre els membres de la tripulació que fugissin i empresonar-los sense requerir la intervenció dels oficials de justícia ordinaris. L'impost fix del ribatge i el percentatge del quint sobre les preses representaven els drets que qualsevol embarcació sota domini del comte havia de cedir-li, però, a part, li correspondrien més o menys ingressos addicionals en funció de les seves contribucions prèvies a aquells armaments: en concepte de panàtica, salari de la tripulació, préstec de les embarcacions o finançament d'un tant per cent de tota l'empresa. Els armaments basats en la contribució de dues o més parts – privada/institucional, entre ciutats, ciutats/rei – seran molt comuns al llarg dels segles posteriors, sobretot a l'hora d'enllestir la defensa marítima o mobilitzar embarcacions per a la guerra marítima.

Quan al juliol de 1117 el mateix Ramon Berenguer III eximia del *novum usagium* del quint a les galeres dels homes de la ciutat de Barcelona, aparentment de manera perpètua, per tal d'agrair-los els diversos serveis que li havien prestat i estimular la preparació d'un exèrcit que hauria d'alliberar l'Església d'Hispania, es devia referir a la imposició del document anterior.¹¹ Des del primer moment en el qual apareixen

⁸ Cfr. Manuel Ación Almansa, «El quinto de las cabalgadas. Un impuesto fronterizo», en *Hacienda y comercio: actas del II coloquio de Historia Medieval Andaluza, Sevilla, 8-10 de Abril de 1981*, 1982, 39-52.

⁹ Aquestes dues darreres assignacions les rebria també el còmit de l'embarcació, la qual cosa indueix a pensar que o bé es tractava d'un armament mixt entre el comte i els armadors establert a través d'una covinença que preveuria una retribució a canvi de la inversió del comte i que permetria a les dues parts elegir i, després, pagar als nauzers; o bé es tractava d'una galera incorporada a l'armada comtal.

¹⁰ Vegeu l'apartat "Els orígens incerts" de l'almirallat.

¹¹ Antonio de Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reedició anotada de E. Giralt i Raventós i C. Batlle i Gallart (Barcelona: Cámara oficial de comercio y navegación de Barcelona, 1962), II, 3. Tot i que A. Capmany va datar el document al 1118, la reproducció del text apunta a *VIII anno Lodovici regis*. Si, segons apunta l'autor en nota al peu, es tracta de Lluís VI el Gras, rei de França, la data que correspondria al document seria el

testimonis antics d'aquesta pràctica, serà una cinquena part del botí la corresponent al comte i, posteriorment, al rei, o el que és el mateix, un vint per cent dels guanys. Aquest percentatge, però, anirà variant al llarg del temps en correspondència amb els interessos polítics i diplomàtics del monarca, combinant etapes d'incentiu i d'apaivagament que, això no obstant, no li faran perdre la seva primigènia identitat, per la qual cosa se'l seguirà reconeixent sempre amb el nom del "quint".¹² No sembla que l'impost del ribatge, al contrari, tingués tanta transcendència com aquest darrer. El mateix fet de constar, en part, d'una presa humana de religió musulmana remarca, a la vegada, el caràcter religiós, amb rerefons econòmic, de la guerra marítima a la plena edat mitjana. I es desprèn igualment aquest vessant lucratiu de la sèrie de disposicions sobiranes, encaminades, més que al control de les activitats bèl·liques marítimes, a l'aprofitament d'una part dels seus beneficis. Resulta molt difícil en aquesta etapa tan primerenca – però no deixa de ser-ho tampoc al segle XV – esbrinar si tals disposicions concernirien solament embarcacions d'armadors privats, els estols comtals o qualsevol tipus d'armament bèl·lic, independentment del seu patronatge. La normalitat d'armaments conjunts entre diversos agents privats i reials, sobretot en èpoques posteriors, indueix a decantar-se cap a la darrera opció. El cors, des de l'inici, hauria nascut com una pràctica amb un fort component d'iniciativa privada, però sense estar privada d'una certa intervenció sobirana. Al cap i a la fi, el cors acabaria per representar

1117, tal i com apareix recollit a Pere Orti Gost, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000), 418.

¹² Sembla ser que la part pertanyent al rei del resultat de les empreses bèl·liques no era l'únic gravamen que es coneixia amb el nom del "quint". Algunes lleudes del segle XII es refereixen amb aquest nom a una taxa que gravava el comerç amb el món islàmic, la qual podia consistir tant en un percentatge sobre la mercaderia transportada – que no sempre corresponia amb una cinquena part – com en una quantitat fixa. Els textos que evidencien aquest aspecte fiscal són clars en recalcar el caràcter mercantil – i no bèl·lic – de les activitats que es gravaven: *mercator qui exit de Yspania donat denarios XL unum de qualicumque avere aportat* (Jaume Sobrequés i Callicó i Sebastià Riera i Viader, «La lleuda de Barcelona del segle XII», en *Miscel·lània Aramon i Serra, IV*, 1984, 340-341, vegeu també les pàgines 334-335); *omnes christiani, judei vel sarraceni vel alii venientes cum mercibus ad partes Barchinone de partibus Barbarie vel de partibus regni Murcie vel de partibus Ispanie, recta via non vertendo se vel non faciendo portum in terra christianorum ibi discarricando et vendendo, solvunt et solverunt in Barchinona ipsis lezdis et earum lezdariis predictis quintam ultra lezdam in Barchinona solvi assuetam* (Orti Gost, *Renda i fiscalitat*, 419). Al contrari, els documents citats en les notes anteriors feien referència expressa a galeres com a embarcacions de guerra i a la *causa cursus*. Segurament existia un impost que gravava les relacions amb el món islàmic, ja fossin de caràcter comercial com bèl·lic i mentre que, amb el temps, les primeres podrien haver afectat solament aquells productes considerats "prohibits", durant els segles baixmedievals l'impost del quint acabaria per identificar només a les segones. Cfr. José Trenchs Odena, «"De Alexandrinis" El comercio prohibido con los musulmanes y el papado de Aviñón durante la primera mitad del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 237-318.

la pràctica bèl·lica autoritzada al mar, independentment del seu origen, privat o institucional.

El debut d'aquestes regulacions sobiranes dins l'àmbit català coincideix amb la primera, tot i que tímida, empresa militar del comtat de Barcelona en el Mediterrani, protagonitzada per l'expedició pisano-catalana a les Balears el 1114.¹³ Resultaria versemblant que l'organització d'una gran flota amb l'objectiu de conquerir les illes hagués precipitat la fixació d'uns preceptes no escrits, tot i que possiblement ja vigents, i que es desenvoluparien al llarg dels segles posteriors, a mesura que la presència catalana al Mediterrani fos de cada vegada més i més estesa.

Paral·lelament a l'expansió marítima de la Corona a l'inici del segle XIII apareixen els primers indicis escrits d'una restricció de l'activitat corsària per part de l'autoritat, ara ja, reial. El monarca canviarà una actitud que estimulava l'ofensiva, com a font econòmica, per una posició tendencialment defensiva, per la vulnerabilitat dels territoris conquerits i per la cada vegada més creixent empresa mercantil catalana en el Mediterrani, que es podria veure perjudicada per una estimulació o una excessiva permissivitat als armaments de caràcter bèl·lic.¹⁴ L'activitat corsària no només es veuria gravada econòmicament, sinó que el rei sotmetria majorment els armaments a la seva voluntat a través de la restricció i el control d'aquelles empreses. Durant aquest procés, se sobreentén que el rei continuaria rebent el quint reial sobre les preses marítimes tant en territoris catalans com en balears o valencians després de la seva conquesta, d'acord amb una extensió dels seus drets als nous súbdits. Però el ribatge, és a dir, la quantitat rebuda anteriorment pel comte dels vaixells corsaris que desembarcaven a les seves costes, al contrari, comença a cedir-se i a limitar-se al llarg del segle, a mesura que els reis d'Aragó atorguen llibertats a vells i nous nuclis de població. En un estímul al poblament d'aquelles zones, les franqueses les deslligaren d'imposicions i mals usos, així

¹³ J.R. Julià Viñamata, «La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1114», *Medioevo Saggi e Rassegne* 16 (1983): 41-47; Mireia Mulet Mas, *Liber Maiolichinus* (Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 1991); Eadem, «Gesta Triumphalia per Pisanos Facta», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 49 (1993): 27-36; Antoni Ferrer Abárzuza, «Novè centenari de la croada de pisans i catalans contra Yâbisa i Mayûrqa (1114-2014)», *Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs* 56 (2014): 588-600.

¹⁴ Cambiament ja constatat per Charles-Emmanuel Dufourcq, *L'Espagne catalane et le Maghreb aux XIIIe et XIVe siècles: de la Bataille de Las Navas de Tolosa, 1212 à l'avènement du sultan mérinide Abou-l-Hasan, 1313* (París: Presses Universitaires de France, 1966), 88.

com de tota dependència o gravamen de tipus senyorial.¹⁵ A la carta de franquesa de la recent conquerida illa de Mallorca, l'1 de març de 1230 Jaume I allibera a tots els habitants de la Ciutat i regne de Mallorca dels drets de lleuda, peatge, portatge, mesuratge, pesatge i ribatge, tant en el mateix regne com en totes les terres del rei d'Aragó, incloses les que pogués obtenir posteriorment.¹⁶ I el 22 de novembre de 1239 el monarca atorga als habitants i pobladors de la ciutat de València la franquesa dels mateixos aranzels per a qualsevol mercaderia o bé que transportessin, venguessin o extraguessin de tot el terme de la ciutat, així com de castells, viles i llocs del regne de València en els quals habitessin cristians.¹⁷ Aquesta disposició es repeteix el setembre de 1243 quan es fixa la lleuda de València, on es recorda que els habitants de la Ciutat són francs d'aquesta, així com de qualsevol peatge, portatge, pesatge, mesuratge i ribatge. I es fa referència a la quantitat que havien de pagar les naus i galeres corsàries que entressin a Hispània i que volguessin fer encant en qualsevol lloc del regne de València, sempre i quan no fossin habitants d'aquell. Les naus i les galeres haurien de pagar vint morabatins alfonsins i un sarraí *de mediocribus*, exactament la mateixa quantitat que havia fixat Ramon Berenguer III en concepte de ribatge més d'un segle abans. La disposició valenciana afegeix, però, que si es tractava d'un lleny d'una tira, només havia de pagar deu morabatins i un sarraí *de mediocribus*; si, en canvi, era una barca de setze a trenta remos, cinc morabatins i, si arribava una barca de menys de setze remos, solament tres morabatins. Per tant, la taxa del ribatge, que comprenia el dret d'encant, variava segons la mida de l'embarcació, independentment del nombre de mercaderies que es desembarquessin i subhastessin.¹⁸ Aquesta taxa es diferenciaria de

¹⁵ Vegeu José Mª Font Rius, *Cartas de población y franquicia de Cataluña* (Madrid-Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983), I, i Idem, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», en *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval* (Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985), 144 o Jesús Francisc Massip, *La gestació de les Costums de Tortosa* (Tortosa: Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, 1984), 55-58.

¹⁶ Josep Maria Quadrado, *Privilegios y franquicias de Mallorca*, edició a cura de Ricard Urgell Hernández (Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, 2002), 25. La carta protegia els interessos dels mercaders, a la vegada que suprimia importants exempcions senyorials sobre la producció, la propietat i el tràfic. Pau Cateura Bennàsser, *Mallorca en el segle XIII* (Palma: El Tall Editorial, 2010), 29.

¹⁷ Josepa Cortès (Ed.), *Liber privilegiorum Civitatis et Regni Valencie, I, Jaume I (1236-1276)* (València: Universitat de València, 2001), 99-100.

¹⁸ Ibidem, 122-124; *Aureum Opus Regalium Privilegiorum Civitatis et Regni Valentie* (València: 1515), ff. 6v-7v (privilegi de Jaume I, número XVI); reproduït a Miguel Gual Camarena, *Vocabulario del comercio medieval* (Barcelona: El Albir, 1976), 69-74. De fet, a Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 60, ja se sobreentén l'assimilació del dret d'atrancament i de subhasta, integrants del ribatge: "dret de ribatge que pagaven els corsaris al senyor del lloc on desembarcaven, per tal de fer encant de les preses fetes durant

l'impost del quint que, com a dret de guerra, s'aplicava sobre les preses i, per tant, variava segons la quantitat i el valor de les mateixes; una contribució al marge de les franqueses i, del qual, a priori, ningú quedava exempt. Tant en l'àmbit mallorquí com en el valencià, l'exempció del ribatge, incorporada a les Franqueses del Regne de Mallorca i també en els Furs de València a partir de 1261,¹⁹ gaudí d'un caràcter permanent i inviolable que en la immediata post-conquesta buscava atreure gent a la població d'aquelles zones. Aquesta voluntat és fa més evident a Mallorca, on el handicap insular induïa a preveure més dificultats de repoblació. Els seus habitants obtingueren franquesa de les imposicions anteriors no només dins el mateix regne, sinó en tots els territoris del rei d'Aragó;²⁰ mentre que a València la gràcia afectà només el terme de la ciutat i del regne homònim. L'exempció funcionaria, a la vegada, com a mesura perquè els armadors d'aquests territoris tornessin als respectius regnes a fer encant del botí i no es desviessin cap a altres zones fora de la jurisdicció reial, assegurant la retribució econòmica en els nous territoris. Aquest objectiu, que es pot desprendre subtilment de les dispenses a l'aparentment efímer dret del ribatge, serà, en canvi, part essencial de les posteriors llicències reials de cors.

De la mateixa manera, el codi marítim dels Costums de Tortosa – redactats al 1272, però vigents des de temps anteriors –, que ha estat considerat com una projecció parcial dels desapareguts costums de mar de Barcelona, anteriors a la recopilació del Llibre del Consolat de Mar,²¹ especifica que:

Galera, ne nuyl altre leyn armat que intra en cors contra sarrains, de qualque terra sia, no dona ninguna cosa per ribatge ne per encant, que y tenga, si que sia de Tortosa o d'altra terra, jas sia ço que no aja armat en Tortosa ne en sos termens.

el viatge". Es vegi també Arcadio García Sanz, «Estudios sobre los orígenes del derecho marítimo hispano-mediterráneo», *Anuario de Historia del Derecho Español* XXXIX (1969): 225. És probable que el terme Hispània (*Yspaniam*) faci aquí referència als territoris musulmans del sud de la península ibèrica, tal i com ho designarà durant els segles posteriors el mot "Espanya".

¹⁹ Arinto, Gabriel Luis (ed.), *Furs e ordinacions del regne de València* (València: Lambert Palmart, ca. 1482). Consulta en línia a [<http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000176835&page=1>].

²⁰ Després de la mort del rei Jaume I, l'escissió política del regne de Mallorca respecte de la resta de territoris de la Corona d'Aragó dificultaria l'aplicació d'aquesta franquesa. Finalment, el 28 de març de 1317 Jaume II d'Aragó aclareix la vacil·lació atorgant un privilegi per tal que els homes de Mallorca siguin lliures en terres catalanoaragoneses enllà Xixona de tota lleuda, peatge, portatge, mesuratge, ribatge, etc. Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 31.

²¹ Vegeu Font i Rius, «El procés de formació», 146 i 159; Idem, «La universidad de prohombres de ribera de Barcelona y sus ordenanzas marítimas (1258)», en *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval* (Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985), 706.

Aquesta Costuma es sospesa, e neguna de les parts no's deu creixer ne miruar per ella en sa possessio ne en sa propietat; mas cascu aja aquel vs e aquel dret que auia lo dia qu'es feu lo Compromes de les Costumes.²²

A diferència de les anteriors disposicions de Mallorca i de València, els Costums de Tortosa no recullen un benefici exclusivament dirigit als habitants dels territoris novament conquerits i encaminat, en part, a estimular la seva repoblació. Sembla, en canvi, que es tracta d'una mesura generalitzada, que afectaria a qualsevol persona i, cal pensar que, a qualsevol terra arribés. Perquè, tal i com indica el mateix codi, l'antic costum del ribatge i de l'encant – associant aquí també el ribatge o dret d'atrancament i l'encant o subhasta –, queda suspès. Aquest és només un símptoma del canvi estratègic de relació que es produeix a l'època pel que fa al medi marítim, on es passa d'un control dels armaments establert per mitjà d'obligacions econòmiques a un altre tipus de control més efectiu, per limitació de les embarcacions capaces d'exercir el cors, a través del sistema de les llicències.

El codi tortosí encara aporta més informació referent a l'activitat corsària i, específicament, sobre una part tan fonamental com és la venda pública de les preses. A favor dels armadors en cors, el codi tortosí preveu deu dies de marge perquè aquests puguin cobrar la quantitat total de les preses venudes, a partir dels quals podrien penyorar qualsevol dels béns dels compradors “de lurs catius e de lurs coses”, sempre i quan es trobessin fora dels albergs, i sense necessitat del veguer ni de la cort. En canvi, sí que caldria la intervenció del veguer i dels ciutadans per alienar els béns situats dins els albergs. A més a més, s'estableixen una sèrie de regulacions pel que fa a la venda de sarraïns i sarraïnes i a les obligacions del corsari respecte a la seva salut.²³

2.2. El segle XIII: la limitació de l'activitat corsària

El fre i la limitació de l'activitat corsària introduïts anteriorment es testimonien en forma de manament reial el 1250, a través de la disposició de Jaume I de prohibir els

²² Bienvenido Oliver, *Historia del derecho en Cataluña, Valencia y Mallorca. Código de las Costumbres de Tortosa* (Madrid: Imprenta de Miguel Ginesta, 1876), volum IV, 377 (llibre IX, rúbrica VII, III). Tot i que l'autor transcriu “miruar”, el text deu fer referència a “minvar”.

²³ *Ibidem*, 377-380 (llibre IX, rúbrica VII-IX).

armaments en cors en tots els seus dominis pels greus danys que havien produït i davant la possibilitat de reincidència en els altercats.²⁴ Tot i que el document es limita a traslladar a les autoritats competents aquesta decisió, la iniciativa ha estat considerada com el punt inicial per a les primeres llicències de cors.²⁵ Efectivament, la prohibició d'aquesta casta d'armaments permetia al rei controlar les excepcions a través de les patents o autoritzacions i, en nom seu, relegar aquesta prerrogativa als oficials reials de major rang. El 1283 Pere el Gran dictaminà que al regne de València la prerrogativa quedaria en mans del batlle general; mentre que, a Barcelona, aquesta responsabilitat recauria igualment en el batlle general i, a Mallorca, formaria part de la potestat del governador del regne.²⁶ No serà fins al 1288 quan Alfons el Franc marqui les condicions que havien de complir els armadors dels seus dominis que volguessin practicar el cors: per armar contra enemics, s'haurien de presentar suficients seguretats de què no es perjudicarien els amics del rei ni aquells amb qui s'hagués firmat una treva i, al final de l'empresa, serien obligats a retornar al lloc on s'havien armat amb totes les preses, abans de marxar cap a altres llocs. L'obligació de presentar garanties de les seves activitats pretenia, en primer lloc, frenar i, en un segon estadi, pal·liar les possibles desviacions dels corsaris catalanoaragonesos. La bona actitud dels corsaris se supervisaria al final de l'empresa, en els mateixos ports de sortida, a través de l'anàlisi de la legitimitat de les preses, moment en el qual el monarca asseguraria els seus beneficis fiscals.

La mateixa disposició reial buscava subjectar l'arbitri dels oficials reials a la regulació corsària i evitar les plausibles temptacions als beneficis lucratiu d'aquelles incursions: se'ls prohibia prendre part en aquesta mena d'armaments i se'ls obligava a prendre i empresonar qualsevol persona que hagués damnificat els amics del rei o aquells amb els quals mantenia una treva, per mitjà també del segrest els seus béns, per

²⁴ Ambrosio Huici Miranda i María Desamparados Cabanes Pecourt, *Documentos de Jaime I de Aragón* (València: Anubar, 1976), I, 355. Citat a Cortès (ed.), *Liber Privilegiorum*, 73.

²⁵ Tal i com han proposat Andrés Díaz Borrás, «La legislación valenciana relativa a la guerra del corso durante la Edad Media», en *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España. V Jornadas Nacionales de Historia Militar* (Sevilla, 1997), 358, i Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 65.

²⁶ *Aureum Opus*, 31v. (la foliació és errònia i el foli s'identifica com el 36v; Pere el Gran, capítol XV). Recollit també a Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 359, i Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 65. A Barcelona, sembla que a l'inici la tasca d'amonestar els pirates o corsaris que s'haguessin excedit de la patent requeia en el veguer, però gradualment el batlle general es va apropiat d'aquesta potestat. Ferrer i Mallol, «Jurisdicció i control de la navegació», 115 i 131.

tal que els culpables poguessin ser jutjats i les preses, retornades.²⁷ Serien els oficials de major rang els encarregats d'atorgar els permisos de cors i, així mateix, recauria sobre les seves cúries la responsabilitat de castigar els corsaris que incomplissin els acords. Les garanties exigides als armadors, a la pràctica, es traduïrien en la pronunciació d'un jurament amb el qual es comprometrien a complir amb allò estipulat, i en un dipòsit de diners com a fiança de possibles indemnitzacions a les víctimes. Amb el temps, apareixerien també les figures dels avals o persones encarregades de respondre econòmicament en compensació de les accions del corsari que s'hagués excedit del seu permís.

Aquests requisits i condicions es veuran repetits i lleugerament modificats en funció de conjuntures puntuals al llarg dels darrers segles medievals, però l'esquema i els objectius del que es coneixeria com la patent de cors es mantindran ja estables fins al segle XV i encara posteriorment.

2.2.1. Els armaments en cors al regne privatiu de Mallorca

La important evolució estratègica en el medi marítim duta a terme per la monarquia d'Aragó durant la darrera meitat del segle XIII, amb la subsegüent reivindicació de la potestat reial sobre els armaments privats per mitjà de l'expedició de llicències de cors, resulta problemàtica al regne de Mallorca. A la mort del rei Jaume I, la dinastia reial mallorquina es desvincula de la catalanoaragonesa i es desenvolupa en paral·lel a la resta de monarquies mediterrànies. Durant aquesta etapa de regne privatiu de Mallorca no s'han trobat manaments o ordinacions que apuntin a regulacions reials del cors, la qual cosa, tanmateix, no pot ser considerada com una mostra d'inactivitat en aquest sentit.

L'herència rebuda del rei Jaume I incloïa la prohibició dels armaments en cors decretada el 1250, mesura que, tal i com s'ha dit, fàcilment podria haver derivat cap a l'expedició de permisos que contrarestessin l'efecte de la restricció. De fet, existeixen contractes d'armaments en cors dels anys quaranta del segle XIII, recollits per Álvaro Santamaría, en els quals es fa al·lusió a l'armament contra enemics – *ad lucrandum*

²⁷ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 66-67 (doc. 43).

contra inimicos o ad lucrandum contra mauros o ad lucrandum contra sarracenos – i a la condició de tornar a Mallorca després de l'empresa, que solia durar uns dos mesos, per tal de desarmar i subhastar el botí.²⁸ Disposicions, totes elles, que recorden els requisits promulgats posteriorment pels reis d'Aragó pels armaments en cors i que indueixen a pensar en l'existència d'un cert marc regulatiu, encara que resulti difícil resseguir-ne la plena aplicació. Significativa és, també, la voluntat de sancionar els armaments duts a terme *clandestine et occulte*, és a dir, sense l'aprovació reial.²⁹ Tanmateix, durant l'efímera reconquesta del regne de Mallorca per part d'Alfons el Franc (1286-1291) s'aplicarien també a les Illes – fins i tot ja a Menorca, conquerida pel mateix rei el 1287 – els preceptes decretats el 1288 sobre els armaments en cors.³⁰

Independentment de la seva vigència després del retorn al poder dels sobirans de la casa de Mallorca, el 1301 Jaume II prohibí els armaments contra sarraïns, així com les subhastes de béns capturats per pirates a musulmans.³¹ Una mesura que ha de ser emmarcada en la conjuntura específica del moment i relacionada amb una certa intencionalitat política que es veuria afavorida per aquest fre, però que, com l'anterior prohibició de Jaume I, suposa un reforçament d'autoritat per part de la nova monarquia. Sense que, en cap sentit, significués una aturada general de l'activitat corsària, d'acord amb els arguments proposats més amunt, durant els anys posteriors podria fins i tot haver-se vist augmentada gràcies a la disposició del papa Joan XXII, que el 1322 decretà cinc anys d'indulgència als mallorquins que armessin vaixells en cors contra sarraïns o donessin almoïna per a la guerra.³² Aquesta decisió anava encaminada, com la dels papes Gregori IX el 1241 i Innocenci IV el 1247,³³ a afavorir les condicions econòmiques

²⁸ Álvaro Santamaría, *Ejecutoria del reino de Mallorca* (Palma: Ajuntament de Palma, 1990), 423-430.

²⁹ Antonio Ortega Villoslada, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico (1230-1349)* (La Corunya: Netbiblo, 2008), 267. El rei també volgué reprendre alguns eivissencs que havien armat una barca de setze remos sense autorització el 1337. Antoni Ferrer Abárzuza, «“En terra de moros a captivar”. Corsaris a l'Eivissa medieval», en *Corsaris*, ed. Fanny Tur Riera (Eivissa, 2007), 42.

³⁰ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 66-67 (doc. 43).

³¹ Pau Cateura Bennàsser, *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1982), 73.

³² Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 42.

³³ El 9 d'abril de 1241, el papa Gregori IX, a suplicació de l'infant Pere de Portugal, va donar llicència als habitants del regne de Mallorca perquè poguessin comerciar mercaderies amb els sarraïns en temps de pau, a excepció de les armes, el ferro i qualsevol material bèl·lic, disposició ratificada posteriorment per Innocenci IV a petició dels recents pobladors de l'illa, a excepció de cavalls, muls, armes, ferro i fusta. Estanislau K. Aguiló, «Franqueses y privilegis del regne. Apèndix II. Privilegis y butles pontificies», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 6 (1895-1896): 129-130; Antoni Riera Melis, *La Corona de Aragón y*

de l'illa, així com el seu poblament, dues de les inquietuds més reiterades al regne insular baixmedieval. Una altra empremta respecte la possible legislació del cors en el regne de Mallorca durant l'etapa privativa l'aporta el conveni entre Alfons I d'Aragó i Jaume II de Mallorca per a l'expedició contra Gènova el 1333. Tots dos sobirans acordaren que els armadors o corsaris que armessin naus a les terres del rei de Mallorca s'haurien d'assegurar com era acostumat, comptant amb el coneixement de les corts d'aquell monarca; mentre que els que armaven en territoris d'Alfons haurien de notificar-ho als prohoms dels llocs on es dugués a terme l'armament i, igualment, mostrar les garanties suficients que no es perjudicaria ningú que estigués en pau o en treva amb tots dos sobirans.³⁴ Fins i tot a l'illa veïna d'Eivissa el 1334 els jurats sol·licitaren al rei Jaume III que volgués atorgar permís a un corsari recentment instal·lat a l'illa per armar *contra los moros*.³⁵

Només l'ordinació de Pere el Cerimoniós, promulgada un cop incorporat definitivament el regne de Mallorca a la Corona d'Aragó el 1343, ha estat interpretada per la historiografia com un redreç, un retorn a la disposició de Jaume I preprivativa i al control efectiu del rei sobre els armaments, fins aleshores al marge de la supervisió reial.³⁶ Per mitjà d'una ordinació atorgada a petició dels síndics del regne de Mallorca, es prohibia l'armament de qualsevol vaixell marítim a la mateixa illa i a les adjacents sense llicència i permís del rei. Sigui com sigui, la incorporació de les Illes al domini catalanoaragonès degué significar, efectivament, el sotmetiment a les normatives corsàries prèviament estipulades pels reis de la Corona en cadascun dels seus dominis.

Amb tot i amb això, alguns indicis apunten a l'aparent ocasionalitat amb què s'expedien llicències de cors a particulars, potser com una mesura més d'intentar controlar els eventuals estralls d'aquests efectius. És possible que es tractés d'una activitat practicada de manera intermitent, d'acord amb les normes emanades des del

el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1986), 51, nota 1. Cfr. Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 31.

³⁴ José María Madurell Marimón, «Ordenanzas marítimas de 1331 y 1333», *Anuario de Historia del Derecho Español* XXXI (1961): 617-621, i Hug Palou i Miquel, «La regulació de la navegació comercial per mar en temps de guerra. L'ordinació de Pere III de 1356», *Anuario De Estudios Medievales* 29 (1999): 782, nota 23.

³⁵ Ferrer Abárzuza, «“En terra de moros a captivar”», 41-42 i nota 29.

³⁶ Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 66 i M. D. López i K. Álvaro, «Taxation and privateering in the medieval mediterranean: the conformation of privateering regulations and its application on the island of Mallorca», *Journal of Maritime Research* X, núm. 3 (2013): 16.

poder reial. El 1349, l'accés al cors dels eivissencs desencadenà greus conseqüències en el sector comercial mallorquí, que es veia afectat per les represàlies que les autoritats nordafricanes desplegaven a causa dels excessos dels corsaris pitiüsos. En el memorial que per aquest afer envià el governador de Mallorca, Gilabert de Centelles, al rei Cerimoniós, l'oficial intentava convèncer el rei de la poca conveniència d'aquells armaments incidint en els minsos beneficis econòmics que reportaven a les arques reials, ja que només hi versaven una quarta part dels guanys jurisdiccionals sobre l'illa d'Eivissa, mentre que la resta anava a parar a l'arquebisbat de Tarragona. Però també recalçà la inexistència de contactes comercials entre els eivissencs i els sultanats islàmics, la qual cosa els mantenia allunyats de les represàlies, que funcionaven com a barrera de contenció dels incompliments de les llicències. Sense témer conseqüències, els habitants de la pitiüsa podrien veure's temptats de defugir dels acords establerts en les patents. En canvi, Centelles s'esforçà en fer veure al monarca els avantatges que aquestes concessions reportarien, en canvi, a l'illa de Mallorca, prou capacitada per aplicar fermament el control de les activitats corsàries, que també repercutirien de manera positiva en l'erari del rei. El motiu de la seva petició era el sempre recurrent argument de la despoblació de l'illa, agreujada després de la pesta de l'any anterior, convençut que l'accés als armaments en cors funcionaria com a al·licient per a futurs pobladors. De tota manera, suggerí al monarca que els armaments mallorquins haguessin de presentar avals per 900 sous de Mallorca i una rebaixa del quint pertanyent al rei a una desena part del botí.³⁷

No se sap si aquestes propostes tengueren una efectiva aplicació a les Balears en aquells moments, però, anys més tard, a través d'una reial cèdula, el monarca incidí en l'obligació per part dels corsaris que s'armessin a Mallorca de presentar avals per 3.000 lliures, quantitat molt superior a plantejada anteriorment pel governador. No es tractava d'una ordinació ordinària, per absència de legislació en aquest sentit, sinó que era una mesura provisional a causa de danys puntuals causats a individus de nacions amigues, d'aquí que el rei remarqués que tals preceptes tendrien la vigència que ell

³⁷ María Dolores López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)* (Barcelona: Institución Milà y Fontanals. Anejos del Anuario de Estudios Medievales, número 31, 1995), 582-584. Encara que no s'hi faci menció, és possible que l'obertura al cors per part dels eivissencs hagués estat una mesura precisament per combatre la mateixa despoblació que compartiren les illes en època baixmedieval.

considerés oportuna. La submissió del comportament privat a unes normatives estrictes es veia mitjanament compensada, en aquest cas, per la reducció de l'impost corsari, d'una quinta a una desena part, fet que ha pogut ser interpretat com el foment de l'important paper del cors en la defensa costanera de les illes, especialment vulnerables a l'amenaça enemiga,³⁸ però que estaria també relacionada amb un moment d'especial tensió, en el qual el rei havia reduït encara més la navegació per la guerra amb Gènova.³⁹ I resulta especialment interessant que, tal i com s'acostumava a fer a Eivissa, una desena part del que rebés el fisc reial correspondria directament al governador de Mallorca i capità de galera, Gilabert de Centelles, en col·laboració amb les despeses de l'armament que es proposava fer.⁴⁰ L'aparició dels fiadors i la disminució de l'impost corsari representarien, específicament aquí, algunes de les petites modificacions de la regulació dels armaments bèl·lics que, tal i com ja s'ha apuntat, no sofriria, en substància, grans reformes de caràcter qualitatiu.

Si bé no es pot posar en dubte l'evident voluntat d'inspecció i control d'aquells que es disposaven a formar part dels efectius navals en nom de l'autoritat reial, molt més confusa i problemàtica ha resultat la ratificació dels seus resultats. La real aplicació pràctica dels preceptes esmentats és posada en entredit per les reiterades ordres que recordaven el compliment de disposicions anteriors.⁴¹ Sense anar més lluny, el 1303 dues disposicions del rei estipulaven que a València només el batlle general podia rebre les garanties adequades de mans dels corsaris, resolució que es reiterà el 1305 i que ha estat interpretada per A. Díaz Borrás com la manera de frenar la temptativa de control de les llicències de cors per part d'autoritats inferiors, com els batlles locals. El 1304, una altra provisió de Jaume el Just insistia, a València, en les garanties que havien de ser entregades pels armadors corsaris abans de les seves travessies.⁴²

³⁸ López i Álvaro a «Taxation and privateering», 16.

³⁹ El 3 de gener de 1353 Pere el Cerimoniós prohibí a Catalunya qualsevol tipus de navegació que no es fes en galeres armades per gent de la terra, i un mes i mig més tard prohibiria taxativament tota navegació a causa dels perills de la guerra amb Gènova. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 245-246 (doc. 165).

⁴⁰ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 244 (doc. 164); també a Ferrer i Mallol, «Corso y piratería», 312-313 i a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 584.

⁴¹ Segons M. D. López i K. Álvaro («Taxation and Privateering», 16) no és possible parlar d'una absoluta aplicació pràctica de la normativa corsària fins, almenys, la segona meitat del segle XIV, amb l'ulterior desenvolupament de prerrogatives de cada vegada més restrictives i acurades.

⁴² Díaz Borrás, «La legislació valenciana», 359, disposició també citada a Riera Melis, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca*, 222.

2.3. La instrumentalització del cors en les guerres del Mediterrani

Durant el segle XIV es produeix la consolidació de l'aparell naval de la Corona d'Aragó, que tindrà un camp d'entrenament molt clar: les repetides guerres amb Gènova. L'escala d'enfrontaments marítics arribarà al seu punt àlgid en els anys '50-'70, amb la coincidència d'un doble conflicte bèl·lic que tindrà el Mediterrani com a camp de batalla primordial: a la renovada guerra amb la república lígur s'hi sumarà l'esclat de la guerra dels Dos Peres amb Castella.

L'excel·lent clima de conflictivitat assumida per part d'una monarquia que buscava estendre la seva àrea d'influència fins a convertir-se en potència hegemònica en el Mediterrani apuntalarà les seves bases navals a través del suport a diversos col·lectius. En aquest aspecte, no és casual la coincidència temporal de l'afiançament i prelude autonòmic del sector marítim-mercantil i ciutadà amb la instrumentalització del cors com efectiu de guerra. És entre la meitat i la fi del segle XIII quan es creen els diversos Consolats de Mar a les principals ciutats marítimes de la Corona i s'erigeixen com a tribunals autònoms en afers marítics, a la vegada que les ciutats es consoliden com a ens amb categoria jurídica estable sobre les quals s'assentarà la monarquia en detriment de les senyories feudals.⁴³ En aquest context, l'exercici de la maquinària de guerra es desenvoluparà en un triple sentit: a través de la potenciació del poder naval de les ciutats, de la regulació de la navegació comercial i de la instrumentalització del cors privat.

Durant el Tres-cents, la iniciativa marítima privada sembla decantar la seva potenciada variant lucrativa, estimulada per la permanent pugna contra els musulmans, per ser fortificada i encabida com a efectiu de la guerra política, no sempre coincident amb la religiosa. Això no obstant, aquesta tendència no suposarà la desaparició d'un cors més encaminat a la recerca del pur lucre econòmic per mitjà de ràtzies a costes islàmiques; les dues variants s'entremesclaran i, en determinats moments,

⁴³ En un procés que va de l'atorgament de cartes de franquesa a la inclusió de les ciutats com a part integrant del braç reial de les Corts i el posterior sorgiment del "pactisme" com a nucli regulador del govern del territori. Vegeu l'apartat "Del naixement de les ciutats al "pactisme". Per altra banda, vegeu una relació de les guerres empreses pels monarques de la Corona d'Aragó al segle XIV a Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Les flottes catalanes, XIIe-XVe segles», en *The Sea in History. The Medieval World*, ed. Michel Balard (Woodbridge: Boydell Press, 2017), 281-294.

diversificaran en funció de diverses variables que seran analitzades al llarg de la tesi. Les conquestes del segle XIV suposarien un veritable entrenament organitzatiu, però també legislatiu per a la flota i la marina catalanoaragonesa.

Amb el naixement de les ciutats com a noves entitats jurídiques dotades d'atribucions a l'espai marítim, s'assistirà a una convivència de tres components amb capacitat d'influència en les forces navals de la Corona: els contingents de l'armada reial; les embarcacions pròpies de l'armada ciutadana, i les forces privades, és a dir, finançades amb capital no institucional, naus o galeres armades per armadors, nobles i/o burgesos o mercaders enriquits. L'estímul d'aparells navals requerits per la monarquia a causa de les continuades guerres que mantindrà s'exercirà per mitjà de concessions d'autonomia i llibertat d'acció. La insuficient força de l'armada reial – conseqüència directa de la dependència financera del monarca per sufragar la seva política mediterrània – es contrarestarà amb la inclusió d'efectius ciutadans i privats, però no de manera absolutament gratuïta.

Els intents de contenció i control de l'activitat privada al mar, sempre susceptible de revertir negativament no només en els súbdits del rei i habitants de les seves terres, sinó també en les perspectives polítiques del monarca com a element desestabilitzador de la seva activitat diplomàtica, aconseguixen combinar-se, en temps de guerra, amb iniciatives d'incentiu i impuls. La subjecció de la iniciativa dels armadors privats a les directrius del sobirà, simbolitzada a través del jurament dels primers davant l'autoritat reial de no damnificar a súbdits o aliats del monarca i el prestament de garanties no és qüestionable. Això no obstant, el rei se serveix d'altres recursos, com les facilitats econòmiques i les concessions de llibertat d'acció per estimular el cors com a força annexa a la de l'armada.

El quint o la taxa que els corsaris havien de retribuir a les arques reials sobre el botí de les seves empreses esdevé un paràmetre de direcció en aquest sentit: el rei el reduirà, augmentarà o, fins i tot, en prescindirà, en funció de la situació puntual i de les seves intencions al respecte. Allò més habitual serà reduir-lo, cedir-lo o renunciar a ell en períodes de guerra i davant la necessitat d'un número elevat d'embarcacions a càrrec de les iniciatives tant ofensives com defensives. Però els incentius econòmics no es reduiran només a les modificacions d'aquest percentatge, sinó que, en determinats moments, els monarques podran col·laborar en les despeses de les empreses privades

o fins i tot, finançar-ne una part a través dels armaments mixtos. Aquesta pràctica, de ben segur ja exercitada amb anterioritat, es fixa per mitjà d'una reglamentació estable el 1356, precisament en un dels moments més conflictius del segle XIV. Pere el Cerimoniós, a través d'una reial provisió encaminada a continuar la guerra vigent contra Gènova, fa una sèrie de concessions a favor dels armadors privats, a la vegada, però, que intenta assegurar i fermar la seva efectiva obediència, d'una manera encara més explícita que com ho havien fet altres monarques anteriors.⁴⁴

El rei oferí l'aportació de galeres a punt per a la navegació, amb les eixàrcies, armes, remos i tots els forniments necessaris, el pagament del salari d'un mes a la tripulació i la panàtica per a quatre mesos. Aquestes ajudes econòmiques es completaven amb cessions de poder que equiparaven les atribucions dels corsaris privats amb les que gaudien els comandants de l'armada reial: jurisdicció civil i criminal sobre tots els acordats en les seves embarcacions, tant al mar com a terra, des del dia després de l'acordament fins al desarmament de l'embarcació, així com l'accés als privilegis i guiatges dels quals gaudia l'armada reial. Els guiatges afavorien l'enrolament de voluntaris que aprofitarien una omisió puntual dels seus crims i deutes mentre durés l'expedició; una concessió tradicionalment reservada a les armades reials, per les quals s'intentava assegurar un nombre màxim de persones integrants de la tripulació. Des d'aquell moment, el monarca els entregava de bona guerra tots els genovesos i sotmesos del senyor de Milà, així com els musulmans, a excepció dels súbdits de Granada, amb la qual en aquells moments estava en treva, a més de tots aquells que resultessin anar en contra de les prohibicions del rei. Podrien també fer encant de les preses en qualsevol lloc i prendre provisions de queviures sense pagar cap dret. Els armadors, que també restarien exempts de responsabilitat sobre les galeres, armes, remos i altres forniments, que anaven a risc i ventura del rei, quedaven així integrats com a efectius de l'armada reial.

Per altra banda, el rei delegava en dues persones de cada circumscripció territorial (Principat de Catalunya – de Cadaqués a Tortosa –, Regne de València, Regne

⁴⁴ Durant els paràgrafs següents, reproduiré i simplificaré el contingut d'aquestes concessions reials, reproduïdes a Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 254-257 (doc. 171) i Idem, *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón aprobadas por el rey Pedro IV* (Madrid: Imprenta Real, 1787), 134-141.

de Mallorca i comtat del Rosselló) el control d'aquells armadors privats i de les finances del rei en tals armaments: haurien de reconèixer la legítima actuació dels corsaris i vetllar pel fisc reial en tals armaments – en referència a les aportacions del monarca i als beneficis que li correspondrien en funció de les seves inversions –. L'aparició d'aquests comissaris o delegats queda circumscrita a l'actuació de l'armada, ja que aquestes atribucions respecte als armaments privats normalment corresponien als oficials reials ordinaris com el batlle general/governador o el mestre racional/procurador reial. El fet de distingir i destinar aquests càrrecs específics denota la importància i l'envergadura de l'empresa que feia el rei en matèria fiscal i, a la vegada, el seu interès en què la inversió complís amb les expectatives i no derivés en ulteriors fonts de conflicte. El nomenament dels delegats permetria exercir un control més acurat del que possiblement haguessin practicat altres oficials reials amb més d'una atribució al seu càrrec. Els armadors havien d'assegurar davant els dos comissaris dels territoris on s'armaven que marxarien amb les galeres per quatre mesos i que, després de com a màxim cinc mesos, les retornarien al rei en les mateixes condicions en què les havien rebudes i en el mateix lloc on s'havien embarcat. A més, en cas que haguessin acceptat l'oferta del rei d'un mes de paga i quatre mesos de panàtica, en cada galera hi hauria d'anar una persona per rebre els corresponents drets del rei. Respecte al botí, el monarca havia renunciat al quint que li pertocava, perquè ja rebria la part proporcional a les seves aportacions en els armaments. Els armadors privats, això sí, haurien de restaurar les galeres i treure-les de la mar amb els diners del guany comú i després es repartiria allò sobrant; però en cas de no haver fet guanys, no estarien obligats a restaurar-les, sinó només a treure-les a terra a les seves pròpies expenses. El moviment de les galeres es controlaria per mitjà d'un missatge que estaven obligats a transmetre a l'Alguer en cas que no entressin a Espanya o passessin l'Estret,⁴⁵ compromís que podia ser excusat per la constància d'enemics en el golf de l'Alguer que els impedís dur-ho a terme.

Es contemplà també la possibilitat d'armar naus per entrar en cors – tipus de vaixell menys preparat per a la guerra que les galeres i més apte per al transport de mercaderies –, però sempre garantint unes condicions adequades per al combat: un

⁴⁵ A l'edat mitjana es reconeix amb el nom d'"Espanya" el territori islàmic del sud peninsular, sovint identificat amb el sultanat nassarita de Granada.

port de més de mil salmes i una tripulació de 120 persones combatents, sense possibilitat de transport de mercaderies no autoritzades pel rei. En aquests casos, el Cerimoniós els oferia la paga d'un mes de sou i la panàtica per quatre mesos, la qual cosa després li revertiria en els guanys que fes la dita nau. Si no acceptaven l'oferta, no estarien obligats a cedir res al rei, que havia renunciat al quint, i haurien de tornar al mateix lloc on s'haurien armat després de vuit mesos de la seva sortida. En qualsevol cas, tots els armadors haurien de presentar les mateixes seguretats de no damnificar a amics i aliats del rei d'Aragó, sinó només a aquells que el rei els donava de bona guerra per mitjà de jurament prestat davant dels oficials ordinaris de cada territori: el batlle general de Catalunya, el batlle general de València, el governador del Rosselló, el batlle de Mallorca i el governador de Sardenya.⁴⁶ I davant aquests mateixos oficials també haurien de mostrar seguretats mentre que complirien les normes aquí resumides, obligant-se ells i els seus béns. A la vegada, els comissaris haurien de presentar sagrament i homenatge de complir amb el càrrec davant dels respectius caps: el procurador de Catalunya, el governador de València, el governador de Mallorca i el governador del Rosselló.⁴⁷

Aquests acords quedaven circumscrits als mesos durant els quals l'empresa conjunta entre els armadors privats i el rei estava vigent. Els armaments de galeres podien durar, segons les mateixes ordinacions, com a màxim, cinc mesos, mentre que els de les naus, vuit, a partir del 1356 i fins que el rei ho considerés oportú. Probablement els capítols haurien estat ja anteriorment practicats i transcendirien més enllà del regnat del Cerimoniós per entrar en vigor en el moment en què el rei ho considerés oportú.⁴⁸ Més que una modificació de les normatives sobre el cors, iniciades

⁴⁶ Sembla que sigui un error que es parli aquí del *batle de Malorques*, ja que normalment l'oficial que atorgava les llicències de cors i rebia les seguretats dels armadors al regne de Mallorca era el governador, igual que al Rosselló i a Sardenya.

⁴⁷ La missiva enviada a Bonanat Dezcoll i Guillem Morey, ciutadans de Barcelona i diputats per a l'execució dels capítols a Catalunya, es reproduïx a Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 254-257 (doc. 171), mentre que l'enviada als diputats pel regne de Mallorca, Bonanat de Massanet i Ferrer Saserra, ciutadans de Mallorca, es transcriu a Antonio de Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón aprobadas por el rey Pedro IV* (Madrid: Imprenta Real, 1787), 134-141, totes dues amb la mateixa data: 26 de febrer de 1356. Les ordenances també han estat prèviament analitzades i comentades per A. Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 361-363.

⁴⁸ Així ho suggereix i demostra en el seu estudi M. D. López Pérez, que recull exemples de col·laboració conjunta entre el rei i armadors privats que s'adhereixen a les seves ordres abans i després de la publicació de les ordinacions, però responen a episodis circumstancials, lligats a una gran activitat bèl·lica. López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 585-593.

ja a la fi del segle XIII, serien una ratificació dels instruments de control d'aquests armaments – a través, sobretot, de les seguretats i del compromís de no atacar a les nacions aliades jurat davant dels oficials reials – per tal d'instrumentalitzar encara més la seva força a favor de la lluita partidista del rei i, fins i tot, d'afavorir-lo a través d'ajudes financeres només en moments excepcionals marcats per grans conflictes bèl·lics.⁴⁹ Arran d'aquestes disposicions, alguns armadors privats, corsaris, s'inclourien com a cos de l'armada reial, tot i que de manera circumstancial.⁵⁰

A part de les facilitats econòmiques i de reclutament de tripulació que brindava l'accés als guiatges, l'obtenció, per part del corsari, de la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal, sobre els integrants de la seva embarcació els concedia una considerable autonomia respecte a la intervenció del rei o de qualsevol altra autoritat, tal i com es ratifica en l'últim capítol de les ordinacions. Les galeres o naus corsàries es convertien en petits nuclis de jurisdicció autònoma interna, lligats, però, a la direcció de la voluntat règia a través del jurament prestat tant als oficials reials de les terres on s'havien armat, com als comissaris encarregats de protegir les aportacions que el rei feia en aquelles empreses. El favor reial a la iniciativa corsària es ratificà encara el 1367, en plena guerra dels Dos Peres, en què Pere el Cerimoniós, a petició dels armadors corsaris, imposà diverses penes pecuniàries i corporals als desertors de les seves tripulacions, tant als que fugien amb la paga – 200 sous reials de València – com als que desapareixien després d'haver rebut el senyal per ocupar la plaça – 100 sous reials de València –, que rebria el fisc reial i el corsari armador perjudicat, a parts iguals.⁵¹

2.4. El tombant de segle: l'amenaça islàmica

Un cop finalitzat el conflicte amb Castella, després de la pau d'Almazán (1375), la monarquia canviarà d'estratègia i intentarà limitar les concessions estimulants del

⁴⁹ Vegeu Arcadi Garcia i Sanz i Núria Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV* (Barcelona: Fundació Noguera, 1994), 160 i 174.

⁵⁰ En el seu revelador treball, Pinuccia F. Simbula esmenta la important diferència entre els rols i les atribucions dels corsaris particulars que obtenien una patent de cors d'un oficial reial i els armadors corsaris que, a través d'armaments mixtos i altres fórmules similars, s'inclouïen sota la voluntat reial. Pinuccia F. Simbula, *Corsari e pirati nei mari di Sardegna* (Càller: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1993), 44-45.

⁵¹ Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas de las armadas*, 70-71; Idem, *Memorias históricas*, II, 289-290 (doc. 195).

cors que tan útils li havien resultat a l'època del conflicte armat. Es tornarà fixar el quint reial sobre les preses dels corsaris, que tornarà a ser reduït o limitat només en moments puntuals i majorment orientats cap a l'impuls i el reforç de la defensa costanera, prèvia sol·licitud de les ciutats. En efecte, la llarga experiència que l'enfrontament bèl·lic amb els enemics del monarca havia deixat a les costes catalanoaragoneses es veurà suplantada per un nou i eminent perill: l'amenaça del cors magrebí, d'origen hàfsida. És precisament durant aquesta etapa, que englobarà les últimes dècades de la catorzena centúria i les primeres de la quinzena, que els efectius corsaris, els armadors privats, però sovint amb col·laboració amb les ciutats, desenvoluparan una tasca principalment defensiva a les costes de la Corona. Aquesta comesa serà fomentada per part de la monarquia, interessada en incentivar armaments per al resguard dels seus súbdits, en els quals, però, no contribuirà directament. Mentre que l'increment de la pressió musulmana a les costes esdevé una creixent preocupació ciutadana, la inquietud del sobirà tendeix a mirar cap al sosteniment dels interessos a Sicília i de les places reials a Sardenya.⁵²

El 1378 es reduí a la meitat el quint d'una expedició que els còsols de Tarragona preparaven contra els musulmans, mentre que, el mateix any, la ciutat de Tortosa gaudia d'exempció del quint.⁵³ Dos anys més tard, el rei també disminuí el quint sobre els guanys dels armadors de Barcelona que combatessin els corsaris magrebins.⁵⁴

Respecte a les Balears, el conflictiu vistiplau als armaments en cors per part dels eivissencs fou novament ratificat el juliol de 1372 i revocat dos mesos més tard per la negativa resposta dels sultanats davant l'incompliment de les clàusules de les patents. Amb tot i amb això, en vespres dels rumors que auguraven l'arribada d'embarcacions musulmanes a les Illes, el rei renovà les llicències als eivissencs al 1381. Tots els armaments corsaris foren reforçats per mitjà de la cessió als corsaris de la jurisdicció

⁵² Sobre els esforços de la monarquia, especialment l'ús de corsaris privats, per al manteniment de les places sardes, vegeu Simbula, *Corsari e pirati*; Andrés Díaz Borrás, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993), 131-132.

⁵³ Vegeu els exemples proporcionats a Ferrer i Mallol, «Corso y piratería», 312.

⁵⁴ A la petició dels braços eclesiàstic i reial a l'exempció del quint als corsaris particulars per tal d'incentivar l'ofensiva anti-musulmana, el rei el reduí només al 10è. No accedí, però, a la petició de poder armar sense llicència expressa del rei. Manuel Sánchez Martínez i Pere Ortí Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1997), 553-554, doc. XXIX (1), cap. 25.

civil i criminal sobre la tripulació i les renúncies al quint reial. Sempre, però, amb la condició de presentar avals que responguessin dels seus actes.⁵⁵ Un cop entrats en la nova centúria, el 1406 Martí I atorgà franquesa del quint als habitants de l'illa d'Eivissa, que demanaren obtenir el mateix tracte que a Mallorca i a Menorca, on gaudien de tal exempció, per la seva proximitat a terres islàmiques i pel perjudici que sofria l'illa si no rebien armadors que volguessin practicar el cors.⁵⁶ Era freqüent que els indrets insulars, per les seves condicions físiques, obtinguessin més prerrogatives a favor de la seva defensa, que podien traduir-se en el foment de l'activitat corsària, que no només contribuïa a presentar ofensiva, sinó que aportava, igualment, grans beneficis econòmics que incentivaven l'economia i el poblament d'aquelles zones. M. T. Ferrer i Mallol proporcionà una sèrie de casos en què el rei destinava part del quint reial al seu oficial de major rang a les Illes: el 1353, Pere el Cerimoniós acordà cedir una dècima part de la dècima que rebria en concepte de quint dels armadors corsaris mallorquins al governador del regne de Mallorca i capità de les galeres que s'armarien allí, Gilabert de Centelles, tal i com acostumava obtenir el governador d'Eivissa.⁵⁷ I la mateixa dècima part del quint també se cedí a Francesc Miró, governador d'Eivissa, uns anys més tard, el 1388, per agrair-li l'interès en la conservació dels drets del rei sobre les preses dels corsaris que desarmaven a l'illa. De la mateixa manera es procuraren les concessions del quint als governadors de Sardenya, tant al de Càller com al del Cap de Logudor, mesura encaminada a sufragar despeses pròpies del càrrec en llocs tan allunyats del centre de control monàrquic.⁵⁸

Les modificacions o cessions del quint pertanyent a l'autoritat reial, referent tant a armaments ciutadans com privats, oferts amb gratuïtat en temps de guerra oberta amb altres potències cristianes, eren sol·licitats per iniciativa ciutadana en els moments de poca activitat bèl·lica per part de la monarquia, en què les ciutats i nuclis locals romanien com a garants de la protecció de les costes. Aquestes peticions al sobirà no només comprometien el quint, que de ben segur era un incentiu que ajudava a

⁵⁵ López Pérez, *La Corona de Aragón y El Magreb*, 735-736. També el 1373 Pere el Cerimoniós confirmà als oficials reials de Sardenya la possibilitat d'armar en cors. Simbula, *Corsari e pirati*, 95, nota 5.

⁵⁶ Ferrer i Mallol, «Corso y piratería», 312-313.

⁵⁷ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 244 (doc. 164), citat a Ferrer i Mallol, «Corso y piratería», 313.

⁵⁸ Ferrer i Mallol, «Corso y piratería», 313.

promoure els armaments, sinó que comprenien la demanda d'àmplies adquisicions d'autonomia per part de les esquadres ciutadanes – que serien concedides o no –, la durada de les quals dependria de la contraprestació oferta per part dels nuclis urbans, tal i com es veurà en el darrer apartat d'aquest capítol.

Una mobilització dels efectius navals i de concessions en pro dels objectius del monarca de l'envergadura de les promogudes en temps del Cerimoniós no es repetirà fins al temps d'Alfons el Magnànim. Una nova situació de guerra oberta i de conquesta obligaria a abandonar les actuacions purament defensives per respondre a les aspiracions expansionistes de la Corona en l'espai mediterrani. Alfons, però, partiria d'una situació preferent: una maquinària de guerra naval ja entrenada al llarg del segle anterior, amb uns pilars fixos i unes reglamentacions provades i disposades a tornar entrar en funcionament. El recurs a la iniciativa privada seria, en qualsevol cas, una part indispensable pel combatiment de l'enemic – així com també per a la defensa, en els moments de conflicte latent –, que se serviria de l'experiència anterior per renovar-se i repetir els instruments d'ajustament, control i reparació.

Així, en tot un exercici de remembrança i en plena compilació de les forces que li assegurarien el debut de tantes expedicions mediterrànies, el gener de 1420 el Magnànim insistia al batlle general de Catalunya, Pere Basset, que prohibís la sortida de tot armador que no hagués prestat les seguretats suficients que no perjudicaria a cap sotmès seu ni a cap vassall de senyor amb el qual mantengués pau i amistat, sinó que ho evitaria a tota costa.⁵⁹ Les exempcions del quint, les cessions d'autonomia, les mesures de control i les ordres de prevenció es repetirien en més d'una ocasió, i les mesures impulsores i previsoras de l'activitat corsària es compaginarien novament. El conflicte estava ja servit. La mobilització d'un gran nombre d'armadors preparats per a la guerra seria el preludi no només de les batalles que Alfons lliuraria en terres italianes, sinó d'una amenaça constant en els territoris catalanoaragonesos. El perill a les costes i en les zones més freqüentades pels mercaders de la Corona, gestionat i combatut en gran mesura per les autoritats locals, no només seria representat pels enemics als quals s'intentava vèncer, ans sobretot per les forces reclutades per fer-ho.

⁵⁹ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 425-426 (doc. 286).

3. EL CONSOLAT DE MAR

3.1. La influència de l'activitat bèl·lica en el comerç

Mentre que els anys a cavall entre la segona meitat del segle XIII i la primera del XIV es caracteritzen per l'aplicació d'un control més estricte en les embarcacions amb finalitat bèl·lica, en un moviment de prevalença de l'autoritat reial sobre els contingents de guerra, un relaxament i autonomia en el món marítim es deixa sentir, al contrari, en el sector mercantil i comercial. En el camp del dret marítim, A. Garcia ja destacà que des del 1240 la preocupació jurídic-marítima sembla decantar-se cap al dret comercial, més que no pas cap al de la navegació en cors de caràcter militar, i inclogué l'ordinació de Ramon Berenguer III, el privilegi valencià de 1243 i el Costum de Tortosa, comentats anteriorment, dins del que ell denominaria "dret marítim preconsular".⁶⁰

L'especial tracte cap al sector mercantil i marítim i, a la vegada, la prova de la seva creixent influència política es denota ja del reconeixement de la *Universitas Mercatorum* i de l'acceptació que fa Jaume I de les *Ordinationes Riparie* escrites pels prohoms de la Ribera de Barcelona el 1258. Aquests prohoms representen un pas previ a l'autonomia del sector naval i mercantil, que culminarà amb l'assoliment de l'autosuficiència judicial a través dels cònsols de mar i del jutge d'apel·lacions.⁶¹ Les seves ordinations, que recollien segurament una normativa de caràcter consuetudinari, pretenien regular alguns aspectes de l'activitat marítima: el paper dels oficials de les naus, l'actitud de les embarcacions de Barcelona en el mar, el transport de mercaderies o l'armament necessari per a cada tipus de vaixell. Aquest darrer punt ens situa en un esguard ben primerenc per a la protecció i defensa de les embarcacions mercantils: cada *barcha* havia de portar dues ballestes amb els seus paraments, cent sagetes i dos escuts rodons i, a més, cada mariner embarcat havia de comptar amb una llança i una espasa o coltell, sota pena de 10 sous. Si els mariners d'una nau havien d'actuar de ballesters, cadascun hauria fer servir dues ballestes de dos peus i una amb estrep i tenir a disposició

⁶⁰ García Sanz, «Estudios sobre los orígenes», 223-227, i Idem, «Les tradicions jurídic-marítimes medievals», *Miscellania Barchinonensia* 14 (1966): 17-21.

⁶¹ Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 87-88. Vegeu també Elena Maccioni, *Il Consolato del Mare di Barcellona. Tribunale e corporazione di mercanti (1394-1462)* (Roma: Viella, 2019), 39-40.

tres-centes sagetes, a més de protegir-se amb casc, perpunt o cuirassa i espasa o coltell. Els ballesters d'altres llenys, en canvi, portarien una armadura de ferro. Els mariners de nau estarien proveïts de loriga, casc o capell morisc, escut, dues llances i una espasa o coltell. En canvi, els mariners de lleny estarien obligats a portar perpunt o cuirassa, escut, casc o capell morisc, dues llances i espasa o coltell. Era necessari que tots els mariners comptessin amb aquest equipament per tal de no incórrer en una pena de 50 sous per mariner. I, en cas de presentar-se perill, es marcava la manera en la qual s'havien de defensar els llenys d'una i de dues cobertes.⁶² A més de representar un dels vestigis més antics de les necessitats de protecció de les naus mercantils dins l'àmbit catalanoaragonès, aquestes ordinacions són un símptoma, més que de la inseguretat marítima del moment, de l'interès pel reguard d'una activitat econòmica ja en puixança i que, gradualment, es convertiria en preponderant. Les necessitats defensives de les naus mercantils a causa dels perills als quals estaven exposades contribuï, ja a mitjan segle XIII, a la seva reversibilitat.

El naixement dels Consolats de Mar com a tribunals d'afers marítims es desenvoluparia al llarg dels segles XIII i XIV a les principals ciutats marítimes de la Corona: Barcelona, València i Mallorca, per després reproduir-se en altres ciutats i viles amb tradició i importància en els afers marítims i mercantils, de dins i fora de l'àmbit catalanoaragonès. Els tres primers consolats s'uniformitzarien tipològicament – o almenys pel que fa a la jurisdicció i forma d'aplicació del dret – el 1348, sota el patró valencià.⁶³ Sense, en principi, la intrusió de personal jurista, els cònsols serien els encarregats de l'arbitri de diversos aspectes de la vida marítima: les relacions entre els mercaders, els patrons, els mariners i els parçoners de la nau; l'actitud a prendre en diverses eventualitats: en cas de deutes, de temporal marítim, de perill d'enemics; els contractes marítims; els drets i obligacions de la tripulació; les regles de càrrega i descàrrega; els riscos i les normes d'indemnització; la distribució de responsabilitats o el repartiment de beneficis, etc.

⁶² Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 25-30 (doc. 14) i I, 635. Vegeu també Palou i Miquel, «La regulació de la navegació», 786 i nota 31.

⁶³ El model valencià es diferencià dels altres dos pel que fa a l'estructura interna, formada per dos cònsols i dos jutges de mar (un mercader i un home de mar), elegits directament pels homes de mar. Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 110-116.

El codi regulador pel qual es regiran els diversos consolats es recopilarà en els coneguts com a *Llibres del Consolat de Mar*, contenidors de preceptes consuetudinaris, basats en la tradició, i d'altres normatives d'origen i caràcter divers.⁶⁴ I un dels símptomes del caràcter més primigeni dels consolats l'oferirà la composició de les diverses parts legislatives del llibre, que serà integrat per regulacions tant d'embarcacions comercials com de guerra.

Tot i que l'estudi de la composició del còdex resulta una tasca difícil, els preceptes sobre els armaments bèl·lics han estat identificats com els més antics, amb un origen incert, possiblement sobirà i no del tot consuetudinari, com el de la gran part de les disposicions de la recopilació.⁶⁵ De tota manera, això no hauria estat un impediment per a sumar-les al compendi de costums del *Llibre del Consolat de Mar* i que passessin a formar part dels *Costumes dels feyts de la mar*; al cap i a la fi, el llibre conformava el codi pel qual els còsols de mar i el jutge d'apel·lacions jutjaven a tots els navegants, per tant, tant a aquells dedicats al comerç com a la guerra.⁶⁶ Malauradament, l'estudi d'aquestes regulacions arcaïques no ha rebut l'atenció que sí ha obtingut, al contrari, la part destinada al comerç de mercaderies.⁶⁷ No em pertoca a mi, ni és la meua intenció, omplir el buit científic existent en aquest àmbit d'estudi del codi medieval, però sí que resulta cabdal per a aquesta recerca entendre el paper que jugaria el Consolat de Mar dins l'àmbit de l'ofensiva marítima i dels armaments navals durant els darrers segles de l'edat mitjana. Una primera resposta en aquest sentit l'aporta A. Garcia en afirmar que l'escàs desenvolupament dels reglaments sobre els vaixells de guerra és un símptoma de l'escassa aplicació que en feren els consolats. Segons aquest autor, mentre la legislació referent al tràfic comercial es va anar enriquint i modificant al llarg

⁶⁴ Resulta impossible aquí sintetitzar el desenvolupament del dret marítim medieval i els processos de consolidació i formació del Llibre del Consolat, per a la qual cosa remet als següents estudis d'Arcadio García Sanz, «El derecho marítimo preconsular», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* XXXVI (1960): 47-74; Idem, «Estudios Sobre Los Orígenes», 213-316; Idem, «Les tradicions jurídico-marítimes», 7-28, i un resum de caire divulgatiu: Idem, «El dret marítim medieval a la Corona d'Aragó», en *La Corona d'Aragó. El regne de València en l'expansió mediterrània (1238-1492)* (València: Corts Valencianes, 1991), 97-105. Vegeu, a més: Aquilino Iglesia Ferreirós, «Costums de mar», en *El Dret Comú i Catalunya. Actes Del V Simposi Internacional, 26-27 de Maig de 1995* (Barcelona, 1996), 243-602.

⁶⁵ Afirmació aportada per JM Font Rius, «Estudio preliminar», en *Libro del Consulado del Mar*, ed. Antonio de Capmany (Barcelona, 1965), XLVI, i citada a Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 193.

⁶⁶ Vegeu Iglesia Ferreirós, «Costums de mar», 404-405.

⁶⁷ Germà Colon i Arcadi Garcia l'han caracteritzada com "la ventafocs" dels estudis sobre la legislació marítima medieval. En la seva obra, sense entrar-hi en deteniment, es teoritza sobre un possible origen en les croades. Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 190-195

del temps, les disposicions sobre els armaments bèl·lics seguiren recollint normes possiblement ja en desús i descrivint tota una sèrie d'oficials, penes i altres observacions mai advertides en documents catalanoaragonesos de l'època.⁶⁸

Els *Costumes de naus armades e de galeas* que apareixen en el Llibre del Consolat de Mar, d'origen remot, es divideixen en funció del tipus d'embarcació: si naus o vaixells rodons, més típics de la navegació comercial, o vaixells de rem, més aptes per a la guerra.⁶⁹ Totes dues parts regulen en respectives embarcacions la repartició dels guanys de l'empresa, els equipaments que han de portar, el rol i el número dels oficials de l'embarcació, els juraments a l'almirall o al capità, etc. És a dir, amb paraules d'A. Iglesia Ferreirós, estaria format per *costumbres que regulan el corso, es decir, los derechos y las obligaciones de los señores de la nave y de los marineros que obtienen sus ganancias del apresamiento de las naves dedicadas al transporte de personas y mercancías*.⁷⁰ Tot i un possible origen sobirà d'aquelles ordinacions, ja apuntat anteriorment, el que és cert és que la normativa inclosa en el *Llibre del Consolat* no regularia les relacions dels corsaris amb l'autoritat legisladora o, dit d'una altra manera, no atendrien a la legitimitat de les seves accions, sinó a les operacions derivades de la seva activitat.⁷¹

Mentre les regulacions arcaïques del cors quedaven fossilitzades en les disposicions del *Llibre*, la tasca legislativa sobirana hauria continuat en paral·lel, dins l'òrbita reial, i simultàniament a com ho feren les disposicions de caràcter marítimo-mercantil dins l'àmbit del Consolat. En serien una prova les legislacions reials recollides en l'apartat anterior, tant pel que fa als drets fiscals del monarca sobre el botí com a l'ordenament i estructura de l'armada reial. Aquestes, en ser regulades i dependre directament del rei, quedaren relegades a l'àmbit jurisdiccional dels oficials reials i, per tant, fora de les atribucions del Consolat de Mar. Serien les cúries del batlle, del veguer,

⁶⁸ La difícil consideració de l'almirall en el conjunt normatiu en qüestió, juntament amb l'aparició d'alguns oficis mai anomenats en armaments en cors dels segles XII i XIII – el rei i els infants dels servicials, els de *ganfanoners*, els *esvahidors*, els *afferradors* i els *escorcolladors*, per exemple –, l'al·lusió a penes de les quals no se'n tenen notícies en la documentació del moment o a esquemes de repartició de guanys curiosos per la seva exclusivitat, han induït a Germà Colon i Arcadi Garcia a concloure que es tractaria de normatives d'origen incert i remot, possiblement no català. Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 207-208; Arcadi Garcia Sanz, *Història de la marina catalana* (Barcelona: Aedos, 1977), 137-138.

⁶⁹ Els capítols concernents a les galeres i les naus armades són els identificats per A. Garcia i Germà Colon com els m298-334. Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 204-209.

⁷⁰ Iglesia Ferreirós, *Costums de Mar*, 287.

⁷¹ A. Garcia ja s'adonà que els capítols del *Llibre del Consolat* no oferien cap vestigi de les disposicions reials de contenció del cors. Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 207.

del governador o del rei – depenent del territori – les encarregades de vetllar pel pagament del quint reial i, al mateix temps, perseguir i castigar l'incompliment del permís de guerra o patent que ells mateixos havien expedit. També tenint en compte que el tribunal del Consolat jutjava, en principi, solament les causes civils.⁷²

Això no obstant, la repartició de la jurisdicció respecte als armaments bèl·lics no suposà un entrebanc per al lliure exercici de la parcel·la jurisdiccional del Consolat respecte a aquests, sobretot pel que fa a les embarcacions corsàries, armades amb capital privat i no incloses en les armades reials.⁷³ Continuaren resolent litigis sobre noliejaments, salaris de mariners, mercaderies transportades, repartiment de drets i deures entre els parçoners d'una embarcació, etc. Una sèrie de normatives que, en definitiva, regulaven el funcionament tant de les naus comercials com les de guerra, tot i les dificultats que de vegades existiren per a la seva clara diferenciació.⁷⁴ Els oficials reials s'encarregarien, doncs, de jutjar la inobservança dels preceptes reials, així com qualsevol acte criminal, mentre que la resta de qüestions atenyents a la navegació marítima recaurien sota la jurisdicció dels cònsols de mar. Tot i la teòrica distinció d'àmbits, val a dir, però, que existiren contínuament conflictes de jurisdicció entre els diversos tribunals.

És natural que el rei insistís en el sotmetiment al seu control de totes les embarcacions autoritzades per a guerrejar, sobretot per l'efecte directe que les accions marítimes tenien en la seva política diplomàtica exterior. Arran d'aquesta dualitat jurídica o, en paraules d'A. Díaz Borrás, *dobles paternidad normativa*,⁷⁵ no resulta difícil pensar en potencials conflictes de jurisdicció i en la possibilitat de judicis paral·lels, amb dictàmens civils i criminals simultanis davant un acte de pirateria. Els consolats de mar

⁷² Tot i que Alfons el Magnànim atorgà als cònsols la jurisdicció civil i criminal en els processos de fallida, deutes dolorosos, etc. i el 1444 la capacitat d'executar les sentències penals que havien decretat, tal i com ho feien el batlle i el veguer, repetint la disposició el 1453. Ferrer i Mallol, «Jurisdicció i control de la navegació», 127-128.

⁷³ C. Carrère ja indicà que "com que la reialesa mantingué els fets de cors o els de pirateria sota jurisdicció de justícia pública, el tribunal del Consolat només jutjà, en principi, d'entre les causes nascudes a propòsit d'això, les que tenien un caràcter estrictament privat", i "bé que la justícia reial conserva en dret la coneixença de les causes de pirateria, els consellers i els cònsols de mar no dubten tanmateix a intervenir quan ho creuen convenient, encara que calgui trobar després alguna argúcia que demostrï el fonament de llur acció". Claude Carrère, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi* (Barcelona: Curial, 1977), I, 271-272.

⁷⁴ Capmany ja s'adona que la marina mercantil amb prou feines es distingia de la militar. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, I, 80 i 635.

⁷⁵ Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 355.

no es mantingueren al marge d'aquestes problemàtiques, que, per altra banda, suposaven un especial entrebanc per a la navegació comercial. Davant dels atacs marítics a mercaders, entraven en funció dos tipus de qüestions: els perjudicis soferts per la pèrdua d'embarcacions o de mercaderies transportades i la legitimitat o no de la presa; una situació que atorgava arguments a favor tant per a una eventual intervenció dels cònsols com dels oficials reials. És així que, amb el temps, entre les atribucions no oficials del Consolat s'inclogueren les gestions per a la restitució dels mercaders i patrons perjudicats per conflictes marítics, les desencadenades davant del segrest de naus per part d'enemics i, també, les negociacions per a les concessions de represàlies.⁷⁶

Per posar tan sols uns exemples de conflictes jurisdiccionals a propòsit d'actes de pirateria, el març de 1356 uns mercaders barcelonins van presentar una demanda a la cort del Consolat contra un corsari de València que havia capturat un lleny de Castella que transportava forment dels esmentats mercaders, el qual no podia ser detingut perquè era de connacionals. Al cas s'hi oposà el batlle general, al qual el corsari havia consignat la presa i, davant del conflicte de jurisdicció, la cort de la governació dictaminà que el cas pertanyia al Consolat de Mar.⁷⁷ En una altra ocasió, aquest cop el 1449, la reina Maria intentà intervenir en un procés que els cònsols de mar de Barcelona portaven contra Gabriel Ortigues, mercader i ciutadà, acusat d'haver atacat a Alexandria una galera pertanyent al sultà mameluc amb una galera de mercaderia que havia rebut guiatge del mateix sultà per poder comerciar salvament en les seves terres. Els cònsols rebutjaren la intromissió de la reina en una causa que no consideraven *de iure belli*, atès que ells no jutjaven la legitimitat o no de l'acte, sinó *dels dampnatges pretesos esser donats contra la asserta conuncio pretesa esser feta entre patro e patro, e per tuicio de la mercaderia e persones*.⁷⁸

⁷⁶ Elena Maccioni, «Una rappresaglia contro mercanti genovesi gestita dal consolato del mare di barcellona (1417-1422)», en *Tribunali di mercanti e giustizia mercantile nel tardo medioevo*, ed. Elena Maccioni i Sergio Tognetti (Florència: Leo S. Olschki Editore, 2016), 135. L'autora proposa que la gestió de les represàlies a Barcelona passà, en part, i sobretot al segle XV, de la cort règia al Consell de Cent i al Consolat de Mar d'aquella ciutat. Eadem, «Strategie di pressione politica durante il regno di Alfonso il Magnanimo: l'utilizzo delle rappresaglie», *Annali dell'Istituto italiano per gli Studi Storici* 28 (2014-2015): 361.

⁷⁷ Colón i Garcia, *El Llibre del Consolat de Mar*, 118-119, 1301-1305 (doc.74). Vegeu-ne altres mostres de conflictes de jurisdicció a les pàgines 122-125 i a Carrère, *Barcelona 1380-1462*, 272-273.

⁷⁸ Núria Coll Julià, «Aspectos del curso catalán y del comercio internacional en el siglo XV», *Estudios de Historia Moderna* 4 (1954): 163-165.

Amb tot i amb això, l'aparició d'uns tribunals encarregats de la justícia exclusivament marítima, encara que a l'inici es pogués justificar amb arguments de pragmàtica temporal i economitació de recursos, a la llarga i indirectament significà el triomf del sector mercantil i comercial per sobre d'altres àmbits econòmics, i una gran conquesta per part de ciutats com Barcelona i Mallorca, que pogueren incidir sobre l'elecció dels oficials que dirigirien els Consolats.⁷⁹ Allò que naixia com a tribunal d'affers marítics, amb el temps es decantaria predominantment cap al vessant mercantil, abandonant, fins i tot, l'exclusiva condició marítima i comprènent també el comerç terrestre.

Per altra banda, l'expansió marítima militar, amb les seves accions ofensives i defensives, comprometé especialment el món de la navegació comercial en diversos aspectes: no només per la reducció d'embarcacions en adaptar les naus comercials per al seu ús bèl·lic, sinó també, sobretot, per l'entrebanc que els armaments suposaren per la seguretat i la lliure circulació marítima de mercaderies. Les ordinacions que limitaven la navegació comercial en temps de guerra se succeïren en els moments de més tensió bèl·lica i major perill per a la mercaderia. Algunes d'aquestes s'expediren a l'inici del segle XIV, durant la guerra entre la Corona d'Aragó i Gènova. I, posteriorment, durant les guerres simultànies que, d'una manera més o menys discontinua, disputà la Corona amb Gènova i Castella durant les dècades del 50-70 de la mateixa centúria, que esgotaren els recursos econòmics dels catalanoaragonesos i deixaren en una situació precària tot el sector marítim-mercantil, que s'hagué d'enfrontar a un augment de la inseguretat marítima provocada per una major presència de contingents navals.

Els conflictes armats posaren en discussió les dues principals rutes del comerç català, o almenys aquelles més beneficioses des del punt de vista dels intercanvis: la del Llevant i la de Flandes. La ruta flamenca, que des de Mallorca i Barcelona passava a l'Atlàntic cap als ports de l'Enclusa i Bruges, no es veié tan afectada pels conflictes de la Corona com la ruta de Llevant, que partia de la capital catalana cap a les grans illes del

⁷⁹ De fet, l'adveniment d'aquesta vicissitud s'ha considerat com un símptoma de debilitat per part de la monarquia, necessitada del suport dels nuclis urbans més importants, consolidats a la segona meitat del segle XIII, que es cobraren el deute a través de la resposta a les seves peticions d'autonomia, en aquest cas, del sector marítim-mercantil. Vegeu, en el cas específic de Mallorca, Antonio Planas Rosselló, «La jurisdicción consular y el derecho marítimo y mercantil en el reino de Mallorca», *Legal History Review* 26 (2018): 8; pel cas valencià, Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 95-96; i, pel que fa al Consolat de Barcelona, l'obra recent d'Elena Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 39-40.

Mediterrani central per després endinsar-se cap a la part oriental i arribar a Alexandria o Beirut. Les embarcacions que es dirigien a l'Atlàntic corrien altres tipus de riscos a conseqüència de les disputes entre França i Anglaterra arran de la Guerra dels Cent anys, que podien ser fatals per a les grans companyies mercantils a causa de les grans inversions que requerien aquells viatges i la qualitat dels béns que es transportaven.

Durant les dues darreres dècades del segle XIV es percep aquest ambient de preocupació en el comerç marítim de totes dues rutes, a Llevant i a Ponent. Se'n fan ressò els síndics de les ciutats de Barcelona i Mallorca a les corts de Montsó dels anys 1388-89, canalitzant les preocupacions del sector mercantil, encara privat d'una representació a través del Consolat de Mar, que en aquell moment constituïa encara només la funció de tribunal marítim. Joan I acceptà l'armament de galeres – embarcacions de guerra que substituirien a les naus mercantils –, dues a Barcelona i dues a Mallorca, per tal de poder fer els viatges cap a Flandes amb més seguretat. Els mateixos síndics s'encarregaren que aquells combois gaudissin de la llibertat d'acció pròpia de les armades ciutadanes – o almenys d'aquelles barceloneses, que són les que es coneixen millor –, excloent l'eventual intervenció del rei i dels seus oficials a excepció de si es tractava del desplaçament personal del monarca. Les galeres comercials representarien un tipus d'embarcació híbrida: armades (parcialment?) amb capital privat i amb finalitat mercantil, obtendrien totes les prerrogatives dels bucs de guerra – inclosa la jurisdicció civil i criminal dels seus capitans i els guiatges reials per facilitar l'allistament de la tripulació –, per poder, així, protegir-se i contraatacar, tot i que l'ofensiva no responia al seu objectiu primigeni.⁸⁰ Dos anys més tard, seria la ciutat de Barcelona, juntament amb la Diputació del General de Catalunya, qui encapçalaria l'armament de dues naus per protegir el comerç amb el Llevant,⁸¹ zona particularment freqüentada pels catalans i no tant per valencians o mallorquins, els intercanvis amb la qual, en aquest cas, serien garantits per dues importants institucions del Principat.

⁸⁰ És possible que aquestes galeres fossin propietat de les ciutats, ja que el rei les autoritzà a poder-se resguardar a la drassana de Barcelona, al costat de les embarcacions reials i de la Generalitat, i fins i tot obtenir una botiga per guardar les seves eixàrcies. A més a més, com era habitual en les embarcacions armades per la mateixa ciutat comtal, el rei renunciava al quint sobre possibles preses. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 344-346 (doc. 236).

⁸¹ *Ibidem*, 350-351 (doc. 238).

3.2. Els col·legis de mercaders i l'impost del pariatge

L'augment de la inseguretat marítima es confronta, paral·lelament, al progressiu ascens que, des de feia anys, havia protagonitzat el sector mercantil i armador a la capital catalana. El reconeixement de la corporació mercantil el 1394 per part de Joan I seria la culminació d'un procés informal d'adquisició de competències jurisdiccionals començat temps enrere per part d'un grup econòmic desitjós de drenar la seva força econòmica cap a decisions polítiques favorables. La institució del Consolat com a ens representant d'aquest sector anirà de la mà a la seva erecció com a part activa en l'entramat d'organismes de decisió política. La desviació d'àmbits d'acció cap a la gestió de l'organisme de la mercaderia, d'acord amb el binomi "finançament a canvi de privilegis", correspondria a la gradual força del sector com a sostenidor i creditor privat de part de les empreses del monarca a Sardenya que es materialitzarà, ja de manera oficial, a partir del pariatge de 1400.⁸²

Joan I concedí als còsols de mar de Barcelona la capacitat de reunir un consell d'entre deu i vint mercaders de la ciutat per tal de dirigir els seus afers mercantils. A més, podrien elegir dues persones, figures que representarien els defenedors de la mercaderia, encarregades de procurar, mantenir i defensar l'art mercantil: gestionar les llicències de marca i les represàlies, així com les impositcions i gravàmens que afectaven l'activitat mercantil dels sotmesos del rei dins o fora dels seus dominis, com les quèsties, vectigals o lleudes. Però possiblement l'atribució més significativa fou la dotació al Consolat d'un impost o vectigal sobre totes les embarcacions i mercaderies de connacionals i estrangers, que els aportaria els recursos necessaris per assolir els objectius assenyalats.⁸³ Les atribucions, la concepció i l'àmbit d'influència del Consolat

⁸² Vegeu Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 51-55, 183-202. Pel que al paper dels mercaders-banquers en el finançament de la Corona vegeu, de manera general, a més a més de l'obra anterior, David Igual Luis, «Los grupos mercantiles y la expansión política de la Corona de Aragón: nuevas perspectivas», en *Il governo dell'economia: Italia e Penisola Iberica nel basso Medioevo*, ed. Lorenzo Tanzini i Sergio Tognetti, 2014, 9-32, i Maria Elisa Soldani, *I mercanti catalani e la Corona d'Aragona in Sardegna. Profitti e potere negli anni della conquista* (Roma: Viella, 2017).

⁸³ Tot i que el 22 d'abril de 1394 la concessió reial recollia que la taxa del Consolat afectaria només els mercaders de la Corona, el 14 de juliol següent s'estengué també a la resta d'embarcacions i mercaderies dels estrangers que comerciaven amb la Corona d'Aragó, a petició dels consellers de Barcelona. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 367-369 (doc. 249) i 369-370 (doc. 250). Aquestes mesures es feren extensibles al Consolat de Perpinyà. Vegeu també Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 51-54; Daniel Duran i Duelt, «Consolats de mar i consolats d'ultramar. La defensa de l'espai marítim en temps de Martí

de Mar de Barcelona canvià exponencialment a partir d'aquell moment, tot i que les evidències més significatives es produïrien a partir del canvi de centúria. La tasca dels defenedors de la mercaderia i la recaptació d'aquest primer vectigal durant els primers anys posteriors a la concessió reial continuen en la penombra, encara que algunes referències documentals testimonien l'efectiu funcionament de les noves funcions consulars aprovades pel monarca. El rol dels cònsols catalans com a mediadors en conflictes d'origen piràtico-corsari protagonitzats per súbdits del rei amb l'objectiu de garantir una ràpida reintegració a les víctimes i defugir, així, possibles marques i represàlies damnosos per l'art mercantil és evident. Eren ells els que rebien les queixes per part dels estrangers damnificats per corsaris catalans. En un exemple de l'any 1398, els cònsols de mar de Barcelona negociaren un acord amb les víctimes del corsari oriolà Joan Álvarez d'Espejo per tal d'evitar l'aplicació d'una marca contra catalans a Castella.⁸⁴

Els interlocutors a través del qual els mercaders havien anteriorment fet sentir la seva veu en instàncies superiors, com en les Corts amb el monarca, eren els representants de la ciutat de Barcelona, els consellers. Com es veurà posteriorment, un cop desapareguda la universitat de prohoms de la Ribera de Barcelona, a la fi del segle XIII, el paper d'aquest col·lectiu en defensa dels interessos dels professionals marítims recaigué entre les funcions del consell municipal que, amb el temps, formaria el Consell de Cent.⁸⁵ Els diversos Consolats de Mar s'erigirien posteriorment, ja solament com a tribunals d'afers marítims i sota el patronatge municipal, excepte en el cas de València. Eren els consellers de Barcelona i els jurats de Mallorca els encarregats dels processos d'elecció dels cònsols de mar, mentre que a València eren elegits pels homes de mar. Per altra banda, també havia caigut sota òrbita dels consellers de Barcelona el nomenament dels cònsols d'Ultramar, el personal de referència dels mercaders de la *natio* catalana en els diversos ports del Mediterrani i de l'Atlàntic.⁸⁶ La mercaderia havia

l'Humà», en Martí l'Humà. *El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, ed. Maria Teresa Ferrer i Mallol (Barcelona, 2015), 566.

⁸⁴ Ferrer i Mallol, «Jurisdicció i control de la navegació», 126. Convé recordar aquí que quan en aquest tipus de disposicions es refereix als "catalans", en aquest terme hi quedaven també englobats els valencians i els mallorquins, ja que, internacionalment i, en especial, en el medi marítim, els súbdits del rei d'Aragó solien identificar-se tots amb la denominació de "catalans". D'aquesta manera, les conseqüències d'un atac per part d'un oriolà corrien el risc de ser traduïdes en una marca contra catalans.

⁸⁵ Vegeu l'apartat "Del naixement de les ciutats al "pactisme".

⁸⁶ Aquest privilegi, atorgat als dirigents de la ciutat comtal el 1268, no excloué l'eventual intervenció del monarca i, probablement, altres agents, en la decisió de les persones encarregades d'ocupar la vacant. Vegeu Duran i Duelt, «Consolats de mar i consolats d'ultramar», 567-573.

quedat subjecta – de la mateixa manera que moltes altres professions i corporacions – al patrocini dels magistrats ciutadans. En són un exemple immediat les iniciatives de la ciutat de Barcelona esmentades suara a favor de la navegació comercial dels anys 1389 i 1391. El 1395, en canvi, un any després que el rei Joan I reconegués en el Consolat de Barcelona una corporació de mercaders, el monarca rebé directament dels còsols i prohoms de la ciutat comtal una suplicació perquè acceptés una sèrie de normatives que havien estat aprovades el 1389 per al comerç amb Flandes, però aplicades ara al comerç amb Beirut, és a dir, a la ruta de Llevant.⁸⁷

En les seves recents atribucions englobades en la defensa de l'art mercantil, els defenedors de la mercaderia trobarien l'element que asseguraria no només la seva pervivència, sinó que col·locaria el Consolat de Mar en el pla de les institucions influents en la presa de decisions polítiques i econòmiques. Aquest camí s'obriria pas, com es veurà, gràcies a la confluència d'interessos mercantils, ciutadans i reials envers una mateixa preocupació: l'impacte negatiu que les places catalanes a Sardenya causaven sobre la via d'accés a la Mediterrània oriental. Aquesta fou una de les més perjudicades per la inseguretad de les mars. La problemàtica endèmica sarda agreujava l'activitat dels mercaders de la Corona i s'afegia al conjunt de fronts ja oberts contra els enemics sorgits de les polítiques empreses pel monarca. Les places catalanoaragoneses de Sardenya s'havien convertit en un punt perjudicial pel comerç dels mateixos súbdits del rei, sobretot dels catalans, aquells que tradicionalment havien mantingut majors interessos comercials amb les ciutats llevantines.

El desgast de les guerres per al manteniment de les places de Sardenya, contra el jutjat d'Arborea i contra aquells que els donaven suport, entre els quals, òbviament, els genovesos, en un moment en què la monarquia estava sotmesa a una duplicitat de fronts – marítim i peninsular, arran de la guerra amb Castella – precipità la reducció del territori controlat per la Corona a petits nuclis: Alguer, Càller, Sàsser – perdut el 1397 – , el castell de Longosardo i altres petites fortaleses. Els enclavaments dominats pel rei d'Aragó, completament envoltats de territoris enemics, depenien gairebé

⁸⁷ De la mateixa manera que les anteriors per a la ruta de Ponent, es tractava de l'armament de dues galeres comercials, però que seguirien totes les condicions de la marina de guerra. Tampoc aquí hi participarien els mallorquins, que no estarien tan interessants en els intercanvis amb aquella zona. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 374-376 (doc. 254).

exclusivament dels recursos externs per al sosteniment de les tropes que asseguraven la seva persistència a l'illa, així com dels oficials reials encarregats de governar aquells territoris. Les penúries econòmiques de la Corona i el risc constant de cedir davant l'enemic induïren els oficials d'aquelles places a treure profit de la seva excepcional situació al bell mig de les rutes marítimes que connectaven els dos vessants del Mediterrani. Ajudats per una flota de corsaris pròpia, que comptava amb un important nombre de castellans, embargaven els càrrecs d'embarcacions diverses, tant de mercaders catalanoaragonesos com estrangers, obligats a acudir posteriorment al rei a la recerca de compensacions que no sempre es podien garantir.⁸⁸ Creixia, així, el risc exponencial de represàlies al qual estaven exposats tots els mercaders de la confederació.

Els problemes derivats de l'actuació extrema dels oficials reials a les places sardes arran de la falta de recursos es remunten al 1350.⁸⁹ I encara a les corts de Montsó de 1376 s'expressà el malestar pel pernicios clima que girava a l'entorn de l'illa de Sardenya per boca dels síndics catalans i mallorquins. En aquest cas, la satisfacció dels mercaders perjudicats es posà com a condició per a la concessió del donatiu que la ciutat de Barcelona i el regne de Mallorca donarien al rei per fer front a les amenaces del duc d'Anjou:

LXII. *Item*, senyor, com a molts e diverses mercaders e navegants de Cathalunya e del regne de Mallorques passants per les mars de Cerdenya o prop d'aquelles sien estades levades, preses e ocupades per força per los vostres governadors de regne de Cerdenya molts e diverses draps de lana, forment, blats e altres mercaderies e robes e quantitats de diners, les quals coses los dits governadors e los administradors del dit regne han reebudes e preses per pagar los vostres soldats e per manteniment del dit regne, segons que d'açò han vostra cort certificada; e no-res-menys sien deguts per vós, senyor, a diverses patrons de fustes diverses nòlits dels viatges de Cerdenya; e d'aquestes coses, senyor, vós ne vostre tresorer, jassia moltes vegades supplicat e request, no hajats curat ne curets fer satisfacció als dits mercaders e navegants, d'on han sofert e soferen

⁸⁸ Mentre que corsaris diversos trobaven aixopluc a les places catalanes de Sardenya, que a la vegada ajudaven a mantenir, els mateixos capitans reials encarregats de la defensa de les places sardes contribuïen, per mitjà de preses arbitràries, a incrementar el clima d'inseguretat. Vegeu per a tota aquesta qüestió: Maria Teresa Ferrer i Mallol, «La conquesta de Sardenya i la guerra de cors mediterrani», en *Els catalans a Sardenya* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1985), 36-37; Eadem, «Barcelona i la política mediterrània catalana: el Parlament de 1400-1401», *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, 1995, 427-429, a més de l'indispensable llibre de Simbula, *Corsari e pirati*.

⁸⁹ Ferrer i Mallol, «La conquesta de Sardenya», 35.

gran damnatge e romanen la major partida desfets, si satisfacció no·ls n'és feta, car molts dels dits mercaders hi ha qui no havien altre cabal ab què visquessen ells e lurs alberchs sinó ço qui·ls és estat levat; e sia cosa fort desigual en príncep, ab vostra reverència parlant, levar e pendre als sotsmeses ço del lur sens alguna satisfacció, majorment pus en altres diverses maneres vós, senyor, havets tot dia de vostres gents e tenen càrrechs de generalitats e de imposicions e altres càrrechs per los subsidis e dons que sovén fan a vós e per conservació de vostra corona, per ço, senyor, los dits braces de Cathalunya e regne de Mallorques fan la dita proferta ab tal condició que vós, senyor, hajats a satisfer ço que devets als dits mercaders e navegants realment e de fet abans que de la dita proferta vos alegrets, car d'una part donar e d'altra part tolre bé véu la vostra senyoria que no és cosa portabla.⁹⁰

La satisfacció dels mallorquins damnificats a Sardenya i a Torredembarra fou novament una de les condicions per a la proferta que el 1380 el rei demanà al regne de Mallorca, que correspondria a finançar el seu passatge – o el del primogènit o infant – a Sardenya i Sicília. Els jurats requeriren que els mallorquins poguessin almenys rebre interessos pels mals rebuts *al igual dels cathalans*.⁹¹ Les dificultats s'aguditzaren a partir del regnat del rei Martí, quan Càller i l'Alguer es convertiren en ports francs pels pirates: mentre aquests trobaven un mercat per vendre les seves preses i trobar avituallament, les places catalanes es beneficiaven dels productes obtinguts i de la defensa que els oferien.⁹²

Per altra banda, la inseguretad marítima, en aquells anys, no només es deixà sentir en la navegació i activitat comercial, que tenia el focus de tensió més allunyat dels territoris ibèrics, sinó que el seu impacte repercutí també sobre la costa, greument assetjada en aquells moments per l'impuls del cors exercit pel sultanat de Tunis, circumstància que serà analitzada en el següent capítol.

3.3. El Parlament de 1400

L'agreujament de la situació durant les darreres dècades del XIV impulsarà les ciutats de Barcelona i de València a prendre la iniciativa per posar punt i final al tema de

⁹⁰ Sánchez Martínez i Orti Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, 506-507. Vegeu també Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 155.

⁹¹ Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 160.

⁹² Ferrer i Mallol, «La conquesta de Sardenya», 37.

la inseguretat marítima. Aquestes dues ciutats reberen ordres reials d'encoratjar els altres principals nuclis marítims de la Corona a cooperar conjuntament contra una problemàtica que les afectava a totes, com a nuclis costaners exposats, ells i la seva activitat mercantil, a unes dificultats considerades ja com insostenibles.

Segons Maria Teresa Ferrer i Mallol, rere el decidit interès del rei *sobre·ls fets dels corsaris qui totes les mars roben, cremen e destróven e per los quals vuy mercaderia és fort en àvol estament*,⁹³ romanía la clara intenció de dirigir les preocupacions ciutadanes cap a la defensa de Sardenya, qüestió que, per altra banda, acabarà per imposar-se en el parlament que reunirà les ciutats de Barcelona, València, Mallorca, Perpinyà, Tortosa i Tarragona el 1400 per a decidir sobre la defensa marítima. L'afer que decisivament feu transcendir aquella reunió, diferenciant-la de qualsevol altre parlament anterior, fou la dedicació d'un recurs econòmic per al compliment dels objectius que es proposaven: la defensa de l'espai marítim i de la navegació comercial. El finançament es duria a terme a través de la col·laboració conjunta entre les ciutats, i seria conegut com "impost del pariatge"; un vectigal que gravava l'entrada i sortida de mercaderies dels territoris on s'aplicava.

El combatiment de la inseguretat al mar, objectiu principal del pariatge, passava inevitablement per la solució dels problemes que suposaven les places catalanes a Sardenya. Com que la Corona no tenia prou recursos pel seu manteniment, causa principal de la deriva corsària de les autoritats catalanes de l'illa, les ciutats del Parlament i el monarca arribaren a un acord per mitjà del qual les dues terceres parts de la defensa dels territoris sards la finançaria el pariatge – és a dir, el conjunt de ciutats – i, el terç restant, el rei. Totes dues parts en sortiren beneficiades: el rei mantendria les seves places, mentre que les ciutats s'assegurarien la tranquil·litat en la navegació. A canvi de la subvenció, els síndics reunits en el Parlament requeriren una sèrie de reformes en l'administració i govern de les ciutats sardes. Entre d'altres disposicions encaminades a reduir la capacitat d'acció dels representants reials que, segons es

⁹³ Ferrer i Mallol, «Barcelona i la política mediterrània», 430. Seguiré i sintetitzaré aquest mateix article durant els següents paràgrafs. A més a més, per a tota aquesta qüestió i sobretot pel rol del Consolat de Mar de Barcelona en la presa de decisions polítiques i econòmiques, vegeu Maccioni, *Il Consolato Del Mare* i Eadem, «Una rappresaglia contro mercanti genovesi gestita dal consolato del mare di barcellona (1417-1422)», en *Tribunali di mercanti e giustizia mercantile nel tardo medioevo*, ed. Elena Maccioni i Sergio Tognetti (Florència: Leo S. Olschki Editore, 2016), 127-156.

denunciava, sovint derivava en abusos de poder, resumesc a continuació les més tocants al meu objecte d'estudi. En primer lloc, els governadors no podrien acollir ni concedir salconduits a corsaris que haguessin perjudicat a súbdits de la Corona o de països amics, sinó que haurien d'empresonar-los i obligar-los a retornar els béns robats. Uns nous oficials, els reformadors, s'encarregarien de supervisar la situació de defensa de les posicions catalanes a l'illa sarda, però també a les illes de Mallorca i Eivissa, on s'acusava als oficials reials d'haver consentit l'admissió de pirates en el passat. A la resta dels territoris de la Corona s'estendria, igualment, la prohibició a l'acolliment de corsaris, fins i tot en les jurisdiccions de nobles i eclesiàstics. Els salconduits expedits a corsaris que haguessin actuat contra els súbdits del rei o els seus aliats quedarien sense validesa, i el sobirà, així com el primogènit, es comprometien a no concedir-ne més durant tres anys. Durant aquest marge de temps quedaren també suspesos els privilegis de vitualles dels quals es beneficiaven algunes ciutats, sempre susceptibles de correspondre a possibles encobriments. I, per acabar, s'obligava als compradors de béns que haguessin estat presos il·legítimament a retornar-los.

Ara bé, les mesures acordades pels síndics de les ciutats marítimes no es limitaren a la intervenció en la gestió i govern dels oficials reials, redefinint les seves funcions i obligant a l'acatament d'unes regles estrictes que disminuïssin la tolerància cap a aquells que perjudicaven el comerç i el conjunt del bé públic, disposicions que, per altra banda, atorgaren un paper polític i negociador sense precedents a les ciutats marítimes. La inseguretat s'havia de combatre també a les mars, a través de l'ofensiva contra els corsaris i els pirates que aguitaven a les costes i assetjaven les embarcacions comercials. Aquest aspecte s'afrontà a través de l'armament d'embarcacions, generalment ciutadanes, que formarien la coneguda com "armada del pariatge", finançada amb el mateix vectigal. Aquests armaments gaudirien d'autonomia d'acció, és a dir, no dependrien de l'almirall reial – com sí ho feia l'estol de la Generalitat – ni estarien subjectes fiscalment a les arques reials. La totalitat dels guanys es destinaria al manteniment de la flota. El rei, a més de renunciar al quint, també desistí de qualsevol ús que pogués fer de les embarcacions del pariatge, dedicades exclusivament a la defensa marítima del comerç.⁹⁴ Finalment, el mateix impost es dedicaria, en gran part,

⁹⁴ Per a tota aquesta qüestió vegeu Ferrer i Mallol, «Barcelona i la política mediterrània», especialment les pàgines 432-437.

a la compensació dels mercaders damnificats per embargaments o rapinyes sofertes a l'entorn dels territoris sards pels propis oficials reials, cosa que acabaria per representar una de les conseqüències més positives de tota l'organització del pariatge.⁹⁵

Els síndics de les ciutats reunides el 1400 a Tortosa, en acabar les seves negociacions, delegaren les funcions en uns "defenedors de la mercaderia" que serien els encarregats de gestionar l'impost del pariatge i exercir els objectius acordats durant el Parlament. Les ciutats de Barcelona i Perpinyà feia anys que comptaven amb la figura de dos defenedors que administraven un impost sobre la mercaderia i s'encarregaven dels afers concernents a la protecció dels interessos dels mercaders en aquells territoris, però encara privats de la influència que exercirien a partir de llavors. A la ciutat comtal, la corporació de mercaders i els dos defenedors estaven integrats en el Consolat de Mar, en tant que seu de la corporació i tribunal d'afers marítims i mercantils. En aquells moments, el Consolat es convertiria en una entitat institucional més en l'engranatge de forces detentores d'autoritat i d'influència política, tot i la seva permanent subjecció als dirigents del govern municipal.⁹⁶

Seria a partir dels capítols del Parlament quan les figures dels defenedors – i amb ells, també, la corporació de mercaders – s'estendrien a les altres ciutats participants i que, per tant, haurien de recaptar l'impost del pariatge.⁹⁷ Precisament, el febrer de 1402 el rei Martí envià una ordre als *deffensoribus et clavaris mercancie civitatis Majoricarum* per indicar-los l'obligació d'enviar les quantitats rebudes a l'illa pel socors del regne de Sardenya als defenedors i clavaris de Barcelona.⁹⁸ Tot i que l'impost que havia de recaptar-se en cadascuna d'aquelles ciutats aniria dirigit a totes aquelles qüestions per les quals havia sorgit el Parlament, o sigui, *per lo sosteniment de Sardenya, guarda i defensio de les nostres mars, e de la mercaderia*, potser per explícita voluntat del monarca es prioritzà la causa sarda abans de qualsevol altra. Fou així almenys fins a la fi del 1402, moment en el qual el rei Martí deslligà la retenció dels beneficis de l'impost i

⁹⁵ Ferrer i Mallol, «La conquesta de Sardenya», 39-40.

⁹⁶ El cas resulta molt clar a la ciutat de Barcelona, per a la qual existeix un excel·lent estudi recent que destaca la supeditació dels cònsols de mar als consellers de la ciutat pel que fa a la mediació amb el monarca en matèria de recursos econòmics i polítics, i el gradual distanciament conflictiu que sorgí entre totes dues corporacions ciutadanes al llarg del segle XV. Vegeu Maccioni, *Il Consolato Del Mare*, 201-203.

⁹⁷ Els defenedors obtingueren grans poders i romangueren al marge de jurisdicció superior, havent de respondre només davant el Parlament. Ferrer i Mallol, «Jurisdicció i control de la navegació», 128.

⁹⁸ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 403 (doc. 271).

autoritzà els defenedors catalans a fer-ne l'ús que trobessin oportú *axi com vos es legut e promes, segons forma dels capitols del dit pariatge e en altra manera, segons fer soliets e podiets ans de les dites nostres lletres o provisions*.⁹⁹ El tracte de favor al sector mercantil que, a partir dels acords de Tortosa, seria l'encarregat de finançar gran part de la defensa dels territoris del monarca, es troba al darrera del privilegi paccionat que al gener de 1401 atribuï als consolats de Barcelona, Perpinyà, Mallorca i Tortosa el coneixement exclusiu de totes les causes civils mercantils i no només marítimes: societats, canvis, contractes, etc., realitzades per persones de qualsevol condició.¹⁰⁰

La monarquia delegaria facultats en la corporació mercantil a costa dels dirigents ciutadans, que fins aleshores havien estat els principals sostenidors de les voluntats dels monarques. La gestió de l'impost del pariatge obrí pas als còsols i als defenedors al terreny de la diplomàcia i, per tant, a la mediació d'eventuals conflictes polítics amb altres potències. Al marge del mateix pariatge amb la resta de ciutats, el clar salt qualitatiu del Consolat barcelonès sobresurt del finançament que feu de l'ambaixada encarregada de negociar la pau amb Gènova el 1402, reputada indispensable per a la disminució de l'activitat marítima.¹⁰¹ Una qüestió que, tot i englobar-se en l'àmbit de les relacions diplomàtiques del sobirà, tendria un efecte immediat en la seguretat de les mars per l'amenaça activa que encarnaven els genovesos.

Els defenedors de nova creació a les ciutats participants al Parlament quedaven teòricament circumscrits al període de vigència de la recaptació de l'impost del pariatge, és a dir, a tres anys, els quals, però, no foren suficients per assolir els objectius pretesos pels integrants del Parlament de Tortosa. Romandria aquí la causa que inclinaria el monarca a la prolongació d'aquests càrrecs i dels impostos que recaptaven. El cas resulta molt clar a la ciutat comtal, que ha estat estudiat recentment per Elena Maccioni, la qual lliga l'aparició del "dret de la mercaderia" – que prest s'entremesclaria i confondria amb el "dret de la llotja", "dret de malla" o "pariatge" – que s'obtenia igualment sobre el

⁹⁹ Ibidem, 404-405 (doc. 272).

¹⁰⁰ Vegeu Planas Rosselló, «La jurisdicció consular», 22-28. Des de l'inici els còsols de mar de Mallorca havien estat elegits entre els mercaders i els homes de mar, amb un cert predomini dels primers. Tot dos grups professionals s'anaren alternant en el càrrec fins a la pragmàtica de *Sort i Sac* de 1447, la qual, en una etapa de clar declivi de la marina mallorquina, estipulà que un dels còsols fos ciutadà i l'altre, mercader, prescindint definitivament dels homes de mar. Ibidem, 12-14.

¹⁰¹ Vegeu Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 60-62 i Claude Carrère, *Barcelona 1380-1462*, 57-70.

tràfic marítim de mercaderies a Barcelona, a la quitació del deute que les ciutats del pariatge havien contret amb el rei.¹⁰²

A Mallorca, els defenedors Miquel de Pacs i Joan de Conilleres, juntament amb el clavari Jaume de Pujals, dimitiren el 1403, obligant els jurats de la ciutat i regne a repetir el procediment d'elecció,¹⁰³ de manera que els nous elegits en el càrrec poguessin continuar amb la recaptació dels diners del pariatge.¹⁰⁴ Els nous defenedors, Joan Sallembé i Andreu Seschala, i el nou clavari, Francesch Negre, juntament amb els jurats, serien els encarregats de la redacció d'unes noves ordinacions sobre l'art mercantívol a l'abril del 1404.¹⁰⁵ Any, aquell, en el qual s'esgotaven els tres anys de vigència del pariatge i, per tant, de les exaccions destinades a complir els pactes del Parlament de Tortosa. No sembla que succeís així amb la figura dels defenedors mallorquins, sorgits també a conseqüència de la dita reunió, la pervivència dels quals transcendeix del marc cronològic del pariatge, encara que resulti difícil reconstruir les condicions – sobretot econòmiques i polítiques – que envoltaren la figura dels defenedors entre els anys 1404 i 1409, moment en el qual Martí I reconeixeria la corporació de mercaders a l'illa, el Col·legi de la Mercaderia de Mallorca.

¹⁰² Per tal de reunir els 25.000 florins a l'any que el rei requeria per destinar a Sardènia, els còsols barcelonesos decidiren pagar el deute a través de la venda de censals a nom dels consellers i destinar el nou impost de la mercaderia a pagar els interessos d'aquest deute públic. Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 71 i 125.

¹⁰³ Els sis jurats elegien cinc prohoms, un de cada estament i el clavari més antic del Sindicat de la Part Forana; aquestes onze persones escollien vint mercaders del regne i, tots, conjuntament, designaven, per via d'escrutini, els dos defenedors i un clavari. Vegeu la nota posterior.

¹⁰⁴ El document es troba reproduït a Francisco Sevillano Colom i Juan Pou Muntaner, *Historia del puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca: Gráficas Miramar, 1974), 456-458, nota 316. Aquest és el primer vestigi conegut referent a l'elecció dels defenedors de la mercaderia de Mallorca, la qual cosa ha portat a alguns historiadors a relacionar la data del 1403 amb la del pariatge entre les ciutats marítimes i el rei o, fins i tot, amb la de la fundació del Col·legi de la Mercaderia mallorquí. D'acord amb els documents citats anteriorment, els defenedors estarien vigents a Mallorca com a mínim des del 1401, quan es feren efectius els acords del pariatge. De fet, consta que els dos mateixos defenedors, Miquel de Pacs i Joan de Conilleres, s'adreçaren, el 12 d'abril de 1402, a la cort reial per saber si els venecians estaven inclosos en l'ordre d'expulsió dels italians, inclosa com un dels acords del pariatge. Duran i Duelt, «Consolats de Mar i Consolats d'Ultramar», 577, nota 26. Per a la qüestió de la controvertida i efímera expulsió dels italians dels territoris de la Corona vegeu Idem, 576-577; Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)», *Anuario De Estudios Medievales* 10 (1980): 408-419; Maria Elisa Soldani, *Uomini d'affari e mercanti toscani nella Barcellona del Quattrocento* (Barcelona: CSIC, 2011), 291-302, i Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 118.

¹⁰⁵ Antoni Pons, «Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 23 (1931): 335-339 i Estanislau Aguiló, «Rúbrica dels Llibres de Pregons de la antiga curia de la governació», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* IX (1901-1902): 275.

En aquest cas, val també la pena fer una puntualització per no caure en l'error de confondre el pariatge "mallorquí" referent a la defensa marítima, amb el pariatge establert el 1400 entre les principals ciutats marítimes de la Corona. Des de l'inici del segle XIV, i tal i com es veurà posteriorment, la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca mantenia un acord amb el rei que garantia un finançament paritari de les empreses d'armaments marítimes per a la defensa de la costa. El conveni municipi-monarca es coneixia també amb el nom de pariatge, i els armaments derivats d'aquesta col·laboració, com les armades o galeres del pariatge. La combinació de forces per a una qüestió tan cabdal en un regne insular, com la defensa de l'espai marítim, degué ser concebuda com una necessitat, més que no pas una sola conveniència, d'aquí que la disposició passés a formar part dels privilegis paccionats del regne de Mallorca.¹⁰⁶ Totes dues fórmules de col·laboració mútua i finançament compartit convergiren alhora en el regne de Mallorca durant els primers anys del segle XV. El pariatge sorgit del Parlament de Tortosa entre les ciutats col·laboradores no anul·là ni substituï el privilegi mallorquí de cooperació regne-rei en la defensa de la costa, tot i que possiblement el suplí en les seves funcions durant els tres anys en què funcionà l'armada concitadana. La hisenda que clarament en resultà alleugerida fou la reial, i no solament en el cas de Mallorca, sinó en tot l'àmbit territorial catalanoaragonès. En el cas mallorquí, però, potser que el fisc del sobirà en sortís doblement beneficiat, ja que, a partir del reconeixement del Col·legi de la mercaderia, la corporació mercantil – i, per extensió, el Consolat de Mar – seria dotat de recursos per a la contribució a la defensa de la mercaderia, la qual sovint es traduïa en iniciatives que contribuïen també a la defensa del territori en general.¹⁰⁷

Si ho jutgem per les evidències documentals que han perviscut, la implantació de la figura dels defenedors en el regne insular no havia anat acompanyada, com en el cas barceloní, de la creació d'un consell de llotja i d'un conseqüent reconeixement

¹⁰⁶ El privilegi, nascut durant l'etapa del regne privatiu, fou posteriorment respectat i observat pels reis de la Corona d'Aragó, encara que, com apunten algunes referències, en alguns moments la monarquia intentés defugir de tal compromís. Per exemple, el donatiu que el regne de Mallorca feu a Pere el Cerimoniós el 1380, es condicionà a *que lo rey meta la sua part en las armadas acordadas fer contra cossaris moros en l'any 1376 e altrás despuys fetes*, i el rei acceptà *servar las covinensas*. Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 163.

¹⁰⁷ Malauradament, no s'han conservat registres referents a la gestió financera del Consolat de Mar mallorquí per aquesta època, de manera que les seves funcions solament es poden teoritzar a partir de notícies recollides en altres sèries documentals i per analogia amb els altres consolats i col·legis de la mercaderia.

corporatiu al sector mercantil, així com tampoc d'una dotació econòmica que permetés la funció d'aquest col·legi i el desenvolupament de les seves facultats en matèria mercantil.¹⁰⁸ Els primers defenedors s'haurien encarregat de recollir i administrar l'impost del pariatge, però aquest no seria renovat a Mallorca un cop superat el lliudar dels tres anys, malgrat els reiterats intents per part dels còsols catalans d'involucrar-los novament en l'organització d'un segon acord similar entre les ciutats. No seria fins l'any 1409 que el rei respondria a les peticions del General Consell i dels mercaders mallorquins, en compensació per l'ajuda de dues galeres que havien prestat al rei per a l'expedició de Sardenya, reconeixent la conformació del Col·legi, que comptaria amb un consell de vint mercaders i els dos defenedors en cap.¹⁰⁹ Per tal de poder finançar les despeses pròpies de la institució, se'ls permetia poder obtenir recursos a través de l'extracció d'un impost de dos diners per cada desena de lliura sobre el tràfic de mercaderies que entraven i sortien de l'illa, abonat per tots els mercaders que integraven el dit Col·legi, així com pels estrangers que també es volguessin beneficiar dels seus actes.¹¹⁰

Les funcions primordials que requeien sobre l'administració del Col·legi, encapçalat pels defenedors, o sigui, *la defensió de les mars e bon stament de la mercaderia*, es cobria a través d'un vectigal de malla o diner per lliura sobre totes les mercaderies de connacionals i d'estrangers que entressin i sortissin del regne. Seria el reconegut com el *diner de la mercaderia*, el sobrant del qual podria dedicar-se a la construcció de la llotja.¹¹¹

¹⁰⁸ Durant el procés d'elecció dels primers defenedors s'anomena la prèvia designació de vint mercaders com a encarregats, juntament amb els jurats del regne i els cinc prohoms elegits, de nomenar els defenedors i el clavari. El consell d'aquells vint mercaders – i dels jurats i cinc prohoms – seria també decisiu a l'hora d'elegir els capitans, patrons o missatgers que els defenedors consideressin oportú, segons el document de 1403 (Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del puerto*, 457). Però s'esgotaria aquí la tasca de l'esmentat consell, els membres del qual podien ser modificats, tots o en part, en qualsevol moment que els defenedors, jurats o còsols de mar consideressin oportú. No es té constància d'una possible transcendència d'aquell consell de vint mercaders més enllà dels límits dels preceptes del pariatge, juntament amb la continuïtat de la figura dels defenedors.

¹⁰⁹ Román Piña Homs, *El Consolat de Mar. Mallorca 1326-1800* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1985), 74.

¹¹⁰ El document a través del qual coneixem aquest passatge es troba publicat a Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del puerto*, 459-460, nota 317. Reprodueix el privilegi de l'aprovació del Col·legi de la mercaderia de Mallorca per Martí l'Humà al 1409, però no ha conservat la seva data original; apunt ja assenyalat a Pau Cateura Bennàsser, «Obras públicas en tiempo de crisis (Mallorca, 1400-1450)», *Mayurqa* 23 (1996): 35.

¹¹¹ Piña Homs, *El Consolat de Mar*, 76 i nota 23. Tot i que aquest autor aporta la data del document a dia 23 de maig de 1409, teòricament hauria de ser dia 23 de març del mateix any, d'acord amb la cita anterior

Les disposicions del 1409 fixaren les bases d'una congregació mercantil – El Col·legi de la Mercaderia – reconeguda per l'autoritat reial, tot atorgant-li un paper de primer ordre en el desenvolupament de la vida marítimo-mercantil illenca. Aquest estigué, però, sempre supeditat als arbitris dels jurats i al consell de la ciutat i regne i molt vinculat al Consolat de Mar, tot i que els dos organismes, còsols i defenedors, no sembla que fossin tan assimilables com a Barcelona.

La seva estructura recorda i lliga amb les disposicions dels temps del pariatge, moment en el qual aparegueren els defenedors per primera vegada en òrbita mallorquina, d'aquí que la historiografia hagi barrejat les dates de 1403 i de 1409 per parlar de l'inici de l'esmentat Col·legi.¹¹² Amb tot i amb això, resten en l'aire els detalls de l'aplicació i regulació d'aquest gravamen, sobretot durant els primers anys, ja que des del Contracte Sant de 1405, eren desviats tots els impostos recaptats per la Universitat al pagament del deute públic, en mans, sobretot, de censalistes catalans.¹¹³

de Francisco Sevillano, i la informació apuntada a Magdalena Riera Frau, «El Colegio de la mercadería», en *La lonja de Palma*, ed. Federico Climent Guimerà (Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears, 2003), 35. Vegeu també Maria Barceló Crespi, *El raval de mar de la ciutat de Mallorca (Segles XIII-XV)* (Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2012), 67-74; Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense* (Palma de Mallorca, 1881), 149, i «Colegio de La Mercadería de Mallorca», *Noticias Históricas de Mallorca* (mss. Societat Arqueològica Lul·liana, B3 (22)), ff. 314r-315r.

¹¹² La data de fundació del Col·legi de la mercaderia ha estat objecte de tot un debat historiogràfic: alguns estudiosos han considerat el 1403 i no el 1409 com la data a partir de la qual ja hauria funcionat l'esmentada institució mercantil, basant-se en el *Catálogo de los libros y documentos del Colegio de la Mercadería y del Consulado del Mar y Tierra de Mallorca*, proporcionat per Jaime Lladó Ferragut, que comença amb documentació del 1403 (Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del puerto*, 459), tesi secundada per Pau Cateura a «Obras Públicas», 32, i a Guillem Morro Veny, *La marina medieval mallorquina (1250-1450)* (Palma: Documenta Balear, 2009), 168. Román Piña, per la seva banda, suggerí la possible hipòtesi que la concessió de 1409 no fos més que una ratificació d'una situació informalment ja existent a partir de 1403 i que esperaria la seva regulació a través de la resolució reial. Piña Homs, *El Consolat de Mar*, 74, teoria recolzada a Duran i Duelt, «Consolats de Mar i Consolats d'Ultramar», 578, nota 29.

¹¹³ Per a una síntesi recent sobre aquesta qüestió, vegeu: Ricard Urgell Hernández, «La hisenda municipal del regne de Mallorca en el canvi de segle (1390-1410)», en *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015), 285-299; i, per a un estudi més clàssic sobre el tema, Álvaro Santamaría Aránz, 'El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV', separata del *IV Congreso de Historia de La Corona de Aragón*, 1955, 46-48. La intervenció del Col·legi de la mercaderia en els armaments mallorquins seran abordats en l'apartat "La col·laboració de la corporació de mercaders".

3.4. Nous intents de col·laboració mútua entre les ciutats

Si tornem a les conseqüències del Parlament de Tortosa, les expectatives de constitució d'una armada conjunta entre les principals ciutats de la Corona per fer front a les amenaces marítimes més imminents no s'abandonaren després de la conclusió del primer pariatge. Durant els anys posteriors al 1404, els catalans sofriren una sèrie de pèrdues en aigües internacionals, que s'acumularen a altres atacs patits en les pròpies costes. Tot plegat impulsà la ciutat de Barcelona a proposar un nou Parlament al rei, sempre obert a la idea que l'esforç de les ciutats pogués contribuir a apaivagar la situació, mai clausurada, de Sardenya. Dos eren els fronts que haurien portat a la proposta d'un nou acord conciudadà: la pirateria islàmica, amb epicentre al sultanat hàfsida de Tunis, i la inseguretat en aigües de la Mediterrània oriental, de la mà dels governadors de les illes situades sota òrbita genovesa.¹¹⁴

La preocupació per les cada vegada més freqüents i temeràries incursions islàmiques a les costes de la Corona es precipità després del saqueig de la població catalana de Barenys, el novembre de 1406, que se saldà amb la crema de l'església i la captura i posterior trasllat a Bugia de tots els habitants del lloc. L'arrasament de Barenys fou la culminació de tot un seguit d'incursions d'embarcacions tunisianes que colpejaren durant aquells anys les costes del sud de França (concretament la ciutat d'Agde), Sicília (Solanto), o les illes Medes, no obstant el tractat de pau que el rei d'Aragó mantenia amb el sultà hàfsida des de 1403.¹¹⁵ Constituïa un punt que, sens dubte, hauria pogut unificar els esforços de valencians i mallorquins a l'entorn d'una altra expedició conjunta, si no hagués estat per la predilecció dels barcelonins cap a la resolució prioritària dels entrebancs a les mars orientals, en garantia dels seus interessos

¹¹⁴ Vegeu, per a un estudi més concret sobre la primera qüestió, Maria Teresa Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc: la reacció després del saqueig de Barenys (1406)», en *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, ed. Maria Teresa Ferrer i Mallol, Manuel Sánchez Martínez, i Josefina Mutgé i Vives (Barcelona: CSIC, 2005), 101-134 i, pel que fa al problemàtica, en paral·lel, a la Mediterrània oriental, Eadem, «Una flotta catalana contro i corsari nel Levante (1406-1409)», en *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore a Geo Pistarino* (Gènova: Glauco Brigati, 1997), 325-355.

¹¹⁵ La ciutat de Barcelona respongué immediatament a l'ofensiva de Barenys amb l'armament de dues naus, la d'en Gabriel Guic i la d'en Saragossa, capitanejades per l'honorat Pere Desvall. Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana», 111-117.

comercials a la zona.¹¹⁶ Objectiu, però, no compartit pels altres dos regnes. Martí l'Humà s'implicà veritablement per tal que els dos projectes poguessin sortir endavant: proposà una armada de cinc galeres que durant cinc anys recorreguessin les aigües més pròximes a la Corona en protecció de les costes i de la mercaderia front als pirates musulmans; i persuadí amb diversos arguments les ciutats perquè arribessin a un bon enteniment per propiciar, així, els beneficiosos resultats que una segona armada del pariatge seria capaç de portar als seus territoris sards.¹¹⁷ Sota el precepte del combatiment de l'infidel, es repregué novament l'antic recurs a l'almoïna, a través de la seva combinació amb un impost abonat pels integrants del braç reial; un sistema mixt que hauria permès mitigar la càrrega fiscal de la preparació de la flota.¹¹⁸ La diversitat d'interessos econòmic-estratègics entre els regnes valencià i mallorquí i el principat català entrebancaren els projectes de col·laboració, que no arribaren a prosperar.¹¹⁹ Les intencions dels

¹¹⁶ Des de 1405, també s'havien succeït els episodis contra naus mercantils catalanes a les illes de Rodes, Quios – o “el Xiu”, en català antic – i Lesbos, coneguda aleshores amb el nom de “Metelli”. S'assenyala com a un dels principals artífex el corsari castellà Pedro de la Randa o de Larraondo, el qual obtenia refugi i salconduit per part dels senyors d'aquelles illes, genovesos que s'hi havien ensenyorit, sobre els quals la Superba declarava no tenir autoritat. Vegeu Ferrer i Mallol, «Una flotta catalana», 327-334. Per a més informació sobre aquest corsari vegeu també Eadem, «Transportistas y corsarios vascos en el Mediterráneo medieval. Las aventuras orientales de Pedro de Larraondo», *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 2 (1998): 509-524, i Eadem, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000), 258-293. Vegeu, igualment, sobre el paper de les places genoveses a la Mediterrània oriental: Basso, «I Gattilusio tra Genova e Bisanzio. Nuovi documenti d'archivio».

¹¹⁷ El rei buscà també la implicació dels alts dignataris eclesiàstics en l'armada contra el nord d'Àfrica. Interessava, per una banda, l'obtenció dels recursos dels ordes redemptors per a dedicar-los al finançament de la flota, que contribuiria a obtenir captius musulmans amb els quals bescanviar els cristians; convençut de què els fons que pagaven aquells ordes pel rescat dels captius cristians contribuïa al finançament de les empreses corsàries magrebines. Per altra banda, la difusió i la propaganda discursiva dels ordes mendicants animaria les masses a aportar donatius. Però la contribució més ambiciosa era, sens dubte, la del Papa Benet XIII, l'armada del qual acabaria per representar l'únic èxit de les temptatives de Martí l'Humà d'unificar esforços per atacar el nord d'Àfrica. Vegeu Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana», 112,117-122,134.

¹¹⁸ *Ibidem*, 121. No sembla pas, però, que el projecte s'arribés a dur a terme.

¹¹⁹ Des de la fi del segle XIV s'havia posat de manifest la manca d'un discurs que pogués unificar els interessos dels distints territoris de la Corona, entre d'altres qüestions, a l'hora de fer front al combatiment de les amenaces marítimes. Les divergents opinions s'alineaven amb els discursos de promoció econòmica de cadascuna de les capitals: mentre valencians i mallorquins compartien una economia més enfocada cap al comerç amb el Magreb, els interessos del Principat es dirigien prioritàriament cap a la Mediterrània oriental. Vegeu Duran i Duelt, «Consolats de Mar i Consolats d'Ultramar», 574-576. La disparitat d'opinions es feu evident amb els resultats del primer pariatge, ja que tot sembla indicar que el precepte del combatiment dels corsaris que circumdaven les costes valencianes havia estat el principal argument per incloure la participació d'aquella ciutat en el projecte; objectiu que, per altra banda, no complí les expectatives i condicionà les negociacions del segon acord. Vegeu Andrés Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista de Valencia en el tumultuoso Mediterráneo (1400-1480)* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2002), 169-177.

barcelonesos respecte al Llevant hagueren de ser cobertes únicament pel Principat, amb la unió de diverses forces: les municipals, les del consolat i les de la Generalitat catalana. Una armada de sis galeres, de les quals, tres armades per la Generalitat, dues per la ciutat de Barcelona i una tercera a partir del nou dret del pariatge, recaptat pels còsols de mar de la ciutat comtal i de Perpinyà, salpà el juny de 1409, per tornar, amb uns resultats pocs clars, el mateix octubre.¹²⁰ No era la primera vegada que els defenedors de la mercaderia de Barcelona, que havien obtingut la pròrroga de l'exacció de l'impost del primer pariatge per tal de poder pagar els censals pendents, feien ús de l'esmentada imposició a favor del motiu principal de la seva creació – la defensa de la mercaderia – i l'invertien en l'armament d'embarcacions contra corsaris, com el que dugueren a terme, juntament amb Perpinyà, a la primavera del 1407, i que se saldà amb un quantió botí de perles, joies i mercaderies que havien pres de sarraïns.¹²¹ És interessant veure en aquest cas que, a pesar de l'interès del consolat en la neteja marítima dels principals entrebancs per al comerç, que sovint decantà els seus interessos cap al combatiment de pirates d'altres nacionalitats cristianes, el sector mercader contribuí, igualment, a alleugerir la ciutat de la seva inherent tasca de protecció costanera en front de les incursions islàmiques, pal·liades anteriorment a través d'almoines, que també foren represes durant aquells anys.

Per la seva banda, la Generalitat catalana, representant dels tres braços de les corts de Principat, consentí la participació en aquest armament no tant com una qüestió de defensa del territori, argument que havia acompanyat el sorgiment de la institució i que justificava la major part de les seves inversions conjuntes, sinó com una pal·liació preventiva de les eventuais pèrdues econòmiques que un desmesurat ascens de la

¹²⁰ La resta de súbdits del rei contribuïren, encara que indirectament, al finançament de l'armada, ja que Martí I permeté que es cobrés un impost d'un diner i mig per lliura sobre totes les mercaderies que els seus súbdits – excepte barcelonesos i perpinyanesos, que ja pagaven en respectius ports de sortida – mercadegessin amb alguns punts del Llevant, a través dels consolats de Tràpèna, Siracusa, Catània, Sciacca, Messina, Agrigent, Palerm, Gaeta, Nàpols i Alexandria. Vegeu Ferrer i Mallol, «Una flotta catalana», 334-355 i Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 126.

¹²¹ Sense saber el motiu principal de l'enllestiment d'aquella armada, Maria Teresa Ferrer i Mallol documentà que a la fi de gener del 1407 tornaren les naus armades pels còsols de la mar de Barcelona i de la vila de Perpinyà i presentaren les preses obtingudes. Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana», 128.

pirateria podia comportar sobre la seva principal font d'ingressos: les generalitats, cobrades, en gran part, sobre els intercanvis comercials marítims.¹²²

La primera dècada de la nova centúria concloué amb la mort sense descendència del rei d'Aragó, que deixava una situació marítima complicada: un focus director de l'amenaça islàmica situat a Tunis i sufocat, fins al moment, solament per mitjà de l'actuació de corsaris particulars; la qüestió de Sardenya encara sense resoldre; i una creixent incomoditat en el comerç amb el Llevant per la proliferació de nuclis sostenidors de corsaris. La persuasions de Martí l'Humà al Papa i a altres ordes militars cap a la contribució en la contenció musulmana a les mars obtingué els seus resultats, ja després de la seva mort, el 1410.

4. L'almirallat

4.1. Orígens incerts

Les jurisdiccions que podien atènyer les armades navals i la navegació de caràcter bèl·lic no es reduïen a la dualitat entre els oficials ordinaris de justícia i els cònsols. L'armada pròpia del rei, encapçalada i dirigida per l'almirall, gaudia d'una jurisdicció a part, al marge de les dues anteriors. Una altra vegada, resulta complicat identificar amb precisió el sorgiment d'aquesta nova reglamentació dins l'àmbit catalanoaragonès. Les primeres al·lusions als almiralls no sempre fan referència exclusivament al comandant de l'armada reial, sinó que a l'inici era un mot que designava qualsevol capità o comandant de flota.¹²³ De la mateixa manera, còmits i nauxers podien denominar també

¹²² Ibidem, 112. Vegeu també Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Les Corts i la Generalitat de Catalunya durant el regnat de Martí l'Humà», en *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015), 169.

¹²³ Ferrer i Mallol, «Jurisdicció i control de la navegació», 120. Per exemple, era freqüent que en les armades conjuntes entre les ciutats i el rei en defensa de la costa s'esmentés el nomenament d'almiralls que comandessin l'esquadra que es faria càrrec de l'empresa. L'elecció d'aquest comandant aniria a càrrec de la ciutat de Barcelona al 1289, mentre que a la Mallorca de 1316 se n'elegirien dos: un per part del rei i un altre per part de la ciutat. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 67 (doc. 44); Rafael Gallofré i José Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes de la Corona Aragón (1118-1462)», *Miscel·lània de Textos Medievals* 5 (1989): 134 (doc. 22; se cita a Capmany, però amb una cronologia possiblement errada: 1298); Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 34; Ortega, *El reino de Mallorca*, 67-68. Sobre tota la qüestió referent a l'almirallat, vegeu la recent tesi de Pol Junyent Molins, «Política naval, estructura i logística de la marina de guerra de la Corona d'Aragó. Les armades d'Alfons el Magnànim contra el regne

capitans i comandants d'esquadres i no els oficials que després designaran.¹²⁴ Els vestigis més antics que al·ludeixen a l'almirall a la Corona d'Aragó es remunten al segle XIII, quan, el 1230, Jaume I va nomenar almirall a tots els seus territoris – és a dir, a les mars de Catalunya i Mallorca – a Carròs, de manera vitalícia.¹²⁵ Aquest no seria, però, el moment d'inici de l'armada reial, sobre la qual existeixen exemples anteriors, començant pel ja esmentat document de Ramon Berenguer III a l'entorn del final de la croada pisano-catalana o la mateixa expedició del rei Jaume I un any abans del nomenament aquí citat, en ocasió de la conquesta de Mallorca. De fet, que en els capítols sobre les naus armades i galeres recollits en el Llibre del Consolat de Mar es faci referència directa a l'almirall de les embarcacions ha estat un dels indicis que ha alimentat la hipòtesi d'una possible procedència no catalana de tals preceptes.¹²⁶

L'ambivalència del mot durant els primers segles de la baixa edat mitjana impedeix afirmar si les disposicions d'aquests capítols es referien només a les esquadres reials, és a dir, a aquelles comanades i majorment finançades pel rei, o si, en canvi, afectaven també els armaments de caràcter privat, tal i com es desprèn de la redacció d'alguns punts de l'esmentat Llibre. L'apartat categoritzat com "m300", per exemple, va dirigit explícitament als *còmits de les galeas e de les segeties que van en cors per si mateys* i puntualitza que la normativa seria per a tothom que anés en una *galea o en sagetia, sol que vaja menys de nau o d'armada de senyoria*. El següent, "m301", ja conté, en canvi, el jurament del còmit a l'almirall.¹²⁷ Així doncs, en aquestes antigues normatives sembla que el títol d'almirall correspongués al capità o comandant superior

de Tunis (1430-1435)» (Tesi defensada a la Universitat de Barcelona, 2020), que no he pogut consultar a causa de l'escriptura en paral·lel de les nostres tesis.

¹²⁴ Per exemple, els Costums de Tortosa es refereixen als nauxers com a "senyors de leyns". Bienvenido Oliver destaca que al segle XIII el terme tenia un caràcter de patró o pilot, mentre que el càrrec acabaria designant els mariners experts que dirigien les maniobres. I pel que fa al còmit, els mateixos Costums de Tortosa el reconeixen com a patró o capità dels vaixells corsaris, així com també A. Garcia, referint-se a l'anterior text de Ramon Berenguer III, consideraria el còmit de la galera com el comandant del vaixell, al qual el rei donava autoritat sobre els mariners fugitius. De fet, aquest oficial acabaria per designar l'encarregat de la direcció naval de l'embarcació, mentre que el patró seria el veritable senyor de la nau, el comandant de l'expedició, que solia coincidir amb el propietari de la major part del vaixell. Vegeu Oliver, *Historia del derecho*, II, 97; III, 263-264, 270; Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 165-168; Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 64; Núria Coll Julià, «Aportación al estudio de los patrones y de la propiedad de las naves en Cataluña en la Baja Edad Media», en *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, 1965, 377-393.

¹²⁵ Huici Miranda i Cabanes Pecourt, *Documentos de Jaime I*, I, 235-236; *Fontes Rerum Balearium*, I (Palma: Biblioteca Bartolomé March, 1977), 32; Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 128.

¹²⁶ Vegeu la nota 68.

¹²⁷ Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 843-845.

d'un vaixell armat, independentment del caràcter de l'embarcació, privada o senyorial/reial. Quan al segle XIII es comença a tenir rastre del nomenament d'almiralls per part dels reis de la Corona d'Aragó, el càrrec s'associa en general als territoris o les mars del rei, a un domini en concret – almirall de Catalunya, Sicília, València, Mallorca... – o a una expedició puntual – almirall de les galeres armades contra els musulmans, de les galeres contra els sarraïns, etc. –.¹²⁸ Les facultats que diferenciarien l'almirall de qualsevol altre capità serien precisament les especials atribucions atorgades pel monarca com a tal. Des del 1263 es té constància de les cessions als almiralls de la jurisdicció civil i criminal, pròpia dels monarques, sobre els membres components de l'armada que comandaven, estant tant a terra com a mar.¹²⁹ Capacitat que, de vegades, anava acompanyada de l'explícita potestat per imposar penes corporals o de l'ampliació de les seves facultats fins al punt de ser capaços d'acordar una pau o treva.¹³⁰ Així mateix, tant ells com els seus subalterns, els vicealmiralls, també podien manar, en nom del rei, certs treballs d'adob i preparació de galeres.¹³¹ A l'inici, sembla que les atribucions d'aquest càrrec eren variables i no resultava estranya la convivència simultània de més d'una persona en el mateix ofici, en nomenar-se almiralls en un àmbit d'acció més general i d'altres per empreses més concretes, en funció de les necessitats del moment. Per altra banda, sembla una constant el fet d'avisar a tots els navegants de l'elecció dels nous almiralls: al 1287 s'informà a tots els còmits, mercaders, homes de mar i armadors de galeres de València del nomenament de Bernat de Bellví com a almirall de l'armada en aquella ciutat;¹³² mentre que en el cas del nomenament de Bernat de Sarrià el 1307, s'avisà a tots els rics homes, cavallers, ciutadans, habitants de viles dels territoris del rei, així com a còmits, patrons, mariners i altres *omnibus et singulis navigantibus seu navigaturis nostre jurisdictioni subjectius quod vos pro*

¹²⁸ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 128-137.

¹²⁹ Marqués de Laurencín, «Los almirantes de Aragón. Datos para su cronología», *Boletín de la Real Academia de la Historia* 74 (1919): 316.

¹³⁰ Alfons el Franc, al 1286, manà als vicealmiralls Ramon Marquet i Berenguer Mayol la preparació i el comandament d'una armada amb potestat reial per tal de fer obeir i castigar els rebels a través de la justícia corporal. Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 133. Cfr. De Laurencín, «Los almirantes», 321.

¹³¹ Com al 1282, que Pere el Gran ordenà a Ramon Marquet, vicealmirall de Catalunya, que manés dur a terme tota una sèrie de treballs sobre galeres i altres embarcacions – pintar-les, adobar-les i col·locar-hi els símbols reials i altres aparells necessaris – i, més endavant, que es fes càrrec dels salaris dels mariners de l'armada. Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 130-131.

¹³² *Ibidem*, 133.

*ammirato nostro ut est dictum habeant et teneant, vobisque pareant, obedient et respondeant.*¹³³ Tot i que aquesta serà una variable que es repetirà al llarg del temps, tampoc s'hauria de descartar, en un primer moment, un probable paper de l'almirall més enllà de les armades específicament finançades i organitzades pel rei, amb jurisdicció sobre qualsevol armament naval. Capacitat que es desenvoluparia sobretot en una etapa anterior a la consolidació del Consolat de Mar com a tribunal marítim, i institució que acabaria per arrebregar sota la seva jurisdicció totes les embarcacions marítimes, comercials i bèl·liques, a excepció de l'armada reial, que resistiria en mans dels almiralls.

4.2. Els primers almiralls de la Corona

Les funcions i facultats pròpies d'aquests oficials apareixen d'una manera fixa i contínua a partir de 1313, quan Jaume II d'Aragó atorga el títol d'almirall d'Aragó, València, Sardenya i Còrsega i del comtat de Barcelona a Francesc Carròs, senyor de Rebollet, i hi inclou unes reglamentacions que anul·laran les disposicions anteriors i es repetiran en els nomenaments posteriors. En el mateix regiment, el rei concedeix a l'almirall la jurisdicció civil i criminal sobre tots els querellants de l'armada – ja fos aquesta general o especial – o de les galeres del rei, des dels quinze dies abans de l'embarcament fins als quinze dies posteriors al desarmament, només a excepció de les qüestions reals, que quedarien en mans dels oficials ordinaris. L'almirall quedaria, a més, encarregat de l'aplicació de la justícia civil i criminal entre els capitans de les embarcacions de l'armada i els mestres d'aixa, calafats, així com els seus aprenents i altres treballadors, mentre es desenvolupessin les tasques de construcció i reparació de les galeres. S'exceptuaven del seu domini, però, les querelles mogudes entre aquests treballadors i altres persones, les atenyents als drassaners, i les mateixes "qüestions reals", que quedarien en mans dels oficials ordinaris. De tots els negocis que es duguessin a terme durant el funcionament de l'armada, l'almirall hauria d'entregar al rei un quadern amb totes les quantitats i els béns que haurien rebut i pagat durant tots els viatges, sense la necessitat d'entregar altres èpoques. Quedaven així mateix acordats

¹³³ De Laurencín, «Los almirantes», 325-326.

els drets de l'almirall sobre les possibles preses: en cas de prendre'l, li pertanyia l'almirall de l'esquadra enemiga, juntament amb totes les seves pertinences, el qual, però, podria vendre al rei per 500 marcs de plata, sense els seus béns, que restarien en propietat de l'almirall catalanoaragonès. Rebria, a més a més, una vintena part dels guanys pertanyents al rei, així com 30 sous de Barcelona diaris per les seves despeses, des del dia del començament de l'armada fins al desembarcament final. Els vaixells que es prenguessin, amb totes les eixàrcies, serien pel sobirà, així com també tots els captius cristians. L'almirall rebria, en canvi, una trentena part dels captius musulmans, essent la resta per al monarca. Si gràcies a la bona endreça de l'almirall, la cúria reial ingressava nous tributs de part dels sultanats islàmics, sense que els antics es veiessin afectats, l'oficial es quedaria amb la vintena part d'aquests. El rei també li concedia la recepció dels drets dels homes allistats a l'armada, a excepció de l'escrivania, que la cediria a qui volgués. El nomenament no era, en aquest cas, vitalici, sinó que el monarca es reservava el dret de poder decidir la duració del càrrec: *durarem volumus dum de nostre fuerit beneplacito voluntatis*.¹³⁴ La jurisdicció sobre el personal de les drassanes constituïria, potser, l'atribució més innovadora, mentre que altres preceptes ja havien estat entre les facultats dels altres almiralls anteriors.¹³⁵

Aquests capítols seran incorporats en els futurs nomenaments del càrrec, ja fos per a una armada general o puntual: *generalis et specialis armate nostre seu galearum nostrarum*, de vegades amb petites modificacions, com els concernents a les quantitats rebudes per l'almirall sobre el botí de l'armada, però sense que això afectés a la seva jurisdicció. Un dels exemples més clars és l'assignació del càrrec d'almirall d'Aragó, València, Sardenya, Còrsega i del comtat de Barcelona a Bernat de Boixadors el 1325, amb les mateixes condicions que Carròs.¹³⁶ I, seguint la tònica anterior de la possible coincidència d'un almirall general i d'un altre que podríem dir més circumstancial, el 1337 es nomena Jofre Gilabert de Cruïlles almirall d'una expedició concreta organitzada pel rei d'Aragó contra el sultà marroquí, mentre que Raimon de Peralta havia rebut

¹³⁴ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 142-145. Traducció al castellà a De Laurencín, «Los almirantes», 329-332.

¹³⁵ De Laurencín, «Los almirantes», 327. Sobre el nomenament d'aquest personatge vegeu també Garcia Sanz, *Història de La Marina Catalana*, 88 i Abel Soler Molina, «Notícia de Carroccio da Costa (Carròs): pirata, cavaller, almirall, senyor de rebollet i fundador d'oliva», *Cabdells* 15 (2017): 25-51.

¹³⁶ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 146-148 (doc. 52).

l'almirallat amb caràcter vitalici just l'any anterior. La urgència de l'enllestiment de l'armada i la impossibilitat de Raimon de Peralta d'acudir-hi a temps empenyeren el rei a concedir el càrrec puntualment a una altra persona, amb les mateixes atribucions anteriors.¹³⁷ Posteriorment, el 1340, es revocaria el càrrec a Raimon de Peralta i es cediria a Pere de Montcada.¹³⁸

Les atribucions pròpies dels almiralls es convertiran en preceptes exclusius de l'armada reial – o aquella única capaç de considerar-se pròpiament “armada”, comandada o no per almiralls –¹³⁹ que podran ser transferides pel rei a altres tipus d'esquadres, com les ciutadanes, per tal d'augmentar la seva potestat i categoria, sobretot en moments de clara conflictivitat bèl·lica. És més, representarà tota una demanda per part d'aquestes, per l'autonomia que els concedia respecte al comandant de l'esquadra reial, l'almirall. La cessió d'aquests drets a capitans d'armament privats serà freqüent també com a estratègia d'estímul del cors en períodes de guerra oberta. Per tal d'ajudar a la defensa i protecció de les embarcacions que sortien de Barcelona durant la guerra entre la Corona d'Aragó i el regne de Mallorca, d'una part, i els genovesos, d'una altra, el 1334 Alfons el Benigne facultà el batlle perquè, juntament amb els consellers de la ciutat, poguessin constituir capità en qualsevol nau, coca o lleny gros, armat o sense armar, i ocupés el càrrec en servei del rei, *secundum statutum et consuetudinem armate*.¹⁴⁰

4.3. Els capitans generals

Arran de les guerres amb Gènova i, sobretot, a partir de mitjan segle XIV, apareixen nomenaments de capitans d'armades reials concretes, amb les mateixes atribucions que fins aleshores s'havien atorgat als almiralls, però sense que es faci menció a aquest càrrec, símptoma, potser, de la deriva efectiva en la qual havia decaigut

¹³⁷ Ibidem, 150-151 (doc. 60).

¹³⁸ Ibidem, 153-155 (doc. 64).

¹³⁹ Una altra vegada, les varietats semàntiques compliquen l'ús de la terminologia: parlem d'armades reials, per diferenciar-les del conjunt d'embarcacions finançades, preparades i enllestides per persones privades o organismes institucionals, com les ciutats o les Generalitats. És possible que, en un principi, l'estatus d'armada s'atribuís tan sols a les impulsades per l'autoritat reial, tot i que el terme acabarà per designar l'operació d'un conjunt d'embarcacions, independentment del seu estatus, però amb un caràcter, en certa manera, “oficial”.

¹⁴⁰ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 205 (doc. 136).

el càrrec, que arribà a convertir-se en vitalici. El rei es veia obligat a cedir el control efectiu de la seva armada a una altra persona, que es convertiria en capità general i en lloctinent efectiu del càrrec d'almirall. D'aquesta manera, al 1351 es nomena Ponç de Santa Pau capità per quatre mesos d'una armada composta per 18 galeres i dirigida contra els genovesos i, més endavant, es nomenaran també capitans d'esquadres reials Bernat de Cabrera i Olf de Pròixida.¹⁴¹ També el 1381 s'atorguen plens poders d'almirall o capità general a Felip Dalmau de Rocabertí, només fins que les dues galeres que comandava en servei del rei es desarmessin.¹⁴² Dels almiralls puntuals per a armades concretes, es dona pas als capitans generals, que es convertiran en lloctinents i dipositaris efectius de les facultats dels almiralls vitalicis.

El 1354 el capità general Bernat de Cabrera acabarà de perfilar el funcionament i les atribucions dels oficials de les armades del rei. En una sèrie de 34 capítols, es descriuen els papers de cadascun dels càrrecs de l'armada, les penes que s'havien d'imposar per cada falta, el tipus de navegació que s'havia d'adoptar en determinats moments, el número de tripulants i d'armes necessaris per cada embarcació, els salaris dels oficials, etc., a la vegada que s'obliga els integrants de les armades a tenir una còpia de les ordinacions i a complir els seus manaments.¹⁴³ En aquestes ordinacions, el cap suprem de l'armada i, per tant, superior a la resta d'oficials, és el general o capità general, no pas l'almirall. Aquest també s'anomena com a càrrec de poder, al costat del capità general, però en un moment en què les funcions efectives requeien ja en el comandant superior, desenvolupat, a la pràctica, pel capità general. Aquestes normatives es complementarien amb una sèrie d'ordinacions sobre el funcionament de les meses d'allistament, els mitjans de reclutament de les tripulacions – específicament per a l'armada que es preparava contra Castella – els salaris i les pagues dels participants en les armades.¹⁴⁴

Una corroboració efectiva del caràcter del capità general com a lloctinent i substitut, a la pràctica, de l'almirall la proporciona el nomenament, per part de Pere el

¹⁴¹ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 161-163; 165 i 167-168 (doc. 88, 93 i 103) i De Laurencín, «Los almirantes», 336-340. Tot i que el marquès de Laurencín cita que dia 21 de juny del 1353 Bernat de Cabrera va ser nomenat almirall, no reproduïx cap document que ho corrobori. De fet, Bernat de Cabrera escriu les famoses ordinacions per les armades reials en qualitat de capità general.

¹⁴² Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 178 (doc. 128).

¹⁴³ Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas de las armadas*, 1 i 77.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 28 i 101; 37 i 110, i 39 i 112.

Cerimoniós, de Gilabert de Cruïlles com a capità general de totes les terres i regnes del rei el 1373. Es desprèn d'aquesta disposició un caràcter permanent i no puntual, com era el cas dels esmentats anteriorment, i s'hi inclouen els acords signats entre el nou capità general i l'almirall Hug, vescomte de Cardona, pels quals aquest darrer institueix, amb el beneplàcit del rei, Gilabert de Cruïlles com a lloctinent seu en l'ofici de l'almirallat. El vescomte sostendria la titularitat del càrrec i es reservaria alguns drets, però el capità obtendria totes les atribucions pròpies de l'almirall, tant econòmiques com jurisdiccionals, com a lloctinent seu. Per mitjà d'aquesta institució, el rei atorga a Gilabert de Cruïlles la gràcia de convertir-se directament en almirall del rei en el cas que el vescomte de Cardona morís abans que ell o decidís renunciar al càrrec a favor seu.¹⁴⁵ Això no obstant, la delega de poders en el capità general no suposarà la suplència absoluta d'aquest respecte als almiralls, que continuaran succeint-se al llarg del segle XV, amb càrrec tant vitalici com circumstancial.¹⁴⁶

L'aparició de la nova figura del capità general no afectà tampoc l'existència dels vicealmiralls. Aquests representaven els oficials subalterns i lloctinents de l'almirall en cadascun dels territoris de la Corona, de manera que, en absència seva o del capità general, recauriu sobre ells totes les seves prerrogatives, a excepció del seu salari. Tot i la jerarquia titular, que sotmetia els uns respecte als altres, alguns almiralls i capitans generals intentaren bloquejar les facultats dels seus subalterns.¹⁴⁷ Els vicealmiralls actuarien pròpiament com caps de les armades reials en cada circumscripció territorial: principat de Catalunya, regne de València, regne de Mallorca..., tanmateix, supeditats al comandament de l'almirall o capità general.

¹⁴⁵ Ibidem, 51-53 i 123-127; Idem, *Memorias históricas*, II, 298-299 (doc. 200), i Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 168-170 (doc. 104), tot i que aquest darrer article proposa, probablement per error, la data de 1363 en lloc de 1373. Amb tot i amb això, se cita la mateixa font documental que Capmany i, més endavant (doc. 116), es fa referència al document aportat per Capmany amb la data de 1373.

¹⁴⁶ Resulta molt complicada la tasca de reconstrucció de tots els almiralls de la Corona, propòsit que han intentat desenvolupar tant el Marqués de Laurencín com Rafael Gallofré i José Trenchs, arribant a resultats no sempre homòlegs. El marquès aportà una relació de tots els almiralls de la Corona d'Aragó, afirmant que des d'Hug de Cardona i d'Anglesola, el 1387, el càrrec recauria hereditàriament sobre la família Cardona (De Laurencín, 345); mentre que Gallofré i Trenchs recopilaren evidències documentals d'altres nomenaments d'almiralls posteriors no necessàriament d'aquest llinatge (Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes»). Noteu que no és la meua intenció aquí fer una relació cronològica dels almiralls de la Corona, sinó analitzar la reproducció de textos proporcionats per altres autors a la recerca de canvis en les atribucions del càrrec, sobretot pel que fa a la seva jurisdicció, per tal de poder descriure la seva influència en el context de les relacions marítimes.

¹⁴⁷ Vegeu Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 172 (doc. 109).

El convuls entorn bèl·lic en el qual neixen i es desenvolupen les atribucions dels oficials encarregats de la guerra marítima podia propiciar l'adopció de mesures fins a cert punt excepcionals, que ampliessin encara més els poders i les facultats dels almiralls o, en nom seu, dels capitans generals. Les dècades que van dels anys 50 als 70 del segle XIV representen uns d'aquests moments especialment tensos, arran de la concurrència de dos conflictes bèl·lics que tendran com a escenari l'àmbit marítim: per una banda, la guerra amb Gènova i, per l'altra, la guerra amb Castella. La delicada situació marítima, amb les dificultats per a la navegació que devia comportar, explicaria l'augment de poder que el rei concedeix al llavors capità general, Gilabert de Cruilles. A partir de l'octubre de 1375, els mariners i altres acordats a les armades reials, un cop cridats pel capità general, estarien autoritzats a portar lliurement espases i altres armes vedades, tant de dia com de nit, en qualsevol ciutats, viles o llocs del domini del rei, per tal d'afavorir el proveïment d'armes pels homes de mar. A més a més, el capità general podria investigar i jutjar els delictes comesos en les mars, platges i ports dels dominis reials. Des d'aquell moment, només el monarca i ell, com a capità general, podrien concedir llicències per armar en cors i, en cas que el rei decidís proporcionar aquest permís, el capità general podria exigir al beneficiari les seguretats corresponents. Així mateix, ja que la capitania general comprenia també l'especial cura de les drassanes i la diligència dels guardians dels vaixells, armes i altres béns existents, el sobirà donava permís al capità per cessar-los, a ells i als capitans de ports i platges, si els trobava negligents, encara que se'ls hagués atorgat l'ofici vitalíciament, i nomenar persones més aptes per a tals oficis. Li conferia, així mateix, la potestat de poder prohibir la navegació de manera general davant la preparació d'una armada reial.¹⁴⁸

Alguns d'aquests preceptes implicaren un trasllat de competències dels oficials reials ordinaris a favor del capità general, com en el cas dels armaments corsaris. Fins aleshores, els encarregats d'expedir les llicències de cors havien estat els batlles generals a Catalunya i València, i el governador, a Mallorca, però, a causa del conflicte puntual, van ser relegats i suplerts en aquest àmbit pel rei i el capità general. Aquesta seria la primera evidència clara i directa dins l'àmbit de la Corona d'Aragó del control d'aquests efectius per part del comandant de la flota reial, el capità general o l'almirall.

¹⁴⁸ Ibidem, 175-176 (doc. 120) i Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas de las armadas*, 73-75 i 144-147.

En declarar-los els únics oficials competents per expedir les patents, els beneficiaris quedarien sota la seva supervisió i jurisdicció. Era freqüent que, en determinats moments de guerra, alguns armaments en cors s'incorporessin a l'armada organitzada pel rei o per les ciutats i, en incloure's en les tropes de la reial armada, quedarien sota l'autoritat del seu comandant, l'almirall o el capità general. Això no obstant, existia un cors més autònom i ocasional, supervisat pels oficials reials, que gaudia de llibertats d'acció, sempre i quan es pogués comprovar la validesa de les seves preses i, per tant, corroborar la legitimitat de les seves accions.¹⁴⁹ A l'excepcionalitat de la nova mesura respecte als armaments privats, se suma la sempre dificultosa tasca d'esbrinar el seu abast, així com el d'altres disposicions, i la seva possible transcendència més enllà d'un moment concret i puntual. En qualsevol cas, no resulten estranys els posteriors conflictes de jurisdicció pel que fa a les embarcacions corsàries, que ja abans de l'entrada en escena del capità general havien estat focus de tensió entre el Consolat de Mar i els jutges ordinaris. Tot plegat vendria a justificar el privilegi que temps endavant Joan I atorgaria als mallorquins, en resposta a les súpliques dels magistrats de la ciutat i regne.

4.4. La restricció de les armades reials

El 1393 Joan I el caçador disposà que el vicealmirall del regne de Mallorca només pogués conèixer les causes relatives a les armades reials i al personal d'aquestes, sempre i quan fossin preparades i finançades pel rei o els infants, en servei propi. Les qüestions referents a la resta d'armaments bèl·lics quedarien sota jurisdicció del Consolat de mar de Mallorca i dels oficials ordinaris – com s'havia acostumat fer des de l'inici –.¹⁵⁰ El nou privilegi revocava qualsevol disposició reial anterior que el contradigués – s'entén, per tant, la referent al 1375 – i imposava penes per als contra-factors. Amb tot i amb això, l'aplicació de la sentència degué resultar difícil o, si més no, problemàtica. El terreny guanyat per l'almirallat no cediria fàcilment a les demandes de control dels dirigents de la ciutat, que en certa manera tutelaven el Consolat de Mar. Els jurats de la

¹⁴⁹ Distinció que esdevé clau per entendre l'empresa de la guerra marítima i que ja va ser assenyalada per Pinuccia F. Simbula: Simbula, *Corsari e pirati*, 44-45.

¹⁵⁰ Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 1367-1368 (doc. 121).

ciutat i regne hagueren d'exposar al rei que l'almirall, o el vicealmirall en nom seu, no havia acostumat a encarregar-se de les causes i qüestions civils i criminals dels acordats de les armades *per universitates seu alias privatas et singulares personas et ad earum stipendium proprium* i que, per tant, estava actuant *contra forma dicti usus, in preiudicium iurisdictionis officialium nostrorum regni pretacti*. D'aquí que, pocs anys després, Martí l'Humà hagués d'insistir en la qüestió i ordenar que el vicealmirall de Mallorca no s'entremetés en les causes del personal de les armades que no fossin exclusivament reials, *eo modo et prout antiquitus assuetum extitit per alios qui, tam in principatu Cathalonie quam in dicto regno Maioricarum, iam dicto admirati seu viceadmirati officio presiderunt*.¹⁵¹ La referència al principat de Catalunya en aquesta disposició no és casual, ja que aleshores els barcelonesos també devien estar engrescats en vetllar pels privilegis de la ciutat davant de possibles intromissions de l'almirallat.

Ho demostren diversos exemples de la centúria següent. Ja el 1425, els còsols de mar de Barcelona recorregueren a la intermediació del veguer de la ciutat perquè determinés a qui pertanyia la jurisdicció d'un conflicte entre Pere Cardona, patró de nau, i els acordats a la seva nau, si al Consolat o al vicealmirall, Antoni Bertran. Es basaven en els privilegis atorgats anteriorment pels monarques a la ciutat de Barcelona per constituir la defensa de la seva postura, afirmant *que iuredicchio dictorum consulum est in vim dictorum privilegiorum tan in causis marinis quam mercancie, et signanter et expresse de armatis tam navium quam galearum concessa*. El lloctinent del veguer elegí dos jutges neutrals que analitzaren el cas i es basaren en situacions precedents per determinar la jurisdicció consular sobre el procés.¹⁵² Uns anys més tard, no foren els còsols, sinó els consellers de Barcelona els que denunciaren al rei que el mateix vicealmirall de Catalunya usava l'extorsió per demanar dos sous als acordats a les naus, galeres i altres fustes que alguns singulars armaven a la ciutat de Barcelona per causes principalment mercantils. A més, pretenia conèixer totes les causes civils entre els acordats, patrons de nau, galeres o fustes, en perjudici de la jurisdicció que els privilegis

¹⁵¹ Ibidem, 1376-1377 (doc. 127).

¹⁵² Arcadi Garcia, *Llibre Del Consolat de Mar*, III (Barcelona: Fundació Noguera/Fundació Salvador Vives Casajuana, 1984), 48-51 (doc. 25). Aquest document se cita a l'edició de l'any 2001 (Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 140), però, per un aparent error d'impremta, no es reproduïx en el diplomatarí de la mateixa edició. Cal recordar que el 1401 el rei Martí l'Humà havia concedit al tribunal del Consolat de Mar la jurisdicció sobre totes les causes civils d'accions o contractes mercantils, tant de mar com de terra. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 394-396 (doc. 268).

de la ciutat de Barcelona havien atribuït al Consolat de Mar. Alfons el Magnànim posà fi a aquesta situació el 16 de març de 1443, disposant a favor del Consolat de Mar i prohibint a l'almirall i el vicealmirall el coneixement de les causes civils d'aquests armaments.¹⁵³ Aquesta disposició es convertí en privilegi paccionat l'any següent, el 5 de maig de 1444, juntament amb sis concessions més, a canvi de la suma de 10.000 florins d'or d'Aragó. Entre els privilegis que se signaren es feia referència precisament a *quod admiratus et viceadmiratus et alii oficiales et ministri eorum non iudicent in Barchinona in criminalibus, sed per proceres et cives dicte civitatis faciant iudicari iuxta privilegia dicte civitatis*. Tal i com varen acordar els consellers i el rei, la vigència d'aquestes disposicions quedava supeditada al retorn dels diners que la ciutat prestava a Alfons. El rei podria restituir-los quan volgués, però, a partir del moment del reingrés, es donarien per revocats els privilegis i els oficials del rei *et alii quivis, quibus huiusmodi privilegiorum concessio preiudicare posset aut videretur, remaneamus et remaneant in illis iure et statu, usu et possessione, in quibus eramus, eratis et erant ante dictas et presentem concessiones privilegiorum*.¹⁵⁴

Tot i que els exemples referents als consolats mallorquí i el barceloní pretenien, en certa manera, limitar les accions de l'almirall més enllà de la seva estricta jurisdicció – o, fins i tot, arrabassar-li-la – i, a la vegada, preservar l'autonomia de totes dues ciutats i la dels seus Consolats de Mar, perseguiren estratègies diferents. Els jurats mallorquins es recolzaren en el poder de la tradició per revocar resolucions ocasionals, com seria la del 1375, que amenaçaven la llibertat de les embarcacions ciutadanes i privades respecte a les de l'estol reial. Les peticions dels consellers barcelonesos, en canvi, anaren un pas més enllà. Pretengueren bloquejar directament la jurisdicció de l'almirall, tant civil com criminal, contraposant-la als privilegis de la ciutat. La defensa de les armades privades o ciutadanes – les no incloses en l'estol reial –, passaria pel torcebraç a les atribucions del màxim mandatari de la flota del rei, a favor de la prevalença de l'aparell

¹⁵³ Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 1225-1227 (doc. 43). De fet, el 8 d'abril següent envià una prova del compliment de la prerrogativa als consellers, dient que havia negat al vicealmirall Antoni Bertran la possibilitat d'aplicar justícia per delictes comuns a un mariner. Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 193 (doc. 152).

¹⁵⁴ Colon i Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, 1227-1230 (doc. 44) i Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 490-493 (doc. 339).

jurídic ciutadà, en un moment d'especial activitat bèl·lica al mar i d'un eventual depassament de la capacitat coercitiva de l'almirall i dels seus subalterns.

4.5. Canvis en època d'Alfons el Magnànim

L'almirallat sembla sofrir certs canvis a l'entrar en el segle XV i, sobretot, a partir de l'embranchada de la política mediterrània promoguda per Alfons el Magnànim. Les reglamentacions de l'almirall, fixades i repetides en els nomenaments del càrrec des de l'inici del segle XIV i encara fins al 1387, quan s'institueix com almirall vitalíciament a Hug de Cardona i d'Anglesola, comte de Cardona,¹⁵⁵ no són les mateixes per les quals es regirà Romeu de Corbera, mestre de Montesa i de Sant Jordi, quan el rei li atorgui l'almirallat el 1420, també de manera vitalícia.

Els preceptes contemplats en el nomenament del nou almirall es diferencien lleugerament respecte als atorgats fins aleshores, pel que fa als capítols continguts, als drets sobre el botí i a la insinuació d'una (nova?) cúria de l'almirallat. Com era acostumat, el rei li atorgava la jurisdicció de les causes civils i criminals, tant principals com en apel·lacions, mogudes *inter personas maritimas et de nostro stoleo*, tant a terra com a mar, i establia que *tam per iudicis ordinarios vestre curie quam per delegatos a vobis* poguessin examinar i decidir sobre les qüestions. L'almirall, o bé els seus delegats i jutges ordinaris, podrien castigar els crims i delictes a través de penes i, igualment, commutar-les, eliminar-les o fer-ne composició. A més, tendria la potestat de citar, moure i suspendre els comissaris, algutzirs i altres oficials que exercissin jurisdicció al mar. Així mateix, rebria la quinta part de tots els emoluments de la cúria reial, tant per via del naufragi de l'armada, com d'adquisició de béns dels enemics, com en altra via de confiscació en el medi marítim, a més del salari acostumat per altres almiralls.¹⁵⁶

Romeu rebé el nou càrrec el dia 22 d'octubre de 1420, durant el setge de l'armada d'Alfons el Magnànim a Bonifaci, Còrsega; és a dir, un cop la flota estava ja constituïda, en acció i probablement necessitada d'un comandant urgent. Les especials circumstàncies que envoltarien la institució de l'ofici podrien explicar l'absència d'alguns

¹⁵⁵ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 179-181 (doc. 131) i De Laurencín, «Los almirantes», 340-346.

¹⁵⁶ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 185-186 (doc. 144).

passatges presents en la resta de nomenaments – com el referent a l’entrega del quadern de comptes –, però el que resulta més il·lustratiu és la insòlita absència del regiment referit als captius musulmans i als possibles tributs de sultanats islàmics. Per altra banda, l’augment de la retribució econòmica de l’almirall sobre el botí és revelador de les dimensions de l’empresa que s’estava duent a terme: de la vintena part que solia rebre l’almirall respecte a la part dels guanys pertanyents el rei, àdhuc fins trenta anys abans del setge, es passa a la cinquena part el 1420. Decisivament, Romeu de Corbera s’institueix per ocupar de manera efectiva el càrrec que l’autoritat monàrquica li atorgava en aquell moment i no només per fer-ne un ús purament nominal, com altres almiralls anteriors.

Resulta, en tot cas, revelador, l’esment a la cúria de l’almirallat i als seus jutges ordinaris, una dada fins aleshores inèdita en aquests tipus de nomenaments. Possiblement, A. de Capmany degué entrar en contacte amb aquesta notícia i això l’induí a afirmar que el Magnànim hauria instituït el *Tribunal del Almirantazgo* precisament el 1420, sense reproduir ni citar, però, aquesta font.¹⁵⁷ I, de manera anàloga, R. Gallofré i J. Trenchs es feren ressò de la mateixa notícia sense aportar-ne evidències documentals.¹⁵⁸ Res més es pot afirmar o desmentir pel que fa a l’existència d’aquesta cúria o tribunal que, per altra banda, ja no apareix en el nomenament de Berenguer d’Erill el 1441 com a nou almirall de totes les mars i terres del rei, a excepció de Sicília. L’ofici, que aleshores estava vacant per la mort de Joan Ramon Folch, comte de Cardona, li seria atorgat de manera vitalícia amb tots els honors, jurisdiccions – alta i baixa; civil i criminal – i prerrogatives dels anteriors almiralls. A més a més, rebria els salaris i retribucions de l’anterior almirall i, com a tal, hauria d’administrar justícia als sotmesos al seu càrrec: patrons de nau, galeres i altres fustes marítimes, subpatrons, nauers, còmits, mariners, socis... Berenguer d’Erill jurà per Déu i els sants evangelis exercir el càrrec que únicament ell i ningú més podria ocupar.¹⁵⁹

Els anys del regnat del Magnànim degueren implicar un major protagonisme a la figura de l’almirall, que se’ns dubte li brindarien una major visibilitat, atesa l’activitat de manera gairebé permanent de l’armada reial i la gran quantitat d’efectius que la

¹⁵⁷ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, I, 124 i 352.

¹⁵⁸ Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 119.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 192-193 (doc. 151).

conformaren. Potser aquesta major intervenció d'un càrrec que en altres contextos, com durant el regnat del primer Trastàmara, havia limitat la seva intervenció a la mínima expressió, només en moments molt puntuals, hauria motivat la reacció de les ciutats en restringir-li el seu àmbit d'acció. En aquells moment, els almiralls, així com els seus subalterns en cada un dels territoris de la Corona, els vicealmiralls, intentaren també resguardar els seus propis interessos. A l'entorn del 1423, el governador de Mallorca fou considerat enemic capital per haver empresonat a Antoni Castell, cavaller i jurat en cap del mateix regne, i beneficiari d'un guiatge de la reina que li permetia incorporar-se a l'armada del rei i que el col·locava, automàticament, sota la exclusiva jurisdicció del vicealmirall.¹⁶⁰

A través de l'anàlisi de documents aportats i transcrits en estudis anteriors es pot albirar un cert canvi en la institució de l'almirallat, des de la seva primera aparició en l'àmbit catalanoaragonès al segle XIII fins al segle XV. Amb tot i amb això, l'almirall no deixa de ser una figura envoltada de llums i ombres, que combinà períodes de més autoritat amb altres relegats a altres poders fàctics amb algun àmbit d'influència marítima. Com a oficial reial, es veuria sensiblement afectat per les ànsies d'autonomia de les armades ciutadanes i per les pretensions jurisdiccionals del Consolat de Mar.

En tot cas, la manca de documentació respecte a aquest càrrec, que limita els resultats de la recerca, no impedeix, però, afirmar la reduïda capacitat d'acció que li era reservada, sobretot en comparació al paper de l'almirall en altres contextos polítics, en els quals mantenia moltes altres responsabilitats.¹⁶¹

¹⁶⁰ ARM, AA 527/12. 1423.

¹⁶¹ És el cas, per exemple, del regne veí de Castella. Vegeu, per a aquesta qüestió, José Manuel Calderón Ortega, *El almirantazgo de Castilla: historia de una institución conflictiva (1250-1560)* (Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2003); Lorenzo Lage Estrugo, «La institución del almirantazgo en la península ibérica: hacia una perspectiva comparada», en *Las fronteras en la Edad Media hispánica, siglos XIII-XVI*, ed. Manuel García Fernández, Ángel Galán Sánchez, i Rafael G. Peinado Santaella (Sevilla: Universidad de Granada/Universidad de Sevilla, 2019), 421-432.

5. Les ciutats en l'espai marítim

5.1. Del naixement de les ciutats al “pactisme”

Durant el segle XIII s'assisteix a l'aparició d'un nou agent de pes en la vida política medieval que tindrà les seves ramificacions en l'espai marítim: la consolidació de les ciutats com a entitats amb personalitat pública. Es constitueix com un fenomen generalitzat en el marc del l'occident medieval, que disposarà de les seves exemplificacions en els comtats catalans i en els territoris recentment conquerits per la monarquia catalanoaragonesa. En un procés que va del reconeixement d'un grup de prohoms com a assistents dels oficials reials en la gestió de la vida pública de diversos nuclis catalans a la creació d'una *Universitas* consolidada amb jurisdicció pròpia, la monarquia establí una nova base amb la qual negociar i sustentar les seves polítiques, a més – o en omisió – dels altres estaments.¹⁶² Un esquema que ja des d'un inici serà implantat en les terres recentment conquerides als musulmans i en base a una reorganització del territori, ara administrat pels nous pobladors. La carta de poblament serà, a més de la pedra inicial d'un conjunt de privilegis que configuraran l'esperit propi del municipi, la garant de la independència senyorial dels pobladors de les noves terres, que tendran el monarca com a únic sobirà.¹⁶³ Les concedides a Tortosa i Lleida en el segle XII irradiaran sobre les de nuclis novament conquerits al segle XIII, entre els quals Mallorca i València.¹⁶⁴ La posterior reorganització del Conqueridor, que iniciarà a València el 1245 amb la disposició d'un cos de jurats i consellers com a representants

¹⁶² En el context català, aquest procés s'estructura a l'entorn dels segles XII i XV, des del sorgiment més o menys espontani d'uns representants de la comunitat a un reconeixement efectiu per part de la monarquia i atribució de poders jurisdiccionals a aquests nuclis, que encabiran el municipi dins del sistema de govern reial. Vegeu un resum acurat del desenvolupament en qüestió a José María Font Rius, «Génesis y manifestaciones iniciales del régimen municipal en Cataluña», *Miscellania Barchinonensia* 16 (1967): 90-115.

¹⁶³ Vegeu José Mª Font Rius, *Cartas de población y franquicia de Cataluña* (Madrid-Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983), I, especialment pp. XXVI.

¹⁶⁴ Sobre la carta de franquesa de Mallorca vegeu: Benet Pons Fàbregues, «La carta de franquesa del rei en Jaume I constituint el Regne de Mallorca», en *I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (Palma: Estampa l'Esperança, 1917), 23-54; Álvaro Santamaría Aránz, «La carta de franquesa de Mallorca, estatuto constituyente del reino», *Anuario De Estudios Medievales* 17 (1987): 207-228; Idem, «Sobre la datación de la carta de franquesa de Mallorca», en *Studia Historica et Philologica in honorem M. Batllori. Anexos de «Pliegos de Cordel», III* (Roma: Instituto Español de Cultura, 1984), 457-474 o Cateura Bennàsser, *Mallorca en el segle XIII*, 26-29.

populars en el govern ciutadà, s'estendrà a Barcelona i a Mallorca el 1249, en un procés d'ordenació municipal, segons J. M. Font i Rius, enquadrat en el marc d'una visió política més àmplia, que comprenia els tres regnes catalans, polaritzats en les seves capitals.¹⁶⁵ D'aquesta manera, quedaria establert un òrgan polític-administratiu de gestió ciutadana i salvaguarda dels seus drets i privilegis, amb capacitats d'intervenció mútua en ajuda i consell dels oficials reials, a partir del qual cada ciutat evolucionaria paral·lelament per camins diversos.¹⁶⁶ I, en aquest creixement i desenvolupament, hi jugaria un especial paper la competència dels ens ciutadans en la proposició de recursos majorment econòmics al monarca a canvi de concessions de llibertats.¹⁶⁷

L'ascensió econòmica de les ciutats podria contribuir, per tant, en els seus guanys polítics, traduïts en referència als aspectes que aquí ens interessin, a una major autonomia en el comandament de les flotes ciutadanes, però també a notables concessions al col·lectiu de mercaders que impulsaven l'economia de les ciutats mediterrànies. Ja en una de les primeres reorganitzacions del municipi de Barcelona, el 1265, l'historiador J. M. Font i Rius lliga l'adquisició per part de la ciutat de mesures proteccionistes i d'exempció de taxes en altres ports dels dominis reials amb l'anticipació d'una gran quantitat de diners a Jaume I, moment en el qual ja es fa referència a l'obligada prestació de naus ciutadanes per al servei del sobirà.¹⁶⁸

Però seria a partir de la constitució del sistema polític català conegut historiogràficament com a "pactisme" que les ciutats, com integrants i capdavanteres del braç reial, assumirien un paper rellevant en la vida política del territori, però sobretot en el marc de l'expansió de la Corona en el Mediterrani.¹⁶⁹ La monarquia trobarà en les ciutats i viles de Catalunya un interlocutor vàlid per obtenir el finançament de les seves

¹⁶⁵ Josep Maria Font i Rius, «Jaume I i la municipalitat de Barcelona», en *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval* (Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985), 671.

¹⁶⁶ Idem, «Valencia y Barcelona en los orígenes de su régimen municipal», en *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval* (Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985), 646-651.

¹⁶⁷ Aspecte assenyalat per Pella i Forgas i recollit a Font i Rius, «Jaume I i la municipalitat», 666.

¹⁶⁸ Font i Rius, «Jaume I i la municipalitat», 675-676.

¹⁶⁹ Vegeu sobre el "pactisme" a la Corona d'Aragó: Víctor Ferro, *El dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta* (Vic, Osona: Eumo, 1987), 9-12; Tomàs de Montagut Estragués, «Pactisme i absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern (s. XV- XVI)», *Anuario de Estudios Medievales* 19 (1989): 669-679, i Idem, «El poder del dret durant el regnat de Martí l'Humà», en *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015), 51-54.

campanyes a canvi de privilegis per a aquells indrets, encaminats a assumir una cada vegada més forta autonomia i una capacitat de gestió dels recursos autòctons que comportaria, amb el temps, la consolidació d'una fiscalitat municipal i, posteriorment, d'estat.¹⁷⁰ La major part de les armades per a les expedicions a Sardenya les assumiran les principals ciutats del Principat, acompanyades d'alguns subsidis del braç eclesiàstic i davant la negativa del braç militar a finançar una empresa que consideraven "patrimonial" del monarca i que no incumbia els interessos i la defensa de Catalunya.¹⁷¹ Ja a partir de la segona meitat del segle XIV, dins del braç reial català o bé per separat, el monarca obtindria igualment els donatius corresponents a la ciutat i regne de Mallorca, a través dels mateixos mecanismes "pactistes", és a dir, a canvi de condicions beneficioses pel regne. I el sistema es reproduiria de manera semblant en el regne de València.

Per altra banda, el Consell de Cent de Barcelona es faria càrrec de les facultats gestores en matèria marítima i mercantil dels efímers prohoms de Ribera, reconeguts com a *Universitas* al 1258 amb capacitat de promulgar ordinacions, però que aviat serien eclipsats pels consellers de la ciutat, en un moment anterior a l'aparició dels primers Consolats de Mar.¹⁷² Entre les atribucions que els consellers adquiriren dels prohoms de Ribera s'hi incloïa el nomenament de cònsols en les embarcacions que partien de Barcelona cap a territoris d'Ultramar, en una espècie de delegació itinerant dels prohoms en cadascuna de les naus barceloneses. Capacitat que compartiran en un període de temps determinat els prohoms, els consellers de Barcelona i el rei, i que acabarà per constituir un dels privilegis més defensats per la ciutat comtal i protagonista de no poques disputes.¹⁷³ La ciutat de Barcelona rebia, el 1266, de la mà de Jaume I, el

¹⁷⁰ Vegeu una síntesi acurada a Manuel Sánchez Martínez, *El naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya (segles XII-XIV)* (Girona: Eumo Editorial / Universitat de Girona, 1995). En paraules d'A. Díaz Borrás, *el peso específico de las ciudades fue eliminando las competencias feudales de los nobles con aspiraciones marítimas, dejando la cuestión entre el conde-rey, por un lado, y las ciudades con una flota propia*. Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 356.

¹⁷¹ Vegeu, per exemple: Manuel Sánchez Martínez, «Le financement des flottes royales de Catalogne au milieu du XIVe siècle (1353-1356)», en *Les ports et la navigation en Méditerranée au Moyen Âge*, ed. Ghislaine Fabre, Daniel Le Blévec, i Denis Menjot (Paris: Editions du Manuscrit, 2009), 243-252.

¹⁷² Vegeu Font i Rius, «La universidad de prohombres», 708-709.

¹⁷³ Com per exemple la vigent entre Barcelona i Mallorca al 1351 sobre la capacitat de nomenar els cònsols d'Ultramar. A mesura que augmentaren els consolats d'Ultramar estables durant el segle XIV, minvaren els itinerants. Maria Teresa Ferrer i Mallol, «El consolat de Mar i els consolats d'Ultramar, instrument i manifestació de l'expansió del comerç català», en *L'Expansió Catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana: actes del séminaire-seminari, celebrat a Barcelona el 20 d'abril de 1998*, ed. Maria Teresa Ferrer

privilegi del nomenament de cònsols en les embarcacions que viatgessin a Ultramar— facultat reservada als prohoms de Ribera segons les seves ordinacions del 1258 –, que seria ampliat el 1268, esmentant ja la potestat d’elegir cònsols a tot arreu on viatgessin els vaixells barcelonins, davant dels quals tots els súbdits del rei haurien d’acudir per solucionar les seves querelles.¹⁷⁴

5.2. La protecció i la defensa del territori

L’exclusiva articulació de cadascuna de les ciutats de la Corona i, sobretot, d’aquelles que es constituïen com a capitals dels territoris independents i circumscrits als dominis de la monarquia catalanoaragonesa, impossibilita un estudi generalitzat, d’acord amb les seves particularitats. Això no obstant, aquelles costaneres sí que són susceptibles d’un estudi global des del moment en què les seves competències comunes implícitament comprenien, en major o menor mesura, gestions de i relacions amb l’espai marítim. Entre les facultats més primigènies dels dirigents dels nuclis locals hi havia la defensa, no només dels interessos i les necessitats de la ciutat i dels seus pobladors, sinó també del territori; capacitat, aquesta darrera, compartida amb el monarca. Els dirigents dels nuclis urbans vetllaven pel seu abastiment frumentari, que en gran part arribava per via marítima, però també pel resguard del comerç i del sector mercantil, sostenidor de grans beneficis econòmics.¹⁷⁵ Aquests objectius pogueren desplegar-se exitosament gràcies a reiterades concessions reials a les ciutats costaneres de la Corona que augmentaren el seu radi d’acció en variats aspectes. Foren igualment dotades d’una capacitat marítima bèl·lica que aviat es convertiria en peça clau de les armades promocionades pel rei, en la mesura que les ciutats s’alçaven com a grans sostenidores econòmiques de les seves polítiques. La seva projecció marítima es podria resumir en dues vies: en interès propi, en matèria d’abastiment, defensa i protecció de

i Mallol i Damien Coulon (Barcelona: CSIC, 1999), 67-69. Vegeu també Duran i Duelt, «Consolats de mar i consolats d’ultramar», 567-568.

¹⁷⁴ Vegeu, a més dels dos anteriors, Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Sobre els orígens del Consolat de Mar de Barcelona el 1279 i sobre els cònsols d’Ultramar a bord de vaixells. Un exemple de 1281», *Anuario de Estudios Medievales* 23 (1993): 146.

¹⁷⁵ En referència als armaments per a l’abastiment frumentari de les ciutats i les disputes desencadenades amb altres nuclis poblacionals per aquesta qüestió, remet al meu article: Victòria A. Burguera i Puigserver, «“Car més val contendre ab la quartana que ab flaquea” Conflictividad marítima en tiempos de carestía en la Corona de Aragón a principios del siglo XV», *Revista Universitaria de Historia Militar* 6 (2017): 43-61.

les seves activitats econòmiques, i en relació amb la seva subordinació al rei, per mitjà de l'aportació d'embarcacions ciutadanes pel sosteniment de les polítiques del monarca. La petició de Jaume I al jove govern municipal barcelonès el març de 1264 de dues galeres en cors contra els moros correspon a una de les primeres evidències d'armaments bèl·lics municipals. No se sap ni quant de temps estigueren vigents ni com es finançaren, però el monarca renuncià a rebre cap tipus de retribució econòmica de ribatge ni de quint, de manera que tot el benefici fou per a la ciutat, en gratificació de la seva contribució.¹⁷⁶

Més enllà de les polítiques expansionistes, diverses iniciatives reials, però també ciutadanes, perseguiren la protecció i la defensa de la terra i de les costes, interès compartit entre el territori i el sobirà. Aquest doble interès repercutí ocasionalment en el finançament d'armaments de col·laboració mútua entre el sector ciutadà i el fisc reial, tal i com mostren alguns testimonis primerencs. El 1289 la monarquia sol·licità la col·laboració de la ciutat de Barcelona per l'armament de quatre galeres contra l'amenaça d'un assalt a les terres del rei, per a la qual cosa els consellers disposaren de 40.000 sous per finançar quatre de les sis galeres que armava el rei a la mateixa ciutat. Com a retribució, les arqueles del rei s'encarregarien de sufragar les despeses de la flota durant dos mesos. El botí que obtindrien les quatre galeres cofinançades es repartiria en dues parts iguals – rei i ciutat de Barcelona – una vegada descomptats els salaris de l'almirall, còmit i altres membres de l'armada; a excepció dels captius de major importància, de rescat superior a 100 morabatins, tant cristians com musulmans, que correspondrien al rei. L'acord contemplava també l'obligació de vendre totes les preses a Barcelona i dedicar els guanys obtinguts a la reparació dels murs de la ciutat.

Per tal de facilitar el reclutament de la tripulació, des de la corona s'impulsaren mesures com el guiatge per un any de totes les causes i qüestions judicials als habitants de Barcelona. El nomenament de l'almirall, còmit i escrivà d'aquella flota correspondria conjuntament al rei i als dos delegats de la ciutat de Barcelona, Ramon Marquet i Berenguer Mallol, càrrecs que haurien de recaure en persones de la mateixa ciutat. Aquests delegats, per mitjà d'un jurament, quedaven responsables de les sis galeres en custòdia i protecció de les *rippariae vestrae Barchinonae et Majoricarum*.¹⁷⁷ En efecte,

¹⁷⁶ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 31-32 (doc. 16).

¹⁷⁷ *Ibidem*, 67-68 (doc. 44). Cfr. Ferrer i Mallol, «Sobre els orígens del Consolat de Mar».

aquestes iniciatives defensives s'acordaren en el moment del breu traspàs del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó durant el regnat de Pere el Gran arran de l'arrabassament del tron a Jaume II de Mallorca per part del que seria posteriorment el rei Alfons el Franc. I es pot comprovar que, des de l'inici i tal i com es faria efectiu després de la reincorporació definitiva del regne mallorquí a la Corona, aquest quedaria circumscrit, d'alguna manera, dins l'àmbit d'acció de la mateixa ciutat de Barcelona, també en matèria defensiva. Interessaria sobretot en aquells moments evitar que es materialitzessin els esforços del destronat sobirà de Mallorca per recuperar el seu regne legítim, circumstància que hauria precipitat la commutació de l'aportació dels cavallers mallorquins per la defensa del regne, pel manteniment de quatre galeres,¹⁷⁸ que segurament resultarien més efectives a l'hora d'evitar una futura conquesta d'un regne insular. La preocupació per la defensa de Mallorca hauria portat Alfons a obligar la contribució de cavallers, vídues, advocats, metges i clergues als subsidis de les *messions d'armades*.¹⁷⁹

Precisament en el regne mallorquí, la defensa del territori quedà establerta en una aportació acordada entre la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca i la monarquia privativa, a través d'un pariatge o pacte entre el municipi – que englobava tot el territori insular – i el rei. El conveni entre totes dues parts estipulà les condicions i les obligacions de cada part respecte a l'armada: la quantitat de diners que aportaria el fisc reial i la Universitat, que sempre correspondria a un cinquanta per cent de la totalitat de les despeses per part de cadascun; el comandament de l'esquadra, que seria també equitativa a través del nomenament de dos almiralls, un per part de la Universitat i l'altre per part del sobirà, i la salvaguarda dels interessos econòmics de tots dos col·laboradors. La primera aplicació d'aquest projecte es remunta al 1316: el pariatge armà una esquadra formada per quatre galeres, dos llenys de dos-cents remes i dues barxes *adversus piratas sarracenos*. El seu radi d'acció, en termes aproximatiu, estaria limitat a 60 milles en direcció a Barcelona i a 60 en direcció al Magreb; a 20 milles al nord de Menorca i a 20 al sud d'Eivissa, espai en el qual hauria d'actuar en defensa de

¹⁷⁸ Aquesta decisió es publicà el 1286 i es repetí el 1288. Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 84.

¹⁷⁹ Antonio Planas Rosselló, «Reforma municipal y creación de una jurisdicción marítima en Mallorca por Jaime II de Aragón (1298)», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* 20 (2010): 53.

les illes. Però més enllà del paper puntual d'aquesta esquadra, les mesures del pariatge aconseguiren transcendir més enllà dels seus límits i adoptar un caràcter perpetu: els armaments pactats entre el rei i el regne s'aplicarien sempre que la seguretat de la ciutat i regne de Mallorca ho requerís i sempre que el rei – que hauria de ser-hi present – ho trobés oportú.¹⁸⁰ En el cas del 1316, l'armada del pariatge s'uniria a un estol més gran, promogut pel monarca mallorquí, en el qual col·laborarien també els nobles i senyors de les seves terres “cismarines” (Rosselló, Cerdanya i Vallespir), de la mateixa manera que ho impulsava el rei d'Aragó amb consell dels prelats i altres nobles i ciutadans de les seves terres. Dos representants religiosos i dos civils acordarien l'aportació econòmica que les terres continentals farien cada any per a l'armada.¹⁸¹

El manteniment de galeres defensives o ofensives no era una mesura permanent, sinó circumstancial, vinculada a un moment o període concret. No hi havia, per tant, un sistema de finançament estable, sinó que aquest era temporal i podia recaure sobre diverses imposicions. Amb tot i amb això, les ciutats no tingueren total llibertat d'acció a l'hora d'armar embarcacions o organitzar expedicions marítimes de caràcter militar per defensar el territori. Necessitaven – almenys en un inici – el vistiplau previ del monarca, que hauria d'aprovar les ordinacions de l'esquadra ciutadana i regular la seva intervenció en aquests tipus d'activitats. Com el 1314, quan Jaume II d'Aragó aprovà i confirmà una ordinació dels consellers de Barcelona sobre alguns impostos que permetrien mantenir dues galeres i un lleny contra pirates infidels. L'armada es finançaria a través d'una gabella temporal sobre la venda de cada quartera de gra i de cada lliura de carner, vaca, “mascle” o ovella, extensible fins a quatre anys. La iniciativa de la ciutat va ser lloada pel monarca, ja que contribuiria a l'honor del rei, de la fe catòlica, en utilitat del comú i a la defensa de les riberes i mars de les terres del rei. Els guanys obtinguts haurien de revertir forçosament en el sosteniment de les mateixes galeres i llenys o en la construcció d'altres. Sens dubte, el rei premià l'esforç exclusiu de

¹⁸⁰ Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 34; F. Sevillano reproduïx els 10 capítols d'aquest acord i també ofereix alguns exemples d'armades amb el sistema del pariatge al segle XIV a Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del puerto*, 88-91 i nota 127.

¹⁸¹ Vegeu Ortega Villoslada, *El reino de Mallorca*, 67, nota 6. La iniciativa catalanoaragonesa podria relacionar-se amb la referida a la nota successiva.

la ciutat barcelonesa amb l'exempció de tota autoritat i jurisdicció, tant seva com de qualsevol oficial reial, sobre l'armament ciutadà.¹⁸²

Algunes accions defensives es convertien en el pretext de clares ofensives contra enemics, fins i tot en zones ben allunyades de la costa. Els quantiosos beneficis als quals tendrien accés en cas d'una victòria justificava l'empresa, que sempre podria ser justificada pel combat "contra l'infidel". Per la qual cosa no resulta estrany trobar la unió de forces de diverses ciutats com Sevilla, València i Barcelona, en iniciatives contra els musulmans i en defensa d'uns objectius comuns en el període de la cruenta lluita pel control de l'Estret.¹⁸³

5.3. Els anys '30: la guerra de Sardenya

La dècada dels anys 30 del segle XIV suposaren un veritable camp d'entrenament per a la marina ciutadana, del costat dels armaments promocionats pels monarques d'Aragó i Mallorca contra Gènova, aliada amb Granada, en la guerra de conquesta de Sardenya que ocupà la major part d'aquesta dècada. Les ciutats de Barcelona, Tortosa, València i Mallorca oferiren una contribució particular per a la guerra, a més del donatiu que el 1333 les ciutats i viles del Principat atorgaren al monarca davant la negativa de les Corts a contribuir-hi amb un subsidi.¹⁸⁴ L'octubre de 1330 estava en funcionament una nova flota de vuit galeres armades per mitjà del pariatge entre els jurats de Mallorca i el lloctinent, en la qual també hi participaren alguns prohoms barcelonins. Les seves actuacions se saldaren en un conflicte diplomàtic per haver protagonitzat una escomesa contra granadins, que en aquell moment estaven en guerra amb Aragó, però en pau amb Mallorca.¹⁸⁵ Els preparatius d'una ofensiva contra Gènova per part del monarca d'Aragó mobilitzaren el seu vassall, rei de Mallorca, que hagué d'assegurar els

¹⁸² Vegeu Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, I, 119 i 665, i II, 134-135 (doc. 91). Alguns antics historiadors mallorquins es feren ressò de les ordinacions de la ciutat de Barcelona del 1315, reportant la imposició instaurada sobre les embarcacions nacionals que ancoraven en aquell port per destinar-la a l'enllestiment d'una armada contra moros. Juan Dameto, Vicente Mut, i Gerónimo Alemany, *Historia general del reino de Mallorca escrita por los cronistas don Juan Dameto, don Vicente Mut y don Gerónimo Alemany*, I (Palma: Juan Guasp y Pascual, 1840), 767.

¹⁸³ N'és una mostra la unió en conserva que decidiren fer les flotes de la ciutat de Barcelona, de la ciutat de València i una flota castellana promoguda per la ciutat de Sevilla, l'arquebisbe de la mateixa ciutat i l'almirall de Castella el 1315. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 143-145 (doc. 99).

¹⁸⁴ Sánchez Martínez i Orti Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, XII i 50-61.

¹⁸⁵ Ortega Villoslada, *El reino de Mallorca*, 78-79, nota 17 i 18.

armaments de les forces del Rosselló i de les Illes. La ciutat i el regne de Mallorca aportaren el seu contingent d'embarcacions al conflicte, però es preocuparen especialment perquè les ordres i els acords entre tots dos reis no afectessin al valuós privilegi del pariatge, tan necessari per a la defensa de les Illes. Sota el pretext de la *deffensio deles gens sues*, l'armada mallorquina es posà en funcionament per mitjà d'aquest acord de contribució bicèfala.¹⁸⁶

Els acords de guerra entre el monarca d'Aragó i de Mallorca contra Gènova són un reflex de la fonamental participació de les ciutats de Barcelona i de Mallorca en la gestió de l'ofensiva, com a principals executores que n'eren.¹⁸⁷ Però mentre que la flota aportada per la ciutat insular quedava regulada segons els termes establerts en el pariatge, la poderosa ciutat de Barcelona assolí durant aquest conflicte una sèrie de concessions i llibertats que situaren la seva armada a l'altura de la flota reial, i el patriciat urbà al nivell de qualsevol senyoria. Augmentà el poder i jurisdicció dels dirigents municipals dins l'àmbit marítim, tot i que les seves accions restessin limitades al conflicte existent.

El gener de 1331 la ciutat de Barcelona es disposava a enllestir una armada per dirigir contra els enemics del rei: genovesos i saonesos. Alfons el Benigne acceptà la proposta i aprovà l'elecció del capità que els consellers col·locaren al capdavant de l'empresa: Guillem de Cervelló. Però la col·laboració de la ciutat a la guerra vigent en aquells moments entre el rei d'Aragó i la República lígur aniria acompanyada d'una sèrie de peticions que els magistrats barcelonesos demanarien a canvi de l'ajuda. Aquestes súpliques, que obtingueren finalment el vistiplau reial, anaven encaminades a aconseguir el deslliurament de l'armada ciutadana respecte a qualsevol autoritat superior, la consolidació de l'autonomia fiscal de la flota i l'obtenció de la jurisdicció del capità sobre els membres de la seva tripulació. Indirectament, implicaven el

¹⁸⁶ Vegeu *Ibidem*, 79-86, sobretot les notes 19 i 28. L'interès per la protecció del pariatge en aquesta contesa apareix també recollit a Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 35. Per a més informació sobre aquest conflicte remet a Josefa Mutgé i Vives, «La guerra contra Gènova de 1330-1335: Documentació Barcelonina», *Anuario de Estudios Medievales* 2 (1965): 229-256; Eadem, «La contribució del regne de Mallorca a la guerra catalano-genovesa de 1330 a 1335», en *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 1989, 217-226, i Pau Cateura Bennàsser, *La Trentena esgarriadora. Guerra i fiscalitat. El regne de Mallorca (1330-1357)* (Mallorca: El Tall Editorial, 2000), 7-36.

¹⁸⁷ L'acord fou signat al 1333 pel rei d'Aragó i els dirigents de la ciutat de Barcelona, per una banda, i pel rei de Mallorca i els dirigents de la ciutat de Mallorca i de la vila de Perpinyà, per una altra. Madurell Marimón, «Ordenanzas Marítimas», 617-621.

reconeixement dels consellers barcelonesos com a autoritat naval autònoma que actuaria en el context marítim en servei del rei, però com a ens independent, al marge de la submissió a l'almirall i altres oficials reials.

Guillem de Cervelló o els seus sotscapitans i comissaris, en nom i per voluntat dels consellers i de ningú altre, tendria capacitat de nomenar capitans i presidents d'altres embarcacions per incorporar-los a l'armada ciutadana, que actuaria sempre en benefici del monarca. Aquests haurien de presentar garanties davant dels consellers de Barcelona mentre que complirien el seu mandat en nom d'ells i, davant de qualsevol perill o altercat que comprometés l'armada, inclús abans de disposar-se a fer un desembarcament en terra d'enemics – el conegut amb el llenguatge medieval com “terrassania” –, haurien de consultar-ho amb els consellers i actuar d'acord amb el seu consell.¹⁸⁸ El rei atorgava al capità de l'esquadra barcelonesa les mateixes prerrogatives sobre els acordats a l'armada que a l'almirall en matèria de jurisdicció civil i criminal, des de quinze dies abans de l'embarcament a quinze dies després del desarmament, així com també sobre els operaris encarregats de construir o reparar les embarcacions que en formaven part, tot i que exclusivament en qüestions entre ells mateixos i durant el temps de construcció o reparació dels vaixells. En qualsevol cas, s'exceptuaven les accions reals, que recaurien sobre els oficials ordinaris. Les taxes que correspondrien al sobirà sobre les preses que l'armada ciutadana obtengués se cedien a l'organisme municipal. El capità hauria de respondre només als consellers i no davant dels magistrats reials – al contrari que la resta d'embarcacions – de qualsevol qüestió referent a les víctimes de les seves accions.¹⁸⁹ El lucre obtingut per l'armada serviria per al seu manteniment i per satisfer els salaris del capità i els seus diputats, que serien concordats

¹⁸⁸ “Et quod caveat ac cavere teneatur in posse vestri consiliariorum et proborum hominem civitatis predictae, recipiendum nomine universitatis jam dicte, sub virtute sacramenti et homagii vobis prestandi, ac aliis caucionibus et securitatibus, de quibus vobis videbitur”. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 186-188 (doc. 126).

¹⁸⁹ “Et quod vos consilarii et probi homines ex vestra industria, et absque aliquo pecuniario suffragio nostro ad omnia supradicta ex natura et fidelitate proceditis; volumus, ordinamus ac ex certa sciencia vobis concedimus, quod de bonis, armis, mercibus et aliis quibuscumque rebus existentibus in navibus, galeis, lignis et aliis quibuscumque vassellis dictorum Januensium intrinsecorum et extrinsecorum ac Sahonensium, ac aliorum quorumcumque inimicorum nostrorum, cujuscumque legis, status aut condicionis existent, ac de personis eorum capiendis per armatam vel stolium supradictum, cui dictus nobilis Guillelmus de Cervilione, aut deputati seu ordinati ab eo preefuerint, in simul vel divisum, non nobis vel curie nostre sed vobis dictis consiliariis et probis hominibus aut cui seu quibus vos volueritis vice aut nomine universitatis dicte civitatis Barchinone, teneatur dumtaxat dictus capitaneus respondere”. Ibidem.

anteriorment amb els consellers. I, naturalment, quedaven fora de tota transacció qualsevol persona, mercaderies o béns dels aliats del rei i d'aquells que estiguessin en pau o treva amb ell.

La ciutat de Barcelona s'instituïa, d'aquesta manera, com a delegació sobirana dels interessos del monarca, en paral·lel a la resta de comissionats reials, però amb uns interessos decisivament més partidistes. De la mateixa manera que el batlle general respecte als armaments de Catalunya i València, i el governador sobre els de Mallorca, els dirigents de Barcelona serien els garants de la validesa de les preses i, per tant, del comportament dels patrons, encara que només fos una prerrogativa aplicable a la seva pròpia flota i durant un conflicte determinat. O, el que és el mateix, en defensa dels objectius reials, la ciutat estenia la seva autoritat ramificant-se també dins l'espai marítim, sense que, en cap moment, això suposés un deslligament de la seva fidelitat al seu sobirà. I en aquest procés d'autonomia, justificat per la necessitat del rei – o la dependència – dels efectius barcelonesos per incrementar les forces marítimes que combatrien en les seves guerres, resulta especialment curiosa la capacitat atorgada pel monarca al capità de l'armada de poder nomenar altres capitans o presidents d'embarcacions perquè es possessin sota les seves ordres. Aquests haurien de jurar solament davant dels magistrats de la ciutat comtal que complirien amb el nou càrrec i actuarien segons intenció i finalitat dels dirigents municipals. El jurament, que aniria acompanyat de la presentació de garanties avaladores del seu acatament, comportava l'acceptació de les condicions de la guerra marítima: l'atac només als enemics del sobirà.

Aquesta competència ha pogut ser fàcilment comparada amb l'emissió de patents de cors per part de la mateixa ciutat de Barcelona, facultat, però, que exerciria de manera limitada i matisada. Si bé és cert que per mitjà dels procediments de jurament i homenatge habituals, acompanyats de la presentació de les garanties necessàries, el magistrat urbà podria investir del càrrec de capità a altres armadors, aquests s'incorporarien exclusivament al seu estol i actuarien sota les ordres del capità de la flota barcelonesa com a personal subaltern. La seva activitat no seria parangonable a la d'altres armadors privats que actuarien pel seu compte com a corsaris autoritzats pels funcionaris del rei, podent-se incorporar, o no, a l'armada del mateix monarca.

Això no obstant, durant la guerra es permeté una participació activa de la ciutat també en les iniciatives de control dels corsaris o armadors privats, més enllà de l'àmbit

de la pròpia armada, com a suport a l'autoritat reial que representava el batlle de Barcelona. Així mateix ho ordenà el rei el 1334, en autoritzar el mateix batlle que, juntament amb els consellers de la ciutat i mentre durés la guerra amb Gènova, pogués instituir capità en qualsevol nau, coca o lleny gros, armat o sense armar, amb jurisdicció civil i criminal sobre els seus acordats – sempre a excepció de les qüestions reals –, *secundum statutum et consuetudinum armate*.¹⁹⁰ La disposició, que podia transformar qualsevol embarcació comercial en un potencial element bèl·lic contra l'enemic, assegurant, a més, la seva defensa, incloïa els magistrats de les urbs com a agents actius de la iniciativa, pocs anys després d'haver ampliat les prerrogatives de l'estol ciutadà que participaria a la guerra contra els genovesos.¹⁹¹

Les clamoroses llibertats concedides a la ciutat comtal en el simultani estímul i gratitud per la participació en el conflicte contra Gènova entraven clarament en discordança amb les de l'almirall, pel trasllat de part dels seus atributs als dirigents locals. I les demandes en aquest sentit no es feren esperar. De fet, resta incert el temps durant el qual l'armada barcelonesa pogué gaudir de la independència concedida el 1331, abans que el rei la sotmetés posteriorment a la jurisdicció de l'almirall Pere de Montcada, arran de les seves reclamacions. El que sí és cert és que, en l'estira-i-arrotonsa entre els consellers i l'almirall, la balança tornà a decantar-se cap a la banda ciutadana el 1346, quan el rei desvinculà del pavelló reial a les armades de la ciutat de Barcelona, de València i d'altres llocs del domini reial.¹⁹²

Per altra banda, els representants de les ciutats pogueren també explotar el seu caire de propietaris de naus i noliejar-les a particulars, que serien els que emprendrien els armaments, sense cap més submissió a l'autoritat municipal. Les ciutats hi participarien solament en qualitat de propietàries de l'embarcació, la qual cosa els permetria l'accés a una tercera part dels guanys, però, en el pitjor dels casos, també de les pèrdues. Precisament el mateix any 1331, tretze armadors ciutadans de Barcelona noliejaren a la pròpia ciutat la coca de tres ponts anomenada Sant Climent per tal

¹⁹⁰ Ibidem, 205 (doc. 136).

¹⁹¹ Precisament en termes de defensa Alfons el Benigne promulgà al 1331 els edictes de control de la navegació comercial proposats pels consellers de Barcelona i signats també per Jaume II de Mallorca, que se centraven bàsicament en assegurar la dotació d'armes suficients per a la segura circulació de les embarcacions comercials. Madurell Marimón, «Ordenanzas Marítimas», 611-617 i 621-628 (doc. II), i Palou i Miquel, «La regulació de la navegació», 783-784.

¹⁹² Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 233 (doc. 155).

d'armar-la en cors. En el contracte estipulat entre els dirigents locals i els armadors, totes dues parts s'acordaren en termes d'aportacions i repartició de beneficis, afegint en una de les clàusules que serien els propis armadors els que elegirien el capità que, amb consell de la resta d'armadors, comandaria la coca i les altres embarcacions que hi anirien en conserva.¹⁹³

L'inici de la catorzena centúria i el conflicte amb la potència lígur hauria representat el punt inicial de la carrera de llibertats en l'àmbit naval que obtindrien ciutats riques i influents com Barcelona i València i, en menor mesura, la ciutat de Mallorca al llarg del segle XIV, en contraprestació als serveis prestats al monarca per mitjà de les seves flotes o la cessió de grans sumes de diners. I en aquesta inevitable – i, fins a cert punt, informal – jerarquització entre les ciutats marítimes catalanoaragoneses dins l'espai marítim, la capital catalana ocuparia una especial posició.

L'exempció del quint de les armades dels barcelonesos sembla remuntar-se al primeríssim privilegi de Ramon Berenguer III. Jaume I repetiria la mateixa dispensa del *ribaligium aliquod quintam* per a dues galeres que el 1264 els prohoms i la Universitat de Barcelona armaren contra els musulmans. Aquests preceptes foren repetits en armaments posteriors, com el que es preparà el 1378 en ofensiva als enemics de la fe, en el qual els consellers recordaren que, *per privilegi antich sia atorgat a la ciutat e ciutadans de Barchinona que de galeas que ells armen no hajen a dar a vos, senyor, quint ne altre dret*. L'antic privilegi d'època comtal *a novo usagio per eundem imposito, videlicet quinta de òmnibus galeis*, exhibit pels prohoms de Barcelona, fou finalment ratificat per Alfons el Magnànim el 1424, de manera perpètua, i ampliat a l'armament de rampins, petites fustes de rem, galiotes, bergantins i naus.¹⁹⁴ Però l'important contribució de l'armada ciutadana no només es veié compensada per la descàrrega fiscal, sinó també per la cessió, a la llarga, permanent, de la jurisdicció civil i criminal als capitans de les seves esquadres.¹⁹⁵

¹⁹³ Ibidem, 191-195 (doc. 128). Entre ells, els armadors instituïren Galceran Marquet com a capità de la coca, que hauria d'actuar amb consell de la resta d'armadors. Ibidem, 188-190 (doc. 127). Finalment, aquest armament concloué amb la presa d'una coca genovesa i del seu capità, Conradino de Monella, a més del botí d'una galera de pisans. Ibidem, 197-198 (doc. 130).

¹⁹⁴ Ibidem, 31-32 (doc. 16), 306-308 (doc. 207), 428-429 (doc. 288).

¹⁹⁵ Així s'especificava en els capítols de l'armada que la ciutat de Barcelona preparà el 1397 contra els musulmans. Ibidem, 384-388 (doc. 262).

5.4. El naixement de les diputacions del General

Els conflictes marítims de gran envergadura es repetirien durant les dècades dels cinquanta i fins als setanta del Tres-cents, etapa que es traduí novament en una major presència dels magistrats barcelonesos en termes decisius per l'esdevenir de dues cruentes guerres, amb Gènova i amb Castella, lliurades, en gran part, en terreny marítim. La navegació comercial dels catalanoaragonesos, amenaçada per la presència d'efectius enemics en les principals rutes de comerç internacional, tornà a ser restringida el gener de 1353 només a les galeres armades per gent de la terra, mentre que la resta d'embarcacions – naus, coques, llenys i barques – quedaren reduïdes al transport de productes de primera necessitat – vitualles, carbó, pedres de molí, terrissa, espart, palma i fusta –, sempre i quan naveguessin per mars properes. Les limitacions augmentaren durant el mes següent arran de la notícia d'un altre armament per part de la república lígur i es reduí de bell nou la navegació tan sols a les embarcacions pròpies, dedicades exclusivament al transport de vitualles, eixàrcies, etc. Tanmateix, es repetiren noves ordinacions sobre la navegació comercial el març de 1354, que la lligaren a l'obtenció d'una llicència o bé del consell reial o bé del batlle general de Catalunya.¹⁹⁶

Aquestes ordinacions foren modificades per unes altres de més estrictes just dos anys després, mesos abans de concloure una treva amb els genovesos. A part de la reiterada obligació d'obtenir una llicència d'un oficial reial i de modificar la navegació, sotmetent-la a unes condicions adequades al tipus d'embarcació sota amenaça de *cors et d'aver*, la nova ordinació obria la porta a l'aplicació de la violència privada en cas d'incompliment dels preceptes: autoritzava a l'ús del cors per atrapar els vaixells que es trobessin navegant en contra de les ordenances. El sobirà autoritzava a qualsevol corsari o sotmès de la seva senyoria a prendre'ls, així com tot el seu càrrec, que es repartiria en parts iguals entre el corsari i el monarca, si es tractava d'una embarcació de la terra del rei, però si el transgressor era propi de la terra de la reina, dels infants, prelats o rics homes, súbdits del sobirà, la tercera part seria pel monarca, una altra tercera part la

¹⁹⁶ Disposicions contestades pels consellers de Barcelona a causa dels perjudicis que suposaven pel lliure comerç dels catalans. Palou i Miquel, «La regulació de la navegació», 787-790; Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 245-246 (doc. 165) i 250-252 (doc. 169), i Idem, *Ordenanzas navales*, 55-61 i 127-133.

rebria el senyor del vaixell infractor i, una altra tercera, el corsari que l'hauria pres.¹⁹⁷ Les ordinacions per al control de la navegació se signaren el 26 de febrer de 1356, just el mateix dia que les dels armaments en cors, a través de les quals Pere el Cerimoniós posava tota una sèrie de recursos a l'abast d'armadors privats per tal d'estimular l'ofensa als lígurs i protegir, així mateix, la costa. Les restriccions de la navegació naval es reiteraren al juliol, a causa del temor d'un estol genovès, però foren revocades poc després a Barcelona, arran dels greuges que causaven en el comerç d'aquella ciutat.¹⁹⁸ De fet, el rei ja havia concedit als ciutadans i habitants de Barcelona que poguessin fer servir qualsevol embarcació per assegurar vitualles i mercaderies a Mallorca, *qui cum sint insulares indigent resugeracione aliarum partium et succursu*, no obstant les prohibicions que les mateixes ordinacions imposaven sobre l'ús de vaixells que no fossin dels dominis reials.¹⁹⁹

Les rèpliques del magistrat barcelonès a les dificultats d'aplicació de les ordinacions restrictives de la navegació, que sovint provocaven embargaments als navegants de Barcelona o a altres que portaven mercaderies a aquella ciutat, impulsaren el monarca a solucionar l'afer atorgant als dirigents locals potestat per excloure's de l'abast de les ordinacions i autoritzar viatges marítims, tant d'embarcacions pròpies com de qualsevol que arribés al port barcelonès. Això s'esdevingué almenys, en dues ocasions: el febrer de 1357 i el novembre de 1359, tot i que en aquesta darrera s'incidí en què els navegants – fossin de Barcelona o no – haurien de presentar seguretats també davant del batlle general. Normalment, les llicències que autoritzaven la navegació comercial en temps bèl·lics eren atorgades pel batlle general i pel vicealmirall, però en la seva absència podien relegar-se al batlle de la ciutat de Barcelona, amb l'assessorament dels consellers.²⁰⁰

Les guerres, que incidien en els diversos vessants de la relació entre el municipi de Barcelona i el mar – regulació del comerç, defensa de la costa i ofensiva contra l'enemic –, presentaren el marc adequat perquè la capacitat de decisió ciutadana representés cada vegada un paper més clau per a la mobilització de recursos destinats

¹⁹⁷ Es reproduïx l'ordinació a: Palou i Miquel, «La regulació de la navegació», 797-801.

¹⁹⁸ Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas navales*, 71-72 i 143-144, i Idem, *Memorias históricas*, II, 262-263 (doc. 175).

¹⁹⁹ Idem, *Memorias históricas*, II, 261-262 (doc. 174).

²⁰⁰ Ibidem, 264-265 (doc. 177); 268-269 (doc. 180), i 280-281 (doc. 187).

a l'enfrontament bèl·lic i per a la pròpia defensa dels interessos de les oligarquies urbanes. Dècades de conflictes intermitents amb la república lígur i les amenaces d'un conflicte amb l'estat veí de Castella havien clarificat les necessitats de disposar d'una defensa efectiva, tant del propi territori com de l'activitat econòmica més preponderant: la mercaderia. A les corts reunides per a la resolució del conflicte amb Gènova, el juny de 1356, els braços proposaren al rei la presa d'un seguit de mesures per a la defensa del Principat, entre les quals es contemplava la disposició de galeres per a la defensa de la costa des d'abril a setembre, i la diputació de persones amb poders suficients per donar llicències de cors i promulgar ordinacions.²⁰¹ De fet, en unes ordinacions del mateix any sobre la navegació, es feia al·lusió explícita a la crida de totes les embarcacions de la terra per tal que actuessin en defensa dels ports.

Aquest vessant defensiu, cobert a través d'armaments ciutadans, reials i privats, es veuria reforçat poc després per una nova institució que s'obriria pas en el terreny marítim amb el pretext de la defensa del Principat: la diputació del General. Com a representació – amb el temps, permanent – de les corts de Catalunya, nasqué durant el conflicte amb Castella amb l'objectiu de recaptar el donatiu que els braços solien atorgar al rei per al manteniment de la guerra i la defensa del territori, sense la necessitat de mantenir les corts convocades de manera contínua. En la creació dels primers diputats a la cort de Cervera de 1359, les seves funcions es resumiren en la recaptació del donatiu al rei i en l'arbitri de qüestions sobre la guerra i la defensa, referents tant a tropes terrestres com a estols navals. Com a delegats de les corts, acordarien directament amb el rei les qüestions urgents que requerien una solució ràpida, eludint l'alentiment que suposava la convocatòria de les corts. A les de Montsó del 1362-1363, s'incrementaren les impositcions a través de la creació de dues noves taxes que serien conegudes com "generalitats" – en la mesura que afectaven a tota persona, de qualsevol estament o condició – sobre les importacions i exportacions a partir dels drets d'entrada i d'eixida, i del dret de bolla sobre els teixits. Gràcies a la recaptació d'aquests impostos, les mateixes corts ordenaren la construcció de vint galeres per a la defensa.²⁰² Algunes

²⁰¹ Palou i Miquel, «La regulació de la navegació», 795-796, nota 55.

²⁰² Vegeu, entre d'altres: Maria Teresa Ferrer i Mallol, «El naixement de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)», en *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys* (Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Catalans, 2011), 19-42; Eadem, «Les Corts i La Generalitat de Catalunya», 168-170, i Eadem, «Les corts de Catalunya i la creació de la Diputació del

d'aquestes galeres es degueren armar en l'estol conjunt organitzat pels diputats del General de Catalunya i Mallorca,²⁰³ d'una part, i Pere el Cerimoniós el 1363, d'una altra, *per deffensio de les mars e marítimes e sotmeses del senyor rey, per raho de la guerra de Castella e per ofensiu dels enemichs*.²⁰⁴ La inversió del General en la construcció de les galeres es veuria retribuïda, en un futur, a través del seu préstec al rei, a particulars o a les mateixes ciutats. I, d'una manera més immediata, per mitjà dels guanys obtinguts en matèria de botí. A l'armament acordat a les corts de Montsó, el monarca i els diputats del General renunciaren a la seva part corresponent a les quantitats que hi havien assignat, de manera que els beneficis de la flota es destinaren a compensar futures despeses en l'armament de les mateixes galeres i a la satisfacció dels salaris de la tripulació. L'estol en qüestió, armat pel rei i la Diputació del General de Catalunya i Mallorca, seria comandat exclusivament pel capità Olf de Pròixida, governador de Mallorca, sense que l'almirall, vicealmirall o altre oficial reial hi pogués intervenir en res o per res.²⁰⁵

Segons els capítols del donatiu del 1376, l'estol de la diputació del General de Catalunya, finançat a través d'un subsidi cedit al rei sota el pretext de la defensa del territori, es posaria, en aquesta ocasió, sota el comandament de l'almirall reial, tot i que limitant la seva intervenció sobre el dret de la tripulació envers les preses. El botí estaria exempt del quint i de qualsevol altre benefici reial; els presoners enemics serien íntegrament pels capturadors, a no ser que el general en reclamés algun per necessitats de la guerra; dels béns presos, però, s'hauria de descomptar la part de l'almirall, vicealmirall, senescal o capità, mentre que les embarcacions capturades als enemics restarien en propietat del General de Catalunya i Mallorca.²⁰⁶ El funcionament de l'estol de la diputació, així com les funcions dels mateixos diputats del General, quedava supeditat a la durada del conflicte i, per tant, del donatiu ofert per les Corts al monarca. Les galeres del General quedarien en mans de les Corts, que els intentarien treure

General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)», *Anuario de Estudios Medievales* 34, núm. 2 (2004): 875-938.

²⁰³ Vegeu a les pròximes pàgines el per què d'aquesta denominació.

²⁰⁴ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 285-288 (doc. 193). Vegeu també Idem, *Ordenanzas navales*, 43-44 i 115-116.

²⁰⁵ Idem, *Memorias históricas*, II, 285-288 (doc. 193). Vegeu Álvaro Santamaría Arández, «El gobierno de Olfo de Prócida. Una década de la historia de Mallorca (1365-1375)», *Hispania* 99 (1965): 393-396.

²⁰⁶ Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 153-154. Sánchez Martínez i Ortí Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, 499-500.

rendibilitat econòmica a través del préstec a particulars o al mateix sobirà, en els moments en què el seu armament no fos cedit en donatiu per les Corts.²⁰⁷

La diputació tengué, per tant, potestat per a la construcció de vaixells, sempre que fos necessari, i personalitat jurídica per encarregar-se de la flota en temps de pau.²⁰⁸

La institucionalització dels préstecs de les galeres de la Generalitat es produiria precisament amb la consolidació de la diputació com a òrgan de caràcter permanent i ja separat de les Corts, el 1413. Ferran I concediria als diputats la facultat de prestar les seves embarcacions pròpies al rei i al príncep amb totes les armes, artilleria i aparells corresponents per a qualsevol expedició en cors contra els enemics del regne; però pel que fa al préstec a particulars, calia, abans, mostrar fiances i seguretats adequades.²⁰⁹

A l'inici, els diputats s'intitulaven del General de Catalunya i de Mallorca, en la mesura que el regne de Mallorca, que no disposava de corts pròpies, eventualment va poder participar a les corts del Principat i atorgar el subsidi reial juntament amb els braços catalans. Després de la seva reincorporació a la Corona d'Aragó el 1343, els representants del regne foren convidats a formar part de les corts del Principat, tot i que no s'han conservat evidències que provin la seva efectiva assistència. Les primeres corts en les quals consta la participació dels síndics mallorquins són precisament les generals de Montsó dels anys 1362-1363.²¹⁰ Fruit d'aquestes corts fou el nomenament de cinc

²⁰⁷ Maria Teresa Ferrer i Mallol recull la indignació de Pere el Cerimoniós quan els diputats li negaren l'ús de les galeres del General, mentre que les Corts havien autoritzat el préstec a particulars. Ferrer i Mallol, «El naixement de la Generalitat», 36. Cfr. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 237.

²⁰⁸ Albert Estrada-Rius, «La administración de los efectos navales de la Diputación del General de Cataluña en el reinado de Alfonso el Magnánimo», en *Homenaje a José Antonio Escudero, II* (Madrid: Editorial Complutense, 2012), 823-824. Cfr. Idem, «La iurisdictio atribuida a la Deputació del General de Catalunya y su ejercicio», *Rudimentos legales* 1 (1999): 131-164.

²⁰⁹ Francisco de Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», en *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Valencia: Librerías «París-Valencia», 1896), 33-34; Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 236-237. Aquests autors destaquen el préstec de galeres al rei amb finalitats bèl·liques, i a particulars, amb finalitats comercials. La cessió de galeres al rei era gratuït si aquestes responien a qüestions defensives, mentre que per altres campanyes se li atorgaven en règim de préstec. I, així mateix, també les podien prestar a les ciutats. Estrada-Rius, «La administración de los efectos navales», 824.

²¹⁰ Anteriorment, les corts generals de la Corona havien pogut comptar amb la contribució financera del regne de Mallorca, però sense que es pugui provar la participació dels seus síndics en aquestes decisions. Un exemple seria el cas de les corts celebrades a Barcelona al 1292, durant l'efímera reincorporació d'aquest regne a la Corona d'Aragó arran de la conquesta del futur Alfons el Franc. Ja aleshores, s'acordà que l'illa de Mallorca aportaria el donatiu juntament amb el braç reial del Principat, mentre que les illes de Menorca i Eivissa ho farien juntament amb els braços militar i eclesiàstic. Cfr. Sánchez Martínez i Ortí Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, 19-23; Albert Estrada Rius, «Apunts per a l'estudi dels "deputats locals del General de Catalunya" (dels primers testimonis a la cort de Barcelona de 1413)», en *El territori i les seves institucions històriques, II* (Barcelona: Fundació Noguera, 1999), 709-710; i Antonio Planas Rosselló,

diputats encarregats de recaptar les generalitats, dos dels quals eren mallorquins: un, resident a Barcelona i l'altre, a Mallorca. Les reticències del regne insular a participar en unes corts com apèndix del Principat motivaren posteriorment l'absència dels seus síndics en corts successives i el 1366 impulsaren Pere el Cerimoniós a reconèixer-los el dret exclusiu d'intervenció a les corts generals de la Corona d'Aragó i no en aquelles del Principat, moment a partir del qual els mallorquins generalment pagarien el donatiu reial fora de les corts i de manera separada als braços catalans.²¹¹ Això no obstant, en algunes ocasions en les quals els síndics mallorquins intervendrien en corts generals, es recolliria el donatiu del regne i el de Catalunya a través dels diputats del general, elegits pels tres braços catalans, excepte dos que serien nomenats pels jurats i consell de la ciutat i regne de Mallorca.²¹² Les Illes no tengueren mai una diputació pròpia, per estar mancades de corts i, per tant, no poder delegar en persones representatives dels braços la recaptació dels impostos necessaris pel donatiu reial, invertit en la guerra contra els enemics del rei i la defensa del territori. És així que la part del subsidi del rei corresponent a Mallorca es recol·lectaria de vegades a través de representants mallorquins presents dins la Diputació del General de Catalunya, fruit de la presència dels síndics del regne a les corts generals de la Corona; altres vegades, de manera autònoma, per mitjà de la gestió dels propis jurats de la ciutat i regne de Mallorca.²¹³ El regne tengué, a més, una doble problemàtica en aquest sentit, perquè no constava de cap organisme que integrés la totalitat del territori insular, sinó que cada illa mantenia el seu Consell General independent i, al cap i a la fi, el Gran i General Consell mallorquí

«La participación del reino de Mallorca en las cortes generales de la Corona de Aragón», *Ivs fvgit* 10-11 (2002): 764-765. Sobre la negativa dels mallorquins a aportar el donatiu juntament amb el Principat, vegeu Santamaría Aránz, «El gobierno de Olfo de Prócida», 367-377.

²¹¹ Vegeu Planas Rosselló, «La participación del reino de Mallorca», 764-767 i Idem, «Las relaciones entre rey y reino en un territorio sin cortes. El caso de Mallorca», en *Repensando la articulación institucional de los territorios sin representación en cortes en el antiguo régimen en la monarquía hispánica*, ed. Juan Baró Pazos (Madrid: Marcial Pons, 2017), 101-104. Cfr. Ferrer i Mallol, «El naixement de la Generalitat», 28-29, i Romà Piña Homs, «Les Institucions de les Balears: Una resposta illenca als models catalans des de l'associació Regne de Mallorca-Principat», *Pedralbes: revista d'història moderna* 13, núm. 1 (1993): 41-42. Sobre la complicada relació de l'independent regne de Mallorca i el principat de Catalunya a l'edat mitjana vegeu la recent síntesi d'Antoni Mas i Forners, *Llengua, terra, pàtria i nació. L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca* (Palma: Documenta Balear, 2020), 33-43.

²¹² Com succeiria a les corts de Montsó de 1376. Vegeu Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 149-159, i Sánchez Martínez i Orti Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, 469-528.

²¹³ Un exemple d'aquest darrer cas és el donatiu de 1380. Cfr. Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 159-164, i Planas Rosselló, «La participación del reino de Mallorca», 767.

– que, a la vegada, estava integrat per representants de tota l'illa i no només de la ciutat – aglutinà la potestat de negociar els subsidis que totes les illes havien d'aportar al rei, sense disposar de la representació dels menorquins i els eivissencs.²¹⁴ Això no obstant, seria possible parlar d'una circumstancial i primerenca contribució del regne de Mallorca al finançament de les galeres del General de Catalunya, que servirien tant en l'ofensiva de la guerra com en la protecció de les mateixes terres del rei.²¹⁵ No debades, davant l'amenaça islàmica que sucumbí les illes en un estat de preocupació constant en les darreres dècades de la centúria, el governador mallorquí suggerí que part de les despeses de les galeres que s'havien d'armar a les illes el 1377 per mitjà del pariatge – cinquanta per cent finançades pel rei i cinquanta per cent pel regne – fossin sufragades per la Diputació del General de Catalunya. Els arguments del representant del rei en aquell regne al·ludien als beneficis que Catalunya obtendria de les tasques de vigilància d'aquelles galeres, que no només serien profitoses per al regne mallorquí.²¹⁶

Per altra banda, paral·lelament a la Generalitat de Catalunya, nasqué també una diputació de les corts en el regne valencià el 1362, encarregada de recaptar el donatiu que els braços atorgarien al monarca amb el pretext de la defensa de la terra en front de la invasió castellana. Sembla, però, que les inversions d'aquell subsidi anirien més encaminats a cobrir les despeses de l'ofensiva terrestre que no pas la marítima, tot i que es contemplés la possibilitat d'aparellar algunes naus. El 1381 els jurats de València sol·licitaren al rei la possibilitat que alguns armadors de la ciutat poguessin armar en cors les galeres dels diputats del General del regne de València, i el 1406 es pagaria també a través de les generalitats l'armament d'una galera de la ciutat pel passatge del rei a aquell regne, amb el convenciment que la presència del monarca comportaria grans beneficis als diputats.²¹⁷

²¹⁴ Vegeu Planas Rosselló, «Las relaciones entre rey y reino», 100-105.

²¹⁵ En els capítols del donatiu de 1376 s'acordà que la part oferta pel regne de Mallorca s'invertiria en l'enllestiment de sis galeres grosses començades a l'illa. Quadrado, *Privilegios y franquicias*, 152, i Sánchez Martínez i Orti Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, 494. En ser finançades i gestionades pel General, cal pensar, per tant, que s'integrarien dins el seu estol.

²¹⁶ El rei es comprometé a transmetre la proposta a les corts catalanes, però suggerí que, per contra, optessin per enviar missives a les ciutats de Barcelona i València si les embarcacions perseguides traspassaven els límits de l'àmbit d'acció de les galeres del regne. López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 750-751.

²¹⁷ M.R. Muñoz Pomer aporta diversa informació sobre les inversions del donatiu recaptat durant els primers anys del funcionament de la Generalitat de València, de la qual es dedueix una menor despesa del General en els armaments marítics, tot i que evidències puntuals com les esmentades possibiliten

La invasió del territori de la Corona durant la guerra castellanoaragonesa encapçalada pels dos Peres produeix un salt en els sistemes de finançament i en la concepció de la guerra mateixa. Serà la defensa de la terra la que motivarà la contribució a la guerra dels tres braços catalans – militar, eclesiàstic i reial – a partir de 1359; argument que prevaldrà per sobre de la consideració dels conflictes – com aquell de conquesta de Sardenya – com una afer que afavoria només la figura del rei. Aquest havia estat el raonament justificatiu de l'absència del braç militar català de les ajudes demanades pel monarca i que feren recaure el pes de la major part dels conflictes de la primera part del segle XIV en el braç reial i, ocasionalment, també en el braç eclesiàstic. L'aparició dels diputats del General, representants dels tres braços, serien una conseqüència d'aquesta transformació no només en els sistemes d'aportació i recaptació dels diners per al conflicte, sinó també en la gestió i ordenament de la guerra mateixa. Els braços, representats en els diputats, decidirien sobre el capital invertit i, per tant, sobre l'esdevenir de la contesa, que escaparia del control del rei. La defensa del territori estaria, per tant, en el nucli del naixement d'una nova fiscalitat i d'un nou model de gestió de la guerra.²¹⁸ Les ciutats i viles integrants del braç reial de les corts catalanes, de les quals era cap la ciutat de Barcelona, no serien a partir d'aquest conflicte les úniques contribuents a la guerra i, com a conseqüència, tampoc els seus armaments, els protagonistes de l'ofensiva i els garants de la defensa. El capital proporcionat pel braç reial contribuiria, igualment, al finançament de les galeres enllestides per la Diputació, juntament amb la resta de braços i, ocasionalment, amb el regne de Mallorca. Amb tot i amb això, els armaments ciutadans seguirien essent presents en la vida marítima, tant en la defensa de l'espai marítim més circumscrit a la realitat ciutadana com en la preservació dels interessos dels ciutadans.

una ocasional activitat en aquest sentit. María Rosa Muñoz Pomer, «Orígenes de la Generalidad Valenciana» (tesi de doctorat defensada a la Universitat de València, 1984), I, 314-315, 333-334, 345-346, 367; II, 74 i 362; referenciat també a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 732. Sobre la diputació del General al regne valencià vegeu, així mateix: José Sarrión Gualda, «La diputación de la Generalidad del reino de Valencia», *Ivs fvgit* 10-11 (2001-2002): 991-1010, i José María Castillo del Carpio, «Poder municipal y Generalidad en la Valencia de Fernando II», *Saitabi* 43 (1993): 195-204.

²¹⁸ Vegeu Sánchez Martínez i Orti Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, VI-XVII.

5.5. La defensa de la costa contra el cors barbaresc

Un cop esvaïda l'amença castellana, i en paral·lel amb la col·laboració de les ciutats en nous subsidis del braç reial per a la recuperació de les places de Sardenya, els armaments de la ciutat de Barcelona, però també els de la ciutat de València i Mallorca, se centraren en la defensa de les seves costes contra la presència d'embarcacions musulmanes i en la procuració de vitualles. Aquestes iniciatives, ja de manera habitual, eren precedides per demandes d'autonomia per a les esquadres ciutadanes respecte als oficials reials, que vendrien a compensar la nul·la contribució econòmica del rei en la defensa. La jurisdicció civil i criminal dels capitans sobre els membres de la seva tripulació i la seva sola submissió als consellers de Barcelona en són alguns exemples ja des de l'inici de segle.

El fort gravamen de les generalitats dels anys anteriors es deixà sentir sobretot el 1378, quan es decidí pagar a través d'almoines i ajudes pietoses la galera que la ciutat armaria per defensar la costa dels recurrents atacs musulmans, per a la qual els consellers també demanaren al Sant Pare que concedís indulgències als que decidissin col·laborar-hi.²¹⁹ El recurs a les almoines per finançar petites armades contra els musulmans que destorbaven les costes sembla ser un recurs recurrent en les poblacions costaneres de la Corona des de l'inici del segle XIV, motiu pel qual s'havia creat una confraria de l'Almoina el 1315 a petició dels consellers de Barcelona.²²⁰

A la fi del segle, el ressorgiment del sultanat hàfsida i el tombant de l'hegemonia nordafricana envers Tunis es manifestà en una aparició, cada vegada més constant, d'embarcacions magrebines a les costes mediterrànies nordoccidentals, el ressò de les quals es propagà al llarg de les poblacions més litorals.²²¹ La contestació en costes africanes ja la procuraven els mateixos catalanoaragonesos a través d'armaments en

²¹⁹ El rei acceptà que la navegació d'aquesta galera estigués en mans dels consellers de Barcelona i dels cònsols de mar de la dita ciutat, a no ser que ell s'hi embarqués personalment, en la qual situació el seu comandament passaria a dependre de l'almirall. De tota manera, el capità de la galera, que seria elegit pels consellers, hauria de jurar davant del batlle de Barcelona que no perjudicaria ningú que estigués en pau amb el monarca. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 306-308 (doc. 207).

²²⁰ Manuel de Bofarull y Sartorio, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (Barcelona: Imprenta del Archivo, 1876), T. XL, 49-53 (doc. XIII); Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana», 121.

²²¹ Vegeu, a mode introductori: Díaz Borrás, *Los orígenes de la piratería islámica* i López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*.

cors particulars – combinats amb viatges comercials – que també serviren de barrera de contenció a les pròpies terres. La protecció de la mateixa ribera, però, recaigué majorment, com ja en un passat, en la iniciativa municipal o ciutadana, en ser les ciutats i els seus habitants els que sofrien les conseqüències més immediates de les incursions musulmanes i, per tant, guardaven un major interès en la seva extinció, davant la incapacitat financera del rei per poder col·laborar-hi.

Barcelona promouria alguns armaments en aquest sentit durant la dècada dels '80 del segle XIV, sempre amb l'objectiu de combatre l'enemic islàmic,²²² a la vegada que el rei autoritzava els principals nuclis marítims – Barcelona, València, Mallorca, Tortosa i Perpinyà – a promocionar aquesta mena d'armaments.²²³ La necessitat d'augmentar les forces contra els sarraïns s'inclogué, fins i tot, en els capítols de la concessió del donatiu reial el 1380, on els síndics de Barcelona, buscant estimular els armadors privats per combatre l'amenaça, pregaren al sobirà que volgués permetre l'armament de particulars sense la seva expressa llicència i els exclogués del pagament del quint. La proposta fou només mitjanament acceptada pel monarca, que resolgué el pagament de la meitat del quint (un desè) a les arques reials, però reafirmà la ineludible obtenció de la llicència reial per permetre l'armament.²²⁴ Tanmateix, la ciutat trobaria el mitjà per engrescar el capital privat en l'empresa a través d'armaments conjunts: el 1397, els consellers posaven a disposició deu galeres de propietat municipal enllestides per a la navegació a persones dignes de confiança perquè les armessin *adversus hostes Crucifixi*. La flota, que tot i ser finançada parcialment amb capital recaptat a través d'almoines, tendria tota la categoria pròpia de les armades ciutadanes i gaudiria de la corresponent autonomia i llibertat respecte als subordinats del rei, actuaria conjuntament amb un estol preparat per la ciutat de València.²²⁵ Aquesta mateixa ciutat havia posat a també a disposició d'armadors privats les pròpies galeres ciutadanes, a fi de reduir costos a través d'armaments mixtos. I la mateixa iniciativa fou adoptada durant la dècada dels '90 per la ciutat de Mallorca, que oferí embarcacions ja a punt per navegar a privats, a càrrec de la pròpia Universitat.²²⁶ Sota els auspicis de l'amenaça

²²² Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 337 (doc. 230) i 343-344 (doc. 235).

²²³ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 736-737.

²²⁴ Sánchez Martínez i Orti Gost, *Corts, parlaments i fiscalitat*, 553-554.

²²⁵ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 384-388 (doc. 262).

²²⁶ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 737 i 753.

musulmana, al regne mallorquí s'hi armaren també embarcacions per mitjà del pariatge entre el monarca i les arques del regne almenys el 1371, 1377 i 1388,²²⁷ però s'estimularen també col·laboracions entre les ciutats marítimes de la Corona, en armaments conjunts davant l'objectiu musulmà en comú: el 1377, 1379, 1381, 1384 i 1388 entre Barcelona, València i Mallorca.²²⁸ El 1398-1399, en canvi, serien les universitats de les ciutats de Mallorca i de València les que protagonitzarien una escomesa per castigar les terres del Magreb occidental en la coneguda com a croada valenciano-mallorquina arran de l'atac musulmà a la població de Torreblanca.²²⁹ El préstec a privats de galeres ciutadanes o, més endavant, de les de propietat de la Generalitat perquè fossen explotades a través del cors o l'exercici de la mercaderia serà freqüent en moments especialment tensos en l'àmbit marítim, com el que correspongué als darrers anys del segle XIV.²³⁰

La galera de la guarda de Barcelona, anomenada també "de l'almoïna", deixà de rebre els respectius emoluments el 1398, any en què el rei Martí I decidí destinar-los a l'obra de la llotja de l'esmentada ciutat.²³¹ Això no obstant, aquesta data no sembla indicar l'extinció del propòsit d'aquesta galera en el resguard de les costes i, molt menys, la resolució de la inseguretad marítima. Significaria, això sí, un canvi en l'origen dels recursos per al seu manteniment, que no implicaria forçosament un canvi en la seva nomenclatura. Només així s'explicaria que a l'entorn d'aquells anys es fes referència al finançament de la galera de l'almoïna a través d'un vectigal.²³² I, casualitat o no, els cònsols de mar als quals s'havia dirigit el rei Martí per assabentar-los del canvi en el

²²⁷ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 749-752.

²²⁸ *Ibidem*, 730-736 i Díaz Borrás, *Los orígenes de la piratería islámica*, 117-118 i 123-124.

²²⁹ Sobre aquesta flota conjunta coneguda també com "l'Armada Santa", vegeu: Andreu Ivars Cardona, *Dos creuades valenciano-mallorquines a les còstes de Berbería 1397-1399 : estudi documentat* (Valencia : Imprenta de Olmos y Luján, 1921); Jaume Sastre Moll, «Aportación mallorquina a la Armada Santa 1398-1399», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 37 (1980): 485-518; *Idem*, «La participació de Sóller a l'Armada Santa (1398-1399)», en *III Jornades d'Estudis Locals de Sóller: en homenatge a Antoni Vicens Castanyer* (Sóller: Ajuntament de Sóller, 2009), 247-262; *Idem*, «La aportación menorquina e ibicenca a la Armada Santa (1398-1399)», *Fontes Rerum Balearium* 3 (1372): 425-432; Díaz Borrás, *Los orígenes de la piratería islámica*, 142-201. La ciutat de Barcelona no hi col·laborà, en aquest cas.

²³⁰ Tal i com ha assenyalat D. Igual Luis, seria l'única circumstància en la qual sortirien rentables. Aquesta iniciativa es repetiria especialment en època d'Alfons el Magnànim. David Igual Luis, «Las instituciones de la Corona de Aragón en la navegación mediterránea del siglo XV», en *Navegación institucional y navegación privada*, ed. Raúl González Arévalo (ed.) (Granada: Alhulia, 2016), 224-226 i 234-238. Vegeu també la segona part de la tesi.

²³¹ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 393-394 (doc. 267).

²³² Elena Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 69, nota 59.

sosteniment de la galera eren els mateixos que el 1394 havien començat a rebre un vectigal sobre les importacions i exportacions de mercaderies en el port català, per mitjà de la figura dels defenedors de la mercaderia. La taxa, destinada a la protecció de l'art mercantil, seria, a partir del canvi de segle, distribuïda també a favor de la defensa costanera, tot i que gairebé no es conserven traces documentals que permetin descriure les seves particularitats abans del Parlament de 1400.²³³ Per tant, atenent a la posterior evolució de l'impost consolar, no resultaria inversemblant plantejar la possible hipòtesi d'una més primerenca intervenció dels còsols de mar en la patrulla de les costes catalanes, a través de la dedicació de (part?) de la malla que recollia el Consolat barcelonès al manteniment de la ja mal anomenada "galera de l'almoïna". La Universitat de la Ciutat i regne de Mallorca, mancada encara d'una corporació mercantil amb recursos dins l'òrbita consolar, aconseguí el beneplàcit del bisbe perquè el 1397 autoritzés la recaptació d'almoïnes a les tres illes per invertir-les en una galera que vigilés les costes, que seria anomenada "Sant Lluç", a la qual se n'hi sumarien dues més el gener de 1399 en no resultar suficient.²³⁴

La inseguretat marítima es convertí en un problema cabdal per a la navegació a la fi del segle XIV i en el tombant de la nova centúria. Les continuades guerres entre les principals potències, combinant moments d'hostilitat oberta i d'altres de més desgast, mobilitzaren una gran quantitat de forces, institucionals i privades, amb una set de botí i guanys materials que no sempre revertí només cap als enemics que s'havien de combatre. Per altra banda, l'hegemonia tunisiana en el Magreb central s'irradià cap a les costes septentrionals per mitjà d'una major empenta d'embarcacions corsàries cap a aquelles parts. I, enmig de la multiplicació de fronts enemics, Sardenya s'alçava ja des de feia massa temps com a centre d'agrupament i sosteniment de corsaris. Les places catalanoaragoneses, aïllades en punts circumdats de forces hostils, a l'abast dels principals enemics de la Corona per la seva posició central en el Mediterrani i privades dels recursos suficients per mantenir els oficials, soldats i població, es convertiren en un greu perill per als mateixos súbdits del rei. Els mercaders catalanoaragonesos eren

²³³ Ni la manera en què fou percebuda, ni la funció a la qual fou destinada. *Ibidem*, 57 i 142.

²³⁴ Durant el temps de fabricació de la galera, se n'armà una d'un particular, Arnau Aymar, per vigilar les costes (Morro Veny, *La marina medieval mallorquina*, 307), corsari que esdevindria famós a l'època a causa de les seves controvertides incursions. Vegeu Ferrer i Mallol, «Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)».

víctimes de les esquadres de corsaris que asseguraven l'autoabastiment de places com Càller o l'Alguer, quan no es veien directament embargats pels oficials reials que hi regien, desviant la seva compensació cap al monarca i obligant els mercaders a dirigir-s'hi per reclamar el valor de les mercaderies confiscades. El lliure tràfic comercial, sobre el qual s'erigia la major part de la riquesa dels territoris de la Corona, es trobà particularment en escac arran dels desequilibris polítics entre les potències mediterrànies, però especialment per la situació en els territoris sards de domini catalanoaragonès; una amenaça que podríem considerar "interna" i, com a tal, difícil de gestionar. Aquest context provocaria la reacció de tot un sector marítim i mercantil que obtendria la seva representació a través del Consolat de Mar, fins aleshores caracteritzat per ser un tribunal d'afers marítimo-mercantils, però sense la concepció d'ens corporatiu capaç de fer valer els interessos del grup que el formava. Amb l'aparició dels defenedors de la mercaderia, dotats d'un recurs econòmic per al sosteniment dels seus objectius, el Consolat esdevingué una institució clau per al combatiment de la inseguretats marítima i una entitat més a la qual recorreria la monarquia per aconseguir el recolzament de les seves empreses.²³⁵

El binomi ciutats-rei projectat a l'inici de segle com a autoritat sobre els afers marítims dona pas a la fi del mateix a un escenari més complex, amb una quàdruple institucionalitat amb diversa capacitat d'intervenció naval: monarquia, ciutats, generalitats i consolats de mar. No serà, però, fins ben entrat el segle XV quan, per mitjà de l'entrada en joc del Consolat de Mar, s'assistirà a una veritable diferenciació de les diverses intervencions, aliances i equilibris entre elles per apaivagar, contenir o impulsar les actuacions bèl·liques navals. Per altra banda, aquesta pluralitat d'influències en el medi marítim se sentirà sobretot des del Principat i a través de la ciutat de Barcelona; mentre que a València, el Consolat no obtindrà una capacitat d'acció igual fins a la fi del segle XV, tot i que els valencians es valdran també de la força de la seva Generalitat. Mallorca, en canvi, sumida en una concatenació de greus crisis financeres, no es podrà permetre el desplegament d'una força naval del calibre de les dues anteriors. El joc de forces i interessos entre els distints territoris de la Corona, encapçalats per respectives

²³⁵ Per a tota aquesta qüestió, vegeu l'apartat "Els col·legis de mercaders i l'impost del pariatge".

capitals, serà un dels afers més patents en la vida marítima i que més contribuiran a l'hora de confrontar la inseguretat a les mars.

Segona part.

Política reial i conflicte marítim.
L'armada reial i les armades
institucionals

Política reial i conflicte marítim. L'armada reial i les armades institucionals

1. Introducció

En el terreny marítim, els intercanvis comercials, la inseguretat a les mars i la lliure circulació de persones i mercaderies es veieren fortament influïts pels conflictes bèl·lics oberts entre les potències, però també per altercats més puntuals i d'altre origen. El nexa entre la política reial i el conflicte marítim, és a dir, entre la l'execució dels designis reials i la consegüent calma o inestabilitat a les mars no sempre funcionà. Els regnats dels dos primers Trastàmara són una clara mostra de dues gestions diverses de les relacions envers els tradicionals enemics de la Corona. I, d'acord amb aquestes, diverses foren també les tipologies d'escontres que, per una banda, foren esperables, i, per una altra, es patiren.

El conflicte armat encetat pel Magnànim i la mobilització d'un gran nombre d'efectius navals trastoca, a l'època, gairebé qualsevol camp de la vida marítima catalanoaragonesa. Dirigents ciutadans, mercaders, pescadors, corsaris i navegants hagueren d'adaptar-se a una nova situació a les mars, caracteritzada per l'augment de la inseguretat i el risc potencial d'atacs, no només d'enemics. Les pròpies forces de la Corona representaren una arma de doble fil: a la vegada un suport i un entrebanc per al sector comercial, per a les ciutats i per al transcurs habitual de les relacions marítimes.

2. Diplomàcia i conflictivitat marítima en temps de Ferran d'Antequera

El d'Antequera, tot i desplegar unes projeccions d'incorporació de nous territoris marítimes a la seva recent Corona, no ho faria a través d'una presència ofensiva permanent de la flota catalanoaragonesa en el Mediterrani, i molt menys al nivell del

seu fill i successor.¹ Potser, perquè el seu breu regnat impedí el canvi d'estratègia dels convenis de pau que es veié impulsat a signar amb els principals fronts que tradicionalment havia mantingut la Corona, a l'obertura de les hostilitats. Durant els quatre anys que estigué al poder, firmà treves tant amb Granada i el sultanat marínida de Fes, com amb Gènova, el 1413.² Només amb el sultanat hàfsida, comandat pel sultà Abu Faris, no s'hauria arribat a un acord resolutiu a la concreció d'una pau, la qual cosa, més que representar l'obertura d'hostilitats directes amb la que era la força hegemònica en el Magreb del moment, s'hauria traduït en una relació marcada substancialment per la legitimitat de les preses efectuades als seus connacionals, així com a per la pressió de les seves embarcacions en costes catalanoaragoneses.³ Tot i la descripció d'algunes mesures de coacció per mitjà dels obstacles al retorn de captius de la Corona presents en territori hàfsida,⁴ no sembla que la conflictivitat amb el sultanat augmentés fins al punt d'haver d'adaptar els efectius corsaris a un nou escenari.

El que encetaria la nova dinastia castellana en el tron d'Aragó basaria la seva política mediterrània bàsicament en reincorporar a la Corona el regne de Sicília, després de la mort de Martí el Jove, i Sardenya, gràcies a la nova infeudació que el Papa Benet

¹ La seva figura, com a regent a Castella i com a primer rei de la dinastia Trastàmara a la Corona d'Aragó ha cridat especialment l'atenció dels investigadors. Vegeu, sobretot, Santiago González Sánchez, *Fernando I regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)* (Gijón: Trea, 2012) i Víctor Muñoz Gómez, *Fernando «el de Antequera» y Leonor de Alburquerque (1374-1435)* (Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2016). I, de manera específica, sobre el regnat dels dos primers Trastàmara, Ferran d'Antequera i el seu fill, Alfons el Magnànim, a la Corona d'Aragó, vegeu la clàssica obra Jaime Vicens Vives, *El segle XV: els Trastàmars* (Barcelona: Vicens Vives, 1969), 69-147 i la recent d'Ernest Belenguier Cebrià, *Los Trastàmara: el primer linaje real de poder político en España* (Barcelona: Pasado y Presente, 2019), 89-282.

² Roser Salicrú i Lluch, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1998), 67-99; Eadem, «La treva de 1418 amb Granada: la recuperació de la tradició catalanoaragonesa», *Anuario de Estudios Medievales* 27 (1997): 989-1019; Jose Camarena Mahiques, «Tratado de paz entre Aragón y Génova en 1413», *Fuentes de Historia Medieval* 1, núm. 3 (1952): 91-145; Idem, Mariano Arribas Palau, *Las treguas entre Castilla y Granada firmadas por Fernando I de Aragón* (Tetuán: Editora Marroquí, 1956); Idem, *Intercambio de embajadas entre Abu Sa'id 'Utman III de Marruecos y Fernando I de Aragón* (Tetuán: Centro de Estudios Marroquíes, 1956), i Idem, «Fernando de Antequera y sus relaciones con Granada y Marruecos», *Anuario de Estudios Medievales* 9, núm. 1 (1974): 531-49.

³ L'estudi de la conflictivitat marítima a les mars de la Corona d'Aragó durant el regnat del primer rei Trastàmara va ser objecte del meu Treball Final de Màster, titulat «Pirateria, captiveri i sistemes de defensa costanera a la Corona d'Aragó en temps de Ferran d'Antequera», presentat a la Universitat de Barcelona el juliol de 2015. Guanyador, el mateix any, del Premi Antoni de Capmany, un resum de les idees més importants van ser publicades a la revista del Museu Marítim de Barcelona: Burguera Puigserver, «La conflictivitat marítima en temps de Ferran d'Antequera (1412-1416)».

⁴ Roser Salicrú i Lluch, «Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera», *Miscel·lània de Textos Medievales* 7 (1994): 549-590.

XIII li brindà el novembre de 1412, en investir-lo com a rei de Sicília, Còrsega i Sardenya. En aquesta, després de la mort del rei de Sicília, les possessions reials, de cada vegada més minvades, subsistien amb prou feines a l'avanç dels rebels sards, sostinguts, en gran part, gràcies a la república de Gènova. Mentre que el sud de l'illa estava més o menys controlat, a través de les places fortes dels castells de Càller i Sanluri, Monreale, Marmilla, Vila d'Esglésies i Quirra, a la part septentrional amb prou feines se sostenien les places de l'Alguer i Bosa. Ferran preferí commutar la guerra de conquesta de les parts que encara no controlava per la signatura d'una treva amb el vescomte de Narbona, l'hereu del jutjat d'Arborea, que comprenia la compra dels seus territoris – tot i que el rei moriria abans de signar l'acord –, mentre que el partit filogenovès dels Doria, un cop concordada la treva amb Gènova el 1413, no representà un gran perill.⁵

A Sicília, en canvi, els seus esforços es dirigiren a donar suport la candidatura de Blanca de Navarra, vídua del rei Martí el Jove, contra Bernat de Cabrera, com a regent d'un regne que, des de 1414, es considerà ja annexionat a la Corona d'Aragó gràcies a les habilitats diplomàtiques del rei. Però posteriorment a la mort del rei Ladislau de Nàpols aquell mateix any, s'obriria el camí cap a la possible annexió del regne napolità a través de la proposta de matrimoni entre la germana del difunt rei i hereva de la corona, Joana II, i el secundogènit de Ferran, Joan. Després d'arribar a un primer acord, l'empresa partenopea, que provocaria el trasllat de l'infant Joan fins a Sicília i el seu nomenament com a virrei de l'esmentat regne i del de Sardenya i Mallorca, es veuria finalment frustrada per la decisió de la reina Joana d'esposar Jaume de Borbó, comte de la Marca.⁶ Les aspiracions mediterrànies del rei acabarien aquí, però més que significar un punt i final, quedarien només posposades fins a la futura represa protagonitzada ara ja pel seu fill i successor, Alfons el Magnànim.

Amb tot i amb això, no foren pocs els actes de pirateria que se succeïren durant els anys que regnà, fins al punt de fer perillar en més d'una ocasió els tractats de pau signats tant amb Granada com amb Gènova, especialment de la mà del capità de

⁵ Alberto Boscolo, *La politica italiana di Ferdinando I d'Aragona* (Càller: Università degli Studi-Istituto per gli Studi Sardi, 1954), 19, 45, 72 i Idem, «La prima politica mediterranea di Fernando I d'Aragona», en *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna* (Bordighera, 1974), 377-86.

⁶ Boscolo, *La politica italiana di Ferdinando I d'Aragona*, 112 i 119; González Sánchez, *Fernando I*, 154-159, 172-174, i Muñoz Gómez, *Fernando «el de Antequera»*, 112 i 113.

l'esquadra del Papa cismàtic, Rodrigo de Luna.⁷ La situació en aigües catalanoaragoneses durant el regnat de Ferran no es podria definir, per tant, com a tranquil·la, a causa de nombrosos accidents com l'esmentat suara, l'entrebanc que les embarcacions refugiades al port castellà de Cartagena suposaren pel comerç valencià o la difícil situació de carestia que posà en rivalitat les naus de les principals ciutats de la Corona en una lluita aferrissada per a l'obtenció de blats.⁸ Problemes que depassarien els límits de la política reial i de les perspectives bonament esperables, sense ser promogudes ni encoratjades per la conjuntura diplomàtica vigent, en mans del monarca.

2.1. La intervenció de les armades institucionals

Les úniques armades "institucionals" de les quals es té notícia durant el temps que Ferran estigué al tron són, per una banda, la del Papa Benet XIII que, a part d'acompanyar-lo en els seus viatges i constituir un braç armat contra el cors islàmic i algunes places nordafricanes com Sersell,⁹ també contribuí positivament a dissuadir les

⁷ Rodrigo de Luna, nebot del Papa Benet XIII, depassà els límits de la seva missió contra els enemics de la fe i capturà, el setembre de 1413, una nau de genovesos noliejada per granadins quan carregava forment en el golf de Tunísia. L'acte tengué especial repercussió per incomplir les treves que el rei d'Aragó mantenia tant amb Granada com amb Gènova, i fins i tot s'obrí un procés judicial contra els actes del capità, acusat de pirateria. Victòria A. Burguera i Puigserver, «Pirateria, captiveri i sistemes de defensa costanera a la Corona d'Aragó en temps de Ferran d'Antequera» Treball Final de Màster en Cultures Medievales (Universitat de Barcelona, 2015), 69-72; Silvana Fossati Raiteri, «Il processo contro Rodrigo de Luna per l'atto di pirateria ai danni di una nave genovese nel 1414», en *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna* (Bordighera: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1974), 378-96; Mariano Arribas Palau, «Dos reclamaciones de Yusuf III de Granada a Fernando I de Aragón por incumplimiento de treguas», *Tamuda* 4 (1956): 7-35; Mariano Arribas Palau, «Fernando de Antequera y sus relaciones con Granada y Marruecos», *Anuario de Estudios Medievales* 9, núm. 1 (1974): 531-49; Anna Unali, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, traducció de Maria Antònia Oliver, revisada per Maria Teresa Ferrer i Mallol (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986), 122-124; Evandro Putzulu, «Pirati e corsari nei mari della Sardegna durante la prima metà del secolo XV», en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma de Mallorca, 1959), 168; Pinuccia F. Simbula, *Corsari e pirati nei mari di Sardegna* (Càller: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1993), 106; Roser Salicrú i Lluç, «Manifestacions i evolució de la rivalitat entre Gènova i la Corona d'Aragó a la Granada del segle XV, un reflex de des transformacions de la penetració mercantil», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 23-24 (2002): 575-596; Andrés Díaz Borrás, *El ocaseo cuatrocenista de Valencia en el tumultuoso mediterráneo (1400-1480)* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2002), 178-180.

⁸ Victòria A. Burguera i Puigserver, «Enmity among friends at sea during the reign of Ferdinand I», en *Co-existence and Competition in Medieval Iberia*, (en premsa), i Eadem, «"Car més val contendre ab la quartana que ab flaquea" Conflictividad marítima en tiempos de carestía en la Corona de Aragón a principios del siglo XV», *Revista Universitaria de Historia Militar* 6 (2017): 43-61.

⁹ Una de les incursions de l'armada comandada pel de Luna que tengueren més repercussió va ser l'assalt a la població musulmana de Sersell el 1412, que se saldà amb la captivitat d'unes 700 persones (AMV, G3 XI, 63r. 25 juliol 1412); també Díaz Borrás, *El ocaseo cuatrocenista*, 178. Sobre aquest episodi vegeu, igualment, Francisco Javier Marzal Palacios, «El ciclo de la esclavitud sarracena en la Valencia

embarcacions enemigues de les costes valencianes durant les estades del Sant Pare al castell de Peníscola.¹⁰ Per altra, les mobilitzades per les ciutats de Barcelona, Mallorca i València per anar a la recerca de blats i per combatre puntualment embarcacions que havien comès algun acte de pirateria,¹¹ d'entre els quals destaca l'armament de la ciutat de València contra els corsaris castellans amb base a Cartagena, responsables de dificultar el comerç amb les places nordafricanes.¹² Convé puntualitzar que el 1413 Ferran I amplià 20 anys la facultat dels comandants i capitans de les esquadres armades per la ciutat de Barcelona d'atribuir-se prerrogatives pròpies de les armades reials, com ara la jurisdicció civil i criminal sobre els seus tripulants, amb independència de l'almirall o el vicealmirall. A excepció de si les embarcacions ciutadanes s'incorporaven a l'armada reial, allà on sí haurien de respondre a les ordres dels seus comandants.¹³ La concessió

bajomedieval: esclavización, rescate y vuelta a casa de los esclavos de Cherchell (1409-1425)», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 493-509, i Roser Salicrú i Lluch, «Benedicto XIII y los musulmanes. Aspectos de una dualidad», en *V Jornadas de Historia en la Abadía de Alcalá la Real. Iglesias y fronteras. Homenaje a José Rodríguez Molina* (Jaén: Diputación provincial de Jaén, 2005), 704 i nota 14. La notícia fins i tot es recollí en els dietaris de la Generalitat de Catalunya. Federico Udina Martorell (dir.), *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya*, I (Barcelona: Archivo de la Corona de Aragón, 1974), 7.

¹⁰ Tant Martí l'Humà com la ciutat de València li demanaren ajuda per a la defensa de la costa davant l'amenaça del cors barbaresc i dels genovesos, després de l'atac al port de Portopí de Mallorca. Maria Teresa Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc : la reacció després del saqueig de Barenys (1406)», en *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana* (Barcelona: CSIC, 2005), 132 (AMV, G3 XI, 61v. 24 juliol 1412, i 63r. 25 juliol 1412). Vegeu també Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 178.

¹¹ El 1410 la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca, d'acord amb els diputats de la mercaderia armaren almenys en dues ocasions per expulsar a una nau o barxa de portuguesos corsaris i per intimar al capità de les galeres venecianes que tornessin els captius que havien pres de l'illa per la força (ARM, D0019, 91v i 99r). El 1414, en canvi, armaren una galera per resguardar les costes de l'illa de tres fustes de moros que les amenaçaven (ARM, EU 3, 110r. 18 juliol 1414). Vegeu l'apèndix "Armaments institucionals a Mallorca".

¹² Vegeu, a més de la bibliografia de la nota 8, Roser Salicrú i Lluch, «Contrastes ibéricos ante el comercio con el Islam. Imágenes del comercio con "tierra de moros" del reinado de Fernando de Antequera», en *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV* (Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006), 358-364 i Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 252-260. Existeix, a més, una àmplia bibliografia sobre el paper del port de Cartagena com a port base d'activitats corsàries i piràtiques. Vegeu a Denis Menjot, *Murcie castillane. Une ville au temps de la frontière (1243-milieu du XVe siècle)* (Madrid: Casa de Velázquez, 2002), 491-492; Ángel Luis Molina Molina, «Proyección mediterránea del reino de Murcia en la Edad Media», *Miscelánea Medieval Murciana* XVII (1992): 71; Juan Torres Fontes, «Los puertos de Cartagena y Alicante en la segunda mitad del siglo XIII», en *XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona, II* (Palermo: Accademia di scienze, lettere e arti, 1984), 356; Idem, «Derrota cristiana ante las playas de Campoamor en 1415», *Murgetana* 45 (1976): 49-56 o José Marcos García Isaac i Carmen Idáñez Vicente, «El combate naval de Cabo Roig de 1415: un curioso episodio sobre la actividad corsaria en la ciudad de Cartagena a comienzos del siglo XV», *Historia Digital* XVI, núm. 28 (2016): 7-33.

¹³ Antonio de Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reedició anotada de E. Giralt i Raventós i C. Batlle i Gallart (Barcelona: Cámara oficial de comercio y navegación de Barcelona, 1962), II, 418-419 (doc. 282).

seria posteriorment renovada en temps d'Alfons el Magnànim, durant el regnat del qual la ciutat pogué desplegar àmpliament els privilegis sobre els seus armaments.

A aquestes esquadres s'hi podrien afegir encara els efectius que portaren a l'infant Joan, secundogènit del rei, cap a Sicília, d'on seria posteriorment anomenat virrei, en el si de les operacions per incorporar el regne de Nàpols a la confederació catalanoaragonesa, o els que traslladaren el monarca i el Papa Luna al concili de Constança amb la voluntat d'acabar definitivament amb el Cisma d'Occident.¹⁴

Es podria dir, en conclusió, que la inseguretat marítima i les col·lisions navals que s'esdevingueren durant el regnat del primer rei Trastàmara no resposgueren d'una manera lineal a la política que ell havia traçat en el Mediterrani. Més aviat al contrari, estarien relacionades amb una conflictivitat endèmica, quotidiana, diària, percebuda sobretot per les ciutats marítimes, o bé a qüestions de fons, ignorades o apercebudes, a priori, pel monarca. Quatre anys de regnat no foren suficients perquè el monarca iniciés projectes d'envergadura que el desmarquessin de les línies polítiques que havia heretat dels anteriors reis de la Corona d'Aragó, a diferència del que faria el seu fill i successor.

3. El regnat d'Alfons el Magnànim. La mobilització de les forces navals de la Corona

A partir de la tercera dècada del segle XV, coincidint amb l'inici de la primera expedició militar del rei Alfons, la situació marítima en aigües de la Corona i, en conseqüència, en el Mediterrani occidental, canvia exponencialment. L'origen del canvi

¹⁴ Joan, segon fill de Ferran I, partí a Sicília acompanyat d'una gran armada el març de 1415, on havia estat nomenat virrei (ARM, AH 93, 257v. 20 març 1415); González Sánchez, *Fernando I*, 173-175, i Mª M. Costa, «El viatge de l'infant Joan (futur Joan II) a Sicília (1415)», en *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona* (Sassari, 1996), 287-302. Per altra banda, a l'abril el Sant Pare marxà de Barcelona a Perpinyà en 3 galeres del General de Catalunya i dia 26 d'agost de 1415 hi partí també el rei amb 8 galeres i una galiota, per tal d'acudir a la reunió que havia de decidir la unió de l'Església d'Occident. Udina Martorell (dir.), *Dietari de la Deputació*, 24-25; Francisco de Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», en *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Valencia: Librerías «París-Valencia», 1896), 27; Antoni Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444. El desenvolupament d'una administració autonòmica medieval en un context conflictiu», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 30 (2010): 203; Andrés Díaz Borrás, «El último viaje por mar de Fernando de Antequera: el cartulario de la galera real de Valencia, en la travesía a Colliure (1415), según el escribano Joan Gregori», en *Actas del V Congreso Internacional de Caminería Hispánica, II*, ed. Manuel Criado de Val (Valencia: AACHE, 2002), 905-22.

rau en la mateixa política desplegada pel monarca, basada en l'interès d'augmentar les seves possessions marítimes.¹⁵ Unes ambicions sostingudes només a través d'un constant esforç armamentístic per part de les seves terres i dels seus súbdits que, d'una manera o altra, trastocaren els diversos àmbits d'interacció entre els territoris de la Corona i el seu entorn marítim. De manera conjunta, la guerra de conquesta i la preparació dels efectius de combat obligaren, per una banda, a modificar les condicions del comerç marítim, però per una altra, també a augmentar els mitjans de prevenció i defensa davant les amenaces per via de la mar. No només pel malestar que una major presència d'enclavaments catalanoaragonesos podia suscitar sobretot a potències rivals que es disputaven el domini dels mateixos territoris o de l'hegemonia en el Ponent mediterrani, sinó per l'amenaça que representaren per la quotidianitat en terres del rei les continuades incursions de flotes de caràcter bèl·lic organitzades i desitjoses de botí.

A partir de 1420, la guerra latent característica de la "normalitat" en la vida marítima amb potències considerades rivals, com podien ser, de manera general, els sultanats islàmics, però també, des de mitjan segle XIV, estats com Gènova, dona pas a la guerra oberta. Els armaments corsaris de particulars, però també les flotes ciutadanes encarregades de la protecció de la costa, en altres temps alimentades per la presència d'una constant font de recursos en la presa d'embarcacions enemigues, que els proporcionava un mercat alternatiu i esporàdic a la seva habitual tasca, són a partir d'aleshores forçosament instrumentalitzades i orientades cap a la guerra. La guerra de cors passa de ser concebuda preferentment com una activitat ocasional, una via de negoci rotatòria per molts mercaders, inversors i professionals de la vida marítima que la combinaven amb altres activitats comercials, a ser una opció prioritària i estimulada per la monarquia, una iniciativa recolzada per enormes capitals i en mans de la noblesa.

¹⁵ Sobre la política mediterrània d'Alfons el Magnànim i per qualsevol referència que hi pugui fer al llarg d'aquest estudi, m'he basat específicament en les següents obres: Ernest Belenguier Cebrià, *Los Trastámara*, 213-232; Alan Ryder, *Alfonso el Magnánimo: rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458* (València: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1992); Coral Cuadrada Majó, «La política italiana de Alfonso V de Aragón (1420-1442)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 7-8 (1986/1987): 269-309; Ernesto Pontieri, «Alfonso V d'Aragona nel quadro della politica italiana del suo tempo», en *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del quinto centenario de su muerte* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1960), 245-307; José María Madurell Marimón, «Alfonso el Magnánimo en tierras de Italia (1435-1453)», en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I* (Palma de Mallorca, 1959), 135-148; Eugenio Dupré-Theseider, «La politica italiana di Alfonso il Magnanimo», en *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma, 1955); José Ametller y Vinyas, *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV* (Gerona: Torrès, 1903).

L'empresa napolitana no tan sols requerí un exèrcit potent i de milícies capaces de combatre en una guerra de conquesta, exigí, de manera simultània i col·lateral, efectius per a la defensa de les possessions reials d'una de les potències marítimes més poderoses del Mediterrani: la Superba república de Gènova, capdavantera en l'oposició a la política d'Alfons. Des del punt de vista defensiu, l'amenaça a les mars està directament relacionada amb els moviments del rei a les terres napolitanes i, contràriament al que caldria imaginar, tant per part dels que intentaren obstruir aquells projectes com pels que es mobilitzaren per aconseguir-los.

El desplegament armamentístic que es promou a tota la costa de la Corona en temps d'Alfons el Magnànim, així com la inseguretat marítima que desencadena, és només parangonable a la del seu predecessor Pere el Cerimoniós. Es deu precisament a aquest monarca una gran part de la gestió i legislació de la flota de guerra de la Corona, així com de la instrumentalització dels corsaris particulars a través de fórmules de finançament mixt entre el capital privat i reial.¹⁶ El Magnànim fa ús i hereta el model organitzatiu de la guerra marítima instaurat pel Cerimoniós, ja experimentat i consolidat a les darreres dècades del segle XIV, cosa que li permet innovar en l'evolució tècnica de l'armada i la normativa de conjunt. La normativa que Alfons aplicarà sobre la seva armada deixa en un segon pla el rol específic dels membres de la tripulació, aspecte destacat de les polítiques anteriors, per endinsar-se en la coordinació de les diverses embarcacions que conformaven la flota, a través d'una disciplina fèrria i una elaborada comunicació ritualitzada entre els diversos components.¹⁷ El que, en paraules d'Anna Unali, es presenta com el resultat d'una evolució tècnica perfeccionada, troba la seva màxima representació en el codi secret dels senyals que de dia i de nit havien de permetre interactuar a les diverses embarcacions que integraven l'armada del monarca.¹⁸ La seva direcció i supervisió quedaren igualment especificades a través de *capitula armate* que, per una banda, regien l'enllestiment, la ruta i els objectius de l'expedició i, per una altra, contenien els contractes de nòlit de les embarcacions que no

¹⁶ Vegeu a un triple nivell, reial, ciutadà i privat, el punt d'inflexió de la política del Cerimoniós en els armaments marítics en el primer bloc de la tesi, "Regulació, govern i jurisdicció dels efectius navals".

¹⁷ Per a aquesta qüestió remet a l'interessant article d'Anna Unali, «Aspetti dell'organizzazione di un'armata navale aragonese nella prima metà del '400», *Medioevo Saggi e Rassegne* 11 (1986): 83-102.

¹⁸ *Ibidem*, 98-102.

eren propietat del rei, així com el repartiment dels béns entre les diverses parts inversores.¹⁹

El rei acudí a les corts dels seus territoris i a les ciutats marítimes a la recerca de finançament per a les seves expedicions, sovint materialitzat en la construcció i l'armament de galeres. Però feu també una important crida a nobles, cavallers, donzells, homes de paratge i ciutadans dels seus regnes que volguessin armar pel rei, invertir en l'empresa marítima i incorporar-se al somni del lucre a les mars, encara que els objectius no fossin mai del tot prou especificats i es preveïessin amplis marges de variabilitat. La participació del capital privat sembla ser que seguí diverses modalitats, en funció dels circumstancials interessos del monarca i de les capacitats econòmiques de totes dues parts, d'aquí les dificultats de seguir la trajectòria específica d'un mateix personatge durant tot el regnat d'Alfons.

Mercaders enriquits, dirigents ciutadans, així com membres de l'alta i la baixa noblesa pogueren fàcilment aprofitar el propiciat clima bèl·lic del Mediterrani per oferir tropes, vaixells armats i força ofensiva al rei, a les ciutats o actuar per compte propi entre un contracte i l'altre. Alfons noliejà embarcacions a privats i firmà amb ells contractes d'armament mixt, de la mateixa manera que els reis catalanoaragonesos ho havien practicat ja en la segona meitat del segle XIV, sobretot per al manteniment de les places sardes. Aquests contractes permeteren incorporar estols de capital privat a l'armada reial, sempre amb una temporalitat fixada. Són exemplificadors, en aquest cas, els de les dues grans expedicions del Magnànim, en les quals el mateix rei s'embarcà i participà de manera directa.²⁰

¹⁹ En referència a la composició i organització de les expedicions d'Alfons remet a l'estudi d'Anna Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona destinate alle spedizioni nel Mediterraneo occidentale (1420-23; 1432): funzione, organizzazione, bottino», *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 97 (1991): 167-204, específicament, 185. I, sobretot, a la recent tesi doctoral de Pol Junyent Molins, «Política naval, estructura i logística de la marina de guerra de la Corona d'Aragó. Les armades d'Alfons el Magnànim contra el regne de Tunis (1430-1435)» (Tesi defensada a la Universitat de Barcelona, 2020). A causa de l'escriptura en paral·lel de les nostres tesis, no he pogut incorporar els resultats de la seva recerca en la meua, però remet directament a aquest treball per completar la informació tant d'aquest apartat com la d'altres. I, sobre els sectors de la noblesa valenciana que participaren a les campanyes d'Alfons, vegeu el treball de Jorge Sáiz Serrano, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2008).

²⁰ Per la pròpia naturalesa d'aquesta informació, els documents al respecte es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, estudiats parcialment per diversos autors. Vegeu, sobretot, Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», però pel que fa a la participació de corsaris particulars en la flota reial, també Núria Coll Julià, «Aspectos del corso catalán y del comercio internacional en el siglo XV», *Estudios de Historia Moderna* 4

Ara bé, en paral·lel i al costat de la cooperació del sobirà en els armaments de capital mixt, aquest oferí igualment altres estímuls a la iniciativa d'armadors. Per una banda, a través de la reducció o de la cessió completa del quint de les preses a tots els corsaris en general, mesura que afectaria sobretot a aquells que ja anteriorment practicaven l'activitat corsària de manera intermitent, sobretot dirigida cap a l'enemic musulmà. Per altra banda, *gràcies e favors* als nobles, cavallers, donzells, homes de paratge i ciutadans dels seus regnes que volguessin incorporar-se a la seva armada de manera voluntària i sense rebre res a canvi,²¹ pels quals, però, el rei reservava àmplies concessions d'autonomia, pròpies dels components de les armades reials, com era la jurisdicció alta i baixa sobre els membres de les tripulacions, així com l'expedició de guiatges de crims i deutes per facilitar l'enrolament de les xurmes. Mentre que no hi ha cap evidència que provi una efectiva inclusió dels primers dins de les flotes dirigides pel monarca, sinó que cal pensar que actuarien de manera autònoma, autoritzats per patents expedides pels representants reials dels diversos territoris i controlats pels habituals mecanismes de les fiances, la integració dels segons en les expedicions d'Alfons es faria en paral·lel als vaixells de propietat del monarca i amb els que col·laboraria econòmicament.

Les fonts que fan menció a les galeres amb guiatge del rei, patronejades per alts dignataris, esmenten que s'armaven en servei del monarca i, com a tals, eren gestionades per l'almirall o el vicealmirall de cada territori per tal d'incorporar-se a la flota reial. Segons Sáiz Serrano, la gran part dels efectius de l'expedició militar de 1420 estaria formada pel servei gratuït ofert pels membres de les altes esferes socials dels seus regnes, el nombre dels quals aniria disminuint a mesura que augmentava el caràcter concatenat i permanent de les campanyes. Alguns reberen subsidis i ajudes per seguir l'armada reial, d'altres, en canvi, veieren retornats els seus favors al monarca amb possibilitats de promoció social.²² Molts armadors, davant la crida del monarca per a la

(1954): 159-87; Constantin Marinescu, «Notes sur les corsaires au service d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples», en *Melanges d'Histoire Générale* (Cluj, 1927), 155-173.

²¹ Sáiz Serrano, *Caballeros del rey*, 22. Sobre la participació nobiliària en les guerres del rei a través de la sol·licitud reial i ja no a través del valor de contractes feudovassallàtics, vegeu Mario Lafuente Gómez, «Afinidad y violencia. La organización militar de la nobleza aragonesa en los siglos XIII y XIV», en *Discurso, memoria y representación. La nobleza peninsular en la Baja Edad Media, XLII Semana de Estudios Medievales, Estella-Lizarrá, julio 2015* (Estella-Lizarrá: Gobierno de Navarra, 2016), 185-186.

²² *Ibidem*, 65.

seva primera expedició, consideraren més rendible atorgar una resposta positiva al monarca i incorporar els seus vaixells i capitals en la seva flota, que no pas dedicar-los al transport de mercaderies.²³

3.1. La contribució mallorquina a les armades del rei

Al regne de Mallorca, des de l'inici de les expedicions d'Alfons fins gairebé a la culminació de la conquesta de Nàpols, diversos patrons de galeres reberen guiatges especials del rei o dels seus lloctinents, la reina Maria i el rei de Navarra, el futur Joan II, per incorporar-se a l'armada comandada pel monarca o, en certa manera, prestar els seus serveis al rei. En tenim notícia precisament per l'aplicació d'un dels preceptes continguts en aquells salconduits, com és el guiatge de crims a tots aquells que es volguessin embarcar, a excepció que no fossin *bares, traïdors, sodomites, heretges, trencadors de camins públics, fabricadors de false moneda e no hagen comès crim de lesa magestat*, i de deutes, exceptuant els *dots, sponsalícis, violaris, comandes veres, cambis mercantívolment fets, pensions de censals morts e violaris*.²⁴ El guiatge quedava circumscrit al període en què l'embarcació estaria funcional, amb un temps de marge prudencial abans de la partida i després del desarmament, com a estímul per l'enrolament de personal per a les tripulacions. Com a conseqüència de l'aplicació d'aquestes concessions especials, es paralitzaren diversos procediments judicials que dirimien precisament els crims contemplats en els guiatges, d'aquí la major part de notícies que han informat sobre l'armament de les galeres a Mallorca en servei del rei i del trastorn social que produïren, que serà desenvolupat a continuació.

El que no queda tan clar, perquè la documentació a l'abast no deixa resseguir la pista més que fins a un determinat punt, és si també en aquests casos el rei col·laboraria parcialment en el finançament o, contràriament, es tractaria d'armaments absolutament privats, que haurien respost a la crida del sobirà d'incorporar-se a la seva flota, aprofitant els avantatges a l'abast i amb la previsió de veure la seva inversió àmpliament reemborsada amb els quantiosos guanys esperats per la magnitud de l'empresa. Si fos així, la informació recopilada seria encara més preuada, perquè oferiria

²³ Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 214-215.

²⁴ En la documentació mallorquina del moment hi ha múltiples testimonis i només en cit un aquí a mode d'exemple, ARM, AH 127, 37r-v. 15 febrer 1438.

dades sobre els armaments gratuïts, sobre els quals no n'ha quedat cap registre en la documentació comptable, la qual cosa ha estat un dels impediments per a la reconstrucció del nombre total dels contingents de la flota del monarca.²⁵ Però, en paral·lel, no s'ha d'oblidar que el rei oferí sous i altres cotes de finançament a armadors privats, que variaren en funció de la modalitat dels vaixells i, fins i tot, arribà a practicar coaccions perquè s'incorporessin a la seva armada.²⁶ És a dir, alguns dels sectors més benestants de la societat pogueren armar individualment i a costa de les seves despeses i oferir els seus serveis al rei, a l'espera que els seus favors es veiessin compensats d'alguna manera en un futur; d'altres armadors particulars pogueren noliejar les seves embarcacions al rei o, fins i tot, veure's obligats a fer-ho, moment en el qual aquests vaixells privats passarien a integrar la flota reial. Posteriorment, el monarca atorgaria el seu patronatge en comanda a persones de la seva confiança.²⁷

En qualsevol cas, aquests armaments estigueren formats gairebé de manera exclusiva per galeres i, en menor mesura, galiotes; grans embarcacions de rem destinades preferentment a la guerra marítima i que requerien d'altres inversions que no sempre estaven a l'abast de qualsevol; no només pels costos de producció, sinó per les dificultats de treure'n una rendibilitat a través d'explotacions posteriors.²⁸

Mentre que d'alguns d'ells sí que es té constància documental tàcita de què armaren a Mallorca, d'altres s'hi traslladaren o, simplement, hi recalaren en alguns dels seus viatges, moment en el qual tingueren alguna dificultat amb els membres de les

²⁵ Sáiz Serrano, *Caballeros del rey*, 22 i 228. J. Sáiz Serrano també va fer servir en el seu estudi els guiatges que el rei lliurà als seus seguidors a l'armada, davant la manca de registres de tresoreria per alguns períodes. Per altra banda, a la documentació comptable de les arque reials del regne de Mallorca a l'època, les dades i rebudes de Procuració Reial, no hi ha cap evidència de col·laboració de capital reial en cap dels armaments esmentats.

²⁶ Les despeses de l'armament es repartien entre l'armador i el rei, depenent del tipus d'embarcació, que contribuiria proporcionalment amb els guanys que n'extrauria cada part. Per altra banda, l'obligació d'alguns armadors, sobretot destinats a l'àmbit comercial, a col·laborar amb les empreses del rei ha estat assenyalada per altres autors: Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», 181 i 196, nota 46; Mario Del Treppo, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Traducció de Jaume Riera i Sans, (Barcelona: Curial, 1976), 47-48.

²⁷ Unali, «Aspetti dell'organizzazione», 85, nota 9.

²⁸ Moltes galeres eren propietat d'institucions com les ciutats o les diputacions, que les noliejaven a particulars o al rei per funcions bèl·liques i comercials. La posada en funcionament de les galeres resultava més car, en part per la gran quantitat de tripulació, sobretot de remers, que es necessitava i el seu només ocasional ús com a vaixell de transport comercial, reservat per èpoques de gran conflictivitat. Arcadi Garcia i Sanz i Núria Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV* (Barcelona: Fundació Noguera, 1994); Claude Carrère, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, I, Traducció d'Hermínia Grau de Duran (Barcelona: Curial, 1977), 223-226.

seves tripulacions que els obligà a fer valer el beneplàcit reial a favor del reclutament de persones de l'illa.

3.1.1. Les dues expedicions del monarca

Pel que fa a la primera empresa marítima del Magnànim, l'onze d'octubre de 1419 es pregonà a l'illa el salconduit que el monarca havia estès als súbdits que decidissin emprendre el viatge amb ell i també a aquells que portarien vitualles, viures i altres béns necessaris a la seva armada a qualsevol platja, lloc, castell o port on romangués el rei. El guiatge, com de costum, els eximia de ser represos per qualsevol crim, a no ser que fossin inculpats de ser traïdors, trencadors d'homenatges, heretges, lladres manifestos, falsificadors de moneda, lladres públics de camins, sodomites, canviadors, abatuts, gitats de pau i treva o que haguessin comès crims de lesa majestat, fossin fugitius de presons o de les armades reials amb paga i senyal. Així mateix, de tots els deutes, exceptuant-ne els censals morts, violaris o comandes veres.²⁹ Almenys des de febrer les taules d'acordament havien permès l'accés de mallorquins als diversos components de l'armada; homes que foren obligats a comparèixer per embarcar-se en l'expedició el 30 de maig,³⁰ un cop arribat ja el monarca amb els combois peninsulars que l'acompanyarien en la campanya.

De Mallorca, l'acompanyà, almenys, la galera del cavaller mallorquí Pelai Unís, personatge prou reconegut en la política del moment per haver estat lloctinent de la governació de Mallorca en temps de Ferran I. La seva galera tornaria acompanyar el monarca en el seu segon i definitiu viatge a terres italianes, aquesta vegada patronejada per Tomàs Tomàs, un patró que es guanyà la confiança no només de Pelai, sinó també dels jurats de la Universitat de la ciutat i regne, que el posaren a la direcció de les seves armades.³¹

Per part valenciana, en canvi, altres estudis han esmentat els armaments de capital mixt que el monarca preparà el 1419 en aquella ciutat juntament amb altes

²⁹ ARM, AH 422, 201r-202r. 11 octubre 1419.

³⁰ ARM, AH 96, 43r-v i 112v. 26 juny 1420. AH 423, 11r-v. 10 maig 1420.

³¹ Els jurats usaren el servei de la galera de Tomàs Tomàs el 1449 amb el propòsit que prenguéssin embarcacions carregades de blat a causa de la gran carestia que s'estava vivint a Mallorca. ARM, EU18, 103r.

personalitats: el mestre de Montesa, Romeu de Corbera,³² i Joan Minguet enllestiren una galera perhom, de les quals el monarca sufragà una part de les despeses, i sol·licità, així mateix, la construcció de noves galeres en mans de Bernat de Centelles, Bernat de Cruïlles i Ramon Xammar.³³

La resposta a la crida, però, sembla que no fou tan fructuosa com el monarca havia previst, sobretot pel que fa a la disposició de naus o vaixells rodons, que també resultaven cabdals dins l'armada, no tant per les seves funcions ofensives, sinó per les necessàries tasques de suport en el forniment d'homes, armes, animals, queviures...³⁴ Si la crida voluntària no havia satisfet la demanda que Alfons calculava necessària per portar endavant la campanya, pogué fer ús de la seva suprema autoritat executiva, transformant una opció o oportunitat en una obligació i un deure. El 28 de novembre, ordenà al governador de Mallorca que arrestés totes les naus i navilis rodons que passessin per les mars de l'illa per tal que el rei se'n pogués servir. Únicament podrien prosseguir els seus viatges si es comprometien, per mitjà d'un jurament i la presentació de fiadors, a retornar abans del 15 de març de 1420, moment en què el rei calculava emprendre la marxa cap a les illes de Sardenya i Sicília.³⁵ Finalment, la partida de l'expedició es retardà fins al 13 de maig, de manera que fins a l'abril es prengueren compromisos perquè les barques, les naus i coques es presentessin davant d'una eventual necessitat per part de la flota del monarca.

Gràcies al control imposat sobre totes les naus que durant aquells tres mesos arribaren a Mallorca, es té un registre de la freqüentació de l'illa per part de vaixells mercantils que la connectaven amb els diversos ports, sobretot peninsulars i de l'àrea catalanoaragonesa.³⁶ Destaquen sobretot les barques i, en menor mesura, coques i

³² El comanador de Montesa, Romeu de Corbera, estigué al capdavant de la flota catalanoaragonesa que protagonitzà la primera gran victòria sobre l'armada de Gènova comandada per Battista Campofregoso el 1421. L'any anterior havia estat nomenat pel rei almirall d'Aragó amb caràcter vitalici. Rafael Gallofré i José Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes de la Corona Aragón (1118-1462)», *Miscel·lània de Textos Medievals* 5 (1989): 185-186. Segons Zurita, la derrota genovesa va ser un dels motius que impulsaren la república a posar-se sota la protecció de la senyoria de Milà, comandada per Filippo Maria Visconti. Jerónimo Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, III, llibre XIII (Zaragoza: Lorenzo de Robles, 1610), 148r.

³³ Álvaro Santamaría Arández, *Aportación al estudio de la economía de Valencia durante el siglo XV* (Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1966), 184, nota 5 i 185, nota 7.

³⁴ Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», 183.

³⁵ La crida fou efectuada a Mallorca el 29 de desembre. ARM, AH 423, 2r-v. 30 desembre 1419.

³⁶ La relació dels patrons afectats es troba dividida entre el registre de Pregons AH 423 i el de Lletres Comunes AH 96 de l'ARM. Vegeu el quadre "Embarcacions obligades a comparèixer en la primera expedició d'Alfons V".

naus, que o bé enllaçaven el Principat amb el regne valencià per via de Mallorca, o bé des de l'illa es dirigien al Magreb per via d'Eivissa. Foren molts els que, en compliment dels designis reials, es responsabilitzaren a tornar a l'illa el març següent, o bé presentar-se davant dels batlles generals de València o Catalunya, atès que l'armada també es preparava i marxaria d'aquells territoris. Però d'entre els que realment comparegueren dins dels terminis indicats, tampoc no se sap amb una seguretat quins acabarien per incorporar-se a la flota reial i quins, en canvi, serien considerats innecessaris.³⁷ L'única requisita de la que es té clara constància es produí el juliol del 1420, un cop l'armada del Magnànim es trobava ja a Sardenya i havia abandonat les Balears.³⁸ L'evidència resulta tan sols il·lustradora dels entrebancs i els canviaments forçats que la preparació de la flota del Magnànim provocà no només en la navegació comercial, sinó també en les hisendes de mercaders, armadors i propietaris d'embarcacions.

Embarcacions obligades a comparèixer a la primera expedició d'Alfons V:

Data	Patró	Embarcació	Origen/destí
30 desembre 1419	Nicolau Esteve	Patró de barca	València ³⁹
3 gener 1420	Jaume Ruxot	Patró de barca	Dènia ⁴⁰
3 gener 1420	Antoni Oller	Patró de barca ⁴¹	
4 gener 1420	Bernat Gironella	Patró de barca	Barcelona ⁴²

³⁷ Á. Santamaría considerà, en canvi, totes aquelles embarcacions com a requisades i incorporades a l'armada del rei i caracteritzà l'illa de Mallorca com *un importante centro de requisita de embarcaciones*. Álvaro Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV», en *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1955, 116 i nota 16.

³⁸ En virtut d'una ordre del rei promulgada el 15 de juny, el lloctinent de la governació arrestà a Bernat Prats, patró de lleny de la ciutat de Tortosa, que l'1 de juliol havia arribat a Mallorca, per tal que acompanyés el monarca en el seu viatge cap a Sardenya (ARM, AH 96, 116v. 1 juliol 1420).

³⁹ Presenta com a fiadors Antoni Alcuya, corredor de llevant, i Gabriel Vidal, mercader convers de Mallorca. El dia 9 de maig tornà per presentar la carta de certificació signada pel batlle general de València. (ARM, AH 423, 3r-4v. 30 desembre 1419. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116 i nota 16).

⁴⁰ Presenta com a fiador a Arnau Roca, mercader i ciutadà de Mallorca (Ibidem. Citat també a Ibidem).

⁴¹ Presenta com a fiador a Antoni Mas, mercader de Mallorca (Ibidem).

⁴² Presenta com a fiador a Miquel Batlle, mariner. La seguretat fou cancel·lada dia 25 de febrer de 1420 perquè el patró jurà que es presentaria davant del batlle general de Barcelona (ARM, AH 423, 3r-4v. 30 desembre 141. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116 i nota 16).

5 gener 1420	Jordi Bruguero	Patró de barca	Palamós ⁴³
5 gener 1420	Antoni Caixer	Patró de barca	Sant Feliu de Guíxols ⁴⁴
8 gener 1420	Antoni Julià	Patró de barca	Sant Feliu de Guíxols ⁴⁵
8 gener 1420	Esteve Torres	Patró de nau ⁴⁶	
10 gener 1420	Pere de Loret	Patró de barca	València ⁴⁷
10 gener 1420	Joan Maimó	Patró de barca	Barcelona ⁴⁸
10 gener 1420	Pere Daviu	Patró de barca	Lloret ⁴⁹
13 gener 1420	Bernat Berusch	Patró de barca	Blanes ⁵⁰
18 gener 1420	Pere Conill	Patró de barca	Sant Feliu de Guíxols ⁵¹

⁴³ Promet tornar a Mallorca abans del 15 de març o presentar-se davant del batlle general de València, sota pena de 100 lliures reials de Mallorca. Fiadors: Joan Garriga, ferrer de Mallorca. S'afegeix que el dia 25 de febrer Jordi mostrà una carta patent del batlle general de València i quedà deslliurat del compromís a Mallorca (ARM, AH 423, 3r-4v. 5 gener 1420. Ibidem).

⁴⁴ Promet que es presentarà davant del batlle general de Catalunya o del seu lloctinent a la ciutat de Tortosa, sota pena de 100 lliures. Fiador: Ramon Busquets, mercader i ciutadà de Mallorca (Ibidem. 8 gener 1420).

⁴⁵ Assegura anar a Barcelona i presentar-se davant del batlle general de Catalunya. Fiadors: Pere Maguerí, mercader de Barcelona, nadiu de Vilafranca. Dia 16 de febrer presentà la carta del batlle general de Catalunya en Joan Cifa, mercader de Mallorca, en nom d'Antoni Julià. (Ibidem. 8 gener 1420. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116 i nota 16).

⁴⁶ Es compromet a tornar a Mallorca abans de dia 15 de març sota pena de 1.000 lliures reials de Mallorca. Presenta com a fiador a Lluís Savila, mercader de Mallorca. El 14 de febrer presentà una carta de Pere Basset, batlle general de Catalunya, que el deslliurà del compromís (Ibidem. Citat també a Ibidem).

⁴⁷ Es compromet a tornar a Mallorca abans de dia 15 de març sota pena de 500 lliures. ARM, AH 96, 6r. 10 gener 1420.

⁴⁸ El patró era habitant de Barcelona i havia de navegar fins a Morvedre. Ibidem. Assegurà tornar a Mallorca abans del 15 de març sota pena de 200 lliures reials de Mallorca i presentà com a fiador a Ramon Alenyà, mercader i ciutadà de Mallorca. Es cancel·là el jurament el dia 22 de febrer de 1420 (ARM, AH 423, 3r-4v. 10 gener 1420. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116 i nota 16).

⁴⁹ El patró assegurà tornar a Mallorca abans del 15 de març sota pena de 500 lliures reials de Mallorca i presentà com a fiador a Pere *Haiç*, mercader de la vila de Morvedre. (Ibidem. Citat també a Ibidem).

⁵⁰ ARM, AH 96, 11v-12r. 13 gener 1420. El 21 de febrer Ivó Bruguera, fiador d'en Bernat, presentà una carta del batlle general de València conforme havia comparegut a la seva cort el dia 1 de febrer, així que el jurament fet a Mallorca quedà cancel·lat (ARM, AH 423, 6r-v. 21 febrer 1420).

⁵¹ El patró tenia intenció de navegar a València, però prometé tornar a Mallorca abans de la primera quinzena de març, o bé presentar una carta del batlle general de València, sota pena de 50 lliures. Dia 14 de març presentà una carta del batlle general de Catalunya signada el dia 24 de febrer, confirmant que el dia 19 de gener s'havia presentat davant el batlle (ARM, AH 96, 13r i ARM, AH 423, 3r-4v. 18 gener 1420. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116 i nota 16).

18 gener 1420	Garcia de Caravaca	Patró de barca	València ⁵²
27 gener 1420	Pere Tutusaus	Patró de barca	Castell d'Eivissa ⁵³
1 febrer 1420	Pau Vidal	Patró de barca	Palamós ⁵⁴
8 febrer 1420	Pere Salelles	Patró de barca	Blanes ⁵⁵
8 març 1420	Bernat Ferrer	Patró de coca	Eivissa-Sersell ⁵⁶
16 març 1420	Joan Serts	Patró de coca	Eivissa-Bugia ⁵⁷
16 abril 1420	Bernat Lleó	Patró de barca	Castell d'Eivissa ⁵⁸

Després del retorn del monarca a terres ibèriques i de l'obertura de les hostilitats amb el comtat de Provença dels Anjou, sobretot a partir del saqueig de Marsella de 1423, els cavallers mallorquins Antoni Castell, que fou així mateix jurat en cap de la Universitat aquell any, i Gabriel Sunyer, que ho fou l'any següent, continuaren gaudint del beneplàcit reial per contribuir amb les seves galeres probablement a l'expedició que acabaria per atacar les costes tunisianes i, així mateix, prestar ajut a les poques possessions que havien quedat resguardades per Pere, germà del rei, al regne napolità.⁵⁹

⁵² El patró tenia intenció de navegar a València, però prometé tornar a Mallorca abans de la primera quinzena de març o bé presentar una carta del batlle general de València, sota pena de 50 lliures. Presentà com a fiador a Joan Mora, ciutadà de Mallorca, patró de coca. El dia 22 de març de 1420 presentà una carta del batlle general de València i quedà deslliurat del compromís (ARM, AH 423, 3r-4v. 18 gener 1420. Citat també a Ibidem).

⁵³ Es dirigí cap a Castell d'Eivissa, però prometé, sota pena de 50 lliures, tornar a Mallorca abans del 15 de març. Presentà com a fiadors a Ramon Busquet, mercader de Mallorca. El 19 d'abril, però, consta que el patró havia venut la seva barca, així que quedà cancel·lada la promesa (Ibidem, 6r-v. 27 gener 1420).

⁵⁴ El patró tenia la intenció d'anar a València, però prometé tornar a Mallorca abans del 15 de març, sota pena de 50 lliures i presentà com a fiador a Pere Marata, patró de coca. El 16 de març el compromís quedà cancel·lat (ARM, AH 96, 22v-23r i ARM, AH 423, 6r-v. 1 febrer 1420).

⁵⁵ Ibidem. Ibidem, 38v-29r i Ibidem, 6r-v. 8 febrer 1420.

⁵⁶ Bernat Ferrer, patró de coca, amb la qual navegà fins a Eivissa i d'allà a Sarcell, terra de moros, prestà jurament sota pena de 200 lliures, que tornaria a Mallorca amb la seva coca. Presentà com a fiador a Pere Artés, boter de Mallorca (ARM, AH 423, 6r-v. 8 març 1420).

⁵⁷ Joan Serts, patró de coca, amb la qual navegà fins a Eivissa i d'allà a Bugia, terra de moros, mostrà jurament sota pena de 200 lliures, que tornaria a Mallorca amb la seva coca abans del dia 8 de maig. Presentà com a fiador a Pere Marata, patró de coca, ciutadà de Mallorca (Ibidem, 8r. 16 març 1420).

⁵⁸ Bernat Lleó, patró de barca, amb la qual navegà a Castell d'Eivissa, prometé sota pena de 100 lliures que tornaria a Mallorca durant els propers 20 dies. Presentà el mateix fiador que l'anterior (Ibidem, 9v. 16 abril 1420).

⁵⁹ El 1423 Antoni Castell havia obtingut guiatge de la reina per poder armar una nau i incorporar-se a l'armada del rei a Nàpols. En virtut d'això, podia ser jutjat solament pel vicealmirall, però el governador del regne, no obstant el guiatge, l'empresonà per motius desconeguts, fet que hagués pogut retardar la seva expedició fins l'any següent, ja que la menció als acordats a la seva galera apareix el 1424 (ARM, AA 527/12; AH 101, 52r-v. 25 febrer 1424; 65v-66r. 13 març 1424; 86r-87r. 27 març 1424; 125r-v. 24 maig 1424; AH 102, 88r. 3 abril 1424). Pel que fa a Gabriel Sunyer, apareix com a cavaller que obtingué guiatge de la reina per armar en servei del rei, que segurament executà a Barcelona, ja que el 1424 pregà al

Respecte a la galera d'Antoni Castell, estigué en funcionament des de 1424 fins al 1427, moment en què apareix darrera de la iniciativa de construcció d'una nova embarcació, juntament amb Francesc de Busquets, la que gairebé amb tota seguretat obtendria el mateix beneplàcit reial en els anys posteriors. Els serveis de la seva galera continuen sota les ordres reials el 1431 i almenys fins al 1435, moment en què els seus botiners abonaren al procurador reial la quinta part que pertanyia al rei sobre les captures que havien fet a genovesos; mentre que a finals de dècada hi torna haver indicis de la construcció d'una nova galera per part del cavaller mallorquí.⁶⁰

Com ja apuntà A. Unnali, la imprevisió del nombre total d'efectius de l'armada reial, que varià al llarg del període, fou un component més a favor de l'ús que en feu Alfons com a instrument de pressió diplomàtica amb les seves potències rivals.⁶¹ Efectivament, a desgrat de la desfeta de la flota que el Magnànim reuní sota les seves ordres un cop retornat de la seva primera campanya marítima, això no significà la dissolució de l'armada reial. Successius armaments oferts per patrons i armadors privats col·locats sota les insígnies del monarca garantiren la continuïtat dels dissenys del monarca en el Mediterrani durant el temps en què el Alfons restà a la península, centrat en altres problemàtiques que comprometien més les seves fronteres terrestres que no pas marítimes, com la discòrdia amb el rei de Castella. És així que el 8 d'octubre de 1422 el lloctinent del governador mallorquí tornava ordenar a tots els acordats a l'amada del rei – es deuria referir a la galera d'Antoni Castell? – que es presentessin per embarcar-se en els propers 15 dies.⁶² I també el 1424 estava vigent una detenció general de totes les naus que es trobessin o arribessin a Mallorca a causa de la gran quantitat de vaixells

lloctinent mallorquí que informés Antoni Bertran, vicealmirall de Catalunya, de la pèrdua d'un home castellà acordat a la seva galera, que el lloctinent de Mallorca col·locà per error en la galera de mossèn Peguera (ARM, AH 101, 131r-v. 29 maig 1424; 131v-132r. 24 maig 1424). No podem afirmar, però tampoc desmentir, que es tractés del famós patró mallorquí que causà tants aldarulls a la costa valenciana el 1414, ni tampoc del Gabriel Sunyer que apareix esmentat com a "mercader" que el 1411 encapçalà la iniciativa de construir una nova galera de mercaderia per protegir el comerç en temps de la guerra amb Gènova (vegeu l'apartat "Els armaments en cors" del regnat de Ferran d'Antequera, i ARM, AGC 2, 116r-117r. 29 octubre 1411). Per altra banda, Gabriel Sunyer repetiria l'experiència en el govern municipal el 1436 (Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense* (Palma de Mallorca, 1881, 199-200)). Cfr. Josep Estelrich Costa, «La família Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana (1375-1505)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 51 (1995): 3-30.

⁶⁰ Vegeu, a més de la nota 90, AH 107, 45r-v. 25 febrer 1426; AH 109, 61v-62r. 22 març 1427; AH 110, 26v-27r. 22 març 1428; 70v. 15 setembre 1431; AH 119, 42v-43r. 19 març 1433; RP 3853, 169v; AH 127, 194r. 20 octubre 1438; AH 128, 57v. 20 abril 1439.

⁶¹ Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», 181-182.

⁶² ARM, AH 423, 44r. 8 octubre 1422.

que el rei estava preparant per al seu estol.⁶³ Dos anys després, Pere, germà del rei, es posaria al capdavant de la flota del monarca en la que seria la primera gran expedició reial contra les terres de Barbaria, sobretot del soldà de Tunis.⁶⁴

Els armaments d'alts dignataris mallorquins al servei del rei sembla que tenen una altra etapa de promoció a l'entorn de 1430, arran del segon i definitiu viatge d'Alfons a terres italianes, que no s'enllestiria fins a dos anys després. Tot i l'esmentada dificultat per a l'avaluació del nombre de components totals de l'armada reial en cada moment, arran de la seva flexibilitat, sembla que a l'hora de la seva partida dels Alfalcs el 1432 estaria composta per 26 galeres i 16 naus.⁶⁵ Entre aquestes, la galera de Pelai Unís tornà a ser armada a Mallorca amb guiatge reial; possiblement l'única aportació mallorquina d'àmbit privat, com ja havia succeït en el primer viatge del rei a terres italianes. La del cavaller Antoni Castell apareix també en funcionament l'any següent amb prerrogatives pròpies de l'armada reial. Posteriorment, arribarien a l'illa altres combois de la flota del Magnànim, com la galera de Galceran de Requesens, de Galceran de Montsoriu o de Salvador d'Hostalrich.⁶⁶ Totes tres havien estat armades per a l'ocasió a la ciutat de València, que es convertí en la gran fàbrica naval de l'època, juntament

⁶³ D'acord amb les ordres rebudes per part del monarca, el lloctinent detingué una nau de venecians patronejada per Nicolo Miani, de port de 2.000 salmes, que es trobava al port de Portopí. Però el patró, trencant la promesa feta, marxà sense permís del governador, motiu pel qual s'avisà al governador d'Eivissa perquè, si arribava a l'illa, el detinguessin (ARM, AH 102, 127r-128r. 24 maig 1424).

⁶⁴ En l'habitual escala mallorquina de camí cap a terres africanes l'infant sol·licità artilleria que li fou proporcionada per part de la procuració reial (ARM, RP 3518, 82v. 17 agost 1426). I, relacionat amb el viatge de Pere o no, el setembre hi ha evidències d'una nova detenció general de la navegació a Mallorca (ARM, AH 106, 197r. 10 setembre 1426). Per a aquesta expedició remet a la ja esmentada tesi de Pol Junyent Molins «Política naval, estructura i logística», els resultats de la qual, per solapament de temps, no he pogut incorporar.

⁶⁵ Apareix una relació de tots els comandants d'aquests combois a *Dietari del capellà d'Anfós*, reproduït a Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 212-213, nota 60. Remet també a la ja esmentada tesi de Pol Junyent Molins, «Política naval, estructura i logística».

⁶⁶ En el *Libre del tesor* de Bernat Sirvent, consultat per Sanchis Sivera en el *Dietari del capellà d'Anfós*, p. 139, s'esmenten com a integrants de la flota que marxà de terres peninsulars amb el rei al 1432 la galera de Pelai Unís (tot i que ell transcriu "Vives"), la de Galceran de Requesens, la de Galceran de Montsoriu i la de Salvador d'Hostalrich. Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 212-213, nota 60. Per altra banda, Sáez Serrano definí els Montsoriu com una família de cavallers valencians urbans amb trajectòria de fidelitat als Trastàmara, que es vinculen a la casa reial. Els germans Gilabert, Gracià, Galceran i Francesc participaren activament a les campanyes del Magnànim. Galceran fou nomenat patró de les galeres del rei i com a tal serví al duc de Milà entre 1426 i 1427, i el 1438 estava al comandament de dues galeres que viatjaven amb altres nobles valencians: Jaume d'Aragó, els Vallterra, Nicolau Jofre i Galceran de Vilarig. Sáez Serrano, *Caballeros del rey*, 375-376. Pel que fa al mallorquí Salvador d'Hostalrich, la Diputació del General de Catalunya li havia prestat, a petició del rei, una galera valorada en 1.000 lliures el 1416, però no tenim la certesa de què es tractés, després de tants anys, de la mateixa. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 238.

amb les de Joan d'Urrea; la d'Eiximèn Pérez de Corella; la de Francesc de Bellví; la de Gilibert de Montsoriu; la de Joan Roca; la de Ramon de Boïl; la de Gutiérrez de Nava, castellà/sicilià al servei del rei d'Aragó; la galera reial, capitanejada per Guillem de Vich, i la galera de Jaume d'Amigó.⁶⁷ Possiblement relacionat amb el nou aplegament de combois que Alfons tornava exigir per a la seva armada que, de manera indirecta, requerien un número suficient de persones per conduir-les, durant els anys anteriors a la seva partida – sobretot entre el març de 1430 i el juny de 1431 – a Mallorca es decretaren diverses prohibicions a la sortida de qualsevol persona i embarcació sense permís del governador.⁶⁸

3.1.2. Després de la batalla de Ponça

Malgrat la participació en les dues expedicions encapçalades pel Magnànim, serà la gran derrota de la batalla de Ponça el 1435 la que precipitarà, també arran de la decisió de les corts generals de Montsó, el desplegament més gran de galeres de l'època, almenys al regne mallorquí. Com a mínim, quatre personalitats d'entre els sectors socials més opulents de l'illa armaren en servei del rei el 1436: els cavallers Joan Albertí, Pau Sureda, Joan Descatllar i Llätzer de Lloscos. Membres de famílies que restaran molt properes a la cort del monarca i a les quals el sobirà s'encarregarà de compensar els serveis, inversions i diners prestats.

Una d'aquestes serà la dels Albertí de Muro, que precisament en temps d'Alfons traslladaran el seu domicili a Ciutat. Joan Albertí, doctor en dret i assessor judicial de la governació, serà lloctinent el 1439. Més endavant és anomenat també cavaller i ciutadà de Mallorca, ocuparà així mateix la procuració reial i serà l'ambaixador enviat al rei per la Universitat el 1444,⁶⁹ per quatre anys més tard, ser també conseller i majordom del rei.⁷⁰

⁶⁷ Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 212-213, nota 61.

⁶⁸ S'arribà fins al punt d'imposar la pena de mort als que actuessin en contra de les prohibicions de sortida de l'illa (ARM, AH 110, 45r-v. 4 març 1430; 46v. 18 març 1430; 53v. 9 novembre 1430; s.f., 27 juny 1431).

⁶⁹ ARM, AA 528/9: 2v. 27 abril 1445 i AA 528/12.

⁷⁰ Juan Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble en Mallorca», en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma de Mallorca, 1959), 408-409.

Pau Sureda, en canvi, fou ciutadà de Mallorca i ocupà diversos càrrecs en la vida política del regne mallorquí: jurat per l'estament militar el 1435 i 1444, i lloctinent de la governació el 1458.⁷¹ Després de l'intent del lloctinent d'atorgar-li la capitania de Santanyí el 1433, armà una galiota l'any següent, juntament amb els donzells Pere i Jordi de Sant Joan, que seria patronejada pel mariner Jaume Pasqual i a la qual la Universitat prestà algunes armes.⁷² El monarca agracià la seva família amb la jurisdicció civil sobre les cavalleries de l'Honor de Sant Martí pels serveis que li prestaren ell i el seu germà Salvador Sureda de Sant Martí, que també va ser patge a la cort reial, a la guerra de Nàpols.⁷³ A més, la col·laboració i aportació naval dels membres de la família Sureda amb els jurats de Mallorca i amb el monarca Joan II es poden resseguir gràcies a documentació de l'arxiu privat de Can Vivot, publicada per M. Barceló Crespi.⁷⁴

Els Descatllar – coneguts també com des Catllar, Descallar, Dezcallar o simplement Catllar o Callar – eren una de les més distingides famílies mallorquines. Les fonts situen Joan Descatllar el 1435 primer com a patró i capità d'una nau i d'una galiota armada. El juny de l'any següent, armaria així mateix una galiota de 15 bancs per entrar en cors, en la qual hi col·locaria el castellà Joan Ardit com a patró; l'agost, en canvi, hauria armat una galera en servei del rei, la qual encara estava activa i sota comandament reial el 1437.⁷⁵ Altres membres de la família Descatllar oferiren grans prestacions al rei en l'empresa napolitana, en galeres i en monedes. Potser el cas més paradigmàtic de l'època sigui el de Pere Descatllar. Encara que la vinculació parental amb Joan no sigui del tot clara, Pere fou un creditor important del Magnànim i, com a

⁷¹ Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense*, 199-200; ARM, AH 679, 111v. 18 abril 1458.

⁷² ARM, AH 119, 175v-176r. 5 setembre 1433; ADM, MSL/324 bis, 36r-v. 10 maig 1434.

⁷³ Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 413 i nota 163. Sobre la justa i combat entre Salvador Sureda i Guillem de Vallseca a Nàpols, vegeu Joaquim Maria Bover, *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca: estadística general de ella y periodos memoriales de su historia* (Palma: Juan Guasp, 1836), 373; Ramon Rosselló Vaquer, «Un fet d'armes medieval (1444)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 39 (1983): 529-534; Antoni Ignasi Alomar, *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval. Terminologia* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1995), 466 i 469; Joan Miralles Monserrat, *Antologia de textos de les Illes Balears. Vol. 1, Segles XIII-XVI* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2006), 258-262; Maria Barceló Crespi, «Aspectes de la relació de Mallorca amb el regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 72 (2016): 48-49.

⁷⁴ M. Barceló Crespi publicà els contractes entre Salvador i Jordi Sureda i els jurats de Mallorca i entre aquests i el rei Joan II, per mitjà dels quals els atorgaven els serveis de les seves galeres: Maria Barceló i Crespi, «Corsarisme i comerç a la segona meitat del segle XV», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1990, 71-80.

⁷⁵ ARM, AH 121, 140r-v. 14 juliol 1435; AH 122, 136v. 26 juny 1436; 171r. 2 agost 1436; AH 123, 180v. 13 agost 1436; AH 125, 60v-61r. 21 març 1437. Seria també jurat del regne de Mallorca el 1446. Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense*, 200.

tal, les contraprestacions del monarca estigueren al nivell. A més de la concessió de la castlania del castell d'Alaró el 1424, pels serveis oferts en la primera campanya del monarca, el 1436 aquest li cedí la senyoria de Lluçmajor, amb els delmes, censos, escrivania, jurisdicció civil i tots els drets del rei a canvi de 12.000 lliures de moneda mallorquina. L'agosarada decisió precipità el famós episodi pel qual la procuració reial i la Universitat s'alçaren en oposició al rei, per anar els seus designis en contra del mateix patrimoni i de la unió indivisible de la porció reial del regne de Mallorca que el mateix monarca havia jurat. Abandonat finalment el conflicte, el 1439 el Magnànim li concedí finalment el càrrec de mestre de la ceca de Ciutat. El seu procurador fou el seu germà Ponç Descatllar, el que també armà en servei del rei en aquella mateixa època per ordres de la reina Maria, que el nomenà vicealmirall de l'armada, i amb la qual protagonitzaren tota una sèrie d'aldarulls a les costes catalanes que li costaren l'empresonament.⁷⁶

Finalment, Llätzer de Lloscos, cavaller principal i conseller, fou també procurador reial de Mallorca entre 1424 i 1433; lloctinent del governador del regne a la mort de Joan Aimeric, entre el 1430 i el 1431, i uns mesos el 1436, i jurat el 1447 i 1448.⁷⁷ El 1445 Alfons li atorgà la baronia de Banyalbufar, amb la jurisdicció civil i criminal, moment a partir de la qual se la coneixeria com la baronia de Lloscos.⁷⁸

Les minses referències a l'abast ens impedeixen saber el grau de col·laboració de Pau Sureda, Joan Descatllar, Llätzer de Lloscos i també de Berenguer d'Oms, governador del regne, en l'empresa armadora de les seves galeres el 1436, en el qual invertí el mateix monarca.⁷⁹

⁷⁶ Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 396-405; Bartomeu Font Obrador, *Història de Lluçmajor*, II (Mallorca: Gráficas Miramar, 1974), 307-383. Segons Á. Santamaría, Ponç i Joan Descatllar eren germans; per tant, és probable que Pere, Joan i Ponç fossin tres germans que oferiren prestacions al Magnànim. Álvaro Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 118. Sobre l'episodi de Ponç Descatllar a Catalunya, vegeu els apartats "L'entrebanc al tràfic de vitualles" i "L'autonomia de les flotes ciutadanes". Testimoni de l'estatus de Pere Descatllar és també que fos elegit pels jurats, juntament amb Hug de Sant Joan, per rebre a Joan, rei de Navarra i infant d'Aragó, quan arribà a Mallorca el 1434. ADM, MSL 353, 34r-v. 5 maig 1434.

⁷⁷ Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense*, 200; Josep Francesc Conrado i de Villalonga, *La procuración real en el Reino de Mallorca* (Palma: Consell Insular de Mallorca, 1991), 141.

⁷⁸ Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 405. Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 103.

⁷⁹ Precisament el 12 de maig de 1436, des d'Alcanyís, el rei de Navarra demanava l'armament i enlllestiment de les quatre galeres anteriors que el rei i els seus consellers fabricaven a Mallorca. Juan Dameto, Vicente Mut i Gerónimo Alemany, *Historia general del reino de Mallorca escrita por los cronistas*

D'aleshores fins al 1440, en què es té constància que la galera de Pau Sureda emprèn un segon viatge en servei del rei, un seguit de personatges mallorquins armen també les seves embarcacions i gaudeixen dels privilegis propis dels que s'adherien a l'armada reial: Bartomeu Rossinyol, Joan de Conilleres, Joan Desbach i Tomàs Tomàs. De nou, es tracta de persones conegudes i reconegudes dins les altes esferes político-econòmiques mallorquines.

Bartomeu Rossinyol, ciutadà de Mallorca "de notable casa i amics", apareix el 1434 com a patró d'una nau a la qual els jurats del regne prestaren una sèrie d'armes per un viatge que esperava fer juntament amb Jaume Pasqual. Dos anys després, la seva nau sofria una de les tantes preses perpetrades pel cavaller valencià Jaume de Vilaragut, al port d'Alcúdia, per a la restitució de la qual s'implicaren les autoritats mallorquines, just un any abans de què apareguin referències sobre l'armament de la seva galiota.⁸⁰

Joan de Conilleres, en canvi, fou jurat de la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca el 1434, 1442 i 1456 segurament per l'estament mercantil, ja que apareix, en ocasions, com a mercader de Mallorca.⁸¹ L'agost de 1438 la seva galera mercant es disposa a fer *novell viatge*, però el setembre sofrí certa disputa amb Joan Valentí quan estava armada al port de Portopí i es disposava a dirigir-se a Barcelona. A més, consta que el mateix any armà una galiota *per defensió* i *per utilitat de la mercaderia*.⁸² Estava en funcionament, patronejada per Pere Net, que seria també regent de la governació de Mallorca, el 1445, moment en què pagà els drets al rei pertanyents a l'entrada dels seus súbdits a les terres del soldà de Babilònia.⁸³

Són menys les referències sobre Joan Desbach, donzell de Mallorca i patró de galiota, al qual la reina guià i assegurà. El seu nom apareix a la documentació de l'illa en referència a la possessió de terres i de captius, però es relaciona de manera excepcional amb el món marítim.

Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Gerónimo Alemany, III (Palma: Juan Guasp y Pascual, 1840-1841), 392-393, i Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense*, 159.

⁸⁰ ADM, MSL 353, 30v. 21 abril 1434; ARM, AH 122, 216r-v. 12 setembre 1436; AH 123, 202r. 5 setembre 1436.

⁸¹ Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 199-200.

⁸² Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 393, nota 41.

⁸³ ADM, MSL 353, 36r-v. maig 1434; ARM, EU 10, 105r; AA 222, 29r-41v. 15 setembre 1438; AH 127, 136r-v. 6 agost 1438; RP 3861, 145r. 1445.

Tot el contrari és el cas de Tomàs Tomàs, mercader i posteriorment cavaller, que ja havia estat patró de la galera de Pelai Unís el 1430 i que es posaria al servei de la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca el 1449.⁸⁴ El novembre de 1438 va ser cridat per Alfons V per formar *armament per servey del senyor rey e defensió de la cosa publica, anar contra la infesta nació de genovesos e altres enemics del dit senyor rey*, que amb probabilitat es correspondria amb la galera que arribà a Mallorca el 1440 amb guiatge del rei. Posteriorment, després de què el monarca intervingués en l'herència del seu gendre en favor de la filla del seu conseller Tomàs, el rei el nomenaria el 1454 oficial reial i li ordenaria mantenir la seva galera armada en tot moment per al seu servei, atorgant a la patronia de la mateixa tota jurisdicció i autoritat.⁸⁵

A aquestes s'hi podria encara afegir el projecte del procurador reial Joan Albertí, que el 1448 oferí al rei l'armament de cinc galeres, sota la condició que el monarca sufragués la meitat de les despeses, la qual cosa presumiblement es dugué a terme.⁸⁶

Diferents són les condicions de la nau del valencià Joan Ferrer, la qual, armada pel mateix Joan i el seu germà Francesc Ferrer en servei del rei i amb guiatge del seu lloctinent, el rei de Navarra, atracà a Mallorca el maig de 1437. La nau, que havia estat armada en cors a Mallorca contra genovesos l'any anterior per part de Rimbau de Corbera i el mateix any apareixeria també comandada per Jaume de Vilaragut, es tornaria enllestir el 1438, aquest cop per part del mateix germà d'Alfons, el futur Joan II, que la sotmetria als manaments reials.⁸⁷ Aquest mateix any, el monarca havia tornat estendre el seu guiatge a tots els que volguessin armar en servei seu i en atac dels seus enemics, moment en què l'infant Joan decidí armar la nau de Joan Ferrer, anomenada "Santa Maria i Sant Antoni". I, en els preparatius del vaixell i de l'enrolament de la tripulació, ordenà al mercader valencià Bernat Llorenç que es dirigís en nom seu al regne de Mallorca per conduir-hi tots els mariners, companys i altres oficials necessaris per a l'aprovisionament de la nau.⁸⁸ En un any de diferència el vaixell valencià hauria

⁸⁴ Vegeu la nota 31.

⁸⁵ Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 407-408.

⁸⁶ Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 119.

⁸⁷ ARM, AA 221, 71v-72v. 25 maig 1437; RP 3854, 165v. novembre 1436; AH 122, 216r-v. 12 setembre 1436; AA 222, 5r-6v. 5r. 29 març 1438. Alfons V ja havia fet ús de la mateixa nau per al transport de blat de Sicília a Barcelona, que va ser obligat a desembarcar a Mallorca, per ordre dels jurats (ARM, AA 527/16: 14 maig 1426).

⁸⁸ S'entén que la nau s'armaria a Mallorca, on Bernat Llorenç portaria, des de València, persones per acabar de completar la tripulació (AA 222, 5r-6v. 5r. 29 març 1438).

recorregut al regne mallorquí per acabar de completar el seu armament, en el que podria ser una pràctica més o menys estesa.

En certa manera, es podria estendre al regne de Mallorca i a la Corona d'Aragó en general l'ascensió econòmica i social que molts sectors experimentaren a través de les activitats navals i l'exercici del cors i, depenent dels casos, de la pirateria, apuntada a Gènova per E. Basso.⁸⁹ Les "gràcies i favors" amb les que el monarca hauria compensat els participants en les seves armades haurien suposat una via règia cap a les posicions polítiques i influents més importants de la societat, amb altes retribucions salarials. I, a la vegada, com es veurà en el bloc dedicat al cors a Mallorca, l'ascens de la conflictivitat marítima i, per tant, de les probabilitats dels guanys, hauria atret encara més les inversions cap a l'activitat corsària, necessitada, a la vegada, de forts capitals per a garantir les exigències del clima d'inseguretat: embarcacions més grans i majors avals. A banda dels patrons i armadors mallorquins que efectivament prepararen i enllestiren –i alguns, fins i tot, construïren o repararen—⁹⁰ les seves galeres a Mallorca, molts altres dels components de la flota del rei incorporaren a persones de l'illa com a part de les seves tripulacions, algunes durant l'aturada que hi feren com a escala de les rutes a seguir, moment en el qual alguns galiots aprofitaren per escapar i hagueren de ser perseguits per les autoritats.

Tot plegat, la informació aquí exposada ofereix un recurs més al coneixement de la flota mallorquina de l'època, que també quedà integrada per aquelles galeres que diverses personalitats mallorquines prestaren al monarca i que, com es veurà, compliren diverses funcions, i no només pels petits vaixells identificats en els registres de guiatges, dedicats als intercanvis comercials.⁹¹

⁸⁹ Enrico Basso, «Pirateria, politica, ceti dirigenti. Alcuni esempi genovesi del Tardo Medioevo», en *Seeraub im Mittelmeerraum. Piraterie, Korsarentum und maritime Gewalt von der Antike bis zur Neuzeit*, ed. Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz (Paderborn, 2013), 209-250.

⁹⁰ Per posar-ne només uns exemples, el març de 1427 estava en funcionament la fàbrica d'una galera que els honrats Antoni Castell i Francesc Busquets pretenien construir per al servei del rei. El 1438, el mateix Antoni Castell feu tallar fusta en el terme de Santanyí per a la construcció d'una altra galera i, un any després, es tallaren certs pins de la possessió d'Arnau Albertí per a les necessitats de la mateixa (ARM, AH 109, 61v-62r. 22 març 1427; AH 127, 194r. 20 octubre 1438; AH 128, 57v. 20 abril 1439).

⁹¹ A propòsit dels armaments d'embarcacions per part de mallorquins en temps d'Alfons el Magnànim, A. Santamaría Arández proporcionà una llista en la seva clàssica obra «El reino de Mallorca en la primera mitad», 118-119, però val a dir que sense diferenciar entre aquells que gaudiren de privilegis pel fet d'oferir els seus serveis al rei, que armaren galeres amb finalitats mercantils o els que obtingueren patents de cors de part de la governació mallorquina; una distinció que aquesta tesi avala i posa al nucli de les seves conclusions. Amb tot i amb això, Santamaría recull una sèrie d'armaments que les fonts analitzades

Armaments de particulars que reben guiatges reials des de l'observatori mallorquí:⁹²

Any	Embarcació	Capdavanter	Participació
1420	galera	Comanador de Montesa	
1421	galera	Pelai Unís , cavaller	Arma a Mallorca en servei del rei
1423	galiota	Francesc Desclapers	Va en servei del rei
1423	galera	Franc Despla	En servei del rei
1424	galera	Antoni Castell , cavaller	Arma a Mallorca en servei del rei
1424	galera	Gabriel Sunyer, cavaller	Arma amb permís del rei a Barcelona
1424	galera	Mossèn Peguera	
1426	galera	Bernat de Centelles, patronejada per Antoni Ferrera	Arriba a Mallorca
1426	galera	Patronejada per Pere Ripoll	Arriba a Mallorca

per aquesta tesi no contenen i que podien pertànyer també a efectius oferts al monarca: la galera que armà Jordi de Sant Joan el 1437; les galeres armades pels germans Ponç i Joan Descatllar al 1440; la galera del mercader Joan de Vilafranca el 1446 o la de mossèn Hug de Pacs el 1450.

⁹² Algunes d'aquestes embarcacions armen a Mallorca o hi arriben, després d'haver-se armat en altres territoris, per completar les seves tripulacions. D'altres, se'n té només menció per rebre entre els seus enrolats a criminals i/o deutors mallorquins. Les seves tripulacions reben guiatge del rei, de manera que estan al seu servei i, per tant, sota direcció del vicealmirall del regne de Mallorca, Guillem de Sant Joan (ARM, AH 96, 43r-v i 112v. 26 juny 1420; AH 97, 158v-159v. 22 agost 1421; AH 100, 196v. 28 juliol 1423; 211v. 9 agost 1423; AH 101, 65v-66r. 13 març 1424; 131r-v. 29 maig 1424; 131v-132r. 24 maig 1424; AA 527/12; AH 106, 277r-v. 11 desembre 1426; AH 107, 287r-v. 19 desembre 1426; AH 111, 137v-138r. 11 agost 1428; AH 114, 81v-82r. 2 juliol 1430; 216v-217r. 2 desembre 1430; AH 116, 110r. 2 juny 1431; AH 110, 70v. 15 setembre 1431; 123v. 29 abril 1433; 138v-139r. 24 setembre 1433; AH 120, 201r-v. 3 desembre 1434; AH 123, 257v-259r. 22 octubre 1436; AH 123, 32r-33r. 7 febrer 1436; 180v. 13 agost 1436; AA 222, 46r; AA 221, 63r-v. 28 gener 1437; 71v-72v. 25 maig 1437; AA 222, 5r. 29 març 1438; AH 126, 129v. 24 setembre 1438; 229r. 26 novembre 1438; AA 222, 48r; AH 130, 9r-v. 4 maig 1440; 10v-11r. 2 juny 1440).

1428	galera	Patronejada per Pere Caldes	
1430	galiota de Cotlliure	Patronejada per Pere <i>Caregalde</i>	En servei del rei; arriba a Sóller
1430	galera	Pelai Unís , patronejada per Tomàs Tomàs	Arma a Mallorca en servei del rei
1431	galera "mercantil"	Francesc de Bellvís, patronejada per Bartomeu Marí	
1431	galera	Antoni Castell	La tripulació té guiatge
1433	galera	Galceran de Requesens	Va a Mallorca a buscar tripulació
1433	galera	Galceran de Montsoriu	Va a l'armada del rei
1434	galera	Salvador d'Hostalrich	Va a l'armada del rei
1436	galera	Joan Albertí , cavaller	Arma en servei del rei
1436	galera	Pau Sureda	Arma en servei del rei
1436	galera	Joan Descatllar	Arma en servei del rei
1436	galera	Llàtzer de Lloscos , procurador reial	Arma en servei del rei
1437	galiota	Bartomeu Rossinyol	Sembla que va en servei del rei
1437	nau	Germans Joan i Francesc Ferrer, de València	Armen en servei del rei
1438	nau anterior	Joan, rei de Navarra	Arma en servei del rei
1438	galera	Joan de Conilleres	Té guiatge del rei
1438	galiota	Joan Desbach	Té guiatge de la reina
1438/39	galiota	Ponç Descatllar	Arma en servei del rei
1440	galera	Tomàs Tomàs	La tripulació té guiatge
1440	galera	Pau Sureda	Sembla un segon viatge en servei del rei

Els guiatges reials permeteren als detentors afavorir-se de diversos avantatges, com les facilitats d'enrolament de la tripulació (en expedir-se salconduits de crims i deutes als que s'embarquessin amb ells), el suport de les autoritats reials per propiciar l'armament i, segurament, l'adquisició de la jurisdicció civil i criminal als patrons de les galeres guiades. Però representaven una directa inclusió d'aquelles embarcacions a l'estol comandat pel monarca? Des del punt de vista que era el vicealmirall del regne de Mallorca el que gestionava els enrolaments de les embarcacions amb guiatges, s'hauria de pensar en una flexible participació de les mateixes en l'armada reial.

3.2. L'armada del monarca i el seu rol en els intercanvis comercials

Alfons seria el primer interessat en tenir com més galeres armades en funcionament millor per poder donar-los l'ús que considerés més adequat en cada moment. El pla armamentístic del rei era concebut com una inversió en un triple sentit: polític, econòmic i comercial, més que com una despesa necessària per a l'assoliment d'un objectiu concret.⁹³ I, en l'assoliment d'aquestes finalitats, l'armada practicà, a la vegada, la guerra de conquesta, el cors com instrument de pressió política i els intercanvis comercials. Les galeres que el mateix monarca noliejà a particulars, combinaren l'activitat bèl·lica amb la mercantil, en un intent de treure'ls la major rendibilitat possible i promoure el seu auto-finançament. Els capitals destinats als armaments havien de ser recuperats per mitjà de les mateixes expedicions: a través de ràtzies i preses marítimes, però també de nòlits de mercaderies; una iniciativa encaminada a suplir les mancances que la presència i els capitals destinats als armaments bèl·lics haurien extret a la important activitat mercantil, o una resposta a les pressions dels rics sectors comercials perjudicats? Pregunta que A. Unnali deixava suspesa en el seu estudi i que continua essent de difícil resposta.⁹⁴ Algunes qüestions ajuden a decantar la balança cap a la primera hipòtesi: per una banda, l'important rol que la flota del monarca i les seves pròpies especulacions mercantils jugaren en el tràfic de mercaderies i, sobretot, de queviures, en els territoris marítics de la Corona, i per

⁹³ Sobre aquesta qüestió, em bas en les properes línies en Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», especialment, 171, 182, 188, 198 i 200.

⁹⁴ Ibidem, 190.

una altra, la queixa del sector comercial barcelonès per la poca disponibilitat d'embarcacions per als tràfics al Llevant.⁹⁵

El Magnànim, a més d'un gran estratega i dirigent militar, ha estat sovint també definit com un destacat mercader, fins al punt de convertir-se en competidor dels mateixos naviliers catalans en un intent de monopolitzar els negocis més lucratius que, sens dubte, incloïen les rutes d'atenció preferent pel Principat: la de Flandes o de Ponent i la de l'Imperi mameluc o de Llevant. No és estrany que la galera del cavaller mallorquí Antoni Castell, que estigué sota les ordres reials d'Alfons durant gran part de la dècada dels '20 i '30 del segle XV, el 1433 fes dos viatges cap a Flandes, un l'abril i un altre el setembre,⁹⁶ i que, el mateix any s'esmentés un viatge anterior de l'esmentada galera grossa a Venècia.⁹⁷ Els seus interessos comercials arribarien fins al punt de promoure el 1451, des de la cort napolitana, l'establiment d'una nova ruta Nàpols-Bruges, amb escales a Mallorca, Barcelona i València, que es duria a terme amb dues galiasses de la flota reial.⁹⁸

Per altra banda, moltes de les galeres armades per mallorquins i que adoptaren les insígnies reials amb la intenció de prestar "servei al rei" ocuparen un lloc destacat en la garantia dels tràfics comercials entre l'illa i la zona preferent dels seus intercanvis: el Magreb central. Les galeres de Pau Sureda, Joan Descatllar i Llätzer de Lloscos,

⁹⁵ El gran paper de l'armada del rei en l'abastiment de la ciutat de València és un clar exemple de l'envergadura de la política econòmica desenvolupada pel monarca: Enrique Cruselles, José Maria Cruselles, i Rafael Narbona, «El sistema de abastecimiento frumentario de Valencia en el siglo XV: entre la subvención pública y el negocio privado», en *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII). XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals*, coord. per Maria Barceló Crespí i Antoni Riera Melis (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1996), 317-319. Mentre que, per altra banda, moltes embarcacions destinades a priori a viatges de tipus comercial foren obligades a decantar-se cap a l'activitat bèl·lica promoguda pel sobirà, la qual cosa pogué produir, en un determinat moment, una mancança d'efectius per al tradicional transport marítim de mercaderies. Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 47-48.

⁹⁶ Álvaro Santamaría Arández, «La reconquista de las vías marítimas», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 87. Segurament el primer viatge es posposaria un mes, ja que el 13 de maig de 1433 es disposava a partir de Ciutat de Mallorca amb destinació a Flandes, per via de Barcelona i no de Xàbia, com s'esmentava a l'inici (ARM, AH 119, 74r. 13 maig 1433). Un cop allà, obligarien els mercaders mallorquins a satisfer la marca que es cobrava a Flandes per compensar els danys que els havien causat els catalans, a la qual cosa s'oposarien els defenedors de la mercaderia de Mallorca. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 443-445 (doc. 302).

⁹⁷ ARM, AH 119, 99r-v. 25 maig 1433.

⁹⁸ Antoni Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458. Desenvolupament de les estructures i ampliació de les competències», en *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys* (Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Catalans, 2011), 61.

incorporades a l'armada reial a la segona meitat dels anys '30 del segle XV, protagonitzaren una sèrie de viatges des de Mallorca a ciutats nordafricanes, com Tunis, facilitant el transport de mercaderies preuades, com els captius. I de la mateixa manera també ho feu la galera de Tomàs Tomàs, la tripulació de la qual consta que també havia obtingut el guiatge del rei.⁹⁹

A la vegada que s'obtenien recursos per al finançament de l'armada, es posaren a la disposició dels mercaders illencs nòlits en galeres, vaixells amb una capacitat defensiva més gran, atès el creixent clima d'inseguretat marítima. En aquells moments, més que mai, l'aspecte bèl·lic caracteritzava la flota catalanoaragonesa i es confonien les activitat mercantils i els mercaders amb els moviments ofensius i la pirateria.¹⁰⁰ En aquest sentit són també il·lustratius els nòlits de les mercaderies d'un dels mercaders més actius en la vida marítima mallorquina del moment, com era Huguet Pont. Del 1439 al 1443, la gran majoria dels béns que expedí des de Mallorca es transportaren en galeres i galiotes. Moltes es dirigien cap al Magreb, patronejades pels mateixos senyors armadors que havien disposat la seva embarcació sota les ordres reials,¹⁰¹ d'altres, de propietat de la Diputació del General catalana, es traslladaven des de Barcelona a Flandes i a la Mediterrània Oriental.¹⁰²

⁹⁹ Vegeu, per a un aprofundiment en aquesta qüestió, l'apartat "Els tipus d'embarcacions que transportaren els captius: noves hipòtesis sobre la flota mallorquina de la primera meitat del segle XV" del quart bloc i l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)".

¹⁰⁰ Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», 169.

¹⁰¹ La galera del català Galceran de Requesens feu almenys un trajecte de Mallorca a Alcoll el 1439, dos viatges a Honein el 1440 i un altre a Nàpols el 1443; la valenciana de Francesc Gilabert de Centelles, patronejada per Daniel Pardo, també marxà de Mallorca a Honein tres cops el 1439 i una vegada a Constantina el 1441; la galera de Gilabert de Llupià, germà del lloctinent Bernat de Llupià, marxà a Honein, Alcúdia i Constantina el 1440, dos cops a Alcúdia el 1441, a Gaeta el 1442, probablement per socórrer el rei i, l'any següent, tornaria protagonitzar viatges des de l'illa balear major a Alcúdia de Barbaria; la galera armada pel jurat mallorquí Antoni Castell també transportaria mercaderies cap a Honein i Alcúdia el 1441, i només a Honein el 1442; la galera de l'altre jurat, Joan de Conilleres, es traslladaria, en canvi, a Palerm dos cops entre 1441 i 1442; la del mallorquí Pau Sureda, armada en servei del rei el 1436, faria diversos viatges també a Honein, Alcúdia i Barcelona entre aquells anys, així com la de Tomàs Tomàs es traslladaria a Nàpols, València, Alcúdia de Barbaria i Honein. Pau Cateura Bennàsser, «Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)», *Espacio Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 13 (2000): 99-101. El que es desprèn d'aquestes dades és, de nou, la complementarietat en el transport mercantil que tingueren moltes de les galeres armades a l'època en servei del rei, que en el cas de l'illa mallorquina, la connectaren sobretot amb les seves zones preferents pels intercanvis comercials: el Magreb. Les ciutats en concret poden en aquest cas mostrar només aquelles amb les quals el mercader en qüestió mantenia els negocis. Sobre aquesta família de mercaders i els seus negocis en terres flamenques, vegeu el recent llibre de Barceló Crespí i Ensenyat Pujol, *Flandes i la Mallorca medieval a través dels Pont*.

¹⁰² És el cas de la galera de Ramon Desplà, que s'aturà a Mallorca de tornada de Bruges a Barcelona el 1439; la galera de Nicolau Cantó, que el mateix any es traslladava cap a Barcelona; la galera de Pere de

Això no obstant, l'ús dels efectius reials tampoc resultà un entrebanc per a la navegació ordinària, desenvolupada en embarcacions més petites i vulnerables, que no cessà.¹⁰³ Probablement, però, aquestes se servissin de la protecció de les galeres en els seus trajectes, a les quals també es destinaria el transport de les mercaderies més preuades, com els captius.

Altres galeres de Mallorca, probablement integrades en algun moment a la flota reial, encara que no se'n tengui constància tàcita a través de les fonts mallorquines, asseguraren el trànsit des del regne illenc fins al nord d'Àfrica en aquella època: les dels mercaders i ciutadans de Mallorca Jordi de Pacs i Joan Bertran o la del donzell Gilabert de Llupià. Aquest darrer sí que obtingué el guiatge del lloctinent de la governació per armar en cors contra musulmans i enemics del rei el 1438 i sembla ser que al voltant d'aquells anys efectuà preses marítimes al costat del que seria posteriorment almirall, Bernat de Vilamarí.¹⁰⁴ De Barcelona, també s'implicaren en aquests tràfics la galiota armada d'Antoni Gil, la galera d'Eloi Oms i, de València, la galera de Joan de Corella.¹⁰⁵ Des de la ciutat comtal, s'estimulà el transport mercantil en galeres a partir de 1436 i de la intensificació de la guerra amb la Superba arran de la recent captura del monarca a Ponça. Els consellers obligaren a embarcar els béns mercantils en galeres *nostrades*, de

Preixana, que a l'any següent tornava de Rodes; la de Pere Joan de Sant Climent, que també anà i tornà de Rodes el 1441; les dues galeres de Jaume de Galiana i Bartomeu de Llobera, que es traslladaren al Llevant el 1442 i la primera també a Rodes el 1443, i la galera de Pere Net, que es traslladà a Rodes en conserva amb la de Lluís Sirvent aquell mateix any. Cateura Bennàsser, «Mundos mediterráneos», 99-101. Ramon Desplà, membre de la companyia comercial de Llobera i Desplà, la qual noliejava les galeres de la Generalitat, protagonitzà diversos viatges de Barcelona a Flandes i a Rodes en aquells anys; la Diputació també prestà la galera Sant Salvador a Nicolau Cantó des de 1438 a 1440, amb la qual establí viatges comercials a Alexandria, Barbaria, Venècia i Flandes; Pere de Preixana, en canvi, fou nomenat patró de l'últim viatge a Rodes de la societat de "Llobera i Desplà" el 1439 en la galera Sentmenat; la Sant Llorenç de la Generalitat estigué patronejada pel mercader barcelonès Pere Joan de Sant Climent des del 1437 fins al 1441 i aquell darrer any feu, efectivament, una expedició a Siracusa, Rodes i Alexandria; precisament el patró que el succeí en l'esmentada galera fou Bartomeu de Llobera, que l'any següent signà uns capítols d'un viatge conjunt a Orient amb el mallorquí Jaume de Galiana, patró d'una galiassa Santa Maria de Ferrer Bertran, ancorada al port de Mallorca; finalment, Lluís Sirvent, juntament amb el seu germà Jofre, s'alternà en el patronatge de la galera Santa Maria i Sant Miquel del General entre els anys 1436 i 1444, amb la qual entre el 1443 i el 1444 anaren a Rodes (Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 359-367, 417-424, 379-381, 387-400, 396 i 412-417).

¹⁰³ Vegeu l'apèndix "Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)".

¹⁰⁴ ARM, AH 127, 37r-v. 15 febrer 1438, i Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», 32.

¹⁰⁵ Vegeu l'apartat "Els tipus d'embarcacions que transportaren els captius: noves hipòtesis sobre la flota mallorquina de la primera meitat del segle XV" del quart bloc i l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)". Sobre la família dels valencians Corella i els serveis prestats al Magnànim, vegeu Sáiz Serrano, *Caballeros del rey*, 367-368.

súbdits del rei, com a alternativa més segura i, a la vegada, més rendible, per al transport d'aquells béns comunament embarcats en galeres estrangeres.¹⁰⁶

Resulta clara, per tant, una combinació de les activitats ofensives i mercantils per part dels contingents de la flota del monarca, tot i que resulti complicat resseguir amb detall els moviments exactes de cadascun d'aquests components: en quins moments s'haurien dedicat més a les preses i en quins altres al transport de mercaderies i, així mateix, distingir entre les èpoques dedicades a complir els designis reials i les invertides en actuacions autònomes.

3.2.1. Augment de la inseguretats: la navegació comercial en galeres

Per bé que la parcial dedicació de la flota del monarca a l'aval de la navegació comercial significués una assegurança contra els entrebancs i la paralització dels intercanvis, aquests es veieren forçosament influenciats per les noves característiques del transport: el preferencial ús de galeres, sobretot a partir de la dècada dels '30 del segle XV i fins a la conquesta de Nàpols. D'aquí que la primera meitat del segle XV s'hagi definit com "l'època daurada de la navegació comercial de les galeres catalanes",¹⁰⁷ circumstància que en aquest treball puc corroborar per al regne mallorquí, però que també afectà els trànsits entre el regne de València i Granada-Magreb, i entre el principat de Catalunya i el Llevant, les seves zones d'expansió mercantil prioritària.¹⁰⁸

La inseguretats del temps, propiciada per l'augment d'efectius de guerra, d'una part, i la resposta de les potències enemigues, per l'altra, que està en l'origen de la predilecció per l'ús de les galeres en la navegació comercial, no fou solament una iniciativa practicada pels efectius sota el comandament del rei, sinó també un projecte de societats mercantils. Aquestes, afectades per la concentració de la flota catalanoaragonesa en la conca occidental del Mediterrani d'acord amb l'exercici ofensiu del Magnànim, pogueren recórrer al préstec d'aquelles embarcacions que sovint

¹⁰⁶ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 460-461 (doc. 314).

¹⁰⁷ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 233.

¹⁰⁸ J. Hinojosa Montalvo i M. Del Treppo ja ho posaren de manifest en els seus treballs: José Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada durante la primera mitad del siglo XV», en *Estudios de Historia de Valencia* (Valencia: Universidad de Valencia, 1978), 118; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 48 i 371. Ja fossin aquestes galeres les integrants de l'armada reial o noliejades per mercaders amb l'objectiu d'incrementar la seguretats en els seus trajectes.

restaven en mans d'organismes com les ciutats i, almenys a Catalunya, també la Generalitat; i en segona instància, a vaixells estrangers – sobretot venecians, florentins o castellans – per al transport cap a Ponent.¹⁰⁹ Tot plegat, la disposició o no dels efectius navals de les institucions a l'abast dels negocis comercials acabaria per influir la capacitat de resposta ofensiva d'aquests òrgans davant les amenaces exteriors. Arcadi Garcia i Sanz i Núria Coll i Julià estudiaren tot una sèrie de préstecs que des de 1413 – data en què les corts catalanes acordaren l'emprèstit de les embarcacions de la Generalitat – i durant la primera meitat del segle XV, la Diputació del General concordà tant amb persones privades, com amb el mateix monarca. Un recurs que es convertí amb el mercat empresarial més important d'armament de galeres prestades, atesa la intensificació de la construcció d'aquest tipus d'embarcacions per part de la Generalitat en sosteniment de la política mediterrània del Magnànim. I, mentre que les cedides al monarca es destinaren majorment a l'exercici bèl·lic, l'excedent naval pogué ser aprofitat per armadors particulars d'alt estatus socials i influències polítiques amb finalitats comercials.¹¹⁰

El 1416 es procuraren galeres de la Generalitat a Salvador d'Hostalrich, de Mallorca i al cavaller Bartomeu Castelló. El 1424, al valencià Joan Roca, soci de Pelai Unís; el 1431, a Genís Almogàver, mentre que el mateix any es prestà igualment la galera Sant Miquel al rei. Al 1432, el cavaller barcelonès Bartomeu Castelló, per ordre del rei, lliurà la galera del General que tenia en préstec a Galceran de Requesens, que segurament és amb la que arribà a Mallorca l'any següent. Altres prestataris foren Jofre Sirvent, Pere Joan Sant Climent, Joan d'Aguilar, Francesc Desplà, Joan Junyent, Joan de Llobera, Lluís Sirvent, Ermengol Grimau i Joan Riba.¹¹¹

¹⁰⁹ Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458», 52, 54, 61; Idem, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 206, 215, 237.

¹¹⁰ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 235-236, 240 i 268.

¹¹¹ Ibidem, 238-251 i 270. Respecte al caràcter regular i al finançament públic – per part de la Diputació i no amb capital privat – que molts autors han conferit al préstec de galeres del General a Lluís Sirvent i a Ermengol Grimau al 1433 per a viatges comercials tant a Ponent com a Llevant (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, II, 266; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 108-110, recollit posteriorment per Santamaría Arández, «La reconquesta de las vías marítimas», 80-81; Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458», 55-56; Idem, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 223-224), els dos autors remarquen, al contrari, el seu caràcter privat i puntual. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 252-254. El debat historiogràfic ha estat reprès per Damien Coulon, qui s'ha mostrat a favor de l'existència de línies regulars de navegació, tot i no haver-hi documentació que ho mostri de manera tàcita. Com que les galeres de la Generalitat haurien respost als objectius del monarca, no hauria quedat constància documental de l'ús de línies regulars per part dels mercaders, tot i la seva existència, a la

La navegació comercial amb galeres comença a tenir més presència dins l'àrea catalanoaragonesa a la fi del segle XIV, quan el 1389 Joan I concedeix al comerç de Barcelona i Mallorca la facultat d'armar quatre galeres, que obtindrien totes les prerrogatives dels bucs de la marina reial, per fer amb més seguretat els viatges cap a Flandes.¹¹² Un canvi justificat per les creixents necessitats defensives, sobretot en els trajectes de llarga durada, com eren la ruta de Flandes i la del Llevant, que solien coincidir amb el transport de càrrecs quantiosos i molt valuosos, però que també incloïa condicions que asseguraven el manteniment del comerç no obstant qualsevol necessitat reial, ja que el monarca no tendria dret a alienar-les per utilitat de la seva armada. Les mateixes necessitats de defensa motivaren la construcció d'una galera per part del sector comercial mallorquí el 1411, els portantsveus del qual, els mercaders Gabriel Sunyer i Daniel Ca, anunciaren la decisió als jurats a causa de la guerra començada pels genovesos contra "tota nació catalana". Mostraren igualment la intenció de prestar-los-la per a les necessitats de la ciutat i del regne, sempre i quan no fos un impediment pels mercaders i que el Gran i General Consell els proporcionés les eixàrcies i ferrera. Es perseguia l'objectiu d'obtenir un transport més segur per a les mercaderies, però, a la vegada, es contemplava la utilitat de l'armament també per a la defensa del regne.¹¹³

La ciutat de Mallorca, per la seva banda, però també les de Barcelona i València, o la mateixa Diputació del General de Catalunya alternaren el rol de prestatàries i prestadores en funció de la disponibilitat d'embarcacions pròpies i la intencionalitat de negoci que oferien els préstecs a particulars o al mateix monarca. Activitats comercials es podien refugiar sota el préstec que atorgà la Universitat d'una galera a Pelai Unís i una altra als armadors Martí Borrassà i Bartomeu Fuster l'abril de 1410 i el de la galera Sant Gabriel al cavaller Guillem de Sant Joan i a Bartomeu Segarra l'agost de 1411, però sense que es pugui tampoc descartar la finalitat bèl·lica dels armaments.¹¹⁴ Ben pensat,

pràctica. Damien Coulon, *Barcelona i el gran comerç d'orient a l'edat mitjana*, Traducció de l'original francès *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge* (2004), d'Antoni Dalmau (Barcelona: Editorial Base, 2013), 181-186, i Idem, «Galeras de líneas de navegación en el gran comercio catalán a mediados del siglo XV. ¿Mito o realidad?», en *Navegación institucional y navegación privada*, ed. Raúl González Arévalo (ed.) (Granada: Alhulia, 2016), 195-215.

¹¹² Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 344-346 (doc. 236); tot i que ja anteriorment s'havia practicat la mercaderia en embarcacions originàriament més aptes per al combat naval. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 220-232.

¹¹³ ARM, GGC 2, 116r-117r. 29 octubre 1411.

¹¹⁴ ARM, AGC 2, 33r-34r. 13 abril 1410. Aquests armaments han estat citats per Francisco Sevillano Colom i Juan Pou Muntaner, *Historia del Puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca: Gráficas Miramar,

tot i noliejat-se per al transport de mercaderies, també podia usar-se de manera ofensiu-defensiva. Al cap i a la fi, qualsevol armament defensiu finançat per la mateixa Universitat tenia en la protecció del comerç un altre dels seus objectius primordials, ja fos dins del port més proper o moll de Ciutat, com en companyia i conserva de les naus que marxaven de i cap a Mallorca.

3.3. L'aportació d'altres organismes a l'armada reial: una visió general

Com bé posà de manifest en el seu estudi J. Sáiz Serrano, la capacitat militar del monarca reial en la mobilització de les forces a ell subalternes:¹¹⁵ senyors i nobles, però també organismes institucionals com les ciutats, integrades a les corts catalanes en el cor del braç reial i, entre la fi del XIV i l'inici de la centúria següent, també les Diputacions del General, representatives del conjunt del territori, com a expressió mínima de les corts. Si les grans campanyes marítimes del Quatre-cents s'havien recolzat en gran part en l'aportació de les ciutats de ribera, entre les quals, d'una manera especial, les capitals catalana, valenciana i mallorquina, l'escenari al que pogué acudir el Magnànim per a la projecció de la seva política mediterrània, ja dins la centúria posterior, seria un xic més complex i divers.

La consolidació de la Diputació del General de Catalunya el 1413 i l'apuntament del seu aparell naval, circumscrit, a nivell teòric, per essència del mateix organisme del General, a la defensa del territori, es convertiria en un gran sostenidor de les demandes del monarca. Alleugerint i complementant el pes específic de les ciutats del principat i del braç reial, el qual, amb l'ajuda de l'organisme mercantil sorgit, així mateix, entre la fi del XIV i l'inici del XV, pogué dedicar-se a la protecció d'unes costes que restaren per un llarg període de temps apartades del centre polític de la cort, allunyades de la major part dels seus efectius militars navals – en aquells moments arreplegats i concentrats en mans del monarca –, i sotmeses a un increment de l'assetjament de forces enemigues contràries. També la Diputació del General del regne valencià fou consolidada per part

1974), 438-439, i a Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 233-234, afirmant que es tractava de galeres comercials, encara que no quedi clar a la documentació. Álvaro Santamaría Arández, «Mallorca del Medievo a la Modernidad», en *Historia de Mallorca*, ed. J. Mascaró Pasarius (Palma: Esago, 1978-1979).

¹¹⁵ Sáiz Serrano, *Caballeros del rey*, 20.

de la monarquia Trastàmara el 1418, amb la intenció de constituir una barrera de contenció de la ben patent preponderància de la ciutat de València.¹¹⁶ Les corts valencianes sufragaren part de les campanyes del Magnànim a través de donatius gestionats per la Diputació, que presumiblement es traduïren en armaments, noliejaments i salaris de navilis promptes per a la guerra marítima,¹¹⁷ però, si ho jutgem pels estudis que fins al moment s'han interrogat sobre la institució, sembla que l'organisme valencià no despleguà un projecte d'inversió en la construcció i posterior préstec de bucs, tal i com ho promocionà el seu homònim català.¹¹⁸

Les forces navals de la Corona, sostingudes o dirigides per particulars i per institucions ciutadanes, mercantils o del General, es veieren impulsades cap a un triple joc: la guerra, la defensa i la garantia dels intercanvis comercials. La complementarietat en l'ús de les galeres, vaixells aptes per al combat naval, adaptats a l'època al transport de mercaderies, és un reflex de les múltiples responsabilitats requerides als organismes als quals pertanyien. I, si bé no manquen referències documentals que demostren les funcions de les armades reials, ciutadanes, particulars i de les diputacions del general, resulten, fins ara, insuficients a l'hora de reconstruir les aportacions específiques de cadascun d'ells en efectius navals. Armadors particulars i organismes com les diputacions i les ciutats funcionaren alhora com a propietaris, armadors o creditors de les embarcacions i dels armaments navals, adoptant a cada territori la funció requerida per les necessitats del moment. La qual cosa ajuda a parts iguals a la comprensió de la complexitat del sistema d'armaments, així com dificulta el discerniment dels operatius de cadascuna de les parts operants.

L'aportació de les ciutats a la gairebé permanent guerra marítima impulsada pel Trastàmara, quedà circumscrita bé a l'aportació de les corts, bé als nombrosos préstecs que, de vegades com avançament del subsidi de la representació territorial,

¹¹⁶ María Rosa Muñoz Pomer, «La Generalidad valenciana en el siglo XV, entre la representación y los mecanismos de control», en *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1994, 218.

¹¹⁷ Antonio José Mira Jódar, «La financiación de las empresas mediterráneas de Alfonso el Magnánimo. Bailía general, subsidios de cortes y crédito institucional en Valencia (1419-1455)», *Anuario de Estudios Medievales* 33, núm. 2 (2003): 714, quadre 3; 724, quadre 6; José Camarena Mahiques, «Función económica del "General del regne de València" en el siglo XV», *Anuario de Historia del Derecho Español* 25 (1955): 539; María Rosa Muñoz Pomer, «Las cortes valencianas y su participación en las empresas italianas», en *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1990, 625-626.

¹¹⁸ S'està a l'espera de la publicació dels resultats del congrés del 600è centenari del naixement de la Generalitat valenciana, celebrat a València l'octubre de 2019.

sostingueren la política del monarca.¹¹⁹ Tributs transformats, convertits o invertits en l'armament de naus pròpies, en el préstec de navilis al rei, en el finançament d'una part dels efectius navals reials, etc. En les previsions del monarca, l'esquadra que es preparava per a la primera expedició de 1420, programada des d'un inici per a la pacificació dels regnes de Sardenya i Sicília, i decantada finalment cap a la conquesta de Còrsega i de Nàpols, es pretenia una aportació de tres galeres per part del regne de Mallorca, almenys una galera per part de les ciutats de Perpinyà i Barcelona, una aportada pel mestre de Montesa i una altra per part de la ciutat de Messina. Alfons també pretengué obtenir del Papa Martí V els beneficis eclesiàstics, que serien invertits en l'armament de 30 galeres, la construcció de les quals començà el febrer de 1419, que navegarien en servei de Déu i del rei. Però a la primavera de 1420, el monarca hagué de demanar ulteriors naus: tres a Sicília, dues a Tortosa, una a Mallorca i les que es poguessin a Sardenya.¹²⁰

Resulta complicat, no obstant, resseguir l'aportació de cadascuna de les ciutats a l'armada reial. L'octubre de 1418, la ciutat de València ja havia prestat al rei tres galeres capitanejades per Pere de Centelles, Francesc de Bellví i Joan Pardo, però uns mesos després els jurats decidiren prestar-li, igualment, la galera reial – que mantenia la ciutat de València, per tradició, com a prestació personal al monarca –, de la qual els dirigents locals decidiren la capitania, que recauria en mans de Nicolau de Valldaura, jurat major, i la denominada Sant Jordi. En total, quatre galeres, a les quals se n'afegirien encara quatre més, que conformarien l'aportació total de la ciutat del Túria a la primera empresa naval del Magnànim, comandades per Nicolau Jofre, Joan de Bardaixí i Romeu de Corbera, mestre de Montesa. L'aportació ciutadana inclouria l'armament dels bucs i les eixàrcies, veles, arbres, antenes, remes, però a excepció de les armes, artilleries i altres provisions com la panàtica, que haurien d'anar a càrrec del monarca o d'altres armadors.¹²¹

¹¹⁹ Sobre els préstecs de la ciutat de València i del capítol catedralici al rei Alfons, vegeu sobretot: Mira Jódar, «La financiación de las empresas», 719-720, quadres 4 i 5; Francisco Sevillano Colom, «Préstamos de la ciudad de Valencia a los reyes Alfonso V y Juan II (1426-1472)», en *Separata de Estudios Medievales*, 1, fasc. 3 (Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1951), 89-115; Álvaro Santamaría, *El Consell General de Valencia en el tránsito a la modernidad* (Valencia: Generalitat Valenciana, 2000), 81-83.

¹²⁰ Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 90 i 98. Se suposa que aquestes embarcacions o el parcial armament de les mateixes, serien una contribució dels regnes i no de particulars.

¹²¹ Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 184-187.

Respecte a l'aportació mallorquina, per bé que Ryder afirmés que el governador de Mallorca va haver d'avançar 5.000 florins dels fons reservats per a la redempció del patrimoni reial per a la contribució de l'armada, no s'han trobat els testimonis d'aquestes transaccions en els registres comptables del Reial Patrimoni mallorquí.¹²² Per altra banda, l'escassetat de documentació municipal per aquest període complica la reconstrucció de l'aportació del regne de Mallorca en aquest primer viatge: ni correspondència, ni fiscalitat ordinària; només registres parcials de reunions de consell i de despeses extraordinàries. Gràcies, però, a la recopilació d'aquesta última informació, s'ha pogut constatar que el regne illenc posà a la disposició del Magnànim almenys dues de les quatre galeres de les quals disposava: la Santa Maria la Vella i la Sant Lluç.

Les dues s'armaren en un moment entre 1419 i 1421, ja que la galera Santa Maria la Vella era varada i "posada en curs" el 14 de setembre de 1419, i el juny de 1421 la galera Sant Lluç era desarmada al port de Ciutat.¹²³ Poc se sap respecte als preparatius, el finançament i l'aportació concreta del municipi mallorquí a l'armada, però el rei s'encarregà d'agrair els seus serveis amb la contraprestació del privilegi paccionat que els atorgà el monopoli de comerç amb el Magreb respecte als estrangers per 10 anys.¹²⁴ Al capdavant de la Sant Lluç hi estigué el ciutadà de Mallorca l'honorat Bernat Safortesa, que es presenta com a patró de la mateixa en el moment en què desarma a Mallorca.¹²⁵ Però ja el juliol de 1419 el mateix Bernat apareix com a comandant d'una galera – possiblement la mateixa – al costat de mossèn Dalmau i Ramon Xammar, comanador de Mallorca, de la qual els jurats alertaren a la població davant la possibilitats que rodegessin la costa de l'illa amb la intenció de segrestar persones per formar la seva

¹²² Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 98.

¹²³ ADM, MSL 293, 23r. 14 setembre 1419; 55r. 30 agost 1421.

¹²⁴ ARM, EU 3, 217r-218v. 27 juliol 1419; AH 422, 199r-200r. 22 setembre 1419; AH 423, 82r. 27 gener 1428. Respecte a aquest privilegi, vegeu l'apartat "Les procedències dels patrons en els trajectes Mallorca-Magreb" del quart bloc.

¹²⁵ Juan Vich i Salom defineix la família Safortesa com una de les més il·lustres de la Mallorca del moment, de la que Ramon Safortesa era el senyor hereditari. Ell fou el que uní el 1420, per voluntat del seu avi matern, els llinatges Burgués-Safortesa. De la mateixa família, Pere Safortesa fou nomenat clavari de les monedes de la Universitat el 1445 i Joan Safortesa fou patró de nau i cridat sempre a la formació dels armaments del Magnànim. No s'anomena cap Bernat, per la qual cosa, com és habitual, resulta difícil definir el lloc que ocupà en la família Safortesa. Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 406.

tripulació.¹²⁶ Aquest fou un dels problemes més freqüents que es desencadenaren a partir de la dèria armamentista promoguda en els territoris de la Corona, tal i com es veurà més endavant. El 9 de gener de 1420, en canvi, l'esmentat Bernat Safortesa, patró d'una galera, juntament amb el noble cors Salones d'Ístria, havia obtingut guiatge del monarca per incorporar-se a la seva flota i, amb la intenció de complir amb els designis reials, mostraren davant la cúria de la governació del regne els juraments i les garanties pròpies de tota embarcació armada amb objectius bèl·lics. Però, a més de les habituals promeses de no danyar els súbdits del rei, ni els musulmans, jueus i altres persones que estiguessin en pau amb ell, s'hi afegiren una sèrie de clàusules que, al costat de la ubicació del document entre les despeses extraordinàries de la Universitat, inclinen a pensar que es tractaria de l'armament ciutadà. Els dos patrons prometeren no danyar a cap fusta que es trobés en el moll de Mallorca i lliurar al governador del regne totes les preses que poguessin obtenir d'enemics entre les puntes del cap Blanc i de Trefalempa, el qual decidiria el seu estatus de bona o mala guerra. I, sobretot, en cas de necessitat, estaven autoritzats a segrestar blats de les embarcacions que navegaven per aquelles aigües, en disposar la Universitat de compensacions pecuniàries pels patrons perjudicats.¹²⁷

Es tractava, per tant, d'una embarcació amb guiatge reial, suposadament incorporada a l'estol del monarca que, de manera circumstancial, podia desenvolupar tasques de defensa costanera i d'aprovisionament de la ciutat, serveis normalment prestats pels armaments ciutadans, per les anomenades en les fonts com les galeres o naus de guàrdia de la Universitat. La capacitat ofensiva de les seves embarcacions es posa de manifest quan el lloctinent intenta limitar els excessos dels dos patrons: just un mes després, els avisà de què Berenguer Morey i Salvador Pelegrí, ferrers i ciutadans de Mallorca, anirien per les marines de les parròquies foranes a fer carbó gros per fabricar

¹²⁶ A petició dels jurats de Mallorca, el lloctinent ordenà als batlles de les parròquies costaneres que s'encarreguessin de resguardar la població de la galera, a no ser que hi hagués persones que es decidissin acordar de manera voluntària (ARM, EU 3, 209v i 213r. 31 juliol 1419). Ramon Xammar havia concordat amb el monarca l'armament d'una galera a València el mateix any, de manera que devien ser tots integrants de la flota reial que s'estava encara preparant. Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 185, nota 7. A més, el monarca ajudà a finançar econòmicament aquells armaments. Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», 100-102 (doc. 31).

¹²⁷ ARM, EU 3, 231v-232v. 9 gener 1420. Aquelles dues galeres formaren part efectivament de l'estol que acompanyà el monarca en la seva primera expedició, a les quals contribuí amb part de les despeses de l'armament. Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», 100-102 (doc. 31).

artilleria o ferramenta, necessària per a la construcció d'un trabuc que els jurats havien decidit construir per a la defensa de Portopí.¹²⁸ L'objectiu de la missiva era evitar que poguessin prendre'ls o causar-los algun mal.

L'armada reial no arribaria a les mars de l'illa fins a la fi de maig, moment en el qual el mallorquí Safortesa i el cors d'Ístria haurien de partir vers Menorca i Sardenya amb la resta de l'estol. Mentrestant, els comandants de les galeres armades pogueren aprofitar per netejar les mars de l'illa de corsaris o, en ser-ne requerits, atrapar alguna embarcació amb blats. Però, al contrari que pel servei que devien prestar en interès del conjunt del regne, els seus actes foren més aviat coneguts per les malifetes i els entrebancs que causaren. El març, el lloctinent de la governació rebia la queixa de tot un conjunt d'habitants de Felanitx – Joan Sabet, Mateu Bordoy, Bernat Bordoy, Miquel Companyó i Guillem Oliver – que denunciaren que, mentre navegaven amb les galeres per la marina d'aquella vila, els dos patrons els havien pres i mort diversos caps de bestiar, causant-los molts danys en les seves possessions i sense obtenir-ne cap compensació a canvi.¹²⁹

A més, es dedicaren a assaltar *piràticament* altres vaixells i llenys en el port de Ciutat, fent ràtzies i robant per les mars, motiu pel qual diversos síndics de Mallorca requeriren la intervenció del monarca. Aquest respongué el dia 1 de maig amb una carta en la qual mostrava la seva indignació per les grans injúries causades pels comandants de dues galeres que havien obtingut la seva salvaguarda. Instà el governador a informar-se de tots els mals que havien causat i a trametre-li l'informe per tal que pogués dictar justícia, no sense abans ordenar-li fer el mateix contra qualsevol persona que arribés a l'illa per causar-hi mals semblants i castigar a qualsevol que cometés actes temeraris i amb violència.¹³⁰ No sabem si finalment el monarca els reprengué pels anteriors actes o si, no obstant les seves actituds, seguiren igualment l'estol reial cap a la primera empresa italiana. El que és cert, però, és que el 30 d'agost de 1421 l'honorat Bernat Safortesa, amb la galera Sant Lluç, desarmà al port de Ciutat i que, dos anys més tard, el patró havia passat ja a millor vida.¹³¹

¹²⁸ ARM, AH 96, 29v-30r. 10 febrer 1420.

¹²⁹ Ibidem, 34r-v. 1 març 1420.

¹³⁰ ARM, EU 3, 237r-238r. 1 maig 1420.

¹³¹ En una carta d'heretat de 1423 s'esmenta a Bernat Safortesa, patró de galera, difunt (ARM, AH 100, 157v. 19 juny 1423).

Si la ciutat de Mallorca prestà novament al rei altres galeres en el transcurs de les seves diverses campanyes, no n'ha quedat cap constància clara en la documentació consultada. La comprovació d'aquest fet podria resultar estranya o, si més no, sorprenent, si no es valorés des de la comprensió d'un endeutament extrem i unes finances totalment compromeses amb agents externs al regne. Des del Contracte Sant de 1405, tots els ingressos ordinaris de la Universitat havien d'anar dirigits al pagament dels censals als creditors i, excepte un breu període entre 1426 i 1431, en què se suspengueren les entregues, l'organisme municipal no hauria disposat d'entrades permanents com per poder sufragar les despeses d'un armament. Amb tot i amb això, i tot i que en la majoria dels casos se'ns escapa la informació respecte a les fonts de finançament, la documentació apunta a una implicació de la Universitat en les tasques de defensa marítima i l'ús, i fins i tot la construcció de vaixells per dur-la a terme.

De primordial importància constituí per a la flota reial la gran empresa de construcció naval i successius préstecs de galeres que posà en funcionament la Diputació del General de Catalunya, fins al punt d'esdevenir un lucratiu mitjà d'obtenció de beneficis per part d'aquesta institució,¹³² que encarnava l'efectiu contrapès de l'autoritarisme monàrquic al principat.¹³³ L'estabilització de la Diputació que la nova monarquia Trastàmara es veié obligada a executar per tal d'assegurar-se el sosteniment de les Corts del principat el 1413, implicà, com a part de la col·laboració del nou organisme en les tasques de defensa de la terra, la disposició de vaixells, armes convencionals i peces d'artilleria, amb la conseqüent institucionalització del seu préstec a particulars i al mateix sobirà.¹³⁴ La Diputació disposava, per tant, de galeres pròpies des del segle XIV, les quals mantenia a les drassanes reials de Barcelona, d'on obtingueren també la potestat de poder nomenar-ne el drassaner.¹³⁵

Ja a la fi del Tres-cents s'havien cedit temporalment al monarca els efectius navals de la Generalitat, opció que també estigué a l'abast de Ferran I. No obstant, fou durant el regnat d'Alfons V quan es produí l'eclosió de l'armada del General, que

¹³² Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 236.

¹³³ Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458», 53.

¹³⁴ Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 191 i Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 237.

¹³⁵ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 237; Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458», 54.

augmentà els seus components i la seva activitat arran de la reiterada demanda del monarca. La seva contribució, però, relegada, en un inici, a l'exclusiva defensa del territori, es produí a canvi de l'acceptació d'una sèrie de demandes que els representants de les corts pretenien sostreure a la monarquia, com ara la primacia dels usatges, constitucions i capítols de cort de Catalunya sobre les lletres, provisions, comissions i manaments reials, o, sobretot, la concessió a la Diputació de la custòdia i defensa de les lleis de la terra davant de qualsevol extralimitació del sobirà o dels seus oficials. Condicions que la reina Maria es veié obligada acceptar el 1421, en absència del rei, i que fins aleshores tant Ferran I com el mateix Alfons havien rebutjat.¹³⁶ En contraprestació, però, les Corts, per via de la Diputació, conferiren al monarca un estol de vuit naus grosses i deu galeres ben armades i equipades, que estarien en funcionament sis mesos, més un donatiu de 420.000 florins. Les quatre galiasses, sis galeres i vuit naus es començaren a construir a les drassanes i a la platja de Barcelona a l'octubre de 1421 i, comandades per Ramon de Folch, comte de Cardona, salparien de la ciutat comtal en direcció a Nàpols el 10 de maig de l'any següent. L'estol del Principat pretenia ser un reforç dels contingents bèl·lics del monarca en el seu propòsit d'adquisició del regne napolità i, tot i que no aconseguí accomplir aquell objectiu, sí que esdevingué clau per a la conquesta de l'illa d'Ischia, el saqueig de Marsella i el retorn del monarca a terres ibèriques a la fi del 1423.¹³⁷

La Diputació del General del regne de València, a través del donatiu acordat per les Corts d'aquell regne, contribuí igualment al finançament de l'armada que portaria el rei a la seva primera expedició mediterrània, encara que no sigui fàcil esbrinar si fou invertit en una flota pròpia o en armaments prèviament contractats pel rei.¹³⁸ Per

¹³⁶ Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 204 i Idem, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458», 51-52. En un inici, la Diputació canalitzava els diners que les corts concedien al monarca cap al finançament dels armaments o a la construcció de galeres, i les podia cedir gratuïtament al rei si responia a qüestions de defensa de la terra (Albert Estrada-Rius, «La administració de los efectos navales de la Diputación del General de Cataluña en el reinado de Alfonso el Magnánimo», en *Homenaje a José Antonio Escudero, II* (Madrid: Editorial Complutense, 2012), 823-824).

¹³⁷ Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 204 i 208-209; Idem, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458», 52-53. Joan Ramon Folch, comte de Cardona, seria almirall general dels mars de manera vitalícia. Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 192-193 (doc. 151).

¹³⁸ Aquesta darrera és la impressió que donen les informacions obtingudes fins al moment. Per exemple, el setembre de 1419 el rei manà a Joan Mercader que pagués 40.000 florins dels rebuts de la Generalitat de València als patrons de nau indicats, com a ajuda del viatge del rei a Sardenya i Sicília. Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 184, nota 5.

contra, les galeres del General de Catalunya anirien augmentant a conseqüència de la política naval que mantenia de manera gairebé contínua Alfons el Magnànim, amb la creació d'un excedent que pogué ser ulteriorment destinat al préstec a particulars, que s'estabilitzà a conseqüència de les corts catalanes de 1433. Al mateix temps, però, les cessions de galeres sofriren una sèrie de restriccions, pel que fa a la fiabilitat de les persones prestatàries, que havien de presentar caucions pel mateix valor que els béns cedits, i als terminis de restitució de les embarcacions. Tot això en paral·lel amb la pràctica d'un estímul cap a les cessions amb finalitat mercant, en un intent de promocionar el comerç exterior, ja prou minvant per les circumstàncies.¹³⁹

La segona gran intervenció naval de la Diputació catalana es promogué a conseqüència de la derrota de Ponça, que tingué com a resultat l'empresonament del rei i de gran part dels nobles de la confederació. La reina Maria, a les corts generals convocades a Montsó el novembre de 1435, aconseguí que els diputats li proporcionessin els 30.000 ducats que el duc de Milà exigia per a l'alliberació del monarca, més un estol d'onze galeres i quatre bergantins que tendrien la missió de fer la guerra contra la república lígur. Per mitjà d'un acte solemne a l'alçada de l'empresa, el 23 d'abril següent es beneïren les banderes i estendards, es fixaren quilles per a vuit galeres noves i es col·locaren les taules d'acordament.¹⁴⁰ L'esquadra, comandada pel comte de Mòdica, Bernat Joan de Cabrera, que s'embarcà a la galera grossa patronejada per Joan de Junyent, partiria de la platja de Barcelona i de Cadaqués el 26 d'agost i el 12 de setembre del mateix any.¹⁴¹ També aquesta vegada la lloctinent dels regnes peninsulars hagué de claudicar davant les demandes dels senyors catalans, que veren en l'ocasió l'oportunitat d'assolir un esgraó més en l'adquisició de parcel·les jurisdiccionals a costa del poder reial. No totes les seves exigències foren curullades, atès que la reina no es veié capaç d'acceptar l'estatut jurídic dels inquisidors – juristes

¹³⁹ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 240-243; Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 234.

¹⁴⁰ Sembla que en un inici la flota havia d'estar composta per deu galeres i sis naus armades (segons el dietari del consell barceloní: Frederich Schwartz y Luna i Francesch Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardits vulgarment appellat Dietari del Antich Consell Barceloní* (Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1892), 343 i 350); així com també A. Capmany quan reproduïx el ceremonial de la preparació de l'armada: Capmany y de Monpalau, *Memorias històriques*, II-2, 821-823), però finalment l'estol el conformaren onze galeres i tres/quatre bergantins, segons la font. Udina Martorell (dir.), *Dietari de la Deputació*, 108; Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 235.

¹⁴¹ Udina Martorell (dir.), *Dietari de la Deputació*, 108; Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 235. Cfr. Gallofré i Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes», 191-192 (doc. 150).

encarregats de perseguir els oficials reials en cas que anessin contra les lleis de la terra –, sense prèvia consulta al monarca. Sí que obtingueren una resposta positiva, però, pel que fa a la reducció del poder judicial del sobirà per mitjà d'una delimitació de les competències del Consell Reial, que s'encarregaria de la instrucció de les causes patrimonials, les relatives a les regalies i les privades excepcionals, i de l'Audiència, que jutjaria la resta dels contenciosos.¹⁴²

3.4. Conseqüències adverses dels armaments catalanoaragonesos

Un dels grans problemes amb els quals els dirigents de les ciutats hagueren de confrontar-se durant les llargues guerres del Magnànim fou el del propi manteniment de les seves tropes. I no – només – des del punt de vista econòmic, sinó dels propis efectes que sobre les terres del monarca causava el sosteniment de les flotes, pel que fa als queviures, als pobladors de la terra i a la navegació, sobretot. A part, per descomptat, dels no del tot infreqüents abusos d'alguns dels patrons que seguien l'armada reial, resultat tant de la manca de control per part del propi monarca i els seu subalterns com de la reconeguda impunitat que caracteritzava aquesta mena d'accions.

El guiatge que de part del rei era estès als armadors de les embarcacions que integraven la seva flota perseguia, entre d'altres, l'objectiu de facilitar la disponibilitat de persones per enrolar-se com a membres de la tripulació dels combois. El salconduit permetia als beneficiaris congelar els seus crims o els seus deutes, a excepció d'aquells considerats més greus i incommutables, durant el temps en què prestarien servei a l'embarcació i durant uns mesos següents al desarmament. El guiatge es convertia, per tant, per la seva mateixa naturalesa, en refugi de criminals i deutors, les acusacions dels quals romandrien paralitzades fins al final de la seva vigència. Els registres mallorquins són plens de testimonis d'aquests tipus, de queixes de creditors i de víctimes que no pogueren obtenir cap compensació, en la mesura que els inculpats s'acollien a la protecció que els atorgava l'enrolament a les armades reials.¹⁴³ L'estímul que

¹⁴² Riera i Melis, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444», 235.

¹⁴³ La gran quantitat d'informació al respecte és suficient per fer-ne un estudi a part, és així que oferesc aquí només un exemple il·lustratiu del que serà un futur treball en aquest vessant: quan el 1420 el batlle de Mallorca manà fer execució dels béns de Joan Raboll, d'Inca, pel que devia a Guillem Perles, no es pogué executar atès que el primer havia obtingut guiatge com a acordat a l'armada del rei des del 18 de

representaven els guiatges no era anodí. Per a la posada en funcionament de grans naus però, sobretot, de galeres, de grans embarcacions de rem, es requeria un gran nombre d'homes; alguns d'ells, experimentats en les arts i tècniques pròpies de la marina, d'altres, simplement, valorats per la seva força física.

L'enorme mobilització de galeres que promocionà el Magnànim en nombroses ocasions durant el seu regnat – propietat de d'organismes ciutadans, de les Generalitats o de capital privat, i armades, igualment, amb capital privat, institucional o mixt – implicà no tan sols la necessitat d'armadors i oficials i professionals del món naval – mariners, escrivans, còmits, nauxers i un llarg etcètera –, sinó, sobretot, una gran quantitat de remers o galiots, gent no necessàriament experimentada en l'art de la mar. Aquests representaven l'esglaó tècnic més baix de tots els tripulants i, a la vegada, el grup més nombrós: d'uns 150 a 200 membres de la tripulació d'una galera, més de la meitat eren remers;¹⁴⁴ d'aquí que la seva demanda es multipliqués durant la primera meitat del segle XV, coincidint amb les campanyes italianes del rei catalanoaragonès. La gran demanda precipità no només el desbordament dels sistemes tradicionals d'acordament i el conseqüent recurs a mètodes poc recomanables, sinó, a la llarga, el

febrer de 1419. Més endavant, per raons no especificades, el vicealmirall de Mallorca, Guillem de Sant Joan, el desguia el 31 de gener de 1420, però tampoc en aquella ocasió es pogué actuar contra el deutor, ja que presentà un nou guiatge d'acordament en la galera del comanador major de Montesa, el qual anava en servei del rei (ARM, AH 96, 43r-v i 112v. 26 juny 1420).

¹⁴⁴ Òbviament, el número de tripulants variava en funció de les dimensions de l'embarcació. Centrant-nos aquí exclusivament en la informació obtinguda sobre algunes galeres catalanoaragoneses del segle XV, en l'armament que feu la ciutat de Barcelona d'una galera el 1452, dels 215 homes que conformaven la tripulació, 152 eren els vogadors; a una altra armada el 1455, dels 269 integrants, 172 són categoritzats com a remers, i encara en una altra galera enllestida el 1458, dels 217 tripulants, se n'assenyalen 150 com remers simples, sense comptar els més experimentats, com serien els proers, aliers, cruïllers o espatllers, que, a més de la voga, tenien altres assignacions en el funcionament del vaixell. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 162-163; 169-172. Existeixen encara més exemples provinents d'armaments de la mateixa ciutat de Barcelona: en la galera preparada el 1449 contra corsaris, 152 homes foren enrolats com a remers simples, d'un total de 232 tripulants; mentre que el 1455 en una galera amb la mateixa missió la proporció fou de 172 per 265 homes encarregats de diverses tasques a bord. Anna Unali, *Il «libre de acordament»: arruolamento di equipaggi catalani per la guerra di corsa* (Cagliari: CNR, 1982), 33 i 36; Eadem, *Mariners, pirates i corsaris*, 50-51; Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 177. En general, podem considerar que el nombre total de les persones encarregades del correcte funcionament de les galeres es movia entre els 150 i els 200, uns nombres molt superiors que els requerits per a la navegació de les naus. Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 240-245. Uns nombres, per altra banda, que se situen d'acord amb els que presentaven les galeres d'altres senyories cristianes mediterrànies a la mateixa època, com les florentines. Raúl González Arévalo, «Fuentes para el estudio de la tripulación de las galeras mercantiles de Florencia (s. XV)», en *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, ed. Roser Salicrú i Lluch (ed.) (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019), 119-120, 130-135.

canvi de la mateixa concepció del remer i dels lícits mitjans d'obtenció d'aquest col·lectiu.

L'enrolament de la tripulació seguia uns procediments ordinaris que possibilitaven l'accés de voluntaris, sobretot per a cobrir els llocs de ballesters, remers i mariners, i no pas als oficials de la galera, que serien ocupats per professionals de la confiança del patró.¹⁴⁵ Han perviscut fins als nostres dies testimonis documentals de l'activitat pròpia de les taules d'acordament: els coneguts com 'llibres d'acordament', és a dir, registres de totes aquelles persones que de pròpia voluntat s'inscriviren per servir a l'armada; una particularitat del món catalanoaragonès.¹⁴⁶ Els acordats es comprometien a comparèixer el dia i hora previst per a la partida de l'expedició i presentaven fermances com a garantia del compromís que empraven. En aquell moment, molts d'ells rebien també el salari per avançat, la qual cosa els permetia una liquiditat agraïda a l'hora de munir-se d'armes o sostenir la pròpia família, a la vegada que potser també es convertia en atractiu per als sectors més desfavorits de la societat.¹⁴⁷ Quantitat, però, que segons unes ordinacions de Barcelona el 1435, haurien

¹⁴⁵ Roser Salicrú i Lluch, «Els llibres d'acordament i l'estudi social de les tripulacions: una primera aproximació comparativa», en *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, ed. Roser Salicrú i Lluch (ed.) (Barcelona: Abadia de Montserrat, 2019), 304 i 316.

¹⁴⁶ La normativa que havia de regir l'enrolament de la tripulació a través de les taules d'acordament va quedar ja fixada a les ordinacions navals de Pere el Cerimoniós el 1359: Antonio de Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón aprobadas por el rey Pedro IV* (Madrid: Imprenta Real, 1787), 101-109. Pel que fa a testimonis del segle XV, R. Salicrú resumeix els coneguts en els arxius barcelonesos i els pocs exemples identificats fora d'aquests, la major part, pertanyents a armaments promocionats per la ciutat de Barcelona: *Ibidem*, 300-302 i, especialment, la nota 15; Eadem, «Sobre las fuentes y bibliografía para el estudio de los enrolamientos de tripulación, los armamentos, la construcción naval y los salarios marítimos en la Cataluña bajomedieval», en «*Il re cominciò a conoscere che il principe era un altro re*». *Il principato di Taranto e il contesto mediterraneo (secc. XII-XV)*, ed. Gemma Teresa Colesanti (Roma: Centro di Studi Orsiniani, 2014), 329-341. Sobre alguns d'aquests llibres d'acordament, vegeu el clàssic estudi d'A. Unali, *Il «libro de acordament»*, a més de Pinuccia F. Simbula, «L'arruolamento degli equipaggi nei regni della Corona d'Aragona (secc. XIV-XV)», en *Ricchezza del mare. Ricchezza dal mare. Secc. XIII-XVIII. Atti delle «Settimane di Studi» e altri Convegni*, ed. Simonetta Cavaciocchi (Florència: Le Monnier, 2006), 1019-1039; la recent tesi de Pol Junyent, o la tesi en curs de Patrícia Santacruz.

¹⁴⁷ Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 45. Sobre els salaris dels remers, així com dels altres membres de la tripulació de les galeres, vegeu: Arcadi Garcia Sanz, «La pena de galeres en la història del dret i de la literatura de l'edat mitjana al Renaixement», en *Miscel·lània Sanchis Guarner, II* (Barcelona: Abadia de Montserrat-Universitat de València, 1992), 114-117; Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 326-327; Simbula, «L'arruolamento degli equipaggi», 1034-1039; Roser Salicrú i Lluch, «Sobre las fuentes y bibliografía», 329-341 i, sobretot, per una revisió dels anteriors: Eadem, «L'évaluation des salaires dans le secteur de la construction navale et de la navigation maritime en Catalogne au bas Moyen Âge», en *Rémunérer le Travail au Moyen Âge. Pour une histoire sociale du salariat*, ed. Patrice Beck, Philippe Bernardi i Laurent Feller (París: Picard, 2014), 349-364.

de tornar per partida doble si els acordats no s'embarcaven en els terminis previstos.¹⁴⁸ I és que les fugues i la deserció no es comptabilitzaren com casos aïllats, sobretot per part d'aquells enrolats en les tasques més dures i poc qualificades, com era la voga. Les dificultats per a la compareixença dels que s'havien compromès a emprendre el viatge marítim obligava sovint a la pràctica de la força coercitiva per part dels oficials reials.

En pot resultar un exemple aclaridor el sol cas de la galera de Pelai Unís, armada en servei del Magnànim a Mallorca el 1421. Una primera partida era prevista per l'abril, moment en el qual el lloctinent hagué d'enviar ordres de captura de tots els acordats que no s'havien volgut presentar ni embarcar en la galera, trenta-vuit dels quals, es trobaven en les diverses parròquies foranes.¹⁴⁹ Però el novembre del mateix any, la reina li requerí, de nou, la seva partida en missió reial. El dia 11 es feu una crida pública cominant els acordats a la galera i amenaçant-los de la pèrdua de les orelles si no es presentaven per embarcar-se a la galera. Davant l'experiència anterior, Pelai Unís sol·licità la prèvia intervenció del lloctinent per assegurar-se que aquesta vegada no es retardaria la seva partida a causa de l'abandó de part dels membres de la tripulació. Aquest li facilità els serveis d'un cap de guaita que estaria encarregat de prendre els acordats sempre que Pelai ho requerís i, igualment, de fer rigorosa execució dels seus béns pel valor de la paga percebuda, amb l'eventual ajut dels batlles de les parròquies foranes per evitar la proliferació de fugitius.¹⁵⁰ La reina, en la seva carta, ja havia contemplat la presa dels tripulants per part de les autoritats reials de l'illa per tal d'enllestir prestament la partida de la galera de Pelai. El 27 el lloctinent manava la captura de tres homes més que no s'havien presentat a l'hora d'embarcar-se: en Borràs, Aparici Valent, Antoni Palmer, fill de Perico Palmer, i Gabriel Tro, d'Andratx, als quals se'ls donaven tres dies per presentar-se.¹⁵¹ I el 16 de desembre, el lloctinent ja havia

¹⁴⁸ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 232 i nota 38.

¹⁴⁹ El lloctinent requerí als batlles de les parròquies foranes la captura dels següents tripulants fugitius: Arnau Tresserres, teixidor; Bartomeu Galí, Guillem Cladera, Guillem Rovira, ferrer, de Felanitx; Bartomeu Gili, d'Artà; Joan Sala i Francesc Duran, d'Andratx; Joan Claret, d'Inca; Gabriel Capellà, de Sineu; Tomàs Ros, de Sóller; Joan Talia, de Selva; Bernat Solivella, de Petra; Tomàs Llobet, d'Inca; Jordi Colombàs, d'Artà; Jaume Borràs, d'Andratx; Romeu Vinyoles, Alfonso de Vilanova, de València; "Costanso", de Rodes; Bernat Saller, d'Andratx; Pere Bertran, de Menorca; Bartomeu Puig, Guillem Carbó, de Campos; Pere Binimelis, Bartomeu Ballester, de Manacor; Pere Ballester, menor de dies, Antoni Fe, Jaume Fe, Miquel Girard, Miquel Galiana, Tomàs Francesc, Joan Formit, Jaume Andreu, Antoni Fuster, ferrer menor, Joan Frau, Pere Frau, Joan Roca, Bernat Tries, ferrer, i Gabriel Capellà, de Sineu (ARM, AH 98, 84v-85r. 5 abril 1421).

¹⁵⁰ *Ibidem*, 237r-v. 11 novembre 1421.

¹⁵¹ *Ibidem*, 249v-250r. 27 novembre 1421.

enviat diversos caps de guaita arreu de Mallorca per tal d'arreplegar i obtenir tots els acordats; Pelai pretenia salpar abans de Nadal i molts dels tripulants s'amagaven i retardaven la seva partida.¹⁵²

Sovint s'han esmentat les dificultats de molts armaments per arribar al nombre òptim d'enrolats.¹⁵³ De fet, era comú que les galeres partissin dels ports on s'havien armat amb una dotació de tripulants menor de la prevista,¹⁵⁴ potser arran de què els voluntaris no cobrien sempre la totalitat dels espais necessaris per al ple rendiment dels vaixells. N'és també un símptoma el fet que s'obrissin vàries taules d'acordament, localitzades en diverses ciutats, per a l'armament d'una sola embarcació,¹⁵⁵ pràctica que es reproduirà en temps del Magnànim, quan atracaran a l'illa diverses embarcacions provinents de terres peninsulars per acabar de completar les seves tripulacions. Els obstacles i entrebancs per a l'òptima dotació dels vaixells de rem ja s'havia deixat albirar en algunes ocasions a la fi del segle XIV, sobretot en el període de més activitat armamentista, promoguda per Pere el Cerimoniós durant la guerra amb Castella i amb Gènova;¹⁵⁶ un moment caracteritzat pels grans esforços navals assumits per les diverses institucions de poder de la Corona que es podria parangonar, fins a cert punt, amb l'època del Magnànim de la centúria posterior. Fou aleshores quan les circumstàncies excepcionals es pal·liaren amb mètodes insòlits i condicionals, però que marcarien un precedent fàcilment reprès en ocasions similars: la captació de forçats. Una pràctica a priori il·lícita, però més o menys tolerada i sostinguda socialment i políticament en funció de la metodologia en què era aplicada.¹⁵⁷ Des de la segona meitat del Tres-cents,

¹⁵² Ibidem, 258v-259r. 16 desembre 1421. Alguns dels processats pels caps de guaita foren Mateu Tisera, habitant de la cavalleria del Palmer, i dos acordats de Felanitx que foren presos pel batlle de la vila, encara que, posteriorment, se li escaparen (ARM, AH 97, 255v. 12 desembre 1421; 259v-260r. 16 desembre 1421). Les fonts mallorquines també aporten informació excepcional sobre els fugitius de les galeres i no només de les que s'armaven a Mallorca, sinó també de les que hi recalaven en les seves travessies. Aquest cas concret serveix com a exemple de la informació existent sobre altres armades.

¹⁵³ Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 48.

¹⁵⁴ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 163; Simbula, «L'arruolamento degli equipaggi», 1029.

¹⁵⁵ Simbula, «L'arruolamento degli equipaggi», 1029.

¹⁵⁶ Ibidem, 329; Garcia Sanz, «La pena de galeres», 111 i 118; Mario Orsi Lázaro, «Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354. Motivacions, context social i costos humans», *Drassana* 15 (2007): 54-73; Idem, «Lletres, comptes i ordinacions per a la gestió d'un recurs estratègic: les xurmes de les galeres a mitjan segle XIV», en *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, ed. Roser Salicrú i Lluch (ed.) (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019), 201-231.

¹⁵⁷ Algunes d'aquestes practiques de lleva de forçats a la fi del segle XIV contemplaven la lleva de persona per localitats. A les corts de 1364 s'acordà que totes les poblacions a 16 llegües del mar haurien d'aportar

la monarquia no només consentia, sinó que també encoratjava, el recurs als forçats per a completar els equipatges de les galeres i assegurar una prompta partida en viatge. Mesures reservades, en la gran majoria dels casos, a l'acordament d'aquells encarregats de la voga, sens dubte la tasca menys atractiva de totes les existents a bord d'una embarcació de rem.¹⁵⁸ Entre la fi del segle XIV i la primera meitat del segle XV s'assistiria, per tant, a una etapa de transició caracteritzada pel progressiu passatge dels galiots forçats als bancs de voga, que amb el temps substituirien les dificultats d'atracció del col·lectiu voluntari, configurant l'aspecte de les tripulacions de les embarcacions armades en època moderna.¹⁵⁹

3.4.1. El reclutament de forçats "tolerables"

Si bé, doncs, el reclutament de forçats s'havia convertit en una activitat excepcionalment consentida per tal d'acabar d'enllestir els equipaments de les galeres, la seva pràctica proliferà a partir del regnat d'Alfons el Magnànim. La demanda de galeres que el rei dirigí als seus súbdits i organismes representatius, necessàries per a les seves empreses marítimes, es traduí en un augment proporcional del requeriment d'homes per a les tripulacions, però sobretot, de remers. Això és el que es desprèn de la reiteració de documents que promouen les lleves de persones considerades prescindibles per a la societat, les quals eren comunament considerades "aptes" per acordar en les galeres. No estem encara davant d'una regulació legal que permeti encabir el rem com a expiació d'un delicte o crim, sinó de front a un recurs secundari que ocuparà de cada vegada un rol més important com més gran sigui la pressió de la necessitat de tripulants sobre la societat. I, per suposat, també una pràctica reservada només a aquells armaments detentors de les insígnies reials. A la pràctica, el guiatge estès pel rei als components de la seva armada es convertí, extraoficialment, en la via d'accés a homes forçats que les diverses autoritats reials, per ordre del monarca o dels

un home cada 10 focs i cada senyor aportaria un nombre determinat d'homes habitants de les seves jurisdiccions. Simbula, «L'arruolamento degli equipaggi», 1028 i nota 33.

¹⁵⁸ Orsi Lázaro, «Les dotacions dels vaixells», 61-63; Idem, «Lletres, comptes i ordinacions», 213-214.

¹⁵⁹ Simbula, «L'arruolamento degli equipaggi», 1033. L'autora assenyala el mateix fet de manera simultània també en les embarcacions genoveses i venecianes.

seus lloctinents, posaren a disposició de la seva armada.¹⁶⁰ El mètode més freqüent contemplà el buidatge de presons i la persecució de gent amb fama deshonest: *celerats, vagabunds, alcavots e altres mundaris e de mala vida*,¹⁶¹ però també estrangers, fadrins i gent, en definitiva, *poc freturosa*.

El primer indicatiu que obtenim de l'aplicació d'aquests mètodes poc ortodoxos fou de part dels jurats de Mallorca a propòsit de la galera que el 1415 havien de prestar a Ferran I, tot i que probablement no era la primera vegada que hi recorrien. El mateix juny enviaren missives a tots els batlles de la Part Forana per tal que trametessin a la cort tots els homes vagabunds i que fessin mal a bestiar, plantes, arbres i fruits, obligant-los, en primer lloc, a prestar seguretats conforme s'embarcarien i, si s'hi negaven, els detinguessin.¹⁶² La successiva ordre en aquest sentit vendria ja de la mà de la reina Maria, lloctinent d'Alfons V, amb la intenció de donar bona endreça a l'armament que Pelai Unís preparava a Mallorca pel rei. Així, la monarca ordenava a tots els oficials reials que prenguessin els alcavots, tafurs i vagabunds de les seves jurisdiccions i els lliuressin al dit Pelai o als oficials de la seva galera.¹⁶³ Qualsevol sospita o denúncia de comportament poc recomanable es podia convertir en el pretext per a la captura de la persona en qüestió en mans dels mateixos batlles de les parròquies foranes i l'embarcament com a galiot en qualsevol de les galeres que s'estaven armant a Ciutat. Aquests manaments es repetiren a propòsit d'un segon armament que es feu a l'illa a favor del rei: la galera del cavaller Antoni Castell. El Magnànim, a més de notificar a les autoritats mallorquines el guiatge que tendrien tots els voluntaris que s'animesin a enrolar-s'hi, les instà, alhora, a prendre tots els *celerats, vagabunds, alcavots e altres mundaris e de mala vida*, així com els homes fugitius de la seva armada, especialment

¹⁶⁰ Com ja apuntà A. Garcia Sanz, tot i que descrivint una situació posterior – la del segle XVI, quan la pena de galeres ja s'integra dins el codi penal – i que aquí podem avançar a l'inici del XV, atès que només es proporcionaven homes forçats a les embarcacions incloses dins l'armada del monarca, "el poder reial s'arrogà el dret de disposar del valor econòmic que suposava el treball dels galiots condemnats, com d'una regalia, i l'utilitzà, efectivament, per minorar el cost de l'armament dels vaixells públics". Garcia Sanz, «La pena de galeres», 121. També n'és un bon exemple un privilegi atorgat per Joan I a la vila d'Alcúdia a manera d'estímul per als futurs pobladors, que contenia que ningú pogués ser tret per la força de la parròquia per armada reial ni altre qualsevol armada, a no ser que el rei o algú de la casa reial prengués part físicament en la mateixa (ARM, AH 108, 131v-132v).

¹⁶¹ ARM, AH 101, 86r-87r. 27 març 1424.

¹⁶² ARM, EU 3, 126r. 30 juny 1415.

¹⁶³ Les ordres també es referien a l'empresonament dels acordats en la galera de Pelai si abans no mostraven garanties de presentar-se a l'armada. ARM, AH 97, 158v-159v. 22 agost 1421.

els estrangers, però sempre que no fossin mullerats dins les terres i regnes del rei. Des de la governació de Mallorca es traslladaren les ordres del rei als pobles de la Part Forana de la següent manera:

Presos per cascun de vosaltres dos dels jurats de cascuna perròquia, ab aquelles millors e pus sàvies e sacretes maneres que porets, tots en una jornada, so és, dicmenge primer vinent, prengats a mans vostres tots quants hòmens atrobarets en vostres batlius qui sien estrangers, celerats, vagabunts, alcavots, mundaris e de mala vida e qui sien fuyts de les armades del dit senyor rey e qui fassen menys fretura en vostres parròquies, [...] havent-vos en les dites coses ten secretament e ten abte que de vostres diligències e bones endresses, en spatxament de la dita galea, puscats ésser loats.¹⁶⁴

La governació correria amb les despeses del reclutament, que quedaria registrat en un memorial a cada batlliu. Dos mesos després, però, es repetiren ordres semblants, atès que Antoni Castell, que havia arribat feia poc a l'illa, havia de partir aviat en servei del rei i li faltaven *homes de rem*. Les autoritats tornaren a ordenar als batlles de les parròquies que els enviessin els homes de mala vida, puntualitzant, però, que *bons homens no-ns trematats, sinó dels dits hòmens selerats e vagabunts*, ja que, altrament, els batlles ho haurien de pagar dels béns propis.¹⁶⁵ Algun indici feia apuntar a una incipient negligència per part dels oficials reials de les parròquies foranes. Efectivament, aquest controvertit recurs no estigué exempt de polèmiques: denúncies d'actuacions arbitràries per part dels oficials competents, de vegades encaminades a inculpar a persones amb les quals no compartien bones relacions; disputes a l'entorn de l'enrolament de persones preses que ja havien estat assignades a altres embarcacions, etc.¹⁶⁶ Fins i tot, el dramatisme dels efectes d'una lleva d'homes poc primmirada

¹⁶⁴ ARM, AH 101, 86r-87r. 27 març 1424.

¹⁶⁵ Ibidem, 125r-v. 24 maig 1424.

¹⁶⁶ L'abril de 1424 el lloctinent refusà dos homes que els batlles de la Part Forana li havien enviat per embarcar en la galera d'Antoni Castell, que s'armava en servei del rei, atès que considerà que no complien les condicions que es requerien: que fossin criminals, vagabunds, acusats o malfactors. Un mes després, el lloctinent va haver de comunicar al vicealmirall del rei a la ciutat de Barcelona, Antoni Bertran, que havia cedit un home castellà que es trobava dins la presó reial de Mallorca per al servei de la galera de mossèn Paguera quan aquesta arribà a Ciutat, sense saber que aquell home estava enrolat en la galera del cavaller Gabriel Sunyer, el qual l'havia dipositat dins la presó quan també recalà a l'illa (ARM, AH 101, 131r-v. 29 maig 1424; AH 102, 88r. 3 abril 1424). El 1432, a propòsit d'un nou armament per part de Pelai Unís, el lloctinent hagué de reprendre el batlle de Pollença per haver pres Joan Garcia, que no era un home *ribalt, tacany ni jugador*, sinó un home treballador i que feia bé la seva feina (ARM, AH 110, 86v. 6

proporciona, com a contrapartida, un esplet d'anècdotes pròpies dels contes de ficció; com podria ser la història de Constança, barcelonina de naixement, però establerta a Ciutat de Mallorca, declarada culpable d'haver tramet amb dos homes companys de galera l'engany d'un niçard, cuiner d'una nau de Niça, al qual Constança convidà a menjar i beure a casa seva i després el retingué boçat per ficar-lo, de nit i a la força, a la galera de Llätzer de Lloscos per bescanviar-lo, així, per Alfonso Castellà, gendre de na Constança, que romanía en la dita galera.¹⁶⁷

La galera d'Antoni Castell es tornava trobar a les mars de Mallorca el gener de 1426, a les ordres del monarca, de nou mancada dels remers necessaris per emprendre una nova travessia. És així que el lloctinent manà aquesta vegada a l'alguatir de la mar, Bartomeu Castelló, que es traslladés a la vila d'Inca en concret, on havia sabut que hi havia molts homes vagabunds, *barallívols*, amb vida deshonest i mala conversació desprendre's dels quals no faria més que bé al poble. Li ordenà la presa concreta de Martí Gonyalons i Domingo Cardador, però també d'altres fadrins *menys freturosos*.¹⁶⁸ Les habilitats discursives de les autoritats s'esmerçaren en l'intent de justificar el reclutament forçat de persones considerades socialment poc "útils" a mesura que s'encadenaven els armaments de galeres per a la flota del Magnànim, per a la defensa de la costa i per als armaments de corsaris particulars. El març de 1430 el lloctinent recordava als batlles de les parròquies foranes el contingut de la llei divina, que sostenia que no s'havia de deixar viure a homes malfactors i celerats, sinó que havien de ser remoguts *de la fas de la terra*, per tal que no poguessin donar mal exemple a les persones i instigar-les a delinquir. D'aquesta manera, els sol·licitava, de bell nou, l'aplegament d'aquells amb l'objectiu de proporcionar-los justícia.¹⁶⁹ Els manaments reials referents a la captura de vagabunds, alcavots, malfactors i gent de mala vida es tornaren rebre a Mallorca l'agost de 1431, quan Pelai Unís preparava la seva galera per tornar a incorporar-la a l'estol reial.¹⁷⁰ Aquest mateix any, se succeïren les ordres als

març 1432). Els abusos d'autoritat dels batlles de la Part Forana en aquest sentit ja van ser esmentats per Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 115.

¹⁶⁷ ARM, RP 3856, 164r. 2 maig 1437.

¹⁶⁸ ARM, AH 106, 3r-v. 3 gener 1426.

¹⁶⁹ ARM, AH 110, 43v. 1 març 1430.

¹⁷⁰ El batlle de Montuïri li havia tramès la llista de persones que lladreguejaven bestiar, veremes i altres coses "fructíferants": Antoni Font, Miquel Alzina, Guiller mó Fuyós, Andreu Simó, Antoni Marimón, Françoy Rotlan, Guillem Girat, Guillem Piquer i Antoni Gentil (Ibidem, full solt entre 66v-67r. 23 agost

diversos oficials de les viles mallorquines sol·licitant l'enviament a la presó de determinades persones, algunes de les quals, castellanés o estrangeres.¹⁷¹ El febrer de l'any següent, el lloctinent encara va haver de reprendre el seu subaltern a la vila de Porreres, que havia desoït les seves ordres d'enviar a la galera armada de Pelai Unís tots els acordats, més els vagabunds i tacanys que trobés en el seu terme jurisdiccional; en especial n'Antoni Valls, teixidor, que s'havia acordat voluntàriament, i en Jordi Coll, considerat un dels que *merexen anar en galea*.¹⁷² Missives semblants s'enviaren aleshores també a tots els pobles de Mallorca.¹⁷³ La mateixa galera de Pelai Unís requeria del renovament de la seva tripulació l'estiu de 1432, moment en què les autoritats tornaren examinar possibles fonts d'obtenció de gent de mala vida, *taladors*, devoradors de vinyes, plantes, bestiar i béns *fructificants*, així com homes acordats anteriorment en altres armades que, per ordres del rei, havien de tornar a incorporar-se a la galera de Pelai Unís.¹⁷⁴

Per desgràcia, de la pressió social desencadenada per l'armament de galeres pel rei a l'illa, aquesta no només hagué d'abastir de personal a les que els mateixos mallorquins enllestien, sinó respondre també a les demandes de l'estol reial en general. El caràcter descentralitzat de la preparació de la flota, que preveia l'armament dels diversos components en les diverses ciutats i regnes de la Corona, possibilitava, igualment, l'aprovisionament de les galeres en indrets diversos als dels seus primers armaments, sempre dintre dels límits de les terres del rei. La reina Maria ordenava així, l'abril de 1433, que proporcionessin tots els homes vagabunds, tafurs, alcavots i

1431). El lloctinent també manà als jurats locals que investiguessin la fama, vida i condició d'Antoni Rigolf (Ibidem, 67r. 25 agost 1431; 67v. 28 agost 1431).

¹⁷¹ La discreció – *per raons que no es volen explicar* –, però, amaga la veritable finalitat d'aquelles preses, que tanmateix es pot intuir (Ibidem, 72v-73v. 24 setembre 1431). La incidència dels estrangers com a víctimes especialment vulnerables a la "caça" de possibles remers s'havia donat ja en temps de l'armament dels estols del rei Cerimoniós de l'anterior centúria, atès que es tractava de persones que no gaudien del suport institucional de les comunitats on es trobaven. Orsi Lázaro, «Lletres, comptes i ordinacions», 214. Per altra banda, si bé és prou reconeguda l'heterogeneïtat d'origen dels components de les tripulacions – Salicrú i Lluch, «Els llibres d'acordament», 317-318 i nota 80; Roser Salicrú i Lluch, «On land and at sea. Maritime work and maritime workers in medieval Catalonia», en *Labor Before the Industrial Revolution. Work, Technology and their Ecologies in an Age of Early Capitalism*, ed. Thomas Max Safley (Londred i Niva York: Routledge, 2019), 164 –, no sabem fins a quin punt els estrangers o forasters reclutats a través d'aquests mètodes extraoficials constarien en els llibres d'acordament al costat dels voluntaris o si, al contrari, en restarien al marge.

¹⁷² ARM, AH 110, 85v. 24 febrer 1432.

¹⁷³ Ibidem, 86r. 25 febrer 1432; 87v. 8 març 1432; 88v. 11 març 1432.

¹⁷⁴ Ibidem, 96v-97r. 7 juny 1432.

criminals al patró de la galera de Galceran de Requesens, que havia posat al servei del rei una de les galeres de la Generalitat de Catalunya al 1432.¹⁷⁵ Evidentment, les persones preses no es podrien acollir als guiatges que el rei i els seus lloctinents adreçaren al personal voluntari que es decidia a enrolar-se a les seves flotes, tal i com ho deixa patent el salconduit expedit per l'infant Joan a Francesc Ferrer, capità d'una nau valenciana que es traslladà també a Mallorca per als preparatius del seu armament. Sí que inclogueren, en canvi, els escarcellers, en passar els presidiaris de la seva custòdia a la del còmit de l'embarcació o capità de l'expedició.¹⁷⁶

L'illa de Mallorca es converteix en un observatori que permet calcular l'impacte social dels propis armaments, però també d'altres components de l'armada reial que, en un moment o altre durant les seves travessies, recalaren al regne a la recerca de refrescament, provisions, però també d'integrants per les seves tripulacions. Per a una terra que, ja de per si, des de la conquesta cristiana al segle XIII, es veié constantment amenaçada per la manca de població, fet que justificava els privilegis oferts a les gents que decidien traslladar el seu domicili a l'illa,¹⁷⁷ la demanda de xurma per a les embarcacions degué significar la suficient pressió com per prohibir de manera taxativa, durant la major part del regnat d'Alfons, la sortida de persones de l'illa. Notícies al respecte apareixen ja el 1426 i es repeteixen durant els anys següents, de vegades amb suspensions temporals el juny de 1427, el gener de 1428, el març de 1431, l'agost de 1432..., però es reprenen posteriorment.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ibidem, 123v. 29 abril 1433. Sobre l'armament de la galera de Galceran vegeu Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 240, i Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 212-213, nota 60.

¹⁷⁶ ARM, AA 221, 71v-72v. 25 maig 1437; AA 222, 5r. 29 març 1438.

¹⁷⁷ En alguns d'aquests guiatges es recorda que el rei els concedí perquè el regne de Mallorca, a causa de les mortalitats i per *sterelitat de temps*, estava molt despoblat i es necessitaven més persones per a defensar l'illa, *la qual és posada en diverses perills e insults de moros e altres gents*. El salconduit permetia, per tant, la suspensió dels deutes als nous pobladors, excepte violaris, censals morts, canvis mercantils i comandes veres. I, així mateix, sobreseure tots els processos civils contra ells anteriors al trasllat a Mallorca per tot el temps que hi habitarien (ARM, AH 111, 196v-197r. 19 novembre 1428).

¹⁷⁸ Les notícies de la prohibició de la partida de naus i persones des de l'illa balear major que afloren entre el març de 1426 i el juliol de 1427 sembla que es revoquen aquell mateix estiu, però el febrer de 1430 es torna vetar la marxa de persones fins, almenys, el març de 1431. El mateix juny apareix una nova restricció el moviment de persones i vaixells, la revocació de la qual no serà fins a l'agost de 1432. Una nova limitació al trànsit es decidirà entre maig i juny de 1435, que encara continuava vigent al 1440, sota l'excusa de l'escapada de criminals (ARM, AH 106, 64v. 16 març 1426; AH 107, 165v. 16 agost 1426; 165v-166r. 17 agost 1426; AH 108, 124r. 12 juliol 1427; AH 109, 104v-105r. 11 juny 1427; 109r. 26 juny 1427; AH 114, 26v. 15 febrer 1430; AH 110, 45r-v. 4 març 1430; 46v. 18 març 1430; 53v. 9 novembre 1430; s.f., 27 juny 1431; AH 116, 69v-70v. 15 març 1431; AH 118, 122v. 11 agost 1432; AH 121, 95v. 18 maig 1435; 315r. 9 juny 1435; AH 122, 23v-24r. 5 febrer 1436; AH 124, 73r. 5 abril 1437; AH 127, 123v. 22 juliol 1438; AH 130, 14r. 11 agost 1440; 14v. 16 agost 1440).

Aquestes restriccions anaven encaminades a evitar el despoblament de l'illa en un moment en què es necessitaven homes disponibles per defensar-la d'una amenaça externa que, aleshores, es preveia no només probable, sinó propera. Les més afectades pel nou edicte foren, sens dubte, les connexions que des del port d'Alcúdia lligaven Mallorca amb l'illa veïna de Menorca. Les llicències a favor del trànsit de persones entre aquests dos punts representen la majoria de les concedides per esquivar les ordinacions. I precisament en una d'elles transpira l'ansia que desprenia l'abandó d'homes de la terra. El juliol de 1427 el lloctinent havia atorgat llicència a 7 o 8 llaüts que des d'Alcúdia havien de marxar a Menorca per coralar i escrigué al batlle de la vila perquè els deixés marxar, no obstant les ordres en sentit contrari, no sense abans fer-los prestar seguretats *de no levar alcú de la present isla sinó los tenguts dels dits lahuts*.¹⁷⁹

I molt probablement aquesta seria també la causa de la substancial modificació del registre dels "guiatges" mallorquins referents al segle XV, en què la majoria de documents apunten a la prohibició de la immigració de jueus conversos cap a terres nordafricanes, i no els típics permisos de viatge que els havien caracteritzat en la centúria anterior. L'escapada de població de Mallorca, també la jueu-conversa, devia preocupar, sobretot després de l'experiència de la desbandada posterior al pogrom de 1391.¹⁸⁰

A les preocupacions de les autoritats s'hi afegia, alhora, la inquietud social per la por d'esdevenir objecte del crivell d'homes considerats aptes per a les armades. La dèria viscuda a l'època explica la proliferació de dispenses i salconduits expedits pel governador a persones amb temor de ser víctimes de les purgues: habitants de l'illa, però també estrangers o persones que feia poc que hi havien establert la residència i, per tant, no disposaven d'una xarxa familiar i d'amistats que avalàs el seu bon comportament, única premissa vàlida per lliurar-se de la captura.¹⁸¹ El primer guiatge

¹⁷⁹ ARM, AH 108, 119r. 5 juliol 1427.

¹⁸⁰ Vegeu López Pérez, «El pogrom de 1391 en Mallorca», 244-245.

¹⁸¹ Molts dels guiatges dispensats per la governació de l'illa en temps del Magnànim fan referència a mercaders estrangers de pas per l'illa, de nació enemiga, però també aliada, que sol·licitaven el resguard de les autoritats per a futures eventualitats. Com el cas, per exemple, de Pere Groenhove, natural de la ciutat alemanya d'Ansara, la nau del qual s'enfonsà al costat de l'illa Dragonera i hagué de romandre un cert temps a Mallorca (ARM, AH 119, 113r-114r. 23 juny 1433). D'altres, en canvi, responen al salconduit del qual gaudien els nous pobladors durant dos anys després d'haver establert la seva residència a Mallorca. Se'n poden veure diversos exemples a l'apèndix "Guiatges expedits per la governació del regne de Mallorca".

en aquest sentit apareix justament a la dècada dels '30, a propòsit del privilegi segons el qual el rei atorgava salconduit a tots els compradors de delmes, rendes i patrimoni reial. El procurador reial de Mallorca atorgava, així, el setembre de 1431 a Gabriel Jordi, teixidor de ciutat de Mallorca i un dels compradors del delme de l'hortalissa, la salvaguarda de totes les fustes armades en la senyoria del rei i sota el seu servei, ja que tenia alguns deutes i patia per la seva integritat.¹⁸² Però fou precisament a partir de 1436, moment en què un major nombre de galeres s'armaren a l'illa en servei del rei, que sovintejaren més els guiatges específicament encaminats a protegir a determinades persones de poder ser preses per la força i col·locades en galeres o fustes armades. El 15 de juny el lloctinent ho concedí a Lluç Escarp, habitant de Manacor; el 5 de juliol, a Jaume Espanyol "espadador"; el 8 d'agost, a Mateu i Pere Nassut, de Bunyola, i el 13 d'agost, a Jordi Cerdà, de la vila d'Inca.¹⁸³

Tota aquesta problemàtica, però, restava independent i al marge de l'existència d'una possible "pena de galeres", ja que aquest tipus de sanció no es trobava tipificada ni compresa en el codi penal de l'època. Una cosa és que es destinessin els delinqüents de les presons com a remadors a les galeres, a manca de voluntaris, i en un exercici que fregava els límits de la legalitat, i una altra de ben distinta és que existís una pena *ad hoc*, que permetia disposar lícitament d'un contingent de remers que no serien literalment forçats, sinó més aviat, condemnats. A. Garcia ja apuntà que la primera referència dintre dels límits de la Corona d'Aragó al que seria una pràctica del tot usual en època moderna es remuntaria al 1438, quan Alfons V, en l'enèsim intent de frenar les pràctiques de lleva abusives, dictaminaria que a València no es poguessin enrolar els interns de les presons, a no ser que haguessin estat condemnats a anar en galeres. L'aparició d'una pena individual expressament orientada cap a l'activitat remera tendria com a efecte positiu el final de les requisites indiscriminades, encara que l'abast d'aquesta normativa en les terres catalanoaragoneses fos, encara aleshores, poc definible i,

¹⁸² ARM, RP 89, 165v. 12 setembre 1431.

¹⁸³ ARM, AH 122, 180r-v. 13 agost 1436; AH 123, 138v. 15 juny 1436; 152r-v. 5 juliol 1436; 175r. 8 agost 1436. Jaume Espadador, nadiu de Castella, ja havia estat acollit en salvaguarda del lloctinent el 1427, quan havia de portar una carta a diversos llocs de l'illa i temia ser pres per algun patró de galera (ARM, AH 109, 79r. 15 abril 1427). El 1437, un cop sortit al servei de la galera de Pau Sureda, el lloctinent guià Gabriel Pau Mercer, habitant d'Inca, perquè no pogués ser pres i col·locat novament en una galera. I salconduits semblants foren dispensats el mateix any a Ramon d'Horta, del lloc de Saorra, i a Cristòfol Bertran, bracer de Ciutat (ARM, AH 124, 45r-v. 23 febrer 1437; 83r. 16 abril 1437; AH 125, 62v-63r. 23 març 1437).

segurament, reduït.¹⁸⁴ Probablement a causa d'aquestes resolucions, l'autorització al recurs de la lleva d'homes de les presons i de fama deshonest a la que, paradoxalment, accedí el monarca i, en nom seu, també els seus lloctinents,¹⁸⁵ en tots els territoris on s'armaren efectius navals amb la intenció d'obtenir un més ràpid enllestiment dels mateixos (encara que en molts casos es desviaria cap a preses indiscriminades) fou contestada en el regne valencià per considerar-se contrafurs. Quan el 1441 la reina Maria obligà a embarcar lladres, vagabunds i alcavots a les galeres de Galceran Castellà i mossèn Giner Rebassa, per manca de voluntaris, els juristes valencians solament admeteren la posada a rem dels desertors que havien servit en anteriors armades, considerant que l'enrolament forçós dels altres col·lectius anava contra els furs de València.¹⁸⁶ No tenim, no obstant, evidències per afirmar si al regne mallorquí, d'alguna manera, el continuat i oficiós recurs d'embarcament obligat de persones considerades mereixedores de vogar en les galeres hi fou també frenat. En qualsevol cas, les primeres evidències conegudes del compliment efectiu d'una pena de galeres imposada per via judicial es troben el 1450 a Perpinyà, quan Pere i Llorenç Domènec, de Sant Llorenç de la Salanca, i Guillem Mauriz, de Thuir, foren presos robant al pas de Salses i condemnats a vogar durant un any a la galera de la Generalitat patronejada per Galceran Dusay. A partir d'aleshores, segons A. Garcia, es convertiria en un recurs habitual, encara que els galiots forçats representessin un tant per cent baix respecte a tota la xurma, i aparentment inexistent a les galeres mercants.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Garcia Sanz, «La pena de galeres», 119-121; Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 330.

¹⁸⁵ També a València s'aplicaren les ordres reials que a partir de 1419 obligaven a prendre els homes de fama deshonest – malfactors, jugadors, pobres, vagabunds, etc. – per embarcar-los en les galeres del seu estol. Jacqueline Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)* (Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989), 289-290.

¹⁸⁶ Andrés Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia a fines de la Edad Media: el corso, la piratería y el cautiverio en su incidencia sobre la dinámica económica 1400-1480» (Tesi doctoral defensada a la Universidad de Valencia, 1987), vol. I, 438. Mentre que existeixen diversos exemples que demostren que el rei, anteriorment, havia ordenat l'embarcament de vagabunds i presidiaris a les galeres del seu estol, per assegurar una més ràpida partida. Vegeu-ne diverses mostres a Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 192, 197, 204 i 206, docs. 2, 17, 47 i 52.

¹⁸⁷ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 331-332. Cfr. Antoni Aura Gómez i Paula Navío Latorre, «Prisioneros de galeras en el reinado de Alfonso V», en *Actas V Jornadas internacionales de Arqueología subacuática. Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo (Gandia, 8-10 novembre 2006)*, ed. José Pérez Ballester i Guillermo Pascual (Valencia, 2007), 397-407.

3.4.2. La captura indiscriminada de persones com a lleva de remers

L'ordinari i voluntari procediment d'enrolament de tripulació per a les naus, però sobretot, per als vaixells de rem, es decantà, per mor de l'excessiva demanda acumulada en un període principalment bèl·lic, cap a la captació forçada de persones, el comportament de les quals les convertia en "mereixedores". En un inici, l'extensió dels guiatges de crims i deutes havia facilitat el lliure embarcament de deutors i possibles criminals; després, davant la insuficiència d'aquests, el buidatge de presons i la captura de gent de fama deshonest a acabarien per omplir i caracteritzar la xurma de les galeres, encara que no poguem saber en quin percentatge i si, per tant, serien representatius del col·lectiu remer. No s'esgotaren aquí els mecanismes d'acordament del personal més necessari, a la vegada que menys professionalitzat per a la navegació dels bucs. Si, al costat de la pràctica d'acordament regular, s'havia consentit, amb caràcter extraordinari i fins a cert punt extraoficial i discrecionalment, l'arreplec de remers forçats, les permanents dificultats per trobar persones per un o altre mètode desviarien els patrons de galera a l'adopció de mesures considerades del tot il·legítimes, les quals els convertirien en persones perilloses per a la pròpia integritat dels territoris reials. Em referesc a la captura indiscriminada de persones, sobretot en els termes de costa, per part de galeres que marxaven dels ports on s'havien armat amb una dotació de tripulació menor de la necessària. En certa manera, no constituïa una pràctica del tot aliena a la vida marítima de les poblacions de ribera. De manera excepcional, adesiara els documents descrivien, ja en períodes precedents, captures de gent per part de corsaris locals, però també de provinents d'altres regnes o ciutats, amb l'explícita o implícita intenció d'obligar-los a remar en les seves embarcacions.¹⁸⁸ Constituïa una pràctica perseguible, però tanmateix acceptada, que esdevé, a partir del regnat d'Alfons el Magnànim, del tot insostenible. La captura indiscriminada de persones innocents i, en la gran part dels casos, treballadors i professionals marítics, entre els quals, sobretot els pescadors, per part dels mateixos contingents bèl·lics del monarca, representarà una

¹⁸⁸ El 1414 les ciutats de Barcelona i València es posaren a l'aguait del corsari mallorquí Gabriel Sunyer perquè es dedicava a la captura de persones per a la seva tripulació. I amb la mateixa por les autoritats mallorquines alertaren als batlles de les parròquies foranes de les dubtoses intencions de la galera de Safortesa, mossèn Dalmau i Ramon Xammar. Vegeu l'apartat "Els armaments en cors" del regnat de Ferran d'Antequera i la nota 126.

de les amenaces més preocupants de l'època en les terres del rei. Un malestar canalitzat a través de les tres grans ciutats marítimes de la Corona, que es veuran amb la tessitura d'haver de denunciar, contenir i, fins i tot, combatre els connacionals i nobles armadors de galeres per a l'estol del monarca.

Ja abans que el Magnànim emprengués les seves campanyes marítimes, alguns dels corsaris que s'armaren a Mallorca, propis de l'illa o externs, hagueren de ser represos per captar tripulacions a través de la captura indiscriminada de persones amb els seus vaixells. Pedro Sevilla, que havia obtingut una patent de cors per part de la governació de Mallorca el juny de 1413, era acusat a la fi d'any d'haver col·locat a la seva barca tres homes que havia pres dins el port i vers la punta de Portopí de la nau de Bartomeu Sorell de Barcelona, quan es trobaven dins el llaüt de la nau.¹⁸⁹ A la galiota armada per Pere Alemany, corsari mallorquí, també hi embarcà, per la força, Miquel Bunyola, llibert de nació de turcs, abans captiu de Pere Bunyol d'Inca.¹⁹⁰ L'agost de 1417 les autoritats mallorquines anaven a la recerca d'un altre corsari, Guillem Ferrer, al qual li havien atorgat patent al febrer. La galiota, patronejada pel mateix Guillem i per Gabriel Pou d'Alcúdia, s'havia dedicat a prendre furtivament diversos habitants de la vila d'Alcúdia, en contra del jurament que havia mostrat el corsari davant les autoritats mallorquines de no ofendre ni causar cap mal als súbdits del rei.¹⁹¹

El 1420 i poc abans del primer viatge italià d'Alfons, per al qual s'esperava el desplegament d'un gran nombre de galeres que s'haurien de fornir de queviures i personal a les terres del rei, els síndics de Mallorca pregaren al rei que volgués prohibir els aleatoris i indistints segrestos d'homes practicats pels patrons de galeres. La resposta positiva del monarca fou pregonada pels llocs acostumats de l'illa l'11 de març. Es preveien multes de 500 lliures als contrafactors, sempre i quan la lleva de persones no es produís en testimoni d'un oficial reial que avalés la presa.¹⁹² Al cap i a la fi, restava

¹⁸⁹ ARM, G7, 147r-148r. 10 juny 1413; RP 3829, 160r. Vegeu els apèndixs "Segrests de persones per part d'embarcacions" i "Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)". Al final, les autoritats li feren pagar només 40 florins de multa, atès que els seus fiadors deien ser pobres i el patró havia restituit els tres homes sans i contents.

¹⁹⁰ Pere Alemany rebia la patent de cors el febrer de 1417 i es tenen notícies sobre l'embarcament del llibert turc l'octubre del mateix any (ARM, G7, 178r-179v. 23 febrer 1417; ARM, AH 94, 283r).

¹⁹¹ ARM, G7, 108r-183r. 23 febrer 1417; AH 95, 308r-v. 28 agost 1417. S'avisà a Berenguer Hostalrich, governador de Menorca, perquè prengués la galiota i la trametés a Mallorca per tal de poder castigar els culpables.

¹⁹² ARM, AH 423, 7r-v. 11 març 1420.

oberta la possibilitat d'embarcar els criminals de les presons o persones amb modalitats de vida poc ortodoxes, sempre segons el judici de les autoritats competents. El que es pretenia evitar era la captura de persones de manera indiscriminada, que comportava, a més de la reducció d'homes disponibles per a la defensa del territori en cas de necessitat, l'escapçament de moltes famílies que es veurien privades de la seva única font de sosteniment i l'abandó de les professions més afectades per la manca de treballadors.

Si bé sembla que en l'enrolament del personal de la galera de Pelai Unís es va recórrer sobretot a les vies més acceptades i menys agressives, molts altres aldarulls arribarien durant els anys posteriors de la mà d'altres galeres incorporades en l'estol reial i comandades per alts dirigents catalanoaragonesos. L'abril de 1423 el lloctinent del governador hagué d'informar al rei dels estralls causats per una de les galeres de la seva armada, l'anomenada vulgarment com "del noble mossèn Centelles", patronejada en aquells moments per un tal "Canyelles" – es devia referir a Pere Cabanyelles, que seria jurat de València i en la dècada dels '30, governador del dit regne –.¹⁹³ Quan arribaren al port del moll de la ciutat, alguns homes de la galera, muntats en barques i amb ballestes i altres armes, s'apoderaren de dues barques de biscaïns que en aquells moments es trobaven al moll. Se'n portaren, a més, alguns homes de manera furtiva, ferint-ne d'altres quasi de mort. Més tard, també prengueren una barca de pescadors, als tripulants de la qual feren embarcar a la galera i esfondraren posteriorment la barca. No només prengueren homes lliures, sinó que també se'n portaren esclaus d'alguns homes de Ciutat. De res serviren els intents del lloctinent i dels jurats d'enviar el patró d'una galera, Joan de Vallterra, a induir al patró Canyelles de restituir tots els homes que havia pres. Per això, davant *als grans clamors, plors, crits e làgremes de les muyers e infants de les dites hòmens, los quals fortívolment són stats preses*, les autoritats decidiren informar-ne el rei abans de prendre altres decisions precipitades.¹⁹⁴

¹⁹³ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 348.

¹⁹⁴ ARM, AH 99, 101v-102v. 17 abril 1423. La galera molt probablement corresponia al noble Bernat de Centelles, amb el qual el rei Alfons contractà la construcció i armament d'una galera a València el 1419 (Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 185, nota 7). El mateix vaixell tornaria a passar per l'illa tres anys després, moment en el qual protagonitzaria, de nou, aldarulls, i de la qual escaparien tres membres de la tripulació. ARM, AH 106, 277r-v. 11 desembre 1426 i la nota 207.

Just un dia abans de notificar els greus esdeveniments al monarca i per tal d'evitar problemes com els recentment descrits, el lloctinent ordenà que cap persona al capdavant de galeres o qualsevol tipus de navili armat gosés prendre per la força homes enrolats en altres fustes presents al moll o al port de Portopí, ni en altres ports o cales de l'illa, sota pena de ser penjat pel coll. Ningú podria entrar en cap de les embarcacions presents al port sense la llicència dels seus patrons.¹⁹⁵

Això no obstant, fets semblats ocorrien a l'arribada d'un nou estol pertanyent a la flota del rei el mateix octubre: una galera patronejada per mossèn Roca, cavaller, i una galiota en conserva, amb en Salvà com a patró, foren des d'un inici benigneament acceptats i acollits al port de Ciutat. Malgrat tot, les autoritats reials i municipals hagueren de recórrer al mateix patró de la galera, així com al canonge de Mallorca Francesc Sarrovira, un dels passatgers de la mateixa, pels nombrosos mals causats al port de Ciutat per part de la galiota que els anava en conserva. El patró d'aquesta havia pres i injuriat diversos llaüts de pescadors i barques carregades de mercaderies que es trobaven dins el port, emportant-se i robant arnesos, homes i altres béns de valor. El lloctinent, en nom del rei i també dels jurats, reclamà a mossèn Roca que fes restituir totes les persones i mercaderies preses pel patró de la galiota, del qual ell era el superior, amenaçant-lo amb avisar-ne el rei si no ho feia. I les mateixes súpriques foren enviades també al canonge de Mallorca que es trobava present a la galera per tal que instés al patró que, per honor del regne i per reverència del rei, del qual tots eren sotmesos, volgués desfer els mals causats.¹⁹⁶

Mentrestant, tot i que la gran capacitat ofensiva de les galeres, moltes d'elles comandades per grans senyors mobilitzats pels desitjos del sobirà, les convertien en embarcacions més perilloses, en la mesura en què eren capaces de causar majors mals i requerides d'un nombre més gran de remers a poder ser segrestats, tampoc cessà l'activitat maliciosa de molts altres corsaris de professió, sobretot d'aquells armats en altres territoris del rei.

¹⁹⁵ ARM, AH 423, 48r. 16 abril 1423.

¹⁹⁶ ARM, AH 99, 296r-v; AH 100, 297r-v. 23 octubre 1423. En aquest cas, és possible que la galera en qüestió fos la de Joan Roca, que s'armaria a València en l'estol reial també en el segon i definitiu viatge del Magnànim, el 1432. Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 213, nota 61.

El maig de 1423, el lloctinent rebia les súpriques de la muller i amics d'en Pere Garcia, mariner i ciutadà de Mallorca, que fou pres de manera furtiva per un lleny armat que havia entrat en cors a Eivissa, patronejat per n'Estrany i en Morvedre, mentre en Pere tornava de les salines en una barca carregada de llenya.¹⁹⁷ El mateix juliol, en canvi, fou un patró menorquí, Mateu Talí, l'acusat d'haver extret de manera violenta d'una barca de llenya d'en Martí Amat a Joan Gil, pescador i habitant de Ciutat de Mallorca, a les mars del Cap Blanc. Un mes després, encara romania pres en el rampí armat d'en Mateu Talí i el lloctinent, després de recórrer al governador de Menorca, instà posteriorment el batlle d'Alcúdia perquè no acollís ni proporcionés queviures ni vitualles al rampí fins que no haguessin alliberat el pescador mallorquí. Davant la passivitat del batlle, el lloctinent del governador li hagué de tornar insistir demanant-li fins i tot que, si no aconseguia alliberar Joan Gil, el corsari menorquí fos bandejat i considerat enemic del rei, per tal de poder-lo perseguir i processar.¹⁹⁸

L'any següent, foren novament uns pescadors els perjudicats per la presa d'homes que practicava una galiota patronejada per en Joan Castellar, de la ciutat de Xàtiva, la qual, a la seva arribada, havia prestat jurament i homenatge conforme no molestaria ni causaria cap dany als habitants de l'illa. Nicolau Marí i altres dos homes – un esclau i un fadrí – foren presos a l'alba mentre pescaven a les mars de la Porrassa, així com el llaüt on anaven, amb tota l'eixàrcia, per part del patró de la galiota. Fou la mare de Nicolau, Bartomeua, *ab grans gemechs*, la que acudí a la cúria de la governació a la recerca de justícia.¹⁹⁹ I a l'octubre el lloctinent no tingué més opció que guiar de crims i deutes a Bartomeu Clarà, patró eivissenc d'un lleny de 10 remes, que feia uns dies havia pres *en les mars damunt les ylles* a Agustí Joan, pescador, per tal que el pogués alliberar sense ser reprès legalment per aquell acte.²⁰⁰

¹⁹⁷ El lloctinent escrigué a propòsit al batlle de Pollença, allà on havien sentit que es trobava el lleny dels corsaris, de manera que prengué tantes persones del mateix com li fos possible i els empresonés fins que haguessin alliberat en Pere Garcia i tots els altres mallorquins que haguessin pres per la força. ARM, AH 100, 120r-v. 3 maig 1423. Sembla que, estant a Mallorca, els dos patrons eivissencs, al capdavant d'un bergantí de 12 bancs, tingueren alguns contrastes amb el venecià Antoni Gondolomer, el qual al setembre demanà al governador que el volgués recomanar al d'Eivissa perquè patien de no sofrir algun mal, estant allà, per part dels dits patrons. Ibidem, 265v-266r. 29 setembre 1423.

¹⁹⁸ Ibidem, 187r-v. 20 juliol 1423; 212r-v. 9 agost 1423; 221v-222r. 17 agost 1423.

¹⁹⁹ El governador avisà a tots els batlles de les parròquies foranes, així com al governador d'Eivissa, per tal que, si trobaven la galiota dins les seves jurisdiccions, la prenguessin i trametessin al governador. ARM, AH 101, 172v-174r. 24 juliol 1424.

²⁰⁰ ARM, AH 101, 238r-v. 4 octubre 1424.

L'activitat pesquera resultava la més afectada pels excessos dels patrons de les embarcacions amb finalitat ofensiva, les quals, per l'enorme demanda del monarca i les també grans necessitats defensives, havien d'armar-se amb la major brevetat possible i, preferiblement, amb els menors costos.²⁰¹ El col·lectiu dels pescadors se sentia en aquelles dècades més vulnerable que mai, desprotegit davant la utilitat i els enormes interessos que envoltaven els armaments navals i que, en part, també justificaven el comportament dels seus dirigents. Així i tot, els pescadors mallorquins de l'època saberen trobar l'espai legal adient per fer escoltar les seves demandes. La seva queixa no contenia la injustícia que representava la presa arbitrària de persones innocents, i a més a més treballadores que aportaven un servei a la comunitat; tampoc al·legaren la falta d'aliment i, sobretot, de peix, com a conseqüència de l'augment del nombre de pescadors segrestats. La reclamació que presentaren Lluís Climent i Simó Julià, sobreposats dels xaveguers o pescadors amb xàvega, en nom propi i de tots els pescadors i xaveguers, es dirigí directament als jurats, defensors dels privilegis i de les franqueses del regne, atès que la situació a la qual el col·lectiu estava sotmès contravenia una de les màximes més preservades: l'empara i el foment dels pobladors del regne com a mesura per combatre la tan temuda despoblació.

Tal i com exposaren, entre les franqueses atorgades pel rei Jaume I per a la població del regne de Mallorca, concedí la llibertat de pesca per tal que els pescadors poguessin oferir peix als pobladors.²⁰² Però, en contra de la franquesa i a favor de l'abandó de la terra, *no solament les galeres dels stols reials, ans enquera les de privats*

²⁰¹ Segons M. Pujol i Hamelink, els pescadors solien ser el blanc d'aquestes operacions no sols per les seves condicions de feina, que els feia fàcilment accessibles, sinó també pels coneixements marítims i navals dels que disposaven. Marcel Pujol Hamelink, *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana: Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses* (Barcelona: Diputació de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2018), 41.

²⁰² La franquesa contenia que *e dam-vos cases e casals, orts e ortals, e lo terme de la Ciutat, prats, pastures, aygües dolçes, mars e ribera de mar, casses, pesqueres, plans e muntanyes, erbes, lenyes a cases, e a naus e ha altres leyens a fer, e a tots altres vostres usos e puscats pescar en mar liurement, los stanys tan solament retenguts a Nós.* (*Documents cabdals del Regne de Mallorca* (Palma: Parlament de les Illes Balears, 2003), 33. Per tant, tal i com han especificat M. Barceló Crespí i A. Mas Forners, l'activitat pesquera a la Mallorca cristiana naixia exempta de tributació de naturalesa feudal o eclesiàstica, condició que, tanmateix, duraria com a màxim fins a la propera centúria. Maria Barceló Crespí i Antoni Mas Forners, «La pesca a l'illa de Mallorca durant l'edat mitjana (1230-1521): primers resultats d'una recerca en curs», *Imago Temporis. Medium Aevum* (en vies de publicació). Agraesc als autors que m'hagin permès la consulta anticipada del seu treball. La referència als pescadors en les franqueses de Mallorca es pot veure també a Miguel José Deyá Bauzá, «La pesca en el reino de Mallorca en los siglos XV y XVI. Elementos básicos para su estudio», en *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (València: Fundació Jaume II el Just, 2004), 1030.

e galiotes per altres privats armades, [...] fan lur esfors de pendre los pescadors e robar aquells e los altres habitans en est regna e terra. Sostenien que si els oficials reials no ajudaven la seva causa, actuarien contra les franqueses i la conseqüència seria la destrucció del regne:

Per vosaltres no deuen ésser tingudes tals forces ne violenses ésser fetes als dits pescadors ne alguns altres ciutedans, com són fetes majorment per semblants persones qui les dites fustes de remen menen, qui són corsaris ja usats e vesats de robar e fer roberies, los quals no deurien ésser sostenguts, ne guiats, ne assegurats, per lo honorable lochtinent de governador ne per alcun altre oficial del dit regne si donchs no dona ne primerament suficients fermanses que no fessen a alcú les dites forces ne oltratges, car si axí fet era, aquells aytals cossaris no s'atravirien a fer ne cometre tals delictes dels quals no han punició alcuna.²⁰³

Sol·licitaren als jurats que en fessin instància al governador i a tots els altres oficials reials amb l'objectiu que no permetessin aquells actes i no guessin els patrons nouvinguts fins que no haguessin presentat suficients garanties de no damnificar ningú ni prendre cap persona per la ribera ni altre lloc de l'illa. Altrament, els pescadors abandonarien Mallorca i es mudarien a nova terra.

A l'inici d'octubre de 1426 els jurats traslladaren la reclamació dels pescadors mallorquins a la cúria del lloctinent,²⁰⁴ fent-se portantveus de les seves demandes:

Grans greuges, torts e injúries qui sovén són fetes als habitants del dit regne per moltes galeres e galiotes e lenys de rremes, los quals apliquen e vénen en les mars de la dita illa de les parts de Catalunya e de regna de València e de Ivissa e de altres ports de la senyoria del senyor rey molt alt nostro, les quals van en cors e en altra manera desarmats; per armar venen en lo present regna, per armar e haver reffresquements de pa e de vi e de vitualles e de erneses, les quals quant són fornits de so que han necessari e no atroben gent qui ab ells vullen anar ne ab ells acordar, per ço com no paguen aquells ne diners los donen, són-se atrevits, de poch temps ensà, que van per les riberes e ports qui són per la dita illa, en las quals saben que stan los pescadors e axaveguers qui pesquen e treballen per servir lo públich, pescant los peyes de la mar per provisió e viande e companatge

²⁰³ ARM, AA 527/20, 43r-46r. 5 octubre 1426.

²⁰⁴ No era el primer cop que el col·lectiu dels pescadors acudia als dirigents de la ciutat i del regne, en qualitat de defensors de les franqueses del mateix, amb la intenció de resguardar la integritat que la carta magna els atorgava i en contra dels perjudicis que els conferia l'actitud del governador de l'illa. La comminació era sempre la mateixa: l'abandó de la pàtria. Barceló Crespi i Mas Forners, «La pesca a l'illa de Mallorca».

a les gents del dit regne necessaris per lur vida, e aquells destorben dels béns e robes que tenen en lurs berraques e coves, hoc e aquells per forza prenen e meten dins les dites galeres, galiotes e altres lenys e aquells ab si se'n menan axí com si eren lurs catius, sclaus, no tament correcció ne punició alcuna e ab aytal manera despugen, despoblen i dampnifican lo dit regne, axí com ja moltes vegades e sovén sots stats avisats e a vós altres clamors fetes.²⁰⁵

La pressa del col·lectiu dels pescadors venia a propòsit de la recent arribada a Mallorca d'una galiota desarmada amb l'objectiu d'armar-se en cors i que havia ja obtingut guiatge per poder fer-ho i obtenir panàtica i vitualles. En no trobar gent que s'hi volgués embarcar, el patró havia anunciat que es proveiria dels pescadors que trobaria per la ribera, tal i com ja havia fet en altres ocasions, per a la qual cosa havia disposat un llaüt, del qual *no-s regorden ne-s talayen*. El mateix dia en què reclamaren als jurats, la galiota ja havia pres per la força un pescador quan estenia la xàvega. És així que els jurats s'esmerçaren en sol·licitar al lloctinent que anul·lés el guiatge a la dita galiota, si abans no retornava als pescadors presos i jurava no perjudicar-los, ja que tal acte era considerat contra les franqueses del regne. Altrament, la Universitat podria recórrer contra els béns del lloctinent del governador.²⁰⁶

Cap notícia ens permet esbrinar de quina galiota es tractaria en aquells moments i, per tant, qui hi hauria al darrera d'aquells actes, però, tanmateix, no caldria esperar una resposta en positiu per part del representant del rei a l'illa a les demandes dels jurats i pescadors. Els habituals excessos comesos pels patrons de les embarcacions armades, a l'època, cada vegada més freqüents, esdevingueren un punt de confrontació entre els oficials reials – molts d'ells, patrons o senyors de les galeres que atacaven les pròpies costes i prenien els conciutadans – i els dirigents municipals, que sobrepassaren els límits del cas puntual. I no només a Mallorca, sinó en tots els punts de la senyoria del rei que es veieren en la tessitura de protegir-se dels nombrosos danys causats per les pròpies galeres de l'estol reial. La fi justificava els mitjans. La persecució dels designis reials excusava els abusos infligits pels seus contingents de guerra per obtenir tripulació i queviures, però també les arbitràries i sobiranes violències envers el comerç i les costes. I fou precisament en aquest punt on es toparen amb les oligarquies urbanes,

²⁰⁵ ARM, AA 527/20, 43r-46r. 5 octubre 1426.

²⁰⁶ El procés complet es troba a *Ibidem*.

defensores dels privilegis de la terra, però també de la seva riquesa i abundància, que implicaven per força l'abastiment i el tràfic mercantil.

La reacció del lloctinent del governador a una nova súplica que, un mes després de la demanda dels pescadors, li traslladà de bell nou el síndic de la Universitat a propòsit dels danys proferits un altre cop per la galera del noble mossèn Bernat de Centelles és il·lustradora de la dicotomia envers la mateixa problemàtica. En aquest cas, els jurats es feien ressò dels:

grans dans los quals montiplicadement e incessant són dats als pobladors de la ciutat e regne de Mallorca per gualeas e altres fustes, les quals arriben en los ports e moll de Mallorca, axí assegurats e ab bona fe stants e arribants en los dits ports e moll, amenant-se'n e prenent catius e bestians e altres béns e robes dels dits habitants, ultra los dans cotidians.

Madona Pi – Blanca, muller del difunt Bartomeu Pi, blanquer de Mallorca – posseïa un esclau *nodrigat* de casa de nació de turcs, que treballava de blanquer i permetia a la dona viure dels seus treballs i sostenir-se. Blanca decidí llogar-lo al sabater Nicolau Montmaneu, que el necessitava per prendre sal d'Eivissa, per la quantitat de mig florí per dia, però quan navegaven amb un llaüt cap a la pitiüsa, fou pres per la galera d'en Centelles. Malauradament, aquest havia obtingut ja guiatge del lloctinent de l'illa, de manera que no podrien arremetre contra ell ni obligar-lo de cap manera a alliberar les persones preses i reparar els mals causats si abans no li extreien el guiatge. I tal cosa, per com Bernat de Centelles formava part de l'esquadra naval del monarca, seria perjudicial "a les regalies del rei i al bé públic". Per tant, el cap de la governació només pogué suggerir als jurats que miressin de sol·licitar al patró que de bona voluntat volgués retornar l'esclau i, en cas contrari, proveïssin a la dona d'un altre home perquè es pogués sostenir d'alguna manera.²⁰⁷

La presa il·legítima de persones per part de vaixells amb finalitat ofensiva tornaria sofrir un increment el 1436, arran de l'armada de quatre galeres que els honorables Joan Descatllar, Joan Albertí, Pau Sureda i el procurador reial Llätzer de

²⁰⁷ ARM, AA 527/20, 57r-58r. 21 novembre 1426. La mateixa galera ja havia creat dificultats a l'illa quan hi arribà tres anys abans. Vegeu la nota 194.

Lloscos oferiren al rei després de la seva efímera presó a terres milaneses.²⁰⁸ El lloctinent i la reina intentaren, en un primer moment, que les acostumades desviacions dels ordinaris processos d'enrolament no es convertissin en la tònica general, encara que els incidents no es poguessin evitar per complet. Al setembre s'acusaven el sots-còmit i l'escrivà de la galera de Llätzer de Lloscos d'haver entrat de manera violenta en el bergantí de Pere Pou, ciutadà de Barcelona, per prendre un sac i un mariner anomenat Bernat Roca, que havia estat anteriorment pres per la galera de Joan Descatllar. Aquella mateixa galera era així mateix acusada, un mes més tard, d'haver capturat de manera furtiva Jaume Martí d'Alaró, segons havia denunciat la seva dona Caterina.²⁰⁹

El març següent, en canvi, seria la galera de mossèn Joan Albertí, la que hauria pres alguns habitants de Pollença per la força, moment en el qual el lloctinent, el cavaller Bernat de Llupià, decidí actuar: manà al batlle d'aquell indret que capturés a qualsevol persona provinent d'aquella galera, podent-los *nafrar o matar sens incorriment de penes algunes, com nos, ab les presens, vos donam e atorgam licència* i, així mateix, emparar els seus béns amb la intenció d'aplicar-los la justícia, *en tal manera que de aquells sia càstich e als altres eximpli*.²¹⁰ Els jurats hagueren d'acudir a la reina perquè tornés a insistir en les seguretats que havien de mostrar aquelles embarcacions armades de no perjudicar a súbdits del rei o als seus aliats, amb específica menció als homes lliures que aquestes capturaven.²¹¹

El vocabulari emprat, acompanyat de les provisions que es prengueren a l'època envers aquells connacionals i armadors de galeres ofertes al servei del rei, recorda la mateixa lluita que els dirigents de les terres del monarca es veien obligats a emprendre, alhora, contra els enemics de la Corona: genovesos, provençals i també musulmans.²¹² És més, el desconcert i l'estupefacció amb la qual les autoritats reberen i es confrontaren amb aquells actes ha deixat fins i tot més empremta en els registres documentals que el

²⁰⁸ Sobre tots els nobles i patrons catalanoaragonesos presos a conseqüència de la derrota de Ponça: Tammaro De Marinis, «La liberazione di Alfonso V d'Aragona prigionero dei genovesi», *Archivio Storico per le Provincie Napoletane* XXXIV (1953): 101-106.

²⁰⁹ ARM, AH 123, 136v. 14 juny 1436; AA 221, 56r. 3 setembre 1436; AH 123, 254v. 17 octubre 1436. Vegeu també Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 115.

²¹⁰ ARM, AH 124, 57r. 12 març 1437.

²¹¹ La reina així mateix li ho recordà al governador de Mallorca. ARM, EU 5, 26r. 29 juliol 1440.

²¹² Des del punt de vista de la ciutat de València, A. Díaz Borrás reparà, igualment, que les reclamacions als patrons de galeres de la Corona per la presa de persones eren *cartas semejantes a las que, por aquellas mismas fechas, se enviaban en virtud de otros conceptos – robo de mercancías o comisión de tropelías, etc.* Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia», vol. II, 819.

normal i esperable comportament dels vaixells enemics. De l'anàlisi de les fonts de l'època es desprèn més una lluita interna, de combat envers els propis connacionals, una lluita que, si més no, fa aflorar l'estratigrafia interna, escalonada i transversal de les diverses forces de poder de la Corona, que no pas – o no tant – la lluita per a la supervivència, enfront a un enemic extern. I és estrany, precisament per això, que les rivalitats intrínseques, els abusos de poder, els excessos vessats en camp propi, hagin quedat solapats en la historiografia pels esperables i previsibles combatiments contra els sempre caricaturitzats malvats invasors. Perquè la pirateria literal, la que es defineix com un acte arbitrari amb l'únic objectiu de robar i perjudicar persones i naus a les mars, té molt més a veure amb els catalanoaragonesos que incomplien les normes del cors i els compromisos mostrats als oficials competents, que amb les naus enemigues que atacaven lícitament les costes dels seus adversaris.

Els nombrosos inconvenients desencadenats de la manca d'escrúpols dels rics i importants armadors i patrons de les grans embarcacions de rem obligaren a incloure l'explícit compromís de no prendre persones per la força al costat dels habituals juraments de no damnificar els súbdits del rei que contenien les patents de cors i les garanties que precedien els guiatges dels oficials reials a les embarcacions que s'armaven o que arribaven als territoris sota la seva jurisdicció. El primer indici és el del permís de cors que atorgà el lloctinent al donzell Gilabert de Llupià el 1438, pel qual el representant reial estenia el guiatge propi de les embarcacions reials a tots els que s'armessin amb ell, sempre i quan fos de manera voluntària i de bon grat. El patró, però, s'hagué de comprometre a *que naguna persona francha no sia mesa per forza en la dita galiota, sinó que, complit lo viatge, que cascú se'n puxa anar llà hon bé li vindrà*.²¹³ I així mateix ho prometia explícitament el ciutadà de Mallorca Bartomeu Rossinyol en armar la seva galiota en cors el gener de 1440.²¹⁴

De manera anàloga, el rei havia manat a tothom que volgués armar fustes al principat de Catalunya que hauria de presentar fiadors conforme no causarien cap mal

²¹³ ARM, AH 127, 37r-v. 15 febrer 1438. Anys més tard, el mateix patró armaria amb tota probabilitat pel rei i seria el protagonista de diversos mals causats a l'illa de Santa Pola, del terme d'Elx, territori sota la jurisdicció de la ciutat de Barcelona. ARM, G8, 54r. 14 novembre 1440; AHCB, 1B. VI-7, 167v-168r. 9 febrer 1441; AHCB, 1B X-11, 19r. València, 28 març 1441.

²¹⁴ *Promès que ell per sí ne per interposada persona ne per manera adquirida ne acolorada ne per qualsevol altre giny, no danyaria ni prendria homes de l'illa.* ARM, G8, 3v. 29 gener 1440.

als vassalls i amics del rei, i garanties de què no prendrien homes per la força. Així li ho comunicà el lloctinent del batlle general de Catalunya, Pere Joan Despou, al procurador reial de Mallorca, en informar-lo que Jaume Montroig es traslladava a l'illa amb la seva nova galiota perquè a Catalunya no havia trobat gent que el volgués avalar.²¹⁵

3.4.3. El segrest de persones: un problema generalitzat

La captura de persones a les mars de la Corona esdevingué un fenomen transversal, no únic de les Illes. A la seva tesi, A. Díaz Borrás ja parà esment de la quantitat de preses de personal que els capitans de les galeres armades a la ciutat de València, però també d'altres que s'hi traslladaren en un moment o altre de les seves travessies, perpetraren a les costes del regne. Els jurats de la ciutat del Túria, de la mateixa manera que els seus homònims mallorquins, desplegaron tots els mitjans a l'abast per intentar recuperar una part dels capturats per les galeres de nobles i senyors al servei del rei. Durant els anys 1410-1480, l'esmentat autor documentà 36 reclamacions adreçades al rei, al governador i a diversos senyors feudals patrons de galeres per part de la Universitat de València requerint l'alliberació de gent obligada a remar en les seves embarcacions. Efectivament, les preses descrites, d'uns 150 homes, pertanyen a galeres i, en menor mesura, galiotes, comandades per personatges de les altes esferes socials, comandants d'esquadres ciutadanes o pertanyents a l'estol reial.²¹⁶ Si bé són uns nombres, com els de Mallorca, que poden semblar ínfims pel període cronològic comprès, sí que foren significatius els estralls socials i les violències que els acompanyaren, així com el clima d'inseguretat que s'encetà. Tot plegat obligà la intervenció del monarca, també a la capital valenciana, per tal d'aturar els excessos de molts comandants de la seva flota que dificultaven, sobretot, les habituals vies d'abastiment de la ciutat. Aquest intentà frenar les lleves abusives de mariners,

²¹⁵ El lloctinent del batlle general suggerí al procurador reial que li fes presentar fiances de fins a 2.000 florins i que es comprometés a pagar el quint del rei a Barcelona, tal i com havia acordat amb el batlle. ARM, RP 90, 57r. 25 febrer 1439.

²¹⁶ Com les galeres reials capitanejades per Pero Alfonso de Escalante, el 1412; una galera de Barcelona el 1413; les de Gutierre de Nava, en Vallterra o Berenguer Despalau; la galera del governador del regne de València, que el 1436 feu una presa d'almenys vint persones; la galera de Jaume de Vilaragut, el 1440; la de Francesc Gilabert de Centelles el 1441; la de Gracià de Montsoriu el 1443 o la galera del governador Joan Roís de Corella, el 1452; per posar-ne tan sols uns exemples. Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia», vol. II, taula 6, 818-833.

estibadors, pescadors i pastors que practicaven les galeres del seu estol per la costa, que proliferaren sobretot a partir de 1424, anunciant-los la prohibició i, altrament, el càstig que se'n seguiria.²¹⁷ Però davant la minsa efectivitat de qualsevol de les mesures, atesos els objectius contradictoris del monarca que, per una banda, intentava controlar el comportament dels seus contingents, a la vegada que, per una altra, estimulava la seva prompta posada en funcionament per a les guerres que mantenia, foren concedits poders excepcionals als jurats de València, traduïts en competències executives en la prevenció i repressió de la problemàtica de les captures. L'abril de 1440 el rei:

Per provehir degudament a moltes e diverses novitats, insolències e roberies que cascun dia per patrons de naus, galees, galeotes, balaners, bergantins e altres fustes de súbdits e vassalls nostres e tenguts de aquells se fan e s'atenten axí dins la ciutat de València e terme de aquella com en lo regne e en mar dins los límits de aquell, com en pendre hòmens per força per armar les dites fustes e robar en los camins als portants vitualles a la dita ciutat e aquells que per sos obs venen a aquella e en mar, prenants les fustes poques qui mercantívolment naveguen o fan los actes marítims e en moltes altres e diverses maneres,

Autoritzava l'armament de naus per part de la ciutat per combatre'ls, *sens altra nostra licència o de nostre lloctinent general del batle general o regent la dita batlia o de qualsevol altre oficial o persona havent de açò poder e auctoritat*. I, un cop presos, poder-los *executar, punir e castigar civilment e criminal (...)* no obstant qualsevol *guiatges e seguretats per nos als dessus dits atorgats*.²¹⁸

²¹⁷ El rei ho anuncià el 13 de març de 1424 a tots els patrons, algutzirs, còmits, etc. de les galeres reials, però el 23 de juny de 1427 hauria de tornar intervenir per aquesta qüestió. Els jurats mostraren en nombroses ocasions la carta del rei al justícia criminal amb l'objectiu de pal·liar els danys que seguien cometent les galeres. Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia», vol. I, 437. Novament, el 1438, el rei tornava comminar amb una pena de 1.000 florins al governador del dit regne i als seus subordinats perquè no embarquessin gent en galeres de manera il·legal. Andrés Díaz Borrás, «La legislación valenciana relativa a la guerra del corso durante la Edad Media», en *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España. V Jornadas Nacionales de Historia Militar*, 1997, 370. Cfr. Guiral-Hadziiosif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 161.

²¹⁸ Es tracta del privilegi XXXVIII "Quod iurati possint armare quasuis fustes marittimas contra cossarios quos civiliter seu criminaliter punire possint" recollit a *Aureum Opus Regalium Privilegiarum Civitatis et Regni Valentie* (València: 1515), f. 193r-v. Gaeta, 22 abril 1440; esmentat també a Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 370; Paula Navío Latorre, «La política de defensa municipal a mediados del siglo XV: la galea de guardia e mercaderia de Valencia», en *Actas del III Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas*, ed. Juan Francisco Jiménez Alcázar, Juan Leonardo Soler Milla, i Jorge Ortuño Molina (Murcia, 2008), 135-136.

Com a mesura addicional, s'optà també per aplicar la llei del talió. El monarca els autoritzà a segrestar i retenir a la ciutat dos vassalls dels senyors que els perjudicaven per cada ciutadà o súbdit del rei que prenguessin les seves galeres per la força.²¹⁹ És a dir, es faria provar, i per valor doble, en les senyories de la noblesa feudal l'efecte que les galeres d'aquells senyors causaven a la ciutat i altres territoris del rei, i els jurats serien els executors de tals accions.

La noblesa naval era, en efecte, la veritable protagonista de la major part de captures, però no sempre actuaren a títol personal, sinó en favor i sota les ordres de l'almirall, en tant que incorporada a l'estol del monarca. A més de l'evident incapacitat de control reial dels propis components de la seva armada, a l'entorn d'aquesta problemàtica s'evidencia un mosaic de rols canviants i interessos per part de i entre les principals forces de poder de la Corona: les ciutats, la noblesa feudal i el monarca, que, a la vegada que interactuen, col·laboren i es presten ajuda, es destorben, perjudiquen i persegueixen. L'esperit del pactisme i del joc de forces aflora també dins l'àmbit marítim en un context de guerra, de mobilització de recursos i d'esforços econòmics. Les ciutats es prestaren, en menor o major mesura, a l'oferiment d'efectius navals per al monarca, però tampoc dubtaren en arremetre contra els diversos components de l'esquadra reial quan veieren amenaçades les seves vies d'aprovisionament. Per part dels armadors privats, saberen aprofitar les oportunitats d'inversió que representava la contribució a l'estol reial, però en més casos dels desitjats acabaren constituint un veritable perill per a les terres del monarca. Aquest, per la seva banda, sabé maniobrar la seva estratègia, recolzant-se en uns i altres en funció de les possibilitats econòmiques que li oferien.

Des la capital comtal, la xacra de la presa de persones per part dels patrons i armadors de la noblesa que, en diverses ocasions, prestaren els seus serveis al rei, acompanyava el seguit de mals, perjudicis i inconvenients causats per aquelles embarcacions. L'agost de 1433 els consellers contactaven amb el que seria posteriorment almirall de l'estol reial, Bernat de Vilamarí, per reclamar-li la presa de Bartomeu Dilmer, mariner i ciutadà de Barcelona, quan es trobava a la barca de Bernat Gibert, que transportava vitualles a la capital. Li recriminaven els danys que actituds com la seva creaven a moltes famílies, en prendre als homes que les sustentaven: *romanents*

²¹⁹ Aquestes mesures s'estipularen el 5 de setembre de 1440, i posteriorment, el 6 de juny de 1444. Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia», vol. I, 438.

*lurs mullers e infants sens algun govern, vós los detengats presos.*²²⁰ Just dos mesos abans, els consellers havien acordat unes ordinacions expressament *fetes per los hòmens que meten en galea*, que incitaven a la població a ajudar a les víctimes i arremetre amb armes contra aquells que intentessin reclutar gent amb violència. Mesura que no concernia, però, l'arrest de delinqüents per part dels oficials reials.²²¹ A Perpinyà, el rei fins i tot amenaçà amb aplicar la pena de mort als patrons que enrolessin homes per la força.²²²

La captura de persones estigué a l'avantguarda dels nombrosos actes piràtics perpetrats a l'època pel donzell gironí Francí de Reixach.²²³ La controvèrsia envoltà, de nou, les respostes envers les seves inesperades actituds. La mateixa reina lloctinent havia requerit l'armament de la seva galera a Cotlliure, amb la missió de portar una carta al rei, que en aquells moments havia marxat ja en la seva segona expedició. I la pròpia ciutat de Barcelona s'havia beneficiat dels seus serveis per defensar-se, en el passat, quan participà en la presa de diverses naus de Marsella. Les seves prestacions, no obstant, no compensaven els nombrosos inconvenients que la seva descontrolada conducta produïa en els habitants de la ciutat. Se l'acusava de prendre amb gran violència molts habitants de Barcelona, majoritàriament pescadors, per posar-los a rem dins la galera. La xurma es passejava per la ciutat amb manilles i cormes de cordes de

²²⁰ AHCB, 1B. VI-4, 42v. 12 agost 1433.

²²¹ Les ordenances municipals, recollides a Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 233, nota 39, contenen: "que tots e sengles ciutedans e habitants de la dita ciutat, de qualsevol condició o stament sien, qui veuran e hoiran pendre dins la dita ciutat o sos tèrmens algun hom o fadrí per metre'l en galea per força, de continent hagen e sien tenguts socórrer ab armes aquell qui serie pres o attentat de pendre per la dita rahó, e, de tot lur poder matent so e en altra manera, vedar e empexar que tal presó no sie feta. E noresmenys hagen e sien tenguts pendre aquell o aquells qui tal presó haurien feta o attentarien fer, e metre'ls en mans e poder de la senyora reyna o de sos oficials, sots ban de X sols. barchns. per cascú e per cascuna vegada que serie fet lo contrari. [...] Ítem... que si per ventura algun o alguns de aquells qui pendran o volran pendre per força algun altre per metre'l en galea, segons lo dit és, no-s lexarà pendra per aquells qui dessús és ordonat, que en tal cas aquell o aquells qui en virtut de la dita ordinació los volran pendre, los puxen dampnificar ab armes e en altra manera en lurs persones per pendre'ls e haverlos e metre'ls en mà e poder de la senyora reyna o de sos oficials; e que, de mal o dan que-ls facen o-ls donen per la dita rahó, no sien en res tenguts a la cort, ne contra aquells no puxe ésser enquest o procehit en alguna manera".

²²² Aquests tipus d'excessos també s'havien donat en els anys anteriors a Perpinyà. Charles-Emmanuel Dufourcq, *La vie quotidienne dans les ports méditerranéens au Moyen Âge (Provence-Languedoc-Catalogne)* (Biarritz: Hachette, 1975), p. 65, citat a Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 329; Garcia Sanz, «La pena de galeres», 118.

²²³ Anteriorment, al 1431, ja s'havia negat a prestar les seguretats de no prendre ni genovesos ni llombards, atesa la pau signada amb el duc de Milà i senyor de Gènova al 1428. Maria-Mercè Costa, «La pau del 1428 i els mercaders genovesos de la Corona d'Aragó», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 561.

cànem amb les quals enllaçaven els homes i els lligaven les mans, per ficar-los després dins la galera, no sense abans escorcollar-los per si portaven diners. Un d'ells era un flaquer, al qual robat 9 o 10 lliures que havia rebut de la venda del seu pa.

La documentació és explícita en especificar els crits i els plors de les mullers de les víctimes, les quals, amb els seus infants als braços o menant-los per les mans, acudien als consellers a la recerca d'ajut. Les peticions que els dirigents de Barcelona adreçaren al patró de la galera amb la intenció que deixés en llibertat els presos no tingueren l'efecte desitjat, de manera que el consell decidí armar alguns llaüts amb el sots-batlle de la ciutat per detenir-lo. Trobaren la galera mal endreçada i amb poca gent, tan sols amb 14 o 15 galiots, que Francí havia pres per la força, i que quedaren en llibertat. Aconseguiren desarmar-la i detenir el patró, així com tres homes més que trobaren dins la galera, acusats d'haver matat i ferit molta altra gent, però els consellers eren ben conscients que no la podrien retenir massa temps, atès que el rei reclamava els seus serveis. Es comprometeren a tornar-li la galera i a posar-lo en llibertat si, abans, prestava un nou jurament davant el veguer de Barcelona, que contengués el pagament d'una multa de 1.000 florins en cas d'infracció. Però Francí, per voluntat de la reina, havia de respondre a Bernat Albert, procurador reial dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, i no al veguer de Barcelona, de manera que els consellers consentiren que marxés cap a aquells territoris per tal de poder presentar davant les autoritats competents garanties de fins a 6.000 florins que avalessin el seu comportament.²²⁴ Les seves incursions, però, continuaren en els mesos següents, quan els consellers li reclamaren la llibertat d'alguns homes que havia tornat prendre per la força: Joan Alemany, de la parròquia de *Parralava* – potser Parlavà o Peralada – del bisbat de Girona, quan es traslladava en romeria a Montserrat i un fadrí anomenat Ponç Ferrer, quan es traslladava de València a casa d'un oncle seu a Barcelona. Així mateix, li reclamaven que portés a la ciutat una galiota que havia pres feia poc, segons estava obligat arran de la promesa que havia fet als consellers.²²⁵

Per molt menyspreables que fossin els seus actes i per molta indignació i rebuig que creessin, tanmateix eren no només consentits, sinó usats en favor propi quan les

²²⁴ AHCB, 1B. VI-4, 87r-88v. 20 juliol 1435; 90v-91v. 22 juliol 1435; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 235-236, nota 65.

²²⁵ *Ibidem*, 124v. 15 setembre 1435.

circumstàncies ho requerien. La manca d'embarcacions per a la defensa de les ciutats, arran de la dedicació de la major part de la flota de guerra de la Corona a les guerres del rei i a la protecció i defensa de l'activitat mercantil, impulsaren els dirigents ciutadans, a part d'acudir al nòlit de galeres a la Generalitat, també al finançament d'armadors privats que es volguessin situar a favor de la seva causa.

Ja s'ha vist anteriorment com Francí de Reixach, malgrat la violència mostrada envers els habitants de la ciutat de Barcelona, havia contribuït així mateix a la presa d'embarcacions provençals enemigues, i també en aquesta altra ocasió els consellers acudirien a ell per atrapar una galiota de Mallorca que havia pres moltes persones que portaven vitualles a la ciutat de Barcelona. Amb aquesta intenció, avisaren igualment a alguns municipis de la costa per tal que li prestessin ajuda en la persecució. Però també en aquesta ocasió es confiaren. Francí aconseguí donar caça a l'esmentada galiota quan aquesta es trobava a la mar de Tarragona, amb ajuda d'un llaüt que armaren els jurats de Vilanova, però en lloc de portar-la a Barcelona i posar-la en mans del veguer i del batlle, la segrestà, traint la promesa prestada als consellers i perjudicant a la ciutat de Mallorca i els parçoners de la galiota. Feu embarcar tota la tripulació de la galiota dins la seva galera, així com tots els béns que portava, i posteriorment armà la galiota de bell nou i es dedicà a prendre bergantins i fustes, empresonant diversos mercaders que portaven carregaments de formatges torradors, així com diversos canvis mercantils a Barcelona.

L'única opció que tenien els de la ciutat de poder perseguir i fer pagar al patró per les seves injúries era que fos *gitat de pau i treva*; és a dir, que fos considerat enemic públic i processat pel veguer o el batlle de Barcelona, atès que els delictes havien estat comesos en els termes de la seva jurisdicció. Patien que, en algun altre terme, pogués obtenir la protecció dels oficials i que els seus actes quedessin impunes. Això, si Francí no era prou ràpid com per demanar un guiatge o provisió al governador abans.²²⁶ Sembla que finalment els consellers decidiren armar una galera per atrapar-lo a l'estiu

²²⁶ Ibidem, 133v-134r. 27 setembre 1435; 134r-135r. 28 setembre 1435; 155r. 16 novembre 1435; 156r-v. 23 novembre 1435.

de 1435, que complí amb els objectius esperats, tot i els entrebancs de cara al seu processament que mostraren les autoritats que es posaren al seu favor.²²⁷

Per la seva banda, els jurats de la ciutat i regne de Mallorca se sentiren a la vegada perjudicats per la presa que en Francí havia perpetrat a la galiota que, segons ells, havia estat armada per bona gent del regne i amb la bona intenció de perseguir moros, de la qual cosa responsabilitzaven els consellers de Barcelona, que eren els que havien autoritzat la captura. L'opinió dels dirigents de la ciutat comtal no podia ser, en canvi, més contrària: afirmaven que la galiota de Mallorca havia causat grans danys i havia pres per la força alguns menestrals i habitants de Barcelona i d'altres termes, robant béns i vitualles que es dirigien cap a aquella ciutat *segons pràctiques de pirates e cossaris*. Justificaven, per tant, la seva detenció, però reconeixien que havien confiat en la persona equivocada.²²⁸

Els de Mallorca intentaren recuperar part dels béns presos de la galiota i per aquest motiu enviaren Antoni Cavaller, ciutadà i procurador dels armadors i propietaris del vaixell, a Vilanova de Cubelles.²²⁹ Jaume Llops, mercader de Mallorca i patró de la galiota anomenada Sant Bartomeu, capturada per en Francí amb tota la tripulació, aconseguí finalment que el batlle de Barcelona li donés *clam de pau e treva* contra ell. Francí hauria de ser processat com a enemic públic a la vegueria de Barcelona, però els consellers temien que, per fugir d'un judici que li seria obertament contrari, recorregués a la reina i sol·licités comparèixer en una altra vegueria, com la de Girona, atès que ell era domiciliat allà, esperant sortir-ne més ben parat. S'acontentarien si, com a mínim, podia ser processat pel veguer de Vilafranca del Penedès, ja que les seves malifetes haurien començat precisament en aquelles mars.²³⁰ Tal i com es temia, la protecció del sobirà i els seus actes precedents li atorgaren el pretext per la seva alliberació.²³¹ Si bé

²²⁷ Elena Maccioni, *Il Consolato del mare di Barcellona. Tribunale e corporazione di mercanti (1394-1462)* (Roma: Viella, 2019), 200, nota 71.

²²⁸ AHCB, 1B. VI-4, 155v. 17 novembre 1435. Paradoxalment, no consta cap armament de galiota aquell any a Mallorca ni per part de la Universitat, ni per part d'armadors privats; la qual cosa es pot deure a la manca d'exhaustivitat de les fonts.

²²⁹ *Ibidem*, 167r. 22 desembre 1435.

²³⁰ AHCB, 1B. VI-5, 14v-15v. 29 març 1436.

²³¹ Maccioni, *Il Consolato del mare*, 200, nota 71.

no sabem fins a quin punt pogué ser compensat per les nombroses pèrdues, el patró mallorquí aconseguí localitzar la seva galiota, desemparada, a Messina.²³²

Paral·lelament, Francí de Reixach continuava amb la seva tònica al capdavant del bergantí de Joan Ventura, que el gener de 1436 s'havia apoderat de deu bales de teles que transportava l'alemany Joan Franch en nom i de part de la companyia de Jos Hompis, aleshores en mans del procurador general del comtat d'Empúries, atès que afirmava que pertanyien a enemics del rei.²³³ En algun moment a finals del 1435, Francí havia entrat en contacte amb un patró de galiota sard anomenat Ramon – però, en ocasions, també es refereixen a ell com a Pere – Pallarès. Aquest havia portat de Càller, l'Alguer i altres punts de Sardenya els missatgers que havien d'entrevistar-se amb la reina en referència a la defensa de l'illa. I, un cop desembarcats, es dedicà a recórrer la costa catalana prenent per la força persones i béns, i també algunes fustes que portaven gra de Tortosa en direcció a Barcelona. En concret, robà 16 saques de forment de mercaders i ciutadans de Barcelona al grau de Tortosa. Fou aleshores quan els consellers sol·licitaren la intervenció dels còsols de Tarragona, dels procuradors de Tortosa, del procurador del castell de Sitges, de l'almoïna de la Seu de Barcelona i dels jurats de Vilanova perquè els ajudessin a atrapar la galiota d'en Pallarès.²³⁴ Però aquesta aparegué més tard a Roses, associada al cèlebre Francí de Reixach, per a la qual cosa els consellers traslladaren les seves reclamacions de restitució de les saques de forment al procurador del comtat d'Empúries, territori que es trobava sota la jurisdicció de la ciutat de Barcelona. Almenys aquest episodi sembla que tengué un final amistós, ja que Ramon Pallarès pogué arribar a un acord amb els mercaders propietaris del forment – Gabriel Montsospir, Antoni Sala, Manuel Costa i Mateu Savall – respecte a la restitució i el pagament dels perjudicis.²³⁵

Aquests són només dos dels casos més il·lustratius del que fou gairebé una constant a la ciutat de Barcelona i en gairebé qualsevol part de les costes catalanoaragoneses, amb el denominador comú dels greuges ocasionats sobretot al

²³² AHCB, 1B. VI-5, 182r-v. 1 abril 1438. Una pista de la seva total recuperació i posada en funcionament pot ser que Joan Llops aparegui com a patró d'una galiota que s'armà en cors a Mallorca uns anys després. ARM, G8, 189r. 1 setembre 1445.

²³³ AHCB, 1B. VI-4, 179v-180r. 21 gener 1436.

²³⁴ Ibidem, 154r. 15 novembre 1435; 154v-155r. 16 novembre 1435.

²³⁵ Ibidem, 159v-160r. 29 novembre 1435; 175v. 14 gener 1436.

col·lectiu dels pescadors, fos la que fos la modalitat de pesca practicada. El gener de 1440, els consellers rebien la denúncia de Pere Marata, palangrer i ciutadà de Barcelona, queixant-se que una galiota armada a Tarragona per en Tarragó, habitant de la ciutat comtal, havia pres del llaüt on pescaven en Bartomeu Marata, fill seu, i un home tortosí, però també ciutadà de Barcelona, anomenat Martí. La sorpresa dels dirigents de la ciutat, tot i conèixer l'extensió que tenia la pràctica del segrest de persones per part d'embarcacions de rem, requeia, no obstant, en l'actitud que mostraven els patrons veïns de ciutats agermanades, *axí com si la dita galiota fos de pirata stranger*.²³⁶ De fet, les reclamacions anaven dirigides als governants de les ciutats on s'havien armat – en aquest cas, als còsols de Tarragona – els quals funcionarien com intermediaris, encarregats de buscar els mitjans per fer alliberar a les persones o, al contrari, buscar els fiadors i les fiances prestades per l'armador, per tal de fer-li pagar les malifetes. La manca de miraments és el que es desprèn de la conducta de la galiota de Bartomeu Rossinyol, armada en cors a Mallorca l'agost del mateix any. Seria acusada, al setembre, de segrestar Joan Amat, frare barcelonès del convent franciscà de Barcelona, quan aquest s'hi dirigia en el bergantí de Miquel Folquet, *e ha-l mes en la dita galiota e l'ha assegut al banch faent-lo vogar*.²³⁷

La proliferació d'aquests casos precisament a partir de 1435 no és casual. Si bé, com ja s'ha demostrat, que els patrons de les grans embarcacions de rem decidissin acabar de completar la seva xurma recurrent a pràctiques il·legítimes i perseguibles no era un recurs exclusiu dels components d'aquells nobles armadors de vaixells per a l'estol reial, sí que, en certa manera, en estimular-se l'armament d'embarcacions, es produiria un increment de la demanda de remers que es veuria traduïda en una major pressió a les costes. Als casos exposats just suara, referents a corsaris, armadors d'embarcacions bèl·liques que no sabem fins a quin punt pogueren posar-se, en algun moment, a disposició del monarca, se n'hi podrien afegir encara d'altres registrats en la mateixa època. Com una galiota que fou arrestada a Perpinyà per haver pres al cap de Llobregat, violentament i contra les ordinacions de Barcelona, dos ciutadans i habitants d'aquella ciutat: un fadrí anomenat Nicolau Aimeric, fill del forner Llorenç Aimeric, resident del Regomir, i Joan Escano, sabater i tapiner, veí del carrer dels Còdols. A l'inici,

²³⁶ AHCB, 1B. VI-6, 190r-v. 23 gener 1440.

²³⁷ ARM, G8, 31r. 1 agost 1440; AHCB, 1B. VI-7, 122r-v. 28 setembre 1440.

aquestes accions foren imputades a Pere Camps, de Castelló d'Empúries, que era mig patró d'una galiota, però després s'acusà Pere Joan, senyor de galiota, per, posteriorment, assenyalar-se com a culpable la galiota d'en Vilanova.²³⁸ Aquest mateix patró seria el responsable, anys més tard, d'un altercat molt més greu, que comprometria les relacions de la Corona amb el duc de Borgonya, però que tendria, igualment, com a punt neuràlgic, el problema de la manca d'homes per a les tripulacions.

Les relacions entre els dos regnes passaven per moments delicats arran, precisament, de diversos perjudicis perpetrats per catalans a béns i persones flamenques, moltes vegades a bord de vaixells genovesos, la qual cosa s'havia obligat a la comunitat mercantil catalanoaragonesa en aquells indrets al pagament d'una taxa a fi de rescabalar els perjudicats. Just en aquells moments, dues galiotes de Perpinyà, comandades per en Llacuna i en Vilanova, prengueren una caravel·la que mossèn Borgonya trametia a Rodes. L'embarcació es dirigia a Marsella, on havia d'embarcar diversos cavallers i frares de l'hospital de Sant Joan de Jerusalem per portar-los a l'illa de l'Egeu, però es topà amb les dues galiotes al port de Roses. Segons els testimonis de l'època, els dos patrons tractaren inhumanament i sense caritat els tripulants de la caravel·la, torturant-los de manera cruel, ferint-los amb assots i bastonades, i obligant-los a testificar allò que els assaltants desitjaven. Un cop aconseguiren fugir, caigueren en mans del vicealmirall de Catalunya, Antoni Bertran, que els mantenia presos. Als consellers els preocupava sobretot que el duc de Borgonya volgués represaliar un cop més els súbdits del rei pels mals causats en els seus propis vassalls, tal i com ja s'havia esdevingut anteriorment, la qual cosa seria especialment negativa pels negocis mercantils que hi mantenien els barcelonesos. Però allò que, segons els dirigents barcelonesos, podia comportar conseqüències encara pitjors, era que el vicealmirall accedís a la súplica que li havia fet mossèn Centelles de posar els homes de la caravel·la a la seva galera.

Calgué la intervenció de la reina Maria i del rei de Navarra per mitjançar en l'assumpte, que se saldà finalment amb l'alliberació dels tripulants de la caravel·la per part del vicealmirall, i l'execució dels béns dels dos patrons de les galiotes culpables de

²³⁸ AHCB, 1B. VI-4, 97v. 8 agost 1435; 105v. 26 agost 1435; 117v-118r. 5 setembre 1435.

la presa, per part del governador del Rosselló i el batlle de la vila de Perpinyà. No obstant, això no evità que en terres de Flandes s'apliquessin algunes represàlies als mercaders catalanoaragonesos, a més d'augmentar la taxa que gravava els seus intercanvis, com a mesura de compensació de les víctimes, de 4 a 6 grossos de moneda de Flandes per lliura, la qual encara restava vigent el 1447.²³⁹

3.4.4. L'entrebanc al tràfic de vitualles

La lleva violenta d'homes practicada per gran part dels patrons de les galeres armades, a part de constituir una pràctica il·legítima, menyspreable i que dificultava la tranquil·litat de la vida marítima, podia convertir-se en una problemàtica de grans dimensions, ja que complicava les relacions comercials que permetien a les ciutats abastir-se dels queviures i productes necessaris per al sosteniment econòmic i social. El greu impacte creat en el col·lectiu dels pescadors, probablement els més afectats per les preses furtives dels mateixos catalanoaragonesos, podia arribar a ferir no només un sector que, com el de la pesca, proporcionava un aliment de consum habitual, sinó el de l'abastiment del gènere bàsic de l'alimentació: el blat o forment. En aquell moment les ciutats es veurien obligades a desplegar tots els seus mitjans per combatre, tant o més que els seus propis enemics, aquells que entrebancarien les seves vies d'aprovisionament.

Aquesta iniciativa no tendria, però, res a veure amb l'autònoma facultat de les ciutats d'armar embarcacions per proveir-se d'aliments que, com es veurà, incloïa el transport d'aquests, però també la seva captura, en casos de necessitat,²⁴⁰ sinó que es desenvoluparia com una mesura de defensa contra embarcacions hostils. Amb tot i amb això, sembla que, a priori, els comandants de les esquadres no tenguessin intenció de causar danys a les ciutats; no era aquell l'objectiu que perseguïen. De nou, la provisió d'homes, potser fins a un cert punt també d'algunes vitualles, estava a la base dels

²³⁹ AHCB, 1B. VI-8, 44r-v. 26 agost 1441; 54r-v. 20 setembre 1441; 74v-75r. 3 novembre 1441. Es pot veure el cas sencer a: Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 172-173. La marca que es cobrava a Bruges als mercaders catalans, inclosos també els mallorquins, estava vigent des d'almenys el 1434. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 443-445 (doc. 302). Cfr. Dolors Pifarré Torres, *El comerç internacional de Barcelona i el Mar del Nord (Bruges) a finals del segle XIV* (Barcelona: Abadia de Montserrat, 2002).

²⁴⁰ Vegeu l'apartat "La presa de blats".

espolis soferts per moltes de les embarcacions bladeres que partien dels punts de forniment carregades dels preuats cereals. Seria l'amença del comerç i, sobretot, dels queviures per al sosteniment dels nuclis urbans allò que precipitaria la reacció al malaurat seguit recompte d'actes piràtics perpetrats per aquells que, també, segrestaven els tripulants de les naus de càrrega.

De fet, A. Díaz Borrás apuntà que a la ciutat de València la proliferació de la presa de persones per part d'embarcacions de rem començà a considerar-se un problema a partir de 1424, moment en el qual, prèvia sol·licitud al monarca per part de les autoritats locals, aquest advertí a tots els patrons que la captura injustificada de mariners, estibadors, pescadors o pastors seria castigat, atès que posava en perill l'aprovisionament d'aquella urbs.²⁴¹ Aquesta fou també la principal problemàtica que enfrontà la ciutat de Barcelona amb tot un seguit de nobles patrons que, en un determinat moment de les seves expedicions armaren a favor de les campanyes del Magnànim.

El 24 de març de 1440 els consellers recriminaven al patró de galera Ponç Descatllar que hagués amenaçat de treure tots els patrons i mariners de les barques i llenys que sortien del grau de Tortosa. Aquell indret representava el principal canal de sortida dels blats d'Aragó i de l'interior de Catalunya, que baixaven pel riu Ebre per, una vegada a la ciutat tortosina, navegar a diversos indrets del Mediterrani. De Tortosa provenien gran part dels forments que es consumien en moltes ciutats catalanoaragoneses; entre elles, Barcelona i Mallorca. L'actitud d'en Descatllar dificultava en aquells moments que moltes barques carregades de forments comprats per la ciutat de Barcelona no gosessin sortir del grau cap a la ciutat comtal, temerosos de ser presos per aquest patró.²⁴² La galera havia estat armada a Mallorca pels germans Ponç i Joan Descatllar, per ordre de la reina, que desitjava incorporar la seva galera a l'estol del seu marit, del qual la monarca nomenà a Ponç vicealmirall.²⁴³ S'havia reconegut a priori la galera d'en Descatllar, però la nòmina d'aquells que havien

²⁴¹ Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia», vol. I, 437.

²⁴² AHCB, 1B. VI-7, 33r. 24 març 1440. La documentació municipal barcelonina, així com també la mallorquina, destaquen el paper de Tortosa com la font de molts dels blats que es transportaven a aquells indrets.

²⁴³ Vegeu Santamaría Aránz, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 118, i Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 405.

establert les immediacions del port tortosí fins al port de Salou com escenari d'operacions anava de cada dia creixent.

El dos d'abril les barques de forment de Barcelona s'acumulaven a la gola del riu Ebre a causa de l'aguait de les galeres de Ponç Descatllar i de Jaume de Vilaragut, a les quals també s'havien afegit les de Galceran i Bernat de Requesens; *la crème de la crème* de les altes esferes socials catalanoaragoneses. Segons els consellers barcelonesos, es dedicaven a prendre i treure els patrons, mariners i altra companya de qualsevol barca i fusta que trobessin, de manera que els patrons, els mariners, servicials de Tortosa ni de cap banda, es negaven a embarcar-se en les barques bladeres, per cap tipus de sou. La situació començava a esdevenir insostenible i els dirigents de la ciutat comtal decidiren informar-ne la reina,

per provehir que dues o quantessevol galees e maiorment de vassaylls del senyor rey no-ns tenguen axí assetjats e que no se'n seguesquen les malvestats acostumades ara e en lo passat, que han preses les gents axí ciutedans de aquesta ciutat e d'altres, desmeriden les dones e prenen e roben tot ço del lur, havem tractat entre nosaltres de algunes provisions secretament faedores per les quals tals roberies e casos escandelosos cessen e sie obviat a aquells.²⁴⁴

L'única perjudicada no era solament la ciutat de Barcelona, sinó també el mateix nucli tortosí, allà on era impossible trobar gent que volgués navegar cap a altres parts. Els diputats del General de Catalunya, oferiren als procuradors d'aquell indret el préstec de les galeres del General per protegir i defensar el riu de tal *pestíffera malaltia*.²⁴⁵ Realment es deuria viure la situació, en paraules dels consellers, com una *malaltia pestilencial*, tenint en compte que es confrontaven amb tres dels patrons que esdevingueren més perillosos a les costes del rei i que, paradoxalment, gaudiren del beneplàcit i favor reial que els brindava el seu llinatge i, només en ocasions, també els seus recursos econòmics.

La historiografia de l'època no ha passat per alt els nombrosos inconvenients que causaren arreu dels territoris catalanoaragonesos els catalans de Requesens, els mallorquins Descatllar i el valencià Jaume de Vilaragut. Mostres de les seves incursions

²⁴⁴ AHCB, 1B. VI-7, 35r-v. 2 abril 1440.

²⁴⁵ Ibidem, 37r-v. 4 abril 1440.

es descriuen en obres que, des d'un punt de vista o altre, s'han confrontat amb el tema del món marítim, i resulta interessant resseguir les seves operacions conjuntes i els mitjans que les ciutats desplegaren per combatre'ls. No obstant qualsevol salconduit, els mals i inconvenients que creaven esdevenien intolerables i insostenibles per al benestar dels nuclis costaners.

El valencià Vilaragut ja feia un any que causava problemes a la costa catalana amb la galera que els diputats del General havien prestat a en Gaspar de Villalba. El juliol de 1439, *cossejant e piratajant*, havia captivat a diversos sotmesos del rei, els quals, segons contaven els consellers barcelonesos, venia com si fossin de bona guerra, *en gran vilipendi del dit senyor e de sa reyal corona, oppobri, ignominia e vergonya de aquesta ciutat e de tot lo dit principat, qui veu supeditat, dampnificat e robat los domiciliats lurs per persona de nasció valenciana e ab galea nostrada o del General*. D'aquí que sol·licitessin als diputats que fessin tornar el préstec de la galera al dit Villalba i reconeguessin els seus fiadors, sense confiar en les seguretats mostrades, *com fossen totes deceptòries a eximpli de les primeres seguretats rompudes, fictes e colorades, dins les quals és stada amagada la escha ab què molts són stats presos e robats*.²⁴⁶ Un mes més tard, no tan sols no havien aconseguit recuperar l'embarcació, sinó que les actituds de Jaume envers als pobladors de Catalunya continuaven pel mateix camí: era acusat d'haver pres tres homes – Bernat Aromir, Salvador Coma, de Santa Maria de Pineda, i Andreu Bartolí, de Sant Pere de Pineda – quan anaven a Barcelona en una barca carregada de fusta per a la construcció del moll. Els consellers exposaven:

com és fora de tots límits de rahó, ab vostra honor parlant, que los vassaylls del dit senyor rey e maiorment del principat de Cathalunya, sien dampnificats per vós, lo qual sots natural vassayll del dit senyor e de regne unit e confederat ab lo dit principat e ab aquesta ciutat e ab galea nostrada prestada per los deputats del General de Cathalunya.²⁴⁷

També de la parròquia de Pineda eren Salvador Comes i Bernat Oromir, als quals havia pres a les mars d'Arenys, en una barca que portava llenya per a la caixa del moll d'aquella localitat, i Nicolau Pujada, de Canet, que també portava llenya a Barcelona.²⁴⁸

²⁴⁶ AHCB, 1B. VI-6, 107r-v. 20 juliol 1439; 119r-v. 12 agost 1439.

²⁴⁷ Ibidem, 124r. 26 agost 1439.

²⁴⁸ AHCB, 1B. VI-7, 33r-v. 29 març 1440.

Les dots retòriques dels consellers barcelonesos arribaren a comparar el segrest de les tripulacions de moltes embarcacions amb l'escena bíblica d'Egipte, on Josep mirava de mantenir el poble alliberat. Culpaven a les galeres, galiotes i bergantins patronejats per lladres i pirates que discorrien per Tortosa i Salou que *ab appetit insaciabile* obligaven a vogar engrillonats a les seves galeres a patrons, mariners i servicials de llenys, barques i fustes, tractant-los pitjor de com ho faria *Pharàs al poble judahic*. A més, però, també els robaven i prenien les mercaderies que des de València i altres parts arribaven a Barcelona, entre les quals forment, vi, cuirams, arrosos, etc. S'apuntaven com a principals culpables al valencià Jaume de Vilaragut, que aleshores patronejava una de les galeres del General de Catalunya, i el mallorquí Ponç Descatllar, que actuava juntament amb una galiota armada de Mallorca i una altra de parçoners de Tarragona, els quals, *ab cara de ferro qui no ha pahor del martell*, decebien la confiança *de seguretats per ells prestades o deuen ésser prestades de no dampnificar vassaylls e súbdits del senyor rey ne béns lurs*. Actuaven de la següent manera: en Ponç romania dins la seva galera, mentre que en Jaume feia viatges des de la costa. En una d'aquestes anades, desafià la mateixa capital catalana, amb la beneplàcit – *sots ales e fiança* – del que era batlle general de Catalunya, Galceran de Requesens, cunyat de Jaume de Vilaragut. Les galeres del dit batlle general i la del seu germà, Bernat de Requesens, li permeteren desencallar la galera a en Jaume, que havia tengut certes dificultats *vers lo cap vell* i que pogués continuar el seu camí.

De res serví que els consellers enviessin, alhora, el batlle de Barcelona amb certa gent per atrapar la galera d'en Jaume, perquè quan arribaren ja havia estat alliberada. Posteriorment, *ab gran atreviment e sens vergonya alguna*, sol·licità als consellers que volguessin sostenir el guiatge perquè entrés salvament a la ciutat, a la qual cosa no només es negaren, sinó que donaren per ordre que no es poguessin carregar viures a la seva galera. La resposta d'en Jaume, que els consellers reenviaren a la reina, contenia la seva venjança: la continuació de les incursions que l'havien caracteritzat fins el moment. I així ho feu. Quan es trobava encara a la platja de Barcelona, arribà una galera de venecians *en assats en bona stoffa armada*, carregada de mercaderies i en Jaume la volgué prendre amb el subterfugi del tràfic de robes de genovesos. El patró venecià ho negà i envià el seu escrivà a la galera d'en Jaume per demostrar-li-ho, però quedà segrestat en les seves mans. Alguns homes intentaren enviar una barca a la galera

veneciana per poder-ne extreure les mercaderies que havia portat, però també foren presos pel patró valencià. Només les súpriques de Galceran de Requesens, al qual acudiren els consellers, aconseguiren que en Vilaragut es repensàs els fets i retrocedís en els seus actes. Aprofitant que la seva galera es trobava ancorada a la platja de Barcelona, moltes *mesquines de dones*, mullers de mariners, pregaren als consellers que poguessin recuperar els seus marits, fills i germans, els quals el dit Jaume de Vilaragut tenia presos en la galera, romanent elles *deserts, pobres e anant per mal cap, e en tal manera continuaven lurs plors e crits que no ere cor de algú qui-s pogués abstenir de tenir los uylls umits e lacrimosos*.

Els consellers feren relacionar els noms de tots els presos i pregaren a mossèn Galceran que instés el seu cunyat a alliberar-los, però aquest, *ab cor pus dur que pedra*, marxà de la platja sense fer cas a les demandes. Davant l'escassetat de forments, que cada dia augmentaven de preu, i al descontentament generalitzat dels habitants de la ciutat, els dirigents locals sol·licitaren al batlle general que els volgués prestar la seva galera i la del seu germà durant un mes, les quals també eren manllevades de la Diputació del General, amb una doble intenció: assegurar que les barques que portaven forment de Tortosa poguessin arribar a Barcelona i prendre la galera de Ponç Descatllar. Galceran hi accedí amb l'única condició que no infligissin cap mal a la galera de Jaume de Vilaragut, ja que era com un germà per ell. Els consellers assentiren i li oferiren 1.000 florins pel nòlit d'un mes de la seva galera, al capdavant de la qual hi posaren al *molt àbil i dispòst* Joan de Junyent. Hagueren encara de lidiar amb la traïció del batlle, que es feu enrere abans d'emprendre l'expedició i fou necessària la intervenció dels diputats del General, que feren restituir la galera a Galceran per prestar-la, aquesta vegada, als consellers. Aquests tendrien aleshores les mans lliures per prendre Jaume de Vilaragut, el qual, mentrestant, ja havia pres una barca d'en Talarn, que navegava carregada de forment, més altra gent. Per fer-ho, però, necessitaven que la reina els declarés *anamichs del cors públich de totes terres e senyories dels dits senyor rey e senyora reyna*.²⁴⁹

Cinc dies després, ja s'havia donat clam del trencament de pau i treva contra mossèn Vilaragut i Ponç Descatllar, més els seus còmplices i sequaços, i els seus noms

²⁴⁹ Ibidem, 41v-44v. 10 abril 1440. Episodi també recollit a Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 413-414.

s'havien pregonat pels llocs acostumats de Barcelona com *gitats e separats de pau e de treva*, la qual cosa hauria fet reaccionar els altres dos patrons acusats dels mateixos actes. Els consellers afirmaven que d'aleshores ençà, els germans Galceran i Bernat de Requesens no havien tornat a prendre cap home per la força i que, si ho havien fet, s'havien ofert a tornar-los; igualment, tampoc havien pres vitualles i béns sense pagar-los el preu als seus propietaris.

Atès que *Déu és en Israel, lo qual per digna ulció fa venjança dels anamichs del bé públich e utilitat comuna*, el 15 d'abril la galera de Joan de Junyent arribava a la platja de Barcelona amb la galera de Ponç Descatllar presa. El batlle el posà a la presó comuna de la vegueria de Barcelona, juntament amb tres nebots seus, el còmit, el sotscòmit, l'alguzir i molts companys de la seva galera.²⁵⁰ El buc, així com els que formaven la tripulació, quedaren en mans dels dirigents locals, que afirmaren que cap d'ells havia estat acordat pels procediments ordinaris, sinó *captivats e meses en la galera*.²⁵¹ I no tardaren a ser requerits per la reina perquè s'incorporessin a un altre armament per ús del monarca, però els consellers els acordaren a les galeres que enllestiren contra l'altre dels pirates, a la qual cosa, segons afirmaven, la xurma s'hi oferí de bon grat. I, després d'aquella expedició, quedaren alliberats *presumints exir de infern*, gràcies als esforços dels consellers.²⁵² La inculpació de Ponç Descatllar per haver practicat la pirateria comportà grans esforços per part dels dirigents barcelonesos, interessats en castigar els culpables dels crims, però també en obtenir compensacions econòmiques pels recursos invertits en atrapar-lo.²⁵³

Encara es resistia la galera del valencià Vilaragut, per això els consellers tornaren armar la galera de la Diputació, més la recent capturada d'en Ponç, patronejades l'una per Miquel de Vilagayà i l'altra, per Francí Tries Marquet, capitanejades les dues per Joan Lluís de Gualbes, amb l'objectiu d'atrapar-lo. El 22 d'abril havia estat vist a les mars d'Alcúdia, navegant cap a Menorca,²⁵⁴ però el 14 de maig encara no havien aconseguit

²⁵⁰ Ibidem, 46v-47r. 15 abril 1440. Ibidem. La galera del General que armaren els consellers era la bastarda Santa Victòria. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 362, nota 20. Vegeu també Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardots*, 407-408.

²⁵¹ AHCB, 1B. VI-7, 48r-49r. 20 abril 1440.

²⁵² Ibidem, 69v-70v. 28 maig 1440.

²⁵³ Vegeu les iniciatives dels consellers, així com els arguments usats pel mallorquí per defugir del càstig en l'apartat "L'autonomia de les flotes ciutadanes".

²⁵⁴ AHCB, 1B. VI-7, 50r. 22 abril 1440.

atrapar-lo. Va ser aleshores quan els consellers decidiren que l'estol que havien armat, que en aquells moments es trobava al cap de Llobregat, emprengué un nou rumb: que anessin primer a Cotlliure i si allà hi trobaven les galeres d'en Vilaragut o de Bernat de Requesens, patronejada per Joan March, *àlias Marchàs*, que combatés virilment amb elles i que els prengué a tots i enviés cap a Barcelona. Altrament, si a Cotlliure sentís notícia que es trobessin a Agde o a les illes de Mallorca, Menorca o Eivissa, que anés a la seva recerca, però si no era així, que desistís en l'operació.²⁵⁵ Quan arribaren allà, se'ls comunicà que les dues galeres que buscaven havien marxat cap a Agde, però no hi pogueren acudir de seguida per mor d'una tempesta. Quan el temps tornà a ser navegable, saberen que els dos delinqüents havien pres per la força 45 homes i els havien posat a rem en les seves galeres, entre els quals n'hi havia que anaven amb les seves mercaderies cap a la fira de Pesenàs, França, per després anar a fornir-se a l'Alguer i marxar, des d'allí, en servei del rei.²⁵⁶ El 18 de maig tornaven a Barcelona sense la presa desitjada. Només aconseguiren prendre un llaüt amb quatre homes de la dita galera que havien sortit a terra, que ingressaren a la presó de Barcelona. Bernat de Requesens, la galera del qual sostenia en aquells moments la de Jaume de Vilaragut, també fou separat de pau i treva.²⁵⁷

Les oligarquies ciutadanes barceloneses justificaren davant del rei els seus grans esforços contra homes connacionals i de la seva armada de la següent manera:

... sots color pelliada i títol ficte e simulat servir a vostra molt excellent persona e de encerchar pendre e dampnificar los anamichs reprovats, infests e odiosos de vostra reyal majestat e desants-se de encarchar aquells per les mars on rahanablement trobar los deurien, han convertits lurs stúcies e malignes propòsits en encerchar los amichs, súbdits e vessaylls de vostra gran senyoria e desintiada fidelitat e naturalesa, e cuydants reposar sots les virtuoses ales vostres per les mars, costes i llocs marítims de vostres regnes regnes e terres, e signantment d'aquesta vostra ciutat e de vostres regnes de València e de Mallorques, e venints a espera dels dans donats a aquesta ciutat e al vostra principat de Cathalunya, los pirates facinorosos dessús dits han con cossejada la costa d'ací fins al cap de Tortosa e no solament per mar, ans encare per terra e per camins reyls han contínuament apresonades e cativades diverses persones e de diverses condicions, axí d'aquesta ciutat com de diverses altres lochs del dit

²⁵⁵ Ibidem, 64r-v. 14 maig 1440; 66v-67r. 18 maig 1440.

²⁵⁶ Ibidem, 69v-70v. 28 maig 1440.

²⁵⁷ Ibidem, 66v-67r. 18 maig 1440.

principat, e meses en lurs galees e posats al rem engrillonats e tractats ab molt gran crueltat e sevícia.²⁵⁸

En concret, les seves paraules es referien als dos patrons que més estralls havien causat a les poblacions de costa catalanes, però també a les valencianes i mallorquines. A València havien confiscat ja tots els béns de Jaume de Vilaragut, extremadament preuats, mentre que els de la ciutat i regne de Mallorca havien tramès dos missatgers a la reina per explicar-li els danys soferts en mans de Ponç Descatllar, que havia recorregut l'illa matant i nafrant pels camins diverses persones que no es deixaven empresonar, mutilant-los els membres i empresonant-los en la seva galera. De fet, es començà un procés contra Ponç Descatllar a Mallorca, sobretot per la mort d'un home, al qual s'hi afegí l'enquesta iniciada pel batlle de Barcelona.²⁵⁹ Si els consellers havien pogut perseguir-los i arrestar-ne almenys un d'ells, havia estat gràcies a què, per manament de la reina, havent escoltat les seves súpliques, el batlle de Barcelona havia expulsat els dos patrons de pau i treva i, per tant, els havia declarat enemics del rei, per vigor dels Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.²⁶⁰

El malson de la captura de persones innocents per part de súbdits del rei, patrons de galeres i galiotes, no apareix com un fenomen aïllat, sinó que és possiblement un dels trets més representatius de les desviacions que practicaven aquests en terres catalanoaragoneses. Sovint la presa d'homes apareix englobada en tota una sèrie de robatoris i perjudicis causats per aquestes mateixes embarcacions, dels quals serien si no el nexce conductor, almenys un més que freqüent comú denominador. La reiteració de denúncies, queixes i una llarga sèrie de documents desencadenats de l'estupor d'aquells actes permeten identificar i valorar un fenomen que resulta, per altra banda, poc quantificable.

La major part de les notícies o bé apunten a la presa genèrica de gent, sense especificar aproximacions a cap nombre, o bé al·ludeixen a persones concretes, amb noms i llinatges, sense incloure's en llistes definitives que ens permetrien calcular l'impacte real d'aquelles pràctiques. Sota el meu punt de vista, un avanç en la recerca és ja la identificació del fenomen en sí i l'estudi dels estralls que causaren a les

²⁵⁸ Ibidem, 56r-57v. 7 maig 1440.

²⁵⁹ Ibidem, 59v-60r. 10 maig 1440.

²⁶⁰ Ibidem, 56r-57v. 7 maig 1440. També citat a Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 414.

poblacions afectades, si bé és cert que una aproximació numèrica ens permetria suggerir, a més, els percentatges de forçats en el col·lectiu total de les tripulacions de les galeres de l'època. Una primera dificultat emana ja de les nombroses ordres per a la lleva de presoners i vagabunds, dels quals no tenim accés a les respostes. Que en temps del Magnànim aquest reclutament, tolerat fins a cert punt com un 'mal menor' – sobretot al costat del segrest practicat per alguns patrons – hagués traspasat ja el límit d'una mesura excepcional per situar-se com una pràctica paral·lela als enrolaments de voluntaris sembla prou evident. Els arreplegats a la força formarien un grup silenciós al marge dels llibres d'acordament, als quals es recorreria a manca de voluntaris, fossin quants fossin aquests. Endevinar els percentatges que representarien aquests en el total dels membres de les tripulacions ja és més difícil, si no impossible. En tot cas, el grup en qüestió atenyria els membres de la xurma no qualificats, dels quals els remers simples eren la gran majoria, ja que per a les funcions de manteniment i de navegació de les embarcacions es requerien de mariners especialitzats. I el mateix, més o menys, es podria traslladar als homes capturats per patrons i obligats a vogar en galeres mancades de remers suficients.

Al contrari que en el recurs anterior, reservat als components de l'estol reial, les preses indiscriminades d'homes representaren un recurs a l'abast de tot tipus d'armadors, ja fossin simples corsaris com grans nobles al servei del monarca. Si en algunes ocasions els dirigents de les diverses ciutats pogueren fer referència a un reduït nombre de persones concretes que, segons suggeria A. Díaz Borrás, podrien correspondre solament a unes poques privilegiades que obtendrien el beneplàcit de les oligarquies locals,²⁶¹ en d'altres, en canvi, la documentació apunta a galeres on la pràctica totalitat de galiots eren originaris de captures violentes, fruit tant de ràtzies terrestres com d'assalts a altres embarcacions.²⁶² La seva incidència recordaria a la metodologia aplicada pels corsaris magrebins, que es focalitzaven sobretot en petites embarcacions de pesca o de cabotatge que constituïen una presa fàcil, o en ràpids desembarcaments a terra o *terraçanies*, que els proporcionaven un nombre reduït, però

²⁶¹ Díaz Borrás, «Problemas marítimos de Valencia», vol. I, 439.

²⁶² Vegeu, per exemple, els casos explicats anteriorment de Ponç Descatllar i les advertències del col·lectiu dels pescadors mallorquins, o el cas de la presa de la totalitat de la tripulació de la galera del duc de Borgonya per part de dues galiotes de provençals.

constant de persones capturades. De fet, els nombres més grans atribuïts a les captures de remers fan referència a la presa de vint homes per part de la galera del governador del regne de València el 1436.²⁶³

El seu impacte, per tant, així com també el de les captures de musulmans, no s'estimaria tant per la quantitat de persones que n'esdevingueren víctimes, com per la gravetat del fenomen en si. Només uns actes considerats inadmissibles haguessin pogut generar una tal quantitat de respostes i d'empremtes documentals com l'aquí estudiat.

3.4.5. El privilegi de vitualles com a subterfugi

Els nombrosos inconvenients i danys que causaren les galeres d'alguns nobles i senyors a les pròpies terres del rei, que incloïen robatoris, espolis, segrestos, etc. semblen compartir una base comuna: el de la presa d'homes per a les tripulacions dels seus combois; cosa que no traspasà el llindar d'un simple entrebanc o molèstia en la navegació fins que no comprometé seriosament el tràfic de mercaderies i, sobretot, de vitualles. Els esforços esmentats just suava de la ciutat de Barcelona per atrapar els patrons que dificultaven el tràfic del blat que havien comprat a Tortosa n'és un bon exemple. Al regne de Mallorca existiria, com ja s'ha comentat, un motiu ulterior que motivaria la reacció de les autoritats urbanes davant la xacra de la presa de persones: la por a la despoblació. Però, tot i la predominant presència de l'argument de l'enrolament il·lícit d'homes com a justificació de molts dels actes violents perpetrats per galeres incorporades a l'estol del rei, la presa de vitualles *per se* constituïa ja un objectiu prou solidificat.

Més enllà del benefici immediat que reportava el propi consum dels aliments per part dels integrants de l'embarcació – més difícil en el cas dels cereals sense processar –, la seva sortida en qualsevol mercat no només estava garantida, sinó que proporcionava el salconduit ideal per encobrir actes de dubtosa legitimitat. Gràcies als privilegis anomenats “de vitualles”, dels quals es beneficiaven gran part de les grans ciutats marítimes, els governs municipals podien exigir el guiatge a les embarcacions

²⁶³ Vegeu la nota 216.

que portessin viures i, especialment, blats.²⁶⁴ La presa d'embarcacions que transportessin tan preuada mercaderia hauria pogut convertir-se en una opció preferent per molts patrons que desitgessin resguardar-se en algun port, però temorosos de ser represos pels seus actes. Les vitualles els brindarien la protecció necessària.

En aquesta direcció anirien encaminades les queixes dels jurats de Mallorca quan es lamentaren, el 1417, de la freqüència amb què el dit guiatge era atorgat a algunes embarcacions que arribaven a l'illa amb queviures, les quals mercaderies després havien de ser retornades, en descobrir-se que havien estat preses il·legalment.²⁶⁵ Potser amb aquesta intenció s'apoderaren de barques que transportaven forment, per exemple l'esmentat alguerès Ramon Pallarès, respecte al blat de Barcelona, o Bernat de Vilamarí, pel que fa al forment de la Universitat de Mallorca.²⁶⁶ Per altra banda, l'atac a embarcacions que abastien d'aliments a les ciutats fou una tècnica adoptada per alguns patrons per desestabilitzar els enemics.²⁶⁷

²⁶⁴ Diversos autors s'han fet ressò de la vulnerabilitat del privilegi a la cobertura d'accions considerades piràtiques, així com a la seva aplicació abusiva per part de les autoritats: Vicente Ernesto Belenguer Cebrià, «El problema cerealista en Valencia durante la época del rey católico (1480-1490): repercusiones administrativas, económicas y políticas», *Cuadernos de historia. Anexos de la revista Hispania* 5 (1975): 167-213; Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Barcelona i la política mediterrània catalana: el Parlament de 1400-1401», *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, 1995, 427-443; Mario Del Treppo, «Politica e commercio dei grani nei paesi della corona d'Aragona nel secolo XV», *Atti dell'Accademia di Scienze Morali e Politiche della Società Nazionale di Scienze, Lettera ed Arti* LXX (1959): 144-202.

²⁶⁵ ARM, EU 3, 107r-109v. 24 abril 1414. Vegeu-ho a l'apartat: "L'autorització de les llicències: el paper dels funcionaris reials i municipals" en el quart bloc de la tesi.

²⁶⁶ AHCB, 1B. VI-4, 154r. 15 novembre 1435; 154v-155r. 16 novembre 1435; ARM, AH 110, 91r-92r. 9 abril 1432.

²⁶⁷ Vegeu Montserrat Richou i Llimona, «Aportacions a l'estudi del comerç frumentari baixmedieval: l'assalt i segrest de la coca de Guillem Morey (1361)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 31 (2011-2013): 213-38.

Relació de peticions i concessions del privilegi de vitualles a Mallorca²⁶⁸

269	Data	Beneficiaris	Origen dels beneficiaris	Vitualles descarregades
C	08/11/1423	Agustí Ribes, barquer i patró	València	Forment
C	12/10/1424	Andreu Aparici, patró de la nau Juliola		Forment
C	17/11/1426	Gutierre de Nava Sancho Delmo Pere Caldes Antoni Ferrera Simó Corso Pere Ripoll, patrons de galeres		Forment de moros
C	09/03/1427	Lluís Rodi, patró de nau		2.000 quarteres
C	18/03/1427	Joan Pastor, patró de nau Joan Rafel, Lluís Bertran i Rafel Pardo, mercaders	València / Mallorca	Blats i forments de Tenes
C	10/03/1428	Lluís Rodi, patró de nau		2.000 quarteres de forment

²⁶⁸ ARM, AH 100, 308v-309r. 8 novembre 1423; AH 102, 259v-260r. 12 octubre 1424; AH 107, 290v-291r. 17 novembre 1426; AH 109, 52r-v. 9 març 1427; 64v. 18 març 1427; AH 111, 56r. 10 març 1428; AH 112, 158r-159r. 13 octubre 1429; AH 114, 74r-v. 24 maig 1430; AH 116, 34v-35r. 28 febrer 1431; AH 117, 109r. 25 maig 1431; ADM, MSL 353, 40r-v. 19 maig 1434; ARM, EU 8, 46r. 3 juliol 1448; EU 9, 13r. 4 març 1451; 16r. 18 març 1451; 43v. 17 juny 1451; 71r. 26 juny 1451; 73r. 28 juliol 1451; 80r. 16 agost 1451; 136r. 22 març 1452; 141v. 21 maig 1452; 142r. 31 maig 1452; 177r. 8 agost 1452; 186v. 23 octubre 1452; EU 10, 24r i full solt entre 125v-126r. 22 març 1454; 34r. 22 maig 1454; 34v. 27 maig 1454; 40r. 29 juliol 1454; 131v. 11 març 1455; 131v. 2 abril 1455; 135v. 21 abril 1455; 140r. 13 maig 1455; 153v i full solt entre 141v-142v. 25 setembre 1455; full solt entre 153v-154r. 2 gener 1456; 176r. 2 gener 1456; 208r i full solt entre 207v-208r. 15 de maig de 1456; 208v. 4 juny 1456; 217r. 19 juliol 1456; EU 11, 13v. 8 febrer 1457; 24r. 12 maig 1457; 37r. 14 setembre 1457; 45r-46r; 65r. 16 gener 1458; 70r. 16 febrer 1458; 71r. 3 març 1458; 73r. 22 març 1458.

²⁶⁹ C: concessió del privilegi de vitualles; P: Petició del privilegi de vitualles, sense que es pugui confirmar la seva definitiva adjudicació. S'ha de tenir en compte que alguns mercaders i patrons es guiaven per avançat, pel viatge que preveien fer.

C	13/10/1429	Antoni Marquet, patró de nau	Castell de Càller	Forment i ordi
C	24/05/1430	Bernat Savellà, patró de coca	Tortosa	Forment, ordi i <i>graxa</i>
C	28/02/1431	Joan Aguiló	Mallorca	Vitualles
C	25/05/1431	Antoni Perussa, patró de nau	Niça	Un càrrec de forment
C	05/08/1432	Pere Cebrià, patró de nau		Vi
C	19/05/1434	Francesc Falconer Pere Massoli (Mazzoli?), mercaders, de la coca de Pere Gualinga	Florència	10 botes de vi vermell de Marsella
C	03/08/1448	Pere de Pau, de la nau de Mateu Centurió (Matteo Centurione), genovès	Barcelona / Gènova	3 botes de vi grec
P	4/03/1451	París de Mar (Mari)	Gènova	14 sacs de castanya blanca
P	18/03/1451	Joan Pi, de la nau de Martí Gual	Castell de Càller	52 pans de pega 33 cànsters de mel 11 porcs salats 1 bota i 1 carretell de fideus 2 botes amb 16 quarteres de forment
P	17/06/1451	Pere Martí, de la barca de Gabriel d'Oms	Eivissa / Tortosa	33 botes i mitja de vi vermell de Tortosa
P	26/06/1451	Nicolau de <i>Larxo</i> , patró de la nau Sant Nicolau	Castella	5 sacs de forment de Sicília
P	28/07/1451	Bartomeu Martí, patró del balener Sant Pere		100 quintars de formatge salat 70 moltons

				2 porcs salats
P	16/08/1451	Gil de Sant Martí, donzell Hipòlit Ricard		1.200 quarteres de forment
P	22/03/1452	Nicolau Sentorio (Niccolò Centurione), del balener d'Antoni Guerra	Gènova	109 barrils de tonyina salada 80 quarteres de ciurons
P	21/05/1452	Pere Mir, patró de caravel·la		5 botes d'arengades 1 costal de congre 2 botes i mitja de vi vermell 1 bota de vinagre, etc.
P	31/05/1452	Pere Esteve, patró de coca / Lleonard Salt, mercader	Barcelona	36 fils de formatges de Sardenya 28 bous de Menorca / 9 quintars de formatges de Menorca
P	08/08/1452	Jaume Suriguier, patró de balener	Barcelona	9 quarteres de forment brut de Pisa
P	23/10/1452	Andreu Gassó, <i>tiraterra</i> , de la nau de Salvador Castanesa	València	7 saques de faves 2 costals de pansa 2 mitges botes de vi vermell, etc.
P	22/03/1454	Bartomeu Torres, patró de la barca de Ferrando de Jaén	València	3 botes d'arengades 6 botes o mitges botes de vi vermell Esparteria
P	22/05/1454	Joan Pi, patró de nau	Castell de Càller	2 carretells de tonyina

P	27/05/1454	Joan Balmaseda, de la nau d'en Bellviure	Castella	1 quintar i 12 lliures de sèmola d'Alger, etc.
P	29/07/1454	Rafel Deià, patró de balener		Mantegues, sèmols i altres mercaderies d'Alcoll, terra de moros
P	11/03/1455	Pere Cabanes, patró de lleny o navili		Forment, vi, sal, etc.
P	02/04/1455	Mardufay Recandill, jueu Bernat Verdera, mercader, del llaüt de Francesc Tarragó	Mallorca	3 sacs de forment 6 quarteres de forment barbaresc
P	21/04/1455	Joan Pi, patró de nau		10 moltons i forment de Tenes i d'Eivissa
P	13/05/1455	Miquel Verdera, patró de balener		Forment i formatgeria de Sardenya
P	25/09/1455	Aldonsa, muller del difunt Estela, de la nau de Domingo de Pa		Avellanes de Savona i Niça
P	02/01/1456	Rafel Deià, patró de balener		Sèmols i mantegues
P	15/05/1456	Damià Catany, patró de nau		14 botes de vi vermell
P	04/06/1456	Jordi Cigala (Giorgio Cicala), de la nau de Llorenç Spínola (Lorenzo Spinola)	Gènova	488 quarteres i mitja de forment de <i>Xares</i>
P	19/07/1456	Domenico de Pa, patró de nau	Niça	Forment i faves
P	08/02/1457	Joan Calp,	València	2 costals d'arròs

		del llaüt d'en Julià		
P	12/05/1457	Joan Pi, mercader i patró de caravel·la	Càller	200 quarteres d'ordi 25 quarteres de forment de Tenes
P	14/09/1457	Gonzalbo de Heredia Francesc Busquets, capitans de dues naus		4 sacs i 480 salmes de forment
P	16/01/1458	Manuel i Rafel Vidal	Catalunya/ Barcelona	15 cofins de panses
P	16/02/1458	Joan de Calp	València	4 costals d'arròs Figues, mels, etc.
P	03/03/1458	Joan Cavarroca, patró de caravel·la		Vins, peix salat i fruites
P	22/03/1458	Ferrando de Jaén		Arrossos, vins, panses, figues, peix salat i carns salades de València

L'expedició del salconduit per a la provisió de vitualles era bastant generalitzat: abunden les peticions d'acollir-s'hi a aquest per part de molts vaixells que arribaven a Mallorca, i hi estarien especialment interessats aquells estrangers o de nacions amb les quals la Corona d'Aragó es trobava en guerra. Per alguns nacionals enemics del monarca que es veiessin obligats, per força major, a haver d'atracar a les terres del rei, el transport de vitualles i el seu desembarcament a terra els haurien proporcionat la protecció necessària per evitar ser empresonats i els seus béns, embargats. Sembla que aquest fou el cas de la nau del niçard Honorat Carlo, la qual, *per fortuna de temps*, arribà a Mallorca amb un càrrec de forment. La governació li expedí un guiatge per descarregar-lo, vendre'l i marxar de forma segura.²⁷⁰ Així mateix, destaca que els patrons el sol·licitessin per al transport de qualsevol producte alimentari, mentre que

²⁷⁰ ARM, AH 114, 148r-v. 6 octubre 1430.

les certificacions de concessió sempre solien ser per haver portat a Mallorca cereals, sobretot, forment i ordi. Però també existeixen indicis d'haver-se concedit el privilegi de vitualles a alguns corsaris o patrons que havien efectuat captures. S'acollí al dit salconduit Andreu Aparici, patró de la nau Juliola, quan arribà a l'illa amb un càrrec de forment l'octubre de 1424. El privilegi de vitualles li permeté, alhora, poder saldar els comptes amb Llorenç Ibanyes, un corsari portuguès al qual n'Andreu havia pres algunes robes i mercaderies. D'aquesta manera, el patró lusità podria només querellar-se civilment amb el de la nau Juliola, però no criminalment, atès que el culpable s'havia ofert a restituir les captures.²⁷¹ El mateix patró obtenia un altre guiatge l'any següent, quan, *més a sobrehabundant cautella que de necessitat*, el lloctinent donava permís al mercader Pere Net per poder comprar béns de dues naus genoveses que n'Andreu havia pres a Cadis i portat a Mallorca.²⁷² La prudència del lloctinent de l'illa en atorgar-li el salconduit era potser induïda pel fet que no tots els béns que el patró havia obtingut de la nau Spinola (*Spindola*) i de la Falamonga (*Falamonica*) corresponien a genovesos. Els cònsols de mar de Barcelona condemnaren el patró aquell mateix any a restituir les preses propietat de flamencs i castellans que transportaven aquelles dues naus.²⁷³ La Juliola formava part de les naus que feren la ruta Barcelona-Alexandria durant els anys 1418, 1419, 1425-1427 i agafava el nom del seu patró, Nicolau Julià, que apareix a Mallorca al capdavant de la mateixa el novembre de 1425.²⁷⁴ Però també fou armada durant els anys posteriors per la ciutat de Barcelona, amb missions anticorsàries – com la dirigida contra Marsella el 1431, per recuperar tres naus que els havien pres – i de protecció del comerç – l'any anterior també s'armà per anar en conserva de dues naus catalanes que es trobaven a Sicília i Rodes –.²⁷⁵

Un any més tard i en virtut del privilegi de vitualles que se'ls havia concedit, els patrons de sis galeres – els cavallers Gutierre de Nava i Sancho Delmo, Pere Caldes, mestre Antoni de Ferrera, Simó Corso i Pere Ripoll –, més el d'una nau de castellans,

²⁷¹ ARM, AH 102, 259v-260r. 12 octubre 1424; 262r-263r. 17 octubre 1424. Tant un patró com l'altre estaven actius entre els anys 1424-1426 i venien les preses que efectuaven, tant a musulmans com a genovesos, a l'illa de Mallorca. ARM, RP 3833, 177v-178v.

²⁷² ARM, AH 105, 105v-106v. 30 març 1425.

²⁷³ Maccioni, *Il Consolato del mare*, 99-100, nota 108; 201, nota 76.

²⁷⁴ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 65; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 290; II, 349-353.

²⁷⁵ Maccioni, *Il Consolato del mare*, 99, nota 108; Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 45-46; Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardits*, 272-273.

descarregaven el forment que havien pres de musulmans.²⁷⁶ Per altra banda, mentre que el març de 1427 el patró de nau valencià Joan Pastor, juntament amb els mercaders mallorquins Joan Rafel, Lluís Bertran i Rafel Pardo, rebien el privilegi de vitualles per portar blats i forments de Tenes, un any abans s'assenyalava el mateix patró per haver acollit tres homes acusats de segrestar una barca de ribera d'Antoni Serra d'Eivissa.²⁷⁷

Si bé l'accés a les vitualles pogué compensar, fins a cert punt, qualsevol raó en contra dels patrons que les portaven, ja fossin captures il·legítimes o marques decretades sobre un determinat col·lectiu,²⁷⁸ en altres circumstàncies, en canvi, els crims comesos es consideraren tan greus com per, excepcionalment, negar el dit privilegi; un dels més preuats per les ciutats. Quan Gabriel Ortigues, patró d'una galera mercant de Barcelona que tornava d'Alexandria, arribà a la capital catalana, els consellers, d'acord amb els cònsols de mar, acordaren, *caso realmente excepcional*, que no es podia acollir al privilegi de vitualles. Ortigues havia aprofitat el seu viatge comercial per apoderar-se d'una altra galera pertanyent al sultà, no obstant el guiatge que aquest li havia expedit per comerciar a les seves terres. La seva agosarada actitud ja havia precipitat represàlies sobre la comunitat mercantil catalana al sultanat mameluc; potser per això, estratègicament, s'afanyà a sol·licitar el guiatge de vitualles al·legant que la seva galera portava queviures per a la ciutat, argument que fou acceptat pel governador de Catalunya, però no pels dirigents de la ciutat, un cop valorades les nombroses pèrdues que els seus actes tendrien en els negocis comercials.²⁷⁹

²⁷⁶ ARM, AH 107, 290v-291r. 17 novembre 1426.

²⁷⁷ El patró eivissenc havia denunciat que quan es trobava en la punta nomenada "d'en Pere Marí" amb la seva barca de ribera aparegueren Joan Fe, de Barcelona, Joan Bartomeu, castellà i veí de València, i Joan Xamoro, calafat, que prengueren amb armes la barca a n'Antoni i li tragueren el timó de les mans, embarcaren dins la barca una dona pública i un altre home de nació castellana i navegaren rumb cap a Mallorca. Quan arribaren al Cap Blanc de la dita illa, desembarcaren tots i deixaren n'Antoni i en Joan Fe, els quals portaren la barca *carafaxada e malmendada* al port de Portopí. Allí el patró denuncià els fets al lloctinent i aquest va disposar saigs i caps de guaita per agafar els culpables, però fou impossible trobar-los, ja que es deia que havien embarcat a la galera d'en Pastor de València, que es trobava en aquells moments al port. *Ibidem*, 82v-83v. 12 abril 1426; AH 109, 64v. 18 març 1427.

²⁷⁸ El juny de 1434 els jurats de Mallorca atorgaren el guiatge de vitualles a Francesc Falconer, mercader florentí resident a la ciutat d'Avinyó, perquè portés 10.000 quarteres de forment, més altres vitualles, com vi. Els dirigents locals estimaren que seria de gran ajuda a causa de la mala anyada que havien tengut, no obstant la marca o represàlia decretada sobre el Comú de Florència. ADM, MSL 353, 40r-v. 11 juny 1434.

²⁷⁹ Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 163-165.

3.4.6. La presa de vitualles: el carnatge

Els navilis sotmesos a la voluntat del monarca es beneficiaven d'avantatges reservats als de la seva categoria. De la mateixa manera que, com s'ha vist anteriorment, rebien unes certes mercès a l'hora de proveir-se de tripulacions, a través del gaudi dels guiatges, la navegació en ús i benefici del sobirà permetia a les seves embarcacions accedir als diners del fisc reial per a la seva provisió sempre i quan s'hagués estipulat d'aquesta manera en els contractes que unien els interessos dels armadors amb els del monarca. Així, des de la procuració reial de Mallorca, l'oficial encarregat de les finances d'Alfons pagà en nombroses ocasions els queviures i les vitualles de naus i galeres oficials. Per posar-ne només alguns exemples, l'octubre de 1415 el procurador reial pagava 126 lliures pel bescuit de la xurma de la galera armada patronejada per Joan Rodríguez de Quadro, cavaller castellà, que s'emportava a Perpinyà a Esteve Boyer, cirurgià nadiu de Tolosa, però en aquells moments habitant a Mallorca, perquè pogués curar al rei Ferran I de la malaltia que tenia.²⁸⁰ El 1423, en canvi, quan l'infant Enric es trobava a l'illa, la procuració reial el proveí de formatges i bescuits. 500 quintars de bescuits, valents 159 lliures, 8 sous i 4 diners, foren requerits per cadascuna de les galeres de Joan d'Íxer i Galceran de Montsoriu que l'octubre de 1426 es dirigien urgentment a l'Alguer, on es trobava l'infant Pere, per menar-lo a Mallorca, per ordre del rei.²⁸¹ El cavaller Joan de Gurrea rebé igualment de la governació 200 quintars de bescuit valorats en 100 florins després d'haver portat Joan Aimeric del port de Tortosa a Mallorca per regir-ne la governació,²⁸² i també es pagaren 200 ducats pels serveis de la galera de Pelai Unís, patronejada pel seu fill Berenguer Unís i per Tomàs Tomàs, que havien portat a Mallorca el secretari del rei, Francesc Eixaló, així com 100 quintars de bescuit per a la seva provisió.²⁸³ De manera bastant generalitzada mancava a l'illa l'aliment fonamental a les embarcacions, el bescuit, ja que els blats tampoc hi eren en gaire abundància. Per proveir els 120 quintars que requeria el rei de Navarra, lloctinent

²⁸⁰ ARM, RP 3511, 104r-v. 21 d'octubre 1415.

²⁸¹ ARM, RP 3515, 83v; RP 3518, 83r. 2 octubre 1426.

²⁸² ARM, RP 3919, 77v. Segurament aquest fos el mateix Joan d'Urrea que armà la seva galera pel Magnànim al 1432. Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 212-213, nota 61.

²⁸³ ARM, RP 3522, 84v. 20 juny 1436. El secretari del rei es traslladava a Mallorca per rebre i emportar-se cap a Gaeta els draps que havia comanat el rei, que foren carregats a la galera.

general del rei d'Aragó, per al seu viatge urgent a Sicília “pels fets de Castella”, el procurador reial hagué de comprar a diverses persones 120 quarteres de forment a 1 lliura i 6 sous la quartera que, més les despeses de producció del bescuit, sumaren 180 lliures.²⁸⁴ Més endavant, també es pagaren 50 lliures pel bescuit de la galera de Tomàs Tomàs, que estava en servei del rei, el qual rebé els diners perquè no hi havia bescuit en tota la ciutat.²⁸⁵

Part de les desviacions de molts dels capitans de flotes, patrons de galeres i també armadors d'embarcacions corsàries es devien a les necessitats del propi sosteniment i funcionament dels vaixells: en primer lloc, el menester dels galiots o remers, indispensables per a la navegació; en segon lloc, els queviures per a la vida a bord. Com ja succeïa amb l'aprovisionament dels membres més indispensables per a la mobilitat del buc, també en l'abastiment de vitualles els comandants pogueren acudir a formes violentes i criminals. És clar, el robatori, a priori, resultava més barat que la compra ordinària, tot i que, a la llarga, podia sortir decisivament més car. Així es justifica un gran percentatge d'assalts d'embarcacions catalanoaragoneses que, com les que barrejaven alguns llocs de costa o petites barques i llaüts de pescadors a la recerca de força motriu pel rem, també aplicaven les mateixes mesures per prendre bestiar de les possessions de marina i de les ciutats, cal pensar que per al seu propi manteniment. Aquests atacs són sovint caracteritzats a la documentació com *carnatges* o *carnabatges*, és a dir, dirigits a la presa específica de carn, generalment animals o ramats sencers, que causaven un greu perjudici als pastors, que podien córrer la mateixa sort que la dels seus bestiar, i també als negocis dels senyors i propietaris de les finques rústiques que es trobaven arran de mar. Es tractaria, és clar, de fets criminals, captures injustificades, comportaments més propis d'embarcacions enemigues, que no pas de les dels senyors de la terra, però representen part del greu problema i de la dicotomia constant amb la qual els dirigents de les ciutats s'hagueren de confrontar en un dia a dia marcat per la proliferació de costosos armaments navals que no podien sempre mantenir-se en base a captures legítimes.

²⁸⁴ ARM, RP 3526, 87r. La despesa es feu el 1434, però no fou anotada fins al 1441 perquè no havien obtingut “manament del rei”.

²⁸⁵ ARM, RP 3527, 81v i 83v.

A l'illa mallorquina, un dels primers atacs registrats d'aquest tipus fou el robatori d'un cabrit de n'Antoni Font d'Andratx, que estava en una barca en el port d'aquella vila, per part de la companya de la barca d'en Geronella.²⁸⁶ També l'illa de Menorca es veié perjudicada pel carnatge comès per alguns homes de la nau d'Antoni Font, comandada pel mercader i ciutadà de Barcelona Pere Ballester, mentre aquesta es trobava fondejada al port de Fornells. Les autoritats menorquines, per reintegrar-se dels mals, es retingueren alguns diners que devien al mercader per vuit quarteres i mitja de faves que havia portat per provisió de l'illa. Pere confessà que ell no havia participat en la presa, tot i haver estat assenyalat pel pastor que guardava el bestiar perjudicat, a la qual cosa els consellers de la ciutat comtal respongueren que *los justs no degen ésser punits per los injusts*.²⁸⁷

Òbviament, però, com més gran fos l'embarcació armada, més gran seria l'impacte de les preses. La galera de Pelai Unís, armada en servei del rei el 1430, fou la protagonista, dos anys després, d'ocasionar greus danys en el bestiar de la possessió de Miquel Martorell, de Pollença, especialment en la presa d'ovelles, porcs, anyells, entre d'altres coses.²⁸⁸ Més gran fou l'impacte que causà la galera del cavaller Galceran de Requesens, batlle general de Catalunya, un dels personatges més controvertits de l'època dins la vida política del Principat, però també en les aigües del rei, ja que fou inculpat en diverses ocasions d'haver comès actes de pirateria. A l'entorn de l'any 1439 la galera del cavaller prengué terra en alguna part de l'illa de Mallorca i la gent que hi anava *feren carnabatge, ferint en bestiar cabriu e en bous, vaques e vadells* de misser Pere Colomines, jurista, i de Simon Piera, mallorquins. En total, menjaren i se'n portaren en la galera, mortes i vives, 250 cabres i 17 o 18 bous, vaques i vedells. I, posteriorment, entraren dins una casa i hi prengueren els béns mobles. Amb aquesta presa, excepte 6 o 7 bous *qui-s són cobrats naffrats e malmenats*, els trobaren a les mars d'Eivissa. Se'n seguí tan gran clamor de les gents de l'illa, *qui sabets viuen gran part de lurs bestiar*, que el lloctinent del governador obrí un enquesta amb tots els testimonis, que estimaren els danys en unes 300 lliures, i l'envià a la reina perquè els atorgués justícia.

²⁸⁶ ARM, AH 107, 34r-v. 18 febrer 1426.

²⁸⁷ AHCB, 1B. VI-4, 60r. 27 maig 1435.

²⁸⁸ ARM, AH 110, 87r. Març 1432.

El procés, però, per intenció del batlle general de Catalunya, que era el propietari de la galera culpable dels assalts, fou primer reconegut per un dels missers ordinaris de la ciutat de Barcelona, Bonanat Pere. Assabentats de la gravetat dels fets, els consellers de la ciutat comtal aconsellaren a Galceran que l'única manera de defugir de la justícia de la reina seria que fes satisfer els danys al patró de la seva galera, *e farets ço que deurets e és ben propri e pertinent a vós, mossèn, e a semblant de vós*. Amb la qual cosa, però, no es mostrà gaire d'acord el que era en aquells moments batlle general del Principat.²⁸⁹ La quantitat d'animals robats sembla, a priori, desorbitada; però la quantitat estimada pels danys és exactament la que els consellers consideraven que havia de satisfer el culpable per tal de satisfer els robatoris.

En els darrers anys, la galera de Galceran havia estat patronejada pel també cèlebre Bernat de Vilamarí, al capdavant de la qual fou acusat de cometre greus danys, de nou, a l'illa de Mallorca, que es podrien equiparar o, si més no, comparar, amb l'incident anterior. Quan la seva galera arribà al port de Ciutat de Mallorca l'abril de 1432, les autoritats l'acolliren, com de costum, com si fos propi del regne, "per reverència del rei i de mossèn Galceran": els donaren pa, llenyam i possibilitat d'adobar la galera, no sense que abans el patró contragués l'ordinària promesa requerida als comandants dels vaixells armats que arribaven de no damnificar els habitants del regne. Davant la violació del jurament contret, el lloctinent del governador li dirigí una dura carta plena d'indignació, en la qual l'acusava d'haver trencat el port i ocupat algunes barques amb forment de la Universitat, fets esperables només d'infidels i enemics del rei, que ja des de l'inici no foren consentits per mossèn Galceran i que de ben segur tampoc plaurien al monarca. El cap de la governació a l'illa el comminà a pagar una pena de 10.000 florins d'or que podrien augmentar fins a la *punició corporal, la qual demerexets*, si no marxava immediatament del port i de tota l'illa sense causar més danys a ningú.²⁹⁰

En tot un altre context, seguint amb els robatoris d'aliments i queviures per al lògic manteniment de les naus, però que alguns àvids patrons perpetraren aleatòriament i amb l'única intenció de robar i perjudicar, les illes tornaren ser el blanc

²⁸⁹ AHCB, 1B. VI-6, 116r-v. 6 agost 1439; 120r-v. 14 agost 1439.

²⁹⁰ ARM, AH 110, 91r-92r. 9 abril 1432. Supòs que es tractava de la mateixa galera que Galceran armà pel rei a València el 1432, que l'hauria d'acompanyar en la seva segona expedició a Nàpols.

d'una esquadra formada per quatre naus armades per la ciutat de Barcelona el 1457, de les quals era capità mossèn Bernat Miquel, un dels consellers. Els jurats de Mallorca insistiren al rei de Navarra, lloctinent del rei Alfons, en el bon acolliment que els feren i en què els oferiren la possibilitat de vitualles. Això no obstant, en la missiva que dirigiren als consellers de Barcelona admeteren que, a causa de la pestilència, no els havien deixat desembarcar a Ciutat, encara que sí que els havien volgut socórrer de tot el necessari. Malgrat tot, el capità, patrons i alguns dels tripulants de les dites naus desembarcaren en una possessió de mossèn Burguès i li prengueren diversos caps de bestiar, que foren embarcats a les naus: 770 cabres, 60 bocs grans, unes 100 ovelles i 10 bèsties bovines, segons una relació manada fer per Francí d'Erill, lloctinent. Els mals s'estimaren en 1.000 florins d'or, atès que s'hi comptaven cabres i ovelles que havien parit o estaven a punt de parir, que pretenien que fossin cobrats dels béns de la ciutat de Barcelona, que havia estat la promotora de l'armada.²⁹¹

4. La defensa costanera: el paper de les armades ciutadanes

Ja des de l'inici del segle XIV les principals ciutats marítimes de la Corona havien anat adquirint un rol cada vegada més important en la gestió de la defensa de les pròpies costes, compartida amb una participació més o menys acusada depenent dels casos de la institució monàrquica. La defensa de la costa, més enllà de la salvaguarda dels propis pobladors i el manteniment de la pau en els ports i en les riberes, comprenia la protecció de la major font de riquesa de les ciutats: la mercaderia. Possiblement per això, els nuclis urbans adoptaren amb consciència el rol de protectors d'aquell espai marítim com a principals beneficiaris de la tranquil·litat en aquell sector. Com s'ha vist ja en el primer bloc de la tesi, estant el regne de Mallorca inserit en un mateix nucli municipal juntament amb la ciutat, la defensa – del nucli urbà, però també del mateix regne sencer – recauria – encara que, de vegades, just en teoria – de manera paritària entre les finances municipals i les del reial patrimoni, en el sistema conegut com el “pariatge”.²⁹²

²⁹¹ ARM, AH 679, 100r. 15 novembre 1457. És probable que les naus barceloneses a les quals es fa referència fossin les que armà la ciutat de Barcelona aquell mateix any amb la finalitat de capturar embarcacions enemigues i repartir-se el botí, encara que, segons Anna Unali, foren tres i no, quatre. Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 53.

²⁹² Vegeu l'apartat “El poder de les ciutats en l'espai marítim” en el primer bloc de la tesi.

En temps del Magnànim, aquest sistema tradicional no escrit de compartimentació i divisió de competències i obligacions envers l'espai marítim delegaria a les ciutats una funció defensiva potser encara més acusada que en períodes precedents, ja que la major part dels efectius navals de la Corona estaven compromesos amb les guerres del monarca i es complica el quadre de les relacions políticodiplomàtiques del mediterrani amb l'aparició de poderosos enemics interessats en atacar les costes catalanoaragoneses. Gran part d'aquests apareixerien a conseqüència de les decisions bèl·liques del mateix monarca Trastàmara, però no exclusivament. L'interessant en aquest camp és també esbrinar un tipus d'amenaça marítima desvinculada de manera total del quadre de la diplomàcia vigent i de les aliances del rei amb altres dirigents territorials. Per una banda, operacions individuals desenvolupades per veritables professionals de les activitats marítimes que saberen aprofitar bé la conflictivitat a les mars i transformar-la en oportunitats de lucre. I, per altra banda, la inesperada acció dels armadors súbdits del rei en contra dels propis territoris i dels interessos de les ciutats. Dos tipus de comportaments que s'acostarien, tot i que no sempre ho fossin considerats, a la definició canònica i teòrica dels veritables pirates.

Val a dir que, d'una manera indirecta, també els efectius de la flota reial contribuïren a la contenció de les forces enemigues i, per tant, també acompliren una certa missió defensiva, durant el seu servei tant a les guerres del monarca com a les mateixes ciutats. La promoció armadora del rei, que atragué l'empresa de les capes altes socials, proporcionà una disponibilitat de grans embarcacions de guerra armades i llestes per al combat que les ciutats saberen emprar en profit propi. Al costat de la preparació i enllestiment de les seves embarcacions per a combatre els corsaris enemics que visitaven les costes, els dirigents municipals sovint commutaren les despeses d'armament pel sou a capitans i patrons catalanoaragonesos perquè ells mateixos complissin amb la tasca defensiva del municipi. És així que els mateixos capitans, patrons i armadors de galeres pel rei representaren, a la vegada, un suport i un entrebanc per a la protecció del territori encapçalada pels nuclis urbans, una arma de doble fil. Les seves capacitats bèl·liques i les permanents necessitats de botí per al seu manteniment les impulsaren, en ocasions, a la comesa de pràctiques piràtiques a les mateixes terres del rei, davant les quals les ciutats dubtaren sempre dels procediments a seguir. Al cap i a

la fi, es tractava de súbdits del rei, incorporats al seu estol i que gaudien, a més, salconduit específic del monarca.

En darrer lloc, el cors tradicional, compost fonamentalment per petits armadors dedicats a la lluita contra l'enemic islàmic, desenvoluparia en la seva prossecució lucrativa també una indirecta i més aviat feble comesa defensiva que, però, augmentarà qualitativament en adaptar-se a l'escalada bèl·lica posterior als esdeveniments de Ponça.

Les principals ciutats de la Corona funcionaren, en definitiva, de caps territorials aglutinadors de les mesures defensives dels regnes o districtes als quals pertanyien i, almenys en una ocasió confirmada en tot el període estudiat, decidiren unir els seus esforços per fer front de manera conjunta al complicat escenari marítim que tenien al seu davant i que comprometia de manera preocupant les vies d'aprovisionament i el negoci de la mercaderia. D'aquesta manera, els armaments promoguts pels consells urbans es convertiren en crucials per la protecció dels territoris reials. La seva habitual contribució als conflictes empresos pel monarca, ja fos a través de préstecs o donacions de corts, que les transformava en parcials promotores de la iniciativa bèl·lica, serien també de les més perjudicades per la mateixa, per la quantitat de recursos que haurien de mobilitzar per contenir els efectes tant de les flotes enemigues com de l'arbitrarietat i la manca de disciplina dels propis comandants de les expedicions navals.

Els armaments municipals es mobilitzarien bàsicament davant de tres tipus de situacions: en la percepció d'una amenaça marítima per part de vaixells tant enemics com connacionals; en la voluntat de protegir les embarcacions comercials i garantir la salva arribada al seu destí, i en l'aprovisionament de vitualles, especialment de blats i forments. Sovint, una mateixa empresa armadora, que solia tenir una durada d'uns quants mesos o, fins i tot, dies, si era el cas d'un perill molt puntual, englobava les tres missions, per assegurar-se el profit de l'armament, i àdhuc comprenia la possibilitat d'originar petites incursions per les costes musulmanes i granadines per acabar d'arrodonir els guanys, o bé es dedicava a la cobertura de les rutes comercials per incorporar beneficis a través dels nòlits. És a dir, aquests tipus d'armaments actuarien d'una manera semblant a la flota reial, combinant actuacions bèl·liques i comercials per compensar la gran inversió necessària en aquests tipus d'armaments i garantir, a més, uns guanys suficientment atractius.

Les flotes ciutadanes, per altra banda, en arreplegar la major part de les funcions de la defensa marítima, sovint obtingueren, per petició prèvia, la cessió del dret del quint que li pertocava al monarca, la qual cosa només compensaria de manera mínima l'escassa o inexistent contribució del sobirà en la protecció marítima de les seves terres i dels seus súbdits o la concessió de forces que les ciutats li oferirien per als seus afers. Com ja s'ha vist en el primer bloc de la tesi, les armades promogudes per la ciutat de Barcelona, per exemple, estaven teòricament exemptes del pagament del quint des del privilegi de Ramon Berenguer III el 1118, que fou ratificat de manera perpètua pel Magnànim el 1424. Encara que, en aquella ocasió, l'armada en qüestió no tendria l'objectiu de salvaguardar les costes, sinó, en paraules d'Alfons, *circa expeditionem nostri exercitus versus armatam Janue, et alios nostris subditis inimicos intendimus personales*.²⁹³ El perdó del quint era una de les sol·licituds més demandades per les ciutats al monarca, juntament amb la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal sobre tots els acordats pels capitans i patrons d'aquelles, amb independència de l'almirall, el vicealmirall o el capità general. La ciutat de Barcelona obtindria també aquest privilegi el 1393 per part del rei Joan I, circumscrit, però, només a vint anys. Seria després ratificat per Ferran I el 1413 i per Alfons el Magnànim el 1424, amb data d'execució a partir de 1434, moment en què acabaria el termini del privilegi del seu pare, i aquesta vegada per trenta anys més.²⁹⁴ És possible que el privilegi s'allargués amb anterioritat just abans de la segona expedició cap a Nàpols, per la qual foren enviades de Barcelona vint-i-quatre galeres el 1424 comandades per Frederic, comte de Luna, i que atacarien en primer lloc les costes de Barbaria.²⁹⁵

També a la ciutat de València el 1458 el monarca atorgaria el quint de totes les embarcacions armades per la pròpia ciutat amb la intenció de protegir les costes del regne.²⁹⁶ La cessió de la part corresponent al rei i la llibertat de moviment respecte a l'almirall seria també una demanda de les armades que algunes ciutats de la Corona, de manera conjunta, posaren en funcionament per a la policia de les costes.²⁹⁷ En d'altres

²⁹³ Capmany y de Monpalau, *Ordenanzas de las armadas*, II, 428-429 (doc. 288).

²⁹⁴ *Ibidem*, 418-419 (doc. 282); 426-427 (doc. 287).

²⁹⁵ Udina Martorell (dir.), *Dietari de la Deputació*, 70; Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardits*, 235.

²⁹⁶ *Aureum Opus*, ff. 203. Recollit també a Andrés Díaz Borrás, «La legislació valenciana», 372.

²⁹⁷ Jesús Massip i Fonollosa, «Capítols per a la defensa de les mars i de les mercaderies», en *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2005), 396.

ocasions, el monarca, en canvi, desviaria cap a les arques municipals el que a ell correspondria de les empreses dels corsaris particulars: seria el cas de la ciutat de Mallorca entre 1408 i 1410.²⁹⁸

4.1. La col·laboració de la corporació de mercaders

En el finançament d'aquelles empreses, no sempre fàcil a causa dels grans costos que implicaven sense unes garanties que asseguressin de manera predeterminada la inversió, el paper de la corporació de mercaders, sobretot pel que fa a les ciutats de Barcelona i de Mallorca, seria clau a partir de la primera dècada del segle XV. També s'ha comentat en el primer gran apartat de la tesi la varietat de recursos als quals els dirigents municipals pogueren recórrer per sufragar aquests armaments: des de l'almoïna, fins a una taxa puntual sobre la població, des de la col·laboració del rei en la meitat de les despeses – a Mallorca – fins a la implicació directa del Col·legi de la mercaderia.²⁹⁹ La tesi d'Elena Maccioni ha posat de manifest que la ciutat de Barcelona es recolzà en els defenedors i consolat i, en definitiva, en l'impost dels dos diners per lliura que els seus gestors retenien del tràfic de mercaderies per la ciutat per a l'enllestiment de galeres guardacostes que, com he indicat més amunt, mantenien la doble funció de resguardar el territori, però també l'exercici de la mercaderia. La corporació dels mercaders hauria estat, per tant, la primera beneficiada d'aquelles mesures, d'aquí el seu interès i contribució directa. I, a la inversa, de vegades la iniciativa sorgiria de part dels mercaders, que pressionarien a la ciutat perquè els ajudés a finançar armaments per a la protecció de la mercaderia.

Alguna d'aquestes empreses conjuntes entre el Consolat de Mar de la capital catalana i els mateixos dirigents municipals fou la de 1424, en què s'armaren tres embarcacions que haurien de recórrer la costa catalana, provençal, Sardenya i Sicília combatent els enemics del rei, escortant les embarcacions mercantils catalanes i, a la vegada, portant blats a la ciutat.³⁰⁰ El 1449, en canvi, els consellers armarien una de les

²⁹⁸ María Dolores López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)* (Barcelona: Institución Milà y Fontanals. Anejos del Anuario de Estudios Medievales, número 31, 1995), 629, nota 63.

²⁹⁹ Vegeu l'apartat "El poder de les ciutats en l'espai marítim" del primer bloc de la tesi.

³⁰⁰ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 66-67; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 192. Aquestes serien les comandades per Bartomeu Pisà, Francesc Gener i Garcia Amat, que en el seu retorn cap a Barcelona s'apoderarien d'alguns béns carregats en la nau de l'honrat Francesc s'Anglada, mercader de Mallorca,

galeres del pariatge, és a dir, de les finançades per l'impost que cobraven els defenedors de la mercaderia a través del Consolat, per capturar a un corsari català, Joan Torrelles, el qual, al capdavant d'una de les galeres de la Generalitat, havia estat encarregat d'escortar les naus mercantils que arribaven a la costa catalana. Al final, però, com tants altres desitjosos de guanys, acabaria per representar ell mateix un propi perill per a la costa i un enemic a combatre.³⁰¹

Un esquema semblant es despleguà a la ciutat de Mallorca a la mateixa època. Després del reconeixement del Col·legi de la mercaderia el 1409, foren els seus dirigents, els defenedors de la mercaderia, els que suplantaren el tradicional rol del monarca en la subvenció de part dels armaments del regne mallorquí per a la defensa.³⁰² El tradicional sistema del pariatge mallorquí, segons el qual, des del temps de la monarquia privativa, els monarques havien de contribuir en un cinquanta per cent (i un altre cinquanta per cent, la ciutat i regne) als armaments per a la protecció del territori, que seria ratificat per Pere el Cerimoniós en incorporar-se el regne de Mallorca a la Corona d'Aragó, arribaria molt malmenat i gairebé desert a finals del Tres-cents.³⁰³ No sabem fins a quin punt aquesta pràctica del bescanvi pogué continuar també durant el segle XV, atès que el sistema d'armaments duals entre dos caps – monarquia i municipi – estava imprès entre les franquesses del regne i, per tant, era d'obligat compliment per part dels sobirans de la Corona. El cert és que, en tot el període comprès, no es té constància de ni tan sols un armament a través d'aquest sistema.

El reial patrimoni, del qual sí es conserva la documentació fiscal, tant de dades com de rebudes – tot i que algunes són parcials i incompletes –, només participà, almenys que s'hagi pogut documentar fins al moment, en un dels armaments dirigits a

pel musulmà de Bugia Alí Benxernit. Vegeu l'apartat "L'estructura de les llicències o patents". L'armada havia estat preparada com a resposta a la presa de la nau del català Fornaris per part de pirates marsellesos, però és possible que s'aprofités l'avinentesa per a l'aprovisionament de blats, d'aquí que, tal i com comenta E. Maccioni, s'armessin naus en lloc de galeres.

³⁰¹ Els còsols haurien hagut d'abonar un terç de les despeses de l'expedició, d'acord amb el rol que tendrien en la gestió de l'armada. Maccioni, *Il Consolato del mare*, 200 i nota 70. No obstant la ratificació de l'armament de la galera del pariatge, l'agost de 1449 la Diputació del General prestaria una galera als consellers durant cinc anys. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 269, nota 55. Vegeu també Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 51 i 61.

³⁰² Sobre el naixement d'aquesta nova institució vegeu l'apartat del primer bloc "El Parlament de 1400".

³⁰³ A les corts de 1380 els representants del regne hagueren d'insistir al rei perquè col·laborés en el finançament d'aquests armaments, tal i com li pertocava. Vegeu-ho al primer bloc de la tesi, concretament a l'apartat "El consolat de mar".

la caça d'embarcacions corsàries. Fou en el marc de la guerra amb Castella el 1430, quan a la governació de Mallorca arribà la notícia, per via de València-Eivissa, que una nau de genovesos de *Camuchí* es dirigia cap a les Balears amb missatgers del rei de Castella que es traslladaven a Gènova, des d'on havien de conduir deu naus que s'hi armaven per a fer la guerra als súbdits del rei d'Aragó. El batlle general de València demanava expressament als de les Illes que fessin el possible per prendre-la. Dies més tard, els jurats d'Eivissa notificaren que, efectivament, ja havia arribat. La nau genovesa es trobava immòbil a l'illot de davant del port del Castell i, tot i que els eivissencs feren tot el possible per atrapar-la, *no hi avien poscut pendre torn ni bolta de haver-la*. Fou aleshores quan decidiren avisar de tot plegat als jurats de Mallorca. Reunits aquests amb el governador, el seu assessor i el lloctinent del procurador reial, decidiren que la millor manera per prendre la nau de *Camuchí* era amb l'ajuda de tres galeres armades que aleshores es trobaven al port de Mallorca, pertanyents a Sancho d'Elmo, mossèn Bellví i Pere de Caldes. La seva missió consistiria en traslladar-se a Eivissa, juntament amb una balener armat a Mallorca, i atrapar la nau genovesa. El balener havia de partir la nit següent en direcció a Alger amb una càrrega de mercaderies, així que es decidí que acompanyés a les galeres en el seu viatge a Eivissa, ja que, tanmateix, no es desviaria gaire de la seva ruta. Fou el governador qui instituï els capitans de les tres galeres: serien Guillem Hug, un dels jurats, i mossèn Antoni Castell; a la vegada que feia pagar les provisions a la procuració reial, atès que l'afer atenyia el rei. Aquestes consistiren solament en vitualles i noranta companyons de ballesta repartits entre les quatre embarcacions, els quals es traslladaren a Ciutat i renunciaren a obtenir cap sou, ja que es tractava d'un servei al rei. Només sol·licitaren que els proporcionessin el menjar i el beure.

Les tres galeres i el balener marxaren del port de Mallorca a l'hora de vespres d'un diumenge i arribaren a Eivissa el vespre següent. La nau amb els emissaris del rei de Castella ja havia marxat. Només hi trobaren dos servicials que els eivissencs havien pres quan hi feien aiguada. Interrogats pels capitans de la flota mallorquina, confessaren que el patró era Nicoloso de *Camuchí*, que es tractava d'una nau de vuit-centes botes, i en la qual hi anaven dos genovesos: Ambrós Lomelli (Ambroggio Lomellini) i Albert Catany (Alberto Cattaneo), presumiblement els missatgers del rei de Castella, acompanyats de dos altres genovesos vells. També l'arquebisbe de Sevilla i molts

notables homes d'aquell regne que afirmaven anar a Roma. Una altra nau de Saona, de Jaume Baco, els havia fet de conserva des de que partiren de Cadis.³⁰⁴

Tot i que aleshores la Corona d'Aragó es trobava amb treva amb la Superba,³⁰⁵ intentarien aturar a tot preu que els seus tradicionals enemics prestessin qualsevol tipus d'ajuda als castellans en la guerra que feia poc havia esclatat amb els seus veïns catalanoaragonesos. Per altra banda, s'aprofitarien els serveis de tres galeres ja armades i presents, per casualitat, al port de Mallorca en aquells moments. Aquestes, molt probablement, havien estat mobilitzades pel rei, que aleshores començava ja a preparar la seva nova projecció italiana: la de Pere Caldes i la de Francesc de Bellví participarien en el segon viatge mediterrani del rei el 1432, i la de Sancho d'Elmo fou present, en canvi, en la primera expedició a Nàpols, el 1420.³⁰⁶ Possiblement per aquest motiu el governador obligaria a implicar-se a la procuració reial. En efecte, no es tractaria d'una missió defensiva *per se*, o almenys no a curt termini, en el sentit que no es perseguiria acabar amb un perill imminent, sinó evitar possibles mals futurs en els esdeveniments de la guerra amb el regne de Castella.

Les arque reials només tornarien a sufragar embarcacions dirigides a portar missatgers al monarca o al trasllat dels oficials de la governació a l'illa, o d'allí a altres indrets. El 1412, es pagaren 112 lliures i 10 sous per armar un rampí que havia de portar al donzell Antón Luna, per ordre del rei, a Sicília. Quan arribà a Mallorca no trobà cap fusta que s'hi dirigís en aquells moments, així que, valorada la importància dels seus afers, s'acordà finançar un trajecte a propòsit. En una altra ocasió, la procuració reial sufragà el viatge d'un llaüt en el qual Francesc del Postigo havia de passar a Eivissa des de Mallorca per fer-hi armar certes galeres per ordre del rei, les quals haurien d'anar a Niça *per lo fet de la unió faedora*.³⁰⁷ I el 1435, la procuració reial i la Universitat col·laboraren conjuntament amb les despeses d'expedició d'un lleny per advertir el monarca d'un gran estol que es preparava a Gènova amb la intenció d'atacar Gaeta,³⁰⁸

³⁰⁴ ARM, AH 114, 60r-61r. 4 abril 1430. Tot i aquesta notícia en la correspondència del governador, no apareix cap despesa al respecte en els registres de dades de Reial Patrimoni.

³⁰⁵ En concret, des de 1428, i que seria definitivament trencada amb la batalla de Ponça al 1435. Costa, «La pau del 1428», 555-76.

³⁰⁶ Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», 100-102 (doc. 31).

³⁰⁷ ARM, RP 3507, 76v. 1412; ARM, RP 3511, 108v. L'última notícia, tot i que no apareix datada, es pot situar l'estiu de 1416, quan diversos caps d'estat es reuniren per afrontar el tema de la unió de l'Església. Vegeu la nota 14.

³⁰⁸ ARM, RP 3520, 79v.

que al final seria el que s'enfrontaria amb l'armada reial a Ponça. No obstant aquelles inversions, però, no ha quedat rastre de la participació del Reial Patrimoni en altres armaments de caire defensiu.

En canvi, la recentment creada corporació de mercaders de Mallorca jugaria un paper actiu en el cofinançament de les armades contra corsaris a través de l'impost del "diner de la mercaderia" que gestionava, un diner per lliura sobre totes les importacions i exportacions de productes. El Col·legi de la mercaderia mallorquí, vinculat al Consolat de Mar, restaria tutelat pel municipi, i així, també, la gestió de l'impost del diner. Tenint en compte els acords del Contracte Sant, les partides d'un ingrés fonamentalment percebut per a la defensa de l'art mercantil – la qual incloïa, de manera gairebé evident, l'armament d'embarcacions per a la defensa de la costa, dels negocis mercantils i de les embarcacions comercials – es degueren dedicar al pagament de les pensions dels censos dels creditors del regne fins al 1425, moment en què se suspengueren per problemes entre la ciutat i la Part Forana del regne en referència a la contribució que havia de fer cadascuna.³⁰⁹ Això no fou un impediment, però, perquè el 1410 els defenedors financessin, juntament amb la Universitat, l'armament de la nau de Llop Antoni per fer front a una nau o barxa de corsaris portuguesos que el 15 d'agost havia arribat a les mars de la Porrassa.³¹⁰

No se sap d'on pogueren extreure aquells recursos, ja que els arrendaments de l'impost del vectigal de la mercaderia es coneixen només a partir del 1426, any posterior a la congelació dels pagaments als creditors catalans, i fins al 1442, a propòsit dels pagaments que els defenedors adreçaren al picapedrer Guillem Sagrera per a la construcció de la llotja.³¹¹ En el contracte entre els representants de l'estament mercantil i el que seria el principal artífex de l'obra, els primers li cediren la totalitat dels ingressos anuals del diner de la mercaderia fins a un total de 22.000 lliures de reials menuts de Mallorca, i només es reservaren 150 lliures a l'any per a les despeses del

³⁰⁹ Vegeu Santamaría Arández, 'El Reino de Mallorca', 140-141. Sobre el contracte sant i les seves condicions, vegeu, en el primer bloc de la tesi, "El Parlament de 1400".

³¹⁰ ARM, D0019, 91v. 9 octubre 1410. Aquell dia els jurats encara devien 55 lliures 18 sous i 10 diners de la meitat d'allò que els tocava pagar, en referència a la compra de bescuit, pa fresc, vi, cansalada, formatges i altres vitualles, el sou o salari dels acordats, i altres coses.

³¹¹ També a Barcelona es destinava una gran part d'aquella taxa a la construcció de la Llotja de la mercaderia: Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 126.

Col·legi.³¹² Aquest acord trastocava l'ordre de prioritats que havia marcat el rei Martí a l'hora de consignar el diner de la mercaderia al Col·legi de mercaders de Mallorca, segons el qual la taxa hauria de ser invertida en la defensa de la mercaderia, amb permís per poder dedicar allò sobrant a la construcció de la llotja. Això no obstant, l'acord sobre la consignació de solament 150 lliures per a possibles despeses dels defenedors es mantingué només durant els tres anys posteriors al contracte, ja que a partir de 1429, tot i dedicar-se la major part de les rendes de l'impost a l'obra de la llotja, la quantitat assignada al col·legi anà en augment.

És possible que alguns episodis haguessin posat de manifest la necessitat que el col·legi comptés amb majors recursos per poder dedicar, per exemple, a la defensa del comerç i de les costes.

A l'inici d'octubre de 1429, els mercaders i defenedors de la mercaderia d'aquell any, Pons Deslledó i Guillem Mateu, transmetien al governador de Mallorca la seva preocupació per les conseqüències que la recent declarada guerra amb Castella pogués tenir sobre el sector mercantil mallorquí. Embarcacions armades a Cartagena ja havien arribat en dies anteriors a les mars de la parròquia de Sóller i els defenedors s'havien vist obligats a armar el balener de Joan Ferrer, de Ciutat de Mallorca, per tal de foragitar-lo. Davant el probable augment de l'amenaça marítima, sol·licitaren al lloctinent la capacitat d'armar embarcacions per poder fer front a aquella nova amenaça a través de la imposició d'un "passatemp" sobre la mercaderia, que aquest acceptà.³¹³ Evidentment, les 150 lliures anuals que percebien del vectigal no eren suficients per poder mantenir un armament de manera semi-permanent mentre durés el conflicte amb Castella, d'aquí que es requerís la imposició d'un nou gravamen sobre l'activitat mercantil, el passatemp, també anomenat lou, que s'acostumava aplicar a l'hora de compensar les pèrdues per atacs piràtics.³¹⁴

³¹² A. Frau, 'La Lonja de Palma', *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 1.14 (1885), 2. Durant alguns anys, fou el mateix Sagrera el comprador de l'impost i, tot i que les obres de la llotja cobrien la major part dels ingressos, la quantitat que restava pel Col·legi varià al llarg dels anys. Es poden veure tots els pagaments a Sagrera, així com els arrendadors de l'impost entre els anys 1426 i 1444, a A. Frau, 'La Lonja de Palma', *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 1.32 (1886), 11-13.

³¹³ ARM, AH 113, 163r. 13 octubre 1429.

³¹⁴ El lou o passatemp era una mesura per prevenir les temudes i catastròfiques represàlies. La comunitat mercantil consentia pagar un impost per compensar les pèrdues de víctimes d'atacs dels seus connacionals i evitar, així, segrestos i embargaments de béns. La Corona d'Aragó solia tenir-ne de permanents amb els estats limítrofs com França i Castella. I a l'època també se n'aplicarà una al comerç amb Flandes. Vegeu Elena Maccioni, «Strategie di pressione politica durante il regno di Alfonso il

De tota manera, resulta lògic que a partir d'aleshores els defenedors procurassin anar augmentant paulatinament la part que percebien de l'ingrés del vectigal, sense perjudicar en excés les obres de la llotja. De fet, l'arrendament de l'impost d'aquell any es retardà fins al dia 27 d'octubre – a diferència de la resta d'anys, en què es feia el setembre –,³¹⁵ després que el lloctinent de la governació publicqués la notícia de l'armament que feien els defenedors del balener de Joan Ferrer de Mallorca, capitanejat pel mercader mallorquí Bernat Bru, amb la finalitat de tenir segures les mars i l'illa i preservar els navilis que entressin i sortissin mercantívolament de Mallorca. El lloctinent atorgà a Bernat Bru tota la jurisdicció civil i criminal sobre les persones que s'acordessin en el balener *segons que tals capitans de fustes armades han acostumat de haver, axí de dret com de costum*, així com la capacitat de prendre sagrament a tots els tenguts del balener perquè complissin les ordres del capità.³¹⁶ Es desconeix el temps que aquesta embarcació estigué al servei de la defensa de la mercaderia i de les costes del regne, però s'intueix una curta durada, tenint en compte la treva de 5 anys signada entre Castella i Aragó el juliol de 1430.³¹⁷

D'acord amb l'embargament de les entrades municipals, també el 1423 els jurats de Mallorca van haver de recórrer a la imposició d'una taxa extraordinària per fer front a la defensa davant les notícies de l'enllestiment d'un gran estol genovès. La darrera pau signada per Alfons el Magnànim amb el *doge* genovès havia expirat el 1420 sense voluntat per part de cap dels dos de renovar-la, i les pretensions del primer al tron napolità haurien col·locat automàticament la Superba del costat del competidor del catalanoaragonès en aquell regne: Lluís d'Anjou, comte de Provença, encara a les portes del famós i traumàtic saqueig que patí la ciutat de Marsella per part de l'estol del rei Alfons. Des del juny de 1420 arribaven notícies de nombrosos armaments per part de la República a les terres del rei: s'alertava de la preparació d'onze naus, cinc galeres i alguns rampins armats, mentre que, un any després, l'amenaça la representaven nou naus i una galera que teòricament s'estaven preparant per anar a atacar les costes de la

Magnanimo: l'utilizzo delle rappresaglie», *Annali dell'Istituto italiano per gli Studi Storici* 28 (2014-2015): 353-391; Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 172-173.

³¹⁵ A. Frau, 'La Lonja de Palma', *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 1.32 (1886), 11-12.

³¹⁶ ARM, AH 113, 170r. 22 octubre 1429.

³¹⁷ Vegeu l'apartat "La pirateria castellana" de les amenaces.

Corona.³¹⁸ Aquelles advertències es materialitzaren en el desplegament de la fúria genovesa sobre les costes catalanes, concretament en l'atac a Cadaqués per part de tretze fustes i el desembarcament i crema del lloc de Llançà, a mitja llegua terra endins, el juny de 1421.³¹⁹

Les notícies que arribaren des de Catalunya més el nou avís que s'obtingué el setembre de 1423 alertant d'un nou enllestiment d'embarcacions a Gènova, aquesta vegada de devuit naus i vint galeres, augmentà la percepció de perill a les Illes. Es creà un comitè format per quinze persones diputades de la guerra – dues per parròquia – per acordar, juntament amb els jurats, diverses mesures defensives que serien sufragades per mitjà d'un préstec de totes les parròquies foranes a la Universitat del regne.³²⁰ Encara que no se sap la quantitat que comprenia la taxa, l'hagueren d'abonar fins i tot aquells que, pels seus càrrecs, estaven exempts d'haver de contribuir en qualsevol tall reial o veïnal, com el collidor del bací de Sant Jordi d'Alfama a la parròquia d'Inca.³²¹ La Universitat invertí els diners en patrons i vaixells, així com en una sèrie d'endreces a la ciutat per tal de preparar-la per a la guerra; provisions que afectaven els murs, les portes i el port.³²²

Però també la procuració reial s'esmerçà en reforçar les infraestructures defensives de l'illa sota la seva salvaguarda: es construïren bombardes per als castells roquers, es compraren ballestes i passadors, i es pagaren soldats i gents d'armes per la defensa del castell de Bellver, també ballestes pel castell d'Alaró i diverses provisions pel castell del rei de Pollença.³²³ Es repararen, així mateix, els murs d'Alcúdia, i s'obligà els pobladors d'Artà a portar armes en qualsevol moment per tal de poder defensar la marina i el castell de Capdepera.³²⁴ Això no obstant, no es té cap constància que les fortes amenaces es materialitzessin en cap atac al regne de Mallorca en aquells anys,

³¹⁸ ARM, EU 3, 247r. 17 juny 1420; 275r-276r. 19 maig 1421.

³¹⁹ Ibidem, 276v-277r. 17 juny 1421; 278r. 19 juny 1421.

³²⁰ Ibidem, 303r-305r. 14 setembre 1423; 308r-v. 9 octubre 1423; 308v-309r. 20 octubre 1423.

³²¹ ARM, AH 99, 283r. 16 octubre 1423; 301r-v. 27 octubre 1423; 306v-307r. 29 octubre 1423.

³²² Antonio Ortega Villoslada, «Del port a l'Església: apunts sobre documentació marítima conservada als arxius mallorquins (Arxiu Diocesà i Arxiu Capitular de Mallorca)», en *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, ed. Roser Salicrú i Lluch (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019), 237. No he pogut accedir personalment al document citat per l'autor a causa del tancament dels arxius generat per la crisi del Covid-19.

³²³ ARM, RP 3514, 77v-79r, 81v. Novembre 1423. La notícia de la fortificació de tots els castells apareix també a Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 154.

³²⁴ ARM, AH 99, 285v. 20 octubre 1423; AH 100, 181r-v. 13 octubre 1423; 288r-v. 20 octubre 1423.

però és possible que la gestió d'aquella crisi, que agreujà sens dubte una pressió fiscal bastant acusada, estigués entre les causes de les desavinences entre les parròquies i la Ciutat que obligarien a bloquejar els pagaments del Contracte Sant el 1425.

Per altra banda, la Concòrdia de Barcelona de 1431, moment en el qual s'acordà la represa dels pagaments als censalistes catalans interromputs el 1425 i, per tant, la dedicació completa de la major part dels ingressos de la Universitat, no sembla que afectés – almenys en un primer moment – a la percepció de l'impost del diner per part dels defenedors, ni a la parcial desviació dels ingressos d'aquest a les obres de la llotja.³²⁵ De fet, l'abril de 1434 el Col·legi de la mercaderia es faria càrrec de la meitat de les despeses de l'armament de la nau d'Antoni Cantó i de la galera d'en Roca, que els jurats, juntament amb el lloctinent i els defenedors, acordaren disposar per anar a la caça d'una nau castellana patronejada per corsaris portuguesos. Després que la nau arribés al port de Mallorca i els patrons sol·licitessin la salvaguarda al lloctinent Joan Desfar, aquest convocà els jurats i els defenedors, i obtingueren informació que la nau castellana havia perseguit fins a les mars de Mallorca a la nau d'en Cantó, que venia de Llevant. Tot i que no l'hagués pogut atrapar, sí que donà caça, quan es trobava a les mars del port d'Andratx, a una nau de ragusins que acabava de partir de Ciutat en direcció a Gènova, i l'hauria presa si no hagués estat per la galiota armada d'en Mates, que la remolcà fins al port d'Andratx. Per tant, lluny d'atorgar-li el guiatge, prengueren la decisió de procedir contra ella amb la nau d'en Cantó, que havia volgut prendre, i una galera armada d'en Roca, que es trobaven en aquells moments al port. Els seus patrons accediren a prestar-los els vaixells si els jurats els *feyan algun acorriment de vitualles*, amb consentiment dels defenedors de la mercaderia. Les despeses es repartiren entre el Col·legi, que elegí l'honorat Francesc Descors com a patró de la galera, i la Universitat, que, juntament amb el lloctinent, decidiren que el capità de la nau fos un dels jurats: Bernat Bru. Perseguien a la nau castellana, que havia *feta la vela*, fins que, una milla o dues després, la perderen

³²⁵ Tot i que Sagrera no rebés cap quantitat per part dels defenedors el 1435, atès que havia estat ocupat en altres tasques encomanades per la Universitat, les retribucions per l'obra de la llotja es reprengueren a l'any següent i interrompudament fins al 1443. A. Frau, 'La Lonja de Palma', *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 1.14 (1885), 2-3, i *Ibidem*, 1.32 (1886), 12.

de vista. Durant els dos dies següents la continuaren cercant, però sembla que, al final, sense sort.³²⁶

No es té constància de què els defenedors tinguessin accés als beneficis del vectigal de la mercaderia a partir de 1435, de manera que queda oberta la hipòtesi d'una possible desviació de la part corresponent a les despeses del Col·legi – a excepció de les destinades a la construcció de la llotja – a la quitació, és a dir, al pagament del deute de censals de la Universitat, a partir d'aquell moment.³²⁷

Sí que el recobrarien, però, el 1449. A l'inici d'aquell any el monarca acceptà tota una sèrie de peticions que els defenedors de la mercaderia li havien traslladat. Entre els capítols aprovats, es contemplava el benefici de l'impost del diner de la mercaderia, almenys fins que s'haguessin pagat les pensions, redimit els censos imposats i acabades les obres de la llotja.³²⁸ La minva de l'estament mercantil es desprèn de la demanda de la reducció de tres a dos del marge d'anys vacants abans de tornar ocupar algun càrrec dins l'òrgan, a més de l'autorització a l'ingrés dels membres dels ciutadans que exercissin l'art de la mercaderia.³²⁹ A més, els mercaders sol·licitaven també un major protagonisme en els armaments que el Col·legi promocionava al costat de la Universitat. Segons deien, les patronies requeien sempre sobre els més "afavorits" de la ciutat i ells fins aleshores no *hagen haüt rahó alguna*. Les seves súplices, que contenien l'obligació que el capità hagués de ser elegit pels defenedors i respondre el col·legi de la mercaderia de tot l'armament – havent, però, prestat jurament i homenatge en poder del

³²⁶ Concordaren que al patró li pagarien en espècie, és a dir, quatre copes d'argent daurades i un quintar de formatges de la terra, amb un cost total de 50 florins d'or, que, amb les despeses, sumarien 95 o 96 lliures de reials de Mallorca menuts, quantitat que s'hauria de repartir entre la Universitat i el Col·legi de la mercaderia (ADM, MSL 353, 30r-v. 19 abril 1434, i 32v. 22 abril 1434).

³²⁷ La font en la qual m'he basada, que és una transcripció documental, no fa menció, a partir del 1435, i tal com havia fet abans, de la percepció per part dels defenedors de la mercaderia d'allò sobrant dels diners del vectigal dedicats a la construcció de la llotja. A. Frau, 'La Lonja de Palma', *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 1.32 (1886), 11-12.

³²⁸ ARM, EU 18, 91r-93v. 8 gener 1449; també a *Privilegis y capítols concedits per los sereníssims reys en favor del Col·legi de la Mercaderia, are novament imprimits per determinació del Concell de dit Col·legi celebrat als 2 del mes de setembre 1656* (Palma de Mallorca, 1656), 15-20, i esmentat igualment a Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 163.

³²⁹ ARM, EU 18, 91r-93v. 8 gener 1449; *Privilegis y capítols*, 15-20; Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del Puerto*, 208, i Roman Piña Homs, *El Consolat de Mar. Mallorca 1326-1800* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1985), 75. El nombre de mercaders havia disminuït, en part, perquè molts d'ells havien ascendit socialment i adquirit la ciutadania per gaudir d'altres prerrogatives. Antonio Planas Rosselló, «La jurisdicción consular y el derecho marítimo y mercantil en el reino de Mallorca», *Legal History Review* 26 (2018), 14-15.

governador o veguer – foren finalment acceptades pel rei i incloses entre els privilegis del Col·legi.³³⁰

Precisament la tardor d'aquell mateix any els defenedors tendrien oportunitat d'emprar els beneficis del diner de la mercaderia per a un nou armament contra corsaris que promouria el mateix Col·legi, juntament amb la Universitat de la ciutat i regne. Potser a causa del compromís d'aquella taxa al pagament de censals, l'organisme municipal li hauria de cedir un nou impost perquè poguessin fer front a les despeses de l'armament. El Gran i General Consell acordà, el dia 7 d'octubre de 1449, el traspàs de l'impost de dos diners *vulgarment appellats de modi*, que cobraven els jurats per quartera de forment que es descarregava al moll de Ciutat, a la gestió directa i perpètua dels defenedors, per acabar de finançar l'armada.³³¹ La mateixa Universitat hauria d'imposar un altre tall per fer front a la seva part de les despeses el 25 de setembre, i demanaria igualment als creditors catalans que, a causa dels grans esforços que estaven duent a terme en defensa i de les extremes necessitats del regne, els volguessin perdonar per un any els 10.000 florins que els devien.³³² Aquests compregueren la preocupació dels mallorquins després de rebre la notícia dels preparatius d'una armada de venecians, amb els quals el rei d'Aragó havia entrat en guerra, essent així que accediren a què fossin destinats al "quitament" només 4.000 florins, podent destinar la resta a les necessitats del regne.³³³ L'armament mallorquí compregué dues naus: la d'en Preixana i la d'en Rafel Julià, més una embarcació de remos que els defenedors anomenaren llaüt i els jurats, galera, la capitania de les quals fou confiada al jurat Joan de Galiana, teòricament contra corsaris, tot i que alguns documents fan referència a què eren biscaïns i provençals i, d'altres, venecians.³³⁴

³³⁰ ARM, EU 18, 92v. 8 gener 1449; *Privilegis y capítols*; cfr. Guillem Morro Veny, *La marina medieval mallorquina (1250-1450)* (Palma: Documenta Balear, 2009), 169.

³³¹ *Privilegis y capítols*, 24-25. Cfr. Piña Homs, *El Consolat de Mar*, 76.

³³² La talla va ser publicada a Agustí Canyelles, «Tall per una armada contra corsaris (1449)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 24 (1932-1933), 8-22.

³³³ ARM, EU 5, 151v-152r. 13 octubre 1449.

³³⁴ Mentre que als capítols del Col·legi de la Mercaderia s'esmenten dues naus i un llaüt (*Privilegis y capítols*, 24-25), a la taxa imposada per la Universitat s'hi especifiquen dues naus i una galera (Canyelles, «Tall per una armada», 8). De l'armament de dues naus i una galera per part de la ciutat de Mallorca en aquells moments se'n fa ressò la documentació barcelonesa per una carta rebuda pels consellers, en la qual els jurats explicaven que s'hi havien vist obligats a causa d'alguns *balaners de biscaïns e aximatex algunes fustes de remos de proensals* (Unali, *II «libre de acordament»*, 26; Eadem, *Mariners, pirates i corsaris*, 134, nota 26). En canvi, el mateix any, la reina Maria també avisà la ciutat de Barcelona de la

El vectigal de la mercaderia de Mallorca entre 1426 i 1444:³³⁵

Any	Arrendament	Guillem Sagrera	Defenedors
1426	1085 ll. / Joan Rafel	935 ll.	150 ll.
1427	1391 ll. / Guillem Sagrera	1241 ll.	150 ll.
1428	1443 ll. / Arnau Riera	1293 ll.	150 ll.
1429	1379 ll. / Antoni de Quint	1179 ll.	200 ll.
1430	1368 ll. / Guillem Sagrera	1168 ll.	200 ll.
1431	1350 ll. / Guillem Sagrera	1100 ll. (sic.)	300 ll.
1432	1510 ll. 10 s. / Guillem Sagrera	1302 ll. 10 s.	208 ll.
1433	2301 ll. / Guillem Sagrera	1238 ll.	1063 ll.
1434	2312 ll. / Guillem Sagrera	1238 ll.	1074 ll.
1435	1400 ll. / Tomàs Pardo	–	(1400 ll.)
1436	1700 ll. / Pere Pardo	1238 ll.	(462 ll.)
1437	1503 ll. / Gabriel Salvà	1238 ll.	(265 ll.)
1438	2000 ll. / Jaume de Pacs	1238 ll.	(762 ll.)
1439	1750 ll. / Gabriel Salvà i Bernat Morell	–	(1750 ll.)
1440	2150 ll. / Antoni Salt	–	(2150 ll.)
1441	2204 ll. / Joan Mars	500 ll.	(1704 ll.)
1442	1900 ll. / Joan Marí	360 ll.	(1540 ll.)
1443	2450 ll. / Daniel Pardo	–	(2450 ll.)
1444	2025 ll. / Pere Morro	–	(2025 ll.)

En l'aparent estira-i-arronsa de l'ocupació del vectigal, els defenedors no sempre pogueren gaudir d'un lliure accés al recurs de l'impost; la penúria econòmica obligava els jurats a segrestar les seves entrades per fer front al pagament del deute de la

prudència d'armar dues galeres, tal i com havien fet a Mallorca, per poder defensar-se dels venecians (Maccioni, *Il Consolato del Mare*, 199, nota 65).

³³⁵ Dades extretes d'A. Frau, 'La Lonja de Palma', *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 1.32 (1886), 11-13. Les quantitats assignades als defenedors a partir de 1435 apareixen entre parèntesi perquè són càlculs meus, a partir de la resta de la quantitat consignada a G. Sagrera del total de l'arrendament de l'impost.

Universitat. Sense poder saber en quin moment l'haurien deixat de percebre, el 1454 el rei tornava incidir en l'atribució del diner de la mercaderia al Col·legi de mercaders de Mallorca, amb el vistiplau del lloctinent i dels dos jurats de l'estament mercantil.³³⁶ Tres anys més tard, no obstant, i davant la delicada situació econòmica desencadenada després del conflicte de la Revolta Forana, els jurats prengueren la decisió de fer pagar tot un seguit de serveis urgents amb els fons del diner de la mercaderia: els talaiers del cap de Trefalempa, el mestre de guaita, el guarda de la torre de la Llosa de Portopí, veguers i exactors dels jurats, l'escrivà de les missions menudes, etc.³³⁷

Paral·lelament, durant aquells anys el Col·legi es dedicà també a la vetlla pel manteniment del port i el moll, construccions emparades per aquesta institució. Els mateixos defenedors, a diferència de com ho havien fet anteriorment els jurats, encapçalaren el 1433 unes ordinations referents al pont de fusta de la mercaderia, construït al moll, davant la llotja.³³⁸ I el 1454, Alfons el Magnànim repartí l'específica facultat de cadascun dels dirigents del Col·legi: assignà al defenedor major la conservació del moll, i al menor, de la llotja, amb les seves cases i jardí.³³⁹ Per a l'execució d'aquestes atribucions, però, els defenedors es toparen amb el problema crònic de la dependència d'uns recursos gestionats per la Universitat.

Des del 1440, reclamaven que l'impost del mollatge es dedicés efectivament a cobrir el manteniment del port i del moll, objectiu pel qual s'havia creat aquella taxa, aleshores assignada a la "quitació".³⁴⁰ El mal estat del moll, després de diversos anys sense capital per invertir en la seva reparació, impulsà els jurats a, de manera extraordinària, sol·licitar al lloctinent que les 450 lliures que rebrien de quitacions es destinessin per a reparar el moll i la sèquia de Ciutat, petició a la qual el representant

³³⁶ Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 171.

³³⁷ ARM EU 11, 32r-33r. 14 juliol 1457.

³³⁸ Francisco Sevillano descriu tot un seguit d'ordinacions del port i moll corresponents a la fi del segle XIV i l'inici del XV, promulgades per iniciativa i interès dels jurats de Mallorca, els quals haurien estat substituïts en aquest servei pels defenedors de la mercaderia des de la institució del Col·legi el 1409. Una prova més del reconeixement d'aquesta autoritat només a partir de llavors és l'ordinació del port i moll del juliol de 1408, encara a instància dels jurats de la ciutat i regne (Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del Puerto*, 94-113). Els mateixos defenedors haurien reconstruït, el mateix any, el pont del moll (Pau Cateura Bennàsser, «Obras públicas en tiempo de crisis (Mallorca, 1400-1450)», *Mayurqa* 23 (1996): 40).

³³⁹ Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 171.

³⁴⁰ El municipi, aleshores, tornava agafar les rendes de la gestió de les infraestructures portuàries i dirigia, de nou, les ordinations sobre el moll, com les promulgades el 1479 (Cateura Bennàsser, «Obras Públicas», 40-42. Vegeu també Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del Puerto*, 64 i nota 93).

reial accedí.³⁴¹ Però caldria esperar fins al 1485 perquè els defenedors obtinguessin una resposta favorable a les seves exigències. Durant els anys següents, els jurats permeteren al Col·legi l'administració temporal del mollatge – impost que es cobrava, a manera de sanció, sobre totes les embarcacions estrangeres que, després d'haver descarregat al moll, restaven allà més de tres dies, sense retirar-se al port de Portopí – i el 1492 els retornaren, també puntualment, l'aplicació del diner de la mercaderia –. Totes dues cessions es consentiren amb la condició que aquests ingressos fossin dedicats íntegrament a l'obra del moll, moment en el qual el diner de la mercaderia passaria a conèixer-se com a diner o dineret de moll.³⁴² Posteriorment, el 1501, Ferran el Catòlic acceptaria *que lo dret o imposit del Moll sia restituhit e tornat als defenedors de la mercaderia, per fer e acabar lo Moll, segons abans que per Sa Majestat fos aplicat a la quitació, tenien e possehien, tot i que, aquesta vegada, solament per vuit anys*. Durant aquell temps també pogueren administrar de nou el mollatge, que igualment els havia estat retirat per tal de destinar-lo al pagament de censals.³⁴³

En definitiva, destaca la intermitència que sofrí el Col·legi en la gestió dels ingressos que havien de permetre el desenvolupament corrent de les tasques de defensa de la mercaderia, a la vegada que es desprèn una marcada prioritat d'inversió en obres d'infraestructures ciutadnes en els moments en què el cobrament del diner de la mercaderia va estar efectivament a l'abast de la institució mercantil. Al segle XV, el pes de la corporació mercantil i la capacitat de poder constituir un segon pilar en el binomi municipal per fer front als reptes de la creixent inseguretad marítima i a l'increment de l'exigència reial en efectius navals es desenvolupà, tot i que amb moltes més dificultats, al regne mallorquí com al principat de Catalunya.³⁴⁴

³⁴¹ ARM, EU 5, 28r-32r i 38r-v. 3 setembre 1440.

³⁴² Vegeu Sevillano Colom i Pou Muntaner, *Historia del Puerto*, 64-68. Tot i que Francisco Sevillano no relaciona directament l'impost del diner de la mercaderia amb el dineret de moll, tot apunta a què era el mateix, ja que es cobrava sobre el tràfic de mercaderies que entraven i sortien de l'illa, tant de nacionals com d'estrangers, i els mateixos defenedors apuntaven a què *car en aquesta manera, se's obrada la Lotge de la present Ciutat. E axi's pot el dit Mol obrar* (Ibidem, 392, nota 99).

³⁴³ Ibidem, 68 i nota 100. Vegeu també Álvaro Santamaría, «Sobre la gestión fiscal y la coyuntura económica en Mallorca en torno al año 1510», *Estudis Històrics* 17 (1960): 37.

³⁴⁴ El Col·legi de la mercaderia mallorquí s'alçà com a interlocutor directe amb el monarca i sostenidor de les seves empreses com a corporació, tot i que a un nivell molt més reduït que el de la capital catalana (sobre el cas de Barcelona, vegeu Maccioni, *Il Consolato del mare*, 272-273). Una prova en aquest sentit és l'oferiment de 500 ducats a canvi de l'aprovació dels capítols de 1449 (ARM, EU 18, 91r-93v. 8 gener 1449; *Privilegis y capítols*, 15-20). A part, el rei recorregué igualment a les ajudes proporcionades per rics mercaders, de manera individual, de la manera que ho feia envers l'estament nobiliari.

La recerca sobre aquest binomi ciutat-corporació mercantil no s'ha pogut verificar, no obstant, a la ciutat de València, on sembla no haver-s'hi creat una estructura corporativa similar a la de les altres dues ciutats i, per tant, una intervenció dels mercaders en defensa del comerç, de les costes i, en definitiva, de la pirateria. Si bé A. Díaz Borrás al·ludeix sovint a les súpliques presentades *per part de molts e notables mercaders* als jurats de València per sol·licitar als dirigents ciutadans l'armament de naus contra corsaris, no es fa menció, en cap cas, a la figura dels defenedors. És més, el mateix autor sosté que aquella era *una funció que, en teoria, solamente era atributo del gobierno ciudadano*. I encara que el consell municipal provaria, el 1414, d'implantar dues taxes sobre el comerç – una sobre l'exportació de llanes, tant per via terrestre com marítima, i una altra sobre els intercanvis amb “Espanya” i Barbaria que es duguessin a terme en vaixells rodons – l'oposició frontal dels mercaders a aquests gravàmens sobre les seves transaccions farien a la fi recaure el total finançament d'aquella expedició contra els corsaris de Cartagena, així com totes les altres fins al 1456, sobre els ingressos municipals. La negativa dels mercaders a contribuir en els armaments defensius relegarien l'única responsabilitat de defensa de les costes a la ciutat de València, atribució que assumiria per mitjà de la venda de censals, de taxes puntuals sobre el comerç i de l'accés als fons ordinaris de la ciutat, tot i que els mercaders continuessin sol·licitant la intervenció dels dirigents locals quan es topaven amb alguna amenaça.³⁴⁵

Només arribada la dècada dels '50, concretament el 1456, es dibuixaria a la capital valenciana una estructura de finançament dels estols anti-corsaris ja provada tant a Barcelona com a Mallorca durant els anys precedents i que comptava amb la total implicació dels mercaders en la defensa, per mitjà de la imposició d'una taxa extraordinària que gravaria amb un diner per lliura el comerç amb Barbaria i Granada. És a dir, una taxa semblant a la creada al Parlament de 1400 per finançar tota una esquadra armada per diverses ciutats de la Corona contra corsaris, que, després, es perpetuà en la consolidació de les corporacions mercantils tant a Barcelona com també a Mallorca, però que a València sembla haver-se extingit amb la clausura d'aquell mateix

³⁴⁵ Vegeu Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 182-198. La ciutat de València es dibuixa no només com a única responsable de la protecció de les terres del regne, sinó també armadora de galeres de mercaderia. Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 241-242.

projecte. És més, per a la gestió de la galera de la vigilància,³⁴⁶ que estaria al servei de la protecció de la costa, però també de la salvaguarda de les embarcacions mercantils i que eventualment també s'encarregaria dels tràfics de mercaderies durant els anys 1456 i 1458, es creà una comissió de deu consellers, entre els quals hi havia set mercaders i tres menestrals; és a dir, ni tan sols tots formarien part de l'estament mercantil.³⁴⁷

4.2. La unificació de forces ciutadanes: els armaments conjunts

La imposició d'un diner per lliura sobre les transaccions comercials, més l'accés als botins de les expedicions defensives, que havien de revertir en el sufragi de les mateixes, no serien, tanmateix, suficients per al finançament de les armades guarda-costes, de manera que, com ja s'ha vist a Mallorca i, en paral·lel, a València i Barcelona, els dirigents municipals seguien implicant-se econòmicament en aquells projectes, al costat dels mercaders. L'augment de la inseguretats marítima decantaria les ciutats a organitzar intervencions conjuntes per fer front a una amenaça comuna, ajuntant els esforços econòmics de les més interessades, és a dir, aquelles més compromeses des del punt de vista dels intercanvis. Empreses com la del Parlament de 1400 permetien unificar la força en una mateixa direcció i fer-la més efectiva, tot i que no sempre resultava fàcil definir un mateix objectiu compartit pels projectes de cadascuna.³⁴⁸ A més, en disposar d'una flota pròpia, es deslliuraven del recurs a embarcacions ja armades per corsaris que no sempre resultaven fidels a les empreses que els havien encomanat, i es garantien una inversió profitosa a través del doble ús – comercial i militar – de les embarcacions armades.

Algun exemple de col·laboració conjunta entre ciutats a l'època és, per exemple, el de 1449 entre la ciutat de Barcelona – inclosa la corporació mercantil d'aquella ciutat –, la de Perpinyà, Tortosa, Girona, València i Mallorca contra corsaris provençals. També

³⁴⁶ Expressió semblant a la "galera del pariatge" a Barcelona, per referir-se a aquella que aleshores havia estat armada amb els efectius del Consolat de Mar per a la defensa de l'exercici mercantil, per bé que no fos pròpia, sinó que de vegades era prestada, per exemple, per la Diputació del General. Vegeu Maccioni, *Il Consolato del mare*, 189 i 201, nota 73.

³⁴⁷ Vegeu Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 198-205.

³⁴⁸ Vegeu l'apartat "El parlament de 1400" del primer bloc de la tesi.

per a l'ocasió s'intentà acordar un nou "pariatge" a sufragar sobre el comerç de cadascun dels nuclis participants, però sembla que la seva execució entrebancà amb algunes dificultats. Més que referir-se a un armament conjunt, les ciutats sovint optaren per armar petites flotes locals, finançades independentment, tot i que disposades a col·laborar entre elles.³⁴⁹ J. Guiral també parla d'una esquadra conjunta, formada per tres galeres de Barcelona, dues de València i una de Mallorca, i comandades per la reina Maria, que la primavera de 1437 s'enfrontà a la flota genovesa i provençal,³⁵⁰ de la qual no se n'han obtingut més notícies.

Un altre projecte del qual no podem saber del cert la resolució final arrossegà les ciutats de València i de Mallorca l'octubre de 1456. La galera de València, presumiblement la que s'havia armat entre agost i setembre d'aquell any amb l'aportació dels mercaders, esmentada com "de vigilància" per A. Díaz Borrás, arribà a Mallorca mesos després amb una carta que els jurats de València adreçaven als seus homònims mallorquins. En aquesta, els animaven a unir-se als seus esforços per combatre plegats els enemics del rei i preservar els conciutadans dels nombrosos mals que els inferien. Els de la ciutat i regne respongueren que adreçarien al Gran i General Consell i al Col·legi de la mercaderia la proposició de construir i armar una galera perquè fes conserva i es mogué conjuntament amb la de València de cara a la primavera successiva.³⁵¹ Pretensions, però, que fins al moment no poden ser confirmades.

Això no obstant, una combinació de recursos de diverses ciutats per mitjà de la creació d'un nou impost d'un diner per lliura sobre la importació i exportació de mercaderies, a l'estil de l'implantat durant el parlament de 1400, però que afectaria també al tràfic d'embarcacions i de persones professionals de la mar, es produiria entre les ciutats de Barcelona, València, Girona, Tortosa, Mallorca i Perpinyà, presumiblement entre 1423 i 1435. El document que testimonia aquest fet, conservat a l'Arxiu de Tortosa, i publicat per J. Massip i Fonollosa, no es troba datat. L'única pista al respecte

³⁴⁹ Mentre que A. Unali sosté que fou aquella expedició, sostinguda per Barcelona, Tortosa, Tarragona, Perpinyà, Menorca, Mallorca i Eivissa l'enllestida per atrapar a Joan de Torrelles, E. Maccioni la situa posteriorment a què l'armada barcelonesa comandada per Ramon Desplà atrapés, aquell mateix any, el pirata. Per a l'empresa conjunta, per tant, Barcelona aportaria una galera patronejada per Joan de Camós i el Consolat sostindria una nau (Vegeu Unali, *Il «libre de acordament»*, 26-27; Eadem, *Mariners, pirates i corsaris*, 132-133; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 200-201; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 276).

³⁵⁰ Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 180.

³⁵¹ ARM, AH 672, 72v. 25 octubre 1456.

són les mateixes intencions de la flota de combatre els enemics del rei: el duc de Milà, el comte de Provença i la república de Gènova. Si bé la Corona d'Aragó es mantingué en guerra amb les dues últimes potències durant la major part del regnat d'Alfons, un indici per esbrinar la seva data podria ser la confrontació amb el duc de Milà, Filippo Maria Visconti, que es mantingué des de 1421, en què Alfons l'ajudà a fer-se amb el poder de Gènova, i posteriorment el duc traí l'aliança, fins al 1435, després de la batalla de Ponça. Per altra banda, l'enfrontament amb Provença seria més que evident després del saqueig de Marsella per part de l'armada del Magnànim el novembre de 1423, d'aquí que em decanti per aquest marge cronològic. Aquell mateix any, a Mallorca es creà una nova imposició per fer front a la ofensiva contra Gènova – el préstec de les parròquies foranes al qual s'ha al·ludit més amunt –, però no ha quedat cap rastre de la possible contribució de Mallorca en una armada conjunta en aquells moments. Resulta fins i tot sorprenent que si hi hagués hagut la disponibilitat d'una flota per poder fer front als corsaris enemics, els caps urbans haguessin preferit recórrer a l'armament d'embarcacions que en aquells moments es trobaven al port per combatre els vaixells adversaris.³⁵² Resta, per tant, incerta, l'efectiva execució del projecte conjunt, del qual se n'extreuen interessants informacions sobre l'enllestiment de les armades ciutadanes, però malauradament no s'han trobat més vestigis documentals que els propis acords entre les parts concertades.

Segons els capítols publicats per J. Massip i Fonollosa, que les ciutats esmentades enviaren al Magnànim perquè els aprovés, l'esforç de totes revertiria en l'armament de cinc galeres de trenta bancs i tres galiotes de vint bancs. Les ciutats de Barcelona, València i Mallorca aportarien, cadascuna, una galera i una galiota, que haurien d'estar al riu Llobregat, al riu de Cullera i al port de Portopí o al moll de Ciutat, respectivament. I les altres tres contribuirien a finançar dues galeres més que haurien d'estar una a

³⁵² Al 1424 la ciutat de Mallorca hauria d'armar la nau o balener del portuguès Llorenç Ivanyes, amb Bernat Bru com a capità, per recuperar una nau de genovesos / niçards que havia estat presa pel pirata català Joan Boix i amb la qual s'havia dirigit posteriorment a Mallorca (ADM, MDL 353, 47v. 1424). Els consellers de Barcelona, el 1431, finançaren, juntament amb el Consolat de Mar d'aquella ciutat, una expedició a Marsella per recuperar tres embarcacions catalanes que havien estat preses pels corsaris marsellesos: la d'en Cantó, la d'en Vives i la d'en Salvador (Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 194). A més, la ciutat de València, el 1423, també preparà una esquadra contra Damnat d'Almeria, conegut també com "Lo sant moro", en la qual hi estigueren implicades la galera de mossèn Joan Roca, una galiota de vint-i-cinc bancs de Selva, les dues de Francesc Mercader de denou i catorze bancs, i un balener armat per gent de la ciutat (Díaz Borrás, *El caso cuatrocentista*, 104).

Cotlliure o Portvendres, per ordinació de Perpinyà, i l'altra, al riu de Tortosa, per ordres de la dita ciutat. El seu àmbit d'actuació comprendria des de Cotlliure al Cap de Cerver i a l'est, fins a Menorca, incloent totes les Illes, i serien mobilitzades davant de qualsevol amenaça amb l'acord unànim de totes les ciutats participants durant tres anys renovables. Per a la recaptació dels nous impostos i la gestió de les galeres, es nomenaren uns administradors – dos ciutadans i dos mercaders – a cada nucli contribuent, de la mateixa manera que s'havia organitzat també la gestió de l'armada contra corsaris el 1400. Aquesta vegada, però, s'eixamplaren els límits de la recol·lecta, que no només abraçà l'intercanvi de mercaderies, sinó també la circulació de naus, mariners i d'un producte específic: la sal. Només el transport de forments, ordi, civades, peix sec i salat o qualsevol altres vitualles i llenyes romanien lliures de l'impost.³⁵³

Això no obstant, resulta complicat esbrinar la possible implicació dels defenedors de la mercaderia en la gestió d'aquests impostos i de la nova armada.³⁵⁴ No sembla que l'estructura recaptatòria originada a l'inici de segle i solidificada almenys a Barcelona i a Mallorca – el dret del pariatge / el diner de la mercaderia –, teòricament per revertir en els projectes de defensa costanera, es reprengué per a aquesta nova armada, sinó que el compromís d'aquella taxa en altres projectes del Consolat a Barcelona o del Col·legi a Mallorca – en aquesta darrera, sobretot en la satisfacció del deute municipal amb els creditors – hauria fet necessària la creació d'un nou impost comissionat per uns nous administradors amb uns lligams per ara incerts amb la corporació mercantil. Serien ells els encarregats de decidir el rumb i els objectius de la flota, a disposició de qualsevol necessitat presentada per les ciutats, la seva prolongació o fins i tot l'opció d'incorporar més naus, baleners o altres fustes rodones o de vela en ajut i complement de la força de les galeres i galiotes ja armades, a sou del nou impost. Ara bé, a propòsit de la intervenció que els defenedors mallorquins sol·licitaren en el nomenament dels patrons de les flotes que ells contribuïen a finançar, els capítols d'aquella armada deixaven clar que els únics capaços de designar els administradors i els patrons eren els dirigents – jurats, consellers, cònsols i procuradors – de les ciutats interventores. Aquests recauriem d'entre la nòmina de les altes capes socials urbanes: ciutadans honrats, burgesos o

³⁵³ Vegeu tots els detalls de l'armada en qüestió a l'estudi i posterior transcripció documental de Massip i Fonollosa, «Capítols per a la defensa».

³⁵⁴ Maccioni, *Il Consolato del mare*, 69-70.

mercaders que preferiblement ja haguessin estat al capdavant del govern municipal.³⁵⁵ Un procediment d'elecció que probablement es repetí en altres armaments ciutadans, dels detalls dels quals no n'ha quedat constància.

A més, com en totes les empreses d'aquest calibre, s'hi contemplava una gran dosi d'autofinançament, és a dir, a través del botí capturat de bona guerra – només descomptant-ne una cinquena part pel patró i la companya, que ja obtendrien un sou per part dels administradors – i a través del nòlit de mercaderies

de hun loch de la dita costa a altre e encara tro en Spanya [e tro a Bogia e d'aquí per la costa de berberia tro al stret de Gibraltar] e entro, a Illa d'eres (...) Car fahent lo dit traffech les dites galeres e galiotes o part d'aquelles se guardara mils la costa que no stant segures.³⁵⁶

S'intentava, a la fi, obtenir el màxim rèdit de la inversió, i amb aquest objectiu es projectava també que, almenys un o dos cops l'any, l'armada pogués recórrer les costes de Barbaria i de Granada per protagonitzar ràtzies i desembarcaments *e guanyar (...) per metre·ls terror que no guosen armar ne venir en aquestes parts.*³⁵⁷

Amb aquesta triple funció – defensiva, comercial i corsària – els nuclis urbans es garantien el retorn de la inversió, a la vegada que s'asseguraven la protecció amb el rastreig que l'armada faria a les costes més occidentals de la Corona i a les zones d'on emanava gran part del perill que les assetjava: la ribera murciana fins a Granada, la costa del Magreb i, al nord, la provençal. Les necessitats de protecció del territori devien ser aleshores tan urgents que, al costat de l'acceptació de l'armament inter-ciudadà que se sol·licità al monarca, per al qual li demanaven que volgués renunciar a la seva part sobre els guanys del mateix – el quint – per poder destinar-los tots al finançament de l'armada,

³⁵⁵ "Item per tolre ocasió que·ls officis de regidors e administradors del dit dret ni les dites patronies no devallen ni puxen devallar en persones baxes ni de baixa condició, mas que sien conservats e recayguen en persones honorables per que les dites coses haien maior auctoritat los par que en les dies eleccions de regidors del dit dret e patrons no y deuen esser meses e nomenats sino honrats ciutadans o burgeses e mercaders [los quals ciutadans o burgeses sien ja stats jurats o consellers procuradors o consols de les dites ciutats e viles e en la ciutat de Valencia justicies criminal o civil o mustaçaff o fills d'aquells los quals mercaders sien stats en la dita ciutat de Valencia jurats de mercaders E en les altres ciutats e viles Consols de la mar o que als sien honrats mercaders a coneguda dels jurats o consellers procuradors o consols dels consells ordinaris de cascuna de les dites ciutats e viles". Massip i Fonollosa, «Capítols per a la defensió», 395. Seguesc aquest mateix article per a la descripció de qualsevol contingut dels capítols de l'armada.

³⁵⁶ Ibidem, 393.

³⁵⁷ Ibidem.

així com diverses prerrogatives per als acordats, els caps de les ciutats requeriren la intervenció en defensa també d'una galera de l'orde de Montesa a Peníscola, *tant com toqua lo regne de Valencia*, i una altra galera armada pels cavallers hospitalers *tant com toqua Catalunya*.³⁵⁸ Aportació que, possiblement, es faria, però de la qual no se'n tenen tampoc més notícies.

En aquella iniciativa de benefici conjunt, però, sembla que la implicació d'alguns nuclis fou més acusada que la d'altres. La ciutat del Túria apareix, almenys, com la més compromesa, ja que ella sola cobria una de les cinc parts de la despesa. Les altres quatre parts serien dividides entre la resta de ciutats: Barcelona, Mallorca, Tortosa, Girona i Perpinyà. En efecte, mentre la costa catalana era coberta per mitjà de l'aportació de tres ciutats – Barcelona, Tortosa i Girona –, quatre si hi afegim el comtat del Rosselló amb Perpinyà com a cap, la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca s'erigia com a representant de la defensa no només de l'illa homònima, sinó també, com especifica el document, *d'Eviça e Manorca*,³⁵⁹ mentre que la capital de València restava com l'única responsable de tot el regne valencià.

4.3. L'autonomia de les flotes ciutadanes

El remarcat protagonisme de la ciutat valenciana en l'armament d'embarcacions per a la defensa, però també per al combatiment directe de corsaris, tant enemics com connacionals, es reflexa igualment en els diversos contrastos que els seus dirigents mantingueren d'una manera més o menys reiterada amb el representant del rei en aquell territori: el batlle general. En realitat, la voluntat reial de concentrar en la potestat d'aquest darrer les úniques autoritzacions al cors, així com el control dels efectius armats, es veuria doblement amenaçada. Per una banda, per part dels batlles locals, sobretot de les poblacions situades al sud del regne, en frontera amb Múrcia, que paral·lelament, malgrat les prohibicions, expedien ells mateixos llicències de cors als seus conciutadans, i per una altra banda, per part de la mateixa capital, en voler

³⁵⁸ Ibidem, 396.

³⁵⁹ Ibidem, 389.

sostroure's del control de l'oficial reial i aglutinar ella sola els projectes de protecció no només de la pròpia costa, sinó de la de tot el regne.³⁶⁰

Les ciutats, com a ens jurisdiccionals complets, gaudien de la capacitat de promoure i subvencionar armaments marítics bèl·lics, encara que lligats a la confirmació i el vistiplau de l'autoritat superior, és a dir, el rei, a través dels seus representants en cada territori. Des del punt de vista teòric, els armaments de Barcelona, València i Mallorca havien de comptar, per tant, no només amb el permís dels batlles generals del principat de Catalunya i del regne de València, i del governador del regne de Mallorca, sinó que els patrons o capitans d'aquelles esquadres havien de comprometre's davant els funcionaris regis a complir amb les normatives pròpies de qualsevol embarcació marítima armada, és a dir, jurar que la seva ofensiva es dirigiria únicament i exclusiva cap als enemics del rei i que no perjudicarien per res els seus súbdits o aliats.³⁶¹ En tractar-se d'armaments municipals, els mateixos ingressos locals garantirien el compliment de tals preceptes. En qualsevol cas, estaríem parlant en tot moment d'empreses institucionals, és a dir, armaments propis de l'organisme ciutadà, ja que la intervenció municipal en el control d'embarcacions corsàries privades va ser més aviat poc. La ciutat de València i també la de Mallorca els estimularen a través del préstec d'embarcacions pròpies o armes del municipi, però només la primera – almenys que sapiguem fins el moment – participà en la inspecció d'aquells armaments. Fins al 1438, en què el monarca torna dipositar el comandament absolut dels corsaris particulars en mans del batlle general, el síndic de la ciutat valenciana era l'encarregat de cobrar les fiances i de restituir les víctimes en cas d'incompliment de les patents, per

³⁶⁰ Sobre aquest tema, l'evolució del centralisme practicat per la monarquia i les cessions a la ciutat de València, vegeu Díaz Borrás, «La legislación valenciana». I, sobre el paternalisme defensiu de la capital d'aquell regne envers la resta del territori i les petites poblacions portuàries, vegeu un excel·lent resum a David Igual Luis, «Red portuaria y control marítimo en el reino de Valencia (siglos XIII-XV)», en *Les territoires de la Méditerranée (XIe-XVIIe siècle)*, ed. Dominique Valérian, Christophe Picard, i Damien Coulon (Rennex-Cedex: Presses Universitaires de Rennes, 2013), 62-63.

³⁶¹ La capacitat d'aquelles ciutats de poder armar contra corsaris és inherent a les seves atribucions en defensa, ja que la protecció efectiva de les mars requeia, en gran part, en els armaments ciutadans. És així que no sempre resulta fàcil retrocedir als primers vestigis d'aquelles funcions. Consider que a la ciutat de Mallorca serien els acords del pariatge entre el municipi i la monarquia privativa en qüestió defensiva les que representarien l'inici de la intervenció armadora de la ciutat per protegir les costes dels corsaris. Les dates assenyalades per Barcelona o València són més tardanes. En aquesta darrera, s'ha considerat la data del 1381 com la primera autorització reial a l'armament en cors per part de l'organisme urbà, sempre amb el vistiplau del batlle general. Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 365.

bé que els patrons haguessin de prestar els juraments obligatoris per exercir l'ofensiva bèl·lica a les mars en mans de l'oficial reial.³⁶²

El ritme de l'estira-i-arronsa competencial en matèria bèl·lica a les mars entre la monarquia i els organismes ciutadans el marcaven sobretot les necessitats de defensa. L'augment de l'agressivitat marítima i el requeriment d'una efectiva protecció de la costa – i és molt probable que també els préstecs i les ajudes al Magnànim per a la conquesta de Nàpols – influïrien en què la monarquia allargués les prerrogatives i l'autonomia dels organismes ciutadans en relació amb els oficials reials en matèria armamentista. Aquest fet es verificà tant a la ciutat de Barcelona com a la de València, especialment davant la difícil situació d'haver de combatre a patrons catalanoaragonesos al capdavant de navilis incorporats a l'estol reial, que representaren una de les amenaces més freqüents i difícils de combatre a les costes de la Corona. És a dir, si bé les ciutats capitals comptaven amb la capacitat de poder perseguir els corsaris enemics que posessin en perill tant els ports com les costes i el comerç, sempre amb el vistiplau dels representants del rei en aquells territoris, l'entrada en escena d'una amenaça a priori imprevisible, en el sentit en què serien els propis armadors nacionals els que amb una actitud piràtica posarien entrebancs al normal desenvolupament de les activitats marítimes, comportaria l'adopció de solucions excepcionals. Aquestes versarien sobre la potestat de les ciutats més poderoses de poder perseguir i, en certa manera, jutjar, sense comptar amb el permís dels batlles generals, els mateixos armadors catalanoaragonesos al capdavant de grans embarcacions que, en un moment o l'altre, oferirien al monarca per a les seves conquestes i projeccions polítiques. Armadors corsaris particulars, per tant, però d'il·lustres famílies, llinatges i – encara que no sempre – capacitats econòmiques; els únics capaços de crear un veritable destorb per a la circulació comercial.³⁶³

Quan el 1440 el Magnànim atorgà a la ciutat de València la potestat de poder *armare quasuis fustes marittimas contra cossarios quos civileter seu criminaliter punire*

³⁶² Ibidem, 367 i 370-371.

³⁶³ Es poden traçar diversos paral·lelismes entre els perjudicis causats per propis connacionals tant a la Corona d'Aragó com a Gènova, gràcies als estudis d'Enrico Basso: *Genova, un impero sul mare* (Cagliari: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1994), 232-240; Idem, «La Corona d'Aragona e la dominazione viscontea su Genova (1421-1435)», en *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, 1990, 126-127; Idem, «Pirateria, politica, ceti dirigenti», 237-241.

possint,³⁶⁴ en el marc de les quantioses captures que efectuaven els patrons i armadors del rei, sobretot en homes que es trobaven per la costa o en petites embarcacions, la disposició no era del tot nova dins l'àmbit catalanoaragonès, que sí per al regne de València. Ja el 1390, Joan I havia concedit als consellers de Barcelona, per mitjà de privilegi perpetu, la possibilitat d'armar i subvencionar galeres sense necessitat d'un permís previ del monarca per tal de perseguir els armadors de fustes, tant vassalls del rei com estrangers, que cometessin injúries contra habitants i mercaders de la ciutat, i posar-los en poder del veguer de Barcelona. Aquest hauria d'emprendre un procés judicial, que després seria sotmès a judici dels prohoms urbans, i seria executat pel veguer, sense la intervenció reial.³⁶⁵ En competència armadora i en defensa de la costa, diríem, per tant, que la ciutat catalana gaudia d'una major autonomia ja de base que no pas les altres dues capitals de regne. La facultat brindada a València el 1440 no duraria per sempre. Uns anys més tard, el 1448-1449, el monarca retrocedia en les atribucions a la capital i tornava a sotmetre tots els armaments, tant els ciutadans com els armats amb capital privat, a l'obtenció d'una llicència i a la presentació de fiances i seguretats al batlle general del regne.³⁶⁶ L'autònoma facultat d'armar contra corsaris només li seria retornada el 1457, ja a la fi del regnat del Magnànim, per ser definitivament revocada per Joan II i després per Ferran el Catòlic, que ratificaria la prohibició, relegant definitivament el protagonisme dels nuclis urbans en la defensa de la costa, que se situaria a partir d'aleshores dins el camp de les atribucions reials.³⁶⁷ En canvi, a partir de la informació dels armaments que promocionà la ciutat de Mallorca, sembla desprendre's un acord en tot moment entre els dirigents locals i els funcionaris reials, no només amb el governador, sinó, de vegades, també amb el procurador reial. Encara que la informació al respecte és molt minsa i no té el caràcter oficial dels privilegis i

³⁶⁴ Aquesta mesura, que es pot veure desenvolupada més endavant, en l'apartat "El segrest de persones: un problema generalitzat", especialment en la nota 218, va ser interpretada per A. Díaz Borrás com unes *atribuciones a los jurados de Valencia para que pudieran autorizar el armamento de barcos en contra de piratas*. En realitat, però, no seria la facultat de poder expedir llicències de cors, sinó la capacitat de poder armar ells de manera autònoma contra corsaris de la terra. Aquesta atribució, datada a l'abril de 1440, com bé explica Díaz Borrás, entrava en contradicció amb la mesura atorgada just dos anys abans, que sotmetia qualsevol armament al control del batlle general. *Ibidem*, 370-371. Vegeu Navío Latorre, «La política de defensa municipal», 135-136.

³⁶⁵ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 347 (doc. 237).

³⁶⁶ Díaz Borrás, «La legislación valenciana», 371-372.

³⁶⁷ *Ibidem*, 371-374.

prerrogatives comentades per les altres dues ciutats, és possible que l'autonomia armamentista no quallés a Mallorca igual com en indrets peninsulars.

En els anys centrals de govern del Magnànim, però, d'acord amb l'augment d'atribucions descrites a la ciutat del Túria, Barcelona obtendria encara una major jurisdicció a costa de l'almirall i, per tant, de l'autoritat reial, que consistiria aquesta vegada en poder jutjar els criminals adscrits a l'armada del monarca i, com a tals, sota la potestat del vicealmirall.³⁶⁸ La mesura, atorgada el 1443, està summament relacionada amb l'activitat dels nobles armadors que oferien els seus serveis al monarca, i especialment amb un episodi en concret, amb el qual hagué de lidiar la ciutat tres anys abans. Em referesc a la ja esmentada captura per part d'una esquadra barcelonesa comandada per Joan de Junyent de l'armador mallorquí – “pirata”, segons les autoritats barceloneses – Ponç Descatllar, després que fos declarat *gitat e separat de pau e de treva*. Com ja s'ha vist, aquest, juntament amb el noble valencià Jaume de Vilaragut, amb ajuda del seu cunyat, Galceran de Requesens, batlle general de Catalunya, i el seu germà, Bernat de Requesens, amenaçà, l'abril de 1440, el transport de vitualles de la ciutat de Barcelona, assetjant i segrestant els patrons de les embarcacions bladeres que des del port de Tortosa intentaven arribar a la capital. Per combatre'ls, els consellers decidiren armar una galera del General de Catalunya, anteriorment consignada a Galceran de Requesens, que aconseguí capturar la galiota d'en Ponç el 15 d'abril de 1440. Un cop a Barcelona, fou posat pel batlle a la presó comuna de la vegueria, juntament amb tres nebots seus, el còmit, sotscòmit, algutzir i molts companys de la seva galera.³⁶⁹ De seguida començà una disputa jurisdiccional entre els consellers de Barcelona i el vicealmirall de Catalunya, Antoni Bertran, atès que en Ponç no era un corsari comú, sinó un armador del rei i, per tant, la seva galiota, com a component de l'estol reial, pertanyia a la jurisdicció del comandant de la mateixa, és a dir, a l'almirall o als seus subordinats, els vicealmiralls.

L'interès de la ciutat de Barcelona en el càstig del mallorquí anava més enllà del deure moral de la sanció als facinerosos i de la protecció dels mars de persones que causaven mals: hi havia la necessitat de recuperar el capital invertit en l'armada que

³⁶⁸ Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», 33. Llàstima que, tot i esmentar la notícia, no aportí cap cita documental.

³⁶⁹ AHCB, 1B. VI-7, 46v-47r. 15 abril 1440. Vegeu tots els fets a l'apartat “L'entrebanc al tràfic de vitualles”.

havia perseguit els corsaris i que n'havia atrapat un d'ells, la qual cosa només seria possible a través de la inculpació de l'acusat. Certament, els consellers s'hi implicaren molt, tant en la demostració de la responsabilitat d'en Ponç, com en aconseguir que aquest fos processat pels oficials ordinaris – batlle o veguer – en lloc del vicealmirall, per les connexions i la parcialitat d'aquest envers el convicte. Mentrestant, el presumpte culpable, des de la presó, envià cartes tant a Lleida, on es trobava reunida la cort, com al vicealmirall de Catalunya, amic cordial seu. Aquest darrer, Antoni Bertran, traslladà diversos precis tant als consellers com al batlle de Barcelona, demanant-los l'alliberació d'en Ponç i de tota la seva companya, atès que es trobaven sota la seva jurisdicció. Però la ciutat es mantingué ferma en la consideració de què es tractava de pirates, corsaris, robadors i, com a tals, separats de pau i treva i sotmesos a la jurisdicció dels oficials ordinaris. El procediment de pau i treva impedia que els culpables fossin entregats al vicealmirall, però aquest es podia entremetre en altres assumptes civils i criminals contra els culpables.³⁷⁰ Finalment, el consell dels advocats dels consellers resolgué que l'almirall era jutge i responsable de les armades, però que els pirates i corsaris, amb mala i perversa intenció i sense cap títol o causa necessària precedent, no li pertanyien, de manera que el batlle es negà a la restitució que demanava Antoni Bertran.³⁷¹

Els consellers devien ser molt conscients tant de la missió que tenia en Ponç com de les necessitats que tenia el monarca d'efectius que l'acompanyessin a guerrear amb els seus enemics i que l'ajudessin a conquerir el gruut tron napolità. No seria fàcil superar els obstacles que la reina i altres representants d'Alfons posarien al processament de l'inculpat, d'aquí que el to dels consellers i l'èmfasi en els delictes de Ponç Descatllar anessin en augment. El 21 d'abril feien saber als síndics enviats a les corts de Lleida que les seves intencions eren que Ponç, *fascinatorós, perpetrador de tants excessos e delictes inhumans*, i tots els seus factors, còmplices i sequaços fossin castigats fins a suplici de mort, de manera que fos una pena cruel per a ells i un exemple per a altres pirates i corsaris, lladres i robadors, no solament de robes i béns, sinó de persones, als quals amb molta gran crueltat, *pijors que infels e no esperants resurrecció*, mataven

³⁷⁰ Ibidem, 48r-49r. 20 abril 1440.

³⁷¹ Ibidem, 56r-57v. 7 maig 1440.

i tallaven membres. Volien que intercedissin amb la reina per quan aquesta rebés el trasllat del procés recollit pel batlle de Barcelona.³⁷²

Ponç, per la seva banda, *com li fall l remei recorre a altra*, acudí a diversos subterfugis per esquivar el corredor judicial sense sortida pel qual el volien fer passar els seus capturadors, subterfugis que són, a la vegada, molt il·lustratius de les opcions a les quals la gent del seu rang pogué recórrer per evitar els procediments judicials conseqüents als pocs escrúpols mostrats en les incursions marítimes. El 26 d'abril Ponç declarava ser clergue tonsurat.³⁷³ Com que el vicealmirall havia ja desistit en la causa, havia interpel·lat al vicari del bisbe de Barcelona, que volia amonestar el batlle si no li entregava en Ponç, com a clergue que era. *E ja podets veure quin clergue tonsurat, home pirata, cossari, homeyer e mutilador de membres e de gran savícia e inhumanitat, anamich del senyor rey e gitat e separat de pau e de treva*, exclamaven indignats els consellers als síndics enviats a les corts. Els demanaren, a més, que supliquessin a la reina que en Ponç no es pogués sortir amb la seva, i que també escriguessin als vicaris del bisbe i als seus lloctinents.³⁷⁴ N'informaren i suplicaren fins i tot al rei, perquè la justícia fos administrada i, els pirates, castigats.³⁷⁵

Tal i com era esperable, el 22 de maig els consellers reberen l'ordre de la reina de deslliurar en Ponç Descatllar de la presó, de manera que es pogués dirigir amb la seva galera al servei del rei, ja que aquest la necessitava. En Ponç s'havia ofert, així mateix, a pagar, satisfer i esmenar tots els danys i perjudicis que hagués donat, tant al comú com a qualsevol singular de Barcelona. Els consellers, tanmateix, respongueren negativament a les ordres de la monarca, atès que ells mateixos havien emprat la xurma de la galera d'en Ponç – la qual, afirmaven, havia estat tota capturada, sense que ningú

³⁷² Ibidem, 49r-50r. 21 abril 1440.

³⁷³ El recurs a la declaració de la tonsura per evitar l'accés als tribunals civils per actes de pirateria sembla que era més corrent del que hom podria pensar. El 1438, el ciutadà de Mallorca Joan Valentí, acusat d'haver atacat la galera mercant d'en Conilleres, també confessà haver rebut la tonsura per evitar una disposició de la reina. (ARM, AA 222, 29r-31v. 15 setembre 1438). Sobre els Valentí mallorquins vegeu Maria Barceló Crespí i Gabriel Ensenyat Pujol, *Ferrando Valentí i la seva família* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996). Certament, hauria desviat els acusats cap a un tribunal eclesiàstic, del qual devien esperar un millor tracte. Però, també per a conflictes de caire mercantil, E. Basso posà de manifest com alguns mercaders genovesos a Sevilla declararen esser tonsurats per posar-se sota la tutela de l'arquebisbe de Sevilla i defugir del judici dels cònsols de la llotja genovesa. Basso, *Genova, un impero sul mare*, 223-224.

³⁷⁴ AHCB, 1B. VI-7, 51v. 26 abril 1440.

³⁷⁵ Ibidem, 56r-57v. 7 maig 1440.

s'hi hagués acordat de bon grat – per a les seves galeres i, un cop desarmades, els havien deixat marxar. Només havia romàs el cos o buc del vaixell. Mentrestant, insistien que la reina ordenés el segrest dels parçoners i d'en Ponç mateix per tal de cobrar-se totes les despeses i els mals causats.³⁷⁶

Segurament, tard o d'hora, el mallorquí seria alliberat i acudiria al rei amb la força de la seva galera, però no acabaria aquí el seu recorregut judicial. Després d'intentar que el remetessin al seu ordinari, el vicealmirall, que segurament li hauria atorgat refugi, al·legà ser clergue tonsurat per poder recórrer a la cort eclesiàstica, i després acudí a la reina declarant-se pobre i miserable per, finalment, acórrer de nou al *for ecclesiàstich*, com a religió que sostenia que era. L'oficial del bisbe de Barcelona l'acollí i es querellà a favor d'ell contra el fisc i la ciutat, que apel·laren el cas a la seu metropolitana de Tarragona.³⁷⁷ El procés degué continuar en aquella cort, però, malauradament, no en sabem la resolució. El tràfic d'influències i l'entramat de relacions entre les altes esferes de poder, en aquest cas, catalano-mallorquines, queden, de moment, fora de l'abast d'aquest treball, per bé que degueren significar, i no només en aquest cas, una peça clau per a la pròspera resolució d'aquests tipus de conflictes.

El cas de Ponç Descatllar és exemplificador de les dificultats que hagueren d'afrontar les ciutats de cara a les indesitjables desviacions de l'actitud de molts patrons al capdavant de grans embarcacions, amb una considerable capacitat bèl·lica i enormes despeses per cobrir. La confrontació amb una nova realitat desencadenada per la guerra degué ser tot un repte per a les grans ciutats, les quals, a la vegada que contribuïen elles també a l'aportació d'efectius per a les hostilitats del rei, tenien el deure de vetllar per la defensa de l'activitat comercial i el resguard de la població envers els atacs d'enemics, i en aquest cas, també d'aquells considerats amics. Fins a cert punt, s'entén que el rei optés per deslliurar-les de les traves que poguessin endarrerir l'enllestiment de galeres per perseguir malfactors. Molts dels quals, per cert, no només eren súbdits seus, sinó també membres del seu estol.

³⁷⁶ Ibidem, 69v-70v. 28 maig 1440.

³⁷⁷ Ibidem, 136v-137v. 25 octubre 1440.

4.4. El recurs a embarcacions pròpies i de particulars

La defensa i l'avituellament eren dues de les atribucions més inherents a l'exercici urbà, per les quals les grans ciutats marítimes estaven capacitades a armar embarcacions si era necessari. Aquests armaments, però, solien ser reversibles, en el sentit que eren aprofitats per dur a terme, a la vegada, missions ofensives, de conserva de vaixells amb importants càrrecs comercials o amb vitualles i, a la vegada, també podien carregar amb mercaderies i cobrar els nòlits. Com sempre, es tractava de grans inversions que necessitaven veure's revertides: si no era per mitjà del botí, ho seria a través dels nòlits. Per aquestes tasques, tant la ciutat de Barcelona, com la de València, i també la de Mallorca, comptaven amb una flota pròpia, tot i que no sempre disponible. Les embarcacions de propietat ciutadana – que solien ser galeres, grans embarcacions de rem amb elevada capacitat ofensiva – eren sovint prestades tant a particulars com al mateix monarca i l'època del Magnànim es caracteritzarà precisament per la gran desviació d'aquestes al projecte bèl·lic i expansiu del rei. És per això que els dirigents ciutadans es veurien obligats a recórrer en ocasions a armaments de particulars, embarcacions ja disponibles en els seus ports, de les quals requeriren i pagaren els serveis, amb tots els riscos que comportava la cessió d'obligacions institucionals a corsaris privats. D'aquesta manera, en cadascuna de les ciutats sotmeses a anàlisi s'assisteix, a l'època, a una intromissió per part de corsaris i armadors privats – ja haguessin entrat en cors amb permís dels oficials reials de cadascun dels regnes i principat, ja fossin nobles que oferiren les seves embarcacions a les empreses del monarca – en les tasques de defensa costanera que encapçalaven les ciutats.

Pel que fa a la ciutat de Mallorca, a través de notícies en diversos documents i registres de diversa índole, s'ha obtingut informació sobre una quarantena d'armaments per part de la Universitat de la ciutat i regne entre 1410 i 1458, més de la meitat dels quals respondrien a raons de defensa i d'avituellament de queviures: presa de vaixells que transportaven blat, protecció d'embarcacions que en portaven a la ciutat o conserva de les mateixes. Altres missions farien referència a préstecs de galeres o altres navilis al rei, transport de notícies a altres indrets, més unes poques empreses subvencionades per la procuració reial. I, si bé a l'inici de segle la Universitat comptava amb quatre galeres pròpies, i a part que no sempre s'al·ludeix a la propietat de les

embarcacions que s'armaven – puix que no existeix un registre documental que porti una relació seriada dels vaixells que enllestien els jurats, d'acord amb el Gran i General Consell, de manera que la informació no sempre és clara al respecte –, els jurats, a partir del 1420, recorregueren al servei d'embarcacions de particulars, de vegades ja armades. Aquestes es noliejaren o, simplement, es pagaren salaris o algun tipus de provisió als patrons que es trobaven ja al seu capdavant, encara que, en la majoria dels casos, els contractes concrets entre els caps municipals i els corsaris se'ns escapin. Diverses causes haurien pogut impulsar els jurats a recórrer als serveis de vaixells aliens, ja armats: des de la urgència de les operacions, fins a la disminució dels costos, però l'ocupació de la flota pròpia en les empreses del monarca hi hauria influït clarament.

Per exemple, els jurats arribaren a un acord amb els dos armadors del rei Salones d'Ístria i Bernat Safortesa perquè, en cas de necessitat i mentre no haguessin de marxar amb l'estol reial, poguessin agafar virtualles de vaixells diversos que passessin per la costa en nom de la Universitat. Durant aquella mateixa centúria, hagueren de contractar els serveis del corsari portuguès Llorenç Ivanyes per atrapar Joan Boix, pirata que havia pres una nau de genovesos/niçards, i també l'ajuda de la nau del venecià Andreu Cornet i la del mercader mallorquí Joan Piris per prendre Pedro Ledesma, que havia estat recentment declarat enemic del rei i es dedicava a robar a tothom al capdavant d'una nau de biscaïns. La procuració reial també contactà amb els patrons de tres galeres que l'abril de 1430 es trobaven al port de Mallorca – la de Sancho d'Elmo, mossèn Bellví i Pere de Caldes, que armaren per al rei – per atrapar una nau genovesa de “Camuchi” que portava emissaris del rei de Castella cap a Gènova. Uns anys més tard, la Universitat i el Col·legi de la Mercaderia noliejarien la nau d'en Cantó i la galera armada d'en Roca – també incorporades a l'estol reial – per capturar una nau castellana patronejada per portuguesos que havia intentat prendre la nau quan venia de Llevant i havia atrapat una nau de Ragusa quan partia de Mallorca en direcció a Gènova. I, més endavant, els jurats noliejarien la galiota de vuit bancs d'en Gaspar Comelles per una missió que contemplava la captura d'embarcacions enemigues.³⁷⁸

És un recurs també identificat en ciutats marítimes importants com Barcelona i València. Pel que fa a la primera, un dels corsaris i, a la vegada, armadors pel rei, amb el

³⁷⁸ Vegeu cada un d'aquests episodis a l'apèndix “Armaments institucionals a Mallorca”.

qual confiaren els consellers en més d'una ocasió fou el gironí Francí de Reixach, del qual requeriren els serveis tant en l'operació de la presa de naus a Marsella com per atrapar una galiota de Mallorca que causava problemes en la costa catalana. Confiança, però, que els resultà especialment cara, atès que el patró es desvinculà del compromís amb els dirigents ciutadans i acabà resultant un problema per a la seguretat de les costes.³⁷⁹ El juliol de 1440, per exemple, també requeriren els serveis de les galeres de Riambau de Corbera i Bernat de Vilamarí, totes dues incorporades a l'armada del rei, per capturar un llaüt patronejat per Joan Agustí, que es dedicava a prendre vaixells que avituallaven a la ciutat.³⁸⁰ Els mateixos consellers explicitaren les dificultats que tenien per trobar embarcacions disponibles a Barcelona per emprendre els viatges comercials a causa de la dedicació de la flota a l'empresa del monarca,³⁸¹ de manera que per a les tasques de defensa de vegades recorregueren a vaixells ja armats per particulars, però també en sol·licitaren el préstec als diputats del General.³⁸²

L'escassetat de la flota pròpia va ser també apuntada per A. Díaz Borrás a la ciutat de València, a partir de l'armament de la galera del mallorquí Cristòfol Murta per combatre els corsaris de Cartagena que tants mals havien causat al comerç de la capital. En una nova armada el 1420 la ciutat hagué de recórrer a una nau veneciana, a una altra propietat d'un gallec i a un balener de Dénia, més dues galeres que en aquells moments es trobaven sota les ordres del rei, patronejades per Nicolau Jofre i Joan Pardo. I durant els anys següents el consell sol·licità, en diverses ocasions, els serveis de la galera de Joan Roca, un dels senyors que havien prestat la seva galera al monarca per tasques de vigilància de la costa i seguretat dels mars.³⁸³ La mateixa galera, que participaria en el segon i definitiu viatge del rei a terres italianes el 1432, prestaria, dos anys més tard, els seus serveis al municipi mallorquí per atrapar una nau castellana.³⁸⁴ En la dècada dels '20 es construïren cinc noves galeres a la ciutat de València, una de les quals, s'havia de

³⁷⁹ Vegeu tot el cas sobre aquest controvertit a l'apartat "El segrest de persones: un problema generalitzat".

³⁸⁰ AHCB, 1B. VI-7, 90v. 6 juliol 1440.

³⁸¹ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 47-48.

³⁸² El préstec d'efectius navals entre el municipi i la diputació, al Principat, era mutu, segons les necessitats de cada moment i la disponibilitat de totes dues flotes. Per exemple, mentre que l'abril de 1436 els consellers prestaren a la Diputació una galera de la ciutat, l'agost de 1449 aquesta prestà durant cinc anys una galera als consellers. Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 269, nota 55.

³⁸³ Vegeu cadascun dels armaments en el quadre "Armaments de la ciutat de València per a la protecció de les costes i del comerç".

³⁸⁴ Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 213, nota 61 (ADM, MSL 353, 30r-v i 32v. 19 abril 1434).

dedicar a la vigilància de la costa, ja que la totalitat de les naus disponibles s'havia posat a disposició del monarca. A més, el 1427 els jurats de la ciutat compraren una part de la galera que Jofre de Mayans feia construir a les drassanes gallegues de Noya.³⁸⁵

Resulta molt interessant, arribats en aquest punt, fer una referència a la controvèrsia que es desplega a l'entorn de les grans embarcacions armades per nobles i homes socialment i política influents que aleshores oferiren, prestaren o acudiren a la crida armamentista del monarca. Per una banda, proporcionen una força naval disponible no només per a les guerres de conquesta promocionades pel Magnànim i la lluita contra les potències que perseguïen evitar-ho. Disputes que no es deixen sentir tant a les costes occidentals de la Corona d'Aragó, sinó que tenen el seu escenari principal al Tirrè, a la Mediterrània central i oriental, lloc d'especial confluència d'embarcacions genoveses, sobretot. També representen un efectiu útil per al transport mercantil i per a l'ús dels organismes ciutadans en qüestions de defensa, durant els seus moviments i escales per aquelles ciutats. Per una altra banda, però, aquells armaments serien els responsables de gran part de la inseguretat marítima desencadenada en el Mediterrani a partir de la dècada dels '20 del segle XV. El seu gran nombre i la seva marcada força bèl·lica representaren també un perill del qual prevenir-se i, fins i tot, combatre. Els nombrosos mals que infligiren a les ciutats, als seus habitants i a les embarcacions mercantils que s'hi dirigien forçaren, en un determinat moment, que el monarca autoritzés a les ciutats a poder armar contra els mateixos connacionals, tal i com s'ha vist. La irreversibilitat de les actituds i dels objectius de les embarcacions armades no és, tanmateix, una característica exclusiva d'aquest període, però sí que potser és durant el regnat d'Alfons V més acusat i evident a causa de l'augment de les forces navals en actiu de manera més o menys continuada.

4.5. Els préstecs dels municipis a particulars

Els organismes municipals, així com també els òrgans representatius dels estaments de les corts, com era la diputació del general, ocuparen un important rol en

³⁸⁵ Guiral-Hadziiossif, *València, puerto mediterráneo*, 178; Eadem, «La piratería, el corso: sus provechos y ganancias en el siglo XV», en *Nuestra historia, III*, ed. Manuel Mas Santandreu (València: Aramo, 1980), 277.

la provisió d'efectius navals en préstec al monarca, a privats i també, entre ells, a altres institucions. La cessió temporal podia englobar les mateixes embarcacions, el material necessari per a la seva correcta i segura navegació – eixàrcia, armes, arreus, forniments – o totes dues coses, és a dir, vaixells armats *a la ferrera o fins a la ferrera*.³⁸⁶

Atès el clima d'inseguretat vigent, les mesures defensives es podien fàcilment transformar en ofensives si es trobava l'oportunitat. Aquesta circumstància hauria modificat tant la mateixa concepció del vaixell per als intercanvis comercials, decantant la preferència cap a embarcacions amb una gran capacitat ofensiva com les galeres, que solien ser, la majoria, de titularitat pública – és a dir, propietat d'organismes institucionals, no privats –, com les necessitats dels armaments, que haurien requerit una major dotació d'armes. Els patrons no es podien permetre l'enllestiment de vaixells no preparats per confrontar-se amb un eventual perill i susceptibles de perdre's, d'aquí que de vegades acudissin al préstec de material de les institucions per a completar els armaments. Amb el material succeiria el mateix que amb el préstec d'embarcacions: només una solvència econòmicament i socialment demostrada podia assegurar l'efectiu retorn dels béns entregats; d'aquí que fossin confiats, en el cas del préstec a particulars, solament a persones d'un cert estatus social i polític.³⁸⁷ La condició de cavallers, ciutadans o grans mercaders és comuna entre els prestataris de les galeres, de les armes o d'altres arreus i forniments per a les embarcacions que s'especifiquen en el quadre.

Tant prestadors com prestataris podien ser particulars, organismes o el mateix monarca. A causa de la ja esmentada mancança de fonts municipals per aquest període a Mallorca i de la dispersió de les poques existents, pot ser que els resultats aquí presentats, referents als préstecs de la Universitat a particulars o, dit d'una altra manera, a la contribució de l'organisme municipal en armaments privats, no siguin complets ni exhaustius. Això no obstant, constitueixen, per ara, una primera i aproximativa visió conjunta d'un important rol de la institució ciutadana que contribuí, indirectament, a la defensa de les mars i de l'activitat mercantil. Es tractaria, en tot cas, de contribucions i no de col·laboracions, ja que en els casos exposats la institució ciutadana es dedicà a cedir temporalment els seus béns a persones de confiança, amb unes garanties representades per penyores i/o fiadors, però sense tenir-hi cap part – o,

³⁸⁶ Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 271-272.

³⁸⁷ *Ibidem*, 269 i nota 56.

almenys, no es té cap informació en sentit contrari – en les respectives empreses i/o armaments.

Com a objecte dels préstecs, destaquen de manera singular les armes, indispensables per a la defensa o ofensa de les embarcacions que navegaven amb objectius bèl·lics, però també comercials, així com les seves municions. L'abril de 1434 els jurats de la Universitat admetien prestar a la nau dels honrats Bartomeu Rossinyol i Jaume Pasqual 410 passadors de lleva, 439 passadors de punta forts, set peres de bombardarda, 58 lliures de pólvora de bombardarda i dues dotzenes de llances pel viatge que es disposaven a fer. El fet de constituir l'equipament d'una nau, induiria a pensar que es podia tractar d'un trajecte amb finalitat comercial, tot i que la nau aniria ben munida d'armes: a més de contenir un nombre considerable de ballestes, també, almenys, disposaria d'una bombardarda, a jutjar per la munició que prestaren els dirigents municipals. Jaume Pasqual, esmentat com a "mariner" era, a més, patró d'una galiota que armaren el mateix any el donzell i jurista Pere de Sant Joan, el també donzell Jordi de Sant Joan i el ciutadà de Mallorca i, en altres anys, armador pel rei, Pau Sureda. També per a aquesta galiota els jurats accediren a prestar armes i munició: 12 dotzenes de dards, dos pavesos, sis llances llargues i una caixa de passadors. L'esmentada galiota, amb molta probabilitat, correspondria a la que arribaria a Mallorca l'any següent amb la presa d'una galiota "morisca".³⁸⁸ L'altre patró de la primera nau en qüestió, Bartomeu Rossinyol, també rebria tres patents per sortir en cors amb la seva galiota entre el gener de 1440 i el setembre de 1444.³⁸⁹ Per tant, tot i que l'esquemàtica informació no permet accedir als motius d'aquells armaments, molt probablement responguessin a operacions de cors, dels quals la Universitat en sortiria beneficiada, si no per un accés als guanys proporcional a la seva inversió, si és que aquesta existia, almenys, indirectament, en qüestió de defensa.

A la dècada dels '50, la Universitat prestà novament quatre bombardes de ferro a la nau del donzell Rodrigo de Sant Martí per un viatge a Barbaria; sis llances llargues a

³⁸⁸ La galiota de Jaume Pasqual, patronejada aquest cop per Rafel Pujol i Bartomeu Sirvent, faria una nova presa de "moros" l'agost de 1435 (ARM, RP 3853, 168r-v. 1 agost 1435). Vegeu també l'apèndix "Venda dels botins corsaris a Mallorca (1410-1458). No he localitzat, però, per cap d'aquests dos armaments, les respectives patents de cors, si és que no es tractava d'una missió reial o ciutadana.

³⁸⁹ ARM, G8, 3v. 29 gener 1440; 31r. 1 agost 1440; 175v-176r. 22 setembre 1444. Vegeu també l'apèndix "Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)".

la nau de Bonanat Pasqual, que es traslladava a Alger, i dues dotzenes de llances llargues, un caixó de passadors i una aluda de pólvora de bombarda a la nau patronejada per Cristòfol Llinars pel seu viatge a Tarragona. Els trajectes pels quals es deixaren les armes presumiblement tendrien finalitats mercantils, però també podrien correspondre a embarcacions armades en servei de la flota del monarca.³⁹⁰ Es prestaren, igualment, altres béns de l'aparell dels vaixells, com els remes. En concret, 10 remes a Bernat Padrige, ciutadà de Mallorca, i 20 remes als mercaders Pere Despi i Bartomeu Miró, patrons de la caravel·la de Nicolau Otger, de Sant Feliu de Guíxols, per un viatge a Alcoll.

En darrer lloc, els únics préstecs dels quals es té constància d'embarcacions ja armades i enllestides s'acordaren en el període anterior a l'arribada dels Trastàmara, quan l'abril de 1410 els jurats cediren puntualment dues de les quatre galeres de la Universitat al cavaller Pelai Unís, a Macià Borrassà i a Bartomeu Fuster. I, un any després, prestarien la Sant Gabriel al cavaller Guillem de Sant Joan i a Bartomeu Segarra, presumiblement per raons comercials, tot i que no resulta explícit a la documentació.³⁹¹ Si en prestaren d'altres en períodes successius, que seria allò esperable, no n'ha quedat, per desgràcia, constància. Sí que, però, han romàs vestigis de cessions temporals d'embarcacions auxiliars que també devien formar part de la flota municipal, ja fos per a les tasques de defensa i aprovisionament, o per raons de càrregues i descàrregues i altres moviments de port. El 1452 els jurats procuraren la barca de la ciutat a Rafel Julià, patró de la nau del rei, per servei de la dita nau, i cinc anys més tard proporcionarien la barca de panescalm de la Universitat a Joan Bartomeu, mercader de Mallorca. En d'altres ocasions, l'ajuda prestada per l'òrgan municipal mallorquí implicà una sèrie de facilitats perquè les galeres de propietat de particulars poguessin varar-se en les drassanes de Ciutat. El 1434 es garantiren vasos i parats de la drassana al ciutadà Lluís Berard, perquè pogués varar la galiota patronejada per Pere Mates, mentre que el febrer de 1455 els jurats donaren permís al mercader Pere Pardo perquè pogués desfer

³⁹⁰ Vegeu el quadre dels préstecs de la Universitat. La Diputació del General de Catalunya també prestà armes i artilleries a diversos patrons de naus i de galeres (vegeu Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 270, 271, notes 59 i 60). Per a un exemple de la dotació d'armes d'una de les galeres de l'època, vegeu la de la galera Sant Narcís de la Diputació del General, que comptava amb 109 llances de diversos tipus, 65 dards, 111 cuirasses, 127 pavesos, 11 rodelles, 21 caps, 85 cervelleres, 6 buçons i 2 bombardes de metall (Antonio María Udina Abelló, «Los costes de las galeras en el siglo XV. La galera "Sant Narcís", destinada a las comunicaciones con Italia», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 738).

³⁹¹ Vegeu, a més del quadre que segueix, la nota 114.

la volta de pedra del portal de la drassana i collir tota aquella pedra que hagués de menester per tal de poder-hi varar la seva caravel·la (es veu que no hi passava per sota), amb la condició de què reconstruís la volta quinze dies després.³⁹²

Préstecs de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca a particulars:

Any	Préstec	Prestador	Motiu
1410	1 galera a la ferrera	Pelai Unís ³⁹³	
1410	1 galera a la ferrera	Macià Borrassà i Bartomeu Fuster ³⁹⁴	
1411	La galera Sant Gabriel	Guillem de Sant Joan, cavaller, i Bartomeu Segarra ³⁹⁵	
1434	Vasos i parats de la drassana	Lluís Barard, ciutadà de Mallorca	Per varar la galiota patronejada per Pere Mates, mariner de Mallorca ³⁹⁶
1434	410 passadors de lleva 439 passadors de punta forts 7 peres de bombardarda 58 lliures de pólvora de bombardarda 2 dotzenes de llances	Honrats Bartomeu Rossinyol, ciutadà, i Jaume Pasqual, patrons de nau de Mallorca	“Per al viatge que fan” ³⁹⁷

³⁹² ARM, EU 10, 128v. 21 febrer 1455.

³⁹³ ARM, AGC 2, 33r-34r. 13 abril 1410. Citat a Francisco Sevillano Colom i Juan Pou Muntaner, *Historia del Puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca: Gráficas Miramar, 1974), 438-439, i a Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 233-234.

³⁹⁴ Ibidem.

³⁹⁵ ARM, AGC 2, 107v-108r. 22 agost 1411.

³⁹⁶ Ho tornà dimarts dia 16 de març al drassaner, Nicolau de Magadins (ADM, MSL 353, 25r. 22 febrer 1434).

³⁹⁷ Ibidem, 30v. 21 abril 1434.

1434	12 dotzenes de dards 12 pavesos 6 llances llargues 1 caixa de passadors	Pere de Sant Joan, donzell i jurista; Jordi de Sant Joan, donzell, i Pau Sureda, ciutadà de Mallorca, armadors d'una galiota patronejada per Jaume Pasqual, mariner	Pel viatge de la galiota de Jaume Pasqual ³⁹⁸
1434	10 remes	Bernat Padrige, ciutadà de Mallorca ³⁹⁹	
1451	20 remes	Pere Despí i Bartomeu Miró, mercaders, patrons de la caravel·la de Nicolau Otger, de Sant Feliu de Guíxols	Servei de la caravel·la per fer un viatge a Alcoll ⁴⁰⁰
1452	Barca de la ciutat	Rafel Julià, patró de la nau del rei	Per servei de la nau del rei ⁴⁰¹
1454	4 bombardes de ferro mitjanceres	Rodrigo de Sant Martí, donzell de Mallorca	Per protecció i custòdia de la seva nau, en un viatge a Barbaria ⁴⁰²
1454	6 llances llargues	Bonanat Pasqual, mercader de Mallorca, patró de nau	Per defensa de la seva nau, que ha d'anar a Alger ⁴⁰³

³⁹⁸ Préstec sota la condició que si els jurats necessitaven les armes durant el temps en què estiguessin en mans dels armadors, en podrien comprar tantes com les deixades a cost dels prestataris (Ibidem, 36r-v. maig 1434).

³⁹⁹ Ibidem, 66r. 10 març 1434.

⁴⁰⁰ Els 20 remes foren comprats per la ciutat i serviren a la galiota de Joan Descatllar, que armaren els jurats per enviar-la a Barcelona a causa dels avalots dels pagesos (ARM, EU 9, 84r. 31 agost 1451).

⁴⁰¹ Ibidem, 133r. 14 març 1452.

⁴⁰² Les quatre bombardes tenien tres mascles de ferro cadascuna, dues amb tascó de ferro i les altres dues sense tascó, cadascuna amb la seva forqueta de ferro. Obligà tots els seus béns i es comprometé a restituir-les en quatre mesos, quan tornaria del viatge. Com a garantia, deixà un *robí poquet ja ugot amb la verga d'or* i, com a fiador, Mateu Sanglada, ciutadà de Mallorca. Precisament es tornaren el 16 de juliol de 1455, moment en el qual Rodrigo recuperà l'anell (ARM, EU 10, 23r. 7 març 1454, citat també a Alomar, *L'armament i la defensa*, 475-476).

⁴⁰³ Es compromet a tornar-les en quatre mesos, moment en el qual calcula haver efectuat el viatge, i deixa com a penyora un *segell poquet d'or entortolligat i mellat*, que era de l'honorable Ramon Vidal. Foren tornades dia 5 de juny de 1454 i li restituïren el segell a Bonanat Pasqual (ARM, EU 10, 23v. 16 març 1454, citat també a Alomar, *L'armament i la defensa*, 475-476).

1456	2 dotzenes de llances llargues 1 caixó de passadors 1 aluda de pólvora de bombardarda	Cristòfol Llinars, patró de nau	“Pel viatge que ha de fer al port de Tarragona” ⁴⁰⁴
1457	Barca de Panescalm de la ciutat	Joan Bartomeu, mercader de Mallorca ⁴⁰⁵	

Comportament anàleg al de la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca adoptaren també els consells municipals d'altres nuclis urbans de la Corona, com el de la ciutat de València, sobretot per expedicions de cors. Alguns d'aquests arribaren a convertir-se en contractes d'ajuda mútua, ja que els armadors demanaven al consell els recursos que els mancaven per a la posada en marxa de l'expedició i, en contrapartida, els del govern ciutadà els podien encomanar algunes tasques de defensa de la costa i del comerç. El recurs dels armadors privats a les ajudes institucionals és així fàcilment confusible amb l'ús dels armaments de particulars per part dels organismes ciutadans. En funció dels casos determinats, s'arribava a una solució plausible per totes dues parts. El que ha estat identificat, en ocasions, com un estímul del cors per part de les autoritats locals, era en realitat una solució pragmàtica que englobava no només els interessos dels nuclis costaners, sinó també les intencions de guany dels patrons. Una estratègia semblant la pogueren adoptar també els jurats de Mallorca, tot i que no n'hagi quedat cap registre en l'època estudiada.

Els testimonis valencians fan referència a la primera dècada del segle XV, una època caracteritzada per la forta pressió islàmica a les costes valencianes, que seria combatuda, en part, per armaments de particulars recolzats pels mateixos dirigents de la ciutat. Aquestes embarcacions, però, no correspondrien a les dels armadors corsaris que habitualment apareixen com a detentors de les patents de cors, sinó que es

⁴⁰⁴ La declaració de Cristòfol Llinars d'abril de 1456 apareix ratllada perquè el 12 de juliol es veié obligat a tornar el caixó de passadors i l'aluda de pólvora per a la defensa de la torre del moll de Mallorca, que es trobava assetjada per galeres de genovesos (ARM, EU 10, 195r. 13 abril 1456 i 12 juliol 1456).

⁴⁰⁵ ARM, EU 11, 13r. 5 febrer 1457.

caracteritzarien per ser confiades a persones de reconeguda solvència, i amb lligams amb el cercle de la direcció municipal, que els hauria atorgat l'accés als préstecs.⁴⁰⁶

4.6. Les amenaces

La reacció de les ciutats no es produïa davant de qualsevol intimidació. Si bé l'anàlisi de les seves actuacions defensives no aporta una informació del volum d'embarcacions enemigues que posaven en perill la costa, sí que és indicativa de la percepció de la capacitat ofensiva i de l'oportunitat de causar danys de les mateixes. Es podria dir, per tant, que, de totes les embarcacions que solcaren les aigües de les riberes catalanoaragoneses, només aquelles percebudes com a més perniciosos generaren una resposta consistent en armaments per a combatre-les, de manera que la iniciativa urbana seria il·lustrativa de la major amenaça en cadascuna de les circumscripcions territorials de la Corona d'Aragó. Un perill que, sorprenentment, no sempre coincideix amb els de les enemistats amb el rei en cada moment.

Armaments de la ciutat de Barcelona per a la protecció de les costes i del comerç:⁴⁰⁷

Any	Armament	Missió
1424	3 naus patronejades per Bartomeu Pisà, Francesc Gener i Garcia Amat	Escortar les naus que anaven carregades de blat de Sicília,

⁴⁰⁶ Entre 1400 i 1409 els jurats de València feren un préstec d'armes al comanador major de l'orde de Montesa i a Pedro Suau per a l'armament d'una galiota contra moros; d'una galiota de la ciutat a Guillem Galceran de la Sera i una altra a Joan Escrivà, per a expedicions de quatre mesos contra Barbaria. A més, la Universitat prestà una de les seves galeres, la Sant Miquel, equipada i amb armes, al noble Pere Costa, de València, i a l'honorable Mateu Cardona, ciutadà de Barcelona. En el contracte de préstec s'estipula clarament quin havia de ser el recorregut i les condicions de retorn de l'embarcació. José Hinojosa Montalvo, «Piratas y corsarios en la Valencia de principios del siglo XV (1400-1409)», *Cuadernos de Historia. Anexo de Hispania 5* (1975): 101-103; Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 208-214. Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 161.

⁴⁰⁷ Els quadres sobre els armaments de la ciutat de València i de Barcelona s'han efectuat sobretot a partir de referències i mencions bibliogràfiques, sense perseguir una exhaustivitat absoluta, sinó només obtenir un contrapunt de dades amb les quals confrontar les mallorquines extretes de les fonts consultades, que em permetessin avaluar millor la situació del regne de Mallorca dins del conjunt de la Corona d'Aragó.

		perseguir corsaris provençals i carregar blat de les illes ⁴⁰⁸
1429/ 1431	3 naus baioneses d'un timó patronejades per Joan de Marimon, conseller; Guillem Destorrent i Joan de Gualbes	Perseguir pirates marsellesos i transportar mercaderies de Sicília ⁴⁰⁹
1430	1 nau de Pau Julià	Anar en conserva de dues naus que es trobaven a Sicília i Rodes, arran de notícies de corsaris de Gaeta ⁴¹⁰
1431	3 galeres 6 naus: d'en Marc Figueret, Nicolau Julià, Antoni Roig, Joan Frare, Narcís Pujades i Francesc Pujada 2 bergantins: d'en Camp i d'en Gener	Atrapar la nau del pirata genovès Cigonya i altres corsaris de Provença ⁴¹¹

⁴⁰⁸ Hi contribuïren també els còsols de mar de Barcelona amb la despesa de l'impost del pariatge. Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 66-67; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 192; Carmen Batlle Gallart, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1973), 135.

⁴⁰⁹ També amb la intervenció dels còsols i del pariatge: Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 45-46, 52; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 290 (parla de la participació de les naus de Nicolau Julià (Juliola) i d'Antoni Roig); Maccioni, *Il Consolato del mare*, 99 nota 108, 173, 201 nota 76; Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardits*, 266.

⁴¹⁰ Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardits*, 272-273.

⁴¹¹ Quatre naus van ser sufragades pel pariatge i tota la flota fou comandada per Francesc Desplà, des de la galera capitana, mentre que Pere de Muntrós capitanejava l'esquadra de naus. En aquella missió, a més de capturar el pirata genovès, també foren rescatades les naus d'en Cantó, d'en Vives i d'en Salvador, que havien estat anteriorment preses. Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 69; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 194; Batlle Gallart, *La crisis social y económica*, 135; Costa, «La pau del 1428», 568-569. També se'n fa ressò Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II-2, 923. Sobre el famós pirata Ciconia, conegut en l'àmbit catalanoaragonès com Cigonya, existeix una àmplia bibliografia a causa dels estralls que causà a la Corona d'Aragó en un moment en què es trobava en pau amb Gènova, la qual cosa li valgué que la república el desposseís de la ciutadania. Vegeu les notes 514-515.

1435	1 galera de Francí de Reixach	Atrapar una galiota de Mallorca que robava a persones que portaven vitualles ⁴¹²
1438	3 naus grosses capitanejades per Riambau de Corbera, més jove; Francí Torrent i Joan Sabastida, àlies Hostalrich	Perseguir genovesos ⁴¹³
1440 (10 abril)	1 galera de la Generalitat	Capturar els corsaris Ponç Descatllar i Jaume de Vilaragut ⁴¹⁴
1440 (20 abril)	1 galera de Galceran de Requesens 1 galera de Ponç Descatllar, capitanejades per Joan Lluís de Gualbes	Atrapar al pirata Jaume de Vilaragut ⁴¹⁵
1440 (juliol)	1 galera de Riambau de Corbera 1 galera de Bernat de Vilamarí	Atrapar naus que prenien forment de la ciutat ⁴¹⁶
1441 (juliol)	1 nau armada de Pere de Sitges 1 nau armada de Gaspar de Cardona	Portar en segur els béns dels mercaders de Barcelona ⁴¹⁷
1441	Galeres	Anar en conserva per a la seguretat del comerç ⁴¹⁸
1447	1 galera de mossèn Antoni Vilatorta 1 nau de Bernat Oliva	Capturar la nau de Joan Roig, que piratejava per Mataró ⁴¹⁹

⁴¹² AHCB, 1B. VI-4, 133v-134r. 27 setembre 1435. Vegeu tota la controvèrsia a l'entorn del dit patró a "El segrest de persones: un problema generalitzat".

⁴¹³ L'expedició era per quatre mesos. Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 52; Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardots*, 377.

⁴¹⁴ AHCB, 1B. VI-7, 41v-44v. 10 abril 1440; Garcia i Sanz i Coll i Julià, *Galeres mercants catalanes*, 362.

⁴¹⁵ AHCB, 1B. VI-7, 48r-49r. 20 abril 1440.

⁴¹⁶ En concret, Joan Agustí, patró d'un llaüt armat, i el seu companyó, Antoni Ferrer, els quals, piratejant, havien pres una barca d'en Bernat Viver, carregada de forment de Barcelona. Ibidem, 90v. 6 juliol 1440.

⁴¹⁷ Els consellers fan menció que els patrons de les dues naus armades navegaven tant en servei del rei com per portar les mercaderies i robes de mercaders de Barcelona. AHCB, 1B. VI-8, 24v-25r. 6 juliol 1441.

⁴¹⁸ Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 50.

⁴¹⁹ Al final fou atrapat i posat en mans del veguer. Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 272-273.

1449	1 galera capitanejada per Ramon Desplà	Perseguir corsaris, especialment Joan de Torrelles, d'Alacant ⁴²⁰
1453	1 nau del rei, patronejada per Pere de Niubò	Perseguir una nau de biscaïns ⁴²¹
1454	Subvenció de naus ja armades: la nau de Francisco Sanxo, de Pere Martí, ferrer, i la galera de la Mantea	Contra provençals ⁴²²
1454	1 caravel·la 1 galiota, capitanejades per Jaume Bertran	Combatre corsaris provençals: balener de Jean de Village i Auzinet/Audinet, i protegir dues naus ricament carregades de Ramon Desplà, menor, i de Melcior Mates ⁴²³
1455 (abril)	2 caravel·les 2 rampins 1 galiota de 14 bancs	Perseguir a Auzinet/Audinet i un altre balener corsari i recuperar les embarcacions robades ⁴²⁴

⁴²⁰ Els còsols de mar també hi participaren. AHCB, 1B. VIII-4, 176r-177r. 26 octubre 1449; Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 51 i 61; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 276, nota 193; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 200 i nota 70.

⁴²¹ La nau del rei, armada contra corsaris, havia estat primer fornida pels consellers d'homes, armes i vitualles a Sitges. Després decidiren armar-la en missió ofensiva, a través del Consolat, a propòsit d'una nau de biscaïns arribada feia poc. Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 415; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 202-203.

⁴²² Aquest fou un primer projecte que no resultà del tot profitós, ja que alguns dels patrons finançats pel municipi acabaren per practicar la pirateria, de manera que els consellers decidiren posteriorment armar ells mateixos embarcacions. Batlle Gallart, *La crisis social y económica*, 297, nota 41.

⁴²³ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 280; Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 175-177 (en aquest treball es descriuen totes les seves malifetes). Segons C. Batlle, foren cinc les naus de guàrdia armades el 1454. Batlle Gallart, *La crisis social y económica*, 297 i nota 42. Atraparen un famós pirata florentí que guerrejava pels Anjou quan la Corona d'Aragó estava en pau amb Florència i després en nom de la mateixa república quan es desencadenà la guerra: Pierozzo de Pazzi. Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 416. Sobre les preses d'aquest darrer, vegeu: Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 179-180; Díaz Borrás, *El ocaseo cuatrocentista*, 108-114; Jacques Heers, «Entre Gênes et Barcelone. Les ports français du Languedoc. Guerre, commerce et piraterie (1380-1450 environ)», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 512.

⁴²⁴ La persecució va ser, aquest cop, infructuosa. Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 175-177.

1455 (estiu)	1 galera de la guàrdia “Santa Eulàlia” patronejada per Ramon Guerau	Atrapar al corsari provençal Auzinet/Audinet per diverses preses ⁴²⁵
1455 (octubre)	1 galiota de n’Auzinet/Audinet, patronejada per Daniel Manresa	Defensar la costa ⁴²⁶
1455 (novembre)	1 galiota de la guarda patronejada per Antoni d’Avellaneda	Defensar la costa ⁴²⁷
1456	1 galera de la guàrdia de la ciutat de Barcelona	Pren dues galiotes de provençals ⁴²⁸
1457	1 galera de la guàrdia de la ciutat de Barcelona	Projecte d’armada conjunta permanent amb València ⁴²⁹

⁴²⁵ La galera la manaren construir els consellers, de la qual seria còmit Pere Doy. Aquesta sí que aconseguí capturar la galiota de n’Audinet/Auzinet, i la de mossèn Joan Torrelles, a més d’una caravel·la patronejada per en Brisanes (Jean de Villages?). Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 177-179; Salicrú i Lluch, «Els llibres d’acordament», 315-316, nota 76; AHCB, 1B. VIII-7, 45r-v. 10 octubre 1455; Batlle Gallart, *La crisis social y económica*, 298, nota 42.

⁴²⁶ Salicrú i Lluch, «Els llibres d’acordament», 315-316, nota 76.

⁴²⁷ Ibidem; acordament editat a Unali, *II «libre de acordament»*. R. Salicrú i Lluch va presentar l’estudi d’aquests tres darrers armaments de 1455 al *V coloquio internacional sobre historia de la navegación. Navegación pública y navegación privada en el Mediterráneo medieval*, celebrat a Granada el 5 i 6 de setembre del 2013, amb el títol *Un triple ejemplo de armamento municipal: Barcelona, 1455*, que roman inèdit.

⁴²⁸ AHCB, 1B. VIII-7, 102r-v. 13 setembre 1456. Deixen lliure a Jaumet Godet, pescador de la ciutat de Marsella, que anava en les dites galiotes, perquè pugui anar a tractar el rescat dels altres provençals.

⁴²⁹ Ibidem, 118v-119v. 22 febrer 1457. La carta l’envien els consellers des de Cotlliure fins a València. Atès que l’interès de combatre els corsaris i pirates, “així privats com de nacions estrangeres”, és de tota la costa, els insta a contribuir raonablement. Segons C. Batlle, la gran armada de 1457 va ser comandada per Bernat Miquel, essent capitans de les galeres Bernat de Granollacs, júnior, Francí de Perarnau, Francí Ramis i Francesc Sescorts, ja que Ramon de Guerau es trobà indisposat. L’expedició fou molt costosa i acabà en fracàs, d’aquí que l’any següent els consellers tornessin al sistema de la subvenció de galeres privades, com la de Bernat de Requesens i la del comte d’Arno. Batlle Gallart, *La crisis social y económica*, 298, nota 42.

Armaments de la ciutat de València per a la protecció de les costes i del comerç:

Any	Armaments	Missió
1414	3 naus	Combatre els pirates de Cartagena ⁴³⁰
1417	1 galera patronejada pel mallorquí Cristòfol Murta, capitanejada pel jurat de València Pere de Cabanyelles 1 llaüt	Anar contra corsaris castellans refugiats a Cartagena ⁴³¹
1420	1 galera de la ciutat, patronejada per Nicolau Jofre 3 naus, capitanejades per Jaume Tolsà, jurat	Perseguir a la nau biscaïna de Sancho Martínez de Pedriza, pirata biscaí que actuava a Cartagena ⁴³²
1421	1 galera de Joan Roca	Vigilar la costa des de Tortosa a l'illa de Santa Pola i Cap de Pals, passant per les Balears ⁴³³

⁴³⁰ Una de les naus corria a càrrec del patrimoni reial, mentre que la ciutat assumia els dos altres armaments (AMV, G3 XII, 199v. 11 octubre 1414. Burguera i Puigserver, «Enmity among friends»). Sobre els problemes que causaven els pirates refugiats en aquest port vegeu la nota 12.

⁴³¹ L'empresa se saldà amb la presa d'una galiota de vint-i-dos bancs (una de les quals patronejada per Pere Gallard, mariner d'Oriola, patró pirata) i un lleny de tretze, però finalment van haver de tornar una galiota als portuguesos, per haver estat presa pel pirata oriolà, i el lleny a Bernat Sunyer, de Castelló d'Empúries, que assegurà que no hi havia hagut cap motiu per sofrir aquella presa (Andrés Díaz Borrás, «La lucha anticorsaria en Valencia durante la Edad Media. El episodio protagonizado por Pere Cabanyelles (1417-1418)», *Revista de Historia Naval*, núm. 24 (1989): 105-129; Idem, *El ocaso cuatrocentista*, 190-193; Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 116-117).

⁴³² Els jurats sol·licitaren al rei que les dues galeres de Joan Pardo i Nicolau Jofre poguessin retardar el viatge que havien de fer amb el monarca i posar-se al servei de la ciutat, però el primer fou convocat pel rei per anar als Alfacs. A més, contractaren tres naus: la del venecià Lluç Valero, patronejada per Tristany Joan; la Santa Maria, de Joan d'Ossera, de Noya (gallega), i el balener Sant Jordi i Santa Margarida de Bartomeu Joan, de Dénia, que anirien en conserva de les dues galeres anteriors. La ciutat pagaria els salaris i els patrons aportarien els vaixells ben aparellats, amb vitualles i tripulació. L'operació acabà amb la captura d'una nau castellana que es dirigia a Pisa, que fou reclamada per l'almirall de Castella Ferrán Rodríguez Cabeza de Vaca, i dues barques més (Andrés Díaz Borrás, «La vigilancia de las rutas marítimas valencianas y la defensa contra la piratería. El caso de la flotilla urbana en 1420», en *Caminería Hispánica, II. Caminería histórica. Actas del II Congreso Internacional*, 1996, 145-166; Idem, *El ocaso cuatrocentista*, 194-195; Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 117; Paula Navío Latorre, «Armamento de naves en Valencia a principios del siglo XV», en *XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó* (València: Fundació Jaume II el Just, 2004), 975-984; Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 178-179).

⁴³³ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 196-197.

1423	1 galera de Joan Roca 1 galiota de 25 bancs de Selva 2 galiotes de Francesc mercader de denou i catorze bancs 1 balener	Perseguir a Damnat d'Almeria, "lo sant moro", i protegir una fusta de la ciutat carregada de mercaderies valuoses ⁴³⁴
1430	3 llaüts	Per protegir les mars i vigilar l'arribada de la flota castellana ⁴³⁵
1436	Esquadrilla de la que forma part també la nau de Jaume de Vilaragut	Contra una nau genovesa en aigües de Mallorca ⁴³⁶
1439	1 galera de Gilabert de Centelles, comandada pel governador Pere de Cabanyelles 1 bergantí de Joan de Joan	Capturar als pirates Jaume de Vilaragut i Alfonso de Toro ⁴³⁷
1447	Vaixells que aconseguen a Eivissa	Contra Carles Vallterra, de València, Pere Vidal, de Sevilla, i Joan Roig, de Barcelona, que entorpien l'abastiment de la ciutat ⁴³⁸
1452	3 llaüts (d'en Tarragó, en Prunyonosa i en Prats)	Prendre 2 llaüts del noble Joanot Tous, corsari, que causava danys per la costa ⁴³⁹
1456	1 galera de vigilància	Guardar la costa i exercir la mercaderia ⁴⁴⁰

⁴³⁴ Ibidem, 104, 197.

⁴³⁵ Guiral, «La piratería, el corso», 277.

⁴³⁶ Díaz Borrás, *El ocase cuatrocentista*, 346-347. Els jurats oferiren a Jaume de Vilaragut 1.000 florins perquè ajudés amb la seva nau a expulsar de les mars la nau genovesa.

⁴³⁷ Ibidem, 348.

⁴³⁸ Guiral, «La piratería, el corso», 278. El consell donà poder als jurats perquè armessin contra aquells patrons, però com que la ciutat no tenia vaixells disponibles en aquell moment, hagueren d'acudir a Eivissa.

⁴³⁹ Ibidem, 279; Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 183.

⁴⁴⁰ Díaz Borrás, *El ocase cuatrocentista*, 199-205; Navío Latorre, «La política de defensa municipal», 133-142; Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 184.

4.6.1. Els connacionals

A partir de l'estudi de les primes d'assegurança de les embarcacions comercials barceloneses, Mario del Treppo ja va concloure que el període bèl·lic més acusat de la primera meitat de la quinzena centúria va ser precisament el període entre 1436 i 1442, a causa majorment de l'empresa bèl·lica napolitana.⁴⁴¹ És aquesta la que marca el ritme de l'escalada bèl·lica al Mediterrani occidental, i no només per les reaccions de les potències enemistades amb la Corona i contràries a l'assoliment d'aquell objectiu, sinó també per la pròpia disrupció que representà la presència dels components de la flota reial, la màxima força naval de les terres del rei, a les rutes de connexió del comerç mediterrani internacional. La mateixa impressió de del Treppo es desprèn dels estudis de l'amenaça costanera a les ciutats catalanoaragoneses, allà on una part gens menyspreable de les queixes provenen del mal comportament dels propis habitants d'aquelles terres. Efectivament, l'amenaça per part dels mateixos connacionals fou una de les més presents i, sobretot, una de les que desencadenà l'actuació urbana.

Des de l'observatori mallorquí, els atacs que generen més queixes i desencadenen més reaccions són precisament els dels propis súbdits del rei, molts dels quals són protagonitzats per embarcacions incorporades a la flota reial.⁴⁴² Entre aquests hi hauria la presa del capità de l'armada del Papa Benet XIII, Rodrigo de Luna, del lleny de deu bancs del mercader mallorquí Joan Fullana al port de Maó, des d'on s'havia de dirigir cap a Alcoll i Tunis, al·legant que s'hi havien trobat cartes jueves i "morisques".⁴⁴³

⁴⁴¹ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 397-399; 401; 417.

⁴⁴² És necessari especificar aquí que la informació que s'ha obtingut de la ciutat de Mallorca no fa referència als avisos d'embarcacions per la costa, que és la font que aportaria més dades respecte a l'amenaça real viscuda a l'illa. A causa de la pèrdua dels registres de Lletres missives, és a dir, de la correspondència dels jurats de la ciutat i regne anteriors a la dècada dels '50, els atacs registrats en l'apèndix "Atacs registrats a Mallorca" han estat recollits a partir de queixes o mencions en altres tipus de documentació, com en les cartes del governador (Lletres comunes). És, per tant, un resultat que aporta unes dades mínimes, no exhaustives (si hagués interessat fer un estudi detallat de l'amenaça enemiga a Mallorca s'hauria hagut de consultar la documentació municipal existent en cadascun dels nuclis costaners de l'illa), però que serveixen d'exemple i contrapunt adequat per valorar l'amenaça enemiga i la seva reacció per part de la institució municipal. I és precisament gràcies a aquest enfocament que podem tenir accés a un major coneixement sobre els casos dels mateixos connacionals, que sens dubte foren molt polèmics i generaren una gran quantitat de documentació en queixes i respostes, però que no haurien pogut ser mai identificades com a hostils a priori a través dels albiraments costaners.

⁴⁴³ ARM, AH 92, 365v i 367v. 28 agost 1413. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 84, nota 104. Aquest només seria un dels nombrosos casos de què fou inculpat Rodrigo de Luna. Vegeu la nota 7.

També els segrests de gents i de bestiar a l'illa de Mallorca, així com l'assalt a vaixells i llenys protagonitzats per Salones d'Ístria i Bernat Safortesa, al capdavant de dues galeres ofertes al servei del rei.⁴⁴⁴ Efectes del mateix estil causaren al seu pas per Mallorca la galera de mossèn Roca i la galiota d'en Salvà: prenent, injuriant i destorbant diversos llocs de la costa, llaüts de pescadors i barques carregades de mercaderies dins el port de Ciutat.⁴⁴⁵ Galera que, per cert, anys més tard prestaria els seus serveis a la Ciutat per atrapar una nau castellana però comandada per portuguesos que dificultava el trànsit comercial des de l'illa.⁴⁴⁶ Del mateix estol reial també recalà a Mallorca la galera del noble mossèn Centelles, comandada per en Canyelles. Un cop allà, alguns homes de la galera s'apoderaren de dues barques de biscaïns que es trobaven del moll, atacant-los amb ballestes i ferint greument a molta gent, a més d'una barca de pescadors i de l'habitual segrest d'homes i d'esclaus de l'illa.⁴⁴⁷ La galera de mossèn Bernat de Centelles tornaria ser inculpada del segrest d'homes, aquesta vegada un esclau de nació de turcs de madona Pi de Mallorca que navegava en un llaüt cap a Eivissa, anys després, el 1426.⁴⁴⁸

A l'entorn de 1424 dues flotes de la ciutat de Barcelona serien les culpables de diversos destorbs a embarcacions mercantils mallorquines que navegaven amb béns dels seus factors jueus o musulmans de Barbaria: la nau d'en Pere Doy, per una banda, i les de Bartomeu Pisà, Pere Gener i Garcia Amat, per l'altra.⁴⁴⁹ I de la mateixa ciutat serien quatre naus armades capitanejades pel conseller barcelonès Bernat Miquel que, el 1457, després de ser acollides a la ciutat, varen protagonitzar diversos desembarcaments a terra, concretament a la possessió de mossèn Burguès, prenent-li diversos caps de bestiar.⁴⁵⁰ Però també embarcacions de gent de l'illa, com la galera del cavaller mallorquí Pelai Unís, va causar greus danys al bestiar d'una possessió de Miquel Martorell, de Pollença, mentre que la galera de Joan Descatllar, un altre

⁴⁴⁴ ARM, AH 96, 34r-v. 1 març 1420; EU 3, 237r-238r. 1 maig 1420.

⁴⁴⁵ ARM, AH 99, 296r-v; AH 100, 297r-v. 23 octubre 1423.

⁴⁴⁶ ARM, AH 114, 60r-61r. 4 abril 1430.

⁴⁴⁷ ARM, AH 99, 101v-102v. 17 abril 1423.

⁴⁴⁸ ARM, AA 527/20, 57r-58r. 21 novembre 1426.

⁴⁴⁹ ARM, RP 89, 47r-47r'. 5 juny 1424; 53r-v. 2 octubre 1424. Vegeu l'apartat "L'estructura de les llicències o patents" del regnat de Ferran d'Antequera.

⁴⁵⁰ ARM, AH 679, 100r-v. 15 novembre 1457. Vegeu l'apartat "La presa de queviures: el carnatge".

mallorquí, fou inculpada d'haver pres un musulmà de València, suposadament en una galiota armada de "moros".⁴⁵¹

En d'altres ocasions, el regne de Mallorca fou un escenari més dels actes de pirateria comesos per cèlebres patrons catalanoaragonesos que aprofitaren el beneplàcit reial per convertir-se en un veritable destorb per a la circulació marítima i que àdhuc foren perseguits per estols ciutadans.

Seria el cas del famós pirata valencià Jaume de Vilaragut, les malifetes del qual s'estenen des de 1436, any en què decidí armar la nau de Joan Ferrer a València per acudir a Nàpols al servei del monarca, fins a la mort del Magnànim. D'entre el seguit de malifetes que protagonitzà arreu de les costes sotmeses a la monarquia d'Aragó, per la qual cosa fou empresonat en diverses ocasions i perseguit per esquadres armades tant per la ciutat de Barcelona com de València, algunes també tingueren com a escenari el regne mallorquí.⁴⁵² Concretament, prengué primer els béns de musulmans que transportava la nau del ciutadà de Mallorca Bartomeu Rossinyol quan tots dos es trobaven a Alcúdia i, després, tota la seva tripulació, estant a les mars de Sant Elm, a la mateixa illa.⁴⁵³

Dos altres dels patrons més polèmics de l'època foren el que seria almirall de la Corona, Bernat de Vilamarí, i el batlle general i posterior governador de Catalunya Galceran de Requesens. En Vilamarí, al capdavant d'una galiota d'en Requesens, l'abril de 1432 trencà el port de Mallorca i ocupà diverses barques que portaven forment de la Universitat, la qual cosa causà una gran indignació entre les autoritats, després que aquestes els acollissin i prestessin vitualles.⁴⁵⁴ I, finalment, també el cavaller barcelonès mossèn Lluís de Pontós prengué a Mallorca tres llaüts de pescadors: les eixàrcies, persones i peix que portaven, a més d'una fusta o caravel·la que es dirigia a l'illa

⁴⁵¹ ARM, AH 110, 87r. Març 1432; AH 121, 140r-v. 14 juliol 1435.

⁴⁵² Els nombrosos danys causats pel patró, corsari i pirata valencià han estat àmpliament estudiats des de diverses fonts i punts de vista. Per això, remet a: Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 344-351; Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 168-171; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 287; AHCB, 1B. VI-7, 111r-112r. 1 setembre 1440. I vegeu també l'apartat "L'entrebanc al tràfic de vitualles".

⁴⁵³ ARM, AH 122, 216r-v. 12 setembre 1436.

⁴⁵⁴ ARM, AH 110, 91r-92r. 9 abril 1432. Sobre els actes de pirateria causats tant per un patró com per l'altre, vegeu, a més de la nota 290 i l'apartat "L'entrebanc al tràfic de vitualles", Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 374-378; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 413-415; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 274-275; II, 366-367, nota 1; Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 326; Batlle Gallart, *La crisis social y económica*, 172-182.

carregada de mercaderies d'homes mallorquins. Posteriorment, bombardejà i feu entrar passadors a la nau d'en Bellviure, que arribava de Barbaria.⁴⁵⁵

Tenint en compte el considerable impacte de les galeres d'influents personatges de la Corona, sorprèn que no hagi quedat rastre de cap iniciativa generada per part de la Universitat mallorquina per fer-los front, sobretot en comparació amb les accions protagonitzades per les altres dues capitals marítimes al respecte. Tal i com es pot veure en els quadres posteriors, tant els consellers de Barcelona com els jurats de València invertiren grans recursos en la persecució de patrons catalanoaragonesos que entrebancaven el seu comerç, però especialment contra aquells que comprometeren el transport de vitualles, aconseguint fins i tot la capacitat d'enllestir les empreses de captura sense l'habitual consentiment del batlle general. La ciutat de Barcelona armà contra els mateixos connacionals almenys en sis ocasions, prèvia declaració d'aquelles persones com gitades o expulsades de pau i treva, cosa que venia a significar que eren considerades com enemigues públiques.⁴⁵⁶ I la ciutat de València, com a mínim, contra Jaume de Vilaragut, tot i que de ben segur que no va ser l'únic.⁴⁵⁷

En els anys estudiats, al costat d'aquests casos també es descriuen diversos actes de pirateria i desviacions de patrons illencs, però igualment d'altres indrets sota domini del rei, aparentment d'un rang menys elevat i de menor capacitat ofensiva. Seria el cas del patró menorquí anomenat Miquel Esquella, que el 1411 segrestà un bisbe i alguns cavallers francesos a les mars de Provença, per la qual cosa fou empresonat a Alcúdia, i a qui el 1416 el governador de Mallorca atorgà un guiatge, a petició dels seus fiadors, perquè pogués retornar els diners de la galiota que havia pres al ciutadà de Mallorca

⁴⁵⁵ ARM, 679, 94v-95r. 15 maig 1457; 96v-97r. 2 juny 1457. El darrer document és citat també a Maria Barceló Crespí, «Dades diverses de la relació entre el regne de Mallorca i el Nord d'Àfrica durant els anys de transició a la Modernitat», en *La Barbaria i les Balears. Les relacions entre Tunis i l'arxipèlag al llarg de la història. XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 2019, 215. En un document apareix com a capità de la nau de l'honorable Bernat Maria i, en l'altre, com a capità de la nau de n'Oliva. Sobre el mateix Pontós vegeu també Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 130-131 i 138.

⁴⁵⁶ A Gènova, un mecanisme semblant, que permetia a les autoritats desentendre's de les accions arbitràries i individuals dels patrons que comprometien seriosament la política i els llaços diplomàtics de la república amb altres potències el representava la pèrdua o, millor dit, la supressió de la ciutadania de l'individu. D'aquesta manera, no podria considerar-se genovès i, per tant, el govern no hauria de respondre dels seus actes, ans al contrari, podria ser perseguit com a enemic públic. Sobre aquests casos remet als interessants treballs d'Enrico Basso, «Pirateria e guerra di corsa nel Mediterraneo, l'osservatorio genovese», en *Il governo dell'economia. Italia e Penisola iberica nel basso Medioevo* (Roma: Viella, 2014), 212; Idem, *Genova, un impero*, 224-225, 240-242.

⁴⁵⁷ Vegeu els quadres, més amunt.

Nicolau Mos a la cala de Ciutadella.⁴⁵⁸ De Menorca seria també el corsari Mateu Calís, acusat de robar béns d'un francès de Tolosa i vendre'ls a Mallorca, la qual cosa desencadenaria un llarg procés judicial per part del tolosà per recuperar els béns perduts i, també, inculpat d'haver segrestat Joan Gil, pescador i habitant de Ciutat de Mallorca, quan es trobava dins la barca d'en Martí Amat.⁴⁵⁹ De l'illa d'Eivissa fou, en canvi, la galiota d'en Zaffio, la qual, a causa del mal temps, arribà a Mallorca i el patró i els homes de la galiota saquejaren la torre del cap del moll de Ciutat, de la qual extragueren una bombardarda, una aluda de pólvora de bombardarda de 15 lliures, mig caixó de passadors, una forqueta de ferro de pes de 20 lliures, set llances llargues i un *conyart* de bombardarda de ferro de pes de 5 lliures, entre d'altres coses.⁴⁶⁰ I mallorquins, d'Alcúdia, eren Guillem Ferrer i Gabriel Pou, els quals, al capdavant d'una galiota i en contra del sagrament i homenatge prestat de no fer mal ni ofendre els sotmesos del rei ni a aquells amb els quals l'unissin llaços d'amistat, prengueren de manera furtiva diversos habitants d'Alcúdia.⁴⁶¹

També el corsari alacantí Joan Borgonyó prengué el lleny del ciutadà de Mallorca Guillem Terrassa, que havia estat noliejat per Gregori Negre i Joan Rafel, mercaders i ciutadans de Mallorca, jueus-conversos, per transportar béns des de l'illa a Orà precisament quan feien escala a Alacant.⁴⁶² En Joan Castellar, de Xàtiva, també fou inculpat el 1424 d'haver pres amb la seva galiota, a les mars de la Porrassa i a l'alba, una barca amb tres pescadors – un home, un esclau i un fadrí –, tot i haver prestat, a la seva arribada, jurament de què no perjudicaria a cap habitant del regne ni causaria cap mal.⁴⁶³ La barca d'en Gironella és apuntada, en canvi, com a culpable del robatori d'un cabrit d'Antoni Font, d'Andratx, mentre que el mariner Julià Estrany fou condemnat a ser arrossegat per la ciutat, esquarterat i penjat, per haver anat a Barbaria per vendre un llaüt als musulmans i ser partícip del robatori d'un balener carregat de mercaderia

⁴⁵⁸ ARM, RP 3505, 82r. 10 gener 1411; AH 95, 10v-11r. 15 gener 1416.

⁴⁵⁹ ARM, AH 100, 187r-v. 20 juliol 1423; 212r-v. 9 agost 1423; 221v-222r. 17 agost 1423. Sobre el cas de la presa del francès de la Farga, vegeu l'apartat "Les preses durant el regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1435)".

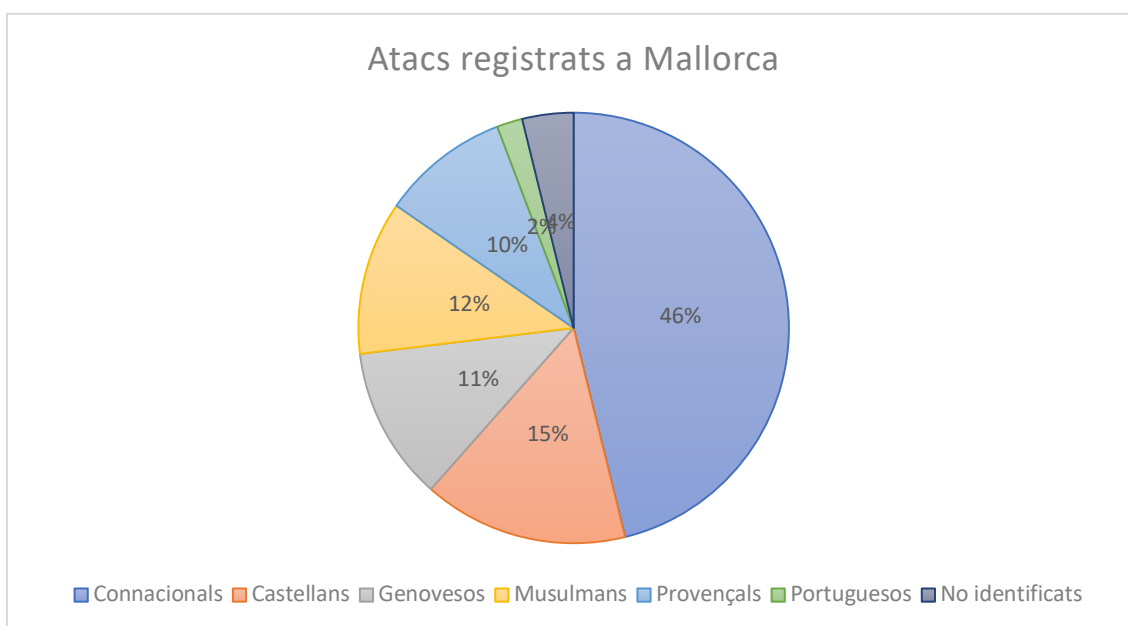
⁴⁶⁰ ARM, AH 679, 101v. 5 gener 1458.

⁴⁶¹ ARM, AH 95, 308r-v. 28 agost 1417.

⁴⁶² ARM, AH 92, 370r. 5 setembre 1413. Document citat també a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 681.

⁴⁶³ ARM, AH 101, 172v-174r. 24 juliol 1424.

d'en Muner.⁴⁶⁴ Són actes aparentment inexplicables, fruit de la picaresca d'alguns patrons i que, en certa mesura, devien formar part de la quotidianitat de la vida marítima, sense que transcendissin de forma especial ni es generessin més respostes a nivell polític i diplomàtic que l'habitual procediment per a la satisfacció dels danys i/o de càstig als culpables.

4.6.2. La presa de blats

Una menció específica mereixen les disputes entre les ciutats marítimes per la qüestió de la rapinya dels blats de les unes a les altres, un procediment a priori acceptat en temps de carestia. De fet, els principals nuclis costaners gaudien de prerrogatives legals que emparaven el segrest de vitualles per part dels organismes municipals, la qual cosa no fou un impediment perquè la confiscació de queviures i, sobretot, de cereals, es convertís en un dels principals problemes per a les ciutats i un dels majors motius d'enfrontament entre elles.⁴⁶⁵ El privilegi *Vi vel gratia*, és a dir, per la força o de bon grat,

⁴⁶⁴ ARM, AH 107, 34r-v. 18 febrer 1426; RP 3522, 80v. 1439.

⁴⁶⁵ Les principals idees sobre els embargaments de vitualles per part de combois ciutadans i l'especial clima de conflictivitat viscut entre les tres principals ciutats marítimes de la Corona per aquesta qüestió en temps de Ferran d'Antequera van ser ja exposades en el meu Treball Final de Màster, Burguera i Puigserver, «Pirateria, captiveri i sistemes», 43-51, i a l'article: Burguera i Puigserver, «Car més val contendre», 43-61, el qual resumesc a continuació.

permetia apoderar-se dels queviures que transportaven embarcacions alienes en casos d'extrema necessitat, fos quina fos la nacionalitat del patró, de l'embarcació o del propietari del carregament. Amb prèvia autorització d'un oficial reial, eren obligats a descarregar les mercaderies al port interessat i se'ls pagava el seu valor. Per tant, no es tractava tant d'un robatori, sinó més aviat d'una confiscació, ja que el propietari dels queviures era compensat econòmicament amb la quantitat de la venda de la seva càrrega; això sí, sempre al preu convingut per les autoritats de la ciutat que havia ordenat la seva requisita.⁴⁶⁶ Aquestes pràctiques es practicaven des de temps antics en èpoques de necessitat, i solien estar envoltades d'un cert grau de violència.⁴⁶⁷ El privilegi perseguia l'objectiu de garantir el subministrament de queviures per prevenir o combatre l'escassetat, i per això consentien i toleraven mètodes d'actuació que haurien estat inconcebibles en altres contextos i conjuntures.

El privilegi *Vi vel gratia* va ser una concessió reial atorgada només a determinades poblacions, entre elles, les ciutats de Barcelona, que el va rebre d'Alfons el Benigne el 1328;⁴⁶⁸ la ciutat de València, els orígens del qual són menys clars;⁴⁶⁹ i

⁴⁶⁶ Albert Curto i Homedes, *La intervenció municipal en l'abastament d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV* (Barcelona: Rafael Dalmau, 1988), 86.

⁴⁶⁷ Diversos autors han apuntat a l'ambigüitat d'aquestes practiques: Antoni Riera Melis, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la baja edad media», en *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, ed. Hipólito Rafael Oliva Herrer i Pere Benito Monclús (Sevilla: Universidad de Sevilla, 2007), 158; Josefina Mutgé i Vives, *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV* (Barcelona: Editorial CSIC, 2004), 240; Eva Serra i Puig, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* 20 (1967): 81; derivades del dret d'angaria o de requisició: Arcadi Garcia i Sanz i Maria Teresa Ferrer i Mallol, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1983), 211.

⁴⁶⁸ Segons Josefina Mutgé, el 1322 va ser una de les primeres vegades que s'invocà el privilegi, la redacció del qual no es produiria fins al 18 de gener de 1328. Seria perfeccionat posteriorment, el 25 de maig de 1337, i ampliat el 3 d'agost de 1364, dates que es corresponen amb les fams del segle XIV. Mutgé i Vives, *Política, urbanismo y vida ciudadana*, 45, nota 80 i 240-241; Serra i Puig, «Els cereals a la Barcelona», 81-82. Vegeu també Antoni Riera Melis, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2017) i Idem, «'Tenir la ciutat provehida de vitualles e, singularment, de forments': crisis cerealistas, políticas públicas de aprovisionamiento y seguridad alimentaria en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», en *El poder entre la ciutat i la regió*, ed. Flocel Sabaté Curull (Lleida: Pagès, 2018), 181-182.

⁴⁶⁹ El 1328 Alfons el Benigne atorgà el *quiatge de vitualles* a la ciutat de València (Agustín Rubio Vela, «Crisis agrarias y carestías en las primeras décadas del siglo XIV. El caso de Valencia», *Saitabi* 37 (1987): 144), coincidint amb la data en què el mateix rei donà el privilegi de *Vi vel gratia* a Barcelona. El *quiatge* seria ratificat també el 1372 (Santamaría Aránz, *Aportación al estudio*, 224, nota 12). És probable que la ciutat de València rebés en aquells moments una prerrogativa semblant a la de Barcelona, encara que fins ara no s'hagi pogut localitzar, atès que existeixen evidències d'aquesta pràctica per part de la capital del regne valencià ja en la primera meitat del segle XIV. Agustín Rubio Vela i Mateu Rodrigo Lizondo, «El problema frumentari a València i la crisi de la Unió (1340-1348)», en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez* (Valencia: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1988), 99.

també la ciutat de Mallorca, encara que també resulti confús el seu origen en aquell indret.⁴⁷⁰ Però no foren les úniques que gaudiren de la prerrogativa, ja que era una pràctica utilitzada per moltes ciutats mediterrànies.⁴⁷¹ Amb tot i amb això, dins l'àmbit de la Corona d'Aragó, les tres anteriors van ser les que protagonitzaren més enfrontaments entre si per aquesta qüestió, ja que només pogueren exercir el dret de segrest sense por a represàlies els nuclis amb un fort poder coercitiu.⁴⁷² Les ciutats foren les més interessades en l'obtenció d'aquests privilegis, ja que els permetien d'afermar el seu control per terra i per mar a l'hora d'administrar els recursos i evitar els cíclics episodis de carestia,⁴⁷³ aconseguint, al final, transformar una pràctica antiga en un dret.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Encara que alguns autors hagin apuntat a la concessió del privilegi per part de Pere el Cerimoniós, una vegada reincorporades les Illes a la Corona d'Aragó el 1343 (Plàcid Pérez Pastor, «El mercat de blats a la villa de Soller (1466-1476)», *Mayurqa* 21 (1985-1987): 151), la qual cosa resultaria del tot lògica, ja que el mateix any els jurats de la ciutat i regne reberen el salconduit per a les embarcacions que transportaven vitualles a l'illa, les fonts documentals trobades remetent a dates més tardanes: el 1374 el rei autoritzà l'armament de naus per obligar a embarcacions a descarregar les seves vitualles a l'illa (ARM, *Còdex Abelló*, 121v-122r), considerat per Á. Santamaría com un reajustament del *privilegi de vitualles* concedit anteriorment (Álvaro Santamaría Aránz, «Mallorca del Medioevo a la Modernidad», en *Historia de Mallorca, III* (Palma de Mallorca: s.n., 1970), 285). Posteriorment, Martí l'Humà ratificà i readaptà la disposició, el 1401 (ARM, *Còdex de Sant Pere*, 72v, *Còdex Rosselló Vell*, 417v-418v; Álvaro Santamaría Aránz, «El mercado triguero de Mallorca en la época de Fernando el Católico», en *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Madrid: Artes Gráficas Argés, 1961), 388). Sí que s'ha localitzat, en canvi, el privilegi atorgat per Pere el Cerimoniós a la ciutat d'Eivissa, prèvia petició expressa dels mateixos eivissencs el 1343, «axí com axò és legut fer als ciutadans de Mallorca» (Enrique Fajarnés y Tur, «Privilegio de vitualas concedido a los ibicencos por Pedro IV de Aragón», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 2 (1887): 62-63). Es desconeix l'existència de privilegis anàlegs en temps de la monarquia privativa de Mallorca, encara que sí hi ha indicis de la pràctica d'aquelles activitats en aquells anys (Antoni Mas Forners, Guillem Rosselló Bordoy, i Ramon Rosselló Vaquer, *Història d'Alcúdia: de l'època islàmica a la Germania* (Alcúdia: Ajuntament, Àrea de Cultura i Patrimoni, 1999), 251 i notes 46 i 47). A l'illa de Mallorca s'aprofitaren també de privilegis semblants almenys les poblacions dels altres dos ports més importants de l'illa: la vila d'Alcúdia, des de 1343 (Antoni Mayol i Llopart, «La concessió del títol de ciutat a Alcúdia (1523-1525) i les seves franquícies al llarg del segle XVI», *Mayurqa* 25 (1999): 190), i Sóller, des de 1399 (Pérez Pastor, «El mercat de blats», 151).

⁴⁷¹ Santamaría Aránz, «Mallorca del Medioevo», 286; Serra i Puig, «Els cereals a la Barcelona», 82; Francisco Martínez Camaño, «Crisis de subsistencias y estructuras de poder: El ejemplo de Barcelona en los años 1339-1341», en *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII). XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals*, ed. Maria Barceló Crespí i Antoni Riera i Melis (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1996), 256.

⁴⁷² Riera Melis, «Crisis frumentarias y políticas municipales», 159; Curto i Homedes, *La intervenció municipal*, 85-86.

⁴⁷³ Pere Benito Monclús, «Crisis de subsistencia y políticas frumentarias», en *Alimentar la ciudad. El abastecimiento de Barcelona del siglo XIII al XX* (Barcelona: MUHBA, 2013), 11; Idem, «Crisis de subsistència i polítiques frumentàries a la Barcelona medieval», en *Proveir Barcelona: el municipi i l'alimentació de la ciutat, 1329-1930*, ed. Mercè Renom Pulit (Barcelona: Museu d'Història de Barcelona, 2016), 23-34.

⁴⁷⁴ Riera Melis, «Crisis frumentarias y políticas municipales», 158.

En general, es descriuen freqüentment dos tipus d'actuacions: la presa de naus amb carregaments de blat quan recalaven en algun port o passaven a prop de la costa,⁴⁷⁵ i l'armament de naus per part de les ciutats amb el propòsit explícit d'anar a la caça d'embarcacions bladeres, àdhuc en zones allunyades del port de sortida. Com ja s'ha esmentat, era una de les activitats principals exercides per les embarcacions guarda-costes finançades per les ciutats.

Com és de suposar, malgrat la cobertura legal que les emparava, aquestes prerrogatives no quedaren al marge de disputes, no solament diplomàtiques, respecte a la licitud de les confiscacions en èpoques en què la carestia era generalitzada i pràcticament qualsevol població hauria pogut emprar el pretext de la necessitat per apoderar-se d'embarcacions alienes. A més, a les autoritats competents se'ls permetia l'ús de la força, la coacció, la coerció o inclús l'ús de les armes, amb la condició d'obligar a les naus mercants a desembarcar el blat en el port interessat.⁴⁷⁶ Naixia així una pràctica de difícil caracterització, amb una cobertura legal amb límits confusibles i una aplicació qüestionable, l'impacte de la qual no ha passat desapercebuda pels estudiosos de les caresties i dels sistemes d'abastiment marítim. Sense que s'hagi aprofundit massa en el tema, aquests episodis han estat comunament titllats de casos de "pirateria legalitzada"⁴⁷⁷ o d'"autèntiques patents de cors".⁴⁷⁸

Les ciutats de la Corona d'Aragó arribaren a tenir greus disputes entre elles, ja que gran part dels assalts es produïren entre embarcacions de nacions aliades, cristianes i, sobretot, súbdits del mateix rei. El monarca hagué d'intervenir en alguns casos per

⁴⁷⁵ L'abast del privilegi *Vi vel gratia* eren les aigües jurisdiccionals o més properes a la ciutat, que a Mallorca cobrien la costa de l'illa i, òbviament, la badia de Ciutat, esmentada en la documentació "entre els caps Blanc i de Trefalempa". Ibidem; Serra i Puig, «Els cereals a la Barcelona», 81; Mutgé i Vives, *Política, urbanismo y vida ciudadana*, 240-241; Andrés Díaz Borrás, «Carestías frumentarias y guerra naval. El fracaso político de la solidaridad, dentro de la Corona de Aragón, en la crisis valenciana de 1385», *Revista de Historia Naval* 83 (2003): 25.

⁴⁷⁶ Així mateix ho ordenà, per exemple, el lloctinent del regne de Mallorca als batlles de les viles marítimes, els autoritzà a fer ús de la violència per tal d'obligar els vaixells que es trobassin per la costa a descarregar el seu blat a Ciutat, tot i que amb la cautela suficient perquè no poguessin ser represos per tals accions. ARM, EU 3, 98r. 22 desembre 1413.

⁴⁷⁷ Terme emprat tant per E. Serra i Puig, «Els cereals a la Barcelona», 81, com per Mutgé i Vives, *Política, urbanismo y vida ciudadana*, 45. Altres, no obstant, han parlat obertament de pirateria: Del Treppo, «Politica e commercio dei grani», 144-202; Philippe Wolff, «Un grand commerce medieval: les cereales dans le bassin de la Mediterranee occidentale. Remarques et suggestions», en *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Madrid: Artes Gráficas Argés), 160.

⁴⁷⁸ Martínez Camaño, «Crisis de subsistencias y estructuras de poder», 256; Belenguer Cebrià, «El problema cerealista», 168.

obligar a respectar les naus d'altres ciutats de la confederació⁴⁷⁹ o aquestes arribaren a signar tractats de no agressió entre elles,⁴⁸⁰ encara que, de vegades, sense els resultats esperats. Les urbs s'escudaven en el proverbi de la caritat ordenada en negar-se a tornar els carregaments requisats, segons el qual, la caritat ben entesa començava per un mateix.⁴⁸¹

Aquestes disputes contribuïren negativament al transport marítim de cereals, convertint-lo en una empresa insegura i arriscada, evidència també patent a través del sistema d'assegurances marítimes, que observava les requisicions d'embarcacions per part d'organismes públics com exclusions de risc i, com a tals, quedaven descobertes de protecció.⁴⁸²

En paral·lel, el privilegi *Vi vel gratia* i la política frumentària en general estimularen el desenvolupament d'un aparell diplomàtic municipal encaminat a aconseguir les compensacions econòmiques adequades per als carregaments que eren confiscats; però també per instar el monarca que prohibís el segrest d'embarcacions per part d'altres ciutats de la Corona o per pregar als patrons el respecte i la immunitat dels seus vaixells, de manera que poguessin arribar sense problemes als ports de destinació.⁴⁸³ Els governs municipals hagueren de tractar amb diverses autoritats – de dins i fora dels regnes – totes les qüestions relacionades amb els mecanismes de control de l'exportació de blat, els enviaments des de zones llunyanes i el retorn de les confiscacions, entre d'altres afers.⁴⁸⁴

La carestia era la suposada condició per a l'aplicació dels segrests, entesos com una mesura extrema. Això no obstant, un cop superades les greus crisis de subsistència del segle XIV i entrats en el segle XV, ni totes les polítiques d'abastiment ciutadà

⁴⁷⁹ Un exemple fou el 1328, quan els segrests de blats que les ciutats de Barcelona i de València practicaren entre elles obligaren el rei a intervenir i ordenar a la primera a respectar les embarcacions de la segona. Mutgé i Vives, *Política, urbanismo y vida ciudadana*, 242.

⁴⁸⁰ Com el signat entre els jurats de València i de Mallorca el 1374, que prohibí al rei la intromissió en la qüestió. Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 222-231.

⁴⁸¹ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 363.

⁴⁸² Ibidem, 363, nota 134; Garcia i Sanz i Ferrer i Mallol, *Assegurances i canvis marítims*, 212. A més, segons les ordinacions de Barcelona, el blat i les vitualles havien de ser assegurades pel seu valor, independentment de la nacionalitat del patró que les transportava, de l'embarcació o del propietari de les mercaderies. Del Treppo, «Política e commercio dei grani», 151; Idem, *Els mercaders catalans*, 283.

⁴⁸³ Aquestes peticions s'usaven tant per al comerç terrestre (AMV, G3 XI, 176r. 7 febrer 1413) com per al marítim (AHCB, 1B. VIII-3, 8r. 24 octubre 1441) i se succeeixen en la documentació, convertint-se en un indicatiu de la inseguretats d'aquell transport i de les necessitats de protegir-lo.

⁴⁸⁴ Serra i Puig, «Els cereals a la Barcelona», 82.

respongueren a conjuntures d'escassetesa, ni l'esmentat privilegi s'usà lliure d'abús i aplicacions fraudulentoses.⁴⁸⁵

Durant el període estudiat, tres foren els moments en què a nivell documental s'aprecia una major agressivitat en la lluita entre Barcelona, València i Mallorca, però també entre diversos nuclis marítims en general, per a la rapinya de blats d'embarcacions bladeres.

Un primer moment cobriria el regnat de Ferran d'Antequera, entre els anys 1412-1416, anys en què s'esmenta una gran sequera i una greu fam a tot el nord d'Àfrica, des de la costa atlàntica fins a l'Àsia Menor.⁴⁸⁶ Les disputes costaren més de trenta-tres mencions a atacs, segrests, queixes, aclariments i sol·licituds d'intervenció del sobirà per part dels dirigents ciutadans i la intervenció d'esquadres urbanes amb l'objectiu específic de prendre blats.⁴⁸⁷

Un segon moment es descriu entre els anys 1439 i 1441, sobretot a la ciutat de Barcelona, coincidint amb les conseqüències de la batalla de Ponça i l'increment dels armaments de galeres de catalanoaragonesos que en gran part dificultaran i entrebancaran encara més el tràfic de cereals i altres vitualles cap a les grans ciutats.

El novembre de 1434 es produeix un acord entre les ciutats de Girona i Barcelona de respecte mutu per les embarcacions que Barcelona contractaria per portar blats del Llenguadoc i Provença, i que Girona decidiria comprar de blat de Tortosa. Totes dues es comprometien a no "aturar" les embarcacions de l'altra.⁴⁸⁸ El 12 febrer, els consellers resguardaven ja les seves barques formenteres que tenia carregant a Tortosa d'una galera de Mallorca, que s'esperava que anés per aquella zona, per això escriviren també directament al patró, Martí Pardo, recordant-li la gran fraternitat entre les ciutats i

⁴⁸⁵ Vegeu Enrique Cruselles Gómez, José María Cruselles Gómez, i Rafael Narbona Vizcaíno, «El sistema de abastecimiento frumentario de la ciudad de Valencia en el siglo XV: entre la subvención pública y el negocio privado», en *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals, ed. Maria Barceló Crespí i Antoni Riera Melis (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1996), 305-332; Santamaría Arández, «El mercado triguero de Mallorca», 388.

⁴⁸⁶ Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 332; ARM, EU 3, 129r-130r. 9 novembre 1415. A la captura de cinquanta-nou musulmans per part del corsari mallorquí Pere Aimer l'abril de 1414, s'esmentà que aquets fugien de Salé cap a Bugia a causa de la gran fam que hi havia a la terra de Salé (ARM, RP 3829, 159r. 4 abril 1414).

⁴⁸⁷ Vegeu els detalls d'aquelles disputes a Burguera i Puigserver, «"Car més val contendre", 53-61; Eadem, «Enmity among friends»; Díaz Borrás, *El ocaseo cuatrocentista*, 309-314. Vegeu també l'armament d'un rampí el 1412 i de dues galeres el 1413 per part de la Universitat de Mallorca a l'apèndix "Els armaments institucionals a Mallorca".

⁴⁸⁸ AHCB, 1B. VI-3, 158r-v. 8 novembre 1434.

instant-lo a no prendre el blat de Barcelona. En senyal de bona amistat, els consellers ordenaren que les dues carraques de forment consignat a la ciutat de Mallorca poguessin sortir del riu Ebre per navegar cap a aquella ciutat, mostrant la mateixa actitud amb els de la ciutat de València que acudien també a les immediacions de Tortosa per proveir-se de blats. A canvi, els jurats de València es comprometeren a no prendre els blats que Barcelona encarregava de les parts d'Oriola.⁴⁸⁹ El respecte i la cortesia arribà només fins a cert punt. El novembre de 1439 el balener de n'Oloerga, armat per ordre dels jurats de Mallorca, prenia el balener d'en Riambau de Cotlliure, en el quals els mercaders Antoni Poal i Nicolau Ferrer portaven 4.000 quarteres de forment per provisió de la ciutat de Barcelona.⁴⁹⁰ Dos mesos més tard, una galiota d'en Tarragó, armada per la ciutat de Tarragona, es trobava a Salou *per desarmar e levar la gent de lurs barques e lenys portants vitualles en aquesta ciutat*, impedit que les barques carregades de forment de Barcelona poguessin partir de Tortosa.⁴⁹¹ Al final, els consellers enviaren una barca i un llaüt armats amb un porter del rei per fer passar les barques amb el forment de la ciutat comtal sense témer la galiota de Tarragona.⁴⁹² Mentre que, durant els anys següents serien el mallorquí Ponç Descatllar, el valencià Jaume de Vilaragut i el batlle general de Catalunya amb el seu germà, Galceran i Bernat de Requesens, els que obstaculitzarien l'avituellament de la capital catalana amb la presa de les tripulacions de les barques bladeres.⁴⁹³

Finalment, un tercer moment crític per a la ciutat de Mallorca fou tota la primera meitat de la dècada dels '50, quan a la situació de carestia gairebé endèmica que es vivia a l'illa s'hi adheriren les conseqüències de la Revolta Forana:⁴⁹⁴ primer, la negativa de les parts rurals mallorquines d'abastir la Ciutat i, després de la desfeta, la pobresa que assolà els camps. La situació descrita pels dirigents de la Universitat en aquells moments és alarmant, perquè l'embargament del blat contractat per la ciutat per part de

⁴⁸⁹ AHCB, 1B. VI-4, 2v-3r. 12 i 14 febrer 1435; 8v-9r. 18 febrer 1435; 12r-13r. 5 març 1435.

⁴⁹⁰ AHCB, 1B. VI-6, 167v. 18 novembre 1439.

⁴⁹¹ AHCB, 1B. VI-7, 15v-16r. 23 febrer 1440; 19v. 26 febrer 1440.

⁴⁹² Ibidem, 19v-20r. 27 febrer 1440.

⁴⁹³ Vegeu l'apartat "L'entrebanc al tràfic de vitualles".

⁴⁹⁴ Vegeu José María Quadrado, *Forenses y ciudadanos* (Palma: Direcció General de Cultura de Palma de Mallorca, Miquel Font, 1986); Álvaro Santamaría, «Alfonso el Magnánimo y el levantamiento foráneo de Mallorca», en *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del quinto centenario de su muerte* (Barcelona: Universidad de Barcelona, 1960), 61-138; Guillem Morro Veny, *Mallorca a mitjan segle XV. El sindicat i l'alçament forà* (Palma: Documenta Balear, 1997); José Francisco López Bonet, *Forans i ciutadans: els documents de la discòrdia (s.XV)* (Palma de Mallorca: Bubok Publishing, 2011).

qualsevol embarcació, ja fos enemiga, ja fos connacional, corria el perill d'esdevenir una greu crisi de subsistència. Un episodi crític fou la presa per part de dues galeres que actuaven a instància dels consellers de Càller de dos navilis que portaven blat de Sicília cap a Mallorca, comprat pels mateixos jurats per via dels mercaders mallorquins Pere de Verí i Baptista Bartomeu.⁴⁹⁵ Davant del trasbals de la notícia, es veieren obligats a demanar blats als jurats de Castell d'Eivissa, els quals feia poc que n'havien obtingut, per ajudar-los a suportar la greu situació, *car la gent, no havent pa, han a viure o de carn o d'altres coses vidals* i, per això, menjaven mestall.⁴⁹⁶ Així mateix, noliejaren la galiota de vuit bancs de Gaspar Comelles, d'Eivissa, en la qual Jaume Pasqual aniria a Tarragona per tal d'avisar i escortar a les fustes que carregaven blat per Mallorca que es resguardessin del bergantí de l'honorable Baptista Martí, armat pels menorquins per prendre embarcacions amb forment, i que el tenguessin com enemic. El patró també tenia la missió de passar per Barcelona i avisar els consellers, el rei de Navarra i el governador de Catalunya de la greu situació que estaven patint, d'allí marxar cap a Roses i remolcar el lleny de Bartomeu Mas de Blanes, que havia de portar forment a Mallorca, per por del bergantí menorquí. Així mateix, que durant la seva havia de desviar cap a l'illa el totes les fustes que trobés carregades de forment o ordi per tal que arribessin el més aviat possible i, si en tenia l'oportunitat, atrapar el bergantí de Menorca, o si, en canvi, tenia notícia de què hagués pres algunes embarcacions, que aleshores *tiràs la volta de Menorcha* per recuperar-les, entre d'altres provisions.⁴⁹⁷

El rei de Navarra, lloctinent d'Aragó, a instàncies dels consellers de Barcelona, havia ordenat el desviament de totes les embarcacions amb blats que es trobessin a Catalunya cap a la ciutat comtal, així que els jurats de Mallorca es veieren obligats, en última instància, a acudir al rei a Nàpols enviant-hi el cavaller mallorquí, Bernat de Pacs.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ ARM, AH 679, 60r. 14 setembre 1456.

⁴⁹⁶ Ibidem, 67r. 20 setembre 1456.

⁴⁹⁷ Ibidem, 63r-65v, 67v. 12 octubre 1456; 70r-v. 25 octubre 1456.

⁴⁹⁸ Ibidem, 69v-70r. 25 octubre 1456; 78r-79r. 19 novembre 1456.

4.6.3. Els genovesos

La presència de genovesos i provençals a les costes de la Corona d'Aragó i l'alerta generada tant per les notícies d'armaments de naus a Gènova com per l'albirament d'embarcacions d'aquells indrets entra dins de l'esperable, atesa la guerra d'aquestes dues potències amb la Corona d'Aragó durant la major part del regnat d'Alfons. La informació al respecte serà extreta de notícies i alertes per induir a la defensa, però no generaran la reacció de les anteriors per entrar dins de la tònica natural de la guerra. Tanmateix, és remarcable que, tot i que els estudiosos de les relacions diplomàtiques i de les efímeres paus entre la Corona d'Aragó i la república lígur hagin destacat el poc respecte i l'escàs compliment de les treves,⁴⁹⁹ de manera general, aquestes sí que tingueren, al contrari, un efecte immediat i rigorós en la reducció de les alertes sobre l'enllestiment d'esquadres que poguessin atacar o sobre la presència de vaixells enemics a les costes. Es cert que si bé l'actitud personal de patrons i comandants de combois, encara que fossin comercials, al seu encontre amb una altra nau no sempre era del tot controlable, el que sí s'hauria pogut gestionar per part de les autoritats interessades en el manteniment de la pau era la clausura dels armaments amb missions d'atac i les incursions d'aquests per les mars que banyaven les costes catalanoaragoneses. És per això que, tant a partir de les notícies sobre la preparació d'esquadres enemigues com dels albiraments de costa, dels atacs o de les iniciatives ciutadanes per a la defensa, sí

⁴⁹⁹ Aquesta imatge es desprèn sobretot de les nombroses queixes per actes de pirateria que es gestionaren des de la Corona d'Aragó en moments de pau amb Gènova. Pel que fa a la treva signada per Ferran I el 1413, estudiada per Camarena Mahiques, «Tratado de paz entre Aragón y Génova», diversos estudis es feren ressò del seu poc compliment: Boscolo, *La política italiana di Ferdinando I d'Aragona*, 32; Mariano Arribas Palau, *Musulmanes de Valencia apresados cerca de Ibiza en 1413* (Tetuán: Imprenta del Majzen, 1955); Idem, «Una reclamación de Yusuf III de Granada a Fernando I de Aragón», *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebreos* 9 (1960): 75-80; Fossati Raiteri, «Il processo contro Rodrigo de Luna»; Elena Maccioni, «Una rappresaglia contro mercanti genovesi gestita dal consolato del mare di Barcellona (1417-1422)», en *Tribunali di mercanti e giustizia mercantile nel tardo medioevo*, ed. Elena Maccioni i Sergio Tognetti (Florència: Leo S. Olschki Editore, 2016), 127-156. Cfr. Salicrú i Lluch, «Manifestacions i evolució», 575-596. Sobre la primera pau signada per Alfons el 1417 i els successius acords de 1428, 1444, 1447 i 1455, vegeu Silvana Fossati Raiteri, «La pace del 1417 tra la Repubblica di Genova e il regno di Aragona», *Saggi e Documenti* I (1978): 455-514; Eadem, «Genova nei trattati di pace con l'Aragona nella prima metà del secolo XV: aspetti politici ed economici», en *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1990, 433-447; Costa, «La pau del 1428», i respecte als memorials de danys i les represàlies desencadenades per actes de pirateria en els moments de vigència de les paus: Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 403-410; Elena Maccioni, «Strategie di pressione politica», 367-377.

es veu un clar reflex dels tractats de pau establerts entre Gènova o Provença i la Corona d'Aragó.

Les notícies sobre atacs de genovesos que arribaren a Mallorca es concentren en els períodes de guerra oberta: abans de la treva de 1413, concretament el 1410, quan algunes naus armades atacaren dues coques catalanes a les mars d'Eivissa, i el 1412, quan la flota comandada per Antonio Doria saquejà els ports de Càller i de Portopí.⁵⁰⁰ Un cop esgotada la primera pau signada per Alfons el 1417, es produeixen dos atacs especialment tràgics a la costa catalana, coneguts gràcies al ressò que tenen a la resta de terres del rei, que deuriem estar ja a l'aguait pel perill que suposava la represa de la guerra amb Gènova. El 17 de juny de 1421 arribava a Mallorca la notícia que tretze fustes de genovesos havien atacat el lloc de Cadaqués, a la costa gironina, i just uns dies més tard, s'assabentaren que havien cremat el lloc de Llançà, que es trobava a mitja llegua terra endins.⁵⁰¹ Dos anys més tard, es té constància que el genovès Grimalt (Grimaldi) prengué un llaüt amb totes les eixàrcies⁵⁰² i, a partir de la dècada dels '50, específicament l'abril de 1455, tres naus genoveses combateren el lleny de Francesc Daler, carregat de blat de Catalunya assegurat a Mallorca, quan passava a prop de Capdepera, mentre que el juny, es notificà que cinc naus de la república havien atacat el balener del comte de Quirra quan es trobava al port d'Alcúdia.⁵⁰³

Però sobretot a l'entorn dels anys 1456 i 1457 es descriu un veritable setge per part d'embarcacions genoveses al port de la ciutat i, en general, a tota l'illa de Mallorca.⁵⁰⁴ És molt probable que la iniciativa genovesa fos una resposta a les accions que el Magnànim havia decidit emprendre aleshores contra Gènova, en un ulterior intent de suprimir i absorbir la seva màxima rival pels seus interessos geo-estratègics, aquesta vegada a través de l'estrangulament tant per terra – de mans dels Adorno, contraris al govern de Pietro Campofregoso – com per mar. Des del 1456 una gran flota de galeres catalanes tallava el subministrament de la ciutat lligur, fent de barrera de contenció a les embarcacions que hi intentaven arribar. El comú respongué a través de

⁵⁰⁰ ARM, D0019, 72r. 28 abril 1410; Gabriel Llopart, «El saqueo de Portopí por la montaña negra (1412) y otras historias de corsarios», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 41 (1985): 171-197.

⁵⁰¹ ARM, EU 3, 276v-277r. 17 juny 1421; 278r. 19 juny 1421.

⁵⁰² ARM, AH 100, 264v-265r. 27 setembre 1423.

⁵⁰³ ARM, AH 679, 21r. 17 abril 1455; EU 10, 145r. 30 juny 1455.

⁵⁰⁴ El juliol de 1457 els jurats parlen de catorze galeres de genovesos que els tenen assetjats (ARM, EU 10, 195r. 12 juliol 1456; EU 11, 32r-33r. 14 juliol 1457).

l'armament de totes les embarcacions que es trobessin disponibles per tal d'ajudar els combois comercials que tinguessin Gènova com a destí, a més d'assoldar alguns dels corsaris més preuats per les seves habilitats marítimes que per la seva honestat. De fet, acabarien per significar un problema més per Gènova, tant des del punt de vista diplomàtic com per la salvaguarda dels mateixos tràfics comercials que es pretenien protegir. El conflicte pujaria de to el 1458, quan el Magnànim decidí enviar l'esquadra reial comandada per l'almirall Bernat de Vilamarí al golf de Gènova, com a resposta a l'apropament que els de la república havien mostrat cap a França en un intent desesperat d'evitar la caiguda de la ciutat-estat.⁵⁰⁵

Embarcacions genoveses foren albirades des de les talaies i llocs de vigilància de l'illa de Mallorca també en els moments de guerra, és a dir, aquells fora de la cobertura de les paus puntuals signades entre el rei d'Aragó i el Doge, que serien les èpoques en què realment haurien d'avisar sobre el seu pas, ja que podien suposar un perill per a la navegació i per a les mateixes poblacions de costa. Per exemple, el maig i el juny del 1421 s'alertà de l'arribada de naus genoveses, encara que no es tengui constància que produïssin cap altercat.⁵⁰⁶ També el 1437, quan tres naus genoveses passaren prop de l'illa de la Dragonera i s'ordenà la col·locació de la cadena que tancava el port de Portopí.⁵⁰⁷ El conflicte arrencat el 1435, a partir del pacte entre el Magnànim i l'aleshores senyor de Gènova Filippo Maria Visconti, duc de Milà, després de la batalla de Ponça – conflicte que precipità la revolta dels genovesos envers el seu senyor i la pujada al poder de Tomàs de Campofregoso, que enduriria encara més l'enemistat entre

⁵⁰⁵ Enrico Basso, «“Ferro, fame ac peste oppressa”: L'ammiraglio Bernat de Vilamarí e il blocco navale di Genova (1456-1458)», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 539-555; Giustina Olgiati, *Classis contra regem Aragonum (Genova, 1453-1454). Organizzazione militare ed economica della spedizione navale contro Napoli* (Cagliari: Istituto sui rapporti italo-iberici del CNR, 1990). Alguns dels corsaris, més aviat coneguts com a pirates, amb els quals confià Gènova per al combatiment de la flota catalana foren els famosos Scarincio (Battista Aicardo di Porto Maurizio) o Gattilusio, exponent dels senyors greco-genovesos de l'illa de Lesbos. Però també comptà amb la força de Pietro Giustiniani de Campis, ex podestà de Quios i comandant d'una flota que venia de Llevant, així com la gran nau d'Oliviero Doria i Battista Paterio. Vegeu Basso, «“Ferro, fame ac peste oppressa”», 546; Idem, «Pirateria e guerra di corsa», 217; Idem, «Pirateria, politica, ceti dirigenti», 241-248. Sobre la família Gattilusio vegeu, a més, un estudi específic a Enrico Basso, «Pirati e pirateria nel Mediterraneo medievale: il caso di Giuliano Gattilusio», en *Praktika Synedriou “Oi Gatelouzoï tis Lesbou”, 9-11 septembríou 1994, Mytilini*, ed. A. Mazarakis (Atenes: Mesaionikà Tetradiá, 1996), 343-371; Idem, «l Gattilusio tra Genova e Bisanzio. Nuovi documenti d'archivio», en *Chemins d'outre-mer. Études d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, 2004, 63-74, i Christopher Wright, *The Gattilusio lordships and the Aegean world, 1355-1462* (Leiden: Brill, 2014).

⁵⁰⁶ ARM, EU 3, 274r-v. 20 maig 1421; ADM, MSL 293, 51v. 21 juny 1421.

⁵⁰⁷ ARM, RP 3521, 82r.

catalanoaragonesos i genovesos – estaria encara vigent el 1441 i 1442, quan s’alertà la població de la presència de naus genoveses als voltants de l’illa.⁵⁰⁸ De fet, el setembre de 1441 corria la notícia que a Gènova s’hi armava un estol per atacar als súbdits del rei i l’octubre s’albiraren ja naus genoveses a l’entorn de Mallorca.⁵⁰⁹

Les notificacions com aquestes eren de les més preuades. La preparació i els armaments de grans esquadres no passaven desapercubudes, sobretot per als mercaders, que representaven a l’edat mitjana un dels canals de comunicació més emprats. Les notícies d’enllestiment de flotes de nombrosos components corrien arreu del Mediterrani, sobretot a les zones susceptibles de convertir-se en l’objectiu d’aquelles. Síntoma del temor i del respecte que despertaven els armaments de la Superba als territoris catalanoaragonesos és que les notícies de preparació d’esquadres a Gènova siguin les més nombroses de totes les que arribaren a les autoritats mallorquines. Un total de vint notificacions, que van des de 1411 al 1457, i que es concentren, com caldria suposar, en els moments en què era esperable un atac, és a dir, durant una guerra oberta.⁵¹⁰ Moltes d’aquestes notícies són esmentades arran dels arranjaments per a la defensa de l’illa: col·locació de talaies i escoltes, enviament d’homes de les parròquies foranes per a la defensa de Ciutat, dels castells roquers o de les viles de l’interior a resguard de les de costa, que eren les més vulnerables, adob de les muralles i d’altres bastions defensius, ordres de provisió d’armes, etc. concentrats sobretot durant els anys 1424 i 1425.⁵¹¹ Gràcies a l’acord signat entre el duc de Milà i Alfons el 1426, acceptat per Gènova el 1428, la percepció de l’amença genovesa des de les costes dominades pel rei d’Aragó no es tornaria sentir – almenys a Mallorca – fins

⁵⁰⁸ ARM, EU 7, 62v. 7 octubre 1441; ADM, MSL 324, 18v. 26 octubre 1442.

⁵⁰⁹ ARM, EU 7, 62r. 30 setembre 1441.

⁵¹⁰ Les autoritats illenques patien que l’esquadra que es preparava a Gènova el març de 1411 no volgués prendre l’illa d’Eivissa, en uns moments en què la Corona d’Aragó es trobava encara sense un sobirà capaç de canalitzar l’ofensiva envers els seus tradicionals enemics (ADM, MSL 260, 97r. 18 març 1411; ARM, AGC 2, 78r-79v. 31 març 1411). Les alertes tornen a saltar el 1420, després que expirés la pau signada per Alfons V el 1417: s’alertava de l’armament d’onze naus, cinc galeres i alguns rampins armats. L’any següent, en canvi, es notificà l’enllestiment de nou naus i una galera; mentre que dos anys més tard, la república preparava, suposadament, devuit naus i vint galeres per atacar als súbdits d’Aragó (ARM, EU 3, 247r. 17 juny 1420; 275r-276r. 19 maig 1421; 303r-305r. 14 setembre 1423; AH 100, 181r-v. 13 octubre 1423; RP 3514, 77v. Octubre 1423; AH 99, 285v. 20 octubre 1423).

⁵¹¹ ARM, AH 102, 3r-v. 2 gener 1424; AH 101, 4r. 5 gener 1424; 56v-57r. 4 març 1424; 127v-128r. 27 maig 1424; 189r-v. 11 agost 1424; AH 104, 189v-190r. 26 juliol 1425.

el 1435, quan tornen arribar notícies de l'armament de naus per part del comú.⁵¹² I, posteriorment, s'alertà d'un estol el 1441, abans de la treva de 1444, i el 1457, en referència a les 14 galeres que, en paraules dels jurats, els tenien assetjats.⁵¹³

L'aparició de vaixells genovesos identificats com a enemics en temps d'una pau en vigor entre la república i la Corona corresponen, curiosament, a patrons de qui Gènova havia renegat i a qui havia sostret la ciutadania, és a dir, els havia considerat pirates, fora de la llei i, com a tals, no responia pels seus actes, ans el contrari, contribuïa a la seva captura. És el cas dels famosos pirates Grimaldi i Cigonya. De fet, a la pau de 1428, que estipulava la prohibició de l'ofensiva per part dels corsaris d'una i altra banda als súbdits del contrari, s'exceptuà la nau "Segonya" i altres bandejats de Milà i de Gènova.⁵¹⁴ L'esquadra que, a l'entorn dels anys 1431 i 1432, enllestí la ciutat de Barcelona, formada per tres galeres, sis naus i dos bergantins, perseguia l'objectiu d'acabar amb els corsaris provençals i també el pirata genovès Pau Cigonya, conegut també com Polus Ciconia. Segons E. Basso, precisament perquè els seus atacs tingueren com a blanc els súbdits de la Corona en un moment en què no interessava trencar les bones relacions que aquesta potència mantenia amb Gènova, el comú s'esforçà més que amb qualsevol altre per capturar-lo i fer-li pagar els nombrosos danys causats, també als propis ciutadans.⁵¹⁵

Un dels actes del pirata Cigonya que més transcendí fou la presa i posterior enfonsament de la nau del barcelonès Antoni Sabiuda, resultant-ne com a principal perjudicat un dels mercaders més influents de l'època, a la vegada pertanyent al cercle d'homes de negoci creditors de les empreses del monarca: Joan de Torralba. Gràcies a la seva posició, aconseguí que li fos concedida una marca que li permetria recuperar les pèrdues sofertes en l'atac, però aquesta, com a conseqüència dels interessos políticodiplomàtics de la monarquia catalanoaragonesa en aquells moments, no li fou atorgada

⁵¹² ARM, RP 3520, 79v; Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 158-159; Ramon Rosselló Vaquer, *Història de Campos. De la prehistòria al segle XVI* (Campos: Ajuntament de Campos, 1977), 210.

⁵¹³ ARM, EU 7, 62r. 30 setembre 1441; EU 11, 32r-33r. 14 juliol 1457.

⁵¹⁴ Costa, «La pau del 1428», 562.

⁵¹⁵ El mateix autor esmenta que el comandant de la nau d'en Cigonya era Isnardo de Campofregoso, de la facció contrària al govern milanès. Diversos estudis es fan ressò de les malifetes que protagonitzà Pau Cigonya des de 1429 i durant tota la dècada dels '30: Basso, *Genova, un impero*, 232-240; Idem, «La Corona d'Aragona e la dominazione viscontea su Genova (1421-1435)», en *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, 1990, 126-127; Idem, «Pirateria, politica, ceti dirigenti», 237-241; Costa, «La pau del 1428», 568-569; Pujol Hamelink, *La marina catalana*, 159-160; a més dels de les notes posteriors.

contra els súbdits de Gènova, sinó contra els florentins. Les relacions de la Corona d'Aragó amb la república de Florència estaven, aleshores, immerses en una pau tensa, definida per l'ambigüetat amb què la ciutat-estat considerava els projectes napolitans del rei Alfons. L'aparent captura del Cigonya per part de Florència i la seva subsegüent alliberació valgueren com a subterfugi perquè des de la Corona s'inculpés un estat amb el qual una enemistat entrava més en acord amb les projeccions polítiques del Magnànim, que no pas una confrontació amb Gènova, amb la qual en aquells moments hi havia en vigor una pau que cap de les dues parts estava interessada en sacrificar.⁵¹⁶

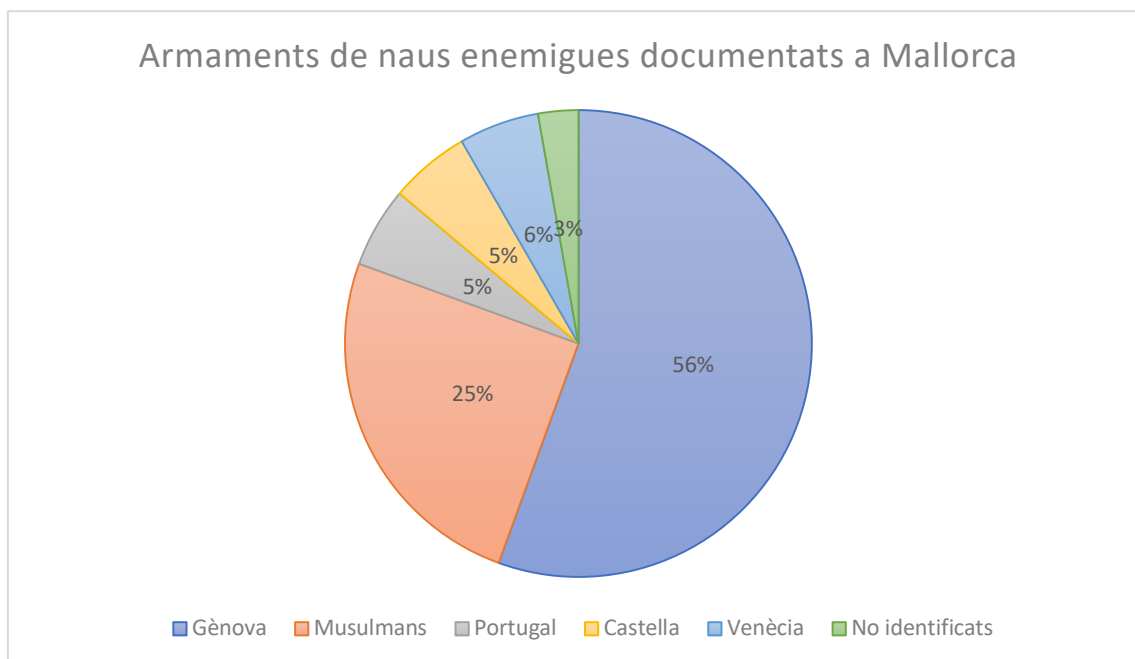
Més enllà del conflicte particular del mercader català, la captura del famós pirata es convertí en un afer preferent tant per part de la monarquia catalanoaragonesa com per part de la república de Gènova. L'expedició enllestida des de Barcelona per capturar-lo en les immediacions de Provença, un dels territoris que el sostenia i allà on trobava suport per a les seves incursions, a la qual s'invità als lígurs a unir les seves forces, aconseguiria finalment atrapar-lo. I, tot i no poder saber el final concret d'un dels personatges que més dificultà les relacions marítimes i mercantils de la Corona d'Aragó durant aquells anys, la seva nau, que seria coneguda amb el mateix nom de "nau Segonya", d'aleshores en endavant passaria a formar part integrant de la flota reial del monarca. La mateixa nau, comandada per Bernat Vives, formà part de la segona expedició italiana del Magnànim el 1432.⁵¹⁷ Mossèn Gener la mantenia en nom del rei i la prestà a l'infant Pere perquè pogués anar amb ella a visitar el monarca. A mig camí, el seu mal estat obligà a l'infant a tornar i deixar la nau a Mallorca, ja que feia molta aigua. El patró, mossèn Gener, no podia mantenir-la i la diposità en mans del procurador reial de l'illa, que hi mantingué, durant onze mesos, des del desembre de 1434, els

⁵¹⁶ Sobre aquest cas específic, vegeu: ACA, Marcarum, reg. 2924, 187v-188v; reg. 2925, 11r-v; Maccioni, «Strategie di pressione politica», 369-371; Maria Elisa Soldani, *Uomini d'affari e mercanti toscani nella Barcellona del Quattrocento* (Barcelona: CSIC, 2011), 208, 221-222. De fet, està en vies de publicació un treball conjunt de María Viu Fandos (Universidad de Zaragoza), i jo mateixa sobre aquest episodi, enfocat des del doble punt de vista de les conseqüències que tingué l'acte de pirateria del Cigonya a nivell estatal, en relació amb la política del monarca, i a nivell privat, dintre de la companyia mercantil de Joan de Torralba. Aquest treball fou presentat al seminari *Una questione di tempo. Ritmi e cicli economici nell'Europa del Basso Medioevo (secc. XIII-XV)*, celebrat a la Università di Padova el maig de 2018, amb el títol "Tiempo y costes de resolución de conflictos marítimos a principios del siglo XV: el pirata genovés Polo Cigüeña y el mercader barcelonés Joan de Torralba", les conclusions del qual foren incloses en la tesi de María Viu Fandos, «Una gran empresa en el Mediterráneo medieval. La compañía mercantil de Joan de Torralba y Juan de Manariello (Barcelona-Zaragoza 1430-1437)» (Universidad de Zaragoza, 2018), 185-194.

⁵¹⁷ Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 194, nota 36 i 213, nota 60.

mariners i servicials necessaris per a mantenir-la a flot, ja que necessitava que, de nit i de dia, li traguessin l'aigua perquè no s'enfonsés. Finalment, per ordre del rei, la deixaren perdre.⁵¹⁸

Per tant, la informació rebuda des de les costes de la Corona i a través de les notificacions d'armaments de naus, accessible a nivell municipal, aporta una realitat distinta de la continguda en els nombrosos registres de cancelleria, que han canalitzat els efectes de les transgressions als acords de pau. Si bé aquests darrers documents han induït els investigadors a confirmar el poc respecte per la normativa i els nombrosos impediments per al compliment dels acords,⁵¹⁹ per altra banda, el gir diplomàtic es visqué de diferent manera en la vida marítima de les costes catalanoaragoneses on, tret d'ocasions esporàdiques, veié com es reduïa realment l'amenaça enemiga durant els períodes de pau. El conflicte amb Gènova és, en aquest cas, un clar exemple de la tergiversació de la realitat a la qual les fonts aboquen la investigació. Sí que hi hagué transgressions, tal i com part de la documentació demostra, però estigueren desmarcades de l'actuació oficial de les entitats governamentals, cosa que suposà un clar respir per a les costes i, en conseqüència, per als responsables municipals de les principals ciutats marítimes.

⁵¹⁸ ARM, RP 3526, 87r.

⁵¹⁹ Vegeu la nota 499.

4.6.4. Els provençals

Una enemistat tan continuada en el temps com amb Gènova només es donà amb el comtat de Provença, comandat pels ducs d'Anjou, els competidors del Magnànim pel tron napolità. La indecisió de la reina Joana de Nàpols respecte a l'adopció d'un legítim successor, que la portà a donar i treure la confiança a Lluís d'Anjou i, després de la seva mort, al seu fill Renat, i, alternativament, al Magnànim, mantingué en un estat de guerra la Corona d'Aragó i Provença, amb les repercussions en efectes geo-polítics que les pretensions d'una i altra precipitaren en el marc del Mediterrani occidental i a la península italiana.⁵²⁰ Si bé cap de les potències cristianes de pes restà indiferent al transcurs dels esdeveniments que col·locarien un o altre al comandament de la meitat de la península itàlica, Gènova entraria de ple en el conflicte prenent part a favor dels provençals per tal d'evitar que la poderosa Corona d'Aragó pogués augmentar el seu poder en un espai tan gran i estratègicament ben situat en les rutes de connexió entre Occident i Orient. D'aquesta manera, la força naval que sostendria els interessos dels Anjou la proporcionarien majorment els genovesos, puix que els provençals no disposaven d'una flota potent, almenys no comparable amb la lligur o la catalanoaragonesa, ni a nivell comercial, ni a nivell bèl·lic.⁵²¹

Des del saqueig de Marsella per part de la flota reial comandada pel mateix Alfons el novembre de 1423 l'amenaça d'embarcacions corsàries provençals es deixaria sentir sobre totes les costes de la Corona i, en especial, sobre la catalana, per la seva major proximitat.⁵²² El saqueig havia estat una venjança pel canvi de parer de la reina Joana de Nàpols, que recentment havia tret la confiança a Alfons, en benefici de Lluís d'Anjou.

⁵²⁰ David Abulafia, *La guerra de los doscientos años: Aragón, Anjou y la lucha por el Mediterráneo*. Traducció de l'original anglès *The Western Mediterranean Kingdoms, 1200-1500: The Struggle for Dominion* (1997), de David León Gómez (Barcelona: Pasado y Presente, 2017), 215-223.

⁵²¹ Per a un estudi recent sobre la marineria i, en concret, el cors provençal, remet a: Laure-Hélène Gouffran, «Marsella frente a los “abominables catalanes”: una implementación urbana de la guerra de corso en el Mediterráneo (1380-1431)», *En la España Medieval* 43 (2020): 223-244. Havent coincidit la redacció d'aquest apartat amb l'estat d'alarma provocat per la crisi de la Covid-19, m'ha resultat impossible accedir a la següent obra: Philippe Rigaud, *Pirates et corsaires dans les mers de Provence XIVE-XVIe siècles: letras de la costiera* (París: CTHS, 2006).

⁵²² El saqueig fou l'esdeveniment que precipità el govern local de Marsella a la reestructuració i encoratjament del cors contra les costes catalanes i a la defensa de la costa provençal. Gouffran, «Marsella frente a los “abominables catalanes”», 225, 233-236.

Hi ha una important diferència entre les grans esquadres que la Superba envià al regne napolità per guerrejar a favor dels Anjou i en contra del Magnànim, i les embarcacions corsàries provençals que visitaren les riberes catalanoaragoneses durant aquells anys. A. Díaz Borrás arribà a situar la seva amenaça a mig camí entre la genovesa i la musulmana, caracteritzant les seves incursions d'elementals i amb matís rudimentari. Es dedicaven a la captura d'embarcacions de mitjanes i petites dimensions i al saqueig de reduïdes poblacions de costa, mal defensades i poc integrades en els circuits mercantils.⁵²³ Fins al 1430, moment a partir del qual es comença a detectar la presència d'embarcacions provençals al regne de València, no es té massa constància de la freqüentació d'aquests corsaris per les costes, tot i que l'entrebanc a la via marítima del principat portaria la ciutat de Barcelona a armar almenys en tres ocasions contra ells.⁵²⁴ La gran armada comandada per Ramon Desplà contra Provença el 1431 obligà els de Marsella a concloure una treva de quatre anys que fou acceptada pel rei Alfons.⁵²⁵ Aquesta hauria posat els provençals en sintonia amb els seus ben avinguts veïns genovesos, que des de 1428 es trobaven en pau amb el rei d'Aragó. I no és casual que a les notícies d'albiraments d'embarcacions enemigues per la costa, que a Barcelona comencen el 1433, no hi apareguin els provençals fins l'octubre de 1436, un cop finalitzada aquesta treva i reprès també el conflicte amb Gènova.

Les incursions dels corsaris del comtat per les costes catalanes sovintejaren de tant en tant, a un ritme moderat, fins a la fi de la dècada dels '40, moment que fou assenyalat també per J. Guiral com el de màxima manifestació de la seva ofensiva a les costes valencianes, i època a partir de la qual apareixen també a la documentació mallorquina consultada.⁵²⁶ El seu radi d'acció, que els primers anys s'hauria circumscrit

⁵²³ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 66-74.

⁵²⁴ *Ibidem*, 67. Tal i com es pot veure als quadres anteriors, els armaments de la ciutat de Barcelona es concentraren el 1424, entre 1429 i 1431 i, posteriorment, a partir de 1454.

⁵²⁵ Santamaría Aránz, *Aportación al estudio*, 194; Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 226; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 195; Gouffran, «Marsella frente a los "abominables catalanes"», 233, 240.

⁵²⁶ Vegeu Guiral, «La piratería, el corso», 271. Si en la dècada entre 1436 i 1446 es notificaren solament cinc alertes per embarcacions provençals a les costes catalanes, del 1448 al 1458 se'n registraren més de vint-i-cinc. AHCB, 1B. VIII-2, 15r. 19 octubre 1436; 65r-v: 11 setembre 1437; 71r. 12 agost 1437; 1B. VIII-3, 128v. 4 juliol 1444; 128r-v. 24 juliol 1444; 1B. VIII-4, 156v. 3 juny 1449; 158v-159r. 5 juliol 1449; 169r-v. 16 setembre 1449; 169v-170r. 18 setembre 1449; 173v-174r. 9 octubre 1449; 183v-184r. 6 desembre 1449; 1B. VIII-5, 4r-v. 13 juliol 1450; 81v. 22 agost 1451; 144v-145r. 12 abril 1452; 145v-146r. 12 maig 1452; 196r-v. 14 febrer 1453; 1B. VIII-6, 3r-v. 12 març 1453; 22v-23r. 1 juny 1453; 30r. 22 juny 1453; 63r-v. 28 febrer 1454; 68r-v. 4 abril 1454; 69r. 8 abril 1454; 76v. 16 maig 1454; 175r-v. 21 abril 1455; 1B. VIII-

a les terres més properes de Catalunya, aniria eixamplant-se amb el temps i arribant tant a les Illes com al regne de València.⁵²⁷

A Mallorca, una primera notícia de la seva aparició a les intermediacions de l'illa és la presa de dues barques carregades de forment que s'havien carregat a Artà per part d'algunes galeres i galiotes de provençals el setembre de 1437. La seva presència, però, es feu més freqüent sobretot a partir de 1448, quan a propòsit de les notícies de provençals i de musulmans que rondaven per la costa, el mes d'octubre els jurats decidiren restituir les talaies de Capdepera, que normalment se suspenien el dia de Sant Miquel (29 de setembre).⁵²⁸ L'any següent, prengueren la barca de Bartomeu Amat, carregada de forment de Catalunya que el mercader mallorquí Pasqual Garau havia assegurat a Mallorca i la portaren a Vilanova, i també combateren la galera del vescomte de Sanluri a les mars d'Andratx.⁵²⁹ Des d'Eivissa també avisaren a tota la costa peninsular de la presa d'una barca per part d'una galera de provençals.⁵³⁰

La pressió de la pirateria provençal anirà en augment durant la dècada dels '50, sobretot a partir dels danys que causaren dos corsaris en concrets: Auzinet (o Audinet) i Jean de Villages. De nou, els més perjudicats en resultarien els catalans i especialment els barcelonesos, que serien els que més esforços emprendrien per atrapar-los i recuperar les embarcacions que havien capturat.

Auzinet apareix a les costes rosselloneses i catalanes per primer cop la primavera de 1451, però seria tres anys després que les seves empreses es farien ja insuportables i la ciutat de Barcelona decidiria intervenir en la seva captura. L'abril de 1454 s'identificà al corsari Auzinet al capdavant d'una galiota i un bergantí que s'havien enfrontat a uns pescadors de Roses i n'havien mort dos. Anava en companyia d'un altra corsari aparentment genovès, anomenat Grimalt (Grimaldi).⁵³¹ Una primera esquadra formada per una caravel·la i una galiota sota el comandament de Jaume Bertran fou enviada de

7, 24r. 8 setembre 1455; 47v-48r. 14 octubre 1455; 52r-v. 2 desembre 1455; 82v-83r. 18 abril 1456; 86r. 15 maig 1456; 98r. 19 agost 1456; 100v-101r. 30 agost 1456; 103r-v. 19 setembre 1456.

⁵²⁷ A. Díaz Borrás proporcionà una sèrie d'exemples d'incursions de provençals a les costes i platges del regne valencià, totes elles a partir de 1448. Hi influí la base i refugi que per a aquestes corsaris significava el port castellà de Cartagena. Díaz Borrás, *El ocaseo cuatrocentista*, 70-74.

⁵²⁸ ARM, AH 124, 202r. 25 setembre 1437; EU 18, 62r. 3 octubre 1448.

⁵²⁹ ARM, EU 18, 121v. 4 setembre 1449; RP 3860, 47v. 18 setembre 1449.

⁵³⁰ AHCB, 1B. VIII-4, 173v-174r. 9 octubre 1449.

⁵³¹ AHCB, 1B. VIII-6, 68r-v. 4 abril 1454; 69r. 8 abril 1454; 76v. 16 maig 1454. Vegeu també Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 175-177 i Heers, «Entre Gênes et Barcelone», 512.

pels consellers barcelonesos per atrapar-los, però sense obtenir els resultats esperats. La primavera següent, la galera de Jean de Villages i la galiota de n'Auzinet es deixaren sentir tant a Catalunya, on prengueren una caravel·la de Manuel Fonolleda i dues barques carregades de forment a les mars de Tortosa, com a Mallorca, on prengueren tres barques que partien de Ciutat de Mallorca cap a Catalunya, quan es trobaven a les mars d'Andratx.⁵³² El setembre d'aquell mateix any, els jurats de Mallorca tornaren notificar urgentment als consellers de Barcelona que set fustes de provençals es trobaven a les immediacions de Mallorca i que es dirigien cap a Catalunya.⁵³³ Els dirigents barcelonesos emprendrien fins a dues expedicions més fins que, finalment, una d'elles, encapçalada per Ramon de Guerau, aconseguiria prendre'ls.⁵³⁴

Una mostra més de la simbiosi naval entre genovesos i provençals, tant per l'ús de la flota naval com dels ports de la República i del comtat com a base i refugi d'uns i d'altres, és que un dels pirates genovesos més cèlebres, Scarincio, fos identificat en les costes de la Corona com a provençal. Efectivament, després de la desfeta del bloqueig de Gènova que mantenia l'almirall Bernat de Vilamarí a causa de la inesperada mort del monarca catalanoaragonès, el corsari quedà deslligat dels compromisos amb la república lígur i continuà amb les seves incursions des dels ports corsos, sovint al servei de Joan d'Anjou, duc de Calàbria i governador de Gènova en nom de Carles VII.⁵³⁵ Contra ell sí que la Universitat de Mallorca preparà una armada el 1458 que, tot i tornar amb un botí que fou subhastat posteriorment a Ciutat, no aconseguí atrapar el famós pirata, el qual, per altra banda, acabaria sacrificat en mans dels mateixos provençals.⁵³⁶ E. Basso

⁵³² AHCB, 1B. VIII-6, 175r-v. 21 abril 1455; ARM, AH 679, 21r. 14 abril 1455; 23v-24r. 12 maig 1455.

⁵³³ AHCB, 1B. VIII-7, 24r. 8 setembre 1455.

⁵³⁴ Vegeu el quadre sobre els armaments de la ciutat de Barcelona, més amunt. Amb tot i amb això, l'any següent els consellers continuaven rebent notícies dels jurats mallorquins sobre els pillatges d'embarcacions provençals a l'entorn de l'illa (Ibidem, 86r. 15 maig 1456).

⁵³⁵ Basso, «Pirateria e guerra di corsa», 218; Heers, «Entre Gênes et Barcelone», 512 i 515; Laura Balletto, «Battista Aicardo di Porto Maurizio, detto Scarincio, corsaro-pirata del secondo Quattrocento», en *Corsari turchi e barbareschi in Liguria. Atti del I Convegno di studi* (Albenga: F.lli Stalla, 1987), 148-149; Eadem, «À travers la Méditerranée avec le pirate-corsaire Scarincio», en *La Méditerranée médiévale: perceptions et représentations*, ed. Hatem Akkari (Tunis: Université de Sfax : Faculté des lettres et sciences humaines; Institut français de coopération Maisonneuve et Larose, 2002), 161-163.

⁵³⁶ L'armada de la Universitat aconseguí una barca, a la qual el corsari Scarincio havia cremat i pegat foc. Aquesta, juntament amb els béns que transportava, foren venuts a la cort dels còsols i els jurats es quedaren amb el quint de tots els guanys (ARM, EU 11, 4 juliol 1458). Per altra banda, E. Basso ha destacat el cas d'aquest pirata com un dels únics dels quals es coneix un final tràgic. Els seus serveis no compensaren els grans danys que sofrí el comerç provençal a causa dels seus atacs, i privat d'una xarxa clientelar que el pogués esmorteir de la justícia, com a altres pirates genovesos, el portaren finalment a la forca. Basso, «Pirateria e guerra di corsa», 228.

englobà molt encertadament les accions del famós pirata Scarincio, però també d'altres cèlebres corsaris que prestaren primer els seus serveis a Gènova i, després, als franco-provençals, dintre de les aspiracions mediterrànies del rei de França un cop acabada la Guerra dels Cent Anys,⁵³⁷ la qual cosa podria brindar també una resposta a l'exasperació de la pirateria provençal en les costes ibèriques a partir dels anys '50 i durant els darrers anys del regnat d'Alfons el Magnànim.

4.6.5. Els musulmans

El grup d'aquells que durant un període prolongat, només relaxat per breus treves d'uns pocs anys, mantingueren una enemistat amb la corona governada per Alfons el Magnànim es tanca amb l'heterogeni col·lectiu representat per la confessió islàmica. Es tractava d'un col·lectiu no sempre fàcil de desxifrar, atès que l'amenaça de la pirateria "de moros" era identificada amb aquestes paraules, atenyents a la religió, i no al seu origen geogràfic o polític. Tanmateix, resulta evident que la força naval hegemònica dels territoris magrebins era aleshores i des de la fi del segle XIV, el sultanat hàfsida, amb capital a Tunis. És, per tant, esperable que les expedicions corsàries de gran envergadura provinguessin d'aquelles parts. Per bé que se sobreentengués una enemistat ordinària amb els països de diversa confessió, sempre i quan una treva o pau puntual no marqués el contrari, la qual cosa significa que tant el sultanat nassarita de Granada, com el marínida de Fes, com l'abdawadita de Tremissèn haurien pogut expedir empreses corsàries, no sembla que la seva força ofensiva es pogués comparar en aquells moments amb la tunisenca. Independentment del tàcit acord que significava la signatura d'una pau puntual, que comprendria tota una sèrie de mesures per evitar els danys dels uns contra els altres i salvaguardar els interessos mutus, la inexistència d'un tractat i, per tant, la licitud de l'ofensiva, no sempre implicava l'obertura d'una hostilitat directa. Les relacions entre Alfons el Magnànim i el sultanat nassarita de Granada són exemplificadores en aquest sentit: la gairebé inexistència d'acords signats entre els dits sobirans no es traduí en una enemistat explícita i violenta.⁵³⁸ En canvi, ja

⁵³⁷ Basso, «Pirateria e guerra di corsa», 218.

⁵³⁸ Salicrú i Lluç, «La treva de 1418 amb Granada», 990-992 i, en general, la seva obra *El sultanat de Granada*.

sigui per la reorganització interna que experimentà el sultanat hàfsida a la fi de l'anterior centúria,⁵³⁹ ja sigui per l'actitud del Magnànim envers aquells territoris, les relacions de la Corona d'Aragó amb l'Imperi hàfsida van ser del tot diferents.⁵⁴⁰

L'amenaça islàmica a les costes catalanoaragoneses no cessà durant tota la primera meitat del segle XV: comportà un degoteig constant, prolongat, però del qual els investigadors han ressaltat la poca capacitat ofensiva i la "rudimentarietat" en comparació amb les flotes de les poderoses potències cristianes de l'època. No suposaren un perill real ni pogueren mai trasbalsar ni el sistema econòmic de les terres marítimes de la Corona d'Aragó, basat essencialment en el comerç i l'intercanvi de mercaderies, ni la quotidianitat de la vida marítima. Els seus efectes es notaren, sí, i no deixaren de ser una preocupació persistent, però afectaren sobretot a petita escala local: embarcacions de reduïdes dimensions, de pesca o de cabotatge, i poblacions costaneres amb poca capacitat defensiva.⁵⁴¹

Un exemple del poc impacte de la pirateria musulmana i de la percepció de la mateixa és que, malgrat la insistència de les seves incursions per la costa i les notícies d'armaments en les terres tunisenques, amb prou feines causaren la reacció de la defensa i l'enllestiment de flotes municipals per combatre'ls.⁵⁴² Evidentment que els

⁵³⁹ Robert Brunschvig, *La Berbérie orientale sous les Hafsides. Des origines a la fin du XV siècle*, I (París: Publications de l'Institut d'Études Orientales d'Alger, 1982), 195-196; López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 155-166; 705-729; Andrés Díaz Borrás, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993), 58-94; Dominique Valérian, «Chapitre 1. Bougie, un pôle majeur de l'espace politique maghrébin». *Bougie, port maghrébin, 1067-1510*. Rome: Publications de l'École française de Rome, 2006. (pp. 35-101) Web. <<http://books.openedition.org/efr/211>>, 92-95; Idem, «La course maghrébine à la fin du Moyen Âge: une forme maritime du djihad?», en *La frontière méditerranéenne du XVe au XVIIe siècle: Échanges, circulations et affrontements*, 1998, 118-120; Idem, «La course et la piraterie en Méditerranée occidentale à la in du Moyen Âge : entre activité économique et instrument politique», en *Les territoires de la Méditerranée : XIe-XVIIe siècle*, 2013, 48-49.

⁵⁴⁰ Vegeu Roser Salicrú i Lluch, «Els catalans a Tunis a mitjan segle XV. A l'entorn dels Vives i dels monopolis de la pesca de corall», en *XVIII Congrès d'història de la Corona d'Aragó*, I (València: Universitat de València, 2004), 985-1013; Eadem, «Cartes de captius cristians», 549-590; Junyent Molins, «Política naval, estructura i logística».

⁵⁴¹ Vegeu, sobretot, Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 33-37, 47-49; Roser Salicrú i Lluch, «Luck and contingency? Piracy, Human Booty and Human Trafficking in the Late Medieval Western Mediterranean», en *Seeraub im Mittelmeerraum*, ed. Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz (Paderborn, 2013), 349-362.

⁵⁴² A Mallorca, les notícies d'albiraments de musulmans per la costa representen la gran majoria, distribuïdes entre 1412 i 1457, mentre que els avisos d'armaments de combois corsaris des de Tunis són nou durant tot el període, només superats en nombre pels de Gènova. Amb tot i amb això, ha quedat constància d'un sol armament defensiu contra aquests corsaris precisament el 1414, en temps de Ferran d'Antequera, que no volgué mai signar una pau amb el sultà Abu Faris. (Salicrú i Lluch, «Cartes de captius cristians», 549-590). Tampoc es descriuen mobilitzacions defensives de gran envergadura similars a les organitzades davant la notícia de l'obertura de les hostilitats amb els lígurs. Vegeu els apèndixs

armaments ciutadans pogueren, així mateix, combatre les embarcacions musulmanes i actuar de barrera defensiva de front a elles; és més, en els seus itineraris, tal i com s'ha vist més amunt, solia contemplar-se la possibilitat de recórrer les costes magrebines i granadines per incrementar els guanys de les expedicions. L'amenaça d'aquelles flotes, però, no fou la causa que motivà la reacció municipal.

El cert és que s'evidencia un canvi manifest entre la situació de la fi del segle XIV, quan a nivell documental es produeix l'eclosió de la pirateria hàfsida i l'amenaça de les embarcacions de musulmans augmenten a nivells inèdits, cosa que motivarà la intervenció i implicació directa dels governs municipals tant en la defensa com en el combat *in situ* al nord d'Àfrica i, al contrari, la realitat que es mostra a partir dels anys '20 del segle XV. En efecte, la preocupació per la major presència i agressivitat dels musulmans, però sobretot d'aquells dominats per Tunis, es desprèn tant de l'empresa valenciano-mallorquina de 1399 batejada amb el nom "d'Armada Santa", com dels esforços del rei Martí l'Humà per contenir la pirateria durant la primera dècada de la nova centúria, o de la mateixa actuació de l'armada del Papa Benet XIII, comandada pel noble Rodrigo de Luna, en temps de Ferran d'Antequera.⁵⁴³

Des de Mallorca, a partir de 1410, es tenen notícies d'almenys un atac a Menorca aquell mateix any per part de dues fustes de moros i, posteriorment, el 1414, de l'arribada de tres fustes al port de Portopí, les quals, tanmateix, no aconseguiren causar cap dany, tot i que l'ensurt precipità els jurats a armar una galera per a la defensa de l'illa. A més, a l'entorn d'aquells anys es té constància d'una "terrassania" o desembarcament de musulmans a Manacor, que fou combatut pels mateixos habitants

"Armaments institucionals a Mallorca", "Notícies d'albiraments de naus enemigues" i "Notícies rebudes a Mallorca d'armaments de naus enemigues". Mentre que fins ara no es té constància de cap reacció de la ciutat de Barcelona envers els vaixells musulmans, la ciutat de València sí que es veié obligada, el 1423, a armar una galera, tres galiotes i un balener contra un corsari en concret, d'Almeria, anomenat Damnat i també reconegut com "lo sant moro" (Díaz, *El ocaso cuatrocentista*, 104, 197).

⁵⁴³ Vegeu: Andreu Ivars Cardona, *Dos creuades valenciano-mallorquines a les còstes de Berberia 1397-1399: estudi documentat* (València : Imprenta de Olmos y Luján, 1921); Jaume Sastre Moll, «Aportación mallorquina a la Armada Santa 1398-1399», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 37 (1980): 485-518; Idem, «La aportación menorquina e ibicenca a la Armada Santa (1398-1399)», *Fontes Rerum Balearium* 3 (1372): 425-432; Idem, «La participació de Sóller a l'Armada Santa (1398-1399)», en *III Jornades d'Estudis Locals de Sóller: en homenatge a Antoni Vicens Castanyer* (Sóller: Ajuntament de Sóller, 2009), 247-262; Pere Vilàs Gil, «Participació eivissenca en l'Armada Santa», *Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs* 41 (2004): 21-23; Díaz Borrás, *Los orígenes de la piratería*, 142-194; Ferrer i Mallol, «La defensa marítima catalana», i sobre l'esquadra del Papa Luna, la bibliografia de la nota 7.

de la vila.⁵⁴⁴ Les notícies de vaixells islàmics per la costa i l'agressivitat dels seus atacs continua d'una manera similar a la descrita fins al 1423. Precisament aquell any vuit embarcacions de musulmanes arribaren a les salines d'Eivissa i se'n portaren 150 persones, entre habitants de l'illa i esclaus, causant, a més, greus danys.⁵⁴⁵ A partir d'aleshores, i tot i que es continuaren albirant corsaris islàmics per la costa, no han quedat vestigis de nous sinistres ni sembla que la contenció d'aquella pirateria ocupés un lloc preeminent en la vida marítima mallorquina, com sí havia estat anteriorment. Alguna cosa havia canviat dins del panorama geopolític del Mediterrani occidental: l'actitud de la monarquia catalanoaragonesa.

Les aspiracions expansionistes i de domini mediterrani d'Alfons el Magnànim no només es traduïren en una presència més o menys continuada de gran part de les forces navals de la Corona – ciutadanes, reials, generals i privades – actives a les mars, fet que ja a priori hauria si més no intimidat o potser amainat els armaments contraris, sinó que es caracteritzaren per l'adopció d'una política agressiva i d'hostilitat directa envers les terres hàfsides. Després de la seva primera expedició napolitana, la flota que el 1424 Alfons envià cap a Nàpols, formada per vint-i-quatre galeres i comandada per Frederic, comte de Luna, finalment es desvià cap a la costa tunisiana i l'empresa se saldà en la presa de l'illa dels Quèrquens i l'adquisició d'un gran botí.⁵⁴⁶ Però el cop més fort seria l'emprès el 1432 per la flota reial que, de nou, havia salpat de terres peninsulars per a la conquesta definitiva del regne napolità i, no essent possible de manera imminent, acabaria per atacar i apoderar-se – tot i que momentàniament – de l'illa tunisiana Djerba.⁵⁴⁷

Les relacions entre els sultans hàfsides i el Magnànim no foren durant tot el període igual d'incendiàries, sinó que oscil·laren entre les mostres de respecte mutu i

⁵⁴⁴ ARM, EU 3, 54r. 30 juliol 1410; 110r. 18 juliol 1414; AH 101, 75v-76r. 20 març 1424 (en referència a un atac de feia sis o set anys).

⁵⁴⁵ ARM, AH 99, 148v-149r. 10 setembre 1423.

⁵⁴⁶ Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 156; Schwartz y Luna i Carreras y Candi (eds.), *Manual de novells ardits*, 235. Vegeu també Jorge Sáiz Serrano, «Las expediciones norteafricanas de Alfonso el Magnánimo (1424-1433). Financiación y organización militar», en *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge: financement et logistique*, ed. Daniel Baleoup i Manuel Sánchez Martínez (Toulouse: Université de Toulouse-Le Mirail, 2015), 213-256.

⁵⁴⁷ Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 234-236; Sáiz Serrano, «Las expediciones norteafricanas». Sobre aquesta expedició del Magnànim vegeu la recent tesi de Pol Junyent Molins, «Política naval, estructura i logística».

els presents, i les incursions bèl·liques des d'una i altra part, que es deixaren sentir sobretot en les terres més properes: Sicília i Malta.⁵⁴⁸

Amb tot i amb això, l'armada reial i la del conjunt de nobles corsaris que l'acompanyaven representaren l'instrument de coacció i el mitjà de pressió clau per apaivagar el poder de l'imperi hàfsida, i les campanyes nordafricanes, una mostra evident de la força i de la capacitat bèl·lica a la que podia ser sotmès. El Magnànim emprengué una actitud diametralment oposada a la dels seus predecessors, també en referència a la confrontació amb el sultanat hàfsida. D'una política de contenció i de resposta bèl·lica relegada a efectius ciutadans i de particulars, es passà al protagonisme i la direcció reial d'una ofensiva recta i contundent.

Si bé els de Tunis prendrien revenja d'aquells actes, a través d'incursions sobre Malta i Sicília des de 1425, i fins a l'assoliment d'una situació de pau – encara que no escrita – el 1437,⁵⁴⁹ la historiografia ha destacat la disminució de l'ofensiva corsària de procedència hàfsida i, en general, a tot el Magreb, a partir del segon quart del segle XV,⁵⁵⁰ coincidint amb l'inici de les ofensives del Magnànim. Davant la conquesta per part d'aquest del regne de Nàpols, els hàfsides enviarien una ambaixada en senyal de pau, més les pretensions de signar una treva el 1444.⁵⁵¹

Pel que fa a l'ofensiva musulmana, no es pot establir una correlació, com l'efectuada amb altres col·lectius cristians enemics, entre la vigència de treves i acords de respecte mutu i les notícies sobre la presència de corsaris d'aquelles nacionalitats a la costa. Durant aquests anys, no hi ha notícies concretes de la signatura de paus entre la Corona d'Aragó i els hàfsides. Només es tenen notícies indirectes de voluntats i d'acords

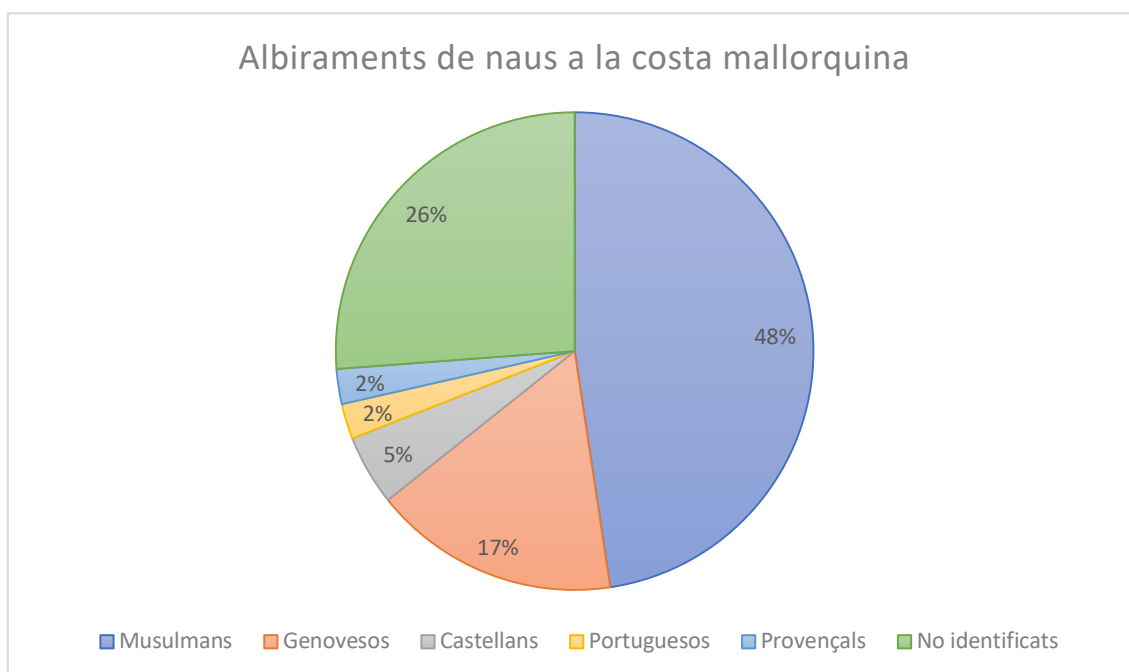
⁵⁴⁸ Sobre els alts i baixos en les seves relacions vegeu: Francesco Cerone, «Alfonso il Magnanimo ed Abu 'Omar Othmân», *Archivio Storico per la Sicilia orientale* 9, núm. 1 (1912): 45-70; Idem, «Alfonso il Magnanimo ed Abu 'Omar Othmân», *Archivio Storico per la Sicilia orientale* 10, núm. 1 (1913): 22-78; Salicrú i Lluch, «Els catalans a Tunis», 549-590.

⁵⁴⁹ Cerone, «Alfonso il Magnanimo», 49; Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 234. Efectivament, tant el 1425 com el 1429, anys en què les forces hàfsides actuaren sobre les illes de Malta i Sicília, arribaren notícies a Mallorca dels preparatius d'una gran armada per part del rei de Tunis (ARM, AH 105, 117r-v. 16 maig 1425; AH 112, 134v. 1 setembre 1429). Cfr. Salicrú i Lluch, «Els catalans a Tunis», 549-590.

⁵⁵⁰ Conclusions extretes a partir de l'estudi de la presència d'embarcacions corsàries en aigües valencianes i de documentació genovesa. Vegeu Andrés Díaz Borrás, «L'estudi de la pirateria a través dels avistaments costaners. Replegament cristià i setge islàmic a la València de la transició a la modernitat: 1480-1520», *Anuario de Estudios Medievales* 20 (1990): 277; Idem, *El ocaso cuatrocentista*, 32, i Dominique Valérian, «Chapitre 3. La mer source de profits. La piraterie». *Bougie, port maghrébin, 1067-1510*. Rome: Publications de l'École française de Rome, 2006 (pp. 421-496) Web. <<http://books.openedition.org/efr/218>>, 21-22.

⁵⁵¹ Cerone, «Alfonso il Magnanimo», 60; Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 330-331.

que no arribaren a signar-se. És així que la identificació de les embarcacions per la religió i no pel seu origen, com he indicat més amunt, dificulta la relació entre els corsaris musulmans i la seva pàtria. D'aquí que, malgrat hi hagi constància de certs moments de calma i bones relacions entre la Corona i Tunis, els albiraments d'embarcacions de moros i les notícies d'armament de naus musulmanes és constant durant tota la primera part del segle XV, d'una manera gradual i amb poca incidència, però permanent.⁵⁵²

4.6.6. Les guerres amb Florència (1447-1450/1452-1454) i Venècia (1448-1450)

Els projectes expansionistes d'Alfons el Magnànim no s'esgotaren amb la conquesta del regne napolità el 1442, sinó que se centraren a partir d'aleshores en el control de la península italiana i de les mars orientals. Potències que fins el moment havien donat suport a la postura catalanoaragonesa per mera oposició al poder dels

⁵⁵² Com es pot veure a l'apèndix "Notícies rebudes a Mallorca d'armaments de naus enemigues", s'avisava sobre la preparació de naus musulmanes el 1425 i el 1429 (per part de Tunis), el 1446, 1456 i 1457. En canvi, la presència d'embarcacions de "moros" en les costes mallorquines es constata durant els anys 1412, 1413, 1415, 1417, 1419, 1423, 1433, 1434, 1439, 1442, 1443, 1448, 1449 i 1457. Es fa també una menció a una armada que preparava el rei de Tunis el 1425 i 1426 a Pere Xamena Fiol, *Història de Felanitx. Volum I de la prehistòria al segle XVI* (Felanitx: Llopis, 2009), 170-171 i a Font Obrador, *Història de Lluçmajor*, 400.

Visconti de Milà, com les repúbliques de Florència i de Venècia, començaren a adoptar una actitud ambigua a partir de 1435, amb l'aliança entre Alfons V i Filippo Maria Visconti. Aquestes es mostrarien de cada vegada més preocupades per l'augment de poder de la monarquia d'Aragó dins la península italiana i reticents a l'acceptació d'un nou agent en la geopolítica d'aquell indret. La guerra que a la fi de la dècada dels '40 esclatà entre la Corona d'Aragó i les ciutats-estat de Florència i Venècia s'engloba dins del complex panorama de lluites per l'hegemonia política que des de feia anys enfrontava Gènova i Venècia, Milà i Florència, apaivagada amb la pau de Lodi de 1454 (Alfons s'hi adherí el gener de 1455), de l'aliança establerta des de 1435 entre Alfons V i el duc de Milà i de la mort d'aquest darrer el 1447, que encetà una qüestió successòria.⁵⁵³

Amb Florència i només amb Florència la Corona d'Aragó posà en funcionament un tipus de guerra total, poc habitual entre les potències del Mediterrani de l'època, basada en una política ofensiva a nivell comercial i també a nivell bèl·lic, que es prolongà a partir de 1447 amb l'objectiu de desestabilitzar l'economia d'una ciutat que estava en ple procés d'expansió política, territorial i mercantil.⁵⁵⁴ La república de l'Arno comptava amb una flota mercantil d'estat des de 1422, que s'hagué d'armar i habitar per fer front a l'ofensiva de la poderosa armada reial catalanoaragonesa. No gaudia de l'experiència d'empreses bèl·liques en el Mediterrani, com Gènova i Venècia, però el focus del conflicte amb la Corona d'Aragó no fou tant a nivell naval com terrestre i, sobretot, de caire comercial: a través de la invasió de les terres toscanes per part d'Alfons el Magnànim i de l'expulsió de tots els florentins de les catalanoaragoneses, amb l'objectiu de provocar la fallida econòmica i política de la república florentina.⁵⁵⁵ La posada en

⁵⁵³ Vegeu Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 275-276; Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 340-359; Pontieri, «Alfonso V d'Aragona», 284-290; Dupré-Theseider, «La política italiana di Alfonso il Magnanimo», 23-28.

⁵⁵⁴ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 265-274.

⁵⁵⁵ De fet, no consta que les galeres estatals pogueren emprendre els seus habituals viatges comercials durant tot el temps de la vigència de la guerra amb Aragó. Vegeu Maria Elisa Soldani, «Alfonso il Magnanimo in Italia: Pacificatore o crudel tiranno? Dinamiche politico-economiche e organizzazione del consenso nella prima fase della guerra con Firenze (1447-1448)», *Archivio Storico Italiano* 612 (2007): 299-301; Raúl González Arévalo, «Corso, comercio y navegación en el siglo XV: Castilla y las galeras mercantiles de Florencia», *En la España Medieval* 34 (2011): 67. A causa de l'estat d'alarma desencadenat per la crisi de la Covid-19 en el moment de la redacció d'aquest capítol, m'ha resultat impossible accedir a una obra de fonamental consulta per a qualsevol tema relacionat amb el sistema estatal de galeres florentines: Michael Edward Mallett, *The Florentine Galleys in the Fifteenth Century*, ed. Luca degli Albizzi (Oxford: Clarendon Press, 1967). Però sobre aquesta flota vegeu també Raúl González Arévalo, «Navegación y vida en la marina mercante de una ciudad sin mar: las galeras estatales de Florencia en las fuentes cronísticas

funció d'una política agressiva envers els mercaders i els agents florentins presents en els territoris catalanoaragonesos, que sens dubte degué crear un important impacte desestabilitzador per aquella ciutat, no es traduí, això no obstant, en una percepció d'una amenaça marítima a les costes provinent d'aquella república. L'enfrontament, tot i que prolongat, sembla que es reflectí més a nivell comercial, de mercats, que no pas en el terreny de la guerra naval. Amb tot i amb això, hi hagué alguns combats marítics en el Tirrè, on el Magnànim mantenia la seva poderosa flota com a mitjà de pressió i coacció envers la seva adversària.⁵⁵⁶

En canvi, les conseqüències esperables d'una animadversió envers la Sereníssima eren del tot diverses. La República de Venècia sí que comptava amb una força bèl·lica capaç de posar en perill no només els mercats i els corredors del comerç catalanoaragonès en el Mediterrani, sinó també les mateixes terres, ports i infraestructures de les ciutats súbdites del rei, com una mesura més de desestabilització econòmica, ja practicada per Gènova en moments de guerra oberta. D'una manera semblant a la reacció envers les notícies d'armaments de genovesos, els rumors sobre l'enllestiment d'efectius navals per part dels venecians entre els anys 1449 i 1450 activaren d'una manera important les defenses de l'illa de Mallorca.⁵⁵⁷ Amb tot i amb això, pel caràcter del *causus belli*, pels mateixos interessos del monarca i per la localització de la flota reial i de les forces bèl·liques de la Corona, en aquell moments centrades en la Península Itàlica i en el Mediterrani centro-oriental, els esdeveniments bèl·lics degueren tenir precisament aquells indrets com escenari principal, i no pas – o no tant – les mars occidentals, on, per altra banda, hi eren menys presents els mercaders venecians i la mateixa flota ciutadana. De fet, no hi ha rastre de la materialització de

y narrativas del siglo XV», en *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, ed. Roser Salicrú i Lluch (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019), 193-211 i Sergio Tognetti, «Galeras estatales y veleros privados en la República florentina del Cuatrocientos: la praxis mercantil», en *Navegación institucional y navegación privada*, ed. Raúl González Arévalo (ed.) (Granada: Alhulia, 2016), 107-144. Sobre la situació dels mercaders florentins i toscans, en general, en terres de la Corona d'Aragó, Soldani, *Uomini d'affari e mercanti*. Per la seva recent publicació, m'ha resultat impossible consultar abans de la finalització de la tesi el següent treball: Raúl González Arévalo, «Diplomacia y navegación. Florencia en el Mediterráneo aragonés (siglo XV)», en *Diplomacia y desarrollo del Estado en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)* (Gijón: Ediciones Trea, 2020), 277-296.

⁵⁵⁶ Soldani, «Alfonso il Magnanimo in Italia», 268, 273, 279, 282.

⁵⁵⁷ ARM, EU 5, 151v-152r. 13 octubre 1449; EU 18, 124r. 14 abril 1450.

grans empreses bèl·liques per part de Venècia en aquelles parts, i la guerra, al cap i a la fi, duraria pocs anys.⁵⁵⁸

4.6.7. La pirateria portuguesa

Sens dubte i fora de qualsevol lligam amb la política establerta pel rei d'Aragó amb el de Castella i Portugal, els atacs de corsaris i pirates castellans i portuguesos són els més freqüents a l'època estudiada. No només són aquells dels quals es té més constància de preses, assalts i ràtzies en terres i vaixells catalanoaragonesos, sinó també aquells que motivaren de manera més continuada una resposta per part de les ciutats costaneres de Barcelona, València i Mallorca.

El caràcter d'una pirateria, d'un comportament marítim inesperat, és a dir, infligit per part de vaixells d'una nacionalitat de la qual no era previsible una actuació hostil, sempre d'acord amb la vigència d'una pau preestablerta i ordinària entre nacions cristianes en absència de rivalitats concretes, és el destacable contrast entre les notícies provinents dels sistemes de prevenció de sinistres i de vigilància costanera i les dels atacs reals. Efectivament, les talaies i escoltes situades en punts estratègics de la ribera, a més dels mercaders, patrons i navegants des d'un lloc a l'altre del Mediterrani, es farien ressò d'informació sobre aquells enemics dels quals calia resguardar-se, no del tràfic general d'embarcacions de qualsevol indret o nacionalitat.

D'aquesta manera, les alertes coincideixen amb els pocs moments en què durant la primera meitat del segle XV la monarquia catalanoaragonesa pogué trobar-se si no en una guerra oberta, sí en una situació més o menys ambigua que induís a esperar algun tipus de comportament hostil per part de les embarcacions dels altres estats ibèrics cristians. Seria, per exemple, el cas dels alarmants avisos de la gran armada que es preparava a Portugal entre els anys 1414 i 1415, que no només arribaren a Mallorca, sinó a gairebé qualsevol punt del Mediterrani per la imprevisió de quin podia ser l'objectiu o qui podria resultar víctima d'aquell estol. Existia un mòbil concret: Joan I de

⁵⁵⁸ Només de 1448 a 1450. Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 264-269. Tot i que tracta una cronologia prèvia a l'estudiada aquí, ha quedat pendent de consulta l'obra de Christian Alexander Neumann, *Venedig und Aragon im Spätmittelalter (1280-1410): Eine Verflechtungsgeschichte* (Paderborn: Wilhelm Fink; Ferdinand Schöningh, 2017), que m'ha resultat impossible consultar a causa del confinament decretat per la crisi de la Covid-19 durant la redacció d'aquest capítol.

Portugal intentà casar el seu fill primogènit, Duarte, amb la reina Blanca de Sicília, vídua de Martí el Jove, fill de Martí l'Humà. La negativa de la regent de Sicília feu témer a Ferran que el rei portuguès no volgués emprendre represàlies en contra dels seus territoris en la Mediterrània.⁵⁵⁹ Tot i que la magnitud de l'empresa i la quantitat de vaixells que es preparaven no es podia mantenir en secret, sí que s'hi mantingué la seva destinació.⁵⁶⁰ Existia el temor que l'armada es dirigís a València, on estava pres el comte d'Urgell, i amb qui es creia falsament que els portuguesos havien establert aliança.⁵⁶¹ Però, sobretot, patien les Illes, les quals, sentint-se terriblement desprotegides, s'apressaren a fer els preparatius necessaris per poder fer front a la tan temuda invasió. El governador d'Eivissa envià missives al rei i als jurats de la ciutat de València per assabentar-se de les novetats de l'empresa.⁵⁶² Havien sentit a dir que l'armada es podia dirigir a Roma o a altres parts del Llevant mediterrani, però, igualment, els preocupava la desprotecció i el mal estat de la defensa de la vila d'Eivissa, que no estava associada a castells i formava part de la ruta de Llevant, per la qual cosa es temia un desembarcament gens pacífic.⁵⁶³ A Mallorca, també hi havien arribat rumors que l'esquadra podia desembarcar a l'illa.⁵⁶⁴ El lloctinent del governador procedí a preparar els castells de Bellver⁵⁶⁵ i de Santueri,⁵⁶⁶ perquè estiguessin a punt per si necessitaven els seus serveis.

Possiblement fos aquest un dels moments en els quals la "psicosi de la invasió", de la qual parlava Á. Santamaría, es posà més de manifest, segons l'actitud adoptada pels governadors de les dues illes. Els procediments a seguir en aquests casos estaven ben estipulats: quan des de les talaies s'advertís l'amenaça, immediatament es procediria a una assemblea de notables al castell reial de l'Almudaina per planejar el pla

⁵⁵⁹ Boscolo, *La política italiana di Ferdinando I d'Aragona*, 36.

⁵⁶⁰ González Sánchez, *Fernando I*, 183.

⁵⁶¹ Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, llibre V, capítol 52, 70.

⁵⁶² AMV, G3 XII, 217r. 20 desembre 1414.

⁵⁶³ Anna Unali, *Ceuta 1415: los orígenes de la expansión europea en África*, traducció de l'original italià *Ceuta 1415. Alle origini dell'espansione europea in Africa* (2000), de Raquel Rodríguez Fernández (Ceuta: Archivo Central de Ceuta, 2004), 210-211. Serveixi aquesta obra de referència per a tot el context.

⁵⁶⁴ Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense*, 152.

⁵⁶⁵ Santamaría Aránz, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 81, nota 96.

⁵⁶⁶ ARM, AH 93, 215r. 15 desembre 1414. El governador de Mallorca manà al castlà del Castell de Santueri, Bernat de Camporells, que en aquells moments es trobava a Eivissa, que s'embarqués en la primera fusta que es dirigís a Mallorca i complís amb les provisions de defensa que s'estaven fent a l'illa per resistir als homes d'armes i al gran estol de naus i galeres armades que s'estava formant a Portugal, en cas que s'adrecessin a Mallorca.

de defensa i nomenar els capitans de les viles. Tota l'illa seria mobilitzada al crit de *Via fora* a la concentració en dos punts, Ciutat i Alcúdia, els únics nuclis que disposaven de ports importants i, com a tals, estaven emmurallats. Paral·lelament, els castells de Pollença, Santueri, Alaró i Capdepera tenien la missió d'operar com a centres defensius i de refugi de la població.⁵⁶⁷

El mateix procediment seguiren els de l'illa de Sardenya, que sol·licitaren reforços al rei Ferran per protegir el port i el castell de Càller, i els de Sicília, el punt que consideraven més exposat a l'atac a causa de la negativa de la reina Blanca, vídua de Martí el Jove, de casar-se amb el primogènit de Portugal, Duarte. Ferran I temia que el rei lusità volgués prendre represàlies i envair l'illa.⁵⁶⁸ Per altra banda, com que no es refiava de la reina, sospitava també que aquesta hagués pogut fer una aliança secreta amb Portugal, de manera que l'illa també es fortificà i es feren els preparatius per actuar contra l'invasor.⁵⁶⁹

Ferran I, per la seva banda, intercanvià ambaixades amb Portugal i també envià alguns espies perquè li comunicassin tots els moviments, per confirmar la negativa que havien donat els portant-veus a la possibilitat d'una invasió.⁵⁷⁰ De fet, no foren només els territoris catalanoaragonesos els que se sentiren amenaçats per l'armament d'aquesta flota, sinó que les notícies corregeren al llarg de tot el Mediterrani, i tant als estats cristians com als islàmics preocupava ser-ne les víctimes.⁵⁷¹ S'especulaven múltiples possibilitats: Sevilla, Jerusalem, Fes, Granada, Màlaga, Frísia... però, al final, resultà que la flota portuguesa tenia la intenció de conquerir la plaça de Ceuta, cosa que es dugué a terme el 14 d'agost de 1415. La presa d'aquesta important plaça al nord d'Àfrica influí en les relacions comercials que tant genovesos com súbdits del rei d'Aragó tenien en el Magreb occidental. I, per altra banda, a conseqüència de la conquesta, el

⁵⁶⁷ Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 110.

⁵⁶⁸ Boscolo, *La política italiana di Ferdinando I d'Aragona*, 37, nota 26.

⁵⁶⁹ González Sánchez, *Fernando I*, 182.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, 183 i AMV, G3 XII, 217r. 20 desembre 1414.

⁵⁷¹ Unali, *Ceuta 1415*, 214-217. El sultà de Granada envià també els seus ambaixadors a Portugal perquè temia que els seus territoris fossin la diana d'aquella expedició. Luis Adao da Fonseca, *Navegación y corso en el Mediterraneo occidental. Los portugueses a mediados del siglo XV* (Pamplona: Universidad de Navarra, 1978), 17.

cors portuguès es deixà sentir més a partir d'aleshores a la zona de l'Estret i a l'entorn a les Illes Balears.⁵⁷²

Els grans temors per la gran empresa portuguesa del 1415 no es tornarien a repetir en els anys posteriors, per bé que el 1435 s'informés, de nou, de l'armament de dotze baleners en terres portugueses, alguns dels quals es trobaven ja en mars de Mallorca.⁵⁷³ Aquella notícia segurament estaria més relacionada amb l'actitud que adoptaria la flota naval portuguesa a partir de la conquesta de la plaça africana de Ceuta que no pas amb les connexions i sintonies polítiques entre totes dues monarquies, que eren les que marcaven la versió "oficial" de les relacions entre els seus súbdits.

En general, a l'època no es poden descriure situacions de controvèrsia o certa animadversió, almenys en el terreny públic i de projecció estatal, entre la Corona d'Aragó i Portugal. Sí que és veritat que un major o menor apropament entre totes dues monarquies el marcaven d'alguna manera les relacions amb la veïna que tenien en comú: Castella. Així, haurien sofert un lleuger canvi el 1428, moment en què el casament de la germana d'Alfons, Elionor, amb l'hereu al tron portuguès, Duarte, representaria l'aliança mútua d'ajuda contra els enemics establerta entre Portugal i la Corona d'Aragó, en el context de les complicades relacions que tant l'un com l'altre mantenien en aquells moments amb Castella. De fet, poc després esclataria la guerra entre la Corona d'Aragó i Castella, tot i que es reduiria a poc més d'un any. La posterior treva entre la monarquia castellana i la portuguesa el 1430, que passaria de temporal a perpètua a partir de l'any següent, deixaria Alfons V sense Portugal com aliada contra Castella, la qual cosa no significa que la versió oficial de les relacions entre totes dues hagués variat mai de la pau preconcebuda. A més, la pujada al tron d'Elionor Trastàmara com a reina de Portugal el 1433 hauria estat un motiu més d'apropament entre els territoris dels confins de la Península Ibèrica.⁵⁷⁴

La història des del terreny econòmic i de projecció política del regne de Portugal més enllà dels seus límits terrestres és una mica diversa. La historiografia coincideix en

⁵⁷² Vegeu les conseqüències de la presa de Ceuta a la política mediterrània de Ferran d'Antequera a Anna Unali, «Riflessi dell'allestimento della flotta portoghese destinata alla conquista di Ceuta nella politica mediterranea di Ferdinando I d'Aragona», en *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II (Jaca, 1994), 493-509.

⁵⁷³ ARM, AH 121, 95r. 27 maig 1435.

⁵⁷⁴ Vegeu Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 191, 219, 223, 244, nota 36.

considerar la presa de Ceuta al 1415 com el punt inicial de l'expansió marítima portuguesa a l'Àfrica i de la consolidació de la seva presència en el Mediterrani occidental.⁵⁷⁵ La presència portuguesa s'enquadraria especialment en la zona entre el llevant peninsular i les Balears, amb les ciutats de Barcelona, València i també Gènova com a punts base dels seus negocis mercantils.⁵⁷⁶ Però el seu rol en el comerç només seria una de les variables exercides pels lusitans, els quals destacarien sobretot en l'exercici del cors i en el tràfic de mercaderies (disposició de vaixells i de patronies), d'una manera semblant al paper exercit pels castellans i, sobretot, per aquells naturals del vessant cantàbric, amb els quals L. Adao da Fonseca ja va ressaltar els paral·lelismes.⁵⁷⁷

La pràctica de l'activitat corsària a Portugal en aquella època incipient del domini que exercirien els lusitans a les mars de l'Atlàntic i al continent africà anava més enllà de l'espòròdica activitat de patrons i armadors privats a la recerca de fortuna. La mateixa monarquia, acompanyada dels sectors rics i ennoblits de la societat, invertí, dominà i prengué part en les empreses corsàries amb una doble intencionalitat: reditícia i de

⁵⁷⁵ Jacques Heers, «L'expansion maritime portugaise à la fin du Moyen Age: La Méditerranée», *Revista da Faculdade de Letras* 22 (1956): 9; Anna Unali, «Considerazioni sulla pirateria e sulla corsa musulmana e cristiana all'epoca della conquista portoghese di Ceuta (1415)», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 557-581; Eadem, «Le détroit de Gibraltar après la conquête portugaise de Ceuta (1415) dans la Crônica do Conde Dom Pedro de Menezes de Gomes Eanes de Zurara», en *La Méditerranée médiévale: perceptions et représentations*, ed. Hatem Akkari (Tunis: Université de Sfax: Faculté des lettres et sciences humaines; Institut français de coopération Maisonnewe et Larose, 2002), 209-219. Per bé que els contactes comercials ja fossin anteriors, des de l'obertura de l'Estret: Jacques Heers, «Portugais et génois au XVe siècle; la rivalité atlantique-Méditerranée», en *Actas do III Colóquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros, II*, 1960, 138-147; Francisco Sevillano Colom, «De Venecia a Flandes (vía Mallorca y Portugal, siglo XIV)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 33 (1968): 1-33; José Hinojosa Montalvo, «De Valencia a Portugal y Flandes: relaciones durante la Edad Media», *Separata de Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 1982; Luís Miguel Duarte, *Ceuta 1415: seiscentos anos depois* (Lisboa: Livros Horizonte, 2015); Flávio Miranda i Diogo Faria, «Lisboa e o comércio marítimo com a Europa nos séculos XIV e XV», en *Lisboa Medieval. Gentes, Espaços e Poderes*, ed. João Luís Inglês Fontes et al. (Lisboa: Instituto de Estudos Medievais, 2016), 241-266.

⁵⁷⁶ Filipe Themudo Barata, *Navegação, comércio e relações políticas: os portugueses no Mediterrâneo Ocidental (1385-1466)* (Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1998), 201-202, 313. Vegeu també els diversos treballs del volum col·lectiu Luis Adao da Fonseca i Maria Eugenia Cadeddu (eds.), *Portogallo mediterraneo* (Cagliari: Consiglio Nazionale delle Ricerche. Istituto sui rapporti italo-iberici, 2001). Sobre la creixent presència portuguesa a les ciutats de Barcelona, València i Mallorca en el segle XV vegeu, per exemple: Claude Carrère, «Le Droit d'Ancre et le mouvement du port de Barcelone au milieu du XVe siècle», *Estudios de Historia Moderna* 3 (1953): 68-156; María Rosa Muñoz Pomer, «El eco de Portugal y los Portugueses en Valencia (siglos XIV-XVI)», en *Estudios en Homenaje al Profesor Doutor José Marques, IV* (Porto: Universidade do Porto, 2006), 61-83, i Maria Barceló Crespi i Inés Calderón Medina, «“Oriundi regni Portugalis”. Portugueses en Mallorca al final de la Edad Media», *Medievalismo* 29 (2019): 43-69.

⁵⁷⁷ Adao da Fonseca, *Navegación y corso*, 19. També a Themudo Barata, *Navegação, comércio e relações políticas*, 308.

control marítim i territorial.⁵⁷⁸ El cors, enfocat sobretot al combat dels musulmans amb la justificació ideològica de l'esperit de croada, fou un instrument central en l'expansió portuguesa i en el domini de les mars. Això no obstant, l'activitat a les mars de la Corona de patrons d'aquelles parts, experimentats gràcies a una llarga tradició marítima a l'Atlàntic i a l'Estret, no sempre es vinculà a les operacions de la monarquia lusitana. Patrons, armadors, corsaris portuguesos aprofitaren la base de Ceuta i els costums predadors usats contra els musulmans per prendre part en altres conflictes entre les potències cristianes del Mediterrani occidental d'aquells moments.⁵⁷⁹

D'una manera semblant a l'adoptada en el terreny dels intercanvis comercials, en què els portuguesos – com els castellans – apareixen més com a patrons i noliejadors de naus que no pas com a mercaders,⁵⁸⁰ la seva disposició d'efectius navals es reflectí també en el camp de la guerra marítima, oferint als poders sobirans la seva força en la lluita contra els seus enemics. Així, no és estrany trobar patrons portuguesos exercint de corsaris a favor de la Corona d'Aragó i venent les seves preses tant a València com a Mallorca, com tampoc ho és trobar-los de la part contrària i emprant els ports provençals, el de Ceuta o el de Cartagena com a auxiliars i de suport.⁵⁸¹ Encara que els corsaris portuguesos no disposessin d'un contracte que els sotmetés de manera oficial

⁵⁷⁸ Luis Adao da Fonseca, «O curso e a guerra naval portuguesa entre o Mediterrâneo e o Atlântico no século XV. O testemunho de Zurara», en *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, ed. Manuel González Jiménez (Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006), 233-254; Idem, *Navegación y corso*, 18; Themudo Barata, *Navegação, comércio e relações políticas*, 223-224, 227, 303 i 326; Flávio Miranda i Amândio Barros, «“To Make Good Peace or Total War”: Trade, Piracy, and the Construction of Portugal's Maritime State in the Later Middle Ages», en *Merchants, Pirates and Smugglers: Criminalization, Economics, and the Transformation of the Maritime World (1200-1600)* (Chicago: University of Chicago Press, 2019), 297-311.

⁵⁷⁹ Conseqüència de les seves operacions de cors o, més aviat, de la pirateria, fou l'aparició d'un dret portuguès a la ciutat valenciana per reintegrar a les víctimes d'aquest col·lectiu, per bé que la seva aplicació excedeixi els límits temporals d'aquesta tesi. Vegeu Andrés Díaz Borrás i José Trenchs Odena, «Piratería y “dret portuguès”: el ocaso lusitano en Valencia durante la transición del Mediterráneo al Atlántico», en *Congreso internacional Bartolomeu Dias e a sua epoca, III* (Oporto: Comissão Nacional para as Comemorações dos Descobrimentos Portugueses, 1989), 405-425, i María Rosa Muñoz Pomer et al., *Els Llibres de la col·lecta del Dret Portuguès de València (1464-1512)* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2019).

⁵⁸⁰ Heers, «L'expansion maritime portugaise», 19-20.

⁵⁸¹ L. Adao da Fonseca ja ressaltà el servei de corsaris portuguesos a monarques estrangers: Adao da Fonseca, *Navegación y corso*, 19; mentre que J. Heers posà de manifest l'assistència dels vaixells portuguesos al comú de Gènova: Heers, «L'expansion maritime portugaise», 10. Atacs per part de portuguesos i, a la inversa, ajuda dels lusitans als catalanoaragonesos contra castellans, genovesos o provençals, són descrits a: Themudo Barata, *Navegação, comércio e relações políticas*, 307 i Hinojosa Montalvo, «De Valencia a Portugal y Flandes», 155-158. Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 143.

al comandament d'una determinada autoritat – com es veurà en l'apartat sobre el cors, no hi ha constància de patents de cors concedides a patrons d'aquella nacionalitat –, sí que fàcilment haurien pogut justificar qualsevol presa adoptant un determinat rol i venent el botí en un port o en un altre en funció de qui fossin les víctimes. Al cap i a la fi, i a la pràctica, era l'origen del botí i no la possessió d'una patent o permís el que marcava la legitimitat de les captures.⁵⁸²

A Mallorca, curiosament, els patrons portuguesos apareixen més com a força auxiliar als corsaris mallorquins, actuant en conserva amb ells per tal d'augmentar les possibilitats de guanys – visibles a través de la venda dels botins a l'illa – i prestant servei als propis jurats en contra d'altres embarcacions corsàries, com és el cas de Llorenç Ivanyes el 1424.⁵⁸³ Al mateix temps, les terres mallorquines i valencianes també sofriren danys de part dels lusitans, que vengueren el resultat de les seves ràtzies en altres indrets. És el cas de la presa soferta pel mariner mallorquí Ferran Llorenç, que en el trajecte entre Eivissa i València, a vint milles en mar, es topà amb el corsari portuguès Alfons de Fret, que li va prendre el lleny, que era del mallorquí Andreu Vicenç, i se l'emportà, amb les mercaderies i tripulació, cap a Cartagena.⁵⁸⁴ Més tard, el 1434, recalà a l'illa una nau castellana ben espalmada, de la qual desembarcaren tres homes que deien ser portuguesos, per demanar guiatge al lloctinent del regne. Convocats els jurats, els defenedors de la mercaderia i els ciutadans honrats, saberen que aquella nau havia donat caça a la nau catalana d'en Cantó, que venia de les mars de Llevant, i així mateix havia atrapat una nau de Ragusa quan sortia del port de Mallorca en direcció a Gènova. És així que, lluny d'atorgar-los el guiatge, les autoritats mallorquines decidiren armar la mateixa nau d'en Cantó i la galera d'en Roca per atrapar-les.⁵⁸⁵

Per tant, el fortuït perill de les embarcacions portugueses, per bé que sempre hi pogués haver algun acte de pirateria i l'espontaneïtat arbitrària d'algun patró,

⁵⁸² Salicrú i Lluch, «Luck and contingency?»; Els genovesos, a l'època, adoptaren pràctiques semblants per donar sortida a botins d'origen divers (Roser Salicrú i Lluch, «Génova y Castilla, genoveses y Granada. Política y comercio en el Mediterráneo Occidental en la primera mitad del siglo XV (1431-1439)», en *Le vie del Mediterraneo. Idee, uomini, oggetti (secoli XI-XVI) : [atti] Genova, 19-20 aprile 1994* (Genova: Edizioni culturali internazionali Genova, 1997), 213-257).

⁵⁸³ Vegeu els apèndixs “Armaments institucionals a Mallorca” i “La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)”.

⁵⁸⁴ ARM, AH 114, 108r-v. 18 agost 1430. Sobre la incidència de la pirateria portuguesa a València, vegeu Guiral, «La pirateria, el corso», 268-269 i Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 140-145.

⁵⁸⁵ ADM, MSL 353, 30r-v i 32v. 19 abril 1434.

s'explicaria no tant per una endèmica agressivitat i transgressió de les normes, sinó per unes actuacions d'acord amb un projecte econòmic i de lucre desvinculat de qualsevol lligam amb la política dels lusitans envers la Corona d'Aragó.

4.6.8. La pirateria castellana

El cas portuguès és, si no paral·lel, sí molt semblant al castellà pel que fa a les actuacions corsàries i la seva aparent independència de les relacions diplomàtiques castellanoaragoneses. Això no obstant, el context polític castellà de l'època i la intromissió del monarca d'Aragó, però sobretot dels seus germans, els infants Trastàmara, en els afers de la cort veïna és molt superior que en el cas precedent. Arran d'això, seria temptador poder justificar almenys part de la pirateria perpetrada per castellans a les costes de la Corona d'Aragó al complicat ambient de recel i de desconfiança entre totes dues monarquies. Per al moment, però, no sembla que sigui aquest l'origen dels esdeveniments.

El poder d'influència exercit pel *condestable* de Castella Álvaro de Luna sobre el rei Joan II de Castella i la seva oposició a la poderosa casa de Trastàmara li valgué més d'una intervenció dels *infantes de Aragón*, sobretot de Joan, futur rei de Navarra i, després, d'Aragó, i Enric, mestre de l'orde de Santiago. Alfons es veié obligat a intervenir directament a les disputes, de vegades per amainar l'escalada ofensiva i evitar arribar a enfrontaments superiors que no encaixaven en les seves pretensions polítiques, encarades de manera preminent cap al Mediterrani, altres vegades prenent part a favor dels interessos dels seus germans i de la seva família.⁵⁸⁶ Un dels moments de més tensió, en què s'arribà a declarar la guerra entre els dos estats limítrofs, fou entre 1429 i 1430, moment en què s'acordà una treva per cinc anys, per arribar a una pau definitiva el 1435. Una guerra curta que, no obstant la seva durada, comportà l'armament d'una gran flota per part de la monarquia castellana que seria conduïda cap a les terres més

⁵⁸⁶ Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 151-220; José Hinojosa Montalvo, «Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla (1429-1430)», *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història* 37 (1987): 149-158; Vicente Ángel Álvarez Palenzuela, «Las preocupaciones castellanas, un permanente obstáculo en la política italiana de Alfonso V», en *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (València: Fundació Jaume II el Just, 2004), 2091-2110; Idem, «El precio de la guerra: algunos datos sobre el enfrentamiento entre Castilla y Aragón y Navarra. 1429-1430», *Estudios sobre Patrimonio, Cultural y Ciencias Medievales* 19 (2017): 61-92.

meridionals del regne de València i, posteriorment, les illes del regne de Mallorca, on causaria diversos mals. D'aquest període provenen els únics testimonis d'alerta recopilats de naus castellanques per la costa mallorquina, tal i com s'esperava de l'apropament d'embarcacions enemigues.

Si el conflicte esclatà l'estiu de 1429, l'octubre els defenedors de la mercaderia de Mallorca demanaren permís a la governació per poder implantar una nova imposició sobre el comerç illenc i poder sufragar, així, les despeses d'una armada que pogués defensar el regne de l'imminent conflicte que s'esperava amb la flota castellana. Dies més tard, els defenedors armaven ja el balener de Joan Ferrer, capitanejat pel mercader Bernat Bru.⁵⁸⁷ L'abril següent, arribaren notícies que una nau genovesa transportava emissaris del rei de Castella cap a Gènova per demanar ajut per a l'ofensiva contra el rei d'Aragó. És així que la procuració reial de Mallorca intervingué en el finançament de part dels armaments de tres galeres – de Sancho d'Elmo, de mossèn Bellvís i de Pere Caldes – un balener i una nau de Mallorca, capitanejades per Guillem Hug i Antoni Castell, per tal d'interceptar la nau genovesa i evitar que els castellans arribessin a bon port.⁵⁸⁸

L'armada castellana es trobava arrellegada al port de Cartagena quan el juliol de 1430 rebé la notícia de la clausura d'una treva, de manera que decidí atacar les terres del rei d'Aragó abans que entrés en vigor. El blanc de la seva ofensiva fou, en primer lloc, la vila d'Elx, que, tot i estar situada al sud del regne de València, requeia sota la jurisdicció dels dirigents de la ciutat de Barcelona i, des d'allí, es traslladà al setembre a l'illa d'Eivissa on, segons un dels testimonis, causaren danys valorats en més de 400.000 florins, i el mateix almirall participà en un atac envers les drassanes.⁵⁸⁹ El 18 de setembre l'armada es trobava entre la punta de Trefalempa i l'illa de Cabrera i fou albirada a l'altura de Santanyí per una embarcació que portava blat a Ciutat i que decidí desviar-se cap a Ciutadella per no ser interceptada.⁵⁹⁰ Arribaren fins al port de Portopí i el Castell de Bellver fou reforçat per a la defensa, però es desconeixen els detalls de

⁵⁸⁷ ARM, AH 113, 163r. 13 octubre 1429; 170r. 22 octubre 1429.

⁵⁸⁸ ARM, AH 114, 60r-61r. 4 abril 1430.

⁵⁸⁹ José Marcos García Isaac i Carmen Idáñez Vicente, «La flota castellana durante la guerra contra la Corona de Aragón de 1429-30: Armamento de buques, tripulaciones, ordenanzas navales y campaña bélica», *HID* 46 (2019): 87-90; José Manuel Calderón Ortega, «La intervención de marinos cántabros y vascos en la campaña naval de 1430 y los intentos por extender la jurisdicción del Almirantazgo de Castilla a los puertos del norte peninsular», *Itsas memoria: revista de estudios marítimos del País Vasco* 5 (2006): 60-63.

⁵⁹⁰ ARM, AH 114, 129r-v. 18 setembre 1430.

l'enfrontament que tingué lloc abans que, a la fi de setembre, quan la treva estava ja a punt d'entrar en vigor, la flota decidís retirar-se cap a terres castellanès.⁵⁹¹

La sempre tensa relació entre la Castella de Joan II i la Corona d'Aragó d'Alfons el Magnànim a causa de la intromissió dels infants germans d'aquest a la política castellana i a favor dels seus interessos polítics i territorials arribà el 1445 a un altre pic en què perillà de nou l'esclat d'un enfrontament armat. Feia quatre anys que les relacions entre el rei de Castella i els infants d'Aragó tornaven a estar en un punt d'hostilitat oberta, amb incursions freqüents a les fronteres i amb la captura de presoners. Tot i que Alfons, des de Nàpols, intentà calmar les parts i evità entrar en el conflicte, finalment el 1448 autoritzà el seu germà Joan a preparar una ofensiva diplomàtica i militar contra Castella, que es traduí en una guerra d'escaramusses a la frontera i contra algunes ciutats castellanès. Alfons acceptà l'oferta de les ciutats de Múrcia i Conca que li oferí la facció contrària a Álvaro de Luna a Castella (favorit de Joan II) a canvi de la seva intervenció, i es convertiren en objectiu principal de l'ofensiva catalanoaragonesa a l'inici de 1449. Al final, però, Alfons no obtingué el suport necessari com per tenir possibilitats en el tron castellà i el projecte s'acabà abandonant.⁵⁹² El conflicte, no obstant, no passà desapercbut a aquells responsables de resguardar-se de qualsevol perill provinent del mar. L'octubre de 1448 es requeria amb urgència l'arribada de Rodrigo de Falco a Menorca, enviat pel rei a causa de la revolta que l'anterior lloctinent del governador havia provocat a tota l'illa, arran de les notícies d'armaments de fustes per una nova guerra amb Castella que, altra vegada, es temia que poguessin prendre l'illa.⁵⁹³

A part d'aquests conflictes i de les desavinences polítiques, l'impacte de la pirateria castellana i l'amenaça que emanava del port castellà de Cartagena és de les més grans que es percep a la documentació de l'època, al nivell de les potències que en aquells moments es trobaven en guerra oberta amb la Corona d'Aragó. Àdhuc tengué més impacte en terres del rei aquesta que no pas l'acció corsària de genovesos,

⁵⁹¹ García Isaac i Idáñez Vicente, «La flota castellana durante la guerra», 90; Marc Bonnín Femenías, «Una pesada herencia, los castillos reales en la Mallorca del siglo XV», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 17 (2011): 417.

⁵⁹² Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 335-338; Álvarez Palenzuela, «Las preocupaciones castellanés», 2091-2110.

⁵⁹³ ARM, EU 18, 67r-71r. 17 octubre 1448.

provençals i altres enemics, les escaramusses amb els quals probablement es pogueren desenvolupar de manera més intensa en altres aigües de confluència de les marines de totes dues parts: el Tirrè, Sicília, la Mediterrània oriental... El rol del port de Cartagena com a refugi i base de corsaris castellans, molts d'origen cantàbric, però també de portuguesos i de nacions amb les quals la Corona es trobava en guerra comportà conseqüències molt negatives per a les costes i els tràfics marítims dels catalanoaragonesos. Després de les reclamacions i els avisos de preses il·legítimes per part dels mateixos connacionals, els més nombrosos foren, sens dubte, els que assenyalaven els actes perniciosos causats per patrons castellans i, sobretot, per embarcacions provinents del port de Cartagena.⁵⁹⁴

El perill d'aquesta pirateria no només es deixa veure en el nombre d'atacs, sinó també en els armaments que sobretot les ciutats de Mallorca i de València hagueren d'emprendre contra les embarcacions que dificultaven el comerç i el trànsit habitual de vaixells a l'entorn dels seus ports.⁵⁹⁵ El problema de la pirateria castellana i cartagenera

⁵⁹⁴ L'agost de 1412, una nau de biscaïns present en el port d'Alcúdia impedí que les autoritats mallorquines poguessin embargar els béns de genovesos, en guerra amb el rei d'Aragó, d'una nau de *xemorros* (ARM, AH 92, 123r. 8 agost 1412). L'abril de 1421 foren executats a Mallorca dos patrons provinents de Cartagena: Joanico de Bermeo i Martí de Biterra, acusats d'haver combatut la nau d'en Rovira de Mallorca al port d'Alger i altres de catalanes, al port de Mallorca, tot i ser coneixedor de la seva nacionalitat. A més, havien robat bestiar de l'illa i encaçat una nau de venecians que intentava accedir al port. Per tot això, foren condemnats a recórrer la vila cavalcant i a ser penjats a les forques de la plaça del Moll (ARM, RP 3512, 119r. 21 abril 1421). En el context de la guerra amb Castella, un balener de Cartagena causà diversos mals a l'illa de Mallorca la tardor de 1429, sobretot a la vila de Sóller (ARM, AH 113, 163r. 3 octubre 1429). El 1445 també s'esmenten naus de biscaïns que atacaren una nau a Mallorca, a la qual la Universitat prestà socors per poder resistir l'atac, i a la dècada dels '50, la presa per part del castellà Francesquet o Ramonet Tarafa de dues barques carregades de forment que anaven de Tortosa a Mallorca i una barca d'en Bonanat Pasqual, que arribava de Sicília amb un càrrec del preuat cereal (ADM, MSL 324, 42v. 3 juny 1445; ARM, AH 679, 25v. 7 juny 1455). Se'n portà les fustes, amb el forment i la tripulació, cap a Cartagena. La situació de l'abastiment frumentari, ja de per si complicada a l'illa, era en aquells moments dramàtica a causa de la revolta esclatada a la part forana. Els jurats prestaren més que mai atenció a les pèrdues dels combois que abastien l'illa, però sobretot la ciutat. El 1456 exclamaren amb gran enuig a la reina la presa que un balener, nau o caravel·la de biscaïns o castellans, capitanejats per Pedro Ivanyes, corsaris de Cartagena, havia perpetrat a una galiassa de Palerm que s'adreçava a Mallorca carregada de blat, quan es trobava en el cap de la Pulla de Sardenya (ARM, AH 679, 84v-85r. 20 desembre 1456). Sobre la problemàtica causada pels corsaris de Cartagena durant el regnat de Ferran d'Antequera vegeu també Salicrú i Lluç, «Contrastes ibéricos», 358-364.

⁵⁹⁵ La Universitat de Mallorca armà contra corsaris castellans, biscaïns o de Cartagena almenys en tres ocasions – a part d'aquelles en què no s'especifica la nacionalitat dels corsaris –: el 1421, per atrapar als dos corsaris de Cartagena que havien causat greus mals al comerç i en les terres de l'illa i que foren posteriorment executats (ARM, RP 3512, 119r. 21 abril 1421); el 1427, quan armaren la nau del venecià Andreu Cornet i la del mercader mallorquí Joan Piris per atrapar la nau de biscaïns que patronejava Pedro de Ledesma, considerat enemic del rei pels grans mals que havia causat. Un cop la seva nau arribà a Portopí, el lloctinent del regne els instà que es rendissin i s'entreguessin, però davant la seva negativa, els prengueren a tots. A la nau hi trobaren Sancho de Segura, Ferrando de Mayorga i Garcia de Sevilla, que

va comportar fins i tot conseqüències més greus a la ciutat de València, on la major part dels armaments contra corsaris durant les dècades dels '10 i dels '20 tingueren l'objectiu de combatre embarcacions provinents d'aquells indrets.⁵⁹⁶ A. Díaz Borrás, en el seu estudi sobre la pirateria a les costes valencianes, ja destacà que:

Ni el número de avistamientos de castellanos parece ajustarse a la verdadera dimensión de los problemas creados por éstos, ni existen argumentos que nos permitan pensar que se circunscribieron a acciones tan poco representativas (...) las actividades de los piratas castellanos fueron mucho más importantes de lo que recogieron los sistemas de información litoral. Lo que ocurrió fue, sencillamente, que por normal general, nunca se consideró a los castellanos como corsarios dispuestos a atacar las costas valencianas.⁵⁹⁷

L'acció de pirates castellans, però sobretot de biscaïns, es deixà sentir també prop de la ciutat de Barcelona, tot i que l'impacte dels seus actes sembla que quedà en aquell indret en un segon terme respecte als perjudicis causats pels provençals.⁵⁹⁸ En canvi, a València i a Mallorca, per la major proximitat a l'Estret i a les costes murcianes – zones d'especial concentració de corsaris bascs – i pels seus majors contactes comercials amb el món islàmic del Magreb central i Granada, que eren un dels blancs preferents per als pillatges justificats amb la prohibició del comerç amb l'Islam,⁵⁹⁹ sofriren de primera mà i amb una intensitat major els estralls dels corsaris d'origen castellà.

les autoritats mallorquines certificaren que eren de la casa de mossèn Llop de Vega (Lope de Vega) i Álvaro Vaqua (potser, Álvaro Cabeza de Vaca), de la casa del senyor infant, que s'adreçaven a Sicília com a pelegrins, pels seus afers i, aparentment, no tenien res a veure amb els fets del Ledesma. Com que en aquells moments no es trobà cap fusta que es dirigís a Sicília, demanaren al lloctinent que els trametés a València per acudir posteriorment a la presència del rei (ARM, AH 108, 203r-204r. 11 octubre 1427; AH 109, 203v. 8 octubre 1427). El 1429, en canvi, foren els defenedors de la mercaderia els que armaren el balener de Joan Ferrer per expulsar un balener de Cartagena que, en el context de la guerra amb Castella, havia perpetrat ja alguns atacs a l'illa mallorquina (ARM, AH 113, 163r. 13 octubre 1429).

⁵⁹⁶ Vegeu el quadre de més amunt sobre els armaments del municipi valencià. I sobre l'impacte de la pirateria castellana a les costes valencianes, Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 80-85.

⁵⁹⁷ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 81.

⁵⁹⁸ Aquesta conclusió es desprèn de les poques iniciatives contra els castellans per part dels consellers de la ciutat comtal, en comparació amb els de Mallorca i València, per bé que les accions dels castellans també es deixin sentir a la costa. Vegeu, a més del quadre sobre els armaments de la ciutat de Barcelona, AHCB, 1B. VIII-3, 8r-v: 27 octubre 1441; 137r-v. 13 octubre 1444; 1B. VIII-4, 10v-11r. 18 març 1446; 150v. 14 març 1449; 1B. VIII-5, 50v. 1 maig 1451; 1B. VIII-6, 35v-36r. 15 agost 1453; 40r-v. 13 setembre 1453.

⁵⁹⁹ Eduardo Aznar Vallejo, «Corso y piratería en las relaciones entre Castilla y Marruecos en la baja Edad Media», *En la España Medieval* 20 (1997): 410-411; Idem, «Course et piraterie dans les relations entre la Castille et le Maroc au Bas Moyen Âge», en *L'Occident musulman et l'Occident Chretien au Moyen Age*, ed. Mohammed Hammam (Rabat: Faculté des lettres et des sciences humaines-Rabat, 1995), 65-66; Idem,

Els grans perjudicis causats en el comerç obligaren els jurats i el Col·legi de la mercaderia de Mallorca a enviar una ambaixada a la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols la primavera de 1449. Gabriel de Verí fou l'elegit per explicar al monarca els grans perjudicis soferts per part de patrons, navegants i mariners castellans i biscaïns que s'adreçaven a l'illa *sots color* de comerciar-hi vitualles, amb especial menció al peix, per la qual cosa eren acollits pel privilegi que protegia de qualsevol mal als que avituallaven la ciutat i l'illa. I, un cop guiats, aprofitaven el resguard del privilegi per prendre les embarcacions que s'adreçaven a Mallorca: fingien que marxaven, però quedaven amagades per les costes i sortien quan veien arribar alguna fusta que pretenia atracar al port. També s'aprofitaven del guiatge atorgat als que decidien establir la seva residència a l'illa, ja que s'havia donat el cas d'algun castellà que, un cop salvaguardat pel privilegi, havia atacat de manera hostil una nau mercant plena de draps i altres béns que es dirigia a Mallorca per desembarcar-los. Per aquest motiu, el rei accedí a prohibir el guiatge d'embarcacions d'aquella nacionalitat. No acceptarien les seves mercaderies si abans un consell format pels jurats i els defenedors de la mercaderia no ho considerava convenient i sense que abans els patrons prestessin les suficients seguretats conforme no causarien cap mal.⁶⁰⁰ Les mesures no foren, tanmateix, suficients, i posteriorment, la reina Maria, lloctinent del rei, va haver de dictar noves ordres contra els corsaris castellans de Cartagena.⁶⁰¹

El port cartagener es converteix a l'època en un focus d'atracció de les activitats de corsaris, de vegades legítimes, de vegades no tant.⁶⁰² La plaça actua de base i refugi de castellans i biscaïns, però portuguesos, provençals i genovesos també hi trobaran empara i mercat per a les preses dels seus adversaris; a l'època, la Corona d'Aragó. Situat

«Marinos vascos en la guerra naval de Andalucía durante el siglo XV», *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 5 (2006): 49-50.

⁶⁰⁰ ARM, EU 18, 95r-96v. 1 abril 1449. També a Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 481-482 (doc. 330) i *Privilegis y capítols*, 12-14. Sobre paper dels castellans en el comerç de peix, vegeu Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 334-338; Roser Salicrú Lluç, *El tràfic de mercaderies a Barcelona: segons els comptes de la lleuda de Mediona: (febrer de 1434)* (Barcelona: Institució Milá i Fontanals, 1995), 29-100; Elisa María Ferreira Priegue, *Galicia en el comercio marítimo medieval* (La Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1988); Roser Salicrú i Lluç, «En torno al comercio de pescado atlántico ibérico en el Mediterráneo catalanoaragonés del siglo XV», en *La pesca en la Edad Media* (Universidad de Murcia, 2009), 167-180; Maria Ferrer i Mallol, «El comerç català a Andalusia al final del segle XV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 18 (1997): 301-334.

⁶⁰¹ ARM, AH 679, 25v. 7 juny 1455.

⁶⁰² Vegeu la bibliografia de la nota 12.

en un eix marginal del centre polític castellà, sembla suplantar el segle XV el rol que a la fi del segle XIV havien jugat els ports catalans de Sardenya respecte a la disrupció dels tràfics marítics catalanoaragonesos i captació de corsaris de professió. Captació d'aquells patrons i armadors especialitzats en la guerra marítima que itineraven a la recerca d'indrets ideals per al desenvolupament del cors – llocs situats enmig de circuits marítics importants, amb una demanda capaç d'absorbir una oferta considerable de preses – i prenien part en conflictes entre determinades nacions, no necessàriament les seves.

Els corsaris castellans i biscaïns havien estat ja prou presents a l'entorn de l'illa sarda a la fi dels Tres-cents, de part o al servei, en la majoria d'ocasions, de la monarquia catalanoaragonesa de front als seus rivals, genovesos i rebels sards.⁶⁰³ Però després de la pau amb els Arborea, com bé apuntà P. Simbula, s'acabaren en gran part els motius per a l'acollida de corsaris com a força de suport, de manera que, a partir d'aleshores, es farien més cèlebres els armaments a les pròpies ciutats sardes de privats autòctons, sobretot del marquès d'Oristany, el comte de Quirra o el bisbe de Bosa.⁶⁰⁴ Si bé Sardenya no deixaria mai de ser un enclavament privilegiat al Mediterrani occidental, ideal per interceptar els combois que connectaven les rutes de Llevant i Ponent, i durant les guerres de conquesta del Magnànim seria sovint escenari d'escaramusses entre les flotes genoveses i les catalanoaragoneses, la documentació a l'abast, provinent de les principals ciutats marítimes de la Corona, no permet avaluar la incidència del cors en aquella zona, com sí que ho fa amb el port de Cartagena.⁶⁰⁵ Si l'illa sarda deixà de ser el focus de preocupació principal per al tràfic mercantil de la Corona, sobretot per Barcelona, la ciutat amb més negocis comercials amb el Llevant, el port cartagener es convertiria, en el XV, en un problema semblant, que afectaria d'una manera més intensa a les capitals dels regnes de València i de Mallorca.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Vegeu sobretot María Teresa Ferrer Mallol, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000); Eadem, «Barcelona i la política mediterrània», 427-443; Eadem, «Corsarios vascos en el Mediterráneo medieval (siglos XIV-XV)», *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 5 (2006): 95-110; Simbula, *Corsari e pirati*, 95-118, 136.

⁶⁰⁴ Simbula, *Corsari e pirati*, 90, nota 72.

⁶⁰⁵ Si bé al 1456 encara es descriuen episodis de pillatge en indrets sards per part de castellans a una galiassa de Palerm que portava blat a Mallorca. ARM, AH 679, 84v-85r. 20 desembre 1456.

⁶⁰⁶ Des de la ciutat de València, la influència negativa del port de Cartagena ha estat analitzada per A. Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 252-260 i Guiral, «La piratería, el corso», 268.

L'activitat dels patrons castellans i bascs al Mediterrani, més encaminats per una banda a cobrir el transport de béns i de productes i a proporcionar noliejament de naus, i per una altra, a la guerra marítima, més que no pas a les activitats mercantils,⁶⁰⁷ no sembla que es decantessin cap a la simpatia i el suport al bàndol catalanoaragonès que els havia caracteritzat durant les dècades anteriors. Ans el contrari, la documentació emprada tendeix a mostrar els corsaris castellans a favor de la causa genovesa i provençal, contrària als interessos de la Corona d'Aragó. L'entesa entre la corona castellana i el comú de Gènova en l'àmbit comercial i en l'aliança mútua en els moments en què totes dues mantenien disputes i diferències amb el rei d'Aragó era ja antiga, però és reforçada a l'època per testimonis d'embarcacions biscaïnes que sortien dels ports genovesos, de patrons castellans al servei dels Anjou de Provença o del resguard que el port de Cartagena oferia als provençals.⁶⁰⁸ És probable, per tant, que més enllà d'una decisió purament econòmica i de l'adopció d'un estil de vida basat en el pillatge per part de molts patrons castellans, alguns d'ells actuessin per compte dels enemics de la Corona, així com en temps passats hi havien jugat a favor. Seria una manera raonable de justificar els greus inconvenients que les terres del rei d'Aragó reberen per part d'individus d'una nacionalitat de la qual, a priori, no se'n podien esperar perjudicis.

⁶⁰⁷ Jacques Heers, «Le commerce des Basques en Méditerranée au XVe siècle (d'après les archives de Gênes)», *Bulletin Hispanique* 57, núm. 3 (1955): 314; Jean-Philippe Priotti, «Basques péninsulaires et réseaux portuaires en Méditerranée (fin XIIIe-milieu du XVIe siècles)», *Rives méditerranéennes* 13 (2003): 33-46; Mª Teresa Ferrer i Mallol, «Los vascos en el Mediterráneo medieval. Los primeros tiempos», *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 4 (2003): 115-128. Vegeu també l'apartat "Les procedències dels patrons en els viatges Mallorca-Magreb" de la quarta part de la tesi.

⁶⁰⁸ El juliol de 1449 arribà un avís als consellers de Barcelona de resguardar-se de dues naus de biscaïnes que havien sortit de Gènova. AHCB, 1B. VIII-4, -159r. 5 juliol 1449. Vegeu també Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 69, 83; Heers, «Entre Gênes et Barcelone», 514; Gouffran, «Marsella frente a los "abominables catalanes"»: 229, 238; Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 143.

TERCERA PART

L'activitat corsària a Mallorca

L'activitat corsària a Mallorca

1. Introducció

Tal i com s'ha vist en el primer bloc de la tesi, l'ofensiva marítima es projectava a diversos nivells, en funció de l'estructura administrativa jeràrquica de la Corona d'Aragó, que comprenia tres estadis diferenciats, tot i que interdependents, al capdamunt dels quals s'hi situarien les armades reials, seguit de les flotes ciutadanes – finançades individualment o pel conjunt de les ciutats més importants de la Corona – i, en darrer lloc, el corpus d'aportacions particulars. Cap al tombant dels segles XIV i XV, dos nous organismes entrarien en el joc de competències en matèria de defensa, i la capacitat financera que desenvoluparien contribuiria a la subvenció de nous components en la pràctica de les sempre reversibles activitats ofensiu-defensives: les Generalitats – al Principat i al regne de València – i els Col·legis de mercaders. La situació que la documentació descriu a l'inici de la quinzena centúria mostra el ple funcionament d'aquesta xarxa interconnectada, funcional sobretot en els moments de gran activitat bèl·lica en el conjunt del Mediterrani Occidental, com serà la major part del regnat d'Alfons el Magnànim. Però, tot i el desplegament de la força en la direcció dels designis del monarca, no totes les flotes respongueren als mateixos deures ni tengueren les mateixes obligacions.

Pel que fa a l'aportació dels capitals privats a la guerra marítima, els corsaris bé pogueren actuar pel seu compte, fent un ús pràctic i reditici de l'ofensiva marítima, en paral·lel a altres activitats desenvolupades en aquell entorn, bé pogueren prestar els seus serveis per compte d'altri, oferint els mitjans, l'embarcació o la pròpia guerrilla en benefici de les ciutats o del mateix monarca. És així que l'empresa corsària no sempre tendria un caràcter privat i d'exclusiu benefici propi; el cors, entès com a metodologia ofensiva, seria també practicat per les diverses flotes institucionals. Uns i altres tipus de cors, però, per bé que commutables, mantindrien diverses característiques, pel que fa als promotors, objectius, focus i beneficis obtinguts.

En aquest apartat s'analitzarà específicament l'activitat dels primers, és a dir, d'aquells corsaris que actuaren per compte propi, autoritzats pels dirigents de la governació del regne de Mallorca, i per altra banda, d'aquells que hi recalaren per reconèixer i procedir a la venda de les captures. Fonamental serà, aleshores, l'anàlisi, per una banda, de les patents de cors, llicències d'armament o seguretats o garanties mostrades pels patrons, armadors o propietaris de les embarcacions armades i, per l'altra, l'anàlisi de les preses i els botins.

Com es veurà, el seu estudi no es pot deslligar de l'anàlisi de la resta d'embarcacions que foren armades sota la iniciativa ciutadana i per alts sectors nobiliaris i que s'incorporaren a la flota reial en aquell període. Totes elles conformaren la resposta a l'ambient marítim del moment, fortament influït per les decisions polítiques i els acords diplomàtics que cada monarca o autoritat sobirana projectà envers les potències amb les quals compartia l'espai mediterrani. Els armaments marítims bèl·lics, com a braç armat primordial en la major part dels conflictes de la monarquia catalanoaragonesa, serien l'expressió indiscutible de la direcció d'aquella política i d'aquella en dependria qualsevol canvi perceptible en l'ordenació de l'ofensiva marítima, ja fos en les patents de cors, en l'impost del quint o en la iniciativa armamentista.

2. Les patents de cors, llicències d'armament o garanties de bon comportament

El control que les autoritats exercien sobre l'activitat bèl·lica dels contingents privats, ja fos dels que actuaven com a braç armat en moments de guerra oberta o dels que exercien el cors com a activitat lucrativa, aprofitant el sempre vigent mercat de preses als considerats com a "infidels", ha deixat empremta en els registres documentals conservats a l'illa mallorquina. Existia, efectivament, una supervisió de les persones que decidien armar una embarcació per practicar el cors, que seria més o menys estricte o contemplaria menors o majors garanties en funció dels requeriments específics de la situació políticodiplomàtica del moment. D'acord amb la normativa establerta pels diversos reis de la Corona des del segle XIII, els corsaris es comprometien davant les autoritats reials a complir amb una sèrie de condicions perquè les seves captures poguessin ser després considerades de "bona guerra", és a dir, de plena legitimitat i

dret. I, per mitjà de les convencions preestablertes, el poder polític podia incrementar i també apaivagar l'acció dels particulars. Però en l'estudi d'un Mediterrani interconnectat, la informació extreta de l'activitat dels autoritzats a exercir un ús real de la violència transcendeix els límits políticoterritorials i reflecteix una realitat de vegades perfectament encaixable, de vegades del tot dissonant.

S'ha apuntat tradicionalment que la llicència seria l'expressió de la legitimitat, un element del tot fonamental per a la pràctica de l'activitat bèl·lica, que hauria d'especificar el col·lectiu al qual es podria adreçar la violència, és a dir, els que podien considerar-se com a futures víctimes. Significaria, per tant, una barrera – sempre des del punt de vista teòric – entre el que podria considerar-se com una activitat lícita o una il·lícita, és a dir, entre un possible cors i pirateria que, com ja s'ha repetit en nombroses ocasions, no sembla que a la pràctica fos tan tangible, ja que considerar un acte com a resultat de pirateria transcendia més enllà de les disposicions teòriques i en moltes ocasions es regia més per la percepció personal marcada pel grau de violència rebuda. Al cap i a la fi, el judici de la legitimitat d'un acte el marcava més el seu resultat, l'origen de les captures del corsari, que no pas l'obtenció de cap permís.¹

No sempre es tenen a l'abast reproduccions clares i exactes del que convencionalment s'ha conegut com una "patent de cors" i que, segons la documentació medieval, seria més correcte anomenar "llicència de cors" o "llicència de pirateria", atès l'ús indistint que en aquesta documentació es fa de la referència a *cursum facere* o *piraticam exercere*, i de vegades en la mateixa llicència: *cursum et piraticam facere*.² Algunes d'aquestes autoritzacions es conserven a l'Arxiu del Regne de Mallorca, tant en els "Guiatges" com a les "Lletres comunes". Expedides pel governador del regne, eren dirigides a tots els oficials reials i als comandants de les flotes per notificar-los que l'individu en qüestió havia rebut el seu permís per exercir l'activitat bèl·lica marítima,

¹ Roser Salicrú i Lluch, «Luck and contingency? Piracy, Human Booty and Human Trafficking in the Late Medieval Western Mediterranean», en *Seeraub im Mittelmeerraum*, ed. Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz (Paderborn, 2013), 351; Debra Blumenthal, *Enemies and Familiars: Slavery and Mastery in Fifteenth-century Valencia* (Ithaca-Londres: Cornell University Press, 2009), 21.

² Diversos exemples es poden veure en els registres de Guiatges de l'Arxiu del Regne de Mallorca, com és el cas de la llicència a Blai Tordera el 12 d'abril de 1410. (ARM, G7, 107r). Per altra banda, aquesta evidència ja va ser posada de manifest per M. D. López Pérez a partir de l'estudi de les llicències de cors mallorquines a les darreries del segle XIV i les dues primeres dècades del segle XV. María Dolores López Pérez, «Piratería y corsarismo en el Mediterráneo occidental medieval; el control de las actividades corsarias en Mallorca a finales del siglo XIV y principios del XV», en *La Mediterrània. Antropologia i història. VII Jornades d'Estudis Locals*, 1991, 174.

tant si l'anomenem cors, com pirateria. Llavors, cal pensar que el patró de l'embarcació armada, que aleshores podria anomenar-se també corsari, portaria amb la llicència per ser presentada a qualsevol que qüestionés la legitimitat de les seves accions.

Aquests documents, però, no constitueixen les úniques evidències de la mobilització de patrons de flotes armades. Al costat de diverses referències que apunten a llicències no conservades i que, per tant, demostren, un cop més, la fragmentació de la informació a l'abast, es registra el moviment d'altres embarcacions potencialment corsàries que operaven a l'entorn de les illes. Tot i no haver-se armat en cap dels seus ports i, per tant, no haver obtingut el permís del governador, requerien també de seguretats per entrar i desembarcar en territori mallorquí, ja fos per vendre el botí de les seves captures, per rescabalar els danys causats per actes que es podrien considerar piràtics o, simplement, per obtenir un jurament per escrit que fos garant del seu bon comportament. Aquests guiatges, atorgats pel màxim representant de l'autoritat reial a les illes, el governador del regne, no només són el reflex d'una delicada situació marítima, caracteritzada per un clima de creixent inseguretat que obligava a adoptar mesures preventives com les esmentades, sinó que dificulten la distinció dels navilis que s'armaren a Mallorca de manera efectiva dels que, simplement, s'hi traslladaren per diverses qüestions i es veieren obligats a mostrar juraments semblants als dels corsaris. A través de la documentació, es percep realment, per bé que sovint d'una manera subtil, una distinció entre dos tipus diferents de permisos: les llicències d'armaments – que contenen les seguretats que havia de mostrar el corsari de no perjudicar a cap súbdit del rei ni als que es trobessin en situació de pau amb ell – i la prestació de garanties de bon comportament, que recorden als permisos de cors, però que segurament correspondrien a embarcacions novingudes i armades de manera suficient com per poder damnificar als del regne.

No és casual que aquesta nova variable s'introdueixi al costat de les tradicionals autoritzacions registrades en els guiatges mallorquins precisament a partir de 1440, és a dir, del registre G8. Per a la cronologia aquí compresa, a l'ARM només es conserven tres volums dels guiatges, que corresponen als anys 1405-1419, 1440-1447 i 1445-1460. Tanmateix, per a tots els anys vint i trenta, crucials per al desenvolupament de les prospeccions polítiques del Magnànim en el Mediterrani, s'ha pogut trobar informació a través d'altres sèries documentals com la correspondència del governador (Lletres

comunes), la del procurador reial (Lletres del procurador reial), els llibres processals del procurador reial o alguns processos judicials (Arxiu d'Audiència). Les autoritzacions de cors que es mostraven clarament entre el 1405-1419 apareixen diluïdes entre altres tipus de seguretats a naus armades de diversa índole fins al 1459, quan Joan II, a partir del que reflecteixen tals llicències, sembla adoptar la dinàmica seguida pel seu pare, Ferran I d'Antequera, i pel seu germà, Alfons V el Magnànim, abans de la dèria de les empreses mediterrànies.

2.1. El cors durant l'Interregne i el regnat de Ferran d'Antequera (1410-1416)

Al 1410, amb la mort de l'últim monarca de la casa de Barcelona sense descendència, s'enceta un període de dos anys tradicionalment anomenat l'Interregne, durant el qual la diplomàcia i les relacions dels membres de la Corona amb la resta de ciutadans i súbdits de les potències circumdants resten en una espècie de llimb, ja que manca la figura que encarnava i dirigia els pactes i les enemistats amb les mateixes. Es dona per descomptat una perpetuació de la situació anterior, posposant-se el tractat signat amb Gènova el 1405 i contemplant-se, per tant, només la rivalitat característica amb els sultanats islàmics. El primer monarca de la casa Trastàmara, que inauguraria el seu passatge al tron a partir de l'elecció del Compromís de Casp el juny de 1412, perpetuaria, en certa manera, el panorama heretat, atès que signaria paus amb Gènova, i també amb els sultanats de Granada i Fes. La seva estratègia d'expansió política, que aconseguiria afermar el poder de la Corona a les illes de Sardenya i Sicília, no passaria per la mobilització de forces i l'aplicació de mesures bèl·liques i repressives en la persecució d'aquests objectius. Per tant, la disposició de la navegació, almenys en les aigües més pròximes als dominis de la Corona, a priori i des del punt de vista del marc teòric, era de calma majoritària. Els armaments corsaris, per tant, pogueren aplicar-se només en la lluita dels únics enemics del rei d'Aragó en aquells moments que eren, sobretot, els musulmans del sultanat hàfsida.

Des del punt de vista dels contingents privats "controlats", és a dir, aquells dels quals se sap que certament obtingueren una autorització que els permetia capturar béns d'enemics, a manca de fronts oberts, recorregueren a la tradicional i permanent

font de recursos: els enemics de la fe. No hi hagué la necessitat de mobilitzar-los o incentivar-los des de les esferes de poder, sinó que els beneficiaris de les patents de cors semblen correspondre's amb armadors dedicats a aquests tipus d'inversions, sens dubte molt lucratives, que fàcilment les pogueren combinar amb altres tipus d'activitats comercials. Es percep, per tant, una certa continuïtat respecte al període immediatament precedent, tant pel que fa al tipus de víctimes registrades, a la quantitat d'armaments per anys, com al tipus d'embarcacions emprades.

2.1.1. L'estructura de les llicències o patents

Tot i que la modalitat de llicència es regia per estàndards estereotipats que simplificaven la concessió de la patent *contra sarracenos et alios enemigos*, “contra moros i altres enemics de la fe”, “contra enemics de la fe i del rei” o, més comunament, “contra moros”, n’hi havia, no obstant, de més concises, que referenciaven de manera directa els enemics de la Corona en aquells moments. El que sí sorprèn és l’absència, a les llicències del XV, d’esments als exclosos, és a dir, a aquells individus que en altres circumstàncies serien considerats com enemics, però que restaven temporalment fora d’aquesta consideració arran de les paus puntuals signades entre el sobirà de qui obtenia la patent i el de territoris tradicionalment enfrontats. Sembla que les de la fi del segle XIV, en canvi, sí que esmentaven de manera clara les nacions que restaven al marge de la patent, convertint-se en un interessant mitjà per a l’estudi de la situació diplomàtica en cada moment. S’exceptuaven els súbdits de Granada i de diverses ciutats magrebines com Tunis, Bugia, Bona, Constantina i també els del sultà de Babilònia, i el mateix s’esdevenia amb les repúbliques italianes, sobretot amb Gènova i Pisa, amb les quals la Corona havia mantengut – i mantenia, especialment amb la primera – períodes de guerra oberta.³

Aquesta estructura canvia de manera dràstica a la segona dècada del segle XV, moment a partir del qual no es torna tenir constància de cap “nació” al marge de les

³ López Pérez, «Piratería y corsarismo», 180-192; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)* (Barcelona: Institución Milà y Fontanals. Anejos del Anuario de Estudios Medievales, número 31, 1995), 595-617. Alguns exemples d’aquest període també van ser ressenyats a Francisco Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XV)», en *Historia de Mallorca*, ed. J. Mascaró Pasarius (Palma de Mallorca, 1970), 506.

patents de cors. La data no és casual, atès que la mort del rei d'Aragó sense descendència el 1410, que donaria pas a un interregne de dos anys, hauria trencat el panorama polític-diplomàtic anterior, ja que els pactes quedaven vinculats personalment amb aquells que els signaven i no pas amb els seus respectius estats o súbdits. La mort del monarca hauria provocat la fi o ruptura dels acords previs, concordats per Martí l'Humà, de manera que seria comprensible la no exclusió de cap col·lectiu en les patents registrades entre 1410 i el 1412. El que sorprèn és que aquesta dinàmica es perpetuï definitivament durant tota la primera meitat del segle XV, malgrat les paus que signarien dels monarques de la casa Trastàmara amb altres sobirans.

En l'expedició de les patents contra musulmans, no existeix cap clàusula que faci referència per exemple, a l'excepció dels benimerins i nassarites, amb els quals Ferran I perpetuà la pau des del 1410, quan encara era només infant de Castella, fins al final del seu regnat, el 1416.⁴ Sens dubte, els corsaris deurien estar-ne al corrent, ja fos per les crides públiques que el rei manava pregonar en tots els seus territoris quan es verificava una pau o treva, com per les possibles advertències que les autoritats els adreçarien a l'hora d'enllestir l'armament. Tot i així, és possible que les dificultats per a la diferenciació d'embarcacions musulmanes de divers origen no fos, a simple vista, una tasca fàcil, i tampoc ho seria destriar les persones i els béns de sultanats islàmics enemics d'aquells amb els quals s'havia signat una treva en una captura, arran de la presència de gentes de distinta procedència a les tripulacions dels vaixells tant musulmans, com també cristians. Deuria resultar complicat aplicar als vaixells musulmans l'habitual exercici de la presa dels béns d'enemics en embarcacions aliades o neutrals, practicat entre cristians, tant per embarcacions privades com institucionals.

Del triatge, per tant, ja se n'ocupaven les mateixes autoritats reials expenedores de les patents, un cop desarmat el corsari. A elles corresponia el paper d'adjudicar la presa com legítima o il·legítima, a través d'interrogatoris a les víctimes que els permetessin corroborar la procedència de cadascú, i cal pensar que, encara que no se'n tengui constància documental, era aleshores quan es retornaven o deixaven lliures els

⁴ Roser Salicrú i Lluch, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1998), 67-99.

musulmans considerats il·lícits per ser súbdits de sultans temporalment aliats.⁵ Des d'aquest punt de vista, l'especificació dels musulmans exclosos a les patents no constituïa una necessitat, sempre i quan sí que ho fos la garantia del retorn de l'armador al port de partida o, si més no, a algun port dintre dels límits de la Corona, per tal de sotmetre les seves preses a control. I, en el cas dels enemics del rei de religió cristiana, la puntualització era encara més prescindible, car la conjuntura predeterminada era la de la pau entre potències cristianes.⁶ En aquest cas, al contrari del que s'esdevenia amb els musulmans, el corsari hauria d'estar informat prèviament de l'inici de les hostilitats.

És curiós que aquestes importants puntualitzacions restessin al marge del fixat i escarrit document que autoritzava el cors. La llicència, més que anar encaminada a convertir el detentor en un efectiu de guerra, en un braç armat llest a combatre els enemics del monarca, sembla més aviat estar enfocada a autoritzar al corsari a l'accés al lucre a través de l'exercici bèl·lic. S'hauria d'entendre, per tant, un ús comú de l'activitat corsària en termes d'un aprofitament de la font de recursos permanents que representava l'enemic musulmà, la qual podia ser adaptada circumstancialment com a efectiu de guerra en moments puntuals, quan s'adherien altres potències al front dels enemics i s'encetava un període d'especial conflictivitat marítima.

El cors seria una activitat complementària i, fins i tot, combinable amb l'exercici comercial, i no necessàriament contraposada.⁷ Resulta comprensible que en zones mancades d'un important sector mercantil, la pràctica del cors es convertís en prioritària

⁵ Testimoni d'aquests interrogatoris són els llibres de confessions de captius, conservats a l'Arxiu del Regne de València, que han estat treballats per diversos historiadors (vegeu, més endavant a la nota 218). A Mallorca, tot i no haver-se conservat la font, sí que existeixen variades proves de la seva existència en època medieval, tal i com es demostrarà en l'apartat "El resultat de les empreses corsàries: els botins".

⁶ Ch. E. Dufourcq va marcar les bases de les relacions entre els països cristians i musulmans a l'edat mitjana. Mentre que entre dues potències correligionàries es pressuposava una situació de pau i amistat, a no ser que un conflicte puntual marqués una època de guerra temporal, el contrari s'esdevenia entre musulmans i cristians, entre els quals existia una pugna predeterminada fins que una eventual pau o treva donava inici a un període de cancel·lació de les hostilitats. Charles Émmanuel Dufourcq, «Chrétiens et musulmans durant les derniers siècles du Moyen Âge», *Anuario De Estudios Medievales* 10 (1980): 210-211. Amb tot i amb això, aquesta premissa ha estat posada en qüestió per la historiografia més recent, sobretot pel que fa als tractats amb la Corona d'Aragó o amb Gènova al segle XV. Vegeu Roser Salicrú i Lluç, «El sultanato nazarí en el Occidente cristiano bajomedieval: una aproximación a través de las relaciones político-diplomáticas», en *Historia de Andalucía. VII Coloquio* (Granada: Universidad de Granada, 2010), 63-80.

⁷ A Mallorca, exemples d'aquesta dualitat d'ocupacions per part d'uns mateixos patrons ja van ser assenyalats per M. Dolores López, «La financiación de las empresas corsarias catalano-aragonesas durante la baja edad media: los armamentos de naves mallorquinas», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals* (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 81.

i pogués arribar a constituir l'activitat econòmica més important. Però aquest no seria el cas del regne de Mallorca, o almenys de l'illa homònima, si ho jutgem tant per la quantitat de llicències de cors conservades a l'ARM com per les referències a la presència de patrons mallorquins des de les altres dues ciutats marítimes més importants de la Corona. Les relacions comercials que els mercaders de l'illa, des de la conquesta cristiana, mantengueren amb, sobretot, els territoris magrebins, convertiren precisament aquesta activitat del sector terciari en la més productiva.⁸ I no deixa de resultar curiós que les primeres patents de cors preservades a l'arxipèlag es remuntin als anys '70 del segle XIV, precisament quan l'ofensiva musulmana provinent del sultanat hàfsida començà a pressionar, amb una força fins aleshores desconeguda, la vida marítima de les riberes septentrionals.⁹ És evident que aquestes no serien les primeres activitats corsàries desenvolupades a l'illa, tal i com s'ha demostrat en el primer capítol, però sí que possiblement serien un símptoma de l'inici d'un nou panorama en el món marítim, amb unes necessitats defensives que, a la vegada, implicaven l'obertura d'un mercat de preses de majors dimensions.¹⁰

Una part essencial de la llicència era el compromís, per mitjà d'un jurament, del compliment d'una sèrie de condicions a canvi de l'autorització d'atac als enemics. De nou, tot i l'estereotipació del document de la patent i les freqüents repeticions d'esquemes que, de vegades, evitaven la reproducció total del seu contingut, amb el temps es pogueren modificar, augmentar o disminuir els preceptes inclosos, en funció de les preocupacions i necessitats del moment. A l'estable jurament de no perjudicar els súbdits del rei ni a aquells que estiguessin en pau o treva amb ell, s'hi incorporarien a aquest grup també els musulmans i jueus sota el domini del monarca o aquells que duguessin a terme negocis mercantils en les seves terres. Els col·lectius situats fora de la comunitat cristiana representaven sempre un sector de risc. Pels jueus, sobretot a partir del pogrom de 1391. Davant l'emigració jueva desencadenada després dels assalts als calls, els monarques es veieren obligats a transmetre un guiatge especial a tots els

⁸ Un resum de les relacions mercantils entre Mallorca i el Magreb des de la conquesta cristiana es pot veure a María Dolores López Pérez, «Mallorca y el Magreb en la Baja Edad Media», en *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el norte de África en época medieval y moderna*, ed. Carmen Trillo San José (Granada: La Nao, 2004), 87-226.

⁹ Vegeu l'apartat "els musulmans" del capítol sobre les amenaces del segon bloc de la tesi.

¹⁰ D'aquí que s'hagi apuntat a les explícites funcions defensives d'aquelles llicències de cors. Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines», 506.

membres de la comunitat jueva de les seves terres i a aquells que s'hi volguessin traslladar per mercadejar. Però, més enllà de la pèrdua que la conversió i la seva fuita suposava per a les arques reials i dels riscos a un progressiu despoblament de l'illa de Mallorca amb la conseqüent disminució dels negocis mercantils amb el Magreb, el pogrom significà un pretext per a la justificació de la presa dels béns de jueus – i de conversos – també dins l'espai marítim. Rumors de què la monarquia havia atorgat els seus béns com de bona guerra, no només decantaren els monarques cap als salconduits esmentats, sinó que el 1399 Martí l'Humà prohibí de manera definitiva la concessió de permisos de cors si anteriorment els patrons no asseguraven que no atacarien a jueus ni als seus béns.¹¹ El salconduit atorgat per Joan I el 1391 va ser posteriorment confirmat per Martí l'Humà i per Alfons el Magnànim el 15 de novembre del 1418;¹² no com a una simple formalitat, sinó per la necessitat de recordar l'empara reial de la comunitat hebrea que encara molts es resistien a acceptar. L'evasiva de les captures de béns de jueus, com a pretext similar al del comerç amb l'infidel, serà un freqüent encobridor d'atacs que les autoritats competents hauran de pal·liar. En el cas del regne mallorquí, l'encarregat de gestionar aquests afers seria el mateix que el que vetllava pel patrimoni reial, atès que així mateix es consideraven els membres de la comunitat jueva: el procurador reial. A més, el seu grau de competència en aquests tipus de gestions ascendí a partir del 1424, quan el 12 d'agost el Magnànim el nomenà jutge, protector i defensor de tots els musulmans i els jueus guiats i assegurats, així com dels seus béns, segons també havia acostumat a ser el batlle general de València.¹³

Malgrat els intents dels monarques de normalitzar el comerç que tant jueus i conversos residents a les terres del rei com membres de la comunitat jueva habitants al Magreb mantenien amb les principals places comercials catalanoaragoneses, la justificació de preses basades en l'argument que pertanyien a jueus es perllongà al llarg del segle XV, per part de patrons tant connacionals com estrangers. Un dels casos més paradigmàtics fou el que protagonitzà el flamenc Tomàs de Robera, patró d'una nau

¹¹ M. Dolores López Pérez, «El pogrom de 1391 en Mallorca y su repercusión en los intercambios comerciales con el Magreb», en *Actes del 1er col·loqui d'història dels jueus a la Corona d'Aragó* (Lleida, 1991), 239-60, especialment, 246; també a Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 334; Jorge Maíz Chacón, «Los judíos mallorquines en el comercio y en las redes de intercambio valencianas y mediterráneas del medievo», *Revista de Historia Medieval* 15 (1992): 84.

¹² ARM, RP 89, 47r-47r'. 5 juny 1424.

¹³ ARM, RP 89, 53r-v. 2 octubre 1424.

d'un cert Joan de Vos, de Bruges, anomenada Sant Salvador, estant al port d'Eivissa per carregar sal el 15 de novembre de 1412. Tot i que el patró hagués prestat les seguretats acostumades al governador de l'illa, Joan Otger, de no atacar a cap de les embarcacions que fossin al port, ni causar-los cap mal, aprofità el casual resguard en el port eivissenc de dues naus mallorquines que es dirigien cap a Barbaria per, de nit, saquejar-les. Les dues naus, patronejades per Bartomeu Ferrer, de Menorca, i Tomàs Prats, de Tortosa, portaven les mercaderies dels mercaders mallorquins Jaume de Puig, àlies Gregori Negre, Pere Pardo, Galceran Martí, Gabriel SAGRANADA, Joan Rafael i Julià Vidal, conversos. Aquests, després de presentar la corresponent denúncia a la cúria del governador d'Eivissa, acudiren també al lloctinent de Mallorca, Pelai Unís, que avisà el rei dels fets. El patró flamenc accedí finalment només a tornar els béns que cobrissin la quantitat del nòlit i no al retorn de totes les mercaderies robades, *allegant que aquelles robes ells havien haudes de bona guerra con fosses de moros e de iuheus*.¹⁴ Però, fins i tot els béns que acceptaren retornar, un cop descarregats a Eivissa, foren segrestats pels jurats de l'illa sota el pretext de la carestia que patien, ja que la major part eren productes alimentaris.¹⁵

No se sap si la mateixa excusa estaria al darrera de la presa que sofriren les mercaderies de Gregori Negre i Joan Rafael un any després, en el lleny de Guillem Terrassa, patró i ciutadà de Mallorca, mentre eren transportades de Mallorca a Orà a mans del corsari alacantí, Joan Borgonyó.¹⁶ Però una història semblant es repetiria anys després, la primavera de 1424, de nou amb el mercader convers Jaume Despuig, anomenat també Gregori Negre, com a perjudicat. L'executor de la presa seria, en aquest cas, el patró barcelonès Pere Doy, que aturà la nau patronejada pel mallorquí Bartomeu de Tèrmens quan navegava a l'alçada d'Eivissa, amb la consegüent confiscació

¹⁴ María José Albadalejo Sánchez, «Flamencos en Ibiza: compra de sal, y expolio a naves mallorquinas (1412-1413)», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals* (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 44.

¹⁵ Sobre aquest episodi vegeu, a més de la nota anterior, López Pérez, «El pogrom de 1391 en Mallorca», 246-248, la qual també descriu diversos incidents per la qüestió dels jueus de la fi del XIV, i Francina Solsona Climent, «Comentari a uns documents de les illes d'Eivissa, Cabrera i Dragonera en l'època de Ferran d'Antequera (1413-1415)», en *Actas del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I* (Palma de Mallorca, 1995), 425 i 436-437.

¹⁶ ARM, AH 92, 370r. 5 setembre 1413. Citat també a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 681. Sembla que, en aquest cas, el pretext de la presa era el sempre controvertit comerç amb l'infidel, comunament acceptat en territoris de la Corona, però igualment emprat com a justificació de preses arran de les preteses prohibicions emanades de la Santa Seu.

de 30 bales de draps, dues mitges botes i set gerres de vi, entre d'altres coses carregades pel dit Jaume Despuig i consignades a Abraham Lobell, jueu habitant de Bugia. La implícita ocupació dels béns pertanyents a jueus no era casual i, tenint en compte que, segons paraules dels defenedors de la mercaderia mallorquina, gran part de les mercaderies que es comerciaven entre l'illa i Barbaria es feia per mitjà dels jueus habitants en un costat i l'altre, traslladaren la queixa al governador, que, a la vegada, tal i com havia passat anteriorment, informà el rei de la gravetat de l'afer. A més, els mateixos defenedors insistiren en recordar al governador que feia només dos anys que actes semblants havien estat perpetrats per la nau d'en Moncofa de Barcelona, que prengué béns i homes d'habitants de Mallorca i els feu rescatar per 170 dobles.¹⁷ Uns mesos després, tot recordant l'incident sofert a mans del barcelonès Pere Doy, el procurador reial de Mallorca expedia una missiva als seus homònims de les terres del rei amb una menció especial a la lleuda que Jaume Despuig havia pagat a Mallorca per totes les seves mercaderies, així com als privilegis dels reis d'Aragó que emparaven el comerç dels jueus *barberuços* i de *moros barbarosos*, és a dir, naturals o residents al nord d'Àfrica, amb la intenció de sol·licitar el respecte del seu guiatge.¹⁸

Els esforços de les autoritats illenques resultaven estèrils davant l'afany d'embarcacions corsàries, però guiades des de l'esfera institucional catalana, potser amb una sensibilitat inferior cap a la freqüència i la importància del paper que les comunitats no cristianes representaven pel conjunt de l'economia mallorquina, no només per al ric sector mercantil, sinó també per a les mateixes arques reials, que es beneficiaven dels impostos que gravaven els intercanvis promocionats per mercaders jueus i musulmans.¹⁹ La queixa del procurador reial al sobirà per una nova presa de tres naus barceloneses a béns consignats a musulmans nordafricans anava precisament en el sentit de resguardar els interessos econòmics del patrimoni reial. Després de dirigir-se personalment a Bartomeu Pisà, Pere Janer i Gracià Amat, capitans i patrons de tres naus armades per la ciutat de Barcelona, i davant la negativa que mostraren de tornar

¹⁷ ARM, AH 102, 101r-v. 24 abril 1424.

¹⁸ ARM, RP 89, 47r-47r'. 5 juny 1424.

¹⁹ Els impostos sobre les operacions comercials de musulmans i jueus estrangers a l'illa de Mallorca tenen els seus orígens en el segle XIII. Pau Cateura Bennàsser, «La contribución confesional: musulmanes y judíos en el reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 20.21 (1999-2000): 119-38.

els 12 costals de nous de *Xarch* que havien pres de la nau patronejada per l'honrat Francesc s'Anglada, mercader de Mallorca, el procurador es referí directament al rei per demanar-ne almenys el quint que pertanyien a les arques reials sobre les mercaderies. Aquestes havien estat carregades per Alí Benxernit, musulmà de Bugia, i consignades a Antoni de Quint, menor de dies, mercader de Mallorca. L'1 d'octubre de 1424 Alí havia obtingut un guiatge del lloctinent de la governació de Mallorca, Berenguer d'Oms, que li permetia anar i tornar de l'illa pels seus viatges mercantils, que eren de tan grans dimensions que el procurador fins i tot li feu gràcia del vintè en totes les seves transaccions. Només un cop aturada la nau de s'Anglada a les mars de Cabrera, reconeguda i escorcollada, els tres patrons barcelonesos identificaren en el cartulari de l'escrivà de la nau els béns carregats pel musulmà, que foren requisats i dipositats a la nau de Gracià Amat. El procurador feu menció a un privilegi del rei Martí I atorgat el 1398 per recordar al rei el guiatge del qual es beneficiaven els jueus i els sarraïns que volguessin comerciar amb les seves terres, així com la importància de la contribució de tots aquests intercanvis al seu fisc.²⁰

És possible que Pere Doy, conegut patró barcelonès, aprofités alguns dels seus viatges comercials a les parts del Llevant, que combinava amb altres períodes de dedicació corsària, per obtenir uns guanys addicionals a costa de l'aparentment penalitzat comerç de jueus.²¹ Però els tres patrons barcelonins esmentats suara eren els que la ciutat de Barcelona i els còsols de mar decidiren posar al capdavant d'una flota de tres naus que armaren l'estiu de 1424, arran de la notícia de possibles corsaris marsellesos al sud-oest de Sardenya, just en un moment en què s'esperava l'aprovisionament de blats de les grans illes del Mediterrani centre-occidental. El seu itinerari marcat comprenia, a l'anada, el pas per les costes de Marsella, l'illa de *Pomegas* (Pomègues), Lerins i Vilafranca, havia de passar llavors per Còrsega, acostant-se a Calví i Bonifaci, i d'allí passar a Sardenya, per l'illa d'Asinara, l'Alguer, Oristany, l'illa de Sant Pere i fins a Càller. D'allí, bé podien passar al golf de Tunis, sense oblidar aturar-se a l'extrem occidental de Sicília, i després cap al nord de l'illa, cap a Palerm, Messina i

²⁰ ARM, RP 89, 53 r-v. 2 octubre 1424 i 53v-54r. 14 octubre 1424.

²¹ En els primers anys '20 del segle XV, en Doy efectuà diverses preses a genovesos i també a castellans, i precisament el setembre de 1423 la nau emprengué un viatge de Barcelona cap a Alexandria. Carrère, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Traducció d'Hermínia Grau de Duran (Barcelona: Curial, 1977), I, 278 i II, 351.

Catània, on havien de descarregar les mercaderies i, a la vegada, embarcar blat als carregadors del sud. Un cop allà, haurien de tornar a Palerm per emprendre el camí de retorn, per Càller, Menorca i Mallorca i, finalment, arribar a Barcelona, on dipositarien el blat i es desarmarien.²² És molt probable que, ja al final de l'empresa, les tres naus que, més enllà d'assegurar el transport de blats, tenien la missió d'apoderar-se dels corsaris que entrebancaven la navegació, hi veiessin l'oportunitat de fer una presa més en les mercaderies del jueu magrebí, sense tenir en compte el guiatge que l'emparava.

Al costat dels jueus, els musulmans lliures, tant si eren residents dels sultanats magrebins, com del nassarita de Granada, desplaçats per raons comercials a les ciutats catalanoaragoneses, però també els nadius de les terres del rei, eren sempre susceptibles de convertir-se en presa d'hàbils patrons que fingien no haver vist el salconduit que els emparava, i que eren capaços de trobar algun port franc que els acceptés vendre unes preses del tot il·legítimes. La reincidència d'aquests tipus de contratemps explicaria la seva explícita inclusió en els permisos de cors, sobretot arran de casos tan sonats com fou el perpetrat pel *patró de nau, ladre e public pirata* castellà Joan Pérez de la Barreta l'estiu de 1413.²³ En companyia de la galera del mallorquí Cristòfol Murta i del genovès Oppessi Fredi, aturaren a les mars d'Eivissa una nau portuguesa patronejada per Andrés Sánchez, de la qual prengueren vuitanta-cinc musulmans lliures, alguns del regne de València, altres, mercaders; que, amb el guiatge del batlle general viatjaven a Bugia, procedint després a la seva venda en el port mallorquí de Portopetro.²⁴ El regent de la governació de l'illa no només els atorgà

²² Ibidem, vol. I, 66-67. L'autora, però, esmenta que els patrons eren Bartomeu Pisà, Francesc Gener – i no Pere Janer – i Gracià Amat.

²³ Amb aquestes paraules s'hi referí el rei Ferran I quan es dirigí al batlle general del regne de València per un altre dels múltiples furts que Joan Pérez provocà a les mars. Mariano Arribas Palau, *Musulmanes de Valencia apresados cerca de Ibiza en 1413* (Tetuán: Centro de Estudios Marroquíes, 1955), 56, doc. 18. En total, foren sis els actes violents comesos pel pirata castellà entre 1413 i 1415, des del Llevant peninsular fins a Sardenya, i foren les autoritats de Cartagena les que el prengueren finalment a les darreries de 1415 (AMV, G3 XIII, 47v. 20 desembre 1415). Vegeu també Victòria A. Burguera i Puigserver, «Pirateria, captiveri i sistemes de defensa costanera a la Corona d'Aragó en temps de Ferran d'Antequera» Treball Final de Màster en Cultures Medievals (Universitat de Barcelona, 2015), 69-72.

²⁴ Diversos estudis s'han fet ressò del que fou l'acte piràtic més important del famós patró castellà Joan Pérez de la Barreta: Arribas Palau, *Musulmanes de Valencia*; Margarita Tintó, *Cartas del baile general de Valencia, Joan Mercader, al rey Fernando de Antequera* (València: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1979), 179-181; Eadem, «Un genovés interviene en actos de piratería en el Mediterráneo durante el reinado de Fernando I», en *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna* (Bordighera: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1969), 371-401; Santiago González Sánchez, *Fernando I regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)* (Gijón: Trea, 2012), 185, i Anna Unali, «Traffici commerciali tra l'Aragona e Fez all'epoca di Ferdinando I», *Nuova Rivista Storica* 66 (1982): 135. Aquesta darrera autora també

guiatge per fer encant del botí, sinó que sembla ser que també acceptà alguns suborns per part del castellà, concretament una peça d'escarlata, diverses catifes i altres joies de gran valor, actes que li valgueren l'expressa amonestació del rei. A la vegada, des de les illes, les autoritats foren requerides per segrestar els béns de Cristòfol Murta pel valor de 800 florins, la quantitat per la qual havia fet rescatar la seva part del botí, i identificar tots els possibles compradors dels béns encantats a l'illa i pertanyents a la presa dels musulmans.²⁵ Mentrestant, el de la Barreta, es permeté encara la llibertat de segrestar a Eivissa a Alí de Bellví, cadí dels musulmans de la Corona d'Aragó, que el rei havia enviat expressament allí per a mitjançar el retorn dels captius.²⁶ I, poc temps després, un rampí de la Vilajoiosa capturà a les mars d'Alacant un jueu que anava en un llaüt amb permís del batlle general, *dient que juheus e moros tots són de bona guerra allegants per exemple aquest fet de Mallorca*.²⁷ Aquests no serien els únics actes que el pirata castellà, per una banda, i el mallorquí, per l'altra – el qual, per cert, no consta que obtengués cap llicència de cors – cometrien en aquells anys, però sí que seria aquell que tendria més repercussió, perquè afectava, justament, un gran nombre de musulmans amb un salconduit que resultà estèril.

Des de l'àmbit mallorquí, com és natural, no hi ha rastre de documents que provin la connivència de les autoritats del regne en aquella venda il·legítima, ni del guiatge atorgat pel governador, ni del quint reial sobre les preses rebut per la procuració reial que, per altra banda, proven suficientment les cartes enviades pel rei, conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'eliminació d'indicis que poguessin inculpar les autoritats reials en aquests tipus de delictes lucratius devia ser una pràctica cautelar i habitual; per part nostra, representa un indicatiu més de la parcialitat i del subjectiu enfocament de les fonts que, lluny de suposar un entrebanc per a la recerca, conforma un exemple il·lustratiu del seu caràcter implícit. Tanmateix, alguns vestigis extrets del mateix arxiu mallorquí deixen entreveure la poca eventualitat d'aquelles actituds i, per contra, la freqüència amb què les autoritats reials acollien i emparaven, a través dels guiatges,

reproduceix una altra presa del mateix caràcter. En aquest cas, d'un musulmà mercader d'Alcúdia de Barbaria que va intentar ser venut com si fos "de bona guerra" en el mercat valencià. Vegeu l'apartat "Mallorca com epicentre de les transaccions i escala envers el Magreb".

²⁵ Arribas Palau, *Musulmanes de Valencia*, 53.

²⁶ Tintó, *Cartas del baile general de Valencia*, 72, i ARM, AH 92, 386v. 9 octubre 1413, i 409r. 1413 novembre 6.

²⁷ Tintó, *Cartas del baile general de Valencia*, 179-181.

patrons amb fama d'haver transgredit les normatives de convivència marítima. Actituds com aquelles eren una preocupació pels jurats del regne, conscients dels perjudicis que els patrons que disposaven d'un guiatge podien causar en les infraestructures i les gents de la ciutat, però també pels defenedors de la mercaderia, per les nefastes conseqüències que l'aleatòria i capritxosa actuació d'algunes embarcacions podien provocar en aquell sector econòmic.

En la mateixa temptació del rapte de musulmans que havien obtingut guiatge d'autoritats catalanoaragoneses caigué el capità de les galeres del rei de Castella, Pedro Alfonso de Escalante, que estava també al servei del rei d'Aragó durant la seva visita al Papa a Peníscola. Les seves galeres armades van empresonar un musulmà que havia obtingut guiatge del batlle general de València per tornar-se'n a Tunis. Resulta que viatjava de Tunis a Orà amb la galiota d'Arnau de Cardona quan, a causa del mal temps, es van haver de refugiar en terres cristianes. Allí, gràcies a les peticions dels mercaders valencians, que defensaven el gran servei que feia el musulmà als mercaders que freqüentaven la seva terra, obtingué el salconduit del batlle general per tornar a casa seva amb una barca que tenia la ciutat de València per fer expedicions a Barbaria. Després de la presa efectuada per Pedro Alfonso, els mercaders temien patir represàlies a Tunis i veure's privats dels grans serveis que feia aquell musulmà per a ells.²⁸

El mateix any, fou una musulmana súbdita del rei de Portugal qui pagà les conseqüències de la gran inseguretats existent a les mars pel col·lectiu islàmic resident en terres cristianes. Moreyma es dirigia, acompanyada dels seus fills, al sultanat benimerí, amb el corresponent permís del rei lusità, on s'havia de trobar amb el seu marit i pare dels seus fills. En arribar-hi, es trobaren amb la sorpresa que havia mort, i decidiren emprendre el camí de tornada a Portugal amb un navili de Vasco Spada, que feia el trajecte Màlaga-Salé. A mig camí, però, quan creuaven l'estret de Gibraltar, es toparen amb una galiota d'eivissencs patronejada per Bernat Estrany, que els capturà i portà a l'illa.²⁹ Foren venuts com esclaus, a l'encant públic, a Pere Marí, Bartomeu Cocorella i Francesc Desclapers. Des de Portugal, enviaren l'emissari Joan Rodríguez per

²⁸ AMV, G3 XI, 112r. 15 octubre 1412.

²⁹ *Ibidem*, 34r. 28 maig 1412. Citat també a Andrés Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista de Valencia en el tumultuoso Mediterráneo (1400-1480)* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2002), 274.

tal de recuperar-los, però sense sort. El rei Ferran es mostrà en tot moment disposat a respondre a les prerrogatives portugueses, car sabia que el fet podia desencadenar represàlies per part de Joan I de Portugal, amb qui mantenia bones relacions. Això no obstant, no resultà una tasca fàcil: després de requerir al governador de l'illa que cités els compradors dels musulmans portuguesos injustament presos per a la seva devolució a Joan Rodríguez, a la requisició, hi afirmaren haver comprat alguns captius al corsari Bernat Estrany, però entre ells no hi era la musulmana portuguesa amb els seus fills. A més, el lloctinent s'aferrava al privilegi que Pere el Cerimoniós havia atorgat a l'illa d'Eivissa de poder combatre els enemics de la fe. El rei insistí en la il·legalitat de l'acte, atès que els musulmans eren súbdits del rei de Portugal i, per tant, de "mala guerra", però finalment acabà ordenant al lloctinent que procedís segons els privilegis de l'illa.³⁰

No seria el primer ni l'únic cop que les Illes que conformaven en aquell moment el regne de Mallorca s'elegien com escenari per a la venda de controvertides preses.

2.1.2. Els armaments en cors

Les referències al nombre de llicències expedides a l'illa mallorquina en les darreres dècades del segle XIV apunten a una mitjana de tres armaments corsaris anuals, càlculs obtinguts de l'estudi de F. Sevillano Colom, que registrà 61 patents de cors entre 1375 i 1395.³¹ La investigació fou posteriorment seguida per M. D. López Pérez, que comptabilitzà 51 llicències entre 1387 i 1419, però que correspondrien només a vint anys, ja que no hi ha cap patent entre 1391-1394, 1396-1400, al 1407 ni entre 1414 i 1416, inclusivament.³² Així, la mitjana d'autoritzacions corsàries per any seria a l'entorn d'un i mig, inferior a l'exposada per Sevillano Colom, encara que l'escassetat de dades influeix segurament en el resultat.

En canvi, l'anàlisi de la tipologia de les embarcacions que reberen el vistiplau per actuar contra els enemics continguts en la patent permetria parlar d'una continuïtat en

³⁰ Solsona Climent, «Comentari a uns documents», 437-440, docs. X i XI. Sobre la normalització dels armaments corsaris a l'illa d'Eivissa vegeu l'apartat "Els armaments en cors al regne privatiu de Mallorca".

³¹ Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines», 507. No sabem, però, en el marc cronològic apuntat, a quins anys en concret corresponen les llicències, ja que aquest tipus de documentació destaca per la seva parcialitat.

³² López Pérez, «Piratería y corsarismo», 180-192; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 595-617.

els 40 anys que marcaren el final de la catorzena centúria i l'inici de la quinzena. Tant Sevillano Colom com López Pérez destacaren una majoria d'embarcacions de rem de dimensions modestes, al capdavant de les quals s'hi situarien les barques, seguides dels llenys.³³ Aquests dos tipus de vaixells obtendrien més de la meitat de les llicències, mentre que, per sota, s'autoritzaria el cors a embarcacions ja més grans i més preparades per a l'ofensiva, com les galiotes, les galeres, els rampins o també els baleners.³⁴ En definitiva, pocs canvis substancials es podrien ressaltar a partir del nombre i de les dimensions dels armaments corsaris en el transcurs d'aquells anys; només destacaria l'augment dels rampins entre un espai cronològic i l'altre, que passarien de dos a set, situant-se per sobre de les galiotes, i l'aparició d'un primer balener el 1418. Tot plegat hauria portat a destacar les reduïdes dimensions de les embarcacions corsàries illenques, en paral·lel a les emprades en el comerç nordafricà.³⁵ Una caracterització que, tanmateix, no seria equiparable a la capacitat ofensiva emanada des de les illes.

El reduït nombre de galeres, que representaven els vaixells de guerra per antonomàsia, en una activitat que tenia com a objectiu primordial el de l'atac i el combat a forces enemigues, lluny de ser un indicador de la pobresa i de les minvades dimensions de la flota mallorquina seria, al contrari, indicatiu de la distribució i compartimentació de les forces ofensives marítimes, adaptades diacrònicament a la conjuntura político-diplomàtica i, sincrònicament, a l'espai d'actuació corresponent a cadascun dels senyors d'embarcacions d'una o altra modalitat. M. D. López Pérez ja destacà que l'aparició dels jurats de Mallorca com a avaladors en les llicències de les galeres semblava indicar que no es tractaria d'armaments de caràcter privat.³⁶ Aquesta seria una de les primeres i

³³ Els llenys i les barques eren embarcacions de rem d'una família diversa de la de les galeres, més petites. La barca, amb diversos subgrups, però de més petites dimensions que el lleny, podia també complir finalitats mercants, a més de les militars. Marcel Pujol i Hamelink, *La construcció naval a la Corona d'Aragó: Catalunya, segles XIII-XV* (Barcelona: Base, 2012), 78.

³⁴ Sevillano Colom registrà, entre 1375 i 1395, 29 barques, 14 llenys, 11 galiotes, 5 galeres i 2 rampins; mentre que López Pérez, pels anys compresos entre 1387 i 1419, 19 barques, 17 llenys, 7 rampins, 4 galiotes, 3 galeres i 1 balener. Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines», 507, i López Pérez, «Piratería y corsarismo», 176; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 624-625. Segons M. Pujol, les galiotes i els rampins serien embarcacions de rem de la família de les galeres, mentre que els baleners serien, en canvi, vaixells rodons de petites dimensions, de fins a 300 o 400 botes. Pujol i Hamelink, *La construcció naval*, 77-78 i 80.

³⁵ López Pérez, «Piratería y corsarismo», 177.

³⁶ *Ibidem*.

principals limitacions de la font, la d'il·lustrar d'una manera més o menys exclusiva els armaments deslligats de qualsevol iniciativa institucional, com els de les ciutats i els de les missions reials, que decisivament comprenien embarcacions més grans i costoses – com les galeres –, comandades i dirigides per les oligarquies i els sectors nobiliaris propers al rei i els regidors de les ciutats, detenedors de poder polític i també econòmic. També aquests farien ús de les pràctiques corsàries en les seves missions, sens dubte, i podrien ser fàcilment identificats com corsaris i, en funció de les circumstàncies i la interpretació dels seus fets, també com pirates; però la predeterminació de les missions, per bé que després poguessin desviar-se del seu objectiu, en principi els distingia de la resta d'armadors privats que, mancats dels seus recursos i la seva influència, practicaven l'ofensiva en el mar segons les seves possibilitats. Tot i que els dirigents de les armades haurien de comprometre's, com la resta, a complir amb els preceptes de les lleis corsàries, que seleccionaven les víctimes acceptades per l'autoritat política que els emparava, no necessitarien una llicència pròpiament dita, per tal com actuaven per compte de la institució que els promocionava – ja fos una ciutat, col·legi de la mercaderia, o el mateix monarca –.

Aquesta característica, que permet diferenciar els corsaris privats o aquells que desenvoluparien l'activitat corsària tradicional de manera ocasional o en complement de la pesca, el transport de mercaderies o altres funcions dins l'àmbit marítim, dels capitans de les grans embarcacions armades per iniciativa de les ciutats o del monarca, fou també destacada de l'estudi de les llicències d'armament del regne de València per A. Díaz Borrás. Aquest destacà el *contraste acentuado* entre els dos tipus d'armaments i la independència d'un respecte de l'altre,³⁷ tant pel que fa als seus objectius, mitjans i resultats.

És així que les tres galeres senyalades en el període entre 1387 i 1419 a Mallorca apareixen patronejades per Arnau Aymar, el 1388; per Berenguer de Tagamanent, el mateix any, i per Jordi Serra, *àlies* de Sant Joan, i Guillem de Sant Joan, el 1390. El primer, que fins i tot va ser objecte d'un estudi monogràfic per part de M. T. Ferrer i Mallol, encarnà un dels prototips-model de corsaris de professió, al servei de diversos senyors. La seva trajectòria podria constituir perfectament el guió de qualsevol conte de ficció.

³⁷ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 214, 224.

Des de 1371, que s'enrolà com escrivà de la galera del corsari mallorquí Pere Bernat, incorporat a l'estol d'Olf de Pròxida amb la intenció de sufocar la revolta dels Arborea a Sardenya, el rei Pere el Cerimoniós i, posteriorment, Joan I i Martí l'Humà, feren ús dels seus serveis com a corsari, avalats per la seva llarga experiència en la guerra marítima. Aymar, amb la seva galera anomenada Sant Salvador i Santa Clara, actuà per ordres del rei i amb sou de les arque reials en nombroses ocasions a Sardenya, sobretot en el bloqueig que el Cerimoniós mantenia als ports dominats pels Arborea. En gratitud a les seves prestacions, fou nomenat cambrer reial de l'infant al 1384, condecorat l'any següent amb la vegueria de Fora de Mallorca, de manera vitalícia, i el 1395 se li atorgà la vegueria de Ciutat, tot i que només per espai d'un any. Estigué també a càrrec del General de Catalunya el 1385, quan actuà a l'Empordà en el dispositiu de la monarquia contra el comte d'Empúries, i de la ciutat de Barcelona, essent un dels components de l'estol de deu galeres que havien d'acompanyar el rei Joan I a Sardenya. El 1388, en un moment en què es trobava deslliurat dels compromisos que l'havien ocupat fins aleshores, s'armà en cors a Mallorca contra sarraïns i en defensa de les mars, segons apareix en els registres de guiatges de l'illa, però l'empresa autònoma durà, com a molt, fins l'any següent, quan s'incorporà a l'armada de Lluís II d'Anjou – gendre del rei Joan I – i del Papa d'Avinyó, disposats a recuperar el regne de Nàpols. A partir de 1396, passaria la resta de la seva vida prestant serveis en empreses puntuals del rei Martí I, del seu fill, el rei de Sicília, de Lluís d'Anjou, aspirant al tron napolità, i del Papa Benet XIII, a més d'exercir de corsari per compte propi, sovint associat a d'altres de castellans.³⁸ La historiografia ha pogut resseguir les seves gestes a partir dels contractes signats amb els diversos monarques catalanoaragonesos i dels exercicis econòmics que, des de les arque reials o des de la Cambra Apostòlica – en temps en què estigué al servei del Papa –, va rebre en concepte de salari o, al contrari, entregà com a part pertanyent al rei sobre el botí. La submissió dels seus actes als designis monàrquics s'establí per mitjà d'un armament mixt entre el sobirà i ell, del qual Arnau era l'executor, però no el senyor;

³⁸ Sobre la trajectòria d'Arnau Aymar vegeu, sobretot, Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)», *Randa* 51 (2003): 51-75; Eadem, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000), 23, 35-41. Pinuccia F. Simbula, *Corsari e pirati nei mari di Sardegna* (Càller: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1993), 155-201 i 289-342; Maria Rita Lo Forte Scirpo, «Cronaca di un rapimento e di un riscatto», en *XIV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Sàsser, 1996), 545-55, nota 28.

de manera que, així com no havia hagut d'invertir en eixàrcia, panàtica o altres preparatius, tampoc tenia dret d'apropiar-se de les preses. Un buit en la documentació conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó el representa precisament l'any 1388, en què es desvinculà de la Corona i s'armà com a corsari particular a Mallorca, tot i que, en no dirigir-se a la mateixa illa a fer venda de les preses, allí tampoc quedà constància de les seves activitats.

Més poc se sap de la figura de Berenguer de Tagamanent, tot i que la seva família sí que està ben documentada i adscrita a les esferes nobiliàries mallorquines, d'aquí que aparegui esmentat com a cavaller. Altres membres de la mateixa família apareixeran durant les primeres dècades del XV relacionats amb el món dels armaments marítims, bé com a patrons de galera, com Blai de Tagamanent, que sembla que actuà en la zona propera a Nàpols,³⁹ bé com a fiadors d'altres corsaris, com el mateix Blai, Bernat de Tagamanent o Jordi de Tagamanent.⁴⁰ També la família Sant Joan pertanyia a les cúpules nobiliàries de Ciutat, d'aquí que Jordi Serra es fes anomenar també "de Sant Joan", probablement perquè ho seria per via materna. Els membres dels Sant Joan i dels Tagamanent – aquests darrers, juntament amb els de Pacs –, però, formarien part de bàndols confrontats i protagonistes d'algunes bandositats que posaren en perill la convivència a la ciutat de Mallorca abans de l'acord d'una treva el 1435.⁴¹ El mateix Jordi Serra, àlies de Sant Joan, cavaller, arribaria a ocupar la lloctinència de la governació del regne a l'entorn de 1421, mentre que la trajectòria de Guillem de Sant Joan es desenvoluparia més en l'àmbit militar. El 1411 demanà en préstec les galeres de la Universitat de Mallorca, juntament amb Bartomeu Sagarra, tot i que els jurats només accediren a disposar-ne una.⁴² A partir del 1420, fou vicealmirall del regne de Mallorca

³⁹ El 26 d'octubre de 1437 Pere Navarro reclamà a la cort del governador de Mallorca els 13 florins d'or, més 10 florins més, que havia prestat a Blai de Tagamanent quan es trobaven amb la galera d'aquest a Gaeta. ARM, AH 125, 231r. 26 octubre 1437.

⁴⁰ Vegeu l'apèndix "Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)". Sobre altres membres de la família Tagamanent, vegeu Joan Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble en Mallorca», en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma de Mallorca, 1959), 412. Bartomeu de Tagamanent fou jurat en cap el 1415-1416 i del 1417 al 1418, i ocupà la lloctinència del governador en absència d'aquest, Pelai Unís. Maria Barceló Crespí, «L'Interregne a Mallorca», en *Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1399-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, ed. Maria Teresa Ferrer i Mallol (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015), 966.

⁴¹ ARM, AA 221, 2r-7v.

⁴² ARM, AGC 2, 107v-108r. 22 agost 1411.

fins, almenys, el 1431.⁴³ I, a més a més, se l'esmenta com a capità d'Alcúdia, encarregat de la defensa de la vila, el 1423 i el 1435.⁴⁴ No sabem si la monarquia feu ús, com havia passat en el cas d'Arnau Aymar, de les galeres que en aquells moments es trobaven en mans de nobles mallorquins com els Tagamanent o els Sant Joan, ja fos en qualitat d'armadors o de propietaris. Però sí que és lògic pensar que els monarques posarien sota el seu servei persones capaces de proporcionar-los el maneig d'embarcacions de guerra grans com les galeres, que, en moments puntuals, podien dedicar-se al cors individual amb permís del governador de Mallorca.

La gran majoria dels que rebrien les patents de cors durant aquells anys serien, igualment, corsaris, alguns més exclusivament dedicats a aquesta activitat que d'altres, però patrons d'embarcacions amb una capacitat ofensiva més baixa: barques, llenys, rampins..., d'acord amb la seva pròpia disposició econòmica. Practicarien un tipus de cors més encaminat cap a l'assalt de petits vaixells de musulmans amb l'objectiu d'aconseguir beneficis econòmics sense necessitat d'enfrontar-se amb grans embarcacions dels enemics cristians. L'eventual recurs al cors per part dels armadors privats mallorquins es desprèn de la periodicitat amb què aquests obtingueren de les autoritats reials la respectiva llicència que els autoritzava a practicar la violència marítima; pràctica que segurament era combinada amb altres tipus d'ocupacions, potser de manera més estable. Per exemple, el patró Joan Ripoll, ciutadà de Mallorca, rebé fins a sis permisos entre 1376 i 1408; Berengué Arguí, fins a tres ocasions, des de l'any 1408 al 1410; Cristòfol Joan, obtingué autorització l'abril de 1403 i el maig de 1412, i el rampí de Berenguer Tudela, Joan de Galiana i Antoni Reixach es mogué en cors durant els anys 1418 i 1419.⁴⁵

Destaca, per altra banda, l'explícita o, en altres casos, aparent procedència dels patrons de l'àmbit catalanoaragonès i, més específicament, mallorquí. Quan no s'indica que es tractava d'un ciutadà de Mallorca o de Barcelona, com és el cas de Joan Perers, o habitants de les viles d'Artà o d'Alcúdia, que seria el cas de Julià Vidal i Gabriel Riera,

⁴³ ARM, AH 96, 43r-v; AH 97, 181v. 13 setembre 1421; AH 98, 185r-v. 5 setembre 1421; AH 108, 169r-v. 3 setembre 1427; AH 110, 26v-27r. 22 març 1428, i AH 116, 151r-152r. 28 juliol 1431.

⁴⁴ ARM, AH 99, 285v. 20 octubre 1423; AH 121, 152r-v. 8 agost 1435.

⁴⁵ López Pérez, «Piratería y corsarismo», 180-192; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 626-628. Sobre el cas específic de Joan Ripoll, vegeu Eadem, «La financiación de las empresas corsarias», 81, nota 2.

en la resta de casos, almenys el cognom – admetent els riscos d'equívoc als que pugui comportar – suggereix una probable procedència dins dels límits de la Corona. La patent de cors a Pere de Sevilla el 1413 seria una excepció, així com probablement també l'atorgada a Martí Blasco deu anys abans. Per tant, des del punt de vista de les nacionalitats dels corsaris operatius a Mallorca o, dit d'una altra manera, dels individus que reberen la suficient confiança de les autoritats mallorquines per a la pràctica del cors – la qual cosa implicava també tenir contactes per trobar persones residents a l'illa que volguessin avalar les seves activitats –, els súbdits del rei i, especialment, els mallorquins, serien la majoria. Els castellans, en un nombre ínfim, representarien els únics “estrangers”, la qual cosa entraria dins la tònica general de les funcions dels patrons d'aquell origen al Mediterrani, descrites pels segles XIV i XV.

Si ens regim per talls temporals en funció del regnat dels monarques catalanoaragonesos, en el marc cronològic que va de la mort de Martí l'Humà a la de Ferran d'Antequera (1410-1416), el governador de l'illa autoritzà el cors només a vuit embarcacions, totes elles barques i llenys de catorze a vint-i-quatre remes, dues per any, concentrades entre 1410 i 1413.⁴⁶ I, independentment de les dimensions dels vaixells, presentaren fiadors per 400 lliures de Mallorca durant l'Interregne, que després de la pujada al tron de Ferran I augmentaren de 400 florins de Mallorca a 400 florins d'or de Florència. No sembla haver-hi cap correlació entre la capacitat ofensiva del vaixell i la quantitat amb la qual obligaven els patrons a respondre en cas d'incomplir els preceptes de la patent, ja que sembla que les variacions responien més a la fiabilitat que desprenien les persones en qüestió o a l'acord al qual arribessin amb les autoritats competents.⁴⁷

⁴⁶ En el cas de Gabriel Riera d'Alcúdia, que rebé el permís de cors el 13 de maig de 1412, no sabem amb quina embarcació partí, i tampoc podem assegurar el número de remes del lleny de Berenguer Arguï, ja que només s'especifica que tenia deu bancs. El número de remers per banc era variable, almenys sembla que, a les galeres, a partir de 1350, cada banc era ocupat per dos o tres homes amb un rem cada un, és a dir, dues o tres tires. Antoni Riera i Melis, «La construcció naval a Catalunya a les vespres dels grans descobriments geogràfics (1350-1450)», *Revista d'Història Medieval* 3 (1984): 66; Arcadi Garcia Sanz, «La pena de galeres en la història del dret i de la literatura de l'edat mitjana al Renaixement», en *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, II (Barcelona: Abadia de Montserrat-Universitat de València, 1992), 110; mentre que entre 1375 i 1395 F. Sevillano indicà que els llenys i les galiotes portaven quatre remes per banc. Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines», 508.

⁴⁷ Evidència apuntada ja per M. D. López en estudiar les patents mallorquines del 1388 al 1419. López Pérez, «Piratería y corsarismo», 175-176; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 621.

Entre 1375 i 1395 F. Sevillano Colom va calcular unes àmplies sumes orientatives en funció del tipus d'embarcació: les barques pagarien una fiança d'entre 100 i 500 lliures; el lleny, d'entre 250 i 600 lliures; les galiotes, entre 600 i 1.000 lliures; les galeres, de 2.000 lliures a 4.000 florins d'or d'Aragó, i els rampins, a l'entorn de 1.000 florins.⁴⁸ M. D. López, pel període immediatament posterior, en concret entre 1388 i 1419, calculà xifres semblants: de 120 florins d'or de Florència per un barca de 12 remes a 1.100 florins d'or de Florència per un rampí de 10 bancs; la quantitat màxima compromesa per l'armament d'una galiota foren 2.800 florins d'or de Florència per la més grossa, de 21 bancs; mentre que per l'armament d'una galera s'arribaren a pagar 4.000 florins d'or d'Aragó.⁴⁹ En canvi, en l'àmbit valencià, Leopoldo Piles indicà que, a l'entorn del 1386, les fiances solien ser molt superiors a les documentades a Mallorca: 4.000 florins per qualsevol nau de remes; 6.000 florins per una galiota de 20 bancs; 10.000 florins per una galiota de 25 bancs, i 15.000 florins per galera.⁵⁰

Cap dels autors esmentats ofereix una equivalència del valor monetari entre la moneda mallorquina, els florins d'Aragó – que apareixen també com florins de Mallorca – i els de Florència, tot i que se sobreentén una graduació a l'alça entre els tres tipus de moneda. Almenys sabem que, entre 1407 i 1443, el valor del florí d'or d'Aragó fluctuà entre els 15 i els 18 sous de Mallorca,⁵¹ de manera que els avals mostrats per les barques i llenys armats per particulars entre l'Interregne i el regnat de Ferran se situarien entre les 300 i 400 lliures mallorquines, dintre dels límits que Sevillano indicava per a les èpoques anteriors. Els valors expressats en florins de Florència, corresponents a l'embarcació patronejada per l'alcudienc Gabriel Riera, sense especificar-se quina era, i la barca armada de devuit remes de Bartomeu Riera, farien referència a valors similars. Aquests haurien hagut de mostrar fiadors per quantitats a l'entorn de les 400 lliures de Mallorca, si prenem l'equivalència de 20 sous de Mallorca per al florí de Florència.⁵²

⁴⁸ Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines», 507-508.

⁴⁹ López Pérez, «Piratería y corsarismo», 175; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 619.

⁵⁰ Leopoldo Piles Ros, *Estudio documental sobre el bayle general de Valencia, su autoridad y jurisdicción* (Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1970), 29. Cfr. José Hinojosa Montalvo, «Piratas y corsarios en la Valencia de principios del siglo XV (1400-1409)», *Cuadernos de Historia. Anexo de Hispania* 5 (1975): 100.

⁵¹ Vegeu l'apèndix "Guia d'equivalències monetàries".

⁵² Si prenem com a referència l'equivalència de 15 sous barcelonesos per al florí de Florència el 1408, apuntada per Peter Spufford, *Handbook of Medieval Exchange* (Londres: Offices of the Royal Historical Society, 1986), 144, i la de 15 sous barcelonesos per a la lliura mallorquina el 1405, esmentada a López Pérez, «La financiación de las empresas corsarias», 90, nota 42, a partir dels protocols notariais

Se'ns escapen, no obstant, els possibles motius que haurien portat a expressar aquests valors diversament, que podrien haver fet referència a quantitats per sobre de la mitjana requerida als altres. En qualsevol cas, les seguretats que devien avalar el comportament dels corsaris armats a Mallorca continua, de manera progressiva a la que altres autors assenyalaven per a finals del segle XIV, molt inferior a la demandada pel rei el 1353, quan, en plena guerra amb Gènova, obligà els corsaris de Mallorca a presentar avals de fins a 3.000 lliures per a l'armament de naus i galeres, i de 2.000 per a altres embarcacions.⁵³ Però, en tot cas, les demandades a Mallorca serien superiors a les quantitats que a la mateixa època eren requerides en altres pols d'emanació de l'activitat corsària, com la ciutat de València.⁵⁴

Més enllà de l'aparent estricte control dels armaments privats, és difícil calcular l'abast d'aquells que, per diverses raons, eludiren els protocols de prevenció de riscos: l'obtenció de la llicència només prèvia presentació de garanties que avalessin els seus bons comportaments i responguessin en cas de danys. De vegades, l'única via per conèixer els individus que restaren al marge del control de les autoritats és precisament a través de la notícia de les seves fraudulentament actuacions. A través d'una demanda promoguda pels defenedors de la mercaderia, el gener de 1417 els jurats del regne insistiren a la governació que prohibís els armaments corsaris si els patrons no es comprometien a complir amb els capítols de les paus del rei, sobretot pel que feia als genovesos, amb els quals Alfons havia renovat la treva. La seva insistència venia a

barcelonesos, s'obté una conversió de 20 sous de Mallorca per al florí de Florència. Aquestes són les equivalències de totes dues monedes més pròximes cronològicament entre elles i amb el cas estudiat, tot i que s'ha de tenir en compte que es tracta de càlculs aproximatiu, atesa la variabilitat del valor de les monedes i, per tant, també de les conversions, a l'època.

⁵³ Antonio de Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reedició anotada de E. Giralt i Raventós i C. Batlle i Gallart (Barcelona: Cámara oficial de comercio y navegación de Barcelona, 1962), II, 244 (doc. 164). També a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 584.

⁵⁴ Mentre que per a l'armament d'un lleny de deu remes es requeriren al patró avals per 400 lliures reials de Mallorca el 1410, el 1418 a València pel mateix tipus d'embarcació s'exigien poc més de 219 lliures de València; si el 1411 a Mallorca es demanaven també 400 lliures per a l'armament d'una barca de vint-i-quatre remes, a València un any abans s'havien obligat a presentar poc més de 153 lliures de València; per una barca de devuit remes armada a Mallorca el 1413 s'haurien requerit avals per 400 florins, mentre que a València, 180 florins de Florència, equivalents a poc més de 131 lliures de València, el 1417. En general, segons un quadre referent als armaments a València per part d'habitants de Dènia entre 1410 i 1418, les fiances se situaven entre els 800 i els 4.400 sous de València (220 lliures), a excepció d'una barca de trenta-sis homes i un balener que hagueren de comprometre's a pagar 11.000 sous (550 lliures) i 14.660 sous (733 lliures) respectivament si no complien les condicions de la patent. Rafael Cariñena i Balaguer i Andrés Díaz Borrás, «Les aportacions de les petites societats marítimes a la lluita antibarbaresca en el segle XV: l'activitat corsària a Dènia, 1410-1420», en *III Congrés d'estudis de la Marina Alta*, 1990, 165.

propòsit del patró de galera mallorquí Cristòfol Murta, el qual, segons els jurats, havia armat dues vegades a la ciutat de Mallorca i marxat sense prestar seguretats, amb la conseqüent comesa d'injúries i violències no només a la mateixa ciutat, sinó a altres ports i riberes de l'illa.⁵⁵ No sabem si entre les ofenses descrites pels jurats s'hi contemplaven aquelles que el patró perpetrà en companyia del pirata castellà Joan Pérez de la Barreta el 1413,⁵⁶ ni la presa que, aquesta vegada en companyia del també mallorquí Perico Alemany, efectuà d'una barca amb 270 cafissos de forment de Castella i cuiram que Sanxo Ruiz, de Múrcia, feia arribar a València per contracte amb els jurats d'aquella ciutat.⁵⁷ Efectivament, no hi ha rastre d'armaments per part de Cristòfol Murta en aquell període, tot i que es testimonia la presència d'una barca castellana seva al port de Mallorca l'estiu de 1412, que justament sofrí les conseqüències de l'atac genovès per part de l'esquadra comandada per Antonio Doria.⁵⁸ Si no fos per les paraules dels jurats, hom podria pensar que, o bé s'haguessin pogut perdre alguns registres dels armaments que es dugueren a terme, o bé el corsari mallorquí s'hauria armat en algun altre port, qui sap si al servei del rei.

Situació contrària és la de l'esmentat Perico Alemany, mencionat com Pere Alamany a la documentació mallorquina. Aquest, almenys, gaudí d'un permís per entrar en cors amb una galiota de 17 bancs el 1388, però no consta que hagués obtingut cap llicència semblant el 1411, quan actuà amb en Murta en la presa de la barca del murcià. Els lligams entre aquests dos patrons degué precipitar que els jurats advertissin el governador de les intencions que tenia Pere Alemany d'avarar una galiota de vint-i-dos bancs o més per armar-la sense presentar seguretats, requerint a Antoni Comelles i Mateu Hug, defenedors de la mercaderia i denunciants que, juntament amb el lloctinent, fessin totes les provisions necessàries per tal que la galiota no s'armés sense la prestació de les garanties necessàries. Consultada la causa amb els seus assessors, el

⁵⁵ ARM, AA 527/10. 29 gener 1417.

⁵⁶ Vegeu la nota 23.

⁵⁷ AMV, G3 X, 168r-v. 18 novembre 1411. A propòsit d'aquest atac els jurats de València es referiren als de Mallorca demanant compensacions dels danys, per tal de conservar entre ells l'*amoriu i bon vehinatge*.

⁵⁸ L'assalt genovès al port de Portopí el juliol de 1412, quan Ferran tot just l'havia estat elegit a Casp com a nou rei de la Corona d'Aragó, va ser el cop més fort que sofriren les Illes durant els primers anys de la segona dècada del XV. A més de tenir una forta repercussió en tots els territoris del rei, va ser objecte d'un llarg procés judicial parcialment publicat a Gabriel Llopart, «El saqueo de Portopí por la montaña negra (1412) y otras historias de corsarios», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 41 (1985): 171-97, concretament, 187. Vegeu també Burguera i Puigserver, «Pirateria, captiveri i sistemes de defensa costanera», 41-43.

lloctinent manà al guardià del port que no permetés la partida de la galiota i, així mateix, obligà Nicolau Manderà, a l'esmentat Pere Alemany i altres socis seus a comprometre's, sota pena de 500 lliures, a no armar la galiota sense prèvia presentació de seguretats.⁵⁹ Quasi un mes més tard, el patró obtenia el permís de cors del governador de Mallorca, pel qual mostrà avals per fins a 1.000 lliures, una de les quantitats més altes dels darrers anys.⁶⁰

Pel que fa a en Murta, a la fi del mateix 1417 desafià, de nou, l'autoritat del lloctinent de la governació de Mallorca en segrestar un altre patró mallorquí, Gabriel Sunyer, conegut en territoris peninsulars també per les seves malifetes. Tampoc d'aquest se'n tenen indicis d'un armament per vies legals a l'illa de Mallorca, però això no fou entrebanc perquè, el maig de 1414, al capdavant d'una galera, prengué Pere Pegueroles i en Felip Vallfegó, que tornaven de l'estudi, juntament amb els seus llibres i les coses que portaven amb si i, el mes següent, els pescadors Pere Ferrando, Miquel Abril, Francesc Illano i Joan *lo Pequenyo*, veïns de València, mentre pescaven a les mars de Cullera. Sembla ser que capturava homes perquè formessin part de la tripulació de la seva galera que, segons deia, havia armat en nom de la ciutat de Mallorca, cosa que les mateixes autoritats valencianes posaven en dubte: *bé creem que mils sia cossari o pirata que no en nom de la dita ciutat, car, si-u fes, no fera tals obres*.⁶¹ L'amenaça que representà Gabriel Sunyer – esmentat, de vegades, també com a Berenguer Sunyer –, obligà els jurats de València a alertar els seus homònims de les ciutats Tortosa, Tarragona i Barcelona i, davant l'amenaça que les seves actuacions poguessin suposar un entrebanc pels mercaders mallorquins amb negocis a la ciutat del Túria, el governador de l'illa, Pelai Unís, respongué oferint-se a pagar els danys i restituir les víctimes del patró.⁶² Aquest assegurà que prendria els que haguessin avalat a en Sunyer i es comprometé a donar fins a 5.000 florins de Florència a tots els vassalls del rei als

⁵⁹ ARM, AA 527/10. 29 gener 1417.

⁶⁰ A la patent de cors, però, hi apareix que la galiota era de 21 bancs i no de 22, i, no obstant es comprometés a complir amb els preceptes de la patent sota fiança de 1.000 lliures de Mallorca, presentà avals fins a 1.200 lliures, entre els quals, per cert, hi havia el del futur procurador reial, Llätzer de Lloscos. ARM, G7, 178r-179v. 23 febrer 1417. També a López Pérez, «Piratería y corsarismo», 194. Crida l'atenció, així mateix, que el juny del mateix any encara estigués en actiu, ja que demanà una certificació al lloctinent de la reglamentarietat del seu armament, de manera que cap oficial reial li pogués fer empara (ARM, AH 95, 278r. 28 juny 1417).

⁶¹ AMV, G3 XII, 146r. 29 maig 1414, i 146v. 1 juny 1414.

⁶² *Ibidem*, 147v. 1 juny 1414, i 183v. 4 setembre 1414.

que hagués perjudicat, mentre esperava que el patró alliberés les persones preses i retornés els béns robats.

Caldria pensar, per tant, que existí un veritable armament d'una galera patronejada per Gabriel Sunyer, qui sap si per part de la ciutat, de la qual, però, no n'ha quedat cap traça en la documentació mallorquina. Les seves incursions arribarien fins a la ciutat provençal d'Ais, on fou empresonat, dos anys més tard, per haver pres béns i mercaderies a l'illa de *Martinga*, probablement l'actual Lo Martegue.⁶³ El que sí és cert, però, és que, un any i mig després, a la fi de 1417, el mateix Gabriel volgué obtenir del rei la llicència per armar la seva galera en defensa de l'illa de Sardenya, moment en el qual fou segrestat pel també famós corsari mallorquí Cristòfol Murta. Desconeixem les raons personals que pogueren portar aquest a retenir l'altre patró a la seva galera, tot i que seria possible que tots dos armadors actuessin conjuntament en l'indret sard, per ordres del rei. En un intent del lloctinent d'intervenir en l'alliberació d'en Sunyer, ateses les suplicacions que al respecte havia rebut tant dels jurats de Mallorca com d'amics i familiars seus, en Murta el ridiculitzà fins a tal punt que el regent de la governació decidí informar-ne el monarca. A la missiva, explicava amb gran enuig que s'havia embarcat personalment en un llaüt, al costat del seu assessor, un porter i alguns jurats de Mallorca, i navegaren fins a la galera d'en Cristòfol. El patró, en veure que el llaüt s'acostava, saludà el lloctinent i manà remar més fort. Igualment, el llaüt aconseguí acostar-s'hi i el porter, en veu alta, anuncià a en Cristòfol que, sota pena de 500 lliures, aturés la galera, ja que el llaüt portava el lloctinent, que volia parlar amb ell. En aquell moment, en Murta feu tocar les trompetes que duïen, per tal de no sentir els manaments que li proferien, a la vegada que feu remar més i més fort per allunyar-se del llaüt on anaven les autoritats mallorquines. De res serviren les súpliques que notables persones de l'illa li adreçaren perquè alliberés l'altre patró. Aquest seguí empresonat i, el monarca, assabentat de tot plegat.⁶⁴

Més enllà de la curiosa, i fins i tot divertida anècdota que arreplegà els dos patrons mallorquins que causaren dificultats dins les mars catalanoaragoneses en temps de Ferran I, resulta controvertida l'actitud de les autoritats davant dels seus actes. Tot i l'entrebanc que suposaren les seves actuacions per a la navegació, que arribaren fins i

⁶³ ARM, AH 94, 42r. 14 març 1416.

⁶⁴ ARM, AH 94, 312r. 30 novembre 1417.

tot a poder-los considerar com a pirates, és a dir, com a personatges fora de la llei, perseguibles i punibles, algun tipus de salconduit, explícit o bé implícit, devia emparar-los, en part. Segurament, les seves víctimes foren al final rescabaldades, però el seu dubtós comportament no suposà un entrebanc perquè obtinguessin, de nou, el vistiplau dels oficials reials per tornar a armar embarcacions.

Just un any després que fos detengut per haver comès actes de pirateria Gabriel Sunyer tenia intencions d'obtenir el permís reial per formar part dels corsaris que guardaven l'illa de Sardenya. I, possiblement, ho aconseguí, atès que el maig de 1419 el governador de l'illa feu pregonar el guiatge que obtendrien totes les persones que es decidissin embarcar en la galera dels germans Gabriel i Andreu Sunyer.⁶⁵ La de Cristòfol Murta, en canvi, seria armada per la ciutat de València contra corsaris l'agost de 1417, amb un dels jurats, Pere de Cabanyelles, com a capità. En un moment en què la ciutat del Túria no disposava de galeres a l'abast, noliejaren la del patró mallorquí, després de l'expedició del qual seria novament requerida pel comanador de Montsó i capità de l'esquadra de Benet XIII per incorporar-se a l'estol papal, la qual cosa, finalment, no feu.⁶⁶ Qui sap si en agraïment als serveis que prestà al rei amb la seva galera entre 1417 i 1418 aquest atorgà l'escrivania de la cúria del batlle de Mallorca al ciutadà de Mallorca Cristòfol Murta i,⁶⁷ uns anys més tard, Joan Serra, lloctinent de la governació de l'illa, es referiria a *l'onorable en Cristòfol de Murta, ciutadà de Mallorca*, respecte a la disputa que aquest mantenia amb el cavaller de Rodes Bernat Sapllana, sobre la qual ja s'havien pronunciat els cònsols de mar de Mallorca i el vicealmirall del rei.⁶⁸

Les autoritats illenques, ciutadanes o reials, hagueren de combatre i compensar els mals no de corsaris particulars als quals haguessin autoritzat per exercir el cors, sinó dels mateixos patrons que – aparentment – la ciutat, per una banda, i el rei, per una altra, havien col·locat al capdavant d'expedicions que res tenien a veure amb els resultats que després s'obtingueren.

⁶⁵ ARM, AH 422, 195r-v. 6 i 8 maig 1419.

⁶⁶ Jacqueline Guiral, «Course et piraterie à Valence de 1410 à 1430», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 764-765; Andrés Díaz Borrás, «La lucha anticorsaria en Valencia durante la Edad Media. El episodio protagonizado por Pere Cabanyelles (1417-1418)», *Revista de Historia Naval*, núm. 24 (1989): 115-117; també a Álvaro Santamaría Aránz, *Aportación al estudio de la economía de Valencia* (Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1966), 116-117.

⁶⁷ Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 412, nota 153.

⁶⁸ ARM, S 34, 62r-v. 14 octubre 1422.

Les dades extretes de la governació mallorquina en aquella època tenen l'avantatge de poder ser confrontades amb les expedides pels oficials reials del veí regne de València. Com ja s'ha esmentat en altres ocasions, en diverses circumscripcions territorials, jurídicament independents, àdhuc sota l'autoritat del mateix monarca i en regnes tan propers com el valencià, els registres documentals existents no són equiparables. Si bé és veritat que els guiatges mallorquins equivaldrien, en certa manera, a les llicències d'armament de l'Arxiu del Regne de València, atès que totes dues sèries farien referència a les autoritzacions que les autoritats reials adreçaven a les embarcacions que es dirigien cap a certs indrets, les característiques que determinen la selecció dels vaixells continguts en aquella font són diverses i, per tant, les converteix en no parangonables.

Mentre que les llicències valencianes inclourien solament aquells vaixells que es traslladaven amb una gran dotació ofensivo-defensiva, la qual cosa els hauria sotmès a un major control, encara que la seva missió – a priori – fos únicament comercial, els guiatges de Mallorca tendrien, a partir del segle XV, a il·lustrar el control al moviment dels jueus conversos, en la mesura que contenen els juraments que les embarcacions que es traslladaven majorment al Magreb havien de prestar de no transportar cap persona d'aquest col·lectiu sense el corresponent permís reial. Com ja han assenyalat alguns autors, en cap cas, ni una font ni l'altra, mostraria la totalitat dels trajectes efectuats des de la capital valenciana o l'illa mallorquina, sinó només una part, les afectades per l'interès específic de la naturalesa d'aquella sèrie documental.⁶⁹ Totes dues, però, coincidrien en contenir almenys part de les patents de cors o autoritzacions corsàries que els mateixos oficials reials – el governador a Mallorca i el batlle general a València – s'encarregarien d'atorgar als patrons o armadors de vaixells dedicats exclusivament a l'ofensiva marítima.

D'aquesta manera, a través de la font valenciana de les llicències d'armament, Á. Santamaría va identificar en tota la segona dècada del segle XV cinquanta-tres patents

⁶⁹ Vegeu Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 113; Rafael Cariñena Balaguer, «Los libros de armamentos: una fuente fundamental para el estudio del comercio valenciano en el Mediterráneo a lo largo del siglo XV (1406-1503)», en *Congreso de jóvenes historiadores y geógrafos. Actas* (Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1990), 712-732; José Hinojosa Montalvo, «Armamento de naves y comercio con el reino de Granada a principios del siglo XV», en *Actas del V coloquio internacional de historia mediterránea de Andalucía*, 1988, 645-646; Francisco Sevillano Colom i Juan Pou Muntaner, *Historia del Puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca: Gráficas Miramar, 1974), 189-190.

de cors, de les cent noranta-vuit llicències atorgades majorment a embarcacions amb finalitat comercial; moltes més de les assenyalades en els guiatges mallorquins pel mateix període. A més, tot i la probable parcialitat de les dades aportades per totes dues fonts, a la seva obra sobre l'economia al regne de València l'autor només hi va reproduir *una visión de síntesis de los datos más interesantes*; en concret, quaranta-nou de les cinquanta-tres autoritzacions a corsaris.⁷⁰ Aquestes serien les úniques autoritzacions de cors disponibles en els registres de llicències d'armaments de València del període comprès en aquesta tesi, només amb l'afegit d'una patent més el 1450 i una altra el 1452.⁷¹ Per altra banda, la poca exhaustivitat de la font queda comprovada per les notícies esporàdiques d'armaments corsaris presents a les "Lletres i privilegis" de la batllia general de València referents al període en què no s'han conservat les llicències d'armament.⁷²

Amb tot i amb això, tot i no tenir accés a la totalitat de les llicències, sí que es poden extreure consideracions generals en contraposició amb les dades mallorquines referents al mateix període. En primer lloc, el nombre de permisos expedits a València, amb un mínim de trenta-tres en tot el període des de l'Interregne fins a la mort de Ferran I, seria superior al de les vuit conservades en la documentació de Mallorca. Val a dir, però, que el batlle general del regne valencià centralitzaria les llicències d'armadors no només de la capital, sinó de tot l'arc meridional del regne – sobretot de Dénia (11), la Vilajoiosa (3), Cullera (1) i Elx (1) –, que estaven obligats a obtenir autorització i mostrar totes les seguretats davant del màxim representant del poder reial al territori.⁷³ El governador del regne de Mallorca, en canvi, seria el responsable de l'expedició de les

⁷⁰ Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 114-116. El mateix nombre de patents calculà A. Díaz Borrás en un quadre de sinopsi. Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 220.

⁷¹ A part de nombrosos anys en els quals no apareix cap llicència, no hi ha informació respecte al període comprès entre 1421 i 1440. Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 220. Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 152-154.

⁷² Uns quants exemples són exposats a A. Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 221. Precisament s'esmenta una llicència de cors del 1424 a Joan Bonet per a l'armament d'un lleny de deu bancs que seria patronejat per Berenguer de Vilanova i Ramon de Fels. Aquest darrer patró, esmentat com a carnisser, havia rebut una autorització per armar una barca seva de vint-i-quatre remes a Mallorca el 1411. Vegeu l'apèndix "Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)".

⁷³ José Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento de cautivos y su distribución en el mercado valenciano (1410-1434)», en *Qüestions valencianes* (València: Quiles, Artes Gráficas, 1979), 14. Les llicències de cors pertanyents als habitants de la vila de Dénia van ser ulteriorment sotmeses a anàlisi a: Cariñena i Balaguer i Díaz Borrás, «Les aportacions de les petites societats», 161-170. Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 152-154.

patents als patrons que s'armessin només dins dels límits de l'illa homònima. Els armaments autoritzats a Menorca li serien igualment notificats per correu per part del governador d'aquella illa, mentre que els corsaris eivissencs tendrien, des de la fi del segle XIV i per expressa facultat atorgada pel rei Cerimoniós, capacitat autònoma d'obtenció de llicències de cors, per via del governador de la Pitiüsa, sense una aparent vinculació amb el governador del regne mallorquí.⁷⁴ Evidentment, el procés de centralització assajat en terres valencianes era difícil d'aplicar en un regne dispers territorialment com el de Mallorca, la qual cosa influeix de ben segur en el decalatge del resultat del nombre de llicències en un territori i en l'altre. Tots dos resultats, per bé que diversos, coincideixen, però, en la tipologia de les embarcacions que reberen els permisos de cors: sobretot barques, llaüts i llenys de moderades dimensions i reduïda capacitat ofensiva, d'entre els dotze i els trenta-sis remes, també un balener de trenta remes del valencià Pedro de Rute, que s'armà dos cops el mateix any 1417, i quatre galiotes. Una de les galiotes, de setze bancs, armada el 1410, pertanyia a l'únic patró situat fora del regne de València: el barcelonès Bernat Vilagentil; una altra galiota de nou bancs, armada per Nicolau Espina de Dénia, rebé l'autorització el juny de 1413; i l'any següent també aconseguiren una llicència la galiota de catorze bancs del valencià Joan de Parets, i la de quinze bancs del també valencià Antoni Gozabo.⁷⁵

⁷⁴ Vegeu l'apartat sobre el cors eivissenc al primer bloc "Mallorca com epicentre de les transaccions i escala envers el Magreb". Malgrat aquesta teoria, però, resulta sospitosa la freqüent presència de patrons de la Pitiüsa que obtenen llicències de cors a l'illa mallorquina, la qual cosa podria induir a considerar que en aquells moments no s'haurien acceptat armaments directament en aquella illa, sobretot tenint en compte que no apareix, al contrari, cap patró menorquí que obtengui l'autorització de cors a Mallorca. Pel que fa a la venda de botins a Menorca, es té almenys un testimoni de la segona meitat del segle XV a María Barceló i Crespí, «Corsarisme i comerç a la segona meitat del segle XV», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1990, 72.

⁷⁵ Santamaría Arández, *Aportación al estudio*, 114-116; Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 219, 224. Realment, la diferència entre un lleny i una galiota es distingia per les seves dimensions i, per tant, el seu nombre de remes/remers, que quan augmentaven en nombre solien expressar-se en nombre de bancs. Si suposam que les galiotes estaven armades a tres tires, el nombre de remes seria superior als expressats en la resta de vaixells que, com a màxim, n'havien indicat trenta-sis, a excepció, però, de la galiota de Dénia, de només nou bancs, és a dir, d'entre devuit i vint-i-set remes.

2.2. El cors durant la primera etapa del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1435)

La situació marítima en temps del segon rei Trastàmara es complica respecte a l'època anterior, per l'inici de velles hostilitats amb països històricament confrontats amb la Corona, com Gènova, i l'esclat de nous enfrontaments polítics amb la Provença a causa dels drets que tant el sobirà provençal com el catalanoaragonès defensaven tenir envers el tron napolità. S'inicia, a partir del 1420, amb una, i tres anys després, amb l'altra, una situació de guerra i de legitimitat de les preses dels col·lectius d'aquelles dues nacions, que a la vegada vendrien a contrarestar els efectes que els seus contingents navals provocarien en els vaixells i les terres del rei. Amb tot i amb això, i a desgrat que les víctimes reals dels corsaris illencs es descobririen a partir de les seves pròpies captures, no sembla haver-hi, almenys en una primera etapa del regnat d'Alfons, un increment proporcional dels armadors corsaris a l'estat de guerra vigent, els quals semblen, tanmateix, focalitzats en l'enemic musulmà com a objectiu principal de les seves empreses.

2.2.1. Les llicències de cors

És necessari, de nou, puntualitzar la més que probable mancança de dades, ja que des del 1417 fins al 1435 només consten expedicions corsàries en sis anys: entre 1417-1419, el 1421, i entre 1425-1426. I, sens dubte, el que més sorprèn és el gran buit documental de gairebé deu anys entre el 1426 i el 1436, període que coincideix amb el segon i definitiu viatge del Magnànim a Itàlia del 1432, l'ofensiva sobre l'illa de Djerba i el litoral tunisenc, fins a la derrota i conseqüent empresonament del monarca a Ponça per l'estol milano-genovès el 1435. Sorprèn àdhuc que el 1420, quan s'incrementaren les mesures defensives a l'illa a causa de l'expiració de la treva que el rei havia signat amb la república lígur poc després de pujar al tron, el 1417,⁷⁶ no consti ni un sol

⁷⁶ El rei es veié impulsat a renovar durant tres anys més la treva que el seu pare i predecessor al tron havia signat amb els lígurs el 1413, sobretot per l'interès mostrat per aquella mateixa república, però també per amplis sectors mallorquins, valencians i perpinyanesos. Vegeu Silvana Fossati Raiteri, «Genova nei trattati di pace con l'Aragona nella prima metà del secolo XV: aspetti politici ed economici», en *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, III, 1996, 438-439; Eadem, "I trattati tra Genova e Spagna",

armament corsari per contenir una probable arribada de vaixells genovesos a les mars balears. És més, la tendència aniria en contra del que semblava estimular la renúncia al quint sobre els béns de genovesos que decretà el rei el 1420, mesura que seria la responsable de la mancança documental de botins obtinguts dels lígurs en els registres del patrimoni reial. El 18 de juny d'aquell any es publicava la crida sobre la franca facultat que el rei, estant a Mallorca, havia atorgat a tots els que volguessin armar contra genovesos, renunciant al quint sobre les preses.⁷⁷ I, encara que el document en si constituïa ja una llicència que no s'hauria d'haver obtingut per via ordinària, a través de la governació de Mallorca, els armadors interessats haurien hagut de mostrar igualment les seguretats i les fiances acostumades en tals casos. La llibertat d'armament concedida pel rei, motivada per les necessitats de defensa davant dels de la Superba, no justificaria, per tant, l'absència de referències documentals dels mateixos. És més, les garanties mostrades pels armadors es convertirien en l'únic aval i mitjà de contenció de les seves actuacions, fet que interessava tant al monarca com als dirigents de les ciutats de la Corona, tantes vegades perjudicades per l'arbitrarietat de les accions de patrons i corsaris. Les ordres que contenien l'obligació dels armadors de prestar jurament de no damnificar els súbdits del rei i de presentar fiadors es repetirien al llarg del regnat d'Alfons, símptoma, a la vegada, de la importància d'aquelles mesures i del poc seguiment que devien experimentar.

Com ja s'ha vist, el gener de 1417 els jurats traslladaren una petició dels defenedors de la mercaderia de Mallorca al lloctinent, en la qual li pregaven que no permetés armar ni marxar dels ports de l'illa cap fusta armada de remos que no hagués presentat fiadors i s'hagués compromès a no damnificar els súbdits del rei ni a aquells

54-55. El rei donà instruccions específiques a les Balears respecte a l'estratègia defensiva a seguir contra els genovesos a causa de la represa de la guerra, que es traduïren en la provisió de queviures i una relació d'homes, armes i cavalls disponibles. Vegeu Silvana Fossati Raiteri, «Alfonso d'Aragona e Tommaso di Campofregoso tra Catalogna, Genova e Milano, arbitri della politica del loro tempo (1415-1428)», en *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, I, 2000, 348; Álvaro Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV», en *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1955, 114.

⁷⁷ ARM, RP 3512, 109v. 19 juny 1420; AH 423, 14v-15v. 18 juny 1420. La concessió l'havia donada el rei el 27 de maig, quan es trobava a l'illa de camí cap a Sardenya i Còrsega, i incloïa el trencament de tots els guiatges atorgats a genovesos, a excepció d'aquells que recentment haguessin estat adjudicats personalment pel rei. Era una resposta a l'armament que havien preparat els genovesos en contra dels súbdits d'Aragó. Segons notícies arribades a Mallorca, el mes de maig havien partit de Gènova onze naus, cinc galeres i alguns rampins armats. ARM, EU 3, 247r. 17 juny 1420. Cfr. Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 114.

que es trobaven en pau amb ell, entre els quals, els genovesos. El que demanaven era, en substància, que es respectés la normativa vigent i pròpia de les ordinacions de la cort de la governació, però es veien obligats a insistir-hi atesa la freqüència amb què alguns patrons defugien d'aquells compromisos i, en especial, per una galiota de vint-i-dos bancs que Pere Alemany pretenia armar en aquells moments, per la qual no havia presentat cap seguretat i es temia que ningú no li ho exigís tampoc. De ser així, els defenedors reclamaven que qualsevol eventual sinistre i dany causat per la galiota fos satisfet amb els béns dels responsables de la governació. El lloctinent accedí aleshores a complir amb els capítols i ordinacions de la pau amb Gènova i, per tant, obligaren a l'esmentat armador a no marxar fins que no hagués presentat les garanties adequades, sota pena de 500 lliures.⁷⁸ Efectivament, Pere Alemany rebé la llicència de cors el 23 de febrer, gairebé un mes més tard, prèvia presentació de fiadors per 1.000 lliures de Mallorca de menuts.⁷⁹ Això no obstant, la Universitat hauria de tornar a presentar reclamacions al respecte, aquesta vegada davant la reina lloctinent, a causa del menyspreable comportament de molts patrons que capturaven homes lliures i es dedicaven a atacar embarcacions de súbdits i amics del rei, a la qual cosa la monarca respongué el juliol de 1440, insistint en el deure de presentar avals i fiances que permetessin subjectar els patrons corsaris a la llei.⁸⁰

Disposicions similars hagueren de ser adoptades també a les capitals del Principat i del regne de València, mostra de les dificultats de contenció de les activitats de particulars. El 31 de gener de 1420 Alfons V ordenava al batlle general de Catalunya, Pere Basset, que, sota pena de 2.000 florins, no consentís que cap nau marxés de la ciutat si abans el patró no havia presentat davant seu les seguretats suficients que garantissin que no perjudicaria els sotmesos del rei, ni cap vassall de príncep, comunitat, ciutat, vila o lloc d'altre senyor que estigués en pau amb ell.⁸¹ I el mateix es veia obligat a repetir al batlle general del regne de València el 1438, amb expressa menció de la

⁷⁸ ARM, AA 527/10. 29 gener 1417.

⁷⁹ ARM AH 95, 287r. 23 febrer 1417; G7, 178r-179v. 28 juny 1417. Citat a López Pérez, «Piratería y corsarismo», 194-195. És curiós que l'armador es comprometés a complir amb la normativa per 1.000 lliures reials de Mallorca, però, en canvi, mostrés fiadors per 1.200 lliures.

⁸⁰ ARM, EU 5, 26r. 29 juliol 1440.

⁸¹ Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 425-426 (doc. 286).

presentació de fiadors i fiances, davant les injúries ja causades per molts súbdits del rei.⁸²

No es tractava de fórmules estereotipades o de repeticions generalitzades. No obstant tots els recordatoris i les al·lusions a la normativa, algunes embarcacions seguien escapolint-se del control de les autoritats. L'octubre de 1421 els oficials de Mallorca alertaren que una galiota patronejada per Antoni Busquets i Joan Morer havia partit del moll sense llicència i mostrant resistència a les autoritats i sospitaven que no pogués causar danys al tràfic de mercaderies. Resulta que Joan Morer, un dels parçoners de la galiota de vint bancs anomenada Sant Salvador, i en Boxo, el còmit, contra la voluntat del patró, havien tret de manera furtiva la galiota del port de Mallorca i navegaven amb rumb a Menorca, on s'avisà el governador perquè prengués la galiota, amb l'eixàrcia, aparells i armes, i trametés els dos culpables a la presó de Mallorca.⁸³ A la fi del mes, se'ls concedí un guiatge per poder atracar a l'illa i, suposadament, sotmetre's a un control de danys i normalitzar la seva situació com a corsaris.⁸⁴ Perquè, com a tals, capturaren alguns genovesos d'una barca que havia arribat al port de Portopetro, mentre tornaven de terra en un llaüt. Les captures de béns d'aquella nacionalitat, per exclusiva concessió del monarca, no estaven obligades a abonar el quint pertanyent al rei; però, almenys en aquest cas, els patrons cediren dues dobles al procurador reial i dues més al lloctinent de la governació del total de 45 dobles que obtingueren del rescat dels genovesos presos.⁸⁵

⁸² *Aureum Opus Regalium Privilegiarum Civitatis et Regni Valentie* (València: 1515), ff. 187v-188r. Recollit també a Andrés Díaz Borrás, «La legislació valenciana relativa a la guerra del corso durante la Edad Media», en *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España. V Jornadas Nacionales de Historia Militar*, 1997, 370.

⁸³ ARM, AH 97, 201v-202r. 3 octubre 1421; 209v-210r. 8 octubre 1421. Antoni Busquets, identificat com un dels culpables del segrest de la galiota en un primer moment, era també un dels parçoners de la mateixa i també patró, així que sembla que no estigué finalment implicat en els afers.

⁸⁴ ARM, AH 98, 224v-225r. 29 octubre 1421.

⁸⁵ ARM, RP 3832, 107r. 3 novembre 1421. Les dues dobles que reberen les autoritats de la mà de Pere Morer, esmentat com a escrivà de la galiota, es valoraren en 4 lliures i 6 sous, de manera que les 45 dobles que el patró, Antoni Busquet, obtingué del rescat dels genovesos es degueren traduir en 96 lliures i 15 sous.

Tres anys més tard, novament, una galiota de Pere de Vilarig, patronejada per en Ferris, sortia de nit del port de Ciutat de manera clandestina, emportant-se una dona, diversos esclaus i altres béns sense llicència.⁸⁶

Per tant, des de l'ascens al tron d'Alfons fins a la derrota de Ponça, que marca una fita important en les relacions geopolítiques del Mediterrani, així com en l'orientació de les aspiracions expansionistes del monarca, la governació del regne de Mallorca, l'únic organisme capaç en el regne d'autoritzar el cors de particulars, hauria expedit solament onze patents per un total de divuit anys. Nombres que no semblen concordar amb el clima de bel·ligerància marítima que encetà el nou Trastàmara respecte al període precedent, sobretot amb un ja conegut, però no per això menys ofensiu enemic com era la República de Gènova.

2.2.2. Els patrons i els tipus d'embarcacions

La tipologia de les embarcacions dedicades a les expedicions corsàries des de l'illa mallorquina és ja representativa de les seves limitades capacitats ofensives, condició que les induiria a un triatge forçat de les víctimes dins del quadre dels rivals amb els quals confrontar-se per via marítima. En realitat, les embarcacions més grans correspondrien a dues galiotes armades pel ja esmentat Pere Alemany i per Guillem Ferrer, ciutadà de Mallorca i antic habitant d'Alcúdia, abans de 1420, és a dir, de l'esclat dels enfrontaments marítims amb les potències de Gènova i, més tard, també Provença, arran del trencament dels acords diplomàtics, de manera que de segur que anirien encaminades a combatre únicament l'enemic musulmà.

És natural que les esmentades galiotes, de vint-i-dos bancs cadascuna – la Santa Caterina, per una banda, i la Sant Martí i Santa Anna, per una altra –, fossin les que estiguessin obligades a presentar unes fiances més altes respecte a la resta d'armaments, tenint en compte també l'interès que, sobretot els oficials ciutadans, mostraven pel control i la supervisió dels corsaris. Els armadors de totes dues presentaren fiadors per 1.000 lliures de Mallorca de menuts, quantitat només

⁸⁶ ARM, AH 102, 330r-v. 19 desembre 1424; 330v-331r. 19 desembre 1424. S'apuntà com a culpable dels robatoris Joan Navarra, calceter de Mallorca, embarcat a la galiota, i s'avisà als batlles de les parròquies d'Andratx i de Sóller perquè, en la mesura del possible, la prenguessin.

comparable a l'obligada pel balener de Joan Rovira el maig de 1418, que es comprometé a respectar la patent sota pena de 1.000 florins de Florència.⁸⁷ Els seus fiadors són indicatius d'una certa categoria de l'armament, que sobresortiria de la major part de les embarcacions corsàries, de dimensions més humils, armades per individus categoritzats més per la seva experiència professional que per la seva posició social. Entre els que avalaren el comportament de la galiota de Pere Alemany hi consta el cavaller Berenguer d'Oms, que ocuparia la governació de Mallorca a partir de 1425, i Llätzer de Lloscos, procurador reial, a més de la seva muller, un barber, dos mariners, un teixidor de llana i un altre matrimoni. Mentre que per la galiota de Guillem Ferrer es comprometé el mateix Llätzer de Lloscos i Jordi de Mora, donzell, entre un grapat de persones d'Alcúdia, la vila originària del patró, els quals prestaren el jurament a la cúria del batlle local.

El compromís contret pels fiadors comprenia la renúncia a la llei i franquesa de Mallorca *de principali primo conveniendo*, segons la qual la primera persona en respondre per un delictes havia de ser el perpetrador abans que les que l'avalaven, així com també la promesa d'acudir a la cúria de la governació de Mallorca per qualsevol qüestió de tipus judicial. Les obligacions que responsabilitzaven els fiadors directament dels actes dels patrons serien necessàries per a la contenció dels seus excessos. Mesos després d'haver obtingut la patent, la galiota patronejada per Guillem Ferrer i l'alcudienç Gabriel Pou seria acusada d'haver pres furtivament alguns habitants de la vila d'Alcúdia, en contra del jurament prestat de no causar danys als súbdits del rei ni als que en aquells moments estiguessin en pau amb ell, d'entre els quals es feia especial menció a genovesos i pisans.⁸⁸

La resta de patrons i/o armadors que obtingueren una patent de cors en aquell primer període de govern del Magnànim estarien al capdavant d'embarcacions de remes de petites dimensions: dues barques de devuit i vint remes cadascuna; dos rampins de vuit bancs i un de devuit remes (sis bancs), i tres llenys, entre els quals un de dotze remes

⁸⁷ ARM AH 95, 278r. 23 febrer 1417; G7, 178r-179v. 28 juny 1417; AH 95, 211v. 25 febrer 1417; G7, 180r-183r, 23 febrer 1417; 191v. 2 maig 1418. Alguns documents permeten constatar que la galiota de Pere Alemany era de vint-i-un bancs, mentre que d'altres n'esmenten vint-i-dos. Per altra banda, no tenim constància del valor del florí de Florència en aquells moments, però si reprenem els càlculs aproximats apuntats a la nota 52, els 1.000 florins equivaldrien a l'entorn de 1.000 lliures de Mallorca.

⁸⁸ ARM, AH 95, 308r-v. 28 agost 1417. La presa de persones molt probablement responia a la problemàtica per obtenir el nombre adequat de membres de les tripulacions, entre els quals, sobretot, remers. Vegeu l'apartat "La captura indiscriminada de persones com a lleva de remers".

(quatre bancs). Tipus de vaixells les característiques dels quals lligarien amb els de l'etapa anterior, del govern de Ferran I, així com també la pena pecuniària que es veurien obligats a satisfer en cas d'actuar en contra d'allò establert a la patent i per la qual s'obligaven les persones que avalaven el seu acatament a les ordres.⁸⁹

En els casos en què la documentació ha permès accedir-hi, les fiances assenyalades se situen entre els 300 florins – d'Aragó, suposadament – i els 400 florins de Florència. L'únic valor per sota d'aquests en tot el període comprès en aquest estudi, seria el de les 200 lliures mallorquines obligades a satisfer pel rampí de devuit rems patronejat per Martí Ruiz, ciutadà de Mallorca.⁹⁰ I, casualitat o no, coincideix amb l'única patent atorgada després de l'obertura de les hostilitats amb Gènova de la qual es té constància de les fiances requerides. És possible, per tant, que un incentiu més per motivar els armaments en una època caracteritzada per un augment de la conflictivitat marítima fos, a més de la comentada renúncia del rei al quint dels botins obtinguts de genovesos, la reducció de les quantitats per les quals s'obligaven. Malauradament, però, si bé s'adreçaren patents a altres patrons a partir d'aleshores, no ha quedat constància de les obligacions pecuniàries que se'ls exigiren.

Com ja s'esdevenia en temps de Ferran d'Antequera, el cors seria un fenomen majoritàriament practicat per gent de Mallorca. La gran part dels detentors de les llicències serien o bé ciutadans, habitants d'altres poblacions de l'illa o, si més no, amb noms que els situarien dins l'àmbit catalanoaragonès. Destacaria, això sí, la presència dels veïns eivissencs en qualsevol dels tres moments en què he decidit dividir l'espai cronològic comprès en aquesta tesi, la qual cosa no modificaria, tanmateix, la concepció de l'activitat corsària com a fenomen autòcton.

El patró Martí Ruiz, esmentat a la llicència de cors com a ciutadà de Mallorca, seria identificat com eivissenc en d'altres ocasions; en concret, com Martí d'Eivissa, àlies *Ruhís*. No seria l'únic corsari de la Pitiüsa que actuaria prop de les mars mallorquines i, de vegades, obtendria allà mateix la l'autorització per a les seves incursions.

⁸⁹ És possible que, com ja s'ha recalcat en altres ocasions, aquestes patents no cobreixin la totalitat d'embarcacions que efectivament s'armaven en cors. A partir dels protocols notariais es té accés a la formació de societats corsàries per part de persones de les quals no es té constància que obtinguessin cap llicència, com la que el març de 1415 crearen el patró de barca Guillem Pedrosell, l'escrivà de nau Bartomeu Palau i el mariner Bernat Carreras. Pau Cateura Bennàsser, 'Valencia y Mallorca En El Siglo XV', *Mayurqa*, 26 (2000), 189.

⁹⁰ ARM, AH 97, 26r-v i full solt. 29 gener 1421.

Esdevendria, però, per ventura, un dels més coneguts. Tot i que no se'n tengui constància documental tàcita, tornaria a armar un lleny de nou bancs – es podria tractar de la mateixa embarcació anterior, identificada com a rampí de devuit remes, si és que era armat a dues tires – el 1423, en el qual armament el paraire mallorquí Gabriel Martí hi tenia tres parts o tres quartes parts. Aquest darrer es queixà, el desembre, que el patró havia arribat al regne de València amb una presa d'alguns captius i algunes robes i, un cop allà, havia desaparegut, sense tornar a Mallorca i avenir-se amb els que tenien part en el negoci. Tot i que s'obrí un cas a la cúria del veguer de Mallorca i es reclamà el lleny amb la presa al batlle general de València, tres anys després encara no s'havia pogut recuperar. Martí havia mort i era la seva vídua, Caterina, novament esposada amb el blanquer mallorquí Antoni Garcia, la que reclamava els béns del seu marit.⁹¹

Un altre patró eivissenc, Joan Ubach, que presumptament armà el seu lleny a l'illa Pitiüsa o en algun altre indret el 1421, atès que el 4 de setembre es trobava a Mallorca, on es disposava a vendre la presa que havia fet en virtut d'un guiatge estès pel lloctinent, armaria uns anys després el seu lleny allà mateix, jurant tornar-hi per fer-hi encant de les preses.⁹² La resta dels armadors d'aquell any o bé serien identificats directament com a ciutadans de Mallorca – entre els quals es trobaria Andreu Forner, *lapiscidam* –,⁹³ o bé, com ja s'ha dit, els seus antropònims permetrien situar els seus orígens si no a la mateixa illa, sí dins dels límits de la Corona d'Aragó. Tots ells obtendrien una sola llicència, a excepció del rampí de vuit bancs de Bernat Tudela, Jaume de Galiana i Antoni Reixach, al qual concedirien una autorització de cors l'abril de 1418 i una altra, l'abril de l'any següent.⁹⁴

Per tant, independentment de la consideració del mercat mallorquí o, dit d'una altra manera, a part de què l'illa de Mallorca pogués constituir un espai atractiu per a la confluència d'armadors i patrons que actuarien als voltants de l'arxipèlag i hi acudirien per a la venda de preses – tal i com es veurà en el següent apartat –, el cors era essencialment una empresa vàlida, reditícia, i practicada pels mateixos mallorquins. El

⁹¹ ARM, AH 100, 355r-v. 22 desembre 1423; AH 102, 21r-22r. 29 gener 1426.

⁹² ARM, AH 98, 182v-183r. 4 setembre 1421; AH 104, 55v. 26 febrer 1425.

⁹³ Es té constància d'aquell armament perquè quan el lleny armat d'Andreu Forner es trobava a la vila d'Alcúdia, Diego, el còmit, juntament amb Bernat Balaguer i Alfonso Castellano, trencant el jurament que havien presentat al patró, es donaren a la fuga. ARM, AH 106, 132r-v. 21 juny 1426.

⁹⁴ ARM, G7, 190v. 18 abril 1418; 203r-v. 1 abril 1419. Citat també a López Pérez, «Piratería y corsarismo», 195.

que podria semblar una simple banalitat, en realitat constituïa tota una singularitat. Altres ports del Mediterrani occidental, reconeguts per desprendre una gran atracció per les activitats corsàries – seria el cas dels ports de Sardenya, sobretot el de Càller o l’Alguer; els de l’illa de Sicília, especialment Tràpena, Siracusa i Messina, però també el port de Cartagena, en l’àmbit castellà – aconseguien arreplegar gent de diversos indrets – mariners, patrons, armadors... experimentats en les arts de la navegació i del pillatge – en constituir-se com a refugi i lloc de refrescament en punts claus per a la navegació i, per tant, també per les preses. Això no obstant, diversos estudis han lligat la pràctica del cors en aquells indrets amb la confluència de persones foranes o àdhuc estrangeres per sobre d’un desenvolupament com a activitat practicada pels autòctons.⁹⁵ Patrons castellans, portuguesos, genovesos, però també catalanoaragonesos, trobarien en aquelles places, a més d’un sosteniment, un mercat – alguns basats en una més forta dependència d’aquell sector que, en determinats moments, els assegurava fins i tot la subsistència, com podrien ser els sards, els dels petits nuclis del sud del regne de

⁹⁵ He situat a part d’aquestes consideracions els armaments de les pròpies ciutats, en considerar-se “institucionals” i no iniciativa d’armadors “privats” i poder-los comparar amb els resultats de les patents de cors conservades a Mallorca. Pel que fa a Sardenya, tot i el desenvolupament d’un cors local (sovint de catalans establerts allà), molt recolzat pels propis dirigents illencs, que sovint combinava les incursions amb l’activitat mercantil, la flota més temuda la representaven aquelles galeres, galiotes i naus de diversos llocs del Mediterrani que feien de Sardenya el punt clau d’on desplegar el seu cors. Simbula, *Corsari e pirati*, 100-105; vegeu Evandro Putzulu, «Pirati e corsari nei mari della Sardegna durante la prima metà del secolo XV», en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma de Mallorca, 1959), 155-172, i per a un període precedent, Ferrer i Mallol, *Corsarios castellanos y vascos*. El fenomen ha estat també individualitzat a Sicília per Henri Bresc, que definí el cors sicilià del segle XV com *un chapitre de l’histoire de la course ibérique*: «La course mediterraneenne au miroir sicilien XII XV siècles», en *Politique et société en Sicile, XIII-XVe siècles* (Aldershot G. Bretaña: Variorum Reprints, 1990), 91-110; Idem, «Course et piraterie en Sicile (1250-1450)», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 751-57. I, pel que fa al port castellà de Cartagena, nombroses referències documentals des de l’òptica de la Corona d’Aragó apunten a l’arreplec de corsaris a l’entorn d’aquell port – sobretot de castellans d’altres indrets, com Sevilla, Galícia o el País Basc –, però també de genovesos i portuguesos, a més d’existir una àmplia bibliografia que destaca aquest fet. Vegeu, a mode d’exemple: Roser Salicrú i Lluch, «Contrastes ibéricos ante el comercio con el Islam. Imágenes del comercio con “tierra de moros” del reinado de Fernando de Antequera», en *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV* (Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006), 358-365; Victòria A. Burguera i Puigserver, «Enmity among friends at sea during the reign of Ferdinand I», en *Co-existence and Competition in Medieval Iberia*, (en premsa); Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 252-260; Ángel Luis Molina Molina, «Proyección mediterránea del reino de Murcia en la Edad Media», *Miscelánea Medieval Murciana* XVII (1992): 59-75; Juan Torres Fontes, «Los puertos de Cartagena y Alicante en la segunda mitad del siglo XIII», en *XI Congreso di Storia della Corona d’Aragona, II* (Palermo: Accademia di scienze, lettere e arti, 1984), 347-366; José Hinojosa Montalvo, «La piratería y el corso en las costas alicantinas en la Baja Edad Media», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d’Estudis Històrics Locals* (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 60-61; Andrés Díaz Borrás, «Los antecedentes trecentistas del corso murciano. Las vinculaciones del corsario Martín Sánchez con las autoridades de Valencia en las postrimerías del reinado de Jaime el Justo», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 11 (1996-1997): 385-394.

València, com la Vilajoiosa o Dénia, i fins i tot també la castellana Cartagena, i d'altres de més rics i oberts al tràfic internacional de productes, com els de Sicília, Mallorca, València i, en menor mesura, Alacant – i un teixit social capaç d'absorbir l'oferta de captures. A l'extrem contrari s'hi trobarien els petits ports de les viles costaneres i frontereres del regne de València, que entre la fi del segle XIV i l'inici del segle XV haurien fomentat els armaments corsaris com a principal ocupació marítima dels habitants d'aquelles viles, tot i no disposar sempre d'un ampli mercat per acollir els seus resultats i acudir sovint a altres ports per col·locar-hi les preses.⁹⁶

Les illes Balears, en canvi, sobretot Mallorca i Eivissa, alineades amb els ports anteriors, perquè elles també representaven un lloc d'especial captació del pillatge marítim, haurien desenvolupat igualment el cors com a ocupació pròspera, tot i que sempre com a complement de l'activitat econòmica principal: el comerç i els intercanvis

⁹⁶ El principal enclavament de la zona i segon port en importància del regne de València era la vila d'Alacant, que durant aquells anys experimentà un considerable aflorament mercantil que situà l'activitat comercial com a principal pol de creixement, tot i descriure's també una gran activitat corsària. Vegeu José Hinojosa Montalvo, «El Puerto de Alicante durante la Baja Edad Media», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 4-5 (1986): 151-166; Idem, «La piratería y el corso», 65-66; Idem, «Alicante: polo de crecimiento en el tránsito de los siglos XV al XVI», en *1490, En El Umbral De La Modernidad*, 1994, 71-108; Idem, «Apertura y comprensión del Mediterráneo meridional peninsular al espacio europeo», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 105-129; Idem, «La esclavitud en Alicante a fines de la Edad Media», en *Esclavos, nobles y corsarios en el Alicante Medieval* (Alicante: Cuadernos de la Fundación de Estudios Medievales Jaime II, 2000), 97-99; idees resumides a Juan Leonardo Soler Milla, «Las costas alicantinas durante el reinado de Alfonso V», en *Alicante, un puerto para un rey: Alfonso el Magnánimo entre dos mares*, 2010, 83-95. Al contrari, poblacions de més reduïdes dimensions, com la Vilajoiosa o Dénia entre la fi del XIV i l'inici del XV, desenvoluparen una destacable activitat corsària no només com a mitjà d'enriquiment, sinó també com a necessària mesura defensiva per la constant presència d'embarcacions corsàries islàmiques en aquelles costes. Vegeu Hinojosa Montalvo, «La piratería y el corso», 63-64; Cariñena i Balaguer i Díaz Borrás, «Les aportacions de les petites societats»; Juan Leonardo Soler Milla, «Villajoyosa y su integración al patrimonio regio en 1443: fisonomía político-económica de una villa marítima valenciana», en *La Vila Joiosa. El centenario del título de ciudad. 1911-2011* (Villajoyosa: Ayuntamiento de Villajoyosa, 2010), 17-29; Cfr. Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 154. Els corsaris armats en aquests punts sovint abocaren les seves preses al mercat valencià i, en ocasions, també al d'Alacant, contribuint a l'alçament d'aquests dos ports com les dues zones més importants de trànsit d'esclaus de tot el regne (Hinojosa Montalvo, «La piratería y el corso», 65; Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento», 14). Existien xarxes internes que connectaven la capital amb els petits ports litorals (David Igual Luis, «Non ha portto alcuno, ma sola spiaggia. La actividad marítima valenciana en el siglo XV», *Aragón en la Edad Media* 25 (2014): 101-134). De fet, Francisco José Marzal Palacios ja esmentà que la major part d'esclaus musulmans de València provenien d'operacions de cors dels mateixos pobladors del regne, sobretot de la capital i de les viles frontereres del sud i, especialment, d'Alacant: «Una presencia constante: los esclavos sarracenos en Valencia (siglos XIII-XVI)», *Sharq Al-Andalus* 17, núm. 16-17 (2003): 84-85. Vegeu també Roser Salicrú i Lluch, «¿Captores o mediadores? Dinámicas de aprovisionamiento y de introducción de los esclavos musulmanes en el Mediterráneo occidental bajomedieval», en *Los negocios de la esclavitud. Tratantes y mercados de esclavos en el Atlántico Ibérico, siglos XV-XVIII*, ed. Rafael M. Pérez García et al. (Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2018), 49-69.

mercantils. En aquest sentit, pel seu caràcter de promotores i, a la vegada, receptores del moviment corsari al Mediterrani occidental, la seva funció connectaria més amb el paper que ocuparia aleshores la ciutat de València.

Per altra banda, el nombre d'armaments en cors registrats a Mallorca en aquell període podria semblar més aviat escàs, tenint en compte l'augment de la conflictivitat bèl·lica al Mediterrani en aquells moments, motivada en gran part pel mateix monarca catalanoaragonès. La tendència a què apunten les dades és, contràriament a allò que part de la historiografia ha sostingut, la només parcial utilitat dels armaments en cors com a mesura defensiva.⁹⁷ Sens dubte, deuriem jugar un cert rol en la contenció dels efectes dels armaments musulmans, encara que fos només per mitjà de la pressió que mantenien a les seves terres i vaixells, atès que és el lucre, més que les necessitats de protecció, les que semblen inspirar i promoure els corsaris illencs. Caldria esperar a la segona meitat dels anys '30 per a l'aparició d'un tipus de cors més agressiu i capaç de fer front a les embarcacions de les potències cristianes enemigues, per tant, amb una facultat defensiva major. Tal i com s'ha vist en el bloc anterior, les tasques de defensa, almenys a l'escala de les grans i influents ciutats marítimes de la Corona, requeia majorment en la gestió dels dirigents municipals; en empreses de caire institucional o en l'activitat d'armadors particulars moguts per ordre i pagats a sou de les grans urbs. El corsaris particulars de l'illa armarien motivats pels possibles guanys, com a activitat complementària a d'altres d'ocupació més permanent, a diferència dels presents en petites poblacions costaneres, al marge de centres polític-econòmics importants i amb persistents necessitats de defensa d'embarcacions enemigues. Per exemple, en nuclis

⁹⁷ Álvaro Santamaría va atribuir el gran impacte de la pirateria sofert a les costes catalanoaragoneses al segle XV a l'actitud merament defensiva adoptada pels territoris de la Corona, a la inversió en la vigilància costanera i la construcció de refugis per contenir les invasions en lloc de la ferma construcció i armament de naus (Álvaro Santamaría Arández, «Mallorca del Medievo a la Modernidad», en *Historia de Mallorca*, ed. J. Mascaró Pasarius (Palma: Esago, 1978-1979), 138); hipòtesi que posteriorment va rebre el suport d'Andrés Díaz Borrás (Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 133). Aquesta visió, però, és resultat de l'estudi de la pirateria i de l'activitat corsària des d'un punt de vista defensiu, merament a partir de les notícies d'atacs i d'avistaments a la costa i dels reduïts armaments corsaris, sense parar esment que aquests eren només una part dels que, a diversos nivells, s'enllestien en el territori, i sense tenir en compte que gran part de la inseguretat marítima era precisament fomentada per les pròpies forces dirigents de la política catalanoaragonesa.

com els de les marines meridionals valencianes o en les petites illes com Malta o Pantel·leria els armadors serien fonamentals per a la integritat dels propis territoris.⁹⁸

2.2.3. Altres embarcacions armades operants a les mars de l'illa

Els vaixells armats en cors a l'illa de Mallorca, amb permís de la governació del regne, no constituïren les úniques embarcacions armades operants a l'entorn d'aquelles mars. Síntoma del remarcat ambient bèl·lic que condicionà la vida marítima en temps del regnat d'Alfons és l'aparició, de manera paral·lela a les llicències d'armament, d'unes altres seguretats exigides als grans navilis armats que arribaven a les immediacions de l'illa per tal d'assegurar una reacció benèvola envers aquella terra, atesa la seva gran capacitat ofensiva i l'experiència prèvia d'alguns incidents. S'obligava als patrons, que de ben segur haurien obtingut ja una llicència en algun altre indret, a prometre ulteriorment que no perjudicarien a les persones del regne ni a aquells que estiguessin en pau amb el rei, així com tampoc els seus béns, condició que devia anar seguida de l'atorgament d'un guiatge que els permetria atracar al port, obtenir vitualles i, eventualment, reparar els desperfectes de les embarcacions. L'estructura d'aquestes obligacions repeteix i recorda la de les llicències pròpies d'armaments en cors, d'aquí que sovint no sigui una tasca fàcil distingir-les a la documentació i s'hagin pogut cometre algunes confusions.

La seva obtenció anava en interès directe i petició pròpia dels jurats de Mallorca, que, a més de la promesa, haurien exigint la prestació de seguretats semblants – fiadors i fiances – a les presentades pels corsaris, a la qual cosa el lloctinent, almenys a priori, no hauria accedit. Restava fora de les seves atribucions exigir garanties als vaixells que no s'havien armat a Mallorca, i menys a aquells que gaudien del guiatge exprés del rei per anar al seu servei, que precisament eren les més capaces d'inferir danys.⁹⁹ Per tal d'actuar a favor de la protecció del regne, però, sí que es veié capacitat d'obtenir, com

⁹⁸ Vegeu, per exemple: Cariñena i Balaguer i Díaz Borrás, «Les aportacions de les petites societats», 162; Mark A. Aloisio, «The Maltese corso in the fifteenth century», *Medieval Encounters* 9, 2-3 (2003): 200.

⁹⁹ “Lo dit honorable lochtinent que ha haver la saguratat raquesta, ell no·ls poria forsar, com no·u hajan acostumat los honorables governadors passats ne llurs lochtinents, e seria novitat no acostumada de fustes que no arman assí, majorment que seguen sots guiatge e a servei del senyor rei” (ARM, AA 527/20, 31r-32v).

a mínim, la promesa dels patrons que no causarien danys. I, amb el temps, sembla que aquestes seguretats incorporarien també la presentació de fiadors i fiances, no obstant la inicial negativa del governador, la qual cosa, sobretot a partir de 1436, dificultarà la diferenciació entre les patents de cors pròpiament dites i els juraments mostrats pels responsables d'altres vaixells armats.

A través d'aquestes garanties es pot, per tant, tenir accés a tot un conjunt de flotes armades que arribaren a Mallorca i que foren sotmeses a un jurament que els comprometia a no inferir danys als habitants del regne ni als aliats del rei, en un reforçament dels preceptes de les autoritzacions que haurien rebut en altres territoris a l'hora d'armar-se. Si bé no es tractaria de corsaris ni patrons armats a l'illa, la seva presència hauria si més no fet dubtar de les seves intencions. D'aquesta manera, es té constància de l'arribada l'agost de 1417, d'una nau armada capitanejada per Bernat Sunyer al servei dels molt nobles Euríbor de Cabrera i Bernat de Centelles, la qual obtingué el guiatge per circular lliurement per l'illa.¹⁰⁰ També el reberen, prèvia obligació de no perjudicar ningú a l'entrada i sortida del regne, sota pena de 10.000 florins d'or de Mallorca, Joan Fogassot, patró de la nau d'en Saragossa; Nicolau Julià, patró de la nau Juliola, i alguns membres de les seves tripulacions: Pere Saragossa, major d'edat; Bernat Duran i Maties Just, escrivans; Ramon Plana i Antoni Maltès, nauers; Agustí Timora, guardià; Antoni Mateu, soci del nauer de la nau d'en Saragossa, i Agustí de Tràpena, guardià de la nau Juliola.¹⁰¹ Tant la nau de Pere Saragossa com la Juliola eren barceloneses, encarregades dels tràfics comercials que mantenien els mercaders de la capital catalana amb les seves àrees de comerç preferent, sobretot a la Mediterrània Oriental,¹⁰² a la ruta de les quals es devia contemplar alguna aturada a l'illa mallorquina. I el mateix es podria dir de la nau patronejada per Nicolau Oliver, habitant de Barcelona, o la d'Antoni Marquès, patró de nau barcelonès que arribà a Mallorca des de Romania el setembre de 1429, encara que s'hagin conservat els seus guiatges, concedits a excepció que haguessin perjudicat els sotmesos del rei o a les seves nacions

¹⁰⁰ ARM, AH 95, 298v-299r. 12 agost 1417.

¹⁰¹ ARM, AH 103, 147r. 30 novembre 1425; AH 104, 213v-214r. 30 novembre 1425. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116. Uns mesos abans, Joan Fogassot, al capdavant de la nau de Pere Saragossa, de Barcelona, ja havia obtingut un guiatge en entrar al port de Mallorca (ARM, AH 104, 177v-178r. 14 juliol 1425).

¹⁰² Mario Del Treppo, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Traducció de Jaume Riera i Sans, (Barcelona: Curial, 1976), 65; Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 290; II, 349-353.

amigues, però no els seus juraments.¹⁰³ Com bé és sabut, les naus mercantils no estaven exemptes de capacitat ofensiva si es trobava l'oportunitat adequada, com sembla que aprofità la nau Juliola, comandada per Andreu Aparici, que el 1424 es disposà a tornar les preses efectuades al patró portuguès Llorenç Ivanyes, o la també nau mercantil del barcelonès Bartomeu Pisà, que demanà un salconduit per adobar el vaixell i comerciar a l'illa el setembre de 1425, ja que patia que no pogués ser inculpat d'algunes captures.¹⁰⁴ De fet, les naus que efectuaven els trajectes de Barcelona a la Mediterrània oriental devien anar suficientment armades com per efectuar algunes ofensives, com les que indicà Cl. Carrère pel patró barcelonès Pere Doy o per Pere Saragossa,¹⁰⁵ d'aquí que, en la seva escala a Mallorca, no es subestimés la seva capacitat ofensiva.

Per altra banda, caldria esperar que obligacions per avalar les seves pacífiques actituds s'haguessin requerit abans de la concessió del guiatge a la galiota de Bernat de Centelles, que el 1426 fou acusada d'haver segrestat un esclau que traguava sal d'Eivissa a Mallorca que no li pogueren reclamar, emparat com es trobava pel salconduit;¹⁰⁶ i a la galera de Joan d'Íxer, que obtingué un guiatge *per certas i justas causas nostre coratge a açò movents* el febrer de 1427.¹⁰⁷ Sí que li exigiren la promesa de no perjudicar els aliats i súbdits del rei a Rodrigo Frere d'Andrade, escuder del regne de Portugal i capità d'una nau i un balener que arribaren al port de Portopí el maig de 1431, amb la intenció d'anar a visitar el monarca catalanoaragonès.¹⁰⁸

El particular clima d'inseguretat a les mars es deixava sentir, a més de per les nombroses seguretats reclamades als patrons dels vaixells amb una reforçada capacitat bèl·lica, per l'aparició d'un altre tipus de document que començà a proliferar en aquella mateixa època, en el qual les autoritats reials o ciutadanes pregaven als capitans de les flotes armades que es resguardessin de molestar a determinats vaixells. També en aquest cas, es tractava d'una ulterior seguretat, d'un recordatori, d'un reforç de la

¹⁰³ ARM, AH 105, 260r-v. 12 octubre 1425; AH 113, 135v-136r. 15 setembre 1429. El guiatge de Nicolau Oliver quedava anul·lat en cas que la nau transportés cartes o provisions que atemptessin en contra de la Universitat de Mallorca.

¹⁰⁴ ARM, AH 102, 259v-260r. 12 octubre 1424; AH 104, 249v-250r. 17 setembre 1425. El 1437 el barceloní Bartomeu Pisà s'associava amb el valencià Francesc Ferrer per lluitar contra genovesos amb les seves dues naus. Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 274.

¹⁰⁵ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 278.

¹⁰⁶ ARM, AA 527/20, 57r-58r. 1426.

¹⁰⁷ ARM, AH 109, 23r. 1 febrer 1427.

¹⁰⁸ ARM, AH 110, 59v. 6 maig 1431.

normativa. No estava prevista ni contemplada en els permisos d'atac d'aquells navilis armats l'ofensiva cap als súbdits del rei ni de les nacions considerades amigues, però per evitar que qualsevol excusa o malentès pogués ser usada en contra d'algunes embarcacions, s'expediren missives que salvaguardaven majorment determinats navilis que navegaven en missió oficial o l'empresa de les quals fos determinant pels interessos ciutadans o reials. Per exemple, el 17 d'abril de 1427 el lloctinent notificava a tots els patrons i portadors de galeres i altres fustes armades del rei d'Aragó que per afers molt urgents Antoni Llombarder, teixidor, es dirigia al rei amb certes cartes, pregant-los que no li dificultessin el viatge, i el mateix any també intercedí a favor de Pons Balaguer, que es traslladava a Barcelona.¹⁰⁹ El mateix els demanà a propòsit de Reinald, bisbe de Sessa, un dels missatgers enviats pel duc de Borgonya al rei Alfons que, per fortuna de temps, havien arribat a l'illa de Menorca de camí de retorn cap a terres borgonyones, davant la preocupació que poguessin veure's injuriats pels patrons de les fustes armades, arran del perill de la mar i el temps d'hivern.¹¹⁰

Cartes semblants foren expedides també a l'època per part dels consellers de la ciutat comtal, sobretot encaminades a protegir el comerç de vitualles. Anaven dirigides a tots els patrons, nauzers, còmits i altres regidors de naus, galeres, galiotes, bergantins i altres vaixells i fustes. El 10 d'octubre de 1439 es notificava que el patró barcelonès Pere Roca havia de portar a aquella ciutat 30 de botes de vi i 80 sacs de forment, ordi, llegum i altres blats carregats a Benicarló, demanant-los expressament que no sofrís cap violència o embargament.¹¹¹ I, dos anys després, ho requeriren també respecte a Bernat Lledó, patró de lleny d'Agde, i a Joan Carouça, patró de lleny de Viàs (França), que havien d'efectuar quatre viatges de forments cap a Barcelona.¹¹² Les mesures es repetiren aquell mateix any, pel que fa sobretot a patrons estrangers, possiblement més vulnerables a possibles arbitrietats per aquells detentors de poder ofensiu a l'entorn de les terres catalanoaragoneses,¹¹³ però no exclusivament. També per a religiosos que viatjaven per mar, com Antoni Sedasser, prevere, el frare franciscà Guillem Mercer o

¹⁰⁹ ARM, AH 108, 69v. 17 abril 1427; AH 109, 188r. 4 setembre 1427.

¹¹⁰ ARM, AH 108, 260r-261r. 23 desembre 1427.

¹¹¹ AHCB, 1B. VIII-2, 130r: 10 octubre 1439.

¹¹² Ibidem, 183r-v. 10 febrer 1441.

¹¹³ Pel patró Joan Brau i Rodrigo González, de Galícia, Castella, etc. Ibidem, 184v-185r. 22 març 1441; 185r-v. 22 març 1441.

Alfonso de Sevilla, tots ells habitants de Barcelona;¹¹⁴ o perquè no dificultessin el pas a algunes persones que tenien una determinada missió, com Antoni Roures, del regne de València, que es traslladava amb el bergantí de Nicolau ses Avasses per un afer encomanat pel conseller Joan de Marimon.¹¹⁵

El pas d'embarcacions per l'arxipèlag formava part del corrent i quotidià desenvolupament de la vida marítima i una natural etapa en els trajectes que connectaven la península ibèrica amb altres indrets del Mediterrani, establerts per vaixells aleshores amb unes facultats ofensiu-defensives més àmplies, que haurien obligat a exigir les ulteriors garanties avaladores del seu bon comportament, independentment de la seva missió, corsària o mercantil. A part, però, altres tipus de vaixells corsaris de tipologia i característiques semblants als que s'armaven a Mallorca a l'època, bé hi confluïren en l'exercici dels seus atacs, bé s'hi dirigiren per a la venda de preses. El fet que no s'hagin trobat, a Mallorca, els documents de les seves llicències de cors indueix a pensar que es tractaria de corsaris armats en altres territoris propers – sobretot, les illes d'Eivissa i Menorca, o el sud del regne de València, però també patrons castellans i portuguesos, actius al Mediterrani – que probablement trobarien a l'illa mallorquina unes condicions més favorables per donar una sortida econòmica a les seves captures.

De l'illa veïna d'Eivissa s'hi adreçaria per fer venda de les preses el ja esmentat lleny de Joan Ubach, habitant de Castell d'Eivissa, el setembre de 1421, i també Pere Fabregat, calafat de la mateixa illa, patró d'un llaüt de deu remes, el 1425, i Jaume Martí, patró de llaüt gros o *rampiment*, habitant de la Pitiüsa, tot i que no s'indiqui el motiu concret del guiatge que reberen els dos darrers.¹¹⁶ En canvi, l'eivissenc Bartomeu Clarà, patró de lleny de deu remes, rebria un guiatge el 1424 per tal de poder alliberar Agustí Joan, un pescador que havia pres de manera furtiva feia uns dies a les mars de les illes, sense que per això pogués ser objectiu de cap represàlia.¹¹⁷ Atracaren també a l'illa per fer encant de les preses Pere Benet, de Peníscola, patró d'un bergantí de nou bancs del

¹¹⁴ Ibidem, 187v. 14 juny 1441. O per Joan, bisbe de Canària, que es traslladava de les illes del seu bisbat a la cort romana. AHCB, 1B. VIII-3, 26v. 20 febrer 1442.

¹¹⁵ AHCB, 1B. VIII-3, 8r. 24 octubre 1441.

¹¹⁶ ARM, AH 98, 182v-183r. 4 setembre 1421; AH 104, 216r. 22 agost 1425; AH 105, 214v-215r. 23 agost 1425.

¹¹⁷ ARM, AH 101, 238r-v. 4 octubre 1424.

noble Rodrigo de Luna, al qual el lloctinent expedí un guiatge; Antoni Albanell, patró d'un bergantí armat de dotze remes, amb una presa de moros, i Jaume Caçador, patró d'un lleny armat que arribà també a l'illa amb un botí que havia obtingut de musulmans.¹¹⁸ Els únics estrangers corsaris que efectuaren preses a l'entorn del regne visibles a través de la documentació foren de nacionalitat portuguesa. En concret, Llorenç Ivanyes, patró d'un balener, l'activitat del qual fou bastant activa entre els anys 1424 i 1425 a l'entorn de les mars balears, i Pere Bayona, patró d'un bergantí de devuit remes que arribà al port d'Alcúdia el juliol de 1424 amb la captura d'una coca de genovesos.¹¹⁹

Com es veurà més endavant, a l'apartat sobre els botins dels corsaris, els patrons que s'adreçaren a l'illa per presentar el resultat de les seves empreses i sotmetre'l a encant no sempre compartiren els mateixos orígens, ni estigueren al capdavant dels mateixos tipus d'embarcacions. La realitat assenyalada és una altra, no tant la capacitat ofensiva dels armadors illencs, més palpable a través de les llicències, sinó més aviat la concepció de l'illa de Mallorca com a indret per a la confluència de preses.

2.3. El cors després de la batalla de Ponça (1436-1458)

La normalitat habitual en les etapes anteriors és trastocada particularment a partir de les conseqüències de la derrota de la flota catalanoaragonesa a Ponça el 1435. L'empresonament del monarca, de l'infant Joan, rei de Navarra, i de gran part dels nobles de terres peninsulars i sicilianes a mans dels comandants de l'esquadra genovesa comandada per Biagio Assereto tingué un tan sorprenent com inesperat desenllaç que canvià els rols geopolítics a la Mediterrània occidental en paral·lel amb l'augment de l'escalada de la tensió bèl·lica. La mobilització de recursos que sol·licità a les corts la lloctinent Maria de Castella per a l'alliberament del seu cònjuge i sobirà foren majorment invertits en l'enllestiment d'una gran armada que si bé no caldria que fos destinada al rescat d'Alfons, sí que hauria de dedicar-se a fer la guerra als culpables del

¹¹⁸ ARM, AH 102, 150r-v. 26 juny 1424; 252v-253r. 10 octubre 1424; AH 104, 193r-v. 5 agost 1425.

¹¹⁹ Llorenç Ivanyes (o també *Yanyes*) rebé fins a dos guiatges al juny i a l'octubre de 1424 de diverses preses a musulmans i a genovesos. ARM, AH 101, 237v. 3 octubre 1424; AH 102, 141v-142r. 1 juny 1424. Pere Bayona, en canvi, és esmentat com habitant de la ciutat de Baiona, en el regne de Portugal (actualment, Galícia). ARM, AH 102, 178r-v. 19 juliol 1424; AH 104, 63r.

seu captiveri: els genovesos. L'excarceració i posterior pacte entre el rei d'Aragó i el duc de Milà hauria desencadenat la protesta i conseqüent revolta de la república lligur envers el que, des de 1421, era el seu senyor, Filippo Maria Visconti. Per tant, l'aliança amb Milà no hauria acabat, sinó revifat, la tradicional rivalitat entre els súbdits d'Aragó i els ciutadans de la República, que es dedicarien amb més ímpetu encara a entrebancar les aspiracions napolitanes que Alfons pretenia aconseguir amb l'ajuda de les seves forces navals i terrestres. Pretensions que es veurien complertes el 1442 amb la conquesta del regne de Nàpols, però que no es traduïren, malgrat tot, en una minva de les confrontacions dins l'espai mediterrani i en una menor presència i requeriment d'efectius bèl·lics.

El progressiu interès del rei en incrementar el seu espai de control dins la mateixa península italiana, arran de la recent victòria a Nàpols, així com també a la Mediterrània oriental, xocaria de ple amb els interessos d'altres potències històricament aliades que veurien amenaçats els espais d'influència econòmica i territorial. La gran conflictivitat bèl·lica se situaria, aleshores, a l'entorn de la península italiana, al llarg de la combinació del sosteniment simultani i la compaginació de guerres dins l'espai marítim amb Florència, Venècia i Gènova. Les dues darreres dècades de govern del segon monarca Trastàmara estarien lluny de suposar un alleugeriment de la seva agressiva política de conquesta mediterrània i de l'enfrontament que aquesta brindaria a les seves terres amb gran part de les potències més poderoses del moment a les mars del Mediterrani.

2.3.1. Principals canviaments respecte a les èpoques anteriors

Els armaments de corsaris particulars mutarien la forma que els havia caracteritzat fins al moment, adaptant-se a la nova realitat dictada pel joc d'interessos polític-estratègics d'Alfons i els seus rivals. El canvi més significatiu s'apreciaria sobretot en les dimensions de les embarcacions que rebrien a partir d'aleshores permisos per poder *corsejar*. Si durant els anys anteriors destacaven per les petites dimensions i la moderada capacitat ofensiva pròpia de barques, rampins i llenys, a partir de 1436 no es registra cap altra llicència per vaixells d'aquest tipus, essent-ne les beneficiàries les embarcacions de rem més grans, en especial, galiotes, però també bergantins i galeres.

En concret, durant els vint-i-dos darrers anys de regnat del Magnànim, s'expediren llicències de cors i, en alguns casos, almenys presentaren les seguretats pròpies d'aquestes, vint galiotes, d'entre les quals, tres tenien quinze bancs (de trenta a quaranta-cinc remes), dues tenien vint bancs (de quaranta a seixanta remes), dues altres comptaven amb tretze bancs (de vint-i-sis a trenta-nou remes), dues més estaven dotades de vint-i-dos bancs (de quaranta-quatre a seixanta-sis remes) i una, de vint-i-tres bancs (de quaranta-sis a seixanta-nou remes). De la resta, no se n'especifica el número concret de bancs. Aquesta seria la tipologia de vaixell més emprada, si ho jutgem per aquest tipus de documentació, que comprèn tant les llicències de cors com les garanties que havien de prestar els armadors/patrons d'embarcacions armades.¹²⁰

Les galiotes serien seguides pels bergantins, un tipus d'embarcació de rem de la mateixa família que les galeres, però de dimensions menors que la galiota, similar al rampí,¹²¹ dels quals constarien quatre llicències en l'arc cronològic indicat: un de tretze bancs, dos de nou bancs i un altre de no especificat. Dues galeres, de dimensions desconegudes, també presentaren les seguretats pròpies dels corsaris i, pel que fa a embarcacions de tipus rodó, almenys una nau armada i dos baleners, un dels quals era de quatre-centes botes.

Els vaixells rodons no eren tan aptes com les embarcacions de remes per a la guerra marítima, en ser concebuts especialment per a la càrrega de mercaderies i persones, però es podien adaptar per a l'ofensiva i, de fet, el seu ús amb finalitat bèl·lica no fou del tot infreqüent. De fet, ja en èpoques anteriors havia aparegut algun balener – considerat al segle XV com una nau o barxa petita de fins a quatre-centes botes –¹²² com a embarcació destinatària de patents tant a Mallorca com a València.

La tipologia de les embarcacions permet, per tant, intuir un cert canvi en la realitat marítima del moment i en l'adaptació i la resposta tant per part de l'activitat mercantil i comercial, com la de l'obtenció del lucre a través de l'ofensiva. Amb tot i amb això, en aquests tipus de valoracions cal tenir sempre present l'evolució de la

¹²⁰ Evidència ja ressaltada per H. Besc en el seu estudi sobre el cors a Sicília a la mateixa època: «La course méditerranéenne», 99.

¹²¹ Rolf Eberenz, *Schiffe an den Küsten der Pyrenäenhalbinsel. Eine kulturgeschichtliche Untersuchung zur Schiffstypologie und Terminologie in den iberomanischen Sprachen bis 1600* (Bern-Frankfurt: Herbert Lang - Peter Lang, 1975), 190-191; Pujol i Hamelink, *La construcció naval*, 78.

¹²² Eberenz, *Schiffe an den Küsten*, 27-34. Pujol i Hamelink, *La construcció naval*, 81.

nomenclatura naval a través dels segles i l'ús de certs termes com el de "nau" com hiperònims,¹²³ que podrien portar a confusió a qui considerés les diverses tipologies aquí indicades com a caixons fixats i determinants, per bé que resultin orientatius i classificadors.

Després de Ponça, s'identifica també un canvi en la condició dels armadors dedicats a l'activitat corsària. Mentre que anteriorment els seus noms apuntaven més cap a professionals del sector, armadors, patrons, alguns d'ells dedicats a la combinació de l'empresa mercantil i corsària, i si bé aquests tampoc desapareixen del tot a partir de 1436, sí que sobretot es troben al capdavant d'embarcacions més grans, compartint l'afany bèl·lic amb els senyors i armadors de galeres que compaginaren aquella activitat amb d'altres en servei del monarca. Tampoc aquest era un fenomen nou. En alguns moments anteriors ja s'havia rastrejat, a nivell documental, l'espòrica obtenció de patents de cors per part d'armadors a sou del monarca, al capdavant de galeres que complien les missions que els encomanava. Però durant les últimes dècades del regnat del Magnànim aquests compartiran l'activitat corsària al costat d'armadors de condició més humil, més dedicats a l'empresa marinera i mercantil. Pels promotors de les grans galeres, seria una activitat que els permetria treure un bon rèdit de la inversió en l'armament, al costat del seu nòlit per a trajectes amb finalitat mercantil, mentre estiguessin aturades i a l'espera de noves instruccions per part del monarca. Un augment de corsaris pertanyents a la noblesa valenciana, però també forana, a mesura que avançava el segle XV, va ser un dels fenòmens destacats també per A. Díaz Borrás en el seu estudi sobre el cors a València, tot i no vincular-lo a la iniciativa bèl·lica del monarca.¹²⁴

2.3.2. La contribució corsària de membres de les altes esferes socials

Un dels casos paradigmàtics seria el de Joan Descatllar, armador d'una galiota de quinze bancs el juny de 1436, al capdavant de la qual hi col·locà com a patró el castellà Joan Ardit. Els Descatllar formaven part d'una de les famílies més adinerades i ben posicionades de l'illa, diversos membres de la qual prestarien nombrosos serveis al

¹²³ Pujol i Hamelink, *La construcció naval*, 79-82.

¹²⁴ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 216.

monarca. Un d'aquests seria l'armament d'una galera que el mateix Joan oferiria al rei aquell mateix estiu, i per la qual rebé el guiatge propi dels components de l'esquadra reial.¹²⁵ La galiota corsària, però, la deixaria en mans d'un professional de nacionalitat castellana. És ja ben conegut que els mariners castellans actuaren a l'època al Mediterrani ocupant les patronies dels vaixells dedicats sobretot al transport, però també a l'activitat corsària, situant-se de part d'una potència i lluitant per ella en contra d'una altra.¹²⁶ De fet, resulta fins i tot estrany que no apareguin més castellans com a corsaris armats a l'illa mallorquina, tot i que, com és el cas d'aquest armament en concret, podrien haver actuat de patrons, dirigents, co-armadors de vaixells armats per mallorquins que sí havien obtingut una patent.

De la mateixa família seria un altre armador de l'època: Ponç Descatllar, el qual es trobaria dos anys més tard al capdavant d'una galiota de quinze bancs que podria ser la mateixa que el seu germà havia armat abans. Si bé sembla que la primavera del 1438 pretenia dedicar la galiota a lluitar contra moros i enemics del rei, per la qual cosa recorregué la Part Forana de l'illa a la recerca de gent per conformar la tripulació, la reina lloctinent li expediria posteriorment un guiatge especial per tal d'incorporar la seva galiota a l'estol reial.¹²⁷ I, al capdavant de la mateixa i envoltat d'altres patrons d'alts llinatges com el valencià Jaume de Vilaragut o el batlle general de Catalunya, Galceran de Requesens, fou el protagonista de diversos atacs a embarcacions relacionades amb el comerç d'aprovisionament blader de la capital catalana, que li costaren la captura i posterior empresonament per part dels consellers de Barcelona i l'obertura d'un llarg procés judicial per inculpar-lo de pirateria.¹²⁸

¹²⁵ Existeixen diverses referències de mallorquins enrolats a la seva galera armada en servei del rei l'agost de 1436. ARM, AH 122, 171r. 2 agost 1436; AH 123, 180v. 13 agost 1436; AH 125, 60v-61r. 21 març 1437. Per a un major aprofundiment sobre aquest armament en servei del rei, vegeu l'apartat "La contribució mallorquina a les armades del rei".

¹²⁶ Jacques Heers, 'Le Commerce Des Basques En Méditerranée Au XVe Siècle (d'après Les Archives de Gênes)', *Bulletin Hispanique*, 57.3 (1955): 292-324; Álvaro Santamaría Aránz, «La reconquista de las vías marítimas», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 91-98; Ferrer i Mallol, *Corsarios castellanos y vascos*; Carles Vela i Aulesa, 'Naves y Marineros Vascos En Barcelona a Partir de Los Registros de Coses Vedades (1438-1449)', *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos Del País Vasco*, 3 (2000), 629-648.

¹²⁷ ARM, AH 126, 35v. 1 març 1438; AH 222, 48r.

¹²⁸ Sobre la problemàtica causada a l'entorn de la ciutat comtal vegeu l'apartat "L'entrebanc al tràfic de vitualles", i pel que fa al procés obert contra ell i als esforços dels dirigents locals per inculpar-lo, l'apartat "L'autonomia de les flotes ciutadanes".

L'aparició d'un armament en cors del cavaller català Riambau de Corbera a Mallorca fou, en canvi, més fruit de la casualitat i de les circumstàncies. Havent armat un balener a la capital del Principat, fou combatut per una nau de genovesos a l'inici del 1436. Aconseguí, això no obstant, arribar a Mallorca, on romangué fins a trobar-hi les condicions adequades que li permetessin armar de nou i prendre's la venjança dels lígurs. L'abril aconseguí el permís del governador de l'illa per enllestir la nau armada del valencià Joan Ferrer, i arribà a un acord amb el procurador reial que s'adreçaria a l'illa a fer encant del botí i pagaria el vintè de totes les preses al fisc reial. La nau seria comandada pel també català Antoni Madrencs, però actuaria en conserva amb dues naus castellanques patronejades per Martín de Nicolau quan, entre la costa de Granada i el mont de Gibraltar, s'apoderaria de la nau del genovès Luquet Italià, comandada pel seu germà, Joan Italià. Possiblement es tractava d'una doble venjança: cap a l'estol genovès, en general, que havia combatut Riambau abans de la seva arribada a Mallorca, i específicament cap a l'esmentat dit Luquet, que havia estat un dels participants actius a la batalla de Ponça.¹²⁹ Tal i com havien promès, efectuaren l'encant de la nau i de tota la seva càrrega a l'illa mallorquina, fent cas omís, de manera excepcional, de la concessió que havia fet el monarca el 1420 de la seva part, el quint, als patrons sobre les preses que duguessin a terme contra ciutadans lígurs.¹³⁰

La nau de Joan Ferrer seria armada de nou l'any següent, aquest vegada per part del mateix mercader i del seu germà, Francesc Ferrer, que la disposarien sota les ordres reials. Un any després, en canvi, seria l'infant Joan, rei de Navarra i lloctinent de la Corona d'Aragó, armador de la mateixa nau, i també l'oferiria al monarca.¹³¹ Riambau, per la seva banda, continuaria en l'empresa corsària, ja que el 1438 s'apoderà de la nau genovesa Doria i, posteriorment, el 1441 es beneficià, juntament amb l'intrèpid Bernat

¹²⁹ En la seva nau s'embarcà, cap a Gènova, un dels missatgers que la ciutat de Barcelona havia enviat al rei poc abans de la contesa, Joan Bussot, quan fou pres, juntament amb el monarca, a la batalla de Ponça (AHCB, 1B X-7, 130r-131r. Gènova, 6 setembre 1435). Document citat també a José María Madurell Marimón, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón, 1435-1458* (Barcelona: Atenas A.G., 1963), 115-118 (doc. 47) i a Lluís Marquès Camós Cabruja, «Historia dramática de una embajada barcelonesa en Italia en 1435», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 25 (1953): 25.

¹³⁰ ARM, RP 90, 31r. 3 abril 1436; ARM, RP 3854, 165v. Novembre 1436.

¹³¹ ARM, AA 221, 71v-72v. 25 maig 1437; AA 222, 5r-6v. 18 març 1438.

de Vilamarí, dels rèdits d'una sagetia que, patronejada per Salvador Ferran, protagonitzava incursions a Trípoli i Munt de Barques des de Sicília.¹³²

Un altre donzell que armà en cors la seva galiota a Mallorca fou Gilabert de Llupià, germà del que era aleshores lloctinent del mateix regne, Bernat de Llupià. Per aquest armament, que pretenia fer la guerra als musulmans i enemics del rei, el seu germà, al capdavant de la governació, li concedí el salconduit que normalment el rei o els seus lloctinents estenien als armaments que s'incorporaven a la flota reial. És a dir, el guiatge de crims i deutes, amb el sobreseïment de totes les causes judicials arbitràries, civils i criminals, a tots els qui, de pròpia voluntat i de bon grat, decidissin acordar-se a la seva galiota. Aquest, per la seva banda, presentà bones seguretats de comportar-se d'acord a la legalitat vigent.¹³³ És possible que, si no aquest armament, sí el d'una galera seva fos armada entre el final de la dècada dels '30 i l'inici dels '40 del segle XV en servei del monarca, tot i que no hàgim trobat un vestigi clar del guiatge que Alfons, la reina Maria o l'infant Joan solien expedir als integrants de la seva armada. O almenys es comportaria com a tal una galera comandada pel mateix Gilabert de Llupià que entre els anys 1440 i 1443 connectà l'illa de Mallorca amb les ciutats magrebines d'Honein, Constantina i Alcúdia de Barbaria, i que també faria algun viatge a Gaeta, on presumiblement es trobaria amb algun membre de la cort d'Alfons.¹³⁴ La seva autorització de cors fou de les primeres que inclogueren la promesa als patrons de no efectuar preses de persones per la força, atès el clima crispat que es vivia arreu de l'illa i dels territoris de la Corona, en general, a causa dels excessos protagonitzats per molts armadors de galeres.

Antoni de Puigdorfilà, donzell de Mallorca, armaria la seva galiota el setembre de 1445, un cop conquerit ja el regne napolità, però amb els interessos de la Corona immersos en les pretensions a la península italiana i les lluites de poder que aquestes li brindarien amb altres potències allà presents. Provenia d'una il·lustre casa del braç militar illenc, així com també la persona que presentà com aval, el cavaller Jordi de Sant

¹³² Carrère, *Barcelona 1380-1462*, II, 111, nota 71. Sobre la presa de la nau Doria vegeu la nota 307.

¹³³ ARM, AH 127, 37r-v. 15 febrer 1438.

¹³⁴ Vegeu els diversos viatges empresos per la galera de Gilabert, de la mateixa manera que d'altres armades en servei del monarca a l'apartat "Els tipus d'embarcacions que transportaren els captius: noves hipòtesis sobre la flota mallorquina de la primera meitat del segle XV".

Joan.¹³⁵ És possible que ells dos, juntament amb el mercader Antoni Bertran, que apareix també com a membre actiu de la galiota en la seva llicència de cors, fossin els armadors o inversors, mentre que es deixaria el comandament i l'execució de la missió en mans d'una persona experimentada que actuaria de patró, en aquest cas, Joan Llops. Ell mateix ja patronejava una galiota – probablement la mateixa – armada a Mallorca deu anys abans, que fou acusada per part dels consellers de Barcelona d'haver capturat homes per la costa catalana i creat perjudicis a diverses embarcacions. De fet, les autoritats barceloneses encomanaren al donzell gironí Francí de Reixach que atrapés la galiota de Mallorca, i no només la prengué sinó que la segrestà, provocant la reclamació de les mateixes autoritats mallorquines, dels armadors i del patró, Joan Llops, que a la fi la localitzà a Messina, Sicília, i la pogué recuperar.¹³⁶ Per altra banda, Antoni Bertran també hauria estat anteriorment patró d'una galiota que l'abril de 1439 feu venda d'una presa de genovesos a Mallorca i d'una galiota de vint bancs que s'armà en cors l'octubre de 1440.¹³⁷ Pel que fa a l'empresa corsària iniciada el setembre de 1445 es donaria per acabada el 14 d'abril següent, set mesos després.¹³⁸

Cinc anys més tard, seria el cavaller mallorquí Pere Ramon Safortesa el senyor i patró d'una galiota de vint-i-dos bancs que prestaria les seguretats pròpies de qualsevol corsari per via del seu procurador, Antoni Font, antic paraire de Mallorca. Els seus fiadors i possibles participants en l'armament serien tres ciutadans: Miquel de Pacs, Ramon Gual, menor d'edat, i Arnau Moix.¹³⁹

Més enllà de l'explícita referència a l'armament o el patronatge d'algunes embarcacions que obtingueren en aquells anys una patent corsària, la inversió o la

¹³⁵ Sobre alguns membres de la família Puigdorfila vegeu Maria Barceló Crespí i Gabriel Ensenyat Pujol, *Flandes i la Mallorca medieval a través dels Pont* (Palma: Documenta Balear, 2019), 189-201. L'armament fou ja assenyalat a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 118. Per altra banda, segons J. Vich y Salom, gairebé tots els cavallers de la família Sant Joan acompanyaren el rei Alfons en les seves guerres d'Itàlia: Joan Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble en Mallorca», en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma de Mallorca, 1959), 409.

¹³⁶ Vegeu tot aquest episodi més extensament explicat a l'apartat "El segrest de persones: un problema generalitzat".

¹³⁷ ARM, RP 3857, 144r. 8 abril 1444; ARM, G8, 54v-55r. 17 octubre 1440.

¹³⁸ ARM, G8, 189r. 1 setembre 1445.

¹³⁹ ARM, G9, 74r-v. 21 agost 1450. Sobre la família Safortesa vegeu l'apartat "La contribució mallorquina a les armades del rei", tot i que resulta difícil relacionar al patró aquí esmentat amb les persones conegudes d'aquesta família. En canvi, sobre la importància del llinatge de Pacs a l'illa vegeu Vich y Salom, «Alfonso V y el estamento noble», 411. Els Gual, per la seva banda, eren una reconeguda família d'importants mercaders mallorquins del moment.

participació en galiotes dedicades a l'ofensiva marítima per part dels sectors socials més alts i influents de l'illa és rastrejable a través de les persones que els patrons presentaven com avaladors o fiadors. Era un fenomen freqüent que els mateixos col·laboradors i interventors econòmics dels armaments apareguessin com a fiadors tant de les actituds del patró, com, per exemple, també dels préstecs de material o armes necessàries per a una navegació segura.¹⁴⁰ Al cap i a la fi, uns i altres estarien igualment interessats en què l'empresa arribés a bon port i comportés les mínimes pèrdues possibles. L'increment de la tensió bèl·lica al Mediterrani i les constants necessitats d'embarcacions que satisfessin la demanda del monarca, però que també protegissin el territori, acompanyades de les lucratives possibilitats d'obtenir quantiosos botins, hauria seduït la inversió dels sectors més adinerats i ben posicionats de la societat. I, a la vegada, la seva aportació de capital hauria proporcionat l'accés a embarcacions més grans – sobretot galiotes – a tot un conjunt de patrons i armadors experts en les arts marítimes.

Diversos membres de l'estament militar mallorquí s'esmenten com a fiadors dels armaments de cinc galiotes i dos bergantins, entre els quals el donzell Jordi de Tagamanent que, juntament amb Francesc Torró i Pere Montroig, habitant d'Inca, es presenten com a fiadors dels 2.000 florins requerits a Jaume Montroig per l'armament a Barcelona d'una galiota nova anomenada Santa Maria. El batlle general de Catalunya va permetre que el patró es traslladés a Mallorca perquè allí prenguéss les seguretats oportunes i trobés persones que el volguessin avalar, tot i que s'armaria a la ciutat comtal, on prometria tornar per fer encant del botí.¹⁴¹ A més, consta que el mateix any 1439 el mateix cavaller mantenia una altra galiota en cors, pilotada per l'eivissenc Jaume Pisà, que arribà a Mallorca el novembre per fer-hi encant de les preses i pagar els drets pertanyents al rei.¹⁴² El cavaller Blai de Tagamanent també es presentà com a avalador del patró eivissenc Jaume Franc, juntament amb tres ciutadans de Mallorca, Miquel Malferit, Joan Despou i Galceran *Desinas*, i el paraire Gregori Escarp. El patró, al

¹⁴⁰ Fenomen rastrejat també a València respecte als armadors i els fiadors dels vaixells corsaris. Jacqueline Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)* (València: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989), 160.

¹⁴¹ ARM, RP 90, 57r. 25 febrer 1439; 157v. 26 febrer 1439; 158r-v. 22 abril 1439. La carta apareix ratllada amb una inscripció que anuncia que, al final, es van anul·lar les fermances, així que no sabem si l'expedició s'arribà a dur a terme o no.

¹⁴² *Ibidem*, 79v. 4 novembre 1439. Citat també a Antoni Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius a Eivissa. Una contribució al debat sobre l'esclavitud medieval (segles XIII-XVI)* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2015), 170.

capdavant d'una galiota de quinze bancs anomenada Santa Maria, obtengué la llicència corsària l'abril de 1440.¹⁴³ I, novament, el mateix Blai de Tagamanent apareixeria com a aval d'Antoni Font, patró d'una galiota de tretze bancs *manera de cossari exercint*, aquest cop amb el mercader Pau Terriola i el ciutadà Arnau Serra com a fiadors dels 1.500 florins d'or de Florència exigits si no complien amb les promeses contretes.¹⁴⁴ A la fi de la dècada dels '30, Blai també patronejava una galera que almenys en una ocasió es traslladà fins a Gaeta, probablement per ordre i en compliment dels designis del monarca.¹⁴⁵

També el cavaller Pere Descatllar que tants favors va fer al Magnànim i Joan Descatllar, esmentat com a ciutadà, segurament el seu germà, foren els fiadors d'una galiota de vint bancs patronejada per Mateu Sabater, que es comprometé a pagar 2.500 florins d'or de Florència si incomplia els pactes de la llicència.¹⁴⁶ Tal i com s'ha vist més amunt, el mateix Joan Descatllar va armar grans embarcacions de rem en més d'una ocasió.

Al costat dels cavallers, igualment alguns donzells de l'illa ocuparen el mateix lloc de fiadors de les grans quantitats requerides per garantir que, en un suposat atac il·legítim per part d'aquelles embarcacions corsàries, s'abonarien diners suficients com per poder compensar els mals que haurien creat. D'aquesta manera, el donzell Francesc Burguès, que tenia part en un bergantí patronejat per Macià Sallent, de Ciutadella, i Jaume Garriga, d'Alcúdia, es comprometé per ells dos que no l'armarien fins que no haguessin prestat les seguretats necessàries de no ofendre els vassalls ni aquells que estiguessin en pau amb el rei, presentant-se ell mateix i el ciutadà de Mallorca Domingo Miró com a fiadors amb béns i persona. Els dos patrons havien estat detinguts pel governador de Menorca i obligats a no armar el bergantí fins que no haguessin presentat els avals que garantissin el seu bon comportament, atès que eren menors de 25 anys, tot i que majors de 22. Sembla que la minoria d'edat podia aportar un pretext per escapolir-se d'algunes penes, en cas d'incompliment de les promeses prestades, per això *juraren als sants quatre evangelis ab llurs mans corporalment tocats contra les*

¹⁴³ ARM, G8, 8r-v. 7 abril 1440.

¹⁴⁴ Ibidem, 198r-v. 13 abril 1446.

¹⁴⁵ ARM, AH 125, 231r. 26 octubre 1437.

¹⁴⁶ ARM, G9, 9r-v. 19 agost 1448.

demunt dites coses no venir per rahó de menor edat. Els fiadors es presentaren a Mallorca, tot i que Sallent i Garriga es trobaven en poder del governador de l'illa veïna.¹⁴⁷

També Pere de Sant Joan, donzell i jurista de Mallorca, avalà per 1.000 florins d'or de Florència el bergantí de nou bancs patronejat per Guillem Perelló en la llicència d'armament de maig de 1446.¹⁴⁸ El donzell mallorquí Jaume de Galiana també tenia part en la galiota patronejada per Jaume Tries, i es comprometé ell mateix amb el procurador reial que de totes les preses de bona guerra que fes el patró en pagaria el vintè al fisc reial.¹⁴⁹ I, igualment, el donzell Pelai Unís, fill del cavaller homònim, lloctinent de la governació de Mallorca en temps del governador Roger de Montcada i posterior governador del mateix regne a partir de 1413, es presentaria com a fiador de l'armament de la galiota que ell compartia amb el ciutadà Lluís des Lladó, fill de l'honorable Ponç des Lladó, mercader difunt, que es trobava el 1448 patronejada per Bartomeu Reixach.¹⁵⁰

Igualment, els membres de l'estament dels ciutadans invertiren en expedicions corsàries, tot i que sembla ser que en menor nombre respecte al col·lectiu del braç militar. A part dels esmentats també com a fiadors en armaments on participaren alguns dels llinatges més privilegiats, un cas paradigmàtic, per ser l'únic del qual es té constància que armà almenys tres vegades, és el del ciutadà de Mallorca Bartomeu Rossinyol. És possible que a la fi de la dècada dels '30 hagués ofert la seva galiota al rei, ja que consta que els membres de la seva tripulació gaudien del guiatge de crims i deutes que el monarca solia concedir als integrants del seu estol.¹⁵¹ En aquella mateixa època estava al capdavant d'una nau comercial que molt probablement connectava l'illa amb el Magreb, atès que apareix carregada de blat i mercaderies propietat de musulmans poc abans que fos víctima d'una ràtzia per part de Jaume de Vilaragut.¹⁵² Posteriorment s'hauria dedicat, en canvi, a l'activitat corsària. El 29 de gener de 1449 armava la seva

¹⁴⁷ ARM, G8, 115v. 11 setembre 1442. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 118-119. Suposam que al final els dos patrons aconseguiren armar l'embarcació.

¹⁴⁸ Ibidem, 200r. 10 maig 1446.

¹⁴⁹ ARM, RP 2267, 120r. 9 maig 1448.

¹⁵⁰ ARM, G9, 13r. 24 setembre 1448. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 119.

¹⁵¹ ARM, AA 222, 46r.

¹⁵² ARM, AH 122, 216r-v. 12 setembre 1436.

galiota en cors a Mallorca, presentant com a fiadors a dos ciutadans més: Martí SAGRANADA i Jaume ROSSINYOL. A la patent, les autoritats l'obligaren a jurar expressament, a més de les estereotipades condicions de no perjudicar els súbdits del rei ni els seus aliats, que no prendria homes de l'illa, ni causaria cap mal als habitants ni a les persones que hi portessin vitualles.¹⁵³ Tot i que aquesta seguretat s'havia convertit quasi en habitual arran dels nombrosos inconvenients ocasionats per molts patrons d'embarcacions armades, tant per la presa de persones com per l'entrebanc al tràfic de queviures, és possible que en aquell cas fos una condició individualitzada.

Si bé aquella primera empresa tendria fi després de poc més de dos mesos i el 8 d'abril la galiota desarmaria a l'illa, tornaria a emprendre un segon viatge en cors a l'agost següent.¹⁵⁴ El 28 de setembre, les autoritats barceloneses notificaven al governador de Mallorca i als jurats que la galiota d'en ROSSINYOL havia pres un frare franciscà del convent de Barcelona, Joan Amat, quan navegava en un bergantí d'en Miquel Folquet que el portava de nou cap al convent, *e ha-l mes en la dita galiota e l'ha assegut al banch faent-lo vogar*, tractant-lo de manera inhumana, tenint en compte la condició religiosa del perjudicat.¹⁵⁵ Els consellers de la ciutat comtal sol·licitaren la intervenció dels oficials mallorquins per alliberar el frare convertit sobtadament en galiot, tot i no poder saber si al final ho aconseguiren ni si els fiadors de la galiota n'assumiren cap conseqüència, essent els mateixos ciutadans presentats en el primer armament. En tot cas, el dissortat incident no fou impediment perquè el mateix patró tornés obtenir una nova llicència de cors ja passats uns anys, el setembre de 1444, aquesta vegada de la mà del també ciutadà de Mallorca, Blai de Juny.¹⁵⁶

Per altra banda, els ciutadans de Mallorca Joan Amades i Jaume Pasqual es presentarien com a fiadors de les 1.000 lliures reials de Mallorca que s'imposaren com eventual multa al patró de galera Pere Clusa el gener de 1443 si durant els seus viatges a Barbaria damnificava els habitants de l'illa o els navegants que s'hi adrecessin o fossin presents en les mars circumdants.¹⁵⁷ Tot i que aquelles seguretats seguien l'estructura

¹⁵³ ARM, G8, 3v. 29 gener 1440.

¹⁵⁴ Ibidem, 31r. 1 agost 1440. Citats tant aquest com l'anterior també a Santamaría Arándeiz, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 118.

¹⁵⁵ AHCB, 1B. VI-7, 122r-v. 28 setembre 1440.

¹⁵⁶ ARM, G8, 175v-176r. 22 setembre 1444.

¹⁵⁷ Ibidem, 127r. 8 gener 1443.

pròpia de qualsevol permís d'armament corsari, és difícil desxifrar si es tractaria realment d'una patent de cors o si, en canvi, consistiria en una simple presa de seguretats per part d'una galera arribada a Mallorca i que des d'allà es disposava a emprendre alguns viatges – comercials? – cap a Barbaria. El mateix patró signaria un contracte amb el noble barcelonès Joan d'Íxar per l'armament d'una galera de nova construcció a Barcelona l'agost de 1455.¹⁵⁸ Finalment, la galiota del ciutadà de Mallorca Gabriel Genovard, subpatronejada per Pere Mascaró, es disposava a entrar en cors el setembre de 1448.¹⁵⁹

Però, tot i la destacada participació de gent capaç d'aportar majors capitals a les empreses corsàries, que situen el seu exercici en la tendència de molts nobles i senyors que a l'època invertiren en la guerra marítima, l'execució dels viatges sovint era confiada a patrons experimentats, professionals de les arts marítimes, que es podien trobar al capdavant de trajectes tant de caire mercantil com ofensiu, amb totes les possibilitats que alguns tipus d'embarcacions oferien per a l'intercanvi entre les dues activitats. Per exemple, el patró Jaume Tries – esmentat també com Trilles o Triyes –, al capdavant d'un bergantí de tretze bancs, obtingué la llicència per armar-lo *manera de cossari exercint* el febrer de 1440. Els fiadors foren Martí Piris, mercader; el llucmajorer Jaume Saragossa, dos ferrers: Lluçà Tries i Andreu Ordines, i el forner de Mallorca Pere Carbonell.¹⁶⁰ L'experiència d'aquest mateix patró la marca el fet que ja el 1436 es trobés al capdavant d'un bergantí, esmentat aleshores de deu bancs i no de tretze, que feu venda a Mallorca de les seves preses.¹⁶¹ I, anys més tard, el 1448, seria el patró de la galiota que s'ha esmentat anteriorment, en la qual tenia part el donzell Jaume de Galiana.¹⁶²

Un altre cas seria el del patró Jaume Roma, el qual, al capdavant d'un balener, fou detentor de fins a sis guiatges que li permetien mercadejar des de Mallorca amb les ciutats magrebines de Bugia, Mostaganem, Alcoll, Alcúdia de Barbaria, Tenes i Alger,

¹⁵⁸ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 196, nota 22 i 224, nota 141.

¹⁵⁹ ARM, G9, 12r. 5 setembre 1448. Suposam que efectivament ho aconseguiren, tot i trobar-se la patent de cors incompleta i ratllada.

¹⁶⁰ ARM, G8, 4r-v. 18 febrer 1440.

¹⁶¹ ARM, RP 3854, 165r. 6 octubre 1436. No sabem, però, si s'havia armat a Mallorca també en aquell moment, atès que no s'ha trobat la seva llicència de cors, que també podria no haver-se conservat.

¹⁶² ARM, RP 2267, 120r. 9 maig 1448.

entre 1440 i 1445.¹⁶³ Present, per tant, en el tràfic mercantil de l'illa, combinà aquella activitat amb algun viatge en cors. Si el 4 de febrer de 1441 rebia una llicència per dirigir-se a Mostaganem, l'11 de juliol següent aconseguia una llicència de cors. Gràcies a la informació obtinguda en la patent, sabem que el balener pertanyia a l'*honorable* Antoni Martí, que era l'únic fiador de l'armament i a qui el patró jurava retre compte dels guanys un cop tornat i desarmat a Mallorca.¹⁶⁴ No s'esmenta l'estatus d'Antoni Martí, tot i que podria tractar-se d'un membre dels Martí jueus-conversos, d'origen valencià i establerts a l'illa mallorquina per raó dels negocis comercials. De fet, el convers Joan Martí s'embarcà a la nau patronejada per Jaume Roma cap a Alger el maig de 1445, prometent abans, però, que tornaria a l'illa.¹⁶⁵ En aquell viatge, el darrer que consta que emprengué el patró en qüestió per motiu comercial, és l'únic on se l'anomena com patró de nau i no de balener, tot i que, segons les seves dimensions, podria fer referència al mateix vaixell, rodó i propulsat a vela. Anys més tard, Jaume Roma entraria en cors com a patró d'un bergantí de nou bancs, una embarcació de rem, més apta i específica per a l'ofensiva marítima. Com a fiadors del seu armament apareixen un corder i un mariner.¹⁶⁶

Similar seria la condició del patró Joan Cavarroca o Cavarroques, esmentat com a natural de Barcelona, però habitant de Mallorca. El gener de 1443 es disposava a armar una galiota de vint-i-tres bancs, que abans havia estat de l'honorable Andreu Salomó, de la qual en Cavarroca era "senyor pretès o patró". Essent ell d'origen barceloní, proposà navegar fins a Barcelona per presentar allà les fermances i garanties acostumades per aquells tipus d'armaments, a la qual cosa el governador de l'illa es negà. És més, li feu prestar un jurament que no trauria la galiota del port de Ciutat fins que no hagués rebut per correu les fermances fetes i presentades a Barcelona, sota pena de 500 lliures i el pagament de tots els danys que hagués pogut causar. Joan de Ladernosa, senyor de la galiota patronejada per en Cavarroca, es presentà a la cúria del batlle general de Catalunya el cavaller i algutzir del rei, exigint que es donés lliure pas

¹⁶³ Vegeu l'apèndix "Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca".

¹⁶⁴ ARM, G8, 79v. 11 juliol 1441.

¹⁶⁵ Ibidem, 185r. 22 maig 1445. Sobre la família de jueus-conversos dels Martí vegeu Josep Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad del siglo XV. Panorama socioeconómico», *Medicina Balear* 22, núm. 1 (2007): 30.

¹⁶⁶ ARM, G9, 12v. 13 setembre 1448.

perquè aquesta pogués anar fins a la ciutat comtal i, un cop allí, prestar totes les seguretats necessàries per armar-se. És així que el lloctinent va permetre que la galiota es pogués traslladar a Barcelona, això sí, *more mercantili*, sense armar. De fet, va fer prendre jurament al patró que navegaria en la galiota de manera mercantil des del port de Mallorca fins a la platja de Barcelona i, un cop allà, la declararia al governador o al batlle general de Catalunya. El 17 de febrer, efectivament, la galiota marxà de Mallorca amb rumb a la ciutat comtal, però el 4 de març el lloctinent de la governació de l'illa tornava insistir al batlle general del Principat que no permetés el seu armament fins que no hagués prestat les seguretats necessàries, i que de la qual cosa n'hi enviés un trasllat.¹⁶⁷ El control dels armaments corsaris era aleshores bastant exhaustiu, sobretot arran de les considerables dimensions de la galiota. Per altra banda, no resultava un fet estrany que les fiances es prestessin en una ciutat que no coincidia amb la de l'armament. També la galiota de Jaume Montroig s'armà a Barcelona i es prengueren les seguretats als fiadors a Mallorca,¹⁶⁸ per posar-ne un exemple.

Supòs, per tant, que Joan Cavarroca aconseguiria emprendre aquella expedició bèl·lica, que iniciaria, però, a Barcelona. El 1448, en canvi, armaria a València, amb autorització del batlle general, un lleny anomenat Santa Maria i Santa Clara.¹⁶⁹ I, passats uns anys més, el patró prestaria les promeses i fiances requerides a les embarcacions armades, aquesta vegada al governador de Menorca, que ho notificaria al seu superior mallorquí. La seva galiota, des de Menorca, hauria desarmat a Mallorca en un determinat moment, ja que, dos mesos més tard, Gil de Sant Martí hi voldria armar la galiota que abans patronejava en Cavarroca per dur a terme una missió reial que consistia en navegar des de Mallorca cap al port de Ciutadella per després sotmetre's a les ordres del governador de Menorca. El nou patró, Gil de Sant Martí, i el còmit, Ferran Sard, de l'Alguer, es negaren a donar les seguretats pròpies dels detentors de fustes armades de no perjudicar a vassalls del rei ni a altres nacions amigues i confederades, ja que al·legaren que l'expedició era en interès del rei, i tampoc valien els juraments que Joan de Cavarroca havia mostrat al governador menorquí, atès que s'havia canviat el patró i, per tant, les promeses ja no eren vàlides. El lloctinent de Mallorca aconseguí,

¹⁶⁷ ARM, G8, 129r-129v. 14 gener 1443; 131r-132v. 4 març 1443.

¹⁶⁸ ARM, RP 90, 57r. 26 febrer 1439.

¹⁶⁹ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 221.

almenys, que prometessin, sota pena de 1.000 lliures i el pagament de tots els eventuals mals causats, que es dirigirien directament cap a Ciutadella i, un cop allà, jurarien les clàusules acostumades davant del governador de Menorca.¹⁷⁰ Mentrestant, Joan Cavarroca tornaria aparèixer el 1458 com a patró d'una caravel·la que sol·licità l'empara del privilegi de vitualles a la seva arribada a l'illa amb un càrrec de vins, peix salat i fruites.¹⁷¹ La seva figura sembla correspondre's amb la del patró especialitzat, capaç de combinar tant projectes mercantils com corsaris dins dels límits de la navegació marítima.

Es podria dir que l'augment de la conflictivitat marítima a partir de 1436, amb la concatenació de projectes d'expansió territorial i control de rutes comercials del monarca catalanoaragonès, convertí, en certa manera, el cors i la guerra marítima en una bona inversió. Les empreses corsàries s'hagueren d'adaptar als nous temps per garantir victòries en els combats i assegurar-se'n els rendiments. Per això, fou necessari l'accés a embarcacions de majors dimensions i la inversió de majors capitals per respondre a les necessitats de la seva preparació i dotació. D'aquí que les atractives possibilitats de guany – a més de la crida específica del rei a actuar en les seves guerres – atraguessin les grans fortunes a l'activitat corsària, les col·laboracions de les quals foren clau per a la dotació de vaixells de dimensions més grans, com les galiotes, en col·laboració amb patrons especialitzats, que serien els que en molts casos executarien efectivament el cors, com a persones experimentades en l'art de la mar. Per altra banda, serien necessàries persones amb provada solvència per ser acceptades com avaladores de les quantioses quantitats de diners que a l'època es requeriren com a garantia dels armaments. La intervenció dels alts sectors socials, per tant, seria *grosso modo* en categoria de propietaris/parçoners i armadors, és a dir, promotors i inversors en armaments en cors que podrien eventualment ser executats per patrons i mariners especialitzats, iniciativa que només alguns combinarien amb el comandament directe de les empreses, com a patrons o capitans d'embarcacions corsàries, però sobretot en el cas d'aquelles posades al servei del monarca.¹⁷²

¹⁷⁰ ARM, G9, 89r-90r. 6 setembre 1451.

¹⁷¹ Vegeu l'apartat "El privilegi de vitualles com a subterfugi".

¹⁷² De fet, l'estudi del cors en altres indrets, com és el cas d'Alacant i els petits nuclis de la costa sud-valenciana, també ha posat de manifest que a partir de la meitat del segle XV desapareix el petit cors que

El cors mallorquí, en definitiva, romandria des de la fi del segle XIV una activitat desenvolupada primordialment per gent autòctona, sovint en combinació amb altres empreses marítimes, com la comercial. El seu desenvolupament seria minoritari respecte al dels intercanvis mercantils i tampoc gaudiria de l'opulència d'aquests, atraient petits inversors, armadors especialitzats i patrons de professió, hàbils coneixedors dels negocis i de les arts de la navegació. Alhora, l'illa de Mallorca acolliria i donaria empara a les accions de corsaris forans i també estrangers que, o bé decidien actuar en aquella zona, "cap de creus" de les rutes comercials de connexió nord-sud i est-oest, bé hi confluïrien arran d'aquests viatges. A partir de 1436, però, el cors privat confluïria i es veuria mimetitzat pel negoci dels grans inversors i l'acció dels sectors nobiliaris i políticament influents. Aquests serien cridats a unir les seves forces a l'armada reial en el desplegament de la guerra de Nàpols i, posteriorment, en el seguit de conflictes que enfrontarien la Corona amb les potències més poderoses del món marítim mediterrani: Gènova, Provença, Venècia, Florència i el sultanat hàfsida, a Occident, i l'imperi mameluc i, més tard, l'otomà, a l'Orient. Els armaments de la noblesa, per tant, aprofitarien els contingents de guerra per al desenvolupament de les activitats corsàries, d'antany practicades per armadors de condició més humil i àdhuc concordant amb ells les expedicions en moments en què no estiguessin al servei d'altres ordres. La marina de guerra, l'ofensiva corsària i les inversions en aquest sector augmentarien paral·lelament durant tot el regnat d'Alfons el Magnànim d'acord amb el context polític i diplomàtic que el mateix monarca dirigí.

2.3.3. Augment del control de les activitats corsàries

És necessari advertir d'alguns riscos en la interpretació documental arran d'una tendència ja apuntada en l'època anterior, que consistia en la prestació de seguretats per part dels patrons de les embarcacions armades que arribaven a l'illa. En alguns casos, com és el de les embarcacions de castellans i biscaïns, a la seva arribada al regne de Mallorca, la presentació de garanties conforme no causarien danys als súbdits del rei era àdhuc obligatòria per mandat exprés del monarca, que ho havia concedit per petició

habitualment s'hi desplegava, cosa que José Hinojosa Montalvo lligà a l'augment de la inseguretat a les mars: «La piratería y el corso», 66.

explícita dels jurats i dels defenedors de la mercaderia.¹⁷³ Aquestes seguretats, en la documentació, són fàcilment confusibles amb les veres i pròpies patents, que contenien la llicència expedida pel funcionari de la governació als corsaris. La patent normalment constava de dues parts: una en la qual els patrons o armadors asseguraven i prometien no atacar els súbdits del rei o els que estiguessin en pau amb ell i on també presentaven els avals i les assegurances com mentre així ho farien, i una segona part que contenia la llicència pròpia que, en alguns casos, era la notificació a tots els patrons de què aquella nau havia estat armada amb el permís corresponent.

A partir de mitjan anys '30 del segle XV, la font dels guiatges, que és la que normalment registrava una relació de les autoritzacions de cors expedides pel governador, en molts de casos només inclou la primera part, és a dir, la de les seguretats prestades pels patrons que garantien l'actitud que després mantindrien al mar, d'aquí que en ocasions sigui difícil distingir una patent de cors d'altres promeses que es preniën als patrons d'embarcacions armades quan arribaven a l'illa. Dit d'una altra manera, en la majoria dels armaments no tenim l'evidència absoluta de si es tractava d'un corsari armat a Mallorca o d'un patró d'una embarcació armada que hi havia arribat. En alguns casos, més que una potestat per atacar, sembla que es tractava de compromisos mitjançant els quals els capitans de les embarcacions armades que entraven o sortien de l'illa juraven no causar cap mal. Així, en cas que ho fessin, les autoritats mallorquines tendrien el pretext per inculpar-los de traïció per no haver complert els juraments prestats. Seria possiblement el cas del patró barcelonès Nicolau Julià, que arribà al port de Portopí l'octubre de 1436 al capdavant d'un balener de 400 botes de port. Estant allà, jurà en mans del veguer que no danyaria ni persones ni béns de catalans, ni d'aquells en pau o treva amb el rei, a excepció dels enemics de la fe catòlica i del rei, sota pena de 500 lliures.¹⁷⁴

¹⁷³ El motiu era el gran perjudici que aquells vaixells causaven a les naus mercantils que arribaven a l'illa. Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 481-482 (doc. 330); ARM, EU 18, 95r-96v. 1 abril 1449. Vegeu també la nota 205. En l'escalada bèl·lica del moment, garanties semblants també foren exigides per part dels jurats de la Universitat de Malta a les embarcacions armades que arribessin al port de l'illa. Aloisio, «The Maltese corso», 201.

¹⁷⁴ ARM, AA 221, 61r. 16 octubre 1436. Aquest fou un dels patrons que protagonitzà més viatges regulars des de Barcelona a les mars orientals durant la primera meitat del regnat d'Alfons el Magnànim. Damien Coulon, «Un tournant dans les relations catalano-aragonaises avec la Méditerranée orientale: la nouvelle politique d'Alphonse le Magnanime (1416-1442 environ)», en *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 2001, 1059-1060.

Unes condicions semblants li serien també exigides al cavaller i ciutadà de Mallorca Joan Albertí el febrer de 1437. A la tardor anterior, havia obtingut guiatge exprés de la reina lloctinent per tal d'armar la seva galera en servei del rei, en la qual s'acordaren diversos mallorquins,¹⁷⁵ però sembla que, això no obstant, sofrí algunes dificultats per disposar del total d'homes necessaris per al seu funcionament, fet que el portà a incórrer en greus actes delictius per tal d'apoderar-se de manera violenta d'homes pels municipis i llocs de costa. Pels voltants de març actuava per la zona nord-est de l'illa, en concret, a la vila de Pollença, d'on havia pres ja diversos homes. La resposta del lloctinent envers l'actitud que estava mostrant la galera d'Albertí demostra la gran envergadura dels fets, ja que, en aquest cas, atorgà la potestat al batlle de Pollença que per poder prendre els que des de la galera estaven perpetrant aquells actes pogués *nafrar o matar sens incorriment de penes algunes, com nós, ab les presens, vos donam e atorgam licència [...]; en tal manera que de aquells sia càstich e als altres eximpli*.¹⁷⁶ De fet, a causa d'incidents semblants a aquest, l'any següent s'inclouria la promesa explícita de no capturar homes de manera furtiva entre les seguretats que els patrons d'embarcacions armades prestaven davant les autoritats. El jurament que les autoritats de l'illa obligaren a prestar a Joan Albertí perquè traslladés la seva galera del terme d'Alcúdia a Ciutat i no la pogués d'allí sense llicència, sota pena de 10.000 lliures reials de Mallorca, el qual contenia també la promesa de no perjudicar els súbdits del rei ni els seus aliats, de ben segur que estava relacionat amb els anteriors actes.¹⁷⁷

El mateix tipus de seguretats li foren també requerides al patró de galera i famós pirata Jaume de Vilaragut el febrer de 1440, recalcant la prohibició de prendre homes de l'illa i de damnificar als seus habitants mentre estigués a Mallorca i durant els vuit dies posteriors a la seva partida,¹⁷⁸ és a dir, als que, un cop salpat, es pogués trobar per les mars. Les garanties haurien estat exigides també arran dels perjudicis que creà en una de les seves anteriors visites a l'illa, concretament el setembre de 1436, quan no comandava, encara, una de les galeres de la diputació del General de Catalunya, sinó que era capità de la nau de Joan Ferrer de València. La seva nau s'havia mogut durant

¹⁷⁵ ARM, AH 123, 257v-259r. 22 octubre 1436.

¹⁷⁶ ARM, AH 124, 57r. 12 març 1437.

¹⁷⁷ ARM, AA 221, 65r. 4 febrer 1437.

¹⁷⁸ ARM, G8, 5v. 28 febrer 1440.

un temps en conserva amb la del ciutadà de Mallorca Bartomeu Rossinyol, la qual es trobava carregada de blat i d'alguns béns de musulmans al port d'Alcúdia quan en Vilaragut li prengué tots els béns que transportava de moros, oferint-se, però, a pagar-ne els nòlits. Posteriorment, navegant a prop de Sant Elm, en Jaume prengué de manera furtiva i s'emportà a València tots els mariners de la nau del mallorquí, que havien jurat als mercaders i parçoners de la nau que tornarien a Mallorca després del viatge. Immediatament es produí la queixa d'aquests i també dels jurats i dels defenedors de la mercaderia davant d'aquells inexplicables actes i els perjudicis que havien creat en aquells inversors en el comerç, la qual el lloctinent traslladà al rei de Navarra, lloctinent d'Aragó, perquè pogués dictaminar una solució sense necessitat de recórrer en represàlies sobre béns dels valencians.¹⁷⁹ Símbol del seu estatus és que Llätzer de Lloscos, que en aquells moments es trobava al capdavant de la governació, es dirigís a Jaume com a molt noble i de gran saviesa mossèn, persuadint-lo amb acurades i lloades paraules que retornés els mariners que havia pres de la nau d'en Rossinyol *en aquella manera que los de regne de València han bé costumats a aquells del regne de Mallorca, a fi que aquella sperança e confiança que és de vós e de vostra noblesa sia mes en obra*.¹⁸⁰ Les autoritats illenques, però també les peninsulars, tardarien poc en descobrir el veritable caràcter de Vilaragut, que es convertiria, en els mesos posteriors, en una de les persones més temudes i perseguides de les mars catalanoaragoneses.¹⁸¹

Podria també ser el cas de Guillem Perelló, patró de bergantí de nou bancs que el maig de 1446 prometé no perjudicar els amics ni els sotmesos del rei, sota pena de 1.000 florins d'or de Florència, però sense que hi consti l'expedició de la llicència de cors pròpiament dita.¹⁸²

Més clar en aquest sentit sembla el jurament que prestaren dues galiotes armades a Cotlliure, una comandada per Joan Bonet i, l'altra, per Galceran Vagrell, de no atacar a vassalls, amics o confederats del rei sota pena de 5.000 florins d'or d'Aragó.¹⁸³ Caldria pensar que, a la seva arribada a Mallorca, les autoritats les haurien sotmès a l'obligació de comprometre's expressament a no atacar-los, ja que en el

¹⁷⁹ ARM, AH 122, 216r-v. 12 setembre 1436.

¹⁸⁰ ARM, AH 123, 202r. 5 setembre 1436.

¹⁸¹ Sobre la resumida trajectòria d'aquest personatge vegeu la nota 355.

¹⁸² ARM, G8, 200r. 10 maig 1446.

¹⁸³ ARM, G9, 60v. 19 juny 1450.

document apareix que havien estat armades al comtat del Rosselló. I, al respecte, es podria dir el mateix de la galiota que primer patronejava Joan Cavarroca quan atracà a l'illa de Menorca i de la qual, un cop present a Mallorca, agafà la patronia Gil de Sant Martí.¹⁸⁴

Lleugers canvis, de vegades gairebé imperceptibles, que en algunes ocasions més que en d'altres tendeixen a fer pensar que probablement no es tractessin d'armaments *ad hoc*, sinó d'embarcacions prèviament armades, amb anteriors llicències, però a les quals s'exigiria una ulterior garantia en apropar-se al regne mallorquí.

No obstant les limitacions per a la comprensió total del fenomen, les fonts farien igualment referència a embarcacions amb finalitat bèl·lica presents a l'illa en aquells moments i de les quals les autoritats obtendrien seguretats de l'adopció d'una actitud pacífica.

El conjunt de tota aquesta informació, sense que en cap cas es pugui pretendre una exhaustivitat absoluta, comprèn vint-i-nou juraments per part de patrons d'embarcacions armades en vint-i-dos anys, distribuïts entre 1436-1446, 1448 i 1450-1451, és a dir, en un total de tretze dels vint-i-dos anys compresos en l'anàlisi d'aquest segon període. De tots aquests, es conserven les llicències de cors pròpiament dites només en sis casos – dues a Bartomeu Rossinyol i una a Jaume Tries, Jaume Franc, Antoni Bertran i Antoni Font –, encara que, tret dels patrons especificats anteriorment – Nicolau Julià, Joan Albertí, Guillem Perelló, els de les galiotes de Cotlliure i la d'en Cavarroca i, després, Gil de Sant Martí – per a la resta tot apuntaria a què es tractaria també d'autoritzacions per armaments en cors. Per tant, si es descompta l'armament efectuat a Barcelona per Jaume Montroig, per bé que les fermances fossin mostrades a Mallorca, i el permís per navegar de manera mercantil expedit a Joan Cavarroca, encara que presumiblement també s'armés a la ciutat comtal, s'arribaria, en total, a un càlcul de vint-i-una expedicions de cors des de l'illa mallorquina en aquell període.¹⁸⁵

Pel que fa a les quantitats per les quals els patrons/armadors es comprometien a respectar els preceptes de la patent o, en definitiva, el contingut dels juraments

¹⁸⁴ Ibidem, 89r-90r. 6 setembre 1451.

¹⁸⁵ N'hi podria haver alguna més, ja que, tot i que no hagi quedat constància de cap autorització al respecte, el 16 de gener de 1437 la galiota de Pere Cerdà i Antoni Fornés, en aquells moments en el moll de Mallorca, es disposava a emprendre un viatge "contra moros", per la qual cosa foren cridats tots els acordats que haguessin pres paga. ARM, AH 124, 15v-16r. 16 gener 1437.

prestats a la cúria de la governació mallorquina, en aquesta segona etapa del govern d'Alfons destaquen pel seu augment, d'acord amb l'increment de la capacitat ofensiva de les embarcacions, arran de l'escalada bèl·lica. Si les fiances durant la primera meitat de segle s'havien mantingut *grosso modo* entre els 300 i els 400 florins (d'Aragó/Florència), amb el repunt de les 1.000 lliures requerides per l'armament de dues galiotes el 1417, la forquilla se situarà a partir de 1436 entre les 500 lliures de Mallorca i els 4.000 florins d'or de Florència. Es tracta d'un augment considerable, que implicaria l'aparició entre els avals de persones de reconeguda solvència per pertànyer a altes capes socials, adinerades i detentores de càrrecs polítics. Cal advertir també que no en totes les llicències o en les seguretats prestades pels patrons s'ha conservat la part que atenyia a les fiances, essent només present en la meitat de les referències. Aquestes, no només estaven relacionades amb la tipologia de l'embarcació – dimensions i capacitat ofensiva –, sinó que també hi influïen altres variables.

La quantitat més baixa que es requeri foren 500 lliures solament en dos casos: en el jurament mostrat pel barceloní Nicolau Julià, patró d'un balener armat de 400 botes de port, i en el de Joan Cavarroca, per navegar *more mercantili* fins a Barcelona, on hauria de mostrar les fiances per poder procedir al seu armament.¹⁸⁶ En tots dos casos es tractaria no de veres i pròpies llicències de cors, sinó de juraments contrets pels conductors d'embarcacions que, o bé el més probable és que ja haguessin estat armades en altres llocs, o bé pretenien navegar de manera mercantil, és a dir, no amb intenció ofensiva i, per tant, sense les armes adequades per fer-ho. En segon lloc, els que serien obligats a abonar 1.000 lliures eren Gil de Sant Martí, si amb la seva galiota no anava *dreta via* cap a Ciutadella de Menorca i la posava a mans del governador de l'illa, i Pere Clusa, patró de galera, el qual, estant al port de Mallorca, jurà no perpetrar cap mal als habitants de l'illa ni damnificar aquells que s'hi adrecessin.¹⁸⁷ De nou, es tracta de dos armaments dels quals no es pot confirmar amb total seguretat que s'enllestissin a Mallorca: el primer jurà solament arribar fins a Menorca sense perpetrar cap dany a cap aliat o súbdit del rei, mentre que el segon podia tractar-se també d'una galera recentment arribada a l'illa.

¹⁸⁶ ARM, AA 221, 61r. 16 octubre 1436; ARM, G8, 129r-v. 14 gener 1443.

¹⁸⁷ ARM, G9, 89r-90r. 6 setembre 1451; G8, 127r. 8 gener 1443.

Tant el bergantí de nou bancs de Guillem Perelló com el de Jaume Roma es comprometeren a abonar 1.000 florins d'or de Florència, equivalents a 1.350 lliures de Mallorca i malla,¹⁸⁸ si no complien amb el que marcava la seva llicència de cors.¹⁸⁹ Jaume Montroig, en canvi, jurà no excedir-se de la patent sota pena de 2.000 florins, suposadament d'Aragó, equivalents a 1.800 lliures de Mallorca.¹⁹⁰ D'acord amb l'augment en les dimensions de l'embarcació, el bergantí de tretze bancs de Jaume Tries, així com la galiota de tretze bancs d'Antoni Font, es comprometeren per 1.500 florins de Florència, és a dir, per 2.025 lliures i malla de Mallorca.¹⁹¹ Mentre que les dues galiotes armades a Cotlliure de Joan Bonet i Galceran Vagrell s'hagueren de comprometre per 5.000 florins d'or d'Aragó – 2.500 florins cadascuna, que és igual a 2.250 lliures de Mallorca perhom – a no causar cap mal quan arribaren al port de l'illa. La galiota de quinze bancs de l'eivissenc Jaume Franc, així com la galiota d'Antoni Puigdorfila hagueren de prometre pagar 2.000 florins de Florència – 2.700 lliures de Mallorca i malla – en cas de causar algun mal a les nacions confederades o súbdites del monarca d'Aragó.¹⁹²

En créixer el número de bancs, també ho feien les fiances: les galiotes de vint bancs d'Antoni Bertran i de Mateu Sabater foren requerides a presentar fiadors fins a 2.500 florins d'or de Florència, equivalents a 3.375 lliures i malla de Mallorca.¹⁹³ I la galiota de vint-i-dos bancs de Pelai Unís i Lluís des Lladó, patronejada per Bartomeu Reixach, així com també la de Bartomeu Rossinyol, hagueren de responsabilitzar-se de complir amb la normativa per 3.000 florins de Florència, el que és igual a 4.050 lliures i malla de Mallorca.¹⁹⁴ Se'ns escapa el motiu pel qual per l'armament de la galiota de Bartomeu Rossinyol l'agost de 1440 se li requeriren fiances per 3.000 florins de Florència

¹⁸⁸ Segons P. Spufford, *Handbook of Medieval Exchange*, 144, el 1430 el florí d'or de Florència equivalia a 18 sous de Barcelona, i el 1434, tres sous i quatre diners de Barcelona eren igual a cinc sous i malla de Mallorca (ADM, MSL 353, 12r), és a dir, que un diner de Barcelona era equivalent a un diner i mig, més malla de Mallorca. En base a aquests càlculs he deduït el pas de florins d'or de Florència a lliures mallorquines, deixant sempre la malla a part. A causa de les altes fluctuacions del valor de les monedes, els resultats són sempre orientatius.

¹⁸⁹ ARM, G8, 200r. 10 maig 1446; G9, 12v. 13 setembre 1448.

¹⁹⁰ ARM, RP 90, 57r. 26 febrer 1439. El florí d'Aragó equivalia el 1443 a 18 sous de Mallorca. Vegeu l'apèndix "Guia d'equivalències monetàries".

¹⁹¹ ARM, G8, 4r-v. 18 febrer 1440; 198r-v. 13 abril 1446.

¹⁹² Ibidem, 8r-v. 7 abril 1440; 189r. 1 setembre 1445.

¹⁹³ Ibidem, 54v-55r. 17 octubre 1440; G9, 9r-v. 19 agost 1448.

¹⁹⁴ ARM, G9, 13r. 24 setembre 1448; G8, 31r. 1 agost 1440.

i al gener, en canvi, la xifra demanada havia estat més gran, 3.000 ducats d'or, és a dir, 4.500 lliures de Mallorca.¹⁹⁵ A la galiota de vint-i-dos bancs del cavaller Pere Ramon Safortesa encara li exigiren una mica més que a la del donzell Pelai Unís i el ciutadà Lluís des Lladó, de les mateixes dimensions: 4.000 florins de Florència o, el que és igual, 5.400 lliures de Mallorca i malla.¹⁹⁶ Desmarcada totalment d'aquestes quantitats, la petició de 10.000 lliures a la galera del cavaller Joan Albertí perquè no marxés de l'illa ni perjudicés a ningú, més que relacionada proporcionalment amb el seu volum i, per tant, capacitat ofensiva, és possible que tingués a veure amb els atacs que podria ja estar perpetrant, tenint en compte els que després se li imputarien.¹⁹⁷

Les quantitats requerides, molt superiors a les del període precedent, anirien majoritàriament en funció de les dimensions i de la disposició per a l'atac dels vaixells que sortirien en cors o bé arribarien ben armats al port de Mallorca. Ara bé, altres variables també hi pogueren influir, com els mateixos antecedents dels patrons que les comandaven o la missió específica que pretenien emprendre, si es tractava només d'un trasllat o d'un trajecte mercantil o, al contrari, d'una operació bèl·lica. Per fi, després de gairebé un segle de la publicació de les ordenances marítimes de Pere el Cerimoniós a mitjan segle XIV, en un context caracteritzat per la gran escalada bèl·lica a nivell marítim, els armaments catalanoaragonesos tornarien respondre a la normativa projectada per aquell monarca.¹⁹⁸ Sens dubte, prova de la referència que pel Magnànim representà la política del seu antecessor – l'única, per cert, parangonable amb l'ambició, l'actitud agressiva i l'escalada bèl·lica en el Mediterrani exercida per Alfons – en l'execució de les seves pretensions d'expansió i hegemonia en l'espai marítim.

¹⁹⁵ ARM, G8, 3v. 29 gener 1440. Entre 1436 i 1439 el ducat mantingué una equivalència d'una lliura i deu sous de Mallorca. Vegeu l'apèndix "Guia d'equivalències monetàries".

¹⁹⁶ ARM, G9, 74r-v. 21 agost 1450.

¹⁹⁷ ARM, AA 221, 65r. 4 febrer 1437. Sobre els perjudicis que causà, vegeu les notes 176 i 177.

¹⁹⁸ Encara que la normativa del rei Cerimoniós respecte als corsaris armats en el regne de Mallorca preveia la presentació de fiadors per 3.000 lliures de Mallorca per a l'armament de naus i galeres i, per a altres tipus d'embarcacions, 2.000 lliures (Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 244 (doc. 164)), a la pràctica les fiances es prestarien en funció de tota una sèrie de condicions que modificarien la quantitat. Això no obstant, sí que des de la batalla de Ponça s'arribarien a les altes xifres esmentades a mitjan segle XIV, en posar-se en funcionament embarcacions de guerra d'un calibre tal com per garantir una aferrissada guerra mantinguda pels dos monarques en qüestió.

2.4. La supervisió dels dirigents municipals

L'autorització de l'ús de la força bèl·lica al mar era una atribució corresponent al monarca i, per delegació seva, pels representants del rei en cadascun dels territoris sotmesos: els batlles generals de Catalunya i València i els governadors del comtat del Rosselló i del regne de Mallorca, com s'ha vist en el primer bloc de la tesi. El rol dels dirigents de les ciutats principals, fent ús de la seva funció de vetlla per la seguretat de les mars, de la navegació i de les activitats marítimes tals com el comerç i els intercanvis mercantils, se centraria en la supervisió de la correcta aplicació de les llicències de cors per part de les autoritats reials. En ser les ciutats, tant els seus propis habitants, com també els interessos econòmics dipositats en els intercanvis mercantils, dels sectors més perjudicats per eventuais descontrols dels efectius bèl·lics del propi territori, eren també les més interessades en què aquells armaments complissin amb totes les garanties requerides – juraments i presentació d'aval i fiances –. I, així mateix, en evitar qualsevol connivència o tracte de favor per part dels oficials expenedors dels permisos de cors cap als patrons interessats. Els conflictes d'interessos entre els funcionaris municipals i els reials a l'entorn de la ratificació d'armaments privats o de l'empara i acolliment de corsaris serà bastant freqüent.

Amb el temps, la insistència dels dirigents municipals i l'experiència en conflictes institucionals causats per les malifetes d'armadors privats comportarà l'assoliment d'un cert acord o simbiosi entre els detentors del poder reial i del ciutadà a l'hora d'adjudicar les llicències de cors a persones la fiabilitat de les quals era suposadament acceptada per totes dues parts. Així ho sembla referir l'ordre de Martí l'Humà datada el 1399:

Alcun corsari o altres persones axí de la sua senyoria com de altres senyories no gosen armar dins les marítimes illes damunt dites del dit senyor rei sens licència e voluntat dels batles generals de Catalunya, de Regne de València e dels consellers e jurats de les ciutats de Barchinona e de València; en Mallorques, Menorque e Evice, dels governadors o lurs lochtinents e jurats de les universitats de les dites illes; en Rosselló sens licència del procurador reyal e còsols de Perpenyà e de Cobliure; e en Tortosa sens licència dels procuradors e regidors de la dita ciutat e dels dit batle general de Cathalunya.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Reproduït a López Pérez, «Piratería y corsarismo», 174, nota 13.

L'ús del conjuntiu “e” i no del disjuntiu “o” sembla fer referència explícita a la necessària conformitat dels regidors de les ciutats en un tipus d'activitats que podien potencialment posar en perill no només els pobladors d'aquells territoris, sinó els mateixos interessos econòmics municipals, com era el comerç. Ara bé, no sabem fins a quin punt la concòrdia acompanyà les decisions que en teoria havien de prendre de manera conjunta i si a la pràctica les autoritzacions s'expediren sempre de mutu acord. Els jurats de Mallorca continuarien insistint en la necessitat que els armadors mostressin les fiances adequades i alertant de les embarcacions que marxaven sense haver-les presentades, com succeí amb Cristòfol Murta i, el 1417, amb Perico Alemany.²⁰⁰

Per altra banda, testimonis de les discrepàncies entre les esferes ciutadanes i les reials adverteixen que les decisions del governador no eren sempre compartides per les dels jurats mallorquins, i no només a l'hora de permetre alguns armaments, sinó també en ocasió de la concessió de guiatges a patrons d'embarcacions armades. Aquests es podien convertir en subterfugis ideals per encobrir actes il·legítims que tocarien ser sancionats, però també és veritat que podien contenir la condició de pagar i satisfer els danys comesos a altres embarcacions per mitjà d'un acord amb les víctimes. Aquestes pràctiques no eren infreqüents, tal i com demostren els guiatges concedits pel governador de Mallorca. Després d'un encontre en alta mar, els patrons de dos vaixells confrontats podien decidir arribar a acords que es formalitzarien posteriorment i allà on el salconduit del governador era crucial per evitar venjances i actuacions no contemplades en el conveni pactat.

No és casual que dies després que el governador de l'illa guiés a Miquel de Sant Melià, capità d'un balener d'Eivissa, a petició de Luca Feler, mercader venecià, i Tadeu Benadit, patró d'una nau que els eivissencs havien capturat, precisament per contractar el rescat de la seva nau,²⁰¹ els jurats de Mallorca dirigissin una queixa formal al governador per la irresponsable expedició de guiatges a corsaris. Els regidors de la ciutat i del regne responsabilitzaven els *cossaris, ladres e malfactors de la mar qui, robant e esperant per mar, eren assegurats e guiats en alcun loch de la senyoria del dit senyor rey* dels mals que les ciutats de Mallorca, València, Barcelona, Tortosa i altres llocs de la Corona havien sofert i sofrien encara. Aquest fou, de fet, un dels temes tractats en el

²⁰⁰ ARM, AA 527/10. 29 gener 1417.

²⁰¹ ARM, AH 93, 72r. 21 abril 1414.

parlament de les ciutats marítimes el 1400, en el qual aconseguiren del rei Martí un privilegi especial que prohibia als oficials reials despatxar guiatges als que haguessin comès algun tipus de delictes al mar, sota pena de perdre l'ofici i satisfer una multa de mil florins d'or:

Allà on per alcun oficial rayal alcun comissari sarà guiat o assegurat, tal guiatge *ipso facto* sia nul·la e tal guiatge no contrestant contra aquells cossaris pusca ésser procehit segons serà de dret e de justícia faedor.²⁰²

Els jurats de Mallorca es referien a l'empara que pels corsaris malfactors constituïen tots els guiatges a disposició de les ciutats marítimes, inclosos aquells que facilitaven l'accés als queviures per al sosteniment dels mateixos nuclis urbans, usats sovint pels patrons per a la col·locació al mercat de preses il·legítimes:

Et com en temps passats per los dits guiatges fets a cossaris o provisions fetes de poder estar o habitar los dits cossaris en los mars de la illa de Mallorca se sien seguits als singulars de la dita illa als cuns dans, axí com fo per lo guiatge fet a als cuns naus de castellans guiades en temps passat qui eren carregades de forment e peix salat, lo qual forment e peix salat fo descarregat e comprat per als cuns singulars e après, per manament del senyor Rey, fo restituït. Et, axí mateix, en captió de molts catius dels singulars da aquesta Universitat, los quals après, ab rescat o ab gran afany e dan, se havien a recobrar, segons que totes les dites cosas són notòries en la present illa de Mallorques.²⁰³

El lloctinent del regne es defengué de les acusacions dels dirigents municipals al·legant la seva absoluta obediència al privilegi reial i la seva total desvinculació del robatori de captius del regne per part de corsaris i pirates. Segons ell, l'expedició dels salconduits havia anat encaminada solament a possibilitar el retorn de preses i la satisfacció de les víctimes dels mateixos corsaris, de vegades com a resposta a la suplicació dels mateixos perjudicats o, àdhuc, dels mateixos jurats. Com a exemple, exposà el cas d'una nau de venecians que va ser rescatada pel venecià Bartomeu Soler de les mans de Joan Sanxís de Vilagues, pirata castellà; o el d'una altra nau veneciana

²⁰² ARM, EU 3, 107r-109v. 24 abril 1414. Sobre aquest parlament i les seves conclusions, vegeu l'apartat del primer bloc "El parlament de 1400".

²⁰³ ARM, EU 3, 107r-109v. 24 abril 1414. Sobre el subterfugi que significava el privilegi de virtualles per botins de sobtosa legitimitat vegeu l'apartat "El privilegi de virtualles com a subterfugi"

carregada de forment que havia de desembarcar a Ciutat i que caigué en poder de dos baleners armats de Castella. És curiós, però, que no fes menció del salconduit atorgat a l'eivissenc anterior, Miquel de Sant Melià, just uns dies abans... Els súbdits de la Sereníssima rarament foren considerats enemics de la Corona, i no en fou una excepció el regnat del primer Trastàmara. Per altra banda, la referència als pirates castellans no és casual, atès que el governador es reservava el rol de protector d'una nació aliada – la veneciana – davant el perill castellà, cèlebre en aigües catalanoaragoneses, a més de per les seves destreses en el marinatge, també, com ja s'ha esmentat més amunt, per nombrosos furts emparats pel port castellà de Cartagena.²⁰⁴ Tot divers seria el cas del patró eivissenc en qüestió, al qual, en bona substància, hauria consentit la presa i posterior rescat de la nau veneciana capturada, qui sap sota quin estratagema.

La desconfiança dels jurats estava ben fundada sobre l'ús partidista que feien les autoritats reials illenques de la gran reversibilitat dels guiatges. No feia ni mig any que el mateix lloctinent havia estat acusat de rebre suborns del castellà Joan Pérez de la Barreta per obtenir el guiatge que li permetria a ell i al mallorquí Cristòfol Murta la venda com a esclaus de musulmans nadius del regne de València.²⁰⁵ D'aquí que el rei Martí, el 1399, insistís en l'obligada conformitat dels dirigents municipals en la concessió de les patents de cors i, podríem afegir també, de rebot, en els guiatges. Malgrat tot, els jurats de Mallorca, juntament amb els defenedors de la mercaderia, haurien de traslladar una nova queixa, aquesta vegada al monarca, a causa dels perjudicis rebuts per naus, navilis i baleners de castellans i biscaïns que tot sovint s'adreçaven al regne de Mallorca amb la pretesa intenció de comerciar-hi o al·legant el transport de vitualles per aconseguir un guiatge i, un cop aollits i protegits, assetjar les embarcacions que arribaven al port carregades de mercaderies. De vegades fins i tot fingien marxar, però restaven amagades en algun indret estratègic de l'illa que els permetia assaltar d'amagat els vaixells que s'hi acostaven per mercadejar. El monarca respongué amb una ordre directa al governador Berenguer d'Oms que li prohibia guiar castellans i biscaïns si abans no havien jurat que no causarien cap mal ni als habitants del regne, ni a altres súbdits i

²⁰⁴ De la mateixa època, vegeu els nombrosos problemes causats, sobretot, a la ciutat de València: Salicrú i Lluch, «Contrastes ibéricos», 358-364; Victòria A. Burguera i Puigserver, «Enmity among friends at sea during the reign of Ferdinand I», en *Co-existence and Competition in Medieval Iberia*, (en vies de publicació).

²⁰⁵ Sobre aquest episodi vegeu les notes 23-25.

aliats del rei, i sense el consentiment dels jurats del regne ni dels defenedors de la mercaderia.²⁰⁶

Això no obstant, l'extensió del salconduit podia resultar beneficiosa o, si més no, justificar-se bonament, si l'objectiu que es perseguia, com bé havia esmentat el lloctinent del regne en defensa pròpia, era saldar els danys d'una presa i retornar els béns robats. La governació de l'illa continuà admetent corsaris malfactors que decidien arribar a acords amb les seves pròpies víctimes sota l'empara dels seus salconduits. El gener de 1411 s'obtenia la notícia que el menorquí Miquel Esquella, al capdavant d'un lleny armat, havia pres un bisbe i diversos cavallers francesos a les mars de Provença. A la seva arribada a Alcúdia i un cop assabentats dels fets, el lloctinent del batlle el volgué empresonar, moment en el qual en Miquel el ferí amb un coltell i fugí.²⁰⁷ Cinc anys més tard, concretament el gener de 1416, a petició dels fiadors del menorquí – Andreu Bramona de Santanyí, Guillem Pou d'Alcúdia, i Joan Jorba, paraire de Mallorca – el lloctinent expediria a Miquel Esquella un guiatge per poder desembarcar a l'illa de manera segura i poder-se aclarir i compensar els danys al ciutadà de Mallorca Nicolau Mos a causa d'una galiota que li prengué a la cala de Ciutadella. No sabem exactament si aquell episodi tenia res a veure amb l'anterior, però és possible que estiguessin connectats, ja que el menorquí també hauria de satisfer al de Mallorca les despeses dels processos judicials que aquest havia portat contra ell a la cúria del governador del regne, del bisbe de Mallorca i del Papa.²⁰⁸

En una altra ocasió, el detentor de la governació remarcà de manera explícita que adjudicava un guiatge a Antoni Mas, patró de nau de Mallorca, en aquells moments present a l'illa d'Eivissa, amb voluntat i consentiment dels presoners i perjudicats per n'Antoni, havent obtingut també consell d'Arnau Sala, doctor en lleis i assessor del lloctinent, i Pere Casaldàguila, procurador reial.²⁰⁹ S'expedí també un salconduit als

²⁰⁶ L'aplicació del guiatge a les embarcacions que portessin vitualles només es consentiria si existia una real necessitat de les mateixes. És curiós que l'esmentada ordre, reproduïda a Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas*, II, 481-482 (doc. 330) amb data del 28 de maig de 1443, es trobi continguda també entre la documentació de les despeses extraordinàries dels jurats de Mallorca, però amb data del 28 de març de 1449. De fet, l'1 d'abril de 1449 el rei sol·licità la confirmació de l'execució de la mateixa. (ARM, EU 18, 95r-96v. 1 abril 1449). Per tant, no sabem si realment la persistència del problema feu necessària l'expedició de l'ordre dos cops, el 1443 i el 1449, o si algun dels dos documents tendria la data equivocada.

²⁰⁷ ARM, RP 3505, 82r. 10 gener 1411.

²⁰⁸ ARM, AH 95, 10v-11r. 15 gener 1416.

²⁰⁹ ARM, AH 97, 140r-v. 15 juliol 1421.

responsables d'haver segrestat una galiota sense consentiment del seu patró i sense prestar les seguretats a les que estaven obligats els corsaris. Gràcies a l'empara d'aquest, Antoni Busquet pogué refermar la seva activitat com a corsari.²¹⁰ Al patró eivissenc Bartomeu Clarà també el guiaren a condició que posés en llibertat n'Agustí Joan, pescador que el patró havia pres durant els dies anteriors, passant per les mars de Mallorca.²¹¹ En altres ocasions, els salconduits del governador de l'illa permeteren donar refugi a naus barceloneses que solien combinar els seus viatges mercantils al Llevant amb altres empreses de pillatge. Fou el cas de la nau Juliola, comandada per Andreu Aparici, que l'octubre de 1424 rebia un guiatge per poder retornar els béns que havia pres al patró portuguès Llorenç Ivanyes;²¹² o el de la nau del ciutadà de Barcelona Bartomeu Pisà, que sol·licità explícitament el salconduit de la governació quan arribà a Mallorca, el setembre de 1425, ja que patia que el poguessin inculpar d'algunes preses.²¹³

3. El resultat de les empreses corsàries: els botins

Gràcies a la comptabilitat del procurador reial de Mallorca, tenim accés a les rebudes extraordinàries del fisc del monarca, que contenen, entre d'altres entrades no ordinàries i, per tant, imprevistes, la part corresponent al rei de les captures que els corsaris o patrons d'altres embarcacions armades decidien portar a l'illa perquè fossin reconegudes i/o venudes.

En primer lloc, és necessari deixar constància del caràcter d'aquesta font i dels límits de la informació que conté. Si bé és veritat que conforma un cas privilegiat per conèixer de primera mà el resultat de les activitats corsàries, de vegades amb la fortuna de comptar amb ulterior informació com la dels llocs o les circumstàncies en què s'havien efectuat les preses, la font no assenyala en cap cas de manera exhaustiva ni totes les captures efectuades pels corsaris illencs, ni tan sols la totalitat de les seves

²¹⁰ ARM, AH 98, 224v-225r. 29 octubre 1421.

²¹¹ ARM, AH 101, 238r-v. 4 octubre 1424.

²¹² ARM, AH 102, 259v-260r. 12 octubre 1424.

²¹³ ARM, AH 104, 249v-250r. 17 setembre 1425. Pisà estigué sovint al capdavant d'iniciatives corsàries, tant per compte propi com de la ciutat de Barcelona. De fet, l'any anterior fou inculpat d'haver pres mercaderies d'un musulmà que comerciava amb Mallorca. Sobre els seus actes, vegeu les notes 20, 104 i 345.

vendes. Independentment del seu grau d'exhaustivitat, el qual, com és el cas també de la que contenia les llicències de cors, no sembla que fos complet, sinó que podia ser que hi faltessin dades, la mateixa naturalesa dels registres exclou la declaració d'alguns botins. És així que, a través de les rebudes extraordinàries de la procuració reial, hom té accés exclusivament als béns que eren sotmesos al pagament del quint reial, exceptuant-ne aquells que havien estat eximits pel monarca o els que resultaven d'armaments sobre els quals el rei havia renunciat a qualsevol part. Normalment, les esquadres ciutadanes i, de vegades, també alguns dels components dels estols reials obtenien la gràcia del quint, d'aquí que només els armaments de particulars apareguin com aquells que abonaven la part pertanyent al rei sobre les captures, quedant, així, invisibles, les d'altres combois armats de caràcter institucional.

El dret del quint era el terme genèric per referir-se a aquella porció que correspondria al rei del total del botí, però no necessàriament consistia en una cinquena part, sinó que era variable i, fins i tot negociable, en funció de les expectatives dels patrons i de l'interès i les perspectives del procurador reial d'obtenir riques retribucions econòmiques (el dret de quint comptant el vintè, el trentè com a dret de quint...). Només en unes poques ocasions apareix ja a la llicència de cors la part acordada entre el procurador reial i armadors en cors de la quantitat que aquests li haurien d'entregar al primer sobre les captures, cosa que significava una certa garantia del retorn d'aquell patró.²¹⁴

La fracció del rei solia extreure's del preu de venda dels béns obtinguts per dret de guerra, però cal tenir present que no sembla que els patrons tenguessin l'obligació de vendre tot el que havien capturat a la vegada ni en el mateix lloc. En principi, les lleis corsàries contemplaven el retorn del corsari al port on s'havia armat com una de les mesures clau per al control de les seves activitats. Només un cop desarmat en el port on s'havia embarcat podria compensar i fer balanç dels guanys amb els parçoners i els armadors de l'embarcació, i sotmetre les captures al control de les autoritats. Elles serien les que haurien d'analitzar la seva naturalesa i decretar si eren de "bona guerra", és a dir, provinents d'enemics o adversaris polítics, o no, segons els preceptes d'una guerra justa. Era també una manera de sotmetre el patró a un control final i provar-ne

²¹⁴ Vegeu López Pérez, «Piratería y corsarismo», 189-193 i l'apèndix "Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)".

la seva lleialtat. A la pràctica, però, no totes les llicències corsàries comprenien – o, almenys, no s’ha conservat a la documentació – la clàusula que obligava el corsari a retornar al port on s’havia armat, la declaració de totes les preses a les autoritats competents per satisfer l’impost reial i l’encant públic de les mateixes. És més, quan s’analitza el pagament de la part corresponent al rei sobre les captures, es descobreix l’existència d’una gran tolerància i capacitat d’adaptació a l’hora de procedir a la venda dels botins, la qual cosa podria apuntar a què les vendes no necessàriament eren compreses entre les obligacions que havien de complir els corsaris al seu retorn o, en cas contrari, seria una de les condicions menys acceptades.

Per una banda, la documentació fa referència a una certa llibertat per part dels patrons que els hauria permès col·locar els béns obtinguts de les seves incursions en els mercats que consideressin més convenients. Sembla ser que les vendes eren consentides sempre que es produïssin dins dels límits territorials sotmesos a la mateixa autoritat política. Per una altra, existeixen prou evidències de les rebaixes o regatejos establerts entre els corsaris, un cop arribats amb diverses captures, i els funcionaris del fisc reial, per tal que en fessin venda a l’illa i no marxessin a altres ports. De fet, en aquests casos, els patrons solien demanar un guiatge a les autoritats que els emparés de represàlies mentre posaven les captures a disposició del mercat, a la qual cosa els oficials accedirien de bon grat arran de les grans quantitats que obtendrien com a resultat de la venda de les captures. És també possible que alguns d’aquests patrons haguessin efectuat les preses de manera esporàdica, en una empresa no planificada i, fins i tot, sense llicència d’atac. És, per això, comprensible que les persones registrades com a detentores de patents obtingudes de la governació mallorquina no coincideixin sempre amb les que s’hi adreçaren per fer venda dels seus botins i pagaren la part corresponent al rei. També en aquest cas es podria apel·lar a la poca exhaustivitat de les dades, però sabem que almenys no tots els corsaris estaven obligats a vendre on s’havien armat i, en cas que la presa hagués estat sobre enemics dels quals el rei havia cedit el quint, no haurien, tanmateix, quedat registrats. Aquest fenomen s’aprecia també a la capital del regne de València, allà on concorrien els corsaris armats en altres port de la costa valenciana, sobretot aquells situats més al sud – com Alacant, Elx, Oriola o Guardamar – per fer reconèixer les preses al batlle general del regne, única autoritat amb potestat per decretar si eren de bona guerra i, en ocasions, també per procedir a

la venda dels botins allà.²¹⁵ I també a l'illa de Sicília on, per cert, recorrien sovint corsaris mallorquins per abocar-hi les seves preses.²¹⁶

Els xantatges sobre la possibilitat de portar les preses a vendre a altres mercats motivava tant la rebaixa del quint com l'opció de què el seu abonament no recaigués sobre els venedors, sinó en els compradors. Els corsaris, d'aquesta manera, no perdrien res i la hisenda reial rebria igualment la seva part. La gran flexibilitat mostrada pels recaptadors del fisc, que es movia entre una gran variabilitat de fórmules per a la satisfacció de l'impost corsari, comprenia també, en situacions més aviat excepcionals, el cobrament del quint no sobre el preu de venda de les captures, sinó sobre una estimació d'aquest, de manera que és possible que ni tan sols totes les vendes efectuades a l'illa haguessin abonat també allà el dret pertanyent al rei.

En definitiva, a través de l'impost sobre les captures es té accés a una informació del tot preuada i privilegiada que ofereix una finestra a l'impacte dels armaments que guerrejaven a favor del rei, encara que les dades no es puguin prendre en cap cas com exhaustives o definitives. Corresponen, com en tantes altres ocasions, a un càlcul de mínims, valorat més per la gran qualitat del seu contingut que per la quantitat dels testimonis conservats.

Amb anterioritat a la venda i a la satisfacció dels impostos sobre les preses, aquestes havien de ser, però, reconegudes pels oficials, per provar-ne la seva legitimitat. Si bé no s'han conservat, a Mallorca, les fonts corresponents als interrogatoris als quals se sotmetrien els captius per provar la seva procedència d'un país amb el qual el rei d'Aragó estava en guerra, la qual cosa els convertia en presa justa i permetia la seva venda com esclaus en encant públic, sí que han quedat certs vestigis en la documentació que proven l'efectiva realització d'aquella pràctica. En els pagaments del quint se solia fer referència a què els musulmans captius, *segons muxiferant*, o *segons deposició per ells feta migensant torsimany*, havien jurat, com era acostumat, el lloc i les condicions

²¹⁵ Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento», 10-13, 18-19 i 39; Idem, «La piratería y el corso», 65.

²¹⁶ H. Bresc va identificar en el joc del doble port, d'armament i de venda de les captures, un dels subterfugis de frau. En paral·lel, però, els corsaris de diverses poblacions podien actuar conjuntament i acordar-se: els de Calàbria i Sardenya mantenien els ports sicilians d'auxiliars, mentre que els corsaris mallorquins i de Càller eren acollits a Palerm per a la venda de preses. Els habitants de Siracusa solien armar a Malta i Messina, al seu torn, actuava de base per als corsaris de Capri. Bresc, «La course méditerranéenne», 98.

de la seva captura.²¹⁷ La documentació referent a aquelles confessions sí que s'ha conservat, per exemple, a la ciutat de València, essent una font de gran valor per a l'estudi de les seves procedències – que, a la vegada, és indicatiu de les zones on actuaven els corsaris – o, fins i tot, de les seves professions i estatus dels seus capturadors.²¹⁸ La percepció de l'impost corsari en aquell indret, en canvi, es conserva només a partir de la reforma que introduí Joan Mercader en ascendir a la batllia general el 1412 i que s'inclou en el projecte de centralització i reordenació implantada per la monarquia Trastàmara, que afectà també els registres dels moviments dels musulmans fora del regne.²¹⁹

Per una banda, per tant, al regne valencià s'hi poden rastrejar amb molta més profunditat les condicions en què foren capturats els captius, les seves procedències i informacions de caire més personal, així com també les que fan referència als seus compradors, gràcies a les confessions dels captius. Per una altra, a través del pagament dels impostos corsaris es té accés, com també a Mallorca, a la percepció del quint reial per part del mestre racional de la batllia només sobre aquelles captures – de captius, però també de mercaderies – obligades a abonar-lo. Una lleugera comparació amb les dades mallorquines és possible gràcies al treball dels autors que han analitzat d'una manera directa aquelles fonts. I, al respecte, el gran decalatge entre la quantitat de captius presentats i venuts en un indret i en l'altre, essent molt superiors els de València, es justifica, a priori, per les pròpies dimensions del territori comprès – els comptes de la batllia general recollien l'activitat dels corsaris armats a la mateixa ciutat, però també a

²¹⁷ ARM, RP 3854, 165r. 6 octubre 1436; ARM, RP 90, 79v. 4 novembre 1439.

²¹⁸ La font de les confessions de captius conservada a l'Arxiu del Regne de València ha estat objecte d'estudi per part de José Hinojosa Montalvo, «Confesiones y ventas de cautivos en la Valencia de 1409», *Ligarzas* 3 (1971): 113-2; Idem, «Tácticas de apresamiento»; Idem, «De la esclavitud a la libertad en el reino de Valencia durante los siglos medievales», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 431-70; Francisco Javier Marzal Palacios, «Esclavos nazaríes en Valencia a inicios del siglo XV: un reflejo de la frontera marítima bajomedieval», en *III Estudios de Frontera. Convivencia, defensa y comunicación en la frontera* (Jaén: Diputación provincial de Jaén, 2000), 475-89; Salicrú i Lluch, «Luck and contingency?», 349-362; Eadem, «Des êtres sans passé? La question du bagage professionnel des esclaves musulmans dans la Méditerranée au bas Moyen Âge», *Rives méditerranéennes*, 53 (2017): 125-38; Eadem, «¿Captores o mediadores?», 49-69; Eadem, «Fronteras que no son frontera: musulmanes a norte y sur del estrecho de Gibraltar en el siglo XV», *Vegueta: Anuario de la Facultad de Geografía e Historia* 18 (2018): 257-277; Eadem, *Passats simples, passats complexos*; Blumenthal, *Enemies and Familiars*, 20-28.

²¹⁹ Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento», 35. Vegeu també l'apartat "Els delmaments de sarraïns valencians".

altres ports propers amb una gran i marcada activitat corsària – i pel doble origen de l'obtenció dels captius, a partir de les incursions marítimes, però també terrestres.

Tampoc a la ciutat comtal s'haurien conservat les confessions preses tant als esclaus com als patrons de les embarcacions amb les quals desembarcaven al port que, per explícita ordinació de les autoritats municipals barceloneses, el batlle general hauria hagut de registrar a partir de 1433.²²⁰ I, si bé el pagament dels impostos corsaris haurien d'aparèixer, en paral·lel a com succeeix en els altres dos regnes, en la comptabilitat extraordinària i, en concret, a les entrades del batlle general de Catalunya, un sondatge i exploració superficial d'aquell fons a l'Arxiu de la Corona d'Aragó posa ja de manifest la poca informació al respecte. Com també s'aprecia des del punt de vista de la mobilitat dels musulmans, les dades semblen ser més minses i disperses que les dels altres dos ports. Els escassos testimonis de la percepció del quint reial sobre les preses per part del batlle general apunten cap a una duplicitat d'opcions: o bé les fonts no han gaudit de la sistematització – sempre relativa – que ha acompanyat les seves homònimes en els regnes valencià i mallorquí, o realment Barcelona no destacà per ser un centre d'atracció per a la venda dels botins de corsaris particulars, o almenys no al nivell de les altres dues ciutats. Això no significa, al contrari, que aquella ciutat no representàs un gran pol de la iniciativa armadora i fos l'origen de grans empreses ofensives, però destaquen en ella les empreses de caràcter institucional i d'aquells grans armadors que oferirien els seus serveis al rei; dues modalitats de guerra que, per les específiques circumstàncies que les caracteritzaven, es veien sovint exemptes de l'abonament del quint. De tota manera, i malgrat la impressió d'una primera aproximació als registres del mestre racional, quedarà pendent per un futur una major indagació en aquest aspecte.

Per acabar una petita introducció a la qüestió de la presentació i venda de les preses, queden del tot fora dels límits d'aquest estudi els procediments de repartiment dels botins entre els interventors en l'armament i els diversos membres de la tripulació.

²²⁰ Vegeu el treball monogràfic respecte a aquesta ordinació municipal a Ivan Armenteros Martínez, «Regular las declaraciones de buena guerra en un centro del comercio interregional de esclavos: Barcelona, 1433», en *A l'entorn de la Barcelona medieval. Estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé Vives*, ed. Manuel Sánchez Martínez et al. (Barcelona: CSIC, 2013), 25-38; a més de Idem, «Ritmos y dinámicas de un mercado de esclavos (1301-1516)», en *Les esclavages en Méditerranée. Espaces et dynamiques économiques*, ed. Fabiana Guillén i Salah Trabelsi (Madrid: Casa de Velázquez, 2012), 111-114; Josefina Mutgé i Vives, «Les ordinacions del municipi de Barcelona sobre els esclaus», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, ed. Maria Teresa Ferrer i Mallol i Josefina Mutgé i Vives (Barcelona: CSIC - Institución Milá y Fontanals, 2000), 245-264.

Unes primeres pautes de divisió del botí entre els participants en l'armament i els dirigents de les operacions corsàries les ofereixen alguns capítols continguts en el Llibre del Consolat de Mar,²²¹ però és possible que, a la pràctica, la modalitat de distribució dels guanys entre els propietaris o parçoners i els armadors depenguessin de les condicions prèviament acordades i signades per ells davant notari. En serien un exemple els contractes signats entre el monarca i patrons particulars per a l'ús de les embarcacions d'aquests en les seves guerres,²²² però també entre persones privades.

Aquesta informació és accessible a través dels protocols notarials, però no de la documentació oficial, de caràcter reial, aquí emprada. Per oferir-ne un exemple referent al regne de Mallorca, el divendres 31 de desembre de 1457 es reuniren davant notari Gabriel Genovard i Jaume Safortesa, ciutadans de Mallorca, propietaris d'una nau, i Bartomeu Negre, guixer; Vicent Far, blanquer, i Joan Valls, teixidor de Mallorca, armadors, per concordar l'armament en cors de la nau dels primers, present al port de Portopí. Els capítols acordats i signats comprenien, en primer lloc, els compromisos i les inversions de cadascuna de les parts: mentre que els propietaris havien d'oferir la nau ben eixarçada i proveïda de vitualles, els armadors es comprometien a embarcar-se, ells tres, a la nau, juntament amb trenta companyons, entre els quals hi haurien de constar quatre mariners, que anirien a sou d'en Bartomeu, en Vicent i en Joan. Els altres mariners i companyons serien aportats i pagats pels propietaris de la nau, mentre que si en algun moment de la travessia faltava el pa, aquest hauria d'anar a càrrec dels armadors, fins a vint quintars. A la primera presa que fessin, *de açò que Déu los derà entre mans*, era previst que s'elegissin dos botiners, un per part de la companyia dels propietaris i un altre per part de la companyia dels armadors, els quals haurien de resguardar totes les robes i béns que es capturessin. Un cop obtingut el botí, se n'haurien de fer tres parts, a excepció del buc que fos pres, amb l'eixàrcia, armes i vitualles, que anirien directament per als armadors. Algunes armes, com les ballestes,

²²¹ Germà Colon i Arcadi Garcia, *Llibre del Consolat de Mar: edició del text de la Real de Mallorca, amb les variants de tots els manuscrits coneguts* (Barcelona: Cambra de Comerç de Barcelona, 2001), 841-844, concretament el capítol m298: "Así parlem de les naus armades, de les galeres de les sageties, com deuen partir ni com deuen pagar a aquells qui amb ells aniran", i 890-891, capítol 334.

²²² La informació al respecte es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Vegeu Anna Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona destinate alle spedizioni nel Mediterraneo occidentale (1420-23; 1432): funzione, organizzazione, bottino», *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 97 (1991): 167-204.

cuirasses, cervelleres, espases, broquers, calces, faldons, gocets, celades, caps i arnesos blancs de cos, cama, cuixa i braços, haurien de ser, però, repartides la meitat pels propietaris i l'altra meitat, pels armadors. De la resta de béns adquirits, dividits en tres parts, dues pertanyerien als propietaris – una part en concepte de patronia i l'altra, per la nau – i la tercera part seria per a la companya de la nau, que hauria de ser repartida equitativament segons la gent que havien aportat uns i altres. Un cop atrapada alguna nau, balener o caravel·la, en Bartomeu, en Vicent i en Joan podrien embarcar-se en el vaixell capturat amb alguns companys i mariners, sempre i quan es moguessin en conserva de la nau d'en Gabriel i en Jaume fins a arribar a port segur. Tot el que prenguessin anant en conserva també s'hauria de repartir entre tots per igual. Finalment, totes dues parts es comprometeren a complir amb allò acordat per mitjà d'un jurament per Déu i els sants evangelis i en testimoni de Bartomeu Piris, ferrer, i Tomàs Reixach, paraire de Mallorca.²²³

3.1. Els botins corsaris a Mallorca en temps de Ferran d'Antequera (1412-1416)

El buit documental existent en els registres de les rebudes extraordinàries de la procuració reial de Mallorca des de 1408 fins a l'any 1413 condiona l'estudi sobre els botins corsaris des de l'Interregne a la mort del primer rei Trastàmara a només dos anys, 1413 i 1414, durant els quals cinc combois procediren a vendre els seus botins a Mallorca i abonaren també allà els drets pertanyents al rei.²²⁴

Val a dir que no es tracta d'una època de gran escalada bèl·lica, almenys a nivell oficial, atès que els únics enemics de la Corona en temps de Ferran haurien estat els musulmans provinents del sultanat de Tunis, amb els quals no existia cap acord de pau. Sí que existia, en canvi, amb els sultanats de Granada i de Fes. Per tant, encara que sorgissin altres tipus de conflictes entre nacions en l'espai marítim, només s'haurien pogut acceptar de manera legítima les preses provinents de les terres del sultà hàfsida.

²²³ ARM, Not. 4760/F93, 2v-3v. Vull agrair la referència a la Dra. Maria Barceló Crespí.

²²⁴ Almenys sabem que entre 1408 i 1410 Martí l'Humà cedí la seva part de les captures dels corsaris armats a Mallorca a la Universitat d'aquella illa, de manera que l'absència de dades en el reial patrimoni durant aquells anys estaria justificada. López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 629, nota 63.

Si bé fins al 1413 no se signà cap tractat de treva estable amb la república de Gènova, la no existència d'aquesta tampoc no havia d'implicar per força una actitud bel·ligerant cap a les embarcacions d'aquella nacionalitat, tal i com ho posà de manifest l'atac genovès a Portopí el 1412, en el qual es feu prevaler la treva signada pel monarca anterior el 1405 i ja exhaurida.²²⁵

Això no obstant, sí que durant aquell any s'acceptà almenys una presa de genovesos. La governació de Mallorca expedí un guiatge al patró de nau i ciutadà de Mallorca Nicolau Mercè el qual havia capturat, en el port d'Eivissa, alguns béns de genovesos de la nau del venecià Gaspar de Mosto, sota la condició, però, que si el futur rei d'Aragó declarava que eren de mala guerra, hauria de restituir-les.²²⁶ És comprensible la incertesa pel que fa al comportament a seguir amb la nació genovesa, tenint en compte el vacil·lant període que va suposar l'Interregne pel que fa a les relacions de la Corona amb els seus antics enemics i també aliats. Per tant, la poca incidència corsària que il·lustra la font, tot i no ser segurament exhaustiva, es podria explicar, en part, per les condicions político-diplomàtiques que condicionaven els armaments corsaris.

Allò curiós és que no consta que cap dels capitans i patrons que feren encant públic de les seves captures a Mallorca s'haguessin armat allà. No hi ha cap vestigi que provi que aquells patrons haguessin obtingut cap patent de cors a l'illa, mentre que els que sí en varen obtenir durant aquell període, que foren vuit, tal i com s'ha vist en l'apartat anterior, no sembla que tornessin amb les seves preses al port d'armament. Fet que, tot i assumint el més que probable buit documental, no deixa de sorprendre. I el mateix es pot dir dels tipus d'embarcacions emprades: si les patents en aquells anys foren atorgades a patrons de barques i llenys de petites dimensions, els vaixells que efectuaren les preses que després es vengueren a Mallorca foren dues naus, dos baleners i una barca de vuitanta remes anomenada *balanguer*. Els seus noms apunten cap a una tipologia d'embarcació rodona de dimensions majors, ja que les barques de les patents de cors comprenien entre els deu i els vint-i-quatre remes, menys que els vuitanta apuntats, en canvi, per una barca de les que efectuà el pagament de l'impost corsari.

²²⁵ Vegeu l'apartat "Diplomàcia i conflictivitat marítima en temps de Ferran d'Antequera".

²²⁶ ARM, AH 92, 42v. 5 març 1412.

Un altre indicador de les dimensions dels vaixells corsaris i, també, de la seva capacitat bèl·lica, seria el nombre i la magnitud de les preses. Les víctimes són, com no podia ser d'altra manera, sempre musulmans, i els botins comprenen sobretot captius, que eren les preses més preuades. Els nombres van des d'un sol moro, a més a més, *vell i despoderat*, capturat a "terra de moros" per la nau de Francesc Patí, als cinquanta-nou musulmans que anaven de Salé a Bugia en un caro de moros i que foren capturats pel corsari Pere Aimer a les mars de Gibraltar.²²⁷ A més, es fa referència a què els dits moros estaven fugint de Salé, al sultanat de Fes, i emigrant a Bugia, sota l'òrbita hàfsida, a causa de la gran fam que hi havia en aquells moments a la terra de Salé.²²⁸ A part de deu musulmans, la nau del sicilià Giacomo Ventura també havia pres alguna quantitat de forment i mantega, mentre que la barca de vuitanta remes havia capturat cuiram, forment, ordi i vuit musulmans. Joan Peris, en canvi, portà a vendre a Mallorca el resultat de dues captures: una efectuada a les mars del Rif, de la senyoria de Fes, i una altra a les mars d'Almuñécar, on feu ferir a terra un caro de moros. El resultat de totes dues preses es traduïren en dos caros de moros, tretze captius, un poc de fusta i pols d'orxella.²²⁹

No tots ells abonaren al fisc reial les mateixes quantitats. Com ja s'ha indicat anteriorment, la part corresponent al quint era fruit d'una negociació entre els recaptadors i els corsaris i podia variar, per tant, segons les circumstàncies. Una reducció de la percepció del rei sobre el botí podia ser un estímul per a la venda de les preses. En èpoques anteriors, durant les dues darreres dècades del segle XIV, el procurador reial de Mallorca hauria rebut entre una vintena i una quinzena part del botí, proporcions que haurien tendit a reduir-se encara més durant la primera dècada del segle XV, en què, tret de dues ocasions on hauria rebut una desena part i una que hauria recaptat la vint-i-cinquena, en les altres s'hauria quedat amb la trentena o amb la quarantena porció dels botins corsaris.²³⁰ Segurament, l'investida hàfsida de la fi de la catorzena centúria i d'inici de la quinzena hauria plantejat la necessitat de motivar l'ofensiva

²²⁷ ARM, RP 3829, 158r. 15 maig 1413; 159r. 4 abril 1414.

²²⁸ És curiós que un altre testimoni de l'època, aquesta vegada pertanyent a un jueu que fou pres per un corsari i portat a la ciutat de València, declarà que estava fugint de Tremissèn a causa de la gran carestia que hi havia. Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento», 24-25.

²²⁹ Ibidem, 158r. 27 maig 1413; 158v. 29 maig 1414; 8 juliol 1413. Sobre el comerç de l'orxella a la Mallorca del segle XV vegeu Ramon Rosselló Vaquer i Jaume Bover Pujol, «El comerç de l'orxella: Mallorca, s. XV. Algunes notes», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 57 (2001): 283-288.

²³⁰ López Pérez, «Piratería y corsarismo», 197-198; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 610-614.

corsària i, per això, es reduïrien les taxes a pagar al fisc reial, entre d'altres mesures que afavorien aquelles activitats.

El 27 de maig de 1406, responent a la petició de la ciutat i regne de Mallorca, Martí l'Humà acceptà que tots els armaments en cors en el regne de Mallorca poguessin prosseguir sense necessitat de demanar llicència, tot i que presentant les ineludibles garanties i seguretats pròpies dels armaments que, per altra banda, només haurien d'abonar la quarantena part de les preses a les arque reials.²³¹ No sembla, però, que es complís aquell precepte, sinó que el quint continuaria essent circumstancial i seguiria variant tal i com ho havia fet fins aleshores. Per altra banda, l'exempció de la llicència probablement feia referència a algun tipus de taxa que gravaria l'obtenció d'aquell document en concret, perquè els armaments corsaris, ja constessin només dels juraments establerts pels patrons o també de la llicència, continuarien registrant-se en els guiatges mallorquins com en èpoques anteriors.

De les cinc preses presentades a Mallorca els anys 1413 i 1414 dues pagaren una vint-i-cinquena part; una, una trentena part i, dues més, una quarantena. Almenys en dos d'aquests casos, la font indica que la porció destinada al rei fou decidida davant l'amenaça del patró de marxar a un altre lloc a fer encant del seu botí. Un d'ells fou el sicilià Giacomo Ventura, al qual el procurador reial feu la gràcia de pagar el dret del quaranta, és a dir, una quarantena part, la porció més baixa que pogué arribar a rebre el fisc reial per aquests tipus d'ingressos. En el segon cas, la rebaixa degué estar motivada per la importància de la presa, que constava d'un caro amb cinquanta-nou musulmans, tot i que el corsari tampoc abonà el mínim, sinó la vint-i-cinquena part. El responsable d'aquella empresa, Pere Aimer, segurament no deuria haver armat a Mallorca, atès que es deixa constància explícita de què el patró havia obtingut llicència i consentiment del regent de la governació per a procedir a fer les vendes a l'illa. Allò curiós, però, és que el guiatge li havia estat concedit el 27 de setembre de 1413 per una durada de quatre mesos, i fins al 4 d'abril següent el procurador no rebé la part corresponent de les preses.²³² En una altra ocasió, en canvi, concretament la de la venda

²³¹ ACA, Cartes reials de Martí l'Humà, Caixa 9, 998. Barcelona, 27 maig 1406. Vull agrair la referència a la Dra. Roser Salicrú i Lluch.

²³² ARM, AH 92, 377v. 27 setembre 1413; RP 3829, 159r. 4 abril 1414. En el guiatge, atorgat no només a Pere Aimer sinó també al copatró del *balenguer*, Martí Sanxís, s'arrodoneix a seixanta el nombre de musulmans capturats.

d'un botí que constava de cuiram, forment, ordi, a més d'alguns musulmans, el pagament de l'impost reial recaigué almenys sobre un dels compradors del cuiram, i no damunt els corsaris.²³³

Per altra banda, Pere Aimer i Martí Sanxís, de probable origen castellà, no foren els únics corsaris autoritzats a vendre les seves captures a l'illa, encara que no n'apareguin més en els registres de la procuració reial. Almenys dos patrons més demanaren el guiatge a la governació per assegurar-se la immunitat durant el temps que desembarcaven les captures i procedien al seu encant. No coneixem, però, les particularitats dels seus botins, a la vegada que es reafirma la idea de la parcialitat de la font. Ho feu Juan Pérez de Fuenterrabía (Hondarribia), del regne de Castella, patró d'un *balanguer* que arribà a les mars mallorquines el juliol de 1413 amb un caro *morisc* que transportava tretze moros, que havia pres a l'estret de Gibraltar. El lloctinent li acceptà un guiatge per dos mesos que l'eximia de qualsevol crim o deute contret fora del regne de Mallorca a excepció, però, que hagués atacat a súbdits del rei o als seus aliats.²³⁴ De moment, només es pot justificar amb la mancança d'exhaustivitat de la font que conté la percepció dels impostos corsaris el silenci sobre aquesta presa i també l'esmentada més amunt de genovesos, a mans del ciutadà de Mallorca Nicolau Mercè.

3.2. Les preses durant el regnat d'Alfons el Magnànim (1416 i 1435)

A través del rastreig dels botins que pagaren els drets del rei al regne de Mallorca, sí que és perceptible l'escalada bèl·lica que encetà Alfons a partir de 1420 i que caracteritzaria la major part del seu regnat. Al contrari de la impressió que emanava de l'expedició de patents corsàries, que il·lustraven la iniciativa d'un reduït col·lectiu de patrons/armadors especialitzats que no haurien variat gaire la seva activitat respecte al període precedent, tant pels impostos percebuts de les captures, com per les víctimes compreses o les embarcacions emprades en els atacs, la visió que donen els botins és tota una altra.

²³³ Antoni Melis pagà al procurador 2 lliures, 7 sous restants de les 39 lliures 17 sous que li devia de la compra del cuiram per les quadrelles de la barca (ARM, RP 3829, 158v. 29 maig 1414).

²³⁴ ARM, AH 92, 321r. 3 juliol 1413. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 81.

3.2.1. Els patrons i les embarcacions

Com ja s'ha destacat en el període de govern de Ferran d'Antequera, no deixa de sorprendre que no apareguin les vendes i la satisfacció del quint reial de la gran majoria d'armaments amb capital mallorquí que obtingueren la llicència de cors de la governació de l'illa, fins i tot d'aquells la patent dels quals feia explícita menció al retorn a Mallorca per procedir al reconeixement i a l'encant públic del botí. Només en un sol cas es pot casar la referència a un permís de cors amb el posterior abonament dels drets del rei i és precisament el d'un armament que fou a priori reprès per haver marxat de Mallorca sense prendre les seguretats requerides als patrons de totes les embarcacions que s'armaven.²³⁵ Almenys en altres dues ocasions, els patrons que satisfan els drets reials sobre les preses havien obtingut en algun moment anterior un permís de cors del lloctinent, encara que l'autorització i l'atac no corresponguin al mateix període. Seria el cas del patró eivissenc Joan Ubach, al qual li expediren un guiatge el setembre de 1421 perquè pogués fer venda de tota una presa que havia portat a Mallorca, en concret, cinc musulmans que havia obtingut per mitjà de dos desembarcaments, un prop de la ciutat de *Miro*, en el regne de Tremissèn, i l'altre, entre Brecht i Tenes. I el qual, el febrer de 1425, obtendria una llicència de cors de part del governador de l'illa.²³⁶ També a Jaume Martí, esmentat com a habitant d'Eivissa i patró d'un llaüt gros o *rampiment*, el governador de Mallorca li expedí un salconduit el 1425, encara que no es mencionin les raons. L'any següent, consta que Jaume Martí, que apareix com a ciutadà de Mallorca, però probablement era el mateix, patró d'un lleny de dotze remes, armava contra moros amb permís de la governació, mentre que només consta que abonés els drets del rei pertanyents al botí de provençals que portà a vendre a Mallorca el juliol de 1449.²³⁷

Els botins portats a fer encant a Mallorca o a sotmetre'ls al judici de les autoritats reials i que, en conseqüència, hagueren de satisfer els impostos corsaris mostren una

²³⁵ Es correspon a la galiota armada d'Antoni Busquets, que després que el seu còmit i escrivà la traguessin de Mallorca de manera furtiva, va normalitzar la seva activitat corsària i capturà un llaüt d'una barca de genovesos que havia arribat a Portopetro, obligant els genovesos que hi estaven embarcats a rescatar-se per 45 dobles. Vegeu les notes 83-85.

²³⁶ ARM, AH 98, 182v-183r. 4 setembre 1421; RP 3832, 107r. Agost 1421; AH 104, 55v. 26 febrer 1425.

²³⁷ ARM, AH 105, 214v-215r. 23 agost 1425; AH 107, 135r-v. 4 juliol 1426; RP 3860, 47v. 24 juliol 1449.

realitat marítima caracteritzada per l'activitat de patrons de diversos indrets i nacionalitats, així com per l'actuació de les grans embarcacions armades per gent adinerada i socialment influent, que en determinats moments també les oferiren al monarca.

Al respecte, destaca el permís que el lloctinent expedí a sis galeres més una nau de castellans per poder fer encant públic a Mallorca del botí que havien obtingut de musulmans. Es veu que els patrons de les galeres havien arribat a l'illa, qui sap si per obtenir refrescament o vitualles, però no tenien intenció de desembarcar-hi allà les preses i molt menys de pagar cap dret a la procuració reial, ja que sostenien que havien obtingut "gràcia del rei per no pagar", de la qual gaudien els vaixells incorporats a l'estol del monarca. Els encarregats del fisc, però, valorant la magnitud de la captura, que comptava amb vint-i-nou captius i algunes mercaderies, decidiren fer pagar la vintena part del preu de venda dels béns als compradors i no als venedors, capturadors en aquest cas. Entre les mercaderies hi devia haver cereals o qui sap si altres tipus de queviures, atès que el guiatge que els emparà fou atorgat també en virtut del privilegi de vitualles. Entre els patrons hi havia dos cavallers, Gutierre de Nava i Sancho Delmo; mestre Antoni de Ferrera, patró de la galera de Bernat de Centelles; Pere Caldes, Simó Corso i Pere Ripoll, de Perpinyà. Un d'aquests era també patró de la galera del comte de Quirra, una de les màximes autoritats reials a l'illa de Sardenya, i un altre, de la galera del comte Vicentello d'Ístria, responsable de les possessions de la Corona a l'illa de Còrsega.²³⁸ Galeres, per tant, mobilitzades per grans nobles en favor del monarca i que actuaven sota les seves ordres.²³⁹

Aquestes augmentarien sobretot a partir de la derrota de Ponça de 1435, de la mà d'alguns armadors mallorquins. Especialment actiu en aquest sentit fou el ciutadà de Mallorca Joan Descatllar, del qual sabem que el juny de 1436 havia obtingut llicència

²³⁸ ARM, AH 107, 290v-291r. 17 novembre 1426; RP 3834, 173r.

²³⁹ Totes aquelles galeres, tant la de Gutierre de Nava, Sancho Delmo, Bernat de Centelles, el comte Vicentello i el comte de Quirra foren incorporades pels seus senyors a l'estol reial en la primera expedició del Magnànim el 1420, al finançament de les quals també hi contribuï la monarquia. Francisco de Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», en *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Valencia: Librerías «París-Valencia», 1896), 100-102 (doc. 31). Pel que fa a Gutierre de Nava, provenia d'una família d'origen ibèric, però emigrada a Sicília i considerada siciliana. Gutierre – esmentat també com Goterri o Gutiérrez – era senyor de Scilla, castlà de Malta i almirall de l'esquadra siciliana. Prestà diverses contribucions al rei Alfons per a la conquesta de Nàpols i fins i tot caigué presoner en mans dels genovesos a la batalla de Ponça. Mario Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 406-407.

del lloctinent per armar la seva galiota en cors i que l'agost del mateix any havia disposat una galera a servei del rei. Ja anteriorment, hauria armat un bergantí que almenys algun cop actuà al costat d'altres dos patrons de galiota de Mallorca, Bartomeu Prats i Jaume Pasqual, atès que en conserva donaren caça a una galiota *morisca*, concretament a quinze milles d'Alger, en el cap de *Mitifús*, que els proporcionà un botí format per alguns moros i altres robes i mercaderies.²⁴⁰ I el 1435 també apareix com a capità d'una nau armada anomenada "d'en Cabinda" i d'una galiota armada de Mallorca patronejada per Joan de Galiana i Ponç Descatllar. Com a tal, declarà i procedí a la venda d'una nau genovesa, a la qual feu donar amb la proa a terra a les mars de Mers el-Kebir (*Masse Alcabip*), a Barbaria, i en la qual s'hi trobaren pertinences de musulmans.²⁴¹ No apareix, en canvi, l'encant de captius que consta que produí aquell mateix any Joan Descatllar d'una galiota de moros armada que anava en companyia d'una nau de musulmans de Bugia. De fet, sabem d'aquest fet perquè un dels musulmans que es capturaren en aquest atac, Ali Çale, fou reclamat per Joan Mercader, batlle general de València. Ell mateix havia guiat i autoritzat que aquell musulmà pogués anar fins a Orà per tal de poder-se curar d'una llúpia i infladura de coll; per tant, no podia ser considerat de bona guerra. El governador del regne mallorquí, en contraposició, es feu eco de la visió del capturador, que afirmava que la galiota on havia estat pres aquell musulmà tenia la missió de prendre i captivar fustes i navilis de cristians, en notificar-li que el seu conseller assessor, en el qual també hi formava part el procurador reial i altres juristes i doctors, havia recollit tota una sèrie d'informacions per investigar la veritat del fet. Aquest també havia considerat que n'Ali Çale era present en una galiota armada per danyar i captivar cristians i, a més, havia estat trobat desproveït de qualsevol guiatge per part del batlle.²⁴²

Pel que fa a Ponç Descatllar i a Joan de Galiana, que apareixen el 1435 com a patrons d'una galiota de Mallorca capitanejada per Joan Descatllar, tampoc sabíem de la seva activitat anterior al 1438, que és quan el primer obtingué la llicència de cors per entrar en cors amb una galiota, que després armaria en servei del rei, mentre que el segon seria protagonista d'una gran presa el 1449, la qual, per cert, tampoc consta que

²⁴⁰ ARM, RP 3853, 168r.

²⁴¹ Ibidem, 169r.

²⁴² ARM, AH 121, 140r-v. 14 juliol 1435.

abonés el dret pertanyent al monarca.²⁴³ Per altra banda, la galera del cavaller mallorquí Antoni Castell, armada en servei del monarca en diversos moments entre els anys vint i trenta, hagué també d'abonar el quint reial procedent d'algunes caixes de robes i béns de genovesos que havien estat trobades dins una nau de niçards, però que no havien estat ni declarades, ni venudes.²⁴⁴

També feu encant a Mallorca el patró de Peníscola Pere Benet, patró d'un bergantí de nou bancs del noble Rodrigo de Luna, capità de l'esquadra papal de Benet XIII. Rodrigo es movia amb la missió primordial d'atacar els infidels, però també ajudà la ciutat de València a resguardar-se dels corsaris.²⁴⁵ Armat segurament a Peníscola o en algun lloc de la costa valenciana, obtingué el salconduit que li permetia fer venda de les preses que havia fet de moros el juny de 1424, en el qual, curiosament, hi apareix ratllada l'usual excepció que declarava al marge del guiatge qualsevol presa o perjudici perpetrat en béns d'amics del rei o dels seus sotmesos, la qual cosa resulta bastant cridanera.²⁴⁶ Per altra banda, però, la venda registrada i per la qual consta que sol·licità el guiatge al lloctinent no pertany a aquell any, sinó al juliol de 1426, de manera que és possible que s'adrecés dues vegades a vendre el producte de les seves incursions a l'illa. En la declaració de preses al procurador reial, no obstant, hi apareix com a patró d'un lleny armat, probablement el mateix bergantí del noble aragonès.²⁴⁷

Bartomeu Prats i Jaume Pasqual són altres dos patrons de galiota de Mallorca dels quals no es té cap constància que obtinguessin cap llicència de cors de la governació mallorquina, però que, en canvi, sí que pagaren els drets que corresponien al rei del botí de les seves preses en més d'una ocasió. De fet, és possible que a l'entorn de 1435 estiguessin al capdavant de la galiota armada pels donzells Pere i Jordi de Sant Joan i el ciutadà Pau Sureda, a la qual la Universitat prestà algunes armes, quan actuaren en conserva del bergantí de Joan Descatllar. Almenys Jaume Pasqual apareix també com a patró d'una nau, juntament amb Bartomeu Rossinyol, patró i ciutadà de Mallorca, que els anys posteriors sí es beneficià de diverses llicències per exercir el cors, a la qual la

²⁴³ ARM, AH 126, 35v. 1 març 1438; AA 222, 48r. Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense* (Palma de Mallorca, 1881), 163.

²⁴⁴ ARM, RP 3853, 169v.

²⁴⁵ Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 104, 178-182.

²⁴⁶ ARM, AH 102, 150r-v. 26 juny 1424.

²⁴⁷ ARM, RP 3833, 178v. Juliol 1426. El procurador reial, en aquella ocasió, va haver de demanar si la presa era de bona guerra, ja que el patró no es trobava "a les seves mans" i, per tant, no el podia retenir.

Universitat també prestà algunes armes l'abril de 1434.²⁴⁸ Ara bé, no sabem el grau d'implicació dels jurats en aquelles empreses ni si algun tipus d'oficialitat en les seves missions els hauria pogut oferir un tracte diferenciat respecte als altres armaments.

En qualsevol cas, serien el mallorquí Rafel Pinyol/Pujol/Pinoll, i l'eivissenc Bartomeu Servent els patrons de la galiota d'en Jaume Pasqual que, l'estiu de 1435, capturarien una naveta *morisca* de tres timons i la vendrien a la Pitiüsa, no obstant haver promès i acordat amb el procurador mallorquí que procedirien a la venda de les preses a Mallorca.²⁴⁹ El patró eivissenc de la galiota, esmentat en un altre moment com a mariner i pilot, ja havia pagat el maig anterior el dret de quint sobre tres moros, qui sap si ja al capdavant de l'esmentada.²⁵⁰ El mateix any, una galiota de desset bancs d'en Jaume Pasqual de Mallorca, encara que no se sap per qui estava patronejada, també arribaria a la Vilajoiosa, al regne de València, per fer venda d'un botí.²⁵¹ El que és cert és que el mallorquí Pinoll o, més ben dit, els seus fiadors, foren obligats, l'any següent, a restituir la presa que aquest havia fet al capdavant de la galiota anomenada vulgarment d'en Jaume Pasqual d'un lleny de pescar del castellà Pere de Samiedo a les mars de Cartagena. El cònsol dels castellans a Mallorca, Bartomeu Palau, en feu instància tant al veguer com a la governació, els quals obligaren als seus fiadors, en concret, al cavaller Joan de Bach i al donzell Berenguer de Sant Joan, a la restitució de la presa. No contents amb la resolució, Esbert de Pacs, Jaume de Pacs, Guillem Bennàssar, Pau Sureda, Rafel Bach, Joan Dameto, Ramon Ros, Jaume Pasqual, Jordi de Conilleres i Joan Sureda, decidiren apel·lar la sentència.²⁵² Gràcies a aquella sentència, doncs, es té constància de l'activa participació de membres dels alts llinatges mallorquins en l'armament de la galiota d'en Jaume Pasqual i comandada per un patró a priori no relacionat amb la noblesa. Deuria ser un altre cas de la inversió de gent adinerada i políticament influent en armaments corsaris comandats i dirigits per professionals de la mar i de les operacions navals.

²⁴⁸ ADM, MSL 353, 30v. 21 abril 1434; 36r-v. maig 1434. Vegeu també l'apartat "Els préstecs dels municipis a particulars".

²⁴⁹ ARM, RP 3853, 168v. 1435; RP 90, 23r. 1 agost 1435. Mentre que un document anomena Rafel Pinyol, en altres, hi surt esmentat com a Pujol i com a Pinoll. Document citat també a Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius*, 170.

²⁵⁰ ARM, RP 90, 18r. 20 maig 1435. Document citat també a Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius*, 170.

²⁵¹ Díaz Borrás, *El ocase cuatrocentista*, 218.

²⁵² ARM, AA 221, 60r. 24 setembre 1436.

Per la seva banda, Bartomeu Prats apareixeria novament com a patró de galiota el novembre de 1435, encara que no puguem assegurar que es tractés de la mateixa armada l'any anterior pels donzells i el ciutadà mallorquí. En conserva d'una barca petita o llaüt, capturaria catorze musulmans que serien finalment venuts a Mallorca.²⁵³

És bastant acusada la presència de patrons de l'illa d'Eivissa, ja fos al capdavant d'empreses en solitari o en conserva o copatronia d'altres patrons i armadors mallorquins. A part dels esmentats anteriorment – Joan Ubach, Bartomeu Servent – d'altres foren beneficiaris dels salconduits que els permetien dur a terme la venda de les seves preses, però sense que hagi quedat constància de les mateixes. És el cas d'Antoni Albanell, patró d'un bergantí armat de dotze remos que arribà l'octubre de 1424 a Mallorca amb una presa de moros.²⁵⁴ Tot i tractar-se d'un tipus de botí que hauria hagut d'abonar el quint reial, és possible que aquest fos satisfet a l'illa d'Eivissa, d'on provenia el patró i on probablement s'havia armat i rebut la llicència. La venda, però, l'efectuà a Mallorca durant els dies següents a la seva arribada, rastrejable a través dels protocols del notari Antoni Contestí, sota la potestat del qual efectuà la venda de tres musulmans.²⁵⁵ Per altra banda, també els patrons Jaume Martí i Pere Fabregat, tots dos habitants d'Eivissa, foren els destinataris de dos guiatges per desembarcar a Mallorca l'agost de 1425, tot i que no es faci menció explícita a la possessió de captures ni n'hagi quedat cap més rastre documental al respecte.²⁵⁶

En canvi, de la balear menor només es té constància d'un únic patró que elegí Mallorca com a mercat per a les seves preses: Mateu Costa, *alias* Mateu Calís, patró de bergantí, esmentat de vegades a la documentació també com a rampí. Aquest prengué a les mars de Marsella una barca de provençals de port de trenta botes carregada de setanta-sis sacs de pastell, trenta caixes de punts i vuitanta quintars de farina, amb la qual presa arribà al port d'Alcúdia. Un cop allí, el patró menorquí es traslladà fins a Ciutat per obtenir el guiatge del lloctinent que li permetés fer encant de la captura. Aquesta

²⁵³ ARM, RP 3853, 169r. 12 novembre 1435.

²⁵⁴ ARM, AH 102, 252v-253r. 10 octubre 1424. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116.

²⁵⁵ Chaet ben Mahomet, musulmà de 40 anys, fou venut a Gabriel Pardo per 46 lliures; a Maçot, sarraí de Tunis, de 30 anys, el vengué a Simó Rovira per 55 lliures, i Maomet, d'Alger i de 16 anys, fou comprat per Lluís Bellviure pel preu de 75 lliures. Pierre Macaire, *L'esclavage à Majorque au XVe siècle* (Nîmes: Le plein des sens, 2012), 185.

²⁵⁶ ARM, AH 104, 216r. 22 agost 1425; AH 105, 214v-215r. 23 agost 1425.

fou, a priori, considerada de bona guerra per les autoritats, i el regent de la procuració reial es dirigí a Alcúdia per obtenir-ne el quint del rei que s'acordà en 140 lliures.²⁵⁷ Un any després, però, arribaria a Mallorca Pere Buyçó, procurador del mercader tortosí Guillem de la Farga, per reclamar les 140 lliures que la procuració reial havia obtingut de l'encant dels seus béns, ja que aquests eren seus i no de provençals i, per tant, no podien ser considerats de bona guerra. El mercader havia aconseguit una provisió reial signada a Barcelona el 31 d'agost de 1424, en la qual s'ordenava la restitució de tots els béns presos pel pirata Mateu Calís. És així que tant el procurador reial com el governador del regne de Mallorca obriren una investigació dels fets que s'estengué fins a l'any 1431. L'1 de desembre d'aquell any Joan de Funes, vicescanceller i tresorer del rei, hagué de comminar-los amb la requisició dels seus béns si no tornaven les 140 lliures de Mallorca pertanyents al *pobre tortosí*, més les despeses.

És així que la procuració reial de Mallorca saldà comptes amb Guillem de la Farga de les preses del patró menorquí, considerades finalment de mala guerra.²⁵⁸ L'agost de 1433 a Menorca continuaven buscant els fiadors del dit Calís i la corroboració de tal armament deu anys enrere, mentre que al desembre li tocava el torn a la governació, el lloctinent de la qual també havia rebut una part de les preses que el pirata havia venut a Mallorca, en concret 50 lliures, més les despeses. Com que el que havia estat aleshores el lloctinent, Berenguer d'Oms, no tenia més béns a Ciutat, s'envià un cap de guaita a la seva alqueria de Bunyola per fer execució de béns fins a la dita quantitat.²⁵⁹

Si ja li havia costat vuit i deu anys recuperar la part dels seus béns que havien recaigut sobre les arques reials, el mercader tortosí moriria a Tortosa la tardor de 1434 sense haver rebut encara les 1.500 lliures en què estaven valorats els béns capturats pel pirata menorquí. Per una resolució de la reina el 14 de maig, aquesta havia enviat les ordres referent a la satisfacció dels béns a Mallorca, on s'encarregaria de l'assumpte el jurista Gabriel Font, però la resolució de tot plegat ja no la veuria Guillem de la Farga.²⁶⁰ En el seu testament, faria beneficiaris d'aquest deute l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, que estava sota la supervisió del capítol catedralici i dels dirigents locals

²⁵⁷ ARM, RP 3514, 74v-75r. 11 setembre 1423; 77r. 9 octubre 1423.

²⁵⁸ ARM, RP 3522, 83r-v; RP 3525, 86r-v.

²⁵⁹ ARM, AH 119, 174r. 26 agost 1433; 229v. 7 desembre 1433.

²⁶⁰ ARM, AH 120, 81r. 2 juny 1434.

d'aquella ciutat, i el monestir de Sant Agustí de Tolosa.²⁶¹ A partir d'aquell moment, serien els consellers de la ciutat comtal els que vetllarien, per tant, per la compensació econòmica d'aquella captura il·legítima, com a perjudicats directes.

L'octubre de 1435 s'apuntava a Joan Armadams, ciutadà de Mallorca, com a responsable del deute, sense poder saber fins a quin punt hauria estat ell el comprador dels béns de la víctima i, per tant, estaria obligat a tornar-los, o si bé es tractava del fiador de Mateu Costa, que hauria de respondre per les seves malifetes. El cas és que el 22 de desembre següent el prior del monestir dels agustins de Tolosa es dirigiria a Mallorca per esclarir els fets i acordar la resolució de l'afer i la satisfacció del deute.²⁶²

No sembla, però, que les negociacions arribessin a bon port, atès que el 27 de novembre de 1439, és a dir, setze anys després de l'incident, encara no s'havia aconseguit la compensació dels danys i els consellers de Barcelona demanaven que el deute fos incorporat a les negociacions de les marques entre els territoris de la Corona d'Aragó i el regne de França, per tal que l'hospital i el convent poguessin rebre els diners que els pertocaven.²⁶³

De Catalunya fou beneficiari d'almenys dos guiatges per procedir a l'encant dels seus botins Andreu Aparici, que per un temps va ser el patró de la nau Juliola. L'octubre de 1424 sol·licità l'empara pel salconduit, atès que portava vitualles i, a més, pretenia

²⁶¹ AHCB, 1B. VI-3, 146r. 2 octubre 1434; 150r. 16 octubre 1434.

²⁶² AHCB, 1B. VI-4, 147v. 27 octubre 1435; 167v. 22 desembre 1435.

²⁶³ AHCB, 1B. VI-6, 160v-170r. 27 novembre 1439. Les indemnitzacions per robatoris i perjudicis produïts entre els súbdits del rei de França i el d'Aragó foren sovint satisfets a través d'impostos que gravaven el tràfic de mercaderies a una banda i a l'altra de la frontera, com a recurs per evitar els greus estralls que causaven en el comerç l'atorgament de marques i represàlies. Vegeu, per exemple: Josefina Mutgé i Vives, «La marca de Bernart Melhac, la corona catalano-aragonesa i el Llenguadoc (1327-1336)», *Anuario de estudios medievales* 16 (1986): 227-38; Eadem, «La inseguretad en el Mediterrani occidental. Acord entre el rei catalanoaragonès Pere el Cerimoniós i el francès Joan II de Valois por a la solució de les marques existents entre ambdós regnes (1351)», en *La Corona Catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana: actes del Seminari celebrat a Barcelona, els dies 27 i 28 de novembre de 2003* (Barcelona: CSIC, 2005), 185-202. Des de la fi del segle XIV es cobraven ja tres diners per lliura del valor de totes les mercaderies que es transportaven a una banda i a l'altra de la frontera, tot i que alternant períodes de pausa per l'entrebanc de les marques que continuaven expedint-se, no obstant el cobrament de l'impost. Aquest fou renovat el 1442 per seixanta-vuit anys i mig més. Les negociacions per al decret d'un nou impost començaren el 1437 i conclogueren el mateix 1442, d'aquí que els consellers el 1439 encara fossin a temps d'incloure el fet de Guillem de la Farga entre les indemnitzacions a tornar a través d'aquella taxa. Vegeu Carme Batlle i Gallart, «Els francesos a la Corona d'Aragó», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 372-375; Máximo Diago Hernando, «Conflictividad en las relaciones comerciales de la Corona de Aragón con Francia durante el reinado de Alfonso el Magnánimo. Las negociaciones de las marcas (1437-1442)», en *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 2001, 1113-31, i també Elena Maccioni, «Strategie di pressione politica durante il regno di Alfonso il Magnanimo: l'utilizzo delle rappresaglie», *Annali dell'Istituto italiano per gli Studi Storici* 28 (2014-2015): 357-358.

saldar un deute amb el patró portuguès Llorenç Ivanyes, al qual li havia pres algunes mercaderies. Entre els béns que el català vengué a Mallorca hi havia, efectivament, algunes quarteres de forment i onze captius musulmans.²⁶⁴ Un any més tard, tornaria aparèixer a l'illa per dipositar al mercat dues naus genoveses que havia obtingut d'una presa a les mars de Cadis, informació obtenguda gràcies al guiatge i al permís de venda que li adreçaren les autoritats, ja que, com que el rei havia cedit el quint de totes les captures a ciutadans de Gènova, les dues naus no apareixen a les rebudes del reial patrimoni.²⁶⁵ També en aquell cas, un cop havent considerat les preses de bona guerra i venuts els béns, algunes de les robes que transportaven les naus Spinola i Falamonega resultaren ser propietat de castellans i flamencs.

És possible que ja els oficials mallorquins ho sospitessin, o almenys així es desprèn de l'autorització del lloctinent al mercader i ciutadà de Mallorca Pere Net perquè pogués comprar els béns d'aquelles dues naus, però *més a sobrehabundant cautella que de necessitat*. Algunes de les mercaderies venudes foren considerades de mala guerra pels còsols de mar de Barcelona, que aquell mateix any obligaren el patró a restituir les que no fossin propietat de lígurs.²⁶⁶

Per altra banda, també el patró de Sant Feliu de Guíxols Nicolau Oliver – de vegades esmentat també com a Nicolau Salvador – arribà l'octubre de 1431 a Mallorca amb algunes robes que havia obtingut d'una nau de musulmans de Tunis amb la qual s'havia enfrontat a les mars de Trípoli. No sabem si la seva intenció era vendre les preses a Ciutat o, simplement, hi feu escala de camí cap a Catalunya; el que és cert és que, un cop a l'illa, fou obligat a pagar el dret del rei d'aquelles captures que encara no havia venudes, ja que només havia donat a l'almirall de Sicília el quint d'una part del botí que havia dipositat al mercat de Siracusa. És possible que el patró estigués interessat en vendre la resta de les captures a terres peninsulars o, per ventura, beneficiar-se'n ell mateix, d'aquí que sol·licités una certificació al procurador reial dirigida als batlles generals de Catalunya i València, en la qual els notifiqués que ja havia satisfet a Mallorca

²⁶⁴ AH 102, 259v-260r. 12 octubre 1424; RP 3833, 178v.

²⁶⁵ ARM, AH 105, 105v-106v. 30 març 1425.

²⁶⁶ Elena Maccioni, *Il Consolato del mare di Barcellona. Tribunale e corporazione di mercanti (1394-1462)* (Roma: Viella, 2019), 99-100, nota 108; 201, nota 76.

tots els drets pertanyents al rei.²⁶⁷ Anteriorment, en concret l'octubre de 1425, l'esmentat patró, referenciat aleshores com habitant de Barcelona, havia obtingut un guiatge de crims i deutes per entrar a l'illa – qui sap si per algun tema relacionat ja amb alguna captura – l'empara del qual, però, quedaria anul·lada en cas que la seva nau portés lletres, cartes, provisions o escriptures contra la Universitat de Mallorca.²⁶⁸

L'únic col·lectiu estranger molt actiu en l'art piràtica a l'entorn de les mars mallorquines fou el portuguès. Vaixells de patrons portuguesos combinaren sovint accions individuals amb les conserves d'algunes embarcacions catalanoaragoneses per assegurar l'atac d'embarcacions de majors dimensions i l'accés a botins més quantiosos. Des de la conquesta de Ceuta el 1415 per Joan I, s'incrementà la presència d'embarcacions lusitanes al Mediterrani, sobretot d'aquelles que perseguien el lucre a través de ràtzies a vaixells d'altres nacionalitats. L'activitat corsària, que havia atret fins aleshores sobretot a patrons i mariners castellans cap al negoci que les guerres entre el rei d'Aragó i els seus enemics els proporcionaven, s'obre durant la primera meitat del segle XV també a les expectatives portugueses, que trobaran en l'ambient de conflictivitat marítima una eminent font de riquesa. És així que molts patrons portuguesos, afavorits per les cordials relacions entre el seu sobirà i el catalanoaragonès, i situats en la privilegiada posició que els proporcionava l'enclavament estratègic de Ceuta, aprofitaren l'avinentesa per actuar al costat dels vaixells del rei i lluitar contra un enemic comú, com podria ser el musulmà, mentre que d'altres jugarien el rol contrari, dificultant les relacions comercials i atacant als súbdits de la Corona.²⁶⁹

En referència als que adoptaren la primera via de relacions, un dels patrons portuguesos més presents a les mars de Mallorca el 1424 fou Llorenç Ivanyes – esmentat també com Lorenzo Yanyes o Hianyes –. Al capdavant d'un balener, apareix per primer cop el juny, quan des de la governació de Mallorca li acceptaren, per mitjà d'un guiatge,

²⁶⁷ ARM, RP 89, 166r. 2 octubre 1431. A Sicília, era l'almirall l'autoritat encarregada del control dels armadors en cors: havien de jurar davant seu no perpetrar cap mal als sotmesos del rei ni als seus amics, i presentar els fiadors pertinents. De la mateixa manera, seria ell qui rebria la part pertanyent al rei sobre les preses dels corsaris. Besc, «La course mediterrannee», 98; Idem, «Course et piraterie», 754.

²⁶⁸ ARM, AH 105, 260r-v. 12 octubre 1425.

²⁶⁹ Sobre aquest col·lectiu i la participació en la navegació i els negocis marítims durant la primera meitat del segle XV, vegeu l'apartat "La pirateria portuguesa" a les amenaces del segon bloc de la tesi. La seva activitat a l'entorn de l'illa de Mallorca ha estat recentment estudiada per Barceló Crespi i Calderón Medina, «"Oriundi regni Portugalis". Portugueses en Mallorca al final de la Edad Media».

la venda de les captures que havia fet a genovesos i altres enemics del rei, les quals havien estat considerades de bona guerra. Aquestes consistien en una nau, llanes de Sant Mateu o de València, i altres béns, robes i mercaderies que havia pres de Joan Grimaldi, patró de galera genovès i enemic del rei.²⁷⁰ És possible que en aquest cas el botí de genovesos satisfés el quint reial, del qual estaven exempts els súbdits del rei, perquè precisament es tractava d'un patró d'una altra nacionalitat i que amb molta probabilitat – o al manco no s'ha trobat testimoni en contrari – no s'havia armat a Mallorca, d'aquí que li tramitessin un salconduit que li permetés fer encant de les preses a l'illa sense que pogués prendre cap mal. Aquell mateix any, passat l'estiu, el governador de l'illa li trametria una nova autorització perquè, des d'Eivissa, on es trobava el seu balener, pogués navegar i atracar salvament a Mallorca per fer-hi venda de les preses de genovesos i musulmans.²⁷¹ I, dies més tard, també s'autoritzava l'arribada de la nau barcelonesa Juliola per tal que el seu patró, Andreu Aparici, pogués retornar a en Llorenç algunes mercaderies que li havia pres. Sembla que aquest no era l'únic que havia robat alguns béns al patró portuguès; també ho hauria fet el ciutadà de Mallorca Joan del Potro, i per aquest motiu era retingut pres en el seu balener. Des de la governació de Mallorca s'hauria enviat al cap de guaita Garcia de la Cala amb ordres de remetre l'esmentat Joan a la presó reial, moment en el qual hauria caigut ell també pres en mans de n'Ivanyes.²⁷²

El portuguès aprofitaria el nou guiatge per fer venda del que havia obtingut de la captura d'un caro de moros a les mars de Barbaria: seda fluixa, dues esclaves, un bord i un captiu. Preses que a priori es negà a vendre a Mallorca i que, per tal d'obtenir-ne el quint reial, va acordar amb el procurador reial que serien els compradors els que satisfessin el vintè.²⁷³ Amb tot i amb això, en Llorenç encara marxà de l'illa sense acabar de vendre tot el que havia obtingut com a resultat de les seves incursions, entre les quals coses, denou captius musulmans i una captiva que, un cop portats a Mallorca, haurien de satisfer l'impost corresponent a l'eixida de sarraïns si se'ls emportava sense haver-

²⁷⁰ ARM, AH 102, 141v-142r. 1 juny 1424; RP 3833, 177v. 23 juny 1424.

²⁷¹ ARM, AH 101, 237v. 3 octubre 1424. Sembla que, finalment, li fou expedit el 8 d'octubre, en un document que es refereix a ell de vegades com a Llorenç, de vegades com a Joan. Ibidem, 246v-247r. 8 octubre 1424. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 116.

²⁷² AH 102, 259v-260r. 12 octubre 1424; AH 101, 259v. 16 octubre 1424. De nou, es tornen referir a ell amb el nom de Joan.

²⁷³ ARM, RP 3833, 177v. 4 novembre 1424.

los venut. Quan descobriren el fet, el capità ja havia marxat, de manera que el 23 de novembre la procuració reial es cobrà les 31 lliures i 4 sous dels drets d'eixida dels dits musulmans de les monedes pertanyents al capità que el patró de la nau Juliola – suposadament, Andreu Aparici – havia dipositat en mans del governador de l'illa.²⁷⁴ En aquella expedició contra musulmans, Llorenç Ivanyes havia comptat amb l'ajuda d'alguns homes, entre els quals, Joan de Valladolid i Joan Alfonso, que el 24 de desembre presentaren una queixa al lloctinent perquè el patró portuguès havia marxat sense cedir-los la part del botí que els tocava rebre. Pretenien cobrar el deute amb els musulmans captius que el patró havia venut a algunes persones de Mallorca, però el governador, un cop consultat el seu consell, considerà que els homes que els havien comprat ho havien fet amb tot el dret i els musulmans es consideraven seus i ja no del patró portuguès. Això no obstant, atorgà *callament* als reclamants, reservant-los el dret de querellar-se contra el dit capità i poder obtenir compensació a través de béns que es trobessin a l'illa i que fossin seus, atès que el lusità, patró o capità d'un balener anomenat galiota de Santa Maria, havia marxat a *hora captada*.²⁷⁵ De fet, no consta que, a partir d'aleshores, tornés comparèixer per les mars de l'illa.

Els jurats de la ciutat i regne de Mallorca també aprofitaren el pas d'aquell patró per l'illa el 1424 per armar el seu balener en una controvertida missió. El 12 d'agost el rei Alfons feia arribar una protesta a Mallorca a causa de la il·legítima captura que, suposadament, un bergantí mallorquí havia fet de la nau Santa Maria i Sant Lluç, propietat del niçard Ambrosio de Perelastro, quan aquest navegava de Sardenya a Niça. El veritable culpable de la presa no havia estat cap mallorquí, sinó el bergantí de Joan Botes de Barcelona – esmentat també com Boto o Boix – el qual, amb la captura, posà rumb cap a Mallorca. Quan els jurats obtingueren notícies de la seva proximitat, armaren el balener del portuguès Ivanyes, al capdavant del qual hi col·locaren Bernat Bru, més un rampí i tres llaüts. Aquests aconseguiren atrapar al bergantí del barcelonès al cap de Trefalempa, aprop d'Andratx, capturant-ne tots els tripulants. Fou necessari, després, l'embargament de la nau niçarda per indemnitzar les despeses de l'armament

²⁷⁴ Ibidem, 31r-v. 23 novembre 1424. El procurador cobrà 30 sous per cada esclau i 26 sous per l'esclava, més 1 sou per cadascun dels escrivans de la procuració pel dret d'albarà de cada captiu i captiva.

²⁷⁵ ARM, AH 101, 303v-304v. 24 desembre 1424. De tot això notificà el governador de l'illa al rei de Portugal, sota l'empara del qual devia actuar Llorenç Ivanyes.

municipal.²⁷⁶ Les vendes de la nau i de tot el que transportava sumaren 230 lliures, de les quals, tractant-se d'una missió de la Universitat, el procurador reial deslliurà els jurats de l'obligació de pagar el quint, però amb la condició que si després es demostrava que l'havien de pagar, així ho farien. El 4 d'octubre del següent any, pagaven per això 44 lliures dels drets del rei sobre la naveta capturada a en Botes.²⁷⁷

Per altra banda, altres embarcacions portugueses apareixen en conserva de les catalanoaragoneses en preses perpetrades tant a musulmans com a lígurs, encara que no sempre aprovaven després la venda de la seva part sobre les preses a l'illa de Mallorca. Per exemple, la nau d'en Cabinda i una galiota armada de Mallorca, capitanejades per Joan Descatllar, aconseguiren atrapar una nau genovesa ben carregada de robes gràcies a la conserva de dos baleners portuguesos, els quals es resistiren, en un primer moment, a vendre la seva part a l'illa, on el capità havia portat la captura, atès que se les volien emportar a Portugal. El procurador reial no ho consentí, considerant que els dos baleners havien actuat sota les ordres del capità mallorquí, així que, finalment, consentiren les vendes, per les quals pagaren el vintè al rei.²⁷⁸ Bartomeu Prats, patró de galiota, també actuà el novembre de 1435 en conserva d'una barca petita o llaüt d'Antoni Ivanyes per a la captura que feren plegats de catorze musulmans, entre homes i dones, en una ràtzia a un aduar de musulmans de Tenes.²⁷⁹

3.2.2. Els botins i el quint reial

Pel que fa als botins, la nacionalitat dels objectes subhastats o, com a mínim, d'aquells sotmesos a l'avaluació de les autoritats mallorquines, il·lustren l'eixamplament de les nacions amb les quals la monarquia catalanoaragonesa entraria en conflicte en la persecució dels seus objectius polític-econòmics en el Mediterrani.

²⁷⁶ Santamaría Arández, «El reino de Mallorca en la primera mitad», 117; ADM, MSL 353, 47v. En un altre tipus de documentació diversa de l'aportada per Á. Santamaría, apareix, en canvi, que la nau robada no era de niçards, sinó de genovesos, i que el perpetrador de l'atac no havia estat el bergantí d'en Botes, sinó la galera d'en Boix. El fet de considerar la presa com de genovesos l'hauria convertida en legítima, perquè mentre que el rei d'Aragó mantenia pau amb el duc de Savoia, no era així amb la república de Gènova.

²⁷⁷ ARM, RP 3833, 178r. 4 octubre 1425. També aquí canvia lleugerament la visió dels fets, perquè, tot i no constatar la nacionalitat de la "naveta", sí que esmenta que aquesta va ser presa mentre anava d'Alcúdia a Ciutat.

²⁷⁸ ARM, RP 3853, 169r.

²⁷⁹ Ibidem. 12 novembre 1435.

El primer símbol d'aquesta nova realitat diplomàtica seria l'acceptació de les preses de genovesos, a partir de 1420, i de provençals, a partir de 1423. Amb tot i amb això, la majoria de les víctimes continuarien essent els musulmans, sobretot aquells de l'àrea magrebina central i centre-oriental, resultat del focus majoritari del cors mallorquí, tradicionalment dirigit cap a l'obtenció del lucre a partir de la font permanent de recursos que representaven els enemics de religió, només paralitzada per concrets i temporals tractats de pau. Una font que no només fou aprofitada, com venia essent en els anys anteriors, pels corsaris de professió, aquells mariners, patrons, àdhuc mercaders habituats a les activitats marítimes que podien combinar amb el cors, sinó també pels conductors de galeres armades per gent adinerada, de les altes capes socials, econòmiques i polítiques, que aprofitaren l'accessible i permanent recurs a l'atac dels musulmans per complementar els guanys de les seves expedicions. De tota manera, l'agressivitat envers els ciutadans del Comú de Gènova no hauria quedat, a priori, representada en aquests tipus de registres, la qual cosa provoca que els resultats no siguin representatius del grau d'ofensiva dels catalanoaragonesos envers la república lígur.

El decret d'Alfons el Magnànim publicat el 1420, en què renunciava a qualsevol dret sobre les preses d'aquella nacionalitat, condiona que les úniques que apareguin abonant el quint reial siguin aquelles objecte de l'activitat de patrons d'altres indrets, com els portuguesos.²⁸⁰ La decisió del monarca funcionaria aleshores com a estímul del

²⁸⁰ Com ja s'ha anat veient, recordem aquí que el cas més paradigmàtic és el del cèlebre patró portuguès Llorenç Ivanyes, al qual el procurador reial li feu rebaixa del dotzè per tal que fes encant a Mallorca de la nau i mercaderies de Joan Grimaldi, patró de galera genovès (ARM, RP 3833, 177v. 23 juny 1424). No apareix, en canvi, que el fisc reial es cobrés alguna quantitat per una altra presa del dit patró, aquesta vegada a les mars de Cadis, de dues altres naus genoveses, la Spinola i la Falamonega, de les quals sí que consta que feu venda a Mallorca (ARM, AH 105, 105v-106v. 30 març 1425; Maccioni, *Il Consolato del mare*, 99-100, nota 108; 201, nota 76). La Universitat de Mallorca també pagaria el quint reial d'una naveta apressada pel dit patró i que també fou considerada de genovesos. Per altra banda, també es té constància que a l'entorn de 1435 el ciutadà de Mallorca Joan Descatllar, en conserva de dos baleners portuguesos, atrapà una nau genovesa en la qual hi havia robes de moros i, en la mateixa presa, també una coca *morisca* de tres timons i una galiota *morisca*, de les quals coses només pagaren els drets del rei de les pertinences dels musulmans i no de la nau genovesa (ARM, RP 3853, 169r). Les úniques excepcions en aquest sentit les representa, per una banda, el percentatge del rescat d'alguns genovesos capturats per Antoni Busquet que es cobrà el procurador reial (ARM, RP 3832, 107r. 3 novembre 1421), com si estiguessin exempts del quint només els béns i no el rescat de persones, i les mercaderies de genovesos que havien estat trobades dins una nau de niçards, preses per la galera de mossèn Castell, però que, al contrari del que tocava fer, no van ser ni denunciades ni sotmeses a encant. A manera de sanció, un cop la galera ja havia abandonat Mallorca, el procurador reial es volgué cobrar el quint sobre l'estimació del valor d'aquelles mercaderies (ARM, RP 3853, 169v).

cors catalanoaragonès contra Gènova, però no inclouria el resultat de les expedicions de corsaris d'altres nacionalitats, per bé que s'adherissin a les polítiques del rei d'Aragó. Amb tot i amb això, el fisc reial no tendria problemes per embargar i apropiar-se de béns de genovesos que arribessin a l'illa, com feren amb una nau de venecians que arribà al port el març 1424 i en la qual hi havia un religiós genovès anomenat frare Garrescio. Tots els béns de genovesos foren confiscats i descarregats, al·legant la guerra que hi havia entre el Comú de Gènova i el rei d'Aragó, inclòs un fermall d'or amb sis perles grosses, un balaix mitjà i un anell d'or amb un robí que havien comanat a la ciutat de Màlaga.²⁸¹

Per altra banda, les accions contra els provençals, enemistats amb la Corona sobretot a partir del saqueig de Marsella per part del rei d'Aragó el 1423, semblen mínimes: només una de les preses venudes a Mallorca durant aquells anys fou considerada de provençals i, com a tal, admesa de bona guerra, encara que alguns dels béns que contenia haurien pertangut, en canvi, a un mercader francès que iniciaria un llarg procés judicial per tal de veure's compensat per la pèrdua.²⁸²

L'increment de l'ofensiva marítima, que seria en part impulsada pel mateix Alfons sobretot a partir de la tercera dècada del segle XV, podria justificar un augment de l'oferta en el mercat de preses que hauria reduït, en conseqüència, les disminucions i les ofertes de les porcions corresponents al rei sobre els botins portats a l'illa mallorquina. Respecte al període immediatament precedent, el quint que cobraria el procurador reial de les preses decretades de bona guerra seria molt superior, essent la vint-i-cinquena part, la més baixa, i la dotzena part, la més alta de les sol·licitades per mitjà d'un acord previ amb els patrons, o a manera d'incentiu per a la venda de les seves captures. En algunes ocasions es requerí el pagament del quint íntegre, és a dir, d'una cinquena part de les preses.²⁸³

Una altra de les estratègies aplicades per motivar la subhasta pública del resultat de les preses a l'illa i, d'aquesta manera, possibilitar la captació d'una part d'aquestes a

²⁸¹ ARM, AH 102, 63r-v. 10 març 1424.

²⁸² Vegeu, més amunt, el cas de Guillem de la Farga, sobretot a les notes 256-259.

²⁸³ En concret, al patró menorquí Mateu Costa; en una de les preses portades pel portuguès Llorenç Ivanyes; a les captures de Nicolau Oliver, de Sant Feliu de Guíxols; sobre les monedes trobades entre les pertinences d'un dels musulmans que havien pres Bartomeu Prats i Jaume Pasqual, quan intentà fugir; al botí portat per l'eivissenc Bartomeu Servent i sobre les preses no declarades per la galera de mossèn Castell. Vegeu l'apèndix "La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)".

la procuració reial, sobretot si es tractava de botins quantiosos, era la d'obligar els compradors i no els corsaris venedors a abonar el quint pertanyent al rei. I, val a dir, que normalment coincideix que els patrons als quals se'ls agracià amb aquest avantatge eren o bé estrangers o bé d'altres indrets, els quals no s'haurien armat a Mallorca i, segurament, no estarien obligats a procedir allà a fer encant de les preses obtingudes.²⁸⁴ Gràcies a aquest recurs, es coneix la identitat d'alguns dels compradors d'aquells botins sotmesos a subhastes públiques, així com el valor concret d'alguns dels productes capturats, ja que normalment la font fiscal de la procuració reial esmenta la totalitat de la presa, quantitat sobre la qual després s'extreia la part que correspondria al monarca, segons haguessin convengut.

En altres casos, els compradors dels béns que els corsaris aportaven al mercat, sobretot dels captius, es poden rastrejar a través de les vendes registrades en protocols

²⁸⁴ Per exemple, en dues ocasions es permeté al patró portuguès Llorenç Ivanyes que fossin els compradors dels béns que ell col·loqués en el mercat els que abonessin el percentatge acordat amb el procurador reial del regne. Així, seria Joan Tortosa, pare de Mallorca, qui abonaria 137 lliures pel dotze de la compra de vint-i-cinc sacs de llana de Sant Mateu o de València que el patró havia capturat d'una nau del genovès Joan Grimaldi (ARM, RP 3833, 177v. 23 juny 1424). Uns mesos més tard, el mateix patró arribaria novament a Mallorca amb un caro de moros carregat de diverses persones i mercaderies. Els mercaders Pere Net i Bernat Piris pagarien el vintè, 21 lliures, de la compra per 420 lliures de certa quantitat de seda fluixa que havia capturat el portuguès; una altra part de la seda fluixa seria venuda a Ponç Des Lladó i al mercader Guillem Bramona per 428 lliures, que n'abonarien 21 i 8 sous a la procuració reial; la dona Catanya pagaria pel dret d'una esclava, i una altra esclava i un bord serien comprats per Diago Iyanite. El procurador també cobraria per la venda d'un captiu del dit Diago a Mateu Borrassà (ARM, RP 3833, 177v. 4 novembre 1424). També amb Andreu Aparici, patró de la nau catalana Juliola s'acordà fer pagar als compradors, d'aquí que el mercader Guillem Bramona abonés 28 lliures i 2 sous del vintè del total de la compra de deu captius presos per la dita nau, que comprà al preu de 612 lliures (Ibidem, 178v). No sabem el moment exacte entre 1424 i 1426 en què es produí aquella presa, ni en el que les mercaderies foren venudes, però el novembre de 1424 aquell mateix mercader pagaria els drets de sortida d'un captiu cap a Tunis i, un mes més tard, vendria un sarraí de trenta anys a Guillem Ponç per 70 lliures (Ibidem, 30v; Macaire, *L'esclavage à Majorque*, 186). S'obligà igualment a què paguessin el quint reial els compradors dels captius capturats per les sis galeres que atracaren a Mallorca el novembre de 1426. Quatre foren comprats per Jaume Taulelles; n'Angelats en comprà un; dos, en Gabriel Vicenç; un altre, Joan Descatllar, pel seu germà; Pere Vidal comprà dos captius i un quintar de llana; Pere Cristòfol comprà un altre captiu; Antoni Grua, un altre; igual que Francesc Despuig, Antoni de Quint i Nicolau Luquí, convers; en canvi, el jueu Migiro en comprà dos; en Daniel Ca, un altre, i també en Joan Rafel, Berenguer Aguiló i Jacob Xaperut; Guillem Bramona en comprà dos més; Joan Gil en comprà tres, dos per en Murta i un per madona Ollera; mentre que en Joan Rossell, Bernat Dolcet i la dona Úrsula, muller d'en Gabriel Cabanyelles, en compraren un cadascun. Les dites galeres també havien pres 1.400 quarteres de forment, presents en una de les barques capturades, de les quals també s'acordà que fossin els comprador que paguessin el vintè, atès que el procurador volia cobrar el dret del rei, però els patrons volien destinar la major part a la producció de bescurt. És així que 65 quarteres foren donades a la dona Falia, venedora de blats, perquè les vengués a la plaça del moll per 20 sous la quartera. N'obtingueren 63 quarteres netes de porgueres, venudes per 63 lliures, de les quals es restaren dos sous per posar-los a la botiga; 10 sous per garbellar; dos sous i sis diners per mesurar; deu sous per "venedures"; deu sous per minves; dos sous per treure el blat de la botiga i sis sous pel lloguer de la botiga. En total, dues lliures, dos sous i sis diners, restant per a la procuració reial 60 lliures, 17 sous i 6 diners (ARM, RP 3834, 173r-174r).

notarials i, en concret, per les avalades pel notari mallorquí Antoni Contestí. L'historiador francès Pierre Macaire va registrar tot un seguit de vendes de captius signades davant el dit notari, alguns dels quals recentment arribats de l'illa de la mà dels corsaris. D'aquesta manera, a través de la confrontació dels seus resultats amb els de les despeses extraordinàries de la procuració reial, podem saber que si l'eivissenc Joan Ubach arribà a Mallorca l'agost de 1421 amb cinc musulmans que havia obtingut d'un desembarcament a la ciutat de *Miro*, al sultanat abdalwadita, el 6 de setembre venia quatre musulmans a Guillem Bramona per 225 lliures.²⁸⁵ Si Pere Benet, de Peníscola introduïa l'estiu de 1426 deu captius musulmans, entre grans i petits, homes i dones, dels quals pagà el vint-i-cinquè al rei, tots ells foren venuts davant del notari Contestí.²⁸⁶ També algunes de les vendes dels vint-i-nou captius que portaren els patrons de les sis galeres que arribaren a Mallorca la tardor de 1426 foren registrades a l'escrivania de l'esmentat notari. En aquest cas, com que la font fiscal de la procuració reial ja aportava el nom dels compradors, el document de la venda permet accedir a qui fou el patró responsable de la venda de cada un dels musulmans.²⁸⁷

En casos excepcionals, el governador de l'illa rebia un percentatge mínim sobre el quint destinat a la procuració reial dels botins capturats pels corsaris, probablement en resposta a possibles gestions que hauria hagut de dur a terme per convèncer o fer

²⁸⁵ Aquests eren Bacti ben Hannuz, de 80 anys; Hanize ben Amoran, de 35; Tebachti, de 60 anys i Tilexmez, de 30 anys. Macaire, *L'esclavage à Majorque*, 180.

²⁸⁶ Un musulmà anomenat Ramon, de 30 anys, la seva esposa Mona, de 16 anys, i una filla de 6 mesos, Axuxa, tots de Tedelis, foren venuts per 206 lliures i 15 sous a Berenguer Genovard; Haya ben Maçot, de 40 anys, també de Tedelis, i Mahamet ben Mahamet, de 55 anys, per 61 lliures, l'un, i 52 lliures, l'altre, a Joan Morell; Mahamet ben Ziem, de 35 anys, a Jaume de Collell, per 84 lliures; Mahamet ben Mahomet, de 26 anys i Mahamet ben Brahim, de 24 anys, de Tedelis, per 176 lliures a Antoni Oliva; a Arnau Presa, Alí, de 30 anys, per 37 lliures, i a Nicolau de Pacs, Abdella de 45 anys, sarraí de Bugia, per 62 lliures i 10 sous. *Ibidem*, 184.

²⁸⁷ Per exemple, fou Sancho Delmo, de Bilbao, qui el 5 de desembre venia a Gabriel Vicenç, Aloyet, de 22 anys, de Fes, i Suleymen de 26 anys, de Tremissèn, per 110 lliures. El mateix patró també vendria a Daniel Ca, Mançot ben Alé, de 35 anys, de Granada, per 62 lliures; a Joan Rafel, Alí de 30 anys, també de Fes, per 55 lliures, i a Guillem Bramona, Abdallà, de Tremissèn, per 35 lliures. Un altre dels patrons, Pere Caldes, vengué a Pere Vidal, Abdallà, de 35 anys, de Badis, per 40 lliures, i a Guillem Bramona, li ven Mahomet, de 35 anys, sarraí de Fes capturat a Bona, per 50 lliures. El patró Simó Corso, va vendre a Francesc Despuig, Mohamet, de Granada, de 35 anys, per 48 lliures; a Antoni de Quint, Otumen ben Abraham, de Granada, de 35 anys, per 58 lliures; a Joan Rossell, Abdalla, de 40 anys, sarraí de Fes capturat, per 46 lliures, i a dona Úrsula, muller de Gabriel Cabanyelles, Abdarhamen, de 20 anys, de Bugia, per 63 lliures. Un altre dels patrons de les galeres, Pere Ripoll, de Perpinyà, va vendre a Guillem Bramona un sarraí de Fes, de 20 anys, al qual li mancava una mà, per 29 lliures, i a Joan Gil, Mahomet, de 35 anys, de Safi, per 50 lliures i 10 sous. A més, Mateu de l'Espasa, escrivà de la galera de Bernat de Centelles, venia el 20 de novembre de 1426 a Joan Rossell un sarraí de Màlaga anomenat Alí, de 22 anys, per 86 lliures i 5 sous, i a Antoni Dolç (podria ser Bernat Dolcet), Mançor, de 35 anys, de Bugia. *Ibidem*, 190-192.

possible la declaració de les preses per part dels capturadors o, àdhuc, la seva venda a Mallorca.

Un d'aquests casos fou el de la galiota armada d'en Jaume Pasqual, patronejada per Rafel Pujol – Pinyol o Pinoll, segons altres documents –, habitant de Mallorca, i Bartomeu Servent, d'Eivissa. Aquests havien arribat a un acord amb el procurador reial que totes les captures que fessin les anirien a vendre allà i en pagarien el vintè pel dret de quint al rei. Això no obstant, feren encant de la presa d'una naveta morisca de tres timons a l'illa d'Eivissa, que fou comprada per Dionís Aimeric. Quan aquest arribà a Mallorca l'agost de 1435, el procurador reial l'obligà a satisfer el quint que havien promès pagar els venedors de la seva naveta. Com que el patró va jurar que havia pagat 110 lliures, entregà una vintena part, 5 lliures i 10 sous, al fisc reial, de la qual, una desena fou destinada al governador, de manera que, en total, el procurador rebé 4 lliures i 19 sous.²⁸⁸

També del vintè que es va rebre de les captures de dos baleners portuguesos que actuaren capitanejats per Joan Descatllar i que a priori no volien vendre la seva part de les preses a Mallorca se'n destinà una desena part al governador, fet que podria estar vinculat amb la decisió final dels patrons de col·locar el seu botí en el mercat mallorquí.²⁸⁹ Finalment, el lloctinent de la governació del regne també rebria la meitat de la part obtinguda per la procuració reial del rescat de genovesos capturats per la galiota d'Antoni Busquet a les mars de Portopetro. De les 45 dobles dels rescats, se'n destinarien dues al procurador i dues altres, al lloctinent.²⁹⁰ La qual cosa, no obstant, sembla que no era un procediment estereotipat en tots els rescats, atès que no consta que la governació rebés cap percentatge del que efectuà el mercader mallorquí Julià Vidal d'un jueu de Barbaria que havia estat capturat per un balener de portuguesos al port d'Alger.²⁹¹

²⁸⁸ El patró i comprador de la naveta demanà una justificació del fet al procurador reial per després poder reclamar els diners als dos que li havien venuda (ARM, RP 3853, 168v; RP 90, 23r. 1 agost 1435). Document citat també a Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius*, 170.

²⁸⁹ ARM, RP 3853, 169r.

²⁹⁰ ARM, RP 3832, 107r. 3 novembre 1421.

²⁹¹ ARM, RP 3853, 168r. Document citat també a Ramon Rosselló i Jaume Bover, *Cònsols de Castella i Portugal a Mallorca. S. XV* (Ciutat de Mallorca: Gràfiques Miramar, 1981), 12.

3.3. Les preses durant el regnat d'Alfons el Magnànim (1436-1458)

D'una manera semblant a la situació que mostraven les dades en el període precedent, a partir de la derrota de Ponça es continuen registrant a Mallorca vendes de botins per part d'armaments d'unes certes dimensions, molts dels quals amb contribucions d'alguns sectors de la baixa noblesa illenca, però també d'embarcacions armades en altres indrets de la Corona – Barcelona, València o Eivissa – i fins i tot estrangeres, que es dirigeixen a l'illa per legitimar i vendre les seves captures.

3.3.1. Els capturadors

Per ventura en aquests anys sigui més fàcil traçar un lligam entre alguns patrons que obtingueren el permís de cors a Mallorca i que efectivament s'hi adreçaren després per desarmar-se i posar el resultat de la seva incursió a disposició de les autoritats del regne.

Seguint amb l'activitat corsària desenvolupada des de 1435, entre el març i el juny de l'any següent Joan Descatllar, al capdavant d'una galiota, prengué, en una primera expedició, catorze musulmans a les mars de Barbaria que foren posteriorment venuts entre les illes de Menorca i Mallorca, encara que el quint reial, que s'havia acordat en una vintena part, el pagaria en aquesta darrera illa.²⁹² Com ja s'ha vist anteriorment, això significa que ja abans del juny de 1436, quan constava que el patró hauria obtingut una llicència de cors, es trobava en possessió d'un permís que li permetia fer ús de la guerra contra els enemics del monarca. En una segona expedició, el juny, el capità de la galiota hauria fet xocar un lleny de rem armat de corsaris moros contra l'illa d'Eivissa, moment que molts dels tripulants haurien aprofitat per escapar terra endins. En Joan només aconseguí capturar trenta-un dels quaranta musulmans que anaven en el lleny, ja que els altres quedaren segrestats en mans del governador de la Pitiüsa, que hauria intentat que el patró mallorquí abonés a aquella administració el quint reial, tot i haver promès que el pagaria a Mallorca.²⁹³

²⁹² ARM, RP 3853, 170r. Març 1436.

²⁹³ Aquests actes provocaren la indignació del procurador reial mallorquí: de la qual cosa, si axí és, no som poch merevellats com vós, qui sots inferior a nostre offici e de tals coses no havets algun poder, no devets

També el patró de bergantí Jaume Tries satisfaria el vintè dels tres musulmans obtinguts d'un desembarcament a Alcoll per mans del seu pilot, Pere Mates, l'octubre de 1436, és a dir, uns anys abans de la constatació de les seves llicències de cors per part de la governació reial, el 1440 i el 1448.²⁹⁴ Per altra banda, si Riambau de Corbera obtenia l'autorització del lloctinent per armar la nau del valencià Joan Ferrer l'abril de 1436 contra genovesos, el mateix novembre portarien el resultat de la seva expedició a Mallorca: la nau del genovès Luquet Italià, patronejada pel seu germà Joan Italià, atrapada a la costa de Granada, vers el mont de Gibraltar, amb ajuda de dues barques castellanques patronejades per Martín de Nicolau.²⁹⁵ També el cèlebre patró Ponç Descatllar, que obtenia una patent de cors el març de 1438, tornà a Mallorca el mateix any amb una presa de sis musulmans, un quintar i set lliures de grana, i quaranta-cinc lliures de pols de grana que havia trobat en un caro de moros a les mars d'Honein.²⁹⁶ Així mateix, Antoni Bertran, patró de galiota, hauria presentat algunes preses de genovesos – una barca patronejada pel genovès Teramo, un sac de gala, dues botes de vi blanc i tres botes buides – capturades a les mars de Provença a l'abril de 1439, abans de la notícia dels seus armaments en cors el 1440 i el 1445.²⁹⁷

Si bé l'abril de 1439 el donzell Jordi de Tagamanent s'havia presentat com a fiador de l'armament que Jaume Montroig pretenia fer a Barcelona, el novembre d'aquell any una galiota del mateix donzell arribava a Mallorca pilotada per l'eivissenc Jaume Pisà amb un caro de moros carregat de persones i mercaderies.²⁹⁸ Segurament no es tractava de la mateixa embarcació, però almenys demostraria la inversió i l'interès per part d'aquell donzell pels negocis relacionats amb el cors en aquell període. Per la gent dels sectors socials més opulents, com ja s'ha vist anteriorment, sembla bastant freqüent l'acord amb patrons de l'illa veïna d'Eivissa, que possiblement gaudien d'una certa experiència basada en la tradició marítima dels pobladors de la pitiüsa. En aquest

pençar en fer tals actes, dels quals los altres oficials axí en cap e semblants a nostre officí no attentarien (ARM, RP 90, 32r. 26 juny 1436; document citat també a Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius*, 170, tot i esmentant una altra foliació).

²⁹⁴ ARM, RP 3854, 165r. 6 octubre 1436; ARM, G8, 4r-v. 18 febrer 1440; RP 2267, 120r. 9 maig 1448.

²⁹⁵ ARM, RP 90, 31r. 3 abril 1436; RP 3854, 165v. Novembre 1436. Tot i ser Riambau el capità de la nau armada, era patronejada per Antoni Madrencs, de Catalunya.

²⁹⁶ ARM, AH 126, 35v. 1 març 1438; RP 3857, 144r.

²⁹⁷ ARM, RP 3857, 144r. 8 abril 1439; G8, 54v-55r. 17 octubre 1440. Contribueix així mateix en l'armament d'una galiota juntament amb el donzell Antoni de Puigdorfila; el patró Joan Llops i l'escrivà Joan Vicenç. ARM, G8, 189r. 1 setembre 1445.

²⁹⁸ ARM, RP 90, 57r. 26 febrer 1439; 79v. 4 novembre 1439.

cas, el pilot eivissenc fou reprès pel procurador reial mallorquí perquè robà d'amagat un dels esclaus musulmans negres atrapats amb la dita galiota i se l'emportà a Eivissa sense satisfer la taxa que gravava l'eixida de sarraïns. Descobriren el frau quan Bartomeu Tur, comprador de l'esclau, demanà una certificació a Mallorca que es tractava d'una presa de bona guerra, la qual cosa li confirmaren, *segons deposició per ells feta migensant torsimany en poder de hun dels scrivans de mon offici*. El comprador, al final, hagué d'abonar els trenta-tres sous pel dret d'eixida del musulmà, que serien descomptats del seu preu de venda, que encara devia.²⁹⁹

No pot ser casual que el setembre de 1432, any pel qual no han quedat registres de vendes de botins a l'illa, el mateix Bartomeu Tur eivissenc fos esmentat com el comprador d'una altra presa de moros que el patró Martí Espartell havia capturat durant una operació corsària. A la seva arribada a Mallorca, el procurador fiscal li segrestà durant deu dies els esclaus perquè, considerant-los encara propietat del capturador, pretenia emprar-los per satisfer els danys d'un crim que el bergantí del dit Martí havia efectuat a les mars de Mallorca.³⁰⁰ Potser amb la mala experiència d'aquesta anterior compra, el 1439 es volgué assegurar de la legitimitat dels captius que comprava.

De la mateixa manera que en Tagamanent, el cavaller Jordi de Sant Joan es presentaria com a fiador – i possible participant – de l'armament de la galiota del donzell Antoni de Puigdorfila el setembre de 1445, mentre que l'octubre de 1451 pagaria al procurador reial de Mallorca el quinzè d'una presa de provençals perpetrada per una galiota d'Eivissa patronejada per Francesc Ramon.³⁰¹

I pel que fa a una altra família nobiliària mallorquina, els de Pacs, Miquel de Pacs, esmentat com a ciutadà de Mallorca, apareixia com a fiador per 2.000 florins de l'armament de la galiota del cavaller Pere Ramon Safortesa l'agost de 1450, i al desembre, mossèn Bernat de Pacs satisfesia el vintè d'una presa de set musulmans, setanta alcolles de "alquirria" i 116 boquines que havia pres d'un caro de moros.³⁰² És a

²⁹⁹ Ibidem, 79v. 4 novembre 1439. Document citat també a Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius*, 170.

³⁰⁰ ARM, AH 118, 141r-142r. 5 setembre 1432.

³⁰¹ ARM, G8, 189r. 1 setembre 1445; RP 3865, 152v. 5 octubre 1451.

³⁰² ARM, G9, 74r-v. 21 agost 1450; RP 3864, 65v. 4 desembre 1450. Segurament fruit d'una presa anterior, el 30 de maig del mateix any Bernat de Pacs vengué a Ramon Moyà el musulmà Mahamet, de 30 anys, per 69 lliures, i a Ponç Deslaners, la musulmana Aiça, de 30 anys, per 67 lliures; provinents, els dos, d'actes de pirateria. Macaire, *L'esclavage à Majorque*, 214.

dir, tot i la més que provada evidència de la poca exhaustivitat amb què foren registrades les patents de cors, es té constància de què almenys alguns rescabalaren els comptes de la seva empresa a la tornada a l'illa. I, tal i com ja il·lustraven les seguretats i llicències de cors, la implicació dels membres del sector nobiliari amb l'empresa corsària, en col·laboració amb altres patrons i mariners experimentats, es reafirma a mesura que surten a la llum més vestigis documentals.

Menys presència mostren tenir els castellans i els portuguesos, cèlebres patrons a disposició per a la lluita en pro dels interessos reials de la Corona d'Aragó ja en altres moments i també en el període precedent. Només el castellà Martín de Nicolau apareix en conserva de la nau armada capitanejada per Riambau de Corbera en la presa d'una nau de genovesos, al qual el procurador reial va haver de fer gràcia del vintè perquè pretenia marxar a vendre a Castella la seva part corresponent del botí, i també Otxoa de Motrico, patró de nau del mateix regne, que arribà a Mallorca amb una captiva llera molt vella, anomenada Caterina, i un fillet seu anomenat Joan, tots dos de nació de moros, dels quals jurà haver ja pagat el quint reial de la seva captura a Castell de Càller.³⁰³

Per altre costat, tot i la possibilitat d'armar i vendre les preses en la seva terra d'origen, la presència de patrons eivissencs a Mallorca és bastant habitual. A part de Jaume Pisà i Francesc Ramon, esmentats més amunt, que segurament compartien el negoci corsari amb d'altres armadors mallorquins, també apareixen procedint a l'encant de les seves captures a l'illa balear major l'eivissenc Jaume Martí, patró d'un bergantí que atrapà una barca de provençals a les mars de Provença el juliol de 1449; en Gaspar, patró de galiota de la mateixa illa, que també arribà amb una barca de provençals carregada de forment l'estiu de 1454; o en Jaume Vileta, que atrapà una galiota de musulmans en la qual n'hi havia cinquanta-sis.³⁰⁴ El valencià Perot Joan també s'adreçà a l'illa mallorquina per a la venda de dues preses: una de quatre moros que havia pres

³⁰³ ARM, RP 3854, 165v. Novembre 1436; RP 3857, 144r.

³⁰⁴ ARM, RP 3860, 47v. 24 juliol 1449; RP 3867, 165v. 2 juliol 1454; RP 3868, 149r. 14 març 1456. Tant en Jaume Martí com en Gaspar no es disposarien a fer encant de les preses a Ciutat, sinó que el primer vendria el blat, la farina i el ferro que transportava la barca de provençals als jurats de la vila d'Alcúdia, mentre que el segon vendria a la vila de Sóller les quatre-centes cinquanta quarteres de forment capturades. Per altra banda, no sembla que l'eivissenc Jaume Martí es correspongui amb l'homònim ciutadà de Mallorca que rebé una patent de cors del governador mallorquí el juliol de 1426 (ARM, AH 107, 135r-v. 4 juliol 1426).

en un caro a les mars de Gíger – actual Djidjelli – el setembre de 1450 i, l'any següent, una altra de quatre-centes trenta-cinc *quintes* de formatge que havia pres a uns corsos (suposadament, de la Còrsega fidel i dominada per Gènova).³⁰⁵

Més problemàtiques resultaren ser algunes preses venudes a Mallorca per part de corsaris catalans.

No tots els rics béns que transportava la nau genovesa de Luquet Italià, presos pel cavaller Riambau de Corbera i subhastats a l'illa per un total de 46.000 lliures, resultaren ser de nacionalitat genovesa i, per tant, de bona guerra. Moltes de les mercaderies capturades eren realment propietat del mercader flamenc Jan de Gand, el qual encetà un llarg procés de reclamació, primer al mateix Riambau, en contra del qual intervingueren el governador i els jurats de Mallorca i, després, davant la mateixa reina Maria, lloctinent de la Corona. Els consellers de Barcelona intervingueren també a favor del flamenc.³⁰⁶

En qualsevol cas, la presa no seria un entrebanc per a la carrera corsària de Riambau. Sembla que aquest continuà avançant en l'empresa corsària durant els anys posteriors, possiblement, de nou des del Principat, ja que el 1438 s'apoderà de la bella nau genovesa de Geronimo Doria, també coneguda amb el nom de "nau Doria". La nau seria comprada directament del botí del de Corbera pel gran mercader català Joan de Torralba per 3.000 lliures, que la distribuïria en quotes de propietat a un conjunt d'armadors per dedicar-la novament al cors amb el seu gendre, el cavaller barcelonès Joan Sabastida, al capdavant de l'expedició. En aquell primer armament, que duraria previsiblement quatre mesos, hi contribuï també la ciutat de Barcelona amb 825 lliures per tres-cents soldats que s'hi havien d'embarcar i que amb molta probabilitat tenien com a destinació la península italiana, on el rei seguia la guerra per la conquesta del regne napolità.³⁰⁷ De fet, el juliol de 1438 la nau armada de Sabastida, juntament amb la de Riambau de Corbera, transportarien els missatgers de la ciutat de Barcelona a

³⁰⁵ ARM, RP 3864, 65r. 24 setembre 1450; RP 3865, 152v. 6 octubre 1451.

³⁰⁶ Finalment el mercader flamenc aconseguí que la reina ordenés a en Corbera el retorn de les mercaderies preses, amenaçant amb una execució dels seus béns en cas contrari (Núria Coll Julià, «Aspectos del corso catalán y del comercio internacional en el siglo XV», *Estudios de Historia Moderna* 4 (1954): 167).

³⁰⁷ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 510.

Nàpols, on es pretenien entrevistar amb el rei, a més del bisbe de València, el governador d'Aragó i l'infant Ferran, futur successor d'Alfons a Nàpols.³⁰⁸

Segons paraules de Del Treppo “neix així, provocada per l'empresa napolitana i ràpidament consolidada, la col·laboració entre el mercader Torralba i el noble Sabastida amb el rei Alfons”.³⁰⁹ Mentre que la nau esmentada obtenia salconduits, privilegis i exempcions del pagament del quint, pròpies d'aquells armaments destinats a complir els dissenys del monarca, el ric mercader barcelonès trobaria en la guerra i, específicament, en els armaments en cors i en el préstec de diners al sobirà, una inversió segura que l'acostaria als beneplàcits de la casa reial. Torralba s'alçaria entre la nòmina de rics mercaders que apuntalarien a l'època una tresoreria reial amb constants necessitats d'ingressos i els negocis dels quals, especialment centrats en el tràfic i l'intercanvi mercantil, serien en part desviats de manera circumstancial, i sobretot a partir de 1436, cap al sosteniment de la guerra del rei.³¹⁰

La coneguda com a “nau Doria”, en canviar de mans, seria rebatejada amb el nom de “Sant Nicolau”. Generalment fou coneguda també com la “nau Sabastida”, en honor a qui seria a partir d'aleshores el seu patró,³¹¹ encara que de vegades continuaria apareixent amb el vell nom de “Doria”. Al seu capdavant i amb ajuda de Francesc de Cardona, Bernat Delgàs, cunyat de Joan de Torralba, i en representació seva, s'apoderaria d'una nau genovesa que vendria després a Mallorca, a l'entorn de 1442, de la qual Torralba n'obté 15.000 florins només de la seva part.³¹² Posteriorment, la nau seria donada en comanda al barcelonès Pere Desplà, que arribaria a Mallorca el febrer de 1444 al capdavant de la nau armada “Doria” per efectuar allí la venda de la captura de la “nau gentil”, àlies *Serrana Sancta Maria San Janis*, del genovès Casagentil. El governador del regne estimaria la presa en 55.000 florins i li faria gràcia de pagar al fisc reial només el vint-i-vuitè, de manera que abonaria tots els drets del rei a l'illa i, posteriorment, se'n farien tres parts: la primera, corresponent als diners de la venda de

³⁰⁸ María Viu Fandos, «Una gran empresa en el Mediterráneo medieval. La compañía mercantil de Joan de Torralba y Juan de Manariello (Barcelona-Zaragoza 1430-1437)» (Universidad de Zaragoza, 2018), 336.

³⁰⁹ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 509-510.

³¹⁰ Vegeu *Ibidem*, 511-512. Per a un estudi monogràfic recent sobre l'activitat del mercader Joan de Torralba vegeu la tesi de María Viu Fandos, «Una gran empresa en el Mediterráneo medieval».

³¹¹ Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 510.

³¹² Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 279. Resulta interessant aquesta constatació perquè no s'han conservat dades referents als botins d'aquell any a l'illa.

nau; la segona, a les mil càrregues de pastell que s’hi trobaren, i la tercera, a les mil càrregues d’alum que transportava.³¹³ La presa, però, resultaria ser il·legítima i considerada de mala guerra, en funció de l’acord entre Gènova i la Corona d’Aragó signat el 1444, motiu pel qual el patró es comprometé a tornar al procurador reial de Mallorca, per intervenció del governador Berenguer d’Oms, els 2.000 florins d’or que, per concòrdia entre ells, havia abonat al fisc – i que suposadament el procurador reial havia hagut de tornar a les víctimes – més *los alums et pastells ac alias raupas seu mercancias*.³¹⁴

3.3.2. El resultat de les empreses

Curiosament, la venda de botins de dubtosa legitimitat a l’illa de Mallorca és esmentat en reiterades ocasions, sobretot per part d’embarcacions provinents de la ciutat veïna de Barcelona. A més de les de Rimbau de Corbera i Pere Despla, s’hi podria afegir l’esmentada presa d’Andreu Aparici al capdavant de la nau Juliola de dues naus genoveses, l’Spinola i la Falamonega, i dels béns propietat de castellans i flamencs que transportaven. També l’esmentada presa del menorquí Mateu Costa “Calís” dels béns del francès Guillem de la Farga, o la del patró barcelonès “Botes”, que capturà una nau del niçard Ambrosio de Perelastro i amb ella posà rumb cap a Mallorca, encara que fou atrapat abans que hi pogués posar la presa a la venda.³¹⁵

També, en temps de Ferran d’Antequera, els musulmans del regne de València capturats il·lícitament per Juan Pérez de la Barreta foren venuts com esclaus a Mallorca.³¹⁶

I encara s’hi podria afegir, a mitjan segle XV, el greu incident causat a Egipte per l’honorable mercader i ciutadà de Barcelona Gabriel Ortigues, el qual, al capdavant d’una galera grossa mercant, s’apoderà d’una galera de musulmans i turcs a les mars d’Alexandria, posant en perill els negocis dels mercaders catalans presents en terres

³¹³ Vegeu ARM, RP 90, 131v. 7 febrer 1444, i Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 279 i nota 204.

³¹⁴ ARM, RP 2267, 6r-v. 15 gener 1444. Foren fiadors seus el seu germà, Ramon Desplà, ciutadà de Barcelona, i Joan Bertran, mercader de Mallorca. Sobre la dita pau, vegeu Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 265; Fossati Raiteri, «Genova nei trattati di pace», 433; Enrico Basso, *Genova, un impero sul mare* (Cagliari: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1994), 260.

³¹⁵ Per a més informació sobre aquests fets, vegeu les notes 257-260.

³¹⁶ Vegeu les notes 23-25.

mameluques, ja que es trobava al capdavant d'una embarcació mercant a la qual el sultà havia expedit un salconduit. Efectivament, la captura, produïda entre 1445 i 1446, anys pels quals no existeixen dades referents a la venda de botins a l'illa, tingué greus conseqüències sobre la comunitat mercantil catalanoaragonesa en aquell indret: les seves mercaderies foren requisades i el cònsol de catalans, juntament amb l'abans esmentat Pere Desplà i altres mercaders, detinguts. A més de grans pèrdues econòmiques, l'incident piràtic posà de manifest greus friccions diplomàtiques que els consellers de Barcelona i els cavallers hospitalers de Rodes intentaren mitigar. Mallorca, mentrestant, havia estat elegida com l'indret idoni per col·locar les controvertides preses i lucrar-se a través de la seva venda. Però els captius hagueren de ser comprats de bell nou a l'illa, per poder ser tornats al seu lloc d'origen.³¹⁷

Com és sabut i notori, l'illa de Mallorca podia representar un port de magnífiques condicions per a les vendes corsàries: estava situada al bell mig de les principals rutes comercials entre el Ponent i el Llevant, mantenia circuits de connexió constants amb el nord d'Àfrica, i disposava d'un mercat capaç d'absorbir una oferta variada, sobretot de captius musulmans. Amb tot i amb això, no sabem fins a quin punt la imatge que il·lustren els episodis esmentats anteriorment està condicionada pel tipus de documentació consultada o, per contra, existien veritables motius per considerar l'illa el punt ideal per allotjar preses que en altres indrets haurien tingut una més difícil cabuda. Des del punt de vista de la documentació autòctona, res no fa pensar en exempcions especials, indicatives d'una certa laxitud envers la legitimitat dels botins, si no els ja esmentats descomptes en el quint, que també es descriuen en altres ciutats de la Corona, com es veurà més endavant. Davant la mancança de més dades indicatives al respecte, és probable que una ràpida sortida de les captures acompanyés un clima de carències econòmiques de fluctuació endèmica que afavoririen adesiara l'absorció de preses de dubtosa procedència.³¹⁸

Pel que fa a les víctimes d'aquells atacs, continuen destacant majoritàriament els musulmans, atrapats sobretot al Magreb central, per mitjà d'assalts a embarcacions o

³¹⁷ Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 163-165.

³¹⁸ Una major laxitud i manca de control ha estat atribuïda a les Illes per part de Maria Teresa Ferrer Mallol, «Curso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media», en *La Península Ibérica en el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, ed. Manuel González Jiménez (Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006), 265.

de petites incursions a terra. En concret, es descriuen tres “terraçanies”: una a Tenes, una a Alcoll i l'altra a Gíger (Djidjelli). També s'esmenten les mars d'Alger; a l'entorn del riu *Canyes*, entre Bugia i Tunis; Bugia, Honein i, de nou, Gíger, com a escenari de les preses. És a dir, els corsaris se centrarien en la costa nordafricana més propera a les Balears, en aigües pertanyents sobretot al sultanat hàfsida, però també a l'abdawadita, per bé que al segle XV la major part d'aquestes terres estiguessin sota domini hàfsida. Algunes de les embarcacions de corsaris musulmans serien igualment atrapades durant els seus desplaçaments a les illes per efectuar ràtzies, d'aquí la captura a les mars d'Eivissa d'un lleny de remos armat de moros per part de Joan Descatllar, o de la presa d'una galiota de musulmans per part de l'eivissenc Jaume Vileta a l'entorn de Mallorca.³¹⁹ Només en una ocasió apareixen els turcs com a víctimes d'una presa de cotons, espècies i altres robes, provinents d'una presa a Alexandria del mercader Lluís Bertran. Bertran provenia d'una família de jueus conversos catalans, i sabem que, almenys el 1448, emprengué des de Barcelona un viatge cap a Rodes i Alexandria.³²⁰ És d'esperar que, al seu retorn cap a la ciutat comtal, fes escala a l'illa de Mallorca, on la procuració reial li reclamaria tant el dret del quirat, que havien de pagar totes les embarcacions que entraven en terres del soldà de Babilònia, com el dret del quint sobre les preses.³²¹

En segon lloc en número de víctimes dels atacs se situen els provençals, que es concentren sobretot a partir de la sisena dècada del segle XV. La guerra amb els Anjou de Provença serà constant durant tot el regnat del Magnànim i a partir del saqueig de Marsella protagonitzat per l'estol reial el 1423. No sempre s'esmenta el lloc on foren atrapats, però coincideix que els corsaris que els prengueren eren majoritàriament eivissencs i, entre els béns robats, hi solia aparèixer la farina i el forment.³²²

³¹⁹ ARM, RP 90, 32r. 6 juny 1436; RP 3868, 49r. 14 març 1456.

³²⁰ Carrère, *Barcelona 1380-1462*, II, 106, 356 i 363.

³²¹ ARM, RP 2267, 179v-181r. 10 setembre 1449. Un cas similar seria també el del patró barcelonès Pere de Preixana, que l'agost de 1449 partia cap a Rodes, Alexandria i Beirut i, en la seva escala a Mallorca, prometria a la procuració reial del regne que, si entrava en terres del soldà de Babilònia, a la tornada, pagaria allí el dret del quirat. Després, es negà a fer-ho al·legant que només havia descarregat les seves mercaderies a Rodes i, un cop allà, s'havia armat per lluitar en la guerra contra els venecians (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, II, 356; ARM, RP 2267, 174r-175r. 14 juliol 1450).

³²² El juliol de 1449 en Jaume Martí d'Eivissa aparegué amb una barca de provençals carregada de blat, farina i ferro que havia capturat a les mars de Provença; el 2 de setembre de 1450, n'Astam vengué una barca que havia pres de provençals a Joan Domènech, ferrer de Mallorca; el 5 d'octubre de 1451, fou l'eivissenc Francesc Ramon el patró que capturà set-centes vint quarteres de forment de provençals, que

En tercer lloc, foren les preses als genovesos les que inundaren el port de l'illa per ser venudes en encant públic: la nau de Luquet Italià, en mans de Riambau de Corbera, després de la batalla de Ponça, el 1436, la barca patronejada pel genovès Teramo, capturada per Antoni Bertran el 1439, i la nau "gentil" o "Serrana", capturada per Pere Desplà, la captura de la qual finalment no es considerà de bona guerra, atès el tractat de pau signat amb Gènova el 1444.

També es podrien considerar genovesos els formatges que foren capturats a uns corsos per part de la nau valenciana de Perot Joan el 1451, moments en els quals no hi havia una treva o una pau vigent entre la Corona d'Aragó i la Superba.³²³

Així i tot, les dades no deixen de ser controvertides. En teoria, i d'acord amb la normativa emanada del rei, els béns de genovesos no havien d'abonar el quint reial, atès que el monarca, el 1420, havia renunciat a qualsevol part dels botins que els seus súbdits poguessin obtenir de persones i béns d'aquella nacionalitat. És possible que, amb el temps, la situació canviés i l'exempció caigués en desús, sobretot a partir de la notícia que arribà a Mallorca el 1440 per via de Galceran de Requesens, batlle general de Catalunya, de què el rei li atorgava a ell i altres oficials reials el dret del quint – ja fos aquest la cinquena o una altra part – dels botins de totes les preses que qualsevol vaixell atrapés, sempre i quan fossin considerats de bona guerra.³²⁴ Amb tot i amb això, no deixa de resultar curiós que, precisament, les captures de genovesos que satisfieren el quint reial en aquells moments arribessin de la mà de patrons que ni eren mallorquins ni s'havien armat a Mallorca.³²⁵ Més enllà d'aquests resultats, la parcialitat de la font i les condicions que acompanyaven moltes captures, que els permetien esquivar la pressió fiscal, deixen sempre oberta la possibilitat de noves troballes i de parlar en tot moment només de la constatació d'uns càlculs mínims.³²⁶

foren venudes a Sóller; i el juliol de 1454, Gaspar d'Eivissa portà també quatre-centes quarteres de forment que havia pres d'una barca d'aquella mateixa nacionalitat (ARM, RP 3860, 47v. 24 juliol 1449; RP 3864, 65v. 2 setembre 1450; RP 3865, 152v. 5 octubre 1451; RP 3867, 165v. 2 juliol 1454).

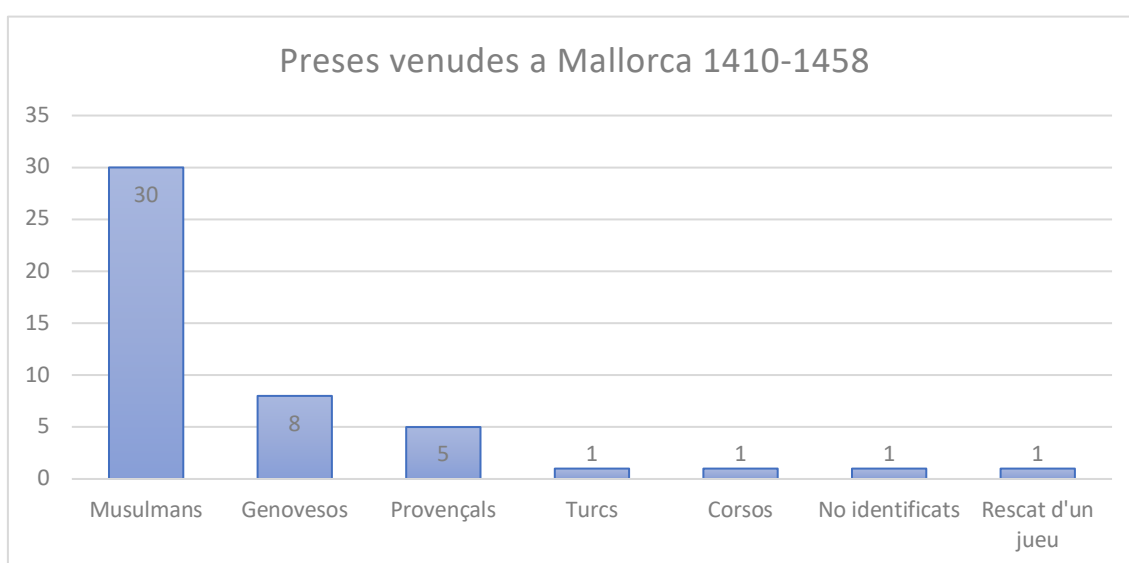
³²³ ARM, RP 3854, 165v. Novembre 1436; RP 3857, 144r. 8 abril 1439; ARM, RP 90, 131v. 7 febrer 1444; RP 3865, 152v. 6 octubre 1451.

³²⁴ ARM, RP 90, 88r-v. 8 març 1440.

³²⁵ No queda tan clar en el cas d'Antoni Bertran, el qual, si bé en els anys posteriors obtengué algunes patents de cors a l'illa, no se sap ben bé d'on era ni on residia habitualment.

³²⁶ Per exemple, segons el *Cronicón* recollit per Á. Campaner, el 1449 dues galeres i dues naus de Joan de Galiana obtingueren moltes preses de musulmans i dues naus que corsaris biscaïns havien pres a genovesos (Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense*, 163), de les quals no n'ha quedat cap rastre a les entrades de la procuració reial.

De la mateixa manera, no deixa de resultar curiós que no apareguin ni els florentins ni els venecians entre les víctimes dels atacs durant els anys en què la Corona estigué en guerra oberta contra aquelles dues potències.³²⁷ És possible que les seves embarcacions no transcorreguessin per les línies de navegació habituals dels corsaris mallorquins o d'aquells que actuaven a l'entorn de les illes – que, pel que mostren les captures, quedaven circumscrites dins de l'arc del Mediterrani Occidental – i que resultessin més aviat el blanc de les actuacions dels combois armats del monarca o, si més no, de galeres armades en missions oficials.

La part dels botins corresponents al rei en concepte del dret del quint continuarà a la baixa, com a l'època anterior, essent la vuitena part del botí la més alta i la vint-i-vuitena, la més baixa de les quantitats pactades amb la procuració reial, ja que, en casos excepcionals, se seguiria cobrant la cinquena part. No s'arribarà en cap cas a les xifres de la quarantena d'inici de segle, símptoma de la continuada escalada bèl·lica del moment i de l'increment en l'oferta de captures corsàries. Precisament, la possibilitat d'abonar només el dret del vint-i-vuitè fou una gràcia, una espècie d'oferta efectuada pel procurador reial davant la possibilitat d'obtenir grans quantitats de diners per

³²⁷ Amb la república de Florència, el rei Alfons encetà una estratègia de guerra total – militar i econòmica – des de 1447 al 1450 i de 1452 a 1455, amb l'adhesió a la pau de Lodi. En canvi, amb la Sereníssima república, l'enfrontament durà solament des de 1448 a 1450. Vegeu, Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 264-270, 275-276; Maria Elisa Soldani, *Uomini d'affari e mercanti toscani nella Barcellona del Quattrocento* (Barcelona: CSIC, 2011), 276.

l'enorme presa de la nau genovesa que capturà Pere Desplà i que després haurien de retornar. En canvi, la vuitena part exigida al patró eivissenc Jaume Vileta, la més alta registrada en tot el període estudiat, a excepció d'aquells que entregaren realment el quint o cinquena part, s'explica com a conveni *in extremis* perquè el patró pretenia marxar de l'illa sense abonar els drets del rei. El procurador hagué d'embarcar-se en la seva galiota per extreure'n dos dels cinquanta-sis musulmans que havia capturat l'eivissenc, que es vendrien per cobrar el dret del rei del producte de les seves vendes. Els dos musulmans s'anomenaven Amet i eren d'Alger. Un era llor, de trenta-cinc anys d'edat, mentre que l'altre era blanc, tort i orb d'un ull, de quaranta anys. El primer fou venut a Lluís Pardo per 68 lliures, 10 sous i 4 diners de Mallorca, mentre que l'altre es vengué a Lluís Bellviure, major de dies, pel preu de 53 lliures 14 sous i 4 diners; curiosament, dos dels mercaders més presents en el tràfic d'esclaus des de l'illa al Magreb en aquella època.³²⁸

La documentació, en gran part dels casos, ens informa igualment de si la quantitat a abonar al fisc era pactada per mitjà d'acord amb els corsaris – *per acord* –, o si, en canvi, es tractava d'una mercè o favor – *feta gràcia* – que se solia atorgar als patrons que arribaven amb preses atractives o que amenaçaven de marxar a altres llocs si no els milloraven les condicions per presentar les preses. De fet, coincideix que les quantitats acordades prèviament corresponen als corsaris que en un moment o altre reberen una llicència de cors per part de la governació del regne – essent-ne una excepció el castellà Otxoa de Motrico –, mentre que la referència a la gràcia del procurador podria ser un indicador que aquelles embarcacions no s'havien armat a l'illa, encara que entre elles hi hagi algun patró o mercader mallorquí.³²⁹

Per altra banda, i com ja era habitual, en alguns casos determinats el governador de l'illa rebé la desena part del quint. En concret, 11 lliures i 7 sous de les 116 lliures 18

³²⁸ En total, la procuració reial rebé 123 lliures 4 sous i 8 diners. D'aquesta quantitat es descomptaren les següents despeses: al corredor per les dues vendes, 3 diners per lliura, en total: 2 lliures; al porter de la presó per donar de menjar als musulmans, 5 lliures i 6 diners; a un corredor d'orella que treballà en fer pujar el preu dels esclaus: 25 sous; a en Nadal Sala, veguer de la governació, per haver anat a la dita galiota, per manament del virrei: 4 sous. Per tant, restaren per a la procuració en concepte de quint: 118 lliures, 10 sous, 2 diners (ARM, RP 3868, 149r. 14 març 1456). Sobre el tràfic de captius des de Mallorca al Magreb, vegeu l'apartat "El Magreb: principal lloc de destinació dels captius mallorquins".

³²⁹ Per exemple, es feu gràcia al barcelonès Pere Desplà; dos cops al valencià Perot Joan o als patrons eivissencs Francesc Ramon o Jaume Vileta. Però també a Antoni Acra, patró d'una galiota de setze bancs, de la mà del mercader mallorquí Joan Bartomeu, al patró de galiota Antoni Bertran, o a mossèn Bernat de Pacs. Vegeu l'apèndix "La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)".

sous i 6 diners que ingressà la procuració reial en concepte de la vintena part del botí que Antoni Acra vengué a Mallorca;³³⁰ i 330 lliures de les 2.300 que conformaven la vintena part del botí de Riambau de Corbera.³³¹ I, com també ocorria en algunes vendes, acabaven essent els compradors els que suportaven la càrrega del quint i no els corsaris venedors: com el ferrer de Mallorca Joan Domènech, que pagà 6 lliures al procurador reial de les 30 que li havia costat una barca de provençals que fou capturada per un tal Astam.³³²

En definitiva, a manera de breu recapitulació sobre els botins de guerra portats a Mallorca durant el regnat dels dos primers Trastàmara, la porció més baixa que rebria el fisc reial sobre aquests, una quarantena part, se situa en els anys de Ferran I al tron, en un moment d'escassa activitat bèl·lica al mar, llevat del sempre present conflicte amb l'enemic musulmà, de procedència bàsicament hàfsida. En canvi, la part més alta de les rebaixes que solia fer el procurador, una vuitena part, es cobraria precisament durant els darrers anys d'Alfons al poder, encara que la xifra estaria en aquest cas influïda per les condicions específiques del patró en concret, que s'hauria negat a satisfer els drets del rei. El cobrament efectiu del quint o el benefici d'una certa reducció era un factor condicionat per una sèrie de variables, entre les quals devien comptar les característiques de la presa – dimensions, valor, origen i capacitat d'absorció per part del mercat – així com la confiança del mateix patró. Només així s'explicaria que únicament en deu casos el fisc reial ingressés la cinquena part de les preses que es portaren a Mallorca en tota la primera meitat del segle XV, que no fou, en cap cas, la tònica general.³³³

³³⁰ El botí consistia en vint-i-quatre moros, quaranta cofres de ferro, sis costals de noguera, *albernussos negres*, *alquirens*, aljubes de llana i de lli, fil filat i altres béns trobats dins un rampí de moros que capturà en el coll del riu de les Canyes, partint de Bugia i fent la via de Tunis. ARM, RP 3854, 165r. 6 juny 1436. A l'agost de l'any següent el mateix patró volia tornar armar-se en cors a l'illa d'Eivissa, per la qual cosa demanà al governador de l'illa que volgués detenir a Simó de Pau, convers, perquè servís en la seva galiota. ARM, AH 124, 161r. 17 agost 1437.

³³¹ ARM, RP 3854, 165v. Novembre 1436.

³³² ARM, RP 3864, 65r. 2 setembre 1450.

³³³ La pagaria el menorquí Mateu Costa per una barca de provençals carregada de mercaderies que resultarien ser d'un mercader francès; també la Universitat de Mallorca per la naveta de genovesos – que seria, en realitat, de niçards – que atrapà en nom seu el portuguès Llorenç Ivanyes; el patró de Sant Feliu de Guíxols que prengué una nau de musulmans de Tunis a les mars de Trípoli; el procurador es prengué també la cinquena part de les 12 dobles que foren trobades en possessió d'un dels musulmans atrapat per Bartomeu Prats, Jaume Pasqual i Joan Descatllar, i que intentà fugir; de la mateixa manera, sobre els dos musulmans capturats per l'eivissenc Bartomeu Servent; també de les pertinences de genovesos preses per la galera de mossèn Castell, que marxà de l'illa sense declarar-les i hagueren de ser estimades;

Per altra banda, la captura més quantiosa portada a l'illa en aquells anys seria la nau genovesa presa per Riambau de Corbera, carregada de riques mercaderies pertanyents també a castellans i flamencs, que se subhastarien a Mallorca per un total de 46.000 lliures, de les quals la procuració reial n'obté una vintena part: 2.300 lliures. Seria realment un cas excepcional en comparació amb la mitjana dels botins que s'hi solien rebre. De fet, per sota d'aquesta se situaria la presa de Bartomeu Prats, Jaume Pasqual i Joan Descatllar d'una galiota morisca carregada de persones i mercaderies, que serien sotmeses a encant per 3.525 lliures en total, restant-ne per a la procuració reial 176 lliures, 5 sous i 6 diners.

Sens dubte, la mercaderia més present en els botins, d'acord amb la preferència del cors mallorquí cap a l'atac a l'enemic musulmà, la representaren els captius. I, tot i que la majoria de botins comptaren amb un nombre reduït de preses humanes, sempre depenent de la seva capacitat ofensiva, però també de les oportunitats que se'ls haguessin aparegut, uns pocs casos superen el mig centenar de víctimes. El 1414, Pere Aimer, capità d'un balener armat, portà a l'illa una presa d'un caro musulmà amb cinquanta-nou persones, el més gran arreplec de captius de tot el període, seguit de la captura de cinquanta-sis moros per part de l'eivissenc Jaume Vileta el 1456. Xifres grans, tot i que no tan destacables serien els vint-i-nou captius presos per les sis galeres que arribaren a Mallorca el novembre de 1426, o els vint-i-quatre musulmans, entre d'altres mercaderies, atrapats per Antoni Acra en un rampí de moros a les costes del Magreb el 1436. Els nombres de persones capturades en els atacs coincideixen majoritàriament amb els registrats a la capital valenciana, on la xifra més alta la representaren els vuitanta-set moros presentats per Martínez de Eslava i on s'identifica una correlació entre les dimensions de la presa i l'estatus del capturador – i, també, de la capacitat ofensiva de l'embarcació emprada.³³⁴

La ja esmentada preeminència dels botins de musulmans per sobre de qualsevol altra "nació" enemistada amb la Corona d'Aragó justifica que, en els casos en que es

de les mercaderies trobades en una barca de provençals, robades per l'eivissenc Jaume Martí; també ho pagaria Lluís Bertran, per una presa de turcs; el patró Astam, per una barca de provençals i, finalment, Gaspar d'Eivissa, sobre el forment extret d'una barca de provençals. Vegeu l'apèndix "La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)".

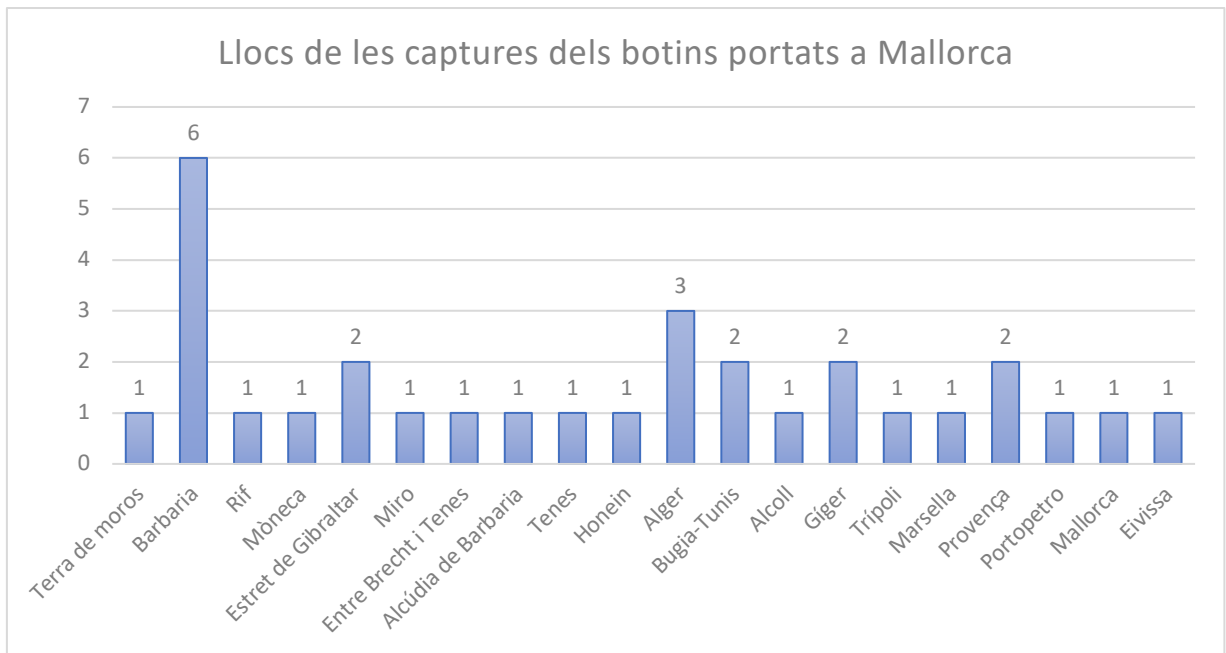
³³⁴ Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento», 20-21, segons les confessions de captius, no el pagament del quint reial i Salicrú i Lluch, «¿Captores o mediadores?», 65-69.

facilita la informació sobre el lloc on tingué lloc la captura, aquesta tengui lloc majorment a les mars o localitats de la costa nordafricana. Destaquen, sobretot, els indrets que en aquells moments es trobaven sota l'autoritat del sultà hàfsida de Tunis: Trípoli, Alger, Bugia, Alcoll o Gíger, seguits de les places de l'antic sultanat abdalwadita, amb capital a Tremissèn: s'esmenta la ciutat de *Miro*, Tenes, Brecht, l'Alcúdia de Barbaria o Honein. Només en un cas s'esmentaria la zona del Rif, al sultanat marínida de Fes, així com també Almuñécar, al sultanat nassarita de Granada, a més de dos cops l'estret de Gibraltar. Aquestes dades s'haurien de sumar a la resta de referències que només apunten genèricament a "terra de moros" o "Barbaria" com a lloc de l'atac i a aquelles embarcacions musulmanes que s'atraparen mentre practicaven el cors a l'entorn de les illes. Finalment, els vaixells de procedència provençal sovint foren presos a les mateixes costes del comtat. Per tant, tot i tenir a l'abast unes dades molt minses, aquestes aporten com a mínim una idea de les zones més freqüentades no només pels corsaris armats a les illes, sinó per aquelles embarcacions que, en el trànsit per al Mediterrani occidental, es trobaren amb l'oportunitat de capturar algunes preses amb les quals atracaren posteriorment a l'illa mallorquina.³³⁵

La irregular arribada de botins corsaris a l'illa seria ja un símptoma de la periodicitat d'aquelles empreses, concebudes sempre com un complement de les ocupacions de persones especialitzades en el món marítim. Sens dubte, els possibles guanys, que podien arribar a ser molt quantiosos, atraurien la inversió en un negoci arriscat, pels nombrosos riscos que comportava la lluita amb l'enemic, però també per la gran variabilitat de les captures, que depenien en gran part de la fortuna i de les ocasions. La inversió en el cors tenia, per tant, alts costos d'oportunitat i una estabilitat insuficient com per ser practicada com a únic ofici.³³⁶

³³⁵ Vegeu totes les referències a l'apèndix "La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)".

³³⁶ Cfr. Salicrú i Lluch, «Luck and contingency?», 349-362.

3.4. Una possible comparació amb els ports de València i Barcelona?

La part corresponent al monarca sobre els béns capturats de bona guerra que a Mallorca rebia el procurador reial, a les altres dues capitals marítimes de la Corona eren percebuts, en canvi, pel batlle general. En els registres de les seves rebudes extraordinàries, conservades respectivament a l'Arxiu del Regne de València i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, més o menys treballats per alguns autors, tot i que no d'una manera sistemàtica, hom ha pogut trobar els drets que pagaven els corsaris sobre les preses declarades, no sempre venudes, i de vegades abonades també pels compradors. Malauradament, el buidatge sistemàtic de les fonts valencianes i barceloneses sobrepassava els límits i les possibilitats d'aquesta tesi, tot i que una primera comparació amb les dades mallorquines és possible a partir dels treballs d'altres autors i d'alguns tasts documentals a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

A priori, i a partir de la informació a l'abast, la realitat que es descriu a Mallorca mostra més paral·lelismes amb la identificada a la ciutat valenciana. Al regne de València els registres s'hi inicien el 1412, a partir de la reestructuració del sistema de recaptació fiscal que enceta Joan Mercader com a batlle general. Abans, sembla que tant els batlles generals com els seus assessors rebien un florí per cada captiu jutjat de bona guerra i,

quan la presa era de grans dimensions, solien cobrar-se un captiu cadascun. A partir d'aleshores, en canvi, les arque reials passarien a rebre de manera sistemàtica i inventariada la porció del rei sobre cadascuna de les preses, la qual, tot i que no sempre apareix explícita en la documentació, solia situar-se entre una cinquena i una vintena part, que també estava sotmesa, com a Mallorca, als contractes, acords i possibles rebaixes ofertes pel cobrador del fisc als corsaris.³³⁷

El que es desprèn dels estudis d'aquella font és, lògicament, el lloc preeminent que ocupen les preses de musulmans, entre les quals, sobretot, els captius; com si, en certa manera, fossin la part essencial de les captures que es declaraven en aquella ciutat, com d'altra banda es mostra també a la ciutat mallorquina. A València el rei també s'havia desprès de qualsevol dret sobre els béns de nacionalitat genovesa que poguessin ser capturats al mar,³³⁸ la qual cosa només explicaria parcialment el silenci sobre els botins procedents d'aquest col·lectiu, així com d'altres nacions cristianes considerades enemigues, per part d'estudis que han tractat aquelles fonts, enfocats especialment en el vessant musulmà i de les víctimes humanes.³³⁹ Treballs que, per altra banda, posen de manifest uns volums de captius aportats més grans que a l'illa de Mallorca, i de la mà d'una major quantitat de patrons d'altres procedències.³⁴⁰ Però, mentre que la percepció del quint reial a l'illa mallorquina recau, en la major part dels casos, en el producte total de la venda dels botins, en el resultat de l'encant, a València l'impost es

³³⁷ Leopoldo Piles Ros, «Un factor económico específico: la liberación de esclavos a comienzos del XV en Valencia», en *IV Simposio Internacional de Mudejarismo: Economía* (Teruel: Instituto de Estudios Turolenses (CSIC), 1992), 282-284; Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento», 35-37; Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 163.

³³⁸ Jacqueline Guiral, «Les relations commerciales du Royaume de Valence avec la Berbérie au XVe siècle», *Mélanges de la Casa de Velázquez* 10 (1974): 104.

³³⁹ Són els centrats en l'anàlisi dels *delmaments, ajutgaments e passatges de serrahins* dels comptes del mestre racional. Vegeu, per exemple, Piles Ros, «Un factor económico específico»; Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento»; Idem, «La piratería y el corso»; Idem, «La esclavitud en Alicante», 103; Guiral, «Les relations commerciales»; Paul Padilla, «El transporte de esclavos musulmanes a través de Valencia en los primeros años del reinado de Alfonso el Magnánimo, 1421-1440», *Separata de la Revista Sharq Al-Andalus* 4 (1987): 59-71; Avelino Teixeira da Mota, «Entrée d'esclaves noirs à Valence (1445-1482): le remplacement de la voie saharienne par la voie atlantique», *Revue française d'histoire d'outre-mer* 66 (1979): 195-210. Una excepció en aquest sentit és Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 163-165.

³⁴⁰ No només els valencians, sinó els corsaris d'altres poblacions costaneres del regne, així com els responsables de cavalcades en la frontera terrestre, contribuirien a engrandir un nombre de captius sensiblement superior al registrat a les illes. Segons les dades aportades per P. Padilla i J. Guiral, al costat dels valencians – de la ciutat, però també de poblacions properes com Cullera – apareixen també castellans, sobretot de Cartagena, i portuguesos. Guiral, «Les relations commerciales», 105-106; Padilla, «El transporte de esclavos», 65-70. Cfr. Salicrú i Lluch, «¿Captiores o mediadores?».

lliga, en paraules de Leopoldo Piles, al *juicio a la cautividad*, és a dir, a la declaració de la legitimitat de les captures, estimant-se un preu dels captius en funció de múltiples variables, però no sempre amb la declaració expressa de la seva venda.³⁴¹ És així que al regne valencià les dades dels *ajutgaments* podrien posar-se en relació amb les de les confessions, que contenen precisament els interrogatoris dels captius que després es designaven de bona guerra i que, com a tals, satisfieien l'impost reial.

Aquesta informació seria complementada, com a Mallorca, amb el vestigi dels guiatges atorgats pel batlle general del regne a embarcacions corsàries que pretenien fer venda de les preses a la capital, presents en les "Lletres i privilegis" de la Batllia. Entre algunes notícies esporàdiques proporcionades per A. Díaz Borrás, es menciona, per exemple, al mallorquí Jaume Pasqual, al capdavant d'una galiota de 17 bancs que el 1435 arribà amb les seves preses a la Vilajoiosa, així com una altra barca de 12 rem armada a Mallorca que desembarcà a Dènia dasset esclaus, entre jueus i musulmans.³⁴²

A la ciutat comtal, en canvi, les activitats corsàries semblen estar dirigides cap a un altre vessant, d'acord amb les preferències comercials de la major part dels mercaders barcelonesos. Els registres de rebudes extraordinàries del batlle general mostren la mateixa poca exhaustivitat que els de les altres dues ciutats analitzades, però per ventura a nivells encara més accentuats, d'aquí que fins ara hagin cridat poc l'atenció als investigadors. Les clàssiques obres sobre la ciutat de Barcelona al segle XV, tot i l'obligada èmfasi en la faceta comercial de l'economia ciutadana i la forçada referència al cors i a la pirateria en relació amb aquesta, com és freqüent, des de l'òptica de l'activitat més aviat disruptora i anecdòtica en confrontació amb la preferible opulència dels tràfics mercantils, s'han referit als efectes del pillatge marítim no a través

³⁴¹ Piles Ros, «Un factor económico específico», 282-284. Cfr. Salicrú i Lluch, «Des êtres sans passé?», 136-138. Per a l'estudi d'aquests resultats i la seva comparació amb els de Mallorca, existeix un conflicte entre les diverses dades a l'abast, referents a altres treballs. Mentre que L. Piles Ros, en l'article aquí esmentat, aporta una taula dels captius presentats a València entre 1412 i 1420, J. Hinojosa Montalvo, en el seu «Tácticas de apresamiento», 36, emprant teòricament la mateixa font dels *delmaments, ajutgaments e passatges de sarrahins*, proporciona una graella sobre els captius venuts, amb resultats completament diversos. Hi ha pocs anys en què tots dos estudis coincideixin. Essent així i sense saber quines dades considerar com a vàlides, no m'aventuraré a fer cap comparació amb les mallorquines, almenys fins en haver consultat la dita font de primera mà. Les xifres apuntades són, tanmateix, superiors de les aportades per la font de la procuració reial de Mallorca. Amb tot i amb això, és destacable que la font mallorquina aporti una major varietat de preses, més enllà dels captius i dels botins de musulmans. Vegeu l'apèndix "La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)".

³⁴² Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 218-219.

de les fonts de la batllia general, sinó des d'altres tipus de documentació, com la de cancelleria, els processos judicials o també els protocols notariais.³⁴³ Aquests darrers contenen contractes per a l'enllestiment d'empreses corsàries, a l'estil dels armaments descrits a les altres dues ciutats,³⁴⁴ així com també testimonis de vendes de botins, molts dels quals de genovesos, que altrament serien invisibles als registres del cobrament del quint reial. Per exemple, el 1411 Guillem Satria feia venda a Barcelona de la nau del genovès Battista de Asseretto, amb el carregament que portava de sal, llanes i pells de cabra. Diverses són també les preses descrites per part del patró barcelonès Pere Doy: el 1412 prengué la nau genovesa "Bonaventura" i les mercaderies d'altres vaixells comandats per aquella, mentre que el 1420, juntament amb el patró Pere Saragossa, també barcelonès, capturaren la nau baionesa patronejada pel genovès Antoniotto Blanco; el novembre de 1422, els dos patrons barcelonesos, ajudats per Bartomeu Pisà i Lluís Sirvent, s'empararen, a Cadaqués, de la nau del gallec Joan Martinis. A més, Pere Doy també era parçoner de la nau d'Antoni Lluna, que el 1412 es feu amb diversos draps i mercaderies de genovesos.³⁴⁵

Cadascun d'aquests patrons barcelonesos apareix activament en la cobertura dels trajectes comercials des de la ciutat comtal cap al Llevant mediterrani, sobretot cap a Alexandria, Rodes i Beirut, l'àrea tradicionalment preferent del comerç català.³⁴⁶ Però

³⁴³ Estic parlant de la clàssica obra de Claude Carrère, *Barcelona 1380-1462*; també de la de Mario Del Treppo, *Els mercaders catalans*, i, més recentment, Damien Coulon, *Barcelona i el gran comerç d'orient a l'edat mitjana*. Traducció d'Antoni Dalmau (Barcelona: Editorial Base, 2013). Ni tan sols la monografia d'Anna Unali, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, traducció de Maria Antònia Oliver, revisada per Maria Teresa Ferrer i Mallol (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986), que es recolza sobre un ampli aspecte documental, tant de l'arxiu de la ciutat de Barcelona com el de la Corona d'Aragó, fa esment d'aquest tipus de font.

³⁴⁴ Cf. Carrère proporciona una sèrie de notícies d'armaments corsaris no només de barcelonesos, sinó també de mallorquins i menorquins a través de protocols notariais de Barcelona. Per exemple, el 1410 una galiota barcelonina i una galiota mallorquina parteixen en conserva contra els sarraïns de Barbaria; el 1437 dues naus del barceloní Bartomeu Pisà i del valencià Francesc Ferrer marxen a lluitar contra genovesos, i el juny de 1441 mossèn Galceran de Requesens, batlle general de Catalunya i senyor d'una galera patronejada per mossèn Palou, i mossèn Francí de Mallorca, cavaller, senyor i patró d'una galiota de catorze bancs, decideixen associar-se en cors per dos anys (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 274-275). És possible que aquests contractes responguin als acords entre propietaris i armadors com l'esmentat més amunt en referència a Mallorca.

³⁴⁵ Vegeu totes aquestes referències, més d'altres, a Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 278-279, a partir de fonts notariais de Barcelona.

³⁴⁶ El 1396 Guillem Satria comandava una de les galeres que des de la ciutat comtal partia cap a l'orient mediterrani (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 225 i 308), mentre que Pere Doy és possiblement el patró més paradigmàtic en aquest sentit, ja que documentalment és identificat tant al capdavant de viatges mercantils cap al Llevant com en veritables expedicions de cors en aquell indret. A més, el rei contractaria els serveis de la seva nau per a l'expedició de 1432 (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 278; Coulon,

Lluís Sirvent, a més de patró i ric mercader, seria dotat d'atribucions diplomàtiques per part del rei Alfons amb els emissaris del sultà mameluc el 1426, en les negociacions per a la pau que signarien el 1430, i el 1441.³⁴⁷ Formaria part del reduït grup de mercaders que gaudirien de la confiança del monarca per als contactes directes amb les autoritats mameluques, així com també el mercader català Guillem de Cabanyelles. Pertanyent a una nissaga de mercaders especialitzats en el comerç amb el Llevant, a més de regir negocis mercantils, Guillem comandaria vaixells en destinació a Beirut i Alexandria, seria cònsol de d'Alexandria entre 1405 i 1408 i destinatari de missions particulars per part del monarca relatives als interessos polític-econòmics a la zona més oriental de la Mediterrània.³⁴⁸ Un d'aquests encàrrecs seria el d'aplicar la prohibició de comerç amb l'Imperi mameluc decretada per Alfons el Magnànim poc després de la seva pujada al tron i a les portes de la planificació d'un gran atac corsari a les seves terres. Des de l'illa de Rodes, Guillem de Cabanyelles i Pere de Gualbes vetllarien pel compliment dels preceptes reials per tal d'evitar que els mercaders catalans es poguessin veure afectats per eventuais represàlies empreses pels mamelucs.³⁴⁹ Aquesta missió que inclouria, quasi de manera obligada, l'actuació corsària contra els armaments del sultanat egipci, atès que aquests dos representen un dels pocs exemples de corsaris – tot i que eventuais, coneguda la gran trajectòria dels membres d'aquelles dues famílies als negocis amb l'Orient mediterrani – dels quals sí es té constància del pagament del quint reial a Barcelona. En efecte, abans de la seva partida, havien acordat amb el rei i els consellers de la ciutat comtal que pagarien la dècima part del valor de les preses capturades en concepte del quint, la qual cosa es traduí el 23 de desembre de 1416 en

Barcelona i el gran comerç, 242, nota 615; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 432). Tant ell com també el patró barcelonès Pere Saragossa, que combinà igualment la patronia d'una nau amb la dedicació mercantil en els negocis del Llevant (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, II, 348-350, 360; Coulon, *Barcelona i el gran comerç*, 170, 398, 672 i 690), apareixen també actuant de manera corsària a les mars de Mallorca. (vegeu l'apartat "El cors durant l'Interregne i el regnat de Ferran d'Antequera (1410-1416)"). I el mateix es podria dir del patró Bartomeu Pisà, que, a part de garantir els intercanvis amb els indrets de l'est mediterrani, també fou nomenat patró d'una esquadra de la ciutat de Barcelona contra corsaris (Carrère, *Barcelona 1380-1462*, I, 67; II, 349, 353; Coulon, *Barcelona i el gran comerç*, 427).

³⁴⁷ De jove també fou agent de la companyia Datini resident a Alexandria. Coulon, *Barcelona i el gran comerç*, 78, 151, 156, 181-185, 304 i 605.

³⁴⁸ Ibidem, 99, 100, 604, 608, nota 687; 609; Coulon, «Un tournant dans les relations catalano-aragonaises», 1057, nota 8. El mateix autor ja posa de manifest les dificultats per a distingir els diversos membres homònims de la mateixa família, en la qual la professió i els contactes amb l'Orient mediterrani es van transmetre de generació en generació.

³⁴⁹ Ibidem, 81, 630, nota 1049; 683, nota 1201.

la satisfacció de 400 florins d'or d'Aragó – equivalents a 4.400 sous de Barcelona – de 615 florins, que era la dècima part del valor total d'alguns captius i béns que els dos patrons havien pres en el port d'Alexandria. A més, el batlle general de Catalunya rebria també dues esclaves llores de llinatge de moros, una anomenada Margarida, batejada d'edat de set anys, i l'altra, Salema, de sis anys d'edat, que seria batejada a Barcelona i adoptaria el nom de Francesca.³⁵⁰

Les preses registrades a la ciutat comtal per part de patrons particulars situen l'àmbit de l'acció corsària majorment en la Mediterrània Oriental i per iniciativa de patrons i mercaders molt actius en els intercanvis mercantils en aquesta ruta.

Precisament, el cors i la pressió bèl·lica contra la major potència musulmana en aquell indret, l'Imperi mameluc – almenys fins a la meitat del segle XV –, fou promocionada pel Magnànim des del seu ascens al tron, en un doble esperit de demostració de força i de coacció per aconseguir els seus objectius polítics a la zona: l'alçament com a baluard de la Cristiandat, des de la plaça forta de Rodes, controlada pels cavallers hospitalers i, després de la conquesta de Nàpols, el desplegament d'interessos polítics i comercials a la zona.³⁵¹ Alfons canvià la política de relacions amb

³⁵⁰ ACA, RP, MR, volúmens, general, núm. 1036, 103r-v, 117r-v. 23 desembre 1416. La part que rebria el batlle en nom del rei consistiria, doncs, en 400 florins i dues esclaves. No sabem, però, a qui es destinarien els 215 florins restants del quint. Aquest és l'únic ingrés de botins corsaris registrat a les rebudes extraordinàries del batlle general de Catalunya entre 1410 i 1418. Les altres quantitats rebudes es refereixen a composicions i acords entre el batlle general i altres patrons per la presa d'esclaus que declaraven ser lliures, tots ells extrets de la ciutat de Ragusa, al golf de Venècia (Ibidem, reg. 1038, 91v-92r. 21 setembre 1418; 92r-93r). Damien Coulon es fa també ressò de l'arribada d'aquell botí provinent d'Alexandria, tot i que a partir d'un altre tipus de documentació del mateix arxiu («Un tournant dans les relations catalano-aragonaises», 1057, nota 8). Sondejos dins la mateixa font per anys posteriors, però sempre del regnat d'Alfons el Magnànim donen com a resultat una aparició menor de botins corsaris respecte a les altres dues ciutats, i tots referents a activitats corsàries a les mars del llevant mediterrani.

³⁵¹ Existeix una àmplia bibliografia referent als interessos polítics i econòmics d'Alfons al Mediterrani oriental i les estratègies aplicades per a la consolidació dels seus objectius, que sovint requeien en el desplegament de la seva força naval contra les potències imperants en aquelles parts, sobretot el sultanat mameluc. El desenvolupament de la seva estratègia li comportà, alhora, més d'una disputa amb altres reialmes amb interessos comercials a la zona, com era la república de Venècia. Sobre els estudis més clàssics de la temàtica: Constantin Marinescu, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994); Francesco Cerone, «La politica orientale di Alfonso di Aragona», *Archivio Storico per le Provincie Napoletane* XXVII, (1902): 3-93, 380-456, 555-634, 774-852, XXVIII (1903), 154-212; Santiago Sobrequés, «Sobre el ideal de cruzada en Alfonso V de Aragón», *Hispania* 47 (1952): 232-52; Alan Ryder, «The Eastern Policy of Alfonso the Magnanimous», *Atti della Accademia Pontaniana* 28 (1979): 7-26; Idem, *Alfonso el Magnánimo: rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458* (València: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1992), 365-376; E. Ashtor, «Alfonso el Magnánimo e i Mamlucchi», *Archivio Storico Italiano* 142 (1984): 3-29. I, pel que fa a la historiografia més moderna, vegeu, a mode d'exemple: Coulon, *Barcelona i el gran comerç*, 73-83, 238-239; Idem, «Un tournant dans les relations catalano-aragonaises»; Miguel Navarro Sorní, *Calixto III Borja y Alfonso El Magnánimo frente a la cruzada*, ed. Valencia Ayuntamiento (Valencia:

l'Imperi mameluc, amb el qual fins aleshores els monarques de la Corona havien potenciat l'acord i la cordialitat mútua, d'aquí que Damien Coulon hagi ressaltat la inexistència d'operacions de cors catalanes contra els mamelucs abans del regnat del Magnànim.³⁵²

Però el monarca catalanoaragonès no només incentivaria els armaments de corsaris particulars contra les places mameluques, oportunitat que tampoc desaprofitarien els patrons i mercaders que tradicionalment havien mantingut interessos a la zona i que provocarien el desplegament simultani del cors, de l'activitat piràtica i dels intercanvis comercials en aquell indret.³⁵³ Alfons també mobilitzaria la seva armada, conformada per la seva pròpia flota, més l'aportació de les institucions ciutadanes i de les generalitats, i la contribució dels grans senyors més afins al monarca, en operacions bèl·liques centrades en aquella zona del Mare Nostrum.

Sobretot a partir de l'assoliment de la conquesta del regne napolità, diversos patrons i capitans d'esquadres catalanoaragoneses, cèlebres en les mars occidentals pels grans estralls causats en els propis súbdits i terres de la Corona, trobarien en les parts orientals, sota l'empara del rei, un ampli espai on poder estendre les seves habilitats corsàries i de guerrilla marítima.³⁵⁴ Seria el cas, per exemple, com ja hem vist reiteradament, del mallorquí Ponç Descatllar, que la monarca alliberà de la presó a la que els dirigents de la ciutat de Barcelona l'havien sotmès per haver-los causats grans greuges, però també del famós pirata valencià Jaume de Vilaragut, que aconseguiria, igualment, fugir dels nombrosos esforços municipals desplegats per les diverses ciutats marítimes de la Corona per atrapar-lo, i que trobaria l'evasiva perfecte en la necessitat

Ajuntament de València, 2003); Cristian Caselli, «Alfonso il Magnanimo e i suoi rapporti con Venezia e Costantinopoli negli ultimi anni dell'Impero Bizantino», *Rivista dell'Associazione Culturale Bisanzio* 16 (2012): 32-52; Bruno Figliuolo, «La Terrasanta nel quadro della politica orientale di Alfonso V d'Aragona», *Nuova Rivista Storica* 100, núm. 2 (2016): 483-515; Mark A. Aloisio, «Alfonso V and the anti-Turkish crusade», en *The Crusade in the Fifteenth Century*, ed. Norman Housley (Nova York: Routledge, 2016), 64-74.

³⁵² Coulon, *Barcelona i el gran comerç*, 236-239 i nota 596. L'autor cita una sèrie de documents de la Cancelleria Reial en què s'anota la recepció per part del monarca de l'impost del quint sobre les captures d'aquells corsaris.

³⁵³ Ibidem, 244-249; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 44-45; Marinescu, *La politique orientale*, 1-8; Ashtor, «Alfonso il Magnanimo», 5-9, 14-17, 26-28.

³⁵⁴ Constantine Marinescu, «Notes sur les corsaires au service d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples», en *Melanges d'Histoire Générale* (Cluj, 1927), 155-173; Daniel Duran Duelt, *Kastellórizo, una isla griega bajo dominio de Alfonso el Magnánimo (1450-1458)*. *Colección documental* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milá y Fontanals, 2003), 16-18.

del rei de forces navals per a les seves polítiques.³⁵⁵ I, com era d'esperar, les mars de l'est també acabarien per ser l'escenari principal de les accions del que seria almirall al final del regnat d'Alfons: Bernat de Vilamarí.³⁵⁶ Patrons i capitans, tots ells, de galeres posades a disposició del monarca i que, en la temptativa d'extreure'ls la major rendibilitat possible, haurien deixat, al seu pas per terres catalanoaragoneses, un rastre de malifetes i actes de dubtosa legitimitat.

En disposar d'un cors potenciat per la mateixa monarquia i enfocat a favor dels seus propis interessos, no són d'estranyar les recurrents referències als corsaris catalans que recorrien les mars d'aquell indret per part dels testimonis d'altres regions i amb interessos a la zona.³⁵⁷ Uns dels més perjudicats per l'increment de la pressió bèl·lica, sobretot per part catalanoaragonesa, foren els venecians, que mantenien gran part dels seus negocis mercantils en aquelles parts orientals.³⁵⁸

³⁵⁵ Vegeu el cas de Ponç Descatllar en l'apartat "L'autonomia de les flotes ciutadanes". Ja s'ha vist que Jaume de Vilaragut fou un dels pirates catalanoaragonesos més cèlebres del regnat d'Alfons, tant per les seves expedicions corsàries, com pels nombrosos actes contra els súbdits del rei i aquelles nacions que estaven en pau amb la Corona. És per això que les seves incursions han estat descrites i mencionades en nombrosos treballs: Coll Julià, «Aspectos del corso catalán», 168; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 413-414; dels quals destac especialment el capítol específic sobre aquest personatge a Díaz Borrás, *El ocaso cuatrocentista*, 344-352; i les notes 179-181. Des de 1436, que armà en servei d'Alfons el Magnànim amb ajuda de l'infant Joan, rei de Navarra, oferí els seus serveis puntualment a la ciutat de València contra corsaris, però sobretot obligà a les ciutats a armar vaixells per atrapar-lo a causa de les nombroses pirateries que protagonitzà per la costa, segrestant homes, entrebancant el comerç de virtualles i prenent embarcacions. El 1441 marxaria cap al Llevant, primer cap a Nàpols, actuant en aigües de l'Adriàtic, i finalment cap a Rodes, des d'on ajudaria a interceptar els convois genovesos i mamelucs.

³⁵⁶ El famós capità Vilamarí, després d'un llarg recorregut en servei del monarca, que li encomanaria missions a l'Adriàtic contra Venècia, al Tirre contra Gènova i a l'Egeu contra les possessions d'aquestes dues repúbliques, així com també contra els mamelucs, i establiria la seva base entre Rodes i la recentment adquirida illa de Castellroig o Castel·lòrison. Durant la seva trajectòria, combinaria, alhora, la defensa de les mars de la Corona, a sou de les ciutats, i la presa arbitrària d'embarcacions, entrebancant el desenvolupament quotidià del comerç. Vegeu, sobre els seus actes: AH 110, 91r-92r. 9 abril 432; AHCB, 1B. VI-3, 42v. 12 agost 1433; 1B. VI-7, 90v. 6 juliol 1440; Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 399, 414, 419; Duran Duelt, *Kastellórizo*, 16, 31; Ashtor, «Alfonso il Magnanimo», 26-28, Marinescu, *La politique orientale*, 193-198; Ryder, *Alfonso el Magnánimo*, 369; Enrico Basso, «"Ferro, fame ac peste oppressa": L'ammiraglio Bernat de Vilamarí e il blocco navale di Genova (1456-1458)», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 539-555.

³⁵⁷ Coulon, *Barcelona i el gran comerç*, 241-242; Roser Salicrú i Lluç, «Notícies de catalans en algunes narracions de pelegrinatge i de viatge medievals», en *La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol* (Barcelona: CSIC, 2013), 639-651.

³⁵⁸ El desembre de 1443 els nuncis de la Sereníssima presentaren un memorial d'un total de divuit actes de pirateria que havien sofert en mans de catalans entre 1440 i 1442, la meitat dels quals, en aigües de l'Egeu. Els perjudicis ascendien fins als 20.000 ducats, dels quals Alfons només es feu responsable d'una part, és a dir, d'aquells perpetrats pels que ell considerava els seus súbdits. Vegeu Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 401-403; també Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 153. La cruesa dels enfrontaments amb els venecians augmentà a la zona sobretot a partir de l'esclat de la guerra el 1448. Vegeu Duran Duelt, *Kastellórizo*, 17.

L'armada reial, inclosos també els components corsaris que actuaven emparats per aquesta o en paral·lel, intervingué, en funció de les circumstàncies, a les zones on era requerit el desplegament dels braços bèl·lics de la Corona. Aquestes, almenys durant la primera part del regnat d'Alfons, foren sobretot el Tirrè i les mars més centrals del Mediterrani, on les possibilitats de convergència amb els combois enemics, sobretot musulmans i genovesos – i després, també florentins i venecians –, eren més altes, i d'acord també amb les necessitats de la guerra de conquesta del regne napolità.³⁵⁹ L'àrea del Mediterrani Oriental, pel trànsit freqüent d'embarcacions comercials cristianes i corsàries musulmanes, hauria estat una zona recurrent per al pillatge, una font permanent a la qual recórrer en cas de necessitat de finançament, de manera semblant a allò que el Magreb, a la part occidental, representava per als armaments corsaris i les flotes ciutadanes.

Entre les causes que podrien justificar les aparents poques dades respecte a l'aportació de captures a la capital catalana i el respectiu cobrament del quint reial, més enllà de la possible pèrdua de documentació al respecte, existiria, en primer lloc, la probabilitat que gran part de les preses no s'haguessin portat a aquella ciutat, ja que resultaria molt més pragmàtica la venda *in situ*, en punts estratègics que tinguessin garantida la sortida del producte al mercat i, a la vegada, permetessin als corsaris desenvolupar una activitat continuada.

L'illa de Rodes fou, per exemple, un enclavament clau per als corsaris catalanoaragonesos, que, amb el vistiplau dels cavallers hospitalers que dominaven l'illa, podien avituallar-s'hi i fer-hi encant de les víctimes turques i mameluques, així com també, en ocasions, a l'illa de Xipre.³⁶⁰ Però Sicília i, després de la conquesta, també la ciutat de Nàpols, per la seva proximitat a la zona, es convertiren igualment en receptores

³⁵⁹ D'aquí que Mario del Treppo considerés, a partir de les primes d'assegurances, que l'àrea de més perill per a la navegació catalana era el golf de Lleó i el Tirrè alt i mitjà. Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 397, 404.

³⁶⁰ Marinescu, *La politique orientale*, 45-70; Coulon, «Un tournant dans les relations», 1061-1063; Duran Duelt, *Kastellórizo*, 17, 26, 34; Maria Elisa Soldani i Daniel Duran i Duelt, «Religion, Warfare and Business in Fifteenth-Century Rhodes», en *Religione e istituzioni religiose nell'economia europea, 100-1800. Atti della «Quarantatreesima Settimana di Studi» 8-12 maggio 2011*, ed. Francesco Ammannati (Florència: Firenze University Press, 2012), 261-263; Maria Elisa Soldani, «Combattre sur la frontière de Méditerranée orientale. Économie de guerre, interculturalité, commerce et finances à Rhodes», en *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*, ed. Daniel Baloup i Manuel Sánchez Martínez (Toulouse: Presses universitaires du Midi. Collection «Médiennes», 2015), 257-286.

del resultat de la marina de guerra de la Corona.³⁶¹ Per altra banda, sobre els botins d'una part dels efectius propis del monarca, és a dir, d'aquelles embarcacions noliejades a privats, ell no en rebria el quint, sinó una part proporcional a l'aportació que hauria fet en l'armament, la qual, segons Anna Unali, consistia en una quarta part de botí,³⁶² mentre que, en certs moments puntuals, el monarca feu ús de la potestat de desprendre's de qualsevol dret sobre el cors efectuat pels seus súbdits.³⁶³ Les esquadres ciutadanes, el resultat de les quals és visible a través de la documentació municipal, sovint també estaven exemptes d'haver de cedir una part dels seus guanys al monarca,

³⁶¹ Des de l'entrada de Sicília a l'òrbita catalanoaragonesa a la fi del segle XIII, l'illa es convertí ja en un dels punts principals de sosteniment dels corsaris de la Corona, sobretot de procedència catalana, però també mallorquins, l'activitat dels quals experimentà una considerable represa a la fi del segle XIV, coincidint amb una major amenaça des del proper sultanat hàfsida, i continuà a l'alça durant tota la primera meitat de la quinzena centúria, en paral·lel amb els interessos de la Corona tant al Tírrer com a la Mediterrània Oriental. L'estudi de l'activitat corsària a l'illa de Sicília durant les dècades dels anys '30 i '40 posa de manifest una majoritària presència d'embarcacions catalanes que aporten el fruit del cors practicat a Orient, sobretot preses genoveses, venecianes, però també musulmanes als mercats sicilians. Vegeu Bresc, «La course mediterraneenne», 95, 97, 102, 104; Idem, «Course et piraterie», 751, 754; Idem, *Un monde méditerranéen: économie et société en Sicile: 1300-1450* (Palermo: Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo ; Palais Farnèse Ecole Française de Rome, 1986), 340; Michel Fontenay i Alberto Tenenti, «Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Âge aux débuts du XIXe siècle», *Revue d'histoire maritime* 6 (2006): 193. Cfr. Antonio Buscaino, «La guerra corsara dei trapanesi», en *Corsari e riscatto dei captivi: garanzia notarile tra le due sponde del Mediterraneo: atti del Convegno di studi storici, Marsala, 4 ottobre 2008*, ed. Vito Piergiovanni (Milano: Giuffrè, 2010), 3-45). En paral·lel, Del Treppo destacà l'augment de les relacions amb Sicília al segle XV, ja fos com escala o no cap al Llevant, convertint-la amb l'indret "estranger" amb més presència catalana, on "moltes naus que normalment s'haurien dedicat a les rutes comercials de Barcelona auxiliaven el vast sector d'operacions militars i anaven i venien entre Sicília i Nàpols per a l'avituellament de l'exèrcit" (Del Treppo, *Els mercaders catalans*, 136-142; Antoni Riera Melis, «Barcelona en els segles XIV-XV, un mercat internacional a escala mediterrània», *Barcelona quaderns d'història* 8 (2003): 71. Vegeu també el recent estudi de Gemma Teresa Colesanti, «I catalani nella Sicilia Orientale nella seconda metà del xv secolo», en *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*, ed. Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluch, i Mercè Viladrich i Grau (Roma: Viella, 2015), 181-194). En aquella mateixa zona, les illes de Malta i Pantelleria funcionarien també com a ports base per al cors tant autòcton com estranger, aprofitant la seva privilegiada posició a les rutes de pas entre la Mediterrània Occidental i l'Oriental, i també per a l'armada reial d'Alfons el Magnànim en els seus atacs al litoral hàfsida. Vegeu, a més dels dos anteriors, Fontenay i Tenenti, «Course et piraterie», 183-184; Aloisio, «The Maltese corso»; Idem, «Maritime activity between Malta, Sicily and North Africa in the Late Middle Ages», en *The Maltese Islands and the Sea*, ed. Timmy Gambin (Valletta: Midsea Books, 2015), 21-30; Charles Dalli, «La Malta catalanoaragonesa: l'exemple de la família Desguanes», en *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*, ed. Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluch, i Mercè Viladrich i Grau (Roma: Viella, 2015), 217-228.

³⁶² Unali, «Le flotte di Alfonso V d'Aragona», 190.

³⁶³ Per exemple, durant el període entre 1408-1410, el rei renuncià al quint sobre els armaments corsaris armats a l'illa mallorquina, cedint-lo a la Universitat d'aquella ciutat i regne. López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 629, nota 63. I, a partir de la dècada dels '50, Alfons renuncià també a la seva part del botí en favor del sosteniment de la flota que romania al Llevant i de la fortalesa de Castellroig (Duran Duelt, *Kastellórizo*, 33).

d'aquí que els seus botins no apareguin a la documentació de tipus reial i, de vegades, se n'hagi perdut el rastre.³⁶⁴

El cors català de capital privat existiria, i tant, i es mantindria especialment actiu durant aquells anys, però potser no amb la base principal a la ciutat de Barcelona, sinó més aviat en els enclavaments estratègics de la Mediterrània central i oriental, on molts s'armarien, instigarien els enemics i després dipositarien les preses. En aquest cas, al contrari que les altres dues principals ciutats marítimes de la Corona, el cors no ocuparia un lloc tan estratègic en la defensa de la pròpia costa; almenys, fins a la meitat del regnat d'Alfons el Magnànim, quan l'armament massiu de galeres per part dels més adinerats i influents senyors per a la guerra del monarca posaria a disposició de la defensa de les mars galeres ja armades i llestes i, per tant, una suculent temptació de fer-ne ús per part de la ciutat comtal. Així i tot, sembla ser que Barcelona no destacaria per ser una plaça d'especial captació de les empreses corsàries en general, sobretot havent-hi llocs que bé per la seva situació geogràfica, bé per les seves connexions marítimes i comercials, resultarien més atractius i oferirien més bones condicions d'armament i de venda. De tota manera, queda pendent un estudi més específic i a fons sobre la qüestió catalana, amb la inclusió de l'estudi de tota la font dels ingressos extraordinaris de la batllia.

Amb tot i amb això, cal advertir que, en cap cas, l'aparent reduïda presència de botins corsaris i, en conseqüència, de l'aportació de captius musulmans a la capital catalana – els quals formaven part dels béns més freqüents a les captures marítimes de les altres dues ciutats, molt centrades en el pillatge dels enemics musulmans – faria declinar el lloc de Barcelona com a un important centre de tràfic d'esclaus.³⁶⁵ No tots els esclaus, ni tant sols la majoria, dels presents en aquelles ciutats provenien de les captures marítimes, sinó que també eren el resultat de tràfics mercantils entre la Mediterrània oriental i les principals places catalanoaragoneses.

³⁶⁴ Es conserven els beneficis extrets de diverses armades guardacostes de la ciutat de Barcelona a l'arxiu municipal d'aquella ciutat. Unali, *Mariners, pirates i corsaris*, 151.

³⁶⁵ L'important paper de la ciutat de Barcelona com a centre de recepció i redistribució d'esclaus a l'edat mitjana i, concretament, al segle XV, ha estat recalcat per diversos autors. Les exigències de la tesi impedeixen estendre'm en aquesta qüestió, simplement destac els següents treballs: Ivan Armenteros Martínez, *L'Esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516): un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer* (Barcelona - Lleida: Fundació Noguera, Pagès, 2015) o Roser Salicrú i Lluch, 'De quan els esclaus no eren (només) negres africans: a l'entorn de l'esclavitud i del tràfic d'esclaus a la Mediterrània tardomedieval des de l'observatori barceloní', *Drassana*, 25 (2017), 52-65.

La diferència en els orígens majoritaris dels esclaus de captura directa recent arribats en cadascun d'aquells ports, roman en la mateixa concepció de les confessions dels captius. Com bé va apuntar I. Armenteros Martínez, mentre que els interrogatoris de Barcelona cercarien evitar eventuais declaracions de llibertat dels esclaus, amb especial menció a aquells provinents de les parts de Llevant per sobre de qualsevol altra procedència i amb la inclusió de qüestions que apuntaven a la compra o adquisició dels individus com a mercaderia, les enquestes registrades bel batlle general de València tendrien l'objectiu de decretar la condició – justa o no – de la presa, el que és igual a la legítima esclavitud o no dels captius. A Barcelona aquest passatge s'hauria donat per sobreentès, mentre que a la ciutat del Túria no hi hauria hagut necessitat de prendre la confessió dels esclaus originaris de l'est, atès que ja serien esclaus a la seva arribada.³⁶⁶

En conclusió, l'aparent reduïda informació aportada pels pagaments dels drets corsaris a Barcelona està condicionada pel tipus de font, que deixa de banda la inclusió del resultat de moltes empreses corsàries catalanes, ja fos perquè els seus botins eren venuts a altres indrets, o bé perquè gaudien d'una particular exempció d'aquella taxa en concret. Les escasses dades al respecte que contenen els llibres de comptes de la batllia de Barcelona no serien, en definitiva, representatives dels corsaris catalans actius en aquells moments – com tampoc no ho són, per altra banda, a les ciutats de València i Mallorca –, sinó més aviat de la concepció d'aquella ciutat com a port especialment atraient per a l'activitat corsària. Valoració que no pot ser, malgrat tot, completa, a manca d'un estudi sistemàtic íntegre sobre la ciutat de Barcelona – que, per altra banda, enceta una via d'investigació futura –, però que tanmateix s'intueix menor que en les altres dues ciutats marítimes principals. El controvertit paper dels corsaris illencs i valencians com a barrera defensiva pels seus territoris d'origen sí que esdevé, per Barcelona, encara més dubtós i qüestionable.

³⁶⁶ Armenteros Martínez, «Regular las declaraciones de buena guerra», 29-30, nota 11; Blumenthal, *Enemies and Familiars*, 33.

Quarta part.

La redempció de captius

La redempció de captius

1. Introducció

L'interès per la redempció de captius, a mig camí entre la caritat popular i el negoci especulatiu, no representa una terra inermes en el camp de la investigació històrica, ans al contrari. Diversos treballs han versat llum sobre aquests temes, tant des de l'estudi de les institucions – religioses i civils – que s'hi implicaren en un exercici d'altruisme i misericòrdia, com des de l'anàlisi d'un dels nuclis de la problemàtica del captiveri: el cors i la pirateria. Per ventura ha estat menys encarat per part dels treballs centrats exclusivament en el fenomen de l'esclavitud, tendencialment decantats cap a l'estudi d'altres variables: compra-vendes, inserció de la mà d'obra esclava en l'economia, processos de manumissió o alliberament intern, etc. En qualsevol cas, la redempció constituí una pedra angular de tots tres interessos d'estudi, visible sobretot gràcies a les dimensions que assoliria en època moderna, en multiplicar-se el nombre de captius d'acord amb l'augment quantitatiu i qualitatiu de l'ofensiva islàmica a les costes cristianes. És així que el fenomen, tot i que conegut i reconegut ja en els segles anteriors a l'envestida turca otomana en el Mediterrani occidental, resta diluït, relativitzat, fins i tot eclipsat, de vegades per la manca de fonts capaces de dibuixar amb claredat el desplegament dels processos redemptors, d'altres per una excessiva comparació amb els successos posteriors, que minimitzen els efectes del rescat de captius a l'Edat Mitjana. La magnitud de les redempcions ha de ser justament confrontada amb les proporcions dels sistemes de captura en àmbit mediterrani – que es poden resumir amb el cors, la pirateria i la guerra marítima – i, a la vegada, lligada als tràfics i reexportacions de preses produïdes amb l'objectiu d'extreure'n el màxim rendiment.

Mentre que el caire caritatiu que adoptà el sistema de recaptació de diners per a l'alliberament de correligionaris en territori considerat infidel no ha estat majorment discutit, sí que s'ha qüestionat el rol que ocuparen les redempcions dins del sistema econòmic i la seva delimitació com a activitat exclusiva per part dels agents comercials.

En canvi, sembla restar fora cap mena de dubte en època moderna, moment en el qual Wolfgang Kaiser va determinar un específic “comerç de captius” en la categoritzada com “economia del rescat”, idees recentment corroborades i ampliades per Daniel Hershenzon, amb el que ell ha definit com la *political economy of ransom*.¹ La constatació d’un comerç d’aquest tipus en època moderna, no només converteix els captius en objecte de tràfics mercantils, sinó que els equipara als esclaus del tràfic; aquells que, des del Mediterrani oriental, eren comercialitzats de manera organitzada en els mercats dels ports occidentals. D’aquí que, atenent al menor i, sobretot, aleatori volum de les preses humanes objecte de les redempcions, s’hagi discutit la concepció d’un comerç de captius en època medieval, per bé que els rescats compartissin les regles econòmiques del mercat,² així com la consideració dels mercaders en qüestió com a traficants d’esclaus, categoritzant-los més aviat com a simples inversors, que exercien la funció de banquers-prestamistes.³ El rescat de captius conformaria una activitat complementària pels mercaders i no exclusiva de les seves transaccions, sense un domini autònom en l’economia.⁴ Ara bé, que la circulació de captius i els seus processos d’alliberament no representessin l’activitat hegemònica dels negocis dels mercaders ni de l’economia dels territoris que se’n beneficiaven no significa, no obstant, que no existís un comerç de persones preses. Sobretot si es tenen en consideració no només les vies unidireccionals de les captures i les redempcions, sinó les exportacions i reexportacions de captius d’uns mercats a uns altres, en un intent especulatiu d’obtenció dels màxims beneficis, a través de la venda o de l’alliberament. L’accés, de vegades indirecte, a aquesta informació, per bé que s’ha intentat evidenciar de manera

¹ Wolfgang Kaiser, *Le commerce des captifs. Les intermédiaires dans l’échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècle* (Roma: École française de Rome, 2008), 1-14. Daniel Hershenzon, «The Political Economy of Ransom in the Early Modern Mediterranean», *Past and Present* 231, núm. 1 (2016); Idem, *The Captive Sea. Slavery, Communication, and Commerce in Early Modern Spain and the Mediterranean* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018).

² Dominique Valérian, «Les captifs et la piraterie: une réponse à une conjoncture économique déprimée? Le cas du Maghreb aux XIV et XV siècles», en *Les esclavages en Méditerranée*, ed. Fabienne P. Guillén i Salah Trabelsi (Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2012), 126.

³ Jacques Heers, *Esclavos y sirvientes en las sociedades mediterráneas durante la Edad Media* (Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d’Estudis I Investigació, 1989), 227-228.

⁴ María Dolores López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)* (Barcelona: Institución Milà y Fontanals. Anejos del Anuario de Estudios Medievales, número 31, 1995), 807; Natividad Planas, «Acteurs et mécanismes du rachat d’esclaves dans l’archipel baléare au XVIIe siècle», en *Le commerce des captifs. Les intermédiaires dans l’échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècle*, 2008, 81.

clara en aquesta tesi, possiblement ha dificultat la consideració del fenomen que, de tota manera, estaria caracteritzat pel modest volum i la poca regularitat pròpies del captiveri medieval, sense l'assoliment de les xifres registrades en els segles posteriors.⁵ En aquest punt, el límit entre el tràfic organitzat i l'aprofitament d'algunes companyies mercantils, sobretot de jueus i conversos, en la redistribució i el rescat de captius, o el que és el mateix, la línia entre els traficants d'esclaus i els simples inversors ocasionals, no tan sols destaca per la seva finesa, sinó que apareix supeditada, de nou, a la magnitud dels intercanvis. Uns intercanvis que, a l'època estudiada, no són gens menyspreables i que, en certa manera, responen positivament a la hipòtesi suggerida per R. Salicrú a l'entorn de la posició dels mercaders com a traficants de captius dins dels límits de la Corona d'Aragó més occidental.⁶

2. Els sistemes de redempció de musulmans a la Corona d'Aragó: els mercaders

L'espai mediterrani i les terres ibèriques conformen un escenari privilegiat per a l'estudi de l'esclavitud i de captiveri a la baixa edat mitjana. La frontera terrestre i marítima entre els territoris cristians i els musulmans testimonià un dels efectes més evidents de la bel·licositat latent entre ells: el traspàs de captius redimits o per redimir d'un lloc a l'altre, situació que es normalitzà al llarg dels anys fins a formar part d'una de les variables de les relacions comunes entre el món cristià i l'islàmic.

L'*estatus quo* implantat al Mediterrani i als diversos espais de contacte entre les dues religions preveïa la reversibilitat de la condició esclava a la que era sotmesa la persona capturada per part d'individus que no compartien el mateix credo. Es desenvoluparen variats mecanismes de "retorn", en el sentit anímic i també físic, tant per part musulmana com cristiana, encara que els més coneguts siguin aquests darrers. A la frontera ibèrica terrestre, prest aparegueren figures especialitzades en la gestió del tràfic de persones alliberades: ex-captius que havien aconseguit redimir-se, havien

⁵ Vegeu un bon resum de les fases de l'esclavitud medieval i la proporció dels esclaus provinents del cors, substancialment musulmans, a Roser Salicrú i Lluch, «De quan els esclaus no eren (només) negres africans: a l'entorn de l'esclavitud i del tràfic d'esclaus a la Mediterrània tardomedieval des de l'observatori barceloní», *Drassana* 25 (2017): 52-65.

⁶ Roser Salicrú i Lluch, «¿Captoras o mediadoras? Dinámicas de aprovisionamiento y de introducción de los esclavos musulmanes en el Mediterráneo occidental bajomedieval», en *Los negocios de la esclavitud. Tratantes y mercados de esclavos en el Atlántico Ibérico, siglos XV-XVIII*, ed. Rafael M. Pérez García et al. (Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2018), 60-64.

obtingut el pagament del seu rescat o, simplement, s'intercanviaven amb altres captius. Eixeex, alfaquecs o mostolafs són alguns dels noms amb els que es reconeixien els encarregats de mitjançar en les empreses de retorn dels cristians captius en terres islàmiques i dels captius musulmans en els territoris cristians.⁷ Aquests càrrecs, per les necessitats d'una coneixença plena dels territoris tant cristians com musulmans i de les seves llengües, institucions i càrregues fiscals, així com pel requeriment de certes capacitats de negociació i regateig, recaigueren sovint en la figura de mercaders, que tantes vegades es veien impulsats a exercitar-se en la doble tasca del comerç i de la diplomàcia.⁸

En territori cristià, eixeex i alfaquecs anaren perdent el monopoli de la redempció a la vegada que augmentaven les fonts d'obtenció de rescats i les vies d'accés a l'alliberament.⁹ La monarquia, ordes redemptors com els trinitaris (1198) i els mercedaris (1218), i també organismes municipals, diocesans, associacions gremials i els mateixos familiars es mobilitzaren per aconseguir les enormes sumes que separaven l'esclavitud de la llibertat per a les persones captives en territori enemic. Però fins i tot aquests organismes requeriren d'un nexa de connexió amb les zones de captiveri, que els assegurés tant l'arribada dels diners del rescat com el trajecte dels captius als seus llocs d'origen. Ja en el segle XIV, la preeminent frontera marítima de la Corona d'Aragó

⁷ El que en un inici s'havia considerat una regalia del príncep – és a dir, dels comtes i reis hispànics – precisament per atendre a les relacions conegudes com “de pau i guerra”, fou després arrendada i cedida al càrrec de determinades persones que treien un profit de la seva gestió. Per exemple, a la Corona d'Aragó els eixeex o alfaquecs rebien un 10% sobre el rescat de la persona interessada i, si es tractava d'un intercanvi, una moneda d'or, més les despeses de conducció i manteniment del captiu durant el trajecte des del lloc de redempció a casa seva. Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Els redemptors de captius: mostolafs, eixeex o alfaquecs (segles XII-XIII)», *Medievalia* 9 (1990): 85-86. Cfr. Cfr. James W. Brodman, «Municipal Ransoming Law on the Medieval Spanish Frontier», *Speculum* 60, núm. 2 (1985), 328 i Juan Torres Fontes, «Los alfaqueques castellanos en la frontera de Granada», en *Homenaje a don Agustín Millares Carlo* (Madrid: Caja Insular de Ahorros de Gran Canaria, 1975), 112.

⁸ En el seu article, M. T. Ferrer i Mallol documenta el paper de diversos mercaders catalans que comerciaven amb països musulmans com a redemptors, eixeex o alfaquecs. A més, no consta que aquests tenguessin prohibida la combinació de la redempció amb el comerç en els mateixos viatges, a diferència del que succeïa a Castella. Ibidem, 86-88. Cfr. Jarbel Rodríguez, *Captives and Their Saviors in the Medieval Crown of Aragon* (Washington: Catholic University of America Press, 2007), 123; Brodman, «Municipal Ransoming Law», 327-328; Roser Salicrú i Lluch, «Mercaders, diplomàtics, torsimanys: els perfectes mediadors en els contactes de la Corona d'Aragó amb l'Islam occidental?», en *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*, ed. Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluch, i Mercè Viladrich i Grau (Roma: Viella, 2015), 405-423.

⁹ Segons M. T. Ferrer, al segle XIV ja no tenien el monopoli absolut de les redempcions, com sí passava al segle XII, tot i que sembla que igualment gaudien d'una certa preferència. Maria Teresa Ferrer i Mallol, «La redempció de captius a la Corona Catalano-aragonesa (segle XIV)», *Anuario de Estudios Medievales* 15 (1985): 262.

i les cada vegada més creixents connexions mercantils amb els territoris islàmics precipitaren la identificació d'aquests intermediaris amb la figura de mercaders que freqüentaven comercialment aquelles zones. Els contactarien els diversos monarques – no sabem fins a quin punt també els ordes redemptors – i altres institucions, però també persones privades que volguessin rescatar els seus familiars, tant en territori cristià com també islàmic. És així que aquestes transaccions, més enllà d'esdevenir un afegit als seus negocis mercantils a banda i banda de la frontera, conformarien una font privilegiada i quasi única per a l'estudi – encara que sovint de manera indirecta – dels mecanismes de redempció practicats per la part musulmana, més poc coneguts i estudiats.

La redempció practicada pels musulmans envers els seus correligionaris captius era concebuda com un exercici caritatiu practicat per la societat islàmica en la mesura de les seves possibilitats. Dirigents, caps de les comunitats i familiars procuraven el retorn dels seus súbdits, ciutadans o estimats a través de la recol·lecta dels diners i, sovint, mitjançant el contacte amb els mateixos mercaders cristians que, amb els seus freqüents viatges a banda i banda de la ribera mediterrània, facilitaven també el rescat de cristians.¹⁰ Aquests eren el pont connector entre les famílies cristianes i els captius al Magreb i les famílies musulmanes i els captius en els distints territoris de la Corona. I, a la vegada, el seu paper d'intermediaris els valdria també com a mediadors a nivell personal, cultural i, fins i tot, institucional.

Les mencions al contacte de persones amb mercaders per procedir a algun intercanvi o les referències a captius alliberats en algun viatge marítim sorgeixen de

¹⁰ Diversos estudiosos han ressaltat les similituds entre els processos de redempció practicats pels musulmans i aquells habituats en països cristians: a través de l'intercanvi o del pagament d'un rescat, per mediació de les pròpies famílies, caps de comunitat, o intercessions ja a un nivell més alt, com serien els acords arribats entre els sobirans cristians i musulmans en funció d'un tractat de pau. Vegeu Faustino D. Gazulla, «La redención de cautivos entre los musulmanes», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXVIII, núm. 100-101 (1928): 321-342, així com en la concepció de la captivitat per part de la llei i els textos legals islàmics, entre els quals, diversos estudis recollits en el volum editat per Giulio Cipollone, *La liberazione dei "captivi" tra Cristianità e Islam. Oltre la crociata e il gihad: Tolleranza e servizio umanitario* (Ciutat del Vaticà: Collectanea Archivi Vaticani, 2000), dels que destac: Raoudha Guemara, «La libération et le rachat des captifs. Une lecture musulmane», 333-44; Ahmed Benremdane, «Al Yihad y la cautividad en los dictámenes jurídicos o fatuas de los alfaquíes musulmanes y de Al Wansarisi, en particular: el caso de los musulmanes y de los cristianos de Al Andalus», 447-455; Milouda Hasnaoui, «La ley islámica y el rescate de los cautivos según las fetwas de al-Wansarisi e Ibn Tarkat», 549-558 i Ahmed Mechergui, «Les préceptes des captifs en Islam», 655-660. Per altra banda, altres treballs han remarcat com la llei islàmica se centrà més aviat en el tractament dels presoners no musulmans en territori islàmic que en els procediments de redempció de musulmans captius en altres territoris. James William Brodman, «Captives or Prisoners: Society and Obligation in Medieval Iberia», *Anuario de Historia de La Iglesia* 20 (2011), 204-205.

manera fortuïta en documentació diversa. També els protocols notarials han posat de manifest la participació de mercaders en empreses de recollida de rescats per alliberar a determinades persones preses en territoris islàmics o en acords de retorn d'alguns captius, fins i tot a través de l'intercanvi. Fins al moment es tractava, per tant, d'un fenomen conegut, però poc quantificable, en la mesura en què l'espòrdica informació no permetia valorar la rellevància del paper dels agents dedicats al comerç dins dels mecanismes de redempció; i sobretot saber a partir de quin moment l'encàrrec de la redempció passaria a ocupar un lloc preeminent en les gestions de determinats mercaders i si, i en quins casos, més que d'accions espòrdiques i eventualment solidàries, caldria parlar de veritable negoci i font de riquesa. Un primer punt d'inici per conèixer millor les circumstàncies d'aquests processos redemptors en mans de mercaders el constitueixen les fonts fiscals que gravaven la sortida de musulmans dels territoris de la Corona, entre els quals, aquells que eren objecte de rescats.

2.1. Les taxes de sortida dels musulmans: una font per a l'estudi de la redempció

Aquests gravàmens formaven part d'una de les impositcions a les quals estaven sotmesos els musulmans residents en terres del rei d'Aragó i aquells que, per determinades qüestions, arribaven en aquells territoris.¹¹ En certa manera, constituïren un mitjà per evitar la sortida en massa dels nadius, que hauria perjudicat els grans terratinents, sobretot al regne de València; gravar el moviment d'aquells que, després d'una etapa de captiveri i un cop alliberats, decidien marxar cap als seus llocs d'origen, i treure un benefici fiscal del mateix tràfic de captius musulmans. En són un bon exemple d'aquesta mobilitat les taxes que es recaptaven a les tres ciutats marítimes més importants de la Corona: Barcelona, València i Mallorca, que representen els principals ports de sortida cap als sultanats nordafricans i Granada.

¹¹ L'origen d'aquestes taxes sembla molt antic i el seu pagament es contemplava fins i tot abans que la lliure circulació dels sarraïns fos dificultada per l'obligació d'obtenir una llicència per part del representant de l'autoritat reial. Vegeu Maria Teresa Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa en el segle XIV* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1987), 147-148.

2.1.1. Els drets de porta barcelonesos

A la ciutat de Barcelona existien diversos gravàmens: la *mostalafia*, que taxava la residència de musulmans lliures a la ciutat i consistia en 5 sous anuals,¹² i els *drets de porta de sarraïns*, que era l'impost que pagaven els musulmans que sortien de la ciutat, ja fos de manera puntual o definitiva, registrat a partir de 1329, que consistia en 15 sous.¹³ Aquestes sèries es troben a la secció del "Mestre Racional" de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (*Mostalafia dels sarraïns de Barchinona i Rebudes Extraordinàries*), així com a la sèrie de "Batllia de Catalunya".¹⁴ Tot i el seu caràcter fragmentari, han posat de manifest que els musulmans preferien emigrar cap a les terres d'Ultramar, a través dels viatges que, per raons principalment comercials, s'emprenien des de la capital catalana cap al Llevant, gràcies a les concessions que la monarquia expedia a determinats mercaders per al transport de sarraïns.¹⁵ Es complementen amb una altra font, també molt fragmentària, que conté, entre altres permisos de transport de productes vedats, els albarans de sortida que presumiblement s'entregaven al guardià del port per tal de poder emprendre el viatge, un cop dipositats els impostos anteriors. Aquesta és la de "Nòlits, guies i caucions" de l'esmentat arxiu, en la qual no només es troben els guiatges o albarans de sortida dels musulmans, sinó també d'esclaus de diverses procedències, dones i productes prohibits. Per desgràcia, la poca constància de les seves dades dificulta l'estudi de les migracions d'esclaus de manera sistemàtica i, per tant, representativa, encara que alguns cates documentals han aportat informació qualitativament molt rica.¹⁶

¹² A partir de 1277, la *mostalafia* deixà de referir-se a la persona redemptora o eixea i passà a designar l'impost que el rei cada any cobrava als sarraïns pel dret de residir a les seves terres. Ferrer i Mallol, «Els redemptors de captius», 95.

¹³ David Romano era del parer que els 15 sous serien corresponents a 10 sous pels *drets de porta* i 5 per una *mostalafia* (David Romano, «Musulmanes residentes y emigrantes en la Barcelona de los siglos XIV-XI. Sugerencias para su estudio», *Al-Andalus* 41, núm. 1 (1976): 58-59), als quals després s'hi sumarien 5 sous per cada any de residència en llibertat de l'individu que partís.

¹⁴ Indicació assenyalada per David Romano en el seu estudi sobre les esmentades fonts, que analitza de manera sistemàtica des de 1333 a 1367 i, posteriorment, a través de cates documentals, fins al 1431. *Ibidem*, 52-56.

¹⁵ Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa*, 155-157 i 174-175. Són nombrosos els que emprenen aquests viatges amb la intenció de pelegrinar a La Meca. *Ibidem*, 144-146.

¹⁶ Els registres consultats han estat els 1076, 1084, 1088. Vegeu en l'apartat "Fonti consultate".

2.1.2. Els delmaments de sarraïns valencians

A la ciutat de València, en canvi, sembla que l'emigració sarraïna estava sotmesa a un major control i a una més alta càrrega fiscal en comparació amb les altres dues ciutats aquí examinades. La important presència musulmana nativa al regne valencià feia que l'eixida de musulmans representés tota una sèrie de controvèrsies: mentre les Corts es mostraren sovint contràries a la permissivitat d'abandó del regne per part dels sarraïns, la qual cosa hauria comportat la pèrdua de mà d'obra i de rendes per part dels grans terratinents, la Corona i, en nom seu, el batlle general, davant les entrades que suposaven les llicències d'eixida a les arques reials, no sempre es doblgaren als interessos nobiliaris.¹⁷ Durant el segle XV, s'alternaren disposicions a favor i en contra de l'eixida dels musulmans de la terra, en funció dels circumstancials equilibris de forces i els canviants interessos.¹⁸ Les prohibicions, però, de les quals sempre foren exempts els *mercadors moros que van per ses mercaderies, ne moros de Berberia, o de Granada que sien rescatats o mariners moros*,¹⁹ no sembla que fossin taxativament aplicades, si ho jutgem per les llicències que els musulmans de València reberen de manera més o menys continuada per tal de sortir del regne.²⁰

La inclinació d'alguns sectors cap al resguard dels pobladors de religió musulmana, sobretot pels efectes que les emigracions tenien sobre l'economia, inclogué a un cert punt també el col·lectiu dels lliberts, és a dir, els musulmans de terres externes al regne, arribats en condició d'esclavitud i posteriorment alliberats. Vetant el retorn d'aquells individus cap als seus llocs d'origen, se suplantava la possible pèrdua de

¹⁷ Vegeu Emilia Salvador Esteban, «Sobre la emigración mudéjar a Berbería. El tránsito legal a través del puerto de Valencia durante el primer cuarto del siglo XVI», *Estudis: revista de historia moderna* 4 (1975): 40; Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa*, 150-157 i 172-183; Eadem, «L'emigració dels sarraïns residents a Catalunya a Aragó i al País Valencià durant la baixa edat mitjana», en *L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i el món cristià* (Barcelona: Departament de Cultura, 1994), 20 i Andrés Díaz Borrás, «La paradoja de la emigración mora en Valencia durante el siglo XV. Expatriación musulmana en época de Honorat Mercader (1467-1481)», *Cuadernos de estudios medievales y ciencias y técnicas historiográficas* 16 (1991): 37-42.

¹⁸ Al 1403 Martí l'Humà prohibí de manera perpètua l'emigració dels musulmans de València, a pesar de les llicències o guiatges atorgats, disposició que fou ratificada per Alfons el Magnànim al 1418 i, posteriorment, per Ferran el Catòlic al 1488. En canvi, al 1438 i 1454, Alfons V reimplantà en dues ocasions la possibilitat de l'emigració dels sarraïns, sempre i quan obtinguessin el permís del batlle general. Salvador Esteban, «Sobre la emigración mudéjar», 43-44.

¹⁹ *Ibidem*, 42.

²⁰ Evidència ressaltada, entre d'altres, pels estudis citats en la nota 17.

mà d'obra musulmana autòctona, però sobretot s'evitava la fuga dels capitals invertits en les seves redempcions, abonats en gran part pels membres de les aljames valencianes, a la vegada que es prevenien de les informacions que aquells ex-captius poguessin assenyalar a corsaris dels seus sultanats. Gràcies a la gran tasca redemptora dels col·lectius musulmans valencians, molts dels seus correligionaris captius que el regne de València recollia dels botins corsaris i les incursions a Granada van poder ser integrats i naturalitzats a les moreries en posterioritat; això sí, a canvi de restriccions en les seves futures llibertats de moviment. Així, el 1414 i el 1441 s'impedia també la sortida d'aquells sarraïns que, tot i no haver nascut a València, s'hi havien establert un cop superat l'estadi de la servitud.²¹

Arran de la complexitat del fenomen de les migracions musulmanes en el regne valencià, el seu estudi es pot afrontar a partir de diverses perspectives proporcionades per tres tipus de fonts diverses conservades a l'Arxiu del Regne de València: a grans trets, la sèrie del "Mestre Racional", on es troben els *delmaments e passatges de serrahins*; la sèrie "Batllia", que conté els registres de *coses vedades*, i els guiatges, que apareixen a les *Lletres i privilegis* de la secció "Reial" de la mateixa sèrie.²² A més a més, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, als registres de "Cancelleria" i del "Reial Patrimoni", secció de "Mestre Racional", es troben també referències a penes o composicions per sortides de sarraïns fraudulentos o posteriors al període de les llicències.²³

Els delmaments visualitzen el pagament d'una sèrie de drets que havien d'abonar els musulmans que abandonaven la ciutat, que foren estipulats per Pere el Cerimoniós el 1347 a través d'una sèrie de capítols. Aquests contenien ja aleshores els gravàmens a satisfer, per una banda, per part dels *moros qui passar volran dellà mar* i, per una altra, per part de *tot patró o altra persona, qui vulla passar moros ultra mar o en Espanya*²⁴ [...] *per cascuna testa de persona que passar volrà o-s recullirà en los seus*

²¹ Andrés Díaz Borrás, «Los redentores valencianos de cautivos sarracenos durante el siglo XV», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 513 i 518. Aquesta qüestió serà ulteriorment abordada en l'apartat "Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada".

²² José Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada durante la primera mitad del siglo XV», en *Estudios de Historia de Valencia* (Valencia: Universidad de Valencia, 1978), 107.

²³ Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa*, 140-143. També apareixen composicions per fugides fraudulentos a les "Lletres i privilegis" de l'ARV: Leopoldo Piles Ros, *Estudio documental sobre el Bayle General de Valencia, su autoridad y jurisdicción* (Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1970), 40-41.

²⁴ Era el terme en què habitualment es coneixien les terres islàmiques del sud-est peninsular.

navilis. Mentre que els patrons que transportaven els musulmans – presumiblement captius – havien de satisfer a les arques reials mitja dobla i els 12 diners o quart del besant que d'antuvi havien rebut *aquells qui cercaven los moros* – probablement eixees –, els musulmans lliures que volguessin emigrar eren sotmesos a una imposició major: el delme, que consistia en la dècima part dels béns mobles que s'emportessin; el besant, impost fix de 4 sous per persona; més les despeses administratives de l'escrivà, pel dret d'albarà i el de segell al document que atestava el pagament d'impostos i que consistia en una quantitat proporcional a la riquesa de l'emigrant; el dret per l'estima dels béns – més o menys el 0,10% del valor d'aquests –; un diner per persona per tal de pagar l'escorcoll al qual s'havien hagut de sotmetre i, a més a més, una dieta per al funcionari que havia efectuat el delmatge – *là on los dits moros volran delmar o ls patrons los dits moros volran liurar o recullir* –, si aquesta operació s'havia fet fora de València. En qualsevol cas, la mitja dobla i el besant gravarien només els desplaçaments per mar, i no per terra.²⁵

Aquests impostos sofriren evolucions posteriors, ja que els autors que han analitzat els delmaments del segle XV n'identifiquen d'altres: el *delme del vestit*, calculat en dos sous; el *besant*, una taxa fixa de quatre sous per persona, i la *mitja dobla*, corresponent a 9 sous. A part d'aquests 15 sous que pagarien tots els musulmans emigrants, els lliures havien de costejar, a més, la llicència, que sumava 33 sous, mentre que els captius pagarien el *delme del rescat*, que amb el temps passaria a anomenar-se *delme de la persona* i ser pagat també pels musulmans lliures, més la llicència, assolint una quantitat que canviaria en cada cas, però que tendiria a ascendir a 110 sous. A partir de l'inici del segle XV es cobraria, a més, el *dret del redelme del delme*, és a dir, la dècima

²⁵ Document publicat a Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa*, 266-269, doc. 58. En estudiar l'emigració de musulmans autòctons de la terra i davant la mancança de registres comptables que corroboressin la quantitat total satisfeta pels sarraïns en funció de la seva autonomia jurídica, l'autora va interpretar que el conjunt d'impostos eren pagats per tots els musulmans lliures que eixien del port valencià, justificant que "encara que el rei en responsabilitzés els patrons, els emigrants havien de pagar al rei o als seus oficials una llarga sèrie de drets" (Ibidem, 157-162, visible també a Ferrer i Mallol, «L'emigració dels sarraïns», 20), sense tenir en compte la distinció entre els musulmans jurídicament autònoms i els que eren confiats a l'arbitri del patró per la seva possible condició esclava. Posteriorment, aquesta teoria ha estat acceptada i reproduïda per altres autors que han abordat la matèria, sense considerar les distincions de pagament entre els musulmans lliures o lliberts i aquells patrons que transportaven esclaus.

part del delme de la persona o del rescat, que si en la majoria dels casos equivalien a 110 sous, aleshores el redelme se situaria en 11 sous més a abonar a les arque reials.²⁶

Els *delmaments de sarraïns* reflectiren la sortida de musulmans alliberats durant tot el segle XV, mentre que només recolliren l'emigració dels sarraïns de la terra fins al 1430. Els trasllats d'aquest col·lectiu durant la resta dels segle XV quedarien recopilats en els guiatges o salconduits conservats a les *Lletres i privilegis* de la sèrie "batllia" de l'Arxiu del Regne de València,²⁷ al costat d'altres tipus de guiatges, també a musulmans alliberats, sobretot de comerç i d'intercanvi de captius cristians per musulmans.²⁸ En aquests mateixos registres també s'ha pogut analitzar, de manera excepcional, una compilació dels musulmans que sortiren del regne de València entre els anys 1467-1481.

²⁶ Tot i que la font tendia a especificar cadascun dels conceptes i la corresponent quantitat pagada, a partir de 1424 apareixerà més freqüentment solament la xifra total abonada. María Lutgarda Ortells Pérez, «Los mudéjares de Valencia en el siglo XV a través de los delmaments dels sarraïns», en *Actas del V Simposio Internacional de Mudejarismo (1990)* (Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 1991), 135 i 140. Cfr. Andrés Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes redimidos en Valencia (1380-1480)», en *La liberazione dei 'cattivi' tra Cristianità e Islam. Oltre la crociata e il gihad: tolleranza e servizio umanitario* (Città del Vaticano: Archivio Segreto Vaticano, 2000), 742-743. Mentre que M. L. Ortells indica que el *redelme* es comença a cobrar des de 1429, A. Díaz afirma que es cobrava des de setembre de 1416 i fins el 1429, com a mostra de l'especulació que girava a l'entorn d'aquests impostos que permetia als oficials reials ingressar unes quantitats fraudulentament dilatades. Per als impostos que es pagaven en una època posterior, a la primera meitat del segle XVI, vegeu Salvador Esteban, «Sobre la emigración mudéjar», 50-51. Advertim de la possibilitat que aquests autors tampoc hagin tengut en compte la variació impositiva a abonar per part dels musulmans lliures (autòctons, lliberts, de la terra o estrangers) i els esclaus.

²⁷ Vegeu María Lutgarda Ortells Pérez, «Los mudéjares de Valencia», 136. Jacqueline Guiral esmenta la importància d'aquesta documentació per a l'estudi del rol d'aquests musulmans en l'entramat comercial de la ciutat de València. Jacqueline Guiral-Hadziiossif, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)* (Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989), 440-445.

²⁸ Vegeu Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 111 i 143-151; Ricardo Sixto Iglesias, «Emigrantes musulmanes y cautivos norteafricanos en Valencia (1428-1433)», en *VI Simposio Internacional de Mudejarismo* (Zaragoza: Instituto de Estudios Turolenses (CSIC), 1995), 360-362; Francisco Javier Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)» (tesi presentada a la Universitat de València, 2006), 1162-1163, i Idem, «Esclavos nazaríes en Valencia a inicios del siglo XV: un reflejo de la frontera marítima bajomedieval», en *III Estudios de Frontera. Convivencia, defensa y comunicación en la frontera*. (Jaén: Diputación provincial de Jaén, 2000), 486. Tot i que, en teoria, aquests autors analitzen la mateixa font (ARV, Real, núm. 706 i Hinojosa també el núm. 705), arriben a resultats del tot diferents. Mentre que R. Sixto documenta entre 1428 i 1432 llicències a 149 musulmans per sortir del regne, entre les quals 13 llicències d'intercanvi, J. Hinojosa calcula pel mateix període 26 llicències de sortida a musulmans, 6 de les quals, són per intercanvis amb cristians captius. A més, aquest darrer documenta un total de 27 intercanvis entre 1404 i 1458. Per altra banda, F. J. Marzal registra una vintena d'intercanvis només entre 1421 i 1425. La gran diferència quantitativa dels tres resultats fa impossible que es tinguin en compte sense prèvia consulta de la font. Pel que fa a la segona meitat del segle XV, aquests registres han estat analitzats a Manuel Ruzafa García, «Las relaciones económicas entre los mudéjares valencianos y el reino de Granada en el siglo XIV», en *Relaciones exteriores del Reino de Granada. Actas del IV Coloquio Internacional de Historia Medieval andaluza* (Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1988), 343-381 i Idem, «La frontera de Valencia con Granada: la ruta terrestre (1380-1440)», en *Actas del V Coloquio Internacional de Historia Medieval de Andalucía* (Córdoba: Diputación Provincial, 1988), 659-72.

La font posa de manifest com en la segona meitat del XV els musulmans no autòctons o tagarins pagaren 100 sous en total, mentre que els de la terra abonarien 136 sous.²⁹ Finalment, a través dels registres de *coses vedades*, alguns investigadors han pogut tenir accés a diverses llicències de viatge de sarraïns i d'extracció d'esclaus – no només sarraïns – en mans de mercaders cristians, a més de la treta de mercaderies prohibides per part dels que protagonitzaven viatges comercials, cristians i musulmans,³⁰ font que recorda la de “Nòlits, guies i caucions” de l'ACA. Documents semblants, que es refereixen a la sortida de musulmans, es troben també en altres ports del regne, com Alacant, i zones frontereres, com la d'Oriola.³¹

2.1.3. Les eixides de sarraïns mallorquines

En darrer lloc, pel que fa al regne de Mallorca, les sortides de musulmans es recullen en uns registres del Reial Patrimoni anomenats *eixides de sarraïns*, en els quals, semblantment als altres dos principals ports de la Corona, s'anotaren els pagaments dels drets amb els quals el rei havia taxat l'abandó de les seves terres per part dels col·lectius de religió islàmica, ja fossin lliures o esclaus. Existí, almenys durant la primera meitat del segle XIV, un dret que també gravà l'estada de sarraïns lliures a terres mallorquines, la presència dels quals també es restringí en la segona part de segle.³² Però en el segle XV, en canvi, tot i la reserva d'un espai per anotar les *estades de sarrahins* en els volums de

²⁹ Díaz Borrás, «La paradoja de la emigración», 43-57. Segons Díaz Borrás, gràcies a un intent fiscalitzador dels comptes del batlle general Honorat Mercader, s'oferí un únic testimoni de números absoluts per any dels sarraïns que abandonaren definitivament les terres del rei entre 1467 i 1481. Malauradament, l'autor no especifica la condició d'aquests musulmans, si lliures – de la terra o lliberts – o esclaus, tot i que, per la tipologia de la font, presumiblement es tractés de musulmans lliures.

³⁰ Vegeu Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa*, 139; Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 107-110 i Idem, *Coses Vedades, En 1404* (Valencia: Facsimil, 1972), núm. 400, 432, 433, 476...

³¹ Han estat estudiats per a la segona meitat del segle XV per José Hinojosa Montalvo, «Desplazamientos de mudéjares valencianos entre la gobernación de Orihuela y Granada durante el siglo xv: la ruta legal», *Aragón en la Edad Media* 14-15, núm. 1 (1999): 743-757.

³² Vegeu Jaume Sastre Moll, «Musulmanes en Mallorca, en la primera mitad del siglo XIV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 48 (1992): 25-50; Idem, «Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 44 (1988): 125-170, i Idem, «Las relaciones del reino de Mallorca con los sultanatos del norte de África y sur peninsular», en *El regne de Mallorca: cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII-XV)* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2008), 140-141. La implantació d'aquests gravàmens tendria el seu origen en temps de la monarquia privativa. Pau Cateura Bennàsser, «La contribución confesional: musulmanes y judíos en el reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 20.21 (1999-2000), 124-127.

rebudes del procurador reial, les referències que conté semblen al·ludir a l'estada i passatge de musulmans lliures i esclaus a l'illa de camí cap a altres terres, dins i fora la confederació catalanoaragonesa. És a dir, més que recollir els musulmans lliures residents a Mallorca en aquell moment, els quals, en paral·lel als habitants de les altres dues ciutats mencionades, haurien de pagar un impost anual, il·lustraria l'estada temporal de musulmans a l'illa en la seva escala cap a altres llocs.

La presència de musulmans lliures posterior a la conquesta cristiana ha estat molt discutida i no seria, ni de prop, comparable amb la situació valenciana.³³ Amb tot i amb això, resultava versemblant la hipòtesi d'una reintegració de la població musulmana lliberta, un cop acabada l'etapa de captiveri i enllestit el procés d'alliberació. Només una petita referència en un volum molt malmès i gairebé il·legible del Reial Patrimoni podria deixar intuir una possible pèrdua dels folis que contenien les estades permanents de musulmans lliures a l'illa i, en qualsevol cas, la fragmentària informació de les actuals "estades de sarraïns", que es refereixen més a passatges i escales que pas a estades pròpiament dites. En el que semblen ser unes sumes totals dels ingressos rebuts pel procurador reial l'any 1442 o 1443, s'anotà que el total rebut *per estada de sarrahins francs que estan a Mallorca* foren 76 lliures i 11 sous.³⁴ Es tractaria d'una xifra molt més quantiosa que les calculades a partir del que pagaren els musulmans que apareixen en les estades de sarraïns que s'han conservat; però per calcular, a partir d'aquesta xifra, el nombre total d'aquells musulmans que la pagaren, teòricament residents, caldria saber abans si les quantitats havien variat respecte a les que es pagaven cent anys abans: 1 lliura i 12 sous.³⁵

Les sortides de musulmans de Mallorca (lliures i esclaus) es gravaren en 1 lliura i 12 sous en el cas dels homes i la meitat per a les dones: 16 sous, mentre que els menors d'edat o *subays* pagaren solament 8 sous. Aquestes quantitats romangueren immutades

³³ Els diversos estadis de l'esclavitud mallorquina han estat posats de manifest, entre d'altres estudis, per Antoni Mas i Forners, «La incidencia del mercado de esclavos en la estructura productiva de Mallorca (aprox. 1300-1450)», en *Les esclavages en Méditerranée*, ed. Fabienne P. Guillén e Salah Trabelsi (Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2012), 77-78; Ricard Soto Company, «¿Una oferta sin demanda? La esclavitud rural en Mallorca antes de la Peste Negra (ss. XIII-XIV)», *Historia Agraria* 21 (2000): 11-31, i Charles Verlinden, «La esclavitud en la economía medieval de las Baleares principalmente en Mallorca», *Cuadernos de historia de España* 47-48 (1982): 123-164. Amb tot i amb això, no deixa de sorprendre la poca emigració d'individus lliberts i una possible residència a Mallorca de musulmans lliures enfranquits.

³⁴ ARM, RP 3859, 152r.

³⁵ Sastre Moll, «Estancia y salida de musulmanes», 129.

des de l'inici del segle XIV fins, almenys, la segona meitat del XV. Els impostos de sortida es comptabilitzarien com a mínim a l'illa de Mallorca i a la d'Eivissa, tot i formar part, les dues, del mateix regne. Encara que no s'hagin conservat els registres dels passatges i sortides de musulmans de la pitiüsa, A. Ferrer Abárzuza va poder accedir a les quantitats totals per les quals se subhastaren aquests drets entre 1373 i 1552, que li permeteren calcular un mínim de captius que van entrar i sortir de l'illa durant alguns anys. Aquests pagaren 10 sous d'entrada i 10 de sortida, mentre que els que feren una estada inferior a un mes només hagueren de satisfer els d'entrada.³⁶

En el cas de les sortides, els individus haurien de satisfer, a més a més, 6 diners per l'albarà. Malauradament, només es té constància d'un exemplar dels llibres que recollien les llicències o albarans de sortida, perquè o bé no s'han conservat els del segle XV, o bé ja eren inexistents en aquella centúria. El volum correspon al 1330 i va ser treballat per Jaume Sastre, qui posà de manifest la sortida de musulmans – lliures i captius – però també d'esclaus de diverses procedències, entre d'altres cobraments portuaris que requerien d'una llicència. En concret, analitzà el "Llibre de sarraïns i de grecs" existent en aquella mateixa font, que, segons l'autor, equivaldria a un llibre comptable dels guardians de port de tots els individus musulmans i grecs – lliures, lliberts o esclaus – que abandonaren l'illa de Mallorca en aquell any: un total de 300.³⁷ Proporcionarien, per tant, una informació que seria complementària a les dades aportades per les *eixides de sarraïns*, ja que permetrien completar el nombre de musulmans amb el d'altres col·lectius migrants.

Respecte a aquests tres principals ports, els de València i Mallorca compartien la particularitat de gravar, a més de l'estada i la sortida de les persones de religió islàmica, també el "passatge" o escala que feien entre el lloc de permanència i el destí final dels seus trasllats o viatges. A València, aquests impostos, molt inferiors pel que fa als individus gravats i a les quantitats cobrades respecte als esmentats anteriorment, taxaven amb 4 sous els musulmans lliberts que provenien de fora del regne i, de camí cap a altres territoris, probablement els seus d'origen, hi feien escala. Però, a partir de

³⁶ Antoni Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius a Eivissa. Una contribució al debat sobre l'esclavitud medieval (Segles XIII-XVI)* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2015), 180-182.

³⁷ Jaime Sastre Moll, «Notas sobre la esclavitud en Mallorca "El libro de sareyns e de grecs de lany de MCCCXXX"», *Mayurqa* 21 (1987): 101-120.

la reestructuració que sofreix la secció comptable de la Batllia de l'ARV el 1413, desapareixen aquests tipus de llicències i el registre passa a contenir les taxes sobre *esclaus de passatge*, és a dir, un impost que havien d'abonar els propietaris dels esclaus que, en el trasllat d'aquests, igualment feien una aturada a València. D'aquesta manera, ni trobem passatges d'esclaus abans de 1413 ni tampoc lliberts de passatge després d'aquesta data. Es tracta de dos impostos clarament diferenciats perquè, mentre que els lliberts pagaven 4 sous, els esclaus – o millor dit, els seus propietaris – en pagaven, en canvi, 14.³⁸

Diversament es comptabilitzava a la ciutat mallorquina, on a la mateixa època s'ingressaven pels passatges exactament les mateixes quantitats que pels dret d'eixida de sarraïns: 1 lliura i 12 sous, encara que la quantitat a satisfer varià molt en funció dels casos determinats. Al regne de Mallorca, la diversificació entre les eixides i els passatges no segueix les mateixes directrius valencianes, més aviat el contrari: comptabilitzen el trasllat sobretot de musulmans lliures.³⁹ En qualsevol cas, el fet que aquest impost no s'hagi documentat a la ciutat de Barcelona conforma ja una mostra del paper desenvolupat per les places de València i Mallorca en els camins de connexió – corsaris i mercantils – amb els sultanats islàmics, tant pel que fa a la distribució de preses musulmanes com a l'hora d'emprendre el camí de les seves redempcions.

2.1.4. Una comparació: la particularitat del cas mallorquí

Aquestes fonts, tot i ser molt fragmentàries, representen l'únic vestigi procliu a una possible quantificació – tot i que mai en termes absoluts – dels següents fenòmens: l'emigració de musulmans lliures, de la terra; el retorn als territoris d'origen de lliberts musulmans – ex-captius, ja alliberats –, i la redistribució i trasllat de captius de religió islàmica d'uns territoris a uns altres. L'ambigüitat amb què les fonts descriuen els

³⁸ Leopoldo Piles Ros, «Un factor económico específico: la liberación de esclavos a comienzos del XV en Valencia», en *IV Simposio Internacional de Mudejarismo: Economía* (Teruel: Instituto de Estudios Turolenses (CSIC), 1992), 290-291. El mateix autor mostra, en una gràfica, com el nombre de persones sotmeses a l'impost augmenta a partir de 1413, és a dir, a partir del moment en què les sèries fan referència als captius. Per altra banda, els passatges entre 1416 i 1444, darrer any en què apareix aquest impost, han estat analitzats per Vicenta Cortés, «Los pasajes de esclavos en Valencia en tiempo de Alfonso V», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 791-819. S'aprofundirà sobre aquesta qüestió en l'apartat "Les redempcions a València i la seva funció com a escala envers Granada".

³⁹ Vegeu l'apartat "Mallorca com epicentre de les transaccions i escala envers el Magreb".

musulmans que pagaven les taxes, identificant-los freqüentment amb el simple mot de “moros”, ha dificultat les tasques de diferenciació de les migracions dels diversos col·lectius per part dels investigadors que han treballat la documentació referida anteriorment. A més, els seus interessos, reflectits en les seves produccions, han estat diversos i sovint focalitzats en el fenomen de l’emigració musulmana de manera global, sense tenir en compte la triple diversificació jurídica, o bé centralitzats concretament en l’emigració dels musulmans autòctons o, al contrari, dels musulmans alliberats. Les preferències d’estudi de cada autor han portat a diverses identifications dels individus esmentats solament com “moros”, descomptant-ne la seva llibertat o obviant una possible sortida d’individus esclaus. L’excursional informació que aporten aquestes fonts per a l’estudi del negoci de la redempció de captius musulmans per part de col·lectius mercantils cristians ha estat, des del meu punt de vista, infravalorada, o, en alguns casos, fins i tot passada per alt. Sense oblidar que, de manera indirecta, la informació extreta és doblement valuosa si es té en compte que reflecteix un dels pocs mecanismes de rescat coneguts per part dels sultanats islàmics. Amb tot i amb això, és just admetre que alguns investigadors ja van saber entreveure que darrera d’algunes sortides de musulmans impulsades majoritàriament per mercaders residien processos de redempció o d’intercanvi amb captius cristians en terres islàmiques, per més que aquest fenomen no hagi estat estudiat de manera sistemàtica i, en general, hagi tendit a quedar diluït en comparació amb l’interès per la resta de sortides del col·lectiu sarraí.⁴⁰

Aquesta pluralitat de focus dificulta una comparació fiable del resultat d’aquests treballs – molt nombrosos per a la ciutat de València i, en menor mesura, per a la ciutat de Barcelona, arran de la menor incidència del fenomen en aquella ciutat – amb la informació obtinguda de les eixides de sarraïns de Mallorca en el període estudiat, però,

⁴⁰ Seria el cas de Pierre Macaire, en base a la sortida i el passatge de musulmans captius de Mallorca, tot i esmentar-ne només alguns exemples Pierre Macaire, *Majorque et le commerce international: (1400-1450 environ)* (Lille: Université de Lille III, 1986), 100, i Idem, *L’esclavage à Majorque au XVe siècle* (Nîmes: Le plein des sens, 2012), 44-45, així com la seva tesi de doctorat, citada per Heers, *Esclavos y sirvientes*, 226. I també va ser intuït per O. Vaquer, tot i que per a la segona meitat del segle: Onofre Vaquer Benassar, «Una inmigración forzada: esclavos en Mallorca (1448-1499)», *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* 11, núm. 1 (1993): 69-70. Pel que fa a la capital valenciana, molts autors van posar de manifest la incidència de diversos tipus d’alliberaments i de les especulacions del sector mercantil amb elles a través de les diverses fonts d’aproximació al tema, però el poc moviment d’esclaus presents en els passatges que, en mans de mercaders cristians, jueus i conversos, es dirigiren cap a sultanats islàmics ha impedit que aquesta via fos valorada també com un procés de redempció.

en tot cas, aporten el punt d'inflexió ideal per mesurar l'exceptioalitat de la informació mallorquina.

L'observatori mallorquí es pot considerar únic en diversos sentits. Les dades de la sortida de musulmans proporcionen una informació valuosa de la quantitat de musulmans que podien arribar a acumular-se a l'illa, de la seva mobilitat i dels circuits de distribució d'aquests al llarg del Mediterrani; també de les embarcacions emprades pels viatges o dels propietaris d'aquestes. Però, probablement, la seva gran particularitat surt a la llum a partir de la comparació amb les sortides registrades en els altres dos ports principals. A Barcelona, David Romano identificà la sortida de només dos esclaus durant el marc cronològic entre 1333-1431, que, com a tals, pagaren 10 sous – sense els 5 de la *mostalafia* o residència –, que el portà a afirmar que solament els individus lliures – incloent-hi els manumesos – devien pagar els drets de porta, mentre que els esclaus devien satisfer un altre impost d'emigració.⁴¹ Mentrestant, els estudis sobre els delmaments valencians han posat de manifest una diferenciació entre les sortides de musulmans de la terra – no només valencians, sinó també tagarins, és a dir, d'altres indrets com Castella, Aragó o Catalunya – i la sortida de lliberts o captius redimits, és a dir, musulmans considerats com a lliures.⁴² Aquests resultats contrasten a simple vista amb els obtinguts de l'anàlisi de les fonts mallorquines, que documenten la sortida de 432 musulmans entre 1410 i 1458, dels quals només 14 són lliures i la resta, 418, quasi un 97%, són esclaus. Això no obstant, aquestes xifres no han de ser considerades en termes absoluts, sinó solament com a dades orientatives, arran de la fragmentació que presenta la font.⁴³

⁴¹ Romano, «Musulmanes residentes», 57-60. Amb tot i amb això, és possible que darrera d'algunes sortides que esmenta que van ser pagades per mercaders, en direcció cap a Ultramar, s'hi amaguin processos de redempció, encara que aquests individus no rebin directament la denominació d'esclaus, sinó el mot genèric de "moro" o sarraí".

⁴² Tal i com hem apuntat abans, la sortida d'esclaus del regne valencià es registraria en una altra font, els passatges de sarraïns, que a partir de 1413 passarien a ser passatges solament d'esclaus, la qual cosa dificulta, en un primer moment, la identificació entre les sortides de musulmans segons el seu estatus jurídic a València.

⁴³ Dels 48 anys estudiats, només hi ha informació sobre els 30 anys següents: 1413, 1414, 1418, 1420, 1421, 1422, 1424, 1425, 1426, 1427, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1442, 1443, 1444, 1445, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1455, 1456, 1457 i 1458; dels quals, no n'hi ha cap que contengui les dades completes de tot un any, sinó solament d'alguns mesos – de l'agost al febrer, de l'abril al gener, etc. –. Aquesta informació es troba recollida en els volums de *Rebudes del Reial Patrimoni* de l'Arxiu del Regne de Mallorca, en concret: ARM, RP 3829, RP 3830, RP 3831, RP 3832, RP 3833, RP 3834, RP 3853, RP 3854, RP 3857, RP 3859, RP 3860, RP 3861, RP 3862, RP 3863, RP 3864, RP 3865, RP 3866, RP 3867, RP 3868 i RP 3869. A més, les sortides que contenen es complementen amb els documents que expedia el

La condició esclava de la major part dels musulmans que emigraren de terres mallorquines l'explicita la mateixa font, en tractar-los de *catius* o, directament de *sclaus*, en contrast amb les partides de sarraïns lliures, en les quals s'especifica que es tractava d'un *moro franch*; que era originari de València, d'Aragó, o bé que es tractava d'un llibert – “captiu que fou de Martí Sureda”, “moro que fou captiu de Jordi Brondo”... –, etc.⁴⁴ Com a persones jurídicament autònomes, només aquests darrers es pagaren ells mateixos els passatges de sortida. En la resta dels casos, foren individus de les més diverses professions els que s'encarregaren de pagar els drets per a la sortida de la gran massa d'esclaus documentats.

Aquesta informació contrasta amb la de les altres dues ciutats, on la llibertat dels individus venia provada, per exemple, per la referència al seu antic propietari – que, en moltes ocasions, apareixia com el que pagava els drets de sortida – o per la presentació de la carta de manumissió – especificant, fins i tot, el notari que l'havia signat –.⁴⁵ Els registres del mestre racional de Barcelona, en aquest sentit, no deixen cap dubte de la llibertat dels individus que pagaren els drets de porta. A mode d'exemple, dia 2 de març

procurador reial als oficials de València per notificar que els musulmans que alguns mercaders portaven des de Mallorca a aquella ciutat – per ser transportats posteriorment a Granada, en la major part dels casos – ja havien satisfet els drets d'eixida, per la qual cosa haurien d'abonar a València solament el passatge. Aquestes cartes es troben en els registres de “Lletres del Procurador Reial”, dels quals he consultat els següents: RP 87, RP 88, RP 89 i RP 90. I, gràcies a elles, tenim notícies d'alguns anys dels quals no es tenia informació a través de les eixides, tot i que fan referència exclusivament als desplaçaments per via de la ciutat del Túria. En total, per tant, s'ha comptabilitzat la sortida de 410 individus a través de les eixides, més 22 de les llicències del procurador reial, que fan un total de 432. Vegeu l'apèndix “Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)”.

⁴⁴ En 58 casos la font es refereix als musulmans que marxaren amb el terme de “moros”, sense especificar la seva condició de lliure o esclau. Aquests, tanmateix, han estat considerats com a captius, ja que presentaven les mateixes característiques que la gran majoria de les partides: els seus drets de sortida els paguen generalment mercaders i són traslladats majoritàriament al nord d'Àfrica o a Granada per via de València. L'aleatorietat de l'ús dels mots “moro”, “catiu” o “sclau” es pot demostrar a través de la confrontació d'algunes de les cartes de certificació que el procurador reial enviava als oficials de València per a confirmar que els musulmans que arribaven de Mallorca havien satisfet ja els drets de sortida, amb la mateixa documentació de les eixides. Per exemple, en els registres d'eixides consta que el 14 de març de 1418 Berenguer Castellar pagà els drets de sortida d'un moro blanc anomenat Anduix de Gibraltar (“Gibraltar”), que havia de marxar a València amb la barca d'en Mora (ARM, RP 3830, 22v). Per aquesta sortida, Berenguer va demanar un certificat al procurador reial, qui l'envià als oficials valencians especificant que es tractava d'un captiu propi de Berenguer, mercader de Mallorca, que l'enviava a Màlaga o Gibraltar per via de València (ARM, RP 88, 62r). De la mateixa manera han estat considerats aquells identificats en la font com a bords o bordes, que són 7 en total, ja que presentaven les mateixes característiques que els anteriors moros o esclaus.

⁴⁵ Les referències als antics propietaris sembla que també eren freqüents a Mallorca a l'inici del segle XIV (Sastre Moll, «Estancia y salida de musulmanes», 136-157), tot i que a l'època aquí estudiada només es tenen dues referències de dos musulmans lliures que s'esmenten com a excaptius de dos mallorquins (ARM, RP 3863, 26r).

del 1417 el batlle general atorgà llicència de passatge a Barbaria a Salem Abdalà, moro franc nadiu de Barbaria, que havia estat esclau de Ramon Llull, de Barcelona, difunt. Salem pagà 15 sous pel dret de porta, més 20 sous pel dret de mostalafia dels quatre anys que havien transcorregut d'ençà que havia estat alliberat (el 22 d'agost de 1412), segons la carta de franquesa del notari de Barcelona Joan Oliver. I el mateix dia també rebé 10 sous de Fàtima, mora franca nativa de Barbaria i muller de l'anterior, que havia estat esclava de Jaume Assensi, de Tortosa. Ella pagà 15 sous pels drets de porta i 10 sous per mostalafia de dos anys que feia que havia estat comprada i alliberada per Azmet Saragocí, alcaid, Mahomet Mayet i altres moros de Tortosa (en concret, el dia 14 de juny de 1415), especificat en la carta del notari de Tortosa Pascal Pallicer.⁴⁶

A part d'aquesta substancial distinció, que encara podrà ser ulteriorment corroborada, una altra de les diferències que permetrien diferenciar, sobretot des del punt de vista jurídic, les sortides dels musulmans que s'embarcaven a Barcelona i a València respecte als que ho feien des de Mallorca va ser ja apuntada per M. D. López per al període entre 1387 i 1410, immediatament anterior al que es correspon al nostre estudi. Mentre que a València es constata la sortida d'un gran nombre de famílies que, des dels diversos territoris peninsulars, s'hi traslladen per abandonar els territoris cristians ibèrics, juntament amb tots els seus béns, des de l'illa mallorquina solen registrar-se partides d'individus sols o "ex-esclaus".⁴⁷ També per al període aquí estudiat he constatat vincles familiars en la major part de les sortides de musulmans del port de Barcelona, a diferència del que s'esdevé a Mallorca.⁴⁸ En tot cas, el nombre de

⁴⁶ ACA, Mestre Racional, reg. 1037, 33v i 72r.

⁴⁷ M. Dolores López, «La financiación de las empresas corsarias catalano-aragonesas durante la baja edad media: los armamentos de naves mallorquinas», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, ed. Gonçal López Nadal (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 100-101. L'autora, tot i comparar els registres de les tres ciutats aquí analitzades, no contempla en cap moment la possible condició esclava d'aquells individus, distintiu que aquesta tesi demostra i defensa.

⁴⁸ L'1 d'octubre de 1418, Cebet Albutacer, la seva muller Fàtima i el seu fill Mahomet, sarraïns nadius de Sersell, terra de Barbaria, abans captius de Rodrigo de Luna, rebien llicència per anar a Barbaria. Pagaren 45 sous pels seus drets de porta i 15 sous de mostalafia per un any que feia que havien estat alliberats. I el mateix dia es reberen també els drets de Maçot Albatí, la seva dona Axa i els seus fills Mahoma i Alí, sarraïns del lloc de Sersell, abans captius de Maimó Alhaioni, moro del lloc de *Montenegros*, del regne de València (ACA, Mestre Racional, reg. 1038, 37v-38r i 93v-94r). La presència d'aquests captius a Barcelona es podria relacionar amb les enormes preses que Rodrigo de Luna, capità de l'estol papal, efectuà al lloc nordafricà de Sersell al 1412. Vegeu, al respecte: Silvana Fossati Raiteri, «Il processo contro Rodrigo de Luna per l'atto di pirateria ai danni di una nave genovese nel 1414», en *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna* (Bordighera: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1974), 378-396; Rafael Cariñena i Balaguer i Andrés Díaz Borrás, «Pirateria, esclavatge i captivitat entre la Corona d'Aragó i Barbaria en la literatura catalana medieval: una aproximació al seu estudi», en *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística*

musulmans que sortiren de les ciutats de València i Mallorca contrasta amb els que ho feren de la ciutat de Barcelona, que foren decisivament molts menys i corresponents a pelegrinatges de musulmans lliures a La Meca, és a dir, cap al Llevant.⁴⁹ De fet, no fou estrany que alguns d'aquests musulmans pelegrins fessin escala a alguna de les Illes Balears de camí cap al seu lloc sagrat.⁵⁰

Però la mateixa particularitat que presenta Mallorca a la fi del segle XIV i durant la primera meitat del segle XV, en exemplificar una gran majoria de partides d'individus sols o de grups de musulmans sense aparentment cap relació parental entre ells, contrasta no només amb els registres de les altres ciutats, sinó amb la situació de l'illa a l'inici del segle XIV. J. Sastre documentà, per a l'època del regne privatiu de Mallorca, una situació molt semblant a les registrades a València o a Barcelona, en la qual no només es verificava la convivència de musulmans lliures a través dels registres de les estades de sarraïns, sinó que les eixides també revelaven emigracions de famílies senceres, tant de moros residents com de lliberts, de musulmans alliberats i d'esclaus.⁵¹

Les possibles causes que pogueren portar a aquest canvi social a l'illa són múltiples i transcendeixen més enllà dels límits d'aquest estudi, sense deixar de tenir en compte la possibilitat que s'hagi pogut perdre part de la documentació corresponent al segle XV – com les estades de sarraïns lliures comentades anteriorment –, factor que sens dubte distorsionaria les conclusions. De nou, petites troballes, puntuals i esporàdiques, apunten cap a una direcció aliena al resultat de les fonts conservades, com és el cas de la troballa, en el mateix llibre del Reial Patrimoni esmentat més amunt de la suma total abonada *per eixida de sarrahins francs* entre els anys 1442 i 1443, que

e Filoloxía Románicas, 1989, 666, i Marzal Palacios, «El ciclo de la esclavitud sarracena en la Valencia bajomedieval: esclavización, rescate y vuelta a casa de los esclavos de Cherchell (1409-1425)».

⁴⁹ López, «La financiación de las empresas», 100-101. M. T. Ferrer i Mallol ja s'adonà de les substancials diferències numèriques entre les sortides del port de Barcelona i de València en els segles XIV i XV, la qual cosa la portà a teoritzar sobre una possible sortida més nombrosa de musulmans propis de Catalunya a través del port de Tortosa en comptes del de la capital catalana. Ferrer i Mallol, «L'emigració dels sarraïns», 23.

⁵⁰ El 5 de maig de 1428, Joan Llobet, procurador reial de la ciutat de Vic i del Camp de Tarragona, s'adreçava expressament al governador de Mallorca, de Menorca i d'Eivissa, a part d'altres governadors i oficials reials, en la llicència atorgada a Mahoma Sollanmi i a Mahoma Maruant, sarraïns del lloc d'Aitona, al principat de Catalunya, i a Azmet Dotari, sarraí de Tudela, de Navarra, per tal que els deixessin pelegrinar lliurement cap a La Meca. ARM, RP 89, 114r. 5 maig 1428.

⁵¹ Sastre Moll, «Musulmanes en Mallorca», 28. De fet, arriba a considerar que *el aumento de familias en cautividad debió ser una tara considerable que prolongaba su cautiverio*. Idem, «Estancia y salida de musulmanes», 130.

fou de 90 lliures i 18 sous.⁵² També en aquest cas hom s'hauria d'interrogar sobre el preu al qual aquests musulmans estarien sotmesos, si diferent o no de l'abonat per la gran quantitat de captius que sí apareixen en les eixides de sarraïns conservades. S'obre definitivament la porta a una possible diversificació a Mallorca de les fonts que recolliren els impostos abonats pels musulmans lliures i pels musulmans captius, en paral·lel amb l'organització administrativa adoptada a la capital valenciana, per bé que, tal i com ja s'ha comentat, tant en les eixides com en els passatges mallorquins que sí han sobreviscut hi apareguin, igualment, alguns musulmans lliures. Perquè resulta tan agosarada i inversemblant la consideració d'una nul·la presència de musulmans lliures a l'illa durant la primera meitat del segle XV – sobretot de lliberts, esclaus alliberats – com la contemplació d'una ínfima sortida d'esclaus dels ports no mallorquins.

En definitiva, l'ambigüitat dels mots usats per referir-se als musulmans en els seus diversos estatus jurídics, la distribució de la informació en diverses fonts en qüestió d'aquests estatus i la interpretació dels nombrosos treballs sobre les fonts valencianes han dificultat, des de l'inici, una confrontació amb les dades obtingudes de la font mallorquina, a la vegada que n'han destacat la particularitat. Només un cop reconegudes i distingides les diverses fonts valencianes s'han pogut valorar els límits de les interpretacions d'alguns autors que no tenien a l'abast un corpus d'informació tan divers, així com la via de comparació adequada del fenomen destacat en les eixides de sarraïns a Mallorca: el trànsit intern de captius dins la Corona, els seus sistemes de redistribució i, de retorn cap als seus llocs d'origen, de redempció. L'intent inicial de comparació dels diversos registres de sortida de musulmans ha resultat, a la fi, estèril. I les seves conclusions, errònies, corregides i reescrites. La compartimentalitat interna de la Corona atorga, una vegada més, un caràcter del tot distintiu i autòcton a les fonts, que desprenen el caràcter primigeni de la situació pròpia de cadascun dels regnes. La informació referent al fenomen del trasllat dels captius no s'ha de buscar en els delmaments valencians, sinó en els passatges, perquè en el regne del sud existia una emigració molt més quantiosa i, a la vegada, preocupant i rentable: la dels seus pobladors de religió musulmana. La qual cosa, però, no relega la importància del fenomen de la redempció, que, lluny de restar en un segon pla respecte als grans

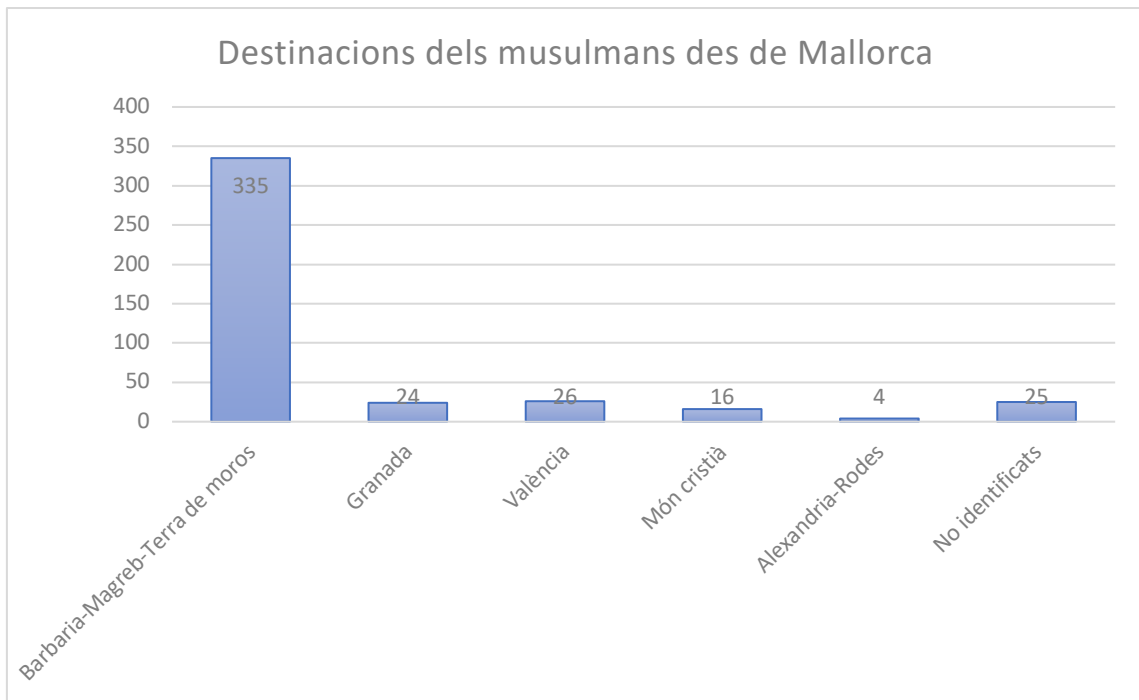
⁵² ARM, RP 3859, 152r.

moviments de captius identificats a Mallorca, agafarà a València una doble via: interna, a través del paper de les moreries, i externa, seguint els mateixos processos mallorquins de rescat en mans de mercaders cristians, jueus i conversos.

L'estudi dels moviments d'esclaus en mans de mercaders posa de manifest la vigència d'unes xarxes enormement connectades amb les comercials, que fan de les places de València i de Mallorca, per les seves tradicionals connexions amb els territoris islàmics, dos punts clau de recepció i redistribució de preses dins dels mateixos circuits interns que lligaven els territoris catalanoaragonesos. El fenomen de la redempció sobresurt a Mallorca per damunt del d'un simple tràfic d'esclaus pel fet d'aparèixer els enclavaments nordafricans com a destinació principal d'aquells viatges. Barcelona, en canvi, com ja han posat de manifest, per altra banda, els estudis sobre les seves vies preferentment mercantils, restaria al marge d'aquests circuits, perquè estaria ja integrada en aquells dirigits a les parts del Mediterrani Oriental i, per tant, no tan lligats als sistemes de redempció, sinó més a qüestions de pelegrinatge – sobretot a La Meca – i de trasllats de musulmans lliures per qüestions diverses.

Per altra banda, l'emigració de sarraïns francs, sobretot d'aquells autòctons, que ha estat un dels temes més treballats anteriorment per les curiositats que la qüestió podia suscitar sobre la seva integració o finalitats d'eixida, resta un fenomen del tot inexistent a l'illa mallorquina si ho jutgem pels registres estudiats, la qual cosa contrasta amb la situació que mostraven les mateixes fonts a l'inici del segle XIV. Aquesta evidència, corroborada pels estudis que reafirmen l'esgotament de la poca població musulmana autòctona present a Mallorca després de la conquesta,⁵³ no només ha obligat a condicionar la recerca cap a la variant més obviada per la historiografia relacionada amb l'emigració dels musulmans de la Corona – la dels que mantenen la seva condició d'esclaus –, sinó que planteja tota una sèrie d'hipòtesis a l'entorn del rol de l'illa de Mallorca com a “magatzem” i punt clau per convertir els processos de redempció en un veritable negoci.

⁵³ Vegeu els treballs esmentats en la nota 33.

2.2. El Magreb: principal lloc de destinació dels captius mallorquins

El destí dels captius que sortien de l'illa de Mallorca és ja un reflex de la funcionalitat de l'illa com a enclavament de connexió de rutes marítimes i, en especial, d'aquelles dirigides cap als sultanats nordafricans. La immensa majoria dels musulmans que se n'extragueren durant les primeres dècades del segle XV, esclaus, foren portats a les principals ciutats magrebines: nuclis comercials, però, a la vegada, focus d'empreses ofensives. Aquest ha estat l'indici principal que ha decantat l'estudi cap al fenomen de la redempció en lloc del de la simple redistribució de preses humanes en altres mercats. I és precisament en aquest aspecte que la major part dels trajectes mallorquins semblen desviar-se de les tradicionals connexions mercantils que es desplegaven des de l'illa amb les riberes del sud del Mediterrani.

A tenor del número de persones, Tunis s'alça, amb gran diferència, com la ciutat que rebé un major nombre de captius, amb un total de 140, seguida del també important nucli de Bugia, al qual es destinaren 51 musulmans, i d'Alger, punt tradicionalment més freqüentat pels mercaders mallorquins, on se n'hi dirigiren 37. La majoria es concentrarien, per tant, a les parts d'Ifriqiya, dominades llavors pel sultanat hàfsida, la potència magrebina hegemònica del moment. Una zona que, tot i no ser

externa a la freqüentació dels agents illencs, no corresponia exactament a la que pels estudiosos ha estat assenyalada com l'àrea d'acció preferencial dels intercanvis mercantils dels mallorquins, d'acord amb la compartimentació dels diversos àmbits d'influència desenvolupada per les diverses ciutats de la Corona.

El Magreb central – específicament, des d'Alcúdia de Barbaria a Tunis – ha estat amb freqüència destacat com la zona amb la qual l'illa de Mallorca mantenia la major part de les relacions comercials, mentre que la ciutat de València hauria mostrat un major impuls cap a les terres del sultanat nassarita i del Magreb més occidental, i Barcelona, al contrari, hauria desplegat la seva força comercial cap al Mediterrani oriental, a través d'escales a les places sota òrbita tunisiana.⁵⁴ Unes connexions avalades pels registres de *guiatges* mallorquins, que assenyalaven la zona de l'antic regne de Tremissèn i, en ell, les ciutats de Tenes i, més tard, d'Alger, com les àrees d'intervenció majoritària per part de les embarcacions que sortien del regne de Mallorca.⁵⁵ Fins i tot, la sempre parcial informació proporcionada per aquestes llicències va decantar a Á. Santamaría a definir la ruta de Tunis com a corrent d'interès secundari per a les embarcacions que, o bé tenien la base a l'illa de Mallorca, o bé hi feien l'aturada prèvia dels seus trajectes envers el nord d'Àfrica.⁵⁶

⁵⁴ Aquesta tesi, propiciada per Ch. E. Dufourcq (Charles-Emmanuel Dufourcq, *L'Espagne catalane et le Maghreb aux XIIIe et XIVe siècles: de la bataille de Las Navas de Tolosa, 1212 à l'avènement du sultan merinide Abou-I-Hasan, 1313* (París: Presses Universitaires de France, 1966); Idem, «Liaisons maritimes et commerce catalans, majorquins et valenciens avec le Maghrib, du XIIIe au XVe siècles», *Cuadernos de historia económica de Cataluña* 20 (1979): 109-118) va ser posteriorment confirmada per Maria Dolors López Pérez (*La Corona de Aragón y el Magreb*). Una completa síntesi es pot llegir tant a Eadem, «La Corona de Aragón y el norte de África: las diferentes áreas de intervención mercantil catalano-aragonesa en el Magreb a finales del siglo XIV y principios del siglo XV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 11-12 (1991): 299-323, com a Roser Salicrú i Lluch, «Entre Cristiandad e Islam en el Mediterráneo Ibérico», en *Itinerarios medievales e identidad hispánica. XXVII Semana de Estudios Medievales de Estella* (Estella: Gobierno de Navarra, Institución Príncipe de Viana, 2001), 83-112. I, pel que fa a les relacions específiques de Mallorca amb el Magreb: Eadem, «Mallorca y el Magreb en la Baja Edad Media», en *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el norte de África en época medieval y moderna*, ed. Carmen Trillo San José (Granada: La Nao, 2004), 87-226.

⁵⁵ Respecte a la situació a la fi del segle XIV i l'inici del segle XV remet a Francisco Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XV)», en *Historia de Mallorca*, ed. J. Mascaró Pasarius (Palma de Mallorca, 1970), 460-463; López Pérez, «La Corona de Aragón y el norte de África», 317-321, i Eadem, «Mallorca y el Magreb», 175; mentre que per a la resta del segle XV, a: Álvaro Santamaría Aránzab, «El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV», en *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1955, 135-136; Francisco Sevillano Colom i Juan Pou Muntaner, *Historia del puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca: Gráficas Miramar, 1974), 188-189, Macaire, *Majorque et le commerce*, 409 i Onofre Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim de Mallorca 1448-1531* (Palma: El Tall, 2001), 81.

⁵⁶ Tendència que fou posteriorment ratificada per P. Macaire i per O. Vaquer a partir, sobretot, dels protocols del notari Contestí (1403-1438). El primer calculà que el port més freqüentat durant la primera

La informació proporcionada pels registres d'eixida permet canviar o, si més no, matisar aquesta idea. En aquests, Tunis s'alça com la destinació principal de la major part dels captius que des de Mallorca s'enviaren al nord d'Àfrica per a, d'una manera o altra, adquirir el seu estatus de llibertat; fet indicatiu d'un corrent de connexió habitual amb les terres d'Ifriqiya, que, tot i no ser desconegut ni original,⁵⁷ potser resultà molt més freqüent del que havia aflorat dels treballs anteriors, basats en altres tipus de fonts. Malgrat tot, les dades referents al número de captius embarcats cap a aquella destinació no coincidiria exactament amb la quantitat de trajectes que s'hi desplegarien, decisivament menors.⁵⁸ Les embarcacions amb fins comercials traslladarien grups de captius enviats per gent diversa, que s'haurien acumulat durant el temps de preparació de l'empresa o que haurien esperat un passatge en algun navili que es dirigís cap a la destinació interessada. Seria descabellat raonar sobre uns viatges pensats exclusivament per al trasllat de captius, la major part dels quals eren confiats a mercaders amb llaços i factors a l'altre costat del Mediterrani. Aquestes noves dades permeten visualitzar la presència i vivacitat d'aquesta ruta, aparentment camuflada en els registres de guiatges, traçada per agents mallorquins, però també catalans i valencians, que utilitzaven l'illa com a plataforma d'impuls al nord d'Àfrica. Unes empreses que, a diferència del que havien mostrat els guiatges per als viatges al Magreb central, es durien a terme en embarcacions de guerra armades i conduïdes per agents mallorquins.

L'itinerari cap a les terres d'Ifriqiya aquí es demostra, de manera clara, no unidireccional; al contrari, podia contemplar diverses etapes, la qual cosa hauria pogut contribuir al seu encobriment en altres sèries documentals. Durant els primers dies de l'agost de 1413, s'embarcaren en la nau de Filippo Strada captius que es dirigien tant a

meitat del segle XV era Tenes, seguit d'Alger i Bugia, mentre que Vaquer, per a la segona meitat, apuntà a Alger, seguit de Bugia i Tenes. Vegeu les referències de la nota anterior.

⁵⁷ Ha estat reivindicat recentment a María Dolores López Pérez, «La configuració de un modelo comercial: las redes mercantiles mallorquinas en el espacio hafsí (s. XIII-XIV)», en *XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Barbaria i les Balears, les relacions entre Tunis i l'arxipèlag al llarg de la història*, ed. Gonçal López Nadal i Andreu Seguí Beltrán (coord.) (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019), 33-51.

⁵⁸ De tota manera, les ciutats que, segons aquests registres, rebrien la visita de més embarcacions des de Mallorca no varia molt de les que admetrien un nombre més gran de captius. A mode d'exemple, els 140 captius que es dirigeixen cap a Tunis es divideixen en 22 viatges, mentre que els 51 musulmans que van a Bugia ho fan en 24 anades, i els que tendran Alger com a destí s'hi traslladaran a través de 18 travessies. A més, he calculat nou viatges a Alcoll i Orà respectivament; 5 viatges a Honein; 4 viatges a Alcúdia de Barbaria i a Tenes, 3 viatges a Bona i 2 viatges a Tedelis i Sersell.

Bona com a Tunis, prova de les dues etapes que com a mínim pensava fer aquella embarcació. Per altra banda, el barceloní Antoni Gil embarcà en la seva galiota armada musulmans enviats a Alcoll i a Tunis entre maig i juny de 1438, mentre que el seu conciudadà Eloi Oms estenia les etapes del trajecte de la seva galiota en rebre captius dirigits cap a Tunis, però també cap a Bugia. La nau de Joan de Sales, disposada a recórrer les costes del Magreb més central, rebia entre gener i febrer de 1425 musulmans que anaven en direcció a Alcúdia de Barbaria i Honein, i el mateix es pot afirmar d'aquelles embarcacions que transportaven captius, la destinació dels quals titubejava entre un lloc o l'altre – Alger o Tunis, Bugia o Tunis, ... –.

És així que, més enllà de l'estudi del captiveri i dels mecanismes de redempció, la font fiscal de les eixides de sarraïns resulta molt il·lustrativa dels trajectes entre l'illa de Mallorca i el nord d'Àfrica i, específicament, de les zones concorregudes de manera assídua pels mateixos agents o, si més no, pels mateixos bucs. En aquest sentit, proporciona una informació complementària a l'oferta pels registres de guiatges, que són els que tradicionalment havien proporcionat la base principal de l'anàlisi d'aquestes relacions comercials.

Resulta curiós que les coincidències entre les embarcacions indicades per les eixides de sarraïns i els patrons que rebrien un guiatge pel seu trajecte al nord d'Àfrica siguin mínimes; és més, destaca la complementarietat dels dos registres pel que fa als anys continguts.⁵⁹ De tota manera, val a dir que no sempre s'assimilava l'embarcació al

⁵⁹ Les coincidències ocorren només en el següents casos: el gener de 1417, Bernat Bru rebia un guiatge per anar amb la seva nau a Bugia, en la qual acollia tot un seguit de captius (un total de 28) que gent diversa dirigia cap a Tunis. Així mateix, al març de 1418, la nau d'Antoni Soler rebia un guiatge per anar a Alger, a la vegada que Guillem des Laners embarcava una mora blanca que havia d'arribar a Tedelis, per via d'Alger. El genovès Giovanni Sarriasco, reconegut com "Joan Serreasto", embarcà l'abril de 1418 un captiu de Martí Sanxo, tauler de Mallorca, que havia d'anar a València, però no obtingué guiatge per anar a Alcúdia de Barbaria fins al mes següent. Curiosament, el mateix abril un captiu s'embarcava cap a Màlaga en una nau de genovesos, que és possible que fos la de Sarriasco, amb la qual cosa es podrien rastrejar tres escales del mateix viatge: València, Màlaga i Alcúdia de Barbaria, que seria la darrera etapa i l'única especificada en el guiatge atorgat al patró genovès. Per la seva banda, Lluís Salmons, patró de nau de Barcelona, embarcà el desembre de 1442 un captiu moro blanc cap a Orà i rebé també el guiatge del lloctinent per dirigir-se cap a aquella ciutat. El juny de 1444, el destinatari del guiatge fou el biscaí Fernando de la Quadra, qui transportà en la seva nau quatre captius musulmans, més un de nadiu de la ciutat de València, cap a Bugia. Antoni Gil, de Barcelona, en canvi, l'agost del mateix any, rebé el guiatge per anar a Orà amb la seva sagetia, en la qual Gabriel Pardo envià un captiu seu. I l'agost de 1453, Francesc Bellviure obtingué un guiatge per anar a Tenes, mentre que en el mateix moment Lluís Bellviure enviava un captiu seu amb el balener d'en Francesc cap a Barbaria. Una altra possible coincidència seria la de la galiota de Joan Bertran, que al desembre de 1442 transportava a Alcoll un captiu – meitat de l'heretat d'Antoni Oliva, mercader de Mallorca difunt, i meitat de Joan Llorenç, mercader; enviat pel marmessor de l'heretat, el mercader mallorquí Pere Donadeu – i el mateix mes Antoni Bertran, patró de galiota, rebia

seu patró, sinó que de vegades es feia referència a la seva propietat, sense tenir en compte un possible noliejament per part d'un altre mercader o companyia mercantil, la qual cosa podria justificar, només fins a cert punt, una referència a un viatge enregistrat de manera diversa en totes dues fonts documentals. I, naturalment, la ja coneguda parcialitat de totes dues fonts dificulta sempre una confrontació exacta de les informacions que contenen. Si en els registres de guiatges trobem a Jaume Roma com un dels patrons que més viatges emprèn durant la dècada dels '40 del segle XV, seguit del barceloní Antoni Gil o del mallorquí Francesc Bellviure,⁶⁰ altres patrons i embarcacions destaquen a partir dels viatges que emprenen els esclaus cap als sultanats magrebins. És el cas de la galera de Pau Sureda de Mallorca, de la qual es documenten set viatges en el període de 1436 i 1444, des d'Orà i Tenes fins a Tunis, passant per Alger, Bugia, Alcoll i Bona; o de la nau de Lluís Bellviure, els desplaçaments de la qual entre la dècada dels '40 i els '50 semblen estar més concentrats en Alger i Bugia, excepte un únic cas documentat cap a Bona.⁶¹ Com ja s'ha apuntat més amunt, des de Mallorca s'accedia tradicionalment a gairebé totes les ciutats del Magreb central, amb una certa predilecció per aquelles situades més "dreta via" sota les illes – destacant-ne les ciutats de Tenes o Alger –. I és possible que, més enllà de l'establiment de lligams comercials històrics entre els mallorquins i les places que acabaren sota domini hàfsida, el paper geopolític d'aquell imperi i les immediates conseqüències del desplegament de la seva política obligués a perllongar fins a Tunis les rutes comercials establertes des de l'illa de Mallorca, a part de l'habitual escala practicada per les embarcacions barcelonines en el seu camí cap a les places orientals del Mediterrani.

El sultanat hàfsida de Tunis es converteix en la potència hegemònica al nord d'Àfrica a la fi del segle XIV, però sobretot a la primera meitat del segle XV. La potenciació de la seva economia passa per la inversió en una ofensiva marítima que

un guiatge per anar a aquella ciutat. Vegeu els apèndixs "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)" i "Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)", i les referències als guiatges de 1410 a 1419, a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 257-259.

⁶⁰ Jaume Roma rep un total de sis guiatges entre 1440 i 1445 per anar a les ciutats de Bugia, Mostaganem, Alcoll, Alcúdia, Tenes i Alger, és a dir, a tot l'arc del Magreb central. Antoni Gil, a la mateixa època, rebrà quatre guiatges per dirigir-se a Alger, Bugia, Orà i Alcoll, mentre que Francesc Bellviure n'obtindrà cinc: dos per Barbaria, dos per Tenes i un per Alger.

⁶¹ Altres casos serien els de, per exemple, la nau de Jaume Pasqual, que es dirigeix dos cops a Honein, un a Tunis i un altre a Alger entre 1421 i 1424; o la de Bartomeu Rossinyol, que el 1436 fa dos viatges, un a Bugia i un altre a Alcúdia de Barbaria; la galera de Gilabert de Lupià, en canvi, anirà cap a Honein i Alcúdia de Barbaria entre 1443 i 1444, etc.

prepara els seus adversaris del Mediterrani occidental per a la futura investida de l'Imperi turc, ja a la segona meitat del segle. La ciutat de Tunis i els ports satèl·lits de Bugia i Alger representen, a l'època, el focus del cors magrebí i, per tant, potencial lloc de destinació de la major part dels cristians capturats en les seves escomeses.⁶² I, com a resposta immediata, resulta lògic pensar en aquelles places com a zones de recorregut preferent pels corsaris cristians que buscaven venjar les seves pèrdues, castigar l'enemic i, a la vegada, obtenir un botí capaç de ser explotat doblement. En molt poques ocasions s'ha pogut obtenir informació de l'itinerari seguit per les embarcacions corsàries catalanoaragoneses, però un important indici el conformaria precisament la quantitat de captius que, des de Mallorca, es traslladarien cap a aquelles places. Considerant fins i tot l'opció que no totes les preses correspongessin a l'acció de corsaris mallorquins, sinó que podrien haver estat portades a l'illa des de diversos llocs per tal d'embarcar-se cap a Tunis, igualment existiria, en general, un important nombre d'esclaus provinents d'aquella zona, fruit de captures per part de flotes cristianes.⁶³ Com que la font de les eixides de sarraïns fa referència directa a la destinació dels captius, és lògic que apareguin aquelles zones com les destinatàries d'aquells trajectes, la qual cosa no

⁶² López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb, 705-729*; Dominique Valérian, *Bugie, port maghrébin, 1067-1510* (Roma: Publications de l'École française de Rome, 2006), 431-433; Robert Brunschvig, *La Berbérie orientale sous les Hafsides. Des origines a la fin du XV siècle*, I (París: Publications de l'Institut d'Études Orientales d'Alger, 1982), 210-263. Cfr. Roser Salicrú i Lluch, «Passats simples, passats complexos i ambivalències identitàries. Les trajectòries d'esclaus musulmans a la Corona d'Aragó del segle XV com a estudi de cas» (en premsa).

⁶³ Aquestes dades són difícils de comparar amb les proporcionades per altres fonts semblants a les eixides, però pertanyents a altres ciutats, com els delmaments valencians. En primer lloc, l'ús sistemàtic del genèric "Barbaria" o "terra de moros", impedeix una identificació exacta de les ciutats on eren traslladats els musulmans (Díaz Borrás, «La paradoja de la emigración», 46-54; Ortells Pérez, «Los mudéjares de Valencia», 141 i 145) i, en segon lloc, la font no sempre especificava el destí on s'enviaven els captius, sinó els seus llocs d'origen (Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes», 746-747). Tanmateix, les pàtries dels musulmans capturats en les incursions corsàries i portats a València apunten a una majoria provinents del sultanat hàfsida (tal i com s'explica en l'apartat "Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada", sobretot a la nota 185). És interessant, així mateix, que Tunis sigui la destinació prioritària dels musulmans valencians que, per motius comercials, es trasdallaren puntualment al nord d'Àfrica entre 1452 i 1465, mentre que els anys anteriors havia estat Alger (Guiral-Hadzioussif, *Valencia, puerto mediterráneo*, 440-441); a la vegada que els guiatges a captius alliberats o objecte d'intercanvi amb cristians es dirigiren a les ciutats del Magreb més central o Granada: Orà, Alger, Almeria, Alcúdia de Barbaria i Mostaganem (Sixto Iglesias, «Emigrantes musulmanes y cautivos», 362), l'àrea de comerç prioritària per part dels agents valencians. Per altra banda, les fonts barcelonines tendeixen a indicar viatges de musulmans lliures sobretot cap a les terres del Mediterrani oriental i, en segon lloc, Ifriqiya i Mallorca (Romano, «Musulmanes residentes», 66-83), coincidint, així mateix amb les etapes de les ben sabudes connexions mercantils amb el Llevant. Cfr. Salicrú i Lluch, «Passats simples, passats complexos».

significa que altres galeres des de Mallorca no es poguessin dirigir a altres punts del Magreb.⁶⁴

Amb tot i amb això, és possible que els llocs de procedència dels captius no coincidissin exactament amb les ciutats on eren enviats i que la ciutat de Tunis, així com d'altres, fessin la funció de primer canal de distribució d'aquests. Les dades referents a l'origen dels musulmans que abandonaven l'illa mallorquina només queda patent en algunes ocasions i, sobretot, a partir dels anys '40 del segle XV. Dels divuit casos que s'ha pogut fer una comparació entre els llocs d'origen i de destinació, només en sis no han coincidit. És el cas d'un captiu natural de Tremissèn que el mercader mallorquí Bartomeu Saura envià a Honein; d'un altre captiu de Djerba, que fou enviat per Joan Massana a Tunis, o d'un captiu de Berenguer Miquel, nadiu de Muntdebarques i traslladat també a Tunis. En general, la pàtria dels musulmans en vies d'alliberament no quedava molt lluny del port on es destinaven, a excepció del llibert Amer, ex-esclau de Nicolau Mercè, natural de Tremissèn i que s'embarcà el juny de 1448 cap a Tunis, i d'un captiu de Fes que en aquells moments Lluís Bellviure envià cap a Tunis.

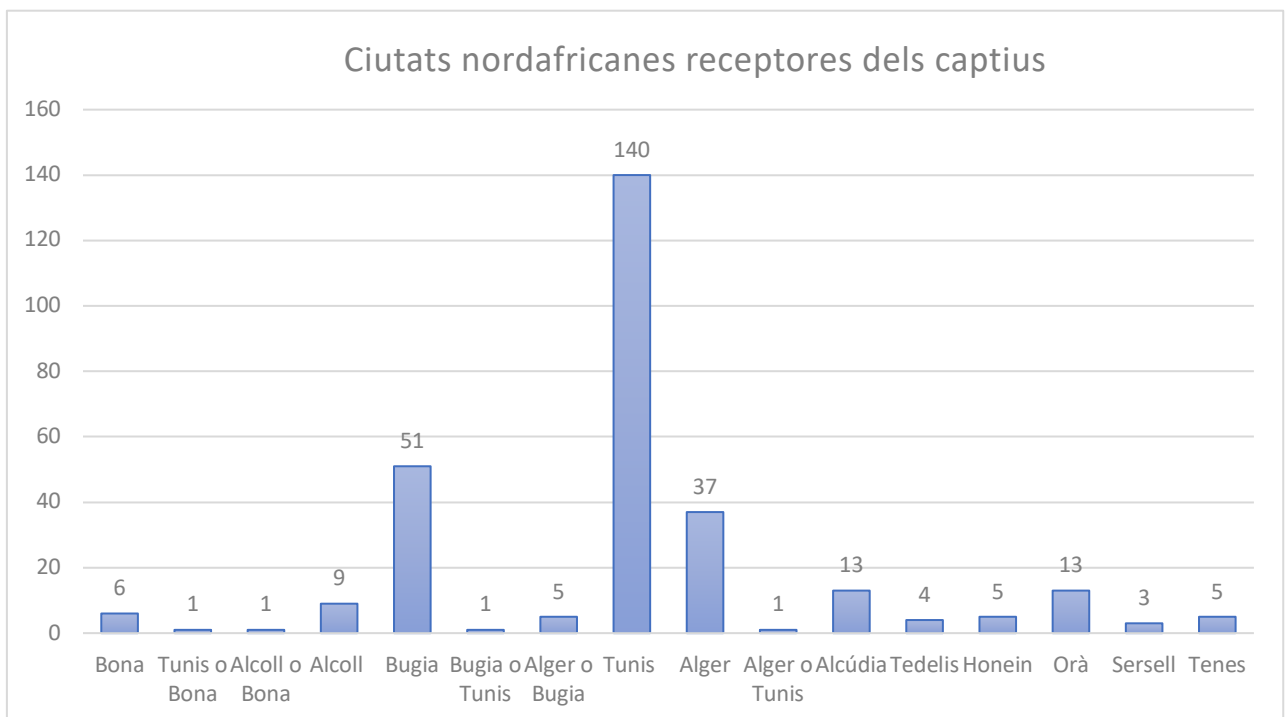
Les poques dades respecte als orígens dels captius que sortien de Mallorca poden ser contrastades amb les "nacions" dels que ho feren a la mateixa època de la ciutat valenciana, sempre amb la cautela de qui treballa dades allunyades de poder ser considerades com absolutes. Díaz Borrás identifica tres períodes diferenciats de sortida de musulmans ja alliberats: les dècades entre 1380 i 1414 estarien marcades per la sortida d'una majoria d'individus naturals de terres abdalwadites (Tremissèn), seguits pels originaris de ciutats hàfsides (Bugia i Tunis); entre 1415 i 1441 predominarien els sarraïns de Sersell (arran, sobretot, de la captura massiva perpetrada per Rodrigo de Luna)⁶⁵, mentre que a partir de 1441 i fins al 1480 els procedents del sultanat hàfsida superarien, de poc, els musulmans d'altres orígens.⁶⁶ Que la majoria de musulmans

⁶⁴ Pau Cateura Bennàsser, «Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)», *Espacio Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 13 (2000): 99-100.

⁶⁵ Sobre aquest episodi, vegeu l'apartat "La intervenció de les armades institucionals" del regnat de Ferran d'Antequera.

⁶⁶ Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes», 746-747. Pel que fa als musulmans objecte del tràfic d'esclaus registrats a partir de 1413, V. Cortés identificà que el major nombre provenien de Tunis, seguits dels naturals de Granada, Alger i Bugia. Cortés, «Los pasajes de esclavos», 805-806. Per altra banda, la presència de granadins estaria justificada pel mateix rol de la ciutat valenciana com a connectora principal amb aquella zona, tal i com s'explica extensament a l'apartat "Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada". La procedència o origen dels captius musulmans a la ciutat valenciana, aspecte relacionat amb la seva pròpia identitat i autopercepció, ha estat abordat també per R. Salicrú a

lliberts o captius que sortiren de València durant la primera meitat del segle XV fossin naturals de terres del Magreb central no sorprèn, tenint en compte les consolidades relacions comercials entre totes dues àrees. L'existència d'uns canals mercantils previs facilitaria els sistemes de distribució de preses objecte d'un ulterior aprofitament per mitjà de les seves redempcions i/o retorns als llocs d'origen. Aquests resultats, a més, alimenten l'eventual hipòtesi d'una correlació entre el tràfic mercantil i les incursions corsàries, que permetrien un natural flux d'anada i tornada d'individus, del tot beneficiós per actors de pràctiques híbrides entre el comerç, el cors i l'alliberament. I, de manera paral·lela, el focus de l'ofensiva hàfsida es deixaria sentir igualment a la ciutat valenciana a través d'un nombre no gens menyspreable de captius naturals d'aquells territoris que hi retornarien després d'una etapa d'esclavitud en terres cristianes. Tot i que aquests, de manera prioritària, tornessin als seus llocs d'origen per via de Mallorca i de les Illes.

través de les confessions de captius. Salicrú i Lluch, «Passats simples, passats complexos»; Eadem, «Fronteras que no son frontera: musulmanes a norte y sur del estrecho de Gibraltar en el siglo XV», *Vegueta: Anuario de la Facultad de Geografía e Historia* 18 (2018): 257-277.

2.3. Els mercaders jueus-conversos com a intermediaris

El trasllat dels captius des del territori on estaven presos al costat dels seus familiars, independentment dels diversos sistemes de finançament de la seva redempció, requerien de la mediació de persones familiaritzades i, fins a cert punt, especialitzades en aquestes operacions, que coneguessin totes dues realitats – cristiana i islàmica – i mantenguessin uns lligams que fessin possible un contacte entre tots dos mons amb una freqüència més o menys assídua.⁶⁷ A Mallorca es comptabilitzen fins a 145 mercaders que reemborsaren els drets de sortida de la major part dels captius que abandonaren l'illa entre 1410 i 1458.⁶⁸ Sense cap dubte, és el col·lectiu que més esclaus expedí en direcció cap al nord d'Àfrica.

Molt per sota, s'hi troben els identificats com ciutadans (en 11 casos) i tota una llarga llista de persones dedicades a les professions més diverses: quatre paraires, tres preveres, sastres i corredors de llevant, dos notaris, patrons, pallers, tintorers, mariners i dues dones, un pellisser, un tauler, un mestre en medicina, un blanquer, un espartenyer, un esparter, un corredor d'orella, un manescal, un jurista i un capeller. Els motius que hi hauria al darrera del finançament de la sortida d'esclaus musulmans per part d'aquests grups socials anirien des de la voluntat d'intercanvi de captius per familiars presos al nord d'Àfrica fins a la col·laboració amb les empreses de redempció – concebudes també com a vendes –, com una via més de rendibilitzar el captiu. Però, pel que fa a aquest aspecte, les fonts fiscals no permeten anar més enllà de les simples suposicions, ja que la informació aportada és molt escarida.

Només en un cas sabem del cert que darrera de l'enviament que feu Bernat Nivorra, manescal de Manacor, d'un captiu anomenat Mafumet cap a Bugia el setembre

⁶⁷ Sobre els mediadors culturals vegeu Roser Salicrú i Lluch, «Más allá de la mediación de la palabra: negociación con los infieles y mediación cultural en la baja edad media», *Anuario de Estudios Medievales*. Anejo 61 (2005): 409-439 i Eadem, Roser Salicrú i Lluch, «Crossing Boundaries in Late Medieval Mediterranean Iberia: Historical Glimpses of Christian-Islamic Intercultural Dialogue», *International Journal of Euro-Mediterranean Studies* 1, núm. 1 (2008): 33-51.

⁶⁸ S'ha de tenir en compte que les persones que pagaven els drets de sortida dels esclaus o lliberts mantenien diverses relacions amb els emigrants. En el cas dels individus captius, es tractava dels seus propietaris, primigenis o no, ja que molts mercaders compraven els captius als seus senyors per encarregar-se ells mateixos del seu rescat, negociant-ho amb els seus familiars; podien ser també persones mitjanceres en els intercanvis entre captius musulmans i cristians. I en el cas dels lliberts, els seus creditors o factors. Alguns mercaders fins i tot pagaven els drets d'estada o passatge de musulmans lliures que, molt probablement, eren factors seus (ARM, RP 3857, 26r).

de 1442, hi havia l'interès que aquest aconseguís els diners per a l'alliberament de la seva muller i del seu fill, que romanien encara a Mallorca, a l'espera del rescat. Ho testimonia el guiatge que el juliol següent – menys d'un any després – fou atorgat pel lloctinent al mateix Mafumet, moro de Ceuta, perquè pogués arribar salvament a l'illa i *traura de catiu* Azida, muller, i Xasim, fill seu, moros esclaus de l'esmentat Bernat.⁶⁹

Els mercaders no només seran els més presents en els pagaments dels drets d'eixida de musulmans de l'illa, sinó també els que acumularan la sortida de més individus. Mentre que la major part es farà càrrec de la partida d'un o dos captius, alguns mercaders arribaran a assumir l'expedició de veritables lots de fins a 26 captius a la vegada, quantitats que permeten intuir ja una certa especialització. Els màxims exponents d'aquestes transaccions són els mercaders de la família Bellviure (esmentats també, en ocasions, com Benviure o Belviure) i els Pardo, identificats, tots ells, com a mercaders de Mallorca. Corresponen a dues de les famílies de jueus conversos més riques i influents del segle XV mallorquí i junts faran possible la sortida de 163 dels 432 captius que marxaren de l'illa entre 1410 i 1458, un 37%.

Les fonts situen els diversos mercaders de la família Bellviure – tot i no tenir la informació suficient com per poder establir les relacions de parentiu específiques entre ells – com un dels més actius en la vida comercial illenca. D'origen valencià, formaren part d'una de les famílies de jueus que, després del pogrom de 1391, es convertiren al cristianisme i desplegaren les seves xarxes comercials a través dels lligams familiars amb altres jueus conversos mallorquins i els emigrats al Magreb, establint un triangle comercial entre València-Mallorca-Magreb.⁷⁰ Per tal de facilitar l'evolució dels seus negocis, alguns d'ells desplaçaren la seva residència i família a Mallorca, d'aquí que fossin identificats com a mercaders mallorquins en els registres de les eixides.

Els Pardo es trobarien en la mateixa situació, però a la inversa: des de Mallorca, alguns d'ells traslladaren la seva residència a València per garantir, així, el trànsit

⁶⁹ ARM, G8, 146r. 5 juliol 1443.

⁷⁰ Vegeu sobre aquesta qüestió José Hinojosa Montalvo, «Actividades comerciales de los judíos en Valencia (1391-1492)», *Saitabi* 29 (1979): 30; Idem, «Judíos extranjeros en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media», *Sefarad* 70, núm. 1 (2010): 80-81; M. Dolores López Pérez, «El pogrom de 1391 en Mallorca y su repercusión en los intercambios comerciales con el Magreb», en *Actes del 1er Col·loqui d'Història dels Jueus a la Corona d'Aragó* (Lleida, 1991), 239-260; Eadem, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 327-346 i Jacqueline Guiral, «Les relations commerciales du Royaume de Valence avec la Berbérie au XVe siècle», *Mélanges de la Casa de Velázquez* 10 (1974): 110.

comercial que operaven.⁷¹ Totes dues poderoses famílies emparentaren entre ells i amb altres membres de nissagues de mercaders conversos com els Santàngel o els de la Cavalleria, d'origen aragonès, o els Martí i els Bertran, catalans, tots ells establerts a Mallorca en motiu dels negocis comercials.⁷² En d'altres ocasions, els seus lligams es desplegaren a través de la formació de societats mercantils: just l'any 1416 apareixen en els protocols notariais mallorquins fins a cinc societats integrades pels conversos Joan Despuig, Lluís i Gabriel Bellviure, Pere Pardo i el convers valencià Gabriel Vives.⁷³ L'acumulació de capitals que arribaren a obtenir fou tan gran que en una talla recollida per sufragar una armada contra corsaris el 1449 les famílies converses Bellviure i Pardo apareixen dins les cinc primeres fortunes de mercaders.⁷⁴

2.3.1. Els Bellviure

Pel que fa als Bellviure, coexisteixen durant els anys estudiats Lluís i Gabriel Bellviure, dos dels mercaders que protagonitzaran més sortides d'esclaus musulmans de l'illa. Per exemple, el 1414 Lluís Bellviure pagà els drets d'eixida d'onze captius, que remeté cap a Tunis amb la nau del genovès Lluís Lavia; i el 1451 es feu càrrec de la sortida de 31 musulmans, dels quals 26 anirien a Barbaria en la seva pròpia nau a l'agost, mentre que els cinc restants serien enviats al gener del mateix any a Almeria, per via de València. A partir del 1453 apareix ja un Lluís Bellviure, menor de dies, segurament el seu fill. Tots dos continuaren amb el negoci de la redempció, perquè el 1455 apareixen pagant simultàniament les eixides de diversos esclaus sarraïns; en concret, el març Lluís Bellviure subvencionà la sortida de 9 captius que viatjaven cap a Tunis en la caravel·la de Domingo Ferrer, de Barcelona, o d'en "Bosom", mentre que Lluís Bellviure, menor de dies, pagà, l'agost, vuit lliures per vuit captius – entre els quals, un de negre i un turc – que anirien en la seva nau cap a Alger. L'evidència d'una rebaixa notable en els preus de

⁷¹ Vegeu Pau Cateura Bennàsser, «Valencia y Mallorca en el siglo XV», *Mayurqa* 26 (2000), 188 i 191, i Josep Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad del siglo XV. Panorama socioeconómico», *Medicina Balear* 22, núm. 1 (2007): 30. Les seves operacions a València es poden resseguir a Cortés, «Los pasajes de esclavos», 802, o a Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes», 744.

⁷² Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad», 30-31.

⁷³ Cateura Bennàsser, «Valencia y Mallorca», 189-191. Cfr. Salicrú i Lluch, «Els catalans a Tunis a mitjan segle XV. A l'entorn dels Vives i dels monopolis de la pesca de corall».

⁷⁴ Vegeu *Ibidem* i ARM, AH 6733, publicat a Agustí Canyelles, «Tall per una armada contra corsaris (1449)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 24 (1932-1933): 8-22.

sortida d'aquests darrers – pagaren només 1 lliura per cap, estalviant-se cadascun 12 sous – podria ser un tret distintiu de la seva vellesa.

Al mateix temps, Gabriel Bellviure apareix també com un dels mercaders més interessats en la sortida de musulmans. El 1418 pagà la sortida de 16 sarraïns, que anirien en la nau de Bernat Bru en direcció cap a Tunis; el 1435, de 12 musulmans, entre els quals dues dones i el fill d'una d'elles, de 9 mesos, que es dirigirien cap a Tunis en la nau de Bernat Fuster, de Mallorca; mentre que el 1437 es faria càrrec de la sortida de 13 captius – alguns dels quals també gaudirien de rebaixa de la taxa –, entre ells, dues dones, que anirien a Tunis amb la galera del procurador reial de Mallorca, Llätzer de Lloscos.

De manera més excepcional, apareix Francesc Bellviure, que pagà la sortida d'un captiu seu el 1420, que aniria cap a Bugia en la nau de Nicolau Oliver, i un Pere Bellviure, que desemborsà les despeses de la sortida de 5 captius que el 1457 es dirigiren cap a Alger o Bugia en la nau de Lluís Bellviure.

En total, al llarg de tot el període estudiat, els membres de la família Bellviure es feren càrrec de les despeses de sortida de 144 captius, cosa que els converteix en els mercaders més presents en aquest tipus de registres i, per tant, també en els processos de redempció encoberts que hi ha al darrera d'aquestes sortides;⁷⁵ un negoci que, tal i com es veurà més endavant, englobava també el rescat de cristians i transcendia més enllà de la frontera illenca, tot i tenir el seu epicentre a Mallorca.

Els mateixos membres de la família que finançaven les partides de musulmans apareixen també com a propietaris o patrons de diverses embarcacions amb les quals els captius eren portats cap al nord d'Àfrica. La nau de Lluís Bellviure protagonitzà fins a vuit viatges, segons els registres de sortida, tots ells cap a Alger, Bugia o Bona – tret d'alguns casos en direcció a Barbaria –, en els quals el mateix mercader o d'altres, com

⁷⁵ Els protocols notariais demostren que aquests mercaders podien complir simplement la funció d'inversors i intermediaris entre persones que desitjaven desfer-se d'un captiu i els sectors nordafricans interessats en la seva obtenció: el 20 de juny de 1455, Gregori Escarp encomanava el captiu Abraham a Lluís Bellviure, que se l'emportà a Tunis i n'obtingué 212 dobles, la meitat de les quals foren reclamades posteriorment per part de Gregori. Onofre Vaquer Bennàsar, *L'esclavitud a Mallorca. 1448-1500* (Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1997), 67. Podria tractar-se de Cassim ben Abraham, pel qual el mercader pagà els drets de sortida amb destinació a Tunis el 15 de març d'aquell any. Vegeu l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)". El seu rol en la redempció de captius sembla que continuà més enllà de la cronologia aquí compresa, ja que Lluís Bellviure fou caracteritzat com un mercader "especializado en llevar moros a Berbería", també en la segona meitat del segle XV. Vaquer Benassar, «Una inmigración forzada», 70.

Pere Bellviure, hi embarcaren els seus captius. D'altres vegades, els sarraïns pels quals Lluís Bellviure pagà els drets de sortida apareixen com a càrrega – possiblement, en comanda – a la nau de Francesc Bellviure o al balener del mateix mercader, en direcció cap a les mateixes ciutats magrebines. Aquests viatges complirien objectius comercials o d'altra índole, i s'aprofitaria per embarcar-hi els captius com una més de les mercaderies transportades.

Les inversions que els membres de la família Bellviure mantenien en els territoris nordafricans no s'esgotaven amb les activitats de redempció i aprovisionament del transport, sinó que participaven també en l'intercanvi, importació o exportació d'altres productes, com el blat, sobretot en temps de necessitat. Lluís Bellviure, menor de dies, fou un dels mercaders als quals acudiren els jurats de Mallorca durant la greu escassetat de cereal soferta al 1451. El febrer, assegurà als jurats que portaria 2.000 quarteres de forment “de net i de respit” del lloc de Tenes o d'Alger.⁷⁶ El maig següent, els jurats prometeren donar-li a ell i a Joan Bertran 125 lliures per cada mes del viatge que els dos mercaders havien d'emprendre amb un balener cap a Sersell, en compensació per 35 homes que embarcarien com a tripulació, que estaria dotada d'un total de 60 persones. En aquell indret s'hi trobava la naveta de Rafel Martí, tramesa per Lluís Bellviure, major de dies, amb l'encàrrec d'enviar forment per al sosteniment de la Ciutat de Mallorca. El balener patronejat pels dos mercaders havia d'acompanyar la naveta de Martí 30 o 35 milles en mar i després anar cap a Tenes per a carregar-hi novament forment, que seria desembarcat a Ciutat.⁷⁷ L'octubre del mateix any, la situació era tan crítica que els jurats es veieren obligats a confiscar tot el blat a Lluís Bellviure, menor de dies, per tal de fer-ne mestall, ja que era l'únic present en tota l'illa.⁷⁸ I, just un mes després, el mercader tornava descarregar a Ciutat 896 quarteres de forment net d'Alger, per les quals la Universitat li pagà 18 diners per quartera.⁷⁹ Segurament, els dos Lluïsos aprofitaren el

⁷⁶ ARM, EU 9, 9r. L'acord establia que Lluís posaria a vendre el forment a la ciutat per 19 sous la quartera fins al juliol següent. Si aleshores no l'hagués venut tot, llavors els jurats es comprometien a obligar els homes de la ciutat a comprar-lo. A més, li prometeren que acollirien el seu forment i el tendrien en un dels porxos de la plaça del moll, sense acceptar el càrrec de cap altre mercader fins que no s'hagués venut tot el seu.

⁷⁷ ARM, EU 9, 41v i 42v. El 22 de maig arribà a Mallorca el blat de Sercell enviat per Lluís Bellviure, major de dies, que rebé 2 sous per quartera de forment portat en concepte d'ajuda.

⁷⁸ ARM, EU 9, 107v. Li van ocasionar unes pèrdues de 55 lliures, a les quals Lluís renuncià a canvi de rebre les 168 lliures que la Universitat li devia per 25 homes que li prestaren els jurats pel seu viatge a Tenes a la recerca de forment.

⁷⁹ ARM, EU 9, 109v.

seu freqüent trànsit de Mallorca al Magreb Central per col·laborar amb el subministrament frumentari en moments de gran necessitat, ja que les seves actuacions en aquest sentit es concentren en l'any 1451. En alguna ocasió fins i tot hagueren de ser sancionats per transportar objectes prohibits cap a territoris islàmics, com a l'abril de 1449, quan el lloctinent de la governació de Mallorca confiscà 27 cotes de malla que "en Bellviure" pretenia traslladar a Barbaria.⁸⁰ Posteriorment, altres mercaders se serviren també dels seus viatges per al transport de diverses mercaderies: al maig de 1454, Joan Balinaceda, del regne de València, tot i que habitant i nadiu de Castella, i familiar del rei d'Aragó i de Ferrando, el seu fill, arribà a Mallorca des d'Alger amb la nau "d'en Bellviure", de la qual descarregà 1 quintar i 12 lliures de sèmola i altres mercaderies.⁸¹

La seva condició de jueus conversos es pogué convertir, en ocasions, en un entrebanc per accedir a posicions de poder dins la vida ciutadana. El novembre de 1455, els jurats de Mallorca es posaren de part de Lluís Bellviure i el seu fill, Pere, contra el comanador de la casa de Sant Jordi de València, que havia donat procura per tal d'evitar que poguessin accedir a càrrecs públics.⁸²

2.3.2. Els Pardo⁸³

Una altra de les famílies de mercaders més presents en els tràfics de captius musulmans de Mallorca al Magreb, molt probablement per redimir-los o intercanviar-los per altres captius cristians, són els Pardo. L'historiador J. Juan Vidal es referia a ells com *la familia de mercaderes más importante de Mallorca, la más activa y la que más capital invirtió en el comercio marítimo y en los seguros, y la más rica existente en*

⁸⁰ ARM, RP 3860, 48r. 20 abril 1449.

⁸¹ ARM, EU 10, 34v.

⁸² ARM, AH 679, 29r. 5 novembre 1455. Cfr. Pau Cateura Bennàsser, «Problemática de los conversos mallorquines a fines de la Edad Media», en *Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Les Illes Balears i Amèrica, I*, ed. Román Piña Homs (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1992), 51-56; Jorge Maíz Chacón i Lluís Tudela Villalonga, «La evolución de las comunidades judía y conversa mallorquina en la primera mitad del siglo XV: la acción de la administración real en el Reino de Mallorca (1391-1435)», en *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, ed. Isabel Falcón (Zaragoza: Obra Social Ibercaja, 2013), 468-476.

⁸³ Existeixen nombroses referències a aquesta família arreu de la documentació i de la bibliografia. No és la meua intenció aquí fer una anàlisi prosopogràfica i sistemàtica dels membres que la integraren, sinó solament oferir informació d'aquells que he trobat en la documentació. Per altra banda, l'historiador Pere de Muntaner té en curs un treball sobre la història dels mercaders d'aquesta família.

Mallorca entonces.⁸⁴ No debades, Esclarmonda Pardo, filla de Perot Pardo i muller del mercader barcelonès Joan Bertran – que adoptà la ciutadania de Mallorca gràcies al casament amb Esclarmonda –, figura com la principal contribuent mallorquina a la talla de 1478.⁸⁵

Amb tot i amb això, s'ha d'advertir d'una coincidència temporal de membres pertanyents a diverses famílies reconegudes amb el mateix llinatge Pardo. En primer lloc, hi hauria una branca nobiliària clara, a la qual pertanyeria Martí Pardo, cavaller i patró de galera, governador d'Eivissa almenys durant les dècades dels '20 i '30 del segle XV i que el 1435 tendria com a procurador el seu germà Galvany Pardo;⁸⁶ i també Pere Pardo, cavaller de la ciutat de Mallorca, al qual Alfons el Magnànim nomenaria com a nou procurador reial el 1451.⁸⁷ En un segon lloc, es troben els mercaders enriquits Pardo, d'origen jueu-convers, que pogueren adoptar el cognom amb posterioritat a la seva conversió – potser el 1391 – i que amb molta probabilitat serien els protagonistes de les transaccions dels captius.⁸⁸ I, en darrer lloc, també apareix una família Pardo de corredors de Llevant; un dels quals, precisament s'encarregà dels drets d'eixida d'un captiu musulmà cap a Alcúdia de Barbaria el 1436.⁸⁹

⁸⁴ Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad», 30.

⁸⁵ Ibidem. Sobre aquesta talla vegeu Maria Barceló Crespi, «Sobre una talla de 1478», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 39 (1983), 435-448; Eadem, *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1988), 39-40.

⁸⁶ ARM, AH 121, 48r.

⁸⁷ ARM, EU 9, 61r-66v. És possible que els Pardo del sector nobiliari mallorquí estiguessin emparentats amb els Pardo de la Casta valencians, ben presents a les campanyes militars d'Alfons el Magnànim. Jorge Sáiz, «Els Pardo de la Casta, senyors d'Albaida en el primer terç del segle XV. Un llinatge nobiliari al servei de la casa reial», en *750 anys com a valencians: Albaida i la Vall, 1245-1995* (Ontinyent: Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, 1995), 155-174.

⁸⁸ Una mostra del grau d'ascensió social i d'influència institucional que arribaren a assolir els mercaders Pardo és la notícia dels especials avantatges que els jurats de la ciutat i regne atorgaren al mercader Pere Pardo el 1455, per tal que pogués varar la seva caravel·la dins la drassana de Mallorca: en concret, li permeteren desfer la cloenda de la volta o portal que estava en dret del portal de la drassana per tal que pogués varar la caravel·la, amb la condició de tornar-la a construir al seu cost quinze dies després de ser varada. ARM, EU 10, 128v.

⁸⁹ La coexistència d'aquestes tres diferents famílies que compartiren el mateix cognom Pardo ha portat a vàries confusions. Alguns historiadors han negat els antecedents jueus d'aquell llinatge que, a la vegada, designava a una família d'alta estirp nobiliària. Mariano Gual de Torrella, «El supuesto origen judío de los Pardos», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana*, 33 (1970), 179-193; Álvaro Santamaría Aránz, «En torno a la situación de los judíos conversos de Mallorca en el siglo XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 31 (1955): 185-197. Malgrat tot, algunes fonts, i no només mallorquines – tot i no ser el cas de les eixides de sarraïns –, evidencien de manera molt clara l'ascendència jueva conversa dels mercaders Pardo, per la qual cosa s'ha d'admetre una diferenciació entre almenys tres orígens diversos d'aquells que portaren tal cognom. Vegeu Hinojosa Montalvo, «Judíos extranjeros en el reino de Valencia», 69-115.

Pel que fa a l'eixida de sarraïns, el volum de captius que extreuen els Pardo és molt menor al gestionat pels membres de la família Bellviure, però, amb tot i amb això, es fan presents durant tot l'arc cronològic estudiat. Apareixen sis mercaders: Pau, Francesc, Tomàs, Pere, Daniel i Gabriel Pardo i, relacionat o no amb els anteriors, també un Joan Pardo, corredor de Llevant. En conjunt, entre 1413 i 1456 contribueixen a la sortida de 19 captius de l'illa en direcció al Magreb central: des d'Alcúdia de Barbaria, passant per Orà, Bugia i fins a Tunis, exceptuant-ne un captiu i una mora que Pau Pardo envià a València. Aquest, el 1413, pagà per la sortida de cinc captius – dos al maig i tres a l'agost – que trameté a Tunis, Bugia i València. Les connexions amb la ciutat del Túria estaven cobertes per Daniel Pardo, que el 1417 fixà allà la seva residència amb l'objectiu de formalitzar la societat mercantil que mantenia amb Gispert Massana, un altre mercader convers mallorquí.⁹⁰ I sembla que la mateixa estratègia la seguí Pere Pardo, mercader de Mallorca, però resident a la ciutat de València al 1449.⁹¹ Relacionat o no amb l'empresa dels alliberaments encobertes en les eixides de musulmans cap als territoris nordafricans, Lluís Pardo és anomenat, curiosament, com un dels venedors d'esclaus més freqüents a Mallorca a la segona meitat del segle.⁹² El seu rol en aquests tipus de transaccions no seria unilateral, ja que, com es veurà en els següents apartats, també jugarien un paper important, lògicament, en el rescat de mallorquins cristians captius al Magreb.

Com en el cas dels Bellviure, el trasllat de captius per a la seva redempció devia ser una activitat complementària al volum de negocis que manejaven els diversos components de la família Pardo, entre els quals també hi havia el transport de blats i hi destacaven, sobretot, les assegurances marítimes. L'amplitud dels seus negocis i el desplegament d'una gran fortuna es pot endevinar del fet que entre 1448 i 1492 el mercat de les assegurances marítimes estigués pràcticament monopolitzat pels diversos mercaders Pardo.⁹³ Per altra banda, participaren de manera activa en el socors de blats del regne de Mallorca durant gairebé tot el període estudiat. Diversos indicis apunten a

⁹⁰ Cateura Bennàsser, «Valencia y Mallorca», 188. Daniel Pardo només apareix en els registres d'eixides de sarraïns en pagar la sortida d'un moro que anava cap a Bugia l 1444. Gispert Massana també pagarà els dret d'eixida d'un captiu seu cap a Honein el 1418 i d'una esclava seva que anirà cap a Bugia el 1436. Vegeu l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)".

⁹¹ ARM, EU 18, 111v.

⁹² Vaquer Benassar, «Una inmigración forzada», 76.

⁹³ Cateura Bennàsser, «Valencia y Mallorca», 191.

què els diversos membres familiars es dividien les àrees geogràfiques d'actuació: Tomàs i Manuel Pardo, fill de Pau Pardo, asseguraven l'aportació de blats de les parts d'Oriola i de la vall d'Alacant,⁹⁴ mentre que Lluís i Jaume Pardo s'encarregaven de l'arribada de blats de Sicília i, el segon, també de Tortosa.⁹⁵ Pere Pardo i el seu fill Gabriel apareixen com dos dels importadors de blat del Magreb, concretament del lloc de Tenes.⁹⁶ Però el més destacat en l'àmbit del transport frumentari seria Pau Pardo, sobretot en els primers anys '40 del segle XV, quan assegurà i descarregà forments de les parts de Catalunya i França, específicament de Roses i Cotlliure.⁹⁷ Resulta curiós que els mercaders que en un primer moment semblaven més centrats en el Magreb, per promoure diverses sortides de sarraïns – entre els quals, sobretot, Pau Pardo – no coincideixin amb els que després s'encarregaren de portar blats d'aquelles parts – que foren Pere i Gabriel Pardo –. La xarxa dels seus negocis s'estenia, per tant, més enllà del Magreb, arreu dels límits de la Corona.

El volum i la qualitat dels negocis que manejaven, símbol de la seva gran capacitat financera, els feu guanyar la confiança no només de les autoritats municipals mallorquines, sinó també dels representants reials, i fins i tot del mateix monarca. Pere Pardo fou l'encarregat de portar a Alcoll un cobertor que la procuració reial de Mallorca manava fer a la reina i que, des d'allí, havia de ser transportat a Màlaga perquè fos finalitzat. Més endavant, concretament l'any 1441, el Magnànim confessava deure-li al mateix mercader 500 florins d'or per un crèdit que manà que fos pres de les arques reials del regne de Mallorca;⁹⁸ mentre que fou Pau Pardo, entre d'altres mercaders de

⁹⁴ El 19 d'octubre de 1454 Tomàs Pardo assegura portar 200 quarteres de forment de ferm i 100 de respit d'Oriola i de la vall d'Alacant amb la calavera d'en Joan de Tràpena durant el mes de novembre, mentre que l'any següent Manuel Pardo, fill de Pau Pardo, mercader de Mallorca, assegura portar 300 quarteres de forment (150 de ferm i 150 de respit) de la vall d'Alacant (ARM, EU 10, 105v i 169v).

⁹⁵ Entre els anys 1454 i 1455 els mercaders Lluís i Jaume Pardo asseguren als jurats de Mallorca diversos carregaments de forment de Sicília (ARM, EU 10, 22v i 125r). Anteriorment, el 1442, Jaume Pardo haurà fet descarregar com a mínim dos cops blats de Tortosa a Mallorca (ARM, EU 7, 98r i 103v). A més, el 1451 els jurats donaren llicència a Lluís Pardo i Gabriel Jaume, especier, per treure xeixa de Mallorca i dur-la a Barcelona com a llavor i, posteriorment, portar quarteres de forment a Mallorca en compensació per la treta (ARM, EU 9, 84v).

⁹⁶ Es registren dues assegurances de càrrecs de forment per a Mallorca des de Tenes entre el 1442 i el 1443 per part de Gabriel i Pere Pardo (ARM, EU 7, 147r i 150v).

⁹⁷ ARM, EU 7, 72r, 73r, 75v, 79r, 82r, 86r, 89v i 95r. Es poden veure altres exemples de les seves activitats comercials a la zona a Maria Barceló Crespi, «Dades diverses de la relació entre el regne de Mallorca i el Nord d'Àfrica durant els anys de transició a la Modernitat», en *La Barbaria i les Balears. Les relacions entre Tunis i l'arxipèlag al llarg de la història. XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, ed. Gonçal López Nadal i Andreu Seguí Beltrán (coor.) (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019), 218-220 i 227-229.

⁹⁸ ARM, RP 3512, 117r i RP 3526, 84v. 9 juny 1441.

la mateixa família, qui el 1444 prestà diners a la Universitat de la Ciutat i regne de Mallorca per a les despeses de l'ambaixada que els jurats enviaren al rei.⁹⁹ Més endavant, Pere Pardo rebria la mateixa confiança del monarca Joan II, ja que tots dos es convertiren en copropietaris de la nau armada de Crisògon de Centelles, que Pere posaria en funcionament d'acord amb les ordres reials.¹⁰⁰ De fet, Mario del Treppo situava a Lluís Pardo com un dels mercaders mallorquins que més contactes comercials establiren amb Nàpols i un dels més relacionats amb els ambients de la cort reial en aquella ciutat, cosa que degué decantar el mercader a traslladar-hi la seva residència al 1450.¹⁰¹

Per acabar, la petjada dels rics i influents mercaders Pardo desapareixeria de l'illa de Mallorca el 1488, quan fugiren, juntament amb altres famílies de jueus conversos com els Vidal, davant les amenaces del tribunal de la Inquisició.¹⁰²

L'especulació que els Bellviure i els Pardo pogueren arribar a practicar a l'entorn de la compra-venda de captius musulmans des de les diverses ciutats de la Corona fins al nord d'Àfrica, passant per l'obligada etapa mallorquina a l'entremig, que s'insinua a partir de la informació obtinguda, es veu reforçada per altres referències documentals recopilades de manera esporàdica. Un cas il·lustratiu és el de la presa feta pel corsari eivissenc Jaume Vileta, que capturà una galiota de musulmans el març de 1456. Un cop arribat a Mallorca amb el botí, es negà a pagar el quint reial pels 56 moros que havia pres. Aleshores, el procurador acceptà, de manera excepcional, dos dels musulmans presos com a dret pertanyent al rei, que, curiosament, foren venuts a Lluís Pardo i a Lluís Bellviure, *major de dies*.¹⁰³ Bastaria trobar alguna referència que relacionés alguns dels membres d'aquelles famílies amb l'adquisició de patents corsàries o en la col·laboració de captures a musulmans per acabar d'arrodonir el cercle del negoci lucratiu: la combinació d'empreses corsàries, mercantils i de redempció. A falta de documents més corroboratius en aquest sentit, almenys sí sabem que Joan Pardo – possible parçoner?

⁹⁹ ARM, AA 528/12. L'ambaixada partí de Mallorca el dia 1 de juliol de 1444 i tornà el 31 d'octubre del mateix any.

¹⁰⁰ Miquel Ques i Perelló, «Una nau de Crisògon de Centelles en el port de la Ciutat de Mallorca (1459-1461)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 75 (2019): 237-53.

¹⁰¹ Mario Del Treppo, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Traducció de l'original italià *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV* (1972), de Jaume Riera i Sans (Barcelona: Curial, 1976), 181.

¹⁰² Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad», 30.

¹⁰³ ARM, RP 3868, 149r. 14 març 1456.

– entregà el quint reial de la presa que el mercader Antoni Bertran efectuà als genovesos el 1439,¹⁰⁴ i que Daniel Pardo fou el fiador del bon comportament de la galiota armada de Joan de Cavarroca, barceloní habitant de Mallorca.¹⁰⁵ Més decisius són, però, els indicis que els reafirmen com a grans compradors d'esclaus sarraïns i en el desenvolupament de negocis mercantils i de rescat de musulmans, qui sap si dels mateixos que ells, o alguns dels seus socis, havien contribuït a capturar.¹⁰⁶

Per altra banda, l'origen convers dels mercaders de la casa Bellviure o Pardo no resulta del tot explícit a la font fiscal estudiada, la qual cosa denota una certa "antiguitat" de les seves conversions. El mateix passaria amb els Vidal, família igualment de mercaders conversos, dos dels quals participaren també de l'extracció d'esclaus musulmans.¹⁰⁷ Altres mercaders, en canvi, sí que són identificats com conversos: Antoni Bruy, Miquel Devoto, Miquel Gual, Joan Massana o Gil Catllar – escrit també com Callar o Catlar –.¹⁰⁸ Tots ells emergeixen com a finançadors de les sortides de sarraïns, però en un grau molt menor al de les dues poderoses famílies dels Bellviure o Pardo, respecte a les quals sí podríem parlar d'una certa especialització en aquests tipus de transaccions, que tractarien ja com un negoci. Per altra banda, alguns mercaders mallorquins d'origen cristià tampoc quedaren enrere, com és el cas de Nicolau Humbert, que pagà la sortida de 10 captius en total, repartits en diverses partides.

El que sí resulta indiscutible de l'anàlisi dels operadors encarregats de pagar la sortida de musulmans captius de l'illa de Mallorca és la seva gairebé exclusiva procedència o vinculació mallorquina. Pot ser una prova més de la sempre gelosa i preuada exclusivitat dels mercaders illencs amb el comerç practicat entre Mallorca i el

¹⁰⁴ ARM, RP 3857, 144v. 8 abril 1439.

¹⁰⁵ ARM, G8, 129r-v. 14 gener 1443.

¹⁰⁶ Aquesta triple activitat, inclosa la venda de captius a testaferrós a un preu baix per després obtenir unes quantitats superiors en les redempcions sí que ha estat identificada, en canvi, en època moderna a Mallorca. Planas, «Acteurs et mécanismes du rachat». Per altra banda, els diversos membres de les famílies Bellviure i Pardo apareixen en els protocols del notari mallorquí Contestí entre els que més esclaus musulmans compraren a la primera meitat del segle XV. Macaire, *L'esclavage à Majorque*, 156-219.

¹⁰⁷ Gabriel Vidal s'encarrega de la sortida d'un captiu cap a Barcelona el 1420, mentre que Julià Vidal finança l'anada de 8 captius cap a Barbaria durant la dècada dels '30 del segle XV. Vegeu el quadre adjunt. Sobre l'origen dels Vidal com a jueus conversos i les seves unions familiars amb els Pardo, vegeu Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad», 30.

¹⁰⁸ Gil Catllar fou el nom que adoptà Astruc Xibilí, rabí de la comunitat insular, quan es convertí al cristianisme el 1435 (Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón mayoricense* (Palma de Mallorca, 1881), 156-158; Cateura Bennàsser, «Valencia y Mallorca», 189), i el 1437 apareix pagant els drets d'eixida de dos captius que anaven a Tunis.

nord d'Àfrica, a part d'una evidència més de la concepció de l'illa balear major com a pont, escala i etapa prèvia cap al sultanats islàmics del Magreb.

Llevat dels casos en què la font no especifica la procedència d'aquells que pagaren els drets d'eixida dels captius i dels musulmans que, com a persones lliures, abonaren ells mateixos la taxa d'eixida, l'excepció a la gairebé generalitzada activitat dels mercaders o d'altres professionals de l'illa mallorquina la representen Alfonso Gomis, castellà, que s'emportà un captiu seu negre cap a Sevilla; Agustí de Calvi (Còrsega), que envià un captiu seu a Bugia; Llätzer Ramon, francès, que portà un captiu seu cap a Tunis; Lluís Salmons, patró de nau de Barcelona, que pagà els drets d'eixida d'un captiu cap a Orà; Gregori Tomàs, de Constantinoble, que s'emportà un turc cap a Rodes, i quatre mercaders valencians: Domingo d'Aragó, de València, que portà dos captius cap aquella ciutat; Vicens Monfort, que pagà per un bord i dues bordes que s'emportà cap a València; Gabriel Montfalcó, que també s'emportà allà un captiu seu, i Jaume Ros, que pagà els drets d'un captiu que anava a Barcelona. A aquests s'hi haurien d'afegir encara Lorenzo Ivanyes, portuguès, per la sortida de 20 captius que ell mateix havia pres i que s'emportà de Mallorca sense vendre'ls a la Ciutat, i Francesc Abelló, de Barcelona, que se'n tornà cap a la ciutat comtal un moro que havia fugit i havia estat trobat a Mallorca. Si suposem que "Maltès" es refereix al gentilici de l'illa de Malta, aleshores tendríem un altre cas: el de Nicolau Maltès, que el 1413 pagà per la sortida d'un captiu seu cap a Alcoll. A més a més, apareixen tres persones de la Part Forana de Mallorca: Pere Morey de Manacor, que pagà per un captiu seu que enviava a Tunis; Pere Vilar de Felanitx, que també satisféu els drets d'un captiu seu que trametia a Bugia, i Bernat Nivorra, manescal de Manacor, que pagà per un captiu que anava a Bugia.¹⁰⁹

A part dels casos explícits del portuguès i del barcelonès, són moltes les causes que haurien pogut empènyer a aquestes sortides: compres de captius a Mallorca per al seu posterior trasllat? Enviament de captius per a redimir d'altres parts cap a Mallorca per, des d'allà, traslladar-los al nord d'Àfrica? Hipòtesis totes elles vàlides i que quedaran com a simples especulacions fins a la troballa d'altres evidències que facin possible la seva corroboració.

¹⁰⁹ Vegeu l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)" i l'apartat "Exportacions de captius: sortides a països cristians".

2.4. Els mecanismes de rescat: una inversió arriscada

Per si la sospita del rescat o de l'intercanvi no fos prou clara darrera d'una sortida cap a territori musulmà majorment protagonitzada per persones captives en els registres mallorquins, els mecanismes exactes que seguien els mercaders intermediaris van ser exposats en un plet pertanyent als anys 1386 i publicat íntegrament per M. D. López.

Davant els danys soferts per part de Guillem Cerdà i Nicolau Aguiló mentre transportaven tres musulmans a Alcoll per redimir-se, quan foren atacats per tres galeres i una barca valencianes i el lleny d'Antoni Sorell, el lloctinent de Mallorca encetà una sèrie d'interrogatoris per esclarir la situació. Diversos comerciants de la ciutat exposaren:

... que com als cuns moros de Barbaria volen rescatar alcun moro catiu que sia en Mallorques, ells parlen del dit fet ab mercaders cristians per aytal forma, so és, que ells dient als dits mercaders cristians: "Rescatat-nos aytal moro, lo qual és catiu en Mallorques, lo qual s'és avingut ab son senyor de pagar aytantes lliures e nós assegurar-vos-en la quantitat e dar-vos-en fermanses de pagar-les de present que los dit catiu moro sia assí.¹¹⁰

Els testimonis aporten una informació de qualitat única per comprendre exactament com funcionaven els mecanismes de rescat i el per què de la consideració del musulmà com a captiu fins que no arribava de la mà del mercader al seu territori d'origen. En primer lloc, l'esclau passava a dependre i estar a risc de l'intermediari, el qual l'havia comprat al seu antic propietari i era el que corria amb la totalitat o, si més no, amb la major part de les despeses, entre les quals, els drets de sortida dels captius.

¹¹⁰ ARM, AH 29, 226r-233v. Publicat parcialment a López, «La financiación de las empresas», 97, nota 71 (d'on extrec les transcripcions), a Gabriel Llompart, «El mecanismo de liberación de los cautivos moros en Mallorca», en *Historias de la Almudaina. La vida en la Mallorca del siglo XIV* (Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2007), 93, i transcrit per complet a María Dolores López Pérez, «Sobre la trata de esclavos magrebíes: el aprovisionamiento de los mercados catalanoaragoneses (siglo XIV)», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 56-67. M. T. Ferrer i Mallol reproduceix una situació semblant, però del 1395: el mercader mallorquí Guillem de Puigdorfilà, quan portava de Mallorca cap a Vera (Almeria) cinc moros que es redimien, fou atacat pel corsari mallorquí Joan Ripoll, al qual hagué de pagar 100 dobles d'or per al retorn dels sarraïns. Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 268.

No rebria la quantitat avançada i invertida en el rescat fins que el captiu no arribés sa i estalvi i fos reconegut a la duana del port musulmà:

... e que vinent lo dit moro catiu anàs a risch d'aquest (mercader), so és, de fustes de cristians e a risch d'aquells (familiars) per fustes de moros, e axí se usava lavors comunament entre aquells qui aytals contractes fehien.¹¹¹

...e null temps aquest no ha fet, ni vist que alcun moro catiu qui hisca de mans de cristians se'n vage a son risch, ans se'n va a risch dels mercaders fins que és liurat en Barbaria.¹¹²

... tota vegada que aquest trahia catius moros de rescat de Mallorques per manar e passar-los en Barbaria anaven a risch e perill d'aquest fins que-ls havia liurats a la duana o a lurs parents en presència de testimonis.¹¹³

... emperò los dits moros havien feta aytal pacta e avinensa ab aquest que ells no li darien diner, ni mayla trò sus aquest los liuràs lo dit moro catiu en la duana en presència de testimonis.¹¹⁴

... null temps los moros no donaven diner, ni mayla a aquest fins que aquest havia liurats los dits catius moros en poder de la duana o de sos amichs en Barbaria, e axí és la usansa e null temps non ha vist lo contrari.¹¹⁵

D'acord amb aquests mecanismes, resulta natural que els mercaders consideressin que els captius que alliberaven eren "seus", i així ho declarassin als oficials reials en nombroses ocasions, tal i com il·lustren els registres de les eixides.¹¹⁶ El

¹¹¹ Testimoni d'Andreu Feliu, mercader i ciutadà de Mallorca. López, «La financiación de las empresas», 98, nota 72 i Eadem, «Sobre la trata de esclavos», 62.

¹¹² Testimoni de Bartomeu Alanyà, mercader i ciutadà de Mallorca. López, «La financiación de las empresas», 98, nota 72; Eadem, «Sobre la trata de esclavos», 61, i Llompart, «El mecanismo de liberación», 93.

¹¹³ Testimoni de Guerau Desbuch, mercader i ciutadà de Mallorca. López, «La financiación de las empresas», 98, nota 72 i Eadem, «Sobre la trata de esclavos», 62.

¹¹⁴ Testimoni d'Andreu Feliu, mercader i ciutadà de Mallorca. López, «La financiación de las empresas», 98, nota 73; Eadem, «Sobre la trata de esclavos», 62, i Llompart, «El mecanismo de liberación», 94.

¹¹⁵ Testimoni de Romeu Rigolf, mercader i ciutadà de Mallorca. López, López, «La financiación de las empresas», 98, nota 73; Eadem, «Sobre la trata de esclavos», 59, i Llompart, «El mecanismo de liberación», 94.

¹¹⁶ Tot i que aquests casos també poden fer referència a propietaris no mercaders que trametien els seus esclaus a altres territoris, bé per intercanviar-los amb algun familiar captiu en territori islàmic, bé per revendre'l en altres mercats. L'ús d'aquest possessiu tampoc pot ser considerat com una variable fiable a l'hora de categoritzar propietaris o no dels esclaus, ja que alguns exemples fan sospitar d'una utilització aleatòria o poc sistemàtica a l'hora de caracteritzar els captius com a "seus". En altres paraules, no es pot afirmar que siguin els propietaris primigenis tots aquells que paguen la sortida de captius esmentats com "seus" – succeeix en 125 casos, un 29% de les sortides registrades – i, al contrari, tampoc es pot ratificar que no es tracti de propietaris aquells en què en captiu no figura com a "seu". A mode d'exemple, en el

mercader avançaria els diners, és a dir, pagaria el rescat i el portaria al costat dels seus familiars, transacció que, vista d'una altra manera, equivaldria a la compra del captiu al seu propietari, per després vendre'l als seus familiars i amics. Compres darrera de les quals s'hi amaguen processos de redempció, camuflats en els documents notariais mallorquins, ja que la formalització del contracte entre els parents del captiu musulmà i els mercaders cristians es duria a terme a la cort de l'alcaid de la ciutat magrebina i es prometria el pacte en aquella duana.¹¹⁷ Amb tot i amb això, alguns instruments notariais de la part cristiana també traurien a la llum precisament la compra del captiu al propietari per part de l'intermediari, encarregat de la redempció: el 12 de maig de 1412, Joan de Bany i Joan Cifre rebien de part de Lluís Bellviure, en representació d'una dona musulmana anomenada Fàtima, 145 lliures per al rescat de dos homes captius, entre els quals un anomenat Abrafim Ben Caba, que serien embarcats cap a Tunis a la nau de Pere Alemany. El 25 de gener de 1426, en canvi, Nicolau Oliver cobrava de David Xulell 70 dobles d'or pel rescat de Jucef, sarraí de 30 anys, a efectuar a Bona o Tunis. Finalment, dia 28 de gener de 1428 Lluís Sapila obtenia 60 dobles o dinars de David Xulell per la llibertat d'una dona, Aïxa, també a Tunis.¹¹⁸ Relacionat o no amb el benefici econòmic que els propietaris d'esclaus musulmans obtenien de les seves redempcions, no deixa de resultar curiós que el mateix Joan de Bany, esmentat també com a mercader de Mallorca, just uns mesos més tard de la venda a Lluís Bellviure de dos musulmans redimits, fos acusat de segrestar 15 captius sarraïns *amagadament i furtive* de l'alfòndec on diversos mercaders de Mallorca els tenien i enviar-los amb un llaüt de Joan Nomen suposadament a les illes d'Eivissa o Menorca.¹¹⁹

Si hem de guiar-nos pel testimoni dels anteriors mercaders mallorquins, sembla que prèviament els captius haurien concordat amb els seus propietaris un preu que els

registre d'eixides consta que el 2 d'abril de 1418 Martí Sancho, tauler de Mallorca, va pagar els drets de sortida d'un captiu que anava a València (ARM, RP 3830, ff. 23r), mentre que a la certificació que el procurador reial envià als oficials d'aquella ciutat, es fa referència a un captiu que era seu (ARM, RP 88, ff. 62v). El mateix succeeix en sentit invers, quan són capturats i arriben a València, fet que les confessions de captius han posat de manifest. Salicrú i Lluch, «¿Captores o mediadores?», 49-69.

¹¹⁷ Així ho indica el testimoni dels mercaders Alenyar i Andreu Feliu en l'episodi recentment citat i els instruments notariais de compra de captius musulmans per a redimir – que no es distingeixen d'altres tipus de compres habituals de captius –. Llompart, «El mecanismo de liberación», 94-95.

¹¹⁸ Macaire, *Majorque et le commerce*, 125 i 127, i Idem, *L'esclavage à Majorque*, 42-43 i 45. Cap d'aquests musulmans apareix a les eixides de sarraïns, la qual cosa reforça la idea de la fragmentarietat de la font.

¹¹⁹ ARM, AH 92, 185r. 29 octubre 1412.

fes possible l'accés a la llibertat o que els permetés ser rescatats.¹²⁰ És de sobres ben conegut que entre els principals mecanismes d'alliberament dels esclaus hi havia els contractes de talla, que consistien en acords establerts entre els captius i els seus senyors, pels quals s'estipulava el pagament d'una quantitat fixa que els primers havien de satisfer als segons en un sèrie d'anys, al final dels quals obtendrien la llibertat.¹²¹ I és curiós que la major part d'aquells registres que excepcionalment han aportat algunes dades més sobre l'edat o la procedència dels captius que partien de Mallorca facin referència a la sortida de gent major, o fins i tot anciana.

S'ha de dir que les eixides de sarraïns són molt pobres en aquesta mena de detalls: tan sols s'especifica l'edat en el cas dels nins menors de 10 anys, molts d'ells, bords o fills d'esclaves, que les acompanyen en els passatges. En alguns casos, la determinació de la seva edat justificava alguna rebaixa fiscal per qüestions d'infantesa, tot i que la reducció de l'eixida no és un factor sistemàtic. El mateix argument valdria també en el cas dels captius de 70, 80 o més anys, als quals en ocasions se'ls reduïa també la taxa a abonar a causa de la seva avançada edat o malaltia. Algunes sortides, en canvi, especificaren l'edat del captiu sense un motiu aparent, però majorment correspondrien a persones d'edat molt avançada.¹²² És possible que els mercaders especuladors en la compra i venda/redempció de captius aprofitessin la finalització dels contractes d'alforria que alguns d'ells havien establert amb els seus senyors per comprar-los a un baix preu – atès que l'esclau, en els darrer anys, hauria ja satisfet al seu propietari gran part de l'estipulat per a la seva llibertat – per després vendre'ls als seus familiars o altres autoritats del Magreb i obtenir-ne un major avantatge

¹²⁰ López, «La financiación de las empresas», 97-98.

¹²¹ Existeix una abundant informació sobre aquests mecanismes de redempció. N'assenyal aquí només alguns exemplificadors pertanyents als segles XIV i XV, començant pel clàssic Charles Verlinden, *L'esclavage dans l'Europe médiévale. I, Peninsule Ibérique - France* (Bruges: De Tempel, 1955), 515-526; Josep Hernando, *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2003), 234-236; Antoni Albacete i Gascón, «Les formes d'accés pactat a la llibertat entre esclaus i propietaris a la Barcelona del segle XV», *Pedralbes: Revista d'història moderna* 28 (2008): 465-484, i Antoni Mas i Forners, *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV* (Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2005), 48-57. Almenys a la ciutat de Barcelona, sembla que aquest procediment d'alliberament a través de la talla s'esvaeixi a partir de la segona meitat del XV. Iván Armenteros Martínez, *L'esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516): un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer* (Barcelona-Lleida: Fundació Noguera, Pagès, 2015), 250.

¹²² La major part d'ells tenen 60 o més anys, els quals són considerats vells. Però abunden sobretot aquells que especifiquen tenir 70 o 80 anys, més o menys. Vegeu l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)".

econòmic.¹²³ De tota manera, independentment de la signatura d'aquests contractes, els esclaus vells suposaven una càrrega per als seus propietaris, que ja els havien amortitzat al llarg dels anys, però encara els havien de mantenir i alimentar,¹²⁴ així que la seva venda a mercaders que en podien assegurar un retorn als seus llocs d'origen i, per tant, un benefici, podia contemplar-se com a una via més per obtenir-ne una rentabilitat econòmica final.

En qualsevol cas, les redempcions, intercanvis o transport de captius des de Mallorca a l'altra ribera del Mediterrani serien pel mercader una inversió arriscada però, a la vegada, molt beneficiosa econòmicament. Els testimonis anteriors coincideixen en indicar que l'intermediari havia d'avançar els diners del rescat – més les respectives taxes i interessos – i que se'ls retornarien un cop hagués portat el captiu al costat dels seus estimats. El rescat en concret, és a dir, la quantitat que rebria l'amo del captiu a canvi de desprendre's d'aquest, hauria de ser, com a mínim, igual al preu de compra que, en tot cas, variaria en funció de les circumstàncies de cada persona. Posteriorment, se li sumarien les taxes d'expedició del captiu que, en un suposat viatge sense escales, de Mallorca al Magreb, consistiria amb 1 lliura i 12 sous pels drets d'eixida i 6 diners per l'albarà, més les quantitats que el mercader volgués reemborsar-se per les despeses o en concepte de salari. Però el mercader podria no veure retornada la seva inversió si el captiu moria o escapava abans de ser entregat als seus familiars o si aquests no complien amb el tracte i es convertien en deutors.¹²⁵

¹²³ Aquesta estratègia va ser apuntada per Jaume Sastre en referir-se als musulmans que la tresoreria del regne privatiu de Mallorca comprà aprofitant la presència a Mallorca d'una ambaixada musulmana. Sastre, «Las relaciones del reino de Mallorca», 141. La diplomàcia era una bona eina per l'alliberament o intercanvi de captius. Vegeu Roser Salicrú i Lluch, «Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera», *Miscel·lània de Textos Medievals* 7 (1994), 540-590.

¹²⁴ Vegeu Roser Salicrú i Lluch, «L'esclau com a inversió? Aprofitament, assalariament i rendibilitat del treball esclau en l'entorn català tardomedieval», *Recerques: història, economia i cultura* 52-53 (2006): 49-85.

¹²⁵ Alguns exemples proporcionats per M. D. López i M. T. Ferrer i Mallol demostren que tampoc es tractaven de casos inusuals. López, «La financiación de las empresas», 98 i nota 75, i Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 268. Les dificultats per a la reinserció real a terres islàmiques després de l'etapa del captiveri es poden veure a Salicrú i Lluch, «Passats simples, passats complexos».

2.5. El rescat de cristians, un doble negoci

Els agents que traslladaven captius com a mercaderia des de l'illa mallorquina al nord d'Àfrica podien aprofitar el viatge de tornada per substituir els musulmans que s'havien de redimir en els ports magrebins per cristians captius de retorn cap a Mallorca i, d'allí, a respectius territoris. Aquesta doble funcionalitat redemptora, que en cap cas apareix de manera explícita en els documents, és tanmateix visible a través de l'anàlisi de les fonts que il·lustren l'activitat que els mateixos mercaders que pagaven el passatge de musulmans cap a terres islàmiques mantenien envers els seus correligionaris mallorquins.¹²⁶ Com a màxims promotors de negocis comercials amb aquelles zones, intervenien també com a intermediaris entre les famílies dels captius mallorquins i els senyors d'aquells a les places musulmanes on havien caigut en condició d'esclavitud.

Aquesta funció és resseguible a través dels protocols de notaris mallorquins, davant dels quals diversos amics i membres de les famílies dels captius es comprometien a aportar certes quantitats cadascun pel rescat de la persona en qüestió al mercader que avançaria una part dels diners i que faria la transacció, al qual quedarien com a deutors. Era també un procediment emprès per part dels ordes redemptors.

Testimonis d'aquests procediments de redempció van ser recollits per M. D. López Pérez pel que fa a la segona dècada del segle XV a través dels protocols notariais mallorquins: el 23 de maig de 1413, el mercader Pere Pardo es comprometia davant notari a rescatar el mariner Pere Amat, capturat per les galeres del rei de Tunis i portat captiu a Bona, a la vegada que Guillem Sorribes, paraire, prometia pagar-li totes les despeses, un cop certificada la seva redempció. Apareix també l'acord establert el juliol del mateix any entre diverses persones que es responsabilitzaven de totes les despeses del rescat de Guillem Massip i els mercaders que efectuarien la redempció: Antoni Parera s'obligava a pagar 20 lliures mallorquines; Francesc Pardo, 5 dinars, i Joana, vídua de Joan Martí, barber, i Caterina, esposa del dit Guillem, es comprometien a pagar la resta.¹²⁷ Per altra banda, també es pactava davant notari el rescat de persones no

¹²⁶ Una excepció seria el document citat en la nota 75, segons el qual Lluís Bellviure el 1455 se'n portà un esclau de Gregori Escarp a Tunis, pel qual obtingué 212 dobles i, un cop allà, alliberà també a Joan Ferrer, cristià captiu. Tanmateix, aquests mecanismes d'intercanvi han estat ja constatats en altres treballs. Salicrú i Lluch, «Más allá de la mediación», 420.

¹²⁷ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 810.

mallorquines, però amb les quals els mercaders illencs compartien interessos. Seria el cas de Jaume Domènec, patró de galiota i ciutadà de Mallorca, que el maig de 1412 acordà amb els mercaders de Mallorca Guillem Bramona i Antoni Parera que si rescataven a Marco Bisbà, sicilià, captiu a Bona, per una quantitat de fins a 95 dinars, ell els pagaria 100 florins d'or de Mallorca. Igualment, Antoni Famulla, mercader i ciutadà de Mallorca, es comprometé a pagar al ja conegut Lluís Bellviure fins a 175 dinars si redimia a Giuliano di Ciolo, pisà, captiu a Bona. Així mateix, Juan Rodríguez, mercader sevillà, reconeixia el juny de 1402 deure a Ramon Podaire 240 lliures mallorquines del seu rescat.¹²⁸

No sorprèn, arribats en aquest punt, trobar els llinatges de jueus conversos com els Pardo o Bellviure en empreses d'aquests tipus, tenint en compte el destacat paper que desenvoluparen en la redempció de musulmans. Sí que sobresurt, però, la insinuació a un cert regateig sobre el preu total dels rescats, ja que molts es comprometeren a satisfer els pagaments sempre i quan no superessin una quantitat límit. Per altra banda, els agents comercials haurien de veure compensada una inversió que comptaria amb algunes despeses addicionals, com les taxes que en els ports magrebins – paral·lelament al que succeïa als principals ports de la Corona – gravaven la sortida dels ex-esclaus. Aquestes despeses eren, el 1385, les següents: al sultà, 5 dinars per cap; al *molexech*, 2 dinars i 3 besants per cap; al senyor de la duana, 1 dinar per cap; 1 dinar, 7 millaresos i 4 tunis al caid *Abdellá*; 3 besants per cap als guardians; 7 millaresos i 4 tunis per cap als testimonis, a l'*araif* dels bastaixos, al *macual*, als infants i al barquer, respectivament; de 4 a 5 dinars per pagaments diversos, no especificats, i 10 diners per cap per drets de porta. En total: 23 dinars, 6 besants, 43 millaresos i 24 tunis per cap.¹²⁹ A més a més, els mercaders es cobrarien una comissió o salari que aniria en funció del nombre de dies requerits per a la negociació i de l'aleatorietat de les quantitats diàries a abonar en concepte de sou, oscil·lant entre els 10 i els 20 sous de

¹²⁸ Ibidem, 811. Aquest ha estat un fenomen també identificat a la ciutat comtal a través dels protocols notariais barcelonins. Vegeu Claude Carrère, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Traducció de l'original francès *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés. 1380-1462* (1967), d'Hermínia Grau de Duran, I (Barcelona: Curial, 1977), 287-288.

¹²⁹ Miguel Gual Camarena, *El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV)* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1981), 41 i 196-197, citat també a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 807, nota 492, i a Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes», 742.

moneda barcelonesa de tern per dia.¹³⁰ Tot plegat feia ascendir els costos d'una redempció, que ja per la satisfacció del sol rescat, resultava molt costosa.

Els esforços d'amics i familiars dels captius per aconseguir els diners de l'alliberament o les mateixes dificultats que sofrien els mercaders per tal de recuperar les quantitats que havien avançat apareixen adesiara en la documentació de tipus judicial, perquè uns i altres buscaven a la cúria de la governació de Mallorca poder obtenir compensacions a les seves inversions.

El mercader Pere Pardo fou especialment perjudicat per un seguit d'habitants d'Artà als quals havia rescatat: el gener de 1415 l'esmentat mercader, juntament amb el seu fill, Tomàs Pardo, denunciaren, primer davant els *cònsols dels fets marítims i mercantívols* i, més tard, a la cúria del governador, que Pere Fiol, Bartomeu Fiol i Joan Caselles, artanencs, els devien 63 lliures i 10 sous de menuts que restaven de la quantitat total del rescat de Pere Fiol, que els dos mercaders havien avançat.¹³¹ Uns anys més tard, el mateix Pere Pardo es veuria involucrat en el rescat d'una altra persona de la mateixa parròquia, Pere Ferrer, del qual aquesta vegada tan sols s'encarregà del trasllat des d'Alcoll a Mallorca, ja que les 55 lliures i 13 sous de menuts, per valor de les 46 dobles i 3 *tumens* que es demanaven per la redempció, les avançà Antoni Vives, habitant de Manacor. Seria aquest darrer qui tendria posteriorment dificultats per recuperar els diners, ja que, mogut per la caritat, no volgué demanar mai les 55 lliures a en Pere Ferrer quan era viu, però quan morí i, per designis de la seva mare, tots els seus béns passaren als jurats de la parròquia d'Artà, aquests es negaren a retornar els diners del rescat a Antoni Vives, que els ho reclamà el març de 1423 i, de nou, el maig de 1424.¹³² Finalment, subhastaren diversos censals de Pere Ferrer per tal de fer front al deute que tenia amb Antoni, però com que ni tan sols aquests bastaven per satisfer el pagament i Pere no tenia més béns, Antoni acceptà els censals com a hipoteca del crèdit que li havia fet.¹³³ D'Artà era precisament també Pere Pascal, que el 1412 reclamava als jurats de la parròquia les 43 lliures que li devien d'una paret que havia construït *a pedra e morter* per cloure i tancar el fossat de l'església, ja que les necessitava per *convertir en rempsó*

¹³⁰ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 807-808.

¹³¹ ARM, AH 93, 226v. 14 gener 1415.

¹³² ARM, AH 99, 73r-74v. 13 març 1423 i AH 101, 110v. 5 maig 1424.

¹³³ ARM, AH 102, 261v-162r.

del seu fill, homònim, captiu a terra de moros.¹³⁴ I el novembre de 1439 el lloctinent manava embargar els béns d'algunes persones d'Artà i d'Algaida que s'havien compromès a aportar una part del rescat de n'Aparici Oliver, fill del sabater Bernat Oliver, captiu "en terra d'infidels".¹³⁵

La satisfacció del rescat sovint era fraccionada, en el sentit que diverses persones es comprometien a aportar només una part de la suma total, de manera que les quantitats fossin més assequibles. I, essent el captiveri entre els cristians i els musulmans una problemàtica que afectava sobretot al sector masculí,¹³⁶ les dones – mullers, germanes, filles, ties... – adquiriren un paper destacat en els compromisos per al rescat, com a procuradores dels seus familiars captius. És el cas de Margarida, muller de Jaume d'Almenara, guardià del moll de la ciutat de Mallorca, difunt, i Caterina, filla seva i muller de Bernat Guardiola, mariner de Mallorca, difunt, procuradores de Francesc d'Almenara – probablement fill de Margarida i germà de Caterina –, mariner de Mallorca, captiu a Bugia i pel qual es demanaven 50 lliures reials de Mallorca de menuts. Pere Ametller, paraire de Mallorca, es comprometé a recaptar aquella quantitat per part de les dues dones i d'altra gent, tant en diners com en robes, i el 24 de novembre de 1430 assegurà davant notari que en els següents 10 mesos l'entregaria a Margarida i Caterina, la meitat en els primers 5 mesos i l'altra meitat després dels 5 mesos successius. Però les dones ja tingueren problemes per obtenir les primeres 25 lliures, per la qual cosa protestaren a la cúria de governació.¹³⁷

No només en qualitat de familiars, sinó que, en l'exercici de la caritat, algunes dones aparegueren també com a prestatàries dels diners que les famílies dels captius no aconseguien assolir per elles mateixes. Com na Françoia, muller de Jaume Sunyer, la qual prestà diversos diners als felanitxers Pere Vilar, la seva dona Miquela i a Andrevà, muller de Bartomeu Vilar, captiu a Bugia, per al rescat d'aquest darrer. La família li havia de tornar a Françoia 4 lliures i 10 sous cada any el dia de Sant Andreu i així ho feren, però quan Bartomeu morí, per por de no veure retornades les 12 lliures que els

¹³⁴ ARM, AH 92, 181r. 25 octubre 1412.

¹³⁵ ARM, AH 128, 265v-266r. 10 novembre 1439.

¹³⁶ Vegeu, per exemple, Roser Salicrú i Lluch, «Luck and contingency? Piracy, Human Booty and Human Trafficking in the Late Medieval Western Mediterranean», en *Seeraub im Mittelmeerraum*, ed. Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz (Paderborn, 2013), 349-362 i Eadem, «De quan els esclaus no eren», 349-362.

¹³⁷ ARM, AH 116, 111r-v. 4 juny 1431.

mancaaven per pagar, feu subhastar els béns de Bartomeu Vilar, que sumaren 80 lliures, una quantitat molt major de la que li devien. Després de dos anys, durant els quals els béns estigueren en possessió d'Andreu, vídua de Bartomeu, i es devaluaren, Françaia manà fer execució dels béns de Miquela i li prengué un alberg, que posteriorment vengué, davant l'estupor d'aquesta, que ho denuncià al lloctinent.¹³⁸

El compromís dels mercaders amb el rescat dels cristians captius en les terres magrebines on mercadejaven, i no només d'aquells connacionals, anava més enllà de l'estipulació d'un contracte previ amb les seves famílies. De vegades, era precisament en terres islàmiques on contactaven els uns amb els altres per arribar a acords de rescat que els mercaders acceptaven, bé moguts per sentiments d'altruisme i misericòrdia, o més aviat un cop valorats els beneficis que aquelles operacions els podien comportar, tot i que a llarg termini. Així succeí a Joan Bartomeu, mercader i ciutadà de Mallorca, que en diverses ocasions apareix també com a transportador de captius cap al nord d'Àfrica, quan a la ciutat de *Einuti*, terra de moros, conegué Joan Sanxís, del regne de Castella, captiu en aquella ciutat, i el decidí portar a Mallorca, sota la condició que no sortiria de l'illa sense el seu permís, fins que no li hagués satisfet la totalitat del rescat. Un cop a Mallorca, però, el castellà fugí, probablement a l'illa d'Eivissa, on les autoritats el buscaven l'agost de 1420.¹³⁹

Conseqüències similars patí el ciutadà de Mallorca Joan Descatllar, la galera del qual garantí tota una sèrie de viatges cap a terres d'Ifriqiya en les dècades centrals del segle XV. Roger de Clavira, de Marsala, a l'illa de Sicília; Pere Fabrica, de Tràpena; Jaume de Pisa i Joan de Càndia havien de ser rescatats de Bona, on es trobaven captius, pel mercader genovès Honorat Climent Ciceró per 50 dobles cadascun; en total, 200 dobles, que es comprometeren a retornar-li un cop arribats a Sicília. Però estant encara a la ciutat de Bona en comanda d'un altre mercader genovès, Pere de Corna, arribà la galera de l'honorat Joan Descatllar, al qual els captius suplicaren que els pagués ell el rescat i que li ho tornarien un cop arribats a l'illa de Mallorca, abans de 70 dies i calculant 34 sous i 6 diners de Mallorca per cada dobla (en total, 345 lliures mallorquines). Joan hi accedí i pagà al mercader Pere de Corna les 200 lliures que havia avançat el seu factor, Honorat Climent.

¹³⁸ ARM, AH 107, 94v-95v. 30 abril 1426.

¹³⁹ ARM, AH 96, 175r-v. 27 agost 1420.

Un cop a Ciutat de Mallorca, els ex-captius acceptaren els anteriors acords, pels quals retornarien la quantitat dels seus rescats al fill de Joan Descatllar, homònim, menor de dies, i prometeren davant del batlle de Ciutat que no abandonarien l'illa sense la seva llicència fins que no haguessin satisfet el deute. Al cap de pocs dies, però, Pere Fabrica, Jaume de Pisa i Joan de Càndia fugiren en una nau, possiblement de genovesos, i Roger de Clavira, l'únic que no havia fugit, fou empresonat per ordre de Joan Descatllar. Aquest li requerí, durant els dos anys que estigué a la presó, que li tornés les quantitats que li devien ell i els altres fugitius, fins que, finalment, arribaren a un acord: Roger li pagaria 86 lliures i 5 sous, prorrata de les 345 lliures que li devia del rescat dels quatre, a més de 3 lliures i 9 sous de les dues dobles que el seu pare, Joan Descatllar, els prestà en el port d'Alger, així com també 3 lliures i 10 sous dels 10 besants d'Almeria i 25 croats de Mallorca que aquell mateix els havia prestat. Aquestes quantitats foren convertides en set draps acolorits que Francisco Delibraqui, pisà, entregà a Joan Descatllar de part de Roger, d'un valor total de 93 lliures, 4 sous. Igualment, pagà a Antoni Colom, procurador de l'honrat Joan Bertran, creditor de Joan Descatllar, 16 lliures i 1 sou per una provisió feta pel carceller de la presó.

Un cop abonades les quantitats anteriors, Roger es comprometé, mitjançant sagrament i homenatge prestat a la cort de la governació de Mallorca, a traslladar-se com a presoner a Palerm en la nau de Salvador Castanesa, aleshores present al port. Un cop arribat allà, havia de presentar-se a l'honrat Francí Alegre, mercader, procurador de Joan Descatllar, davant del qual hauria d'assegurar que, en el termini d'un any, trobaria i empresonaria a Jaume de Pisa, Joan de Càndia i Pere Fabrica. Si ho aconseguia, seria alliberat de les obligacions amb Joan Descatllar; en cas contrari, Roger hauria de tornar a la presó fins haver satisfet el total del que tots li devien. Mentrestant, Joan podria manar que Roger fos tornat a Mallorca en qualsevol moment mentre encara li fos deutor, però si el decidia fer tornar, en aquest cas Joan Descatllar li hauria de restituir els set draps colorats o pagar-li 84 lliures de moneda de Mallorca del seu valor. Igualment, Joan podia decidir que entràs a la presó de Palerm, sense que rebés ni tan sols menjar, fins que no hagués satisfet les quantitats degudes o empresonat els altres ex-captius.¹⁴⁰

¹⁴⁰ ARM, not. M-191, 295v-296v. 26 octubre 1452. Vull agrair la referència a Andreu Seguí Beltrán. Tres anys després, Pere Fonoll, corder oriünd de Roses; Antoni Sabet, pescador de Palamós; Pau, àlies

No sabem si, al final, el ciutadà de Mallorca recuperaria la quantitat dels quatre rescats que havia efectuat el seu pare, ni quant de temps transcorregué des de que foren alliberats fins que Joan Descatllar pogué recuperar la inversió, tot i que, si ho jutgem per les ratlladures del document, sembla que, finalment, fou restituit.¹⁴¹

En qualsevol cas, els darrers documents ratifiquen la posició de l'illa de Mallorca com a pont de les relacions entre Cristiandat i Islam, a la porta d'entrada a terres cristianes, no només per als mateixos mallorquins o catalanoaragonesos, sinó també per a gent d'altres terres que, un cop alliberats, aterraven a Mallorca per, des d'allí, dirigir-se posteriorment als seus llocs d'origen. A part de ser la primera aturada de la comitiva mercedària quan, el 1410 i 1412, rescataven diversos captius cristians de les ciutats de nordafricanes,¹⁴² a la mateixa època el bisbe de Mallorca també dispensà cartes de recomanació perquè alguns estrangers poguessin pelegrinar i apropar-se a les seves terres, un cop alliberats i portats a l'illa.¹⁴³

D'altres captius, en canvi, preferiren arriscar-se a emprendre una via econòmicament més rentable, però que, a la llarga, podia tenir un cost molt més alt. La fuga de cristians dels territoris magrebins és potser menys coneguda que les protagonitzades per captius musulmans a l'illa de Mallorca, per ser aquestes darreres identificables a través de la documentació – sobretot arran de les queixes dels seus propietaris o les ordres de captura que emeteren les autoritats –,¹⁴⁴ mentre que les fugues de cristians no sempre eren descobertes i, sobretot, encadenaven conseqüències

Monegno, tapiner; Bernat Galvany, mariner oriund de Tràpena, Joan Corbera, mariner de València, i Jaume Esteve, pescador de Xàtiva, devien a Joan Massana, mercader de Mallorca, 666 dobles a raó de 34 sous per dobla per haver-los redimit a Bugia. Vaquer Bennàsar, *L'esclavitud a Mallorca*, 71.

¹⁴¹ El document està tot tatxat, cosa que pot fer referència a la resolució final de la qüestió.

¹⁴² Bordás y Sala i Pascual, «Redención y ostentación de cautivos», 123-126. Vegeu també l'apartat "L'acció dels ordes redemptors a Mallorca en la primera meitat del segle XV".

¹⁴³ Gabriel Llopart, «La piedad medieval en la isla de Mallorca a través de nuevos documentos», *Analecta Sacra Tarraconensia* 51-52 (1978-1979): 239 i 254-255, docs. IX i X. En concret, concedí una carta de presentació a dos genovesos, un sicilià i un trapanès que havien fugit de Bugia i volien anar en pelegrinatge fins el santuari de San Giacomo di Altopascio el 1405, i el 1417, diverses cartes de recomanació a 12 persones, entre ibèrics i italians, que, un cop fugits de Bugia i arribats a Mallorca, sortien en direcció a Santiago de Compostel·la.

¹⁴⁴ Les fugues de captius musulmans a l'illa de Mallorca eren tan o fins i tot més freqüents que les documentades en altres zones de la Corona com el regne de València i Catalunya, on tanmateix la gravetat del fenomen dona pas a la creació de la Guarda d'Esclaus de la Generalitat, destinada a prevenir-les, sobretot pel que feia a les fugues de musulmans. Vegeu Roser Salicrú i Lluch, *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV. L'assegurança contra fugues* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1998). Per la quantitat d'informació al respecte, el seu anàlisi supera els límits d'aquest capítol, de manera que serà desenvolupat en posteriors treballs.

que poguessin afectar a la seguretat dels mallorquins. Algunes de les seves argücies per tal de ser rescatats gratuïtament per naus cristianes que freqüentaven les costes nordafricanes ja van ser explicades per uns mariners gallecs que, des de Càller, es traslladaren fins a les platges de Tunis per tal d'alliberar a alguns habitants de Castell de Càller, captius allà. Aquests havien acordat amb els seus familiars que el dia de Sant Joan de 1412 col·locarien un gran munt d'arena amb dues pedres a sobre, que els castellans havien de treure i posar, al seu lloc, una sola pedra amb una creu enmig, en senyal que havien rebut el missatge. Els haurien d'esperar, a la nit, en aquell mateix lloc, però, malauradament, al final els captius no aparegueren i els gallecs marxaren de buit.¹⁴⁵ D'altres, s'embarcarien amb corsaris avesats a cometre actes fraudulents, com el renegat Pere Castelló, que fou executat a Mallorca al 1410 perquè, malgrat haver portat de Bugia alguns captius cristians fugitius, fou també acusat d'haver actuat com a corsari amb els musulmans, robant bestiar i danyant un hortolà.¹⁴⁶

El punt de contacte primordial entre els cristians mercaders i els captius era precisament el port de les ciutats africanes, allà on podien negociar i acordar un futur rescat. Era un espai també ideal per a fugides fraudulentes: els cristians captius podien aprofitar per embarcar-se clandestinament en les naus dels seus connacionals, però el descobriment podia comportar greus conseqüències als mercaders amb grans negocis en aquells territoris; era, per tant, pel risc que comportava, una empresa molt poc productiva que els agents del comerç intentaven evitar.

Un dels casos que més transcendí a l'època i que posà en veritable perill la seguretat dels mercaders vassalls del rei d'Aragó en aquells territoris fou, precisament, el cas de la fugida de 47 cristians de Bugia en la coca d'Antoni Roca la primavera de 1429. Quan Huguet Febrer partí de Mallorca cap a aquella ciutat, prometé davant la "senyoria mercantil del regne" que a Barbaria no causaria cap mal ni en trauria cap esclau cristià; un cop arribat a Bugia, estant dins la seva nau durant la nit, el patró i altres mariners sentiren gran remor i aplegament de gent i veieren com, des de terra, començaven a disparar bombardes contra ells. A la vegada, advertiren com la coca d'Antoni Roca de Cotlliure, que en un primer moment pensaven que havia estat noliejada per Galip Ripoll,

¹⁴⁵ Gabriel Llopart, «El saqueo de Portopí por la montaña negra (1412) y otras historias de corsarios», *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana* 41 (1985), 192-194.

¹⁴⁶ ARM, RP 3504, 54r. 12 abril 1410.

sarraí de la moreria de València, hissava la vela, deixant dos homes a terra. I, per por de sortir-ne perjudicats, el mateix Huguet decidí posar en marxa també la seva nau, rumb cap a Mallorca. Dos dies després d'atracar a l'illa, hi arribà la coca d'Antoni Roca amb 47 cristians fugitius, que foren posats en mans del lloctinent per tal d'aclarir la seva situació i informar-ne les autoritats nordafricanas.

L'escapada tengué un prompte efecte en els mallorquins, cristians i jueus, residents en aquelles parts: ells i els seus béns foren presos i retinguts a Bugia. L'alarma saltà entre els mercaders emprenedors dels majors negocis a la zona, precisament els jueus conversos Pere i Tomàs Pardo, Francesc i Gabriel Bellviure i el mercader Antoni Salt, que s'encarregaren, en primer lloc, de reunir els testimonis sobre el fet i, després, de pressionar el lloctinent de Mallorca, Pelai Unís, perquè escrivís al rei de Bugia, *Moley Mahumet*, per tal de traslladar-li els testimonis, *axí en nostra usansa com en la vostra*, i suplicar-li que alliberés els mercaders de Ciutat de Mallorca i els permetés tornar de manera salva i segura. La carta, expedida dia 24 de maig de 1429, fou novament copiada i enviada, aquesta vegada al *magnifich príncep e de gran virtut loat lo rey excellent de Tunis*, l'1 de juny de 1429, al qual envià, així mateix, els mercaders Lluís Bellviure i Daniel Pardo com a missatgers, amb l'objectiu que li expliquessin els fets i li traslladessin els testimonis.¹⁴⁷ Obtingueren la resposta del sultà just un mes més tard per via de Ferrer Bertran, de la qual, tot i no expressar-ne el contingut, tant el governador com els jurats es mostraren prou satisfets, tot i que no suficientment com per decaure en la insistència de l'alliberament dels mercaders de la ciutat i regne de Mallorca i de les seves robes i mercaderies.¹⁴⁸

Probablement, la persona que resultà més afectada en tot aquest incident fou un dels mariners de la coca d'Antoni Roca, Joan Julià, un dels homes que quedà a terra quan durant la nit del segrest dels captius la coca abandonà el port de Bugia. Pel que sembla, Antoni Roca, que patronejava la coca, havia establert i negociat cert *tractatu et industria* de llibertat dels 47 cristians, que no s'arribà a acordar, i Joan, sense ser conscient dels negocis del patró, restà pres a Bugia i sotmès a captiveri com a represàlia pel furt dels captius cristians. Posteriorment, el patró traslladà el seu domicili i tots els

¹⁴⁷ AH 112, 81v-82r. 24 maig 1429, i 102r-v. 1 juny 1429. Citat també a Pierre Macaire, *Majorque et le commerce*, 403, i Idem, *L'esclavage à Majorque*, 39.

¹⁴⁸ AH 112, 102v-103r. 11 juliol 1429.

seus béns al reialme de França, de manera que no el degueren poder localitzar. Jaume Corts es comprometé a alliberar el mariner retingut i es presentà davant del rei per a demanar-li ajuda, a la qual el monarca respongué positivament el 17 d'octubre de 1430. Amb el favor del rei, es presentà a la cúria de la governació de Mallorca on, encara un any després, romanien els 47 cristians fugitius. El lloctinent els localitzà i els arrestà, obligant-los a contribuir a tots en 10 florins d'or de Mallorca i 8 sous en el rescat de Joan Julià, segons una taxació feta pel batlle general de València, al qual anteriorment havia acudit Jaume Corts.¹⁴⁹

El rescat, que ascendia a 250 dobles d'or, no fou satisfet fins l'agost de 1431 – dos anys després – per part de Salom Natiar, mercader probablement jueu, negociant a Bugia, tal i com notificaren al governador algunes cartes de mercaders de la ciutat de Mallorca enviades per via de Tenes. El pareire Jaume Corts, que s'encarregà en un primer moment de gestionar l'alliberament, juntament amb la seva dona i la seva filla vídua, aparegueren com a fiadors del rescat, de la qual cosa Jaume demanà carta testimonial l'11 d'agost.¹⁵⁰

Tant els jurats com el lloctinent de la governació de Mallorca s'hi implicaren i respongueren a favor del sector mercantil mallorquí, tot sabent que encara que no fossin ells els responsables de l'escapada dels 47 captius, sí que serien els que en rebrien les conseqüències. Els grans mercaders que acaparaven els contactes comercials amb la zona, encapçalats pels jueus conversos de les famílies Pardo i Bellviure, demostraren també en aquella ocasió que no només representaven una peça angular en l'estructura econòmica més important del regne, sinó que, com a bons coneixedors de la situació política i econòmica de totes dues riberes del Mediterrani, eren capaços de desenvolupar el paper de mediadors diplomàtics entre les autoritats mallorquines i els sultans nordafricans. De la mateixa manera que a l'època els reis de la Corona recorregueren també a grans professionals de la mercaderia, com els polièdrics i reconeguts Bernat Descoll o Guillem de Fonollet, per als contactes amb els seus homònims nordafricans des de la ciutat de Barcelona.¹⁵¹

¹⁴⁹ AH 117, 91r-92v. 12 maig 1431.

¹⁵⁰ AH 116, 159v-160r. 11 agost 1431.

¹⁵¹ Sobre aquestes figures, vegeu: López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 808 i, específicament, Roser Salicrú i Lluch, «Home del Papa, home del rei. Guillem de Fonollet, un mercader català entre política i comerç, entre món cristià i món islàmic, a cavall dels segles XIV i XV», en *A l'entorn de la Barcelona*

Un cop més, els captius cristians extrets de manera furtiva de Bugia per un patró de Cotlliure acabarien a Mallorca, primer port d'entrada a la Corona i, en general, a terres cristianes, per aquells que provenien del Magreb. Una destinació que de ben segur no estava directament relacionada amb l'origen dels captius, que no devien ser tots mallorquins, sinó que responia més aviat a raons pràctiques, per la proximitat de l'illa als sultanats islàmics i, qui sap, si amb l'esperança d'una major laxitud en el control de les preses i dels mecanismes de rescat de cristians que donés un cert marge per dissimular el furt, tot i que, al final, no sempre s'obtinguessin els resultats esperats.

Per altra banda, l'empresonament del mariner Joan Julià com a represàlia i, a la vegada, mitjà de pressió envers els cristians, escenifica la mesura que més sovint fou adoptada per les autoritats magrebines, però també nassarites, cap als mercaders cristians residents en els seus territoris, ja fos com a conseqüència d'atacs piràtics o d'altres incidents que suposessin un trencament de l'acord o pau vigent entre el sobirà nordafricà i el cristià o, simplement, de la seguretat personal atorgada al mercader en concret per tal que pogués negociar lliurement i salvament al port islàmic. Era una mesura que tenia un cert equivalent amb les marques i represàlies decretades entre potències cristianes. Sens dubte, significà un bon mitjà d'extorsió cap al sector mercantil, que es veuria doblement perjudicat per partida doble: pel segrest de les seves mercaderies i per l'arrest dels seus factors en aquells ports.

Tot i que els mercaders i factors empresonats no fossin sempre considerats com esclaus, la seva llibertat quedaria igualment condicionada al pagament d'un rescat, que s'intentaria reunir per part del conjunt de mercaders a través de l'aplicació d'un gravamen equitatiu sobre el comerç amb els territoris on havia sorgit el conflicte, conegut amb el nom de lou o passatemps. Prèvia autorització del monarca, del lloctinent i dels jurats del regne, en diverses ocasions el sector mercantil mallorquí, conformat tant per cristians, com jueus, conversos i musulmans, es faria responsable de l'alliberament dels seus compatriotes presos a conseqüència de l'actuació piràtica d'alguns dels seus

medieval. Estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé i Vives (Barcelona: CSIC - Institució Milá y Fontanals, 2013), 399-411. A més, sobre el paper dels mercaders com a diplomàtics, vegeu Salicrú i Lluch, «Mercaders, diplomàtics, torsimanys».

connacionals.¹⁵² Aquest, però, no seria el cas del mariner Joan Julià que, tot i no haver estat implicat en cap acció corsària, sí que pagà les conseqüències de l'excés de llibertat empresa per Antoni Roca amb el robatori dels captius. Excepcionalment, el pagament del seu rescat recaigué, en aquella ocasió, en els responsables de la seva caiguda en desgràcia: en mancar el patró que l'abandonà a terra, respongueren els 47 cristians fugitius.

2.6. Mallorca com epicentre de les transaccions i escala envers el Magreb

D'acord amb la premissa introduïda just suara, el paper del regne de Mallorca – així com també del regne de València – com a lloc d'intermediació amb el món islàmic – escala prèvia en els viatges cap al nord d'Àfrica, però també mercat permanent de productes importants de totes dues destinacions – ha estat àmpliament afirmat i constatat pels historiadors interessats en els intercanvis comercials de la regió, així com en les relacions – no només mercantils, sinó també diplomàtiques – entre la Corona d'Aragó i els sultanats islàmics.¹⁵³ Mallorca i València a la baixa edat mitjana es conformaren com dues de les principals etapes en els trajectes mercantils que les embarcacions de la Corona empenien cap al Magreb central, per la qual cosa no resulta estrany que operadors mercantils com els jueus conversos mantenguessin xarxes comercials entre aquests tres territoris a través de factors que garantien l'enviament i la recepció de les mercaderies i de tot allò que fos objecte del tràfic comercial. Uns ports amb connexió contínua amb el món islàmic no només permetrien una assequible alliberament de captius per mitjà d'un rescat i un futur retorn de les preses obtingudes per mitjà del cors i de la pirateria cap als seus territoris d'origen, sinó que es convertirien en llocs susceptibles de representar un drenatge principal de persones captives, que arribarien allà des de diversos punts en el seu camí cap a la redempció. Un camí que

¹⁵² Podeu veure alguns casos referents al segle XIV a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 785-801 i, sobre els mateixos casos, també a Estanislau K. Aguiló, «Mostres de lous possats per la redenció de catus cristians», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 10 (1904), 337-340.

¹⁵³ Vegeu, entre d'altres estudis: Dufourcq, *L'Espagne catalane et le Maghreb*; Idem, «Liaisons maritimes et commerce», 109-118; López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*; Eadem, «La Corona de Aragón y el norte de África», 299-323; M. Dolores López Pérez, «Las relaciones diplomáticas y comerciales entre la Corona de Aragón y los estados norteafricanos durante la Baja Edad Media», *Anuario de estudios medievales* 20 (1990): 149-170 i Salicrú i Lluç, «Entre Cristiandad e Islam».

comptaria amb una darrera etapa que, en molts casos, culminaria amb el passatge del captiu des de les illes fins al Magreb, però que inclouria també diversos trasllats des del territori on el musulmà romania pres fins a l'illa mallorquina, integrats dins de la xarxa de redistribució de les preses. Alguns exemples d'aquests recorreguts es poden resseguir a través de l'estratègia dels mateixos mercaders que s'encarregaven de la sortida de grans nombres de sarraïns de l'illa mallorquina, entre els quals els Bellviure. Gabriel i Lluís són identificats per Díaz Borrás com a redemptors que actuen durant les primeres dècades del segle XV procurant l'alliberament de diversos captius de València, mentre que Vicenta Cortés registra el mateix Gabriel Bellviure mitjançant pel mallorquí Jaume Llobera, que feia anar un captiu musulmà de València a Mallorca.¹⁵⁴ A la vegada, Lluís Bellviure fou l'únic mercader que el 1450 transportà un esclau de Sersell, anomenat Admen Benbuceff, directament des de Barcelona cap a Tunis.¹⁵⁵

La ciutat comtal, al contrari de les altres dues, i d'acord amb la seva àrea d'inversió mercantil preferent, situada al Mediterrani oriental, no sembla que jugués un paper destacat, per bé que existent, ni en el subministrament de captius musulmans, ni tampoc en la seva redistribució i possible redempció, segons les fonts tengudes a l'abast. En canvi, sí que desenvolupà un important rol com a redistribuïdora de preses provinents del tràfic d'esclaus dels Balcans i de l'est d'Europa – russos, tàrtars, xarquesos – i, més tard, també negres, sobretot cap a altres ciutats de la Corona, entre les quals preferentment València, Mallorca, i cap a Castella.¹⁵⁶ Almenys aquesta és la impressió que es desprèn de les dades extretes dels guiatges expedits pel batlle general de Catalunya per al transport d'esclaus – entre d'altres mercaderies vedades – des de la ciutat comtal cap a altres territoris, encara que la informació obtinguda fins al moment no permeti valorar l'envergadura del fenomen. M. P. Frago i Pérez i M. D. López i Pérez

¹⁵⁴ Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes», 744 (tot i que ell els documenta com “Benviure”); Cortés, «Los pasajes de esclavos», 802.

¹⁵⁵ Segons els dispersos registres de “Nòlits, guies i caucions” de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA, Batllia General de Catalunya, reg. 1088, 19v), és l'únic esclau que s'envia des de la capital catalana a un país islàmic durant les dècades de 1450 i 1452.

¹⁵⁶ Els estudis sobre l'esclavitud a Barcelona entre la fi del segle XIV i l'inici del XV, han quantificat una majoria d'esclaus d'origen no musulmà. Vegeu, per exemple: Salicrú i Lluch, «De quan els esclaus no eren», 58-60, o Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Esclaus i lliberts orientals a Barcelona. Segles XIV i XV», en *De l'esclavitud a la llibertat a l'Edat Mitjana* (Barcelona: CSIC, 2000), 167-212. I de la mateixa manera a les ciutats de València i Mallorca, tot i que els esclaus musulmans serien en aquestes dues més nombrosos que a la capital catalana. Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 456; Macaire, *L'esclavage à Majorque*, 136-137.

constataren per a la primera dècada del segle XV que els territoris amb els quals la ciutat de Barcelona mantengué més intercanvis, sobretot d'exportació de productes, foren precisament els regnes de València i Mallorca. I, en referència a aquest darrer, rep una menció especial l'enviament de captius que s'hi transferiren des de la capital catalana, encara que no sempre se'n registrés la procedència.¹⁵⁷ Tràfic que, per altra banda, no correspondria a les dècades següents, segons hem pogut evidenciar per als anys '50 de la mateixa centúria.¹⁵⁸ D'acord amb una aparentment menor sortida de sarraïns en relació amb les registrades des dels altres dos principals ports, no deixa de resultar curiós que els pocs esclaus musulmans que abandonaren Barcelona el 1450 fossen transportats a l'illa mallorquina, de la mà de Joan Coll, traginer, qui hi envià en dues tandes un total de vuit captius, sis homes i dues dones.¹⁵⁹

Tot i que també en aquests casos es podria tractar d'una simple redistribució de preses, el context general i la situació que ocupa el regne de Mallorca com avantsala

¹⁵⁷ D'un total de 308 registres, 58 són esclaus, dels quals 28 són dones, 41 homes i 3 "espuris". Tot i que no sempre se citi la procedència, se sap d'un esclau de Bugia, un búlgar, cinc sarraïns i una esclava tàrtara. Maria Pilar Frago i Pérez i Maria Dolores López i Pérez, «Barcelona i el comerç mediterrani i atlàntic a partir de les llicències de navegació (1400-1410)», en *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990), 173-177. S'ha de tenir en compte que els trasllats d'esclaus sarraïns cap a Mallorca podrien eventualment encobrir casos de redempció.

¹⁵⁸ El trasllat d'esclaus des de la capital catalana queda patent de l'anàlisi de la font de "Nòlits, guies i caucions" on, al contrari dels registres sobre els drets de porta barcelonesos, almenys en els anys 1450-1452 es registra una absoluta majoria de sortides d'esclaus – i, sobretot, d'esclaves dones – de diverses nacions, en comparació amb les sortides de lliberts o de musulmans de la terra. En dos anys, s'envien denou esclaus cap a València: quinze esclaves – entre les quals, sis russes, dues xarqueses, tres tàrtares, una negra i una bordeta –, tres esclaus negres i un bord, també negre. Altres esclaus de diverses nacions són enviats a Sardenya, Cotlliure, Menorca i, sobretot, cap a Castella. I, tal i com succeeix ja en les eixides de sarraïns mallorquines, la condició dels esclaus es reafirma en el fet que no reben ells mateixos els permisos del batlle general per abandonar la terra, sinó el seu senyor o mercader que els transporta (ACA, Batllia General de Catalunya, reg. 1088, 11r, 22r-v, 23r, 24v, 33r, 35v, 37v, 40r, 41r-v i 42r). Es corrobora també el mateix paper dels catalans i, sobretot, dels barcelonesos, en les compres d'esclaus a la ciutat de València, on més de la meitat dels venuts per persones de Catalunya eren d'origen oriental, mentre que les compres efectuades per catalans en aquell mercat eren prevalentment d'esclaus sarraïns. Marzal Palacios, «La esclavitud en València», 268 i 823. En un futur, un buidatge exhaustiu de les ja disperses dades de la font de "Nòlits, guies i caucions" podria ser també comparat als de les "coses vedades" de l'Arxiu del Regne de València per obtenir una aproximació dels diversos orígens dels esclaus – no només musulmans – que abandonaven aquelles terres i, per tant, dels corrents de distribució d'aquests a les dues ciutats peninsulars. Malauradament, no coneixem registres semblants per a aquesta època a la ciutat mallorquina.

¹⁵⁹ A excepció d'un moro llor enviat a Sardenya, juntament amb tres esclaus negres, el 1452 (ACA, Batllia General de Catalunya, reg. 1088, 16v, 19r i 37v). A part dels dos esmentats, Mallorca rebrà deu esclaus més entre 1450 i 1452: vuit esclaves – entre les quals, quatre russes, dues tàrtares i una negra – un captiu llor i un bord (Ibidem, 16v, 18v, 23v, 27r, 31v, 39v i 42r). Segons els mateixos registres, O. Vaquer destacà la recepció a l'illa d'esclaves dones, sobretot negres o de l'Europa de l'est, per via de Barcelona entre 1455 i 1458. Vaquer Bennàsar, *L'esclavitud a Mallorca*, 61-62.

preferent en els trajectes cap al Magreb no poden sinó almenys induir a la sospita de la consideració de l'illa ja no només com un punt d'acollida, magatzem i redistribució de productes nordafricans, sinó també de concentració d'esclaus del mateix origen, com etapa prèvia a la seva redempció.¹⁶⁰ Els passatges d'esclaus valencians també corroboren aquesta hipòtesi, en mostrar les Illes Balears i, entre elles, sobretot Mallorca i Eivissa, com principals receptors dels captius que abandonaren les terres valencianes, alguns dels quals en mans dels mateixos operadors encarregats de la sortida d'esclaus de Mallorca cap al Magreb.¹⁶¹

Les connexions entre l'illa i les ciutats nordafricanes tendrien una tal freqüència que podrien ser usades com a lligam entre un punt i un altre de la costa sud mediterrània, fins i tot per als mateixos musulmans. Un viatge, però, que comptaria amb els seus evidents riscos, arran de l'amenaça corsària present en aquelles aigües. El testimoni d'Abdulhac ben Mahomat, interrogat per la batllia general de València davant el reclam de la seva llibertat, és il·lustratiu en aquest sentit. El musulmà declarava ser lliure i haver-se traslladat d'Alcúdia de Barbaria a Mallorca per dirigir-se, des d'allà, a Bugia. Interrogat:

perque venia a Mallorqua qui es terra de christians e que de alli hagues anar a Bogia, dix que per ço com de Alcludia a Bogia no havia fusta ab la qual ell pogues pasar segur, e que lo pare del dit Nantoni Burger, que a nom Burger maior, li daria endreça per anar a Bogia.¹⁶²

Per altra banda, la posició geogràfica de l'illa de Mallorca promouria l'aturada no només de les embarcacions que es dirigien cap a Barbaria, sinó també de les que participaven en el conjunt de rutes del Mediterrani; situació que, entre d'altres fonts, es

¹⁶⁰ David Romano, per la seva banda, ja apuntà a la possibilitat que Mallorca no fos la destinació final dels sarraïns que sortien de Barcelona, sinó que representés només una etapa cap a Barbaria. Romano, «Musulmanes residentes», 63.

¹⁶¹ Vegeu l'apartat "Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada" i, en especial, les notes 171 i 185. L'escala mallorquina entre la ciutat del Túria i el Magreb central ha estat posada de manifest també en altres estudis sobre el comerç en general: Coral Cuadrada i M. Dolores López, «Comercio atlántico y operadores económicos castellanos en el Mediterráneo: Mallorca en la Baja Edad Media», en *Castilla y Europa: comercio y mercaderes en los siglos XIV, XV y XVI*, ed. Hilario Casado Alonso (Burgos: Diputación provincial de Burgos, 1995), 127 i nota 38.

¹⁶² José M^o Ramos y Loscertales, *El cautiverio en la Corona de Aragón durante los siglos XIII, XIV y XV* (Zaragoza: Publicaciones del Estudio de Filología de Aragón, 1915), LIV, doc. XXXI. 1413, també documentat a Anna Unali, «Traffici commerciali tra l'Aragona e Fez all'epoca di Ferdinando I», *Nuova Rivista Storica* 66 (1982), 135-139.

veu també reflectida a través dels passatges de sarraïns. L'aparició d'aquesta taxa és ja indicadora de la concepció del port illenc com a zona de pas de persones i mercaderies. Això no obstant, el passatge, concebut com una aturada temporal a l'illa, no deixa de ser un concepte ambigu: teòricament, hauria de ser cobrat, a més dels drets d'eixida, a tots els musulmans que arribaven per embarcar-se cap a altres territoris; és a dir, aquells que no restarien a Mallorca com a etapa final, entre els quals hi hauria també els esclaus. En realitat, tal i com succeeix també a València, els passatges es converteixen en una font complementària a la de les eixides, que mostren l'aturada o escala o, millor dit, *l'estada o passatge* – i també, la sortida – a Mallorca de musulmans de diversa condició.¹⁶³

Al contrari del que mostraven les sortides de sarraïns, els passatges registren un major nombre de musulmans lliures: nadius de terres musulmanes i, sobretot, sarraïns valencians. Només es coneix un sol cas d'un llibert que, un cop obtinguda la llibertat per part de Miquel Deseta de Menorca, es traslladà des d'allà a Mallorca, on estigué 25 dies a l'espera d'un passatge a Barbaria. És un dels únics dos casos en què sabem que es pagà tant l'estada com la sortida, és a dir, un total de 3 lliures i 4 sous. En altres ocasions, foren mercaders mallorquins els que pagaren l'estada a Mallorca de musulmans lliures, probablement factors seus, com és el cas del convers Miquel Gual, que el 1439 pagà l'eixida d'un captiu seu cap Bugia (registre d'eixides) i l'estada d'un any a Mallorca d'Amet Tunti, moro franc (registre de passatges); o Gabriel Bellviure, que abonà els drets d'eixida i estada d'un moro d'Alger, anomenat Sayet.¹⁶⁴

A part de dos mercaders d'Alexandria que feren escala a Mallorca de camí cap a Rodes amb la nau dels genovesos Doria i d'un tunisià que treballava de cuiner en la nau del mallorquí Jaume Esteve, la resta de passatges visualitzen les connexions de València amb altres indrets del Mediterrani. Són diversos els musulmans lliures que es dirigien a o des del regne de València, naturals o no d'allí, i que feren una primera aturada a

¹⁶³ S'ha de dir que els registres de passatges conservats són molts menors que els que contenen les eixides i corresponen només als anys 1425, 1435, 1439, 1443, 1444, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453 i 1458. Per a tots els exemples mostrats aquí, vegeu l'apèndix "Estades (i passatges) de sarraïns a Mallorca (1410-1458)".

¹⁶⁴ En aquest darrer cas, encara que no s'especifiqui explícitament la condició – si lliure o esclau – del musulmà, el fet que pagui també l'estada podria ser indicatiu de la seva llibertat, ja que representa un dels pocs casos en què es té constància del pagament dels dos impostos (l'altre cas és el del llibert de Menorca explicat anteriorment).

Mallorca. Des de Càller s'hi traslladaren Alí Mafumet i Fàtima, mentre que foren quatre els musulmans que, partint de Bugia, feren escala a l'illa en el seu camí cap a la capital valenciana; dos dels quals, naturals del mateix regne, més d'altres, dels quals no podem reconstruir el trajecte. Per altra banda, Maoma d'Aroç i Samilo passaren per Mallorca en el seu viatge de València a Tenes.

És evident que el pas de musulmans lliures s'anotava preferentment en els registres de passatges, la qual cosa no significa que aquests estiguessin exempts del pagament de la taxa d'eixida, les anotacions de la qual també contenien la partida de musulmans francs, lliberts, nadius de València o d'altres territoris del rei, en direcció cap al Magreb o cap al regne valencià; sense que a priori emergeixi una possible causa que justifiqui el pagament d'un o altre impost.¹⁶⁵ El que sí es constata és un cert tracte preferent sobretot envers alguns musulmans que anaren i tornaren de València pel que fa al preu del passatge, segurament pel fet d'haver d'abonar una quantitat superior en el regne valencià en concepte de sortida: en ocasions se'ls concedí una certa rebaixa i, en lloc de satisfer la lliura i els 12 sous regulars, pagaren només 10 sous, 10 sous i 6 diners o, altres vegades, 15 sous.

Amb tot i amb això, la coneguda poca exhaustivitat de l'apartat on s'anotaren els passatges es posa doblement de manifest a partir d'altres referències al pas per Mallorca de musulmans lliures, molts d'ells mercaders que, tot i haver abonat alguns els impostos corresponents, no foren registrats en la font estudiada. El 1439 el procurador reial rebé de Nicolau Cantó, patró de galera armada de mercaderia, 26 lliures i 15 sous pel dret del rei sobre 50 *moros francs* que havien arribat a Mallorca en el seu camí cap a Tunis, taxats en 10 sous i 6 diners cadascun.¹⁶⁶ El 1433, en canvi, reconeixia haver rebut de Pere Parets, mercader de la ciutat de Mallorca, conduïdor de la nau de Francesc Torelló, els drets de 10 musulmans mercaders i de la mercaderia que portaven, a raó de 3 lliures i 2 sous de cadascun "per raó d'estades i eixides", a més de 2 sous més perhom pels drets de l'escrivà. I també sabem que, un any després, el batlle general de València

¹⁶⁵ Només podem corroborar l'abonament de totes dues taxes – passatge i sortida – en els dos casos especificats anteriorment. Però és també possible que no s'hagin conservat la totalitat dels registres. Alguns dels passatges esmentats es poden veure citats també a Vaquer Benassar, «Una immigración forzada», 70.

¹⁶⁶ ARM, RP 3857, 144v. Vegeu l'acordament a Pol Junyent Molins, «Política naval, estructura i logística de la marina de guerra de la Corona d'Aragó. Les armades d'Alfons el Magnànim contra el regne de Tunis (1430-1435)» (Tesi defensada a la Universitat de Barcelona, 2020).

protestà al procurador reial mallorquí per haver fet pagar la “lleuda i el peatge”, és a dir, els gravàmens sobre les activitats mercantils de musulmans, a Mahomet Juniç, de la moreria de València, que s’aturà a Mallorca en el camí de retorn de Bugia cap a la ciutat del Túria i que tampoc apareix en els passatges.¹⁶⁷

Com ja s’ha esmentat a l’inici, els conceptes d’estada i de passatge de sarraïns es confonen en la font emprada, de manera que algunes vegades es fa referència al passatge, al peatge o a l’estada, indistintament, com si l’estada ja inclogués el passatge o a la inversa. Tanmateix, els casos expressen una temporalitat del pas dels sarraïns per Mallorca, tant lliures com esclaus, que descarta una possible referència de la font a la residència de musulmans a l’illa de manera permanent.

Els únics captius que apareixen sotmesos al pagament dels passatges mallorquins són aquells traslladats des d’Eivissa de la mà de mercaders eivissencs o de factors seus, per tal de ser embarcats cap a Barbaria.¹⁶⁸ Les connexions de la pitiüsa major amb el nord d’Àfrica no devien ser tan freqüents com les de l’illa veïna de Mallorca, d’aquí que alguns trajectes de redempció fessin una primera escala – tot i no ser molt avinent – a Mallorca abans d’arribar a Bugia o Alger. Així com també a la inversa, tenint en compte els captius que es traslladaven de Mallorca a Eivissa, la pitiüsa es podia convertir en un primer punt de recolzament abans d’emprendre el viatge definitiu cap a terres africanes. Aquest rol sembla que és el que agafa més força de les dades dels passatges valencians, que situen l’illa de Mallorca, juntament amb la d’Eivissa, com les zones d’absorció principal de la marxa de musulmans esclavitzats d’aquella ciutat.

Tenint en compte les xarxes mercantils que pogueren ocupar-se – ocasionalment? – de processos de redempció, no resulta del tot versemblant que els captius d’Eivissa fossin els únics en fer un primer passatge a l’illa balear major abans d’arribar al continent africà, però, curiosament, en els passatges només consten aquests; que, per altra banda, no pagaren els drets d’eixida. És possible que els propietaris dels esclaus ja haguessin satisfet alguna quantitat per sortir de l’illa d’Eivissa i s’evités una doble imposició a Mallorca, ja que també rebrien sovint un descompte en

¹⁶⁷ ARM, RP 89, 210v. 23 novembre 1433; 217r-v. 26 abril 1434.

¹⁶⁸ També en aquests casos apareixen sortides de lots de captius a la vegada, com els 13 que envia de cop a Mallorca Joan Bonapart, habitant d’Eivissa. En l’única partida en què no queda clara la procedència del captiu de la pitiüsa major és en el pagament que fa Lluís Bellviure de dos captius naturals de “Brisch” (Brechk). Vegeu l’apèndix “Estades (i passatges) de sarraïns a Mallorca (1410-1458)”.

la taxa del passatge; en canvi, aquells que, des de Mallorca, per diverses circumstàncies, s'enviaren cap a l'illa pitiüsa, satisfieren l'eixida sense reduccions. Els passatges de Mallorca, per tant, es farien ressò d'un freqüent trànsit entre la capital valenciana, la pitiüsa major i la balear major, que resta diluït a partir de les eixides de sarraïns.

Aquests tres ports dels límits meridionals de la Corona, en constituir tres importants nuclis per a les activitats corsàries, sens dubte estarien integrats dins de les xarxes de circulació i redistribució de captius, així com de connexió amb els sultanats islàmics. Un paper que queda corroborat, en primer lloc, a través dels passatges valencians, que il·lustren una gran quantitat de captius que des de la ciutat del Túria eren transportats cap a Eivissa i, per part illenca, per la presència d'un actiu mercat d'esclaus alimentat, en part, per mercaders traficants: els eivissencs compraven captius portats de fora de l'illa, mentre que ells mateixos també s'aprofitaven dels mercats propers de València i de Mallorca, sobretot, per cercar una sortida a les seves preses.¹⁶⁹ D'aquesta manera, el panorama eivissenc es dibuixaria molt similar al valencià, però sense que pugui ser majorment indagat a causa de la pèrdua dels registres que contenien el pagament de les taxes de passatge i d'eixida de musulmans a Eivissa.

2.7. Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada

Tal i com introduïem a l'inici, l'estudi dels col·lectius musulmans al regne valencià i, específicament, dels seus procediments de sortida del territori, ofereix una gran amplitud de mires: des del més tradicional interès per l'emigració dels musulmans autòctons, que intentaren impedir diversos sectors de la noblesa, fins al retorn d'ex-captius cap als seus territoris d'origen, un cop alliberats per mitjà de procediments interns i externs, sense oblidar el trànsit d'esclaus musulmans que circulaven des de i cap a València en el seu recorregut cap a nous mercats on ser venuts o terres on alliberar-se. Pel que fa als mecanismes de redempció, per tant, a través de les sortides

¹⁶⁹ Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius a Eivissa*, 183-184. Per altra banda, aquesta hipòtesi ha estat ja suficientment demostrada a partir de l'anàlisi de les compra-vendes existents en els protocols notariaus valencians, així com en les actes del justícia civil de la ciutat, davant el qual es declaraven possibles problemes amb els esclaus. A partir d'aquests fonts, F. J. Marzal Palacios identificà no pocs agents provinents de Mallorca i Eivissa que portaven a vendre els seus esclaus a la capital valenciana. Això sí, amb la particularitat que molts ells no eren sarraïns, la qual cosa completaria les nostres dades. Marzal Palacios, «La esclavitud en València», 257-260 i 266.

de musulmans no només es testimonia un trasllat de captius cap a terres musulmanes o a les Balears, territori pont cap al Magreb més central i oriental – procés similar, tot i que de menor magnitud, que l'identificat a l'illa de Mallorca –, sinó que es posa també de manifest l'efectivitat d'uns mecanismes interns de rescat de captius que feien possible un major nombre de sortides de persones ja alliberades, és a dir, llibertes.

Aquests darrers procediments eren possibles gràcies, en primer lloc, al paper de les aljames musulmanes, els membres de les quals es dedicaven a la compra de captius musulmans, directament dels botins corsaris o a d'altres mercaders i especuladors cristians.¹⁷⁰ Pels grans negociants de les moreries de València, la seva gran obra de misericòrdia envers els seus correligionaris es convertia, una vegada més, en una inversió, que es veuria retornada gràcies a les llicències d'acapte que aconseguirien els musulmans captius per tal de retornar el deute als seus nous senyors i, finalment, redimir-se. L'obtenció d'una llicència d'aquestes característiques no sempre fou una tasca fàcil, ni certament tolerada, ja que, si bé aquests musulmans forans podien arribar a naturalitzar-se a les moreries valencianes, cosa que comportava tota una sèrie de beneficis fiscals, a més de representar nova mà d'obra en circulació, molts d'ells, un cop alliberats, emprenien el retorn cap als territoris d'on eren originaris, com bé reflecteixen els delmaments, entre d'altres fonts. En aquests casos, el rescat resultaria una inversió a fons perdut, finançada amb els capitals de les terres del rei, per després no contribuir-hi amb cap benefici. És lògic, per tant, que aquests procediments de redempció aixequessin les reticències d'alguns sectors, sobretot dels monarques, els quals combinarien la tolerància envers les almoines amb prohibicions a la sortida de musulmans estrangers.¹⁷¹

¹⁷⁰ Vegeu Díaz Borrás, «Los redentores valencianos», 511-513, al que segueix en les properes línies. La reacció de les moreries era prompta, parant esment a les reconstruccions familiars, per la qual cosa a alguns captius, com els capturats per Rodrigo de Luna en el seu atac a la població nordafricana de Sersell el 1409, la redempció els podia arribar relativament d'hora. Vegeu Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 1147-1161; Idem, «El ciclo de la esclavitud sarracena», 493-509, i també Idem, «Solidaridad islámica, negocio cristiano: la liberación de esclavos musulmanes por mudéjares en la Valencia de inicios del Cuatrocientos», en *La liberazione dei 'cattivi' tra Cristianità e Islam. Oltre la crociata e il gihad: tolleranza e servizio umanitario* (Ciutat del Vaticà, 2000), 777-787.

¹⁷¹ L'almoïna era una de les obligacions de la religió islàmica, practicada no només per aquells que volien alliberar-se, sinó per altres musulmans autòctons, per qüestions diverses. No obstant això, la monarquia frenà puntualment el dret de demanar almoïnes, sobretot per part dels musulmans estrangers (aquells de fora dels territoris del rei, entre els quals, els que buscaven alliberar-se). La normativa que regulava l'acapte era especialment estricta al regne de València, on era necessària la llicència del batlle general o, ocasionalment, també d'altres oficials reials. Per a tota aquesta qüestió i l'actitud dels diversos

El 1413 Ferran I fins i tot prohibí que musulmans ex-captius que s'haguessin fet naturals del regne poguessin captar almoines, mesura que fou revocada davant la protesta de la reina Maria, senyora de les moreries de València, Xàtiva, Uixó, Eslida, Paterna i Benaguasil,¹⁷² però que fou parcialment compensada amb el vet, l'any següent, de la sortida de qualsevol sarraí del regne de València, ja fos de la terra, o estranger, llibert i establert a les moreries.¹⁷³ La capacitat de recollir els diners de la beneficència per al rescat es veia retribuïda per mitjà de l'obligació de restar a les terres que li havien proporcionat l'accés a la llibertat. No obstant els impediments a l'emigració dels sarraïns, ja fossin naturals o estrangers lliberts, aquesta freqüentment fou tolerada, tal i com mostren els delmaments i els guiatges per a la sortida de musulmans. M. L. Ortells Pérez documentà, en tot el segle XV, la sortida de 543 sarraïns lliures, entre homes i dones, i 867 lliberts, abans captius, representant, aquests darrers, més d'un 60% de les sortides.¹⁷⁴ La vulneració de la normativa feu necessari el nou vet a l'emigració dels antics captius per part de la reina Maria el 1441,¹⁷⁵ probablement sense els efectes desitjats, si ho jutgem pels resultats de les migracions.

Entre els noms dels redemptors més importants de les moreries musulmanes hi ha els dels grans i influents mercaders sarraïns: els Xupió, els Ripoll o el mateix Alí de Bellví, cadí general de les moreries de la Corona d'Aragó.¹⁷⁶ Famílies que, curiosament,

monarques durant el segle XIV envers aquesta problemàtica vegeu Ferrer i Mallol, *Els sarraïns de la Corona Catalanoaragonesa*, 111-118. La sanció per al musulmà que acaptés sense el permís que li ho permetia era la confiscació de la seva persona, és a dir, l'esclavitud. Vegeu Pedro López Elum, «Apresamiento y venta de moros cautivos en 1441 por "acaptar" sin licencia», *Al-Andalus* 34 (1969): 329-379.

¹⁷² José Hinojosa Montalvo, «De la esclavitud a la libertad en el reino de Valencia durante los siglos medievales», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000), 460. L. Piles demostra com a partir de 1413 les llicències d'acapte augmenten en territori valencià. Piles Ros, «Un factor económico específico», 286.

¹⁷³ Díaz Borrás, «Los redentores valencianos», 511-513.

¹⁷⁴ Ortells Pérez, «Los mudéjares de Valencia», 136 i 138.

¹⁷⁵ Díaz Borrás, «Los redentores valencianos», 518.

¹⁷⁶ Vegeu diversos estudis: *Ibidem*, 512-513 i 519; *Idem*, «Los Cautivos Musulmanes», 741-743; Marzal Palacios, «El Ciclo de La Esclavitud Sarracena», 497-506. Sobre la dinastia de la poderosa família mudèjar Bellví, vegeu, específicament: Manuel Vte. Febrer Romaguera, «Los Bellvis; una dinastia mudejar de alcadies generales de Valencia, Aragon y principado de Cataluña», en *Actas del III Simposio internacional de mudejarismo* (Teruel, 1984), 277-290. I, sobre els Xupió, vegeu Manuel Ruzafa García, «La familia Xupió en la morería de Valencia (1362-1463)», en *Biografías mudéjares o La experiencia de ser minoría: biografías islámicas en la España cristiana*, ed. Ana Echevarría Arsuaga (CSIC, 2008), 233-290 i *Idem*, «Alí Xupió, señor de la morería de Valencia», en *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baixa-medieval*, ed. Rafael Narbona Vizcaíno (Valencia: Edicions 3i4, 1995), 137-173.

representaven l'elit que acaparava el comerç que des del port valencià es dirigia cap a les principals ciutats del regne nassarita de Granada i que, en ocasions, actuaren també de braç diplomàtic i de contacte entre els monarques catalanoaragonesos i els granadins.¹⁷⁷ Però, tot i el rellevant paper de les moreries en la redempció dels musulmans captius, l'especulació a l'entorn de la redempció, també a nivell intern, continuà majoritàriament en mans de mercaders cristians que, o bé es dedicaven a la compra i posterior redempció de captius, o bé els revenien a les aljames.¹⁷⁸

De vegades, aquests mercaders actuaren exclusivament com a intermediaris purs – tot i que alguns honoraris cobrarien per la seva tasca – en fer arribar els diners que els amics i familiars del captiu al nord d'Àfrica enviarien per a rescatar-lo a València. En cobrar els diners per avançat, el propietari del captiu el deixiria lliure i, com a tal, satisfaria el delme del rescat en abandonar la ciutat, tal i com il·lustren en els delmaments. Es tracta d'un procediment de redempció que no s'identifica a partir de les fonts mallorquines, que insisteixen en recalcar la condició d'esclaus dels individus que marxaven de l'illa per ser posteriorment alliberats a través de la seva "venda" en territoris nordafricans. Al contrari, aquest darrer tipus d'especulació redemptiva en mans de mercaders és més difícil d'identificar a partir de les fonts valencianes, ja que s'han conservat molts pocs passatges de captius musulmans cap a territori islàmic, encara que els pocs que s'han documentat es produeixen només amb Granada.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Per a la qüestió comercial, vegeu Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 114-116, Manuel Ruzafa García, «Las relaciones económicas», 354, i Roser Salicrú i Lluch, «The Catalano-Aragonese Commercial Presence in the Sultanate of Granada during the Reign of Alfonso the Magnanimous», *Journal of Medieval History* 27 (2001): 289-312. Pel que fa a l'aspecte diplomàtic és destacable sobretot el d'Alí de Bellví, el qual no només actuà com a ambaixador d'Alfons el Magnànim a la cort del sultà de Granada, sinó que també hi fou enviat per Joan Mercader, batlle general de València, per a la resolució de qüestions referents als musulmans. A la inversa, també era l'encarregat d'acollir els ambaixadors de Granada quan, en el seu camí cap a o des de la cort del rei, feien a València la seva primera o darrera aturada. Roser Salicrú i Lluch, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458* (Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1998), 73, 90, 135, 137-139, 335, 354; Eadem, «Mercaders, diplomàtics, torsimanys»; Eadem, «Mudéjares diplomáticos, mediadores y representantes de los poderes cristianos en tierras islámicas», en *Biografías mudéjares o la experiencia de ser minoría: biografías islámicas en la España cristiana*, ed. Ana Echevarría Arsuaga (Madrid: CSIC, 2008), 471-495.

¹⁷⁸ Díaz Borrás, «Los redentores valencianos», 514-515, 518-519; Marzal Palacios, «Solidaridad islámica, negocio cristiano», 784-785.

¹⁷⁹ F. J. Marzal Palacios recull diversos exemples d'aquests dos tipus de procediments d'alliberament en la seva tesi, encara que només insinua la possibilitat de l'especulació dels mercaders a través de la redempció, molt poc identificable a través de les fonts que ell utilitza i que, en canvi, les emprades en aquesta tesi demostren sense cap dubte i ajuden a entendre millor el fenomen a la ciutat valenciana. Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 1173-1174 i 1179-1180.

Els obstacles normatius a la lliure circulació de musulmans no afectà, en cap cas, la dels captius, en mans de la voluntat dels seus compradors. Mentre que el trànsit d'aquests en territori catalanoaragonès i, en general, cristià, es regia per les lleis del mercat, per l'oferta i la demanda, el seu retorn als llocs d'on eren nadius, fos quina fos la seva condició, lliure o esclava, depenia més aviat de lleis diplomàtiques internacionals o, millor dit, dels acords que el monarca cristià mantingués amb la potència musulmana de la qual provenia el captiu. És força ben conegut que els acords entre estats cristians i musulmans recollien sovint vistiplaus per al retorn de captius i la lliure circulació dels lliberts en tots dos territoris, que es podien veure aturats o, si més no, dificultats – a través d'impostos – en moments de rivalitat oberta.¹⁸⁰

Com ja s'ha esmentat a l'inici, des del 1413 les taxes de passatge que els musulmans pagaven a la capital valenciana passarien a ser impostos sobre el pas d'esclaus musulmans, la qual cosa no només és indicadora del trànsit intern de captius, un cop produïda la presa, sinó que col·loca la ciutat de València com a centre canalitzador d'aquestes xarxes de redistribució. El moviment d'esclaus es mostra en una doble direcció. Per una banda, aquells que, des dels diversos ports on els patrons havien desembarcat després de la captura – destaca Alacant, però també altres zones més llunyanes com Sicília – tenien la ciutat de València com a destinació final, sobretot perquè allà hi trobaven un mercat més gran on donar-los sortida; que són un total de 86, recopilats entre 1417 i 1444.¹⁸¹ L'actiu mercat de preses en aquella ciutat, estimulat per l'arribada de botins corsaris d'altres ports circumdants com Alacant, pogué promoure la concentració de captius per a la seva venda o revenda, sobretot d'aquells que possiblement no tinguessin una fàcil sortida en altres mercats. Aquests casos són corroborants per les confessions a les quals se sotmetien els captius en el port valencià i que determinaven la seva consideració o no com a presa legítima o de "bona guerra". Gran part dels interrogatoris es practicaren a captius presos en zones no necessàriament circumdants a València, o bé a captius que ja havien estat fruit de diverses transaccions, però que, en qualsevol cas, es traslladaren a aquella ciutat per vendre'ls.¹⁸² I també en

¹⁸⁰ Per a aquesta qüestió, vegeu l'apartat "L'enquadrament diplomàtic del trànsit de captius".

¹⁸¹ Cortés, «Los pasajes de esclavos», 797 i 819.

¹⁸² Salicrú i Lluch, «¿Captores o mediadores?», 49-69.

donen fe els diversos orígens o nacionalitats dels compradors dels captius que es venien a la capital valenciana, entre els quals destaquen els balears i catalans.¹⁸³

Per altra banda, hi hauria els que, des de la plaça valenciana, serien redistribuïts a altres territoris; que representen el doble, 163, dels quals en 154 casos es coneix la destinació final. La gran majoria d'esclaus musulmans que marxaren de València es dirigiren cap a terres cristianes, a diferència del que mostren les fonts mallorquines; però, curiosament, la major part d'aquests tengueren com a destinació precisament les illes de Mallorca i Eivissa (43 i 42 respectivament), seguides de Barcelona (37), Aragó i Sicília (4) i altres parts de Castella, Portugal...¹⁸⁴ Sense obviar el fet que molts d'aquests esclaus poguessin efectivament ser venuts a les Balears, perquè representaven un mercat més atractiu, la informació obtinguda des de Mallorca, ratificada per les minses dades de Barcelona, permet introduir com a hipòtesi fefaent l'ús real de les illes com a punt i via d'entrada de procediments de redempció amb els territoris magrebins. Tenint en compte que la major part de les preses provenien de les places nordafricanes, sobretot d'aquelles sota domini hàsida, per l'ofensiva mostrada per aquells territoris en tot el període estudiat,¹⁸⁵ tendria sentit que una majoria de captures d'aquells territoris tenguessin Mallorca, però també Eivissa, com a destinació principal, com a pont cap al seu destí final: el Magreb. El punt final d'aquests trajectes es pot només intuir i suggerir com a possibilitat, més enllà del trasllat per a la revenda, ja que, com s'ha vist, a València els rescats es podien avançar, previ pagament dels familiars del captiu, que marxaria al seu país ja pel seu compte.

¹⁸³ Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 809-811 i 859-860.

¹⁸⁴ Dades i números extrets de Cortés, «Los pasajes de esclavos», 792-794, 804-805 i 819, per l'arc cronològic del regnat del Magnànim, que demostra com la ciutat de València s'alçava com un gran mercat d'abastiment per a territoris de l'interior, fet corroborat també per l'autor esmentat a la nota anterior.

¹⁸⁵ Efectivament, s'apunten com a origen dels esclaus en transició sobretot les ciutats de Tunis, Granada, Bugia i Alger (Ibidem, 805-806), és a dir, els principals focus corsaris del nord d'Àfrica a l'època, més la capital granadina, per les especials connexions que el regne valencià hi mantenia, sobretot tenint en compte els assalts i cavalcades terrestres a banda i banda de la frontera. Per altra banda, aquests orígens concorden amb els que declaraven els recent capturats musulmans davant el batlle general del regne en els interrogatoris que els acreditaven "de bona guerra" o no. A través de les confessions de captius, J. Hinojosa va atestar que la majoria de les preses arribades al regne de València a la primera meitat del segle XV i que prestaren declaració a les confessions de captius, provenien del sultanat de Tunis, sobretot de les ciutats de Bona i Bugia. José Hinojosa Montalvo, «Tácticas de apresamiento de cautivos y su distribución en el mercado valenciano (1410-1434)», en *Qüestions valencianes* (València: Quiles, Artes Gráficas, 1979), 26 i Idem, «De la esclavitud a la libertad», 445. Sobre aquest tema, vegeu també l'apartat "El resultat de les empreses corsàries: els botins".

En canvi, el freqüent tràfic de captius musulmans des de l'illa a la capital valenciana és clar en justificar el paper de la ciutat del Túria com a passatge obligatori en les connexions amb el sultanat nassarita de Granada. València es col·loca en la segona destinació preferent dels captius que abandonaven l'illa, després de les nombroses ciutats nordafricanes.¹⁸⁶ En concret, 35 viatges que transportaren un total de 45 captius i, en els quals, explícitament o implícita, apareix la menció al passatge cap a les ciutats del regne de Granada, sobretot Màlaga i Almeria.¹⁸⁷ Només en un cas de 1418 s'especifica que el mercader mallorquí Antoni Soldevila traslladà a València el seu captiu Alí perquè Guillem Ceriol, que en nom seu pagà el dret del passatge en aquella ciutat, el pogués vendre.¹⁸⁸ El paper que les fonts mallorquines atorguen a la ciutat del Túria es veu corroborat pels mateixos passatges valencians, en els quals les ciutats granadines apareixen com l'única destinació islàmica dels captius.¹⁸⁹ De tota manera, el volum d'esclaus de camí cap a aquests territoris seria molt menor que els que marxarien cap al Magreb, per la poca amenaça exercida aleshores pel sultanat nassarita de Granada en comparació amb el sultanat hàfsida, la qual cosa faria als seus pobladors menys participants de les incursions que podrien eventualment enfrontar-se i ser vençudes pels corsaris catalanoaragonesos, i que implicarien la presència de granadins en aquests mercats.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Cal recordar aquí que les referències de la sortida de captius musulmans cap a València són superiors a les proporcionades solament pels registres d'eixides. Aquestes s'han vist augmentades gràcies als albarans que el procurador reial mallorquí envià a les autoritats valencianes per tal que no es cobressin ulteriorment els drets de sortida dels captius, puix que havien estat ja abonats a Mallorca (AH, RP 87, 88, 89 i 90). Com que cobreixen alguns arcs cronològics no presents en els volums d'eixides, s'han pogut completar les notícies sobre el trasllat de captius a la ciutat valenciana.

¹⁸⁷ En concret, en dotze ocasions s'especifica que la ciutat de València era tan sols una etapa per arribar a Granada (6), Almeria (3), Màlaga (1), Màlaga o Almeria (1) i Màlaga o Gibraltar (1). En altres sortides, en canvi, el viatge a València com a escala i no com a destí final es pot deduir de les mencions "per passatge", o quan s'indica l'origen dels captius que els diversos mercaders traslladaven a aquella ciutat, que sempre resulten ser naturals de Màlaga, Granada o Espanya. Només en una ocasió es pot confirmar que no es tractà d'una escala amb destinació a Granada, ja que es precisa que el captiu es portava a València per vendre'l. Vegeu l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)".

¹⁸⁸ N'Antoni Soldevila feia més de 18 anys que posseïa el captiu, que era natural de Bugia, de mitja estatura, d'entre 45 i 60 anys d'edat, amb barba negra molt llarga i l'ull dret "grapallat". ARM, RP 88, 69r. Efectivament, V. Cortés l'identificà pagant el passatge del captiu a València. Cortés, «Los pasajes de esclavos», 807.

¹⁸⁹ Tres moros cap a Granada, un el 1418 i dos més el 1420, i dos moros cap a Màlaga el 1419; en total, 5. Ibidem, 804-805.

¹⁹⁰ Apareixen molts més captius enviats des de Mallorca a Granada per via de València, que els que als passatges valencians figuren que van cap al sultanat nassarita, la qual cosa es podria justificar parcialment per la fragmentació de les fonts dels passatges, o bé per correspondre a rescats o intercanvis establerts per via terrestre, que no sabem fins a quin punt pagaven les taxes de passatge. Una font complementària serien els guiatges.

Diverses xarxes mercantils connectaven la capital valenciana amb les ciutats granadines, atesa la funció del regne de València com a intermediària en les relacions – comercials, però també diplomàtiques – entre la Corona d’Aragó i el sultanat nassarita.¹⁹¹ Els grans volums dels tràfics mercantils, així com el transport que connectava totes dues zones i permetia els intercanvis estaven en mans de mercaders cristians, sobretot mercaders de la mateixa ciutat de València, amb una forta presència d’alguns sarraïns de les aljames valencianes.¹⁹² Això no obstant, les transaccions amb els nassarites no només es desenvolupaven per via marítima, que tanmateix era la preferent, sinó que la frontera terrestre del regne de València, que funcionava també de límit amb el regne musulmà del sud, sense que el regne de Múrcia fos estimat com un obstacle entre tots dos territoris, era també testimoni de canvis recíprocs, sobretot de captius. La ruta terrestre podia seguir diverses vies per travessar els territoris murcians: la del sud, per Biar, vall d’Elda i Oriola, i la del sud-oest – centre, per la vall de Cofrents, serra d’Enguera, o la del Canal de Navarrés i la Foia de Bunyol. Un cop a Múrcia, probablement emprarien el camí cap a Lorca, Velez-Rubio, Baza, Guadix i Granada, o bé des de Lorca a Las Cuevas de Almanzora, cap a Vera i Almeria i, un cop allí, podien accedir també a Màlaga.¹⁹³ De vegades, en els guiatges que rebien els mercaders que transportaven els captius per intercanviar amb els granadins s’apuntava que la

¹⁹¹ El paper dels valencians amb Granada, mitgat en un inici, queda prou afermat i corroborat a Roser Salicrú i Lluch, «La Corona de Aragón y Génova en la Granada del siglo XV», en *L’Expansió Catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana: actes del séminaire-seminari, celebrat a Barcelona el 20 d’abril de 1998* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1999), 121-144.

¹⁹² Per a tota aquesta qüestió, vegeu: Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 93 i 112-117. Posteriorment, el mateix autor va poder constatar que les ocasionals relacions comercials entre el regne valencià i el seu veí granadí, documentades sobretot a partir dels registres de “coses vedades”, es veien augmentades de manera significativa a partir dels llibres d’armaments de naus. (Idem, «Armamento de naves y comercio con el reino de Granada a principios del siglo XV», a *Actas del V Coloquio Internacional de Historia Mediterránea de Andalucía* (Córdoba: Diputación de Córdoba, 1988), 651). De fet, R. Cariñena Balaguer, en l’estudi d’aquests llibres d’armaments en aquesta cronologia, va poder corroborar com la immensa majoria dels ports de destí de les embarcacions armades corresponia a terres del sultanat granadí, sobretot Almeria i Màlaga, però també Alcúdia de Barbaria i Honein, mentre que gairebé no apareixien connexions amb Bugia i Tunis (Rafael Cariñena Balaguer, «Los llibres d’armaments: una fuente fundamental para el estudio del comercio valenciano en el Mediterráneo a lo largo del siglo XV (1406-1503)», en *Congreso de jóvenes historiadores y geógrafos. Actas* (Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1990), 726-729). Vegeu, així mateix, Salicrú i Lluch, «The Catalano-Aragonese Commercial Presence, 289-312. Les àrees del sultanat hàfsida eren, en canvi, la destinació de la majoria de trajectes des de l’illa mallorquina.

¹⁹³ Ruzafa Garcia, «La frontera de Valencia con Granada», 662 i Idem, «Las relaciones económicas», 350.

transacció s'efectuaria *per terra tro als mollons que partexen los térmens dels regnes de Castella e de Granada*.¹⁹⁴

Els intercanvis de captius des de València, però, seguien la seva pròpia lògica, ja que el musulmà objecte de l'intercanvi no es comptabilitzava sempre com esclau i encara adscrit al seu propietari o senyor, sinó que sovint apareixia ja com un llibert. És així com ho il·lustren els guiatges de mar de València i els delmaments de sarraïns.¹⁹⁵ És possible que aquesta complicada compartimentació dels diversos tipus de sortides de musulmans a València tengui molt a veure amb els beneficis que reportaven aquestes transaccions, que eren molt més grans en el cas dels que es podien considerar lliures que no pas en el dels que abandonaven la terra en condició d'esclavitud. Existiria, aleshores, un trasllat i via de connexió València-Magreb pel que fa als circuits d'alliberament i intercanvi de musulmans i, en el camí de tornada, també de cristians, però els mecanismes utilitzats no es correspondrien amb els mateixos definits al regne de Mallorca, on la inversió del mercader i, per tant, el risc de perdre el capital invertit era molt més gran en materialitzar-se la redempció després del trasllat del captiu al nord d'Àfrica.

Els tràfics d'esclaus entre el regne valencià i el sultanat nassarita estarien connectats, alhora, a altres xarxes que les enllaçarien amb l'illa de Mallorca.¹⁹⁶ Els captius o, millor dit, els mercaders o inversors dels quals depenguessin, pagarien el passatge a València per anar fins a Mallorca i allà satisfarien els drets d'eixida per tal de dirigir-se, posteriorment, al Magreb. En canvi, els que sortissin de Mallorca pagarien en aquell port la taxa de sortida i, un cop a València, abonarien el passatge només en cas

¹⁹⁴ Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 111 i Ruzafa Garcia, «La frontera de Valencia con Granada», 662.

¹⁹⁵ F. J. Marzal Palacios apunta que els intercanvis que apareixen entre 1421 i 1425 fan referència solament a musulmans granadins que pretenen ser bescanviats per cristians en el sultanat nassarita, mentre que en els delmaments apareixen els que són fruit de l'intercanvi amb els presos al Magreb. Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 1162-1166. Si no ens aventuram a oferir un càlcul total dels captius i els lliberts fruit d'intercanvi que es desplaçaren des de València a Granada en la cronologia estudiada és per la disparitat de resultats als quals han arribat diversos investigadors respecte a l'estudi de la font dels guiatges. Vegeu la nota 28.

¹⁹⁶ Per bé que en el trasllat de captius de Mallorca a Granada, València aparegui com escala gairebé obligada, existien connexions directes entre l'illa balear i el sultanat nassarita, i diversos mercaders mallorquins residien i traficaven a l'època en aquell indret. Roser Salicrú i Lluç, «Mallorquins a Granada, granadins a Mallorca. Granada i Mallorca en les rutes mediterrànies i atlàntiques de la baixa edat mitjana», en *El regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)* (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2008), 115-134.

que es volguessin traslladar a Granada, tal i com demostren les cartes testimonials que el procurador reial signava a petició dels mercaders per donar fe que ja havien satisfet els dret de sortida pertanyents al rei i no els fossin requerits, més endavant, a la ciutat valenciana. Aquest triangle a l'entorn de l'especulació sobre les preses convertí els regnes de València i de Mallorca en punt de venda i redistribució per a una gran part del tràfic esclavista del Mediterrani Occidental, ja des de les dècades finals del segle XIV. N'és una mostra la societat que establiren el 1380 els mercaders Jaume Guillem, habitant d'Eivissa, i Bonanat Ferragut, veí de la Ciutat de Mallorca, però habitant a Almeria, per *emerciare in servis et ipsos mitere et ariscare tantum de Maiorice ad Valentia vel Eviça vel dominium rege Granate et dictis locis tantum ex converso*.¹⁹⁷

D'acord amb les connexions d'aquests tràfics, la informació extreta de les eixides de sarraïns de Mallorca pot ser comparada amb la proporcionada pels passatges valencians, sempre tenint en compte la declarada parcialitat de totes dues fonts. Així, es poden resseguir les accions dels mercaders mallorquins que enviaven captius a València i d'altres que actuaven en totes dues ciutats, estimulant el trànsit de captius d'una a l'altra. Per exemple, el mercader Antoni Castanyer extragué de Mallorca un captiu en direcció a València el 1413, i el 1419 en portava un altre a la mateixa ciutat; mentre que Berenguer Castellar, que s'emportà un captiu cap a Màlaga o Gibraltar el 1418, pagà també el passatge per l'escala a la ciutat de València. El mercader Bernat Portal, en canvi, envià un captiu de Mallorca a Bona el 1413, però n'envià un altre de València cap a Mallorca el 1418.¹⁹⁸

Els mercaders illencs són els més presents en el passatge de musulmans de València, després dels autòctons, de la mateixa manera que els mercaders valencians ocupen el mateix lloc en els registres mallorquins. Tenint en compte el desplegament de llaços mercantils a través dels lligams familiars dels jueus conversos esmentats en els apartats anteriors, no sorprèn trobar a Pau Pardo i a Lluís Bellviure entre els mercaders que promouen la sortida de captius musulmans de l'illa balear major fins a València.

¹⁹⁷ Ruzafa Garcia, «La frontera de Valencia con Granada», 669. Nombroses evidències de la compra-venda de captius entre les Balears i València, que serien ulteriorment completades a través de la distribució també a Barcelona, es poden veure a Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 203-204; 257-258 i 809-811.

¹⁹⁸ Vegeu Cortés, «Los pasajes de esclavos», 798 i 800, i l'apèndix «Estades (i passatges) de sarraïns a Mallorca (1410-1458)».

Cobrien el trasllat d'esclaus musulmans des de Mallorca cap a València altres mercaders com Domingo d'Aragó, que s'emportà dos captius cap a València; Vicenç Monfort, que pagà els drets de sortida d'un bord i dues bordes, i Gabriel Montfalcó, que el 1418 portà un captiu seu a València i en traslladà un altre cap a Mallorca.¹⁹⁹ D'altres mercaders, en canvi, usaven clarament – i així ho mostra explícitament la font – la plaça valenciana com escala cap a Granada, com Joan de Bas que, entre els anys 1411 i 1413, finançà l'eixida de sis captius seus amb destinació a Almeria i Màlaga; així com també el mercader Pere de Pacs, que envià dos captius seus cap a Granada i Màlaga. També persones de les més diverses professions farien servir aquestes connexions valenciano-mallorquines per tal de fer arribar captius cap al sultanat nassarita, en un intent d'alliberar-los o bescanviar-los pels seus familiars, com és el cas del mariner mallorquí Pere Ferragut, que envià per via de València un captiu seu moro blanc anomenat Massot amb l'objectiu de canviar-lo amb el seu pare, captiu a Granada.²⁰⁰

Per altra banda, només en tres sortides s'indica com a destinació final la ciutat de Màlaga sense senyalar expressament el pas per la ciutat valenciana i, en una altra ocasió, un musulmà lliure es dirigiria cap a Almuñécar (*Moneca*), *Espanya*, terra de moros, sense tampoc esmentar cap passatge. Tanmateix, les dues primeres partides serien finançades per dos mercaders que enllestiren altres viatges cap a terres valencianes: Joan de Bas i Pere de Pacs.

En definitiva, la ciutat de València, concebuda com a tradicional escala comercial no només envers Granada, sinó també cap a les places del Magreb occidental i central, jugaria el mateix rol pel que fa al trasllat de musulmans lliures: sarraïns ibèrics i ex-captius alliberats, entre els quals alguns fruit dels intercanvis,²⁰¹ però no en els circuits que incloïen les preses humanes, és a dir, aquells captius portats a vendre o rescatar in-

¹⁹⁹ Ibidem. El procurador reial atorgà a aquest darrer la carta en la qual certificava que havia satisfet els drets d'eixida de musulmans del regne de Mallorca, a petició del mercader mallorquí Antoni Castanyer (ARM, RP 88, 62v), un altre dels presents en el tràfic de musulmans entre la ciutat del Túria i l'illa mallorquina.

²⁰⁰ ARM, RP 89, 64v. Vegeu també en el quadre adjunt. Aquest representa un dels pocs exemples en els quals s'especifica que la finalitat de l'eixida del musulmà és l'intercanvi amb altres captius cristians.

²⁰¹ La font dels delmaments, que conté les sortides dels musulmans en condició lliure, mostra més varietat de destinacions que no pas solament les ciutats granadines, tot i que aquestes hi són, igualment, ben presents. La majoria marxen cap a ciutats nordafricanes, entre les quals destaquen Orà, Alger i Bugia, mentre que els ports granadins més freqüentats són, després del genèric "Granada", Almeria i Màlaga. Ortells Pérez, «Los mudéjares de Valencia», 144-145.

situ als seus territoris d'origen.²⁰² En aquests, el seu paper quedaria circumscrit única i exclusivament a les transaccions amb el sultanat nassarita, a favor de l'illa de Mallorca, i probablement també la d'Eivissa, que funcionarien com a pols d'atracció i gestió principals dels processos d'alliberament de les persones provinents de les zones amb les quals mantenien, des de temps enrere, profundes relacions mercantils. És més, l'especulació de les preses en base a la compra i redempció dels captius seria un procés desenvolupat a la capital valenciana més a nivell intern que extern. La gran quantitat de sortides de lliberts (867) – molt major que la de les eixides de sarraïns residents (543) o d'esclaus (163) –,²⁰³ és una clara evidència del destacat rol de les mateixes moreries del regne en els processos d'alliberament, però també dels rescats a través dels intercanvis o de l'avançada arribada dels diners en els llocs de captiveri;²⁰⁴ processos que col·locarien com a recurs secundari la revenda/redempció del captiu al seu lloc d'origen. Una dinàmica del tot oposada a la que es presenta a l'illa mallorquina, on la via marítima de retorn sembla dibuixar-se com l'únic procediment possible de rescat.

El captiu podria assolir igualment la llibertat a través dels contractes de talla que molts senyors estipulaven amb els seus esclaus – calculables solament a través d'un buidatge intensiu de protocols notariais –, com un mitjà més per treure'n el màxim benefici econòmic, però, a més de constituir un mitjà molt més lent, no els garantiria el

²⁰² Seria factible considerar la hipòtesi que alguns dels viatges de captius cap a Granada acabessin en places del Magreb més occidental, ja que sabem que era una trajecte habitual de les embarcacions comercials (vegeu, entre d'altres: David Igual Luis, «Navegación y comercio entre Valencia y el Norte de África durante el siglo XV», en *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el norte de África en época medieval y moderna*, ed. Carmen Trillo San José (Granada: La Nao, 2004), 233 i 241). La intensitat de les rutes internes d'àmbit islàmic i la mobilitat, així com els contactes dels musulmans de les dues bandes del Mediterrani es poden observar a Salicrú i Lluç, «Fronteras que no son frontera». Tot i així, no s'ha trobat cap referència directa en les sortides de musulmans que esmenti aquesta possibilitat, mentre que les places del sultanat de Fes i de Tremissèn sí surten com a destinació final dels sarraïns de la terra emigrants.

²⁰³ No obstant les dades provinguin de fonts de les quals s'ha destacat ja en nombroses vegades la parcialitat, consider que els càlculs poden igualment ésser orientativament fiables de la magnitud dels tres tipus de sortides, atès també la comparació amb altres tipus d'informació. Igualment, a les quantitats aportades pels delmaments (Ortells Pérez, «Los mudéjares de Valencia») i els passatges d'esclaus (Cortés, «Los pasajes de esclavos»), se'ls haurien de sumar les sortides proporcionades pels registres de guiatges. Vegeu notes 26, 177 i 182. Per altra banda, A. Díaz Borrás aniria més enllà, classificant la sortida de lliberts en tres períodes diferenciats: 436 persones redimides entre 1380 i 1414; 400 entre 1415 i 1441, i 227 entre 1441 i 1480 (Díaz Borrás, «Los cautivos musulmanes», 746-747). En qualsevol cas, serien molt més nombroses que les d'esclaus des de l'illa de Mallorca, la qual cosa situaria la capital valenciana com a punt predilecte per a les redempcions, també gràcies dels diversos mecanismes que oferia la ciutat.

²⁰⁴ Encara que la quantificació d'aquests dos darrers processos de redempció sigui complicada, sobretot el darrer, per manca d'evidències que apuntin a aquests tipus d'iniciatives. Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 1173-1174.

retorn cap a les seves terres. Seria aquest, al contrari, un mitjà d'alliberament preferent per a aquells captius d'origen no musulmà, dels quals la rendibilitat es trauria més per mitjà de l'explotació del seu treball que per l'especulació dels preus de les seves vendes i rescats.²⁰⁵

La ciutat de València s'alçaria, així, com un punt d'atracció dels processos de redempció, encara que fos a través d'uns mecanismes diversos dels evidenciats a l'illa de Mallorca, precisament per les diverses vies d'accés a la llibertat que la mateixa ciutat oferia. I, pel que fa als circuits de redistribució dels captius i, sobretot, dels que permetien una segona venda redemptiva en els seus territoris d'origen, es dibuixà com la porta i via d'entrada predilecta cap als dominis del sultanat nassarita.

2.8. L'enquadrament diplomàtic del trànsit de captius

La sortida de captius dels territoris sota jurisdicció reial, per molt que englobada en sistemes econòmics de comerç i mercadeig amb els ports islàmics, no podia sinó inserir-se en la conjuntura diplomàtica vigent en aquells moments entre els sobirans de les víctimes i dels seus capturadors.

La problemàtica a l'entorn de les persones captives començà a incorporar-se de manera recurrent en els tractats de pau o treves entre els estats cristians i islàmics sobretot a partir de mitjan segle XIV, en una doble via: en referència a la legitimitat de les preses i l'estatus dels captius durant els terminis de la pau o treva, i a la possibilitat i condicions de retorn de les persones captives en un i altre territori.²⁰⁶ Des d'aquest punt de vista, la persona presa en termes de la guerra justa, és a dir, a enemics, objectivitzada i deshumanitzada, mercadejada com qualsevol altre bé, no sempre podria ser alliberada amb les mateixes condicions; el canvi en la situació diplomàtica afectaria el tràfic i venda/redempció de captius en els sultanats islàmics i en territori cristià. La regulació de l'alliberament de captius estipulada en els tractats variava en funció de si els propietaris dels captius eren privats o els mateixos reis i sultans, però, en general,

²⁰⁵ Marzal Palacios, «La esclavitud en Valencia», 1180-1181; Salicrú i Lluch, «L'esclau com a inversió?».

²⁰⁶ Vegeu, sobretot, Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 247-250; Dominique Valérian, «Le rachat des captifs dans les traités de paix de la fin du Moyen Âge. Entre diplomatie et enjeux économiques», *Hypothèses* 1 (2006): 343-358, i també López Pérez, «Las relaciones diplomáticas y comerciales», 149-170 i Rodríguez, *Captives and their saviors*, 123-130.

s'afavoria el retorn a llurs pàtries a través de l'estipulació d'una quantitat màxima a satisfer per al seu rescat i per mitjà de la supressió dels aranzels que gravaven les seves sortides, entre d'altres convenis.²⁰⁷ Ara bé, tot i l'aplicació de tals preceptes, que haurien significat sens dubte una millora de les condicions per a la redempció dels captius de la nacionalitat dels dos sobirans contractants, això no implicava que, al contrari, es prohibís la possibilitat d'alliberament de les preses en períodes de guerra oberta. De la mateixa manera que se sobreentenia una interdicció del comerç amb l'Islam fora dels límits de les aliances puntuals entre dos estats de diversa religió, que rares vegades fou certament observada, almenys per part de les grans capitals mercantils catalanoaragoneses,²⁰⁸ les dades del transport de captius a zones sota jurisdicció islàmica apunten a un comportament similar respecte a les activitats comercials que integraven les redempcions. Amb tot i amb això, no significa que, més enllà de les estipulacions formals inserides en els tractats, els sobirans poguessin dificultar l'abandonament de captius alliberats de les seves terres com a mitjà de pressió política als seus rivals, sobretot en moments de declarat enfrontament obert.²⁰⁹ Al contrari, els monarques pogueren destinar partides de diners dels seus cofres per a la redempció de determinats captius o requerir als ordes redemptors que s'impliquessin en el rescat d'individus en concret, de manera independent a la signatura dels tractats.²¹⁰

Tot i no poder saber amb exactitud com aquestes intervencions informals en el retorn de captius pogueren afectar el tràfic d'aquests entre els sultanats i els territoris cristians en els moments en què no hi havia cap tractat vigent, tampoc en els períodes beneficiats per alguna pau hauríem de tenir accés a la quantitat de captius alliberats i

²⁰⁷ Per exemple, en la pau signada entre la Corona d'Aragó i Granada en el 1405, s'acordà el rescat dels respectius captius per un preu de 100 dobles. Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 95. I, pel que fa al tractament del tema dels captius en la resta de tractats entre la Corona i Granada, vegeu Salicrú i Lluch, «La trega de 1418 amb Granada: la recuperació de la tradició catalanoaragonesa». Mentre que en la trega establerta entre la Corona i Tunis el 1403 s'establí que els catalans i sicilians detinguts pel sultà es rescatarien pel preu de 50 dobles i, si estaven en mans de privats, per 100 dobles. Valérian, «Le rachat des captifs», 355.

²⁰⁸ Vegeu, respecte a aquest tema, Roser Salicrú i Lluch, «Contrastes ibéricos ante el comercio con el Islam. Imágenes del comercio con "tierra de moros" del reinado de Fernando de Antequera», en *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV* (Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006), 351-366.

²⁰⁹ Seria el cas dels captius cristians que, si ho jutgem pels seus testimonis, eren retinguts presos a Tunis per ordre del sultà Abu Faris, a desgrat del pagament dels seus rescats. Salicrú i Lluch, «Cartes de captius cristians», 549-590.

²¹⁰ Jarbel Rodriguez, «Financing a captive's ransom in late medieval Aragon», *Medieval Encounters* 9, núm. 1 (2003): 176-177; Idem, *Captives and their saviors*, 113-117; Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 251.

retornats d'una i altra banda, a causa de l'acordada supressió de les taxes d'eixida. Almenys aquest fou un dels pactes concertats en les treves entre el rei d'Aragó i Granada el 1431 i entre el mateix rei i el sultà de Tunis el 1444, però, curiosament, no tengué el seu reflex en la remissió de les taxes fiscals, que se seguiren cobrant, tant a València com a Mallorca, pels captius que des d'aquelles ciutats s'embarcaven cap als sultanats amb els quals s'havia concordat la pau.²¹¹ A tenor d'allò estipulat estrictament en el tractat, serien només aquells captius ja alliberats i, per tant, lliberts, un cop pagats o avançats els seus rescats, els que podrien sortir lliurement, mentre que el tràfic de captius per a la seva redempció, és a dir, d'aquells no manumesos, que dependrien igualment del finançament extern per sostreure's de la condició esclava, un cop portats a les seves terres, per molt que l'operació es pogués acollir a la màxima dels preus convinguts en els tractats, seguiria vinculada al pagament dels drets de sortida, d'acord amb el que reflecteixen les fonts. És possible que, d'aquesta manera, es facilités solament el retorn d'aquells que havien aconseguit alliberar-se en els seus llocs de captiveri.²¹² L'especulació a l'entorn del rescat en els territoris d'origen dels captius, acaparada pel sector mercantil i netament inserida en els seus tràfics, per bé que sotmesa al pagament de quantitats fixes ja estipulades – a les quals s'hi haurien d'afegir encara els honoraris dels mercaders –, no cessaria, ni tampoc l'oportunitat del fisc d'obtenir-ne un benefici.

Una altra qüestió que aflora de la signatura de les paus és la impossibilitat de demanar rescat per part dels captius presos durant el terme de les mateixes. Aquests serien considerats com a botí il·legítim, de "mala guerra" i, per tant, no podrien ser esclavitzats, sinó que la treva obligaria a la seva alliberació i retorn als seus llocs d'origen. D'acord amb allò comentat just suara, i prenent sempre com a màxima el suposat respecte i acompliment de les clàusules del tractat, caldria esperar que els captius que marxaren de territori catalanoaragonès cap als sultanats durant el període de vigència de la pau correspongessin, per tant, a preses anteriors a la seva signatura. Però no

²¹¹ Vegeu Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 98; Valérian, «Le rachat des captifs», 357.

²¹² En no haver pogut analitzar de primera mà les dades dels delmaments valencians, és a dir, aquelles pertanyents a la sortida d'individus ja alliberats, i en tampoc especificar-ho els estudis que els han treballat, no podem confirmar si, efectivament, els lliberts que es dirigien cap als territoris amb els quals el rei d'Aragó mantenia una pau puntual deixaren de pagar aquelles taxes.

deixa de ser curiós que, fins i tot amb el sultanat nassarita de Granada, amb el qual la Corona d'Aragó no s'enfrontà directament – per bé que la situació de pau no fos ratificada de manera formal i hi hagués alguns conflictes – durant pràcticament tota la primera meitat del segle XV, es mantengués un corrent trànsit de captius cap a aquella zona, visible sobretot a través de les fonts mallorquines. Els musulmans granadins, tot i no protagonitzar una gran ofensiva en aquella època, haurien pogut formar part de la tripulació de les embarcacions magrebines preses pels corsaris catalanoaragonesos i romandre, d'aquella manera, com a part del botí. Mentre no estigués vigent una expressa pau signada i no s'haguessin d'atendre a cap clàusula, seguien considerant-se de “bona guerra” i, per tant, objecte d'especulació mercantil.

2.9. Exportacions de captius: sortides a països cristians

Una sortida tan evident de musulmans esclaus com es mostra a l'illa de Mallorca tendeix a intuir el fenomen de la redempció, sobretot en els casos en què els que són definits com “captius” són transportats per mercaders al nord d'Àfrica o a Granada. Tanmateix, el transport d'individus esclavitzats no sempre era símptoma d'un alliberament o intercanvi amb altres esclaus cristians, sinó que també ho podia ésser d'una exportació, trasllat o recol·locació en altres mercats de les preses humanes, sobretot en els casos en què la destinació dels viatges eren altres ciutats de la Corona i de l'occident cristià. En les sortides de sarraïns de Mallorca, aquests casos són els més minoritaris, ja que només es documenten 16 sortides de musulmans en direcció a Eivissa (4), Barcelona (9), Tarragona (1), Sevilla (1) i Càller (1), i només en un cas s'especifica que el captiu s'enviava a Barcelona, d'on havia fugit, i posteriorment havia estat trobat a Pollença.²¹³

No fou aquest un cas únic, per bé que sigui l'únic evidenciat en aquesta font. Durant el període estudiat, es produeixen una sèrie de descobertes d'esclaus que havien fugit de terres peninsulars, la desorientació dels quals, juntament amb els corrents marins, els havien fet anar a parar a l'illa de Mallorca.

²¹³ ARM, RP 3863, 26r. 14 juny 1448.

El 15 d'abril de 1417 arribaren a Cala Sant Vicenç de Pollença cinc musulmans que treballaven com a bastaixos a la muralla de Barcelona i que havien escapat agafant una barca de llenya d'aquella platja amb cinc remes i *faent banderia de hun canamas*.²¹⁴ El juny de 1431, Pere Net, patró de barca de Pollença, va trobar-se set captius a les mars de Pollença que havien fugit de Barcelona, que portà a Ciutat i els entregà a Joan de Sales, mercader de Mallorca i procurador del General de Catalunya, a canvi de 70 lliures. El costum de Mallorca obligava a destinar un sou per morabatí o 2 sous i 6 diners per lliura de cada captiu fugitiu al sotsveguer, de manera que per les 70 lliures aquest rebé 7 lliures i 10 sous.²¹⁵ Just un any després, també foren trobats alguns captius que havien escapat de la ciutat comtal a la mateixa parròquia de Pollença, tant a terra com en mar.²¹⁶ El 1434, fou a Sóller, en canvi, on alguns mariners i pescadors prengueren una barca en la qual hi havia alguns captius que havien fugit de la ciutat i platja de Barcelona,²¹⁷ mentre que, l'any següent, una nova barcada de sis esclaus de la mateixa ciutat acabà a Cala Sant Vicenç, de nou en el terme de Pollença. Els fugitius eren Alí, de Berenguer Martí, mercader; un negre anomenat Alí, de Bartomeu Guerau, canviador; un altre negre de Francesc Pasqual, hostaler, que l'any anterior fou pres a les mars de Sóller; dos negres més, un anomenat Joan i l'altre, Antoni, de mossèn Mateu Cardona, cavaller, i un altre captiu de mossèn Magarola, cavaller.

Segons ús i costum antic de l'illa de Mallorca, els que prenien esclaus fugitius tenien dret a obtenir 10 lliures per cadascun més les despeses, així que el lloctinent notificà la troballa al veguer de Barcelona perquè manés als propietaris dels captius que en el primer vaixell que partís d'aquella ciutat cap a l'illa els enviessin les 60 lliures mallorquines, més les despeses corresponents. Els propietaris respongueren enviant una persona a Mallorca després de més d'un mes.²¹⁸ És possible que aquest canvi de procediment en el retorn dels captius fugitius, de l'entrega directa al procurador del General de Catalunya el 1431, a l'avançament dels diners per part dels propietaris el

²¹⁴ Episodi publicat a Mateu Rotger, «Desembarco de moros en Pollensa en 1417», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 7 (1897-1898): 392-393.

²¹⁵ ARM, AH 116, 124r. 18 juny 1431. Episodi citat també a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, 26. Precisament, Joan de Sales era un dels mercaders que transportà en aquells anys captius de Mallorca cap al nord d'Àfrica.

²¹⁶ ARM, AH 118, 94v-95r. 16 juny 1432.

²¹⁷ ARM, RP 90, 7r. 1 juliol 1434. Un cop restituïts els captius i satisfets els mariners i pescadors pels seus treballs, la barca quedà com a bé pertanyent al rei.

²¹⁸ ARM, AH 121, 68v-69r. 27 abril 1435 i 106v. 9 juny 1435.

1434 es degui a l'existència i extinció de la Guarda d'esclaus de la Generalitat de Catalunya en una data i en l'altra.²¹⁹ És curiós, però, com només en un sol cas tenim constància que la persona enviada des de Barcelona per recollir el captiu fugitiu pagà el dret de sortida d'aquest de l'illa cap a la ciutat comtal.

Tot i que la documentació no recull de manera sistemàtica aquests incidents, que apareixen, per altres circumstàncies, entre la correspondència del governador o del procurador reial del regne de Mallorca, no sembla que es tractés de casos esporàdics o extremament excepcionals, sinó que, tot i no ser un fet continuat, tampoc resultava estrany trobar a les costes de l'illa a captius que havien marxat clandestinament d'altres territoris. Amb aquesta mateixa sospita foren avisades les autoritats mallorquines de l'evasió de vuit captius de la platja de València amb un llaüt, tots propietat d'homes d'aquella ciutat, a excepció d'un moro de la reina, que residia en el seu monestir. El governador del regne decidí informar-ne posteriorment al de Menorca, perquè alertés a la població i estiguessin atents per si arribaven a les seves costes.²²⁰ D'altres vegades, els captius fugiren en naus comercials, que després recalaren a l'illa, com fou el cas d'alguns esclaus pròfugs de Marsella, que foren trobats en possessió del mercader marsellès Bertran Forbin, que havia arribat al port de Mallorca.²²¹

Entre els captius que foren reexportats a terres cristianes, caldria incloure-hi també els d'aquelles persones que els enviaren a València com a destinació final i no com a primera escala per al seu accés a Granada. És difícil distingir aquests casos, però sí que, almenys en un d'aquests trasllats, el mercader Antoni Soldevila indicà que la tramesa del seu captiu a la ciutat del Túria tenia com a objectiu la seva revenda.²²² Si bé aquest és un cas representatiu de les reexportacions de captius musulmans des de Mallorca cap als mercats d'altres ciutats cristianes i, potser, també, de l'arribada a l'illa de persones amb l'objectiu de comprar preses per, després, emportar-se-les a les seves ciutats, no sembla, tanmateix, que Mallorca ocupés un paper destacat com a centre de

²¹⁹ En referència a la problemàtica de la fugida d'esclaus de la ciutat de Barcelona i la creació d'un sistema d'assegurança contra fugues, vegeu: Roser Salicrú i Lluch, «Dels capítols de 1413 als de 1422: un primer intent de fer viable la guarda d'esclaus de la Generalitat de Catalunya», *Pedralbes: revista d'història moderna* 13, núm. 1 (1993): 355-366; Eadem, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, i Eadem, «Entre el reclam de les terres islàmiques i l'escapada septentrional: la institucionalització de la por a les fugues d'esclaus a la Catalunya tardomedieval», en *De l'esclavitud a la llibertat a l'Edat Mitjana*, 2000, 87-121.

²²⁰ ARM, AH 115, 196v. 18 novembre 1430.

²²¹ ARM, AH 95, 17r-v. 26 gener 1420.

²²² ARM, RP 88, 69r. 1 setembre 1418.

repartiment de les preses que hi entraven. El seu rol sembla desenvolupar-se més aviat en el moviment contrari: sí que seria una terra d'acollida de captius peninsulars per al seu posterior trasllat al nord d'Àfrica. En canvi, els passatges valencians demostren que la capital del dit regne sí que ocupà un lloc de primer ordre en la redistribució de captius envers altres ciutats peninsulars. La quantitat d'esclaus que des de València marxaren cap a altres punts de la cristiandat, molt superior a la dels esclaus ho feren de Mallorca, permet considerar la ciutat del Túria com a proporcionadora i distribuïdora d'esclaus musulmans a altres territoris, de dins i fora de la Corona. Un paper que compartiria amb el d'atractiu mercat de preses efectuades no només en les immediacions de la ciutat, sinó també en territoris més allunyats, tal i com corroboren els mateixos passatges i altres tipus de fonts, com les confessions de captius.²²³

Estrictament, els musulmans que abandonaren el regne mallorquí per a dirigir-se a territoris peninsulars sota la jurisdicció del rei d'Aragó no haurien pagat els drets d'eixida, sinó els de passatge – com els que ho feien des de València –, ja que no sortien de les terres del rei. Malgrat l'evidència, i arran de què a l'illa tant els drets de sortida com els de passatge satisfien la mateixa quantitat d'una lliura i dotze sous, aquestes sortides es registraren també en els registres de les eixides, juntament amb les dels esclaus que marxaren cap a territoris islàmics. Però és curiós, així mateix, que les transaccions d'esclaus amb l'illa d'Eivissa, que també funcionà sovint com a port de connexió i punt d'aturada envers el Magreb, sí que s'anotessin, la majoria, en els passatges de sarraïns, a l'espera, suposadament, que paguessin els drets de sortida a la pitiüsa.²²⁴ Menció especial mereixen, en canvi, els que des de Mallorca foren reexportats a l'illa de Menorca. En aquest cas, sí que sembla que el mercat menorquí es podria haver configurat com a subaltern per donar sortida a alguns captius presents a l'illa major.²²⁵ Aquests, però, com que es traslladaven a l'interior del mateix regne de Mallorca i sense l'objectiu d'abandonar les terres del rei, no haurien satisfet cap taxa que permetés

²²³ Salicrú i Lluch, «¿Captiores o mediadores?», 49–69. Sobre aquesta qüestió, vegeu, a més, l'apartat “Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada”.

²²⁴ Vegeu l'apartat “Mallorca com epicentre de les transaccions i escala envers el Magreb”.

²²⁵ Jaume Sastre, a través de l'estudi dels protocols notariais mallorquins, evidencià que el principal proveïdor d'esclaus de Menorca era l'illa de Mallorca. Jaume Sastre Moll, *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la Menorca medieval* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1995), 103. I, a través de les mateixes fonts, O. Vaquer també documentà trasllats d'esclaus de Mallorca per vendre'ls a Menorca. Vaquer Bennàsar, *L'esclavitud a Mallorca*, 68.

localitzar-los. Sortirien a la llum gràcies a la detenció general que fou periòdicament decretada durant el regnat del Magnànim i que prohibia que cap embarcació abandonés l'illa de Mallorca sense el permís del lloctinent. Casualment, algunes d'aquestes llicències foren concedides a persones que traslladaren els seus captius a l'illa de Menorca per revendre'ls. Les notícies d'aquests, presents precisament en els registres de guiatges, queden circumscrites als períodes de vigència de la prohibició, però permeten fer-nos ja una idea d'una pràctica fins aleshores invisible a través dels impostos de sortida de musulmans. I, molt important, contenen les notícies de la totalitat d'esclaus que s'hi traslladaren, fins i tot d'aquells que, per no ser musulmans, resten invisibles en les treballades fonts fiscals de sortida i passatge de sarraïns. En aquest sentit, l'illa de Menorca deuria tenir un major accés a les preses musulmanes, per arribada directa de botins corsaris, però potser restava més allunyada dels corrents de distribució de captius provinents del Mediterrani oriental.

El febrer de 1430, el governador de Mallorca notificava al batlle d'Alcúdia que havia atorgat llicència a Joan Marçal, de l'illa de Menorca, i a Simó Rovira, ciutadà de Mallorca, perquè es traslladessin a Menorca amb una esclava tàrtara de Simó, anomenada Elena, per tal de vendre-la. Just un mes després, fou Gabriel Cursach, menor de dies, d'Alcúdia, el que s'embarcà cap a Menorca per vendre un esclau.²²⁶ El març rebé el permís Guillem Gual, habitant d'Inca, per passar a Menorca i vendre el seu esclau, Jaume, mingrelià, i l'abril del mateix any, el rebé Bernat Coll, habitant d'Inca, per enviar el seu captiu rus anomenat Jordi a l'illa de Menorca.²²⁷ El març de 1442 rebé llicència Arnau Maiol per viatjar a Menorca juntament amb Antoni Rigolf i un esclau de Miquel Miralles, tots habitants de Montuïri. Miquel li havia encomanat l'esclau rus, anomenat Nicola, a Arnau, per tal que se l'emportés a vendre a Menorca. També s'hi traslladà Jaume Vallterra, de Sineu, amb un esclau seu sarraí anomenat Miquel, per tal de baratar-lo o vendre'l.²²⁸ En canvi, el juliol del mateix any fou Andreu Domènech, de Valldemossa,

²²⁶ ARM, AH 114, 26v. 15 febrer 1430 i 35r. 3 març 1430. Aquestes referències no es troben en els guiatges, sinó en la correspondència del governador, ja que no s'han conservat els guiatges dels anys '20 i '30 del segle XV.

²²⁷ ARM, AH 124, 73r. 5 abril 1437; AH 125, 52r-v. 20 març 1437.

²²⁸ ARM, G8, 95v. 2 març 1442 i 97r. 10 març 1442.

qui es dirigí a l'illa menor amb un esclau rus anomenat Jordi, de 35 anys d'edat, amb la mateixa intenció.²²⁹

És interessant que, més enllà de l'estricta redempció, el sector mercantil en general, i no només mallorquí, sí que s'instituí com a intermediari per antonomàsia, ja que el captiu representava una mercaderia més del transport de béns amb els quals traficaven i especulaven d'un lloc a l'altre del Mediterrani. Per tant, no només configurarien la baula necessària entre els familiars del captiu i els seus propietaris i, per tant, una peça clau en els processos de redempció, sinó també, per què no, entre compradors i venedors, en el trànsit mediterrani de preses a la recerca de nous mercats on donar-los una sortida avantatjosa. Un rol de vegades difícil d'endevinar a través de les fonts, però que ha estat vivament identificat per R. Salicrú i Lluch en constatar que, en la presentació dels captius a la batllia general de València per autoritzar-los com a preses legítimes, molts arribaven de la mà de mercaders-mediadors, mentre que aquests no apareixen entre els professionals que posteriorment compraven aquells esclaus novament introduïts en el mercat.²³⁰

2.10. Les procedències dels patrons en els viatges Mallorca-Magreb

Els captius que emprendrien el viatge cap a la llibertat des de l'illa mallorquina aprofitarien els habituals corrents de connexió mercantil entre el món cristià i el món islàmic, garantits per companyies de mercaders que es valien del noliejament d'embarcacions de diversos tipus i, també, de diversos orígens. Els vaixells en els quals s'embarcaren els musulmans no semblen, però, correspondre a la mateixa tipologia d'aquells que reberen un permís per al seu desplaçament cap a terres islàmiques. La informació extreta dels guiatges i de les eixides de sarraïns resta, com ja succeïa amb les ciutats de destinació dels trajectes, complementària.

De la mateixa manera que els orígens i la procedència dels captius, les fonts ofereixen aleatòriament la informació referent a la pàtria dels patrons i de les embarcacions que, des de Mallorca, emprenien el trajecte fins al Magreb. Segons aquestes dades, a part del conjunt de navilis dels quals no es pot endevinar l'origen amb

²²⁹ Ibidem, 112r-v. 16 juliol 1442.

²³⁰ Salicrú i Lluch, «¿Captiores o Mediadores?», 60.

precisió, foren els mallorquins – embarcacions propietat o amb el patronatge de persones de Mallorca – els que protagonitzaren un major nombre de viatges envers aquelles terres.²³¹ Una evidència que aniria perfectament d'acord amb el gelós monopoli o, si més no, la marcada preferència, que els mercaders mallorquins obtingueren ja als inicis de la dominació cristiana de l'illa per sobre dels mercaders estrangers en l'empresa dels tràfics comercials cap als sultanats nordafricans.²³² No obstant les tradicionals usances, els representants del regne continuarien sol·licitant encara al segle XV la renovació del privilegi que els permetia, des d'antany, la supremacia en aquests contactes.

El juliol de 1419 Alfons el Magnànim acceptà la petició dels jurats de la ciutat i regne i atorgà en forma de privilegi o llei paccionada que els mercaders estrangers residents a les seves terres per qüestions comercials no poguessin exercir la mercaderia, per si o per altri, *en terres de Barbaria: d'Alguarb, Marroc, Platges, Xarch, Tirimsè, seguint la costa fins a Egipte, ni ab el regne de Granada*, sota la pena de confiscar-los les mercaderies i cedir-les de bona guerra, la meitat als ocupants de la nau infractora i l'altra meitat, al rei. Els concedien solament tres mesos perquè els estrangers residents a les terres del rei poguessin extreure les mercaderies que posseïen a Granada o Barbaria. D'aquesta manera, el monarca prolongava a totes les seves terres la prohibició aplicada històricament al regne de Mallorca i que contenia:

No permatents que als cuns mercaders stransys de nostres certes terres e regnes e senyories en aquells mercantívolment stants o fora aquelles, per si ne per altres, de les terres, ports e plages de nostres regnes, terres e principat, ab als cuns navilis o vexells marítims, gossen ne presumesquen mercantívolment trametre als cuns béns, robes e mercaderies a algunes terres o lochs de la costa de Barbaria, terre

²³¹ Trobam la nau de Nicolau Robert; la nau de Joan Fuster; la galera de Pau Sureda; la galiota d'Antoni Nacra i Gregori Escarp; la nau de Joan Arquer; la galera de Llätzer de Lloscos; la galera patronejada per Jordi de Pacs, mercader; la galiota d'Antoni Puigdorfilà, donzell; la galiota de Joan Bertran; la galera de Tomàs Tomàs; la galera de Joan Descatllar; la nau de Lluís Bellviure; la nau de Rodrigo de Sant Martí; la galera de Bernat de Pacs; la nau de Francesc Bellviure; la naveta de n'Arrufat; la nau patronejada per Guillem Albanell i la caravel·la de Pere Pardo. Vegeu el quadre adjunt. Els guiatges mostren amb menys freqüència l'origen explícit dels mercaders o patrons mallorquins.

²³² Les butlles de Gregori IX (1241) i Innocenci IV (1247) dispensaren els pobladors de Mallorca de la interdicció del comerç amb l'Islam, a excepció dels productes vedats, arran de la forta dependència dels recursos exteriors a l'illa. E. K. Aguiló, «Franqueses y privilegis del Regne. Apèndix II. Privilegis y butles pontificies», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 6 (1895-1896), 129-130; Antoni Riera Melis, *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1986), 51, nota 1.

de moros, del regne de Marrochs e Alguarb inclusivament, fins a la terra del soldà dita Egipta, exclusivament, ne en les terres del regne de Granada.²³³

Una restricció semblant, pensada sobretot per contenir el sector italià, es podria veure fàcilment esquivada a través de l'emissió de llicències als mercaders estrangers que es mereixessin tal beneplàcit. És en aquest vessant on el regne mallorquí en sortí doblement beneficiat ja que, en compensació pel préstec de galeres que la Universitat de Mallorca proporcionà al monarca pel seu passatge a Sicília, aquest es comprometé, durant 10 anys, a no atorgar llicències que permetessin evadir el dit privilegi. Una promesa que, a jutjar per les eixides de sarraïns, sembla que es degué complir, ja que no apareix cap embarcació susceptible de ser estrangera entre els anys 1419 i 1429, tot i que la publicació que novament es feu del decret el 1428 indueix a pensar que, probablement, no es respectà al peu de la lletra.²³⁴

El vet del mercadeig dels estrangers amb el Magreb fou reprès el 1431 per mitjà d'una carta del Magnànim al governador de Mallorca, que ordenava el retorn a l'aplicació de les mesures de 1419 per deu anys més; mesures proteccionistes que foren novament aplicades al 1453, aquesta vegada acceptant que els estrangers poguessin carregar una cinquena part del total del tràfic a Barbaria.²³⁵ El compliment d'aquests preceptes és fàcilment rastrejable a través dels guiatges i de les eixides de sarraïns, on l'aparició d'embarcacions estrangeres se situa abans de 1419 i després de 1429 i de 1431-1441.²³⁶ En canvi, en els períodes en què la normativa permeté l'accés d'altres mercaders no connacionals al circuit comercial amb els sultanats, el tràfic

²³³ ARM, EU 3, 217r-218v. 27 juliol 1419; ARM, AH 422, 199r-200r. 22 setembre 1419. Episodi documentat a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca», 131, i citat també a Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes», 488, especificant solament la particularitat mallorquina, sense destacar que el privilegi incloïa les altres terres del rei. Cfr. Silvana Fossati Raiteri, «Privilegis genovesos a les terres catalano-aragoneses en els primers vint anys del segle XV i l'impost dels tres diners per lliura», en *Estudios d'Història Medieval. Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, vol. V (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1972), 103-113.

²³⁴ ARM, AH 423, 82r. 27 gener 1428.

²³⁵ Macaire, *Majorque et le commerce*, 398. Síntoma de les dificultats d'aplicació pràctica d'aquestes normatives podria ser la reiteració de la prohibició que la reina Maria es veié obligada a fer el 1436. Santamaría Arández, «El reino de Mallorca», 132. Cfr. Maria-Mercè Costa, «La pau del 1428 i els mercaders genovesos de la Corona d'Aragó», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 562.

²³⁶ Cal tenir present que totes dues fonts resulten especialment il·lustratives pel que fa al tràfic amb els sultanats islàmics, però la inexistència de mercaders estrangers en aquesta ruta no seria equivalent a una menor presència d'aquests sectors en la vida comercial mallorquina, que podria desplegar-se en les connexions amb territoris cristians, tal i com mostren els protocols notariais. Vegeu diversos exemples a Macaire, *Majorque et le commerce*, 367, 384-385, etc.

d'embarcacions italianes i, sobretot, d'aquelles genoveses, resultà bastant freqüent. Els italians representen el sector estranger més actiu en els tràfics entre Mallorca i el Magreb, d'aquí que els genovesos residents a Mallorca, un dels sectors més beneficiats per aquells intercanvis, contestessin enèrgicament a l'esmentat privilegi.²³⁷

Les relacions entre els mercaders de la Corona d'Aragó i els de la península italiana havien estat, des d'anys enrere, sempre complexes, ambigües i, fins a cert punt, contradictòries. Sense anar més lluny, poc més d'una dècada abans que el Magnànim acordés limitar les seves accions comercials des de les terres catalanoaragoneses, en el parlament de 1401 les ciutats de la Corona concordaren l'expulsió dels italians residents; una iniciativa encapçalada per la ciutat de Barcelona i que restà vigent només fins a l'any següent.²³⁸ Un cop revocada l'expulsió, se'ls permeté la residència solament a les ciutats de Barcelona, València, Mallorca, Tortosa, Perpinyà i a l'illa d'Eivissa – fora d'aquests centres només podrien comercialitzar llana i ja esquilada – a canvi d'un pagament de 3 diners per lliura sobre els béns que comercialitzessin a les terres del rei.²³⁹ Els jurats de Mallorca foren dels primers en abandonar el front proteccionista el 1402 i permetre la residència als mercaders italians, mentre que el 1419 sol·licitaren al rei que, tot i consentir la seva presència, limités llurs accions comercials per tal d'afavorir els seus propis súbdits.

El col·lectiu genovès gaudia d'antigues i importants relacions comercials amb els territoris de la Corona, estipulades en base a uns acords que des del segle XII preveien l'exempció d'impostos mutus: de genovesos en territori catalanoaragonès i de mercaders de la Corona en territori lligur. D'aquí que, juntament amb els pisans, fossin un dels col·lectius exclosos de les deliberacions de 1401; mentre que els venecians i els piemontesos s'afanyaren a debatre la llur consideració d'italians per tal de defugir dels límits de l'expulsió.²⁴⁰ De fet, només els mercaders lligurs, amb companyia dels venecians, discutiren l'aplicació de la taxa dels 3 diners per lliura, de la qual sembla que obtingueren excusacions parcials, almenys durant les treves entre la Corona d'Aragó i

²³⁷ ARM, EU 3, 218v-222r. Citat també a Santamaría Arández, «El reino de Mallorca», 131.

²³⁸ Sobre aquesta qüestió vegeu l'apartat "El parlament de 1400".

²³⁹ Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 415-419. En general, vegeu tot aquest article respecte a les vacil·lacions de les ciutats de València i de Mallorca envers l'acceptació dels mercaders italians al llarg dels segles baixmedievals.

²⁴⁰ *Ibidem*, 408, 411, 428 i 430-431.

Gènova de 1413 i de 1417.²⁴¹ Resulta lògica, aleshores, la seva reacció el 1419, en veure's, aquesta vegada sí, inclosos en el privilegi que limitava els contactes dels italians amb el Magreb. Una mesura, per altra banda, no contemplada en el tractat de pau signat entre el rei d'Aragó i la República de Gènova just dos anys abans i que, curiosament, ha passat per alt a les màximes referents sobre aquest tema.²⁴²

De totes les terres del rei d'Aragó, la seva presència fou particularment significativa a Mallorca, on ja a l'època islàmica obtingueren avantatges de comerç, que foren posteriorment ratificades per Jaume I el 1233. Els genovesos convertiren l'illa en el punt clau de connexió entre Gènova i el nord d'Àfrica, Granada, Sevilla i, més tard, Flandes i les ciutats atlàntiques.²⁴³ Encara en el segle XV es poden resseguir tals connexions, interrompudes periòdicament a causa del corrent estira-i-arronsa en les relacions polítiques entre totes dues potències mediterrànies.²⁴⁴ Durant la primera meitat del Quatre-cents, les embarcacions genoveses apareixen cobrint els trajectes entre l'illa mallorquina i València, Granada i Barbaria, curiosament en els períodes en què existia una treva o pau puntual entre el rei d'Aragó i la Superba: entre 1413 i 1418, i entre 1445 i 1448 (anys en que no estava vigent la prohibició esmentada anteriorment).²⁴⁵ Altres embarcacions, identificades clarament com a italianes,

²⁴¹ Vegeu *Ibidem*, 423 i 444; Jose Camarena Mahiques, «Tratado de paz entre Aragón y Génova en 1413», *Fuentes de Historia Medieval* 1, núm. 3 (1952): 128; Fossati Raiteri, «Privilegis genovesos», 107-109; Eadem, «Genova nei trattati di pace con l'Aragona nella prima metà del secolo XV: aspetti politici ed economici», en *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. III, 1990, 437-439; Eadem, «La pace del 1417 tra la Repubblica di Genova e il regno di Aragona», *Saggi e Documenti* I (1978): 491. Tot i la parcial exclusió dels genovesos de l'anomenat "dret italià", sembla que els venecians, molt menys nombrosos en terres de la Corona, encara en sortiren més perjudicats: Silvana Fossati Raiteri, «L'ambasciata veneta del 1413 al re Ferdinando di Aragona e il "dret italià"», en *Omaggio a Guerrieri-Crocetti* (Gènova, 1971), 295-296.

²⁴² Ni M. T. Ferrer i Mallol, ni S. Fossati Raiteri esmenten en els seus estudis el vet al comerç dels estrangers amb Barbaria de 1419. Vegeu les referències a la nota anterior.

²⁴³ Ferrer i Mallol, «Els italians a terres catalanes», 433; Charles-Emmanuel Dufourcq, «Aspects Internationaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age», *Mayurqa* 11 (1974): 9-10; Georges Jehel, «La place de Majorque dans la stratégie politique et économique de Gênes aux XIIème et XIIIème siècles», en *XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó, I* (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1989), 104-107; Álvaro Santamaría Aránz, «La reconquista de las vías marítimas», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980), 55-56.

²⁴⁴ Des la conquesta de Sardenya a l'inici del segle XIV, les colònies genoveses a les ciutats de la Corona foren molt poc estables. En temps de guerra oberta se suspenien les relacions directes – tan sols l'intercanvi de productes essencials continuava sovint per mitjà de tercers –, les quals es reprenien en temps de pau. Vegeu Ferrer i Mallol, «Els italians a terres catalanes», 435.

²⁴⁵ Els registres de guiatges afegeixen sis viatges a Tunis, Honein, Bona, Bugia i Alger per part de les naus patronejades pels genovesos Benet Cavaller, Pere Squarciafico, Joan Palomar, Gregori Testadoro, Benet Inpus i Benet Gippo que no apareixen a les eixides de sarrains, potser perquè no en devien portar. Sí que en transportaren, en canvi, la nau de Polo Italià, cap a Màlaga; la nau de Lluís Lavia, envers Tunis; la nau

connectaren Mallorca amb el nord d'Àfrica, sempre en quantitats menors als vaixells locals, encara que no es faci explícit el seu origen.²⁴⁶ Al cap i a la fi, el port mallorquí representava la porta al Magreb pel mercat italià en general, no només pels genovesos, tal i com ho demostra la documentació d'una de les companyies mercantils més importants del període: la dels florentins Datini.²⁴⁷ Es distingeixen igualment les naus venecianes, molt menys en quantitat respecte a les genoveses, però també ho era la colònia dels mercaders venecians a la Corona, encara que la Muda que es dirigia des de la Sereníssima fins a Flandes solia aturar-se en alguna de les ciutats catalanoaragoneses: Mallorca, Eivissa, Barcelona, i també Alacant, Palamós o Cotlliure.²⁴⁸ D'acord amb els habituals trajectes dels estols venecians, el mercader mallorquí Joan de Bas envià un captiu seu cap a Màlaga i Almeria, a través de la nau del venecià Luco Longo, que es dirigia cap a València el 1411. Menys habitual és la constatació de viatges protagonitzats per patrons venecians des de Mallorca cap al Magreb: fou el cas de la nau veneciana

de Joan Serreasto, que es dirigia a València; la nau d'Esteve Doria, que també anava a Tunis, i la nau d'en Gentil, en direcció cap a Barbaria; tots ells genovesos. Vegeu l'apèndix "Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)" i López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 257-259, per als guiatges entre 1410 i 1419. En canvi, la presència de genovesos a Mallorca cobrint altres rutes, com la de Flandes, no s'interrompí durant la resta del període, tal i com ho testimonien els protocols notariais. Santamaría Arández, «La reconquista de las vías», 85-87. Cfr. Barceló Crespí i Ensenyat Pujol, *Flandes i la Mallorca medieval a través dels Ponts*.

²⁴⁶ L'agost de 1413 la nau de Filippo Strada emprengué un viatge que des de Mallorca s'aturava a Bona i a Tunis, mentre que el novembre del mateix any la nau de misser Filippo Florent (florentí?) es dirigí a Alcoll. El juny de 1444, en canvi, fou la nau de Marco Polo la que partí cap a Bugia. Per la cronologia en què es registren aquestes sortides, es podria tractar fàcilment d'embarcacions genoveses.

²⁴⁷ Ho demostren els estudis de: Angela Orlandi i Coral Cuadrada Majó, «Ports, tràfics, vaixells, productes: italians i catalans a la Mediterrània baixmedieval», *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 3-48; Ingrid Houssaye Michienzi, «Relazioni commerciali tra la compagnia Datini di Maiorca e le città del Maghreb tra fine Trecento e inizio Quattrocento», en *Mercatura è arte: uomini d'affari toscani in Europa e nel Mediterraneo tardomedievale*, ed. Sergio Tognetti i Lorenzo Tanzini (Roma: Viella, 2000), 149-178; Cuadrada i López, «Comercio atlántico y operadores económicos», 127 i nota 38. Sobre les companyies de mercaders italians a Mallorca vegeu també Sevillano Colom, «Mercaderes y navegantes», 496-498. I, sobre els d'origen toscà, en concret, el recent article de Maria Barceló Crespí, «Algunes dades sobre els toscans a la ciutat de Mallorca en els darrers temps medievals», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 75 (2019): 101-121.

²⁴⁸ Ferrer i Mallol, «Els italians a terres catalanes», 461-465. Mallorca funcionava com a etapa de la Muda veneciana a l'inici del segle XIV (Marcel Durliat i Joan Pons i Marquès, «Recerques sobre el moviment del port de Mallorca en la primera meitat del segle XIV», en *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Madrid, 1959), 352-353; Francisco Sevillano Colom, «De Venecia a Flandes (vía Mallorca y Portugal, siglo XIV)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 33 (1968): 1-33; María Dolores López Pérez, «La presencia mercantil italiana en Mallorca a través de los registros de lezdás (1373)», en *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1994, 133-148), i almenys fins al tombant del segle XV, quan els obstacles al comerç italià mogueren gran part de les activitats venecianes de Mallorca cap a l'illa d'Eivissa (Orlandi i Cuadrada, «Ports, tràfics, vaixells, productes», 16; Houssaye, «Relazioni commerciali», 165).

“Santa Maria” que, patronejada per Luco Contarini, feu un viatge a Tunis el 1441 i la nau del venecià Pere Simularcha, que es dirigí cap a Alger el 1448.²⁴⁹

Després dels italians, els patrons castellans representen el segon grup estranger que assegurava més connexions entre Mallorca i el Magreb, però també amb Granada, Castella i Eivissa.²⁵⁰ La presència dels castellans i, sobretot, dels bascos, en territoris catalanoaragonesos durant els segles baixmedievals ha estat ja ben documentada. De fet, a partir del segon quart del segle XV esdevenen els “transportistes” bàsics pels catalans. El seu rol s’insereix en el conjunt d’activitats marítimes que asseguraven la subsistència de les places de la Corona a Sardenya, així com en l’aportació de capital humà i naval que garantia els tràfics dels catalans amb els seus principals centres de comerç.²⁵¹ Presents de manera més assídua a la capital mallorquina a partir de les

²⁴⁹ Aquests dos darrers exemples apareixen en els registres de guiatges, mentre que el trajecte de Luco Longo cap a València es documenta a les eixides de sarraïns. Vegeu els apèndix “Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)” i “Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)”. Arran de les restriccions del comerç italià amb les terres nordafricanas, alguns es valien de la mediació de jueus conversos per col·locar en naus mallorquines els seus productes i després comprar-ne de magrebins. Houssaye, «Relazioni commerciali», 175.

²⁵⁰ Els viatges dels castellans documentats es resumeixen en els següents: la nau de Rodrigo Cossero, que es dirigí a Màlaga el 1413; la de Joan Pérez d’Olivarri, que es traslladà a Alcoll el mateix any; la de Pere Vidal, que l’any següent anà cap a Tunis; la d’Alfonso Castella, que el 1418 posà rumb a Eivissa i la del biscaí Fernando (o Ferrando) de la Quadra, que sortí de Mallorca cap a Tunis el juny de 1444. De tots aquests, només el darrer obtingué un guiatge del lloctinent per efectuar el viatge, a més del trajecte que efectuà la nau patronejada per Juan Rodríguez de Villas a Tenes el 1411 o el que Gonzalo Sánchez protagonitzà a Tedelis el mateix any, així com el del lleny patronejat per Juan de Valladolid cap a Barbaria el 1414; el de la nau de Juan Ortiz cap a Orà i Honein el mateix any o el del patró Gonzalo Sánchez l’any següent cap a Orà. A part d’aquests, altres embarcacions i patrons són susceptibles de ser considerats també com a castellans: seria el cas del lleny d’en Valladolid, que efectuà un trajecte a Alcoll el 1413, o de la nau de Joan Rodríguez, en la qual Alfonso Gomis, castellà, envià un captiu seu cap a Sevilla el juny de 1413. Vegeu els apèndix “Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)” i “Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)”, i López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 257-259, per als guiatges entre 1410 i 1419. La presència dels biscaïns a Mallorca a la segona meitat del segle XV ha estat ja documentada per Maria Barceló Crespí, «La presència de biscaïns a la Ciutat de Mallorca (1450-1521)», en *El regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)* (Palma: Institut d’Estudis Baleàrics, 2008), 159-178.

²⁵¹ Jacques Heers, a més de destacar el rol dels patrons i mariners – més que dels mercaders – castellans en el Mediterrani occidental durant els darrers segles baixmedievals, ja destacà el port de Mallorca com el seu àmbit d’acció preferent dins de la confederació catalanoaragonesa (Jacques Heers, «Le commerce des Basques en Méditerranée au XVe siècle (d’après les archives de Gênes)», *Bulletin Hispanique* 57, núm. 3 (1955): 314), paper posteriorment corroborat per María Dolores López Pérez (*La Corona de Aragón y el Magreb*, 301) i que pot ser comprovat a Santamaría Aránz, «La reconquista de las vías», 91-98. Cfr. Mª Teresa Ferrer i Mallol, «Los vascos en el Mediterráneo medieval. Los primeros tiempos», *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 4 (2003): 115-128. Per altra banda, pel que fa al rol dels castellans en el cors, vegeu María Teresa Ferrer Mallol, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000) i Eadem, «Corsarios vascos en el Mediterráneo medieval (siglos XIV-XV)», *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 5 (2006): 95-110, mentre que remet a l’article de Carles Vela i Aulesa, «Naves y marinos vascos en Barcelona a partir de los registros de cosas vedades (1438-1449)», *Itsas Memoria. Revista de Estudios*

darreres dècades del segle XIV, es dedicaren a assegurar les rutes entre l'illa i el Magreb posant embarcacions castellanques a disposició dels operadors mallorquins i de patrons castellans, probablement ja experimentats en aquelles rutes, en naus mallorquines.²⁵²

Tot i la probable manca de dades dels registres estudiats, com ja succeïa amb les embarcacions italianes, és possible que la prohibició decretada pel comerç d'estrangers amb les terres islàmiques estigui al darrera del motiu pel qual els viatges dels castellans es concentraren en època de Ferran I i els primeríssims anys de govern d'Alfons el Magnànim i, posteriorment, a partir dels anys '40 del segle XV. Durant les dècades dels '20 i '30 la navegació des de l'illa mallorquina cap al nord d'Àfrica sembla haver estat reduïda a les embarcacions connacionals, símptoma del creixent clima bèl·lic que envaï les aigües del Mediterrani occidental arran de les intencions expansionistes del Magnànim. Aquestes implicaren la mobilització de grans contingents marítims de guerra capaços, per una banda, d'espardir la navegació estrangera, sobretot d'aquelles embarcacions pròpies de les potències amb les quals Alfons havia obert una confrontació directa, com és el cas de Gènova i Castella, però per altra banda, també substituir-les en l'aprovisionament d'embarcacions per a uns trajectes que havien d'assegurar i protegir més que mai el comerç entre totes dues riberes.

En qualsevol cas, resulta freqüent la presència en el port mallorquí de vaixells provinents de les altres dues ciutats de la Corona que mantenien un major nombre d'intercanvis amb les places del nord d'Àfrica: València i Barcelona. La seva assiduitat ja quedava senyalada en els registres de guiatges, que justificaven el paper de l'illa mallorquina com a escala o punt de suport prioritari en els trajectes cap al Magreb central o oriental, sobretot per a les embarcacions catalanes o per les que partien d'aquelles costes.²⁵³ Les sortides de captius de Mallorca corroboren aquesta dinàmica i fins i tot augmenten el nombre de patrons catalans i de trajectes que des de Barcelona, o Catalunya en general, recalaren al regne de Mallorca i allà embarcaren esclaus que foren transportats al nord d'Àfrica. A més, proporcionen informació sobre alguns viatges des de l'illa a les ciutats de València i Barcelona, que en els guiatges són gairebé

Marítimos del País Vasco 3 (2000): 629-648, per a la qüestió de la presència de mariners castellans en general en els territoris de la Corona.

²⁵² Cuadrada i López, «Comercio atlántico y operadores económicos», 140-141; López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 302.

²⁵³ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 299-230.

inexistents, ja que a partir del segle XV contenen bàsicament les llicències cap a “terres de moros”,²⁵⁴ encara que les referències siguin igualment parcials i especifiquin només els trajectes que implicaren el trasllat de captius des de l’illa balear major.²⁵⁵ Les destinacions ofertes per aquestes noves dades no són numèricament prou significatives com per desdir o qüestionar les àrees d’inversió preferent per part dels operadors valencians i barcelonesos, assenyalades per la historiografia tradicional, ja que els viatges que contenen cobreixen l’àrea del Magreb més central, des d’Orà fins a Tunis. En tot cas, sí que valdria per confirmar el rol de l’illa mallorquina com a escala prioritària en aquests trajectes, per part d’embarcacions de dins i fora de la Corona.

Més anecdòtica també fou la presència a Mallorca d’embarcacions sardes i provençals, prolongant la situació que es mostrava ja en el segle XIV.²⁵⁶

²⁵⁴ Entre 1440 i 1455 es registraren solament dos guiatges la destinació dels quals no eren les terres islàmiques del nord d’Àfrica: el de la nau patronejada pel niçard Jaume Andreu, per fer un viatge d’anada i tornada des de Mallorca a Eivissa l’11 de setembre de 1441, i l’atorgat al mercader de Mallorca Joan Bertran per anar a València el 24 de gener de 1452. Vegeu l’apèndix “Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)”.

²⁵⁵ Els guiatges comptabilitzaven trenta viatges de nou patrons catalans des de Mallorca al Magreb, xifres que es veuen augmentades per la suma de dotze trasllats protagonitzats per deu patrons de Catalunya cap a Tunis, Bugia, Alger i Orà presents en les eixides de sarraïns. Entre les embarcacions barceloneses que feren una primera etapa a l’illa abans de dirigir-se al Magreb apareix la galiota armada d’Antoni Gil, la galera d’Eloi Oms, la caravel·la de Domingo Ferrer, la caravel·la de Joan Carbó, la nau de Lluís Salmons, la nau d’en Soldevila i la nau d’Antoni Gilet (probablement sigui l’anterior Antoni Gil). Els cinc viatges que els patrons valencians emprengueren des de Mallorca cap al Magreb també es veuen complementats per cinc trajectes més gràcies a les dades de les eixides de sarraïns, concretament: el de la galera de València patronejada per Tristany Joan a Tunis, el de la nau d’Esteve Llopart a Bugia, el de la galera de Joan de Corrella a Barbaria i els dos viatges de la nau d’en Pertusa, el 1455 i 1456, a Tenes i Alger. De tots aquests, només el viatge a Orà emprès pel patró barcelonès Lluís Salmons el desembre de 1442 apareix en tots dos registres de guiatges i d’eixida de sarraïns. La barca de n’Antoni Llaurador portà un captiu a Barcelona el 1421, així com també la nau d’en Salvador el 1448, mentre que la barca d’en Geronella es dirigí a Barcelona el 1420 i el 1426. En canvi, la barca o coca d’en Bosch de Catalunya s’embarcà des de Mallorca a València el 1436 i la mateixa direcció tengué la barca d’Esteve Gili el 1442. Vegeu els apèndixs “Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)” i “Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)”, més els guiatges de 1410 a 1419 a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 257-259.

²⁵⁶ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 231. Mentre que en els guiatges a partir de 1440 es registren 2 partides de patrons de Càller i Niça, en concret la del niçard Jordi Andreu a Eivissa el 1441 i la del callerès Joan Moragues a Orà el 1445, a les eixides de sarraïns apareix només la nau de Guillem Canyelles, habitant de Castell de Càller, transportant un captiu del mercader mallorquí Tomàs Pardo a Tunis el novembre de 1436. Vegeu els apèndixs “Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)” i “Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)”.

2.11. Els tipus d'embarcacions que transportaren els captius

Possiblement és en l'estudi dels tipus d'embarcacions en les quals foren portats els captius a les seves terres d'origen allà on apareix no una complementarietat, sinó diferències substancials respecte a la panoràmica reflectida en els guiatges mallorquins. La tendència a l'ús d'embarcacions més aviat petites i aptes per a trajectes curts, com el lleny, la barca, el llaüt o la nau en els trajectes que connectaven Mallorca amb el Magreb és una de les característiques ressaltades pels guiatges del segle XIV.²⁵⁷ En les primeres dècades de la successiva centúria, les llicències atorgades pel governador a les embarcacions que es dirigiren a territoris islàmics assenyalen una tònica semblant a la del període anterior, amb una clara majoria d'embarcacions rodones i a vela i amb una minsa presència de vaixells a rem.²⁵⁸ Aquesta situació es modificaria a mitjan segle XV, quan baleners i sageties, sobretot, seguirien de ben a prop a una majoria de naus en els viatges al nord d'Àfrica; un canvi que Álvaro Santamaría interpretà com una modernització de la flota mallorquina,²⁵⁹ però que podria fàcilment respondre a necessitats circumstancials de defensa en el comerç entre tots dos territoris.

La coneguda parcialitat de la font dels guiatges ha pogut ser corroborada amb la informació extreta dels rics protocols notariais mallorquins sobre comandes comercials, assegurances marítimes, etc., que han modificat i ampliat la visió del comerç marítim amb els sultanats islàmics en el segle XV. Estudis com el de Pierre Macaire per a la primera meitat del segle i el d'Onofre Vaquer per a la segona meitat han complementat no només el número de viatges des de Mallorca, sinó també els agents participants i les embarcacions utilitzades. Això no obstant, Macaire continuà amb el discurs anterior i destacà la participació de naus rodones, de grans dimensions – sobretot de naus i coques –, tot relegant el paper de les embarcacions de rem, més presents com a destinatàries de patents de cors, a una posició ínfima en els intercanvis comercials.²⁶⁰

²⁵⁷ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 270-288.

²⁵⁸ Vegeu els guiatges des de 1410 a 1419 a López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 257-259.

²⁵⁹ Santamaría Aránz, «El reino de Mallorca», 135. Mentre que el registre G8, que conté els guiatges des de l'any 1440 al 1447, mostra un clar augment de les embarcacions a rem cobrint les rutes comercials amb el Magreb, un lleuger retorn a les embarcacions rodones es desprèn en els anys posteriors, segons el registre G9, que cobreix els anys entre 1448 i 1460, tot i que no apareixen guiatges més enllà de l'any 1455. Vegeu l'apèndix "Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)".

²⁶⁰ Macaire, *Majorque et le commerce*, 252-253.

Vaquer Bennàsar, en canvi, deduí que les caravel·les i els baleners foren les embarcacions que més apareixien en els contractes de noliejament de la segona meitat del segle XV i inicis del XVI.²⁶¹ Cap dels dos resultats anteriors ofereix un contrapunt adequat per comparar amb la informació dels guiatges, ja que contempnen el tràfic d'embarcacions en general i no només d'aquelles que tenien els països musulmans i, en especial, el Magreb com a destinació, tot i que les seves dades segueixen apuntant a Barbaria com la plaça que ocupa el primer lloc en tots els intercanvis que es mantenien des de l'illa mallorquina.²⁶² En qualsevol cas, aquests estudis han recalcat la poca o nul·la presència en aquests trajectes comercials de les grans embarcacions de rem, com eren les galeres i galiotes, més lleugeres i usades habitualment en les hostilitats per la seva capacitat ofensiva.²⁶³ D'acord amb aquests resultats, es conclouia que la navegació comercial amb el nord d'Àfrica es veié coberta fonamentalment per embarcacions rodones, propulsades a vela, de tipus nau, coca i caravel·la, i complementada per altres vaixells petits de rem, més prestats a l'ofensiva, dels quals destacaria el balener. Caldria esperar que fossin aquests els vaixells que garantissin el passatge de sarraïns cap als seus territoris d'origen, però la font de les eixides il·lustra una situació curiosament diferent.²⁶⁴

Els captius que des de Mallorca foren enviats al Magreb s'embarcaren, la majoria, en grans embarcacions de rem, galeres i galiotes, utilitzades comunament per a la guerra, propietat o sota el comandament d'altres personalitats mallorquines. L'ús d'aquests navilis seguiria tendències fàcilment relacionables amb la política bèl·lica del monarca aragonès durant la primera meitat del segle XV. Fins ben entrada la dècada dels '30, els vaixells que transportaren els captius musulmans des de Mallorca al Magreb

²⁶¹ Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim*, 53.

²⁶² Macaire, *Majorque et le commerce*, 413; Vaquer Bennàsar, *El comerç marítim*, 66-67.

²⁶³ Evidència que ja va ser posada de manifest pel segle XIV (López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 270) i és afirmada pels guiatges del segle XV, que assenyalen el viatge de només dues galeres i dues galiotes. Vegeu "Guiatges a embarcacions comercials (1440-1460)".

²⁶⁴ El potencial d'aquesta font per a l'estudi de la flota i la navegació mallorquina no ha passat per alt als historiadors, que l'assenyalen com a base dels seus estudis previs. Macaire la utilitza per calcular el temps que les embarcacions restaven al moll de Ciutat abans d'emprendre el seu viatge, fàcilment resseguible a partir de les dates que s'embarcaven els captius (*Majorque et le commerce*, 269-270); mentre que possiblement Vaquer Bennàsar hagi inclòs els tipus de vaixells que mostren les eixides als recomptes totals d'embarcacions conegudes entre 1448 i 1500, d'aquí que les galeres ocupin la quarta posició (*El comerç marítim*, 56). En qualsevol cas, no han indicat que la informació de les eixides contrasta amb la proporcionada pels guiatges i si se situa d'acord amb el que il·lustren els protocols notariais que tots dos autors han consultat.

no divergiren gaire dels mostrats en els guiatges. A part del viatge de la galera de València, patronejada per Tristany Joan a Tunis el 1424 i el de la galera de Joan d'Íxer a Orà el 1427, els trajectes estigueren assegurats per embarcacions rodones a vela: naus i coques, sobretot, però també barques i algun lleny.

La panoràmica canvià exponencialment a partir de la meitat de la dècada dels '30 i fins a la fi dels anys '40, quan, malgrat la constatació de viatges al nord d'Àfrica en naus i barques, la major part dels captius foren traslladats en galeres, galiotes o baleners. Aquestes embarcacions eren propietat o estaven patronejades per membres de les més altes esferes socials mallorquines. Precisament, J. Hinojosa va posar de manifest les mateixes característiques per a les embarcacions que, des de la capital valenciana, s'emportaven musulmans – lliures, esclaus o lliberts – cap a territoris islàmics durant aquelles dècades centrals del segle XV. A través de l'estudi dels guiatges que rebien tant mercaders musulmans que marxaven per qüestions de comerç, com lliberts que tornaven als seus territoris d'origen o eren intercanviats per cristians, destacà una recuperació de la iniciativa valenciana en aquelles rutes curiosament a partir de 1430, en què el transport es veié acaparat per galeres armades explotades per la noblesa o la pròpia ciutat.²⁶⁵ I, tot i que l'autor explicà aquest canvi per la *imitación de modelos florentinos o venecianos, que hacían de esta embarcación su preferida, a la vez que pudo ser una respuesta por parte de la Ciudad y los nobles a la falta de iniciativa de los mercaderes*,²⁶⁶ resulta coherent relacionar-ho amb l'aprofitament dels efectius mobilitzats pel Magnànim per a les seves empreses mediterrànies.

Des de Mallorca, una de les galeres que protagonitzà més viatges entre 1436 i 1444 fou la del ja ben conegut Pau Sureda, ciutadà de Mallorca, lloctinent de la governació el 1458,²⁶⁷ i armador d'una galiota, juntament amb els donzells Pere i Jordi de Sant Joan, que patronejaria el mariner Jaume Pasqual.²⁶⁸ Però probablement els captius s'embarcarien en la galera que Pau Sureda armà en servei del rei el 1436 i per la qual obtingué les prerrogatives pròpies de les armades reials, entre elles el guiatge a

²⁶⁵ Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 117-118; Idem, «De la esclavitud a la libertad», 462. R. Sixto també constatà que el 40% dels musulmans que abandonaren la ciutat de València entre 1428 i 1432 s'embarcaren en galeres armades, *con los mismos "corsarios" cuyo negocio era la captura de musulmanes*. Sixto Iglesias, «Emigrantes musulmanes y cautivos», 364.

²⁶⁶ Hinojosa Montalvo, «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada», 118.

²⁶⁷ ARM, AH 679, 111v. 18 abril 1458.

²⁶⁸ ARM, AH 119, 175v-176r. 5 setembre 1433; ADM, MSL/324 bis, 36r-v. 10 maig 1434.

tots els tripulants que decidissin embarcar-s'hi. Ho testifiquen un seguit de cartes que fan referència als guiatges obtinguts per alguns homes de Mallorca que s'hi acordaren, i per la potestat que li atorgà el rei perquè pogués capturar els que fugien sense prestar els serveis que havien jurat.²⁶⁹

De la mateixa manera que Pau Sureda, Llàtzer de Lloscos aquell any armà la seva galera en servei del rei, per la qual rebé el guiatge propi de les armades reials, i en la qual segurament foren transportats els 13 captius que Gabriel Bellviure enviaria a Tunísia a l'abril de 1437.²⁷⁰ Pel que fa a Jordi de Pacs, mercader, ciutadà de Mallorca i membre d'una de les famílies més influents de l'illa, estava familiaritzat amb el tràfic mercantil amb el nord d'Àfrica, des d'on feu portar diverses vegades blats, a la vegada que consta com a patró d'una galera que el 1438 transportà un captiu a Bugia.²⁷¹

Joan Bertran era, en canvi, d'origen barcelonès, identificat a la vegada com mercader de Mallorca i ciutadà de Barcelona, casà amb Esclarmonda, filla de Perot Pardo, la major contribuent a la talla de 1478.²⁷² Com a gran inversor en tràfics mercantils, les fonts el situen com a víctima de diversos atacs corsaris en aquells anys, concretament el 1437, quan perdé totes les mercaderies que havia embarcat en la galiota de Joan Penedès, que fou atacada per galeres magrebines quan anava a Alcoll,²⁷³ i anys més tard, el 1442, quan la nau castellana que havia noliejat juntament amb el ciutadà de Barcelona Guillem Alegre fou presa per una nau de genovesos prop de Sardenya i acabà segrestada per la cort de Càller.²⁷⁴ Durant els anys '50, les fonts li atorguen un paper rellevant en el transport per al subministrament de blats a Mallorca, provinents tant de Sicília com, sobretot, del Magreb. En un d'aquests trajectes, els jurats del regne li prestaren fins i tot la nau del rei per tal que es dirigís a Tenes a la recerca de forments.²⁷⁵ És en aquests moments quan la font de les eixides documenten el transport

²⁶⁹ ARM, AH 122, 154v. 14 juliol 1436; AH 123, 136r. 14 juny 1436; ARM, AA 221, 63r-v. 28 gener 1437.

²⁷⁰ ARM, AH 123, 32r-33r. 7 febrer 1436. A la seva galera s'hi embarcaren homes de Sóller, Campos, Lluçmajor, etc. (ARM, AH 123, 155v-156r, 159v, 242v...).

²⁷¹ ARM, EU 7, 144v i 149r. 28 gener 1443.

²⁷² Vegeu Barceló Crespí, *Ciutat de Mallorca en el trànsit*, 130-131; Juan Vidal, «Mallorca en la segunda mitad», 30.

²⁷³ Macaire, *Majorque et le commerce*, 396.

²⁷⁴ AHCB, 1B. VI-9, 8v-9r. 4 agost 1442.

²⁷⁵ ARM, EU 9, 13r. 4 març 1451; 40r. 17 abril 1451; 41v. 5 maig 1451; 128r, 24 desembre 1451; 137v. 22 març 1452.

en la seva galera de tres musulmans que anaren cap al Llevant, en concret, cap a Rodes i Alexandria.

Durant la dècada dels '40 del segle XV protagonitzà diversos viatges al nord d'Àfrica també la galera de l'honorable Tomàs Tomàs, cavaller i capità en diverses ocasions de flotes al servei del rei i de la Universitat del regne de Mallorca. Almenys els anys 1431 i 1432 va ser patró de la galera que armà el noble Pelai Unís, lloctinent de governador del regne durant el regnat de Ferran I, per acompanyar el Magnànim en les seves expedicions.²⁷⁶ Entre la fi de la dècada dels '30 i els primers anys '40 continuava encara al servei del rei a Nàpols, però a la fi d'aquella dècada ja fou la Universitat la que requerí els seus serveis i armà la seva galera per confiscar blats a les embarcacions comercials que en traslladaven a altres ciutats de la Corona, resultant-ne especialment perjudicada la ciutat de Barcelona.²⁷⁷

Una altra de les galeres pertanyia a Gilabert de Llupià, patró de la galera Santa Maria i Sant Bernat de Bernat de Llupià, el seu germà. Aquest fou lloctinent del governador de Mallorca des de 1436 i és possible que armés la seva galera en servei del rei el 1440.²⁷⁸ Un any després, la galera patronejada per Gilabert protagonitzà una sèrie d'altercats a l'illa de Santa Pola, situada en el terme de la vila d'Elx, senyoria de la ciutat de Barcelona, on prengué per la força una sèrie de pescadors i precipità el desplegament de 25 ballesters a l'illa i la intervenció de la reina per aclarir la situació.²⁷⁹ La galera fou definitivament donada a Gilabert de Llupià per la vídua de Bernat, la seva cunyada Margarida de Llupià, al maig de 1441, moment en el qual s'esmenta l'obligació de Gilabert de córrer a càrrec de les despeses de les preses efectuades darrerament amb la companyia de les galeres de Bernat de Vilamarí i de Galceran Burgués, alias de Sant

²⁷⁶ ARM, AH 110, 68v. 1 setembre 1431; 92r. 30 abril 1432. En canvi, el 1436 el patró compartiria el patronatge de l'esmentada galera amb Berenguer Unís, fill de Pelai. ARM, RP 3522, 84v. 20 juny 1436.

²⁷⁷ La galera de Tomàs Tomàs s'ocupà del trasllat dels missatgers de la ciutat de Barcelona des de Gaeta fins a Castelvoturno (*Castellamar de Botorno*), que anaven a visitar el rei a Càpua. (AHCB, 140r-141r. Gaeta, 22 setembre 1438, document transcrit a José María Madurell Marimón, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón, 1435-1458* (Barcelona: Atenas A.G., 1963), 198-201, doc. 135). I el 1441 rebé 50 lliures de bescuit de la procuració reial de Mallorca (ARM, RP 3527, 81v). La Universitat de la ciutat i regne armà la seva galera com a mesura extraordinària davant l'escassetat de blats el maig de 1449 i l'empresa obtingué de seguida els resultats esperats.

²⁷⁸ ARM, G8, 54r. 14 novembre 1440. Tot i que el document finalitza sobtadament abans de dir al servei de qui s'armà – segurament perquè la notícia no correspondria a la sèrie documental on es començà a copiar – supòs que ho faria en favor del monarca.

²⁷⁹ AHCB, 1B. VI-7, 167v-168r. 9 febrer 1441; AHCB, 1B X-11, 19r. València, 28 març 1441.

Climent.²⁸⁰ Durant els anys següents, entre 1442 i 1443, les taxes de sortida de musulmans de Mallorca situen la seva galera a les parts del Magreb més central i proper a les terres valencianes (Alcúdia i Honein).

Altres captius s'embarcaren en la galera del ja ben conegut Joan Descatllar. Almenys es té constància que n'armà una en servei del rei que encara estava activa i sota comandament reial el 1437.²⁸¹ A la fi d'aquella mateixa dècada, sembla que la seva galera operava a les parts de Rodes i la Mediterrània oriental.²⁸² En canvi, entre 1450 i 1451 s'encarregà del transport de captius en una zona molt més occidental: Almeria i Orà.

Finalment, el valencià Joan de Corella, probablement família de Eiximèn Pérez de Corella, governador general del regne de València, que el 1452 portà en la seva galera una esclava des de Mallorca a Barbaria, podria ser també un dels missatgers enviats al rei el 1438 i que s'embarcà a la galera de Palerm.²⁸³

Les galeres que, a partir de la dècada dels '30 del segle XV, acolliren molts dels captius musulmans que esperaven redimir-se un cop arribats a les respectives ciutats magrebines, estaven sota el comandament, per tant, d'armadors de famílies nobiliàries, molts dels quals, almenys en alguna ocasió, prestaren els seus serveis al rei o a la ciutat. La constància d'un nombre considerable de galeres actives entre Mallorca i el nord d'Àfrica en aquells anys no pot sinó ser fruit de la mobilització militar desencadenada després de la batalla de Ponça al 1435, d'aquí que la major part d'armaments apareguin a partir de 1436.

Tot i la demostrada trajectòria personal dels senyors de les galeres (propietaris/parçoners, però també armadors), molt centrada en els negocis de caire marítim, ja fos a través de la inversió en determinades mercaderies o en el finançament d'armaments corsaris, sembla que, si no tots, almenys la majoria prestaren servei al rei i actuaren d'acord amb la seva voluntat durant els anys centrals del regnat d'Alfons el Magnànim. En incorporar-se a l'armada reial, els seus moviments s'inseriren en una

²⁸⁰ Francisco de Bofarull y Sans, «Antigua marina catalana», en *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Valencia: Librerías «París-Valencia», 1896), 32.

²⁸¹ AH 125, 60v-61r. 21 març 1437.

²⁸² AHCB, 1B. VI-6, 129v-130r. 1 setembre 1439.

²⁸³ AHCB, 140r-141r. Gaeta, 22 setembre 1438, document citat també a Madurell Marimón, *Mensajeros barceloneses*, 198-201, doc. 135.

missió institucional i, en principi, ja no individualista o interessada, per bé que la decisió respongués als seus propis interessos econòmics. L'armada comandada pel rei tenia unes clares finalitats militars d'origen expansionista però, com a braç executiu dels designis del sobirà, hauria pogut respondre igualment a missions diplomàtiques o mercantils.²⁸⁴ La inversió de recursos en l'armament de les galeres s'hauria pogut aprofitar, a la vegada, per sostenir els negocis mercantils dels operadors illencs en garantir un transport segur en una època més aviat convulsa, en què la defensa marítima del comerç no només era necessària per la situació internacional de guerra, sinó que era clau per al manteniment de l'economia mallorquina.

La informació obtinguda fins al moment no ens permet anar més enllà de la simple descripció dels usuals contactes entre l'illa de Mallorca i el nord d'Àfrica per part d'efectius de la pròpia armada reial, que són els que es fan càrrec majoritàriament del transport de captius musulmans cap a aquells territoris durant la quarta i cinquena dècada del '400. Ara bé, és difícil, per ara, afirmar si aquests trajectes i el trasllat de captius per part d'efectius reials s'englobaren dins d'un pla diplomàtic més extens, inclòs en les negociacions entre el rei d'Aragó i el sultà hàfsida i destinat a aplanar el terreny diplomàtic entre ambdós, o simplement serien el reflex d'una petita mostra dels viatges comercials protagonitzats pels contingents bèl·lics del Magnànim, en els quals, casualment, s'embarcaren els captius com un més dels objectes mercadejats.

El que sí és evident és que aquesta informació canvia la percepció que fins al moment es tenia sobre la flota mallorquina, quan es comptava solament amb els registres dels guiatges que s'atorgaven a embarcacions comercials. Tradicionalment, s'ha tendit a equiparar la flota de Mallorca a solament aquella encarregada del tràfic mercantil, modificant en gran part els resultats del total d'embarcacions que s'armaren a l'illa i que estigueren a disposició dels agents mallorquins. Per una altra banda, la proliferació de les coques entre mitjan i la fi del segle XIV, dels baleners a l'inici del segle XV i de les caravel·les a partir de la segona meitat del XV correspondrien a clars efectes de modernització de la flota comercial i del transport de mercaderies – tot i que un major ús de baleners es podria relacionar amb l'afrontament d'una circumstancial

²⁸⁴ Tal i com podeu veure en l'apartat "L'armada del monarca i el seu rol en els intercanvis comercials" del segon bloc de la tesi, en la preparació de l'armada del monarca ja es contemplava el desenvolupament de tasques comercials.

situació d'especial conflictivitat –. Una altra part de la flota pròpia de Mallorca seria resseguible a través d'altres fonts i altres tipus d'informacions, com són les patents de cors – moltes d'elles presents en els mateixos registres de guiatges –, els juraments prestats pels capitans d'embarcacions armades que arribaven a l'illa o, per què no, les mateixes eixides de sarraïns.

M. D. López Pérez ja apuntava, per al segle XIV, com n'era de difícil la confrontació de les dades aportades pels Llibres d'Armaments de València i les proporcionades pels guiatges mallorquins, ja que les dues fonts mostraven el funcionament d'embarcacions de diverses dimensions i categoria en un mateix període. Mentre que a València apareixien vaixells més grans i aptes per a la guerra, a Mallorca es descrivia majoritàriament l'ús de naus, barques i embarcacions més reduïdes.²⁸⁵ Efectivament, la disparitat de resultats respon a una diversa concepció de la font que, mentre que a València conté referències a embarcacions amb un marcat caràcter bèl·lic, tot i que moltes també podien dur a càrrec tasques comercials, a Mallorca la font il·lustra preferentment – tot i que no exclusivament – les encarregades del transport mercantil. Amb tot i amb això, la distinció entre els dos tipus de flotes, cabdal per entendre la parcial informació dels diversos tipus de fonts i la potencial distorsió o simplificació dels armaments en un determinat territori, no s'ha d'entendre, no obstant, com una línia divisòria entre totes dues, en el sentit en què els seus objectius i funcions eren fàcilment intercanviables. I, precisament, en aquest aspecte, les eixides de sarraïns poden resultar molt il·lustratives. Sobretot en moments de gran conflictivitat en el Mediterrani, però ja de manera més o menys generalitzada des de temps anteriors, era comú l'armament d'embarcacions rodones i mercantils per tal de poder defensar-se de possibles atacs i, igualment, aprofitar l'ocasió si es presentava l'oportunitat de poder obtenir una presa. I, de la mateixa manera, les galeres foren freqüentment usades per als tràfics mercantils amb territoris llunyans, com és el cas dels territoris del Llevant Mediterrani i, a l'altre costat, Flandes i els Països Baixos, allà on, en cas d'un altercat, s'haguessin pogut

²⁸⁵ López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 290. Per altra banda, J. Hinojosa Montalvo, a través de l'estudi de la mateixa font valenciana, destacava com, a partir de la segona meitat del segle XV, les embarcacions de rem passaren a una primera posició respecte a les de vela («Armamento de naves y comercio», 651).

desencadenar quantioses pèrdues.²⁸⁶ L'ús d'embarcacions de remes de grans dimensions com són les galeres per cobrir trajectes curts i tradicionalment practicats per vaixells d'un volum molt inferior no pot sinó respondre, alhora, a un ambient d'inseguretat latent en el Mediterrani i a la gran versatilitat de tot un conjunt d'armaments enllestits per a la guerra de Nàpols.

3. Els mitjans de redempció de cristians a la Corona d'Aragó baixmedieval

Situar els inicis dels procediments per al retorn de les persones cristianes que, per motiu de les constants disputes amb els veïns musulmans, havien quedat preses en els seus territoris, esclavitzades i a l'espera d'una prompta alliberació, presenta una sèrie de dificultats. En primer lloc, perquè diversos mitjans d'actuació semblen desenvolupar-se en un mateix territori en dos àmbits: civil – reial i municipal – i eclesiàstic – secular i regular –; en segon lloc, perquè l'aparició i el progrés d'aquests mecanismes semblen dependre de les particularitats de cada regió en concret i, per tant, dificulten qualsevol argument generalista i de conjunt, no només dins la Península Ibèrica, sinó entre les mateixes terres situades sota la jurisdicció del rei d'Aragó.

Es poden identificar esquemes comuns en gairebé tots aquests territoris, però resulta difícil confirmar una actuació simultània dels diversos processos coneguts de redempció de captius, saber si es tractava d'una simbiosi entre diverses entitats, una suplantació d'un mitjà per un altre que s'havia vist sobrepassat, o més aviat d'una competència encaminada a extingir els altres mecanismes de rescat i retorn de captius. El que sí es desprèn és un primerenc interès a nivell civil i eclesiàstic per l'empresa de la redempció, la qual es veuria posteriorment complementada pel sorgiment d'agrupacions caritatives que, a la llarga, es convertirien en veritables ordes redemptors, com fou el cas de l'orde de la Mercè. D'altres ordes militars peninsulars adoptarien com una de les seves missions frontereres la del rescat i l'intercanvi de captius des d'una banda a l'altra dels límits jurisdiccionals i doctrinals.

²⁸⁶ Vegeu, en el primer capítol, la inversió d'agents barcelonesos i mallorquins en galeres per a aquests trajectes a partir de finals del segle XIV. J. Guiral-Hadziiossif apuntà ja al doble paper comercial i bèl·lic amb Granada i Barbaria de les embarcacions que empenien aquells viatges al segle XV. Guiral, «Les relations commerciales», 99-131.

Una altra de les variables determinants en aquests processos de redempció fou el grau d'implicació de cadascun dels organismes civils i eclesiàstics, perquè, mentre que n'hi havia que establien sistemes de connexió directa entre els dos mons, cristià i islàmic, per tal d'efectuar un rescat o un intercanvi, d'altres es dedicaven exclusivament a la recaptació de numerari per poder pagar les costoses transaccions, les que es deixarien en mans de tercers. Tots dos sistemes, que podríem anomenar de recaptació i de trasllat, conviuen i sovint conflüen en el rescat d'una mateixa persona, fins i tot en coetànies alliberacions de cristians i musulmans.

Ja en els segles XII i XIII, els monarques, però també algunes ciutats, confiaren les tasques de la redempció dels seus súbdits o ciutadans en règim de monopoli a determinades persones, en gran part, mercaders, per les qualitats de negociació, regateig i diplomàcia requerides en un tipus de transaccions que no s'allunyaven gaire de les condicions de qualsevol compra-venda.²⁸⁷ La pervivència d'aquest sistema encapçalat per les autoritats civils a través dels primer anomenats mostolafs i, després, eixees i alfaquecs, és resseguible encara fins a la fi del segle XIV i més enllà, però ja no en exclusivitat,²⁸⁸ atès que, amb el temps, haurien sorgit altres fórmules que complementarien o acabarien per desplaçar la tasca "oficial" d'aquests agents. Algunes d'aquestes noves vies s'englobarien dins dels processos de desenvolupament de la caritat popular al segle XII i la consideració dels captius com a pobres de Crist i, per tant, mereixedors de les almoines dels cristians i de l'atenció als hospitals.²⁸⁹ No és casual que el primer orde religiós aparegut exclusivament per a la redempció de captius dati de la fi del segle XII: els trinitaris, reconeguts per Innocenci III al 1198, s'estendrien des de

²⁸⁷ En el segle XII, els furs de les ciutats de la vall de l'Ebre – Belchite, Daroca i Calataiud –, que marcaven la frontera amb l'Islam, són les primeres en recollir una normativa sobre la redempció i, sobretot, l'intercanvi de captius; el que, en paraules de J. W. Brodman, convertí les ciutats en *professional redemptioners*. Brodman, «Municipal Ransoming Law», 319 i 326; Idem, «Community, Identity and the Redemption of Captives: Comparative perspectives across the Mediterranean», *Anuario de Estudios Medievales* 36, núm. 1 (2007): 243-244; cfr. Verlinden, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, 157-166 i Torres Fontes, «Los alfaqueques castellanos», 101.

²⁸⁸ Vegeu les notes 7 i 8. Sobre les vinculacions, si municipals o reials, d'eixees i alfaquecs, cfr. James William Brodman, *L'orde de La Mercè*, traducció de Jordi Ainaud (Barcelona: Edicions dels quaderns crema, 1990), 24-26. Una completa síntesi d'aquesta obra es pot trobar a Josep M. Salrach, «Els orígens de l'orde de la Mercè i el rescat de captius. Les croades i l'exercici de la caritat a l'Edat Mitjana», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 9 (1988): 189-201.

²⁸⁹ Brodman, *L'orde de la Mercè*, 28-29; Idem, «Captives or Prisoners», 206-207 i 213.

Provença arreu de la cristiandat occidental, també en terres catalanoaragoneses.²⁹⁰ Però ja abans de l'aparició d'un clergat regular en aquest sentit, que després tendria la seva pròpia versió catalana, els bisbes autoritzaren la recaptació i posterior distribució d'almoines per a redimir captius a les parròquies de la seva pròpia diòcesi. Una pràctica ja documentada a Barcelona al segle XI²⁹¹ i reconeguda encara al segle XV en organismes com el que protagonitzarien canonges i jurats a Mallorca, fruit del sincretisme del poder civil i de l'eclesiàstic en aquest tipus de pràctiques.

L'almoina arreplegada a través del sistema de bacins era una mètode recurrent no només per a la subvenció d'empreses redemptores, sinó també per altres tipus de despeses concernents al benefici de tota la comunitat cristiana: la construcció de capelles, de la Seu de Mallorca, d'un far a Salou...²⁹² Aquest sistema de recollida d'almoines i recepció de llegats testamentaris per a la causa seria adoptat posteriorment pels ordes redemptors i per organismes municipals com el valencià, que complementarien i, finalment, substituirien, en part, la tasca començada pels caps episcopals.²⁹³

Ara bé, sembla que l'aparició d'un nou clergat regular i la sempre present implicació de les autoritats reials i ciutadanes en alguns indrets no acabà de desplaçar els sistemes de recaptació parroquial de llegats testamentaris i d'almoines promocionats pels caps de la diòcesi, atès que, en canalitzar la caritat popular envers l'obra pia, hi era també entesa la redempció de les ànimes captives.²⁹⁴ El 1370 el bisbe mallorquí Antoni de Galiana determinà que totes les donacions, llegats testamentaris i

²⁹⁰ Sobre aquest orde, són especialment importants les diverses obres de Giulio Cipollone, entre les quals destac aquí Giulio Cipollone, «L'indole non-militare dell'Ordo trinitatis et captivorum: sua espansione in Catalogna (XIII-XIV s.)», en *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religiosos-Militars als Països Catalans, segles XII-XIX* (Tarragona: Instituto de Historia Medieval de España, 1994), 530-538.

²⁹¹ Brodman, *L'orde de la Mercè*, 29.

²⁹² Jaime Sastre Moll, «Los pobres y su asistencia hospitalaria en Menorca. La captación de limosnas por órdenes religiosas (s. XIV)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 57 (2001): 55; Eduardo Sierra Valentí, «L'altra cara de la Girona medieval», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLVII (2006), 142.

²⁹³ Brodman destaca que el redempcionisme episcopal es va veure substituït majoritàriament per l'obra dels nous ordes, mentre que Díaz Borrás afirma que, a la pràctica, el naixement de la institució ciutadana per a la redempció de captius buidà de contingut i desplaçà la tasca de les entitats redemptores religioses a València. Brodman, *L'orde de la Mercè*, 31 i 145; Andrés Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo: la caridad popular valenciana y la redención de cautivos bajo poder musulmán 1323-1539* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milá y Fontanals, 2001), 128.

²⁹⁴ J. M. Ramos Loscertales apuntà a les primerenques dificultats que tengueren els frares mercedaris per a recol·lectar almoines arran del gran nombre d'institucions que es valien de les donacions per aconseguir els seus objectius, la qual cosa provocava un destorb mutu. Ramos y Loscertales, *El cautiverio en la Corona de Aragón*, 166-167.

almoines del regne per a obres pies fossin reunides i posteriorment repartides, mesura que fou contestada pels jurats de Menorca, els quals instaren al rei que les almoines captades a Menorca fossin distribuïdes entre els pobres d'aquella illa.²⁹⁵ Set anys més tard, la Santa Seu expedia una butlla que atorgava indulgència per als donants a la causa de la redempció de captius.²⁹⁶ Hauríem de plantejar, doncs, una possible coexistència – per molt que potser temporal o intermitent – de diversos bacins parroquials funcionant alhora: els de la diòcesi – ja compartits o no amb les autoritats locals – i els dels ordes redemptors acreditats. Una complementaritat molt clara en un inici, quan les almoines dels mercedaris pogueren unir-se al suplement de les donacions catedralícies, però no exempta de recels de competència que haurien traslladat els frares a la demarcació dels seus propis espais en la construcció de les seves pròpies esglésies.²⁹⁷ Tanmateix, encara al 1477, la cessió de 40 lliures de la caixa dels captius cristians als redemptors de la Mercè per part dels canonges i jurats mallorquins és un símptoma dels arrelats llaços entre totes dues institucions,²⁹⁸ per molt que no es pugui examinar en detall la seva cooperació conjunta.

En tot cas, sembla ser que aquesta col·laboració atenyé solament als patrocinats frares de la Mercè. Els mercedaris naixien a la Barcelona del segle XIII com a fruit de l'eclosió d'algunes associacions caritatives de caràcter popular que, en ocasions, com és el cas, reberen el suport de les institucions. Una congregació laica que aniria incorporant a les bases un sector eclesiàstic que, amb el pas del temps, es faria hegemònic, dificulta la consideració, si mendicant o militar, de l'orde.²⁹⁹ Des del temps de Jaume I, els mercedaris foren privilegiats amb guiatges que els eximiren del pagament d'impostos i

²⁹⁵ Sastre Moll, «Los pobres y su asistencia hospitalaria», 54.

²⁹⁶ Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 253.

²⁹⁷ Diverses butlles papals de la segona meitat del segle XIII i els primers anys del XIV ordenaven que les deixes generals per a captius, sense l'esment d'un destinatari específic, fossin lliurades als mercedaris. Brodman, *L'orde de la Mercè*, 145-147; Salrach, «Els orígens de l'orde de la Mercè», 192-196. D'altres vegades, els frares sentiren la competència de les mateixes llicències d'acapte atorgades a particulars, la reacció dels quals obligà a la intervenció de la monarquia. Rodríguez, «Financing a Captive's Ransom», 181, nota 80. Encara el 1433, els mercedaris establerts a Mallorca alçaren una disputa al bisbe davant la negativa d'alguns preveres de permetre'ls acaptar i pregonar els diumenges i dies festius en certes parròquies de l'illa, en contra dels privilegis que l'orde havia obtingut del Papa. Lorenzo Lliteras, «Documentos inéditos extraídos de diferentes archivos, referentes al Rdmo. Gil Sanchez Muñoz, Obispo de Mallorca (1429-1447)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 17 (1918): 185-186.

²⁹⁸ ACM, LFA-1731, 69r. Vegeu altres exemples de col·laboració econòmica entre autoritats municipals i frares mercedaris a: Brodman, «Community, Identity and the Redemption of Captives», 250.

²⁹⁹ Vegeu Idem, *L'orde de la Mercè*, 65-67. Cfr. Salrach, «Els orígens de l'orde de la Mercè», 194.

aranzels sobre els diners, les mercaderies i, fins i tot, els captius musulmans emprats per a la redempció dels cristians en el seu camí cap a terres islàmiques.³⁰⁰

Exemple de la gran tasca recaptadora dels diversos bacins per a la redempció de captius és que aquest sistema fos inclòs entre les reformes que els menestrals de Mallorca presentaren al lloctinent del governador del regne el 1390, un any abans de l'assalt al call jueu. A més de posar de manifest la corrupció del sistema d'almoines que, en ocasions, ultra la proporció del rescat, contribuïa a l'enriquiment desproporcionat d'alguns ex-captius, proposaren l'aplicació d'unes quantitats de rescat fixes, proporcionals a l'estament social dels captius, com a mètode per acabar amb l'especulació de preus i amb la sortida massiva de diners de l'illa en concepte de rescat.

Aquests proposaven la implantació d'un nou sistema d'aportació proporcional a la riquesa, per evitar que les grans masses de població més humil, que eren les que mostraven més dificultats per a satisfer les quantitats totals dels rescats, haguessin de recórrer a l'acapte massiu de diners per al retorn dels seus estimats. Diners que sortien del regne, sense retorn:

Ítem, per obviar en alcuna manera al gran cossejar dels moros que-s fa en lo dit regne sots sperança d'haver grans rescats dels christians que prenen, de què són exides del dit regne infinides quantitats de moneda pagades per rescats e altres inconvenients se'n són seguits e majors se'n speren s'i deguda provisió no si fahia, que alcú qui sia cativat o pres per moros no puxa prometre o donar o rescatat ésser sinó per la forma següent, ço és, los cavallers e hòmens de paratge e ciutadans honrats e de la mà major, cascun per CC dobles, e los mercaders e altres de la mà mijana, cascun per C dobles, e los manestrals e altres de la mà menor, cascun per LX dobles. E en aquesta forma cessarà d'aquí avant lo gran acaptiri que se'n fa e vici de molts, qui han més béns temporals com són exits e rescatats del dit cativatge que no havien d'abans.³⁰¹

Independentment del sistema d'almoines, els bisbes seguirien fent ús de la seva potestat per a la concessió de llicències d'acapte, és a dir, autoritzacions adjudicades a excaptius cristians o a familiars de captius en terres islàmiques perquè poguessin

³⁰⁰ Brodman, *L'orde de la Mercè*, 152. A més, el 1354 Pere el Cerimoniós volgué afavorir l'orde de la Mercè i li concedí franquícia de mostalafia per als captius sarraïns que tragués (Ferrer i Mallo, «Els redemptors de captius», 95), de manera que no resulta estrany que la seva tasca redemptora no hagi deixat empremta en els registres comptables on fàcilment es localitza l'activitat d'alguns mercaders en aquest sentit.

³⁰¹ ARM, LR 38, 67v. 1380, abril, 28. Vull agrair la referència al Dr. Antoni Mas i Forners.

acaptar diners a les parròquies d'una determinada diòcesi, a fi de poder fer front a la redempció o al deute establert després de l'alliberació. L'autoritat eclesiàstica podia decretar indulgències per atreure la caritat popular cap als beneficiaris de les llicències, als quals en ocasions se'ls concedí el permís de poder desplaçar-se més enllà de la pròpia diòcesi per tal d'augmentar els beneficis de la recaptació.³⁰² La facultat d'expedició d'autoritzacions personals per rebre almoïna tampoc fou exclusiva del cap episcopal: l'autoritat reial igualment s'expressà en concessions aplicables dintre de les seves jurisdiccions. Ramos Loscertales situà els primers permisos reials d'acapte a l'inici del segle XIV, tot i que es multiplicarien sobretot a finals d'aquella centúria.³⁰³

Tot i que no s'han trobat exemples d'expedicions de llicències com aquestes a Mallorca a l'època estudiada, almenys el 1416 el governador acollí i donà permís d'acapte a dos castellans – Pere de Guadalajara i Alfonso, fill seu –, als quals, un cop rescatats del seu captiveri a Archidona, Granada, per 250 dobles d'or, el rei havia donat permís per recollir les 150 que els mancaven encara per pagar, en penyora de les quals, Alfonso, fill de Pere, havia romàs a Granada.³⁰⁴ A València, en canvi, el patrimoni quasi exclusiu del monarca en aquest sentit recaigué, amb el temps, en el seu *alter ego* en el regne, el batlle general; mentre que la potestat dels jurats quedava restringida a la mediació entre el monarca i els captius valencians, i a l'expedició de cartes de recomanació per alguns cristians ex-captius que pelegrinaven des de terres llunyanes mendicant la voluntat.³⁰⁵ Més interessants resulten les llicències expedides per les mateixes autoritats reials no solament a cristians captius o ja alliberats, sinó també a

³⁰² A mode d'exemple, cit aquí només alguns treballs sobre aquests tipus de llicències episcopals en territoris de la Corona, com a Saragossa: Pilar Pueyo Colomina, «“Litterae acaptandi” concedidas por el arzobispo de Zaragoza Dalmau de Mur en los años 1433-1440», en *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, 2000, 401-430; a Girona: Eduard Sierra Valentí, «Captius de sarraïns. Llicències per a demanar caritat dels bisbes de Girona (1376-1415)», *Anuario de Estudios Medievales* 38, núm. 1 (2008): 385-428; a Barcelona: Rodríguez, «Financing a Captive's Ransom», 170-172, i a la mateixa Mallorca: Gabriel Llopart, «Documentos para la historia de la piedad popular balear (siglos XIV y XV)», *Hispania Sacra* 34 (1982): 188, doc 12, i Idem «La piedad medieval en la isla de Mallorca», 256, doc. 11. És destacable també la tasca d'alguns bisbes en la concessió d'ajuts per a l'alliberació d'esclaves sardes i gregues. Sierra Valentí, «L'altra cara de la Girona», 127-137.

³⁰³ Ramos y Loscertales, *El cautiverio en la Corona de Aragón*, 166, nota 4; Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 257.

³⁰⁴ ARM, AH 95, 159v-160r.

³⁰⁵ Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 86 i 111-116. Un exemple de l'època de Ferran d'Antequera va ser la recomanació i almoïna que els jurats de València feren a *don Paulo, comte de Belaxia, de l'Imperi de Grècia*, que s'havia vist desproveït de les seves terres a causa de la invasió turca i tenia captius els seus pares i fills. AMV, G3 XI, f. 76v. 20 agost 1412. Citat també a *Ibidem*, 98.

musulmans, per tal que poguessin recollir diners per a la seva redempció a les moreries del regne, un fenomen identificable sobretot al regne de València i que influiria intensament en el desenvolupament dels processos de redempció de musulmans en aquest territori.³⁰⁶

Les llicències d'acapte continuaven vigents a Mallorca encara al segle XV, tot i que, a falta de documents que en deixin constància, solament poden ser resseguides a través de notícies indirectes en documentació de la més inesperada índole. El 13 novembre de 1430, davant la prohibició decretada pel governador que cap embarcació sortís de Mallorca sense el seu permís, ell mateix atorgava llicència per anar a Menorca a Joan Bellsoley, prevere i oficial de Menorca; a Lleonard Marí, Joan Falcó, Guillem de Santa Coloma, escolà, Simó Cera i Mateu Vilanova, tots de l'illa de Menorca, i a Tomàs Font i la dona Jòrdia, de la vila d'Alcúdia, que pretenia anar a Menorca a acaptar per un fill seu pres *en poder de moros*.³⁰⁷

L'obertura d'aquestes vies caritatives permeteren als sectors més humils de la societat la cobertura d'una petita part de les quantitats totals que estaven obligats a lliurar per la seva pròpia llibertat o la dels seus estimats, i no proporcionaven, a excepció d'un petit sector dels ordes redemptors,³⁰⁸ un trasllat o intercanvi efectiu que permetés executar l'operació buscada. Aquest, en la gran majoria dels casos, es deixava en mans d'aquells agents que, per raons professionals, mantenien un contacte continu amb les ciutats on els cristians romanien presos a l'espera d'un passatge de retorn.³⁰⁹

³⁰⁶ Un esquema del número de llicències anuals expedides a musulmans durant la major part del segle XV per part del batlle general dellà Xixona es pot veure a José Hinojosa Montalvo, «De la esclavitud a la libertad», 461-462, i per part del batlle general de València a Piles Ros, «Un factor económico específico», 286. Sobre aquesta qüestió, vegeu l'apartat «Les redempcions a València i la seva funció com escala envers Granada».

³⁰⁷ ARM, AH 114, 187r-v. 13 novembre 1430.

³⁰⁸ A part de la recol·lecció d'almoines i les concessions d'ajudes als interessats, seguint l'esquema dels precedents sistemes de recaptació parroquial, mercedaris i trinitaris també prepararen expedicions per a l'alliberació o intercanvi de captius de manera personal i directa. Vegeu Brodman, *L'orde de la Mercè*, 150.

³⁰⁹ A. Díaz Borrás ja deixà patent els imprescindibles llaços que la institució valenciana per a la redempció de captius assumí amb els mercaders que podien efectivament concloure els objectius de l'alliberació, així com el compromís de vetllar perquè els seus importants serveis es veiessin compensats. Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 122.

3.1. L'acció dels ordes redemptors a Mallorca a la primera meitat del segle XV

Les operacions dels ordes redemptors a la Mallorca de l'inici del segle XV es poden resseguir a través de notícies esporàdiques sobre la seva presència a l'illa, els mitjans de recaptació d'almoines i l'efectivitat dels seus mecanismes d'alliberació. Malauradament, no ha sobreviscut fins als nostres dies la documentació medieval pertanyent als ordes dels trinitaris i mercedaris, que permetria reconstruir les seves accions en aquest període, però la informació recopilada en altres registres de tipus civil és suficient com per comprovar el rol que jugaren en la redempció de captius illencs.³¹⁰

La presència de tots dos ordes a Mallorca es remunta als anys immediatament posteriors a la conquesta, tot i que resulta difícil resseguir l'assentament i els seus primers passos durant aquests primers temps, per la manca de documentació al respecte. Sembla que ja en la dècada dels '30 del segle XIII uns i altres haurien aterrat a l'espai recentment conquerit, moment a partir del qual es començarien a assentar dins la Ciutat.³¹¹

Durant els segles següents, els frares de la Mercè intentarien obtenir el monopoli de les redempcions per mitjà de concessions reials que foren ocasionalment aplicades i, poc després, revocades, a causa de les protestes dels trinitaris.³¹² Fins i tot el Magnànim concedí la privativa de recollir almoines en els seus territoris als mercedaris el juliol de

³¹⁰ Per als segles posteriors, sí que és possible l'accés a informació específica en referència a la tasca d'aquests ordes a Mallorca (vegeu Miguel Gabriel Garí Pallicer, «Normas y usos cotidianos en el convento trinitario de Sant Esperit de Palma de Mallorca», *Hipógrifo* 7, núm. 2 (2019): 409-420) i a dades quantitatives, tant pel que fa al numerari invertit en les redempcions, com al nombre de captius rescatats (vegeu Andreu Seguí Beltran, «La redención religiosa de cautivos baleares entre 1575-1618», *Hipógrifo* 7, núm. 2 (2019): 591-604.

³¹¹ La fundació del convent mallorquí dels trinitaris s'ha datat el 1231 (Bonifacio Porres Alonso, *Libertad a los cautivos*, I, (Córdoba: Secretariado Trinitario, 1997), 277), tot i que alguns documents aportats per altres autors apunten a una cronologia més tardana (Giulio Cipollone, «L'ordo trinitatis et captivorum. Il suo insediamento nelle Baleari (XIII-XIV)», en *XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, 1989, 173). En canvi, la constatació dels mercedaris a l'illa sembla que se situaria a partir de 1232, segons una crònica del segle XVIII. José Arnau, «Crònica del convento de la Merced», *Bolletí de La Societat Arqueològica Lul·liana*, 31 (1953), 429; Maria Magdalena Nieto, «El convent de la Mercè», en *XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Abadies, Cartoixes, Convents i Monestirs: Aspectes Demogràfics, Socioeconòmics i Culturals de Les Comunitats Religioses (Segles XIII Al XIX)* (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2004), 35. Serien aquests mateixos ordes assentats a Mallorca els que actuarien també a l'illa de Menorca. Vegeu Jaime Sastre Moll, «Los pobres y su asistencia hospitalaria», 49-60.

³¹² Porres Alonso, *Libertad a los cautivos*, I, 278-284; Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 271-272; P. A. Sancho, «Redención de cautivos por los frailes trinitarios (1363-1384)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 8 (1900), 397-399.

1427 i es veié impulsat a revocar-la el setembre següent.³¹³ Les almoines, juntament amb les deixes testamentàries destinades als comanadors d'aquests ordes, formaven part dels recursos que administraven per a la redempció de captius.³¹⁴ Es recaptaven a través dels bacins que tenien a les esglésies, els cabassos col·locats en forns i els sacs que mantenien en molins. Per mandat de Martí I, el 1401 el comanador de la Mercè a Mallorca rebé l'ordre de col·locar un bací, el segon en ordre després del de les obres de la Seu, a totes les esglésies de l'illa que en tenguessin més d'un i nomenar una persona que recollís les almoines, cosa que el 1414 encara no s'havia acomplert íntegrament.³¹⁵

En aquella mateixa època, Arnau de Guiana era l'encarregat de la recaptació d'almoines per a la casa i hospital del Sant Esperit (Trinitaris) a Mallorca, i el 1413 va ser substituït en aquesta tasca per Bernat Paracolls.³¹⁶

Però els ordes podien també rebre diners institucionals i, fins i tot, nomenar persones externes perquè recaptessin les seves almoines, cosa que, de tota manera, no garantia la total subvenció dels rescats. El juny de 1385, davant la partida imminent dels frares trinitaris de Mallorca cap a Bugia en missió de rescat de captius cristians, es féu crida pública perquè totes les persones amb les quals haguessin acordat aportar monedes per a la redempció de captius en aquella ciutat les dipositessin en mans del mercader Bernat Cerdà.³¹⁷ Un cas semblant comprometia els frares mercedaris el 1431, quan el governador manà a tots els que tenguessin quantitats acaptades per al rescat d'Antoni Frau, captiu a Bugia, que les aportessin a Lluç Aideric, frare de l'orde de la Mercè i procurador seu.³¹⁸

El regne de Mallorca estava integrat dins de la província d'Aragó, de manera que els frares de les capitals més importants de la Corona actuaren de manera conjunta a l'hora d'efectuar les redempcions en territori musulmà. Un cop retornats els captius alliberats, començarien un període d'un any i un dia, temps durant el qual ells i els frares es comprometrien a complir una sèrie de preceptes per tal que uns veiessin retornat el

³¹³ Porres Alonso, *Libertad a los cautivos*, II, 430-434.

³¹⁴ Els jurats de la ciutat i regne de Mallorca no dubtaren en actuar a favor del comanador de la Mercè perquè pogués cobrar els censos que alguns habitants d'Inca li devien, segons la deixa que el testament de Pere Raboll atorgava per a la redempció de captius. ARM, EU 8, 114r. 18 juny 1449.

³¹⁵ ARM, AH 93, 35v. 22 febrer 1414.

³¹⁶ ARM, AH 92, 328v, 337r, 357r. 11 juliol 1413.

³¹⁷ Sancho, «Redención de cautivos por los frailes trinitarios», 336.

³¹⁸ ARM, AH 117, 21v. 31 gener 1431.

capital invertit en les redempcions a través de tot un cerimonial propagandístic i, els altres, contribuïssin a aquesta tasca en senyal d'agraïment per la llibertat rebuda.³¹⁹ Sembla que, al llarg de la primera meitat del segle XV, almenys en dos casos els mercedaris elegiren l'illa de Mallorca com la primera etapa del seu recorregut, recentment arribats de territoris nordafricans. Un cop presentats davant les autoritats del regne, juraren allí els capítols que les dues parts es responsabilitzarien de respectar durant tot el trajecte. Per part dels ex-captius cristians, 14 articles els obligarien a seguir els frares mercedaris i a obeir-los en tot: adoptar un codi específic de vestimenta, modificar el seu aspecte físic per tal de poder ser fàcilment identificats com persones ex-captives, i complir algunes regles morals i de conducta, com la prohibició de portar armes, visitar bordells o jugar apostant diners. Tot els diners que recollissin serien pels redemptors, els quals, per la seva banda, podrien castigar-los i corregir-los, però estarien obligats a alimentar-los, vestir-los i proporcionar-los tot allò necessari per viure.³²⁰

El 26 de maig de 1410 serien Jaume Aimeric, prior del convent de Barcelona, Bernat Riera, comanador de la ciutat de Vic, i Bernat Desplà, comanador de Perpinyà, els que arribarien a Mallorca amb els cristians que acabaven de redimir de Bona, Alcoll, Bugia, Tunis i Constantina, per tal de jurar els capítols davant la governació del regne i poder prosseguir el seu viatge.³²¹ Dos anys després, el mateix Jaume Aimeric, vicari provincial del general de l'orde, a més de prior del convent de Barcelona, hi arribaria acompanyat de Joan de Fosa, comanador del convent de la ciutat de Xàtiva, i Francesc Ferrer, comanador del de Tarragona, amb 28 cristians, entre homes i dones, provinents de Bugia, Tedelis i Bona. Entre aquests, hi hauria dos mariners mallorquins, Bartomeu Morera i Miquel Sanxo; tres persones del regne de València – Pere Alzina, bracer de Xàtiva; Francesc Cardona, colteller de València, i Violant, donzella de Morvedre –, Lluïsa de Salemi, Sicília; dotze persones de Catalunya – tres de Barcelona, una de Torreblanca (aleshores, en el bisbat de Tortosa), una de Lloret, una de Cambrils, dues de Tamarit,

³¹⁹ Luis Bordás y Sala i Eusebio Pascual, «Redención y ostentación de cautivos. Siglos XIII y XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 6 (1896): 123-126.

³²⁰ La legislació civil contemplava una certa dependència del captiu respecte al seu redemptor fins que no hagués satisfet la quantitat que aquest havia invertit en el seu rescat. El 1290, Alfons el Franc dictava, a instància dels mercedaris, una constitució que, d'acord amb els capítols de l'orde, ordenava que tots els captius alliberats restessin al servei dels seus redemptors durant tot el temps que aquests tardessin en satisfer el preu del seu rescat, i autoritzava els frares a obligar els captius a afaitar-se la barba i tallar-se els cabells. Ramos y Loscertales, *El cautiverio en la Corona de Aragón*, 169.

³²¹ Bordás y Sala i Pascual, «Redención y ostentación de cautivos», 124-126.

dues de Vilanova i la Geltrú, una de Girona i una de Banyoles – i nou persones de procedència desconeguda. Tots ells prestaren sagrament i homenatge a la Cort del governador del regne de Mallorca que seguirien els frares per tots els llocs i terres de cristians durant un any i un dia, i acatarien l'observació dels capítols anteriors.³²²

Per mitjà d'aquest sagrament i homenatge, les autoritats del regne es convertien en garants del compliment dels preceptes per totes dues parts contractuals, cosa que els obligaria a actuar en cas que no es veiessin respectats.³²³ En aquest sentit, el desembre de 1423, hagué d'intervenir el governador de Mallorca, obligant a Joan Alaix, de Manacor, a acudir en sis dies a Ciutat per disposar-se a seguir als frares mercedaris, que li havien prestat diners perquè es pogués rescatar a Bugia i, un cop tornat a Mallorca, es negava a emprendre el viatge amb ells durant el temps que ell havia jurat. Francesc Puig, comanador de la casa de Santa Maria de la Mercè a la ciutat de Mallorca, expressava que *lo dit Alaix, oblidat de la salut de la sua ànima e del benefici reebut dels dits redeptors, assò ha dilatat e dilata fer, no en poc perill de la sua ànima e dampnatge de la almoyna de la dita redempció*, i reclamava la intervenció de les autoritats del regne. En l'empresa redemptora de l'esmentat Joan Alaix hi participà el comanador del monestir de la Mercè de la ciutat de Girona, el religiós Domingo Navarra, que fou el que el tornà a reclamar a les autoritats dos mesos més tard amb la intenció que es dirigís cap a València, on el major de l'orde i els altres captius es preparaven per començar el periple. El seu rescat havia ascendit a 95 lliures, 40 lliures de l'almoyna que els frares recaptaren pel seu rescat i 55 més que havia avançat fra Domingo i que s'havia compromès a pagar el germà de Joan, Mateu Alaix. En incomplir el pacte contret amb els mercedaris a canvi de la seva alliberació, els frares es veieren obligats a sol·licitar els diners invertits en el seu rescat al governador de Mallorca, que manà al batlle de Manacor l'execució dels seus béns per tal de satisfer el deute. A casa seva no trobaren res més que una falç que la seva mare els cedí en penyora, així que el batlle envià Joan a la cort del lloctinent i aquest, finalment, el deixà en llibertat.³²⁴ En aquestes

³²² ARM, AH 92, 63r i ARM, AH 471, 42r-45v. 1412, abril, 18. Publicat a Bordás y Sala i Pascual, «Redención y ostentación de cautivos», 123-124.

³²³ Davant la freqüent fugida dels ex-captius abans d'emprendre el viatge amb els frares que els havien ajudat a assolir la llibertat, al 1306 el mestre general de l'orde sol·licità al rei una provisió per implicar els oficials reials en la presa dels fugitius. Ferrer i Mallol, «La redempció de captius», 271.

³²⁴ ARM, AH 99, 345v-346r. 11 desembre 1423; AH 101, 25r-v. 1 febrer 1424 i 227r-v. 25 setembre 1424; 251v-252v. 10 octubre 1424 i 265r-v. 20 octubre 1424. Sembla que, més de deu anys després, un Joan

circumstàncies, és important destacar el rol del governador de Mallorca en favor dels frares de la Mercè, que gaudiren sovint d'un tracte privilegiat en terres de la Corona respecte als seus principals competidors de la Trinitat.

Finalment, el mestre general de l'orde de la Mercè, Antoni Queixal, arribà a Mallorca el 21 d'octubre de 1415 en la galera patronejada pel cavaller castellà Juan Rodríguez de Cuadro, encarregat de portar el cirurgià tolosà Esteve Boyer, que en aquells moments habitava a Mallorca, a Perpinyà per poder curar el rei de la malaltia que patia.³²⁵

3.2. La gestió ciutadana i capitular de la redempció de captius a Mallorca

A la Mallorca del segle XV la preocupació per al retorn de les persones captivades en mans musulmanes traspassà els límits de l'àmbit familiar dels desventurats que havien esdevingut víctimes d'un sistema lucratiu alimentat en base al segrest d'ànimes enemigues. Al costat de la important tasca caritativa exercida per ordes religiosos com els trinitaris i els mercedaris, presents a l'illa de Mallorca, tal i com s'ha vist, des del segle XIII també es desenvolupà un altre nexa institucional capaç d'aglutinar les donacions misericordioses dels pobladors de l'illa envers un fenomen que constituïa ja aleshores una preocupació comuna. El municipi de la Ciutat-Regne i la Seu de Mallorca serien les institucions sobre les quals recauria la gestió d'un organisme encarregat de la captació d'almoines a tota l'illa i la posterior redistribució d'aquestes entre els mallorquins captivats o aquells recentment retornats que encara tenien al davant l'afrontament dels deutes del seu rescat. Gràcies a la iniciativa i la col·laboració entre els jurats de Mallorca i el capítol de canonges de la Seu, encapçalat pel bisbe, fou possible el sorgiment d'una corporació cívico-religiosa que es desmarcarà de les altres vies de redempció ja conegudes i que, molt probablement, buscava facilitar el rescat de les persones més desfavorides a nivell econòmic.

Alaix, potser, el mateix, s'acordaria en la galera de l'honorat Joan Descatllar. ARM, AH 122, 171r. 2 agost 1436.

³²⁵ ARM, RP 3511, 104r. 21 octubre 1415. Sobre Antoni Queixal, vegeu, també Roser Salicrú i Lluch, «L'ambaixada a Fes d'Antoni Queixal i Ramon de Conesa (1413-1414)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 19 (1998): 229-244.

Amb el descobriment d'aquesta entitat, l'illa de Mallorca s'alça com un dels indrets mediterranis on l'administració municipal, amb la col·laboració de les altes esferes eclesiàstiques, s'implicà de ple en la gestió dels processos de redempció dels habitants del seu districte ja en època medieval.

Dins de la mateixa Corona, el cas paradigmàtic ha estat el de la ciutat de València, estudiat sobretot per A. Díaz Borrás. La institució ciutadana per a la redempció de captius valencians, en funció des de 1323, reforçava el caràcter de València com a capital i màxima expressió d'un territori fronterer, tant pel que fa al medi marítim, per la professió, dedicació i projecció de la ciutat i dels seus habitants envers el comerç amb el món islàmic, com al terrestre, per la permeabilitat territorial fronterera que sovint se li ha adjudicat al regne de Múrcia. Per tant, estava especialment afectada per la problemàtica de la captivitat. Aquestes, entre d'altres, foren les raons destacades per l'autor en qüestió per justificar la iniciativa cívica i laica dels dirigents de la ciutat de València envers l'alliberació dels seus pobladors en una època encara primerenca, però marcada per un creixent interès caritatiu envers els sectors més desfavorits de la societat.³²⁶

En qualsevol cas, és difícil situar l'aparició de la intervenció mallorquina en aquest afer. Coneguts fins al moment, comptam solament amb un volum que conté l'epígraf *Redencions de catius*, conservat a l'Arxiu Capitular de Mallorca i catalogat erròniament com a Llibre de Fàbrica, a més d'alguns documents sobre la tasca dels jurats i dels canonges als llibres d'Extraordinaris d'Universitat de l'Arxiu del Regne de Mallorca.³²⁷

³²⁶ Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 126-130.

³²⁷ Aquests documents no són del tot inèdits, sinó que han estat parcialment publicats i treballats, tot i que sense una perspectiva global de la institució que inclogués l'exercici econòmic de recaptació i donació d'ajudes, que serà una de les perspectives que s'aportaran en les següents pàgines. Per una banda, les dades de l'organisme entre 1441 i 1467, recollides en el volum conservat a la Seu, es van transcriure amb un mínim anàlisi a Ramon Rosselló i Jaume Bover, «Captius cristians de Mallorca al nord d'Àfrica, segle XV. Una relació», en *América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX*. (Palma de Mallorca: Edicions Miramar, 1991), 43-46; mentre que les dades contingudes en els registres comptables municipals i corresponents als anys 1451 i 1454 han estat recentment publicades i interpretades a Albert Cassanyes Roig, «La iglesia de Mallorca y la redención de cautivos en la Baja Edad Media», *Espacio Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 32 (2019): 117-118. Amb tot i amb això, aquests treballs no aborden el funcionament global de l'organisme en qüestió, ni l'estudi de les quantitats recaptades ni, tampoc, el contextualitzen ni posen en relació el sorgiment d'aquest sistema de redempció amb la panoràmica global de la conflictivitat marítima i el desenvolupament de l'aparell diplomàtic amb les potències que en aquell moment eren detentores dels captius mallorquins.

Tractant-se d'un organisme compartit entre totes dues institucions, té sentit que la documentació es trobi, així, compartimentada entre la Seu i l'Arxiu del Regne de Mallorca. La cronologia que abracen unes i altres fonts no se solapa ni complementa: mentre que el llibre de la Seu conté les rebudes i les dades de la major part dels anys '40 del segle XV, les informacions obtingudes a través dels documents ciutadans comprenen la dècada dels '50.³²⁸

Algunes dades semblen insinuar la possible creació d'aquest sistema de gestió caritatiu pròpiament en aquells anys. El 9 d'agost de 1441, data en la qual s'inicia el volum conservat a l'Arxiu Capitular, s'especifica que 13 sous dels que el notari Guillem Abellar havia recaptat un diumenge a la Seu s'invertiren en la compra del propi llibre.³²⁹ Aquesta és la primera data obtinguda de l'activitat redemptora dels jurats i canonges, tot i que les almoines recol·lectades el 9 d'agost havien estat recaptades des de l'inici d'aquell any. En aquell mateix moment, aprofitaren també per destinar 5 lliures i 7 sous de les que havia recollit el baciner de la parròquia ciutadana de Santa Creu per a la compra d'una caixa i panys que, a partir d'aleshores, seria custodiada a l'església de la Seu.³³⁰ Però no seria fins al 1455, un cop assentat el sistema d'alliberacions i ja en plenes funcions, que decidiren embellir ulteriorment aquell espai amb l'encàrrec d'un retaulet amb les imatges de la Verge Maria i Sant Lleonard, que seria finançat amb 22 sous i col·locat sobre la caixa dels captius de la Seu.³³¹

L'esmentada caixa rebria diversos noms, essent el més freqüent el de caixa dels captius cristians, però també caixa de la Seu, caixa de la sagristia o caixa del Pilar.³³² D'acord amb els pocs referents mínimament anàlegs que s'han pogut identificar fins el moment, l'aparició de l'organisme mallorquí en pró de la redempció de captius precisament en la primera meitat del segle XV tendria sentit. La mateixa institució

³²⁸ S'especifiquen aquí els anys que es consideren en la present tesi, ja que la gestió ciutadano-capitular continuà durant la segona meitat del segle XV. Vegeu Rosselló i Bover, «Captius cristians de Mallorca», 45-46.

³²⁹ ACM, LFA-1731, 1v.

³³⁰ Ibidem, 6r.

³³¹ ARM, EU10, 169v. Això no obstant, no s'han trobat ordinacions semblants a les expedides a l'inici de la creació de la institució valenciana. Vegeu Andrés Díaz Borrás, «Atención valenciana a la redención de cautivos cristianos», *Estudis castellanencs* 3 (1986): 344-347. Tot i que el culte a Sant Lleonard no era gaire estès a la Mallorca medieval, segons el santoral publicat per Gabriel Llopart a *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía* (Palma de Mallorca: Luis Ripoll, Editor, 1977), 152, era considerat el patró dels presoners i captius.

³³² ACM, LFA-1731, 2r.

ciutadana a València concentraria en aquells primers anys del Quatre-cents la seva major activitat, amb una funcionalitat regular i continuada;³³³ mentre que *l'Ufficio della Misericordia* de Gènova naixeria també el 1403, per fer-se càrrec de la canalització de la caritat popular, sobretot d'aquella llegada en els testaments, una part de la qual aniria destinada a la redempció de captius.³³⁴

Original en aquest cas resulta el sistema d'aportació d'ajudes econòmiques per a la redempció emprat per la Universitat d'Eivissa. Vigent, almenys, des de 1417, any en què se'n tenen les primeres notícies, es fornïa del que la procuració reial obtenia dels drets de sortida dels sarraïns, i no d'un sistema d'almoines com els esmentats anteriorment. Sembla que en un primer moment els eivissencs captius en territori musulmà rebrien les ajudes de les 10 lliures que es pagaven per l'entrada i sortida de captius musulmans de l'illa, però en el transcurs de les primeres dècades del segle XV es crearia una imposició extra, de 30 lliures, que haurien de ser abonades pels musulmans ja enfranquits que decidissin abandonar l'illa, aranzel que possiblement es creà amb l'objectiu de cobrir els ajuts per al rescat d'eivissencs.³³⁵ El problema del captiveri en una illa de les dimensions d'Eivissa precipitaria que ja a finals del segle XIV les autoritats municipals i reials haguessin d'intervenir en els processos de redempció per mitjançar entre els propietaris de captius musulmans i els familiars dels eivissencs captius que volguessin obtenir-ne un per fer-ne intercanvi. Les especulacions dels primers i les dificultats dels segons haurien impulsat el 1378 la publicació d'una provisió reial – que seria posteriorment ratificada per Martí l'Humà el 1405 –, segons la qual els jurats d'Eivissa serien els que adquiririen el captiu musulmà a instància dels familiars o amics de l'illenc, i entregarien els diners al governador, que seria l'encarregat de vigilar que el preu exigít fos el mateix pel qual el senyor l'havia adquirit.³³⁶ Aquest intervencionisme institucional explicaria que el febrer del 1412 el governador d'Eivissa interrogués el seu

³³³ Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 129 i 161.

³³⁴ Vegeu Giorgio Stella [et. al.], *Annales Genuenses* (Bolonya: Zanichelli, 1975), 268, i Giuseppe Banchemo, *Genova e le due riviere: descrizione di G. B.* (Gènova: Luigi Pellas, editore, 1846), 247-250; institució que estigué molt lligada a l'activitat del cònsol genovès a Tunís. Giovanna Petti Balbi, «Il consolato genovese di Tunisi nel Quattrocento», *Archivio Storico Italiano* 156, núm. 2 (1998): 231 i nota 15. Això no obstant, l'actuació de la Superba no deixaria d'englobar-se en un pla de domini superior, estatal, i no solament municipal.

³³⁵ Ferrer Abárzuza, *Captius i senyors de captius a Eivissa*, 509-510.

³³⁶ Tot i les mesures preventives, aquest sistema no posà fi a les especulacions dels propietaris dels captius. *Ibidem*, 511-512.

superior mallorquí respecte a l'intercanvi entre un esclau propietat de l'eivissenc Berenguer Bonet i l'esposa d'aquest, captiva en mans musulmanes.³³⁷

En aquesta direcció intervingueren també els jurats de Mallorca, implicats en un problema que devia ser més estès del que podia semblar, atès que afirmaven que en el regne hi havia moltes cases deshabitades per raó dels grans i immoderats rescats. En el General Consell del 3 d'abril de 1410, intentaren regular la modalitat dels intercanvis de captius amb l'objectiu d'incentivar que els propietaris de musulmans volguessin desprendre-se'n per tal d'ajudar el retorn dels mallorquins captius en els diversos sultanats:

La qual manera és aquesta, so és, que si algun catiu cristià volrà exir de captivitat e trobarà que lo seu senyor moro qui l'haurà comprat vull aquell lexar anar per cambi de algun catiu moro qui sia de algun habitador d'aquest regna, que aquell senyor del dit catiu moro haje e sia tengut de vendra e lexar anar lo dit catiu seu moro per aquella quantitat que li haurà costat quítia, e donant-li lo catius cristià quatre sous per lliura de guany del preu que costat li haurà. Emperò si lo dit catiu se serà tayat o rescatat per alguna quantitat e lo catiu cristià lo volrà per son rescat, que sia tengut de pagar al senyor del dit catiu moro lo rescat per lo qual se serà tayat lo dit catiu moro, e que lo dit senyor del catiu moro no puscha més avant demanant ne haver d'assò que li costà o li serà tayat ab ell lo dit catiu.³³⁸

Tot i haver de fer front a un mínim pagament, equivalent a 4 sous per lliura del preu del captiu musulmà o a la resta del tall pel que s'havia acordat amb el propietari, a través dels intercanvis, els captius cristians evitarien igualment satisfer el rescat, que comprenia quantitats molts superiors.

En definitiva, els primers anys de quinzena centúria acollirien una sèrie de condicions favorables a l'aparició d'aquests tipus d'organismes: per una banda, una major pressió piràtico-corsària per part de l'Imperi hàfsida, iniciada ja en els darrers anys de l'anterior centúria, que en el cas de Mallorca hauria posat de manifest la insuficiència dels sistemes de redempció tradicionals i, en el cas de la capital valenciana, hauria precipitat el perfeccionament de la institució municipal; per una altra, una autonomia

³³⁷ ARM, AH 92, 25v. 10 febrer 1412.

³³⁸ ARM, AGC 2, 18v-19r. Citat també a Pau Cateura Bennàsser, «Obras públicas en tiempo de crisis (Mallorca, 1400-1450)», *Mayurqa* 23 (1996): 37, nota 28.

ciutadana encara suficient per poder mitjançar en qüestions que quedarien posteriorment concentrades, de cada vegada més, en mans dels monarques.³³⁹

3.2.1. La recaptació de les ajudes

Efectivament, el sistema de recollida de les almoines recaptades a tota l'illa se centralitzava a la catedral mallorquina. Un cop a l'any, els jurats es reunien amb el bisbe i alguns canonges per fer el recompte dels distints bacins distribuïts entre la mateixa església de la Seu, les cinc parròquies urbanes de Ciutat i algunes parròquies de la Part Forana. Corresponia als jurats nomenar els baciners o, dit altrament, les persones encarregades de guardar el bací que recollia les almoines per als captius cristians col·locats a les diverses parròquies.³⁴⁰ A la Part Forana, el nomenament el feien els jurats de la parròquia, per encàrrec dels de la ciutat.³⁴¹ Els baciners, entre els quals destaquen els que eren notaris de professió, obtendrien l'encàrrec per un temps variable entre les dues setmanes i tot un any, i sembla que a la Seu se'n podien nomenar d'específics per només certs dies festius, com era acostumat a la capital valenciana.³⁴² L'obtenció dels bacins per part de notaris facilitaria llur accés a les deixes testamentàries de molts mallorquins que a l'època solien destinar alguns diners a obra pia i, en especial, a la redempció de captius.³⁴³ A la fi de l'any, era quan es recomptava la quantitat total que

³³⁹ És de destacar que, al contrari del que succeïa a Mallorca, l'activitat dels ordes redemptors a València quedà, segons Díaz Borrás, pràcticament arraconada per la força de l'organisme municipal, l'actuació del qual aniria disminuint al llarg de les darreres dècades del segle XV, relegat, en part, per l'intervencionisme reial. Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 241 i 266.

³⁴⁰ El 30 d'octubre de 1451 els jurats nomenaren Pere Albons, mercader de Mallorca, baciner de la parròquia de Santa Eulàlia i, un mes després, elegiren Joan Falcó, notari de Mallorca, com a baciner de la Seu. El 13 de gener de 1459, en canvi, atorgaren el bací de Sant Nicolau a Bartomeu Vidal, tapiner, i el de Santa Eulàlia a Antoni Ballester, paraire menor de dies. ARM, EU 9, 108v i EU 11, 111r.

³⁴¹ Per mitjà d'un procediment semblant al manament de l'elecció dels talaïers, els jurats del regne ordenaven als de les parròquies corresponents que elegissin a una persona perquè s'encarregués del bací dels captius cristians en aquell indret. El 5 de desembre de 1447, el detentor del bací de Valldemossa, Esteve Grasset, ja era vell i estava indisposat, per la qual cosa els jurats sol·licitaren al batlle i jurats de Valldemossa que n'elegissin un de nou. ARM, EU 8, 16r.

³⁴² A València s'elegien parelles de baciners que vetllaven per dos tipus de bacins: els volants, que eren aquells que es passejaven per recaptar en diversos punts de la ciutat, i els fixes, a les esglésies de les parròquies. Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 142. No és possible fer aquesta distinció a Mallorca, ja que les dades recollides fan referència a un sol tipus de bací.

³⁴³ Aquestes deixes quedarien incorporades directament al bací, la qual cosa explicaria la poca presència de llegats pietosos específics en el llibre de comptes de l'organisme en pro dels captius. L'assiduitat d'aquest tipus de donacions a la ciutat de Mallorca ha estat posada de manifest recentment per Maria Barceló Crespí en el seu darrer llibre: *Davant la mort. Els rituals medievals a la ciutat de Mallorca (s. XV)*

els diversos bacins havien recollit i s'obria la caixa general de la Seu, en presència dels jurats, del bisbe i dels canonges. Aleshores la comitiva decidia les quantitats d'ajuda a destinar i qui en serien els beneficiaris.

Els diversos bacins urbans semblen estar en funcionament a partir de l'any 1441, però mentre que és possible fer un estudi sistemàtic de les quantitats recol·lectades anualment a les diverses parròquies ciutadanes, no sembla que a la Part Forana se seguís un sistema de col·lectes anuals, sinó que en algunes parròquies els bacins estarien actius només alguns anys. L'any 1441, es recullen almoines només a les parròquies de Sineu, Porreres, Muro, Sóller, Bunyola, Santa Margalida de Muro, Lluçmajor, Sa Pobla i Inca. A l'any següent, es comencen a recol·lectar almoines a Pollença, Alaró, Alcúdia, Petra, Campos, Felanitx, Montuïri, Castellitx (Algaida) i Manacor. En canvi, a Selva, Sencelles, Robines (Binissalem), Banyalbufar, Valldemossa, Santa Maria del Camí i Campanet no es recaptarien diners fins al 1443, mentre que a Artà i Andratx la primera notícia apareix el 1445.

La novetat de la implantació d'aquest sistema de centralització caritativa es deixa patent en algunes partides, com en el cas de la parròquia de Sencelles, a la qual Gabriel Domenge rebé una lliura i 3 sous el 1443 *per tot lo temps, com de abans no n'hi hagués* i, deu dies després, una lliura i 7 sous corresponents a la parròquia d'Alcúdia *per lo temps que ha tengut lo bassí com d'abans no n'i hagués*.³⁴⁴ Les almoines captades a la Part Forana eren, almenys durant els primers anys, prèviament unificades en la figura d'un col·lector nomenat pels jurats del regne i enviat a les parròquies per rebre les almoines aconseguides pels baciners de cadascuna. El 1442 Aquest col·lector fou Joan Vinya i el 1443 i el 1445, Gabriel Domenge. La regularitat de la seva col·lecta no és comparable amb la sistematització constatada a Ciutat, per raons que no responen a la proximitat geogràfica de les parròquies envers el medi marítim, que les hagués pogut acostar a una major sensibilitat per la causa. Sorpren que parròquies amb ports de pes a l'illa, com Alcúdia o Andratx, no apareguin ja com a rebedores d'almoines a través d'aquest sistema des de l'inici. Per altra banda, la temptació de pensar que probablement no comptéssim amb dades exhaustives i que s'haguessin pogut perdre les informacions

(Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2019), 184-188. Per a exemples de deixes testamentàries a favor dels captius a la mateixa època a la ciutat comtal, vegeu Rodríguez, «Financing a Captive's Ransom», 174.

³⁴⁴ ACM, LFA-1731, 29r i 30r.

corresponents a aquests indrets s'allunya en comprovar que la confrontació entre rebudes i dades coincideix *grosso modo* en els anys en què efectivament es pot fer aquest exercici comparatiu. Així doncs, quan es parla del sistema d'almoines a la Part Forana no es pot fer una classificació anual sistemàtica com a Ciutat, per l'aleatorietat i la poca exhaustivitat que presenten depenent dels anys.

La situació contrària es presenta a les parròquies ciutadanes, on, juntament amb la Seu, sí que és possible calcular la caritat popular mostrada pels seus habitants i feligresos de manera anual. El 1441 és la catedral de Mallorca l'església ciutadana que més recapta per a la redempció de captius cristians, responent al seu paper de cap jeràrquic en el terreny espiritual de l'illa, amb un total de 72 lliures 17 sous i 2 diners. L'any següent, la parròquia de Santa Creu, la receptora del barri mariner i lloc de residència de la major part dels treballadors relacionats amb el medi marítim, és la que encapçala la llista amb un total de 51 lliures 3 sous i 10 diners recol·lectats, mentre que el 1443 és Santa Eulàlia la parròquia que, amb 59 lliures 19 sous i 2 diners, es col·loca en primera posició. La Seu, seguida de Santa Eulàlia, continuarà essent el districte on més diners es recolliran per a la causa el 1451, mentre que les dades possiblement parcials de 1454 apunten, de nou, a Santa Eulàlia. En general, no es poden treure conclusions taxatives pel que fa a un continu comportament de la caritat popular en cadascuna de les parròquies. Les donacions en forma d'almoines o de deixes testamentàries són variables i els resultats no fan més que posar de manifest una simple evidència: la major contribució de l'espai espiritualment més important, la Seu, i de la parròquia més gran i més poblada de Ciutat, que era Santa Eulàlia.

Relació de les quantitats recaptades pels captius a les parròquies ciutadanes

	1441	1442	1443	1451	1454
La Seu	72 lliures 17 sous 2 diners	48 lliures 6 sous 7 diners	48 lliures 14 sous 6 diners	71 lliures 16 sous 3 diners	11 lliures 17 sous

Santa Eulàlia	25 lliures 6 diners	43 lliures 15 sous 4 diners	59 lliures 19 sous 2 diners	42 lliures 19 sous	19 lliures 9 sous
Santa Creu	12 lliures 4 sous	51 lliures 3 sous 10 diners	14 lliures 19 sous 4 diners	24 lliures 17 sous 10 diners	11 lliures 10 sous
Sant Jaume	34 lliures 18 sous 6 diners	3 lliures 8 sous 7 diners	19 lliures 9 sous 2 diners	18 lliures 12 sous 1 diner	12 lliures 5 sous 11 diners
Sant Miquel	22 lliures 9 sous 9 diners i malla	10 lliures 18 sous 8 diners	15 lliures 17 sous 11 diners	16 lliures 4 sous 3 diners	5 lliures
Sant Nicolau	25 lliures 5 sous 6 diners	20 lliures 2 sous 9 diners	27 lliures 9 sous 6 diners	25 lliures 16 sous 10 diners	13 lliures 10 sous

Jerarquia de les parròquies urbanes segons les donacions a la caixa dels captius

1441	1442	1443	1451	1454
La Seu	Santa Creu	Santa Eulàlia	La Seu	Santa Eulàlia
Sant Jaume	La Seu	La Seu	Santa Eulàlia	Sant Nicolau
Sant Nicolau	Santa Eulàlia	Sant Nicolau	Sant Nicolau	Sant Jaume
Santa Eulàlia	Sant Nicolau	Sant Jaume	Santa Creu	La Seu
Sant Miquel	Sant Miquel	Sant Miquel	Sant Jaume	Santa Creu
Santa Creu	Sant Jaume	Santa Creu	Sant Miquel	Sant Miquel

L'exercici econòmic de la caixa dels captius cristians es pot reproduir per complet només els tres anys que van de 1441 a 1443, els únics en els quals consta la totalitat de diners rebuts i dats en el llibre de comptes conservat a la Seu de Mallorca. El 1444 no hi ha partides de diners rebuts, mentre que sí que hi ha constància de les partides que ja aquell any es destinaren a captius mallorquins; mentre que les dades de 1445 són parcials. Per altra banda, els documents conservats en el llibre d'Extraordinaris d'Universitat ofereixen informació parcial sobre els diners de la caixa des del 1451 fins al 1459, però només es poden confrontar els ingressos i les despeses dels anys 1451 i 1454.

Durant el primer any del qual es tenen registres, el 1441, la quantitat total recaptada va ser de 233 lliures 10 sous i 9 diners i malla, mentre que la suma de les despeses ascendí a 233 lliures 10 sous. A excepció dels 9 diners i malla, coincideixen les quantitats d'entrades i sortides, de manera que és una prova de la total conservació dels moviments de l'organisme en aquell any. Fins al mes d'octubre de l'any següent, s'obtingueren 260 lliures 2 sous i 11 diners del total de parròquies urbanes i foranes, i el mateix any es repartiren per a captius cristians 265 lliures, de manera que, tot i tractar-se d'una quantitat menor, hi hauria una diferència de 5 lliures gastades de les quals no se'n sabia l'origen. Pel que fa a l'any 1443, al desembre es calcula la suma de 256 lliures 2 sous i 5 diners recaptats durant tot l'any a totes les parròquies ciutadanes i algunes de la Part Forana, només 215 lliures de les quals es destinaren per al rescat de captius. Les restants 41 lliures és molt probable que es conservessin per a l'exercici de l'any següent, ja que es té constància de la dedicació de 42 lliures 11 sous a Joan Ferrer i el seu fill el febrer de 1444. De les 125 lliures que es repartiren l'octubre-novembre d'aquell any entre els captius cristians encara en territori islàmic i aquells ja retornats a Mallorca no en consta la font, ja que no s'han conservat les entrades a la caixa d'aquell any.

Mentre que solament es tenen dades disperses sobre els diners rebuts durant la resta d'anys de la dècada dels '40, es coneixen, en canvi, les despeses dels anys 1445-1447.

El 1451 els registres tornen a oferir una comparació entre els guanys i les despeses de la Caixa, encara que els diners obtinguts corresponen només a les parròquies urbanes i a la Seu. El total rebut sumà 200 lliures 14 sous i 3 diners, de les

quals es gastaren tan sols 184 lliures 14 sous i 6 diners. Cal pensar que les 16 lliures restants quedarien a la caixa i serien invertides en els anys posteriors. Finalment, les ajudes atorgades a captius l'any 1454 sobrepassaren les quantitats recaptades, amb una proporció de 133 lliures a 99 lliures 11 sous i 8 diners, de manera que, o bé les rebudes conservades no foren les totals – que seria possible, tenint en compte que és l'any en què les quantitats recaptades són més baixes – o bé s'aprofitaren diners sobrants d'anys anteriors.

Relació de quantitats de rebudes i dades de la caixa de captius

	REBUDES	DADES
1441	233 ll. 10 s. 9 d. i malla	233 ll. 10 s.
1442	260 ll. 2 s. 11 d.	265 ll.
1443	256 ll. 2 s. 5 d.	215 ll.
1444		167 ll. 11 s.
1445	133 ll. 19s. 1 d. ³⁴⁵	398 ll. 10 s.
1446		73 ll. 15 s. 4 d.
1447	110 ll. ³⁴⁶	10 ll.
1451	200 ll. 14 s. 3d.	184 ll. 14 s. 6 d.
1454	99 ll. 11s. 8 d.	133 ll.

3.2.2. Els beneficiaris de les ajudes

Els beneficiaris de les ajudes de la caixa serien els sectors més desfavorits de la societat, aquells els recursos econòmics dels quals els impossibilitaria l'obtenció dels diners d'un rescat o intercanvi directe – fins i tot per mitjà de la via del préstec – a través

³⁴⁵ Només es tenen rebudes de les següents parròquies foranes: Inca, Sineu, Muro, Pollença, Sóller, Santa Margalida, Lluçmajor, Sa Pobla, Alaró, Selva, Sencelles, Alcúdia, Petra, Campos, Felanitx, Montuïri, Castellitx (Algaida), Manacor, Robines (Binissalem), Banyalbufar, Valldemossa, Campanet, Artà i Andratx.

³⁴⁶ 10 lliures provinents de la deixa testamentària del testament de la dona Isabel, muller del venerable Bernat Serra, i 100 lliures del testament de Jaume Brondo. (ACM, LFA-1731, 58v i 59v).

del contacte amb un mercader i que, per diverses circumstàncies, restarien també al marge de l'acció dels ordes redemptors.

Entre les professions dels destinataris de les ajudes, que foren anotades de manera aleatòria i no gens sistemàtica, abunden, sobretot, els mariners – un d'ells, també pilot –, dada gens sorprenent essent una de les professions més lligades al món marítim. Als 14 mariners indicats els segueixen els eclesiàstics, en concret, el solleric Pere Carbonell, clergue, que rebrà el beneplàcit de l'organisme en tres ocasions entre 1441 i 1443; Vicenç Bisbal, prevere, i fra Salvador Siurana, ermità. Així mateix, apareixen dos sabaters, dos navegants i dos paraires, tot i que possiblement els captius d'aquest darrer sector fossin més presents del que sembla, atès que sis de les persones rebedores dels diners i encarregades de la redempció de determinats captius eren, precisament, paraires. De manera puntual, apareix també un assaonador, un sastre, un teixidor, un calçater, un pescador i un vidrier. Sorpren, de fet, que els pescadors no siguin un dels oficis més afectats pel captiveri, tot i que és de destacar que l'única dona encarregada de la redempció d'un mariner, en aquest cas, Jordi Negre, sigui precisament una pescadora anomenada Eulàlia.³⁴⁷

Les dones representen un percentatge mínim de les persones destinatàries de les ajudes per a la redempció, la qual cosa deixa patent que, com és ben conegut, el captiveri en terres islàmiques era un afer que afectava bàsicament els homes.³⁴⁸ Les úniques captives a les quals les dades fan referència són la madona Mas que, juntament amb el seu fill Joan, havien estat rescatats el 28 de maig de 1445 i reberen 10 sous perhom com a ajuda per satisfer els deutes de la seva redempció, i una dona castellana o aragonesa, captiva al 1454, a la qual se li adjudicaren 2 lliures i 10 sous en ajuda del seu rescat. Precisament aquest darrer és l'únic exemple que fa referència a un destinatari no nadiu del regne de Mallorca ni esposat amb dona mallorquina. En els altres casos, s'indica o se sobreentén que la totalitat dels rebedors de les ajudes eren del dit regne, pels habitants del qual vetllava la institució cívico-religiosa en qüestió.

³⁴⁷ ACM, LFA-1731, 54r. A part de la mare de Guillem Llinars. Vegeu l'apèndix "Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)".

³⁴⁸ Remet a la bibliografia sobre el tema, de la qual destac, en referència a la cronologia abraçada per la tesi, Salicrú i Lluch, «Luck and contingency?»; Mas i Forners, *Esclaus i catalans*.

Encara que la font no presti especial atenció a la provenença de cadascun dels captius redimits, i només especificant qui, en la majoria dels casos, de manera genèrica, pertanyia al *present regne*, sí que es detallen diverses persones de diverses parròquies foranes. En concret, deu sollerics, entre els quals Joan Bassa, que ja havia estat alliberat, rebria fins a tres ajudes (7 lliures 10 sous el 1441, 10 lliures el 1442 i 10 lliures més el 1445); Guillem Arbona, en canvi, obtendria 5 lliures el 1442 de mans del seu pare, 7 lliures 10 sous el 1443 i 17 lliures 10 sous al 1445; finalment, Llorenç Bisbal, un cop alliberat, seria el destinatari de 10 lliures el 1441 i 10 més el 1445. La font anomena també tres homes d'Alcúdia, dos de Sencelles – un dels quals, Bartomeu Mir, captiu a Tenes, rebé diners en dos anys consecutius, el 1445 i el 1446, abans d'alliberar-se –, un d'Alaró, un de Manacor, un d'Inca, un de Marratxí, un de Valldemossa, un de Porreres – Miquel Ponç, ja alliberat, que rebé 5 lliures el 1445 i 10 lliures el 1454 – i un de Pollença.

El captiveri, per tant, no només afectà els habitants dels districtes que confrontaven amb el medi marítim, sinó que fou una qüestió que no deixà al marge als d'interior, en la mesura en què els seus habitants pogueren també enrolar-se en embarcacions, participar dels negocis desenvolupats en el mar o a la costa o, simplement, ser capturats mentre es desplaçaven o feinejaven en zones properes a la costa quan hi havia algun atac o incursió. Els resultats, encara que gens exhaustius, mostren, en conseqüència, una panoràmica variable pel que fa als orígens dels captius mallorquins.

La caixa i els diversos bacins recollien la caritat popular sorgida davant la sensibilitat per les ànimes captives a “terra de moros”, que havia de ser necessàriament repartida entre com més destinataris possibles millor. El sistema funcionava, així, de manera semblant a la d'algunes caixes gremials, com la del gremi de mariners i patrons de Mallorca, que des de l'inici del segle XIV recollia les ofrenes dels navegants amb l'objectiu de contribuir a algunes despeses dels confreres més pobres, entre les quals se situaria el pagament de les desorbitades quantitats demanades en concepte de rescat.³⁴⁹ Els diners que l'organisme cívico-capitular destinava als mallorquins captius

³⁴⁹ La caixa dels mariners i patrons de Mallorca, activa des de temps del rei Sanç (1313), fou confirmada per Pere el Cerimoniós, un cop reincorporat el regne a la Corona d'Aragó (1343). Gabriel Llompart, «La caja del gremio de navegantes de Mallorca», en *Historias de la Almodaina. La vida en la Mallorca del siglo XIV* (Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2007), 107-111; López Pérez, *La Corona de Aragón y el Magreb*, 812. Amb el temps, altres gremis mallorquins anaren incloent en els seus estatuts la recollida

només contribuïa mínimament a assolir la totalitat del preu de la seva redempció, però podia resultar una ajuda clau per a la major part de persones que, per les seves condicions socio-econòmiques, no haurien pogut mai aconseguir elles soles el rescat. Les quantitats atorgades eren variables, en funció del captiu en concret i atenent a valors fins ara desconeguts. El llibre de comptes conservat a la Seu custodia algunes cartes originals que els familiars dels captius enviaren a les autoritats ciutadanes i eclesiàstiques per tal que decantessin la seva misericòrdia cap als seus estimats. No sabem fins a quin punt missives d'aquest estil o altres condicionants pogueren influir en el baròmetre de les quantitats a atorgar a cada captiu i, en definitiva, en la decisió final dels responsables de la caixa dels captius cristians.

A més d'aquestes partides, adjudicades pels jurats i canonges, els baciners tenien també una certa capacitat per destinar petites quantitats – de 2 a 7 lliures – a captius de la seva elecció, per acabar d'arrodonir algunes xifres, o bé per beneficiar a alguna persona que, havent rebut alguna suma en el passat, era exclosa com a beneficiària d'ajudes més grans. Aquest avantatge, a més de certes circumstàncies com el de ser adjudicatari de les quantitats atorgades a un altre captiu que no s'hagués pogut redimir, foren les que causaren que, en alguns casos, hi hagués persones afavorides amb proporcions més grans que d'altres. Per exemple, darrera de les 40 lliures que li foren atorgades a Jordi Negre, captiu a Tànger el 1443, hi havia incloses 10 lliures que li adjudicaren en Salvà i Francesc Vilagut, baciners durant mig any.³⁵⁰ En qualsevol cas, i de manera general, les partides serien molt superiors que les destinades per l'organisme municipal valencià a captius d'aquella ciutat a la mateixa època – una quantitat fixa i homogènia d'1 lliura i 10 sous –³⁵¹ encara que, de manera generalitzada, a Mallorca les quantitats per captiu disminuïssin a partir de 1446.

A més, el radi d'acció de les ajudes traspassava el llindar de la redempció amb la inclusió de partides de diners a persones ja alliberades, però greument endeutades amb

d'almoines per a l'alliberació dels confreres que caiguessin en captiveri, com el dels flequers i forners (Miguel Gabriel Garí Pallicer, «El abastecimiento de pan en la ciudad de Mallorca en los siglos XVI y XVII» (tesi presentada a la Universitat de les Illes Balears, 2017), 636. Sobre el paper de les confraries en la redempció de captius, vegeu també Heers, *Esclavos y sirvientes*, 230-231, i Rodríguez, «Financing a Captive's Ransom», 178.

³⁵⁰ ACM, LFA-1731, 52v. S'ha de dir, però, que es coneix també un cas en què 40 lliures foren atorgades íntegrament per l'organisme cívico-religiós a Joan Mayol, assaonador d'Inca, captiu a Alger i rescatat posteriorment per Lluís Pardo. Ibidem, 55r.

³⁵¹ Vegeu Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 227-232.

els creditors que havien fet possible el seu retorn, la qual cosa els situava en una situació de risc econòmic i social. De nou, un càlcul aproximat dels destinataris de les ajudes, entre gent captiva i ja alliberada, és possible només el 1441 i, després, el 1444 i 1446. De les 233 lliures repartides a l'any 1441, 80 lliures foren destinades a cinc persones captives (dues reberen 25 lliures i les altres dues, 15) i les 153 lliures restants se cediren a deu persones ja alliberades, però que tenien pendent el pagament íntegre del seu rescat. La font no esmenta explícitament cap ex-captiu com a beneficiari de les ajudes en els dos anys següents, sinó que la tònica de 1441 es reprèn a partir de 1444, quan el mateix llibre adopta un nou format i separa de manera clara aquelles quantitats destinades als mallorquins encara en captiveri i els ja retornats. Això no obstant, la balança favorable a les persones alliberades i endeutades del primer any de registre no es repeteix a partir de la segona meitat de la dècada. 22 persones, totes elles captives, foren les receptores de les ajudes de 1442, xifra que disminuï a l'any següent, en què només 9 mallorquins foren els beneficiaris, i afavorí el seu accés a una quantitat major de diners. Els nombres disminueixen encara més el 1444, quan només consten set receptors de les ajudes, cinc captius i dos ja redimits, tot i que probablement les dades d'aquell any siguin fragmentàries, recollides amb posterioritat a la mateixa font. El 1445 augmenten els adjudicataris de les ajudes, que es repartiren entre 28 persones, 25 captius i 3 alliberats. Finalment, el 1446 només 17 persones haurien estat les destinatàries de diverses partides de l'organisme municipal-catedralici, entre les quals n'hi hauria només una que les rebria un cop ja abandonat el captiveri. A partir de la dècada següent, essent recollides les dades en una altra font, en aquest cas municipal, no segueixen l'estructura anterior i s'especifica només en un sol cas, el 1458, l'adjudicació de 30 lliures a un pescador recentment rescatat per la quantitat de 214 lliures.³⁵²

En qualsevol cas, i tenint en compte la variabilitat de la font, que no permet parlar d'uns càlculs taxativament definitius, destacarien, de manera general i a excepció del primer any dels registres, unes inversions més altes en el cas dels mallorquins encara en captiveri, la situació dels quals requeriria de majors ajudes per la urgència de la seva redempció i retorn a terres cristianes.

³⁵² ARM, EU 11, 83v.

Relació de persones rescatades per anys i les ajudes rebudes

	Persones captives	Persones alliberades	Ajudes a captius	Ajudes a alliberats
1441	5	10	80 ll.	153 ll. 10 s.
1442	22		265 ll.	
1443	9		215 ll.	
1444	5	2	137 ll. 11 s.	30 ll.
1445	25	3	389 ll. 10 s.	9 ll.
1446	16	1	67 ll. 15 s. 4 d.	6 ll.
1447	1		10 ll.	
1451	13		184 ll. 14 s. 6 d.	
1454	19		133 ll.	
1458		1		30 ll.

En total, els beneficiaris de les ajudes atorgades pel municipi i la diòcesi foren 132, que no equivaldria a un número total de persones perceptores, ja que algunes reberen ajudes en més d'un any fins a assolir la seva redempció. Així i tot, el número de captius receptors és molt superior al contemplat per l'organisme de la capital valenciana, les ajudes del qual no arribaren a més de 10 captius per any, mantenint una mitjana de més de tres captius beneficiaris anuals.³⁵³ La prevalença pel rescat de ciutadans o habitants de la ciutat de València en contraposició amb la redempció dels habitants de tota l'illa podria explicar el menor àmbit d'acció, sigui en nombre de captius que en la quantitat rebuda, de l'organisme valencià respecte al mallorquí. Però és destacable el fet que a València no es contemplassin les ajudes a captius ja retornats, però encara deutors de la quantitat total del rescat. Podria ser, aquest, un nou símptoma

³⁵³ Amb una quantitat fixa i homogènia d'1 lliura 10 sous. Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 227-232, 237 i 263-264.

de les controvertides facilitats d'alliberació a l'illa per la reincident activitat redemptora de nombrosos mercaders i creditors mallorquins, plasmada a través dels ja esmentats diversos procediments de redempció en el regne valencià i mallorquí? A aquests nombres, ja superiors als valencians, s'hi haurien d'afegir encara els captius redimits a través dels canals dels ordes redemptors i de la iniciativa purament privada, dels quals només se'n tenen notícies disperses i no sistemàtiques. Però, tot plegat contribueix a considerar les xifres de captius mallorquins superiors a les del regne veí.

3.2.3. Els intermediaris o rebedors de les ajudes i la productivitat del sistema

En la majoria de les ocasions, les quantitats cedides de manera graciosa pels alts càrrecs municipals i diocesans arribarien al captiu per mitjà d'uns intermediaris, suposadament els encarregats de recollir els diners del rescat, que serien els que rebrien les ajudes de la institució. Encara que no sempre sigui possible establir un vincle, professional o afectiu, entre la persona captiva i el rebedor de l'ajuda atorgada pels jurats i canonges, destaquen aquells que apareixen com a familiars del captiu, els que tenien la mateixa professió o, en tercer lloc, els mercaders. És el cas, per exemple, de l'honrat mercader i baciner de la parròquia de Santa Creu durant mig any, Joan Bartomeu, que l'octubre de 1442 era encarregat de la redempció de dos mallorquins, Jaume Ischa i en Viuranell, i que, curiosament, també envià captius musulmans a Bugia el 1438 i el desembre de 1442.³⁵⁴ En algun cas la font fins i tot apunta a què la persona que rebé els diners posteriorment els desvià a un mercader: Jaume Canet, cirurgià, rebé 25 lliures per al rescat de Guillem i Cristòfol Llinars, a les quals s'hi sumaren 20 lliures més que Agustí Perafita i Bernat Pons, notaris i baciners durant un any, els adjudicaren, i que Jaume Canet cedí després a Jaume Mollet, mercader.³⁵⁵

Els receptors directes de les ajudes eren suposadament els encarregats de la redempció dels captius beneficiaris, atès que es comprometien davant testimonis a

³⁵⁴ ACM, LFA-1731, 50v-51r, i ARM, RP 3857, 27r; RP 3859, 24v.

³⁵⁵ ACM, LFA-1731, 52r. Jaume Mollet tingué tres fills: Praxedis Mollet, casada amb el notari Miquel Llitrà, Joan Francesc Mollet, que també fou notari, i Melcior Mollet, mercader domiciliat a Barcelona. Maria Barceló Crespí, *Els Llitrà: una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval* (Palma: Leonard Muntaner, 2001), 113-114.

retornar les quantitats rebudes si el captiu en qüestió no havia estat redimit i tornat a Mallorca en un màxim de sis mesos. La prestesa de la redempció indueix a pensar que, en el cas dels mallorquins encara captius, l'ajuda cobriria les darreres quantitats necessàries per al seu rescat, un cop ja s'haguessin recollit la major part dels diners. Això no obstant, la condició temporal exigida rarament fou respectada. L'única manera que tenien els procuradors dels captius per deslliurar-se de l'obligació d'haver de retornar les ajudes era a través de la personificació del mallorquí alliberat davant d'aquelles autoritats i la corroboració de l'efectiva inversió de l'ajuda en el seu rescat.

Els casos en què la font ratifica aquest fet il·lustren que els rescats foren tots posteriors als sis mesos, tot i que la constància tàcita i sistemàtica de l'alliberació dels beneficiaris de les ajudes només apareix a partir de 1444, moment en el qual canvià l'organització del llibre conservat a la Seu. Anteriorment a aquesta data, només s'anotà l'efectiva alliberació de Blai Riuclar, captiu a Alger, que obtingué 25 lliures d'ajudes el desembre de 1441. El juliol de l'any següent les 25 lliures foren atorgades per un dels jurats, que les havia rebudes, a Galceran Miró, el mercader que havia pagat anteriorment el seu rescat.³⁵⁶

Dels 5 captius que reberen ajudes per a la seva redempció el 1444, només dos foren posteriorment alliberats. El receptor de les quantitats i encarregat de la seva redempció fou, en tots dos casos, el mercader Lluís Pardo. I, mentre que aquest mercader procedí sense cap aparent problema a l'alliberació de Joan Mayol, assaonador d'Inca captiu a Alger; en el cas de Jordi de Marí, gendre de Nicolau Genovard, captiu a Tenes, retornà dos anys després les 30 lliures que havia rebut com a ajuda per a la seva redempció perquè es creia que el captiu havia mort. Es descobrí, després, que Jordi seguia viu i es presentà davant els jurats el 27 d'agost de 1447 (havia rebut l'ajuda l'octubre de 1444) exigint les 30 lliures que li havien adjudicat en un primer moment, que li foren donades.³⁵⁷

El 1445, en canvi, de les 22 persones captives beneficiàries de les ajudes, només tres aconseguiren alliberar-se, un dels quals fou el mariner Jaume Cabessa, de 23 anys, que aquell any percebé 20 lliures, més 7 atorgades pels baciners, i encara l'any següent percebé 3 lliures, 17 sous i 4 diners. Finalment, es presentà a Mallorca el 14 de maig de

³⁵⁶ Ibidem, 48v.

³⁵⁷ Ibidem, 55r.

1448. Les 20 lliures adjudicades al tercer rescatat, Jaume Vicenç, el novembre de 1445, no foren rebudes per Pere Vidal de Santanyí, Andreu Alegret i Miquel Aulet, teixidor de llana de Mallorca, que prometeren redimir-lo, fins al setembre de 1447, dos anys després, i aquest arribà a Mallorca en la galera de misser Ferrando Valentí, des de Bugia, el maig de 1448.³⁵⁸

La tardança del rescat es deu, en alguns casos, a la poca disponibilitat de les persones encarregades de rebre les ajudes i mitjançar en la recopilació de les quantitats per a la redempció. La manca d'aquests procuradors feu que algunes partides de diners, tot i ser adjudicades, restessin dins la caixa a l'espera de poder ser entregades a algun representant del captiu, la qual cosa podia succeir passats ja alguns anys.³⁵⁹ El sistema de les ajudes pels rescats sembla mostrar la seva màxima efectivitat el 1446, quan, de 16 persones captives adjudicatàries, 9 aconseguiren alliberar-se; això sí, totes en un interval de temps que anava dels vuit mesos al dos anys i mig després d'haver-los atorgat les quantitats. Un d'ells, el teixidor Jaume Vicenç, de 22 anys, arribà a Mallorca en la mateixa galera de Ferrando Valentí, des de Bugia.³⁶⁰

Així i tot, no tots els captius arribaren a servir-se d'aquestes figures i alguns hagueren de recollir les seves pròpies ajudes un cop retornats a Mallorca. La font municipal no és prou clara com per indicar l'estatus – si captiu o ja no – de la persona beneficiària de la caritat institucional, però el 1451, en canvi, sí que alguns captius – en concret, set de les dotze persones que reberen les ajudes de la institució estudiada – foren assenyalats amb el mot *huint*. Tot i que el *Diccionari català-valencià-balear* no inclou l'accepció referent al castellà *huir*, considerat un barbarisme en el català actual, que equivaldria al verb normatiu “fugir”, sinó que fa referència només a la variant

³⁵⁸ Ibidem, 56r-v. La trajectòria del polifacètic ciutadà de Mallorca Ferrando Valentí, entre les lletres, els negocis i la política del seu temps, ha estat mereixedora d'una monografia: Barceló Crespí i Ensenyat Pujol, *Ferrando Valentí i la seva família*. A més de dedicar-se als negocis mercantils amb les ciutats nordafricanes, dintre dels quals tocava englobar el retorn de captius cristians cap a Mallorca, se sap que armà la seva galera recentment construïda per a la defensa de l'illa durant la guerra civil catalana, per la qual Joan II li atorgà salconduit al 1467. Durant el temps en què estigué activa, combinà el cors i la defensa amb operacions comercials al Magreb. Ibidem, 59-62 i doc. II, 85-93.

³⁵⁹ N'és un exemple el cas de Jaume Vicenç, esmentat aquí. O, entre d'altres exemples, pel que fa a l'any 1446, si els diners foren repartits el desembre d'aquell any, Antoni Pens, patró de Mallorca, recollí l'abril següent 7 lliures cedides a Antoni Bolitxer, mariner de 35 anys pres a Alger, i el mateix abril Joan Presens rebé també les 3 lliures 17 sous i 4 diners corresponents a Joan Pi, mariner de 35 anys, captiu a Bugia. ACM, LFA-1731, 57r-v.

³⁶⁰ Ibidem, 57v.

arcaica de l'actual verb "oir",³⁶¹ crec que, tenint en compte l'estudi de la font de manera global, incloent les dues parts separades arxivísticament, tendria sentit considerar aquí l'ús del mot en referència als captius que aconseguiren "fugir del captiveri". Considerant aquesta hipòtesi com a vàlida, el sistema seguiria la tònica descrita ja el 1446, on més de la meitat dels captius que rebrien ajudes aconseguirien redimir-se.

La temptació de pensar que l'augment de captius al llarg de la dècada dels '40 faria decantar les ajudes de cada vegada més cap a gent encara captiva és igual de lícita i arriscada com la d'afirmar que els números aportats per aquesta font podrien correspondre al nombre total de captius mallorquins en terres islàmiques. Les dades conservades, per molt que es pogués comprovar llur exhaustivitat, són encara massa poques i no prou sistemàtiques com per poder certificar una hipòtesi tan aventurada. Actualment no disposem de mitjans suficients com per saber l'àmbit d'acció de l'organisme en qüestió, que segurament hauria nascut per ocupar un buit fins aleshores cobert per altres mecanismes de redempció, com el proporcionat pels ordres redemptors, o el garantit pels ja coneguts mercaders mallorquins. Tenint en compte la variabilitat de fórmules conegudes de redempció, em decantaria cap a l'opinió de considerar les quantitats aportades per la institució ciutadano-catedralícia com parcials, corresponents a un percentatge de captius mallorquins que s'hauria d'afegir als proporcionats pels altres mecanismes de redempció per obtenir unes dades aproximades del total d'illencs captius en aquells moments en el món musulmà. A més, en les mateixes fonts sobresurt de manera clara una irregular presència de les dades, en aparèixer referències a concessions de diners que després no s'especifiquen en cap dels registres conservats.

I, en tot cas, malgrat no sempre es tingui accés a la quantitat exacta del rescat dels captius, en el fons, la contribució ciutadana a l'import global de la redempció era mínim. Més que de pagaments, es tractaria sempre d'ajudes capaces de completar quanties ja anteriorment recaptades pels familiars o per altres vies. S'obre, per tant, la possibilitat que institucions d'aquests tipus fossen justificades més per una variable propagandista que no pas per l'efectivitat real sobre el rescat de persones.

³⁶¹ Diccionari català-valencià-balear, consultat en línia: <http://dcvb.iecat.net/> [última consulta: 06/11/2019].

Per tant, aquesta hipòtesi impossibilitaria implícitament la igualment atractiva comparació del número total de captius cristians redimits a través d'aquest organisme amb el nombre de captius musulmans que abandonaren l'illa de Mallorca cap al Magreb, presumiblement per procedir, allà, a la seva alliberació. Perquè, mentre que els darrers corresponen a l'únic mètode pràctic – més enllà de la idea de la redempció i del captiveri que sostenia la llei i el dret islàmic – d'alliberació de captius musulmans conegut a Mallorca – i en molts altres llocs de la Mediterrània occidental – en aquesta època i, per poc exhaustives que fossin les dades, es podrien considerar com càlculs de mínims a tenir en compte de manera absoluta, els números de captius mallorquins estudiats en aquest apartat, en canvi, correspondrien només als beneficiats per un dels diversos mitjans de redempció de cristians vigents i funcionals en aquells moments.

3.2.4. Els llocs de detenció dels captius afavorits per l'organisme

La informació referent al lloc de detenció dels captius cristians en territori islàmic tampoc és freqüent, però apareix de manera ocasional en a les fonts sobre les partides de distribució de la caritat popular mallorquina. En només 37 casos s'especifica la ciutat exacta on el captiu era detingut. Sobresurt d'una manera clara la ciutat de Bugia com la detentora de més mallorquins, amb un número de 12, seguida de les ciutats d'Alger (8) i de Tunis (7). Tenes, Tremissèn i Bona acollirien dos captius cadascuna, mentre que només un captiu estaria pres a les ciutats de Constantina, Tànger, Honein i Granada. Són dades que no estranyen si es té en compte que l'amenaça corsària provenia, a l'època, majoritàriament del sultanat hàfsida, amb capital a Tunis, i amb dos dels ports corsaris més importants del Magreb sota la seva òrbita en aquells moments: Bugia, port sota l'òrbita hàfsida des d'antic, i Alger, en altres èpoques sota domini abdalwadita, però supeditada a la influència del sultanat tunisià durant bona part del segle XV.³⁶² Bona era, igualment, una ciutat portuària depenent del mateix sultà de Tunis, però aparentment amb menys força ofensiva que les altres dues, mentre que Constantina, gran ciutat situada també sota domini hàfsida, se situaria a l'interior del territori. Tenes, Tremissèn i Honein, localitzades en el Magreb centre-occidental, haurien pertangut

³⁶² La ciutat es rendí al governador hàfsida de Bugia el 1410-1411 i com a tal era identificada per les fonts cristianes ja el 1415. Brunschvig, *La Berbérie orientale*, 215, i Valérian, *Bugie, port maghrébin*, 134.

tradicionalment al sultanat abdalwadita, en hores baixes des de la segona meitat del segle XIV, mentre que Tànger correspondria al sultanat marínida i Granada al sultanat nassarita, tots dos en unes relacions més pacífiques amb el rei d'Aragó que no pas el sultanat tunisià, tot i l'absència de treves a mitjan segle XV.

Les poques referències obtingudes coincidirien, així, a destacar el sultanat hàfsida com a lloc de detenció principal de captius mallorquins i de destinació preferent dels captius musulmans que abandonaren Mallorca a la mateixa època, amb la diferència que aquests darrers desembarcarien més a la capital, Tunis, que a les altres dues ciutats costaneres. Amb tot i amb això, encara a la dècada dels '40 la ciutat de Bugia seguiria destacant com a lloc de retenció de captius cristians, en aquest cas mallorquins, i de destinació de captius musulmans des de l'illa, la qual cosa reforçaria el seu caràcter ofensiu, molt clar en èpoques anteriors, però que ha estat recentment mitigat pels investigadors pel que fa als anys centrals del segle XV.³⁶³ És més, les eixides de sarraïns evidencien un augment de les destinacions a Bugia precisament en les dècades dels '30 i '40, en detriment de Tunis, cosa que es podria relacionar amb una eventual superioritat cristiana per sobre de la flota bugiota en aquells moments.

En qualsevol cas, resulta evident, arribats a aquest punt, que la zona acaparadora de l'activitat corsària magrebina, justificada pel nombre de captius cristians detinguts en aquelles ciutats, era també la més freqüentada per corsaris illencs o aquells que decidien vendre els botins a Mallorca, arran del nombre de captius musulmans detinguts a l'illa i retornats cap a aquells ports. Una zona, la del Magreb centre-oriental, de centenària tradició mercantil amb el regne mallorquí, que hauria convertit aquest en el territori oportú per al desenvolupament de negocis a l'entorn de l'especulació econòmica de les preses, a través de successives vendes i redempcions.

³⁶³ La pirateria exercida per la ciutat de Bugia, molt activa des de 1360-70, entraria en una etapa de descens a partir de 1430, moment a partir del qual disminuiria el nombre de captius cristians detinguts en aquell indret, i es veuria traspasada per Alger, tot i que continuaria essent un port important per al rescat de captius, juntament amb Tunis. Valérian, *Bugie, port maghrébin*, 431 i 433-435, i Díaz Borrás, *El miedo en el Mediterráneo*, 142, 166 i 215-216.

CONCLUSIONI

Nel corso di questa ricerca, la guerra di corsa, la pirateria e la gestione della conflittualità marittima sono stati analizzati come fenomeni globali, dal funzionamento delle istituzioni politiche alla situazione diplomatica internazionale. Solo attraverso la combinazione di una visione interna ed esterna si sono potuti comprendere gli effetti che gli attacchi navali hanno causato su diversa scala: sulle popolazioni costiere, nelle guerre marittime e nei giochi politici tra le potenze che si contendevano l'egemonia del Mediterraneo. La proiezione sullo spazio marittimo dei diversi organi di potere presenti all'interno della Corona d'Aragona mostra nel XV secolo un panorama differente rispetto a quello offerto all'inizio del centennio precedente. La convergenza delle forze istituzionali è un riflesso della varietà e della complessità dello studio della conflittualità marittima, spesso intesa come effetto di una problematica interna, altre volte come espressione di una competizione esterna. Non si potrebbe interpretare correttamente la concatenazione di attacchi, avvisi, prese, captivi e altri dati quantitativi senza una comprensione profonda della struttura che li sosteneva e accoglieva. I risultati della ricerca sono stati inseriti pertanto all'interno di questo complesso organigramma, allo scopo di comprendere, situare e relativizzare la portata del fenomeno e soprattutto delle fonti che lo testimoniano.

Tra il XII e il XIV secolo, la monarchia, forte della sua posizione preminente, mise un freno alla libera azione dei privati nel mare, esigendo da un lato alcune garanzie che li sottoponevano all'autorità reale e alla tassazione delle loro attività, dall'altro lato, strumentalizzandoli per includerli come componenti delle guerre che i sovrani della Corona d'Aragona intraprendevano nel Mediterraneo. Con l'incorporazione degli armamenti con il capitale dei privati – o misti, in base alla partecipazione del fisco regio – all'interno delle truppe monarchiche, gli stessi si sottomisero occasionalmente agli ordini dell'ammiraglio.

Nel corso del XIV secolo si poteva già distinguere tra due o addirittura tre tipi di armamenti di corsari.

La prima tipologia, che potremmo definire la più abituale e corrente, era realizzata da capitani, armatori e mercanti, esperti del mondo del mare che concepivano le imprese corsare come un vero e proprio affare rivolto al mercato permanente dei musulmani, spesso combinato con l'attività mercantile. Rappresentavano quindi un ulteriore aspetto – anche se in negativo – di un tipo di rapporto usuale con il mondo islamico, interrotto solamente, a livello ufficiale e teorico, da effimeri trattati di pace o tregue nelle quali si specificavano le proibizioni relative agli attacchi. Queste paci, non essendo rivolte a tutte le potenze islamiche nello stesso momento, continuavano ugualmente a garantire la persistenza dell'attività corsara nelle terre cristiane. Tali imprese si sottoponevano a un doppio controllo: il conseguimento di una licenza previa, grazie alla presentazione di garanzie e depositi e a un successivo riconoscimento delle catture, che a sua volta implicava il pagamento al tesoro reale di una percentuale variabile sul bottino. Gli ufficiali incaricati di giudicare l'effrazione dei precetti stabiliti dalle loro licenze erano quelli ordinari di ciascun territorio: il *batlle* o il *veguer*, anche se nel recupero dei beni rubati e per le questioni proprie della marina poteva intervenire occasionalmente anche il Consolato del Mare.

Un secondo tipo di armamenti corsari erano quelli incorporati alle truppe reali nei momenti di guerra aperta, parzialmente finanziati o no dallo stesso monarca. Questi provenivano da categorie sociali differenti rispetto ai soggetti menzionati in precedenza, dato che si trattava soprattutto di membri della nobiltà – alta e bassa – e dei settori più ricchi della borghesia e dell'oligarchia urbana. I motivi erano essenzialmente due: in primo luogo, poiché sull'ambito marittimo si rifletteva il sistema organizzativo della guerra medievale terrestre, in cui i diversi signori intervenivano e contribuivano in aiuto al sovrano, attraverso il finanziamento delle truppe imbarcate per combattere in un'altra località o con l'armamento delle navi, specialmente le galere, che rappresentavano l'imbarcazione da guerra per antonomasia. Quest'ultimo era di per sé un ulteriore motivo, visto che i vascelli di grandi dimensioni e con molto personale a bordo, necessari per affrontare le potenze cristiane con le quali i re della Corona d'Aragona entravano in conflitto, non erano alla portata di tutti. Non lo erano certo per i capitani dotati di piccole imbarcazioni con ridotta capacità offensiva che si dedicavano a fare razzie contro i musulmani con l'unico obiettivo di ottenere un lucro, nonostante potessero anche collaborare in seguito con i settori più ricchi della società.

Per le guerre del monarca era dunque necessario coinvolgere con i maggiori mezzi economici, gli stessi che rappresentavano anche i gruppi più influenti politicamente e che trovavano nella partecipazione alle guerre navali una via di ascesa sociale e politica, dall'amministrazione cittadina alle cariche regie. Anche se in questa sede non si è potuto approfondire del tutto la questione, il nesso tra la traiettoria politica e la partecipazione alla guerra navale rappresenta una linea di ricerca che lascia spazio a ulteriori analisi che mi riservo di compiere in futuro. Questi individui erano corsari, essendo personale armato con capitale privato, ma a loro volta erano sottoposti all'autorità dell'ammiraglio, dato che erano stati integrati nelle truppe reali. Seguivano le sue direttive o quelle del capitano generale con l'obiettivo di attaccare e combattere i nemici del re. Si trattava quindi di una guerra di corsa precisa, circoscritta in un momento dato o in un'impresa specifica, ma con forza, dimensioni e capacità offensive superiori.

In terzo luogo, bisogna menzionare un altro tipo di corsari, collocabili in una posizione intermedia tra i due precedentemente descritti, i quali si distinguevano per essere dei professionisti delle arti marittime e della guerra navale che si erano guadagnati la fiducia del monarca e per questo erano stati assunti con un salario affinché agissero in suo favore in determinate piazze o missioni. Funzionavano come sostituti dell'armata reale nei momenti di scarsità di risorse e come scelta più redditizia, anche se non più vantaggiosa, per occupare gli spazi di azione maggiormente urgenti. Con queste formule, nel corso degli ultimi decenni del XIV secolo, la monarchia si affidò a capitani all'interno e al di fuori dei limiti territoriali e giurisdizionali della Corona d'Aragona, intavolando quindi una collaborazione soprattutto con armatori castigliani e baschi alla manutenzione delle piazze sarde. Questa risorsa cominciò a essere utilizzata meno a partire dalla terza decade del XV secolo, dato che il Magnanimo mantenne la flotta in modo quasi permanente per la maggior parte del suo regno. Persino negli anni in cui rimase nelle terre iberiche, la flotta regia, comandata dai capitani generali o dagli stessi fratelli del sovrano, condusse diverse spedizioni senza la necessità di affidarsi al solo servizio di alcuni armatori privati. Questi ultimi, quindi, agirono piuttosto come una forza complementare e furono chiamati a compensare le carenze delle flotte ufficiali, sempre e quando non si fossero direttamente incorporate alle stesse.

L'armata regia, ovvero quella comandata dal monarca o dal suo subalterno, l'ammiraglio, non era formata solo dalle imbarcazioni di titolarità propria o da quelle finanziate con il denaro del fisco, a volte con la collaborazione dei capitali e dei vascelli privati. Di fatti, le diverse sfere di potere, frutto della struttura pattista della politica catalano-aragonese, contribuivano eventualmente alle imprese del re mediante il finanziamento di unità militari incorporate alle flotte. Il braccio che occupava una posizione preminente nella guerra marittima era offerto dalle principali città costiere, elevate al rango di catalizzatori della forza regia nei vari distretti territoriali. La flotta navale di Barcellona e delle città di Valencia e Maiorca, per quanto non sia possibile assimilarle tra loro, svilupparono in linea generale gli stessi modelli. Le imbarcazioni delle città marittime più importanti, capitali di regni, divennero un elemento chiave delle guerre navali intraprese dalla monarchia: sia attraverso il donativo del braccio reale alle *Corts* sia per il prestito al monarca. Il loro contributo e il loro protagonismo furono progressivamente compensati da spazi di autonomia che riguardarono anche la loro soggezione all'ammiraglio. Con sensibili differenze tra loro, poterono così finanziare e organizzare la difesa delle coste, facoltà di fondamentale importanza soprattutto a partire dalla seconda metà del XIV secolo, quando l'intervento regio fu quasi inesistente. L'azione difensiva poteva prolungarsi fino alle aree più lontane dai propri nuclei abitativi. In determinati momenti, le città si unirono tra di loro per far fronte contro una minaccia comune, nonostante non fosse sempre facile trovare degli argomenti capaci di far convergere gli interessi derivanti da realtà giuridico-economiche differenziate. Per questo motivo, le leghe di città a scopi di difesa non furono la norma, ma piuttosto un'eccezione.

La collaborazione delle città agli armamenti di carattere privato poteva realizzarsi mediante il prestito di imbarcazioni o la fornitura degli elementi dell'equipaggiamento. Tale collaborazione era vantaggiosa, in quanto questi armamenti avrebbero dovuto occuparsi in parte di questioni di competenza delle città. Per esempio, nei casi in cui i municipi non possedevano le risorse o le galere sufficienti a far fronte a una determinata minaccia si ricorreva per la difesa costiera a vascelli già armati e allestiti da privati. L'aiuto prestato dai governi municipali ai corsari armati con capitale privato è stato interpretato dalla storiografia come un incentivo cittadino agli armamenti dei privati. Tuttavia, nei casi in cui ho potuto rintracciare questi aiuti ho riscontrato la presenza di

un beneficio specifico dell'organismo cittadino dietro ogni atto. Pertanto, più che una spinta e un sostegno municipale nei confronti dell'azione corsara, si tratta piuttosto di un fenomeno inverso: gli armamenti privati sostenevano parzialmente i compiti specifici delle città in determinate occasioni.

I nuclei urbani funzionavano quindi come dei finanziatori di imprese navali, ma allo stesso tempo erano anche quelli che fornivano unità e imbarcazioni, specialmente galere. Le flotte cittadine non sempre – o, per meglio dire, non solo – erano armate dai reggenti del governo municipale, ma formavano un arsenale a disposizione dei privati e dello stesso monarca, che potevano intervenire come armatori. Allo stesso modo, non solo servivano per soddisfare delle necessità belliche, ma anche commerciali, in base alle richieste specifiche della congiuntura. Per questo motivo, nella documentazione si presentano molte difficoltà per la distinzione tra armamenti istituzionali – propri delle città – e quelli privati, talvolta al servizio del re. L'uso delle imbarcazioni "pubbliche", ovvero quelle che appartenevano alle istituzioni, in questo caso, cittadine, non implicava necessariamente il contributo municipale nelle imprese, anche se i prestatori erano obbligati a rispettare una serie di requisiti finalizzati a garantire il ritorno delle stesse.

Questa funzione specifica delle principali città marittime della Corona si alleggerì alla fine del XIV secolo con la nascita della *Diputació del General*. Quello della Catalogna e della città di Barcellona è il caso paradigmatico per eccellenza, anche se a Maiorca è possibile rintracciare qualche azione simile, mentre non sembra che questo fenomeno si sia riprodotto nel regno e nella città di Valencia. Dato che la deputazione permanente delle *Corts* si occupava della difesa del territorio del Principato, inclusa anche la sua frontiera marittima, fu dotata della costruzione e del mantenimento di galere di loro proprietà. A partire dal 1413, si confermarono come principale base di supporto della flotta del monarca in quel territorio, soppiantando infine, anche se solo parzialmente, il ruolo rivestito fino a quel momento dalle città con flotte proprie. Le galere del *General* furono prestate tanto a privati – soprattutto per questioni commerciali – quanto allo stesso sovrano o ai capitani che armavano al servizio del re, specialmente per l'esercizio bellico. I *diputats* investivano il donativo delle *Corts* al monarca nell'armamento o nella costruzione navale e manutenzione di galee. Questa parte dell'azione, in precedenza riservata a città come Barcellona nel Principato, si cominciò a condividere con l'organismo del *General* a partire dalla prima metà del XV secolo. Per di più, nel corso

del Quattrocento gli stessi deputati e consiglieri svolgevano alternativamente il ruolo di erogatori e destinatari del prestito di galere, in funzione delle necessità stabilite dalle circostanze.

In base alla partecipazione teorica e, in ogni caso, circostanziale del Regno di Maiorca alle *Corts* catalane, sembra che il Regno almeno inizialmente abbia collaborato con il pagamento delle *generalitats* e di conseguenza con il mantenimento delle galere della *Diputació*, che in questo modo potevano essere impiegate, almeno ipoteticamente, per la protezione delle Isole. Ciononostante, è difficile rintracciare nel corso del XV secolo sia una cooperazione effettiva del regno insulare nelle *Corts* del Principato sia l'accesso diretto degli armatori maiorchini alle galere del *General*. Nel Regno di Valencia, nonostante dal 1418 si fosse sviluppata una struttura della *Diputació* equivalente a quella catalana e si potessero riscontrare dei riferimenti a galere appartenenti a questo organismo, pare che questa non abbia occupato in nessun caso la posizione preminente che invece rimaneva riservata alla milizia marittima catalana. I dati raccolti per Valencia conferiscono alla città capitale del regno una funzione principale nella fornitura delle galere e delle imbarcazioni da guerra, fossero esse destinate a privati – per affari tanto commerciali quanto bellici – o allo stesso monarca, armate dalla città o prestate e armate dal sovrano.

Alla fine del XIV secolo nel contesto cittadino apparve un nuovo agente nel finanziamento delle campagne navali, soprattutto per le questioni relative alla difesa del commercio, che ridusse il peso di queste funzioni fino ad allora gravante sui governi urbani: i *Col·legis de la mercaderia*, con un'imposta fissa, ovvero il diritto di *pariatge*. La gestione di questa tassa, nelle mani dei *defenedors de la mercaderia*, era legata alla volontà del consiglio locale di ciascuna città, e i loro reggenti tutelavano in certa misura la corporazione dei mercati del *Col·legi*. Dove ancora una volta è possibile delineare maggiormente la simbiosi tra il governo locale e l'organismo mercantile, riconosciuto anche all'interno del tribunale del Consolato del Mare, è la città di Barcellona, grazie alla recente monografia di Elena Maccioni. La *Diputació del General*, con la disposizione delle imbarcazioni in base alle sue funzioni di difesa del Principato, e il *Col·legi de la mercaderia*, attraverso il finanziamento delle imprese per la protezione dell'attività commerciale, collaborarono con i compiti difensivi propri del governo municipale barcellonese, tanto nella provvigione di unità militari, quanto nella sovvenzione delle

campagne difensive. La *Generalitat* e il Consolato del Mare si svilupparono come due pilastri per l'eventuale sostituzione dell'armata urbana e la simbolizzazione delle scissioni della sua funzione originaria, che in nessun caso arrivarono a rimpiazzare integralmente.

Uno schema equivalente a quello barcellonese si impiantò anche nella città di Maiorca tra il 1401 e il 1409. La documentazione a disposizione non permette di ricostruire al dettaglio – come invece succede con Barcellona – la cooperazione di questo organismo nelle funzioni proprie di difesa marittima, tenendo in considerazione anche le difficoltà esistenti per la gestione della tassa menzionata in un regno in cui i benefici municipali erano stati sequestrati. Implicitamente si attesta tuttavia una certa partecipazione del *Col·legi de la mercaderia*, insieme ai giurati, nel finanziamento di un susseguirsi di spedizioni navali. Anche al riguardo, la gestione nel regno di Valencia fu differente e non sembra che, dopo il Parlamento del 1400, momento in cui furono create per la prima volta le figure dei *defenedors* per la riscossione e il successivo investimento dell'imposta del *pariatge*, si fossero prolungati questi incarichi oltre il periodo dei tre anni stabiliti durante il processo di creazione del collegio dei mercanti, come invece era avvenuto a Barcellona e Maiorca. Nella prima metà del XV secolo, la sovvenzione delle imprese di difesa marittima gravava sulle finanze municipali della città di Valencia e la responsabilità sui giurati e il consiglio locale. I mercanti rifiutarono infatti un loro coinvolgimento economico in questi ambiti fino al 1456.

In funzione di questo spiegamento di forze nei diversi campi d'azione, durante il regno di Alfonso il Magnanimo si produsse la maggiore mobilitazione di armamenti dall'epoca di Pietro il Cerimonioso, con delle conseguenze rintracciabili in ogni ambito marittimo. Tra il regno del primo e del secondo re Trastámara si percepisce un cambiamento effettivo: la breve permanenza al trono di Ferdinando I e la politica di pace che mise in pratica con la maggior parte delle potenze rivali relegò il conflitto a questioni relative alla quotidianità degli scambi – furti di frumento, catture sporadiche col pretesto della proibizione del commercio con gli “infedeli” – o al conflitto endemico con l'Islam. Alfonso V, invece, sfruttò l'eredità degli anni di gestione dell'impresa navale per impiegarli al servizio dei suoi obiettivi espansionistici. Mario del Treppo, attraverso l'analisi delle assicurazioni, aveva già constatato che nella prima metà del XV secolo ciò che aveva scosso maggiormente la tranquillità degli scambi nel Mediterraneo

occidentale era stata la pretesa della conquista di Napoli da parte del Magnanimo; una teoria che si riflette anche nello studio della conflittualità marittima nei mari e lungo le coste della Corona. In questo periodo è possibile tracciare un nesso tra la situazione politico-diplomatica e una maggiore o minore insicurezza delle acque, che, più che dipendere da un fattore esterno, è intimamente connessa a elementi interni. L'inimicizia che contraddistinse i rapporti della monarchia (e di conseguenza tutti i suoi sudditi e terre) con una schiera di potenti Stati a causa delle pretese di Alfonso, prima per il trono napoletano e poi per la penisola italiana e i mari orientali, rappresentò solo una parte della minaccia presente nelle coste catalano-aragonesi. L'unione e il mantenimento della gran parte delle forze navali della Corona si mossero tra l'ambivalenza del servizio al re e alle città e gli impedimenti alla quotidianità marittima, al commercio e agli approvvigionamenti dei nuclei urbani.

Le campagne belliche nel Mediterraneo andarono oltre le due spedizioni in cui lo stesso sovrano fu diretto protagonista. A livello documentale, la maggiore mobilitazione di milizie navali non avvenne né nel 1420, a seguito del primo viaggio del Magnanimo, né nel 1432, quando si imbarcò nella seconda e ultima impresa. Avvenne piuttosto nel 1435, come risposta all'incarcerazione del re da parte del duca di Milano, signore di Genova, dopo la sconfitta di Ponza.

In testa alle galere che formavano l'armata reale furono disposti i settori sociali più influenti delle terre del re su scala economica e politica. Alcuni di loro offrirono i loro servizi in maniera gratuita, altri furono finanziati dalla monarchia e si sommarono alle unità apportate dalle città e *Generalitat*. Questi armatori combinarono il contributo per la guerra con le imprese mercantili e corsare, essendo queste una risorsa essenziale per trarre il maggiore profitto dai loro investimenti. In ambito commerciale, l'aumento dell'insicurezza marittima a partire dalla prima campagna del Magnanimo del 1420, nonché l'obbligato adattamento dei convogli mercantili alla nuova situazione erano pertanto compensati in parte dalla disponibilità di un gran numero di galere – i vascelli più sicuri, essendo i più adatti all'esercizio bellico, anche se meno pratici per il trasporto di beni e prodotti – pronte anche per il nolo delle merci. La disponibilità delle galere armate al servizio delle compagnie mercantili e degli affari commerciali del monarca determinò il fatto che alcuni storici abbiano riconosciuto questi primi anni del XV secolo come un sorta di "epoca d'oro" della navigazione commerciale nelle galere.

Allo stesso tempo, l'allestimento di un gran numero di imbarcazioni a remi in modo simultaneo comportò tutta una serie di problemi nelle stesse città dove venivano armate, tanto che in molti casi i governanti cittadini furono obbligati a intraprendere delle azioni nei loro confronti, ovvero contro i signori catalano-aragonesi a servizio del re e in testa alle galere di titolarità istituzionale: delle città o della *Diputació general* di Catalogna. Molti capitani allora definiti come pirati, identificati come una minaccia per gli scambi, i rifornimenti cittadini o gli stessi lavoratori della costa, specialmente i pescatori, sono gli stessi che facevano parte delle orde reali del Magnanimo.

I pregiudizi causati da questi capitani connazionali seguono un comune denominatore: la cattura di persone. Questo fenomeno è sintomatico delle difficoltà per il reclutamento di galeotti o rematori, i più numerosi, oltre a essere i membri più importanti per il funzionamento delle galere e delle imbarcazioni a remi in generale. La scarsa specializzazione richiesta per svolgere questo servizio trasformava qualunque persona o professionista marittimo in una vittima potenziale. Questa pratica tuttavia non fu perseguita tanto per il sequestro degli uomini in sé, quanto piuttosto per le difficoltà che causava per il rifornimento frumentario di quegli stessi nuclei. Fu questa la causa ultima che provocò la reazione dei reggenti locali contro gli armatori del monarca.

Le azioni predatorie dei connazionali risultano essere un problema aggiuntivo alla già complicata situazione marittima che dovevano affrontare le terre del re, in un momento in cui il focus della guerra si situava nel Tirreno e nella penisola italiana, lasciando i territori iberici e baleari sprovvisti di una parte della loro potenza navale, impegnata intanto nelle operazioni belliche. Il peso nell'ambito difensivo delle coste, che le città marittime più influenti guadagnarono nel corso del XIV secolo, aumentò e si rafforzò nella prima metà del Quattrocento. Sia Barcellona che le città di Valencia e Maiorca, a volte con la collaborazione di Perpignano, Tortosa e Tarragona, guidarono la retroguardia della guerra e la protezione delle aree sottomesse al re. Infine, per compensare l'assenza di unità navali, in alcune delle missioni difensive – fossero esse contro nemici o contro connazionali – si affidarono al servizio dei capitani privati. Questi ultimi potevano essere dei salariati o ricevere una sovvenzione dai dirigenti cittadini per i loro armamenti. Le città potevano così volgere in proprio favore la loro capacità offensiva. Si avvalevano pertanto di imbarcazioni già armate, di diversa titolarità o

addirittura straniera, e non sempre si servivano di armamenti delle loro galere, che, oltre a essere totalmente o parzialmente coinvolte negli affari del sovrano, avrebbero sicuramente richiesto un investimento maggiore di risorse. Questo era uno degli esempi più chiari dell'ambivalenza tra gli effetti positivi e negativi del dispiegamento di forze private nella Corona d'Aragona a causa dello scoppio della guerra marittima.

D'altra parte, gli obiettivi delle imprese navali cittadine esemplificano la percezione della minaccia nelle terre del re. Non tutti gli attacchi marittimi né gli avvisi della presenza di navi nemiche provocavano la stessa reazione, e le flotte urbane si disponevano solo di fronte ai maggiori pericoli. Per il caso di Maiorca ho ricostruito, anche se in modo conciso – senza tenere in conto le informazioni riguardanti tutta l'isola, ma solo quelle rintracciabili negli archivi della città –, tanto le notizie di scontri marittimi quanto la presenza di imbarcazioni nemiche nella costa e i riferimenti agli armamenti di navi nelle regioni in conflitto con il re d'Aragona. I limiti di tempo della tesi hanno determinato però che mi sia dedicata al confronto di questi dati non tanto con la raccolta di notizie analoghe nelle altre due città, quanto piuttosto con i riferimenti alle mobilitazioni delle flotte di Barcellona e Valencia. I dati concordano. Si delinea un panorama coerente, anche se non sempre paragonabile, in ciascuna delle tre città, che combinano, da un lato, il riflesso di certe minacce comuni, in conseguenza a delle pertinenze condivise in una stessa struttura politica, e dall'altro lato, alcune problematiche più autoctone, frutto della loro posizione geografica specifica che le rendeva più vulnerabili ad attacchi rispetto ad altre.

Inoltre, dopo i danni provocate dai capitani connazionali (24 su un totale di 52 attacchi registrati a Maiorca, dei quali 14 furono i casi in cui gli armatori del re o delle stesse città furono protagonisti), si collocano le minacce provenienti dalle imbarcazioni dei nemici del monarca, che curiosamente si ritrovano spesso in concomitanza della stipula di paci tra il Magnanimo e i governanti dei loro paesi d'origine. Era il caso specialmente dei genovesi (6 attacchi su 52 totali; 20 avvisi di armamenti di navi su 36 totali; 7 avvistamenti dalla costa su un totale di 42), dei provenzali (5 attacchi su 52; nessuna notizia di armamenti in Provenza e di avvistamenti dalla costa su un totale di 42), e dei fiorentini e veneziani nelle epoche delle rispettive guerre, tra il 1447-1450 e il 1452-1454 con Firenze, e tra il 1448-1450 con Venezia (si registrano solo 2 riferimenti agli armamenti di navi da parte di Venezia, nel 1449 e nel 1450). Una menzione a parte

meritano i castigliani e i portoghesi, coi quali la Corona d'Aragona non aveva intavolato una guerra aperta, a eccezione del caso della Castiglia nel breve periodo dal 1429 al 1430. Ciononostante, esercitarono ugualmente una pressione costante sulle coste catalano-aragonesi (ho raccolto rispettivamente 8 attacchi per un caso e 1 attacco per l'altro; 2 notizie di armamenti castigliani e 2 avvistamenti nella costa durante i conflitti con questa potenza, e 2 notizie di armamenti in Portogallo, mentre che solo 1 notifica riguardante portoghesi avvistati dalla riviera).

I conflitti con i capitani di queste nazionalità non dipendono tanto dalla situazione diplomatica tra il re d'Aragona e i sovrani di Castiglia e Portogallo, quanto piuttosto dall'attività economica perseguita dai capitani in quegli anni. La presenza di castigliani e, soprattutto, di baschi, di galleghi e di gente delle regioni cantabriche nel Mediterraneo occidentale era aumentata progressivamente alla fine del secolo precedente. Erano identificati specialmente come capitani incaricati di fornire i mezzi che garantivano il trasporto marittimo, ma anche come corsari ed esperti nelle arti del mare, più che come mercanti e negozianti. I conflitti e le guerre che intraprese Alfonso il Magnanimo con vari Stati mediterranei offrì loro grandi possibilità di guadagno, sia per il primo aspetto che per il secondo. I capitani castigliani si ritrovano nei documenti sia al fianco di quelli catalano-aragonesi sia come responsabili delle incursioni che misero in pericolo le coste della Corona, agendo probabilmente a favore dei nemici del re. Cartagena fu il loro rifugio, così come lo fu per i portoghesi e i provenzali, in quanto ponte delle operazioni d'attacco soprattutto verso le zone più vicine del Regno di Valencia e di quello di Maiorca.

Un atteggiamento simile si può riscontrare anche per i lusitani, le cui apparizioni nei mari del ponente mediterraneo cominciarono a diventare assidue a partire dalla conquista portoghese di Ceuta nel 1415. La loro presenza in tutto lo spazio mediterraneo aumentò gradualmente nei decenni successivi. Tuttavia, così come succedeva già in precedenza coi castigliani, sono identificati nelle terre della Corona d'Aragona soprattutto come corsari, tanto a favore come contro gli interessi del secondo Trastámara. I castigliani e i portoghesi rappresentano dei capitani specializzati, alla ricerca di benefici, propiziati in quei momenti dalla conflittualità marittima esistente. L'ambiente bellico facilita la collocazione del bottino non solo nelle loro piazzeforti, ma anche nell'insieme dei porti interessati a ottenere beni dei nemici, fossero questi delle

terre della Corona o delle piazze rivali. Non sembra pertanto che le loro operazioni siano legate o dirette dalle autorità delle regioni cui appartenevano, nonostante l'intervento della monarchia portoghese negli affari marittimi, non solo mercantili ma anche corsari, si incrementi nel corso del secolo.

La minaccia musulmana merita una menzione a parte. In tutto l'arco cronologico studiato si attestano da Maiorca 8 attacchi su un totale di 52, 9 avvisi di armamenti di navi, tra i quali alcuni specificatamente si allestirono a Tunisi, e 7 avvistamenti da terra. La frequenza della loro visita nelle coste baleari è probabile che fosse di molto superiore, e che i dati – come tutti gli altri – siano stati alterati dall'assenza di informazione diretta al riguardo, non essendosi conservata la corrispondenza dei reggenti locali, la fonte che generalmente fornisce questi tipi di notizie. Ciononostante, mentre le informazioni disponibili nei casi di minacce di nazioni cristiane concorda sia con la situazione politico-diplomatica sia con le attività economiche di un certo settore di professionisti del mare, risulta molto più complicato identificare l'origine degli attacchi attribuiti in modo generico ai musulmani. Allo stesso modo, ciò che appare evidente è che nel mondo islamico la potenza egemonica del momento era rappresentata dal sultanato hafside ed era quindi plausibile che la maggior parte della minaccia musulmana provenisse da quei territori, particolarmente dai porti di Tunisi, Béjaïa e Algeri.

In ogni caso, sulla diminuzione della pressione di quei territori nelle coste catalano-aragonesi, soprattutto in confronto alle azioni dei loro corsari tra la fine del XIV e l'inizio del XV secolo, è molto probabile che influisse la presenza dell'armata reale del Magnanimo, che nel corso del suo regno oppresse la costa d'Ifriqiya in diverse occasioni, soprattutto nel 1424 (Kerkenna), nel 1432 (Gerba) e nel 1433 (Tripoli). Le risposte dei tunisini furono avvertite maggiormente nei territori più vicini – in Sicilia o nelle isole di Malta e Pantelleria –, così come hanno dimostrato diversi studi, piuttosto che nelle terre più occidentali, anche se la loro presenza in quelle zone di certo non era del tutto scomparsa. In ogni caso, la loro capacità offensiva era limitata, come dimostra l'entità degli attacchi registrati, così come il fatto che non fossero in nessun caso il motivo principale del dispiegamento delle flotte municipali in difesa delle città, dei loro territori circostanti e dell'attività commerciale.

Pertanto, l'atteggiamento passivo attribuito dalla storiografia alle forze della Corona nei confronti dei nemici che assediavano le coste è solo il frutto della visione

sbiadita che offrono le fonti, rivolte soprattutto a un versante difensivo. Si dovrebbe aggiungere l'azione offensiva dell'armata reale, integrata maggiormente dalla flotta cittadina e mercantile delle terre catalano-aragonesi, in altre zone, come il Tirreno o le acque più centrali e orientali del Mediterraneo. Le città organizzavano e preparavano la difesa, dalla collocazione delle *talaies* e delle *escoltes* fino all'allestimento delle piccole flotte per combattere i nemici, in risposta a una minaccia determinata. Questo non implicava necessariamente che il ruolo della flotta navale fosse solo di reazione e risposta a stimoli esterni, essendo invece capace di stabilire i ritmi dell'offensiva. Gli atti delle forze navali della Corona contribuivano indirettamente anche a ridurre gli effetti dei contingenti opposti. Un fatto simile accadeva con l'attività corsara, in particolare quando era realizzata dai piccoli armatori privati. Sebbene non fosse concepita come misura difensiva, quanto piuttosto come mezzo per ottenere profitti, la pressione esercitata sui nemici poteva funzionare come una prevenzione dai loro attacchi, come una sorta di scudo protettivo nei confronti dei pericoli esterni.

Le fonti selezionate apportano una inattesa visione del pericolo percepito dalle città marittime della Corona nella prima metà del XV secolo. Malgrado le numerose inimicizie del monarca, la maggior parte dei danni descritti erano perpetrati da quelli da cui non si proteggevano, nella misura in cui non costituivano a priori nessuna minaccia: i connazionali, e tra di loro soprattutto gli armatori del re. Risulta interessante indagare fino a che punto l'atteggiamento dei capitani catalano-aragonesi, di alta estrazione sociale e non sempre legati al mondo del mare, avessero messo in discussione le abituali faccende delle città costiere: la fornitura di viveri, l'attività della pesca e del commercio... Tuttavia, non si dovrebbe perdere di vista che, probabilmente proprio per questo, nelle fonti consultate tali eventi avrebbero avuto una ripercussione maggiore rispetto ad altri, sia per la poca previsione e l'imprevisto che li caratterizzava che per il fatto di aver compromesso un terreno molto delicato per gli stessi nuclei urbani. Senza per questo sminuire l'importanza del fenomeno, sarebbe comunque ardito affermare che i medesimi armatori di galere fossero quelli che rappresentavano una maggiore minaccia per le città marittime.

La percezione della guerra nelle terre iberiche fu diametralmente differente a quella del campo di battaglia principale, ovvero le acque tirreniche da Genova fino alla Sicilia e dalla Sardegna a Napoli. Nelle terre iberiche si patirono infatti solo i danni

collaterali: le incursioni dei genovesi, provenzali e anche dei musulmani, in forma di piccole spedizioni e come conseguenza delle guerre che conduceva il Magnanimo in luoghi lontani. A livello difensivo si avvertivano, da un lato, gli effetti diretti dei conflitti bellici, per la comparizione dei nemici del re nelle coste. Dall'altro lato, la stessa situazione di guerra intensificava ulteriormente l'insicurezza marittima, in quanto si incrementava il numero di unità che potevano costituire una minaccia: gli stessi armatori delle galere, spesso carenti di risorse umane, e altri capitani esterni, che vedevano nei conflitti intrapresi dal re d'Aragona un'opportunità per buoni affari. Questi furono responsabili di aggravare alcuni problemi a cui facevano fronte quotidianamente i governanti dei principali nuclei urbani, come le difficoltà dell'approvvigionamento dei viveri, trasformando una questione locale in un conflitto d'interessi tra le autorità municipali e lo stesso monarca.

Le guerre del re influirono persino nell'attività corsara. Non mi riferisco solo all'incremento della guerra di corsa nei mari mediterranei, per la quale si mobilitarono le forze navali comandate dal sovrano o dai suoi subalterni in varie campagne marittime. Il tradizionale esercizio delle attività corsare come complemento di quelle commerciali, presente in maniera diversa nelle città costiere catalano-aragonesi, si modificò di fronte alla nuova situazione marittima. Il profilo degli armatori, direttamente proporzionale alla tipologia delle imbarcazioni usate per la guerra di corsa e all'investimento di capitali, condizionava la capacità offensiva delle operazioni. Di conseguenza aumentavano le somme richieste in deposito di garanzia nel momento in cui si impegnavano di fronte alle autorità regie a rispettare i precetti delle loro licenze d'attacco. In tutti questi campi si produsse un cambiamento nel corso dei primi decenni del XV secolo, che si fece nuovamente più rilevante dopo la battaglia di Ponza del 1435. All'inizio del secolo, le autorizzazioni per l'esercizio dell'offensiva navale legittima erano dirette da capitani legati al mondo del mare, al comando di imbarcazioni di dimensioni modeste per le quali si esigevano depositi di piccola entità. In seguito, le suddette autorizzazioni cominciarono progressivamente a essere concesse ad armatori appartenenti ad alti strati sociali, capaci di apportare grandi capitali, necessari all'armamento di vascelli di grandi dimensioni e maggiori capacità offensive, per i quali i depositi richiesti aumentavano esponenzialmente. Questa evoluzione è una conseguenza di un

cambiamento della realtà marittima, frutto dello scontro delle forze politiche, che obbligava le unità belliche ad adeguarsi alla nuova situazione.

In primo luogo, fu necessario adattare le imbarcazioni, sia per l'aspetto offensivo che difensivo, al confronto con dei nuovi nemici. L'attività corsara, tradizionalmente diretta contro i musulmani, si vide fomentata a combattere, nella maggior parte del regno del Magnanimo, le potenze cristiane di grandi capacità belliche navali, come Genova e, occasionalmente, anche Venezia. Ciò non significa che fosse scomparsa la guerra di corsa contro il mondo islamico. Tuttavia, le imbarcazioni, corsare o commerciali, si adeguarono all'esistenza di un pericolo più grande nei mari, per poterlo combattere o almeno proteggersene. In secondo luogo, l'ottenimento delle patenti o licenze di corsa costituì un'opportunità di guadagno – così come accadeva per i noli mercantili – per gli armamenti dei nobili e dei signori ricchi che si offrivano in determinate circostanze al re. Il recupero dei capitali investiti nei momenti in cui la flotta del monarca non era attiva o non erano richiesti i suoi servizi si poté destinare ai viaggi commerciali o all'esercizio della guerra di corsa in modo autonomo, ottenendo previamente l'autorizzazione degli ufficiali ordinari (a Maiorca, del governatore o del luogotenente). Era inoltre possibile che la partecipazione di cavalieri, *donzells* e cittadini agli armamenti corsari non fosse solo una scelta per trarre profitto dalle galere armate con scopi ufficiali, ma che l'aumento della conflittualità negli ultimi decenni di governo del Magnanimo avesse trasformato la guerra navale in un buon investimento.

L'impresa marittima più redditizia era storicamente quella mercantile. La regolarità e la sicurezza degli scambi che i governi si sforzavano di garantire la facevano diventare un mezzo di ascesa economica e sociale per molti settori della borghesia urbana. L'impresa bellico-corsara non era concepita nella stessa maniera, almeno non in una società in cui il peso del gruppo mercantile era preminente nell'economia, come in quella maiorchina o come negli esempi perfettamente paragonabili di Barcellona e Valencia. Trattandosi di un'attività periodica, dipendente in gran parte dalle circostanze politico-diplomatiche, e implicando dei rischi maggiori rispetto a quelli presenti nelle spedizioni mercantili, non attraeva i grandi capitali, nonostante potesse essere molto redditizia. All'epoca, la crescente conflittualità marittima obbligò persino ad adattare parte degli scambi commerciali – soprattutto il trasporto dei prodotti più pregiati, di costi elevati e poco peso – all'utilizzo di galere e di altre grandi imbarcazioni da guerra,

protagoniste anche delle autorizzazioni corsare, precedentemente concesse a barche, llaüts e altre imbarcazioni a remi di dimensioni inferiori. L'armamento di navigli di queste caratteristiche richiedeva il contributo di grandi capitali, alla portata delle sfere sociali più ricche, per cui i lignaggi di famiglie politicamente ed economicamente influenti della società maiorchina apparivano in testa alle imprese corsare, insieme ai professionisti del mare. Si creò una sorta di simbiosi tra i due settori. Le grandi galere ormai utilizzate per la guerra di corsa richiedevano ingenti depositi di garanzia che solo i grandi investitori potevano sostenere. Gli investimenti di grandi capitali permisero a marinai, capitani e armatori di continuare a collaborare e a beneficiare delle operazioni corsare alle quali non avrebbero potuto contribuire solo con i propri mezzi. Allo stesso tempo però, la guerra di corsa si trasformò in un investimento per i membri dei settori più ricchi della società, che poterono cooperare con esperti di arti marittime, in modo da ottenere grandi benefici dai numerosi conflitti esistenti nel Mediterraneo. Non è facile ricostruire la traiettoria di questi personaggi. Costoro, durante le campagne di Alfonso V, combinarono momenti in cui armarono le galere per il monarca, altri in cui destinarono quelle stesse galere a viaggi mercantili, e altri ancora in cui furono impegnati in imprese corsare autonome, ovvero autorizzate da una patente di corsa emessa da un ufficiale regio (figura ben diversa dal *guiatge* che consentiva l'inclusione nelle orde del re).

La tipologia degli armamenti rispondeva e condizionava allo stesso tempo la definizione di un profilo specifico di vittime e bottini, anche se le fonti non ci permettono di giungere a una sua comprensione integrale. Le notizie sulla vendita dei bottini corsari a Maiorca, così come in altri siti catalano-aragonesi, offrono un'immagine parziale, in quanto fanno riferimento solo a quelli che erano obbligati a pagare alle casse regie i diritti del "quinto" sul totale delle catture. Il Magnanimo, per stimolare i contributi alle operazioni belliche, introdusse importanti esenzioni dal pagamento della tassa menzionata: i membri della sua armata non dovevano corrisponderla, né tantomeno, dal 1420, coloro che avevano predata i genovesi. Erano esentate anche le flotte armate dalle città o dalle loro coalizioni, che infatti erano solite includere nelle ordinanze costitutive l'esplicita richiesta al re di rinunciare alle percentuali che sarebbero spettate loro sulle catture. Queste erano in gran parte le milizie che potevano mostrare una capacità offensiva maggiore e ottenere i benefici più consistenti dalle imprese belliche. Sono quelle che rimangono invisibili nelle fonti consultate, in cui si ritrova la traccia del

pagamento del “quinto” da parte degli ufficiali regi in ciascun territorio della Corona. Bisogna pensare che le galere e le galeote che ottennero i permessi per esercitare la guerra di corsa dagli anni Trenta furono capaci di combattere non solo le piccole imbarcazioni musulmane, ma anche i grandi convogli genovesi, provenzali, fiorentini e veneziani, anche se questi risultati non sempre appaiono nelle vendite dei bottini realizzate Maiorca.

Per di più, i risultati della mia ricerca mostrano che la gran maggioranza di quelli che si armavano nell'isola e ottenevano il *placet* dalle autorità per realizzare attività corsare non coincidevano con quelli che vi si dirigevano per il riconoscimento e la successiva vendita dei beni predati. I beneficiari delle patenti appartenevano di solito agli ambienti maiorchini o almeno catalano-aragonesi, che erano tra quelli che più si servivano dell'isola per collocare i bottini, insieme anche ai capitani di altre nazionalità, soprattutto castigliani e portoghesi, coi quali spesso agivano insieme. Non si riscontrano nei documenti gli effetti dell'obbligatorietà teorica per i corsari di rientrare al porto di partenza, né dell'impegno comunemente stabilito di procedere alla vendita dei beni nello stesso posto. La flessibilità normativa rendeva possibile l'esistenza di accordi e patti tra i capitani e gli ufficiali regi in riferimento alle somme da abbonare – in funzione degli interessi di ciascuno e delle ipotesi di guadagno –, così come l'accettazione di bottini di imbarcazioni di varie nazionalità armate in altri territori.

Per il momento non si attestano chiare prove di una rilassatezza normativa nell'isola di Maiorca tale da trasformarla in un mercato più adatto alla vendita di prede di dubbia legittimità, sebbene i riferimenti a questa pratica appaiano sporadicamente nella documentazione, soprattutto esterna. Anche se l'attività mercantile era in buona parte la base della ricchezza dell'isola, è plausibile che la forte dipendenza dalle risorse esterne, l'alternanza dei periodi di una relativa normalità con altri di scarsità frumentaria, le finanze municipali sequestrate e la distribuzione fiscale disuguale tra la città e il resto del territorio isolano potessero spingere gli ufficiali reali ad accordare certe concessioni a determinati capitani, per beneficiare a loro volta dell'entrata di ingenti bottini. La pratica emerge tuttavia solo in maniera episodica nella documentazione maiorchina.

Il risultato delle imprese corsare che sceglievano l'isola come meta mostrano una maggioranza di vittime musulmane, come se le aggressioni nella costa islamica fossero

l'attività principale delle operazioni di corsa che si concludevano a Maiorca. Tradizionalmente, il Nord-Africa era infatti la destinazione preferita dai corsari che salpavano dall'isola. Le razzie nella costa nordafricana e granadina, così come l'eventuale assalto alle imbarcazioni che si trovavano al largo, plasmavano un mercato permanente che riforniva non solo le piccole operazioni corsare, ma anche le flotte di maggiori dimensioni, come quelle cittadine o la stessa armata reale. Le vittime islamiche potevano non essere l'obiettivo principale di quelle spedizioni, ma potevano divenire un surplus che permetteva di autofinanziarle. È plausibile pensare che anche le galere offerte al re dagli armatori privati fossero state usate per realizzare incursioni nella costa nordafricana al fine di ottenere guadagni nei periodi in cui non erano occupate in altre missioni. La sproporzione che mostrano i dati conseguiti tra i bottini dei musulmani, che erano la maggior parte, e quelli di altre nazionalità con le quali il re d'Aragona era in guerra può essere solo frutto della visione sbiadita apportata dal contenuto specifico delle fonti e non di una reale preferenza nei confronti di quelle vittime.

Le catture riguardanti i musulmani erano costituite principalmente da prede umane: *captivi*. Un minimo di trecentosedici saraceni fu considerato "*de bona guerra*" e come tale fu venduto nei mercati maiorchini durante l'arco cronologico studiato. Essi facevano parte della cernita privilegiata dalle piccole imbarcazioni corsare, di poca capacità offensiva, ma non dalle galere armate con grandi capitali e con capitani dei circoli più vicini al monarca. Era più prevedibile che queste ultime si focalizzassero invece sugli scontri con imbarcazioni della stessa portata, al servizio delle grandi potenze cristiane nemiche del monarca; delle quali sfortunatamente non sono rimaste molte attestazioni nei registri del patrimonio reale.

Tuttavia, la guerra di corsa contro i musulmani, l'unica che poteva essere considerata permanente, a parte i brevi periodi di tregua, andava oltre il semplice scontro ideologico o la vendetta per le operazioni corsare subite. Era intesa come un'attività economica circolare, che si retroalimentava, anche se poteva essere svolta in modo occasionale. La variabile che le conferiva una doppia redditività era proprio la speculazione sui *captivi*, le vittime umane delle razzie. È risaputo che queste rappresentavano le catture più pregiate e che erano l'obiettivo principale delle imprese corsare, tanto di quelle cristiane sulla costa musulmana, quanto viceversa: ciò che interessava era soprattutto ottenere i benefici dalla loro vendita nei mercati di schiavi.

Si consideravano merci pregiate, in quanto offrivano diverse possibilità di sfruttamento successivo e pertanto di lucro. Potevano quindi essere venduti a prezzi alti nei più importanti mercati di schiavi.

Gli studi sulla schiavitù medievale hanno descritto i diversi meccanismi di sfruttamento della mano d'opera schiava, specialmente della loro forza lavoro, ma allo stesso modo hanno chiarito i diversi sistemi attraverso i quali si liberavano. Uno dei più noti è quello dei *contractes de talla*, mediante i quali il *captivo* pagava la propria libertà versando per alcuni anni a beneficio del proprietario una somma di denaro concordata, che permetteva a quest'ultimo di recuperare largamente i soldi che aveva investito per l'acquisto dello schiavo. Un altro modo redditizio per redimerli dalla schiavitù era il pagamento del riscatto da parte dei loro familiari o di organismi e istituzioni dei loro paesi di origine. Questa risorsa è stata quantificata in misura inferiore, probabilmente perché meno presenti nei protocolli notarili. La mancanza di tracce documentarie è dovuta alla pratica di non concludere necessariamente queste transazioni davanti a un notaio. Ben al contrario, le modalità di pagamento del riscatto si realizzavano in diverse forme: attraverso gli amici e le famiglie oppure attraverso interventi di corporazioni religiose, autorità municipali o regie. Le dinamiche del riscatto non si esauriscono nell'azione caritatevole per salvare il *captivo*. Si configurano come un affare molto redditizio pienamente integrato nelle attività corsare.

Le tasse che i musulmani dovevano pagare al fisco regio ogni volta che abbandonavano le terre catalano-aragonesi, fossero essi liberi, liberti o schiavi, rendono evidenti alcuni meccanismi di riscatto meno conosciuti: quello dei musulmani *captivi* nelle terre cristiane. Un confronto tra i dati dei porti più importanti della Corona d'Aragona suggerisce, come prevedibile, che Maiorca fosse un territorio di passaggio e di collegamento importante con il Nord Africa in questi processi di redenzione. 418 musulmani sui 432 che abbandonarono l'isola tra il 1410 e il 1458, ovvero quasi un 97%, lo fecero in condizione di schiavitù. In quanto schiavi non furono loro a pagare i diritti d'uscita, ma vennero corrisposti dalle persone che li accompagnavano: soprattutto mercanti, ma anche individui di diversa condizione e professione che potevano essere o i loro padroni o i parenti di *captivi* maiorchini prigionieri in territorio musulmano, che avevano intedevano impiegarli come moneta di scambio. Il fattore chiave per affermare che si trattava di processi di riscatto, oltre alla schiavitù manifesta dei musulmani e

l'intervento di mercanti e di altre persone che mediavano a loro nome, era che la gran maggioranza si dirigeva verso territori islamici o a Valencia, che era in quel momento uno scalo nel tragitto verso il sultanato nasride di Granada.

Una volta identificato il processo di ritorno dei *captivi*, probabilmente verso i loro territori di origine, sorgono diverse questioni trasversali alla mia ricerca. In primo luogo, la connessione tra le regioni dove si trasferivano i *captivi*, le più frequentate dai corsari isolani, e le città da cui veniva la minaccia in quei momenti; in secondo luogo, il possibile rapporto tra le persone incaricate di questi processi di redenzione e quelle che investivano in operazioni corsare; in terzo luogo, le ragioni che facevano di Maiorca una piazza di prim'ordine per questi processi di liberazione; in ultimo, l'intervento degli elementi della flotta reale per il trasferimento dei *captivi* nei sultanati nordafricani.

Per quanto riguarda il primo aspetto, la destinazione della maggior parte dei *captivi* che dall'isola baleare furono trasportati nei territori islamici coincide con le aree da cui si propagava la minaccia più forte in quel periodo: il sultanato hafside, in modo particolare le città di Tunisi, Béjaïa e Algeri. Ciò significa che la maggior parte delle persone catturate da imbarcazioni cristiane proveniva da quella zona, che era stata predata durante le razzie di quei luoghi o che si trovava nell'equipaggio dei vascelli corsari catturati in occasione delle spedizioni cristiane. I luoghi dove avevano effettuato le prese i corsari che li vendevano a Maiorca non sempre si evincono dalle fonti. Nonostante ciò, nei casi in cui questo dettaglio viene specificato, tra i vari luoghi menzionati, quelli magrebini e specialmente della costa hafside appaiono con più frequenza: Tripoli, Algeri, Collo, Jijel... L'analisi dei percorsi dei *captivi*, dalla cattura al loro ritorno attraverso il pagamento del riscatto, fa emergere diversi elementi tipi del fenomeno: una correlazione di causa-effetto con la situazione politica vigente; un certa selezione dei luoghi di cattura da parte dei corsari; e infine la concezione della corsa esercitata da privati come una misura di risposta offensivo-difensiva nei confronti dei territori nordafricani da cui proveniva il pericolo. Dietro le finalità lucrative è possibile che vi fosse anche una qualche intenzione di danneggiare precisamente quelli che più stavano attaccando le coste cristiane, e in modo particolare quelle maiorchine. La prova che tutti i territori islamici erano inclini a trasformarsi in obiettivo delle prese si riscontra con le evidenze che gli attacchi si infliggevano anche in piazze fuori dal sultanato tunisino, e che alcuni *captivi* erano trasportati da Maiorca verso altre zone del sultanato

nasride, marinide e abdalwadita. Oltre alle razzie orientate verso un determinato territorio, bisogna tener presente la variegata composizione degli equipaggi dei vascelli corsari che potevano essere catturati da convogli cristiani. In questo modo si spiegherebbe anche la presenza nelle terre catalano-aragonesi di persone di molteplice provenienza musulmana. Tale dato è suffragato anche dalle confessioni dei *captivi* di Valencia che mostrano una gran varietà di origini.

Risulta più complesso collegare gli individui che agivano come intermediari per il ritorno dei *captivi* dalle terre cristiane verso quelle islamiche con quelli che intervenivano nelle operazioni corsare responsabili della cattura degli stessi. In effetti, si trattava di un ottimo affare, come si è potuto verificare in alcuni casi relativi a cronologie più tarde. Gli stessi uomini responsabili della cattura avrebbero guadagnato doppiamente: attraverso la vendita dei *captivi* come schiavi in terra cristiana e con il loro stesso riscatto e viaggio di ritorno, considerato pure come una sorta di vendita del *captivo* alla sua famiglia. Le figure intermedie incaricate di trattare in questo tipo di processi di liberazione di cristiani o di musulmani erano soprattutto mercanti, e tra questi molti erano giudeo-conversi. I dati ottenuti segnalano che i commercianti erano il gruppo che trasportava più *captivi* in territorio islamico e che tra di essi quasi un 40% proveniva da due delle famiglie converse più ricche e influenti dell'isola: i Bellviure, conosciuti anche come Benviure, e i Pardo. Si può quindi parlare di una certa specializzazione da parte di determinati settori commerciali nelle imprese di redenzione e ritorno dei *captivi*, sia musulmani che cristiani, verso i loro territori d'origine.

I vari membri di queste famiglie non solo compaiono nei registri d'*eixida de sarrains*, pagando le imposte di partenza dei musulmani dall'isola, ma anche nei protocolli notarili, nei registri giudiziari, in quanto incaricati del ritorno di maiorchini *captivi* in terre musulmane, e infine nelle aste dei bottini corsari, comprando alcuni uomini che avrebbero avuto un difficile sbocco nel mercato. Purtroppo, sulla base dei dati disponibili, rintracciati nei registri di origine regia, e senza un'indagine esaustiva dei protocolli notarili, non ho potuto identificare fino a oggi un'implicazione diretta dei componenti di queste famiglie o di altri mercanti nelle imprese corsare incaricate dell'apporto di *captivi*. Non si è potuto quindi corroborare l'affare circolare in mano agli stessi personaggi che ottenevano guadagni tanto nella cattura quanto nella liberazione dei musulmani *captivi*, anche se sono state rintracciate le due attività separatamente.

Maiorca non è l'unico territorio in cui è stata segnalata la presenza di giudeo-conversi nelle attività di redenzione e ritorno di *captivi* ai loro territori d'origine. Anche in Sicilia Henri Bresc aveva riscontrato questa attività in mano ai mercanti ebrei dell'isola. Da buoni conoscitori di entrambe le realtà, cristiana e musulmana, e con affari mercantili nei due versanti nord-sud del Mediterraneo, erano degli ottimi intermediari per questo tipo di affare. Ciò non significa tuttavia che ne detenessero il monopolio: altri mercanti cristiani potevano agire allo stesso modo nei territori musulmani. Le fonti maiorchine hanno segnalato qual era il procedimento che seguivano le famiglie dei musulmani *captivi* per riscattare i loro cari: si mettevano in contatto coi mercanti cristiani presenti in quelle località e disponevano il ritorno delle persone interessate in un'operazione in cui i commercianti ricevevano le ricompense una volta che il *captivo* veniva riconosciuto nei porti magrebini. Solo allora la persona in questione perdeva la sua condizione di schiavo e si considerava come un individuo libero. Gli intermediari dovevano realizzare il processo anticipando il costo delle operazioni, sperando di non incorrere in alcun imprevisto che mettesse in pericolo quel dispendioso investimento. Si può supporre un tipo di procedura simile nel caso dei riscatti di cristiani.

Tuttavia gli affari dei giudeo-conversi residenti nelle terre del re d'Aragona non solo si collocavano tra le città nordafricane e i porti catalano-aragonesi – soprattutto dopo l'emigrazione di molte famiglie ebraiche verso il Maghreb in conseguenza dei *pogrom* del 1391 –, ma erano presenti anche negli scambi tra le stesse città della Corona. In questo modo è possibile identificare i membri dei lignaggi Bellviure e Pardo a Valencia e anche a Barcellona, curiosamente protagonisti delle attività di acquisto di *captivi* e del loro trasporto da e verso Maiorca.

Quest'ultima questione è legata direttamente al successivo aspetto da approfondire: la posizione privilegiata dell'isola rispetto al regno di Maiorca nei processi di redenzione dei musulmani.

Dalla scrupolosa analisi delle fonti maiorchine e dal rapporto di queste con alcuni dati raccolti a Barcellona e tratti dalle ricerche sul porto valenziano si intuisce un certo ruolo dell'isola come passaggio e ultima tappa delle vie di redenzione dei musulmani *captivi* nei territori della Corona, nel momento precedente al passaggio verso il Nord Africa: Maiorca rappresentava quasi una porta verso il Maghreb nei processi di liberazione dei *captivi* musulmani. Le fonti mostrano che la maggior parte proveniva da

quei territori e non dal sultanato di Granada. È quindi probabile che l'ingente quantità di *captivi* che abbandonavano l'isola, in proporzione ai musulmani liberi, non solo si giustificava per una presenza ridotta di saraceni non schiavi in quella località, ma anche per la canalizzazione dei musulmani schiavizzati di altre zone. Come già succedeva in altre piazze dove il traffico dei *captivi* era frequente, i musulmani, o i loro intermediari, erano obbligati a pagare solo i diritti d'uscita in uno dei porti della Corona, mentre, in un viaggio con diverse tappe, pagavano l'imposta a ogni passaggio. Pertanto, molti dei *captivi* per i quali si corrispondevano le tasse per l'uscita dall'isola maiorchina non dovevano necessariamente essere stati ridotti in schiavitù *in loco*.

La posizione di Maiorca nelle vie di redenzione coincideva con quella che possedeva negli scambi mercantili. Il Maghreb centrale non era solo da tempo la zona prediletta dal commercio dell'isola. La posizione privilegiata che occupava nel Mediterraneo occidentale la trasformava anche nella base dalla quale i mercanti di varia provenienza mantenevano i loro contatti commerciali con il Nord Africa e nel centro di deposito dei prodotti magrebini. Inoltre, il porto maiorchino era generalmente uno scalo iniziale nei tragitti che dalle città della costa mediterranea iberica si dirigevano al centro e a est del Mediterraneo, verso la Sardegna, Napoli e la Sicilia, ma anche in direzione di Tunisi e da lì a Rodi e Alessandria. In ambito mercantile l'isola di Maiorca fu concepita, in un certo qual modo, come una via d'accesso prioritario al Maghreb centrale. Era naturale che fosse così anche nel caso del traffico di altre merci, in questo caso umane, rappresentate dai *captivi* in via di liberazione, in gran parte in mano agli stessi mercanti protagonisti anche di altri commerci nell'isola.

Per di più, proprio la garanzia di contatti regolari con i sultanati nordafricani in quel luogo favorì la proliferazione delle imprese di redenzione, trasformando l'isola in una delle zone del Mediterraneo in cui lo sfruttamento economico del ciclo cattura-riscatto si poteva realizzare meglio. Maiorca non solo offriva un mercato capace di assorbire una forte domanda interna di schiavi, molti di loro provenienti da iniziative belliche marittime, ma la disponibilità di contatti commerciali permanenti con il Maghreb garantiva un veloce ritorno degli stessi nell'altra riva del mare, nel caso in cui alcuni fossero stati in grado di corrispondere il loro riscatto. Queste agevolazioni, oltre a tradursi in una maggiore speranza per i catturati, fornivano grandi opportunità di affari e speculazioni con le stesse prede, che favorirono la nascita di compagnie e di settori

mercantili specializzati in questi procedimenti. Da questo punto di vista, è comprensibile il motivo per il quale l'azione dei giudeo-conversi sia emersa tanto a Maiorca come in Sicilia, due dei territori geograficamente più vicini al Nord Africa, in cui le imprese corsare erano stabili e continue. Pertanto, anche se il risultato delle catture dei corsari catalano-aragonesi poteva essere venduto in vari mercati, solo in quelli in cui i contatti corsari e mercantili erano frequenti offrivano la possibilità di operazioni redditizie attraverso il doppio guadagno d'entrata e uscita del prigioniero dal suo stato di *captivitas* nelle terre cristiane.

Nel Regno di Maiorca, quindi, il circuito economico della *captivitas* era agli albori già nell'autunno del Medioevo, prima che si diffondesse a larga scala nei secoli successivi. I calcoli che si ottengono dalle fonti disponibili mostrano dei numeri abbastanza contenuti: un minimo di 316 *captivi* musulmani portati a Maiorca, frutto di bottini corsari tra il 1410 e il 1458, equivalenti a circa 7 all'anno (6,58), tenendo in conto che in alcuni casi non si specifica il numero esatto e che per certi anni le informazioni sono frammentarie. Il numero dei *captivi* che uscirono dall'isola è superiore: 418 in 48 anni, corrispondenti a quasi 9 all'anno (8,7). La differenza di poco più di cento *captivi* tra quelli che arrivarono nell'isola in condizione di schiavitù e quelli che la abbandonarono con la speranza della liberazione si può giustificare con diversi argomenti. Tuttavia, il motivo preminente, dal mio punto di vista, era l'uso che i diversi canali di redenzione facevano del porto della città di Maiorca come anticamera delle città nordafricane in cui si effettuava la vera manomissione. È molto probabile che solo in questo luogo, direttamente collegato alle terre musulmane, si soddisfacessero i diritti d'uscita dai territori regi. Inoltre, bisogna tenere pure in conto che non tutti i *captivi* che arrivavano nell'isola dovevano essere riscattati dalle loro piazze di provenienza. A Maiorca esisteva una grande domanda di mano d'opera schiava, non solo di origine musulmana, ma proveniente da terre euroasiatiche e dall'oriente mediterraneo, e si erano sviluppati dei meccanismi per la liberazione degli schiavi dopo diversi anni di servizio ai loro padroni. Il trasferimento di saraceni verso territori nordafricani poteva anche corrispondere a un'ultima tappa dello sfruttamento del *captivo* dopo diversi anni di servitù e non il risultato di un'impresa di andata e ritorno immediata. In ogni caso, si tratta di poche persone (meno di una decina all'anno), che non erano oggetto di grandi affari, bensì di

operazioni di redenzione incipienti, che si svilupparono e perfezionarono con il tempo nella misura in cui si incrementò il volume dei traffici e dei relativi investimenti.

Un ruolo simile a quello giocato da Maiorca con il Nord Africa è stato riconosciuto per Valencia, in merito ai contatti con il sultanato nasride di Granada. La città capitale del regno omonimo funzionava come scalo delle vie di redenzione con quella destinazione. I *captivi* corrispondevano all'isola i diritti di uscita per il fatto di dover pagare solo le imposte relative al passaggio una volta arrivati nella città del Turia. Di qui, varie rotte marittime e terrestri permettevano ai musulmani di raggiungere le terre granadine. Di fatto, dal 1413 il trasferimento di *captivi*, ovvero dei musulmani in condizione di schiavitù, riceveva un trattamento differente a livello amministrativo e fiscale nelle fonti valenziane rispetto alla mobilità dei musulmani liberi, della terra e dei liberti. Le fonti valenziane mostrano che la città di Valencia funzionava come una sorta di ridistributore di *captivi*, tanto di quelli portati *in loco* – molti attraverso i canali corsari – per essere venduti a persone provenienti da differenti luoghi della penisola iberica, tanto di quelli che erano di passaggio mentre tentavano di raggiungere le zone islamiche. In questo caso, l'impresa commerciale coincideva con quella redentrice, sebbene anche da Valencia si stabilissero contatti abituali con le zone del Maghreb, soprattutto più occidentale. I volumi dei *captivi* inviati a Granada via Valencia sono minori rispetto a quelli registrati per Maiorca. Il dato non sorprende, dal momento che quelle aree, sia di Granada che del sultanato marinide di Fès, irradiavano una minaccia molto inferiore a quella descritta per il sultanato hafside, situato in una zona più centrale delle terre magrebine e tradizionalmente sotto una maggiore influenza commerciale dei maiorchini.

Infine, lo studio dei mezzi coi quali i musulmani furono trasferiti dall'isola maiorchina ai territori islamici apporta una variabile in più da tenere in considerazione: le guerre del Magnanimo e il conseguente aumento dell'insicurezza marittima si facevano sentire persino in questo campo. Soprattutto a partire dagli anni Trenta, varia la tipologia di imbarcazione incaricata della connessione tra l'isola di Maiorca e il Maghreb, nel periodo in cui nei mari si scontavano le conseguenze della battaglia di Ponza e la tappa finale della guerra che portò Alfonso V sul trono napoletano. Contrariamente a ciò che la storiografia ha indicato fino a oggi attraverso lo studio della fonte dei *guiatges*, la maggior parte dei *captivi* s'imbarcò su grandi vascelli da guerra:

galere e galeote comandate da capitani dell'alta società maiorchina e catalano-aragonese che in quei momenti erano diventati armatori nelle guerre del monarca. Furono quindi le unità dell'armata reale quelle che si occuparono della maggior parte di questi trasferimenti. Bisogna pensare che tali imbarcazioni presero parte alle operazioni commerciali cui si dedicarono in alcune occasioni le galere del Magnanimo. Non erano quindi viaggi esclusivamente intrapresi per il trasporto di *captivi*, che venivano imbarcati nelle galere a fianco dei prodotti di maggiore valore che bisognava proteggere dai pericoli del mare. Ciò significa che la stessa flotta reale, per la quale è stato già individuato un certo ruolo nei viaggi frumentari dalla Sicilia alle terre iberiche, in momenti determinati coprì anche il traffico commerciale tra Maiorca e il Maghreb. Ciononostante, risulta complicato stabilire se fossero azioni dirette dal monarca, nelle quali Alfonso poté avere qualche tipo di interesse, o se facessero parte di iniziative individuali, nelle quali i capitani e gli armatori che avevano prestato i loro servizi al sovrano decisero di coprire le spese attraverso il trasporto di merci.

Questa inedita acquisizione emersa dalla ricerca modifica parzialmente l'idea della flotta commerciale maiorchina della prima metà del XV secolo. Gli studi precedenti, basati sui permessi concessi dal governatore o dal suo luogotenente per il commercio dall'isola maiorchina suggerivano una certa povertà della flotta, in quanto constatavano l'uso di imbarcazioni a remi modeste, barche e *llaüts*, ma anche alcune navi, *baleners* e caravelle. Effettivamente, il trasporto tradizionale in questo tipo di vascelli, più piccoli e adatti alle corte distanze, com'era quella tra il regno di Maiorca e i sultanati nordafricani, non si esauriva né veniva soppiantato dall'utilizzo di galere e vascelli con maggior potenziale offensivo e difensivo. Lo dimostrano gli stessi *guiatges* concessi dal governatore dell'isola. Tuttavia, insieme a questi viaggi, le galere e le galeote che in un momento o l'altro combatterono a fianco del monarca parteciparono anche a questi tragitti, forse incaricati del trasporto dei beni più pregiati. Semplicemente, non avendo bisogno queste imbarcazioni di un permesso esplicito da parte del governatore isolano, essendo protette dal monarca, erano rimaste finora invisibili. Cionondimeno, bisognerebbe contabilizzare queste componenti come parti integranti della flotta maiorchina – bellica o commerciale, in base alle circostanze – nella misura in cui venivano costruite e armate sotto il comando e con capitale isolano.

Qualcosa di simile succedeva anche parallelamente nel Regno di Valencia. José Hinojosa Montalvo comprovò che nella stessa epoca si era incrementato il trasporto da Valencia a Granada e il Maghreb in galere armate da connazionali e lo attribuì a un'ipotetica modernizzazione della flotta catalano-aragonese, in base agli schemi fiorentini e veneziani. Dal momento che non lo aveva vincolato ai conflitti iniziati dal sovrano, non poté collegare le galere che effettivamente intrapresero quei tragitti con quelle che prestavano servizio nella flotta reale, che probabilmente coincidevano. Forse il commercio che vide meno modificati i suoi mezzi di trasporto fu quello che Barcellona intratteneva con le piazze dell'Oriente mediterraneo, visto che, per la sua lontananza e l'esposizione a maggiori pericoli del viaggio, già in precedenza per determinate occasioni si era optato per l'uso delle galere in quei tragitti, noleggiate dalle compagnie di armatori alla città di Barcellona o alla *Diputació del General*. Il ricorso a grandi vascelli da guerra per gli spostamenti corti verso aree relativamente vicine, come quelli di Maiorca-Maghreb o Valencia-Granada, invece, furono esclusivi di quell'epoca e collaterali alla mobilitazione delle forze navali per i conflitti del Magnanimo.

Pertanto, gli effetti ambivalenti della politica del monarca, con le sue ripercussioni positive e negative, danneggiarono da una parte e beneficiarono dall'altra il settore mercantile e le stesse città costiere. Sebbene le compagnie dovettero compiere maggiori sforzi per adattare i tragitti commerciali a dei mari funestati da un conflitto permanente, la mobilitazione armata del Magnanimo e la risposta positiva di molti privati fornirono i mezzi necessari per una navigazione più sicura. Inoltre, l'occupazione delle principali rotte commerciali con l'uso di galere concesse ai loro armatori, così come allo stesso monarca, un'impresa redditizia dal punto di vista economico. La politica intrapresa da Alfonso V e il conflitto bellico che spinse i suoi sudditi al confronto con gran parte delle potenze navali più forti del momento sono inseparabili da qualsiasi aspetto che ha che fare con lo spazio marittimo: dai mezzi difensivi alle modalità di guerra, dalla navigazione agli scambi mercantili.

Infine, l'ultimo aspetto analizzato nella tesi riguarda la scoperta di un nuovo percorso di redenzione di persone cristiane e, specificatamente, residenti nell'isola di Maiorca, in mano a una corporazione civico-religiosa diretta dai *jurats* della città e del regno, nonché dal capitolo dei canonici della cattedrale. Fino a oggi, si conoscevano pochi sistemi di intervento municipale di tale complessità, essendo quello della città di

Valencia, studiata da Andrés Díaz Borrás, il caso paradigmatico nell'ambito della Corona d'Aragona. È possibile che l'istituzione fosse nata proprio in quegli anni, nella prima metà del XV secolo, in un momento in cui si era manifestata la necessità di un maggiore intervento nel finanziamento, totale o parziale, dei riscatti, in base all'incremento della pressione musulmana, di origine hafside, dagli ultimi decenni del XIV secolo. Di fatto, nel nucleo valenziano si constata in quel periodo anche un perfezionamento e una certa continuità nel funzionamento dell'organismo municipale.

I beneficiari ricevevano un aiuto per il loro riscatto, sia nel caso di *captivi* in terra islamica – in quella circostanza ottenevano il denaro attraverso intermediari – sia in quello di individui già tornati a Maiorca, ma ancora debitori delle somme che altre persone avevano investito per la loro liberazione. I sussidi coprivano due delicati aspetti sociali: tanto la mancanza nell'isola di persone a causa del loro sequestro e *captivitas* nell'altro versante del Mediterraneo, quanto la povertà successiva al loro riscatto, frutto dell'indebitamento cui si sottoponevano soprattutto quelli di condizione più umile per poter far fronte alle alte somme richieste. Se lo analizziamo in base agli aggiudicatari delle quantità concesse dai *jurats* e dai canonici, i *captivi* provenivano in gran maggioranza dalle professioni marittime. Il conseguimento delle somme per diversi anni da parte degli stessi individui mostra le difficoltà che si presentavano per la raccolta delle quantità totali dei riscatti. È altresì indicativo per stimare il tempo che le persone potevano rimanere in territorio islamico in attesa di essere graziati dalla carità e di potersi redimere. Sebbene gli intermediari che ricevevano il denaro dall'organismo cittadino-capitolare si impegnassero a liberare un determinato *captivo* entro un massimo di sei mesi, non riuscivano sempre a rispettare queste limitazioni.

Tuttavia, le quantità elargite dall'istituzione costituivano soltanto degli aiuti simbolici rispetto al totale del riscatto. Non sembra quindi azzardato riflettere sulla possibilità che il pagamento rispondesse anche a obiettivi propagandistici, e non solo alla missione dell'istituzione di fornire un aiuto concreto al *captivo*.

Sono pochi gli anni per i quali si è conservata l'informazione completa sulle entrate e uscite dei conti del suddetto organismo. Questo limite non consente di raggiungere delle conclusioni rappresentative di tutto il periodo. Il numero delle persone graziate fu variabile, da una a ventotto all'anno, tra *captivi* e liberati, in base ai dati di alcuni anni compresi tra il 1441 e il 1458. In totale, 132 individui ne risultarono

beneficiati. In nessun caso queste cifre permettono calcoli comparativi con i risultati del precedente sistema di riscatto di musulmani. A questo punto, invece, la constatazione dell'uscita di musulmani di condizione schiava in mano ai mercanti incaricati del loro trasporto verso il mondo islamico suppone una delle prime scoperte dei meccanismi di riscatto dei saraceni *captivi* nelle terre catalano-aragonesi. L'intervento dei *jurats* e dei canonici della *Seu de Mallorca* nella liberazione dei cristiani non è solo uno dei vari procedimenti conosciuti per la redenzione di quelli che professavano questo credo. Era il compito essenziale degli ordini religiosi redentoristi – trinitari e mercedari, rispettivamente dal XII e dal XIII secolo, anche se le informazioni sulle loro attività a Maiorca nei secoli medievali è molto esigua – e una questione della quale si occupavano anche alcuni ordini militari, consigli municipali e la stessa autorità regia. In questo modo, i numeri di *captivi* favoriti dagli aiuti dell'istituzione maiorchina rappresentavano una piccola parte dell'insieme dei cristiani – dell'isola e non – redenti dalla loro prigionia nelle terre islamiche. Al contrario, le cifre dei musulmani che si imbarcavano verso i sultanati mediterranei si potrebbero considerare fino a questo momento in termini assoluti, dato che corrispondono all'unico strumento utile alla quantificazione del fenomeno.

In definitiva, l'esercizio della guerra di corsa, della pirateria e della stessa guerra marittima, in quanto parti diverse di un unico prisma triangolare, rappresentarono delle attività economiche fortemente influenzate dalle decisioni politiche e dai ritmi della diplomazia internazionale che, di conseguenza, comportarono importanti ripercussioni sociali. L'attivazione della difesa e della mobilitazione delle forze navali implicò la partecipazione dei governi municipali e delle unità militari private, così come la collaborazione delle istituzioni rappresentative del territorio, quali le *Diputacions del General* e la corporazione dei responsabili del settore economico che poteva risulterne più danneggiato: i mercanti, attraverso il *Col·legi de la Mercaderia* a Maiorca e il Consolato del Mare a Barcellona.

In questo studio ho analizzato il funzionamento e gli effetti della conflittualità marittima in modo trasversale, attraverso l'intervento dei diversi organi di potere e un triplice approccio – istituzionale, economico e sociale – del fenomeno. I risultati della ricerca hanno dimostrato l'inevitabile implicazione delle molteplici forze istituzionali e

private della Corona d'Aragona nel conflitto bellico e la sua risonanza in quasi tutti i campi della vita marittima.

I meccanismi, gli atteggiamenti e le risposte congiunturali identificati nei mari durante il regno dei primi due Trastámara furono rappresentativi di una realtà politica, amministrativa e concettuale che stava per tramontare. Ma nondimeno stabilirono precedenti importanti per future azioni nella sempre convulsa area geo-politica mediterranea.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- Abulafia, David. *El gran mar. Una historia humana del Mediterráneo*. Traducción del original inglés *The Great Sea: a Human History of the Mediterranean* (2011), de Rosa María Salleras Puig. Barcelona: Crítica, 2019.
- . *La guerra de los doscientos años: Aragón, Anjou y la lucha por el Mediterráneo*. Traducción de l'original anglès *The Western Mediterranean Kingdoms, 1200-1500: The Struggle for Dominion* (1997), de David León Gómez. Barcelona: Pasado y Presente, 2017.
- . *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*. Traducción del original inglés *A Mediterranean Emporium* (1994), de Pilar Garí. Barcelona: Omega, 1996.
- Abulafia, David, i Blanca Garí (eds.). *En las costas del Mediterráneo occidental: las ciudades de la Península Ibérica y del reino de Mallorca y el comercio mediterráneo en la Edad Media*. Barcelona: Omega, 1996.
- Acien Almansa, Manuel. «El quinto de las cabalgadas. Un impuesto fronterizo». En *Hacienda y comercio : actas del II coloquio de Historia Medieval Andaluza, Sevilla, 8-10 de Abril, 1981*, 39-52, 1982.
- Adao da Fonseca, Luis. *Navegación y corso en el Mediterraneo occidental. Los portugueses a mediados del siglo XV*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1978.
- . «O corso e a guerra naval portuguesa entre o Mediterrâneo e o Atlântico no século XV. O testemunho de Zurara». En *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, editat per Manuel González Jiménez, 233-54. Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006.
- Adao da Fonseca, Luis, i Maria Eugenia Cadeddu (eds.). *Portogallo mediterraneo*. Cagliari: Consiglio Nazionale delle Ricerche. Istituto sui rapporti italo-iberici, 2001.
- Aguiló, Estanislau. «Franqueses y privilegis del regne. Apèndix II. Privilegis y butles pontificies». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 6 (1985/1986): 129-31.
- . «Mostres de lous possats per la redenció de catius cristians». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 10 (1904): 337-40.
- . «Rúbrica dels Llibres de Pregons de la antiga curia de la governació». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* IX (6462): 13-16, 29-32, 60-64, 127-32, 144-48,

241-44, 27.

Albacete i Gascón, Antoni. «Les formes d'accés pactat a la llibertat entre esclaus i propietaris a la Barcelona del segle XV». *Pedralbes: Revista d'història moderna* 28 (2008): 465-84.

Albadalejo Sánchez, María José. «Flamencos en Ibiza: compra de sal, y expolio a naves mallorquinas (1412-1413)». En *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Gonçal López Nadal, 41-54. Palma: Estudis Baleàrics, 1990.

Aloisio, Mark. «Maritime activity between Malta, Sicily and North Africa in the Late Middle Ages». En *The Maltese Islands and the Sea*, editat per Timmy Gambin, 21-30. Valletta: Midsea Books, 2015.

Aloisio, Mark A. «Alfonso V and the anti-Turkish crusade». En *The Crusade in the Fifteenth Century*, editat per Norman Housley, 64-74. Nova York: Routledge, 2016.

———. «The Maltese corso in the fifteenth century». *Medieval Encounters* 9,2-3 (2003): 193-203.

Alomar, Antoni Ignasi. *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval. Terminologia*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1995.

Álvarez Palenzuela, Vicente Ángel. «El precio de la guerra: algunos datos sobre el enfrentamiento entre Castilla y Aragón y Navarra. 1429-1430». *Estudios sobre Patrimonio, Cultural y Ciencias Medievales* 19 (2017): 61-92.

———. «Las preocupaciones castellanas, un permanente obstáculo en la política italiana de Alfonso V». En *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 2091-2110. València: Fundació Jaume II el Just, 2004.

Ametller y Vinyas, José. *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*. Gerona: Torrès, 1903.

Amirell, Stefan Eklöf, i Leos Müller (eds.). *Persistent Piracy. Maritime Violence and State Formation in Global Historical Perspective*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Anderson, John L. «Piracy and World History: An Economic Perspective on Maritime Predation». *Journal of World History* 6, núm. 2 (1995): 175-99.

———. «Piracy and World History: An Economic Perspective on Maritime Predation». En *Bandits at Sea: a Pirates Reader*, 82-107. New York-London: New York University Press, 2001.

- Arinto, Gabriel Luis (ed.). *Furs e ordinacions del regne de València*. València: Lambert Palmart, ca. 1482.
- Armenteros Martínez, Ivan. *L'Esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516): un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer*. Barcelona / Lleida: Fundació Noguera, Pagès, 2015.
- . «Regular las declaraciones de buena guerra en un centro del comercio interregional de esclavos: Barcelona, 1433». En *A l'entorn de la Barcelona medieval. Estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé Vives*, editat per Manuel Sánchez Martínez, Ana Gómez Rabal, Roser Salicrú i Lluch, i Pere Verdés Pijuan, 25-38. Barcelona: CSIC, 2013.
- Arnau, José. «Crónica del convento de la Merced». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 31 (1953): 428-58.
- Arribas Palau, Mariano. «Dos reclamaciones de Yusuf III de Granada a Fernando I de Aragón por incumplimiento de treguas». *Tamuda* 4 (1956): 7-35.
- . «Fernando de Antequera y sus relaciones con Granada y Marruecos». *Anuario de Estudios Medievales* 9, núm. 1 (1974): 531-49.
- . *Intercambio de embajadas entre Abu Sa'id `Utman III de Marruecos y Fernando I de Aragón*. Tetuán: Centro de Estudios Marroquíes, 1956.
- . *Las treguas entre Castilla y Granada firmadas por Fernando I de Aragón*. Book. Editat per Centro de Estudios Marroquíes (Tetuán). Tetuán: Editora Marroquí, 1956.
- . *Musulmanes de Valencia apresados cerca de Ibiza en 1413*. Tetuán: Centro de Estudios Marroquíes, 1955.
- . «Una reclamación de Yusuf III de Granada a Fernando I de Aragón». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebreos* 9 (1960): 75-80.
- Ashtor, E. «Alfonso el Magnánimo e i Mamlucchi». *Archivio Storico Italiano* 142 (1984): 3-29.
- Aura Gómez, Antoni, i Paula Navío Latorre. «Prisioneros de galeras en el reinado de Alfonso V». En *Actas V Jornadas internacionales de Arqueología subacuática. Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo (Gandia, 8-10 novembre 2006)*, editat per José Pérez Ballester i Guillermo Pascual, 397-407. Valencia, 2007.

- Azcárraga, José Luis de. *El Corso marítimo: (Concepto, justificación e Historia)*. Editat per Camilo Barcia Trelles. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Servicio de Publicaciones, 1950.
- Aznar Vallejo, Eduardo. «Curso y piratería en las relaciones entre Castilla y Marruecos en la baja Edad Media». *En la España Medieval* 20 (1997): 407-19.
- . «Course et piraterie dans les relations entre la Castille et le Maroc au Bas Moyen Âge». En *L'Occident musulman et l'Occident Chretien au Moyen Age*, editat per Mohammed Hammam, 61-74. Rabat: Faculté des lettres et des sciences humaines-Rabat, 1995.
- . «Marinos vascos en la guerra naval de Andalucía durante el siglo XV». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 5 (2006): 41-52.
- Balletto, Laura. «À travers la Méditerranée avec le pirate-corsaire Scarincio». En *La Méditerranée médiévale: perceptions et représentations*, editat per Hatem Akkari, 153-69. Tunis: Université de Sfax : Faculté des lettres et sciences humaines; Institut français de coopération Maisonneuve et Larose, 2002.
- . «Battista Aicardo di Porto Maurizio, detto Scarincio, corsaro-pirata del secondo Quattrocento». En *Corsari turchi e barbareschi in Liguria. Atti del I Convegno di studi*, 143-70. Albenga: F.lli Stalla, 1987.
- Badia, Lola, Lluís Cifuentes, i Roser Salicrú i Lluçh (eds.). *La vida marítima a la Mediterrània medieval. Fonts històriques i literàries*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- Balard, Michel. «Course et piraterie a Genes a la fin du Moyen-Age». En *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban*, editat per Gonçal López Nadal, 29-40. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990.
- Banchero, Giuseppe. *Genova e le due riviere: descrizione di G. B.* Gènova: Luigi Pellas, editore, 1846.
- Barceló Crespí, Maria. «Algunes dades sobre els toscans a la ciutat de Mallorca en els darrers temps medievals». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 75 (2019): 101-21.
- . «Aspectes de la relació de Mallorca amb el regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 72 (2016): 29-51.
- . *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*. Palma: Institut d'Estudis

- Baleàrics, 1988.
- . «Corsarisme i comerç a la segona meitat del segle XV». En *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Gonçal López Nadal, 71-80. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990.
- . «Dades diverses de la relació entre el regne de Mallorca i el Nord d'Àfrica durant els anys de transició a la Modernitat». En *La Barbaria i les Balears. Les relacions entre Tunis i l'arxipèlag al llarg de la història. XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Gonçal López Nadal i Andreu Seguí Beltrán (coor.), 213-37. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019.
- . *Davant la mort. Els rituals medievals a la ciutat de Mallorca (s.XV)*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2019.
- . *El raval de mar de la ciutat de Mallorca (segles XIII-XV)*. Palma: Lleonard Muntaner, 2012.
- . «El reino de Mallorca, una encrucijada en el Mediterráneo occidental (siglos XIII-XV)». En *Islas y sistemas de navegación durante las edades media y moderna*, editat per Adela Fábregas García, 21-57. Granada: Alhulia, 2010.
- . *Els Llitrà: una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval*. Palma: Lleonard Muntaner, 2001.
- . «La ciudad de Mallorca y su proyección en el Mediterráneo occidental (siglos XIII-XV)». En *La ciudad medieval y su influencia territorial*, editat per Beatriz Arízaga Bolumburu i Jesús Ángel Solórzano Telechea, 111-36. Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 2007.
- . «La frontera marítima entre el reino de Mallorca y el norte de África en los últimos tiempos medievales». En *Las fronteras en la Edad Media hispánica, siglos XIII-XVI*, editat per Manuel García Fernández, Ángel Galán Sánchez, i Rafael G. Peinado Santaella, 453-65. Granada: Universidad de Granada/Universidad de Sevilla, 2019.
- . «La presència de biscaïns a la Ciutat de Mallorca (1450-1521)». En *El regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, 159-78. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2008.
- . «L'Interregne a Mallorca». En *Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1399-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, editat per Maria

- Teresa Ferrer i Mallol, 954-69. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.
- . «Los contactos atlánticos-mediterráneos en la Baja Edad Media: el caso mallorquín». En *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, editat per Manuel González Jiménez, 471-80. Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006.
- . «Sobre una talla de 1478». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 39 (1983): 435-48.
- Barceló Crespí, Maria, i Antoni Mas Forners. «La pesca a l'illa de Mallorca durant l'edat mitjana (1230-1521): primers resultats d'una recerca en curs». *Imago Temporis. Medium Aevum*, (en premsa).
- Barceló Crespí, Maria, i Gabriel Ensenyat Pujol. *Ferrando Valentí i la seva família*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- . *Flandes i la Mallorca medieval a través dels Pont*. Palma: Documenta Balear, 2019.
- Barceló Crespí, Maria, i Guillem Rosselló Bordoy. «Una nau corsària: el seu bastiment». En *Actes del VIè Congrés el nostre patrimoni cultural: el patrimoni marítim i costaner*, 39-47. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 2004.
- Barceló Crespí, Maria, i Inés Calderón Medina. «“Oriundi regni Portugalis”. Portugueses en Mallorca al final de la Edad Media». *Medievalismo* 29 (2019): 43-69.
- Basso, Enrico. «“Ferro, fame ac peste oppressa”: L'ammiraglio Bernat de Vilamarí e il blocco navale di Genova (1456-1458)». *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 539-55.
- . *Genova, un impero sul mare*. Cagliari: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1994.
- . «I Gattilusio tra Genova e Bisanzio. Nuovi documenti d'archivio». En *Chemins d'outre-mer. Études d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, editat per Damien Coulon, 63-74. Paris: Publications de la Sorbonne, 2004.
- . «La Corona d'Aragona e la dominazione viscontea su Genova (1421-1435)». En *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, 123-35, 1990.
- . «Pirateria, politica, ceti dirigenti. Alcuni esempi genovesi del Tardo Medioevo». En *Seeraub im Mittelmeerraum. Piraterie, Korsarentum und maritime Gewalt von der Antike bis zur Neuzeit*, editat per Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz, 209-50. Paderborn: Fink ; Schöningh, 2013.

- . «Pirateria e guerra di corsa nel Mediterraneo, l'osservatorio genovese». En *Il governo dell'economia. Italia e Penisola iberica nel basso Medioevo*, editat per Lorenzo Tanzini i Sergio Tognetti, 205-28. Roma: Viella, 2014.
- Bastardas, Joan (a cura de). *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*. Barcelona: Fundació Noguera, 1984.
- Batlle Gallart, Carmen. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1973.
- Battesti, Michèle (eds). *La piraterie au fil de l'histoire: un défi pour l'État: actes du colloque international, 9-12 mai 2012, Université de La Rochelle - La Corderie royale (Rochefort)*. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2014.
- Belenguer Cebrià, Ernest. «El problema cerealista en Valencia durante la época del rey católico (1480-1490): repercusiones administrativas, económicas y políticas». *Cuadernos de historia. Anexos de la revista Hispania* 5 (1975): 167-213.
- . *Los Trastámara: el primer linaje real de poder político en España*. Barcelona: Pasado y Presente, 2019.
- Benito Monclús, Pere. «Crisis de subsistència i polítiques frumentàries a la Barcelona medieval». En *Proveir Barcelona: el municipi i l'alimentació de la ciutat, 1329-1930*, editat per Mercè Renom Pulit, 23-34. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona, 2016.
- . «Crisis de subsistencia y políticas frumentarias». En *Alimentar la ciudad. El abastecimiento de Barcelona del siglo XIII al XX*. Barcelona: MUHBA, 2013.
- Benremdane, Ahmed. «Al Yihad y la cautividad en los dictámenes jurídicos o fatuas de los alfaquíes musulmanes y de Al Wansarisi, en particular: el caso de los musulmanes y de los cristianos de Al Andalus». En *La liberazione dei «captivi» tra Cristianità e Islam. Olte la crociata e il gihad: Tolleranza e servizio umanitario*, editat per Giulio Cipollone, 447-55. Città del Vaticano: Collectanea Archivi Vaticani, 2000.
- Blumenthal, Debra. *Enemies and Familiars: Slavery and Mastery in Fifteenth-century Valencia*. Ithaca-Londres: Cornell University Press, 2009.
- Bofarull y Sans, Francisco de. «Antigua marina catalana». En *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Valencia: Librerías «París-Valencia», 1896.
- Bofarull y Sartorio, Manuel de. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de*

- la Corona de Aragón*. Barcelona: Imprenta del Archivo, 1876.
- Bonnín Femenías, Marc. «Una pesada herencia, los castillos reales en la Mallorca del siglo XV». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 17 (2011): 411-23.
- Bordás y Sala, Luis, i Eusebio Pascual. «Redención y ostentación de cautivos. Siglos XIII y XV». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 6 (1896): 123-26.
- Boscolo, Alberto. *La politica italiana di Ferdinando I d'Aragona*. Càller: Università degli Studi-Istituto per gli Studi Sardi, 1954.
- . «La prima politica mediterranea di Fernando I d'Aragona». En *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna*, 377-86. Bordighera, 1974.
- Bover, Joaquim Maria. *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca: estadística general de ella y periodos memoriales de su historia*. Palma: Juan Guasp, 1836.
- Braudel, Fernand. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Traducció de l'original francès *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949), de Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces i Vicente Simón. México: Fondo de Cultura Económica, 2018.
- Bresc, Henri. «Course et piraterie en Sicile (1250-1450)». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 751-57.
- . «La course mediterraneenne au miroir sicilien (XII-XV siècles)». En *Politique et société en Sicile, XIII-XVe siècles*, 91-110. Aldershot G. Bretaña: Variorum Reprints, 1990.
- . *Un monde méditerranéen: économie et société en Sicile: 1300-1450*. Palermo: Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo; Palais Farnèse Ecole Française de Rome, 1986.
- Brodman, James W. «Captives or prisoners: Society and obligation in medieval iberia». *Anuario de Historia de la Iglesia* 20 (2011): 201-19.
- . «Community, Identity and the Redemption of Captives: Comparative perspectives across the Mediterranean». *Anuario de Estudios Medievales* 36, núm. 1 (2007): 241-52.
- . *L'orde de la Mercè*. Traducció de l'original anglès *Ransoming Captives in Crusader Spain: the Order of Merced in the Christian-Islamic Frontier* (1986), de Jordi Ainaud. Barcelona: Edicions dels quaderns crema, 1990.

- Brunschvig, Robert. *La Berbérie orientale sous les Hafssides. Des origines a la fin du XV siècle, I*. París: Publications de l'Institut d'Études Orientales d'Alger, 1982.
- . «Municipal Ransoming Law on the Medieval Spanish Frontier». *Speculum* 60, núm. 2 (1985): 318-30.
- Brunschvig, Robert. *La Berbérie orientale sous les Hafssides. Des origines a la fin du XV siècle, I*. París: Publications de l'Institut d'Études Orientales d'Alger, 1982.
- Burguera Puigserver, Victòria Alba. «“Car més val contendre ab la quartana que ab flaqua” Conflictividad marítima en tiempos de carestía en la Corona de Aragón a principios del siglo XV». *Revista Universitaria de Historia Militar* 6 (2017): 43-61.
- . «Enmity among friends at sea during the reign of Ferdinand I». En *Co-existence and Competition in Medieval Iberia* (en vies de publicació).
- . «La conflictivitat marítima en temps de Ferran d'Antequera (1412-1416)». *Drassana* 25 (2018): 25-38.
- . «Pirateria, captiveri i sistemes de defensa costanera a la Corona d'Aragó en temps de Ferran d'Antequera». Treball Final de Màster presentat a la Universitat de Barcelona, 2015.
- Buti, Gilbert, i Philippe Hrodej. «Course, piraterie et économies littorales (XVe-XXIe siècle)». *Révue d'histoire maritime* 17 (2013): 11-21.
- Buti, Gilbert, i Philippe Hrodej (eds.). *Dictionnaire des corsaires et des pirates*. París: CNRS éditions, 2013.
- . *Histoire des pirates et des corsaires. De l'Antiquité à nos jours*. París: CNRS Éditions, 2016.
- Calderón Ortega, José Manuel. *El almirantazgo de Castilla: historia de una institución conflictiva (1250-1560)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2003.
- . «La intervención de marinos cántabros y vascos en la campaña naval de 1430 y los intentos por extender la jurisdicción del Almirantazgo de Castilla a los puertos del norte peninsular». *Itsas memoria: revista de estudios marítimos del País Vasco* 5 (2006): 53-67.
- Camarena Mahiques, Jose. «Función económica del “General del regne de València” en el siglo XV». *Anuario de Historia del Derecho Español* 25 (1955): 529-42.
- . «Tratado de paz entre Aragón y Génova en 1413». *Fuentes de Historia Medieval* 1, núm. 3 (1952): 91-145.

- Campaner Y Fuertes, Álvaro. *Cronicón mayoricense*. Palma de Mallorca, 1881.
- Canyelles, Agustí. «Tall per una armada contra corsaris (1449)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 24 (1932/1933): 8-22.
- Capmany y de Monpalau, Antonio de. *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Editat per E. Giralt i Raventós i C. Batlle i Gallart. Reedició de l'original publicat durant els anys 1742-1813. Barcelona: Cámara oficial de comercio y navegación de Barcelona, 1962.
- . *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón aprobadas por el rey Pedro IV*. Madrid: Imprenta Real, 1787.
- Cariñena Balaguer, Rafael. «Los llibres d'armaments: una fuente fundamental para el estudio del comercio valenciano en el Mediterráneo a lo largo del siglo XV (1406-1503)». En *Congreso de jóvenes historiadores y geógrafos. Actas*, 712-32. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1990.
- Cariñena Balaguer, Rafael, i Andrés Díaz Borrás. «Las reclamaciones por actos piráticos entre Valencia y Ceuta a mediados del siglo XV (1438-1441)». En *Ceuta hispano-portuguesa*, 122-43. Ceuta: Instituto de Estudios Ceutíes, 1993.
- . «Les aportacions de les petites societats marítimes a la lluita antibarbaresca en el segle XV: l'activitat corsària a Dènia, 1410-1420». En *III Congrès d'estudis de la Marina Alta*, 161-70, 1990.
- . «Pirateria, esclavatge i captivitat entre la Corona d'Aragó i Barbaria en la literatura catalana medieval: una aproximació al seu estudi». En *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filología Románicas*, 657-82, 1989.
- Carreras y Candi, Francesch. «Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVII)». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 11, núm. 83 (1901): 292-334.
- Carrère, Claude. *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Traducció de l'original francès *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés. 1380-1462* (1967), d'Hermínia Grau de Duran. Barcelona: Curial, 1977.
- . «Le Droit D'Ancre et le mouvement du port de Barcelone au milieu du XVe siècle». *Estudios de Historia Moderna* 3 (1953): 68-156.
- Caselli, Cristian. «Alfonso il Magnanimo e i suoi rapporti con Venezia e Costantinopoli negli ultimi anni dell'Impero Bizantino». *Rivista dell'Associazione Culturale Bisanzio*

- 16 (2012): 32-52.
- Cassanyes Roig, Albert. «La iglesia de Mallorca y la redención de cautivos en la Baja Edad Media». *Espacio Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 32 (2019): 105-32.
- Castillo del Carpio, José María. «Poder municipal y Generalidad en la Valencia de Fernando II». *Saitabi* 43 (1993): 195-204.
- Cateura Bennàsser, Pau. «La contribución confesional: musulmanes y judíos en el reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)». *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 20.21 (3520): 119-38.
- . *La trentena esgarriadora. Guerra i fiscalitat. El Regne de Mallorca (1330-1357)*. Mallorca: El Tall Editorial, 2000.
- . *Mallorca en el segle XIII*. Palma: El Tall Editorial, 2010.
- . «Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)». *Espacio Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 13 (2000): 85-101.
- . «Obras públicas en tiempo de crisis (Mallorca, 1400-1450)». *Mayurqa* 23 (1996): 31-42.
- . *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1982.
- . «Problemática de los conversos mallorquines a fines de la Edad Media». En *Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Les Illes Balears i Amèrica, I*, editat per Román Piña Homs, 51-56. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1992.
- . «Sobre el tráfico costero de mercancías entre las villas foráneas y la ciudad de Mallorca en la Edad Media». *Mayurqa* 17 (1978): 29-33.
- . «Valencia y Mallorca en el siglo XV». *Mayurqa* 26 (2000): 181-93.
- Catlos, Brian A. «Postscript: Convivencia, intolerance...or “questions badly put”?» En *Muslims of Medieval Latin Christendom*, 515-35. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Cerone, Francesco. «Alfonso il Magnanimo ed Abu 'Omar Othmân». *Archivio Storico per la Sicilia orientale* 9, núm. 1 (1912): 45-70.
- . «Alfonso il Magnanimo ed Abu 'Omar Othmân». *Archivio Storico per la Sicilia orientale* 10, núm. 1 (1913): 22-78.
- Cifuentes i Comamala, Lluís, Roser Salicrú i Lluch, i M. Mercè Viladrich i Grau (eds.). *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*. Roma:

- Viella, 2015.
- Cipollone, Giulio. «L'indole non-militare dell'Ordo Trinitatis et captivorum: sua espansione in Catalogna (XIII-XIV s.)». En *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religiosos-Militars als Països Catalans, segles XII-XIX*, 530-38. Tarragona: Instituto de Historia Medieval de España, 1994.
- . «L'ordo trinitatis et captivorum. Il suo insediamento nelle Baleari (XIII-XIV)». En *XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, 169-78, 1989.
- Ciulli, Maria Cristina, Laura De Angelis, i Luisa Chiappa Mauri. «I Congresso Internazionale di Storia Mediterranea (Palma de Mallorca, 17-22 dicembre 1973)». *Nuova Rivista Storica* 58 (1974): 157-91.
- «Colegio de la mercadería de Mallorca». *Noticias históricas de Mallorca*. mss. Societat Arqueològica Lul·liana, B3 (22), s.d.
- Colesanti, Gemma Teresa. «I catalani nella Sicilia Orientale nella seconda metà del xv secolo». En *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*, editat per Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluç, i Mercè Viladrich i Grau, 181-194. Roma: Viella, 2015.
- Coll Julià, Núria. «Aportación al estudio de los patrones y de la propiedad de las naves en Cataluña en la Baja Edad Media». En *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, 1: 377-93, 1965.
- . «Aspectos del curso catalán y del comercio internacional en el siglo XV». *Estudios de Historia Moderna* 4 (1954): 159-87.
- Colon, Germà, i Arcadi Garcia. *Llibre del Consolat de Mar: edició del text de la Real de Mallorca, amb les variants de tots els manuscrits coneguts*. Barcelona: Cambra de Comerç de Barcelona, 2001.
- Conrado i de Villalonga, Josep Francesc. *La procuración real en el Reino de Mallorca*. Palma: Consell Insular de Mallorca, 1991.
- Cortès, Josepa (ed.). *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie, I, Jaume I (1236-1276)*. València: Universitat de València, 2001.
- Cortés, Vicenta. «Los pasajes de esclavos en Valencia en tiempo de Alfonso V». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 791-819.
- Costa, Maria Mercè. «El viatge de l'infant Joan (futur Joan II) a Sicília (1415)». En *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, 287-302. Sassari, 1996.

- — —. «La pau del 1428 i els mercaders genovesos de la Corona d'Aragó». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 555-76.
- Coulon, Damien. *Barcelona i el gran comerç d'orient a l'edat mitjana*. Traducció de l'original francès *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge* (2004), d'Antoni Dalmau. Barcelona: Editorial Base, 2013.
- — —. «Galeras de líneas de navegación en el gran comercio catalán a mediados del siglo XV. ¿Mito o realidad?» En *Navegación institucional y navegación privada*, editat per Raúl González Arévalo (ed.), 195-215. Granada: Alhulia, 2016.
- Course et piraterie. XV Colloque International Maritime (San Francisco, 1975)*. Paris: Editions du CNRS, 1975.
- Cruselles, Enrique. «La organización del transporte marítimo en la Valencia de la primera mitad del siglo XV». *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 155-78.
- Cruselles, Enrique, José Maria Cruselles, i Rafael Narbona. «El sistema de abastecimiento frumentario de Valencia en el siglo XV: entre la subvención pública y el negocio privado». En *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals, editat per Maria Barceló Crespí i Antoni Riera Melis, 305-32. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1996.
- Cuadrada Majó, Coral. «La política italiana de Alfonso V de Aragón (1420-1442)». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 7-8 (1986/1987): 269-309.
- Cuadrada, Coral, i M. Dolores López. «Comercio atlántico y operadores económicos castellanos en el Mediterráneo: Mallorca en la Baja Edad Media». En *Castilla y Europa: comercio y mercaderes en los siglos XIV, XV y XVI*, editat per Hilario Casado Alonso, 115-54. Burgos: Diputación provincial de Burgos, 1995.
- Curto i Homedes, Albert. *La intervenció municipal en l'abastament d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1988.
- Dalli, Charles. «La Malta catalanoaragonesa: l'exemple de la família Desguanes». En *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*, editat per Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluch, i Mercè Viladrich i Grau, 217-28. Roma: Viella, 2015.
- Dameto, Juan, Vicente Mut, i Gerónimo Alemany. *Historia general del reino de Mallorca... T.1 / escrita por los cronistas Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Gerónimo Alemany*. Palma : Juan Guasp y Pascual, 1840.

- Deyá Bauzá, Miguel José. «La pesca en el reino de Mallorca en los siglos XV y XVI. Elementos básicos para su estudio». En *XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, 1029-43. València: Fundació Jaume II el Just, 2004.
- Diago Hernando, Máximo. «Conflictividad en las relaciones comerciales de la Corona de Aragón con Francia durante el reinado de Alfonso el Magnánimo. Las negociaciones de las marcas (1437-1442)». En *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1113-31, 2001.
- Díaz Borrás, Andrés. «Atención valenciana a la redención de cautivos cristianos». *Estudis castellanencs* 3 (1986): 337-54.
- . «Carestías frumentarias y guerra naval. El fracaso político de la solidaridad, dentro de la Corona de Aragón, en la crisis valenciana de 1385». *Revista de Historia Naval* 83 (2003): 23-53.
- . *El miedo en el Mediterráneo: la caridad popular valenciana y la redención de cautivos bajo poder musulmán 1323-1539*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milá y Fontanals, 2001.
- . *El ocaso cuatrocentista de Valencia en el tumultuoso Mediterráneo (1400-1480)*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2002.
- . «El último viaje por mar de Fernando de Antequera: el cartulario de la galera real de Valencia, en la travesía a Colliure (1415), según el escribano Joan Gregori». En *Actas del V Congreso Internacional de Caminería Hispánica, II*, editat per Manuel Criado de Val, 905-22. Valencia: AACHE, 2002.
- . «L'estudi de la pirateria a través dels avistaments costaners. Replegament cristià i setge islàmic a la València de la transició a la modernitat: 1480-1520». *Anuario de Estudios Medievales* 20 (1990): 275-95.
- . «La legislación valenciana relativa a la guerra del corso durante la Edad Media». En *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España. V Jornadas Nacionales de Historia Militar*, 353-74. Sevilla, 1997.
- . «La lucha anticorsaria en Valencia durante la Edad Media. El episodio protagonizado por Pere Cabanyelles (1417-1418)». *Revista de Historia Naval*, núm. 24 (1989): 105-29.
- . «La paradoja de la emigración mora en Valencia durante el siglo XV. Expatriación musulmana en época de Honorat Mercader (1467-1481)». *Cuadernos de estudios*

- medievales y ciencias y técnicas historiográficas* 16 (1991): 37-58.
- . «La vigilancia de las rutas marítimas valencianas y la defensa contra la piratería. El caso de la flotilla urbana en 1420». En *Caminería Hispánica, II. Caminería histórica. Actas del II Congreso Internacional*, 145-66, 1996.
- . «Los cautivos musulmanes redimidos en Valencia (1380-1480)». En *La liberazione dei 'cattivi' tra Cristianità e Islam. Oltre la crociata e il gihad: tolleranza e servizio umanitario*, 737-47. Città del Vaticano: Collectanea Archivi Vaticani, 2000.
- . *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993.
- . «Los redentores valencianos de cautivos sarracenos durante el siglo XV». En *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, 511-26. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000.
- . «Problemas marítimos de Valencia a fines de la Edad Media: el corso, la piratería y el cautiverio en su incidencia sobre la dinámica económica 1400-1480». Tesis defendida a la Universidad de Valencia, 1987.
- . «Piratería y "dret portuguès": el ocaso lusitano en Valencia durante la transición del Mediterráneo al Atlántico». En *Congresso internacional Bartolomeu Dias e a sua epoca, III*, 405-25. Oporto: Comissão Nacional para as Comemorações dos Descobrimentos Portugueses, 1989.
- Documents cabdals del Regne de Mallorca*. Palma: Parlament de les Illes Balears, 2003.
- Duarte, Luís Miguel. *Ceuta 1415: seiscentos anos depois*. Lisboa: Livros Horizonte, 2015.
- Dufourcq, Charles-Emmanuel. «Aspects Internationaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age». *Mayurqa* 11 (1974): 5-52.
- . «Chrétiens et musulmans durant les derniers siècles du Moyen Âge». *Anuario De Estudios Medievales* 10 (1980): 207-25.
- . *L'Espagne catalane et le Maghreb aux XIIIe et XIVe siècles: de la Bataille de Las Navas de Tolosa, 1212 à l'avènement du sultan mérinide Abou-I-Hasan, 1313*. Paris: Presses Universitaires de France, 1966.
- . *La vie quotidienne dans les ports méditerranéens au Moyen Âge (Provence-Languedoc-Catalogne)*. Biarritz: Hachette, 1975.
- . «Liaisons maritimes et commerce catalans, majorquins et valenciens avec le

- Maghrib, du XIIIe au XVe siècles». *Cuadernos de historia económica de Cataluña* 20 (1979): 109-18.
- Dupré-Theseider, Eugenio. «La política italiana di Alfonso il Magnanimo». En *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Palma, 1955.
- Duran i Duelt, Daniel. «Consolats de mar i consolats d'ultramar. La defensa de l'espai marítim en temps de Martí l'Humà». En *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, editat per Maria Teresa Ferrer i Mallol, 565-87. Barcelona, 2015.
- . *Kastellórizo, una isla griega bajo dominio de Alfonso el Magnánimo (1450-1458). Colección documental*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milá y Fontanals, 2003.
- Durliat, Marcel, i Joan Pons i Marquès. «Recerques sobre el moviment del port de Mallorca en la primera meitat del segle XIV». En *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 345-63. Madrid, 1959.
- Ensenyat Pujol, Gabriel. «La marca concedida per Jaume III a Mateu Pellicer contra els súbdits de la Corona catalano-aragonesa». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 45 (1989): 123-31.
- . «“Lo primer mariner fou savi mercader”. Ramon Llull i el món dels mariners». En *La vida marítima a la Mediterrània medieval. Fonts històriques i literàries*, editat per Lola Badia, Lluís Cifuentes, i Roser Salicrú i Lluch, 95-114. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- Estelrich Costa, Josep. «La família Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana (1375-1505)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 51 (1995): 3-30.
- Estrada-Rius, Albert. «La administración de los efectos navales de la Diputación del General de Cataluña en el reinado de Alfonso el Magnánimo». En *Homenaje a José Antonio Escudero, II*, 821-43. Madrid: Editorial Complutense, 2012.
- . «La administración de los efectos navales de la Diputación del General de Cataluña en el reinado de Alfonso el Magnánimo». En *Homenaje a José Antonio Escudero, II*, 821-43. Madrid: Editorial Complutense, 2012.
- . «La iurisdictio atribuida a la Deputació del General de Catalunya y su ejercicio». *Rudimentos legales* 1 (1999): 131-164.
- Fajarnés y Tur, Enrique. «Privilegio de vituallas concedido a los ibicencos por Pedro IV

- de Aragón». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 2 (1887): 62-63.
- Febrer Romaguera, Manuel Vicente. «Los Bellvis; una dinastia mudejar de alcadies generales de Valencia, Aragon y principado de Cataluña». En *Actas del III Simposio internacional de mudejarismo*, 277-90. Teruel, 1984.
- Ferreira Priegue, Elisa María. *Galicia en el comercio marítimo medieval*. La Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1988.
- Ferrer Abárzuza, Antoni. *Captius i senyors de captius a Eivissa. Una contribució al debat sobre l'esclavitud medieval (segles XIII-XVI)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2015.
- . «“En terra de moros a captivar”. Corsaris a l'Eivissa medieval». En *Corsaris*, editat per Fanny Tur Riera, 33-64. Eivissa, 2007.
- . «Novè centenari de la croada de pisans i catalans contra Yâbisa i Mayûrqa (1114-2014)». *Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs* 56 (2014): 588-600.
- Ferrer i Mallol, Maria Teresa. «Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)». *Randa* 51 (2003): 51-75.
- . «Barcelona i la política mediterrània catalana: el Parlament de 1400-1401». *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, 1995, 427-43.
- . *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000.
- . «Corsarios vascos en el Mediterráneo medieval (siglos XIV-XV)». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 5 (2006): 95-110.
- . «Curso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media». En *La Península Ibérica en el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, editat per Manuel González Jiménez, 255-322. Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006.
- . «El castigo de los corsarios en el mundo mediterráneo medieval». En *Sociedad y memoria en la Edad Media. Estudios en homenaje a Nilda Guglielmi*, editat per Ariel Guance i Pablo Ubierna, 119-26. Buenos Aires: Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas. Instituto Multidisciplinario de Historia y Ciencias Humanas, 2005.
- . «El comerç català a Andalusia al final del segle XV». *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 18 (1997): 301-34.

- . «El naixement de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)». En *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, 19-42. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Catalans, 2011.
- . «Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)». *Anuario De Estudios Medievales* 10 (1980): 393-466.
- . «Els redemptors de captius: mostolafs, eixees o alfaquecs (segles XII-XIII)». *Medievalia* 9 (1990): 85-106.
- . *Els sarraïns de la Corona catalanoaragonesa en el segle XIV*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1987.
- . «Esclaus i lliberts orientals a barcelona. Segles XIV i XV». En *De l'esclavitud a la llibertat a l'Edat Mitjana*, 167-212. Barcelona: CSIC, 2000.
- . «Incidència del cors en les relacions catalanes amb l'Orient (segles XIII-XV)». En *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, 259-307, 2003.
- . «Jurisdicció i control de la navegació a la ribera i mar de Barcelona». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval* 12 (1999): 113-33.
- . «La conquesta de Sardenya i la guerra de cors mediterrani». En *Els Catalans a Sardenya*, 35-40. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1985.
- . «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc : la reacció després del saqueig de Barenys (1406)». En *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, editat per Maria Teresa Ferrer i Mallol, Manuel Sánchez Martínez, i Josefina Mutgé i Vives, 101-34. Barcelona: CSIC, 2005.
- . «La redempció de captius a la Corona Catalano-aragonesa (segle XIV)». *Anuario de Estudios Medievales* 15 (1985): 237-97.
- . «L'emigració dels sarraïns residents a Catalunya a Aragó i al País Valencià durant la baixa edat mitjana». En *L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i el món cristià*, 19-26. Barcelona: Departament de Cultura, 1994.
- . «Les flottes catalanes, XIIe-XVe sècles». En *The Sea in History. The Medieval World*, editat per Michel Balard, 281-94. Woodbridge: Boydell Press, 2017.
- . «Los vascos en el Mediterráneo medieval. Los primeros tiempos». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 4 (2003): 115-28.
- . «Una flotta catalana contro i corsari nel Levante (1406-1409)». En *Oriente e*

- Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore a Geo Pistarino*, 325-55.
Gènova: Glauco Brigati, 1997.
- Ferro, Víctor. *El dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, Osona: Eumo, 1987.
- Figliuolo, Bruno. «La Terrasanta nel quadro della politica orientale di Alfonso V d'Aragona». *Nuova Rivista Storica* 100, núm. 2 (2016): 483-515.
- Font Obrador, Bartomeu. *Història de Llucmajor*. Mallorca: Gráficas Miramar, 1974.
- Font i Rius, Josep Maria. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983.
- . «El procés de formació de les Costums de Tortosa». En *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, 141-61. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985.
- . «Estudio preliminar». En *Libro del Consulado del Mar*, editat per Antonio de Capmany. Barcelona, 1965.
- . «Génesis y manifestaciones iniciales del régimen municipal en Cataluña». *Miscellania Barchinonensia* 16 (1967): 90-115.
- . «La universidad de prohombres de Ribera de Barcelona y sus ordenanzas marítimas (1258)». En *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, 685-712. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 1985.
- Fontenay, Michel, i Alberto Tenenti. «Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Âge aux débuts du XIXe siècle». *Revue d'histoire maritime* 6 (2006): 173-228.
- Fontes Rerum Balearium*. Palma : Biblioteca Bartolomé March, 1977.
- Forte Scirpo, Maria Rita Lo. «Cronaca di un rapimento e di un riscatto». En *XIV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 545-55. Sàsser, 1996.
- Fossati Raiteri, Silvana. «Alfonso d'Aragona e Tommaso di Campofregoso tra Catalogna, Genova e Milano, arbitri della politica del loro tempo (1415-1428)». En *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I*, 345-60, 2000.
- . «Genova nei trattati di pace con l'Aragona nella prima metà del secolo XV: aspetti politici ed economici». En *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 433-47, 1990.

- . «Il processo contro Rodrigo de Luna per l'atto di pirateria ai danni di una nave genovese nel 1414». En *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna*, 378-96. Bordighera: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1974.
- . «L'ambasciata veneta del 1413 al re Ferdinando di Aragona e il "dret italià"». En *Omaggio a Guerrieri-Crocetti*, 287-314. Gènova, 1971.
- . «La pace del 1417 tra la Repubblica di Genova e il regno di Aragona». *Saggi e Documenti I* (1978): 455-514.
- . «Privilegis genovesos a les terres catalano-aragoneses en els primers vint anys del segle XV i l'impost dels tres diners per lliura». En *Estudis d'Història Medieval. Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, V: 103-13. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1972.
- Frago i Pérez, Maria Pilar, i Maria Dolors López i Pérez. «Barcelona i el comerç mediterrani i atlàntic a partir de les llicències de navegació (1400-1410)». En *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 171-84. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990.
- Frau, A. «La lonja de Palma». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 1, núm. 14 (1885): 1-6.
- Gallofré, Rafael, i José Trenchs. «Almirantes y vicealmirantes de la Corona Aragón (1118-1462)». *Miscel·lània de Textos Medievals* 5 (1989): 117-94.
- García Isaac, José Marcos, i Carmen Idáñez Vicente. «El combate naval de Cabo Roig de 1415: un curioso episodio sobre la actividad corsaria en la ciudad de Cartagena a comienzos del siglo XV». *Historia Digital* XVI, núm. 28 (2016): 7-33.
- . «La flota castellana durante la guerra contra la Corona de Aragón de 1429-30: Armamento de buques, tripulaciones, ordenanzas navales y campaña bélica». *HID* 46 (2019): 75-100.
- Garcia i Sanz, Arcadi. «El dret marítim medieval a la Corona d'Aragó». En *La Corona d'Aragó. El regne de Valencia en l'expansió mediterrània (1238-1492)*, 97-105. València: Corts Valencianes, 1991.
- . «Estudios sobre los orígenes del derecho marítimo hispano-mediterráneo». *Anuario de Historia del Derecho Español* XXXIX (1969): 213-316.
- . *Història de la marina catalana*. Barcelona: Aedos, 1977.
- . «Les tradicions jurídico-marítimes medievals». *Miscellania Barchinonensia* 14

- (1966): 7-28.
- . *Llibre del Consolat de Mar, III*. Barcelona: Fundació Noguera/Fundació Salvador Vives Casajuana, 1984.
- Garcia i Sanz, Arcadi, i Núria Coll i Julià. *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Garcia i Sanz, Arcadi, i Maria Teresa Ferrer i Mallol. *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1983.
- Garí Pallicer, Miguel Gabriel. «El abastecimiento de pan en la ciudad de Mallorca en los siglos XVI y XVII». Tesi defensada a la Universitat de les Illes Balears, 2017.
- . «Normas y usos cotidianos en el convento trinitario de Sant Esperit de Palma de Mallorca». *Hipógrifo* 7, núm. 2 (2019): 409-20.
- Gazulla, Faustino D. «La redencion de cautivos entre los musulmanes». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXVIII, núm. 100-101 (1928): 321-42.
- Giménez Soler, Andrés. «El corso en el Mediterráneo en los siglos XIV y XV». *Archivo de Investigaciones Históricas* 2 (1911): 149-79.
- González Arévalo, Raúl. «Curso, comercio y navegación en el siglo XV: Castilla y las galeras mercantiles de Florencia». *En la España Medieval* 34 (2011): 61-95.
- . «Diplomacia y navegación. Florencia en el Mediterráneo aragonés (siglo XV)». *En Diplomacia y desarrollo del Estado en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, 277-96. Gijón: Ediciones Trea, 2020.
- . «Fuentes para el estudio de la tripulación de las galeras mercantiles de Florencia (s. XV)». *En Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, editat per Roser Salicrú i Lluch (ed.), 115-37. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- . «Navegación y vida en la marina mercante de una ciudad sin mar: las galeras estatales de Florencia en las fuentes cronísticas y narrativas del siglo XV». *En Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, editat per Lola Badia, Lluís Cifuentes, i Roser Salicrú i Lluch, 193-211. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- González Arévalo, Raúl (ed.). *Navegación institucional y navegación privada en el Mediterráneo medieval*. Granada: Alhulia, 2016.
- González Sánchez, Santiago. *Fernando I, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*.

- Gijón: Trea, 2012.
- Gouffran, Laure-Hélène. «Marsella frente a los “abominables catalanes”: una implementación urbana de la guerra de corso en el Mediterráneo (1380-1431)». En *la España Medieval* 43 (2020): 223-44.
- Gual Camarena, Miguel. *El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV)*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1981.
- . *Vocabulario del Comercio Medieval*. Barcelona: El Albir, 1976.
- Gual de Torrella, Mariano. «El supuesto origen judío de los Pardos». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 33 (1970): 179-93.
- Guiral-Hadziiossif, Jacqueline. «Course et piraterie à Valence de 1410 à 1430». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 759-65.
- . «La piratería, el corso: sus provechos y ganancias en el siglo XV». En *Nuestra historia, III*, editat per Manuel Mas Santandreu, 267-80. Valencia: Aramo, 1980.
- . «Les relacions comercials del regne de València amb Berberia al segle XV». En *València, un mercat medieval*, editat per Antoni Furió, 277-313. València: Diputació provincial de València, 1985.
- . «Les relations commerciales du Royaume de Valence avec la Berbérie au XVe siècle». *Mélanges de la Casa de Velázquez* 10 (1974): 99-131.
- . *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*. Traducció de l'original francès *Valence, port méditerranéen au XVè siècle (1410-1525)* (1986), de Rafael Aracil Martí. Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989.
- Guemara, Raoudha. «La libération et le rachat des captifs. Une lecture musulmane». En *La liberazione dei «captivi» tra Cristianità e Islam. Olte la crociata e il gihad: Tolleranza e servizio umanitario*, editat per Giulio Cipollone, 333-44. Città del Vaticano: Collectanea Archivi Vaticani, 2000.
- Hasnaoui, Milouda. «La ley islámica y el rescate de los cautivos según las fetwas de al-Wansarisi e Ibn Tarkat». En *La liberazione dei «captivi» tra Cristianità e Islam. Olte la crociata e il gihad: Tolleranza e servizio umanitario*, editat per Giulio Cipollone, 549-58. Città del Vaticano: Collectanea Archivi Vaticani, 2000.
- Heebøll-Holm, Thomas K. *Ports, Piracy and Maritime War. Piracy in the English Channel and the Atlantic, c. 1280-c. 1330*. Leiden-Boston: Brill, 2013.

- Heebøll-Holm, Thomas K., Philipp Höhn, i Gregor Rohmann (eds.). *Merchants, Pirates, and Smugglers: Criminalization, Economics, and the Transformation of the Maritime World (1200-1600)*. Chicago: University of Chicago Press, 2019.
- Heers, Jacques. «Entre Gênes et Barcelone. Les ports français du Languedoc. Guerre, commerce et piraterie (1380-1450 environ)». *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 509-38.
- . *Esclavos y sirvientes en las sociedades mediterráneas durante la Edad Media*. Traducció de l'original francès *Esclaves et domestiques au moyen-âge dans le monde méditerranéen* (1981), de Luis C. Rodríguez García. Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989.
- . «L'expansion maritime portugaise à la fin du Moyen Age: La Méditerranée». *Revista da Faculdade de Letras* 22 (1956): 5-33.
- . «Le commerce des Basques en Méditerranée au XVe siècle (d'après les archives de Gênes)». *Bulletin Hispanique* 57, núm. 3 (1955): 292-324.
- . «Portugais et génois au XVe siècle; la rivalité atlantique-Méditerranée». En *Actas do III Colóquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros, II*, 138-47, 1960.
- Heller-Roazen, Daniel. *The Enemy of All. Piracy and the Law of Nations*. New York: Zone Books, 2009.
- Hernando, Josep. *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2003.
- Hershenson, Daniel. *The Captive Sea. Slavery, Communication, and Commerce in Early Modern Spain and the Mediterranean*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018.
- . «The political economy of ransom in the early modern mediterranean». *Past and Present* 231, núm. 1 (2016).
- Hinojosa Montalvo, José. «Actividades comerciales de los judíos en Valencia (1391-1492)». *Saitabi* 29 (1979): 21-42.
- . «Alicante: polo de crecimiento en el tránsito de los siglos XV al XVI». En *1490, En El Umbral De La Modernidad*, 71-108, 1994.
- . «Apertura y comprensión del Mediterráneo meridional peninsular al espacio europeo». *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 105-29.
- . «Armamento de naves y comercio con el reino de Granada a principios del siglo

- XV». En *Actas del V coloquio internacional de historia mediterránea de Andalucía*, 643-58. Córdoba: Diputación de Córdoba, 1988.
- . «Confesiones y ventas de cautivos en la Valencia de 1409». *Ligarzas* 3 (1971): 113-27.
- . *Coses vedades, en 1404*. Valencia: Facsimil, 1972.
- . «De la esclavitud a la libertad en el reino de Valencia durante los siglos medievales». En *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, 431-70. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000.
- . «De Valencia a Portugal y Flandes: relaciones durante la Edad Media». *Separata de Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 1982, 149-68.
- . «Desplazamientos de mudéjares valencianos entre la gobernación de Orihuela y Granada durante el siglo xv: la ruta legal». *Aragón en la Edad Media* 14-15, núm. 1 (1999): 743-57.
- . «El Puerto de Alicante durante la Baja Edad Media». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 4-5 (1986): 151-66.
- . «Judíos extranjeros en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media». *Sefarad* 70, núm. 1 (2010): 69-115.
- . *La piratería y el corso en el litoral alicantino a finales de la Edad Media*. Alicante: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 2004.
- . «La piratería y el corso en las costas alicantinas en la Baja Edad Media». En *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Gonçal López Nadal, 55-69. Palma: Estudis Baleàrics, 1990.
- . «Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla (1429-1430)». *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història* 37 (1987): 149-58.
- . «Las relaciones entre los reinos de Valencia y Granada durante la primera mitad del siglo XV». En *Estudios de Historia de Valencia*, 91-160. Valencia: Universidad de Valencia, 1978.
- . «Piratas y corsarios en la Valencia de principios del siglo XV (1400-1409)». *Cuadernos de Historia. Anexo de Hispania* 5 (1975): 93-116.
- . «Tácticas de apresamiento de cautivos y su distribución en el mercado valenciano (1410-1434)». En *Qüestions valencianes*, 5-45. Valencia: Quiles, Artes

- Gráficas, 1979.
- Horden, Peregrine, i Sharon Kinoshita (eds.). *A Companion to Mediterranean History*. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell, 2014.
- Horden, Peregrine, i Nicholas Purcell. *The Corrupting Sea: a Study of Mediterranean History*. Malden, Mass.: Blackwell, 2000.
- Houssaye Michienzi, Ingrid. *Datini, Majorque et le Maghreb (14e-15e siècles). Réseaux, espaces méditerranéens et stratégies marchandes*. Leiden-Boston: Brill, 2013.
- . «Entre Majorque et l’Afrique: configuration de l’espace et réseaux juifs d’après des sources commerciales italiennes (fin XIVE-début XVe siècle)». *Revue des Études Juives* 173 (2014): 139-74.
- . «“Que Dieu les engloutisse!” Les réactions des milieux marchands italiens face à la guerre de course et à la piraterie en Méditerranée (fin XIVE-Début XVe siècle)». En *La piraterie au fil de l’histoire. Un défi pour l’État*, editat per Michèle Battesti, 299-311. Paris: Presses de l’Université Paris-Sorbonne, 2014.
- . «Relazioni commerciali tra la compagnia Datini di Maiorca e le città del Maghreb tra fine Trecento e inizio Quattrocento». En *Mercatura è arte: uomini d’affari toscani in Europa e nel Mediterraneo tardomedievale*, editat per Sergio Tognetti i Lorenzo Tanzini, 149-78. Roma: Viella, 2000.
- Huici Miranda, Ambrosio, i María Desamparados Cabanes Pecourt. *Documentos de Jaime I de Aragón*. Valencia: Anubar, 1976.
- Iglesia Ferreirós, Aquilino. «Costums de mar». En *El Dret Comú i Catalunya. Actes Del V Simposi Internacional, 26-27 De Maig De 1995*, 243-602. Barcelona, 1996.
- Igual Luis, David. «Las instituciones de la Corona de Aragón en la navegación mediterránea del siglo XV». En *Navegación institucional y navegación privada*, editat per Raúl González Arévalo (ed.), 217-44. Granada: Alhulia, 2016.
- . «Los grupos mercantiles y la expansión política de la Corona de Aragón: nuevas perspectivas». En *Il governo dell’economia: Italia e Penisola Iberica nel basso Medioevo*, editat per Lorenzo Tanzini i Sergio Tognetti, 9-32. Roma: Viella, 2014.
- . «Movimento portuale, reti marittime e diversità dei mercanti a Valenza nel XV secolo». En *Reti marittime come fattori dell’integrazione europea. Atti delle «Settimane di Studi» e altri Convegni*, 71-87. Firenze: Firenze University Press, 2019.

- . «Navegación y comercio entre Valencia y el Norte de África durante el siglo XV». En *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el norte de África en época medieval y moderna*, editat per Carmen Trillo San José, 227-86. Granada: La Nao, 2004.
- . «Non ha portto alcuno, ma sola spiaggia. La actividad marítima valenciana en el siglo XV». *Aragón en la Edad Media* 25 (2014): 101-34.
- . «Política y economía durante la Baja Edad Media. El papel de la monarquía en el comercio exterior valenciano». En *Los cimientos del estado en la Edad Media.*, editat per Juan Antonio Barrio Barrio, 249-78. Alcoy: Editorial Marfil, 2004.
- . «Red portuaria y control marítimo en el reino de Valencia (siglos XIII-XV)». En *Les territoires de la Méditerranée (XIe-XVIe siècle)*, editat per Dominique Valérian, Christophe Picard, i Damien Coulon, 51-71. Rennes-Cedex: Presses Universitaires de Rennes, 2013.
- . «Ships in Medieval Valencia: Between Local Construction and the Acquisition of Foreign Resources». En *XVIII World Economic History Conference: Waves of Globalization*, 1-14. Boston, 2018.
- Ivars Cardona, Andreu. *Dos creuades valenciano-mallorquines a les còstes de Berbería 1397-1399: estudi documentat*. Valencia : Imprenta de Olmos y Luján, 1921.
- Jehel, Georges. «La place de Majorque dans la stratégie politique et économique de Gênes aux XIIème et XIIIème siècles». En *XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó, I*, 99-110. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1989.
- Juan Vidal, Josep. «Mallorca en la segunda mitad del siglo XV. Panorama socioeconómico». *Medicina Balear* 22, núm. 1 (2007): 22-32.
- Julià Viñamata, J.R. «La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1114». *Medioevo Saggi e Rassegne* 16 (1983): 41-47.
- Kaiser, Wolfgang. *Le commerce des captifs. Les intermediaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècle*. Roma: École française de Rome, 2008.
- Kolditz, Sebastian, i Nikolas Jaspert (eds.). *Seeraub im Mittelmeerraum: piraterie, korsarentum und maritime gewalt von der antike bis zur neuzeit*. Paderborn: Fink; Schöningh, 2013.
- La península ibérica y el Mediterráneo centrooccidental (siglos XII-XV): Actas del I*

- congreso internacional de historia mediterránea: Palma de Mallorca, 17-22 de diciembre de 1973*. Barcelona: Departamento de Estudios Medievales. C.S.I.C., 1980.
- Lafuente Gómez, Mario. «Afinidad y violencia. La organización militar de la nobleza aragonesa en los siglos XIII y XIV». En *Discurso, memoria y representación. La nobleza peninsular en la Baja Edad Media, XLII Semana de Estudios Medievales, Estella-Lizarra, julio 2015*, 177-212. Estella-Lizarra: Gobierno de Navarra, 2016.
- Lage Estrugo, Lorenzo. «La institución del almirantazgo en la península ibérica: hacia una perspectiva comparada». En *Las fronteras en la Edad Media hispánica, siglos XIII-XVI*, editat per Manuel García Fernández, Ángel Galán Sánchez, i Rafael G. Peinado Santaella, 421-32. Sevilla: Universidad de Granada/Universidad de Sevilla, 2019.
- Laurencín, Marqués de. «Los almirantes de Aragón. Datos para su cronología». *Boletín de la Real Academia de la Historia* 74 (1919): 306-75.
- Leeson, Peter T. *The Invisible Hook: The Hidden Economics of Pirates*. Princeton: Princeton University Press, 2009.
- Lliteras, Lorenzo. «Documentos inéditos extraídos de diferentes archivos, referentes al Rdmo. Gil Sanchez Muñoz, Obispo de Mallorca (1429-1447)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 17 (1918): 185-87.
- Llompарт, Gabriel. «Documentos para la historia de la piedad popular balear (siglos XIV y XV)». *Hispania Sacra* 34 (1982): 165-96.
- . «El mecanismo de liberación de los cautivos moros en Mallorca». En *Historias de la Almudaina. La vida en la Mallorca del siglo XIV*, 91-95. Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2007.
- . «El saqueo de Portopí por la montaña negra (1412) y otras historias de corsarios». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 41 (1985): 171-97.
- . *Historias de la Almudaina. La vida en la Mallorca del siglo XIV*. Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2007.
- . «La caja del gremio de navegantes de Mallorca». En *Historias de la Almudaina. La vida en la Mallorca del siglo XIV*, 107-11. Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2007.
- . «La piedad medieval en la isla de Mallorca a través de nuevos documentos». *Analecta Sacra Tarraconensia* 51-52 (1978/1979): 229-68.

- . *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*. Palma de Mallorca: Luis Ripoll, Editor, 1977.
- López Bonet, José Francisco. *Forans i ciutadans: els documents de la discòrdia (s.XV)*. Palma de Mallorca: Bubok Publishing, 2011.
- López Elum, Pedro. «Apresamiento y venta de moros cautivos en 1441 por “acaptar” sin licencia». *Al-Andalus* 34 (1969): 329-79.
- López Nadal, Gonçal (ed.). *El comerç alternatiu: corsarisme i contraban (ss. XV-XVIII)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990.
- López Nadal, Gonçal. «Corsairing as a Commercial System. The Edges of Legitimate Trade». En *Bandits at Sea: a Pirates Reader*, 125-36. New York-London: New York University Press, 2001.
- . *El corsarisme mallorquí: a la Mediterrània occidental, 1652-1698: un comerç forçat*. Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, Direcció General de Cultura, 1986.
- López Pérez, María Dolores. «“Farons per a galiotes de moros”: un ejemplo de organización de defensa costera en la Cataluña medieval». *Miscel.lània de Textos Medievals* 8 (1996): 1-12.
- . «El pogrom de 1391 en Mallorca y su repercusión en los intercambios comerciales con el Magreb». En *Actes del 1er col·loqui d'història dels jueus a la Corona d'Aragó*, 239-60. Lleida, 1991.
- . «La configuración de un modelo comercial: las redes mercantiles mallorquinas en el espacio hafsí (s. XIII-XIV)». En *XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Barbaria i les Balears, les relacions entre Tunis i l'arxipèlag al llarg de la història*, editat per Gonçal López Nadal i Andreu Seguí Beltrán (coor.), 33-51. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019.
- . *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*. Barcelona: Institución Milà y Fontanals. Anejos del Anuario de Estudios Medievales, número 31, 1995.
- . «La corona de Aragón y el norte de África: las diferentes áreas de intervención mercantil catalano-aragonesa en el Magreb a finales del siglo XIV y principios del siglo XV». *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 11-12 (1991): 299-323.
- . «La financiación de las empresas corsarias catalano-aragonesas durante la baja

- edad media: los armamentos de naves mallorquines». En *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Gonçal López Nadal, 81-105. Palma: Estudis Baleàrics, 1990.
- . «La presencia mercantil italiana en Mallorca a través de los registros de lezdas (1373)». En *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 133-48, 1994.
- . «Las relaciones diplomáticas y comerciales entre la Corona de Aragón y los Estados norteafricanos durante la Baja Edad Media». *Anuario de estudios medievales* 20 (1990): 149-70.
- . «Mallorca y el Magreb en la Baja Edad Media». En *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el norte de África en época medieval y moderna*, editat per Carmen Trillo San José, 87-226. Granada: La Nao, 2004.
- . «Piratería y corsarismo en el Mediterráneo occidental medieval; el control de las actividades corsarias en Mallorca a finales del siglo XIV y principios del XV». En *La Mediterrània. Antropologia i història. VII Jornades d'Estudis Locals*, 173-203, 1991.
- . «Sobre la trata de esclavos magrebíes: el aprovisionamiento de los mercados catalanoaragoneses (siglo XIV)». En *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, 39-73. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000.
- López Pérez, María Dolores, i Karen Álvaro. «Taxation and privateering in the medieval mediterranean: The conformation of privateering regulations and its application on the island of Mallorca». *Journal of Maritime Research* X, núm. 3 (2013): 13-21.
- Macaire, Pierre. *L'esclavage à Majorque au XVe siècle*. Nimes: Le plein des sens, 2012.
- . *Majorque et le commerce international: (1400-1450 environ)*. Lille: Université de Lille III, 1986.
- Maccioni, Elena. *Il Consolato del mare di Barcellona. Tribunale e corporazione di mercanti (1394-1462)*. Roma: Viella, 2019.
- . «L'utilizzo della rappresaglia nella Corona d'Aragona alla fine del Trecento: dai registri Marcarum di Giovanni I». *Archivio Storico Italiano* 171, núm. 2 (2013): 229-72.
- . «Strategie di pressione politica durante il regno di Alfonso il Magnanimo: l'utilizzo delle rappresaglie». *Annali dell'Istituto italiano per gli Studi Storici* 28

- (22463): 353-91.
- . «Una rappresaglia contro mercanti genovesi gestita dal consolato del mare di Barcellona (1417-1422)». En *Tribunali di mercanti e giustizia mercantile nel tardo medioevo*, editat per Elena Maccioni i Sergio Tognetti, 127-56. Florència: Leo S. Olschki Editore, 2016.
- Madurell Marimón, José María. «Alfonso el Magnánimo en tierras de Italia (1435-1453)». En *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I*, 135-48. Palma de Mallorca, 1959.
- . *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón, 1435-1458*. Barcelona: Atenas A.G., 1963.
- . «Ordenanzas marítimas de 1331 y 1333». *Anuario de Historia del Derecho Español* XXXI (1961): 611-28.
- Maíz Chacón, Jorge. «Los judíos mallorquines en el comercio y en las redes de intercambio valencianas y mediterráneas del medioevo». *Revista de Historia Medieval* 15 (7992): 75-85.
- Maíz Chacón, Jorge, i Lluís Tudela Villalonga. «La evolución de las comunidades judía y conversa mallorquina en la primera mitad del siglo XV: la acción de la administración real en el Reino de Mallorca (1391-1435)». En *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, editat per Isabel Falcón, 468-76. Zaragoza: Obra Social Ibercaja, 2013.
- Mallett, Michael Edward. *The Florentine Galleys in the Fifteenth Century*, ed. Luca degli Albizzi. Oxford: Clarendon Press, 1967.
- Marinescu, Constantin. *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994.
- . «Notes sur les corsaires au service d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples». En *Melanges d'Histoire Générale*, 155-73. Cluj, 1927.
- Marinis, Tammara De. «La liberazione di Alfonso V d'Aragona prigionero dei genovesi». *Archivio Storico per le Provincie Napoletane* XXXIV (1953): 101-6.
- Martín i Fàbrega, Maria Rosa. «Marques i represàlies a la Corona d'Aragó a l'etapa final del regnat de Pere el Cerimoniós (1373-1386)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 14 (2003): 179-88.
- Martínez Camaño, Francisco. «Crisis de subsistencias y estructuras de poder: El ejemplo

- de Barcelona en los años 1339-1341». En *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII). XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Maria Barceló Crespi i Antoni Riera i Melis, 251-62. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1996.
- Marzal Palacios, Francisco Javier. «El ciclo de la esclavitud sarracena en la Valencia bajomedieval: esclavización, rescate y vuelta a casa de los esclavos de Cherrchell (1409-1425)». En *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, 493-509. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 2000.
- . «Esclavos nazaríes en Valencia a inicios del siglo XV: un reflejo de la frontera marítima bajomedieval». En *III Estudios de Frontera. Convivencia, defensa y comunicación en la frontera.*, 475-89. Jaén: Diputación provincial de Jaén, 2000.
- . «La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)». Tesi defensada a la Universitat de València, 2006.
- . «Solidaridad islámica, negocio cristiano: la liberación de esclavos musulmanes por mudéjares en la Valencia de inicios del Cuatrocientos». En *La liberazione dei 'cattivi' tra Cristianità e Islam. Oltre la crociata e il gihad: tolleranza e servizio umanitario*, 777-87. Città del Vaticano: Collectanea Archivi Vaticani, 2000.
- . «Una presencia constante: los esclavos sarracenos en Valencia (siglos XIII-XVI)». *Sharq Al-Andalus* 17, núm. 16-17 (2003): 73-93.
- Mas i Forners, Antoni. *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*. Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2005.
- . «La incidencia del mercado de esclavos en la estructura productiva de Mallorca (aprox. 1300-1450)». En *Les esclavages en Méditerranée*, editat per Fabienne P. Guillén i Salah Trabelsi, 77-100. Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2012.
- . *Llengua, terra, pàtria i nació. L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca*. Palma: Documenta Balear, 2020.
- Mas Forners, Antoni, Guillem Rosselló Bordoy, i Ramon Rosselló Vaquer. *Història d'Alcúdia: de l'època islàmica a la Germania*. Alcúdia : Ajuntament, Àrea de Cultura i Patrimoni, 1999.
- Massip, Jesús Francesc. *La gestació de les Costums de Tortosa*. Tortosa: Consell

- Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, 1984.
- Massip i Fonollosa, Jesús. «Capítols per a la defensió de les mars i de les mercaderies». En *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 375-416. València: Publicacions de la Universitat de València, 2005.
- Mayol i Llompart, Antoni. «La concessió del títol de ciutat a Alcúdia (1523-1525) i les seves franquícies al llarg del segle XVI». *Mayurqa* 25 (1999): 187-96.
- Mechergui, Ahmed. «Les préceptes des captifs en Islam». En *La liberazione dei «captivi» tra Cristianità e Islam. Olte la crociata e il gihad: Tolleranza e servizio umanitario*, editat per Giulio Cipollone, 655-60. Città del Vaticano: Collectanea Archivi Vaticani, 2000.
- Menjot, Denis. *Murcie castillane. Une ville au temps de la frontière (1243-milieu du XVe siècle)*. Madrid: Casa de Velázquez, 2002.
- Mira Jódar, Antonio José. «La financiación de las empresas mediterráneas de Alfonso el Magnánimo. Bailía general, subsidios de cortes y crédito institucional en Valencia (1419-1455)». *Anuario de Estudios Medievales* 33, núm. 2 (2003): 695-727.
- Miralles Monserrat, Joan. *Antologia de textos de les Illes Balears. Vol. 1, Segles XIII-XVI*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2006.
- Miranda, Flávio, i Amândio Barros. «“To Make Good Peace or Total War”: Trade, Piracy, and the Construction of Portugal's Maritime State in the Later Middle Ages». En *Merchants, Pirates and Smugglers: Criminalization, Economics, and the Transformation of the Maritime World (1200-1600)*, 297-311. Chicago: University of Chicago Press, 2019.
- Miranda, Flávio, i Diogo Faria. «Lisboa e o comércio marítimo com a Europa nos séculos XIV e XV». En *Lisboa Medieval. Gentes, Espaços e Poderes*, editat per João Luís Inglês Fontes, Luís Filipe Oliveira, Catarina Tente, Mário Farelo, i Miguel Gomes Martins, 241-66. Lisboa: Instituto de Estudos Medievais, 2016.
- Miret i Sans, Joaquim. «Les represàlies a Catalunya durant l'edat mitjana». En *Separata de la Revista Jurídica de Catalunya*. Barcelona, 1925.
- Molina Molina, Ángel Luis. «Proyección mediterránea del reino de Murcia en la Edad Media». *Miscelánea Medieval Murciana* XVII (1992): 59-75.
- Mollat du Jourdin, Michel. «De la piraterie sauvage à la course réglementée (XIVe-XVe siècle)». *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen Age, Temps modernes* 87,

- núm. 1 (1975): 7-25.
- . «Essai d'orientation pour l'étude de la guerre de course et la piraterie (XIIIe-XVe siècles)». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 743-49.
- . «Guerre de course et piraterie à la fin du Moyen Age: aspects économiques et sociaux. Position de problèmes». En *Études d'Histoire Maritime*, 473-86. Torino: Bottega d'Erasmus, 1977.
- Mont, J. Du. *Corps universel diplomatique du Droit des Gens, III-1*. Amsterdam-l'Haia, 1726.
- Montagut Estragués, Tomàs de. «El poder del dret durant el regnat de Martí l'Humà». En *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, 51-67. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.
- . «Pactisme i absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern (s. XV-XVI)». *Anuario de Estudios Medievales* 19 (1989): 669-79.
- Morro Veny, Guillem. *La marina medieval mallorquina (1250-1450)*. Palma: Documenta Balear, 2009.
- . *Mallorca a mitjan segle XV. El sindicat i l'alçament forà*. Palma: Documenta Balear, 1997.
- Mulet i Mas, Mireia. «Gesta Triumphalia per Pisanos Facta». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 49 (1993): 27-36.
- Mulet Mas, Mireia. *Liber Maiolichinus*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 1991.
- Muñoz Gómez, Víctor. *Fernando «el de Antequera» y Leonor de Alburquerque (1374-1435)*. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2016.
- Muñoz Pomer, María Rosa. «El eco de Portugal y los Portugueses en Valencia (siglos XIV-XVI)». En *Estudos en Homenagem ao Professor Doutor José Marques, IV*, 61-83. Porto: Universidade do Porto, 2006.
- . «La Generalidad valenciana en el siglo XV, entre la representación y los mecanismos de control». En *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 205-18, 1994.
- . «Las cortes valencianas y su participación en las empresas italianas». En *XVI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 615-28, 1990.
- . «Orígenes de la Generalidad Valenciana». Universitat de València, 1984.
- Muñoz Pomer, María Rosa, Germán Navarro Espinach, David Igual Luis, i Concepción

- Villanueva Morte. *Els Llibres de la col·lecta del Dret Portugués de València (1464-1512)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2019.
- Mutgé i Vives, Josefina. «Activitat piràtica entre catalano-aragonesos i castellans a la Mediterrània occidental durant el regnat de Jaume II». *Anales de la Universidad de Alicante* 11 (1996/1997): 445-56.
- . «Alguns camins per a apaivagar els conflictes per incidents de pirateria en el Mediterrani occidental». *Anuario de Estudios Medievales* 38/2 (2008): 901-19.
- . «La guerra contra Gènova de 1330-1335: Documentació Barcelonina». *Anuario de Estudios Medievales* 2 (1965): 229-56.
- . «La inseguretats en el Mediterrani occidental. Acord entre el rei catalanoaragonès Pere el Cerimoniós i el francès Joan II de Valois per a la solució de les marques existents entre ambdós regnes (1351)». En *La Corona Catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana: actes del Seminari celebrat a Barcelona, els dies 27 i 28 de novembre de 2003*, 185-202. Barcelona: CSIC, 2005.
- . «La marca de Bernart Melhac, la corona catalano-aragonesa i el Llenguadoc (1327-1336)». *Anuario de estudios medievales* 16 (1986): 227-38.
- . «La piratería entre la Corona de Aragón y los Reinos de Castilla y Portugal en el siglo XIV. Contribución a su estudio». En *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, 387-94. Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006.
- . «Les ordinations del municipi de Barcelona sobre els esclaus». En *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*, editat per Maria Teresa Ferrer i Mallol i Josefina Mutgé i Vives, 245-64. Barcelona: CSIC - Institución Milá y Fontanals, 2000.
- . *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV*. Barcelona: Editorial CSIC, 2004.
- Navarro Espinach, Germán, i David Igual Luis. *La tesorería general y los banqueros de Alfonso V el Magnánimo*. Castellón de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura, 2002.
- Navarro Sorní, Miguel. *Calixto III Borja y Alfonso El Magnánimo frente a la cruzada*. Editat per Valencia Ayuntamiento. València: Ajuntament de València, 2003.
- Navío Latorre, Paula. «Armamento de naves en Valencia a principios del siglo XV». En

- XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó, 975-84*. València: Fundació Jaume II el Just, 2004.
- — —. «La política de defensa municipal a mediados del siglo XV: la galea de guardia e mercaderia de Valencia». En *Actas del III Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas*, editat per Juan Francisco Jiménez Alcázar, Juan Leonardo Soler Milla, i Jorge Ortuño Molina, 133-42. Murcia, 2008.
- Neumann, Christian Alexander. *Venedig und Aragon im Spätmittelalter (1280-1410): eine Verflechtungsgeschichte*. Paderborn: Wilhelm Fink ; Ferdinand Schöningh, 2017.
- Nieto, Maria Magdalena. «El convent de la Mercè». En *XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Abadies, cartoixes, convents i monestirs: aspectes demogràfics, socioeconòmics i culturals de les comunitats religioses (segles XIII al XIX)*, 33-46. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2004.
- Olgiati, Giustina. *Classis contra regem Aragonum (Genova, 1453-1454). Organizzazione militare ed economica della spedizione navale contro Napoli*. Cagliari: Istituto sui rapporti italo-iberici del CNR, 1990.
- Oliver, Bienvenido. *Historia del Derecho en Cataluña, Valencia y Mallorca. Código de las Costumbres de Tortosa*. Madrid: Imprenta de Miguel Ginesta, 1876.
- Orlandi, Angela (ed.). *Mercaderies i diners: la correspondència datiniana entre València i Mallorca (1395-1398)*. València: Universitat de València, 2008.
- Orlandi, Angela. «Le merciaie di Palma. Il commercio dei veli nella Maiorca di fine Trecento». En *Dare credito alle donne. Presenze femminili nell'economia tra medioevo ed età moderna*, editat per Giovanna Petti Balbi i Paola Guglielmotti, 149-66. Asti: Centro studi Renato Bordona sui Lombardi, sul credito e sulla banca, 2012.
- Orlandi, Angela, i Coral Cuadrada Majó. «Ports, tràfics, vaixells, productes: italians i catalans a la Mediterrània baixmedieval». *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 3-48.
- Orsi Lázaro, Mario. «Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354. Motivacions, context social i costos humans». *Drassana* 15 (2007): 54-73.
- — —. «Lletres, comptes i ordinacions per a la gestió d'un recurs estratègic: les xurmes de les galeres a mitjan segle XIV». En *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, editat per

- Roser Salicrú i Lluch (ed.), 201-31. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- Ortega Villoslada, Antonio. ...«...Et secum deferant usque femoralia. Actitud de mercaderes y corsarios frente a la violencia». En *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, 1175-90*. València: Fundació Jaume II el Just, 2004.
- . «Del port a l'Església: apunts sobre documentació marítima conservada als arxius mallorquins (Arxiu Diocesà i Arxiu Capitular de Mallorca)». En *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, editat per Roser Salicrú i Lluch, 233-46. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- . *El reino de Mallorca y el mundo atlántico (1230-1349)*. La Corunya: Netbiblo, 2008.
- . «Mallorca y el comercio atlántico. Siglos XIII-XIV». *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* 20 (2010): 61-80.
- . «Puertos y fondeadores de la bahía palmesana en la Edad Media». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 29 (2008): 177-203.
- Ortells Pérez, María Lutgarda. «Los mudéjares de Valencia en el siglo XV a través de los delmaments dels sarraïns». En *Actas del V Simposio Internacional de Mudejarismo (1990)*, 135-45. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 1991.
- Orti Gost, Pere. *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000.
- Padilla, Paul. «El transporte de esclavos musulmanes a través de Valencia en los primeros años del reinado de Alfonso el Magnánimo, 1421-1440». *Separata de la Revista Sharq Al-Andalus* 4 (1987): 59-71.
- Palou i Miquel, Hug. «La regulació de la navegació comercial per mar en temps de guerra. L'ordinació de Pere III de 1356». *Anuario De Estudios Medievales* 29 (1999): 775-801.
- Perez Pastor, Placid. «El mercat de blats a la villa de Soller (1466-1476)». *Mayurqa* 21 (1985/1987): 147-66.
- Petti Balbi, Giovanna. «Il consolato genovese di Tunisi nel Quattrocento». *Archivio Storico Italiano* 156, núm. 2 (1998): 227-56.
- Pifarré Torres, Dolors. *El comerç internacional de Barcelona i el Mar del Nord (Bruges) a*

- finals del segle XIV*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2002.
- Piles Ros, Leopoldo. *Estudio documental sobre el bayle general de Valencia, su autoridad y jurisdicción*. Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1970.
- . «Un factor económico específico: la liberación de esclavos a comienzos del XV en Valencia». En *IV Simposio Internacional de Mudejarismo: Economía*, 281-92. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses (CSIC), 1992.
- Piña Homs, Roman. *El Consolat de Mar. Mallorca 1326-1800*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1985.
- Planas, Natividad. «Acteurs et mécanismes du rachat d'esclaves dans l'archipel baléare au XVIIe siècle». En *Le commerce des captifs. Les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècle*, 65-81, 2008.
- Planas Rosselló, Antonio. «La jurisdicción consular y el derecho marítimo y mercantil en el reino de Mallorca». *Legal History Review* 26 (2018): 1-44.
- . «La participación del reino de mallorca en las cortes generales de la corona de aragón». *Ivs fvgit* 10-11 (2002): 763-71.
- . «Reforma municipal y creación de una jurisdicción marítima en Mallorca por Jaime II de Aragón (1298)». *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* 20 (2010): 43-60.
- Pons, Antoni. «Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 23 (1931): 331-39.
- Pons Fàbregues, Benet. «La carta de franquesa del rei en Jaume I constituent el Regne de Mallorca». En *I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Palma: Estampa l'Esperança, 1917.
- Pontieri, Ernesto. «Alfonso V d'Aragona nel quadro della politica italiana del suo tempo». En *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del quinto centenario de su muerte*, 245-307. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1960.
- Porres Alonso, Bonifacio. *Libertad a los cautivos*. Córdoba: Secretariado Trinitario, 1997.
- Prétou, Pierre. «L'essor de la piraterie en Europe du XIIIe au XVe siècle». En *Histoire des pirates et des corsaires. De l'Antiquité à nos jours*, editat per Gilbert Buti i Philippe Hrodej, 93-115. Paris: CNRS Éditions, 2016.
- Priotti, Jean-Philippe. «Basques péninsulaires et réseaux portuaires en Méditerranée (fin XIIIe-milieu du XVIe siècles)». *Rives méditerranéennes* 13 (2003): 33-46.

- Privilegis y capítols concedits per los sereníssims reys en favor del Collegi de la Mercaderia, are novament imprimits per determinació del Concell de dit Collegi celebrat als 2 del mes de setembre 1656.* Palma de Mallorca, 1656.
- Pueyo Colomina, Pilar. «“Litterae acaptandi” concedidas por el arzobispo de Zaragoza Dalmau de Mur en los años 1433-1440». En *De l’esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l’Edat Mitjana*, 401-30, 2000.
- Pujol i Hamelink, Marcel. *La construcció naval a la Corona d’Aragó: Catalunya, segles XIII-XV*. Barcelona: Base, 2012.
- . *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana. Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, 2018.
- Putzulu, Evandro. «Pirati e corsari nei mari della Sardegna durante la prima metà del secolo XV». En *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 155-72. Palma de Mallorca, 1959.
- Quadrado, Josep Maria. *Forenses y ciudadanos*. Palma: Direcció General de Cultura de Palma de Mallorca, 1986.
- . *Privilegios y Franquicias de Mallorca*. A cura de Ricard Urgell Hernández. Palma: Conselleria d’Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, 2002.
- Ques i Perelló, Miquel. «Una nau de Crisògon de Centelles en el port de la Ciutat de Mallorca (1459-1461)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana* 75 (2019): 237-53.
- Ramos y Loscertales, José M^a. *El cautiverio en la Corona de Aragón durante los siglos XIII, XIV y XV*. Zaragoza: Publicaciones del Estudio de Filología de Aragón, 1915.
- Rediker, Marcus. *Villains of all nations: Atlantic pirates in the golden age*. London New York: Verso, 2012.
- Richou i Llimona, Montserrat. «Aportacions a l’estudi del comerç frumentari baixmedieval: l’assalt i segrest de la coca de Guillem Morey (1361)». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 31 (2011/2013): 213-38.
- Riera Melis, Antoni. «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la baja edad media». En *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, editat per Hipólito Rafael Oliva Herrer i Pere Benito Monclús, 125-60. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2007.

- . *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2017.
- . «La construcció naval a Catalunya a les vespres dels grans descobriments geogràfics (1350-1450)». *Revista d'Història Medieval* 3 (1984): 55-78.
- . *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1986.
- . «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1458. Desenvolupament de les estructures i ampliació de les competències». En *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Catalans, 2011.
- . «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444. El desenvolupament d'una administració autonòmica medieval en un context conflictiu». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 30 (2010): 153-249.
- . «“Tenir la ciutat provehida de vitualles e, singularment, de forments”: crisis cerealistas, políticas públicas de aprovisionamiento y seguridad alimentaria en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media». En *El poder entre la ciutat i la regió*, editat per Flocel Sabaté Curull, 85-199. Lleida: Pagès, 2018.
- Rigaud, Philippe. *Pirates et corsaires dans les mers de Provence XIVE-XVIIe siècles: letras de la costiera*. París: CTHS, 2006.
- Rodriguez, Jarbel. *Captives and Their Saviors in the Medieval Crown of Aragon*. Book. Washington: Catholic University of America Press, 2007.
- . «Financing a captive's ransom in late medieval Aragon». *Medieval Encounters* 9, núm. 1 (2003): 164-81.
- Romano, David. «Musulmanes residentes y emigrantes en la Barcelona de los siglos XIV-XI. Sugerencias para su estudio». *Al-Andalus* 41, núm. 1 (1976): 49-88.
- Rosselló Vaquer, Ramon. *Història de Campos. De la prehistòria al segle XVI*. Campos: Ajuntament de Campos, 1977.
- . «Un fet d'armes medieval (1444)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 39 (1983): 529-34.
- Rosselló, Ramon, i Jaume Bover. «Captius cristians de Mallorca al nord d'Àfrica, segle XV. Una relació». En *América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX.*, 43-46. Palma de Mallorca: Edicions Miramar, 1991.

- . *Cònsols de Castella i Portugal a Mallorca*. S. XV. Ciutat de Mallorca: Gràfiques Miramar, 1981.
- . «El comerç de l'orxella: Mallorca, s. XV. Algunes notes». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 57 (2001): 283-88.
- Rotger, Mateu. «Desembarco de moros en Pollensa en 1417». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 7 (1897/1898): 392-93.
- Rubio Vela, Agustí, i Mateu Rodrigo Lizondo. «El problema frumentari a València i la crisi de la Unió (1340-1348)». En *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, 89-101. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1988.
- Rubio Vela, Agustín. «Crisis agrarias y carestías en las primeras décadas del siglo XIV. El caso de Valencia». *Saitabi* 37 (1987): 131-47.
- Ruzafa García, Manuel. «Alí Xupió, senyor de la moreria de València». En *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baix-medieval*, editat per Rafael Narbona Vizcaíno, 137-73. València: Edicions 3i4, 1995.
- . «La familia Xupió en la morería de Valencia (1362-1463)». En *Biografías mudéjares o La experiencia de ser minoría: biografías islámicas en la España cristiana*, editat per Ana Echevarría Arsuaga, 233-90. Madrid: CSIC, 2008.
- . «La frontera de Valencia con Granada: la ruta terrestre (1380-1440)». En *Actas del V Coloquio Internacional de Historia Medieval de Andalucía*, 659-72. Córdoba: Diputación Provincial, 1988.
- . «Las relaciones económicas entre los mudéjares valencianos y el reino de Granada en el siglo XIV». En *Relaciones exteriores del Reino de Granada. Actas del IV Coloquio Internacional de Historia Medieval andaluza*, 343-81. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1988.
- Ryder, Alan. *Alfonso el Magnánimo: rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458*. València: Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1992.
- . «The Eastern Policy of Alfonso the Magnanimous». *Atti della Accademia Pontaniana* 28 (1979): 7-26.
- Sáiz Serrano, Jorge. *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008.
- . Els Pardo de la Casta, senyors d'Albaida en el primer terç del segle XV. Un llinatge

- nobiliari al servei de la casa reial». En *750 anys com a valencians: Albaida i la Vall, 1245-1995*, 155-74. Ontinyent: Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, 1995.
- . «Las expediciones norteafricanas de Alfonso el Magnánimo (1424-1433). Financiación y organización militar». En *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge: financement et logistique*, editat per Daniel Baleoup i Manuel Sánchez Martínez, 213-56. Toulouse: Université de Toulouse-Le Mirail, 2015.
- Salicrú i Lluch, Roser (ed.). *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.
- Salicrú i Lluch, Roser. «Benedicto XIII y los musulmanes. Aspectos de una dualidad». En *V Jornadas de Historia en la Abadía de Alcalá la Real. Iglesias y fronteras. Homenaje a José Rodríguez Molina*, 699-711. Jaén: Diputación provincial de Jaén, 2005.
- . «¿Captorees o mediadores? Dinámicas de aprovisionamiento y de introducción de los esclavos musulmanes en el Mediterráneo occidental bajomedieval». En *Los negocios de la esclavitud. Tratantes y mercados de esclavos en el Atlántico Ibérico, siglos XV-XVIII*, editat per Rafael M. Pérez García, Manuel F. Fernández Chaves, José Luis Belmonte Postigo, i (coor.), 49-69. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2018.
- . «Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera». *Miscel·lània de Textos Medievals* 7 (1994): 549-90.
- . «Contrastes ibéricos ante el comercio con el Islam. Imágenes del comercio con "tierra de moros" del reinado de Fernando de Antequera». En *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, 351-66. Cádiz: Diputación de Cádiz, 2006.
- . «Crossing Boundaries in Late Medieval Mediterranean Iberia: Historical Glimpses of Christian- Islamic Intercultural Dialogue». *International Journal of Euro-Mediterranean Studies* 1, núm. 1 (2008): 33-51.
- . «De quan els esclaus no eren (només) negres africans: a l'entorn de l'esclavitud i del tràfic d'esclaus a la Mediterrània tardomedieval des de l'observatori barceloní». *Drassana* 25 (2017): 52-65.
- . «Dels capítols de 1413 als de 1422: un primer intent de fer viable la guarda d'esclaus de la Generalitat de Catalunya». *Pedralbes: revista d'història moderna* 13,

- núm. 1 (1993): 355-66.
- . «Des êtres sans passé? La question du bagage professionnel des esclaves musulmans dans la Méditerranée au bas Moyen Âge». *Rives méditerranéennes* 53 (2017): 125-38.
- . *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, 1998.
- . «El sultanato nazarí en el Occidente cristiano bajomedieval: una aproximación a través de las relaciones político-diplomáticas». En *Historia de Andalucía. VII Coloquio*, 63-80. Granada: Universidad de Granada, 2010.
- . *El tràfic de mercaderies a Barcelona: segons els comptes de la lleuda de Mediona: (febrer de 1434)*. Barcelona: Institució Milà i Fontanals, 1995.
- . «Els catalans a Tunis a mitjan segle XV. A l'entorn dels Vives i dels monopolis de la pesca de corall». En *XVIII Congrés d'història de la Corona d'Aragó, I*, 985-1013. València: Universitat de València, 2004.
- . «Els llibres d'acordament i l'estudi social de les tripulacions: una primera aproximació comparativa». En *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval. Fonts i perspectives comparades des de la Corona d'Aragó*, editat per Roser Salicrú i Lluç (ed.), 299-320. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2019.
- . «En torno al comercio de pescado atlántico ibérico en el Mediterráneo catalanoaragonés del siglo XV». En *La pesca en la Edad Media*, 167-80. Universidad de Murcia, 2009.
- . «Entre Cristiandad e Islam en el Mediterráneo Ibérico». En *Itinerarios medievales e identidad hispánica. XXVII Semana de Estudios Medievales de Estella*, 83-112. Estella: Gobierno de Navarra, Institución Príncipe de Viana, 2001.
- . «Entre el reclam de les terres islàmiques i l'escapada septentrional: la institucionalització de la por a les fugues d'esclaus a la Catalunya tardomedieval». En *De l'esclavitud a la llibertat a l'Edat Mitjana*, 87-121, 2000.
- . *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV. L'assegurança contra fugues*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1998.
- . «Fronteras que no son frontera: musulmanes a norte y sur del estrecho de Gibraltar en el siglo XV». *Vegueta: Anuario de la Facultad de Geografía e Historia* 18 (2018): 257-77.

- . «Génova y Castilla, genoveses y Granada. Política y comercio en el Mediterráneo Occidental en la primera mitad del siglo XV (1431-1439)». En *Le vie del Mediterraneo. Idee, uomini, oggetti (secoli XI-XVI) : [atti] Genova, 19-20 aprile 1994*, 213-57. Genova: Edizioni culturali internazionali Genova, 1997.
- . «Home del Papa, home del rei. Guillem de Fonollet, un mercader català entre política i comerç, entre món cristià i món islàmic, a cavall dels segles XIV i XV». En *A l'entorn de la Barcelona medieval. Estudis dedicats a la doctora Josefina Mutgé i Vives*, 399-411. Barcelona: CSIC - Institución Milá y Fontanals, 2013.
- . «L'ambaixada a Fes d'Antoni Queixal i Ramon de Conesa (1413-1414)». *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 19 (1998): 229-44.
- . «La Corona de Aragón y Génova en la Granada del siglo XV». En *L'Expansió Catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana: actes del séminaire-seminari, celebrat a Barcelona el 20 d'abril de 1998*, 121-44. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1999.
- . «La frontera marítima en el Mediterráneo bajomedieval». En *III Estudios de Frontera. Convivencia, defensa y comunicación en la frontera*, 681-709. Jaén: Diputación de Jaén, 2000.
- . «La treva de 1418 amb Granada: la recuperació de la tradició catalanoaragonesa». *Anuario de Estudios Medievales* 27 (1997): 989-1019.
- . «L'esclau com a inversió? Aprofitament, assalariament i rendibilitat del treball esclau en l'entorn català tardomedieval». *Recerques: història, economia i cultura* 52-53 (2006): 49-85.
- . «L'évaluation des salaires dans le secteur de la construction navale et de la navigation maritime en Catalogne au bas Moyen Âge». En *Rémunérer le Travail au Moyen Âge. Pour une histoire sociale du salariat*, editat per Patrice Beck, Philippe Bernardi, i Laurent Feller, 349-64. París: Picard, 2014.
- . «Luck and contingency? Piracy, Human Booty and Human Trafficking in the Late Medieval Western Mediterranean». En *Seeraub im Mittelmeerraum*, editat per Nikolas Jaspert i Sebastian Kolditz, 349-62. Paderborn, 2013.
- . «Mallorquins a Granada, granadins a Mallorca. Granada i Mallorca en les rutes mediterrànies i atlàntiques de la baixa edat mitjana». En *El regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, 115-34. Palma: Institut d'Estudis

- Baleàrics, 2008.
- . «Manifestacions i evolució de la rivalitat entre Gènova i la Corona d'Aragó a la Granada del segle XV, un reflex de des transformacions de la penetració mercantil». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 23-24 (2002): 575-96.
- . «Más allá de la mediación de la palabra: negociación con los infieles y mediación cultural en la baja edad media.» *Anuario de Estudios Medievales*. Anejo 61 (2005): 409-39.
- . «Mercaders, diplomàtics, torsimanys: els perfectes mediadors en els contactes de la Corona d'Aragó amb l'Islam occidental?» En *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives*, editat per Lluís Cifuentes i Comamala, Roser Salicrú i Lluch, i Mercè Viladrich i Grau, 405-23. Roma: Viella, 2015.
- . «Mudéjares diplomáticos, mediadores y representantes de los poderes cristianos en tierras islámicas». En *Biografías mudéjares o la experiencia de ser minoría: biografías islámicas en la España cristiana*, editat per Ana Echevarría Arsuaga, 471-95. Madrid: CSIC, 2008.
- . «Notícies de catalans en algunes narracions de pelegrinatge i de viatge medievals». En *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, 639-51. Barcelona: CSIC, 2013.
- . «On land and at sea. Maritime work and maritime workers in medieval Catalonia». En *Labor Before the Industrial Revolution. Work, Technology and Their Ecologies in an Age of Early Capitalism*, editat per Thomas Max Safley, 153-71. Londred i Niva York: Routledge, 2019.
- . «Passats simples, passats complexos i ambivalències identitàries. Les trajectòries d'esclaus musulmans a la Corona d'Aragó del segle XV com a estudi de cas», 2017, 74-87.
- . «Sobre las fuentes y bibliografía para el estudio de los enrolamientos de tripulación, los armamentos, la construcción naval y los salarios marítimos en la Cataluña bajomedieval». En «*Il re cominciò a conoscere che il principe era un altro re*». *Il principato di Taranto e il contesto mediterraneo (secc. XII-XV)*, editat per Gemma Teresa Colesanti, 329-41. Roma: Centro di Studi Orsiniani, 2014.

- . «The Catalano-Aragonese Commercial Presence in the Sultanate of Granada during the Reign of Alfonso the Magnanimous». *Journal of Medieval History* 27 (2001): 289-312.
- Salrach, Josep M. «Els orígens de l'orde de la Mercè i el rescat de captius. Les croades i l'exercici de la caritat a l'Edat Mitjana». *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 9 (1988): 189-201.
- Salvador Esteban, Emilia. «Sobre la emigración mudéjar a Berbería. El tránsito legal a través del puerto de Valencia durante el primer cuarto del siglo XVI». *Estudis : revista de historia moderna* 4 (1975): 39-68.
- Sánchez Martínez, Manuel. *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*. Girona: Eumo Editorial / Universitat de Girona, 1995.
- . «En torno a la piratería nazarí entre 1330 y 1337». En *Andalucía entre oriente y occidente, (1236-1492): actas del V Coloquio Internacional de Historia Medieval de Andalucía*, editat per Emilio Cabrera Muñoz, 431-62. Córdoba: Diputación de Córdoba, 1988.
- Sánchez Martínez, Manuel, i Pere Ortí Gost. *Corts, Parlaments i Fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1997.
- Sancho, P. A. «Redención de cautivos por los frailes trinitarios (1363-1384)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 8 (1900): 397-99.
- . «Redención de cautivos por los frailes trinitarios (1385)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 8 (1900): 336.
- Santamaría Arández, Álvaro. «Alfonso el Magnánimo y el levantamiento foráneo de Mallorca». En *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del quinto centenario de su muerte*, 61-138. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1960.
- . *Aportación al estudio de la economía de Valencia durante el siglo XV*. Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1966.
- . *Ejecutoria del reino de Mallorca*. Palma: Ajuntament de Palma, 1990.
- . *El Consell General de Valencia en el tránsito a la modernidad*. Valencia: Generalitat Valenciana, 2000.
- . «El gobierno de Olfo de Prócida. Una década de la historia de Mallorca (1365-1375)». *Hispania* 99 (1965): 367-412.
- . «El mercado triguero de Mallorca en la época de Fernando el Católico». En *VI*

- Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 379-92. Madrid: Artes Gráficas Argés, 1961.
- . «El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV». En *Separata del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1955.
- . «En torno a la situación de los judíos conversos de Mallorca en el siglo XV». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 31 (1955): 185-97.
- . «La carta de franquesa de Mallorca, estatuto constituyente del reino». *Anuario de Estudios Medievales* 17 (1987): 207-28.
- . «La reconquista de las vías marítimas». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 41-133.
- . «Mallorca del Medievo a la Modernidad». En *Historia de Mallorca, III*. editat per J. Mascaró Pasarius. Palma: Esago, 1978/1979.
- . «Sobre la gestión fiscal y la coyuntura económica en Mallorca en torno al año 1510». *Estudis Històrics* 17 (1960): 21-61.
- Sarrión Gualda, José. «La diputación de la Generalidad del reino de Valencia». *Ivs fvgit* 10-11 (23522): 991-1010.
- Sastre Moll, Jaume. *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la Menorca medieval*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1995.
- . «Aportación mallorquina a la Armada Santa 1398-1399». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 37 (1980): 485-518.
- . «Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 44 (1988): 125-70.
- . «La aportación menorquina e ibicenca a la Armada Santa (1398-1399)». *Fontes Rerum Balearium* 3 (1372): 425-32.
- . «La participació de Sóller a l'Armada Santa (1398-1399)». En *III Jornades d'Estudis Locals de Sóller: en homenatge a Antoni Vicens Castanyer*, 247-62. Sóller: Ajuntament de Sóller, 2009.
- . «Las relaciones del reino de Mallorca con los sultanatos del norte de África y sur peninsular». En *El regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, 135-56. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2008.
- . «Los pobres y su asistencia hospitalaria en Menorca. La captación de limosnas

- por órdenes religiosas (s. XIV)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 57 (2001): 49-60.
- . «Musulmanes en Mallorca, en la primera mitad del siglo XIV». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 48 (1992): 25-50.
- . «Notas sobre la esclavitud en Mallorca “El libre de sareyns e de grecs de lany de MCCCXXX”». *Mayurqa* 21 (1987): 101-20.
- Schwartz y Luna, Frederich, i Francesch Carreras y Candi. *Manual de novells ardots vulgarment appellat Dietari del Antich Consell Barceloní*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1892.
- Seguí Beltrán, Andreu. «La redención religiosa de cautivos baleares entre 1575-1618». *Hipógrifo* 7, núm. 2 (2019): 591-604.
- . «¿Unas islas asediadas? La defensa de las Baleares (1480-1620)». Tesi defensada a la Universitat Pompeu Fabra, 2018.
- Serra i Puig, Eva. «Els cereals a la Barcelona del segle XIV». *Anuario de Estudios Medievales* 20 (1967): 71-107.
- Sevillano Colom, Francisco. «De Venecia a Flandes (vía Mallorca y Portugal, siglo XIV)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 33 (1968): 1-33.
- . «Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XV)». En *Historia de Mallorca*, editat per J. Mascaró Pasarius. Palma de Mallorca, 1970.
- . «Préstamos de la ciudad de Valencia a los reyes Alfonso V y Juan II (1426-1472)». En *Separata de Estudios Medievales, 1, fasc. 3*, 85-131. Valencia: Institución Alfonso el Magnánimo, 1951.
- Sevillano Colom, Francisco, i Juan Pou Muntaner. *Historia del Puerto de Palma de Mallorca*. Palma de Mallorca: Gráficas Miramar, 1974.
- Sicking, Louis. «Introduction: maritime conflict management, diplomacy and international law, 1100–1800». *Comparative Legal History* 5, núm. 1 (2017): 1-14.
- . «The pirate and the admiral: Europeanisation and globalisation of maritime conflict management». *Journal of the History of International Law* 20 (2018): 429-70.
- Sicking, Louis, i Alain Wijffels (eds.). *Conflict Management in the Mediterranean and the Atlantic, 1000-1800*. Leiden: Brill, 2020.
- Sierra Valentí, Eduard. «Captius de sarraïns. Llicències per a demanar caritat dels bisbes

- de Girona (1376-1415)». *Anuario De Estudios Medievales* 38, núm. 1 (2008): 385-428.
- . «L'altra cara de la Girona medieval». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XLVII (2006): 127-45.
- Simbula, Pinuccia F. *Corsari e pirati nei mari di Sardegna*. Càller: Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1993.
- . «Îles, corsaires et pirates dans la Méditerranée médiévale». *Médiévales* 47 (2004): 17-30.
- . «L'arruolamento degli equipaggi nei regni della Corona d'Aragona (secc. XIV-XV)». En *Ricchezza del mare. Ricchezza dal mare. Secc. XIII-XVIII. Atti delle «Settimane di Studi» e altri Convegni*, editat per Simonetta Cavaciocchi, 1019-39. Florència: Le Monnier, 2006.
- Sixto Iglesias, Ricardo. «Emigrantes musulmanes y cautivos norteafricanos en Valencia (1428-1433)». En *VI Simposio Internacional de Mudejarismo*, 357-64. Zaragoza: Instituto de Estudios Turolenses (CSIC), 1995.
- Sobrequés, Santiago. «Sobre el ideal de cruzada en Alfonso V de Aragón». *Hispania* 47 (1952): 232-52.
- Sobrequés i Callicó, Jaume, i Sebastià Riera i Viader. «La lleuda de Barcelona del segle XII». En *Miscel·lània Aramon i Serra, IV*, 329-46, 1984.
- Soldani, Maria Elisa. «Alfonso il Magnanimo in Italia: Pacificatore o crudel tiranno? Dinamiche politico-economiche e organizzazione del consenso nella prima fase della guerra con Firenze (1447-1448)». *Archivio Storico Italiano* 612 (2007): 267-324.
- . «Combattre sur la frontière de Méditerranée orientale. Économie de guerre, interculturalité, commerce et finances à Rhodes». En *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*, editat per Daniel Baloup i Manuel Sánchez Martínez, 257-86. Toulouse: Presses universitaires du Midi. Collection «Méridiennes», 2015.
- . *I mercanti catalani e la Corona d'Aragona in Sardegna. Profitti e potere negli anni della conquista*. Roma: Viella, 2017.
- . *Uomini d'affari e mercanti toscani nella Barcellona del Quattrocento*. Barcelona: CSIC, 2011.

- Soldani, Maria Elisa, i Daniel Duran i Duelt. «Religion, Warfare and Business in Fifteenth-Century Rhodes». En *Religione e istituzioni religiose nell'economia europea, 100-1800. Atti della «Quarantatreesima Settimana di Studi» 8-12 maggio 2011*, editat per Francesco Ammannati, 257-70. Florència: Firenze University Press, 2012.
- Soler Milla, Juan Leonardo. «Las costas alicantinas durante el reinado de Alfonso V». En *Alicante, un puerto para un rey : Alfonso el Magnánimo entre dos mares*, 83-95, 2010.
- . «Villajoyosa y su integración al patrimonio regio en 1443: fisonomía político-económica de una villa marítima valenciana». En *La Vila Joiosa. El centenario del título de ciudad. 1911-2011*, 17-29. Villajoyosa: Ayuntamiento de Villajoyosa, 2010.
- Soler Molina, Abel. «Notícia de Carroccio da Costa (Carròs): pirata, cavaller, almirall, senyor de rebollet i fundador d'oliva». *Cabdells* 15 (2017): 25-51.
- Solsona Climent, Francina. «Comentari a uns documents de les illes d'Eivissa, Cabrera i Dragonera en l'època de Ferran d'Antequera (1413-1415)». En *Actas del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I*, 423-45. Palma de Mallorca, 1995.
- Soto Company, Ricard. «¿Una oferta sin demanda? La esclavitud rural en Mallorca antes de la Peste Negra (ss. XIII-XIV)». *Historia Agraria* 21 (2000): 11-31.
- Spufford, Peter. *Handbook of Medieval Exchange*. Londres: Offices of the Royal Historical Society, 1986.
- Tai, Emily Sohmer. «The Legal Status of Piracy in Medieval Europe». *History Compass* 10/11 (2012): 838-51.
- Teixeira da Mota, Avelino. «Entrée d'esclaves noirs à Valence (1445-1482): le remplacement de la voie saharienne par la voie atlantique». *Revue française d'histoire d'outre-mer* 66 (1979): 195-210.
- Themudo Barata, Filipe. *Navegação, comércio e relações políticas: os portugueses no Mediterrâneo Ocidental (1385-1466)*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1998.
- Thomson, Janice E. *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Tintó, Margarita. *Cartas del baile general de Valencia, Joan Mercader, al rey Fernando de Antequera*. València: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1979.
- . «Un genovés interviene en actos de piratería en el Mediterráneo durante el

- reinado de Fernando I». En *Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna*, 371-401. Bordighera: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1969.
- Torres Fontes, Juan. «Derrota cristiana ante las playas de Campoamor en 1415». *Murgetana* 45 (1976): 49-56.
- . «Los alfaqueques castellanos en la frontera de Granada». En *Homenaje a don Agustín Millares Carlo*, 99-116. Madrid: Caja Insular de Ahorros de Gran Canaria, 1975.
- . «Los puertos de Cartagena y Alicante en la segunda mitad del siglo XIII». En *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona, II*, 347-66. Palermo: Accademia di scienze, lettere e arti, 1984.
- Treppo, Mario Del. *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*. Traducció de l'original italià *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV* (1972), de Jaume Riera i Sans. Barcelona: Curial, 1976.
- . «Politica e commercio dei grani nei paesi della corona d'Aragona nel secolo XV». *Atti dell'Accademia di Scienze Morali e Politiche della Società Nazionale di Scienze, Lettera ed Arti LXX* (1959): 144-202.
- Udina Abelló, Antonio María. «Los costes de las galeras en el siglo XV. La galera "Sant Narcís", destinada a las comunicaciones con Italia». *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980): 733-39.
- Udina Martorell, Federico, (ed.). *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya, I*. Barcelona: Archivo de la Corona de Aragón, 1974.
- Unali, Anna. «Aspetti dell'organizzazione di un'armata navale aragonesa nella prima metà del '400». *Medioevo Saggi e Rassegne* 11 (1986): 83-102.
- . *Ceuta 1415: los orígenes de la expansión europea en África*. Ceuta: Archivo Central de Ceuta, 2004.
- . «Considerazioni sulla pirateria e sulla corsa musulmana e cristiana all'epoca della conquista portoghese di Ceuta (1415)». *Anuario de Estudios Medievales* 24 (1994): 557-81.
- . *Il «libre de acordament»: arruolamento di equipaggi catalani per la guerra di corsa*. Cagliari: CNR, 1982.
- . «Le détroit de Gibraltar après la conquête portugaise de Ceuta (1415) dans la Crônica do Conde Dom Pedro de Menezes de Gomes Eanes de Zurara». En *La*

- Méditerranée médiévale: perceptions et représentations*, editat per Hatem Akkari, 209-19. Tunis: Université de Sfax : Faculté des lettres et sciences humaines; Institut français de coopération Maisonneuve et Larose, 2002.
- . «Le flotte di Alfonso V d’Aragona destinate alle spedizioni nel Mediterraneo occidentale (1420-23; 1432): funzione, organizzazione, bottino». *Bullettino dell’Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 97 (1991): 167-204.
- . *Mariners, pirates i corsaris catalans a l’època medieval*. Traducció de l’original italià *Marinai, pirati e corsari catalani nel basso medioevo* (1983), de Maria Antònia Oliver. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986.
- . «Riflessi dell’allestimento della flotta portoghese destinata alla conquista di Ceuta nella politica mediterranea di Ferdinando I d’Aragona». En *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, II*, 493-509. Jaca, 1994.
- . «Traffici commerciali tra l’Aragona e Fez all’epoca di Ferdinando I». *Nuova Rivista Storica* 66 (1982): 133-41.
- Valérien, Dominique. *Bugie, port maghrébin, 1067-1510*. Roma: Publications de l’École française de Rome, 2006.
- . «La course et la piraterie en Méditerranée occidentale à la in du Moyen Âge : entre activité économique et instrument politique». En *Les territoires de la Méditerranée: XIe-XVIIe siècle*, editat per Annliese Nef, 35-50. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2013.
- . «La course maghrébine à la fin du Moyen Âge: une forme maritime du djihad?» En *La frontière méditerranéenne du XVe au XVIIe siècle: échanges, circulations et affrontements*, editat per Albrecht Fuess i Bernard Heyberger, 115-26. Turnhout: Brepols, 1998.
- . «Le rachat des captifs dans les traités de paix de la fin du Moyen Âge. Entre diplomatie et enjeux économiques». *Hypothèses* 1 (2006): 343-58.
- . «Les captifs et la piraterie: une réponse à una conjoncture économique déprimée? Le cas du Maghreb aux XIV et XV siècles». En *Les esclavages en Méditerranée*, editat per Fabienne P. Guillén i Salah Trabelsi, 119-30. Madrid: Collection de la Casa de Velázquez, 2012.
- . *Ports et réseaux d’échanges dans le Maghreb médiéval*. Madrid: Casa de

- Velázquez, 2019.
- . «The Medieval Mediterranean». En *A Companion to Mediterranean History*, editat per Peregrine Horden i Sharon Kinoshita, 77-90. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell, 2014.
- Valls Taberner, Fernando. *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*. Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias de Barcelona, 1984.
- Vaquer Bennàsar, Onofre. «Comerç i capital mercantil a Mallorca 1448-1480». En *La Mediterrània. Antropologia i història. VII Jornades d'Estudis Locals*, 161-71. Palma de Mallorca, 1991.
- . «Corsarisme a la segona meitat del segle XV». En *VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, editat per Gonçal López Nadal, 107-16. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990.
- . *El comerç marítim de Mallorca 1448-1531*. Palma: El Tall, 2001.
- . *L'esclavitud a Mallorca. 1448-1500*. Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1997.
- . «Una inmigración forzada: esclavos en Mallorca (1448-1499)». *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* 11, núm. 1 (1993): 65-81.
- Vela i Aulesa, Carles. «Naves y marinos vascos en Barcelona a partir de los registros de cosas vedades (1438-1449)». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco* 3 (2000): 629-48.
- Verlinden, Charles. *L'esclavage dans l'Europe Médiévale. I, Peninsule Ibérique - France*. Bruges: De Tempel, 1955.
- . «La esclavitud en la economía medieval de las Baleares principalmente en Mallorca». *Cuadernos de historia de España* 47-48 (1982): 123-64.
- Vicens Vives, Jaime. *El segle XV: els Trastàmars*. Barcelona: Vicens Vives, 1969.
- Vich y Salom, Juan. «Alfonso V y el estamento noble en Mallorca». En *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 387-421. Palma de Mallorca, 1959.
- Vilàs Gil, Pere. «Participació eivissenca en l'Armada Santa». *Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs* 41 (2004): 21-23.
- Viu Fandos, María. «Una gran empresa en el Mediterráneo medieval. La compañía mercantil de Joan de Torralba y Juan de Manariello (Barcelona-Zaragoza 1430-1437)». Universidad de Zaragoza, 2018.

- Wolff, Philippe. «Un grand commerce medieval: les cereales dans le bassin de la Mediterranee occidentale. Remarques et suggestions». En *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 147-64. Madrid: Artes Gráficas Argés, s.d.
- Wright, Christopher. *The Gattilusio lordships and the Aegean world, 1355-1462*. Leiden: Brill, 2014.
- Xamena Fiol, Pere. *Història de Felanitx. Volum I de la prehistòria al segle XVI*. Felanitx: Llopis, 2009.
- Zurita, Jerónimo. *Anales de la Corona de Aragón*. Zaragoza: Lorenço de Robles, 1610.

APÈNDIXS

Apèndix. Armaments institucionals a Mallorca

Referència documental	Foli	Dia	Mes	Any	Promotor	Embarcació	Nombre	Motiu
ARM, D0019 /AGC 2	91v / 45r-46r			1410	Universitat i diputats de la mercaderia de Mallorca	Nau de Llop Antoni	1	Prendre o treure fora de les mars de Mallorca una nau o barxa de portuguesos corsaris
ARM, D0019	99r			1410	Universitat de Mallorca	Llaüt	1	Intimar al capità de les galeres de venecians que havien pres captius a la força que els tornés
ARM, AGC 2	36v-37r	13	abril	1410	Préstec de la Universitat al rei	Galeres	2	Per a la conquesta de Sardenya
ARM, AGC 2	116r-117r	29	octubre	1411	Els mercaders Gabriel Sunyer i Daniel Ca	Galera	1	Construcció d'una galera per portar les mercaderies de manera segura. La Universitat en podrà fer ús quan vulgui
ARM, EU 3	76v	13	desembre	1412	Universitat de Mallorca	Rampí de 13 remes, patronejat per Jaume Domènech	1	Fer arribar blats a Mallorca
ARM, RP 3508	76v			1412	Procuració reial de Mallorca	Rampí	1	Portar Antón de Luna, donzell, a Sicília, per ordre del rei
ARM, EU 3	91r-v	18	febrer	1413	Universitat de Mallorca	Galera	2	Assegurar l'arribada de vitualles a l'illa
ARM, EU 3	110r	18	juliol	1414	Universitat de Mallorca	Galera	1	Per a la defensa de l'illa, ateses les notícies de moros
ARM, EU 3	125r / 126r	10 i 30	juny	1415	Universitat de Mallorca	Galera	1	Per posar al servei del rei
ARM, AH 95	157r-158r	13	octubre	1416		Armada del Papa que es fa a Sóller		Armada del Papa
ARM, RP 3511	108v			1416	El rei	Certes galeres, a Eivissa		Perquè vagin a Niça per posar fi al cisma de l'Església

Apèndix. Armaments institucionals a Mallorca

ARM, EU 3	217r-218v	27	juliol	1419	Universitat de Mallorca	Galeres		Préstec al rei, a canvi del qual reben el privilegi del monopoli de comerç amb Magreb
ADM, MSL 293	23r	14	setembre	1419	Universitat de Mallorca	Galera Santa Maria la vella	1	Préstec al rei
ADM, MSL 293	29v	27	març	1420	Universitat de Mallorca	Barques velles de panescalm	2	Són adobades i posades en funcionament a causa de la guerra que comença contra genovesos
ADM, MSL 293	24v	19	abril	1420	Universitat de Mallorca	Barques noves de panescalm	2	Les manen construir els jurats per la guerra contra genovesos
ARM, EU 3	231v-232v	9	gener	1420	Salones d'Ístria i Bernat Safortesa	Galera	1	Sagrament prestat per ells dos i possibilitat de què puguin prendre vitalles
ADM, MSL 293	51v		juny	1421	Universitat de Mallorca	Dues barques "entoldades"	2	Es posen en funcionament per la notícia de l'arribada de naus genoveses a Mallorca
ADM, MSL 293	55r	30	agost	1421	Universitat de Mallorca	Galera Sant Lluç, patronejada per Bernat Safortesa	1	Préstec al rei
ARM, RP 3512	119r			1421	Universitat de Mallorca	Nau armada de Mallorca	1	Perseguir una nau armada de Cartagena que havia causat greus mals a Mallorca
ARM, AH 99	283r	16	octubre	1423	Universitat de Mallorca	Estol		Per poder fer front a una gran esquadra que es deia que es preparava a Gènova
ADM, MSL 353	47v			1424	Universitat de Mallorca	Nau o balener d'en Llorenç Ivanyes	1	Recuperar una nau de genovesos que havia estat presa per Joan Boix, pirata

Apèndix. Armaments institucionals a Mallorca

ARM, AH 108	203r-204r	11	octubre	1427	(Procuració reial de Mallorca?)	Nau d'Andreu Cornet, patró venecià, i una altra de Joan Piris, mercader de Mallorca	2	Prendre al patró Pedro Ledesma, que al capdavant d'una nau de biscaïns robava a tothom
ARM, AH 113	163r i 170r	13	octubre	1429	Defenedors de la mercaderia de Mallorca	Balener d'en Joan Ferrer, de Ciutat de Mallorca. El capità és Joan Bru, mercader de Mallorca	1	Combatre un balener de Cartagena que causava danys tant en mar com a terra, i altres fustes de castellans
ARM, AH 114	60r-61r	4	abril	1430	Procuració reial de Mallorca	Tres galeres: de Sancho Delmo, de mossèn Bellví i d'en Pere Caldes; un balaner i una nau de Mallorca, capitanejades per Guillem Hug i Antoni Castell	5	Atrapar una nau genovesa de "Camuchí" amb emissaris del rei de Castella
ADM, MSL 353	39r	4	juny	1434	Universitat de Mallorca	Llaüt de Joan Perpinyà	1	Portar la notícia de moltes fustes de moros a Eivissa, València i al lloctinent del rei
ADM, MSL 353	30r-v i 32v	19	abril	1434	Universitat i Col·legi de la mercaderia de Mallorca	La nau d'en Cantó i una galera armada d'en Roca	2	Donar caça a una nau castellana patronejada per portuguesos, que havien encalçat a dues naus a Mallorca
ARM, RP 3520	79v			1435	Universitat i Procuració Reial de Mallorca	Lleny patronejat per Gabriel Dijous	1	Avisar al rei del gran estol preparat a Gènova per anar a Gaeta contra ell

Apèndix. Armaments institucionals a Mallorca

AHCB, 1B. VI-6	167v	18	novembre	1439	Universitat de Mallorca	Balener patronejat per n'Oloerga	1	Prendre blats
ARM, EU 5	34r-v	23	maig	1446	Universitat de Mallorca	Barques	2	La ciutat té dues barques preparades per poder ser armades en qualsevol moment
ARM, EU 18	92v	8	gener	1449	Universitat i Col·legi de la mercaderia de Mallorca	Fustes		Combatre els corsaris que danyen el regne de Mallorca
ARM, EU 18	103r	2	maig	1449	Universitat de Mallorca	Galera de Tomàs Tomàs	1	Anar a "caçar" blats
ARM, EU 5	151v-152r	13	octubre	1449	Universitat de Mallorca	Certes fustes		Combatre els corsaris
Unali, Anna. <i>Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval</i>. Traducció. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986.	p. 133			1450	Universitat de Mallorca	Tres galeres i un balener	4	Per necessitats de reforçar la defensa
ARM, EU 9	40r	17	abril	1451	Els jurats ofereixen a Joan Bertran, mercader	Nau del rei	1	Anar a Tenes i portar 4.000 quarteres de forment, tot i que al final el patró no volgué marxar
ARM, AA 528/16		17	abril	1451	Per ordre del lloctinent, suplicat pels jurats	Nau del rei, patronejada per Rafel Julià	1	<i>Per extirpar los dits cossaris e per haver les fustes qui venen en segur hoc [Mallorca] e a Tenes per carregar de blat</i>

Apèndix. Armaments institucionals a Mallorca

ARM, AH 679	63r	12	octubre	1456	Universitat de Mallorca	Galiota de 8 bancs de Gaspar Comelles, domiciliat a Castell d'Eivissa	1	Té una missió diversa, però es contempla la presa d'embarcacions i el nòlit de mercaderies
ARM, AH 679	72v	25	octubre	1456	Universitat i Col·legi de la mercaderia de Mallorca (proposta d'armar juntament amb València)	Galera	1	Voluntat de fer un armament contra corsaris, juntament amb el Col·legi de la mercaderia
ARM, AH 679	105r	14	febrer	1458	Universitat de Mallorca	Dues naus i una caravel·la	3	Anar en conserva i protecció d'una caravel·la nova carregada d'olis i altres robes que ha d'anar de Barbaria a Mallorca
ARM, EU 11	87r	4	juliol	1458	Universitat de Mallorca	Armada		Armada feta contra el corsari Scarincio

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

Referència documental	Dia	Mes	Any	Procedència atacant	Atacant	Procedència Víctima	Víctima	Regne on s'ataca	Lloc on s'ataca	Embarcació atacant	Embarcació atacada	Captures/sinistres
ARM, EU 3, 20r	3	maig	1408	musulmans				R. Mallorca	Andratx	3 fustes		Atac
ARM, RP 3504, 51v	9	gener	1410		Galiota d'en "Peyo"	valencians i mallorquins		R. València i R. Mallorca	Mars de València i Alacant	1 galiota		Danyen dues coques de catalans
ARM, D0019, 72r	28	abril	1410	genovesos		catalans		R. Mallorca	Mars d'Eivissa	naus	2 coques	Diverses mercaderies a homes de Mallorca
ARM, EU 3, 54r	30	juliol	1410	musulmans		menorquins		R. Mallorca	Menorca	2 fustes		Atac
ARM, RP 3505, 82r	10	gener	1411	menorquins	n'Esquella, de Menorca	francesos	1 bisbe i cavallers francesos		Mars de Provença	1 lleny		Un bisbe i alguns cavallers francesos
Llompарт, "El saqueo de Portopí"	20	juny	1412	genovesos	Esquadra comandada per Antonio Doria	mallorquins		R. Mallorca	Mallorca	Esquadra		Atac al port i múltiples sinistres en embarcacions i infraestructures
ARM, AH 92, 123r	8	agost	1412	castellans / biscaïns		"catalans"	Bernat Martí, patró d'un balener assegurat a Barcelona	R. Mallorca	Port d'Alcúdia	1 nau	1 balener	Combat
ARM, AH 92, 365v i 367v	28	agost	1413	"catalans" ⁱⁱ	Rodrigo de Luna	mallorquins	Joan Fullana, mercader de Mallorca	R. Mallorca	Port de Maó	Estol	1 lleny de 10 bancs	Un lleny de 10 bancs amb la tripulació i les mercaderies
ARM, AH 92, 370r	5	setembre	1413	alacantins	Joan Borgonyó, habitant d'Alacant	mallorquins	Gregori Negre i Joan Rafel, mercaders i ciutadans de Mallorca	R. València	Alacant	1 galiota	1 lleny	Lleny i mercaderies

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, RP 3510, 106v i 108v			1414		Nicolau de Rubert	sicilians		R. Mallorca	Alcúdia	1 nau	1 nau	Forment d'una nau de sicilians
ARM, EU 3, 107r-109v	24	abril	1414	castellans	Joan Sanxís de Vilagues	venecians	Bartomeu Soler	R. Mallorca		1 nau		Una nau de venecians
ARM, EU 3, 110r	18	juliol	1414	musulmans		mallorquins		R. Mallorca	Portopí	3 fustes		
ARM, AH 93, 249v	2	març	1415	valencians	Gilabert de Montcada, convers habitant a València	mallorquins	Salvador Parellada, ciutadà de Mallorca	R. Mallorca		1 barca		5 sacs de cotó i 11 gerres d'orxella, de valor de 200 lliures
ARM, AH 95, 10v-11r	15	gener	1416	menorquins	Miquel Esquella, de Menorca	mallorquins	Nicolau Mos, ciutadà de Mallorca	R. Mallorca	Cala Ciutadella		1 galiota	Una galiota
ARM, AH 95, 308r-v	28	agost	1417	mallorquins	Guillem Ferrer i Gabriel Pou	mallorquins		R. Mallorca	Alcúdia	1 galiota		Habitants d'Alcúdia
ARM, AH 96, 34r-v	1	març	1420	cors i mallorquí	Salones d'Ístria i Bernat Safortesa	mallorquins	Alguns habitants de Felanitx	R. Mallorca	Mars de Felanitx		2 galeres	Bestiars
ARM, AH 96, 64r-65r	8	abril	1420	eivissencs	Jurats d'Eivissa	mallorquins	La coca de Bernat Ferrer, de Sant Feliu de Guíxols, amb blat dels ciutadans de Mallorca Mateu Sanglada i Jordi Miró	R. Mallorca	Eivissa		1 coca	Una coca carregada de forment
ARM, EU 3, 237r-238r	1	maig	1420	cors i mallorquí	Salones d'Ístria i Bernat Safortesa	mallorquins		R. Mallorca	Mallorca	2 galeres	vaixells i llenys	Assalt de vaixells i llenys, ràtzies i robatoris

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, RP 3512, 119r	21	abril	1421	castellans	Joanico de Bermeo i Martí de <i>Biterra</i>	catalans	La nau d'en Rovira de Mallorca i altres fustes catalanes	R. Mallorca i Barbaria	Ports de l'illa de Mallorca i port d'Alger	1 nau armada de Cartagena	1 nau	Combat a la nau d'en Rovira de Mallorca i altres fustes catalans, i intentar prendre una nau de venecians
ARM, EU 3, 276v-277r	17	juny	1421	genovesos		catalans		Principat de Catalunya	Cadaqués	13 fustes		Atac a Cadaqués
ARM, EU 3, 278r	19	juny	1421	genovesos		catalans		Principat de Catalunya	Llançà	fustes		Crema del lloc de Llançà
ARM, AH 98, 148v	16	juliol	1421	mallorquins	Jurats de Sóller		La coca d'en Marata	R. Mallorca	Sóller		1 coca	Una coca plena de vi
ARM, AH 99, 101v-102v	17	abril	1423	valencians	Galera vulgarment anomenada del noble mossèn Centelles, patronejada per en Canyelles	biscaïns i mallorquins		R. Mallorca	Moll de Ciutat de Mallorca	1 galera	2 barques de biscaïns i 1 barca de pescadors	Captura de barques, segrest de persones i d'esclaus, molts aldarulls
ARM, AH 100, 187r-v.	20	juliol	1423	menorquins	Mateu Tali, de Menorca		La barca d'en Martí Amat	R. Mallorca	Cap Blanc	1 lleny	1 barca	Atac a una barca i segrest d'un home
ARM, AH 99, 148v-149r	10	setembre	1423	musulmans			Eivissa		Les salines d'Eivissa	8 fustes		Captura de més de 150 persones entr habitants de l'illa i esclaus
ARM, AH 100, 264v-265r	27	setembre	1423	genovesos	En Grimalt (Grimaldi)					1 galera	1 llaüt	Un llaüt amb totes les eixàrcies

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, AH 100, 265v-266r	29	setembre	1423	eivissencs	Llorenç Estrany i Berenguer Morvedre	venecians	Antoni Gondolomer	R. Mallorca	Port de Mallorca	1 bergantí de 12 bancs		"Alcun contrast e debat"
ARM, AH 99, 296r-v	23	octubre	1423	"catalans"	En Salvà, patró de galiota patronejada per mossèn Roca	mallorquins		R. Mallorca	Mallorca	1 galiota	llaüts i barques	Presa de llaüts i barques, arnesos, homes i altres coses de valor
ARM, AH 99, 356v-357v	18	desembre	1423	venecians	Cristòfol Canal	mallorquins	Un home	R. Mallorca	Ciutat de Mallorca	1 nau		Ha matat un home
ARM, AH 102, 63r-v	10	març	1424	mallorquins	Governador de Mallorca	genovesos	Els béns de frare Garrescio, genovès en una nau veneciana	R. Mallorca	Mallorca		1 nau	Un fermall d'or amb sis perles grosses, un balaix mitjà i un anell d'or amb un robí
ARM, AH 101, 75v-76r	20	març	1424	musulmans		mallorquins	Habitants de Manacor	R. Mallorca	Manacor	1 galiota		Desembarc
ARM, AH 102, 101r-v; RP 89, 47r-47r'	24 i 5	abril / juny	1424	catalans	Pere Doy, patró de nau de Barcelona	mallorquins	La nau de Bartomeu de Térmens, de Mallorca / la nau de Joan de Sales	R. Mallorca	Mars d'Eivissa, fent la via de Bugia	1 nau	1 nau	3 bales de draps, dues mitges botes i set gerres de vi, entre d'altres coses
ARM, AH 102, 117r-v	18	maig	1424	eivissencs	Jurats d'Eivissa	venecians	La nau veneciana patronejada per Niccolò Miani	R. Mallorca	Eivissa		1 nau	Foment
ARM, AH 102, 147r-148r	19	juny	1424	mallorquins	Jurats de Mallorca	catalans i valencians	Els germans Ferran i Raimon, mercaders de Barcelona,	R. Mallorca	Portopí		1 coca	200 salmes de forment

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

							que portaven forment a València					
ARM, AH 101, 147v-148v	20	juny	1424	menorquins	Governador de Menorca	florentins	La nau patronejada per Mateu <i>Sarenchoni</i> i nau veneciana patronejada per Mateu de <i>Ceranevim</i>	R. Mallorca	Cala Fornells		2 naus	Béns i mercaderies
ARM, AH 101, 172v-173v	24	juliol	1424	valencians	Joan Castellar, patró de Xàtiva	mallorquins	Nicolau Marí, pescador	R. Mallorca	Sa Porrassa	1 galiota	1 barca/Ilaüt	Un home, un esclau i un fadrí
ARM, AH 102, 143v-144r; RP 89, 53r-v	2	octubre	1424	catalans	Bartomeu Pisà, Pere Gener i Garcia Amat, patrons de nau de Barcelona	mallorquins	La nau d'en Françoy/ Francesc Anglada	R. Mallorca	Mars de Cabrera	3 naus	1 nau	12 costals de nous de Xarch
ARM, AH 102, 259v-260r	12	octubre	1424	catalans	Andreu Aparici, patró de la nau Juliola	portuguesos	Llorenç <i>Yanyes</i> , patró de balener	R. Mallorca		1 nau	1 balener	Robes, béns i mercaderies
ADM, MSL 353, 47v	0		1424	"catalans"	Joan Boix, pirata	genovesos		R. Mallorca	Punta de Trefalempa	1 galera	1 nau	Una nau de genovesos
ARM, AH 105, 105v-106v	30	març	1425	catalans	Andreu Aparici	genovesos				3 naus	2 naus	Dues naus de genovesos
ARM, RP 89, 47r-47r'	5	juliol	1425	mallorquins	Jurats de Mallorca	valencians i catalans	Nicolau Oliver, que portava forment de Miquel de Rodes,	R. Mallorca	Mar de les Illetes		1 nau	Forment

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

							mercader de Barcelona					
ARM, AH 103, 144v- 145r	25	setembre	1425	mallorquins	Jurats de Mallorca	catalans	La nau d'en Saragossa, patronejada per en Fogassot	R. Mallorca	Mallorca		1 nau	Forment
ARM, AH 107, 34r-v	18	febrer	1426		Companya de la barca d'en Geronella	mallorquins	Antoni Font	R. Mallorca	Andratx	1 barca		Forment
ARM, AH 103, 161r-v	11	març	1426	musulmans de Tunis		mallorquins	La nau de Joan de Sales	Barbaria	Port d'Alger		1 nau	Una nau amb totes les mercaderies
ARM, AH 107, 82v- 83v	12	abril	1426	"catalans"	Joan Fe, de Barcelona; Joan Bartomeu, castellà i un veí de València	eivissencs	Antoni Serra, patró de barca de ribera d'Eivissa	R. Mallorca	Punta d'en Pere Marí (Eivissa)		1 barca	Una barca
ARM, AA 527/16	14	maig	1426	mallorquins	Jurats de Mallorca	catalans i valencians	Joan Ferrer de Barcelona, que portava blat a València	R. Mallorca			1 nau	
ARM, AH 103, 165v- 168v	12	juny	1426	mallorquins	Jurats de Mallorca	castellans		R. Mallorca	Portopí		1 nau	Vi vermell i blanc
ARM, AH 106, 127r	15	juny	1426	mallorquins	Jurats de Mallorca	castellans i valencians	La nau castellana patronejada per Roderic de Livero, que portava vi a València	R. Mallorca	Portopí		1 nau	Vi

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, AH 103, 175r	24	setembre	1426	mallorquins	Jurats de Mallorca	castellans			Portopí		1 nau	Blat
ARM, AH 103, 176r	10	octubre	1426	mallorquins	Jurats de Mallorca	valencians	Bartomeu de Joan, habitant de Dènia	R. Mallorca	Portopí		1 nau	Blat
ARM, AA 527/20, 57r-58r	21	novembre	1426	"catalans"	Bernat de Centelles	mallorquins	Un esclau de la dona Pi que anava en un llaüt de Nicolau de Montmaneu	R. Mallorca	Anant cap a Eivissa	1 galera	1 llaüt	Un esclau
ARM, AH 108, 203r-204r	11	octubre	1427	castellans	Pedro Ledesma					1 nau de biscaïns		Roba a tothom
ARM, AH 103, 234r-235r	17	maig	1429	mallorquins	Jurats de Mallorca	mallorquins	La nau de Lluís Llana, ciutadà de Mallorca	R. Mallorca	Mallorca i Menorca		1 nau	Forment
ARM, AH 113, 163r	13	octubre	1429	castellans					Sóller i mars de l'illa de Mallorca	1 balener de Cartagena		Diversos danys
ARM, AH 114, 108r-v	18	agost	1430	portuguesos	Alfons Fret	mallorquins	El lleny de n'Andreu Vicenç, ciutadà de Mallorca	R. Mallorca	A 20 milles d'Eivissa, anant cap a València	1 galiota de 14 remes	1 lleny	Lleny i mercaderies
ARM, AH 114, 158v-159r	14	octubre	1430	castellans		mallorquins		R. Mallorca	Mallorca i Menorca	Flota de galeres de Castella		
ARM, AH 110, 87r	0	març	1432	mallorquins	Pelai Unís	mallorquins		R. Mallorca	Pollença	1 galera		Bestiar: ovelles, porcs, anyells...
ARM, AH 110, 91r-92r	9	abril	1432	"catalans"	Bernat de Vilamarí	mallorquins		R. Mallorca	Port de Mallorca	1 galera	barques	Barques carregades de forment i altres danys al port

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, AH 118, 141r-142r	5	setembre	1432	eivissencs	Martí Espartell, corsari			R. Mallorca	Mars de Mallorca	1 bergantí		
ARM, AH 119, 229v	7	desembre	1433	menorquins	Mateu Calís	francesos	Guillem de Farga, de Tolosa	R. Mallorca		1 bergantí / rampí		Robes i mercaderies
ADM, MSL 353, 21r-22v	14	febrer	1434	mallorquins	Jurats de Mallorca	genovesos residents a Barcelona	Jeroni de Grimalt i Andrea Scarsafiga	R. Mallorca	Portopí		1 balener o barca	Forment
ADM, MSL 353, 30r-v i 32v	19	abril	1434	portuguesos		ragusans i catalans	La nau d'en Cantó i una nau de ragusans	R. Mallorca	Andratx	1 nau castellana	2 naus	Les encalçà, però no les atrapà
ARM, AH 121, 140r-v	14	juliol	1435	mallorquins	Joan Descatllar	valencians	Ali Çale, musulmà de València			1 nau, 1 galiota	1 galiota, 1 nau	Un musulmà de València
ARM, AH 122, 216r-v	12	setembre	1436	valencians	Jaume de Vilaragut	mallorquins	Bartomeu Rossinyol, ciutadà de Mallorca	R. Mallorca	Alcúdia, Andratx	1 nau	1 nau	Tripulació i béns de musulmans
ARM, AA 221, 60r	24	setembre	1436	mallorquins	Rafel Pinyol	castellans	Pedro de Somiedo	R. de Castella	Cartagena	1 galiota	1 lleny de pescar	Un lleny de pescar
ARM, RP 3854, 165v	0	novembre	1436	genovesos		catalans	Riambau de Corbera			1 nau	1 balener armat de la ciutat de Barcelona	L'havien combatut
ARM, AH 124, 202r	25	setembre	1437	provençals	Joan Botó, capità	mallorquins		R. Mallorca	Artà	galeres i galiotes	2 barques	2 barques carregades de forment
ARM, AA 222, 29r-41v	15	setembre	1438	mallorquins	Joan Valentí, ciutadà de Mallorca	mallorquins	La galera mercant d'en Conilleres	R. Mallorca			1 galera mercant	

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, RP 3522, 80v	0		1439		Julià Estrany, mariner		En Muner				1 balener	Robatori d'un balener i venda d'un llaüt a musulmans
ADM, MSL 324, 19r	13	desembre	1442	mallorquins	Jurats de Mallorca		La nau <i>concelmons</i>	R. Mallorca	Portopí		1 nau	Forment
ADM, MSL 324, 28v	2	octubre	1443	mallorquins	Jurats de Mallorca		La nau de n'Avellà	R. Mallorca	Portopí		1 nau	Forment
ADM, MSL 324, 19v	10	desembre	1443	mallorquins	Jurats de Mallorca	sicilians	La nau d'Antoni Oliva de Messina	R. Mallorca	Portopí		1 nau	Forment
ADM, MSL 324, 34v	19	febrer	1444	mallorquins	Jurats de Mallorca		La galera d'en Ribes				1 galera	Forment
ADM, MSL 324, 42v	3	juny	1445	biscaiïns							1 nau	La nau
ARM, EU 18, 73r-v	19	novembre	1448	mallorquins	Jurats de Mallorca	valencians	Francesc Borrell, mercader de la ciutat de València	R. Mallorca	Portopí		1 nau	Blat
ARM, EU 18, 103r	2	maig	1449	mallorquins	Jurats de Mallorca	catalans i valencians	Una barca patronejada per Joan Martí i una altra per Gabriel d'Oms de Tortosa			1 galera de Tomàs Tomàs	1 barca	Forment
ARM, EU 18, 121v	4	setembre	1449	provençals		mallorquins	La barca de Bartomeu Amar amb forment de Pasqual Garau			fustes	1 barca	Barca carregada de forment

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, RP 3860, 47v	18	setembre	1449	provençals		"catalans"	Una galera del vescomte de Sanluri	R. Mallorca	Mars d'Andratx	1 galera i 1 galiota	1 galera	Combat
ARM, EU 9, 122v	21	gener	1450	eivissencs	Jurats d'Eivissa	mallorquins	Andreu Cames, de Sóller	R. Mallorca	Eivissa		1 barca o lleny	Forment
ARM, AA 528/16	17	abril	1451		Corsaris	mallorquins	La nau que anava a per blats	R. Mallorca	"En lo pellech"	1 nau	1 nau	Nau que anava a buscar blats
ARM, EU 9, 187r	23	novembre	1452	algueresos	Jurats de l'Alguer	mallorquins	Una nau patronejada per Joan Ferrer, amb càrrec de forment d'Antoni de Verí	R. Sardenya	L'Alguer	2 fustes	1 nau	Forment
ARM, AH 679, 21r	14	abril	1455	provençals	Audinet de Marsella		La caravel·la d'en Manuel Fonolleda i dues barques carregades de forment	Principat de Catalunya	Mars de Tortosa i platja de Barcelona	1 galiota de 24 bancs i 1 balener armat	1 caravel·la i 2 barques	Presa d'embarcacions
ARM, AH 679, 21r	17	abril	1455	genovesos			Francesc Daler	R. Mallorca	Capdepera	3 naus	1 lleny	Un lleny carregat de blat de Catalunya assegurat a Mallorca
ARM, AH 679, 23v-24r	12	maig	1455	provençals	Una galera de Vilatges i la galiota Audinet de Marsella			R. Mallorca	Port d'Andratx	1 galera i 1 galiota	3 barques	3 barques que partien de Ciutat de Mallorca cap a Catalunya

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, EU 10, 141r	13	maig	1455	provençals				R. Mallorca	Port Andratx	1 galera i 1 galiota	2 barques	Cremaren dues barques que anaven a Catalunya a per blat
ARM, AH 679, 25v	7	juny	1455	castellans / biscaïns	Francesquet o Ramonet Tarefa	mallorquins	Bonanat Pasqual		Golf de Lleó	1 nau	3 barques	3 barques carregades de forment, amb els patrons i els mariners
ARM, EU 10, 145r	30	juny	1455	genovesos		"catalans"	El comte de Quirra	R. Mallorca	Alcúdia	5 naus	1 balener	La nau
ARM, EU 10, 170r	1	desembre	1455	mallorquins	Jurats de Sóller						1 lleny o coca o nau	Forment
ARM, EU 10, 195r	12	juliol	1456	genovesos		mallorquins		R. Mallorca	Port de Ciutat	galeres		Setge al port de Mallorca
ARM, EU 10, full solt entre 124v-125r	29	novembre	1456	mallorquins	Jurats de Mallorca		Dues caravel·les de Julià d'Arcangel i Arnau Bassa	R. Mallorca	Portopetro i Portocolom		2 caravel·les	2 caravel·les de forment de Sicília
ARM, AH 679, 84v-85r	20	desembre	1456	castellans/ biscaïns	Pedro Ibáñez, capità	mallorquins		R. Sardenya	Cap de la Pulla de Sardenya	1 balener o nau o caravel·la	1 galeassa	1 galeassa de Palerm carregada de forment per a Mallorca
ARM, AH 679, 94v-95r	15	maig	1457	catalans	Mossèn Pontós	mallorquins		R. Mallorca	Port de Ciutat	1 nau de Bernat Maria	3 llaüts de pescadors i 1 fusta o caravel·la	3 llaüts de pescadors amb les eixàrcies, persones i peix, i 1 fusta o caravel·la carregada de mercaderies

Apèndix. Atacs registrats a Mallorca

ARM, AH 679, 96v-97r	2	juny	1457	catalans	Mossèn Pontós	mallorquins			Port de Ciutat	1 nau de n'Oliva	1 nau d'en Bellviure	Presa de bestiar i combat a la nau d'en Bellviure
ARM, EU 11, 32r-33r	14	juliol	1457	genovesos i musulmans		mallorquins i valencians		R. Mallorca i R. València	Mallorca i Calp	14 galeres de genovesos i 7 fustes de rem de "moros"		Setge a l'illa de Mallorca
ARM, AH 679, 100r-v.	15	novembre	1457	catalans	Bernat Miquel, conseller, capità de les 4 naus	mallorquins	Mossèn Burguès	R. Mallorca	Possessió de mossèn Burguès	4 naus armades per la ciutat de Barelona		Presa de bestiar
ARM, AH 679, 101v	5	gener	1458	eivissencs	"Zaffio"	mallorquins		R. Mallorca	Moll de Ciutat de Mallorca	1 galiota		Saqueig de la torre del cap del moll de Ciutat

ⁱ Les cometes indiquen que són identificats en la documentació com súbdits del rei o catalans, però no necessàriament del principat de Catalunya.

Apèndix. Segrest de persones per part d'embarcacions a Mallorca

Referència documental	Foliació	Dia	Mes	Any	Segrestadors	Persones segrestades	Lloc
ARM, RP 3829	160r	16	desembre	1413	Pedro de Sevilla	3 homes de la nau d'en Bartomeu Sorell de Barcelona	Vers la punta de Portopí
ARM, AH 95	308r-v	28	agost	1417	Una galiota patronejada per Guillem Ferrer i Gabriel Pou d'Alcúdia	Diversos habitants d'Alcúdia	Vila d'Alcúdia
ARM AH 94	283r	7	octubre	1417	Galiota de n'Alemaný	Miquel Bunyola, llibert de nació de turcs	
ARM, AH 423	7r-v	11	març	1420	Prohibició de prendre persones		
ARM, AH 96	69r	1	abril	1421	Galera patronejada per Pelai Unís	Nicolau Burgar	
ARM, AH 423	48r	16	abril	1423	Prohibició de prendre persones		
ARM, AH 99	101v-102v	17	abril	1423	Galera del noble mossèn Centelles, patronejada per en Canyelles	Alguns homes de Ciutat	Moll de Ciutat de Mallorca
ARM, AH 100	120r-v	3	maig	1423	Lleny patronejat per n'Estrany i en Morvedre	Pere Garcia, mariner i ciutadà de Mallorca, d'una barca carregada de llenya	Les salines d'Eivissa
ARM, AH 100	187r-v	20	juliol	1423	Lleny armat de Mateu Calís, de Menorca	Joan Gil, pescador i habitant de Ciutat de Mallorca, d'una barca carregada de llenya d'en Martí Amat	Vers el Cap Blanc
ARM, AH 99	296r-v	23	octubre	1423	Galiota capitanejada per mossèn Roca	Homes	Port de Ciutat de Mallorca

Apèndix. Segrest de persones per part d'embarcacions a Mallorca

ARM, AH 101	172v-173v	24	juliol	1424	Galiota patronejada per Joan Castellar, de Xàtiva	Nicolau Marí, pescador de Mallorca, d'una barca	La Porrassa
ARM, AH 101	238r-v	4	octubre	1424	Lleny de 10 remes d'Eivissa, patronejat per Bartomeu Clarà	Agustí Joan, pescador	Mars de les illes
ARM, AA 527/20	43r-46r	5	octubre	1426	Denúncia dels pescadors i xaveguers		
ARM, AA 527/20	57r-58r	21	novembre	1426	Galera de mossèn Bernat de Centelles	Domingo, esclau de nació de turcs, nodrit de casa, d'un llaüt	Navegant de Mallorca a Eivissa
ARM, AH 123	136v	14	juny	1436	Prohibició de prendre persones		
ARM, AA 221	56r	3	setembre	1436	Bergantí de la galera de l'honorable Joan Descatllar	Bernat Roca, mariner	
ARM, AH 122, 216r-v		12	setembre	1436	Nau patronejada per mossèn Jaume de Vilaragut	Tots els mariners de la nau d'en Bartomeu Rossinyol, ciutadà de Mallorca	Mars de Sant Elm
ARM, AH 123	254v	17	octubre	1436	Galera de l'honorable Joan Descatllar, ciutadà de Mallorca	Jaume Martí, d'Alaró	
ARM, AH 124	57r	12	març	1437	Galera de mossèn Joan Albertí	Habitants de Pollença i d'altres llocs	Mallorca

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

Referència documental	Foli	Dia	Mes	Any	Lloc	Identificació	Explicació
ARM, D0019	86r	18	agost	1410		Enemies	Hi ha fustes d'enemics després de la mort del rei Martí
ARM, AH 92	137v	1	setembre	1412	Santanyí	Moros	Avís de fustes de "moros". Es diu als de Castellitx que vagin a socórrer a Santanyí
ADM, MSL 321	5v-13v			1413	Campos	Moros	Diverses missives enviades a Lluçmajor, però sense data, d'albiraments de "moros"
ARM, RA, lligall VII	nº 172	20	juliol	1414	Andratx, talaia del Llamp	Moros	Ha estat descoberta una fusta de "moros" de 13 a 16 bancs que sortia de la cala del Llebeig de l'illa Dragonera i es requereixen els cavalls armats

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, RP 3510	108v	16	agost	1415	Artà, Santanyí i Andratx	Moros	Fa poc temps que fustes de "moros" han estat albirades en aquestes marines
ARM, AH 94	193v	30	abril	1417	Pollença, alqueria de Formentor	Moros i altres enemics	Sovint hi van fustes de "moros" i els habitants de Pollença no fan cas als via fora
ADM, MSL 324/bis	1v	31	agost	1419		Moros	Notícia de 3 fustes de "moros", en les quals es diu que hi ha els captius que fugiren del bisbe de Mallorca
ADM, MSL 324/bis	1r	1	setembre	1419	Estellencs		S'alerta d'una galera que ha partit de mestral i ha fet la via d'Andratx
ADM, MSL 324/bis	1r	1	setembre	1419	Andratx (talaia mitjana)		Una galera grossa ha desplegat (partit) de la tramuntana i ha fet la via de la Palomera

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, EU 3	240v	29	abril	1420	Alcúdia		S'albiren 5 veles a la mar de Tramuntana que feien la via de Menorca
ARM, EU 3	274r-v	20	maig	1421		Genovesos	Hi ha novetats de fustes de genovesos i s'activa la defensa
ADM, MSL 293	51v	21	juny	1421		Genovesos	Arriben naus genoveses a Mallorca
ARM, AH 99	251v-252r	13	setembre	1423	Eivissa	Moros	El batlle de Castelltix envia 10 homes a Esporles a causa de la notícia de 8 fustes de "moros" que han atacat a Eivissa
ARM, AH 114	60r-61r	4	abril	1430	Eivissa	Genovesos/ castellans	Es notifica d'una nau genovesa que porta emissaris del rei de Castella a Gènova per fer la guerra a Aragó

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, AH 114	129r-v	18	setembre	1430	Entre la punta de Trefalempa i l'illa de Cabrera	Castellans	La nau que portava blat de Càller ha hagut de desembarcar a Ciutadella a causa de galeres armades del rei de Castella
ARM, AH 119	112r-v	22	juny	1433	Campos	Moros	Es crida Via fora! a Campos per una fusta de "moros" que veieren
ADM, MSL 353	39r	4	juny	1434	Sóller	Moros	S'alerta de 7 fustes de remes que podien ser les musulmanes que feia poc havien pres cinc persones a Sardenya
ARM, AH 121	95r	27	maig	1435		Portuguesos	Alguns baleners portuguesos prenen a les embarcacions que de Mallorca mercadegen amb Barbaria

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, RP 3521	82r			1437	Mars de la Dragonera	Genovesos	Es mana posar la cadena de Portopí a causa de 3 naus de genovesos
ARM, AH 129	51r	3	juliol	1439		Moros	Es notifiquen fustes de "moros" a l'entorn de l'illa
ARM, EU 7	53r	22	setembre	1441		Enemics	Notícia d'estol de fustes d'enemics
ARM, EU 7	62v	7	octubre	1441		Genovesos	Algunes fustes de genovesos es troben al voltant de les mars de l'illa
ARM, EU 7	128v	10	octubre	1442		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ADM, MSL 324	18v	26	octubre	1442		Genovesos	Avís de naus de genovesos
ARM, EU 7	185r	19	juny	1443		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ARM, EU 7	185v	21	juny	1443		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ARM, EU 7	202r	30	setembre	1443		Enemics	Notícia de fustes d'enemics
ARM, EU 7	202v	1	octubre	1443		Enemics	Notícia de fustes d'enemics

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, EU 7	205r	16	octubre	1443			Notícia de fustes
ARM, EU 8	49r	24, 28, 30	juny	1447		Enemics	S'alerta de fustes d'enemics que rodegen l'illa
ARM, EU 18	24r-26r	13	març	1448		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ARM, EU 18	39r	15 i 26	abril	1448		Moros	Notícia de fustes armades de "moros"
ARM, EU 18	41r	9 i 30	maig	1448		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ARM, EU 18		7	juny	1448		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ARM, EU 18	62r	3	octubre	1448		Provençals i moros	Notícia de fustes de provençals i de "moros"
ARM, EU 18	65v	15	octubre	1448		Enemics	Col·loquen les talaies i escoltes d'Esporles un mes més a causa de les notícies d'enemics
ARM, EU 18	88v-89r	6	març	1449		Moros	Notícia de fustes de "moros"
ARM, EU 18	91r-93v	8	gener	1449		Corsaris	S'informa de què la ciutat està molt freqüentada per corsaris que damnifiquen el regne

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, EU 18	99r	19	març	1449		Moros	Notícies de fustes "d'infidels"
ARM, AH 679	6v	24	abril	1454	Eivissa		S'alerta de l'arribada d'un balener i una caravel·la
ARM, AH 679	6v	26	abril	1454	Illa Pantaleu (Andratx)		Un balener i una caravel·la prenen aiguada al Pantaleu i estan a l'aguait per poder prendre les embarcacions que passin
ARM, EU 10	145r	30	juny	1455		Genovesos	El talaier anuncia que al port d'Alcúdia s'hi aturaren 5 naus, que pensaven que eren de biscaïns i resultaren ser de genovesos
ARM, EU 11	32r-33r	14	juliol	1457		Moros	Notícia d'un armament de 14 fustes de remes de "moros", de les quals 7 han anat a Calp

Apèndix. Notícies d'albiraments de naus enemigues des de Mallorca

ARM, AH 679	97r	16	juliol	1457	Mallorca / Barcelona	Genovesos	S'avisava de 13 galeres de genovesos que primer passaren per Mallorca i després anaren a Barcelona
--------------------	-----	----	--------	------	-------------------------	-----------	---

Apèndix. Notícies rebudes a Mallorca d'armaments de naus enemigues

Referència	Foli/pàgina	Dia	Mes	Any	Origen	Embarcacions que s'armen
ARM, AGC 2	78r-79v	31	març	1411	Gènova	Naus per prendre Eivissa
ADM, MSL 260	97r	18	març	1411	Gènova	Certes naus i galeres
ARM, AH 93	215r	15	desembre	1414	Portugal	Gran estol de naus i galeres armades que es prepara a Portugal
ARM, EU 3	247r	17	juny	1420	Gènova	11 naus, 5 galeres i alguns rampins armats
ARM, EU 3	275r-276r	19	maig	1421	Gènova	9 naus i una galera
ARM, EU 3	303r-305r	14	setembre	1423	Gènova	18 naus i 20 galeres
ARM, RP 3514	77v		octubre	1423	Gènova	Armament que el duc de Milà fa a Gènova
AH 100	181r-v	13	octubre	1423	Gènova	Armada que es fa a Gènova
ARM, AH 99	285v	20	octubre	1423	Gènova	Gran armada que es fa a Gènova i a altres parts de la senyoria del rei Lluís
Campaner, Cronicón mayoricense	p. 154			1423	Gènova	Gran armada per anar a Mallorca
AH 102	3r-v	2	gener	1424	Gènova	Notícies de genovesos
AH 101	4r	5	gener	1424	Gènova	Estol de genovesos
AH 101	56v-57r	4	març	1424	Gènova	Estol de genovesos
AH 101	127v-128r	27	maig	1424	Gènova	Estol de genovesos

Apèndix. Notícies rebudes a Mallorca d'armaments de naus enemigues

AH 101	189r-v	11	agost	1424	Gènova	Estol de genovesos
AH 105	117r-v	16	maig	1425	Tunis	Gran armada del rei de Tunis contra cristians
AH 104	153v-154r	14	juny	1425	Musulmans	Notícia de genovesos
AH 104	189v-190r	26	juliol	1425	Gènova i musulmans	Notícia de genovesos i "moros"
AH 112	134v	1	setembre	1429	Tunis	Armada del rei de Tunis
AH 113	163v	13	octubre	1429	Castella	Armament de fustes per part del rei de Castella
AH 119	175v-176r	5	setembre	1433	Musulmans	Notícies de fustes de "moros"
AH 121	95r	27	maig	1435	Portugal	S'han armat 12 baleners a Portugal i alguns són a les mars de Mallorca
Campaner, Cronicón mayoricense	p. 158	22	juliol	1435	Musulmans	Es tem una invasió barbaresca
Campaner, Cronicón mayoricense	p. 158	14	octubre	1435	Gènova	Després de Ponça, es tem un atac de genovesos a Mallorca
ARM, RP 3520	79v		(entre agost i desembre)	1435	Gènova	Es fa una gran armada a Gènova
Campaner, Cronicón mayoricense	p. 159	2	març	1436	Gènova	Gran armament per sorprendre el rei a Gaeta

Apèndix. Notícies rebudes a Mallorca d'armaments de naus enemigues

ARM, EU 7	62r	30	setembre	1441	Gènova	Un estol
ARM, EU 9	6r	4	agost	1446	Musulmans	Fustes de "moros" que poden anar cap a Mallorca
ARM, EU 18	67r-71r	17	octubre	1448	Castella	Es preparen moltes fustes de remes arran de la guerra amb Castella i fàcilment podrien prendre l'illa de Menorca
ARM, EU 5	151v-152r	13	octubre	1449	Venècia	Armada de venecians
ARM, EU 18	124r	14	abril	1450	Venècia	S'espera una guerra de venecians per l'armada que es fa
ARM, AH 679	57r	31	agost	1456	Musulmans	1 galera i 14 galiotes
EU 11	32r-33r	14	juliol	1457	Gènova i musulmans	14 galeres de genovesos que els tenen assetjats i 14 fustes de remes de "moros" que han atacat Calp, a València
ARM, AH 679	105r	14	febrer	1458		Alguns han pres una fusta per armar-la en cors i es tem pel comerç de Mallorca

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

Referència documental	Dia	Mes	Any	Patent a	Origen	Embarcació	Cors contra	Prometen no perjudicar els amics del rei ni els que estan en pau o treva amb ell	Prometen tornar al port on s'han armat i fer encant del botí	Prometen no prendre gent de terra	Sota pena de	Fiadors
ARM, G7, 106r i 107 A	12	abril	1410	Berenguer Arguï		Patró de lleny de 10 bancs	Moros i enemics de la fe				400 lliures reials de Mallorca	Bernat Gual, draper, per 100 lliures
												Antoni Sintès, mariner, per 100 lliures
												Julià Guimerà, paraire, per 50 lliures
												Guillem Bassó, sastre, per 50 lliures
												Bartomeu Guitatd, mariner, per 100 lliures
ARM, G7, 107r	12	abril	1410	Blai Tordera	Ciudadà de Mallorca	Patró de lleny o llaüt de 10 remes	Moros i enemics de la fe					
ARM, G7, 121r	6	abril	1411	Julià Vidal	Artà	Patró de barca armadissa de 16 remes	Enemics de Nostre Senyor					
ARM, G7, 125r-126r	20	juliol	1411	Ramon Fels, carnisser	Ciudadà de Mallorca	Barca seva de 24 remes	Moros enemics de la fe catòlica	X (ni moros ni jueus sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres)	X (donarà el trentè)		400 lliures reials de Mallorca de menuts	Jaume Gruat, guixer de la ciutat de Mallorca, per 50 lliures

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

												Bernat Julià, carnisser, per 50 lliures
												Romina, muller de Ramon Julià per 50 lliures
												Francesc Clar, carnisser, per 50 lliures
												Jordi Amfós, carnisser, per 50 lliures
												Antoni Cristià, sastre, per 50 lliures
												Jaume Minguet, fabricador de polaines, per 50 lliures
												Joan Castelló, carnisser de la ciutat de Mallorca, per 50 lliures
ARM, G7, 135r-136r	13	maig	1412	Gabriel Riera	Alcúdia		Moros i enemics de la fe	X (ni moros ni jueus sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres)	X		400 florins de Florència	Guillermó Ferrer
												Gabriel Pou
												Guillermó Morro, "Olgarou"

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

												Antoni Morro, fill de Berenguer Morro
												Martí Cursach, tots habitants de la vila d'Alcúdia
ARM, G7, 136r	28	maig	1412	Cristòfol Joan		Patró de barca de 14 remes	Moros, enemics de la fe catòlica i del rei					
ARM, G7, 144v / AH 92, 285v	18	abril	1413	Bartomeu Riera	Ciudadà de Mallorca	Patró de barca armada de 14 remes	Moros i altres enemics del rei	X (ni moros ni jueus sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres)	X		400 florins d'or de Florència	Andreu Riera, draper de Mallorca, per 200 florins
												Julia Nebot, paraire, per altres 200 florins
ARM, G7, 147r-148r	10	juny	1413	Pere de Sevilla	Sevilla?	Patró de barca armadissa de 18 remes	Moros enemics de la fe catòlica	X (ni moros ni jueus sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres)	X		400 florins de Mallorca	Pasqual Piquer, apotecari, per 100 florins de Mallorca
												Pere Borrassà, calafat, per 100 florins
												Arnau Riera, mercader, per 100 florins

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

												Pere Gual, mercader, ciutadà de Mallorca
ARM, AH 95, 278r / G7, 178r- 179v	23	febrer	1417	Pere Alemany		Galiota de 21 bancs anomenada Santa Caterina	Moros, enemics de la fe catòlica i del rei	X (ni moros ni jueus sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres)	X		1.000 lliures reials de Mallorca de menuts	la seva dona Caterina, per 400 lliures
												Nicolau Costa, barber, per 100 lliures
												Joan Mora, mariner, per 100 lliures
												Berenguer d'Oms, cavaller, per 100 lliures
												Llàtzer de Lloscos, per 100 lliures
												Tomàs Jofre, per 100 lliures
												Bartomeu Puigciuró, teixidor de llana, per 100 lliures
												Joan Rotlan, mariner, per 100 lliures
												Mateu Colomer i la seva dona Caterina per 100 lliures

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

ARM, AH 95, 211v / G7, 180r-183r	23	febrer	1417	Guillem Ferrer	Ciudadà de Mallorca, abans habitant d'Alcúdia	Galiota de 22 bancs anomenada Sant Martí i Santa Anna	Moros, enemics de la fe catòlica i del rei	X (ni jueus ni musulmans sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres, ni genovesos, ni pisans)	X		1.000 lliures reials de Mallorca de menuts	Antoni Rapo, d'Alcúdia, per 100 lliures
												Joan Maura, d'Alcúdia, per 100 lliures
												Bernat Julià, per 100 lliures
												Guillem Escarp d'Alcúdia, per 100 lliures
												Feliu Ferrer, notari, per 200 lliures
												Antoni Sardà, per 100 lliures
												Guillem Morro, del Garrover, per 100 lliures
												Jordi de Mora, donzell, per 100 lliures
												Llàtzer de Lloscos, ciutadà de Mallorca, per 100 lliures
ARM, G7, 185v-186v	22	juny	1417	Martí Vius	ciutadà de Mallorca	Barca de 18 remes	Moros	X			400 florins de Florència	Jaume Domènec, mariner
												Bernat Minaric, mariner

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

ARM, G7, 187r-188r	17	juliol	1417	Simó Timora		Barca de 20 remes					300 florins de Mallorca	Antoni Savi, per 100 florins
												Joan Ivanyes, per 100 florins
												Bartomeu Riera per 100 florins
ARM, G7, 190v	18	abril	1418	Bernat Tudela, Jaume de Galiana i Antoni Reixach		Rampí de 8 bancs						
ARM, G7, 191v	2	maig	1418	Joan Rovira		Balener ("balenguer")			X (donarà el quarantè)		1.000 florins de Florència	Bartomeu Fuster
												Mateu sa Rovira
ARM, G7, 203r-v	1	abril	1419	Bernat Tudela, Jaume de Galiana i Antoni Reixach		Rampí de 8 bancs					400 florins de Florència	
ARM, AH 97, 26r-v i full solt	29	gener	1421	Martí Ruiz	Ciudadà de Mallorca	Patró de rampí armat de 18 remes	Moros, enemics de la fe catòlica i del rei	X (ni moros ni jueus sota domini del rei o els que estaran duent negocis mercantils a les seves terres)			200 lliures	
ARM, AH 104, 55v	26	febrer	1425	Joan Ubach	Habitant de Castell d'Eivissa	Lleny	Moros i altres enemics del rei	X	X			
ARM, AH 106, 132r-v	12	juny	1426	Andreu Forner, picapedrer	Ciudadà de Mallorca	Lleny	Infidels i cristians enemics del rei					
ARM, AH 107, 135r-v	4	juliol	1426	Jaume Martí	Ciudadà de Mallorca	Patró de lleny de 12 remes	Moros	X				

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

ARM, RP 3854, 165v / RP 90, 31r	3	abril	1436	Riambau de Corbera		Capità d'una nau armada de Joan Ferrer de València	Genovesos i enemics del rei		X (donarà el vintè)			
ARM, AH 122, 136v / RP 90, 32r	26	juny	1436	Joan Descatllar (armador), hi posa com a patró a Joan Ardit	Ciudadà de Mallorca	Galiota de 15 bancs	Moros					
ARM, AA 221, 61r	16	octubre	1436	Nicolau Julià	Habitant de Barcelona	Balener armat de port de 400 botes		X			500 lliures	S'obliga ell i els seus béns
ARM, AA 221, 65r	4	febrer	1437	Joan Albertí, cavaller	Ciudadà de Mallorca	La seva galera		X			10.000 lliures de Mallorca de menuts	
ARM, AH 127, 37r-v	15	febrer	1438	Gilabert de Llupià, donzell		Una galiota seva	Moros i enemics del rei			X		
ARM, AA 222, 48r/ AH 126, 35v	1	març	1438	Ponç Descatllar, donzell	Domiciliat a Mallorca	Galiota de 15 bancs	Moros i enemics del rei					
ARM, RP 90, 57r	26	febrer	1439	Jaume Montroig	Barcelona?	Galiota nova anomenada Santa Maria		X	X (pagarà el quint del rei a Barcelona)	X	2.000 florins i pagar tots els danys	Pere Montroig, habitant d'Inca
												Dia 22 d'abril es feren fiadors Jordi de Tagamanent, donzell,
												i Francesc Torró.
ARM, G8, 3v	29	gener	1440	Bartomeu Rossinyol	Ciudadà de Mallorca	Galiota seva				X	3.000 ducats d'or	Martí Sagranada, ciudadà de Mallorca
												Jaume Rossinyol, ciudadà de Mallorca

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

ARM, G8, 4r-v	18	febrer	1440	Jaume Tries		Patró d'un bergantí de 13 bancs	Moros i altres enemics del rei	X	X		1.500 florins d'or de Florència	Martí Piris, mercader
				Joan Navarro, còmit								Jaume Saragossa, de Lluçmajor
				Antoni Marrades, escrivà								Lluçà Tries, ferrer
												Andreu Ordines, ferrer
												Pere Carbonell, forner de Mallorca
ARM, G8, 8r-v	7	abril	1440	Jaume Franc	Eivissa	Patró de galiota de 15 bancs anomenada Santa Maria	Enemics de la fe catòlica i del rei	X	X		2.000 florins d'or de Florència	Blai Tagamanent, cavaller
				Bartomeu Tàpies, escrivà	Eivissa							Gregori Escarp, paraire
				Martí Seguí, còmit								Miquel Malferit, ciutadà de Mallorca
				Pere Soler, sotscòmit								Joan Despou, ciutadà de Mallorca
												Galceran Desinas, ciutadà de Mallorca
ARM, G8, 31r	1	agost	1440	Bartomeu Rossinyol		Patró de galiota		X			3.000 florins d'or de Florència	Martí Sagranada, ciutadà de Mallorca
												Jaume Rossinyol, ciutadà de Mallorca
ARM, G8, 54v-55r	17	octubre	1440	Antoni Bertran		Patró d'una galiota de 20 bancs		X	X		2.500 florins d'or de Florència	Bernat Tagamanent

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

				Joan Sabent, còmit								Lluís Bacó
				Antoni Baucells, escrivà								Vicens Roig
ARM, G8, 79v	11	juliol	1441	Jaume Roma, patró del balener de l'honorable Antoni Martí		Patró de balener		X	X			Antoni Martí
				Llorenç Vinlaygo, nauyer								
				Guillem Carbó, algotzir								
				Pere Savalls, calafat								
ARM, G8, 115v	11	setembre	1442	Macià Sallent	Ciutadella	Patrons d'un bergantí		X				Francesc Burguès, donzell de Mallorca, afirma tenir part en el bergantí i dóna fermaça pels dos patrons, ja que són menors de 25 anys, però majors de 22
				Jaume Garriga	Alcúdia							Domingo Miró, ciudadà de Mallorca
ARM, G8, 127r	8	gener	1443	Pere Clusa		Patró de galera		X			1.000 lliures reials de Mallorca de menuts	Joan Amades, ciudadà de Mallorca
												Jaume Pasqual, ciudadà de Mallorca

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

ARM, G8, 129r-v	14	gener	1443	Joan Cavarroques	Barcelona, ara habitant a Mallorca	Patró d'una galiota de 23 bancs que fou de l'honorable Andreu Salomó		X			500 lliures i promet pagar els danys que es farien amb la dita galiota si es treia sense presentar fermances	Daniel Pardo, mercader de Mallorca
				Pere Miralles, còmit								
				Antoni Deià, sotscòmit								
				Lluís Laderrosa								
				Joan de Sesé, trompeta								
				Joan Nicolau								
				Lluís Tor								
				Jaume Sunyer								
				Jordi Ferrer								
				Maties de Veu "en Cast"								
ARM, G8, 175v-176r	22	setembre	1444	Bartomeu Rossinyol	Ciudadà de Mallorca	Patrons d'una galiota de 13 bancs	Moros i enemics de la fe catòlica i del rei	X				
				Blai de Juny	Ciudadà de Mallorca							
ARM, G8, 189r	1	setembre	1445	Antoni de Puigdorfila, donzell		Una galiota		X	X		2.000 florins de Florència	Jordi de Sant Joan, cavaller
				Joan Llops, patró								
				Antoni Bertran								

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

				Joan Vicenç, escrivà								
ARM, G8, 198r-v	13	abril	1446	Antoni Font		Patró d'una galiota de 13 bancs		X			1.500 florins d'or de Florència	Pau Terriola, mercader
				"Luperico" de Cabrera, còmit								Arnau Serra, ciutadà
												Blai de Tagamanent, cavaller
ARM, G8, 200r	10	maig	1446	Guillem Perelló		Patró d'un bergantí de 9 bancs		X			1.000 florins d'or de Florència	Pere Sant Joan, donzell i jurista de Mallorca
ARM, RP 2267, 120r	9	maig	1448	Jaume Tries		Patró de galiota			X (donarà el vintè)			
ARM, G9, 9r-v	19	agost	1448	Mateu Sabater		Patró de galiota de 20 bancs		X	X		2.500 florins d'or de Florència	Pere Descatllar, cavaller
				Miquel Deià, còmit								Joan Descatllar, ciutadà
				Joan Mas, escrivà								
ARM, G9, 12r	5	setembre	1448	Pere Mascaró, subpatró		Galiota del venerable Gabriel Genovard, ciutadà de Mallorca		X				
				(...) Sant Joan, còmit								
ARM, G9, 12v	13	setembre	1448	Jaume Roma		Patró d'un bergantí de 9 bancs		X	X		1.000 florins d'or de Florència	Arnau i Pere, "diepius"
												Bartomeu Font, corder
												Simó Viclus, mariner

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

ARM, G9, 13r	24	setembre	1448	Bartomeu Reixach		Patró d'una galiota de 22 bancs dels honorables Pelai Unís, donzell, Lluís Deslladó, ciutadà i fill de l'honorable Ponç Deslladó, difunt, mercader		X			3.000 florins de Florència	Pelai Unís
				Jaume Sant Joan, còmit								Lluís Lladó
				Gabriel Unís, escrivà								
ARM, G9, 60v	19	juny	1450	Joan Bonet, patró de galiota major		Dues galiotes armades en el port de Cotlliure		X			5.000 florins d'or d'Aragó	
				Galceran Vagrell, patró de galiota menor								
ARM, G9, 74r-v	21	agost	1450	Antoni Font, abans paraire de Mallorca, procurador de mossèn Pere Ramon Safortesa, cavaller, ara absent de l'illa de Mallorca, patró i senyor de galiota		Galiota de 22 bancs		X			4.000 florins de Florència	Miquel de Pacs, ciutadà de Mallorca, per 2.000 florins
												Ramon Gual, menor de dies, ciutadà de Mallorca, per 1.000 florins

Apèndix. Les patents de cors expedides pel governador del regne de Mallorca (1410-1458)

												Arnau Moix, ciutadà de Mallorca, per 1.000 florins de Florència
ARM, G9, 89r-90r	23	juliol	1451	Joan Cavarroques		Patró de galiota						
ARM, G9, 89r-90r	6	setembre	1451	Gil de Sant Martí		Patró d'una galiota / lleny armat, abans patronejat per Joan Cavarroques		X			1.000 lliures i tornar tots els danys que haguessin provocat	Ramon de Sant Martí, germà de Gil

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

Referència Documental	Dia	Mes	Any	Nom del patró/armador/corsari	Botí	Víctima	Lloc de la presa	Percentatge del quint	Total de les vendes	Part del rei
RP 3829										
158r	15	maig	1413	Francesc Patí, patró de nau (de mans de Pere Comes, escrivà de la nau)	1 moro "vell i despoderat"	musulmans	A terra de moros	30è		1 lliura, 10 sous
158r	27	maig	1413	Jacobo Ventura, sicilià, patró de nau (de mans de l'escrivà de la nau)	10 moros i alguna quantitat de forment i mantega	Ha pres d'un caro de moros	A Barbaria, a unes 70 milles de la terra	40è (volien marxar)	936 lliures, 10 sous	23 lliures, 13 sous, 3 diners
158v	8	juliol	1413	Joan Peris, patró de balener armat	13 moros, 2 caros, un poc de fusta i pols d'orxella	musulmans	Un a les mars del Rif, de la senyoria de Fes, i a l'altre, el feu ferir a terra a les mars d'Almuñécar	25è	1015 lliures	40 lliures, 12 sous
158v	29	maig	1414	Capità i companya d'una barca de vuitanta remes anomenada "balanguer"	Cuiram, forment, ordi i 8 moros	musulmans	A les mars de Barbaria	40è		40 lliures
159r	4	abril	1414	Pere Aimer, capità d'un balener armat, amb el qual havia entrat en cors contra moros	1 caro que portava 59 persones, entre grans i petits.	Musulmans que havien partit de Salé i anaven a Bugia "a causa de la gran fam que hi havia a la terra de Salé"	A les mars de l'estret de Gibraltar	25è (volien marxar)	2.304 lliures, 11 sous i 8 diners	92 lliures, 3 sous i 8 diners
RP 3832										
107r	3	novembre	1421	Antoni Busquet (de la mà de l'escrivà de la seva galiota, Pere Morer)	Alguns genovesos/rescat	genovesos	A Portopetro		45 dobles	2 dobles: 4 lliures i 6 sous (Per acord amb el lloctinent)

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

107r		agost	1421	Joan Ubach, d'Eivissa, patró de galiota/lleeny armada de dotze bancs	1 moro (5 en total)	desembarcament	A la ciutat de "Miro", a prop del reialme de Tremissèn	12è (acord)	340 lliures	28 lliures, 6 sous i 8 diners
					3 mores i 1 moro	desembarcament	Entre Brecht i Tenes			
RP 3514, 74v-75r i 77r RP 3522, 83r-v RP 3525, 86r-v	1 1	setembre	1423	Mateu Costa alias Mateu Calí (o Calís), patró de bergantí/rampí	1 barca de provençals de port de 30 botes carregada de 76 sacs de pastells, 30 caixes de punts i 80 quintars de farina	provençals/béns d'un francès	A les mars de Marsella	"dret del quint"		140 lliures
RP 3833										
177v	23	juny	1424	Llorenç Ivanyes (també apareix com Hianyes o Yanyes), portuguès, capità d'un balener de portuguesos	1 nau, llanes de València i altres béns, robes i mercaderies de Joan Grimalt, patró de galera genovès	genovesos		12è (per acord abans de desembarcar)	1.628 lliures, 15 sous i 7 diners	135 lliures i 10 sous
										137 lliures de part de Joan Tortosa, paraire de Mallorca, per haver comprat 25 sacs de llana de Sant Mateu o de València
177v	4	novembre	1424	Llorenç Ivanyes (també apareix com Hianyes o Yanyes), portuguès, capità d'un balener de portuguesos	1 caro de moros amb diverses persones i robes	musulmans	Anant a Barbaria	20è		62 lliures i 17 sous en total
									420 lliures	21 lliures de part de Pere Net i Bernat Piris, mercaders, per una quantitat de seda fluixa provinent d'una altra captura

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

									428 lliures	21 lliures i 8 sous de certa quantitat de seda fluixa venuda a Ponç Dizlado i Guillem Bramona, mercader
									45 lliures	El dret (no ho diu) d'una esclava a la dona Catanya
										El dret d'una esclava venuda a Diago Iyanyte
									84 lliures	El dret d'un bord venut a Diago Iyanyte
										El dret d'un captiu de Diago Iyanyte venut a mossèn Mateu Borrassà
178r	4	octubre	1425	Llorenç Ivanyes (també apareix com Hianyes o Yanyes), portuguès, capità d'un balener de portuguesos	1 naveta amb robes i béns	niçards/genovesos		"dret del quint"	230 lliures	44 lliures
178v		juliol	1426	(Pere Benet) "En Peníscola", patró de lleny armat que havia entrat en cors a terra de moros	10 esclaus (grans i petits, homes i dones); algunes alcolles de mill; algun lli filat i algunes peces de mactans	musulmans		25è	872 lliures, 18 sous i 10 diners	35 lliures, 2 sous i 10 diners
178v				Andreu Aparici, patró de la nau Juliola	Quarteres de forment	musulmans	A les mars de Barbaria	20è	300 lliures	15 lliures de part de n'Aparici
					10 captius moros				612 lliures	28 lliures i 2 sous de part de Guillem Bramona, mercader que els comprà

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

					1 captiu (que li quedava)				70 lliures	
										Total: 46 lliures i 12 sous
RP 3834										
173r				Galera de mossèn Sancho Delmo; Galera del noble mossèn Bernat de Centelles, patronejada per mestre Antoni; galera del comte de Quirra; galera del comte Vicentello	Diversos captius (29 en total), més algunes mercaderies en alguns caros i per mitjà d'una terrassania	musulmans		20è (compradors)		
					4 captius				240 lliures	12 lliures de part de Jaume de Taulelles, que comprà els captius
					1 captiu				56 lliures	2 lliures i 16 sous de n'Angelats
					2 captius				110 lliures	5 lliures i 10 sous de part de Gabriel Vicenç
					1 captiu				71 lliures	3 lliures i 1 sou de part de Joan Descatllar, que comprà el captiu pel seu germà
					2 captius i un quintar de llana				126 lliures	6 lliures i 6 sous de Pere Vidal
					1 captiu				65 lliures	3 lliures i 8 sous de Pere Cristòfol
					1 captiu				55 lliures	2 lliures i 15 sous de n'Antoni Grua
					1 captiu				48 lliures	2 lliures i 8 sous de Francesc Despuig

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

					1 captiu				58 lliures i 15 sous	2 lliures i 18 sous de n'Antoni de Quint
					1 captiu				50 lliures	2 lliures i 10 sous de Nicolau Luquí, convers
					2 captius				140 lliures	6 lliures i 10 sous de Migiro, jueu
					1 captiu				58 lliures	2 lliures i 18 sous de Daniel Ca
					1 captiu				57 lliures	2 lliures i 17 sous de Joan Rafael
					1 captiu				55 lliures	2 lliures i 15 sous de Berenguer Aguiló
					1 captiu				55 lliures	2 lliures i 15 sous de Jacob Xaperut
					2 captius				85 lliures	4 lliures i 5 sous de Guillem Bramona
					3 esclaus				165 lliures i 10 sous	8 lliures, 5 sous i 6 diners d'en Joan Gil, que ha comprat dos esclaus per en Murta i un per madona Ollera
					1 captiu				55 lliures	2 lliures i 15 sous de Joan Rossell
					1 captiu				56 lliures	2 lliures i 16 sous de Bernat Dolcet

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

					1 captiu				63 lliures	3 lliures i 3 sous de la dona Úrsula, muller de Gabriel Cabanyelles
173v	3	abril	1427	Mestre Antoni, patró de la galera del noble Bernat de Centelles (un dels anteriors)	1 caro o coca de moros, en la qual hi havia certa quantitat de dàtils pastats	musulmans	A les mars d'Alcúdia, terra de moros, en el cap d'Entreforcs	20è	269 lliures pel caro o coca i 80 costals de dàtils	13 lliures i 9 sous
174r					1.400 quarteres de forment de moros que havien tret d'una barca que havien capturat	musulmans		20è (compradors)	63 lliures per 63 quarteres netes de porgues	60 lliures, 17 sous i 6 diners de la dona Falia, que les comprà i vengué, menys les despeses
RP 89, 166r	2	octubre	1431	Nicolau Oliver (apareix també com Nicolau Salvador), patró de nau de la vila de Sant Feliu de Guíxols	Robes que havia obtingut d'una nau de moros de Tunis	musulmans	A les mars de Trípoli	“dret del quint”		
RP 3853										
168r				Bartomeu Prats i Jaume Pasqual, patrons de galiota de Mallorca, i Joan Descatllar, que havia armat un bergantí	1 galiota morisca amb alguns moros, robes i mercaderies	musulmans	A les mars d'Alger, en el cap de “Mitifús”, a quinze milles d'Alger	20è (acord anterior)	Encant de tot: 3.525 lliures i 10 sous	176 lliures, 5 sous i 6 diners, menys les despeses: 171 lliures, 5 sous i 6 diners
168r					Posteriorment, un dels moros intentà fugir i van trobar que portava 18 dobles			“dret del quint”		3,5 dobles venudes a la seca: 4 lliures i 18 sous
168r				Julia Vidal, mercader de Mallorca	1 jueu de Barbaria que rescatà d'un balener de portuguesos que l'havia pres en el port d'Alger			20è (acord)	Rescat: 300 dobles = 360 lliures	18 lliures
168v	1	Agost	1435	Rafel Pujol (Pinyol), habitant de Mallorca i Bartomeu Servent, d'Eivissa, patrons d'una galiota armada d'en Jaume Pasqual de Mallorca	1 naveta morisca de tres timons	musulmans		20è (acord anterior)	110 lliures	5 lliures i 10 sous, menys el desè pel governador: 4 lliures i 19 sous (paga el comprador)

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

169r				Joan Descatllar de Mallorca, capità d'una nau armada anomenada "d'en Cabinda" i una galiota armada de Mallorca patronejada per Joan Galiana i Ponç Descatllar	1 nau genovesa, en la qual hi havia robes de moros. La van fer donar amb la proa a terra i els musulmans que eren dins la nau tragueren a terra moltes robes abans que el capità la prengués. Trobaren: lli, fil filat, vi, "prenets" moriscos i altres robes	musulmans i genovesos	A les mars de Barbaria, concretament a les mars de Mers el-Kebir	20è (acord anterior)	1.642 lliures i 13 sous de les robes, la coca i la galiota morisca	82 lliures, 2 sous i 8 diners
					1 coca morisca de 3 timons carregada d'astes de llances morisques		A les mateixes mars			
					1 galiota morisca amb dos moros		A les mars d'Alger			
				Dos baleners portuguesos que feren conserva amb ells				20è	Havien obtingut 217 lliures i 10 sous de la presa	10 lliures, 17 sous i 6 diners
										Total: 93 lliures i 2 diners, menys les despeses: 79 lliures, 14 sous i 2 diners
RP 90, 18r	20	maig	1435	Bartomeu Servent, mariner, pilot i habitant de Castell d'Eivissa	2 moros anomenats Sayt, d'Alger i Alí, d'Almeria	musulmans		"dret del quint"		
(continua RP 3853) 169r	12	novembre	1435	Bartomeu Prats, patró de galiota, i Antoni Ivanyes, patró d'una barca petita o llaüt, que anaven en conserva	14 moros, entre mascles i femelles	musulmans	Feriren un aduar de moros de Tenes	20è (si no, marxaven)	Venta de tots: 860 lliures	43 lliures, menys 3 pels escrivans: 40 lliures

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

169v				Els botiners de la galera de mossèn Castell	Certes caixes de robes i béns de genovesos que havien trobat dins una nau de niçards	genovesos		"dret de quint"	La nau ja havia partit i no van poder demanar què valien les robes, que foren estimades en 90 lliures, però no ho havien ni denunciat ni fet encant	18 lliures
170r		març	1436	Joan Descatllar, capità d'una galiota armada que havia entrat en cors contra moros enemics del rei, a les mars de Barbaria	14 moros que foren venuts a les illes de Mallorca i Menorca	musulmans	A les mars de Barbaria	20è (acord anterior)	807 lliures i 10 sous	40 lliures, 7 sous i 6 diners
RP 90, 32r	26	juny	1436	Joan Descatllar, ciutadà de Mallorca, armador d'una galiota armada de quinze bancs, en la qual hi col·locà Joan Ardit com a patró	1 lleny armat de moros corsaris que el va fer donar amb la proa a l'illa d'Eivissa, atrapant 31 dels 40 musulmans embarcats	musulmans	A les mars d'Eivissa, anant cap a Mallorca	20è (acord anterior)		El procurador d'Eivissa intentà que el paguessin allà, no obstant haguessin promès portar-lo a Mallorca
RP 3854										
165r	6	juny	1436	Antoni Acra, patró de galiota de setze bancs (de mans de Joan Bartomeu, mercader de Mallorca)	24 moros, 40 cofres de ferro, 6 costals de noguera, "albernussos" negres, "alquirens", aljubes de llana i de lli, fil filat i altres coses trobades en un rampí de moros	musulmans	Damunt el coll del riu de les Canyes, partint de Bugia i fent la via de Tunis	20è (feta gràcia)	Els captius i les robes: 2.341 lliures, 10 sous i 6 diners	116 lliures, 18 sous i 6 diners, menys les despeses: 102 lliures, 11 sous i 6 diners

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

165r	6	octubre	1436	Jaume Tries, patró d'un bergantí de deu bancs (de mans de Pere Mates, pilot de Mallorca)	3 caps (2 moros)	musulmans	Terrassania a Alcoll	20è (acord anterior, ja que, si no, no hagués volgut "armar ni entrar a guanyar")	La venda dels cinc moros: 230 lliures mallorquines	11 lliures i 10 sous
					1 mora		Terrassania a Gíger			
165v		novembre	1436	Riambau de Corbera, cavaller, domiciliat a Barcelona, capità d'una nau armada d'en Joan Ferrer de València (patronejada per Antoni Madrechs de Catalunya)	1 nau de genovesos de Luquet Italià, patronejada pel seu germà Joan Italià, carregada de mercaderies molt riques	genovesos	A la costa de Granada, pel mont de Gibraltar	20è (acord anterior)	Venta de tot: 46.000 lliures	2.300 lliures, menys 330 donades al governador pel 10è, "així com és acostumat". Total: 2.070 lliures
				Feu la presa juntament amb Martín de Nicolau, castellà, patró de dues barques castellanès				20è (volia marxar a vendre la seva part a Castella)		
RP 3857										
144r				Ponç Descatllar, senyor d'una galiota de setze bancs, que havia armat contra musulmans	6 moros, 1 quintar i 7 lliures de grana i 45 lliures de pols de grana que estaven dins un caro de moros	musulmans	A les mars d'Honein, fent la via de Bugia	20è	415 lliures, 19 sous dels moros i la grana	20 lliures, 14 sous i 6 diners, menys les despeses: 19 lliures, 14 sous i 6 diners

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

144r				Otxoa de Motrico, patró de nau del regne de Castella	1 captiva lloga, molt vella, anomenada Caterina, i 1 fillat seu anomenat Joan, de nació de moros, molt petit	musulmans	A les mars de Barbaria	20è (acord)	Es va estimar que poguessin valer 100 lliures, ja que no es va fer encant	5 lliures
144r	8	abril	1439	Antoni Bertran, patró de galiota (de mans de Joan Pardo)	1 barca que patronejava Teremo, genovès, 1 sac de gala, 2 botes de vi blanc i 3 botes buides	genovesos	A les parts de Provença, a Îles d'Hyères (Illaderes)	20è (feta gràcia)	Tot: 150 lliures	7 lliures, 10 sous, menys les despeses: 7 lliures
RP 90, 79v	4	novembre	1439	Jaume Pisà, habitant d'Eivissa, pilot d'una galiota de l'honorable Jordi de Tagamanent, ciutadà de Mallorca	1 caro de moros amb certs moros i mercaderies	musulmans	A les mars de Bugia			
RP 90, 131v	7	febrer	1444	Pere Desplà, ciutadà de Barcelona, patró de nau armada anomenada "nau Doria"	La "nau gentil", àlies "Serrama Sancta Maria San Janis", la qual patronejava en Casagentil, genovès, amb certes robes i mercaderies (alum i pastells)	genovesos		28è (feta gràcia)		
RP 3862										
150r	2	març	1448	En Soriguer, patró de nau corsària (de mans de Joan Pagès)						3 lliures
RP 3863										
142r	14	agost	1448	Guillem Terès de Mallorca i en Capmajor, de l'Alguer, patrons de dos bergantins armats	4 moros i 1 llaüt de cinc parells	musulmans	A les mars d'Alger	20è	301 lliures, 14 sous, 8 diners	15 lliures, 1 sou, 6 diners
RP 3860										
47v	24	juliol	1449	Jaume Martí d'Eivissa, patró d'un bergantí	1 barca de provençals en la qual hi havia certa quantitat de blat, farina i ferro	provençals	A les mars de Provença	"dret del quint"	Ven el blat, la farina i el ferro als jurats d'Alcúdia pel preu de 175 lliures	35 lliures

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

RP 2267, 181r-v	10	setembre	1449	Lluís Bertran, mercader	Preses que ha fet de turcs (cotons, robes, espècies...)	turcs		"dret del quint"		
RP 3864										
65r	2	setembre	1450	n'Astam	1 barca de provençals	provençals		"dret del quint"	El va vendre a Joan Domènech, ferrer de Mallorca, per 30 lliures	6 lliures per part de Joan Domènech
65r	24	setembre	1450	Perot Joan de València, patró de galiota armada, la qual havia entrat en cors contra moros a les mars de Barbaria	4 moros que havia pres en un caro	musulmans	A les mars de Gíger	16è (feta gràcia, si no marxava a un altre lloc)	225 lliures	14 lliures, 1 sou, 3 diners
65v	4	desembre	1450	Mossèn Bernat de Pacs	7 moros, 70 alcolles d'"alquirria" i 116 boquines que havia pres d'un caro de moros	musulmans		20è (feta gràcia)	500 lliures	25 lliures
RP 3865										
152v	5	octubre	1451	Francesc Ramon, patró de galiota d'Eivissa (de mans de Jordi de Sant Joan, cavaller)	720 quarteres de forment que prengué de provençals	provençals		15è (feta gràcia)	Van ser venudes a Sóller per 13 sous la quartera. Total: 468 lliures	
					1 sagetia que prengué de provençals				La vengué a en Quintana, de Menorca, per 120 lliures	
									Total: 578 lliures	Total: 38 lliures, 10 sous i 8 diners
152v	6	octubre	1451	Perot Joan, patró de nau de València	435 quintes de formatge que diu que havia pres a corsos (de Còrsega, se suposa)	Corsos		15è (feta gràcia)	Els ven per 15 sous la quinta	21 lliures, 15 sous (equivalent a 29 quintes de formatge), menys les despeses: 20 lliures i 10 sous
RP 3867										

Apèndix. La venda de botins corsaris a Mallorca (1410-1458)

165v	2	juliol	1454	Gaspar d'Eivissa, patró de galiota	450 quarteres de forment que havia pres d'una barca de provençals	provençals		"dret del quint" (recaptat pel collidor del censal reial de Sóller)		50 quarteres, que foren venudes a Sóller a raó de 12 sous la quartera: 30 lliures
					1 barca de provençals				30 lliures	6 lliures
										Total: 36 lliures
RP 3868										
149r	14	març	1456	Jaume Vileta, d'Eivissa, patró de galiota	1 galiota de moros, en la qual hi ha 56 caps	musulmans	A les mars de Mallorca	8è (feta gràcia)		2 moros, anomenats tots dos Amet, d'Alger
										1 venut a Lluís Pardo per 68 lliures, 10 sous, 4 diners de Mallorca
										1 venut a Lluís Bellviure, major de dies, per 53 lliures, 14 sous i 4 diners
										Total rebut per la procuració: 123 lliures, 4 sous i 8 diners, menys les despeses: 118 lliures, 10 sous i 2 diners

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

Foli	Dia	Mes	Any	A petició de	Guiatge a	Guiatge de	Vigència	Revocació	Motiu
AH 92									
47v	5	març	1412		Nicolau Mercè, patró de nau i ciutadà de Mallorca				Per poder entrar a Portopí. Ha capturat una nau del venecià Gaspar de Mosto en el port d'Eivissa, que portava robes i béns de genovesos i demana permís per poder-ho vendre
	21	abril	1412		Jaume Domingo, ciutadà de Mallorca		10 dies		Per entrar i sortir de l'illa sense que pugui ser pres, ni ell ni la seva galiota, a excepció que hagi comès cap crim fora del regne
	28	juliol	1412		Jaume Aimar de Colteller, ciutadà de Mallorca				
	22	setembre	1412		Diego, convers i sabater, la seva dona Maria i la mare d'aquesta, Caterina, també conversa				
321r	3	juliol	1413		Juan Pérez de Fuenterrabía, del regne de Castella, patró d'un balener, que es troba ara al port de Mallorca	Crims i deutes	2 mesos		Ha capturat un caro morisc que ha pres a l'estret de Gibraltar amb tretze moros
377v	27	setembre	1413		Pere Aimer i Martí Sanchís, patrons d'un balener, que es troba ara al port de Ciutat		4 mesos		Volen vendre la presa de seixanta moros presos a les mars i platges
AH 93									
	21	abril	1414	Luca Feler, mercader venecià, i Tadeu Benadit, patró de la nau que han pres els eivissencs	Miquel ("Michi") de Sant Melià, capità del balener d'Eivissa				Per contractar el rescat i alliberar la nau de venecià que va prendre fa poc
	1	juny	1414		Blai de Juny, el mercader més jove de Ciutat de Mallorca		1 mes	1 any	Blai està en possessió de diners dels jurats i han de passar comptes

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

	12	setembre	1414		Martí d'Arrandis, nadiu de Múrcia, en el regne de Castella	(A excepció que hagi comès crims fora del regne)			S'ha casat i domiciliat a Mallorca
AH 95									
10v-11r	15	gener	1416	Andreu Bramona de Santanyí	Miquel Esquella, de Menorca	Crims i deutes	3 mesos		Perquè pugui satisfer els mals d'una presa que va fer de la galiota d'en Nicolau Mos, ciutadà de Mallorca
				Guillem Pou d'Alcúdia					
				Joan Jorba, paraire de Mallorca		Crims i deutes			
298v-299r	12	AGOST	1417	Euribor de Cabrera	Bernat Sunyer, capità de nau armada	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui		
				Bernat de Centelles					
AH 96									
44r-v	12	març	1420		Jaume Fe, cirurgià, procurador d'en Gaspar del Archa, genovès i ciutadà de Mallorca	Crims i deutes			Ha d'anar a Alcúdia a agafar unes robes que Luca Feler, venecià, ha descarregat a Menorca i que són d'en Gaspar
53r-v	16	març	1420		Gaspar del Archa, ciutadà de Mallorca, abans, mercader genovès	Crims i deutes			Per aconseguir les mercaderies anteriors, el lloctinent envia certificació al lloctinent de Menorca
					Gregorio Grillo, genovès				
					Cristoforo Lomalli (Lomellino), genovès				
AH 97									
20r-v	21	gener	1421		Daniel de Montcada, convers de la ciutat de València	Crims i deutes			Per habitar a Mallorca
105v	25	febrer	1421	Antoni Reiners	Gabriel Vidal, convers i mercader	Deutes	15 dies		El requereixen els seus creditors, alguns dels quals són els que demanen el guiatge
				Jaume Vinyoles					

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

				Lluís Savila					
				Joan Piris, mercaders i ciutadans de Mallorca					
140r-v	15	juliol	1421	Algunes persones i amb consentiment dels presoners i perjudicats per n'Antoni Mas	Antoni Mas, patró de nau de Mallorca a l'illa d'Eivissa	Crims i deutes	4 dies		Per tal de poder respondre als perjudicats
149r	18	agost	1421		Bartomeu Moragues, carnisser		1 mes		Per anar d'Eivissa a Mallorca
AH 98									
164v	9	agost	1421		Agnès Castellana, dona pecadora nativa de Lisboa	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	Un mes després de ser publicat	
182v-183r	4	setembre	1421	Moltes notables persones i instància del lloctinent del procurador reial	Lleny de Joan Ubach, habitant de Castell d'Eivissa (i persones i companya del lleny, que ha vingut amb tota la presa; a excepció d'en Joan "lo qual ja és en nostre poder")	Crims i deutes	4 mesos		
224v-225r	29	octubre	1421	Algunes notables persones	Antoni Busquet, patró	Crims	Tant com el lloctinent vulgui	10 dies després de publicar-se la revocació	
					Joan Morer, patró d'una galiota de 20 bancs anomenada "Sant Salvador"				
					Nicolau Boixó, còmit de la galiota				
AH 99									
31v	29	gener	1423	Notables persones	Gabriel, batejat, abans captiu d'Antoni Nicolau de Sant Joan de Sineu		Tant com el lloctinent vulgui	Fins que es revoqui	Perquè no pugui ser molest per aquesta raó, ja que ha estat acusat d'algunes bregues

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

167v-168r					Un barber		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè no pugui ser molestat per aquesta raó, ja que ha estat acusat d'algunes bregues
292v	22	octubre	1423		Bernat Gener, talaier de Santanyí	Deutes			
					Jaume Carreres, talaier de Santanyí	Deutes			
295r-296r	1	octubre	1423		Alí de Benxernit, moro nadiu de la ciutat de València, ara habitant, mercadejant i negociant a la ciutat de Bugia	Perquè no puguin ser presos, detinguts o arrestats o en cap manera molestats en el regne de Mallorca anant i venint de la ciutat de Bugia o d'altres parts, a no ser que siguin declarats enemics del rei	Tant com el lloctinent vulgui		Per comerciar entre el regne de Mallorca i Bugia
AH 100									
21v	21	gener	1423		Guillem Gonyalons, de Menorca	Crims i deutes	2 mesos		
36r-v	6	febrer	1423		Ramon Provençal, nadiu de la ciutat de València	Crims	5 anys		
307v	3	novembre	1423		Antoni Sastre, mercader de la ciutat de Lleida	Crims i deutes	6 mesos	1 mes	
308v-309r	8	novembre	1423		Agustí Ribes, barquer de la ciutat de València, patró d'una nau de 3 timons	Crims i deutes (sense excepcions)			Privilegi de vitualles: ha descarregat forment
AH 101									
178v-179r					Pere de Planell, nadiu de València	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui		

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

237v	3	octubre	1424		Llorenç Ivanyes, del regne de Portugal, patró de balener que ara és a les mars d'Eivissa	Crims i deutes	6 mesos	10 dies	Per fer encant de tota roba i mercaderies que hagin pres amb el dit balener de genovesos i altres enemics del rei
238r-v	4	octubre	1424		Bartomeu Clarà, patró d'un lleny de deu remes d'Eivissa, ara a les mars de Mallorca	Crims i deutes	10 dies i, després, tant com voldrà el lloctinent		Perquè deixi anar n'Agustí Joan, pescador, el qual en Bartomeu va prendre dissabte passat "en les mars damunt les ylles"
277v-278r	6	novembre	1424		Apol·loni Borsanxa, pisà, patró de nau arribat al port de Ciutat de Mallorca, havent partit de Gènova, i tots els que van a la nau, encara que fossin genovesos	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	10 dies	Perquè puguin estar i mercadejar a Ciutat de Mallorca
AH 102									
141v-142r	1	juny	1424		Llorenç Ivanyes, patró de balener que ara està a les mars de Mallorca	Crims	6 mesos	10 dies	Perquè pugui fer encant de tota roba i mercaderies que hagi pres amb el dit balener de genovesos i altres enemics del rei, donant-los de bona guerra
150r-v	26	juny	1424		Pere Benet de Peníscola, patró d'un bergantí de nou bancs del noble Rodrigo de Luna	Crims i deutes (tatxat: exceptuant que hagi pres béns d'amics del rei o dels seus sotmesos)	30 dies	10 dies	Per poder vendre les preses que diu que ha fet de persones i béns de moros
178r-v	19	juliol	1424		Pere Bayona, patró d'un bergantí de devuit remes que ha arribat al port d'Alcúdia amb una coca de genovesos que ha pres a l'illa de Sardenya	Crims i deutes	30 dies	10 dies	Per descarregar i vendre la presa de genovesos

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

252v-253r	10	octubre	1424		Antoni Albanell, patró d'un bergantí armat de dotze remes, el qual el dia present ha arribat al moll de Mallorca amb una presa que ha fet de moros	Crimis i deutes	1 mes	10 dies	Per estar, habitar i partir lliurement de la ciutat i illa de Mallorca (implícitament per fer venda de la presa)
259v-260r	12	octubre	1424	Els jurats de Mallorca, per observança d'un privilegi	N'Andreu Aparici, patró de la nau Juliola, que ara està en el port de Portopí, que fa poc ha arribat amb cert càrrec de forment i altres mercaderies	Crimis i deutes	6 mesos	10 dies	Perquè descarreguin a la ciutat de Mallorca tot el forment que han portat en la nau i que el patró restitueixi a en Llorenç Ivanyes, patró de balener, totes les robes, béns i mercaderies que li ha pres, per tal que aquest pugui demanar sobre els de la nau esmena dels béns d'una presa que havia fet el balener
AH 103									
138r-140r					Gaspar Larca, Jaume Larca, Bartomeu Portuvar i Pau de Barcellis (Vercelli), genovesos	Que no puguin ser marcats ni els facin pagar lleudes, no obtant la guerra	2 anys	6 mesos	
147r	30	novembre	1425		Joan Fogassot, patró de la nau d'en Saragossa; Nicolau Julià, patró de la nau Juliola; Pere Saragossa, major de dies; Bernat Duran, escrivà; Ramon Plana, nauxer; Agustí Timora, guardià; Antoni Mateu, soci del nauxer de la nau d'en Saragossa; Maties Just, escrivà; Antoni Maltès, nauxer, i Agustí de Tràpena, guardià de la nau Juliola				
AH 104									

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

63r					Pere Bayona, patró d'un balener armat, habitant de la ciutat de Bayona, del regne de Portugal	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	3 dies	
114r-v	5	maig	1425		Francesc Espasa i Violant, la seva dona, ciutadans de Vic				Per habitar a Mallorca
145r	5	juny	1425		Gabriel Pou, de la vila d'Alcúdia			1 any	
177v-178r	14	juliol	1425		Joan Fogassot, patró de la nau d'en Pere Saragossa de Barcelona, ara en el port de Mallorca	Crims i deutes		5 dies	
193r-v	5	agost	1425		Jaume Caçador, patró d'un lleny armat que ha arribat a Mallorca amb una presa que ha fet a terra de moros	Crims i deutes		1 mes	
216r	22	agost	1425		Pere Fabregat, calafat de l'illa d'Eivissa, patró d'un llaüt de deu rems que ara es troba en el moll de Mallorca, el qual ha arribat fa poc d'Eivissa			20 dies	
249v-250r	17	setembre	1425	Notables persones	Bartomeu Pisà, patró de nau i ciutadà de Barcelona	crim i deutes	Des de que arribi a Mallorca fins que serà desguiat	15 dies	Per venir al regne de Mallorca amb la seva nau per adobar-la i per comerciar
213v-214r	30	novembre	1425	Algunes notables persones	Joan Fogassot, patró de la nau anomenada d'en Saragossa i a en Nicolau Julià, patró de la nau vulgarment anomenada Juliola, ara ambdues estant al port de Portopí, i tots els mercaders que estan en les seves naus, mariners, escrivans, nauzers i tots els contractats de les naus	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	1 dia	Prometeren i s'obligaren a no fer cap mal en béns ni en persona a ningú anant i sortint de la ciutat de Mallorca o als que estiguessin dins el seu port, ni a altres que estiguessin en pau amb el rei. Si no ho feien, incorrerien en una pena de 10.000 florins d'or de Mallorca
AH 105									
163v-164r	2	juliol	1425		Guillem de Jous, mariner de Sant Feliu de Guíxols i patró de barca				Per habitar a Mallorca

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

165r-v	4	juliol	1425		Juminian Trivisa, venecià, patró de nau	Crims i deutes	4 dies		
214v-215r	23	agost	1425	Algunes notables persones	Jaume Martí, patró de llaüt gros o "rampiment", habitant d'Eivissa	Crims i deutes	1 mes		
260r-v	12	octubre	1425	Algunes notables persones	Nicolau Oliver, patró de nau i habitant de Barcelona	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	1 dia	
261r	5	octubre	1425	Algunes notables persones	Antoni Marí, Bernat Marí, Joan Soldevila i Antoni Aranyó, habitants d'Eivissa	Crims	1 any	1 mes	
305v					Jaume de Tous, ciutadà de Tortosa, escrivà, ara habitant a Mallorca	Deutes fora del regne de Mallorca de fins a 100 florins d'or d'Aragó	2 anys		
319v	18	desembre	1425	Algunes notables persones	Dalmau de l'Entorn, nadiu de la ciutat de Barcelona	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	10 dies	
AH 106									
119r-v					Daniel Ferrer, convers, sastre, i nadiu de la ciutat de València	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui		
120r-v	18	maig	1426		Lluís Rudi, patró de nau	Deutes	3 mesos		Per tal que pugui venir a la ciutat de Mallorca i concordar amb alguns creditors seus sobre els seus deutes
AH 107									
3r					Julià Dordis, àlies Sastre, i Antoni Soler, de Muro	Crims	Uns anys		
7r					Martí Coloma, vidrier de Ciutat	Deutes	2 anys		Per habitar a Mallorca
195v-196r	10	setembre	1426	Perico de Juny, mercader de Mallorca i fiador d'en Joan	Joan Aversó, corredor de coll	Crims i deutes	1 anys	1 mes	Per tal que pugui fer gestions amb els seus fiadors i amb la gent a la qual havia de vendre la roba

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

290v-291r	17	novembre	1426		Gutierre de Nava i Sancho d'Elmo, cavallers, Pere Caldes, mestre Antoni de Ferrera, Simó Corso i Pere Ripoll, patrons de sis galeres amb les quals han arribat a les mars de Ciutat de Mallorca, i una nau de castellans i el seu patró, la qual està carregada de forment, de moros i d'altres coses de moros enemics del rei	Crims i deutes (excepte els drets del rei sobre les preses)	Tant com el lloctinent vulgui	10 dies	
AA 527/20, 57r-58r			1426		Bernat de Centelles, senyor de galiota				
AH 108									
151r	11	agost	1427		Guillem Escrivà, mercader i habitant de Ciutadella de Menorca		2 mesos		Perquè pugui anar a Ciutat de Mallorca per fer alguns negocis amb mercaders
252r	15	desembre	1427		Gabriel Pou, d'Alcúdia				Perquè no el puguin prendre fins que el lloctinent hagi manat el contrari
AH 109									
23r	1	febrer	1427	"Per certas i justas causas nostre coratge a açò movents"	Joan d'Íxer, patró de galera	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	3 dies	
52r-v	9	març	1427	Els jurats de Mallorca i per conservació del privilegi de vitalles	Lluís Rodi, patró de nau	Crims i deutes (excepte els que s'exceptuen en guiatges d'armades)	1 any	10 dies	Per haver portat 2.000 quarteres
64v	18	març	1427	Els jurats de Mallorca	Joan Pastor, patró de nau, habitant de València, Joan Rafel, Lluís Bertran i Rafel Pardo, mercaders de Mallorca, cristians i jueus	Crims i deutes	Tant com duren els guiatges atorgats als que porten		Han assegurat portar blats i forments de Tenes, terra de moros, a causa de la carestia que ara tenen de blats i de altres mercaderies

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

							vitualles al regne		
74r	5	abril	1427		Miquel Pardo, de la ciutat de València, abans habitant a Bugia				Per habitar a Mallorca, juntament amb la seva dona
AH 110									
59v	6	maig	1431		Rodrigo Frere d'Andrade, escuder honrat del regne de Portugal, capità d'una nau i un balener				Pretenia anar a trobar el rei amb el balener mentre tenia la nau en el port de Portopí
65r-v	14	agost	1431		Guerau Torroja, escrivà, i la dona Margalida, muller d'en Jaume Salvador, moler de Barcelona				
67v-68r	28	agost	1431	Alguns amics del patró	Bonifaci Jofre, niçard, patró de nau que ara està entre les puntes del Cap Blanc i de Trefalempa, davant la Ciutat de Mallorca	Deutes i actes civils i criminals	Tant com el lloctinent vulgui		
RP 89, 165v	12	setembre	1431		Gabriel Jordi, teixidor de la ciutat de Mallorca, un dels compradors del delme de l'hortalissa	El guia de totes les fustes armades en la senyoria del rei i sota el seu servei, ja que té deutes			Privilegi del rei que permet guiar tots els compradors de delmes, rendes i patrimoni del rei
(Continua AH 110) Full solt entre 70v-71r	15	setembre	1431		Bartomeu Nater, menor de dies, especier de Menorca i abans ciutadà de Mallorca	Deutes i delictes	10 dies		Perquè se'n pugui anar a Menorca des del port d'Alcúdia o el moll de Mallorca
76v-77r	12	novembre	1431		Mateu Merqui, mariner	Crims	Tant com el lloctinent vulgui	10 dies	Per habitar a Mallorca i poder marxar quan vulgui

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

98v	20	juny	1432		Marco Paupalonii, gaetà; Ramon Esteve, escuder de Molins de Rei; Domitra, grec; Macip Nicola, esclau grec	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	8 dies	Perquè puguin estar, habitar i marxar del regne quan vulguin
102r-v	5	agost	1432		Pere Cebrià, patró de nau	Crims	6 mesos	1 mes	Perquè pugui entrar lliurement en el port o moll de Mallorca i allà descarregar, estar i adobar la nau
110v	8	octubre	1432	Els seus creditors	Joan Catany, mercader genovès, resident i habitant a la Ciutat de Mallorca	Crims i deutes	6 mesos	15 dies	
111r					Joan Martí, botiguer de Ciutat de Mallorca	Crims i deutes			
115r-v	12	desembre	1432		Francesc Fontanet, de Sóller	Crims	1 any	10 dies	
AH 111									
56r	10	març	1428		Lluís Rodi, patró de nau	Deutes	1 any	10 dies	Per haver portat devers 2.000 quarteres de forment
196v-197r	19	novembre	1428		Dues persones				Per habitar a Mallorca
AH 112									
158r-159r	13	octubre	1429	Els jurats de Mallorca	Antoni Marquet, patró de nau, habitant de Castell de Càller, a l'illa de Sardenya	Crims i deutes	El temps que diu el privilegi	3 dies	Per descarregar forment i ordi que porta amb la seva nau
AH 113									
135v-136r	15	setembre	1429	Algunes notables persones	Antoni Marquès, patró de nau de la ciutat de Barcelona, amb la qual ha arribat el dia present al port de Mallorca, venint de Romania	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui		

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

150r	2	octubre	1429	Algunes notables persones	Lucas de Masti d'Abicis (Luca di Maso degli Albizzi) ⁱ , capità, i en Pere Simon de Vespuxis (Pietro Simone di Vespuccio), patró de la galera de florentins, la qual ha arribat el dia present al port de Mallorca venint de Barcelona	Crims, deutes i represàlies	Tant com el lloctinent vulgui		
AH 114									
61v-62r	20	abril	1430		Guillem Escrivà, mercader habitant de la vila de Ciutadella		2 mesos		Per tal que pugui anar a Mallorca a passar comptes amb alguns mercaders de Ciutat
74r-v	24	maig	1430		Bernat Cavella, patró de coca de Tortosa				Perquè pugui anar cap a Sardenya i portar un altre càrrec de forment, ordi i graixa per descarregar en el regne de Mallorca
103r-v					Fortasí Martí, mercader de Mallorca				Per tal de poder passar comptes amb els seus creditors
148r-v	6	octubre	1430	Els jurats de Mallorca i a suplicació de n'Antoni Sastre, mercader i ciutadà de Mallorca i cònsols dels niçards	Honorat Carlo, de la vila de Niça, patró de nau, amb la qual fa poc que ha arribat a les mars de Mallorca casualment "per fortuna de temps" amb un càrrec de forment dins la nau	Crims i deutes	Només el temps que es trobaran a Mallorca amb la dia nau		Per tal que pugui descarregar el càrrec a la ciutat de Mallorca i vendre'l i alienar i després, partir de forma segura
AH 115									
104v-105r	5	agost	1430		Joan, batejat de nació de moros, captiu de l'honorat Jaume de Galiana		Quan torni d'Alcúdia i pel temps que serà a Mallorca		Perquè pugui tornar a Mallorca, ja que va fugir i marxar a Alcúdia, terra de moros, i ara se n'ha penedit
AH 116									
34v-35r	28	febrer	1431		Joan Aguiló, nadiu de la ciutat de Mallorca, però que ha estat fora del regne durant molt de temps	Crims i deutes	2 anys	1 mes	Perquè porta vitualles i ve amb la dona i tota la família a habitar a Ciutat

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

63v-64r				Els seus creditors	Bartomeu Rovira, mercader de Mallorca				Per aclarir-se amb els seus creditors, ja que feia molt de temps que romania fora de Mallorca perquè devia molts diners i tenia por d'acabar a la presó reial.
AH 117									
109r	25	maig	1431	Alguns amics	Antoni Perusa, ciutadà de Niça, patró de nau que ara es troba dins les puntes davant la ciutat de Mallorca		Tant com el lloctinent vulgui	10 dies	Per portar un càrrec de forment a la ciutat de Mallorca i estar, habitar i sortir salvament sempre que vulgui
209r-v					Guillem Escrivà, mercader habitant de la vila de Ciutadella				Per tal d'anar a passar comptes amb alguns mercaders a Mallorca
AH 118									
159v-160v	26	setembre	1432	Els honrats: Antoni de Quint Guillem Bramona Lluís Lledó Jordi Pont Polo de Marino, genovès habitant ara a Mallorca La dona Puig, conversa Pere Parets, gendre de la dita dona Galceran Miró Antoni Oliva Guillem Bertran, especier Lluís Bellviure i (...) Bellviure, germans Joan Rafel Antoni Brondo Pere Clarà Bernat Fornells, creditors	Nicolau Patró, especier de Mallorca	Deutes	6 anys	1 mes	Per tal que pugui pagar els diners que deu als anteriors, ja que se n'havia anat de Mallorca

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

180v-181r	14	novembre	1432		Domingo Carando, de Niça, patró de nau	Deutes	Tant com el lloctinent vulgui	5 dies	Perquè pugui moure's lliurement pel regne sense ser embargat ni violentat
AH 119									
113r-114r	23	juny	1433	Notables persones de la Ciutat de Mallorca	Pere Groenhove, de la ciutat d'"Ansara", a Alemanya	Asseguren les seves persones	Tot el temps que estiguin a Mallorca		La seva nau es va enfonsar a la Dragonera i els preocupa no ser perjudicats a l'illa de Mallorca, especialment de ser posats en alguna galera
163v-164r	25	agost	1433	Notables persones i per algunes causes "nostre coratge movents"	Agostino Ingenyer (Ingegnere), patró de nau venecià	Crims i deutes	Tant com el lloctinent vulgui	10 dies	
ADM, MSL 353, 40r-v	19	maig	1434		Francesc Falconer, mercader florentí resident a Avinyó i Pere Massoli (Pietro Mazzoli), mercader florentí resident a Ciutat de Mallorca				Per privilegi de vitalles, no obstant qualsevol marca contra el Comú de Florència
AH 120									
Full solt entre 132v-133r	27	agost	1434	Notables persones	Daniel Bellviure, mercader habitant a la Ciutat de València	Deutes	Tant com el lloctinent vulgui	3 mesos	Perquè vol mudar el seu domicili juntament amb la seva dona i família a Ciutat de Mallorca
AH 121									
49v-50r	17	març	1435	Notables persones	Amfreo Merxo, genovès, que actualment està a vela dins les puntes de Trefalempa i del Cap Blanc, el qual ve de Bona carregat de mercaderies	Crims i deutes	3 mesos		Per entrar, descarregar i vendre les mercaderies a Mallorca i amb aquests diners comprar-ne més i portar-les en altres parts
AH 122									

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

164v	24	juliol	1436	Els jurats de Mallorca	Bartomeu de Loren, mercader genovès, que estava i habitava al regne de Mallorca per afers mercantils a les parts de Barbaria	Crims i deutes (pel fet de la guerra existent entre el rei d'Aragó i el comú de Gènova, que ell ni els seus béns no puguin ser presos ni molestats)	Tot el temps que sigui ciutadà i tengui domicili a Ciutat de Mallorca. o fins que els jurats voldran	1 mes	Els jurats li han atorgat la ciutadania
180r-v	13	agost	1436		Jordi Cerdà, de la vila d'Inca				Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en alguna galera o fusta armada
AH 123									
138v	15	juny	1436	Notables persones	Lluc Escarp, habitant de Manacor		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en alguna galera o fusta armada
152r-v	5	juliol	1436		Jaume Espanyol, àlies Espadador				Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en alguna galera o fusta armada
175r	8	agost	1436		Mateu i Pere Nassut, de Bunyola		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en alguna galera o fusta armada
210r-v	11	setembre	1436		Adrià Maça (Adriano Mazza), venecià, patró de nau anomenada Santa Maria i Sant Jaume	Que ell, la seva nau, mercaders i mercaderies no siguin marcades, preses ni molestades	Sempre i quan pagui els drets i no siguin béns de genovesos		
219r-v	15	setembre	1436		Jaume Rosso, venecià, patró de nau anomenada Santa Maria, Sant Jaume i Santa Brígida	Que ell, la seva nau, mercaders i mercaderies no siguin marcades,	Sempre i quan pagui els drets i no siguin béns de genovesos		

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

						preses ni molestades			
299v-300r	7	desembre	1436		Jaume Rosso, venecià, patró de nau anomenada Santa Maria, Sant Jaume i Santa Brígida				Renovació del guiatge anterior perquè ha tornat a Mallorca
AA 221, 69v-70v	7	gener	1437		Guiatge del rei a Joan Ques, habitant d'Alcúdia, que ha armat a la mar molts dies i ha prestat grans favors al rei	Crims, ja que hi ha un procés judicial contra ell	Tant com el lloctinent vulgui	1 mes	
AH 124, 45r-v	23	febrer	1437		Gabriel Pau Mercer, habitant de la vila d'Inca				Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en cap galera o fusta armada, ara que ha sortit de la galera de Pau Sureda
AH 125, 62v-63r	23	març	1437		Ramon d'Horta, del lloc de Saona (Savona)		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en cap galera o fusta armada
AH 124, 83r	16	abril	1437	Notables persones de la ciutat	Cristòfol Bertran, bracer de Ciutat de Mallorca		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè no pugui ser pres ni posat per la força en cap galera o fusta armada
AH 125, 96r-v	4	maig	1437	Notables persones	Magdalena, comprada a Mallorca per Carlo Emperial (Imperiale), genovès, i la seva filla Blanqueta				Per anar de Bugia a Mallorca
AH 127, 37r-v	15	febrer	1438		Gilabert de Llupià, donzell, i tots els que s'acordin amb ell	crims i deutes	Tot el temps que la galiota estarà armada	2 mesos	Per armar contra moros i enemics del rei
AA 222, 5r	29	març	1438		Bernat Llorenç, mercader i ciutadà de València, que per ordre del rei de Navarra arma la nau de Joan Ferrer anomenada Santa Maria i Sant Antoni				Bernat Llorenç s'encarrega de portar moltes persones per a l'armament que el rei de Navarra vol fer a Mallorca

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

AH 127, 171v	20	setembre	1438		Guillem Febrer, patró de coca, i tots els que van dins la coca		En tots els viatges que farà anant i tornant de Mallorca		
AH 126, 242v	20	desembre	1438		Joan Morell, sabater de Mallorca		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè es pugui avenir amb els seus creditors i no hagi de marxar de Mallorca amb la seva família
G8									
5v	28	febrer	1440		Jaume Vilaragut, cavaller i patró de galera				Mostra sagrament i homenatge davant el lloctinent que no damnificarà els béns o les persones habitants de la present illa ni prendrà homes ni béns de l'illa
16r	25	maig	1440		Daniel Bellviure		Tant com el lloctinent vulgui		Perquè no pugui ser embargat pels seus deutes
23r-v	14	novembre	1440	Notables persones del regne	Benet Ferrando, àlies Bandutxo, patró de coca de la ciutat de Tortosa	deutes	Tant com el lloctinent vulgui	20 dies	
124v-125v	7	desembre	1442		Guillem Moragues, mercader de Mallorca	Crims i deutes	3 anys i 2 mesos		Per habitar a Mallorca, ja que havia estat molt de temps fora
146r	5	juliol	1443		Mafumet, moro de Ceuta, abans captiu de Bernat Nivorra, de Manacor		un mes		Pretén traslladar-se al regne de Mallorca per rescatar "i traura de catiu" Azida, muller, i Xasim, fill seu, moros esclaus d'en Bernat

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

186v	16	juliol	1445	Els seus creditors, mercaders de Mallorca: Jordi de Pacs Lluís Deslladó Galceran Miró, bon Joan, Perico Pardo Pere Busquet Pons Deslaners Antoni Sastre Ramon Moyà Francesc Vilella Francesc Torelló Ferran Miró Bernat Lloreda Pere Litart Gabriel Muntaner Antoni de Térmen Bartomeu Asser Perís Catany Huguet Febrer	Joan Massana, mercader de la ciutat de Mallorca		6 dies		Perquè pugui estar a Mallorca sense ser embargat
188v	4	octubre	1445		Pere Bosdi, d'Eivissa, patró de lleny armat				Presta jurament de no extreure cap persona del regne, baix pena de 100 lliures, a excepció de quatre dones, per les quals ja té permís: Bernarda Catany, Guillermina March, Bernarda Bemoy i Francesquina Escuder
206r	29	juliol	1446	Alguns mercaders de Mallorca	Francesc Pericolls, de Perpinyà, patró de galera grossa				
G9									

Apèndix. Guiatges concedits per la governació del regne de Mallorca

4r	13	gener	1448	Els jurats de Mallorca	Bon Joan Gianfilari, florentí	(no es contemplarà en cas que deguin diners a persones del regne de Mallorca)	Fins que el rei o el lloctinent el revoqui		Perquè puguin comerciar lliurement per totes les terres, ports i mars de l'illa i també puguin partir per ocasió de guerra, marques o represàlies
					Antonio de Bonacorsi, florentí				

ⁱ S'ha conservat el seu diari d'abord. Cfr. José Enrique López de Coca Castañer, «Noticias sobre el Reino Nazarí de Granada en una fuente florentina: el Diario de Luca di Maso degli Albizzi (1429-1430)», en *Presencia italiana en Andalucía: siglos XIV-XVII : actas del I Coloquio Hispano-Italiano*, ed. Bibiano Torres Ramírez i José J. Hernández Palomo (1989), 131-137.

GUIA D'EQUIVALÈNCIES MONETÀRIES¹

De moneda barcelonesa a moneda mallorquina

1399: 100 lliures de Mallorca = 75 lliures de Barcelona²

1405: 1 lliura Mallorca = 15 sous de Barcelona de tern³

1434: 3 sous i 4 diners de Barcelona = 5 sous i 1 malla de moneda mallorquina (1 diner barcelonès = 1'5 diners i malla de Mallorca)⁴

De florins d'or d'Aragó a moneda mallorquina

1421: 1 florí = 15 sous⁵

1423: 300 florins d'or d'Aragó = 270 lliures de Mallorca (1 florí = 18 sous)⁶

1430: 100 florins = 75 lliures de Mallorca (1 florí = 15 sous)⁷

1434: 10 florins = 7 lliures i 10 sous de Mallorca (1 florí = 15 sous)⁸

1436-1442: 1 florí = 18 sous de Mallorca⁹

1443: 5 florins d'or = 4 lliures i 10 sous de Mallorca (1 florí = 18 sous)¹⁰

De moneda alfonsina a florins de Florència:

1368: 17 sous alfonsins = 1 florí de Florència¹¹

¹ Al llarg de la meua recerca, algunes fonts han brindat informació sobre equivalències monetàries no sempre fàcils de localitzar pels investigadors. M'han resultat de gran ajuda per a alguns apartats del meu treball i he considerat que podrien ser útils també per a altres investigadors. És així que, sense pretendre brindar un llistat exhaustiu, que no era el meu objectiu, he recollit aquí les pròpies troballes documentals, així com les referències bibliogràfiques que he fet servir per a alguns apartats de la tesi.

² M. Dolores López, «La financiación de las empresas corsarias catalano-aragonesas durante la baja edad media: los armamentos de naves mallorquinas», en *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban. VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals* (Palma: Estudis Baleàrics, 1990), 90, nota 42.

³ Ibidem.

⁴ ADM, MSL 353, 12r.

⁵ ARM, RP 3512, 112v.

⁶ ARM, RP 3515, 82v.

⁷ ARM, RP 3519, 77v.

⁸ ADM, MSL 353, 39r.

⁹ ARM, RP 3522, 84r.

¹⁰ ADM, MSL 324, 25v.

¹¹ ACA, Marcarum, reg. 2924, 16v-19r.

De ducats a moneda de Barcelona

1432: 1 ducat = 20 sous de Barcelona (= 1 lliura)¹²

1438: 160 ducats corrents de Nàpols = 136 lliures barcelonenses¹³

De ducats a florins d'or d'Aragó

1431: 400 ducats = 600 florins d'or d'Aragó¹⁴

De ducats venecians a moneda mallorquina

1436: 1 ducat venecià = 1 lliura, 7 sous¹⁵

De ducats a moneda mallorquina

1436: 1 ducat = 1 lliura, 10 sous mallorquins¹⁶

De dobles “ferres de bon or e de bon pes” a moneda mallorquina

1424: 46 dobles i 3 “tumens” = 55 lliures, 13 sous de menuts¹⁷

1436: 1 dobla = 1 lliura, 10 sous¹⁸

¹² Ibidem, 189v-190r.

¹³ AHCB, 1B X-9, 154r.

¹⁴ ACA, Marcarum, reg. 2925, 5r-6r.

¹⁵ ARM, RP 3520, 82r.

¹⁶ ARM, RP 3522, 83v.

¹⁷ ARM, AH 101, 110v.

¹⁸ ARM, RP 3520, 82r.

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

	Dia	Mes	Any	Qui paga el passatge	A qui li paga	Identificació	Color	Nom	Destí	Embarcació	Preu	Altra informació
RP 87												
73v	18	agost	1411	Joan de Bas, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Maomet Ganaf	Màlaga o Almeria (via València)	nau de Luco Longo, venecià		
79v	19	abril	1412	Joan de Bas, mercader de Mallorca	2 moros seus	moro	blanc	Mahomet Alatzarach ¹	Granada, via València			
								Ahamet Abentahu				
82v	3	setembre	1412	Joan de Bas, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Almeria, via València			
86r	31	març	1413	Pere de Pacs, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Cassim	Granada, via València			
RP 3829												
34r	28	abril	1413	Martí Piris, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Alamet	Bona	barca de Pere Cristòfol	1 lliura, 12 sous	
34r	28	abril	1413	Gabriel Benviure	1 captiva	mora	blanca	Axa	Alcoll	Ileny d'en Valladolid	16 sous	
34r	23	maig	1413	Pau Pardo	1 captiu	moro	blanc	Ahamet	Bugia	nau d'en Pere Roca	2 lliures, 8 sous	
					1 captiva	mora	blanca	Selma				
34r	2	juny	1413	Joan de Bas, mercader	1 moro	moro	blanc	Sayt	Màlaga	nau d'en Rodrigo Cossero, castellà	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

34r	16	juny	1413	Nicolau Humbert	1 captiu seu	moro	negre	Maçot	Eivissa	Ilaüt o rampí armat d'en Pedro	1 lliura, 12 sous	
34r	26	juny	1413	Alfonso Gomis, castellà	1 captiu seu	moro	negre	Barcha	Sevilla	nau de Joan Rodriguez	1 lliura, 12 sous	
34r	27	juny	1413	Antoni Castanyer, mercader	1 captiu	moro	blanc	Hamet	València	nau d'en Lleopart	1 lliura, 12 sous	
34r	8	juliol	1413	Bernat Pellicer, mercader	1 captiva	mora	negra	Axa	Barcelona	coca de Jaume Lladó	16 sous	
34r	26	juliol	1413	Joan Avinyó, mercader de Mallorca	2 moros	moro	blanc	Jaya	Eivissa	Galera d'en Murta	3 lliures, 4 sous	
								Muça				
34r	4	agost	1413	Joan Bertran, pellicer	1 captiu seu	moro	lor	E y a	Bona	nau de Filippo Strada	1 lliura, 12 sous	
34r	4	agost	1413	Bernat Portal, mercader	1 captiu	moro	blanc	Alí Luelli	Bona	nau de Filippo Strada	1 lliura, 12 sous	
34v	7	agost	1413	Ferrer Desprats	1 captiu seu	moro	blanc	Assen	Tunis	nau de Filippo Strada	1 lliura, 12 sous	
34v	7	agost	1413	Pau Pardo	2 captius seus	moro	blanc	Abrahim Abdurremen	Tunis	nau de Filippo Strada	3 lliures, 4 sous	
								Amet ben Sayt				
34v	7	agost	1413	Antoni de Quint, mercader	1 esclau seu	moro	blanc	Maçot	Bona	nau de Filippo Strada	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

34v	7	agost	1413	Vicenç Monfort, mercader de València	1 bord	moro	negre	Maymo	València	nau d'en Pere Gual	3 lliures, 4 sous	De 10 anys d'edat
					2 bordes		negra	Maymona				De 8 o 9 anys d'edat
								Maçota				De 8 o 9 anys d'edat
34v	23	agost	1413	Joan de Bas, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Abdalha	Almeria (per via de València)		1 lliura, 12 sous ²	
34v	25	agost	1413	Pau Pardo	1 mora	mora	negra	Jasmi	València	nau de n'Aras Bru	16 sous	
34v	28	setembre	1413	Guillem Levers, mercader	1 captiu seu	moro		Mahomet	Alcoll	nau de Joan Pérez d'Olivarri, castellà	1 lliura, 12 sous	Només té un ull
34v	28	setembre	1413	Manuel Martorell	1 captiu seu	moro	blanc	Mahomet ben Butarba	Alger	nau d'Antoni Garrofa	1 lliura, 12 sous	
34v	6	octubre	1413	Joan de Bas, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Alí Vassas (o Raças)	Màlaga	nau de Polo Italia, genovès	1 lliura, 12 sous ³	
34v	6	octubre	1413	Romeu Bricàs, mercader	1 captiu	moro	blanc	Cassem Arrundi	Alcúdia, terra de moros	nau de Gabriel Térmens	1 lliura, 12 sous	
34v	6	octubre	1413	Pere de Pacs, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Mafumet Alboxaxuri	Màlaga	nau de Polo Italia, genovès	1 lliura, 12 sous	
34v	14	octubre	1413	Mateu Moragues, paraire de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Alcúdia, terra de moros	nau de Gabriel Térmens	1 lliura, 12 sous	
35r	17	octubre	1413	Mateu Sanglada, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Alcúdia, terra de moros	nau o barca d'en Gabriel Térmens	1 lliura, 12 sous	
35r	19	octubre	1413	Pere Reial, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Lahatx	Alcúdia, terra de moros	nau de Gabriel Térmens	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

35r	21	novembre	1413	Nicolau Maltès	1 captiu seu	moro	lor	Magaluf Asmesi	Alcoll	nau de misser "Falipo Florent"	1 lliura, 12 sous	
35r	24	novembre	1413	Bartomeu Devesa	1 captiu seu	moro	blanc	Alí Alfaruhi	Alcoll	nau de misser "Falipo Florent"	1 lliura, 12 sous	
35r	2	desembre	1413	Agustí de Calví, de Còrsega	1 captiu seu	moro	blanc	Abdarehamen	Bugia	nau de Nicolau Robert, de Mallorca	1 lliura, 12 sous ⁴	
35r	5	desembre	1413	Joan Puig	1 captiu seu	moro	blanc	Maomet Benadderomen	Bugia	nau de Nicolau Robert, de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
35r	7	desembre	1413	Bernat Solà	1 esclau seu	moro		Ahamet	Tarragona	barca d'en Terrés	1 lliura, 12 sous	
35r	4	gener	1414	Esteve Bonasang, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Mahomet	Barcelona	nau d'en Doy	1 lliura, 12 sous	
35r	27	gener	1414	Esteve Bonasang, mercader	2 captius seus	moro	blanc	Muça	Tunis	nau d'en Bartomeu Rovira	3 lliures, 4 sous	
								Alí				
35r	1	febrer	1414	Lluís de Bellviure, mercader	11 captius seus	moro	blanc	Faraig	Tunis	nau de Lluís Lavia, genovès	17 lliures, 10 sous	
								Maomet				
								Buquer				
								Aamet				
								Abdurament				
								Alí				
						turc		Alí				
								Sibal				
								Abduraament				

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

								Turchelescha				
								Aamet Massat				
35v	15	febrer	1414	Berenguer Castellar, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Assen	Tunis	nau de Bartomeu Rovira	1 lliura, 12 sous	
35v				Bartomeu Fuster, ciutadà (per mà de Ferrer Desprats)	1 captiu seu (no sabem de quin dels dos)	moro	blanc	Mafomet	Tunis	nau de Bartomeu Rovira	1 lliura, 12 sous	
35v	15	febrer	1414	Pere Vilar de Felanitx	1 captiu seu	moro	blanc	Cassim	Bugia	nau d'en Garrofa	1 lliura, 12 sous	
35v	22	març	1414	Llàtzer Ramon, mercader francès	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Tunis	barca d'en Pere Vidal, castellà	1 lliura, 12 sous ⁵	
35v	23	març	1414	Joan Torelló, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Esmet	Alcoll	nau de Francesc Anglada	1 lliura, 12 sous	
35v	20	abril	1414	Nicolau de Magadins, mercader	1 borda	mora	negra	Sayda	València	llaüt d'en Perpinyà	16 sous	
RP 88												
34r	8	abril	1416	Joan Julià, tintorer de Mallorca	1 moro	moro	blanc	Cassim	València	barca d'en Darder ⁶		
42r	22	setembre	1416	Jaume Ballaró, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Said	València			
50r	4	març	1417	Antoni Cirera, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Said	Granada			
RP 3830												

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

22r	19	gener	1418	Pere Borrassà, ciutadà	1 captiu	moro	blanc	Abdaremen	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22r	20	gener	1418	Joan Tudela	1 captiu	moro		Mahumet	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22r	20	gener	1418	Ferrer de Comilles	1 captiu	moro	blanc	Abrafim	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22r	26	gener	1418	Nicolau Mercer	1 captiu	moro		Abraham	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22r				Joan Perera, prevere	1 captiu	moro		Hissa Tribollaci	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22r				Gabriel Benviure, mercader	14 moros (15 total)	moro	13 blancs	Sulaymen	Tunis	nau de Bernat Bru	23 lliures, 4 sous ⁷	
								Jacob				
								Abduramen				
								Mahamet				
								Hament				
								Abdullazis				
								Cassim				
								Alí				
								Sayt				
								Hamar				
								Alí				
								Alcayx				
								Sayt				
							1 llor	Faraig				
					1 mora			Mahazoda				
22r				Lluís Lledó, mercader	1 moro	moro	blanc	Mahament	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22v	26	gener	1418	Gabriel Benviure, mercader	1 captiu	moro		Circeri	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

22v	26	gener	1418	Pere Guanyador, mercader	1 esclava	mora	llora	Mona	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
					1 fill bord de l'esclava		blanc	Abraham				De 3 anys d'edat
22v				Arnau Colomer, mercader	1 captiu	moro		Layxa Bonvuniç	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22v	28	gener	1418	Pere Borrassà, ciutadà	1 captiu	moro	llor	Califfa	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22v	28	gener	1418	Lluís de Bellviure	1 captiva	mora		Axa	Tunis	nau de Bernat Bru	16 sous	
22v	28	gener	1418	Antoni Massanet, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Atzaturi	Tunis	nau de Bernat Bru	1 lliura, 12 sous	
22v	3	març	1418	Guillem Deslaners	1 mora	mora	blanca	Axa Setalquel	Tedelis per via d'Alger	nau d'Antoni Soler	16 sous	
22v	9	març	1418	Gabriel Montfalcó, mercader de València	1 captiu seu	moro	blanc	Mahament	València	nau d'en Janer	1 lliura, 12 sous ⁸	
22v	14	març	1418	Berenguer Castellar, mercader de Mallorca	1 (moro) captiu seu	moro	blanc	Anduyx de Gibraltar	Màlaga o Gibraltar via València	barca d'en Mora	1 lliura, 12 sous ⁹	
23r	2	abril	1418	Martí Sancho, tauler de Mallorca	1 captiu (seu)	moro	blanc	Maliahament ben Lahia	València	nau de Joan Serreasto, genovès	1 lliura, 12 sous ¹⁰	
23r	26	abril	1418	Joan Perera, prevere	1 captiu	moro	lor	Hamer	Màlaga	una nau de genovesos	1 lliura, 12 sous	
23r	14	maig	1418	Joan Arabí	1 captiu seu	moro	lor	Lahia	Eivissa	nau d'Alfonso Castella	1 lliura, 12 sous	
23r	1	juliol	1418	Gispert Maçana, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Hament	Honein	nau de Gabriel Oliver	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

RP 88												
69r	1	setembre	1418	Antoni Soldevila, mercader i ciutadà de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	València	coca d'en Bernat Vilagut		D'entre 45 i 60 anys d'edat ¹¹
RP 3831												
23r	15	agost	1420	Domingo d'Aragó de València	1 captiu	moro	negre	Maçot	València	coca d'en García Caravaca	1 lliura, 12 sous ¹²	
23r	21	agost	1420	Martí Piris, mercader	1 captiu	moro		Alí	Barcelona	barca d'en Gironella	1 lliura, 12 sous	És baix d'estatura
23r	6	setembre	1420	Bartomeu Fuster, ciutadà de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Maudill	València	nau d'Antoni Soler	1 lliura, 12 sous	
23r	6	setembre	1420	Gabriel Vidal, mercader	1 captiu	moro	blanc	Maçot	Barcelona	Ilaüt d'en Felip Berga	1 lliura, 12 sous	
23r	14	setembre	1420	Jordi de Mora	1 captiu	moro	lor	Magaluf	Tunis	nau d'en Saurí	1 lliura, 12 sous	
23r	16	setembre	1420	Antoni Bruy, convers	1 captiu seu	moro	lor	Alí	Tunis	nau d'en Saurí	1 lliura, 12 sous	
23r	16	setembre	1420	Bartomeu de Requesens, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro turc		Aamse	Tunis	nau d'en Saurí	1 lliura, 12 sous	
23r	16	setembre	1420	Joan Teriola, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Mafumet	Tunis	nau de Berenguer Saurí	1 lliura, 12 sous	
23r	19	setembre	1420	Faraig de Fonan, moro palier d'Aragó, del lloc de Borja	ell				Tedelis	coca d'en Pere Marata	4 lliures	
					el seu nebot			Jusse Foran				

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

					la mare de Faraig			Daybatin				
23v	19	octubre	1420	Francesc Bellviure	1 captiu seu	moro	blanc	Musse ben Atgenbar	Bugia	nau de Nicolau Oliver	1 lliura, 12 sous	
23v	22	octubre	1420	Francesc i Tomàs Pardo, mercaders de Mallorca	1 captiu seu (d'ells dos)	moro	blanc	Admet	Bugia	nau de Nicolau Oliver	1 lliura, 12 sous	
23v	14	novembre	1420	Bartomeu de Requesens, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Orà	nau de Joan Ferrer de Menorca	1 lliura, 12 sous	
23v	15	març	1421	Francesc Despuig i Martí Piris, mercaders de Mallorca	1 captiu	turc	blanc	Magubell	Barcelona	barca d'Antoni Llaurador de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
23v	15	març	1421	Miquel Devoto, convers	1 captiu seu	moro	blanc	Amet ben Cotenter	Alger	nau de Bartomeu Rovira	1 lliura, 12 sous	
23v	27	març	1421	Lluís Savila, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Faraig	Honein	nau de Jaume Pasqual	1 lliura, 12 sous	
23v	7	abril	1421	Antoni Martí, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alçaig Algeziri	Sersell	nau de Joan Bru, patronejada per Nicolau Miró	1 lliura, 12 sous	
RP 3832												
21r	5	setembre	1421	Pere Burgués, paraire	3 captius	moro	blanc	Alí	Tunis	nau de Jaume Pasqual	4 lliures, 16 sous	
								Mathomet				
								Abdalla				

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

21r	9	setembre	1421	Jordi Miró	1 captiu	moro		Abraffim			1 lliura, 12 sous	
21r	27	setembre	1421	Francesc Pardo	1 captiu	moro	blanc	Alí ben Maçot	Orà	nau de Francesc Puig	1 lliura, 12 sous	
21r				Lluís Savila, mercader	1 captiu	moro	blanc	Ider	Tunis	nau de Jaume Pasqual	1 lliura, 12 sous	
21r	8	octubre	1421	Francesc Carbonell	1 captiu seu	turc		Ismael	Tunis	nau de Jaume Pasqual	1 lliura, 12 sous ¹³	
21r	15	octubre	1421	Joan Colomer, prevere	1 captiu	moro	lor	Alí	València	coca de Joan Mora	1 lliura, 12 sous	
21r	19	novembre	1421	Alí i Amet, moros francs	ells dos				Bana	coca de Guillem Riera i d'en Paulega	6 lliures, 8 sous	
21v	18	febrer	1422	Joan de Sales, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Abraham	Alcoll	la seva nau	1 lliura, 12 sous	
21v	3	març	1422	Gabriel Benviure	1 captiu	moro	blanc	Cassim	Tunis	nau de Pere Fàbregues	1 lliura, 12 sous	
21v	3	març	1422	Bernat Bru	1 captiu seu		lor	Alí	Tunis	nau de Pere Fàbregues	1 lliura, 12 sous	
21v				Gregori Muntalla	1 captiu seu	moro	blanc	Hanmet	Tunis	nau de Pere Fàbregues	1 lliura, 12 sous	
21v	4	març	1422	Antoni Castanyer, mercader	1 captiu	moro	blanc	Abraffim	Barcelona	nau d'en Moncofa	1 lliura, 12 sous	
21v	6	abril	1422	Jaume Ros, mercader de València	1 captiu	moro	blanc	Jusseff	Barcelona	barca d'Esteve Blasco	1 lliura, 12 sous	
21v	7	abril	1422	Ramon Puig, mestre en medicina	1 captiu	moro	blanc	Maffumet	València	barca d'en Sòller	1 lliura, 12 sous	
21v	8	abril	1422	Pasqual Malferit, mercader	1 captiu	moro	blanc	Assen	Honein	nau de Jaume Pasqual	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

RP 3833												
30r	27	maig	1424	Gabriel Cabanelles	2 captius (3 total)	moro		Abraffim	Tunis	nau d'Andreu Massa	4 lliures	
								Hamet				
					1 mora	mora		Fàtima				
30r	18	juliol	1424	Jaume Rosselló, notari	1 captiu seu	moro	blanc	Maymo	Bugia	nau de Francesc Anglada	1 lliura, 12 sous	
30r	18	juliol	1424	Joan Mora, mariner	1 captiu seu	moro	lor	Maamet	Bugia	nau de Francesc Anglada	1 lliura, 12 sous	
30r	25	agost	1424	Gabriel Castanyer, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Hieya	Alger	nau de Jaume Pasqual	1 lliura, 12 sous	
30r	17	novembre	1424	Asbert Maymo, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Jusçef	Tunis	galera de València	1 lliura, 12 sous	
30r	18	novembre	1424	Gabriel Benviure, mercader	6 captius (8 total)	moro		Julul	Tunis	galera de València de mercaderia, de la qual és patró Tristany Joan	11 lliures, 4 sous ¹⁴	
								Ahamet Bon				
								Alí				
								Mafomet				
								Alí Bon				
								Mahamet turc				
					1 captiva	mora		Fàtima				
					fillet de la captiva			Abdalha				De 2 anys d'edat
30r	18	novembre	1424	Joan Andreu, blanquer	1 captiu	moro	blanc	Maffumet	Tunis o Bona	galera de València	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

30r	20	novembre	1424	Gabriel Benviure, mercader	1 captiu	moro	blanc	Massot d'Alger	Tunis	galera de València (de Tristany Joan)	1 lliura, 12 sous	
30v	22	novembre	1424	Guillem Bramona, menor de dies	1 moro	moro	blanc	Hamze	Tunis	galera de València	1 lliura, 12 sous	
30v	19	desembre	1424	Jaume Rosselló, notari	1 moro	moro	blanc	Mafomet	Bugia	nau d'Esteve Leopart de València	1 lliura, 12 sous	
30v	3	gener	1425	Francesc Pardo, mercader de Mallorca	1 moro	moro	blanc	Mafomet ben Raho	Alcúdia, terra de moros	nau de Joan de Sales	1 lliura, 12 sous	
30v	4	gener	1425	Asbert Maimó, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Mussa	Alcúdia, terra de moros	nau de Joan de Sales	1 lliura, 12 sous	
30v	5	gener	1425	Antoni Massanet i Nicolau Destams, mercaders de Mallorca	1 moro	moro	blanc	Abrahim	Alcúdia, terra de moros	nau de Joan de Sales	1 lliura, 12 sous	
30v	13	gener	1425	Joan Deslledó	1 captiu seu	moro	blanc	Juceff	Alcúdia, terra de moros	nau de Joan de Sales	1 lliura, 12 sous	
30v	16	gener	1425	Simó Puig, mercader	2 captius	moro	blanc	Yafia	Alcúdia, terra de moros	nau de Joan de Sales	3 lliures, 4 sous	
								Salumen				
30v	16	gener	1425	Yaheya Albiari, mora franca	ella	mora	blanca		Alcúdia, terra de moros	nau de Joan de Sales	1 lliura, 12 sous	
30v	6	febrer	1425	Olf de Pròixida, governador	1 moro seu	moro		Alí	Honein	nau de Joan de Sales	deven l'eixida ¹⁵	
30v	26	març	1425	Guillem "Monsre"	1 captiu	moro	lor	Addezelis	Càller	nau de Gabriel Desprats	1 lliura, 12 sous	
30v	13	abril	1425	Abbu, moro	ell				Tenes	barca de Miquel Oller	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

31r	23	novembre	1424	Lorenzo Hianyes, portuguès, patró de balener armat	19 esclaus i 1 esclava	moro					31 lliures, 4 sous ¹⁶	
RP 89												
64v	12	maig	1425	Pere Ferragut, mariner de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Massot	Granada, via València ¹⁷			
RP 3834												
28r	27	juny	1426	Joan de Sales, mercader de Mallorca, procurador del general de Barcelona	5 esclaus	moro			(Barcelona?)		8 lliures ¹⁸	
28r	4	setembre	1426	Joan d'Estol, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Cassim Beaunin	Barcelona	barca d'en Gironella de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
28r	27	setembre	1426	Domingo d'Aragó, de València	1 captiu seu	moro	lor	Jahifée	València	barca d'en Bartomeu Font	1 lliura, 12 sous	De 40 anys, més o menys d'edat
28r	29	març	1427	Felip Bricàs, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Orà	galera de Joan d'Íxer	1 lliura, 12 sous	De 40 anys, més o menys d'edat
RP 3853 (SIC)												
36r	24	maig	1435	Gabriel Benviure, mercader de Mallorca	8 captius (11 en total)	moro	blanc	Abdalla Feti	Tunis	nau de Bernat Fuster de Mallorca	15 lliures, 4 sous	
							blanc	Abdulasis "Carcani" (dels Quèrquens)				
							lor	Abdalla "Querqueni" (dels Quèrquens)				

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

							blanc	Juceff "Querqueni" (dels Quèrquens)				
							blanc	Alí Xofi Boni				
							blanc	Ceep "Querqueni" (dels Quèrquens)				
							blanc	Maomet Tadeliti				
							blanc	Alí Bugenhi (de Bugia?)				
					2 mores	mora		Maymona "Carnania" (dels Quèrquens)				
								Axa "Carquenia" (dels Quèrquens)				
					1 fill d'una mora			Alí				De 9 mesos d'edat
36r	12	setembre	1435	Francesc Lossano, mercader de Mallorca	2 captius	moro	blanc	Danet	Alger	nau de Bernat Fuster de Mallorca	3 lliures, 4 sous	
								Sayt				
36r	13	setembre	1435	Jaume Pasqual, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Alí	Alger	nau de Bernat Fuster de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
36r	19	setembre	1435	Gabriel Benviure, mercader de Mallorca	1 moro	moro	lor	Sayet	Alger	nau de Bernat Fuster de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
36r	11	gener	1436	Bartomeu Mir, sastre de Mallorca	1 captiu	moro		Salema	Bugia	nau de Bartomeu Rossinyol de Mallorca	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

36r	30	gener	1436	Antoni Mercer, espardenyer de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Maamet	València	barca o coca d'en Bosch de Catalunya	1 lliura, 12 sous	
36r	21	març	1436	Juceff, moro	ell				Almuñécar	nau de Joan de Sales	1 lliura, 12 sous	
36r	30	març	1436	Antoni Mercer, esparter	1 captiu	moro		Nattama	València (ciutat o regne)	coca d'Antoni Ferrer	1 lliura, 12 sous	
36r	28	abril	1436	Julià Vidal, mercader	1 captiu	moro	blanc	Fetes	Alger	nau de Nicolau Esteve	1 lliura, 12 sous	
RP 3854												
26r	14	juliol	1436	Joan Pardo, corredor de Llevant	1 captiu seu	moro	blanc	Aamet	Alcúdia, terra de moros	nau de Bartomeu Rossinyol	1 lliura, 12 sous	
26r	24	juliol	1436	Lluís Bellviure, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Abdellis	Alcoll o Bona	galera de Pau Sureda de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
26r	2	agost	1436	Julià Vidal, mercader de Mallorca	2 captius	moro	blanc	Maamet	Alger	nau de Joan Ferrer	3 lliures, 4 sous	
								Maamet				
26r	9	agost	1436	Joan Pardo, corredor de Llevant	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Tunis	galiota d'Antoni Nacra i Gregori Escarp, paraïres de Mallorca	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

26r				Julià Vidal, mercader de Mallorca	4 captius seus	moro	blanc	Sayhet	Tunis	galiota que patronegen n'Antoni Acra i Gregori Escarp	6 lliures, 8 sous	
								Sayht				
								Abraffim				
							lor	Abdalla				
26r	10	octubre	1436	Francesc Torelló, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	lor	Cassim Axinabili, de Bugia	Bugia	nau de Joan Arquer de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
26r	11	octubre	1436	Francesc Descors, mercader de Mallorca	2 captius seus	moro	blanc	Aix Balaix	Bugia	nau de Joan Arquer de Mallorca	3 lliures, 4 sous	
								Abalca Xim				
26r	17	octubre	1436	Gispert Massana, corredor d'orella	1 esclava seva	mora	lora	Fatima	Bugia	nau de Joan Arquer de Mallorca	16 sous	
26r	28	novembre	1436	Tomàs Pardo, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Llant Oli	Tunis	nau de Guillem Canyelles, habitant de Castell de Càller	1 lliura, 12 sous ¹⁹	
26r	21	febrer	1437	Ramon Satorre, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Abdafar Ramen	Tunis	galera de Pau Sureda de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
26r	21	febrer	1437	Gil Descallar, mercader convers de Mallorca	1 captiu seu	moro	"Nareyn"	Cassim	Tunis	galera de Pau Sureda de Mallorca	1 lliura, 12 sous	De 80 anys més o menys d'edat
26v	3	abril	1437	Gabriel Benviure, mercader de Mallorca	11 captius (13 total)	moro	blanc	Atsus	Tunis	galera de Llätzer de Lloscos, procurador	19 lliures, 4 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

										reial de Mallorca		
								Aarrar				
								Solemen				
								Abdalla				
								Aalí				
								Aalí				
								Mohumeti				
								Mahumet				
								Sayit				
								Boni				
								Alfaix				
					2 mores			Fatima				
								Salema				
26v	13	abril	1437	Huguet Febrer, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Tunis	galera de Pau Sureda de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
26v	15	abril	1437	Julià Vidal, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Abdalla	Alger	nau de Joan Arquer de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
26v	15	abril	1437	Gil Descallar, mercader convers de Mallorca	1 captiu seu	turc	blanc	Sayt	Tunis	galera de Pau Sureda de Mallorca	1 lliura, 4 sous ²⁰	
RP 3855	sense dades											
RP 3856	sense dades											
RP 3857												

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

27r	31	maig	1438	Bartomeu Rotlan, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	lor	Seyt	Alcoll	galiota armada d'Antoni Gil de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
27r	3	juny	1438	Pere Morey de Manacor	1 captiu seu	turc	blanc	Maffumet	Tunis	galiota armada d'Antoni Gil de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
27r	4	juny	1438	Lluís Benviure, mercader de Mallorca	4 captius	moro	blanc	Abrafim	Tunis	galiota armada d'Antoni Gil de Barcelona	6 lliures, 8 sous	
								Mafomet				
								Mussa				
								Admet				
27r	26	agost	1438	Joan Pardo i Rossell de Bellpuig	1 moro	moro	blanc	Juceff	Bugia	balener d'en Pere Alís	1 lliura, 12 sous	
27r	29	octubre	1438	Joan Bartomeu, mercader de Mallorca i "sos companyons"	1 captiu	moro	lor	Mahamet Alfomer (de Bugia)	Bugia	balener d'en Pere Alís	1 lliura, 12 sous	
27r				Jaume Pasqual , mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Amet ben Abraham	Bugia	balener d'en Pere Alís	1 lliura, 12 sous	
27r	1	novembre	1438	Joan Bartomeu, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Mansor Xeruff	Bugia	galera patronejada per Jordi de Pacs, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
27r	11	febrer	1439	Miquel Gual, convers, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Aipayet (de Bugia)	Bugia	Barca d'en Mateu Vidal	1 lliura, 12 sous	
27r	12	febrer	1439	Francesc de Cors, ciudadà	2 captius seus	moro	blanc	Albiat	Bugia	Barca d'en Mateu Vidal	3 lliures, 4 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

								Vizeni				
27r	13	febrer	1439	Joaneta, muller d'en Guillem Marcús, sabater de Mallorca i Antònia Mates, mare seva	1 captiu d'elles	moro	lor	Callon	Bugia	Barca d'en Mateu Vidal	1 lliura, 12 sous	
RP 90												
97r	2	novembre	1440	Francesc de Ros, ciutadà de Mallorca	3 captius seus	moro	blanc	Nassor Alla	Granada via València			
								Zient (fill de Nassor)				
								Aamet Algumeri				
97r	2	novembre	1440	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Meatiri	Granada via València			
128v	2	octubre	1440	Pau Pardo, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	València			
RP 3859												
24r	18	maig	1442	Gabriel Bellviure, mercader de Mallorca	1 mora amb dos fills (3)	moros	lors	Mabuba	Alger	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	2 lliures, 8 sous	
								Amet				
								Alí (5 anys)				
24r	7	juliol	1442	Rafel Carbonell, peller	1 esclava seva	moro	negra	Axa	València	barca d'Esteve Gili de València	16 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

24r	19	setembre	1442	Francesc Descors, ciutadà de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Sayt ben Sien	Bugia	galiota d'Antoni Puigdorfila, donzell de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24r	20	setembre	1442	Bernat Nivorra, manescal de Manacor	1 captiu	moro		Mafumet	Bugia	galiota d'Antoni Puigdorfila, donzell de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24r	21	setembre	1442	Gabriel Sunyer, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Bugia	galiota d'Antoni Puigdorfila, donzell de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24r	12	octubre	1442	Antoni Salt, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Amet ben Materani	Bugia	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24r	15	octubre	1442	Joan Rossell, mercader	1 captiu seu	moro	blanc	Alí Alaxandri	Bugia	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24r	15	octubre	1442	Ponç Berard	1 captiu seu	moro		Alí	Bugia	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24r	15	octubre	1442	Bartomeu Saura, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Salema	Bugia	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24v	19	novembre	1442	Daniel Valleriola	1 captiu	moro		Alí	Orà	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
24v	19	novembre	1442	Joan Pardo, corredor de llevant	1 esclava i un bordet	moro		Malucha	Orà	galera de Pau Sureda, cavaller de Mallorca	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

								Amet (3 anys i mig)				
24v	1	desembre	1442	Pau Pardo, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Miquiner	Tunis	galera d'Eloi Oms de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
24v	1	desembre	1442	Pere Donadeu, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Crel	Alcoll	galiota de Joan Bertran de Mallorca	1 lliura, 12 sous ²¹	
24v	3	desembre	1442	Joan Bartomeu, mercader	1 captiu	moro	blanc	Mahomet Xical	Bugia	galera d'Eloi Oms de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
24v	4	desembre	1442	Joan Company, sastre de Mallorca i Gabriel Llinars de Mallorca	4 captius	moro	blanc	Abdela	Tunis	galera d'Eloi Oms de Barcelona	6 lliures, 8 sous	
								Amet				
								Maffumet				
								Alí				
24v	4	desembre	1442	Joan Company, sastre de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Amor Berzenti	"terra de moros"	galera d'Eloi Oms de Barcelona	1 lliura, 12 sous ²²	
24v	4	desembre	1442	Bartomeu Ferrer, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Maffumet	Tunis	galera d'Eloi Oms de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
24v	6	desembre	1442	Lluís Salmons, patró de nau de Barcelona	1 captiu	moro	blanc	Maffumet Abgatzell	Orà	la seva nau	1 lliura, 12 sous	
25r	15	abril	1443	Jordi Ca, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Cassim Bischarii	Orà	galera de Tomàs Tomàs de Mallorca	1 lliura, 12 sous ²³	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

25r	16	abril	1443	Bartomeu Saura, mercader de Mallorca	1 esclava seva	moro	blanca	Salema	Orà	galera de Tomàs Tomàs de Mallorca	16 sous	
25r	20	abril	1443	Antoni Vallori	1 captiu	moro	blanc	Ussa Benissa	Alcúdia, terra de moros	galera de Gilabert de Lupià	1 lliura, 12 sous	
RP 90												
133r	26	maig	1444	Miquel Massip, capeller o capellar de Mallorca	2 captius seus	moro	blanc	Mahamet	València (per passatge)			
								Hamar				
168v	27	gener	1451	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 mora			Calu	Almeria (via València)	galera de l'honorable Joan Descatllar		Natural de Màlaga
					4 captius	moro	blanc	Aissa				Natural d'Almeria
								Alí				
								Alí Filleli				
								Samedí				
RP 3860												
37r	16	maig	1449	Nicolau Valldaura, mercader de Mallorca	1 moro	moro	lor	Ayet Ombesa	Alger	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	De 75 anys més o menys d'edat
					1 mora	moro		Alia				De 75 anys més o menys d'edat
37r	6	octubre	1449	Baptista Merta, ciutadà de Mallorca	1 captiu	moro		Axet Broto	Bugia	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

37r	10	gener	1450	Ramon Guillem, mercader	1 captiu	moro		Alí	Orà	galera d'en Joan Descatllar	16 sous	De 70 anys d'edat
37r	10	gener	1450	Antoni Castell, cavaller de Mallorca	1 captiu		blanc	Alí	Tenes	nau de Rodrigo de Sant Martí de Mallorca	1 lliura, 12 sous	De 70 anys d'edat
					1 captiva	moro		Fàtima				De 70 anys d'edat
37r	28	febrer	1450	Nicolau Valldaura, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Cassim	Bugia	galera de Bernat de Pacs	16 sous	De 70 anys d'edat
RP 3861												
26r	18	maig	1444	Blai de Juny, ciutadà de Mallorca	1 mora	moro		Nuna d'Atzeu	Orà	galera de Pau Sureda	1 lliura, 12 sous	
					1 bord, fill seu	moro		Alí				De 5 o 6 anys d'edat ²⁴
26r	27	juny	1444	Joan Massana, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Bugia	nau de Ferrando de la Quadra, biscaí	1 lliura, 12 sous	Natural de Djerba ²⁵
26r	27	juny	1444	Amet Ynuis, moro de la ciutat de València, menor de dies					Bugia	nau de Ferrando de la Quadra, biscaí	1 lliura, 12 sous	
26r	28	juny	1444	Daniel Ca, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Alí	Bugia	nau de Ferrando de la Quadra, biscaí	1 lliura, 12 sous	Natural de Bugia
26r	28	juny	1444	Daniel Pardo, mercader de Mallorca	1 moro	moro		Magaluff	Bugia	nau de Ferrando de la Quadra, biscaí	1 lliura, 12 sous	
26r	28	juny	1444	Joan Alomar, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Otumen	Bugia	nau de Ferrando de la Quadra, biscaí	1 lliura, 12 sous	De 80 anys d'edat

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

26r	7	juliol	1444	Bartomeu Saura, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Abderremen	Honein	galera de Gilabert de Llupià	1 lliura, 12 sous	Natural de Tremissèn
26r	27	agost	1444	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 captiu (seu)	moro	blanc	Sayt	València (per passatge)	bergantí d'en Fabregat	1 lliura, 12 sous	Natural de Granada ²⁶
26r	5	setembre	1444	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	3 captius	moro		Alí	Bugia	nau de Marco Polo	4 lliures	
								Sayt				
								Fàtima				
26v	7	setembre	1444	Llorenç Janer, mercader	2 captius	moro turcs		Yaet	Bugia	nau de Marco Polo	3 lliures, 4 sous	
								Abrafim				
26v	7	setembre	1444	Gabriel Pardo, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Sayt	Orà	sagetia d'Antoni Gilet de Barcelona	1 lliura, 12 sous	
26v	15	setembre	1444	Bartomeu Saura, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Syaya	València	bergantí que patroneja Bernat Pons	1 lliura, 12 sous	Natural de Màlaga
26v	21	novembre	1444	Arnau Riera, peller de Mallorca	1 captiu seu	moro		Sayt	Tenes	galera de Pau Sureda	1 lliura, 12 sous	Natural de Tenes
26v	7	gener	1445	Joan Massane, mercader convers de Mallorca	1 captiu seu	moro		Amet	Alger	nau d'Arnau March	1 lliura, 12 sous	Natural d'Alger
26v	8	gener	1445	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Amet	Alger	nau d'Arnau March	1 lliura, 12 sous	Natural d'Alger
26v	25	febrer	1445	Jaume Sabater, mercader de Mallorca (honorable)	1 captiu seu	moro		Maffumet	València (per passatge)	llaüt d'en Baldoví	1 lliura, 12 sous	Natural d'Espanya ²⁷

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

26v	1	març	1445	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro	blanc	Mahomet Zigiri	Alger	nau d'Arnau March	1 lliura, 12 sous	Natural d'Alger
26v	27	abril	1445	Aset de Lana, moro de la ciutat de València					València	Ilaüt d'en (en blanc)	1 lliura, 12 sous	
RP 3862												
40r	12	juny	1447	Rafel d'Aulesa, jurista de Mallorca	1 captiu seu	moro		Amet	Alger	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
40r	14	juny	1447	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 captiu (2 en total)	moro		Sehem	Alger	nau de Francesc Bellviure	3 lliures, 4 sous	
					1 mora	moro		Azisa				
RP 3863												
26r	31	maig	1448	Alí moro, que fou captiu de Martí Sureda, d'Inca					Tunis	nau Doria de genovesos	1 lliura, 12 sous	
26r	1	juny	1448	Exa, mora					Tunis	nau de n'Esteve Doria, genovès	1 lliura, 12 sous	
26r	4	juny	1448	Mahomet, moro que fou captiu de Jordi Brondo					Tunis	nau de n'Esteve Doria, genovès	1 lliura, 12 sous	
26r	6	juny	1448	Amer, moro de Tremissèn de fou captiu de Nicolau Mercè					Tunis	nau de n'Esteve Doria, genovès	1 lliura, 12 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

26r	10	juny	1448	Lluís de Bellviure	2 captius	moro	blanc	Amar	Tunis	nau de n'Esteve Doria, genovès	2 lliures, 8 sous	Natural de Djerba i té més de 70 anys ²⁸
								Bugers				Natural de Fes
26r	13	juny	1448	Bernat Verdera	1 captiu	moro	lor	Feraig	Tunis	nau de n'Esteve Doria, genovès	16 sous	De 70 anys d'edat
26r	14	juny	1448	Francesc Abelló, de Barcelona	1 moro	moro	blanc	Cassim	Barcelona	nau d'en Salvador de Barcelona	1 lliura, 12 sous ²⁹	
26r	14	juny	1448	Francesquina, muller de Jaume de Pacs, ciutadà de Mallorca, difunt	1 captiu	moro	blanc	Amet	Tunis	nau de n'Esteve Doria, genovès	1 lliura, 12 sous	
26v	2	octubre	1448	Lluís de Bellviure, mercader de Mallorca	2 captius	moro			Barbaria	nau d'en Gentil, genovès	2 lliures, 8 sous	De 80 anys d'edat
												És jove
26v	2	octubre	1448	Ramon Guillem, mercader de Mallorca	1 captiu	moro			Barbaria	nau d'en Gentil, genovès	16 sous	De 85 anys d'edat
26v	2	octubre	1448	Daniel Pinya	1 captiva	moro			Barbaria	nau d'en Gentil, genovès	1 lliura, 12 sous	
					una soleta							De 2 anys d'edat
26v	9	desembre	1448	Pasqual Cama, ciutadà de Mallorca	1 captiu	moro		Alí, alias Baquida	Alger	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	16 sous	De 70 anys d'edat

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

26v	16	desembre	1448	Ferrer Miró, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Amet	Alger	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	32 sous	De 50 anys d'edat
26v	13	gener	1449	Nicolau Valldaura, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Asmet	Alger	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
26v	8	abril	1449	Joan Pont, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Mafumet Ben Sala	Bugia	galera de mossèn Tomàs Tomàs, cavaller	1 lliura, 12 sous	
RP 3864												
34r	13	juny	1450	Joan Ramon	1 captiu	moro	blanc	Alí	Bugia	galera de Joan Descatllar	1 lliura, 12 sous	
34r	14	juny	1450	Berenguer Sunyer, paraire de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Alí	Bugia	galera de Joan Descatllar	1 lliura, 12 sous	És orb
34r	28	octubre	1450	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	2 captius	moro		Maadmet ben Caluix	Sersell	naveta de n'Arrufat, de Mallorca	1 lliura, 12 sous	De 70 anys d'edat
								Maadmet Benissa				De 70 anys d'edat
34r	17	febrer	1451	Arnau Mestre, mercader de Mallorca	2 captius	moro		Gibeli	Tunis	nau d'en Gentil, Genovès	1 lliura, 12 sous	De 80 anys d'edat
								Benisse				De 70 anys d'edat
34r	12	abril	1451	Nicolau Humbert, mercader de Mallorca	3 captius	moro		Abdela	Bugia	balener que era d'en Martí Gual i patroneja en Carbó	4 lliures, 16 sous	

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

								Sezt				
								Musa				
RP 3865												
31r	3	agost	1451	Joan Descatllar, menor de dies	2 captius	moro		Sazet	Barbaria	nau d'en Lluís Bellviure	1 lliura, 12 sous	De 70 anys d'edat
								Alí				De 65 anys d'edat
31r	3	agost	1451	Martí Gual, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Admet Guineu	Bona	nau d'en Lluís Bellviure	1 lliura, 12 sous	De 30 anys més o menys d'edat
31r	6	agost	1451	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	22 captius	moro			Barbaria	la seva nau	23 lliures, 4 sous ³⁰	
					(+4 moros que havien pagat ja anteriorment el dret)							
31r	6	agost	1451	Martí Gual, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Alí Bulsayt	Bona	nau d'en Lluís Bellviure	1 lliura, 12 sous	De 35 anys més o menys d'edat
31r	7	agost	1451	Bernat Soler, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Abrahim	Barbaria	nau d'en Lluís Bellviure	1 lliura, 12 sous	
31r	2	desembre	1451	Nicolau Humbert, mercader de Mallorca	2 captius	moro		Machaluch	Alger	nau que patroneja en Guillem Albanell, mercader de Mallorca	2 lliures, 8 sous	De 80 anys d'edat
								Mussa				

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

31r	26	gener	1452	Nicolau Humbert, mercader de Mallorca	3 captius	moro		Alí Benabdella de Trabi	Barbaria	nau de l'abat (?)	4 lliures	Natural de "Trabi", de 65 anys d'edat
								Issa Abdecalim Bendent				
								Maffumet ben Axe				
31v	28	gener	1452	Joan Rossell, mercader de Mallorca	1 esclava	moro		Selma	Barbaria	galera de don Joan de Corella, de València	16 sous	De 28 anys d'edat
31v	8	març	1452	Nicolau Humbert, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Mafumet	Bugia	nau de Joan Llorenç	1 lliura, 12 sous	
RP 3866												
23r	5	juny	1453	Bartomeu Requesens, peraire de Mallorca	1 captiu	rus		Alí	Rodes	galera de Joan Bertran, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
23r	9	juny	1453	Pere Gil, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Amet	Alexandria, terra de moros	galera de Joan Bertran, mercader de Mallorca	16 sous	De 80 anys d'edat
23r	9	juny	1453	Lluís Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Alí Standarani	Alexandria, terra de moros	galera de Joan Bertran, mercader de Mallorca	16 sous	De 80 anys passats d'edat

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

23r	18	agost	1453	Lluís Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Alí de Magarao	Barbaria	balener de Francesc Bellviure	16 sous	De 65 anys d'edat
RP 3867												
31r	19	febrer	1455	Lluís Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca	1 moro	moro			Alger	la seva nau	16 sous	De 70 anys d'edat
31r	8	març	1455	Arnau Garret, mercader de Mallorca	1 moro	moro	blanc roig	Mafumet	Tunis	caravel·la de Domingo Ferrer de Barcelona	1 lliura, 12 sous	Natural de Tunis
31r	11	març	1455	Joan Bertran, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Mafumet	Tenes	nau d'en Pertusa, de València	16 sous	De 75 anys d'edat
31r	15	març	1455	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	9 captius	moro		Alí ben Jahia	Tunis	caravel·la de Domingo Ferrer de Barcelona o d'en Bosom	10 lliures, 8 sous ³¹	
								Cassim ben Abraham				
								Alcax Alí				
								Abdalla				
								Masset Bellilell				
								Ax Calet				
								Ben Cassim Alí				
								Aamet ben Mussa				

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

								Aamet Uxis				
RP 3868												
22r	25	juliol	1455	Pere Despí, mercader de Mallorca	1 moro			Alí	Alger o Tunis	nau d'en Soldevila, de Barcelona	16 sous	De 60 anys d'edat
22r	2	agost	1455	Lluís Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca	8 captius	moro		Aleix	Alger	seva nau	8 lliures ³²	
								Alí				
								Abdella				
								Alí				
								negre	Aleaix			
						turc		Alí				
								Enbrani				
								Alí				
22r	4	octubre	1455	misser Gregori Thomàs de Constantinoble	1 turc	turc		Alchader	Rodes	caravel·la de Francí Bonshoms	16 sous	De 60 anys d'edat ³³
22r	14	octubre	1455	Bartomeu Miró, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Adramen	Alcoll, terra de moros	caravel·la de Francí Pepo	1 lliura, 12 sous	Natural d'Alcoll
22r	1	abril	1456	Salvador Sabater	1 mora	moro	lora	Adzara	Alger	nau d'en Pertusa	16 sous	Natural d'Alger, de 70 anys o més d'edat
22r	13	abril	1456	Pons Deslaners, mercader de Mallorca	1 captiu seu	moro		Abraym	Bugia o Tunis	caravel·la de Pere Pardo	16 sous	Natural de Bugia, de 60 anys d'edat

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

22v	13	abril	1456	Pere Pardo, mercader de Mallorca	1 captiu	moro		Alcaig	Tunis	la seva caravel·la	1 lliura, 12 sous	
22v	30	abril	1456	Berenguer Miquel, ciutadà de Mallorca	1 captiu seu	moro		Monsor Alorbi	Tunis	caravel·la de Joan Carbó de Barcelona	1 lliura, 12 sous	Natural de Muntdebarques, de 50 anys d'edat ³⁴
RP 3869												
25r	9	agost	1457	Pere Bellviure, mercader de Mallorca	4 captius	moro		Alí Aoli	Alger o Bugia	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	4 lliures, 16 sous ³⁵	
								Atimen				
								Alí Bugay				De 5 anys d'edat
								Monsor				De 5 anys d'edat
25r	11	agost	1457	Pere Bellviure, mercader de Mallorca	1 captiu	moro	blanc	Mondo	Alger o Bugia	nau de Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	1 lliura, 12 sous	
25r	31	gener	1458	Nicolau Gil, tintorer	1 captiu	moro		Abdala	Bugia	nau de n'Alemaný	1 lliura, 12 sous	

¹ Mahomet va estar malalt i no va poder marxar fins dia 19 de setembre de 1412.

² Dia 24 d'agost de 1413 el procurador reial de Mallorca n'envià una carta testimonial a tots els oficials del regne de València, a petició de Joan de Bas. ARM, RP 88, 4v.

³ El mateix dia el procurador reial n'envià una carta testimonial a tots els oficials del regne de València, a petició de Joan de Bas. ARM, RP 88, 5v.

⁴ Citat a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, pp. 44.

⁵ Citat a Ibidem.

⁶ Dia 9 de maig de 1416 el procurador reial va fer la carta testimonial a petició de Pere Genestra, tintorer de Mallorca, cunyat de Joan Julià. ARM, RP 88, 34r.

⁷ Citat a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, pp. 45.

Apèndix. Eixides de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

⁸ Dia 2 d'abril de 1418 el procurador reial n'envià una carta certificatòria al batlle general de València a petició d'Antoni Castanyer, mercader de Mallorca. ARM, RP 88, 62v.

⁹ Dia 3 de febrer de 1418 el procurador reial n'envià una carta testimonial a tots els oficials del regne de València, esmentant a "Cansux de Gibeltar", a petició de Berenguer. ARM, RP 88, 62r.

¹⁰ El mateix dia el procurador reial n'envià una carta testimonial a tots els oficials del regne de València, a petició de Martí. ARM, RP 88, 62v.

¹¹ El captiu és natural de Bugia i el tramet a València per vendre'l. És de mitjana estatura, amb barba negra molt llarga i l'ull dret "grapallat" a la part "insima".

¹² Esmenta que se l'emporta amb ell.

¹³ L'havia tramès el mes de setembre i pagà posteriorment.

¹⁴ Especifica que van dins una galera que porta mercaderies i que els musulmans homes paguen 4 morabatins cadascun, mentre que la dona i el fill, paguen 2 morabatins cadascun.

¹⁵ El procurador reial els deixa marxar amb el captiu que *ha tret*, tot i no haver pagat.

¹⁶ Aquell dia el procurador reial notificà al governador del regne que el capità portuguès anomenat *Laurenço Hianyes* devia al fisc reial 34 lliures i 13 sous de Mallorca pels drets de sortida de 21 (sic) moros que el capità s'havia emportat amb un balener, d'una quantitat més gran de musulmans que ell havia manat a Portopí, però havia marxat sense pagar el dret sobre ells. Així mateix, li demanà que li volgués cedir aquests diners de les 67 lliures i 10 sous de croats de València que el governador tenir emparats a Andreu Aparici, patró de la nau Juliola de Barcelona, de part del dit capità Hianyes (Ibáñez o Anes) (ARM, RP 89, 56v). El procurador no rebria les 31 lliures i 4 sous dels 19 esclaus moros i una esclava que havia pres *en mars de moros* (30 sous per cada esclau i 26 sous per l'esclava, més un sou per cada un dels escrivans de la procuració pel dret d'albarà de cada captiu) fins a l'any següent (ARM, RP 3833, 31v).

¹⁷ Per bescanviar-lo amb Pere Ferragut, pare seu, detengut en captivitat a la ciutat de Granada.

¹⁸ Els cinc musulmans havien fugit de la ciutat de Barcelona amb una gróndola i foren atrapatats per Jaume Martí, patró de llaüt armat, entre les mars de Mallorca i Eivissa.

¹⁹ Citat a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, pp. 44.

²⁰ Explica que el captiu és vell i rancallós, té mal a una cama i un peu decripit.

²¹ Pere Donadeu és un dels marmessors de l'heretat d'Antoni Oliva, difunt, mercader de Mallorca i el captiu és la meitat d'aquesta heretat i l'altra meitat de Joan Llorenç, mercader.

²² Especifica que se l'emporta Antoni Seura.

²³ Ho ha rebut els drets en mans d'Antoni Oliver, mercader.

²⁴ El nen no paga.

²⁵ Especifica que és natural de *Greba*.

²⁶ El mateix dia el regent del procurador reial de Mallorca envià una carta testimonial al batlle general de València o a altres oficials reials, a instància de Lluís. ARM, RP 90, 135v.

²⁷ El mateix dia el procurador reial de Mallorca envià una carta testimonial al batlle general de València o a altres oficials reials, a instància de Jaume. ARM, RP 90, 136v.

²⁸ S'especifica que és natural d'*Algerba*. Aquest només paga mig dret, se suposa que per l'avançada edat.

²⁹ Aquest havia fugit de Barcelona i fou pres a Pollença.

³⁰ Quinze dels captius pagaren només mig dret, mentre que els set restants pagaren el dret sencer. Citat també a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, pp. 45 i Vaquer, *Una inmigración forzada*, pp. 70.

³¹ Cinc dels musulmans eren vells, de 70 anys o més, i quatre eren joves.

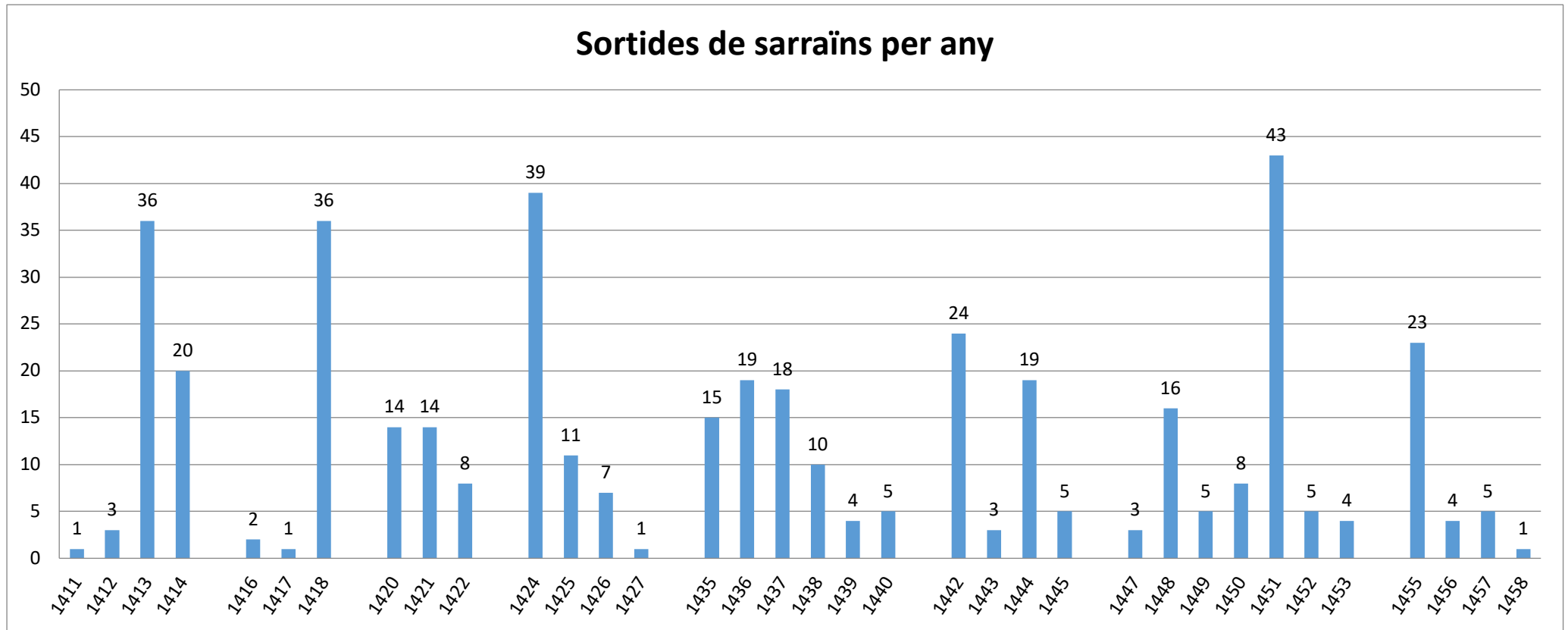
³² Els sis primers són vells, d'edat de 70 anys més o menys i pagaren mig dret, mentre que els dos darrers satisfieren el dret sencer perquè eren joves. Citat també a Vaquer, *Una inmigración forzada*, pp. 70.

³³ Citat a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, pp. 44.

³⁴ Citat a *Ibidem*.

³⁵ Els dos primers eren vells i els dos darrers, joves, de 5 anys d'edat.

Apèndix. Eixides de sarrains de Mallorca (1410-1458)

Apèndix. Estades (i passatges) de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

	Dia	Mes	Any	Qui paga	A qui li paga	Identificació	Color	Nom	Destí	Embarcació	Preu	Natural de	Trajecte
RP 3833													
29r	13	abril	1425	Abbu, moro franc de Menorca ¹	Estada de la seva persona				Barbaria		1 lliura i 12 sous		
RP 3853													
35r	19	setembre	1435	Gabriel Benviure, mercader de Mallorca	Estada d'un moro	moro	llor	Sayet	Alger	nau de Joan Ferrer de Mallorca	1 lliura, 12sous	Alger	
RP 3857													
26r	12	gener	1439	Miquel Gual, mercader de Mallorca	Estada d'Amet Tunti, franc	moro					1 lliura, 12 sous ²		
144v			1439	Nicolau Cantó, patró de galera armada de mercaderia	Passatge de 50 moros francs	moro			Tunis	Galera patronejada per Nicolau Cantó	26 lliures i 15 sous (10 sous, 6 diners per cap) ³		
RP 3859													
22r	3	abril	1443	Amet Vins Morro, sarraí menor de dies de la moreria de València	Estada i passatge de la seva persona				València	Sagetia de Miquel Prunyonesa, de València	1 lliura, 12 sous ⁴		
RP 3860													
36r	21	maig	1449	Pere Marí, ciutadà de Mallorca	Estada i passatge de 2 captius	moro		Alí	Alger	nau d'en Bellviure	1 lliura (10 sous cada un)	Alger	Eivissa-Alger ⁵
								Juceff				Tedelis	
36r	10	juny	1449	Alí Mafumet, moros	Passatge i estada de les seves persones				València	nau d'Andree Bacalar ⁶	1 lliura i 10 sous (15 sous cada un)		Càller-València

Apèndix. Estades (i passatges) de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

				Fàtima								
36r	11	agost	1449	Alí Bentahe, moro mercader d'Alexandria	Estada de la seva persona				Rodes	nau de Doria, genovès	1 lliura, 12 sous ⁷	
36r	11	agost	1449	Alí Gebelí, moro mercader d'Alexandria	Passatge de la seva persona				Rodes	nau de Doria, genovès	1 lliura, 12 sous ⁸	
36r	24	abril	1450	Maoma d'Aroç	Estada i passatge de les seves persones				Tenes		1 lliura (10 sous cada un)	València-Tenes ⁹
				Samilo								
47r	9	juny	1449	Sahat Miret, moro	Passatge de la seva persona				València	nau de n'Adrià Bacallar	10 sous	
RP 3861												
24r	9	setembre	1444	Antoni Salt, mercader de Mallorca (el tramet Pere Estrany d'Eivissa)	Estada i peatge d'un captiu	moro		Amet	Bugia	nau d'Arnau March (de Mallorca)	1 lliura, 12 sous ¹⁰	
24r	17	setembre	1444	Antoni Salom, escrivà de la nau d'Arnau March de Mallorca (en comanda de Mardusay, jueu d'Eivissa)	Estada i peatge d'un captiu	moro		Sayt	Bugia	nau d'Arnau March (de Mallorca)	1 lliura, 12 sous ¹¹	
24r	26	setembre	1444	Lluís Bellviure, mercader de Mallorca	Estada i peatge de 2 captius	moro	blanc	Amet ben Calet	Brisch, terra de moros	balener de Garcia Navarro	3 lliures, 4 sous (1 lliura, 12 sous cada un)	Natural de Brechk
								Amet Benyssa				Natural de Brechk
RP 3864												

Apèndix. Estades (i passatges) de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

33r	23	febrer	1451	Selim, moro	Peatge i estada de les seves persones				València	l'eny d'en Moragues de Barcelona			Bugia-València ¹²
				Amet, moro									
RP 3865													
30r	20	abril	1452	Alí Matremali, moro del regne de València	Passatge de les seves persones				València	llaüt d'en Montalban	10 sous i 6 diners		Bugia-València ¹³
RP 3866													
22r		octubre	1453	Borlcaram, moro de Tunis	Passatge de la seva persona					Nau de l'honorable Jaume Esteve	10 sous, 6 diners	Tunis ¹⁴	
22r	3	octubre	1453	Mahomet Maço, moro de València	Passatge de la seva persona				València	Nau de l'honorable Jaume Esteve	10 sous, 6 diners		Bugia-València
RP 3869													
24r	18	gener	1458	Joan Bonapart, habitant d'Eivissa	Passatge de 13 moros	moro		Amer	Alger i Bugia	balener d'Antoni Alemany de Barcelona	6 lliures i 10 sous (10 sous per cada un)	Alger i Bugia ¹⁵	
								Jusef					
								Yacalef					
								Abdalla					
								Abraham					
								Alí					
								Hilell					

Apèndix. Estades (i passatges) de sarraïns de Mallorca (1410-1458)

								Marsoch					
								Xirafet					
								Algari					
								Abdaramen					
								Masimi					
								Amer					

¹ El feu franc en Miquel Deseta de Menorca i estigué 25 dies a Mallorca esperant un passatge a Barbaria. Pagà també els drets d'eixida de Mallorca.

² Paga el dret d'estada d'un any. Citat també a Macaire, *Majorque et Le Commerce*, pp. 100, tot i que la data no coincideix.

³ El procurador els demanà dret d'estada, però el patró s'hi oposà, dient que només feien escala a Mallorca, així que, al final, només pagaren pel passatge.

⁴ Anomena el pagament del "dret d'estada i passatge". Citat també a *Ibidem*, tot i que la data tampoc coincideix.

⁵ Citat també a *Ibidem*.

⁶ Potser Adrià Bacallar?

⁷ Citat també a Macaire, *Majorque et Le Commerce*, pp. 100.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ És tramès per Pere Estrany, d'Eivissa.

¹¹ Ha estat encomanat per Mardusay, jueu d'Eivissa.

¹² El passatge és datat al 1401, però possiblement es tracti d'un error, de manera que he decidit corregir la data. Citat també a Macaire, *Majorque et Le Commerce*, pp. 100.

¹³ Arribà de Bugia en la nau de Pere Guillem i pagà el passatge de la seva persona "menys de mercaderia". Citat també a *Ibidem*, tot i que amb una data diferent.

¹⁴ És el cuiner de la nau de Jaume Esteve, mercader de Mallorca.

¹⁵ Han arribat amb el llaüt de Cristòfol Joan, d'Eivissa. Citat a Macaire, *L'esclavage à Majorque*, pp. 44 i 45.

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

G8: 1440-1447				Guiatge a	Professió-embarcació	Procedència del patró	Viatge en direcció a	Condicions
3r	16	gener	1440	Joan Valentí	patró de coca	Cotlliure	Bugia	
6r	12	març	1440	Pere Sahuc	patró de coca	Tortosa	Eivissa-Bugia	
16v	2	juny	1440	Jaume Roma	patró de balener		Bugia	
18r	17	juny	1440	Benet Ferrando, àlies Banduxo	patró de coca		Bugia	
53v	7	novembre	1440	Pere Oliver	patró de coca	Tortosa	Bugia	
54r	14	novembre	1440	Bernat Ferrando, àlies Bandutxo	patró de coca		Bugia	
56r	22	novembre	1440	Joan Valentí	patró de coca		Alcoll	
57v-58r	14	desembre	1440	Nicolau Tudurí	patró de sagetia	Barcelona	Tunis	
60v	4	febrer	1441	Jaume Roma	patró de balener		Mostaganem	
63r	18	febrer	1441	Pere Conilleres, convers			Alger	Promet que tornarà
63v	20	febrer	1441	Lluc Oliver, convers	balener de Joan Bertran		Alger	Promet tornar abans de 6 mesos
64r	21	febrer	1441	Gil Monyós, convers, ferrer i ciutadà de Mallorca	balener de Joan Bertran		Alger	Promet tornar abans de 6 mesos
67r	2	març	1441	Joan de Prades, convers	balener de Joan Bertran		Alger	Promet que tornarà amb el balener de Joan Bertran ¹
67v	8	març	1441	Luco Contarini	patró de nau veneciana anomenada Santa Maria	Venècia	Tunis	
68r	10	març	1441	Llorenç Bonavies	patró de coca	Cotlliure	Bugia	
68v	28	març	1441	Romeu Serra	patró de nau	Castell d'Eivissa	Alger	
74r	14	juny	1441	Jaume Arbona	patró de balener		Alger	
82r	12	agost	1441	Antoni Ferrando	patró de llaüt	València	Alcoll	
83r	11	setembre	1441	Jordi Andreu	patró de nau	Niça	Eivissa-Mallorca ²	
86v	21	octubre	1441	Antoni Gil	patró de sagetia		Alger	
89v	24	novembre	1441	Antoni Gil	patró de sagetia	Barcelona (ciutadà)		
96v	8	març	1442	Jaume Valentí	patró de coca		Orà	
99r	21	març	1442	Jaume Fusto	patró de nau		Tenes	
99v	21	març	1442	Antoni Gil	patró de nau		Bugia	
104r	4	maig	1442	Antoni Xavari	patró de bergantí		Bugia	

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

108v	22	juny	1442	Francesc Moncofa	patró de sagetia		Alger	
110r	7	juliol	1442	Pere Boter	patró de sagetia		Alcoll	
111r	12	juliol	1442	Daniel Castell, convers	nau patronejada per en Cendra		Alger	Promet tornar abans de 6 mesos
113r	24	juliol	1442	Antoni Ferrando	patró de llaüt	València	Alcoll	
113v	7	agost	1442	Rafel Noya	patró de balener		Brechk (<i>Abrisch</i>)	
114v	7	agost	1442	Pere Torrella, convers de Mallorca	balener d'en Noya		Brechk (<i>Barisch</i>)	Promet tornar a Mallorca ³
117r	27	setembre	1442	Pere Boter	patró de sagetia	Barcelona	Tenes	
117v	1	octubre	1442	Francesc Moncofa	patró de sagetia		Alger	
117v	1	octubre	1442	Daniel Castelló, convers	sagetia d'en Moncofa		Alger	Promet tornar abans de 6 mesos ⁴
118v	3	octubre	1442	Miquel Sans	patró de nau	Tortosa	Alger	
119v	15	octubre	1442	Pere Massana, convers	galera de Pau Sureda		Alger	Promet tornar abans de 6 dies (sic) ⁵
122v	8	novembre	1442	Pere Alfons	patró de balener		Orà	
123v	4	desembre	1442	<i>Abogui</i> d'Olms	patró de galiota		Alger	
123v	4	desembre	1442	Antoni Bertran	patró de galiota		Alcoll	
124r	5	desembre	1442	Lluís Salmons	patró de nau	Barcelona	Orà	
126r	3	gener	1443	Francesc Moncofa	patró de sagetia		Tenes	
133r	6	març	1443	Alfons Garcia	patró de balener		Tenes	
133v	11	març	1443	en Cendra	patró de balener		Tenes	
134v	27	abril	1443	Pere Salaverd	patró de sagetia		Alcoll	
135r	22	maig	1443	Jaume Roma	patró de balener		Alcoll	
136r	25	maig	1443	Lluís Peris	patró de balener		Bugia	
140r	18	juny	1443	Alfons Garcia	patró de balener		Alger	
145v	11	juliol	1443	Miquel Pruyonosa	patró de sagetia	València	Sersell	
151r	13	agost	1443	Jaume Roma	patró de balener		Alcúdia, terra de moros	
152r	26	agost	1443	Miquel Pruyonosa	patró de sagetia		Tenes	
152r	26	agost	1443	Pere Torrella, convers de Mallorca	Sagetia de Miquel Pruyonosa		Tenes	Promet tornar a Mallorca amb la mateixa sagetia ⁶
153v	28	setembre	1443	Bernat Avellà	patró de nau		Barbaria	
156r	12	novembre	1443	Jaume Roma	patró de balener		Tenes	

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

156v	16	novembre	1443	Nicolau Oliver	patró de balener		Tenes	
157r	27	novembre	1443	Francesc Pedro	patró de balener		Barbaria	
157v	7	desembre	1443	Joan Eiximeno	patró de sagetia		Salem d'Orà	
157v	21	març	1443	Daniel Castelló, convers ⁷	balener de Francesc Joan		Alger	
159r	2	maig	1444	Gabriel Rana	patró de nau		Alcúdia, terra de moros	
164v	19	juny	1444	Arnau Descatllar, convers de Mallorca			Barbaria	Amb la condició de tornar a Mallorca abans d'un any, sota pena de 100 lliures ⁸
165r	27	juny	1444	Fernando de la Quadra	patró de nau	Biscaia	Bugia	
165v	8	juliol	1444	Pere Sastre	patró de sagetia	Catalunya	Salem d'Orà	
166r	8	juliol	1444	Tomàs Caròs	patró de coca		Almeria	
171v	21	agost	1444	Antoni Gil	patró de sagetia		Orà	
177v	7	octubre	1444	Antoni Gil	patró de sagetia		Alcoll	
180r	26	novembre	1444	Garcia Navarro	patró de balener		Brecht (<i>Busch</i>)	
183v	19	gener	1445	Joan Moragues	patró de nau	Càller	Orà	
184v	20	maig	1445	Garcia Navarro	patró de balener		Bugia	
185r	22	maig	1445	Jaume Roma	patró de nau		Alger	
185r	22	maig	1445	Joan Martí, convers	nau de Jaume Roma		Alger	Promet tornar a Mallorca sota pena de 25 lliures ⁹
187r	23	agost	1445	Pere Torrella, convers de Mallorca	nau patronejada per Lluís Bellviure, menor de dies		Tenes i Mostaganem	Promet tornar abans de 3 mesos ¹⁰
187v	25	agost	1445	Lluís Bellviure, menor de dies	patró de nau		Tenes (Datanes)	
188r	24	desembre	1445	Joan Palomar	patró de nau	Gènova	Bona	
188v	4	octubre	1445	Pere Bosdi	patró de lleny	Eivissa		Promet no extreure cap persona del regne de Mallorca sota la pena de 100 lliures ¹¹
189r	5	octubre	1445	Bernat Català	patró de nau		Alger	
190r	3	desembre	1445	Lluc Oliver, convers	nau o balener de Lluís Bellviure, major de dies		Alger	Promet tornar abans de 3 mesos, sota pena de 50 lliures ¹²
190v	4	desembre	1445	Lluís Bellviure, major de dies	patró de nau		Alger	
193r	19	gener	1446	Bartomeu Marí	patró de nau		Alger	
196r	9	febrer	1446	Gregori Testadoro	patró de nau	Gènova	Bugia	
202r	17	maig	1446	Benedicto Inpus	patró de nau	Gènova	Alger	
205r	30	juny	1446	Benedicto Gippo	patró de nau	Gènova	Bugia	

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

208v	2	novembre	1446	Bartomeu Sabater	patró de caravel·la		Alcoll	
209v	16	novembre	1446	Joan Eiximeno	patró de nau		Tenes? (<i>Bathone/Bathene</i>)	
220r	24	març	1447	Antoni Bertran	patró de balener		Salem d'Alger	
220v	4	abril	1447	Pere Conilleres, teixidor, converts	nau de Lluís Bellviure		Barbaria	Promet tornar abans de 6 mesos, sota pena de 50 lliures ¹³
G9: 1448-1460								
3r	18	gener	1448	Pere Simularcha	patró de nau	Venècia	Alger	
5r	16	febrer	1448	Galceran Colom, sastre, convert de Mallorca	balener d'en Prats		Tenes	Ha de tornar abans d'un any ¹⁴
6v	29	juliol	1448	Francesc Bellviure	la seva nau		Tenes	
11r	22	agost	1448	Antoni Arrufat	patró de balener		Tenes	Promet no extreure cap convert
15v	26	setembre	1448	Pere Pedrutxo	patró de llaüt		Tenes	Promet no extreure cap convert, sota pena de 25 lliures ¹⁵
16v	14	octubre	1448	Antonio Vilar	patró de balener		Tenes (<i>Artenes</i>)	Promet no extreure cap convert, sota pena de 100 lliures ¹⁶
17r	17	octubre	1448	Antoni Arrufat	patró de balener		Tenes (<i>Athenes</i>)	Promet no extreure cap convert, sota pena de 300 lliures ¹⁷
23v	26	març	1449	Antoni Vilar	patró de caravel·la		Tenes	Promet no extreure cap convert, sota pena de 50 lliures ¹⁸
43r	25	agost	1449	Joan Ferran	patró de balener		Tenes (<i>Attenes</i>)	Promet no extreure cap convert, sota pena de 100 lliures ¹⁹
44r	1	setembre	1449	Antoni Madreches	patró de nau		Alger	Promet no extreure cap convert, sota pena de 60 lliures ²⁰
47r	8	octubre	1449	Galceran Colom, neòfit de Mallorca	galera de Joan Descatllar		Barbaria	Si no torna haurà de pagar 100 lliures ²¹
48r	15	octubre	1449	Gabriel Castrallenes	patró de balener		Tenes	Promet no extreure cap convert, sota pena de 100 lliures ²²
53r	6	gener	1450	Rafel Deià	patró de nau		Alger	Promet no extreure cap convert, sota pena de 100 lliures ²³
53v	10	gener	1450	Gelabert Bonifaci, neòfit	nau de Roderic de Sant Martí, donzell de Mallorca		Tenes (<i>Atthanes</i>)	Promet tornar abans d'un any, sota pena de 100 lliures ²⁴
54r	16	gener	1450	Pau Tagamanent, neòfit	nau de Roderic de Sant Martí, donzell de Mallorca		Alger	Promet tornar abans de 6 mesos, sota pena de 100 lliures ²⁵
55v	6	març	1450	Gabriel Pelegrí	patró de nau		Alger	Promet no extreure cap convert, sota pena de 100 lliures ²⁶
56v	19	març	1450	Rafel Monech	patró de nau		Alger	Promet no extreure cap convert, sota pena de 75 lliures ²⁷

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

57r	24	març	1450	Antoni Font	patró de nau de Mallorca		Tenes	Promet no extreure cap convers, sota pena de 300 lliures ²⁸
58v	28	abril	1450	Antoni Cendra	patró de nau		Tenes (<i>Artenes</i>)	Promet no extreure cap convers, sota pena de 100 lliures ²⁹
58v	2	maig	1450	Pere Moragues	patró de coca		Tenes (<i>Atthenes</i>)	
59v	10	juny	1450	Rafel Monech	patró de nau		Bugia	Promet no extreure cap convers, sota pena de 75 lliures ³⁰
62r	7	juliol	1450	Antoni Cendra	patró de nau		Alger	Promet no extreure cap convers, sota pena de 100 lliures ³¹
80r	19	setembre	1450	Berenguer Gibert	patró de lleny		Tenes	Promet no extreure cap convers, sota pena de 75 lliures ³²
85v	17	febrer	1451	Francesc Bellviure	patró de balener		Barbaria	Promet no extreure cap convers, sota pena de 100 lliures ³³
86r	23	febrer	1451	Rafel Martí	patró de nau		Sersell	Promet no extreure cap convers, sota pena de 100 lliures ³⁴
87v	4	agost	1451	Francesc Bellviure	patró de balener		Alger	Promet no extreure cap convers, sota pena de 50 lliures ³⁵
88r	6	setembre	1451	Nicolau Oper	patró de caravel·la		Alcoll	Promet no extreure cap convers, sota pena de 50 lliures ³⁶
90v	8	gener	1452	Miquel Jacomí i	patró de sagetia		Tenes (<i>Atenes</i>)	Prometen no extreure cap convers, sota pena de 50 lliures ³⁷
				Jacobo Robiés	patró de barca			
90v	24	gener	1452	Joan Bertran, mercader de Mallorca	el vaixell que vulgui		València	Promet tornar abans de 8 mesos, sota pena de 6.000 florins d'or d'Aragó ³⁸
97r	16	gener	1453	Francesc Bellviure	patró de balener		Barbaria	Promet no extreure cap convers, sota pena de 100 lliures ³⁹
99v	26	febrer	1453	Pere Pujol	patró de barca			Promet no extreure cap convers de l'illa sense llicència
102r	24	juny	1453	Miquel Folquet	patró de balener		Barbaria	Promet no extreure cap convers, sota pena de 100 lliures ⁴⁰
105r	13	agost	1453	Francesc Bellviure	patró de nau		Tenes	Promet no extreure cap convers, sota pena de 50 lliures ⁴¹
108v	28	gener	1454	Manuel Tur	patró de nau del venerable Lluís Bellviure		Alger	Promet no extreure cap convers, sota pena de 50 lliures ⁴²
110r	15	octubre	1455	Francesc Copó	patró de caravel·la		Alcoll	Promet no extreure cap convers, sota pena de 200 lliures ⁴³

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

¹ Tornà a Mallorca el 14 de maig de 1441.

² Havia d'anar a carregar sal a Eivissa i tornar a Mallorca, al port de Portopí. Dia 3 de novembre del mateix any ja ho havia fet.

³ Fiadors: la seva dona Pereta i Salvador Bruy, convers.

⁴ Fiadora: na Graciosa.

⁵ Fiadors: Salvador Fornes, especier, i Pere Conilleres, el seu sogre.

⁶ Fiadora: Antònia, la seva dona.

⁷ Fiadora: Graciosa, la seva dona.

⁸ Fiador: Arnau Jordi.

⁹ Fiadora: la seva dona.

¹⁰ Fiadora: Antònia, la seva dona.

¹¹ Té només llicència per extreure una sèrie de dones.

¹² Fiador: Lluç Oliver, ciutadà de Mallorca.

¹³ Fiador: Pere Massana, convers, corredor de llevant.

¹⁴ Tornà a Mallorca el 22 de juny de 1448.

¹⁵ Fiador: Joan Lloret, mercader de Mallorca.

¹⁶ Fiador: Lluís Soldevila, ciutadà.

¹⁷ Fiador: Martí Gual, mercader.

¹⁸ Fiador: Lluís Soldevila, ciutadà.

¹⁹ Fiador: Pau Terriola, menor de diez.

²⁰ Fiador: Pere Alís, mercader i corredor de Mallorca.

²¹ Fiador: Lluís Bellviure, mercader.

²² Fiador: Lluís Soldevila, mercader de Mallorca.

²³ Fiador: Martí Gual, mercader.

²⁴ És menor de 25 anys i major de 16. Fiador: Baltasar Socarrat, sastre.

²⁵ És menor de 25 anys i major de 16. Fiador: Auric Fos, sastre.

²⁶ Fiador: Daniel Havell, sastre de Mallorca.

²⁷ Fiador: Nicolau Valldaura.

²⁸ Fiador: Martí Gual, mercader.

²⁹ Fiador: Francesc Benviure, mercader.

³⁰ Fiador: Nicolau Valldaura.

³¹ Fiador: Lluís Bellviure, mercader.

³² Fiador: Lluís Bellviure, mercader.

³³ Fiador: Bernat Soler, mercader.

³⁴ Fiador: Gabriel Pelegrí.

³⁵ Fiador: Tomàs Boix, paraire de Mallorca.

³⁶ Fiador: Bartomeu Miró, mercader de Mallorca.

³⁷ Fiador: Lluís Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca.

³⁸ Marxa amb la seva dona i família. Fiador: Pere Pardo, cavaller. Va ser cancel·lada dia 4 de juny de 1453.

Apèndix. Guiatges a embarcacions comercials des de Mallorca (1440-1460)

³⁹ Fiador: Lluís Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca.

⁴⁰ Fiador: Joan Arnau, menor de dies, mercader de Mallorca.

⁴¹ Fiador: Lluís Bellviure, mercader de Mallorca.

⁴² Fiador: Gaspar Bellviure, menor de dies, mercader de Mallorca.

⁴³ Fiador: Mateu Vila, mercader de Mallorca.

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

	Dia	Mes	Any	Baciner	Lliures	Sous	Diners	Temps que ha acaptat	Ús dels diners
LA SEU									
ACM, LFA-1731, 1r	9	agost	1441						
ACM, LFA-1731, 1v	9	agost	1441	Huguet Febrer	36	2	2	6 gener-18 juny	
	9	agost	1441	Gabriel Abellar, notari ¹		8	6	Un diumenge a la Seu	
						(+)13		Un diumenge a la Seu	Compra del present llibre
	9	agost	1441	Obertura de la caixa de la seu	2	19	2		
	24	novembre	1441	Obertura de la caixa de la seu	1				
	24	novembre	1441	El bisbe	9				Rescat de Jordi Vaquer, mariner
ACM, LFA-1731, 2r	12	desembre	1441	Joan Parets, notari	23	7	4	4 mesos	
	6	octubre	1442	Joan Gradulí, notari	15		10	9 setmanes	
	6	octubre	1442	Bernat Pons, notari	19	4		13 maig-6 octubre	
	6	octubre	1442	Obertura de la caixa de la seu	1	5	6		
	6	octubre	1442	Gabriel Marçal, notari	12	17	1		
	30	agost	1443	Jaume Gorchs, notari	9	17	4		
	30	agost	1443	Gabriel Abellar, notari ²	5	1	10	3 mesos	
	30	agost	1443	Obertura de la caixa "del pilar"		15			
ACM, LFA-1731, 2v	10	desembre	1443	Bernat Pons, notari	24	2		Gran temps	
	10	desembre	1443	Llorenç Masso	8	18	4	1 setembre-10 desembre	
ARM, EU9, 108v	3	novembre	1451	Pere Pastor, notari	11	8	2		
	6	novembre	1451	Es nomena baciner Joan Falcó, notari de Mallorca					
ARM, EU9, 109r	6	novembre	1451	Fou trobat a la Caixa	21	3	5		
ARM, EU9, 201r	(sense data)			Joan Falcó, notari	6	12	2		
				Francí Mília, notari	11	15	6		
				Antoni Canyelles, notari	12	17	11		
				Francesc Canyet, escrivà de Mallorca	1	7	11	"Enguany" ³	

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

				Foren trobades a la caixa de la sacristia de la seu	6	19	2	De tot l'any present	
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454	Miquel Bonet, notari	11	17			
				Bartomeu Rovira					
ARM, EU10, 169v	17	novembre	1455	Pere Mateu	4	18	2	6 juliol-28 setembre 1455	Inclosos 22 sous invertits en un retaulet col·locat damunt la caixa dels captius de la Seu, en el qual hi ha pintats la Verge Maria amb Sant Lleonard
SANTA EULÀLIA									
ACM, LFA-1731, 3r	9	agost	1441	Rafel Vallmajor ⁴	25		6	Fins al dia 24 de maig	
	12	desembre	1442	Pere Mateu, notari	22	5	3	13 maig-10 setembre	
	12	desembre	1442	Pau Segura	11	7	1	3 mesos	
	3	octubre	1442	Antoni Salt	10	3		De Nadal a Carnestoltes	
	25	febrer	1443	Antoni Ribes	7			Del dia de la primera partió fins al dia de l'Epifania	
	25	febrer	1443	Antoni Ribes	15	6	4	Del primer dia de Quaresma fins al dia 25 de febrer	
	30	agost	1443	Joan Amades	16	4	10	3 mesos	
	30	agost	1443	Gregori Escarp, paraire	12	10		4 mesos	
ACM, LFA-1731, 3v	10	desembre	1443	Bernat Oliver, candeler	7	19		3 mesos	
ARM, EU9, 108v	30	octubre	1451	Es nomena baciner Pere Albons, mercader de Mallorca					
ARM, EU9, 109r	6	novembre	1451	Narcís Raymir, argenter	18	10			
ARM, EU9, 201r	(sense data)			Bernat Albarès	24	9			
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454	Pere Caperó	19	9			
				Gabriel Jaume, especier					

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

ARM, EU10, 175v	29	desembre	1455	Andreu Mir, paraire de Mallorca	17	5		Festes de Nadal 1454-festes de Nadal 1455	
	30	desembre	1455	Arnau Mir, paraire de Mallorca	9	8		Festes de Nadal 1454-festes de Nadal 1455 ⁵	
ARM, EU11, 111r	13	gener	1459	Es nomena baciner Antoni Ballester, menor de dies, paraire					
SANTA CREU									
ACM, LFA-1731, 6r	9	agost	1441	Pere Bertran ⁶	12	4		Fins al dia 10 de maig	
					(+)5	7			Invertides en la compra d'una caixa i panys, que es troben a l'església de la Seu
	6	octubre	1442	Arnau Nera	13	18	6	4 mesos	
	6	octubre	1442	Joan Bartomeu	31	19	4	7 mesos	
	6	octubre	1442	Tomàs Angelats	5	6		3 mesos	
	25	febrer	1443	Domingo Camós	7	2	2	3 mesos que acabaren el dia de Nadal	
ACM, LFA-1731, 6v	30	agost	1443	Lluís Lana	2	17		2 mesos	
	10	desembre	1443	Joan Cabaspre	5		2	Fins al dia 10 de desembre	
ARM, EU9, 109r	6	novembre	1451	Rafel Moranta	8	11	9		
ARM, EU9, 201r	(sense data)			Guillem Albons	16	6	1		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454	Gabriel Mir	11	10			
SANT JAUME									
ACM, LFA-1731, 9r	9	agost	1441	Bartomeu Reial ⁷	8	14	10	Fins dia 26 d'abril	
	12	desembre	1441	Joan Llorenç	15	7	6	27 d'abril-10 desembre	
				Jaume Torrella	10	16	2	3 mesos	

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

	26	febrer	1443	Bernat Fusteret	3	8	7	6 setmanes que acabaren el novembre passat	
	30	agost	1443	Gabriel Salvà	9	10		3 mesos	
	10	desembre	1443	Joan Cifre	4	11	5	1 setembre - 10 desembre (3 mesos)	
	10	desembre	1443	Francesc Vilagut	5	7	9	Temps passat	
ARM, EU9, 109r	6	novembre	1451	Joan Alomar	7	17	4		
ARM, EU9, 201r	(sense data)			Gaspar Parets i en Garí	10	14	9		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454	Joan Alomar	12	5	11		
SANT MIQUEL									
ACM, LFA-1731, 12r	12	desembre	1441	Francesc Corró, notari	22	9	9 i malla	13 mesos	
	6	octubre	1442	Pons Ozona, paraire	10	18	8	Dia de Nadal passat-6 octubre	
	25	febrer	1443	Miquel Domingo, paraire	8	13	2	Fins dia 18 de febrer	
	30	agost	1443	Pere Sala	4	15		3 mesos	
	10	desembre	1443	Gabriel Sagarau	2	9	9		
ARM, EU9, 109r	6	novembre	1451	n'Armengol	8	10	10		
ARM, EU9, 201r	(sense data)			Pere Sala	7	13	5		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454	Miquel Banús	5				
ARM, EU10, 175v	27	abril	1456 (sic)	Jordi Cantarelles	2	7			
ARM, EU10, 176v	7	gener	1456	Joan Arnau, paraire	4				
SANT NICOLAU									
ACM, LFA-1731, 15r	12	desembre	1441	Ferrer Martí (senyor)	25	5	6	7 mesos	
	15	febrer	1442	Joan Fàbregues, mercader	7	11	6		

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

	25	setembre	1442	Nadal Cervera, paraire	12	11	3		
	25	febrer	1443	Lluís Prats, draper	5	5	6	2 mesos	
	30	agost	1443	Agustí Perafita, mercader	14	19		6 mesos	
	10	desembre	1443	Agustí Perafita	7	5		Fins dia 10 de desembre	
ARM, EU9, 108v	6	novembre	1451	Valero Espaser	15	19	6	Un any	
ARM, EU9, 201r	(sense data)			Bernat Serra, pellisser	9	17	4		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454	Pere Sala	13	10			
ARM, EU11, 111r	13	gener	1459	Es nomena baciner Bartomeu Vidal, patiner					
INCA									
ACM, LFA-1731, 17r	15	octubre	1442	Martí Cervera	17			Dues anyades fins al dia 15 d'octubre	
	29	desembre	1443	Gabriel Domenge	6		6		
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	6	9			
SINEU									
ACM, LFA-1731, 18r	9	agost	1441	Mateu Capellà ⁸	4	6	3	Fins al dia 12 d'abril	
	25	setembre	1442	Joan Vinya	7	6			
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge, collidor de les Parts Foranes	6	8			
	20	aril	1445	Gabriel Domenge	11	2	4		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		4	5			
PORRERES									
ACM, LFA-1731, 19r	9	agost	1441	Arnau Oriol ⁹	1	4		Fins al dia 13 d'abril	
	21	desembre	1441	Arnau Mayol	6	1	9	Del Dijous Sant fins al dia 21 de desembre	

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

	25	setembre	1442	Joan Vinya	1	6		
	29	desembre	1443	Gabriel Domenge	2	15		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		1	6		
MURO								
ACM, LFA-1731, 20r	12	desembre	1441	Guillem Sant Joan ¹⁰	12	18		
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	8	3		
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	11	10		
POLLENÇA								
ACM, LFA-1731, 21r	3	octubre	1442	Joan Vinya	11			
	29	desembre	1443	Gabriel Domenge, collidor de les parròquies de la Part Forana	5	10		
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	8	12		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		1	10		
SÓLLER								
ACM, LFA-1731, 22r	19	desembre	1441	Guillem Miró	7	3	4	13 març-diumenge passat
	25	setembre	1442	Joan Vinya	3	12		
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	6	5		
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	10	16		
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		1			
BUNYOLA								
ACM, LFA-1731, 23r	19	desembre	1441	Pere Mascaró	2	5	11	1 any ¹¹
SANTA MARGALIDA DE MURO								

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

ACM, LFA-1731, 24r	21	desembre	1441	Bernat Feixa	5	8		Temps passat	
	3	octubre	1442	Joan Vinya ¹²	2	10			
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	3	3			
	20	abril	1445	Gabriel Domenge		10			
LLUCMAJOR									
ACM, LFA-1731, 25r	31	desembre	1441	Antoni Puig, major de dies	5				
	25	setembre	1442	Joan Vinya	3				
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	9	17			
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		4	10			
SA POBLA D'HUYALFÀS									
ACM, LFA-1731, 26r	21	desembre	1441	Simon Serra	2	10			
	3	octubre	1442	Joan Vinya ¹³	2	10			
	19	desembre	1443	Gabriel Domenge	2	12	4		
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	1	6	8		
ALARÓ									
ACM, LFA-1731, 27r	3	octubre	1442	Joan Vinya ¹⁴	2	5			
	29	novembre	1443	Antoni Oliver, d'Alaró	1	6			
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	7				
SELVA									
ACM, LFA-1731, 28r	19	desembre	1443	Gabriel Domenge ¹⁵		11	6		
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3	10			
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		2				

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

SENCELLES									
ACM, LFA-1731, 29r	19	desembre	1443	Gabriel Domenge	1	3			“Per tot lo temps, com abans no n’hi hagués”
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	4	3			
ARM, EU10, 125v	11	gener	1455	Arnau Campaner de Sencelles	2	10	3		Aceptà l'any passat (1454)
ALCÚDIA									
ACM, LFA-1731, 30r	25	setembre	1442	Joan Vinya	5	8			
	29	desembre	1443	Gabriel Domenge	1	7			“Per lo temps que ha tengut lo bassí com d’abans no n’i hagués”
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	1	15			
PETRA									
ACM, LFA-1731, 31r	25	setembre	1442	Joan Vinya	4	7			
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	2				
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	4	2			
CAMPOS									
ACM, LFA-1731, 32r	25	setembre	1442	Joan Vinya	1	2			
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	4	8			
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	6	8			
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		1	20			
FELANITX									
ACM, LFA-1731, 33r	25	setembre	1442	Joan Vuya	6				
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	4				
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	8	4			
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		3				

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

MONTUÏRI									
ACM, LFA-1731, 34r	25	setembre	1442	Joan Vuya	1	7			
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge					
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3				
CASTELLITX									
ACM, LFA-1731, 35r	25	setembre	1442	Joan Vuya	3	12			
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	2				
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3	2			
MANACOR									
ACM, LFA-1731, 36r	25	setembre	1442	Joan Vuya	9	12	2		
	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	3	8			
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	8	5			
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		3				
ROBINES									
ACM, LFA-1731, 37r	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	1	4		“com en lo temps precedent no s’i tengués bassí”	
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3	15			
BANYALBUFAR									
ACM, LFA-1731, 38r	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	4	8		“Per tot lo temps passat”	
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3	7			
VALLEMOSSA									
ACM, LFA-1731, 39r	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	1	4	8	De tot l'any 1443	
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3		1		

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

ARM, EU8, 16r	5	desembre	1447	Esteve Grasset ha estat l'administrador del bací i ara se n'ha de nomenar un altre					
ARM, EU10, 125v	19	març	1455	Antoni Moragues, de Valldemossa		18		De l'any passat (1454)	
SANTA MARÍA DEL CAMÍ									
ACM, LFA-1731, 40r	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	1	5			
CAMPANET									
ACM, LFA-1731, 41r	29	novembre	1443	Gabriel Domenge	2				
	20	abril	1445	Gabriel Domenge	2	18			
ARTÀ									
ACM, LFA-1731, 42r	20	abril	1445	Gabriel Domenge	8				
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454			15	8		
ANDRATX									
ACM, LFA-1731, 43r	20	abril	1445	Gabriel Domenge	3	7			
ESPORLES									
ARM, EU10, 119r-120v	19	desembre	1454		2	16			
DEIXES TESTAMENTÀRIES									
ARM, EU 7, 164r	20	desembre	1442	Testament de Joaneta, muller de Miquel Bennàsser	15		4	Llegat del testament de Joaneta ¹⁶	Rescat d'en Boadella, captiu a terra de moros
ACM, LFA-1731, 58v	11	març	1447	Francesc Omar, mercader ¹⁷	10			Llegat del testament d'Isabel	Redempció d'Antoni Bolitger, mariner

Apèndix. Rebudes de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1457)

ACM, LFA-1731, 59v			(Deu) Pere Brondo, ciutadà de Mallorca ¹⁸	100			Llegat del testament de l'honorable Jaume Brondo	
--------------------	--	--	--	-----	--	--	--	--

-
- ¹ “Abeyar”
- ² “Abeyar”
- ³ Podria ser el 1451. En total, els quatre obtenen 32 lliures, 13 sous i 6 diners.
- ⁴ A través de Bonifaci Morro, un dels jurats.
- ⁵ La font no diu a quina parròquia foren recaptades, però, per context, he decidit col·locar la referència aquí, a Santa Eulàlia.
- ⁶ De la mà de Bonifaci Morro, un dels jurats.
- ⁷ De la mà de Bonifaci Morro, un dels jurats.
- ⁸ De la mà de Bonifaci Morro, un dels jurats.
- ⁹ De la mà de Bonifaci Morro, un dels jurats.
- ¹⁰ De la mà de Bonifaci Morro, un dels jurats.
- ¹¹ Citat a Ramon Rosselló Vaquer, *Bunyola En El Segle XV* (Bunyola: Col·lectiu Cultural Sitja, 1995), 11. Vull agrair la referència a la Dra. Maria Barceló Crespí.
- ¹² Rep la dita quantitat del baciner de la dita parròquia, tal i com havien manat els jurats del regne per mitjà d’una carta.
- ¹³ Les rep en virtut de la carta dels jurats.
- ¹⁴ Segons la carta enviada pels jurats.
- ¹⁵ Rebedor elegit pel capítol, el bisbe i els jurats.
- ¹⁶ Joaneta morí sense fills i volgué que tots els seus béns fossen venuts pels jurats de l’estament mercantil d’aquell any i distribuïts entre dones fadrines, pobres vergonyants i captius a redimir, amb preferència dels seus familiars.
- ¹⁷ En nom de na Clara, muller del venerable Joan Mercer, difunt, hereva de la seva mare na Isabel, muller del venerable Bernat Serra, difunt.
- ¹⁸ Pere Brondo deu 100 lliures a la Caixa dels captius cristians feta per la deixa testamentària del seu germà, l’honorable Jaume Brondo.

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

	Dia	Mes	Any	Lliures	Sous	Diners	Lliurades a	Rescat de	Lloc de captiveri	Resultat
ACM, LFA-1731										
48r	24	novembre	1441	25 ¹			Joan de Conilleres, ciutadà de Mallorca ²	Jordi Vaquer, mariner de Mallorca	Tunis	
48v	6	desembre	1441	30			Joan Rossell, nadiu del present regne	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat	Alger	
	16	desembre	1441	25			Bonifaci Morro, doctor en decrets, un dels jurats ³	Blai Riuclar, nadiu de Mallorca	Alger	(Fora)
49r				10			Pere Adam, vidrier, nadiu del regne	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				7	10		Joan Bassa, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				15			Mateu Colom, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				15			Pere Carbonell, clergue, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				15			Joan Verdum, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				10			Llorenç Bisbal, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				10			Ramon Castanyer, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				11			Bartomeu Arbona, de Sóller	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				15			Joan Oliver, argenter	Joan Pastor, mariner, nadiu del regne de Mallorca		
				10			Fill d'en Bragosa, sabater	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

49v				15		Galceran Miró, mercader de Mallorca ⁴	Bartomeu Sala, paraire nadiu de Mallorca	Alger	
				20		Joan Fàbregues, àlies Rafart, mercader ⁵	el fill de la dona Marió Boadella, nadiu del present regne	Constantina	
50r	6	octubre	1442	20		Jaume Canet, cirurgià ⁶	Guillem Llinars		
				35			Cristòfol Llinars		
				30		Jaume Torrella ⁷	Bartomeu Martí, àlies Beiner		
50v				10		Joan de Conilleres ⁸	Jaume Boadella		
				25		Joan Penedès, mariner ⁹	Jaume Ischa	Alger	
				20		Huguet Febrer ¹⁰	Andreu Galmés		
				10		Joan Bartomeu, mercader ¹¹	Jaume Ischa		
51r				5		Joan Bartomeu, mercader ¹²	En Viuranell		
				5		Joan Bartomeu, mercader	Jaume Ischa		
				10			Joan Bassa, de Sóller		
				15			Reaix Desmas		
							La seva mare, Agnès		
				5			Pere Carbonell, clergue		
				10			Vicenç Bisbal, prevere		
				10		Joan Bregosa, sabater	El seu fill		
				5		Bartomeu Arbona, de Sóller	Guillem Arbona, el seu fill		
				25			Andreu Calafat, que té la muller a Mallorca ¹³		
51v				5		Lluís Bertran	Pere Frontera		
				5			Jaume Oliver, de Sóller		
				5			Joan Moià		
				5		Nicolau Montalt, canonge	Fransoy Jordi, de Sóller		
				5			Joan Riera, paraire		
52r	10	desembre	1443	35		Miquel Domingo, peraire ¹⁴	Joan Company	Tunis	Mort
				30		Jaume Canet, cirurgià ¹⁵	Gabriel Llinars	Tunis	

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

				45			Jaume Canet, cirurgià ¹⁶	Cristòfol Llinars		
52v								Guillem Llinars		
				30			Antoni Busquet ¹⁷	Jaume Font, el seu cunyat		
				20			Nicolau Carbonell, cirurgià ¹⁸	Antoni Beiner		
				40			Gabriel Salvà, mercader ¹⁹	Jordi Negre	Tànger	
53r				7	10			Pere Carbonell, clergue		
				7	10			Guillem Arbona, de Sóller		
	10	febrer	1444	42	11		Arnau Riera, draper ²⁰	Joan Ferrer		
								El fill de Joan Ferrer		
53v	28	maig	1445	10			Francesc Aixaló, secretari del rei ²¹	Cristòfol Llinars		
				20			Francesc Aixaló, secretari del rei ²²	Joan Ferrer		
								El fill de Joan Ferrer		
				30			Francesc Aixaló, secretari del rei ²³	Jaume Font, mariner		
				10				Andreu Martí, àlies Beiner ²⁴		
				10				Françoi Maiol, mariner		
54r				10			Eulàlia, pescadora ²⁵	Jordi Negre, mariner		
				25				Antoni Guàrdia, d'Alaró		
				10				Joan Bassa, de Sóller		
				10				Llorenç Bisbal, de Sóller		
				20				Miquel Vinyoles, mariner		
				17	10			Guillem Arbona, de Sóller		
				10				En Bregosa, sabater		
				15				Andreu Galmés		
				10				Guillem Llinars		
				10				Madona Mas		
				10				Misser Joan, son fill		
				30				Gabriel Llinars ²⁶	Barbaria	
55r	3	octubre	1444	40			Lluís Pardo, mercader ²⁷	Joan Maiol, assaonador d'Inca	Alger	Fora
				30			Lluís Pardo, mercader ²⁸	El gendre de Nicolau Genovard	Tenes	Fora

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

55v	6	octubre	1444	25			Jaume Ripoll, paraire de Mallorca ²⁹	Bartomeu Andreu, Manacor	Tunis	
				15			Lluís Pujol, d'Alcúdia ³⁰	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				15			Tomàs Morell, d'Alcúdia ³¹	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
56r	27	novembre	1445	20			Antoni Far, blanquer ³²	Bartomeu Mir, de Sencelles	Tenes	Fora
							Antoni Mir, paraire de Mallorca			
				3				Joan Rubí ³³	Tunis	
				22			Jordi Fiol, paraire ³⁴	Julià Sastre, de Marratxí	Alger	
							Pere Sastre, agrícola			
							Lluc Sastre, artesà			
				27				Jaume Cabeça, mariner ³⁵	Bugia	Fora
56v				20			Pere Vidal, de Santanyí ³⁶	Jaume Vicenç	Bugia	Fora
							Andreu Alegret, sabater			
							Miquel Aulet, teixidor de llana de Mallorca			
				20				Tomàs Rosselló, de Valldemossa	Tunis	
				20			Antoni Far ³⁷	Jaume Mir, de Sencelles	Bugia	
							Antoni Mir			
				2			Lluc Pujol, d'Alcúdia ³⁸	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				2			Joan Maiol, assaonador ³⁹	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
				5			Miquel Ponç, de Porreres ⁴⁰	ell, ja és lliure, per ajuda del seu rescat		
57r	3	desembre	1446	3	17	4		Nicolau Esbert, navegant, de 35 anys ⁴¹	Tremissèn	Fora
				3	17	4		Antoni Ramon, sabater, de 40 anys	Bugia	
				3	17	4		Joan Redort, navegant		Fora
				3	17	4		Pere Conill, de Pollença, de 20 anys	Bona	Mort ⁴²

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

				7			Antoni Pens, patró de Mallorca ⁴³	Antoni Bolitger, mariner, de 22 anys	Alger	Fora
57v				3	17	4	Joan Presens, de Mallorca ⁴⁴	Joan Pi, mariner, de 35 anys	Bugia	Fora
				3	17	4		Rafel Vila, sastre, de 25 anys ⁴⁵	Bugia	Fora
				3	17	4	Joan Domingo, sastre ⁴⁶	Joan Dilla, mariner i pilot, de 40 anys	Alger	
							Blai Oliva, paraire			
				10				Jaume Vicenç, teixidor, de 22 anys ⁴⁷	Bugia	Fora
				9				Bartomeu Andreu, mariner, de 27 anys ⁴⁸	Tunis	
58r				3	17	4		Jaume Cabeça, mariner, de 23 anys ⁴⁹	Bugia	Fora
				3	17	4		Pau Suau, calçater, de 30 anys ⁵⁰	Tremissèn	Fora
				3	17	4		Joan Dita, mariner ⁵¹	Bugia	
				3	17	4	Gabriel Lozano, el seu pare ⁵²	Gabriel Lossano, de 14 anys	Honein	Fora
				3	17	4		Vicens Andrià, mariner, de 16 anys ⁵³	Bugia	
				3	17	4		Jaume Mir ⁵⁴	Bugia	
58v				6			Bernat Mir, paraire de Mallorca ⁵⁵	Bartomeu Mir, de Sencelles, ja lliure		
59r	4	desembre	1447	10				Fra Salvador Siurana, ermità	Bona	
ARM, EU9, 125r-v										
	17	desembre	1451	92	6		Trobades en els bacins de la seu i de les parròquies de Ciutat el 3 i 6 de novembre de 1451			
				10				Gabriel Figuerola		"huint"
				7	10			Llorenç Boades		"huint" ⁵⁶
				7	10			Jaume Joan		"huint" ⁵⁷
				14				Nicolau Cassà		
				25				Pere Climent		"huint"
								El fill de Pere Climent		
				7				Bartomeu Saurina		

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

				7	10				Joan Mateu		
				5					Joan Serra		"huint"
				2	10				Mateu Camps		"huint"
				2	10				Jaume Costa		
				2	10				Joan Patraqui		
				1	8	6			Arnau Ferrer		"huint"
ARM, EU10, 119r-120v											
	19	desembre	1454	5					Gabriel Figuerola		
				5					Pere Climent		
									El fill de Pere Climent		
				5					Bartomeu Saveria		
				5					Joan Serra		
				7	10				Mateu Camps ⁵⁸		
				2	10				Jaume Costa		
				5					Arnau Ferrer		
				8					Nicolau Jordi, fill de Miquel Jordi		
				15					Pau Moià		
									El fill bastard de Pau Moià, Pere		
				2	10				Frare Bartomeu Samsó, àlies Garí del Carme		
				7	10				Gabriel Torba		
				10					Miquel Pons, de Porreres		
				2	10				Bartomeu Suau		
				2	10				Dona castellana o aragonesa		
				20					Joan Ros, bracer de Mallorca		
				10					Gabriel Ferrer		
				20				Daniel Pinya, major de dies ⁵⁹	Pau Pinya	Granada	
ARM, EU11											

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

83v	16	juny	1458	30				Joan Servià, pescador de Mallorca	Bugia	Rescatat ⁶⁰

¹ Suma de les 16 lliures de la caixa, més 9 lliures atorgades pel bisbe.

² Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

³ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos, però dia 2 de juliol de 1442 atorgà les 25 lliures a Galceran Miró, en presència del dit Blai, el qual havia pagat el seu rescat.

⁴ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Posteriorment, les 15 lliures foren adjudicades a Andreu Calafat, sense que s'especifiqui el motiu.

⁵ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

⁶ Prometé restituir-les si els rescatats no arribaven a Mallorca abans de 6 mesos. El capítol de canonges i els jurats havien atorgat 30 lliures per alliberar a Cristòfol, i Bernat Pons, notari i baciner, li cedí 5 lliures més.

⁷ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

⁸ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

⁹ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Les 5 lliures li foren adjudicades per Joan Bartomeu, que havia estat baciner de Santa Creu durant mig any.

¹⁰ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

¹¹ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Jaume havia quedat detengut "per lo dit Sanoya", que fou el que rebé les 10 lliures adjudicades a Joan Bartomeu. Dins d'aquesta quantitat hi eren incloses 5 lliures que Joan Desbruls havia donat en el seu testament per a captius a redimir.

¹² Marc Munorius rep les 10 lliures en nom de Joan Bartomeu.

¹³ Li adjudiquen 10 lliures, més 15 que anteriorment havien estat lliurades a Galceran Miró pel rescat de Bartomeu Sala, no especifica per quin motiu.

¹⁴ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Les 5 lliures foren adjudicades per Joan Amades, baciner de Santa Eulàlia. Posteriorment, les 35 lliures es donaren a la mare de Guillem Llinars, pel rescat d'aquest, ja que Joan Company morí a terra de moros.

¹⁵ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

¹⁶ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. El capítol, el bisbe i els jurats adjudicaren 12 lliures i mitja per a cada un (Cristòfol i Guillem) i Agustí Perafita i Bernat Pons, baciners per un any, els atorgaren 20 lliures més. Posteriorment, Jaume Canet cedí les 45 lliures a Jaume Mollet, mercader.

¹⁷ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Posteriorment, Antoni Busquet cedí les 30 lliures a Joan Massana, que prometé el mateix.

¹⁸ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

¹⁹ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Incloses 10 lliures que el mateix Gabriel Salvà i Francesc Vilagut, baciners durant mig any, li adjudicaren.

²⁰ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

²¹ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

²² Prometé restituir-les si els rescatats no arribaven a Mallorca abans de 6 mesos. Dia 4 de desembre de 1445 les 20 lliures foren donades a Àgueda, muller del fill de Joan Ferrer, que prometé el mateix.

²³ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

²⁴ Incloses les 2 lliures, 10 sous que Martí Escarp, paraire i baciner li assignà del bací.

²⁵ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.

²⁶ Li foren adjudicades, però restaren en la caixa dipositades fins que es trobés una persona que les volgués rebre.

²⁷ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. S'afegí que el captiu fou tret per Lluís Pardo.

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

- ²⁸ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos. Dia 5 de desembre de 1446 Lluís Pardo restituí les 30 lliures, ja que creia que el captiu havia mort. Després, van saber que era viu i dia 27 d'agost de 1447 el captiu Jordi de Marí es presentà a Ciutat, juntament amb la seva dona i una altra persona. Els jurats i canonges li cediren les 30 lliures que li havien estat atorgades per a la seva redempció.
- ²⁹ Prometé restituir-les si el rescatat no arribava a Mallorca abans de 6 mesos.
- ³⁰ Incloses 3 lliures que li atorgà el baciner de la Seu, en "Guostons". Les rebé en Gabriel Barrera, en nom seu.
- ³¹ Incloses 2 lliures que li atorgà el baciner de la Seu, en "Guostons". Les rebé en Gabriel Barrera, en nom seu.
- ³² Dia 23 de gener de 1446 reberen les 20 lliures Antoni Far, blanquer, i Antoni Mir, paraire de Mallorca i prometeren restituir-les si el captiu no havia estat rescatat en 6 mesos.
- ³³ Li adjudiquen solament 3 lliures perquè ja en els anys passats n'hi havien donat 45 (no s'ha trobat aquesta informació en el llibre).
- ³⁴ Incloses 2 lliures atorgades pel baciner. Dia 26 de setembre de 1447 les 22 lliures foren donades a Jordi Fiol, paraire, Pere Sastre, agrícola, i Lluç Sastre, artesà "faber" de Mallorca, que prometeren tornar-les si el captiu no s'havia rescatat abans de 6 mesos. Pere tenia 20 anys i Lluç, 18, tots dos menors de 25 anys.
- ³⁵ Incloses 7 lliures atorgades pels baciners. Dia 14 de maig de 1448 es presentà Jaume Cabeça a Mallorca i confessà davant testimonis que havia rebut 27 lliures, més 3 lliures, 17 sous que li foren adjudicades el dia 3 de desembre de 1446.
- ³⁶ Reberen els diners dia 26 de setembre de 1447 i prometeren redimir-lo abans de 6 mesos. Arribà a Mallorca des de Bugia dia 12 de maig de 1448 en la galera de misser Ferrando Valentí, i confessà davant testimonis que les 20 lliures havien estat emprades per la seva alliberació.
- ³⁷ Reberen els diners dia 23 de gener de 1446 i prometeren alliberar-lo abans de 6 mesos.
- ³⁸ En els anys passats rebé 40 lliures.
- ³⁹ Les 2 lliures foren adjudicades pels baciners, ja que en els anys passats havia rebut 40 lliures. Les rebé Bartomeu Martí, teixidor de Mallorca, dia 23 de gener de 1446.
- ⁴⁰ Les 5 lliures foren adjudicades pels baciners.
- ⁴¹ Es va presentar dia 17 de setembre de 1447.
- ⁴² Donació taxada, amb l' anotació *mortus est*.
- ⁴³ Antoni les rebé dia 16 d'abril de 1447. Al captiu li adjudicaren també 3 lliures i els baciners n'hi afegiren 4.
- ⁴⁴ Joan les rebé dia 28 d'abril de 1447.
- ⁴⁵ Rafel les rebé dia 29 de juliol de 1449.
- ⁴⁶ Els dos intermediaris reberen la quantitat dia 17 de setembre de 1447 i prometeren haver-lo alliberat abans de 6 mesos.
- ⁴⁷ Inclosa la quantitat atorgada pels baciners. Rebé la quantitat atorgada dia 26 de setembre d 1447. Arribà a Mallorca en la galera de misser Ferrando Valentí des de Bugia i anuncià la seva arribada dia 12 de maig de 1448, confessant davant testimonis que les 10 lliures que havia rebut s'havien invertit en la seva alliberació.
- ⁴⁸ Inclosa la quantitat atorgada pels baciners.
- ⁴⁹ Anteriorment havia rebut 17 lliures.
- ⁵⁰ Es presentà a Mallorca dia 27 d'agost de 1447.
- ⁵¹ *Adjudicarunt ut in proximo*.
- ⁵² Rebé la quantitat dia 10 de juny de 1447 i prometé alliberar-lo abans de 6 mesos.
- ⁵³ *Adjudicarunt ut in proximo*.
- ⁵⁴ Incloses les quantitats dels baciners, ja que ja havia rebut diners anteriorment.
- ⁵⁵ Bernat les rebé dia 26 de febrero de 1447.
- ⁵⁶ Joan Oliver, argenter, apareix com a fiador.
- ⁵⁷ Joan Oliver, argenter, apareix com a fiador.
- ⁵⁸ Incloses 5 lliures atorgades per Gabriel Jaume, baciner.
- ⁵⁹ Dia 14 de gener de 1455 prometé que si en Pau no sortia de captiu, moria, renegava o fugia sense pagar el rescate, restituiria les 20 lliures. Apareixen com a fiadors: Pau Gual, alias Sayut, mercader de Mallorca.

Apèndix. Dades de la Caixa dels captius cristians de Mallorca (1441-1458)

⁶⁰ Es rescatà per 214 lliures. Els jurats prometeren donar-li 30 lliures per haver rebut súpliques de notables persones. Citat a Maria Barceló Crespí, 'Dades Diverses de La Relació Entre El Regne de Mallorca i El Nord d'Àfrica Durant Els Anys de Transició a La Modernitat', a *XXXI Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Barbaria i Les Balears, Les Relacions Entre Tunis i l'arxipèlag Al Llarg de La Història*, ed. per Gonçal López Nadal i Andreu Seguí Beltrán (coors.) (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2019), pp. 224.